ЛІТОПИС УПА

ТОМ 8

Волинь, Полісся, Поділля: УПА та запілля

1944-1946

Літопис УПА

Нова серія, том 8

National Academy of Sciences of Ukraine
M. S. Hrushevs'kyi Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies
"Litopys UPA" Publishing House
State Committee for Archives of Ukraine
Central State Archive of Public Associations of Ukraine

Litopys UPA
New Series, Volume 8

Volyn, Polissia, Podillia: UPA and its Rear Line 1944-1946

Documents and Materials

Kyiv 2006 Toronto

Національна Академія наук України
Інститут української археографії
та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського НАН України
Видавництво “Літопис УПА”
Державний комітет архівів України
Державний архів
Служби безпеки України

Літопис УПА
Нова серія, том 8

Волинь, Полісся, Поділля: УПА та запілля 1944-1946

Документи і матеріали

Київ **2006** **Торонто**

У книзі зібрані документи керівництва УПА-Північ і УПА-Південь, крайового проводу ОУН ПЗУЗ і НВРО, а також підлеглих підрозділів і структур, що діяли на території Волині, Полісся й Поділля у 1944–1946 рр. Документи висвітлюють маловідомі широкому загалу в Україні героїчні сторінки боротьби членів та організацій національно-визвольного руху за самостійну соборну українську державу, дають можливість більш широко відтворити історію України в кінці та по завершенню Другої світової війни.

This volume contains documents of the Command of the UPA-North and the UPA-South, and of the Krai leadership of the OUN PZUZ and of the National-Liberation Revolutionary Organization (NVRO), as well as subordinate organizations and units that functioned in Volyn, Polissia and Podillia in 1944-1946. These documents shed light on little known heroic stuggle for an independent, unified, Ukrainian state at the end and after World War Two.

Упорядники:
О. ВОВК, С. КОКІН
Compilers:
O. VOVK, S. KOKIN

Редактор О. Вовк

Оформлення художника Г. Сергеєва
Оригінал-макет П. Клим

ISBN 966-96340-5-9 (Ukraine)
ISBN 0-920092-82-9 (Canada)

Фундатором цього тому "Літопису УПА" є подружжя пп. Анна і Теодор Беш з м. Торонто (Канада)

Родина пп. Беш є широко знана своєю жертовністю на гуманітарній ниві. Це вже другий том "Літопису УПА", який виходить завдяки фундації цих благородних людей. Вони також створили фонд «Калина» для допомоги потребуючим студентам українських університетів.

Пан Теодор Беш походить з с. Розгадів Зборівського р-ну Тернопільської обл., а його дружина – п. Анна (дівоче прізвище – Козерема) – з с. Велика Горожанна, повіт Рудки (тепер Миколаївський р-н), Львівська обл.

This volume of "Litopys UPA" is founded by Mr. and Mrs. Anna and Teodor Besz from Toronto, ON, Canada

The family Besz are well known for their generosity in humanitarian causes. This is the second volume of the Litopys UPA supported by them. They have also created the Foundation "Kalyna" to aid the needy students at Ukrainian universities.

Teodor Besz was born in v. Rozhadiv, Raion Zboriv, Ternopil' Oblast'.

Anna Besz (nee-Kozerema) was born in v. Velyka Horozhanna, Raion Mykolaiv, L'viv Oblast.

ЗМІСТ

Волинь в боротьбі.
Обкладинка до альманаху, присвяченого боротьбі УПА на Волині і Поліссі.
Дереворит Н. Хасевича

Вступ

Увазі читачів пропонується черговий том нової серії "Літопису УПА", в якому представлені документи і матеріали Української Повстанської Армії та її запілля – структур Організації Українських Націоналістів і Народної Визвольної Революційної Організації – про організовану збройну боротьбу українського національно-визвольну руху на Волині, Поліссі і Поділлі (ПЗУЗ і ПСУЗ)[1] у 1944-1946 рр., тобто від приходу Червоної армії (ЧА) і радянської адміністрації та до часу переходу боротьби в нові форми збройного підпілля.

У томі зібрано відозви, накази, розпорядження, інструкції, звіти, інші документи і матеріали, більшість з яких з часів захоплення радянськими спецорганами були недоступними для науковців і ніколи не публікувалися. Відродження Української держави та демократичні зміни у нашій країні дали можливість відкривати та науково опрацьовувати колись закриті архівні фонди, зокрема сучасного Державного архіву Служби безпеки України.

Результатом такого опрацювання і став наш збірник. Частина з представленого в ньому матеріалу є хронологічно-тематичним продовженням військової та адміністративної документації, вміщеної у другому томі нової серії "Літопису УПА" – "Волинь і Полісся: УПА та запілля, 1943-1944" (Київ-Торонто, 1999), та у декількох томах старої серії, опублікованих у Канаді й присвячених боротьбі УПА на Волині і Поліссі.

---

[1] За організаційним (крайовим) поділом ОУН українських етнічних земель Волинська, Рівненська, Житомирська, західна частина Київської області України та південні райони Берестейської і Поліської областей Білорусі складали Північно-західні українські землі (ПЗУЗ). Південно-східні українські землі (ПСУЗ) включали у 1943 р. територію центральних, південних та східних земель України. Основним регіоном діяльності УПА на ПСУЗ були Кам'янець-Подільська, Вінницька та південна частина Київської області.

Сподіваємося, що оприлюднені документи і матеріали проллють більше світла на недостатньо вивчений період української національно-визвольної боротьби і стануть у нагоді всім, хто цікавиться однією з найдраматичніших сторінок сучасної історії України, відлуння якої й досі відчувається в українському суспільстві, а також в близькому і далекому зарубіжжі.

* * *

В архівах збереглося чимало документів, які відображають діяльність національно-визвольного руху. Найзмістовніші з них, зокрема й унікальні, відібрані упорядниками для публікації. Щоб переконатися в їх значенні для розкриття теми, коротко зупинимось на історіографії проблеми та оглянемо вже відому джерельну базу вивчення повстанської та підпільної боротьби на території Волині, Полісся і Поділля в 1944–1946 роках.

Характерною рисою офіційної радянської історіографії було те, що вона не виділяла боротьбу УПА і ОУН на зазначеній території у заключний період Другої світової війни та у повоєнну добу із загального контексту "злочинної діяльності українських буржуазних націоналістів"[2]. Водночас українська зарубіжна історіографія розглядала діяльність УПА та запілля у північно-західному регіоні лише фрагментарно. Йдеться, насамперед, про праці М. Лебедя, П. Мірчука, Л. Шанковського, Ю. Тис-Крохмалюка, які за власним досвідом участі у повстанському русі та на основі докуменальних і мемуарних свідчень найбільш широко висвітлили діяльність УПА і ОУН в Україні[3].

Новаторською працею став бібліографічний огляд М. Бойка[4], один з найбільших розділів якого присвячувався діяльності збройних формацій, зокрема УПА, на Волині. Автор, по-суті, розробив універсальну методичну схему для майбутніх досліджень збройної боротьби.

---

[2] Бєляєв В., Рудницький М. Під чужими прапорами. – К., 1956; Даниленко С. Т. Дорогою ганьби і зради. – К., 1972; Дмитрук К. Безбатченки. – Львів, 1974; Чередниченко В.П. Анатомія зради. – К., 1978; Лихолат А.В. Национализм – враг трудящихся. – М., 1986; Давиденко В.А. "Українська Повстанча Армія": шлях ганьби і злочинів. – К., 1989.

[3] Лебедь М. УПА. – Пресове Бюро УГВР, 1946; Мірчук П. Українська Повстанська Армія, 1942-1952. – 1953; Шанковський Л. "Українська Повстанча Армія", Історія українського війська.(Ред. І. Тиктор). – Вінніпег, 1953; Tys-Krokhmaliuk Y. UPA warfare in Ukraine. – New York, 1972.

[4] Бойко М. Бібліографічний огляд збройної боротьби Волині. – Торонто, 1976.

У 1973 р. розпочало свою діяльність "Видавництво Літопис УПА". До 2004 р. вийшло п'ять десятків томів у трьох серіях, підготовлених на основі збережених архівів та мемуарів. Декілька з них, як вже зазначалось, безпосередньо висвітлювали діяльність УПА на ПЗУЗ[5].

Від початку 90-х рр. у зв'язку з появою можливості ознайомитися з основним комплексом документів УПА і ОУН та радянських партійно-адміністративних і спеціальних органів, що до недавно були заховані в архівних спецфондах, науковці змогли розпочати більш глибокі дослідження національно-визвольної боротьби та пов'язаних з нею подій і процесів. До публікації документів і матеріалів з цієї тематики прислужилися І. Білас, В. Сергійчук, Ю. Шаповал та інші фахівці[6].

Вагомий внесок в наукову розробку проблеми внесли члени робочої групи істориків при Інституті історії України НАН України під керівництвом С. Кульчицького (Київ)[7], яка була створена при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА, та групи по дослідженню депортацій населення з України під керівництвом Ю. Сливки (Львів)[8]. Сучасне бачення діяльності УПА на Волині, Поліссі та Холмщині викладене у збірках наукових праць Інституту

---

[5] Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто, 1976. – Т. 1; Торонто, 1977. – Т. 2; Торонто, 1984. – Т. 5.

[6] Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953. – К., 1994. – Т. 2; Сергійчук В. ОУН-УПА в роки війни. Нові документи і матеріали. – К., 1996; Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944-1953 рр. Нові документи і матеріали. – К., 1998; Сергійчук В. УПА та радянські партизани. – К., 2001; Шаповал Ю. ОУН і УПА на терені Польщі (1944-1947). – К., 2000; Літопис нескореної України. Документи, матеріали, спогади. – Львів, 1993. – Т. 1; Львів, 1997. – Т. 2.

[7] Здіорук С.І., Гриневич Л.В., Здіорук О.І. Покажчик публікацій про діяльність ОУН та УПА (1945-1998 рр.). – К., 1999; Фонди з історії Української повстанської армії в державних архівосховищах України. Анотований покажчик фондів УПА (1942-1946). – К., 1999. – Вип. 1; Фонди з історії Української повстанської армії в державних архівосховищах України (1941-1957). Анотований покажчик фондів партійних органів УРСР, в яких відбилася боротьба з УПА. – К., 2000. – Вип. 2; Кокін С.А. Анотований покажчик документів з історії ОУН і УПА у фондах Державного архіву СБУ. – К., 2000; Проблема ОУН–УПА. Попередня історична довідка. – К., 2000; Проблема ОУН–УПА. Звіт робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА. Основні тези з проблеми ОУН–УПА (історичний висновок).–К., 2004.

[8] Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади. – Львів, 1996. – Т. 1 (1939-1945); Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади. – Львів, 1998. – Т. 2 (1946-1947).

українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (Львів)[9]. За роки незалежності в Україні вийшло друком по декілька томів старої та нової серій "Літопису УПА", частина документів яких також стосується тематики даного тому[10].

Останніми роками активізувалася й підготовка монографічних робіт[11], автори яких, демонструючи знання предмета дослідження, ставлять багато нових запитань, зокрема, як вплинуло на ліквідацію підпільно-повстанського руху використання радянськими органами держбезпеки псевдопідрозділів УПА („спецбоївок")[12]. В окремих працях розглядається тактика повстанської армії[13].

Українські історики, спираючись на архівні джерела, подають також важливі статистичні дані про репресії щодо населення, зокрема родин учасників підпільно-повстанського руху. У деяких роботах аналізуються події у певних регіонах та на основі конкретних інформацій досліджуються їх обставини. Дослідники торкнулися важких питань українсько-польських відносин періоду Другої світової війни, зокрема протистояння УПА і Армії

---

9 Волинь і Холмщина 1938-1947. Польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження документи, спогади. – Львів, 2003.; Українська Повстанська Армія в боротьбі проти тоталітарних режимів. – Львів, 2004.

10 Медична опіка в УПА // Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто–Львів, 1992. – Т. 23; Петренко р. За Україну, за її волю // Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто-Львів, 1999. – Т. 27; Савчин М. Тисяча доріг // Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто–Львів, 1995. – Т. 28; Медична опіка в УПА // Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто–Львів, 2001. – Т. 32, кн. 2; Видання Головного Командування УПА // Літопис УПА. Нова серія. – Київ–Торонто, 1995. – Т. 1; Волинь і Полісся: УПА та запілля, 1943–1944 // Літопис УПА. Нова серія. – Київ–Торонто, 1999. – Т. 2; Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України, 1943–1959 // Літопис УПА. Нова серія.– Київ–Торонто, 2001. – Т. 3.

11 Косик В. Україна під час Другої світової війни. 1938-1945. – Київ-Париж–Нью-Йорк–Торонто, 1992; Кентій А.В. Українська Повстанська Армія в 1944–1945 рр. – К., 1999; Кентій А.В. Українська Повстанська Армія в 1946–1953 рр. – К., 1999; Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40-50 років XX століття. – Львів, 2000; Русначенко А. Народ збурений. – К., 2002.; Гогун А. Между Гитлером и Сталиным. Украинские повстанцы. – Санкт-Петербург, 2004.

12 Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953. – К., 1994. – Т. 1.

13 Ткаченко С. Повстанческая армия: тактика борьбы. – Минск, М., 2000.

14 Ільюшин І.І. ОУН-УПА і українське питання в роки Другої світової війни (в світлі польських документів). – К., 2000; Ільюшин І.І. Протистояння УПА і АК (Армії Крайової) в роки Другої світової війни на тлі діяльності польського підпілля в Західній Україні. – К., 2001.; Царук Я. Трагедія Волинських сіл 1943-1944 рр. – Львів, 2003.

Крайової (АК) на Волині[14]. Ця ж проблематика розглядалася й на декількох міжнародних семінарах[15].

Отже науковцями вже створено певний історіографічний доробок з дослідження цієї тематики. Сподіваємося, що підготовлене видання також сприятиме зміцненню джерельної бази, допоможе в неупередженому осмисленні складних і драматичних подій того часу.

* * *

Військово-адміністративна структура національно-визвольного руху на ПЗУЗ і ПСУЗ сформувалася у 1943 р., ще за часів нацистської окупації. В опанованих ОУН і УПА регіонах ПЗУЗ вона поділялася на фронт (збройна боротьба УПА) і запілля (військово-адміністративна діяльність ОУН). У слабоопанованих східних районах ПЗУЗ та на ПСУЗ визвольний рух діяв у повстансько-підпільних формах.

На початку 1944 р, в час переходу німецько-радянського фронту, повстанський рух на території земель організаційно охоплювався Генеральними округами (ГО) УПА, які також називалися Генеральними військовими округами (ГВО). Одна ГВО діяла на ПЗУЗ і одна творилася на ПСУЗ. Загальне керівництво повстанським рухом в межах ГВО здійснювали крайові командування: на ПЗУЗ – УПА-Північ, а на ПСУЗ – УПА-Південь.

На чолі кожної ГВО та відповідного крайового командування стояв командир, який керував УПА і запіллям (підпілля ОУН). Керівництво УПА та службами забезпечення здійснювалося за допомогою військового і політичного штабів. До першого входили оперативний, розвідувальний[16], господарчий, військово-вишкільний, політично-виховний відділи. До політичного штабу входили внутрішньо-політичний і зовнішньо-політичний відділи. Крім військового і політичного штабів, командуванню ГВО підлягали відділи (референтури) зв'язку і Червоного хреста (ЧХ).

Запіллям УПА ГВО (підпілля ОУН) керував підлеглий командиру ГВО комендант. Апарат запілля поділявся на представлені у всіх ланках від ГВО до станиці (підпілля в селі) підрозділи (референтури) – організаційно-мобілізаційну, Службу безпеки,

---

[15] Україна–Польща: важкі питання. – Варшава, 1998. – Т. 1-2; Варшава, 1998. – Т. 3; Варшава, 1999. – Т. 4; Варшава, 2000. – Т. 5.

[16] Був підвідділом Військової служби безпеки (ВСБ), яка відповідно була частиною референтури Служби безпеки (СБ).

господарчу, суспільно-політичну та допоміжні підреферентури зв'язку і Червоного хреста.

Організаційно-територіальна будова запілля УПА (підпілля ОУН) на ПЗУЗ у порівнянні з 1943 р. за деякими невеликими винятками залишилася незмінною. Низовою клітиною організації була станиця[17], декілька станиць об'єднані в кущ[18] (2-5 станиць). Декілька кущів (2-5) об'єднувалися в підрайон, декілька підрайонів складали район, декілька районів (3-6) – військовий надрайон, декілька надрайонів – військова округа (ВО), декілька округ – генеральна військова округа (ГВО), або край-земля (ПЗУЗ, ПСУЗ).

На початку 1944 р. територія ГВО на ПЗУЗ розподілялася на чотири ВО: "Заграва"[19], "Богун" ("Січ")[20], "Турів"[21], "Тютюнник"[22]. Підпільні структури ОУН на ПСУЗ будувалися за загальними організаційними зразками і поділялися на округи та надрайони. Нижчі клітини, з причини організаційної неохопленості регіону, були розвинуті фрагментарно.

Орієнтовна чисельність активних учасників запілля (членів і кандидатів ОУН, юнацтва ОУН) на ПЗУЗ і ПСУЗ становила до 20 тис. осіб, а кількість симпатиків руху обраховувалася десятками тисяч осіб.

Організаційна будова УПА на ПЗУЗ і ПСУЗ від 1943 р. була наступною: найнижча бойова ланка – рій (в середньому 10 осіб, еквівалент відділення регулярної армії), 3-4 рої складали чоту (підвідділ; взвод); 2-3 чоти – сотню (відділ; рота); 2-5 сотень – курінь (батальйон); 2-3 курені – загін (полк); 1-5 загонів – групу (дивізія). У 1944 р. сталою залишалася будова від рою до сотні, а вищі ланки, пристосовуючись до обставин боротьби, постійно реорганізувалися і мали індивідуальні особливості та назви. Зокрема, 1944–1945 рр. великі об'єднання різночисельних підрозділів УПА тут називалися загонами, бригадами і з'єднан-

---

[17] У залежності від кількості членів станиця могла додатково ділитися на осередки – ланки з 3-5 осіб.

[18] З причини організаційної неохопленості всіх населених пунктів кущова ланка могла бути відсутня і станиці підлягали підрайону.

[19] Включала Луччину, Костопільщину, Сарненщину в Україні та Столинщину, Пінщину в Білорусі.

[20] Включала Рівненщину, Здолбунівщину, Дубнівщину, Кременеччину.

[21] Включала Володимир-Волинщину, Горохівщину, Ковельщину в Україні, Берестейщину, Кобринщину в Білорусі та Холмщину, Підляшшя в Польщі.

[22] Включала Кореччину, Гощанщину Рівненської обл., Житомирську, західну частину Київської обл. в Україні та південні райони Поліської обл. в Білорусі.

нями[23]. Найвищими структурними формаціями УПА на ПЗУЗ і ПСУЗ були відповідно УПА-Північ та УПА-Південь.

У першій половині 1944 р. вищі підрозділи УПА мали наступну структуру і командний склад. УПА-Північ: командир "Панас Мосур" ("Омелян Кримський", "Охрім", Дмитро Клячківський)[24]; шефи військового штабу (ШВШ) "Карпович" ("Микола Крем'янецький", Михайло Медвідь), "Клим" ("Див", Борис Бедрик); політвиховник (пвх.) "Заславський" ("Галина", Яків Бусел).

Група "Заграва": командири "Дубовий" ("Максим", Іван Литвинчук), "Далекий" ("Юрій", Степан Янишевський); ШВШ "Д. Дмитречко" ("Гриць", "Бористен", Дмитро Корінець), "Святославич" (Володимир Рудаков); пвх. "Зимний" (Степан Костецький). Загони групи: "Батуринський" – командири "Шакал" ("Шаула", Адам Рудик), "Лебедин"; "Корсунський" – командири "Лайдака" (Микита Скуба), "Ярок" (Дмитро Калинюк); "Прилуцький"[25] – командири "Острий" (Ярослав Ждан), "Гамалія" (Анатолій Монь); "Стародубський" – командир "Кузьма" ("Кора", Макар Мельник); "Хвастівський" – командири "Юрій" ("Рубашенко", Степан Коваль), "В. Чорнота".

Група "Богун": командир "Роман" ("Еней", Петро Олійник), ШВШ "Гриць" ("Черник", Дмитро Казван)[26], пвх. "Середа". Курені (з'єднання) групи під командуванням: "Балабана", "Бувалого" (Андрій Трачук), "Кожуха" ("Вир", "Докс", Семен Котик), "Довбенка" (Іван Золотнюк), "Кирея" ("Недоля", Степан Трохимчук)[27], "Лиха" ("Дик", Олександр Кайдаш), "Мамая" (Іван Салло), "Непитайла", "Рова" ("Сторчан", Олександр Степчук), "Хмари" (Олександр Калиновський), "Юрка" (Юрій Чуйковський), "Ясена" ("Ярбей", Микола Свистун) та ін.[28]. Частина формувань групи діяла окремими підрозділами.

---

[23] З'єднання "Базар" (група "Тютюнник", УПА-Північ) і "Холодний Яр" (УПА-Південь) нараховували у квітні 1944 р. відповідно 148 і наближено 2 тис. осіб.

[24] Від лютого до серпня 1944 р. Д. Клячківський перебував по німецьку сторону німецько-радянського фронту, а обов'язки командира УПА-Північ тимчасово виконував Я. Бусел.

[25] У березні 1944 р. загін було предано до складу групи "Тютюнник".

[26] Після поранення у травні 1944 р. Д. Казвана, обов'язки ШВШ певно виконував "Гармаш" (ймовірно – Гордій Загоруйко).

[27] У квітні 1944 р. курінь передано до складу групи "Тютюнник".

[28] Певно, у квітні 1944 р. курені (з'єднання) групи "Богун" зведені у з'єднання "Донбас" і "Холодний Яр". Перше під командуванням "Балабана" у складі куренів (з'єднань) "Довбенка" і "Бувалого" після боїв під Гурбами брало участь у рейді за р. Случ. З'єднання "Холодний Яр" під командуванням "Ясена" (М. Свистун) 23 квітня 1944 р. передано до складу УПА-Південь.

Група "Турів": командир "Кайдаш" ("Рудий", Юрій Стельмащук), ШВШ "Вовчак" (Олексій Шум), пвх. "Хмурий". Загони групи: ім. І. Богуна ("Богун") – командири "Сосенко" ("Кліщ", Порфирій Антонюк), "Остріжський" ("Голобенко", Олексій Громадюк); "Пилявці" – командир "Лисий" ("Павлюк", Іван Климчак); "Полтавський" – командир "Назар Крига" (Климук). Частина формувань групи діяла окремими підрозділами.

Група "Тютюнник": командир "Олекса Глід" ("Верещака", Федір Воробець), ШВШ "Василь Вечера" (Петро Гудзоватий), пвх. "Петро Степанченко" ("Орел", Єфрем Мовчан). З'єднання групи: "Базар" – командир "Онищенко" ("Павло", Микола Мельник); "Крути" – командир "Чорненко" ("Жук"); "Хмельницький" – командир "Кватиренко" ("Юрко", Яків Яковлів). У східних регіонах ВО діяли окремі підрозділи групи[29].

На початку 1944 р. територію ПСУЗ трансформовано у ГВО, а діючі на ній підрозділи групи "Кодак"[30] та інші мілітарні формування реорганізовано в УПА-Південь[31], командир "Леміш" ("Ле", Василь Кук); ШВШ "Полтавченко" ("Данько", "Павчук", Олександр Даниленко), "Микола" ("Кропива", Василь Процюк), "Гончаренко" (Леонід Ступницький); пвх. "Сергій" ("Богдан", Михайло Степаняк).

Складалася УПА-Південь з куренів під командою "Саблюка" (Остап Качан), "Крука" (Іван Климишин), "Бистрого" (Ярослав Білинський), "Наливайка" (Степан Савчук), "Макса" (Максим Скорупський), а також окремих груп і підвідділів. У квітні 1944 р. до неї перейшло з групи "Богун" з'єднання "Холодний Яр" у складі куренів під командуванням "Рова" ("Сторчан"), "Кожуха" ("Вир") і "Мамая".

Загальна чисельність УПА на ПЗУЗ і ПСУЗ на початку 1944 р. налічувала 5-7 тис. осіб, а з урахуванням місцевих мілітарних структур (боївки, сільські самооборони) – 15-20 тис., при великому мобілізаційному потенціалі. Навесні 1944 р., після проведення мобілізації, чисельність УПА на ПЗУЗ і ПСУЗ сягнула 10 тис. осіб. Проте, вже у травні – на початку червня внаслідок

---

29 Зокрема, у південних районах Житомирської обл. діяв загін у складі 7 груп (до 50 осіб) під командуванням члена проводу ВО "Тютюнник" "Дороша" (Петро Кухарчук).

30 Була сформована восени 1943 р. з підрозділів групи "Богун" для діяльності на території ОСУЗ і Трансністрії.

31 Розподільник наказу ч. 2/44 ГВШ УПА від 26 січня 1944 р. включає УПА-Південь як окремого адресата (Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто, 1989. – Т. 1. – С. 163).

масштабних операцій з боку внутрішніх військ (ВВ) НКВД та підрозділів Червоної армії (ЧА) відділи УПА почали швидко чисельно зменшуватися.

Загальне історичне тло до наведеної організаційної розбудови і діяльності УПА та запілля у 1944 р. творила Друга світова війна, в якій український національно-визвольний рух в усіх його формах активно намагався грати власну роль. Наближення наприкінці 1943 р. німецько-радянського фронту до охоплених повстанським рухом регіонів Правобережної України позначилося посиленою підготовкою останнього до боротьби з радянською владою. Ця підготовка велася як серед кадрів руху, так і серед цивільного населення.

Організаційна робота полягала у перегрупуванні сил, децентралізації і конспірації, зокрема відділів УПА, побутово-господарському забезпеченні (підготування криївок, бункерів, господарських складів – магазинів) і т. д. Суспільно-політична підготовка здійснювалася за допомогою інструкцій, виховно-підготовчих курсів (відправ), зборів населення, роз'яснювальної роботи та інш.

Водночас було підготовлено кадри до пропагандивної акції серед бійців наступаючої Червоної армії. Виготовлено велику кількість звернень-листівок, у населених пунктах запроваджено масове писання на стінах національно-визвольних, антирадянських та антинімецьких кличів і гасел.

У свою чергу, з радянської сторони для руйнування німецького тилу та ліквідації українського визвольного ("націоналістично-бандитського") руху на початку 1944 р. на території ПЗУЗ були задіяні великі з'єднання червоних партизанів загальною чисельністю до 10 тис. осіб. Швидко рухаючись, ведучи активну розвідку і бої з невеликими німецькими частинами, партизани, зокрема у підлісних та лісових районах, заходили майже в кожне село, де вступали у бої з виявленими підрозділами УПА, ліквідували учасників визвольного руху, викривали і забирали господарські склади (магазини), знищували пропагандивні надписи-гасла.

Невеликі сутички і великі бої між УПА та червоними партизанами відбулися з перемінним успіхом у більшості районів ПЗУЗ. Серед більших, зокрема, бої куреня "Кори" з підрозділами Рівненського з'єднання № 1 (командир Василь Бегма), куренів "Криги" і "Лисого" з підрозділами Чернігівського з'єднання (командир Олексій Федоров), загону ім. І. Богуна (командир "Сосенко") з 1-ю Українською партизанською дивізією ім. С.А. Ковпака (командир Петро Вершигора). Наслідком остан-

нього бою була втрата наприкінці січня 1944 р. повстанської бази загону ім. І. Богуна – "Січ" у свинаринських лісах на Володимир-Волинщині.

У січні 1944 р. підрозділи ЧА увійшли на опановану УПА та її запіллям територію ПЗУЗ, а вся територія ПСУЗ опинилася по радянську сторону. Взимку-на початку весни 1944 р. лінія німецько-радянського фронту стабілізувалася і пролягла територією районів: Ратно-Ковель-Торчин-Кременець-Тернопіль. По німецьку сторону залишилася тільки західна частина Волинської області. Загалом на ПЗУЗ і ПСУЗ перебувало понад 500 тис. різнорідних військ ворожих УПА армій. Для українського визвольного руху розпочався новий, підрадянський період діяльності.

З незначними втратами фронт перейшла більшість підрозділів УПА. Переходили здебільшого окремими невеликими відділами – чотами, рідше сотнями, рейдуючи у лісовій місцевості. В інших випадках, у безлісних місцевостях, відділи розчленовувалися і перебували в селах під виглядом членів родин, або у завчасно підготовлених сховищах (криївках, бункерах). Нерідко практикувався перехід фронту під виглядом червоних партизанів. Найгірші наслідки при переході фронту мала тимчасова демобілізація підрозділів. Водночас з УПА на радянську сторону перейшла більшість іншонаціональних відділів.

У перші дні встановлення радянської адміністрації найбільших втрат зазнала господарська ділянка УПА. Недостатня конспірація, активна діяльність агентури органів держбезпеки призвели до ліквідації близько 75% організаційно-військових складів (підземних сховищ, магазинів).

Виконуючи оперативні інструкції командування, підрозділи УПА намагалися не вступати у бої з наступаючою Червоною армією. Однак, частини ЧА та ВВ НКВД, інформовані про антирадянський характер діяльності визвольного руху, відразу приступили до його ліквідації[32]. За радянською звітністю, одні з перших більших боїв між УПА і ЧА відбулися на Сарненщині 12 і 18 січня 1944 р. Тоді підрозділи загонів "Лайдаки" і "Яреми", зазнавши невеликих втрат, відступили[33]. Проте за повстанською звітністю, 18 січня 1944 р. сотня із загону "Яреми" під командуван-

---

[32] Про поінформованість радянських військ щодо "ворожої антирадянської діяльності українсько-німецьких націоналістів" свідчить доповідна начальника політуправління 1-го Українського фронту генерал-майора С. Шатілова секретарю ЦК КП(б)У М. Хрущову (Центральний державний архів громадських об'єднань України, далі – ЦДАГО, ф. 1, оп. 23, спр. 930, арк. 11-12).

[33] ЦДАГО, ф. 1, оп. 23, спр. 930, арк. 16.

ням "Ворона" (Василь Борозенко) мала в броненському лісі на Сарненщині переможний бій з радянським військовим підрозділом[34].

По німецьку сторону фронту Вермахт і поліція намагалися очистити своє запілля від партизанів і повстанців. У відношенні до УПА їхні чинники іноді шляхом контактів (переговорів) пробували нейтралізувати або залучити на свій бік її підрозділи. Згадуючи про німецько-українські контакти, слід зауважити, що на загал вони були заборонені з боку керівництва УПА і ОУН. Однак, поза забороною в обставинах швидкозмінних бойових дій вони все ж відбувалися. В залежності від статусу учасників контактування результати були різними і зводилися головно до тактичних угод щодо переміщення, обміну інформацією, полоненими, наданням німецькою стороною зброї.

Намагання німецької сторони силою підпорядкувати собі повстанські підрозділи не мали успіху. Зокрема, на Володимир-Волинщині командуванню УПА вдалося вивести з кільця оточення загін ім. І. Богуна (1200 чол.), а колишнього його командира "Сосенка" (Порфирій Антонюк) "за зговорення з німецьким окупантом" було розстріляно. В інших регіонах взимку-навесні 1944 р. у боях з німецькими військами зазнали поразок курені "Крука" (Іван Климишин), "Мороза" (Григорій Кузьма) та інші менші підрозділи. У сутичках з німецькими частинами загинули ШВШ групи "Турів" сот. "Вовчак" (Олексій Шум) та комендант ВО "Богун" хор. "Пташка" (Сильвестр Затовканюк).

З початком 1944 р. набули нової гостроти на ПЗУЗ українсько-польські взаємини. Значною мірою це було пов'язане зі створенням і діяльністю на Володимир-Волинщині, Ковельщині, а також Холмщині та Грубешівщині (Польща) польських військово-партизанських підрозділів. Їх основою були відновлена 27-ма Волинська дивізія АК та "Батальйони хлопські" (БХ). Намагання 27-ї дивізії здобути на Волині "оперативний простір" зустріло збройний спротив УПА та запілля. На Грубешівщині весною–літом 1944 р. бої між УПА та польськими підрозділами набрали фронтового характеру[35]. Після відходу з ПЗУЗ радянсько-німецького фронту україннсько-польське збройне протистояння на Волині почало швидко зникати. На противагу цьому на українських

---

[34] *Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, далі – ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 234, арк. 19.*

[35] *З українського боку в боях брав участь, зокрема, загін групи "Турів" ім. І. Богуна.*

етнічних територіях Холмщини та Грубешівщини в Польщі цей процес переживав піднесення[36].

З приходом на територію ПЗУЗ Червоної армії там розпочалася організація радянських адміністративно-партійних і репресивних органів (НКВД, НКГБ) на місцях. Військова контррозвідка "Смерш" і ВВ НКВД в запіллі 1-го Українського та 1-го Білоруського фронтів активно зайнялися "очищенням" регіону від "ворожих елементів".

У деяких районах прифронтової смуги практично відразу розпочалася спонтанна мобілізація чоловічого населення до ЧА[37]. Планова ж мобілізація розпочалася навесні, зокрема 1 березня 1944 р. – у Рівненській області. Загалом у перші місяці року у Рівненській і Волинській областях було мобілізовано понад 100 тис. осіб. Мобілізація супроводжувалася неявкою на збірні пункти частини новобранців, тому для забезпечення цього заходу залучалися підрозділи ВВ НКВД і ЧА, дії яких в цілому набули характеру ловів (облав)[38]. Насильницька мобілізація та певний спротив населення у березні-квітні 1944 р. стали однією з причин значного зростання чисельності відділів УПА.

Чисельне збільшення УПА на початку весни 1944 р. супроводжувалося нарощуванням зусиль радянських органів, спрямованих на її ліквідацію. Зокрема, з проекту звіту секретаря ЦК КП(б)У М. Хрущова секретарю ЦК ВКП(б) Й. Сталіну випливає, що до Рівненської і Волинської областей було направлено дві бригади ВВ НКВД та оперативні групи НКВД і НКГБ, а місцеві органи НКВД і НКГБ організовували "агентурну сітку з наших людей, а також з учасників "УПА" і "УНРА", і засилали їх у "банди для розкладової роботи"[39].

Планувалися також інші заходи: створення у кожному районі з радянських партизанів загонів НКВД (на 13 березня 1944 р. було створено 19 загонів загальною чисельністю 1581 осіб), прибуття 5 бригад ВВ НКВД, озброєння обласних та районних активів радянської адміністрації, виселення сімей повстанців у віддалені місцевості СРСР та т. ін.[40].

---

[36] Навесні 1945 р. діюча там Холмська округа була передана до складу Закерзонського краю (Західноукраїнські землі – ЗУЗ).

[37] На середину лютого 1944 р. у Рівненській області було мобілізовано 10676 осіб українського населення (ЦДАГО, ф. 1, оп. 23, спр. 930, арк. 38-41).

[38] На 15 квітня 1944 р. у Рівненській області з 57677 мобілізованих 10500 осіб, тобто кожного п'ятого, було мобілізовано "у примусовому порядку" (ЦДАГО, ф. 1, оп. 23, спр. 890, арк. 41).

[39] ЦДАГО, ф. 1, оп.23, спр. 703, арк. 13.

[40] Там само, арк. 17-19.

Зі свого боку, визвольний рух в багатьох місцевостях намагався активно протидіяти встановленню радянської адміністрації та мобілізації до ЧА: здійснювалися напади на райцентри і населені пункти[41]; ліквідувалися заклади різних органів; у сільрадах знищувалися списки перепису населення і військовозобов'язаних; проводилася активна антипризивна агітаційна кампанія та напади з відбиванням колон новобранців на дорогах до збірних пунктів.

Керівництво руху, передбачаючи перспективу втрати в скорому майбутньому чоловічих резервів для поповнення повстанських підрозділів, на початку березня 1944 р. розпочало контрмобілізацію до УПА. Зокрема, на Мізоччині (Рівненська обл.) вона почалася в ніч на 3 березня. Однією з причин призову до УПА також були оперативні плани широкого розгортання повстанської діяльності у центральних, південних та східних регіонах України. Внаслідок мобілізації повстанські підрозділи швидко зросли чисельно. Наближене співвідношення колишніх учасників УПА до новобранців нерідко складало 1 до 5. Слабка військова підготовленість та недостатнє забезпечення таких підрозділів стали причиною великих людських втрат, яких невдовзі вони зазнали.

Під час проходження лінії фронту повстанці, виконуючи іструкції керівництва, намагалися різним чином дістати якомога більшу кількість озброєння та всіляких військових матеріалів. За різними свідченнями, повстанцями була захоплена велика кількість легкого і важкого стрілецького озброєння, засоби пересування (транспортування) і зв'язку, гармати, танки і навіть реактивна мінометна система "Катюша" та літак У-2.

Акції по здобуттю озброєння та матеріалів часто набували характеру збройних сутичок. Зокрема, у Рівненській області у січні-лютому 1944 р. радянськими джерелами зафіксовано 154 таких сутички ("нальоти"), в яких загинуло 439 військовослужбовців ЧА[42]. Під час одніє з сутичок, 29 лютого 1944 р., було смертельно поранено командуючого 1-им Українським фронтом генерала армії Миколу Ватутіна[43].

---

[41] У січні-лютому 1944 р. у Рівненській області радянські органи зафіксували 7 нападів на райцентри і 67 нападів на населені пункти, під час яких загинуло відповідно 112 і 553 особи (ЦДАГО, ф. 1, оп. 23, спр. 930, арк. 68).

[42] ЦДАГО, ф. 1, оп. 23, спр. 930, арк. 68.

[43] Як це не парадоксально, але під час поховання М. Ватутіна у Києві, в почесній варті, за свідченням учасника, серед інших стояли й мобілізовані до ЧА з Рівненської області колишні вояки УПА. (Див.: Мосійчук Ф. "55 років тому... Як повстанці УПА хоронили... радянського генерала, командуючого 1-им Українським фронтом Миколу Ватутіна", Поліський маяк, 3 квітня 1999 р. – № 10 (6859).

Зростання чисельності та бойової активності УПА в тилу ЧА спричинили проведення декількох великих оперативно-військових операцій ВВ НКВД із застосуванням усіх видів зброї. Так, 21-27 квітня 1944 р. проведено операцію по оточенню і прочісуванню великого масиву кременецьких лісів[44]. До проведення операції було залучено "найбільшу кількість військових сил і оперативних працівників", зокрема, чотири стрілецькі бригади[45], кавалерійський полк, танковий підрозділ (15 легких танків), легку авіацію; загальна чисельність використанних військ склала понад 15 тис. осіб[46]. В їх оточенні опинилися з'єднання УПА-Північ та УПА-Південь чисельністю близько 4 тис. вояків і новозмобілізованих, а також понад 1 тис. осіб цивільного населення, яке з різних причин залишило свої домівки і переховувалося у лісах.

Під час операції повстанські підрозділи були змушені вести важкі фронтальні оборонні бої, що проходили з перемінним успіхом[47]. Кульмінацією стали бої 24 квітня в районі с. Гурби (Горби). Внутрішнім військам, не дивлячись на застосування кавалерії, танків і артилерії, не вдалося збити повстанців з займаних позицій і видавити їх з лісового масиву на відкритий простір, на тили фронтових військ ЧА в районі м. Кременця. Вранці 25 квітня 1944 р. підрозділи УПА, залишаючи обози і госпіталі, провівши один великий бій в с. Буща, змогли трьома колонами вийти з оточення. Основну частину людських втрат в Кременецькій операції з боку УПА склали новозмобілізовані, поранені та цивільне населення[48].

---

[44] Внутренние войска в Великой Отечественной войне, 1941–1945. – М, 1975. – С. 627.

[45] Дві бригади перед тим прибули з Північного Кавказу, де брали участь у виселенні місцевих народів, звинувачених у співпраці з німецько-нацистськими окупантами.

[46] За повстанськими звітами в операції також брали участь підрозділи ЧА другої фронтової лінії, а загальна чисельність військ обчислювалася у 30-35 тис. осіб.

[47] За звітами ВВ НКВД, відбулося 26 боєвих зіткнень (боїв), причому деякі з них тривали по 8-11 годин. (Див.: Внутренние войска в Великой Отечественной войне, 1941–1945. – С. 628). Великий масив інформації про боротьбу проти підпілля в тому теж і на ПЗУЗ, якого автор не мав змоги провірити, можна знайти в Архіві Внутрішніх Військ Українського Округу копії якого кромі Києва знаходяться теж і в The Peter J. Potichnyj Collection on Insurgency and Counter-Insurgency in Ukraine в бібліотеці Університету Торонто. Опис криївок та різних структур в боротьбі проти підпілля базованих на архіві Внутрішніх Військ дивись: Потічний, П.Й. Архітектура резистансу: криївки і бункри УПА в радянських документах. Літопис УПА.– Торонто–Львів, 2002. –Т. 38.

Під час інших операцій ВВ НКВД за участю частин ЧА навесні-влітку 1944 р. були повністю або частково розбиті курені та сотні "Бистрого" (Ярослав Білинський), "Богуна" (Анатолій Костецький), "Буревія" (Петро Базелицький), "Кирея" (Степан Трохимчук), "Лиха" (Олександр Поліщук), "Мазепи" (Іван Кобиць), пор. "Острого" (Ярослав Ждан), "Хмари" (Олександр Калиновський), "Чорноти", "Шакала" (Адам Рудик), хор. "Юрка" (Юрій Чуйковський) та інш. Великих втрат зазнали рейдуючі на схід підрозділи групи "Тютюнник" (з'єднання "Базар") та з'єднання "Холодний Яр" (курені "Вира", "Міші").

Все це змусило командування УПА провести часткову демобілізацію та реорганізацію великих підрозділів, пристосувавши їх до нових умов боротьби на території ПЗУЗ і ПСУЗ. Остання обставина стосується і запілля (ОУН), яке фактично повністю перетворилось на протирадянське підпілля. Що ж до невеликих підрозділів УПА, то вони, дотримуючись засад конспірації, постійно маневрували і, уникаючи нав'язаних противником фронтальних боїв, завдавали ударів по місцевих радянських адміністративних органах, силових структурах, транспортному сполученню і зв'язку.

До невеликих підрозділів УПА місцевого значення організаційно також відносилися проміжні структури між військом і запіллям – відділи особливого призначення (ВОП). У кожному підпільному районі, як правило, мав діяти один ВОП у форматі чоти (20-40 осіб). В оперативному відношенні ВОПи підлягали військовій референтурі і Службі безпеки (СБ), однак на відміну від боївок СБ (10-20 осіб) не мали слідчо-каральних функцій, а здійснювали диверсійно-бойові акції. Місцеві підрозділи військово були слабше підготовлені і це призводило до того, що вони були "не в силі вив'язатися" з покладених на них командуванням УПА завдань. Під час бойових сутичок з ВВ НКВД ВОПи й боївки не витримували при першому наступі противника і відступали.

Нова зустріч національно-визвольного руху на початку 1944 р. з радянською ("східною") дійсністю спонукала частину його активу на ПЗУЗ і ПСУЗ до переосмислення потреб і засобів визвольної боротьби в Україні і СРСР, викликала необхідність внесення змін в ідейно-політичні засади, організаційні форми і тактику боротьби ("револю-

---

[48] *За радянськими даними, з боку повстанців було вбито 2018 осіб, заарештовано – 1570. Серед трофеїв були: 1 літак (У-2), 7 гармат, 15 мінометів, 42 ручних кулемети, 31 автомат, 298 гвинтівок, 120 возів, 129 коней та інш. (Державний архів Російської Федерації, ф. 9401, спр. 65, арк. 8.).*

ції"). Реалізацію цього стало утворення на І Установчому з'їзді, що пройшов 17-18 липня 1944 р. в районі с. Дермань Мізоцького району Рівненської області, Народно-Визвольної Революційної Організації (НВРО). Учасники з'їзду[49] обрали Центральне Керівництво ("революційний актив") НВРО у складі "Леміша" (Василь Кук, керівник), "Заславського" (Яків Бусел) та "Сергія" (Михайло Степаняк)[50]. У серпні 1944 р. до керівництва також був включений "Охрім" ("Клим Савур", Дмитро Клячківський)[51].

На з'їзді були прийняті керівні документи – резолюції і статут НВРО. Текст резолюцій тимчасово заступав програму організації, яка мала бути прийнята на майбутньому конгресі. При публікації резолюцій НВРО (неповний текст) з конспіративних причин не були представлені розділи про ставлення до ОУН, Проводу ОУН та "організаційної справи". У неопублікованій частині резолюцій НВРО (повний текст) керівником НВРО визначався Провід ОУН.

Згідно з керівними документами зміни в ідейно-політичних засадах полягали у декларуванні – на рівні з національним – боротьби за соціальне визволення, за новий соціальний і економічний лад, демократизацію всього державного і суспільного життя в СРСР. Зміни у тактиці боротьби виявилися в тому, що НВРО брала на себе обов'язки керівної політичної організації всіх протиімперіалістичних сил в Україні. Основою її діяльності визначалася боротьба "проти диктатури Сталіна і його партійно-більшовицької кліки" за повалення "сталінсько-більшовицького режиму в СРСР і встановлення народно-революційної влади через утворення народно-революційних урядів".

В Україні НВРО боролась за новий тип народної держави, а в СРСР – за побудову незалежних національних держав, для чого необхідно було підняти на боротьбу трудящі маси, всі народи і протиімперіалістичні елементи. Боротьба мала проводитися "шляхом революції" – загального збройного повстання.

---

[49] Достеменно відомо про участь у роботі з'їзду В. Кука ("Леміш"), М. Степаняка ("Богдан", "Дем'ян Нестерович", "Сергій"), Я. Бусла ("Заславський", "Галина"), Я. Дудара ("Верес", "Чавун"), П. Олійника ("Роман"), Є. Басюка ("Коломієць"), "Середи". Можлива також участь Л. Ступницького ("Гончаренко"), І. Литвинчука ("Максим"), Ф. Воробця ("Олекса Глід"), М. Свистуна ("Ясен"), П. Матвійчука ("Крилач").

[50] 30 липня 1944 р. був поранений та заарештований органами НКВД.

[51] За свідченнями Олександра Луцького, провідником НВРО був "Леміш", політичним референтом – "Сергій", референтом пропаганди – "Галина", військовим референтом – "Клим Савур" (Див.: Кокін С.А. Анотований покажчик документів з історії ОУН і УПА у фондах Державного архіву СБУ. – К., 2000; Проблема ОУН–УПА. Попередня історична довідка. – К., 2000. – С. 98).

До тактичних змін також відносилося запровадження нової назви для національно-визвольного руху. Це мотивувалося потребою нових форм і тактики передусім для дій "на Сході". Військово-повстанської форми УПА не вистачало для політичної роботи, а проти подальшого використання форми ОУН були закиди щодо "співпраці оунівців з нацистами", про що постійно трубила радянська пропаганда.

Практичне переведення змін по впровадженню НВРО на ПЗУЗ і ПСУЗ розпочалося у вересні 1944 р. Керівники генеральних округ та відповідні нижчі структури були повідомлені про "створення нової організації, як об'єднання революційних сил", та отримали до опрацювання і виконання керівні документи. Ріст (поширення) НВРО полягав у видозміні існуючих структур ОУН (зміна назви та інш.). В організаційній діяльності цей процес виявився, зокрема, у переході до "внутрішньо-організаційної демократії" (при цьому відкидалися "нездорові засади особистої диктатури"). Остання обставина разом з потужною провокативно-агентурною діяльністю радянських спецорганів стала певним підгрунтям для регіонального внутрішньоорганізаційного протистояння. Це у подальшому дало можливість називати НВРО опозицією[52].

Оскільки організаційні перетворення на ПЗУЗ і ПСУЗ були прийняті частиною керівництва визвольного руху автономно, по радянську сторону німецько-радянського фронту, остаточне рішення про діяльність НВРО мало бути прийняте за участі Проводу ОУН і ГК УПА.

Згодом виявилося, що створення за ініціативою Проводу ОУН і ГК УПА на І Великому зборі (відбувся 11-15 липня 1944 р. на Самбірщині в Карпатах фактично одночасно з І Установчим з'їздом НВРО на Рівненщині) "загально-національного керівного центру визвольної боротьби" – Української Головної Визвольної Ради (УГВР) призвело до формальної ліквідації НВРО наприкінці 1944 р.[53]. Загалом процес ліквідації НВРО на ПЗУЗ і ПСУЗ зайняв понад півроку.

---

52 *Див.: Киричук Ю. Історія УПА. – Тернопіль, 1991. – С. 21; Дужий П. "Чи була опозиція в УПА?", За вільну Україну, 1992, 2 липня; Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40-50-х років XX століття. – Львів, 2000. – С. 110.*

53 *Рішення про ліквідацію НВРО було прийняте на засіданні Проводу ОУН, що відбулося в листопаді 1944 р. на Рогатинщині (сучасна Івано-Франківська область) за участі р. Шухевича ("Тур"), Д. Маївського ("Зруб"), Д. Грицая ("Перебийніс") та прибулих з ПЗУЗ В. Кука ("Леміш"), Я. Бусла ("Галина") і Д. Клячківського ("Охрім").*

Значної реорганізації з приходом на ПЗУЗ радянської влади зазнав зв'язок в УПА і запіллі. На початках ще діяв налагоджений і розвинутий в період німецької окупації кур'єрський зв'язок за системою естафети ("штафета") з централізованими пунктами пересилання і отримання пошти. При тому лінії з'язку УПА і запілля не перетиналися і діяли відокремлено. Невідповідність усталеної системи зв'язку радянській дійсності, значні людські втрати і великі перерви у сполученні спричинили потребу його граничного скорочення і реорганізації. З цією метою у підпіллі було запроваджено використання завчасно обумовлених місць і дат для залишання пошти ("мертві пункти зв'язку") та зустрічей підлеглих з керівниками. В УПА для зв'язку використовувалися кур'єрські групи (2-5 осіб). У 1945-1946 рр., після реорганізації повстанських підрозділів у збройне підпілля, курєрський зв'язок практикувався для передачі кореспонденцій на великі відстані.

У липні 1944 р. Червона армія розпочала загальний наступ і, швидко руйнуючи фронт, досягла рубежу р. Вісла у Польщі. Вся територія ПЗУЗ і прилеглі українські етнічні землі Холмщини та Підляшшя (Польща) опинилася під радянським впливом. Цей наступ призвів до виходу з ПЗУЗ, окрім німецьких військ, переважаючої частини фронтових і тилових частин ЧА, прикордонних і внутрішніх військ НКВД. Це дало можливість керівництву визвольного руху налагодити, а в деяких районах реанімувати діяльність підпілля та УПА.

У липні-серпні 1944 р. структура національно-визвольного руху на ПЗУЗ і ПСУЗ була реорганізована. Діючі від 1943 р. чотири ВО переформовано і на їх основі в рамках НВРО утворено три[54] генеральних округи (ГО): північно-західну[55] (пров. "Максим Дубовий" – Іван Литвинчук), північно-східну[56] (пров. "Шигунич Денис" – Федір Воробець), південно-східну (пров. "Роман" – Петро Олійник). Межею між двома першими стала р. Горинь. Територія південної Рівненщини (лівобережжя р. Горинь), Кременеччина (волинські райони Тернопільської області), Кам'янець-Подільська і Вінницька області та південна частина

---

[54] Загалом планувалося створити п'ять ГО у складі НВРО (ЦДАГО, ф. 1, оп. 23, спр. 23, арк. 20). Назви і територія двох ГО не встановлені.

[55] Включала територію Волинської області і північно-західну частину Рівненської області в Україні, Берестейщину і Пінщину (Білорусь), Холмщину і Підляшшя (Польща).

[56] Включала територію всієї правобережної, по р. Горинь, частини Рівненської області, Житомирську область і західну частину Київської області в Україні та деякі прилеглі південні райони Білорусі.

Київської були закріплені за південно-східною ГО ("22"). Кожна ГО поділялася на три ВО.

У другій половині 1944 р. також зазнали реорганізації діючі на ПЗУЗ і ПСУЗ підрозділи УПА. Групи "Заграва", "Турів" і "Тютюнник" переформовані у з'єднання груп (ЗГ) "33" ("Завихост") і "44" ("ЗГ", "444"), які діяли відповідно на території північно-західної і північно-східної ГО. На території південно-східної ГО продовжувала діяти УПА-Південь разом з включеною до її складу групою "Богун" (певно під назвою "Донбас").

Структура і командний склад вищих ланок УПА на ПЗУЗ і ПСУЗ були наступними: командир УПА-Північ "Охрім" (Дмитро Клячківський)[57], ШВШ "Клим" ("Див", Борис Бедрик), політвиховники "Заславський" (Яків Бусел) і "Вадим" ("Золотаренко").

До складу ЗГ "33" ("Завихост") входило 6 бригад та інші підрозділи чисельністю до 1500 осіб. На чолі з'єднання стояли: к-ри "Максим Дубовий" (Іван Литвинчук), "Кайдаш" (Юрій Стельмащук); ШВШ "Остріжський" (Олексій Громадюк); пвх. "Погідний".

Бригади: "Жовті Води" (ім. Острого, "0150") – к-р "Галайда" (Григорій Решетин); "Пам'ять Крут" (ім. Лайдаки, "050") – к-р "Ярок" (Дмитро Калинюк); "Пилявці" (ім. Байди, "0450") – к-ри "Лисий" (Іван Климчак), "Ігор" (Іван Кисіль); "Помста Базару" (ім. Назара, "0550") – к-р "Верховинець" (Григорій Троцюк); "Соборна Україна" (ім. Вовчака, "0350") – к-р "Ромб" ("Голуб", Тихін Зінчук); "Холмська" (ім. Мазепи, "0250") – к-ри "Буря", "Ткач" (Дмитро Корейчук).

Всі бригади базувалися у північній, лісовій частині ГО. Окремі підрозділи організовувалися також у південних районах, зокрема курені під командуванням "Юрченка" ("Довбуш", Василь Левочко) та "Чорноморця" (Олексій Мельник). Однак відкрита (безлісна) місцевість та оперативно-агентурна діяльність НКВД призвели до їх швидкої ліквідації.

До складу ЗГ "44" ("ЗГ", "444") входили три загони та інші підрозділи чисельністю до 1 тис. осіб. На чолі з'єднання стояли: к-р "Шигунич Денис" (Федір Воробець); ШВШ "Василь Вечера" (Петро Гудзоватий); пвх. "Петро Степанченко" (Єфрем Мовчан), "Святославич" (Володимир Рудаков).

Загони: "Дорош" – к-р "Стальний" (Никон Семенюк), "Прилуцький" – к-р "Дяченко" ("Гамалія", Анатолій Монь), "Стародубський" – к-р "Кузьма" (Макар Мельник). Частина під-

---

[57] *У серпні 1944 р. повернувся до виконання своїх обов'язків.*

розділів ЗГ "44" діяла малочисельними групами (5-20 учасників) у східних районах ГО (Житомирщина, Київщина).

Структура і командний склад УПА-Південь були такими: к-ри "Леміш" (Василь Кук), "Роман" ("Старий", Петро Олійник); ШВШ "Гончаренко" (Леонід Ступницький), "Ясен" (Микола Свистун); пвх. "Козуб (Сочинський). З'єднання: "Донбас" – к-р "Босота" ("Юда", Матвій Токар); "Холодний Яр" – к-ри "Ясен" (Микола Свистун), "Вир" (Семен Котик).

До складу з'єднань входили курені (бригади) під командуванням "Бистрого" (Ярослав Білинський), "Вира", "Довбенка" (Іван Золотнюк), "Міші" ("Великан", Михайло Кондрас), "Коваленка" (Микола Мельник), "Шаркана" ("Саблюк", Остап Качан), "Шума", "Чернеця", "Байди". Сотні діяли під командуванням "Андрія", "Голоти", "Ваньки", "Вітра", "Володимира", "Ворона", "Вертуна", "Веремії", "Крука", "Криги", "Кума" (Іван Мегера), "Меча" (Панкрат Трачук), "Мухи", "Наливайка", "Панька", "Партизана" (Потапчук), "Підхмарного" (Анатолій Шморгун), "Пограничного", "Смілого", "Сокола", "Сома", "Тернини", "Тополі", "Хмари" (Григорій Кравчук), "Чорногори", "Шепила", "Шпали", "Щуки", "Щупака", "Ярошенка" та інш.

Частина підрозділів УПА-Південь діяла малочисельними групами (20-50 осіб) у південно-східних регіонах ГО (Кам'янець-Подільська, Вінницька, Київська області) та за її межами (Тернопільська, Львівська області). Чисельність УПА-Південь на початок осені 1944 р. становила до 1,5 тис. осіб. Загальна чисельність діючих на ПЗУЗ і ПСУЗ підрозділів УПА у другій половині 1944 р. нараховувала близько 4 тис. вояків, що разом з мережею підпілля складало до 8 тис. учасників національно-визвольного руху. Восени 1944 р. у Волинській і Рівненській областях та на Кременеччині (Тернопільська обл.) їм протистояли 9-та стрілецька дивізія, 16-та, 20-та, 21-ша і 22-га стрілецькі бригади ВВ НКВД чисельністю понад 15 тис. осіб. Крім того, у сільській місцевості діяли групи охорони громадського порядку, загони "совпартактиву" та сільські винищувальні батальйони ("стрибки"). Зокрема, у Волинській та Рівненській областях таких формувань було понад 800 (чисельність – 10-15 тис. осіб), з них винищувальних батальйонів при районних відділах НКВД – понад 60 (1,5-2 тис. осіб).

Окремі угрупування складали частини дислокованих на ПЗУЗ прикордонних військ НКВД (понад 5 тис.) та ЧА, які при потребі залучалися до проведення противоповстанських операцій. Загальна чисельність радянських мілітарних струкрур на ПЗУЗ і ПСУЗ з

урахуванням тих, що діяли у прилеглих до Волинської і Рівненської областей регіонах України і Білорусі, перевищувала 50 тис. осіб.

Кінець 1944 р. характеризувався пожвавленням, після літнього спаду, організаційно-військової діяльності УПА. Повстанський рух охоплював всю Волинську і Рівненську області, частини Житомирської, Тернопільської, Кам'янець-Подільської, Вінницької, Київської областей і прилеглих регіонів Білорусі та Польщі. У західних (волинських) областях боротьба мала більші масштаби, в інших регіонах – менші і значною мірою залежні від повстанських рейдів. Серед значніших, вдалих для УПА акцій слід назвати засідку 11 грудня 1944 р. на Рокитнівщині підрозділів ЗГ "44" (к-ри "Стальний", "Сівач" та інш.) проти відділу ВВ НКВД, в результаті якої останній втратив 117 чол. вбитими.

Одним з найпоширеніших видів повстанської діяльності на ПЗУЗ і ПСУЗ були рейди. За своїм спрямуванням вони поділялися на бойові і пропагандистські. Метою перших було створити напруження у середовищі ворога, завдати йому відчутних втрат та не дати провести концентрованого наступу. Пропагандистські рейди були націлені на популяризацію національно-визвольного руху, поширення антирадянських настроїв серед населення, створення сприятливих умов для активної повстанської діяльності.

На відміну від бойових, пропагандистські рейди проводилися головно у слабо опанованих і неопанованих рухом регіонах України та за її межами (Білорусь). За способом проведення рейди в більшості поділялися на піші та кінні. Піші здійснювалися переважно більшими підрозділами та з'єднаннями у 1944 р. та меншими повстанськими групами (5-30 осіб) у 1945-1946 рр. Кінні рейди практикувалися невеликими підрозділами (10-60 осіб) протягом всього розглядуваного періоду.

Одним з найдовших піших рейдів з використанням кінного транспорту певно був марш на початку 1944 р. територіями Вінницької, Кам'янець-Подільської (Хмельницька), Тернопільської, Станіславівської (Івано-Франківська) та Львівської областей групи к-ра "Саблюка" (О. Качан).

До найдовших (985 км) кінних рейдів відноситься рейд (23 січня – 15 лютого 1945 р.) територією п'яти областей України і Білорусі зведеної кінної групи (56 осіб) ЗГ "44" під керівництвом "Шигунича Дениса" (Ф. Воробець).

До найбільших за чисельністю рейдів (1,5-2 тис. учасників) можна віднести вихід з оточення під Гурбами на Полісся (25-27 квітня 1944 р.) з'єднань "Холодний Яр" та "Донбас".

Особливим видом повстанської діяльності в регіоні були військово-диверсійні акції на Ковельській, Львівській і Вінницькій залізницях, що розпочалися з приходом та почастішали з подальшим просуванням на Захід у серпні 1944 р. основної маси військ ЧА та НКВД. Так, у Рівненській області (Ковельська залізниця) радянські органи тоді зафіксували підрив і катастрофу ешелону з боєприпасами, напади на бронепотяг та станцію Томашгород[58]. Подібні акції проводилися і на інших залізницях. 10 жовтня 1944 р. на перегоні Кривин-Могиляни (Вінницька залізниця) в наслідок підриву залізничної колії зійшов з рейок поїзд № 1901[59]. 17 жовтня 1944 р. на відтинку залізниці Красносільці-Ланівці-Ляпясівка (Львівська і Вінницька залізниці) спалено 6 залізничних мостів та станцію Куськівці[60]. Загалом у серпні-грудні 1944 р. повстанці тільки на Ковельській залізниці здійснили 47 таких акцій, з них 11 мали своїми наслідками катастрофи поїздів[61].

У наступні роки диверсії на залізниці також мали місце,однак з меншою інтенсивністю[62]. Радянські органи для запобігання повстанським диверсіям на залізниці застосовували особисту відповідальність місцевого населення.

Поряд з пожвавленням в другому півріччі 1944 р. повстанської діяльності підрозділи УПА мали відчутні кількісні та персональні втрати. Серед загиблих командирів були: ШВШ ген.-хор. "Гончаренко" і май. "Ясен" (УПА-Південь), пор. "Остріжський" (ЗГ "33"); курінні: сот. "Гірчиця", сот. "Довбенко", сот. "Шаркан" ("Саблюк",О.Качан),хор."Лисий"(І.Климчак),"Лихо"(О. Поліщук); сотенні: пор. "Андрій", пор. "Панько", пор. "Партизан" (Потапчук), "Філька", "Ярослав", пор. "Ярошенко" та інш.

Актуальною проблемою для УПА у 1944 р. залишалося забезпечення озброєнням і амуніцією. У першій половині року постачання здійснювалося за рахунок створених попередньо запасів та захопленого від радянських і німецьких супротивників. Від другого півріччя року основним джерелом "надходження" озброєнь для УПА і запілля стають розбиті або роззброєні повстанцями групи охорони громадського порядку, загони совпартактиву та сільські винищувальні батальйони. Прикладом озброєння повстанців за

---

58 ЦДАГО, ф. 1, оп. 22, спр. 928, арк. 81-83.

59 Там само, спр. 1707, арк. 4.

60 Там само, спр. 929, арк. 127.

61 Там само, оп. 23, спр. 929, арк. 122.

62 Зокрема, у січні-лютому 1945 р. у Волинській області було підірвано 10 ешелонів, а 10 травня 1945 р. диверсійною групою бригади "Соборна Україна" на відтинку залізниці Ковель-Поворськ підірвано бронепоїзд.

рахунок радянських місцевих мілітарних формувань є відібрання від "стрибків" 22 гвинтівок і відновлення у листопаді 1944 р. розбитого перед тим ВОПу Володимирецького району.

У 1945-1946 рр. "експропріації" повстанцями озброєння продовжувалися. За радянськими інформаціями, зокрема, в Рівненській області у березні 1946 р. ними було роззброєно 5 винищувальних батальйонів, а 4 батальйони розпалося[63].

Із змінами чисельного та особового складу повстанської армії у 1944 р. набула своєї актуальності постала ще попереднього року потреба підготовки командних кадрів. З цією метою у всіх групах (ЗГ) для підготовки молодшого командного складу періодично організовувалися короткотривалі (3-6 тижнів) малочисельні (1-3 чоти) підстаршинські школи (вишколи)[64]. По закінченні таких шкіл випускникам присвоювалися звання (ступені) рядового та підстаршинського складу (ст. стрілець, вістун, ст. вістун, булавний), і вони поверталися до своїх підрозділів. Крім підстаршинських шкіл, при групах (ВО) та ЗГ діяла низка саперних, санітарних, господарчих й інших вишколів та курсів для забезпечення кадрами відповідних служб УПА і запілля.

Для підвищення військово-фахового рівня діючих вищих командирів УПА проводилися короткотривалі (1-3 тижні) перевишколи. Спроба організації старшинської школи при групі "Тютюнник" у травні 1944 р. на Кореччині виявилася невдалою. Новозорганізована структура була ліквідована під час оперативно-військової операції ВВ НКВД. У подальшому окремі військові школи не організовувалися, однак проводилися вишколи та перевишколи членів і провідників повстанського руху в рамках діяльності військових референтур.

Оперативна діяльність УПА у другому півріччі 1944 р. – на початку 1945 р. на ПЗУЗ і ПСУЗ на відміну від першої половини 1944 р. звелася, головно, до дій окремих підрозділів ЗГ (бригади, загони, з'єднання). Оперативно-тактична діяльність повстанських підрозділів здійснювалася роями, чотами (підвідділи), сотнями (відділи), рідко куренями (загони). Для охоплення діяльністю закріпленої території, проводилися обстріли районних центрів (для стримування в них супротивника), ліквідації опірних пунктів НКВД, баз винищувальних батальйонів ("стрибків"), а

---

[63] ЦДАГО, ф. 1, оп. 23, спр. 2964, арк. 35.

[64] У першій половині 1944 р. підстаршинські вишколи базувалися при більших підрозділах (куренях, загонах). Стосовно другого півріччя відомо про діяльність по одній підстаршинській школі у ЗГ "33", "44" та УПА-Південь, що здійснили по кілька випусків.

також руйнування засобів зв'язку і сполучень (мости, залізниці). З видів бойової діяльності найбільше застосовувалися засідки, наскоки, диверсії і рейди.

Підрахувати основну частину втрат визвольного руху на ПЗУЗ (у Волинській і Рівненській областях) за рік протистояння радянській владі (лютий 1944 – лютий 1945 рр.) дозволяють звіти обкомів КП(б)У. За ними втрати повстанців налічували 21352 вбитими і 24026 заарештованими. Серед захоплених радянською стороною трофеїв було 19 гармат, 111 мінометів, 158 важких кулеметів, 947 легких кулеметів, 2002 автомати, 7263 гвинтівки, 7 радіостанцій, 5 типографій та інш.[65].

Окрему велику групу (37677 осіб) склали затримані дезертири Червоної армії, а також ті, що ухилялися від мобілізації (чисельність мобілізованих становила 220989), сприяли повстанцям ("бандпособнікі"), зголосилися з "повинною". Наведені дані дали можливість рівненському партійному керівництву стверджувати про розгром основних сил УПА і ОУН та позбавлення їх людських резервів для поповнення. За тими ж даними, загальні втрати радянської сторони (включаючи цивільне населення) у Рівненські області за рік обчислювалися 1809 вбитими[66].

Політично-пропагандивна робота національно-визвольного руху на охоплених територіях проводилася шляхом поширення політичної літератури у вигляді відозв, листівок, періодичних і неперіодичних видань, а також іншими засобами. Література друкувалася технічними відділами (осередки, звена з 3-5 осіб) у підпільних друкарнях при вищих підпільно-адміністративних структурах (округа, край)[67].

Втрата у першій половині 1944 р. частини друкарень та загибель кадрів призвели до зменшення або припинення видання більшості центральних періодичних видань на ПЗУЗ ("Вільна Україна", "Інформатор", "До зброї", "За самостійну Україну").

---

[65] ЦДАГО, ф. 1, оп. 23, спр. 1693, арк. 28-37; спр. 923, арк. 2-25.

[66] Там само.

[67] Велика підпільна друкарня була виявлена ВВ НКВД 24-25 лютого 1945 р. у бетонованих підземних приміщеннях в сс. Звіздже і Яполоть Деражненського району. До найвідоміших на ПЗУЗ належала друкарня "Свобода народам", що діяла з 1944 р. У 1944–1945 рр. вона, окрім іншого, друкувала пропагандивні матеріали для оперуючих на Сході підрозділів групи "Тютюнник", ЗГ "44" та ПСК. Серед її співробітників був редактор пропагандивного осередку ПСК, колишній редактор газети "Волинь" Андрій Мисечко ("Довжан", "Май"). Друкарню ліквідували ВВ НКВД під час операції у с. Річки Корецького району 22-28 травня 1945 р.

[68] №№ 1-9 від 01.06 – 20.07.1944 р. (ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 69, арк. 99-124).

Одним з устійнених періодичних видань УПА (Інформаційне бюро УПА) на ПЗУЗ у 1944 р. були редаговані працівником політвиховного відділу УПА-Північ "Апостолом" ("Вік") "Інформації"[68].

Продовження видання повстанських матеріалів у кінці 1944-1945 рр. на ПЗУЗ ознаменувалося перевиданням декількома технічними звенами на наявній техніці (друкарські машинки, циклостилі, шклографи, гектографи, типографії) і рукописно закликів, гасел, відозв та видань керівних органів національно-визвольного руху (ОУН, НВРО, УГВР).

Певна стабілізація в діяльності підпілля у другій половині 1945 р. сприяла започаткуванню друкування видань проводу ОУН ПЗУЗ, УПА-Північ та іншої літератури. Видання проводу презентували інформаційні журнали "Шляхом боротьби" (ч. 1, листопад 1945 р.) та "Інформатор" (ч. 1, 1946 р.), а УПА-Північ – вишкільні матеріали з українознавства – "Землезнання України. Курс І. Загальні відомості з географії України" (вересень 1945 р.), "Землезнання України. Курс II. Описова географія" (1946 р.). Вийшли друком збірка поезій Миколи Козака ("М. К.") "З днів боротьби" (ч. 1, 1945 р.) та нарис Людмили Фої "Молодь східних українських земель в боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу" (21 жовтня 1945 р.). Крім того, у 1945 р. згідно з інструкціями керівництва всі організаційні одиниці, починаючи від району, для забезпечення себе потрібною кількістю пропагандивної та вишкільної літератури створювали власну технічну базу[69].

Наприкінці 1944 – на початку 1945 рр. територія діючого на ПЗУЗ і ПСУЗ підпілля зазнала чергової реорганізації: на основі ГО створено Північно-західний (ПЗК "Хмельницький") і Північно-східний краї (ПСК), що межували по р. Горинь. Південна ГО "22" після реорганізації стала окремою Рівненською округою[70]. Південні райони Рівненщини відійшли до ПЗУЗ, а північні райони Тернопільщини (Кременеччина) та Кам'янець-Подільщина[71] – до ЗУЗ (Подільський край).

Новостворені краї поділялися на округи. До складу ПЗК "Хмельницький" входили 4 округи: Берестейська ("100", "Кричевський") – пров. "Хвиля", "Шварц" (Зиновій Самчук);

[69] Типографія Ковельської округи діяла до ліквідації 10 березня 1946 р. ВВ НКВД на хут. Мельці Седлищанського району Волинської області. Тоді загинули політреферент округи "Варнак" (Микола Паньковець) і господарчий округи "Сивий Борис" (Ф. Клиновий). В типографії певно видавався журнал "До волі".

[70] Складалася з Рівненського і Здолбунівського надрайонів. Дубенський надрайон увійшов до складу ПЗК.

[71] Декілька північних районів Кам'янець-Подільщини (до шепетівських лісів) залишилися у складі ПСК.

Ковельська ("200", "Богун") – пров. "Микола" ("Ящур", Євген Манько), "Гордій" (Валерій Бондарчук); Луцька ("300", "Кривоніс") – пров. "Стимид" (Михайло Бондарчук), "Жен" (Федір Заборовець); Холмська[72] ("400", "Король Данило") – пров. "Жен" (Федір Заборовець), "Шворний" (Михайло Середа).

До складу ПСК входили 3 округи: Сарненська ("А") – пров. "Ігор" (Богдан Логінський), "Ярина" (Надія Демидович), "Кузьма" (Макар Мельник), "Варка" (Ярослава Скаб); Житомирська ("Б", "4444") – пров. "Павло" (Микола Мельник); Білоруська[73] – пров. "Кузьма" (Макар Мельник).

Початок 1945 р. приніс УПА на ПЗУЗ вагомі персональні втрати. Загинули: к-р УПА-Північ полк. "Охрім" (Дмитро Клячківський), ШВШ "Клим" ("Див", Борис Бедрик), пвх. "Вадим", референт СБ ПЗУЗ підполк.-контррозвідки "Мітла" (Олександр Присяжнюк); потрапив у полон к-р ЗГ "33" "Кайдаш" (Юрій Стельмащук). Серед загиблих командирів підрозділів були: "Богун", "Безіменний", пор. "Бурлаченко" (Роман Шушкевич), "Вовк", пор. "Воля", "Залізний" (Матвій Ісюк), "Запорожець", "Кость", "Кричевський", сот. "Кузьма" (Макар Мельник), "Нерозлучний" (Павло Микитюк), "Сорока", пор. "Сталевий" ("Орел"), "Хмара", "Чорний", "Чорнота" ("Остап"), сот. "Шахрай", пор. "Шум", "Ярок" (Дмитро Калинюк), "Яструб" та інш. Значних втрат зазнали низові структури підпілля.

Тільки у березні 1945 р. до виконання обов'язків провідника ОУН на ПЗУЗ[74] і певно командира УПА-Північ[75] приступив "Чупринка" ("Лука", М. Козак). Посади ШВШ та пвх. УПА-Північ ймовірно залишалися вакантними.

У першій половині 1945 р. на ПЗУЗ продовжували діяти підрозділи УПА з відповідним командним складом: з'єднання груп "33" ("Завихост", ім. Хмельницького) – к-ри "Кайдаш" (Ю. Стельмащук), "Крилач" (Панас Матвійчук), "Максим Дубовий" (І. Литвинчук), ШВШ "Яворенко" (Микола Павлович), пвх. "Погідний"; з'єднання груп "44" ("ЗГ", "444") – к-р "Шигунич Денис" (Ф. Воробець), ШВШ "Василь Вечера" (Петро Гудзоватий), пвх. "Хмара", "Святославич" (В. Рудаков). Окремою структурою в регіоні продовжували діяти підрозділи УПА-Південь, ймовірно на чолі з к-ром "Доксом" ("Вир", "Кожух", Семен Котик).

---

[72] Навесні 1945 р. передана до складу Закерзонського краю (ЗУЗ).

[73] Певно у 1945 р. передана до складу Сарненської округи.

[74] Формально був затверджений на посаді у травні 1945 р.

[75] У грудні 1945 р. на цю посаду призначено "Сергія" (Петро Олійник).

ЗГ "33" ("Завихост", ім. Хмельницького) складалося з 6 бригад та окремих підрозділів – охоронних (почоти) і диверсійних (ВОП) – загальною чисельністю до 1 тис. вояків. Бригади: "Жовті Води" – к-р "Галайда" (Григорій Решетин); "Пам'ять Крут" ("0018") – к-ри "Ярок" (Дмитро Калинюк), "Аршин", "Кармелюк"; "Пилявці" – к-р "Ігор" (Іван Кисіль); "Соборна Україна" – к-р "Ромб" ("Кубік", Тихін Зінчук); "Помста Базару" – к-ри "Верховинець" (Григорій Троцюк), "Хмара", "Тигр"; "Холмська" – к-р "Ткач" (Дмитро Корейчук). Окремі підрозділи: відділ "Азіати" – к-р "Бурлака" (Степан Коваль), відділ к-ра "Чорноморця" (Олексій Мельник), кінна група – к-р "Вільний", кінна диверсійна група – к-р "Лебедь" (Дмитро Стародуб).

До складу ЗГ "44" ("ЗГ", "444") входило три загони загальною чисельністю до 800 осіб: "Дорош" – к-ри "Стальний" (Никон Семенюк), "Пащенко" (Іван Гричан); "Прилуцький" – к-р "Дяченко" ("Гамалія", Анатолій Монь); "Стародубський" – к-р "Кузьма" (Макар Мельник).

УПА-Південь, крім згаданої реорганізації ГО "22" на Рівненську округу, зазнала інших організаційно-територіальних змін і скорочення[76]. Частину її підрозділів було передано до складу УПА-Північ та УПА-Захід. Зокрема, відділи "Вихра", "Морозенка" та "Чорні Гайдамаки" (загалом 150-200 чол.) перейшли до ЗГ "44".

Основою УПА-Південь було з'єднання "Холодний Яр" чисельністю близько 500 вояків. Командиром з'єднання був "Докс" (С. Котик), а заступником певно "Міша" (Михайло Кондрас). До складу з'єднання входили підрозділи "Гамалії", "Гарасима" (Ананій Присяжнюк), "Голуба", "Гордієнка", "Карася", "Летуна" (Федір Олійник), "Лугового" (Хома Литвинюк), "Мамая", "Міши" (М. Кондрас), "Нечая", "Сокола", "Яструба" та інш.

Національно-визвольний рух на ПЗУЗ, не дивлячись на втрати, понесені на межі 1944–1945 рр., продовжував свою протирадянську боротьбу. У першому півріччі 1945 р. на території Волинської і Рівненської областей здійснено 651 збройний акт ("бандпроявлєніє") – близько 30% від 2207 зафіксованих радянськими органами у семи західних областях України[77]. Певна їх кількість, що вирізнялися більшими масштабами, була бойовою діяльністю УПА. Документами ЗГ "44", зокрема, обліковуються такі власні дії у січні–серпні 1945 р.: проведено 30 боїв (з них

---

[76] Певно було ліквідовано з'єднання "Донбас".

[77] Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953. – Т. 2 – С. 607.

8 невдалих), 16 акцій (3 невдалі), 7 засідок (4 невдалі), 8 разів підірвано залізницю. З'єднання втратило 218 осіб вбитими і 74 пораненими. Противник втратив понад 540 осіб вбитими (з них більше 20 офіцерів), 72 особи забрано в полон. Як трофеї здобуто 60 гвинтівок, 1 важкий кулемет, 14 легких кулеметів, 20 автоматів та інш.[78].

З відходом на Захід радянсько-німецького фронту і певною стабілізацією ситуації у західних областях України радянське партійно-державне керівництво посилило увагу до боротьби з українським визвольним рухом. Пленум ЦК КП(б)У, що відбувся 24 листопада 1944 р., після появи постанови ЦК ВКП(б) "Про недоліки в політичній роботі серед населення західних областей УРСР" (27 вересня 1944 р.), звернув увагу секретарів обкомів і райкомів на "остаточний розгром найлютіших ворогів українського народу – українсько-німецьких націоналістів". Зокрема, наголошувалося на необхідності знищення керівних кадрів Служби безпеки, для чого рекомендувалося "гнучкіше і різноманітніше застосовувати всі заходи боротьби"[79].

Зміст "всіх заходів" випливає з наступної постанови Політбюро ЦК КП(б)У (10 січня 1945 р.), за якою начальники облуправлінь НКГБ і НКВД, секретарі обкомів партії зобов'язувалися мати у кожному населеному пункті агентуру та "широко залучати до агентурної роботи місцевих жителів, перевірених і відданих радянській владі, а також з числа колишніх учасників оунівських організацій"[80].

Логічним продовженням попередніх рішень стала постанова Політбюро ЦК КП(б)У від 26 лютого 1945 р., згідно з якою за кожним більшим повстанським підрозділом закріплювався рухливий бойовий загін, для ліквідації боївок виділялися невеликі військові групи, а для ліквідації керівників ОУН і СБ за прикладом Волинської області рекомендувалося створювати "групи спеціального призначення з бандитів, які зголосилися з повинною і виявили бажання боротися з бандитизмом"[81].

---

[78] ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 87а, арк. 45.

[79] Літопис УПА. Нова серія. – Т. 3: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України, 1943-1959. – С. 97.

[80] Літопис УПА. Нова серія. – Т. 3: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України, 1943-1959. – С. 121.

[81] 13 січня 1945 р. з колишніх повстанців була створена спецгрупа на чолі з керівником зв'язку Луцької (Волинської) округи Йосипом Кравчуком ("Твьордий"). У січні 1946 р. члени групи за свою діяльність були висунуті на нагородження радянськими державними та військовими нагородами (ЦДАГО, ф. 1, оп. 23, спр. 2579, арк. 6-15).

Виходячи з того, що ліквідація великих повстанських формувань створила сприятливі умови для більш широкої і кращої організації агентурної роботи, яка була на той час "вирішальним фактором у боротьбі з ОУН", ЦК КП(б)У зобов'язував підлеглі партійні та силові органи (НКВД, НКГБ) ще більше розширити агентурну сітку та "ширше і сміливіше практикувати засилання агентури в оунівське підпілля і бандформування УПА"[82].

Про стан агентурно-оперативної діяльності радянських спецорганів у Волинській і Рівненській областях на лютий–березень 1945 р. свідчать звіти обкомів КП(б)У[83]. За ними, загальна кількість резидентів НКВД і НКГБ в областях становила 181, агентів внутрішніх і маршрутних – 1328, таємних співробітників (сексоти) – 9079. Окрему категорію складали спеціальні бойові групи "перевербованих" колишніх повстанців ("контрбанди") – 91 група із загальною чисельністю їх членів 1481.

Поза певними можливими похибками "партійної" звітності, наявність розгорнутої і численної агентурно-оперативної мережі радянських спецорганів становила значну загрозу діяльності та самому існуванню національно-визвольного руху на ПЗУЗ. Вона дозволяла радянським органам ефективніше виявляти і більш точно обраховувати реальну чисельність учасників руху. За їх даними, на 20 лютого 1945 р. у Рівненській області діяло 40 великих підрозділів УПА чисельністю 2608 вояків та 68 дрібних груп мережі ОУН і боївок СБ чисельнісю 1115 осіб. Загалом в області "наближено" нараховувалося 3169 учасників противорадянського руху[84]. У Волинській області на 25 лютого 1945 р. числилося 28 "банд" (по 25-150 членів) загальною чисельністю до 1200 осіб[85].

Розвиток міжнародних подій на початку 1945 р. (військові поразки Німеччини, домовленості країн аліянтів на Кримській конференції), передбачуваність скорого закінчення війни, стабілізації становища в СРСР та намагання радянської влади до швидкої і повної ліквідації українського самостійницького руху ("період натиску") привели до усвідомлення його керівництвом настання критичної хвилини, а отже залежності подальшого існування руху від впровадження жорстких заходів самозбереження.

---

[82] Літопис УПА. Нова серія. – Т. 3. – С. 140-141.

[83] Див.: ЦДАГО, ф. 1, оп. 23, спр. 1693, арк. 34-35; спр. 1698, арк. 15, 55-56.

[84] ЦДАГО, ф. 1, оп. 23, спр. 923, арк. 19.

[85] Там само, спр. 1693, арк. 37.

Визвольний рух на ПЗУЗ, не припиняючи своєї діяльності, намагався якнайшвидше підготуватися до роботи в новій дійсності "сильного тиску". Під кутом "певності і активності" СБ повела ґрунтовну перевірку ("чистка") всіх учасників руху (членів ОУН, вояків УПА) та його симпатиків. Перевірені члени ОУН мали стати "професійними", ні з чим не пов'язаними (місця перебування, родини тощо) "революціонерами-підпільниками". Кожен мав пройти основний перевишкіл СБ, щоб вміти боротися з органами НКВД і НКГБ та їх агентурою, та максимально підготуватися до політичної роботи.

У підпіллі було зменшено до мінімуму всі керівні центри, ліквідовано вищі господарські, організаційні референтури, УЧХ. Від організаційної мережі відокремлено майже всіх жінок. За рахунок працівників керівних центрів посилено низові ланки[86] як найбільш життєздатні при "натиску" і здібні працювати в найважчих умовах. Всі звільнені ("виведені з підпілля") учасники руху, а також всі співпрацюючі з ним переводилися в ранг "симпатиків" (діяли поза організаційною мережею).

В УПА було розформовано "нежиттєздатні одиниці" (штаби, ВПЖ, військова розвідка), скасовано низку вищих командних посад (курінний, сотенний), призначено командирів до існуючих бойових одиниць. Вільні кадри підпілля ОУН та збройні підрозділи УПА розміщено (відправлено у військово-пропагандивні рейди) якнайдалі від регіонів очікуваного радянського "натиску" (на Полісся, прилеглі регіони України, Білорусі, Польщі). Підготовлено нові, законспіровані, незалежні від населення, криївки, склади харчів, зброї, медикаментів.

Від початків опанування охопленої повстанським рухом території Західної України, зокрема ПЗУЗ, радянська влада спрямувала туди значні сили репресивно-каральних органів, які швидко відновили широко розгалуджені слідчі та агентурно-оперативні апарати (агентурну мережу)[87]. Було впроваджено практично випробувані в СРСР методи шантажу, підкупу і масової провокації. Невивченість працівниками СБ цих методів і прийомів, часто

---

[86] Нижня організаційна клітина (ланка) – районний провід для виконання своїх функцій мав орієнтовно налічувати 10 членів. В нижчих від районної клітинах при відсутності відповідних кадрів посади не обсаджувалися.

[87] Однією з головних засад, якої дотримувалися радянські спецоргани при організації агентурної сітки, була масовість. З часом вона переростала в якість з одночасним збереженням кількісних показників. Практикувався термін організації агентурної сітки до одного місяця.

нерозуміння суті справи та перекручення дійсності вплинули на успішність протидії ним.

Це проявилося під час згаданої весняної (1945 р.) "чистки" в ОУН і УПА, коли фігурували подекуди нереальні кількості ворожого елементу (агентури) в їх лавах. Зокрема, згідно звіту від 14 травня 1945 р. провідника Північно-східного краю "Романа" (П. Олійник) у Корецькому і Костопільському надрайонах виявлено 50%, а в Сарненському – до 80% кадрів, що були "на службі НКВД"[88]. Після цього в Сарненському надрайоні працівниками СБ було "переведено рубку", яка, за словами звітуючого, "виявилася на практиці некорисна"[89].

Реорганізація визвольного руху та дії СБ ("чистка")[90] призвели до "виключення" (відсепарування, виходу, ліквідації) з його лав багатьох учасників та тих, що долучилися до нього з метою самозбереження (небажаючі служити в ЧА, працювати у Донбасі та інші). Великий відсоток виключених скористався закликом керівництва УРСР до учасників "українсько-німецьких націоналістичних банд" про "явку з повинною" до 20 липня 1945 р.[91]. Інші самостійно переховувалися або об'єднувалися в різні непідконтрольні керівництву угрупування ("дикі групи").

На території ПСК "Одеса"[92] цей процес вилився в організоване відокремлення та об'єднання "репресованих" навколо організаційного референта "Далекого" (С. Янишевський), який виступив проти дій проводу ПЗУЗ ("чистки"). Наприкінці 1945 р. разом із своїми прибічниками[93] і підлеглими у Костопільському та Корецькому надрайонах (300-400 осіб)[94] він виділився в окрему структуру повстанського руху (край "Одеса") і почав діяти автономно. Повстанські групи, що оперували на Сході

---

[88] *ДА СБ України, ф. 13, спр. 398, т. 4, арк. 123.*

[89] *Там само.*

[90] *Від 1 січня до 1 жовтня 1945 р. у ПЗК "Москва" СБ покарано смертю (за неповними даними) 889 осіб, підозрюваних у зв'язках з НКВД. У з'єднанні "Хмельницький" на 1 грудня 1945 р. з цієї причини було ліквідовано 248 чол. (ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 57, арк. 51-53).*

[91] *Йдеться про відповідний фрагмент у „Зверненні до робітників, селян і інтелігенції західних областей України" від 19 травня 1945 р. (Див.: Літопис УПА. Нова серія. – Т. 3. – С. 158).*

[92] *Криптонім "Одеса" присвоєно в червні 1945 р.*

[93] *Отримали зневажливу назву "глистів".*

[94] *Від вересня 1945 р. "Далекий" виконував функції організаційного референта ПСК "Одеса" і, маючи всі зв'язки, до часу відокремлення фактично керував більшістю структур краю.*

(Житомирська округа)[95], без погодження також були підпорядковані краю "Одеса"[96].

До складу новоствореного проводу краю "Одеса" увійшли: провідник "Далекий" (С. Янишевський), політ. референт "Зимний" (Степан Костецький), орг. референт "Тарас" (Павло Трофімчук). У подальшому самопроголошена структура не визнавалася керівництвом ПЗУЗ, що призвело до взаємного політичного та збройного протистояння (поборювання)[97]. Провід ОУН у конфлікті зайняв сторону проводу ПЗУЗ.

Поза негативністю розколу повстанського руху на ПЗУЗ, назагал його діяльність, зокрема, у східній частині не припинилася. Наявні документи і пропагандивні матеріали свідчать про продовження організацією під керівництвом "Далекого" політичного і збройного опору радянському режимові, зокрема, його спецорганам.

До вдалих контррозвідувальних дій СБ проти агентурно-оперативної діяльності останніх належить розкриття влітку 1945 р. "агентурної групи НКГБ УРСР". Група легендувала собою провід Східноукраїнських земель ("Осередніх і східних областей України"), якому підлягала штучно створена "підпільна мережа" з Білоцерківської, Дніпропетровської, Конотопської, Криворіжської та Миколаївської округ[98]. За посередництва цього проводу планувалося введення агентури НКГБ до центральних органів національно-визвольного руху з метою подальшої дезорганізації їх діяльності. Для викликання довіри з боку керівників руху легендований провід навіть звернувся з "викривальним" антирадянським листом до члена Спілки радянських письменників України академіка Максима Рильського ("Відвертий лист Рильському М.Т.").

Проте провідникові і референту СБ ПЗУЗ "Луці" (М. Козак) вдалося викрити і перевербувати прислану "чекістами" від імені

---

[95] В окрузі діяло декілька груп повстанців загальною чисельністю 30-50 учасників. До окружного проводу ("Схід") входили: "Роман" (провідник, Володимир Кудра), "Будько", "Марко". Округа складалася з надрайонів: "Трансйорданія", "Лісовщина", "Поділля".

[96] У наступні 1946–1947 рр. новий провідник округи "Будько" періодично піднімав питання перед керівництвом краю про встановлення контактів з Проводом ОУН.

[97] Два члени проводу краю "Одеса" – "Зимний" і "Тарас" у 1945–1946 рр. були ліквідовані прибічниками проводу ПЗУЗ (останні отримали зневажливу назву "ліквідатори").

[98] План створення легендованого проводу належав керівнику Оперативної групи НКГБ УРСР по Західній Україні (1944–1945 рр.), учаснику чекістських операцій ГПУ-ОГПУ проти петлюрівської еміграції у 20-х рр. XX ст., полковнику Сергію Каріну-Даниленку ("Данілов").

фіктивного проводу зв'язкову Людмилу Фою ("Апрєльская", "Оксана"). У наслідок вдало проведеної "Лукою" оперативної гри з НКГБ керівництво легендованого проводу на чолі з "Тараном" (Михайло Захаржевський) було ліквідоване[99].

Зміна умов боротьби ("період натиску"), великі людські втрати[100], труднощі харчового і військово-матеріального забезпечення навесні-влітку 1945 р. призвели до відмови від партизанських методів боротьби УПА і переходу у нову якість збройного підпілля. За директивами керівництва руху командування пришвидшило розформування діючих на ПЗУЗ повстанських підрозділів[101].

Від червня 1945 р. було розформовано (ліквідовано) залишки загонів "Прилуцький" і "Стародубський" (ЗГ "44"), бригад "Жовті Води", "Пам'ять Крут", відділу "Азіати" (ЗГ "33"). Невелика частина вояків продовжувала діяти у складі підвідділів УПА, інша частина перейшла до боївок СБ, територіальних ВОПів, почотів провідників різних рівнів або нелегально переховувалася. На 1 вересня 1945 р., зокрема, на території ПСК "Одеса" зафіксовано таку чисельність структур руху: бойова (боївки СБ, ВОПи) і ділова "сітка" – до 900 учасників, почоти "керівного активу" – 120 осіб, 4 підрозділи УПА – 240 вояків[102]. Загалом процес розформування УПА зайняв більш ніж півроку.

Всупереч об'єктивній потребі переходу у 1945 р. до нових, конспіративних умов боротьби, частина керівників визвольного руху все ж діяла за партизанською тактикою, керуючи невеликими рухливими кавалерійськими підрозділами з 5-25 осіб, які були одночасно їхніми охоронами-почотами. Такі почоти, зокрема, мали командири-провідники: "Василь Вечера" (П. Гудзоватий; почотом керував "Мисливець"), "Далекий" (С. Янишевський; кер. почоту "Бор"), полк. "Дибов" (Іван Трейко; кер. почоту "Боєвий"), "Дубовий" (І. Литвинчук; кер. почоту "Бурлака" – Степан Коваль), "Олекса Глід" (Ф. Воробець; кер. почоту "Левадний" та "Деркач" – Володимир Кирик-Петрук), "Сергій" (П. Олійник; кер.

---

99 Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953. – Т. 1. – С. 357-366; Вєдєнєєв Д., Шевченко С. "Драма писателя и поединок спецслужб", 2000, 24 ноября 2000 г., с. 24.

100 У січні зазнала великих втрат бригада "Пам'ять Крут", у лютому – бригада "Жовті Води", у березні – відділ "Чорні Гайдамаки", у червні 1945 р. – бригада "Помста Базару".

101 За свідченням колишнього к-ра ЗГ "44" Ф. Воробця ("Шигунич Денис"), у січні почалося розформування ЗГ "44", а у лютому 1945 р. – ЗГ "33".

102 *ЦДАГО, ф. 1, оп. 23, спр. 1693, арк. 119.*

почоту "Семен"), "Смок" (М. Козак; кер. почоту "Бойко" – Микола Місько), "Верес" (Ярослав Дудар) та інші.

Закінчення війни в Європі, вивільнення значних військових ресурсів, вихід з повинною (зголошення) великої кількості т. зв. нелегалів (учасників і неучасників визвольного руху) дозволили радянській владі з новою силою приступити до "ліквідації залишків банд українсько-німецьких націоналістів"[103]. Тепер у цей процес вводилася притаманна іншим господарським і суспільним акціям в СРСР плановість.

Так, до 1 серпня 1945 р. в кожному районі і області Західної України на основі агентурних розробок були підготовлені плани ліквідації повстанських підрозділів з конкретним зазначенням їх складу, місць діяльності, прізвищ і псевдонімів учасників та відповідальних за їхню ліквідацію. Загалом безпосередньою ліквідацією мали займатися створені з внутрішніх і прикордонних військ НКВД спеціальні військові групи. Для виконання конкретних (персональних) завдань мали створюватися спецгрупи[104].

Для запобігання акціям ОУН і УПА у населених пунктах запроваджувалися репресії (арешти, виселення у віддалені місцевості СРСР) щодо сприяючого визвольному руху ("бандпособнікі") та підозрюваного у сприянні ("куркулі, торговці, інші") населення.

Це певною мірою наслідувало практикований у боротьбі з повстанським рухом початку 20-х рр. ХХ ст. в Україні т. зв. інститут відповідачів, коли, наприклад, за повстанську акцію у селі чекістами розстрілювався кожен десятий відповідач.

Наступним кроком у розвитку тактики боротьби з повстанським рухом стала постанова ЦК КП(б)У від 27 листопада 1945 р., в якій з метою збереження кадрів агентури і дезорієнтації учасників руху щодо виявлення осіб, пов'язаних з органами НКВД і НКГБ, пропонувалося місцевим органам широко застосовувати практику виклику і вербування великої кількості місцевого населення (головно ворожих радянській владі елементів)[105].

За задумом партійного керівництва, це мало викликати підозру у співпраці з радянськими органами та відповідні репресії з боку ОУН і УПА, що спонукало б місцеве населення до активно-

---

[103] Див. "Постанова ЦК КП(б)У від 24 липня 1945 р", Літопис УПА. Нова серія. – Т. 3. – С. 169-174.

[104] Станом на 20 квітня 1945 р. у Рівненській області діяло 49 спецгруп чисельністю 905 чол., у Волинській області на 20 червня 1945 р. – 33 спецгрупи чисельністю 397 чол. (Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953. – Т. 2. – С. 463).

[105] Літопис УПА. Нова серія. – Т. 3. – С. 174-177.

го самозахисту і дало б можливість втягнути його у братовбивчу боротьбу (громадянську війну), підриваючи існування визвольного руху. Ще одним заходом для безпосередньої ліквідації учасників руху мали стати штучно створені умови для їх збройних акцій ("організація обманних приманок").

У другій половині 1945 р., після розформування (демобілізації, ліквідації) більшості великих підрозділів УПА на ПЗУЗ, роль основної бойової сили поступово почала переходити до Служби безпеки. У листопаді 1945 р. радянськими органами у Волинській області фіксувалася діяльність 21 боївки СБ та 8 "банд"[106], у Рівненській області – 21 боївки та 21 "бандгрупи" (ВОПи, почоти, проводи та інш.)[107].

СБ, як окрема структура національно-визвольного руху, що невпинно перетворювався на протирадянське підпілля, стала певним бар'єром на шляху агентурно-оперативної діяльності радянських спецорганів в його середовищі. Від літа 1945 р. внутрішньо-організаційна діяльність СБ акцентувалася на посиленні всіх структур "найпевнішими і найздібнішими кадрами" ОУН, "виробленні чуйності" кадрів до дій агентури, вивченні методики роботи НКВД[108].

Після переходу визвольного руху до нових форм збройно-підпільної боротьби, наступного 1946 року УПА на ПЗУЗ була остаточно ліквідована. У процесі її ліквідації командири переходили на різні щаблі підпільної мережі, при цьому за вищими командирами залишалися функції керівників формальних структур УПА, а колишні начальники розпущених штабів опікувалися діяльністю військових референтур. Формальну роботу продовжували тільки оперативно-персональні відділи штабів УПА-Північ і УПА-Південь та з'єднань ім. Хмельницького, "44" і "Холодний Яр".

Взимку 1945-1946 рр. національно-визвольний рух на ПЗУЗ зазнав нових вагомих персональних втрат. До цього спричинилася агентурно-провокативна діяльність спецгрупи УНКВД Волинської області. Група складалася переважно з колишніх членів ОУН і УПА на чолі з керівником зв'язку Луцької (Волинської) округи Йосипом Кравчуком ("Комар", "Твьордий").

---

[106] *Йдеться про "банди" під командуванням "Ворона" (чисельністю 11 чол.), "Дніпровича" (Іван Дем'янчук; 70 чол.), "Ігоря" (Іван Кисіль; 31 чол.), "Кубіка" (Тихін Зінчук; 76 чол.), "Орла" (4 чол.), "Степового" (18 чол.), "Стріли" (Кирило Максимчук; 50 чол.), "Чорноморця" (Олексій Мельник; 4 чол.). (ЦДАГО, ф. 1, оп. 23, спр. 1699, арк. 16-17).*

[107] *ЦДАГО, ф. 1, оп. 23, спр. 1677, арк. 46-77.*

[108] *ДА СБ України (Тернопіль), спр. 31997, арк. 189 (конверт). – Арк 17.*

В результаті дій групи радянським спецорганам вдалося виявити місце перебування проводу ПЗУЗ у с. Романів Теремнівського району Волинської області. Під час проведення спецоперації НКВД 13-14 грудня 1945 р. загинули всі, крім провідника, співробітники (референти) проводу: організаційний референт, в.о. провідника сот.-політвиховник "Архип" ("Верес", Я. Дудар); референт СБ сот. контррозвідки "Модест" (Василь Коренюк); референт пропаганди "Вік" ("Апостол"); референт зв'язку "Улас" (Леонід Волосовець); секретар "Сизий". Провідник ПЗУЗ "Лука" (М. Козак) був на відправі (зимував) у члена Проводу ОУН "Кочегара" ("Леміш", В. Кук), і тільки з його поверненням у 1946 р. почала відновлюватися робота керівних структур ПЗУЗ.

Серед інших втрат на ПЗУЗ були: к-р УПА-Північ, організаційний референт ПЗК "Москва" сот. "Сергій" ("Еней", П. Олійник), к-р УПА-Південь сот. "Докс" (С. Котик), ШВШ ЗГ "44" сот. "Василь Вечера" (П. Гудзоватий), пров. Луцької (Волинської) округи "Жен" (Федір Заборовець). 15 січня 1946 р. у засідці зазначеної спецгрупи УНКВД Волинської області був поранений і заарештований провідник ПСК "Одеса", к-р ЗГ "44" май. "Шигунич Денис" (Ф. Воробець).

Структура і керівний склад УПА на ПЗУЗ у першій половині 1946 р. були такі. Функції к-ра УПА-Північ виконували "Сергій" (П. Олійник)[109] і певно "Максим Дубовий" (І. Литвинчук). Посади ШВШ і політвиховника певно лишалися вакантними. "Максим Дубовий" формально продовжував керувати й найбільшим формуванням УПА-Північ – з'єднанням груп ім. Хмельницького, яке діяло у ПЗК "Москва". До складу ЗГ входили невеликі підвідділи і ВОПи "Дніпровича" (Іван Дем'янчук), "Ігоря" (Іван Кисіль), "Ромба" ("Кубік", Тихін Зінчук), "Ольхи" (Олекса Фінчук), "Чорноморця" (Олексій Мельник) та інших загальною чисельністю до 200 осіб.

У ПСК "Одеса" після полонення к-ра ЗГ "44" "Шигунича Дениса" (Ф. Воробець), смерті ШВШ "Василя Вечери" (П. Гудзоватий) та утворення опозиції на чолі з "Далеким" (край "Одеса"), керівні структури ЗГ "44" вже не відновлювалися. Останній найбільший підрозділ "Ольхи" (до 50 вояків) перейшов до складу ЗГ ім. Хмельницького. Залишки невеликих підрозділів УПА на території краю "Одеса" продовжували діяти у вигляді ВОПів.

Функції к-ра УПА-Південь і з'єднання "Холодний Яр" до своєї загибелі 26 липня 1946 р. на Мізоччині виконував сот. "Гармаш".

---

[109] Загинув 18 лютого 1946 р. у сутичці з підрозділом НКВД.

До складу з'єднання входили підвідділи "Гарасима" (Ананій Присяжнюк), "Гука" (Федір Мельничук), "Крука" (Олександр Кравчук), "Міші" (Михайло Кондрас) та інших загальною чисельністю до 150 осіб.

У першій половині 1946 р. підрозділи УПА-Південь провели на Волині декілька вдалих боїв. Зокрема, 2 січня віддділ на чолі з командиром УПА-Південь "Гармашем" у двох боях на Шумщині завдав противнику поважних втрат (19 осіб вбитими). Серед інших, переможні бої мали підвідділи "Гарасима" і "Гука". Останній 25 лютого у с. Загайці (Дедеркальський р-н) захопив у полон 22 солдати противника, а в бою 29 червня на хут. Снігурів того ж району протилежна сторона втратила 16 осіб вбитими і 6 пораненими[110]. В УПА-Північ вдалими боєвими акціями, зокрема із роззброєння винищувальних батальйонів, визначився кавалерійський підвідділ (ВОП) під командуваням "Деркача" (В. Кирик-Петрук).

Важливою подією, у тому числі й для національно-визвольного руху на ПЗУЗ, стало проведення 10 лютого 1946 р. виборів до Верховної Ради СРСР. Напередодні виборів рух почав активну пропагандивну діяльність з метою їх зриву, зокрема, за допомогою листівок і відозв до населення та червоноармійців. На день виборів планувалося проведення збройних акцій на виборчих дільницях, в адміністративних установах, на лініях зв'язку, транспортних сполучень та інш.

ЦК КП(б)У, маючи відомості про ці плани, прийняв відповідні постанови (від 22 січня, 6 і 8 лютого 1946 р.)[111], згідно з якими до більшості населених пунктів Західної України були введені підрозділи ЧА, прикордонних і внутрішніх військ НКВД (на ПЗУЗ у середньому по 20-40 осіб на село), які прийняли активну "участь" у підготовці і проведенні виборів. Названа акція отримала назву "великої блокади" і більш як на два місяці паралізувала діяльність повстанців і підпільників у селах.

На середину 1946 р. у відповідності до несприятливої політичної ситуації, що ознаменувалася тотальним поліційним терором в СРСР і відносно "мирною" міжнародною обстановкою, визвольний рух на ПЗУЗ був змушений остаточно перейти від наступальної – повстанчої до оборонної – "глибоко підпільної" тактики боротьби. Остання мала характер скритих (конспіратив-

---

[110] *Інформатор, 1946. – № 1. – С. 44-45 (Рівненський краєзнавчий музей, РКМ № 14161).*

[111] *Див.: Літопис УПА. Нова серія. – Т. 3. – С. 200-204, 212-213, 215.*

них) політично-бойових дій, основою яких була політично-пропагандиська діяльність з виразною тенденцією оминати широкі (масові) акції та маштабні збройні виступи.

Збройні підрозділи руху на ПЗУЗ (боївки, ВОПи) були повністю підпорядковані керівникам організаційної мережі (починаючи від району) для бойової і організаційної роботи та діяли у роздрібленій формі. Колишня військова референтура трансформувалася у військову організаційно-персональну, яка, охоплюючи своєю діяльністю тільки військовиків, узгоджено діяла з організаційною референтурою округ, країв та ПЗУЗ. Референтура СБ діяла за наказами і інструкціями своїх ділових зверхників, при тому тісно співпрацюючи з організаційними зверхниками (з мережею підпілля). Всі бойові акції підпілля (диверсії, терористичні акти) проходили від імені УПА.

У другій половині 1946 р. збройне підпілля на ПЗУЗ очолювали провідник ОУН ПЗУЗ "Лука" ("Вівчар", "Чупринка", М. Козак) та певно військовий референт (к-р УПА-Північ) "Максим Дубовий" (І. Литвинчук). Інші референтури проводу ПЗУЗ після загибелі їх керівників у грудні 1945 р. були вакантними. Організаційна структура і керівний склад далі були такі.

Північно-західний край (ПЗК) "Ліс": провідник, к-р з'єднання "Хмельницький" "Максим Дубовий" (І. Литвинчук), орг. референт і певно військ. референт та ШВШ з'єднання "Хмельницький" "Дем'ян" ("Верховинець", Микола Троцюк), референт СБ "Петро" (Панас Ковальчук).

Округи: Волинська ("І") – пров. "Стимид" ("Устим", "Усатовський", Михайло Бондарчук), орг. референт "Александер" ("Шварц", Зиновій Самчук). До складу округи входили надрайони: Володимир-Волинський, Горохівський, Дубнівський, Луцький.

Ковельська ("ІІ") – пров. "Гордієнко" ("Гордій", "Пилип", "42", Валерій Бондарчук), референт СБ "Ярий" ("Панас", Василь Сементух). До складу округи входили надрайони: Камінь-Каширський, Ковельський, Любомльський, Рафалівський.

Берестейська ("ІІІ") – пров., референт СБ "Гай" (Микола П'ятигорик); члени проводу "Шах" (Арсен Клиновий), "Євген" (Михайло Березовський). До складу округи входили надрайони: Берестейський ("Круча"), Кобринський ("Лан"), Пінський ("Степ"). Вони в свою чергу включали декілька північних районів Волинської та Рівненської областей України.

З 57 районів, включених до ПЗК "Ліс", організаційною мережею ("сіткою") підпілля було охоплено 46. Загальна чисельність збройного підпілля, без врахування легально проживаючих та

симпатиків, на жовтень 1946 р. становила до 700 осіб, з них військових фахівців – понад 20[112].

Північно-східний край (ПСК) "Степ" мав після відокремлення групи "Далекого" тимчасовий провід: провідник "Чорновус"; військ. референт "Юрко" (Яків Яковлів); орг. референт "Варка" ("Ганка", Ярослава Скаб); референти СБ "Сівач" (Володимир Кобринович), "Коваль" ("Кнопка", Андрій Пашковець).

До складу ПСК входило 3 надрайони: Корецький ("Вага") – пров. "Юрко" (Яків Яковлів), Костопільський ("Поле") – не опанований організаційно, Сарненський ("Звір") – пров. "Чмелик". Загальна чисельність збройного підпілля, без врахування легально проживаючих та симпатиків, на жовтень 1946 р. становила 123 особи[113].

Окрема, Рівненська округа ("Гори") – пров. "Уліян" ("Йовта", Анатолій Маєвський), замісник "Ат". До складу округи входили Здолбуніввький та Рівненський надрайони, що поділялися на Гощанський, Здолбунівський, Клевансько-Теремнівський, Мізоцький, Олександрійський, Оликський, Острожецький, Острозький та Рівненський райони. Загальна чисельність збройного підпілля Рівненської округи, без врахування легально проживаючих та симпатиків, на жовтень 1946 р. становила 182 особи [114].

До складу самопроголошеного проводу краю "Одеса" входили: провідник "Далекий" ("Богослов", С. Янишевський), заступник – відповідальний за дії у південних районах "Роман" (Ярослав Титко), відповідальний за дії у східних районах "Павло" (Микола Мельник), керівник диверсійно-терористичної діяльності "Дніпро" (А. Лучковський), "Зінько" (Іван Кроль), "Улас". Організаційною роботою охоплювалися Костопільщина, Деражненщина, Кореччина, Гощанщина та окремі райони у Житомирській, Кам'янець-Подільській і Київській областях. Чисельність збройного підпілля краю на кінець 1946 р. становила близько 300 осіб.

Загальна чисельність учасників національно-визвольного руху на ПЗУЗ, не враховуючи новостворюваної легальної мережі та симпатиків, восени 1946 р. налічувала до 1300 осіб. За даними радянських спецорганів, у Волинській області члени руху діяли у складі 22 підпільних організацій, ВОПів і боївок СБ[115], у Рівненській області – 26 боївок СБ, 28 підпільних організацій

[112] *ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 49, арк. 335.*
[113] *ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 49, арк. 333.*
[114] *Там само, арк. 318.*
[115] *ЦДАГО, ф. 1, оп. 23, спр. 2957, арк. 66-71.*

ОУН та 3 ВОПів[116]. Останні, зокрема, діяли у Локачинському і Маневицькому районах Волинської області; на Гощанщині (к-р "Деркач" – В. Кирик-Петрук), Рокитнівщині ("Черешня" – Кузьма Бричко), Костопільщині ("Ведмідь") у Рівненській області. Зазначені ВОПи наприкінці 1946 р. певно були серед останніх неформально діючих на ПЗУЗ підрозділів УПА.

Організаційна діяльність визвольного руху на ПЗУЗ у 1946 р. в порівнянні з 1945 р., за свідченням провідника "Луки" ("Чор-енко", М. Козак), зробила "великий крок вперед"[117]. Після заприсяження членів остаточно впорядкована структура ОУН на ПЗУЗ. Встановлено регулярний зв'язок з найдальшими організаційними окраїнами. Для видання і перевидання пропагандивних і вишкільних матеріалів налагоджено роботу друкарської техніки.

Підпільна діяльність на ПЗУЗ у 1946 р. характеризувалася остаточним переходом від повстансько-військових до підпільно-конспіративних методів боротьби ("збройне підпілля"). Тоді ж розпочато творення індивідуальним способом нової мережі руху з легально проживаючих членів ("легалів"). До слабких місць підпільної роботи належали брак професійних кадрів та недостатня підготовленість апарату організації.

Перехід національно-визвольного руху у 1946 р. до глибоко законспірованої діяльності призвів до зменшення можливостей для радянської сторони щодо його "остаточної ліквідації". На початку 1947 р. органи МВД і МГБ у Волинській і Рівненській областях констатували відсутність кваліфікованої агентури та малий доступ до підпілля[118]. Таке становище дозволило визвольному руху на ПЗУЗ проводити свою організовану діяльність до середини 50-х рр. XX ст.

* * *

До чергового тому нової серії "Літопису УПА" включено 285-[119] документів і матеріалів – відозви, накази, розпорядження, інструкції, звіти, що свідчать про військову і підпільну діяльність УПА та запілля на Волині, Поліссі і Поділлі в 1944–1946 рр.

За своєю структурою видання складається з історично-археографічного вступу, документальної частини (документи і матері-

---

[116] *ЦДАГО, ф. 1, оп. 23, спр. 2921, арк. 1-9.*

[117] *ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 8, арк. 122.*

[118] *ЦДАГО, ф. 1, оп. 75, спр. 221, арк. 68, 80.*

[119] *Декілька документів увійшли до тому як додатки (залучники) до інших документів.*

али з анотаціями до них англійською мовою), списків ілюстрацій та скорочень, індексу до текстів.

Документи і матеріали згруповані у дев'ять тематичних розділів, що розкривають діяльність конкретних структур національно-визвольного руху. Більшість розділів, виходячи з представлених документів, мають декілька підрозділів.

При підготовці збірника документів використано фонди Державного архіву Служби безпеки України (ДА СБ України), Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ЦДАВО) та Державного архіву Рівненської області (ДАРО). Окремі документи і матеріали походять з Центрального архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО). Кожен документ ідентифіковано за відповідним фондом, описом, справою, томом і аркушем.

Фонди ДА СБ України, ЦДАВО та ДАРО є найбільшими документальними зібраннями документів і матеріалів українського національно-визвольного руху на території Волині, Полісся та Поділля періоду Другої світової війни. Щодо документального представлення повоєнного періоду, то тут виключна першість належить ДА СБ України.

Головна засада відбору документів до збірника – це найбільш повне представлення виявлених нормативних та звітних документів керівних органів УПА та запілля.

Перший тематичний розділ складають документи і матеріали УПА-Північ, краєвого проводу ОУН, НВРО, що висвітлюють різні напрями керівництва та політичної діяльності визвольного руху на Волині, Поліссі і Поділлі.

Відкриває його підрозділ з інструктивними і звітними документами командування УПА-Північ та краєвого проводу ОУН ПЗУЗ за період від 1943 р. до лютого 1947 р. Ці документи спрямовували і нормували діяльність повстанців та інформували про її результати. Серед документів за 1944 р. – розпорядження і накази командира УПА-Північ, провідника ОУН ПЗУЗ "Панаса Мосура" ("Охрім", Д. Клячківський) та його заступника "Заславського" (Я. Бусел). Більшість документів за 1945–1947 рр. – розпорядження, звіти, листи краєвого провідника ПЗУЗ "Луки" ("Смок", "Чупринка", "Кучма", "Чор-енко", "Вівчар", "555", М. Козак).

У другому підрозділі представлені документи Народно-визвольної революційної організації за період від 18 липня до жовтня 1944 р., які нормують зміни "в ідейно-політичних заложеннях" і тактичній діяльності руху. Серед них визначальні – "Резолюції Установчого з'їзду НВРО" та "Статут НВРО".

Третій підрозділ містить інструкції та відозви політично-пропагандивного відділу УПА-Північ за період від 4 грудня 1943 р. до січня 1946 р., зокрема, контрпропагандивну відозву до червоноармійців за "підписом" М. Гречухи і М. Хрущова ([до 7 жовтня 1944 р.]).

В четвертому підрозділі згруповано документи і матеріали Служби безпеки та військово-польового суду за період від 6 березня 1944 р. до листопада 1946 р. Серед них – звітно-інформативні документи референтів СБ ПЗУЗ "Чупринки" ("Смок", "Кучма", М. Козак) і "Мітли" (О. Присяжнюк) та ПСК "Одеса" "Сотника Вовка". П'ятий підрозділ представлено інструкцією розвідувальної і контрозвідувальної служби від 1944 р.

До другого тематичного розділу увійшли документи формувань групи (військової округи) "Богун" ("Донбас") та УПА-Південь, що діяли на півдні Волині (територія Рівненської, Тернопільської областей) і Поділлі (територія Тернопільської, Кам'янець-Подільської, Вінницької, Київської областей) та в інших прилеглих регіонах.

У першому підрозділі представлені документи командування та формувань групи "Богун" – накази командира групи "Романа" (П. Олійник) і шефа штабу групи "Гриця" (Д. Казван) від 16 і 18 квітня 1944 р. та замовлення на постачання харчів для загону командира "Босоти" (Матвій Токар) від 1 червня 1944 р.

До другого підрозділу, що характеризує діяльність СБ військової округи та генеральної округи, увійшли накази референта "Осики" від 10 і 26 травня 1944 р. та повідомлення про агенурну роботу від 24 грудня 1944 р.; до третього – накази командування та керівників окремих підрозділів УПА-Південь від 1944 і 1946 рр. Серед них накази командирів УПА-Південь "Ле" ("Леміш", В. Кук) і "Гармаша" від 6 березня 1944 р. і 26 травня 1946 р. та командирів окремих підрозділів "Софрона" і певно "Шуляка" від 8 і 3 травня 1944 р.

Четвертий підрозділ складають організаційні та поліційно-пропагандивні матеріали (інструкції і настанови про діяльність для членів руху, відозви до населення і червоноармійців тощо), що охоплюють період від 11 лютого до липня 1944 р.

П'ятий підрозділ становлять звітно-інформативні документи УПА та запілля від 30 січня 1944 р. до 31 січня 1945 р. Частина звітів узагальнено висвітлює діяльність руху і суспільно-політичне становище в тилу наступаючої Червоної армії на Волині та у центрально-східних регіонах України. Декілька звітів представляють бойову, організаційну і виховно-вишкільну діяльність більших угрупувань УПА ("Богун", "Донбас", "Холодний Яр") під

командуванням “Романа” (П. Олійник) та “Ясена” (М. Свистун). Два подібних між собою звіти узагальнено описують оперативно-тактичну діяльність повстанських формувань під час операції ВВ НКВД у Кременецьких лісах і найбільший бій УПА під Гурбами (Горби) 24 квітня 1944 р.

Шостий підрозділ містить звіти про рейди і діяльність окремих формувань та командирів за період від 24 січня 1944 р. до 15 серпня 1945 р. Серед них інформації про рейди підрозділів УПА під командуванням “Бистрого” (Я. Білинський), “Саблюка” (О. Качан), “Балабана”, “Ягура”, “Панька”, “Володька”, “Гармаша”. Частина звітів описує бої повстанців в районі сіл Буща, Обгів (Соснівка), Репіще, Малеве та в хрінницькому лісі.

До третього тематичного розділу увійшли документи підрозділів групи (військової округи) “Заграва”, що діяли у північній частині Рівненської області та в прилеглих районах півдня Білорусі у першій половині 1944 р. Ці документи за тематикою розподілені на вісім частин-підрозділів.

Перший розпочинається наказами та інструкціями командування групи за підписом командира “Дубового” (І. Литвинчук) і шефа штабу “Гриця” (“Д. Дмитречко”, Д. Корінець) за період від 4 березня до 16 травня 1944 р. Їх доповнюють листи керівників групи, головно кореспонденція шефа штабу, на адресу командирів “Юрія” (“Рубаш”, С. Коваль), “Шакала” (А. Рудик), “Далекого” (С. Янишевський), “Касяна” (А. Луцик) за період від 18 лютого до 22 травня 1944 р.

Третій підрозділ представлений двома інструкціями вишкільного осередку від 19 квітня і 2 травня 1944 р. за підписом “Корбана”, що нормують військову підготовку в УПА. Діяльність політичного відділу групи представлена у четвертому підрозділі двома пропагандивними матеріалами від весни 1944 р., а Служби безпеки військової округи у п’ятому підрозділі – наказами її коменданта “Шворного” (М. Середа) від 24-26 червня 1944 р.

Діяльність відділу військової розвідки ілюструють відомості з терену командира “Немо” (І. Трейко) від 2 березня 1944 р. (шостий підрозділ); військової польової жандармерії – наказ і інструкція від 21 квітня 1944 р. коменданта “Касяна” (А. Луцик) (сьомий підрозділ). Заключний підрозділ – це звітно-інформативні документи УПА та запілля (31 березня – 4 серпня 1944 р.): звіти командирів загону “Котловина” (“Хвастівський”) “Юрія” (С. Коваль) і “Чорноти” та загону ім. Остапа “Шакала” (А. Рудик).

Четвертий тематичний розділ становлять документи групи (ВО) “Турів”, що діяла на території Волинської області та в при-

леглих районах півдня Білорусі. Основа розділу – інформації керівників "Назара Криги" (Климук), "Віталія" та "Матвія" (Степан Драницький) за період від 28 лютого до 20 червня 1944 р. про військові та суспільно-політичні акції в регіонах.

П'ятий тематичний розділ – це документи з'єднання груп "33" ("Завихост", ім. Хмельницького), що діяло на території Північно-західного краю ("Хмельницький", "Москва", "Ліс"; Волинська область і західні райони Рівненської області, прилеглі південні райони Білорусі та східні – Польщі).

Документи командування ЗГ у першому підрозділі репрезентують накази від 21 жовтня 1944 – 20 січня 1945 рр. командирів "Дубового" (І. Литвинчук), "Кайдаша" (Ю. Стельмащук) та їхніх заступників. Ці документи, головним чином, нормували організаційну та воєнну діяльність групи. Далі публікуються накази коменданта СБ ВО "Шворного" (М. Середа) та залучники і пояснення до звітних документів СБ (24 жовтня 1944 – 1945 рр.).

Третій підрозділ містить військові і розвідувальні звіти відділів, підрозділів та ЗГ за період від 25 жовтня 1944 р. до [вересня] 1945 р. Він розпочинається інформаціями про ворожі сили. Далі публікуються звіти з військової та організаційної діяльності ЗГ (за підписом "Максима" – І. Литвинчук) та окремих бригад: "Помста Базару", "Соборна Україна", "Холмська".

Останній підрозділ склали військово-політичні звіти та інформації про загиблих за період від [листопада] 1944 р. до [травня] 1946 р. У документах подано описи бойових акцій та сутичок, інформації про втрати серед повстанців та цивільного населення в окремих округах.

Шостий тематичний розділ – документи групи (ВО) "Тютюнник" та її наступника, з'єднання груп "44", які діяли на території Північно-східного краю ("Одеса"; територія Рівненської, Житомирської, Київської областей України та прилеглі південні райони Білорусі) – розпочинається наказами та інструкціями (від 18 березня 1944 р. – 10 жовтня 1945 р.) командування групи та ЗГ за підписом командира "Олекси Глода" ("Шигунич Денис", Ф. Воробець) та його заступників. Цими документами нормувалася головним чином організаційна та воєнна діяльність підрозділів.

Оперативною інструкцією від 7 вересня 1944 р. за підписом "А. Сірого" представлено діяльність оперативного відділу. Наступний документ (від 12 грудня 1944 р.) за підписом "А. Чагара" нормував діяльність контрозвідувального відділу. Четвертий тематичний підрозділ – накази і вишкільний матеріал працівників СБ за період від 17 жовтня 1944 р. до червня 1945 р.

Наступний підрозділ – звітно-інформативні документи УПА та запілля за період від 15 січня 1945 р. до 20 жовтня 1946 р. Більшість – це узагальнені описи повстанської діяльності та суспільно-політичного становища в регіонах. Військовий річний звіт за 1944 р. та місячні звіти від серпня 1944 р. – вересня 1945 р. за підписом шефа штабу "Василя Вечери" (П. Гудзоватий) детально відображають організаційну, вишкільну та боєву діяльність групи групи "Тютюнник", ЗГ "44". Звіти за підписом "Павла" (17 серпня 1945 р.) і "Ганки" (20 жовтня 1946 р.) відображають діяльність окремих ділянок збройного підпілля.

Шостий підрозділ – звіти про рейди та діяльність окремих повстанських формувань ([квітень] 1944 – 1945 рр.) – змальовує дії окремих груп, відділів, куренів та з'єднань під керівництвом командирів "Онищенка" (М. Мельник), "Стального" (Н. Семенюк), "Чорненка", "Кватиренка" (Я. Яковлів), "Василя Вечери" (П. Гудзоватий), "Марка", "Романа", "Радченка" та інш., головно у східних регіонах ПСК. Останні три документи – незакінчений рукописний звіт і витяги з чорнеток з "Описом рейду кавалерійського відділу УПА" на початку 1945 р. за авторством Ф. Воробця ("Шигунич Денис"). Заключний підрозділ – дві відозви до молоді і селян пропагандивного відділу від червня і липня 1944 р.

Сьомий тематичний розділ становлять документи до діяльності краю "Одеса" під керівництвом "Далекого" (С. Янишевський), який від кінця 1945 р. разом з прибічниками автономно діяв на частині території колишнього ПСК. Пропагандивна та організаційна діяльність керівництва краю представлена відозвами, наказом та інструкцією за період від 5 грудня 1945 р. до липня 1946 р. В окремий підрозділ виокремлено листування керівництва ПЗУЗ, ПСК та краю за період від 25 серпня до 20 грудня 1946 р., яке віддзеркалює взаємовідносини між учасниками визвольного руху.

До восьмого розділу увійшли окремі звітно-інформативні документи від 1945 р. і 20 лютого 1947 р. відповідно. Перший – це короткі описи боїв груп "Богун", "Турів", "Тютюнник"; ЗГ "33", "44" (УПА-Північ) та УПА-Південь. Останній документ – "Короткий нарис політичної кризи в ОУН на ПЗУЗ" за авторством "М. Дубового" (І. Литвинчук).

Дев'ятий тематичний розділ – це документи Проводу ОУН до діяльності національно-визвольного руху на ПЗУЗ від 1945 р. до 10 жовтня 1946 р. Перша "Інструкція на час п." нормує діяльність руху на період "перемир'я" (після закінчення війни в Європі). Інші документи з'ясовують ставлення Проводу ОУН до діяльності організації під керівництвом "Далекого" (С. Янишевський).

Олександр Вовк

* * *

Документи і матеріали, що публікуються в черговому томі нової серії “Літопису УПА”, мають заголовки, складені упорядниками. У них зазначено порядковий номер, тип документа, за наявності – авторство, зміст, дата та діловодний номер. Якщо дата виходу документа не встановлена, він датується за змістом, супровідними документами тощо. У такому разі умовну дату подано в квадратних дужках [Жовтень 1945 р.].

Більшість представлених документів передруковано без скорочень. Не повне (часткове) подання текстів деяких з них пов’язане з тематично-змістовною доцільністю. Пропущені частини текстів позначаються трикрапками (...), а не прочитані квадратними дужками [...]. Незрозумілі (не розшифровані) частини текстів позначено графічно (хх•). У текстах документів графічно передано межі авторських підкреслень (^{1}-хх-^{1}).

У виданні максимально збережено лексику, авторські та редакторські особливості джерел. Без змін подано власні й географічні назви. Згідно із сучасними нормами виправлено пунктуацію, уживання лапок. Текст документів і матеріалів подано на основі сучасних правил публікації історичних документів. Орфографічні помилки в написанні виправлено без застережень. Зокрема, у відповідності з вимогами сучасного українського правопису виправлено написання прикметників, часток (підчас – під час, в ночі – вночі). Упорядковано вживання апострофа (мад’ярів – мадярів, звязок – зв’язок). Орфографічні помилки, що перекручують смислове значення, подано у примітках. Вписані від руки частини текстів зазначені при публікації двома курсивними літерами, за абеткою (^{a}-хх-^{a}).

Гриф <таємне> відтворюється в правому верхньому кутку тексту документа. Гриф <відпис> не передається, оскільки його значення відбивається терміном <копія> в легенді документа. Надписи на документах (адресування, резолюції та ін.), що стосуються їхнього змісту, збережено і подано як продовження тексту документа. Інші надписи опущено. Тексти супроводжувальних записок до документів подано у примітках. Закреслені слова в тексті не подано. Скорочено написані слова (назви), крім загальноприйнятих скорочень, або практикованих у представлених текстах (наприклад – нпр., в заступнцтві – в з., німецький – нім.) відтворено повністю та графічно виділено (хх[х]).

Передача авторської оригінальності підпису документів національно-визвольного руху визначається на основі правила, що

використовувалося в його діловодстві. На цій основі виправлено неточності. Щодо передрукованих текстів матеріалів (листівки, формуляри тощо), то визначення оригінальності стосується лише засвідчених рукописів.

Кожен документ чи матеріал супроводжується легендою, в якій зазначено місце зберігання документа (скорочена назва архіву, номер фонду, опису, справи, тому, аркуші), вказується автентичність документа (оригінал, копія, засвідчена копія). Відтворення документа друкарським способом не зазначено. Зазначається тільки рукописне відтворення документів і матеріалів. Переклад і мова перекладу документів зазначені. Інформація про попередню публікацію подається у легенді. Інформації про виявлення тотожних (ідентичних) і подібних (інших копій) текстів документів (в інших архівах, фондах тощо) та їх легенди подано у примітках.

У збірнику представлено фотопортрети й дереворити керівного складу УПА і запілля, а також фотографії сцен військового та підпільного життя. Зазначені у підписах під портретами функційні ступені за часом відповідають, а військові не відповідають висвітлюваному періоду. В останньому випадку подано найвищі ступені, більшість з яких присвоєна посмертно. У підписах до фотографій з повстанського життя подано наявну інформацію про зображене та час їх виготовлення. Представлені матеріали зберігаються в комп'ютерній фототеці видавництва "Літопис УПА".

В англомовних текстах вжито модифікоману систему транслітерації Бібліотеки Конгресу США.

Пошук, відбір, науково-археографічне опрацювання документів і фотографій, розробку схем та картосхем для тому виконав Олександр Вовк. Частину роботи з упорядкування, наукового редагування та підготовки збірника до друку виконав Сергій Кокін.

Упорядники тому складають щиру подяку співробітнику Державного архіву Служби безпеки України Володимиру Говоруну (м. Київ) за значну допоміжну роботу; історику-досліднику Ігору Марчуку (м. Рівне) – за авторське розшифрування представлених у збірнику зашифрованих документів та надання компетентних консультацій; аспіранту Володимиру Ковальчуку (м. Шепетівка) – за технічну і наукову допомогу; історику-краєзнавцю Олександру Денищуку (м. Рівне) – за надання біографічних консультацій.

Introduction

The present volume in the new series of Litopys UPA contains documents and materials of the Ukrainian Insurgent Army and its rear line services—the structures of the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) and the Revolutionary People's Liberation Organization (NVRO)—that relate to the organized armed struggle of the Ukrainian national-liberation movement in Volyn', Polissia, and Podillia (PZUZ and PSUZ),[1] in 1944-1946, i.e., from the time of the arrival of the Red Army (ChA) and the Soviet administration until the switch to new forms of armed struggle.

The volume contains appeals (addresses), orders, directives, instructions, reports and other documents and materials, the majority of which were inaccessible to researchers after these documents were seized by Soviet special organs, and thus never published. As a result of the rebirth of the Ukrainian state and the democratic changes in our country, archival fonds that were once closed, in particular today's State Archive of the Security Service of Ukraine, are now being opened, and scholars are now studying their contents.

The present volume is the result of this new scholarly research. Part of the material is a chronological and thematic continuation of the military and administrative documentation published in Volume 2 of the new series of Litopys UPA—Volyn' and Polissia: UPA and the Rear Line Services, 1943-1944 (Kyiv-Toronto, 1999), and in several volumes of the first series, which were published in Canada and devoted to the UPA's struggle in Volyn' and Polissia.

We trust that the documents and materials presented here will shed more light on the inadequately studied period of the Ukrainian national-liberation struggle, and that they will prove useful to all those who have an interest in some of the most dramatic pages of modern Ukrainian history, which still resonate in Ukrainian society today and in the near and far abroad.

---

[1] According to the OUN's organizational (krai) division of the ethnic Ukrainian lands, Volyn', Rivne, and Zhytomyr oblasts, the western part of Kyiv oblast in Ukraine, as well as the southern raions of Berestia and Polissia oblasts of Belarus comprised the Northwestern Ukrainian Lands (PZUZ). In 1943 the Southeastern Ukrainian Lands (PSUZ) included the territory of the central, southern, and eastern lands of Ukraine. The main region of the UPA's activity in the PSUZ was comprised of Kam'ianets'-Podil's'ky and Vinnytsia oblasts, and the southern part of Kyiv oblast.

***

There are still quite a few documents left in the archives, which reflect the activity of the national-liberation movement. For this publication the compilers selected materials with the richest content, including some unique documents. In order to emphasize their significance, I will focus briefly on the historiography of the problem and review the recognized source base for the study of the insurgent and underground struggle on the territory of Volyn', Polissia, and Podillia in 1944-1946.

A characteristic feature of official Soviet historiography was the fact that it did not distinguish the struggle of the OUN and the UPA on this territory in the final phase of World War II and the postwar period from the general context of the "criminal activity of Ukrainian bourgeois nationalists."[2] At the same time, Ukrainian historiographers abroad studied the activity of the UPA and its rear line services in the northwestern region only in a fragmentary fashion. The works of Mykola Lebed', Petro Mirchuk, Lew Shankovsky, and Yuriy Tys-Krokhmaliuk should be singled out here. Based on the authors' participation in the insurgent movement, as well as on documented eyewitness reports and memoirs, these works are the most detailed studies of the activity of the UPA and the OUN in Ukraine.[3]

In his ground-breaking bibliographic survey, Maksym Boiko[4] devotes one of the longest chapters in his book to the activity of armed formations in Volyn', particularly the UPA. In essence, the author created a universal methodological scheme for future studies on the armed struggle.

The Litopys UPA Publishing House began its work in 1973. By 2004 it had published fifty volumes spanning three series based on

---

[2] *V. Bieliaiev and M. Rudnyts'kyi, Pid chuzhymy praporamy (Kyiv, 1956); S. T. Danylenko, Dorohoiu han'by i zrady (Kyiv, 1972); K. Dmytruk, Bezbatchenky (L'viv, 1974); V. P. Cherednychenko, Anatomiia zrady (Kyiv, 1978); A. V. Likholat, Natsionalizm—vrag trudiashchikhsia (Moscow, 1986); V. A. Davydenko, "Ukrains'ka Povstancha Armiia": shliakh han'by i zlochyniv (Kyiv, 1989).*

[3] *Mykola Lebed', Ukrains'ka Povstans'ka Armiia: Ii heneza, rist i dii u vyzvol'nii borot'bi ukrains'koho narodu za Ukrains'ku samostiinu sobornu derzhavu (Presove Biuro UHVR, 1946); Petro Mirchuk, Ukrains'ka Povstans'ka Armiia, 1942-1952 (Munich, 1953); Lev [Lew] Shankovsky, "Ukrains'ka Povstancha Armiia" in Istoriia ukrains'koho viis'ka (Winnipeg: Ivan Tyktor, 1953); Yurii Tys-Krokhmaliuk, UPA Warfare in Ukraine: Strategical, Tactical and Organizational Problems of Ukrainian Resistance in World War II (New York: Society of Veterans of Ukrainian Insurgent Army of the United States, 1972).*

[4] *Maksym Boiko, Bibliohrafichnyi ohliad zbroinoi borot'by Volyni (Toronto, 1976).*

archival materials and memoirs. Some of them illustrate the UPA's activity in the PZUZ.[5]

Until relatively recently many documents were hidden away in special archival holdings. Beginning in the early 1990s, when researchers were finally able to familiarize themselves with the main set of UPA and OUN documents as well as those pertaining to the Soviet party-administrative and special organs, they began conducting more comprehensive research into the national-liberation struggle, and associated events and processes. Among the specialists who were instrumental in the publication of documents and materials on this topic are Ivan Bilas, Volodymyr Serhiichuk, Iurii Shapoval, and others.[6]

A substantial contribution to the scholarly investigation of this subject was made by members of two working groups of historians. The first, headed by Stanislav Kul'chyts'kyi (Kyiv), was created in association with the governmental Commission for the Study of the Activity of the OUN and the UPA based at the Institute of History of the Ukrainian National Academy of Sciences.[7] The other group, headed by Iu. Slyvka (L'viv) studied the deportations of the Ukrainian population.[8] Contemporary views of UPA activity in the Volyn', Polissia, and Kholm regions are elaborated in collections of scholarly works published by the L'viv-based I. Kryp'iakevych Institute of

---

[5] *Litopys Ukrains'koi Povstans'koi Armii, vol. 1 (Toronto, 1976); vol. 2 (Toronto, 1977); vol. 5 (Toronto, 1984).*

[6] *Ivan Bilas, Represyvno-karal'na systema v Ukraini. 1917-1953, vol. 2 (Kyiv, 1994); Volodymyr Serhiichuk, OUN-UPA v roky viiny. Novi dokumenty i materialy (Kyiv, 1996); see also his Desiat' buremnykh lit. Zakhidnoukrains'ki zemli u 1944-1953 rr. Novi dokumenty i materialy (Kyiv, 1998); see also his UPA ta radians'ki partyzany (Kyiv, 2001); Iurii Shapoval, OUN i UPA na tereni Pol'shchi (1944-1947) (Kyiv, 2000); Litopys neskorenoi Ukrainy. Dokumenty, materially, spohady, vol. 1 (L'viv, 1993); vol. 2 (1997).*

[7] *S. I. Zdioruk, L. V. Hrynevych, and O. I. Zdioruk, Pokazhchyk publikatsii pro diial'nist' OUN ta UPA (1945-1998 rr.) (Kyiv, 1999); Fondy z istorii Ukrains'koi povstans'koi armii v derzhavnykh arkhivoskhovyshchakh Ukrainy. Anotovanyi pokazhchyk fondiv UPA (1942-1946), issue no. 1 (Kyiv, 1999; Fondy z istorii Ukrains'koi povstans'koi armii v derzhavnykh arkhivoskhovyshchakh Ukrainy (1941-1957). Anotovanyi pokazhchyk fondiv partiinykh orhaniv URSR, v iakykh vidbylasia borot'ba z UPA, issue no. 2 (Kyiv, 2000); S. A. Kokin, Anotovanyi pokazhchyk dokumentiv z istorii OUN i UPA u fondakh Derzhavnoho arkhivu SBU (Kyiv, 2000); and his Problema OUN-UPA.. Poperednia istorychna dovidka (Kyiv, 2000); Problema OUN-UPA. Zvit robochoi hrupy istorykiv pry Uriadovii komisii z vyvchenniia diial'nosti OUN i UPA. Osnovni tezy z problemy OUN-UPA (istorychnyi vysnovok) (Kyiv, 2004).*

[8] *Deportatsii. Zakhidni zemli Ukrainy kintsia 30-kh-pochatku 50-kh rr. Dokumenty, materialy, spohady, vol. 1 (1939-1945) (L'viv, 1996); Deportatsii. Zakhidni zemli Ukrainy kintsia 30-kh-pochatku 50-kh rr. Dokumenty, materialy, spohady, vol. 2 (1946-1947) (L'viv, 1998).*

Ukrainian Studies at the Ukrainian National Academy of Sciences.[9] During the years of Ukraine's independence several volumes each from the old and new series of Litopys UPA have been published; some of the documents in these publications also relate to the subject of the present volume.[10]

In recent years the volume of work connected with the preparation of monographs has increased.[11] The authors of these works, demonstrating their knowledge of the research subject, pose many new questions, such as: what effect did the use by the Soviet state security organs of bogus units of the UPA ("special fighting units") have on the liquidation of the clandestine insurgent movement?[12] Individual works examine the tactics of the insurgent army.[13]

Utilizing archival sources, Ukrainian historians also present important statistical data on repressions that were instituted against the population, particularly the families of members of the clandestine insurgent movement. The authors of some works analyze events in certain regions and on the basis of concrete information, research the circumstances behind them. Researchers have investigated the difficult questions of Ukrainian-Polish relations during World War II, particularly the conflict between the UPA and the Armia Krajowa (AK) in Volyn'.[14] These

---

[9] *Volyn' i Kholmshchyna 1938-1947. Pol's'ko-ukrains'ke protystoiannia ta ioho vidlunnia. Doslidzhennia, dokumenty, spohady (L'viv, 2003); Ukrains'ka Povstans'ka Armiia v borot'bi proty totalitarnykh rezhymiv (L'viv, 2004).*

[10] *Medychna opika v UPA, vol. 23 of Litopys UPA (Toronto-L'viv, 1992); R. Petrenko, Za Ukrainu, za ii voliu, vol. 27 of Litopys UPA (Toronto-L'viv, 1999); M. Savchyn, Tysiacha dorih, vol. 28 of Litopys UPA (Toronto-L'viv, 1995); Medychna opika v UPA, vol. 32, pt. 2, of Litopys UPA (Toronto-L'viv, 2001); Vydannia Holovnoho Komanduvannia UPA, vol. 1, New Series, of Litopys UPA (Kyiv-Toronto, 1995); Volyn' i Polissia: UPA ta zapillia, 1943-1944, vol. 2, New Series, of Litopys UPA (Kyiv-Toronto, 1999); Borot'ba proty UPA i natsionalistychnoho pidpillia: dyrektyvni dokumenty TsK Kompartii Ukrainy, 1943-1959, vol. 3, New Series, of Litopys UPA (Kyiv-Toronto, 2001).*

[11] *Volodymyr Kosyk, Ukraina pid chas Druhoi svitovoi viiny. 1938-1945 (Kyiv-Paris-New York-Toronto, 1992); Anatolii V. Kentii, Ukrains'ka Povstans'ka Armiia v 1944-1945 rr. (Kyiv, 1999); see also his Ukrains'ka Povstans'ka Armiia v 1946-1953 rr. (Kyiv, 1999); Iurii Kyrychuk, Narysy z istorii ukrains'koho natsional'no-vyzvol'noho rukhu 40-50 rokiv XX stolittia (L'viv, 2000); Anatolii Rusnachenko, Narod zburenyi (Kyiv, 2002); A. Gogun, Mezhdu Gitlerom i Stalinym. Ukrainskie povstantsy (St. Petersburg, 2004).*

[12] *Ivan Bilas, Represyvno-karal'na systema v Ukraini. 1917-1953, vol. 1 (Kyiv, 1994).*

[13] *S. Tkachenko, Povstancheskaia armiia: taktika bor'by (Minsk-Moscow, 2000).*

[14] *I. I. Iliushyn, OUN-UPA i ukrains'ke pytannia v roky Druhoi svitovoi viiny (v svitli pol's'kykh dokumentiv) (Kyiv, 2000); see also his Protystoiannia UPA i AK (Armii Kraiovoi) v roky Druhoi svitovoi viiny na tli diial'nosti pol's'koho pidpillia v Zakhidnii Ukraini (Kyiv, 2001); Iaroslav Tsaruk, Trahediia Volyns'kykh sil 1943-1944 rr. (L'viv, 2003).*

questions have also been discussed at various international seminars.[15]

Thus, scholars have made a definite historiographic contribution to research on this subject. We hope that the present volume will also help to strengthen the source base and facilitate unbiased deliberations of the complex and dramatic events of those times.

***

The military-administrative structure of the national-liberation movement in the PZUZ and PSUZ was created in 1943, during the Nazi occupation. In the OUN- and UPA-controlled regions of the PZUZ it was divided into the front (the armed struggle of the UPA) and the rear line services (the military-administrative activity of the OUN). In the eastern raions of the PZUZ and in the PSUZ, where the UPA's hold was weak, the liberation movement operated in clandestine insurgent forms.

In early 1944, when the German-Soviet front was shifting, the insurgent movement on the territories of these lands was organizationally encompassed in the General Okruhas (HOs) of the UPA, which were also known as General Military Okruhas (HVOs). One HVO operated in the PZUZ and one was in the process of being formed in the PSUZ. The general leadership of the insurgent movement within the framework of the HVO was in the hands of the krai commands: UPA-North in the PZUZ and UPA-South in the PSUZ.

At the head of each HVO and the corresponding krai command was a commander, who was in charge of the UPA and its rear line services (the OUN underground). The UPA leadership and supply services operated with the assistance of the military and political headquarters. The military headquarters included departments of operations, intelligence,[16] supplies and materiel, military training, and political instruction. The political headquarters included internal and external political departments. In addition to the military and political headquarters, departments (referentury: sections) of liaison and the Red Cross (ChKh) were subordinated to the HVO's command.

The rear line services of the UPA HVO (the OUN underground) were under the control of a commandant subordinated to the com-

---

[15] *Ukraina-Pol'shcha: vazhki pytannia, vols. 1-2 (Warsaw, 1998); vol. 3 (Warsaw, 1998); vol. 4 (Warsaw, 1999); vol. 5 (Warsaw, 2000).*

[16] *This department was a subunit of the Military Security Service (VSB), which in turn was a part of the Security Service Section (SB).*

mander of the HVO. The rear line services apparatus was divided into subdepartments (referentury) that were represented at all levels ranging from the HVO to the stanytsia (rural underground): organizational-mobilizational, Security Service, supplies and materiel, organizational-political, auxiliary liaison subsections, and the Red Cross.

Compared to 1943, the organizational-territorial configuration of the UPA's rear line services in the PZUZ remained unchanged, with several insignificant exceptions. The rank and file cell of the organization was the stanytsia,[17] and several stanytsias combined to form a kushch[18] (2-5 stanytsias). Several kushches (2-5) were combined into a subraion; several pidraions formed a raion; several raions (3-6) comprised a military nadraion; several nadraions formed a military okruha (VO); and several okruhas formed a general military okruha (HVO) or a krai-land (PZUZ, PSUZ).

In early 1944 the territory of the HVO PZUZ was divided into four VOs: "Zahrava,"[19] "Bohun" ("Sich"),[20] "Turiv,"[21] and "Tiutiunnyk."[22] The clandestine structures of the OUN PSUZ were created according to general organizational models and were divided into okruhas and nadraions. Owing to the fact that the region was not completely encompassed by the organization, lower-level cells were fragmentarily developed.

There were approximately 20,000 active members of the rear line services (members and potential candidates of the OUN and its youth wing) in the PZUZ and PSUZ, while the number of sympathizers was estimated in the tens of thousands.

The organizational structure of the UPA in the PZUZ and PSUZ from 1943 was as follows: the lowest-level combat unit was the squad (consisting on average of 10 people, the equivalent of a regular army unit); 3-4 squads comprised a platoon (subunit: vzvod); 2-3 platoons formed a company (unit: rota); 2-5 companies comprised a battalion; 2-3 bat-

---

[17] Depending on the number of members, a stanytsia could also be divided into centers (oseredky), which were units comprised of 3-5 people.

[18] Owing to the fact that not all populated areas were encompassed by the organization, a kushch unit could be lacking, in which case the stanytsia would be subordinated to the subraion.

[19] Encompassing the Luts'k, Kostopil', and Sarny regions of Ukraine, and the Stolyn and Pins'k regions of Belarus.

[20] Encompassing the Rivne, Zdolbuniv, Dubno, and Kremenets' regions.

[21] Encompassing the Volodymyr-Volyns'kyi, Horokhiv, and Kovel' regions of Ukraine, the Berestia and Kobryn' regions of Belarus, and the Kholm and Pidliashshia regions of Poland.

[22] Encompassing the Korets' and Hoshcha areas of Rivne oblast, Zhytomyr oblast, and the western part of Kyiv oblast of Ukraine, and the southern raions of Polissia oblast in Belarus.

talions formed a regiment; and 1-5 regiments comprised a division. In 1944 the structure governing units from squads to companies remained stable, while the higher units, which had to adapt to the changing circumstances of the struggle, were constantly being reorganized and had particular features and names. In 1944-1945 large formations consisting of UPA subunits of varying sizes were called regiments, brigades, and formations.[23] The highest structural formations of the UPA in the PZUZ and PSUZ were UPA-North and UPA-South, respectively.

In the first half of 1944 higher UPA subunits had an offensive structure and command composition. UPA-North consisted of commander "Panas Mosur" ("Omelian Kryms'kyi," "Okhrim," Dmytro Kliachkivs'kyi;[24] the chiefs of staff (ShVSh) "Karpovych," ("Mykola Krem'ianets'kyi, Mykhailo Medvid'), "Klym" ("Dyv," Borys Bedryk); and political instructor (PVKh) "Zaslavs'kyi" ("Halyna," Iakiv Busel).

The "Zahrava" group consisted of commanders "Dubovyi" ("Maksym", Ivan Lytvynchuk), "Dalekyi" ("Iurii," Stepan Ianyshevs'kyi); chiefs of staff "D. Dmytrechko" ("Hryts," "Borysten," Dmytro Korinets') and "Sviatoslavych" (Volodymyr Rudakov); and political instructor "Zymnyi" (Stepan Kostets'kyi). The regiments were: Baturyns'kyi, commanders "Shakal" ("Shaula," Adam Rudyk) and "Lebedyn"; Korsuns'kyi, commanders "Laidaka" (Mykyta Skuba) and "Iarok" (Dmytro Kalyniuk); Pryluts'kyi,[25] commanders "Ostryi" (Iaroslav Zhdan) and "Hamaliia" (Anatolii Mon'); Starodubs'kyi, commander "Kuz'ma" ("Kora," Makar Mel'nyk); Khvastivs'kyi, commanders "Iurii" ("Rubashenko," Stepan Koval') and "V. Chornota."

The "Bohun" group consisted of commander "Roman" ("Enei," Petro Oliinyk); chief of staff "Hryts'" ("Chernyk," Dmytro Kazvan);[26] and political instructor "Sereda." The group was comprised of the following battalions (formations) and their commands: "Balaban," "Buvalyi" (Andrii Trachuk), "Kozhukh" ("Vyr," "Doks," Semen Kotyk), "Dovbenko" (Ivan Zolotniuk), "Kyrei" ("Nedolia," Stepan Trokhymchuk),[27]" Lykho" ("Dyk," Oleksandr Kaidash), "Mamai" (Ivan Sallo), "Nepytailo," "Riv" ("Storchan," Oleksandr Stepchuk),

---

[23] *In April 1944 the formations "Bazar" (the "Tiutiunnyk" group, UPA-North) and "Kholodnyi Iar" (UPA-South) numbered 148 and nearly 2,000 people, respectively.*

[24] *Between February and August 1944, D. Kliachkivs'kyi was on the German side of the German-Soviet front; during this period Iakiv Busel was the acting commander of UPA-North.*

[25] *In March 1944 this regiment was transferred to the "Tiutynnyk" group.*

[26] *After D. Kazvan was wounded in May 1944, the duties of chief of staff were most probably carried out by "Harmash" (probably Hordii Zahoruiko).*

[27] *In April 1944 this regiment was transferred to the "Tiutiunnyk" group.*

"Khmara" (Oleksandr Kalynovs'kyi), "Iurko" (Iurii Chuikovs'kyi), "Iasen" ("Iarbei," Mykola Svystun), et al.[28] Some of the group's formations operated as separate subunits.

The "Turiv" group consisted of commander "Kaidash" ("Rudyi," Iurii Stel'mashchuk); chief of staff "Vovchak" (Oleksii Shum); and political instructor "Khmuryi." The regiments of this group were: I. Bohun regiment ("Bohun"), commanders "Sosenko" ("Klishch," Porfyrii Antoniuk) and "Ostrizhs'kyi" ("Holobenko," Oleksii Hromadiuk); "Pyliavtsi," commander "Lysyi" ("Pavliuk," Ivan Klymchak); Poltavs'kyi," commander "Nazar Kryha" (Klymuk). Some of the group's formations operated as separate subunits.

The "Tiutiunnyk" group consisted of commander "Oleksa Hlid" ("Vereshchaka," Fedir Vorobets'); chief of staff "Vasyl' Vechera" (Petro Gudzovatyi); and political instructor "Petro Stepanchenko" ("Orel," Iefrem Movchan). It included the following formations: "Bazar," commander "Onyshchenko" ("Pavlo," Mykola Mel'nyk); "Kruty," commander "Chornenko" ("Zhuk"); and "Khmel'nyts'kyi," commander "Kvatyrenko" ("Iurko," Iakiv Iakovliv). Separate subunits of this group operated in the eastern regions of the VO.[29]

In early 1944 the territory of the PSUZ was transformed into a General Military Okruha, while the subunits of the "Kodak" group[30] that were operating here, as well as other military formations, were reorganized into UPA-South:[31] commander "Lemish" ("Le," Vasyl' Kuk); chief of staff "Poltavchenko" ("Dan'ko," "Pavchuk," Oleksandr Danylenko), "Mykola" ("Kropyva," Vasyl' Protsiuk), "Honcharenko" (Leonid Stupnyts'kyi); and political instructor "Serhii" ("Bohdan," Mykhailo Stepaniak).

UPA-South consisted of battalions under the command of "Sabliuk" (Ostap Kachan), "Kruk" (Ivan Klymyshyn), "Bystryi"

---

[28] *In April 1944 the regiments (formation) of the "Bohun" group were probably merged with the "Donbas" and "Kholodnyi Iar" formations. After the battle of Hurby, the first formation, as part of "Dovbenko's" and "Buvalyi's" battalions (formation) took part in a raid beyond the river Sluch under the command of "Balaban." On 23 April 1944 the "Kholodnyi Iar" formation commanded by "Iasen" (M. Svystun), was transferred to UPA-South.*

[29] *In particular, the southern raions of Zhytomyr oblast were the base of operations of a regiment comprising seven groups (up to 50 people), under the command of "Dorosh" (Petro Kukharchuk), a member of the leadership of VO "Tiutiunnyk."*

[30] *It was formed in fall 1943 out of subunits of the "Bohun" group in order to carry out operations on the territory of the Oseredno-skhidni Ukrainians'ki Zemli (OSUZ: Central-Eastern Ukrainian Lands) and Transdnistria.*

[31] *The distribution list for order no. 2/44 issued by the Supreme Military Headquarters of the UPA (HVSh UPA) includes UPA-South as a separate addressee (Litopys UPA, vol. 1, p. 163).*

(Iaroslav Bilyns'kyi), "Nalyvaiko" (Stepan Savchuk), "Maks" (Maksym Skorups'kyi), as well as separate groups and subunits. In April 1944 it was expanded by the inclusion of the "Bohun" group's formation "Kholodnyi Iar," in the form of regiments commanded by "Riv" ("Storchan"), "Kozhukh" ("Vyr"), and "Mamai."

In early 1944 the Ukrainian Insurgent Army in the PZUZ and PSUZ had between 5,000 and 7,000 members. However, if you include local military structures (fighting units, rural self-defense units), this number rises to 15,000-20,000 people, with a high potential for mobilization. In spring 1944, after mobilization was carried out, the number of UPA members in the PZUZ and PSUZ rose to 10,000. However, already in May and early June, as a result of large-scale operations by the Internal Troops (VV) of the NKVD and subunits of the Red Army, the size of UPA units began shrinking rapidly.

The general historical background to the building of the organization and activity of the UPA and its rear line services during the first six months of 1944 was the Second World War, in which the Ukrainian national-liberation movement in all its forms sought to play an active role. In late 1943, when the German-Soviet front was approaching the Right-Bank regions of Ukraine, which were under the insurgents' control, the UPA intensified its preparations for a struggle against the Soviet government. This preparation took place both among the movement's cadres and the civilian population.

Organizational work consisted of the regrouping of forces, decentralization, and conspiracy, particularly within UPA units, ensuring supplies and material for survival (setting up hideouts, bunkers, and supply storehouses), etc. Sociopolitical preparations were conducted by means of instructions, educational training courses, assemblies of the population, explanatory work, etc.

At the same time cadres were set up to carry out propagandistic actions among the troops of the advancing Red Army. A large quantity of leaflets (appeals) was printed, and the practice of writing pro-national-liberation, anti-Soviet, and anti-German slogans and mottos on walls of buildings was introduced in populated areas.

On its part, the Soviets adopted various measures to destroy the German rear and liquidate the Ukrainian liberation ("nationalistic-bandit") movement. Thus, in early 1944 large formations of communist partisans numbering up to 10,000 troops were put into operation on the territory of the PZUZ. Moving quickly, the partisans conducted intelligence work and engaged in combat with small German units. In forested raions and areas adjacent to forests, they entered almost every village, where they engaged in battles with UPA subunits, liqui-

dated members of the liberation movement, uncovered and seized storehouses of supplies and material, and removed propagandistic slogans and grafitti.

Minor clashes and large battles between the UPA and communist partisans took place with varying degrees of success in the majority of raions in the PZUZ. Among the larger battles were those fought between "Kora's" battalion and the subunits of Rivne Formation No. 1 (Commander Vasyl' Behma); between "Kryha" and "Lysyi's" battalions and subunits of the Chernihiv Formation (Commander Oleksii Fedorov); and between the "I. Bohun" regiment (Commander "Sosenko") and the S. A. Kovpak 1st Ukrainian Partisan Division (Commander Petro Vershyhora). The latter battle resulted in the loss in late January 1944 of the insurgent base of the I. Bohun "Sich" regiment in the Svynary forests of Volodymyr-Volyns'kyi.

In January 1944 subunits of the Red Army entered the territory of the PZUZ, which was under the control of the UPA and its rear line services, and this entire territory ended up on the Soviet side of the front. In the winter and early spring of 1944 the line of the German-Soviet front stabilized, crossing the territory of these raions along the Ratne-Kovel'-Torchyn-Kremianets'-Ternopil' line. Only the western part of Volyn' oblast remained on the German side of the front. More than 500,000 assorted enemy troops were stationed on the territory of the PZUZ and PSUZ. For the Ukrainian liberation movement this marked the beginning of a new period of activity under Soviet-controlled conditions.

The majority of UPA subunits crossed the front with insignificant losses. For the most part small units crossed over separately: platoons, less often companies raiding in forested areas. In other cases, units disbanded in unforested areas and hid in villages, pretending to be members of resident families or in sites that had been prepared in advance (hideouts, bunkers). On rare occasions UPA soldiers crossed over disguised as Soviet partisans. The temporary demobilization of UPA subunits was the worst consequence of the shifting front. The majority of other foreign national units crossed over to the Soviet side along with the UPA.

As soon as the Soviet administration was in place, the greatest losses inflicted on the UPA were in the sphere of supplies and materiel. Inadequate conspiratorial measures and the efficient activity of the agentura (enemy agent network) system of the state security organs led to the liquidation of nearly 75 percent of organizational-military storehouses (underground storehouses, magazines).

In carrying out the operational instructions of the command, UPA subunits tried not to engage in battles with the advancing Red Army.

However, units of the Red Army and Internal Troops of the NKVD, apprised of the anti-Soviet nature of the liberation movement's activity, instantly set about liquidating it.[32] According to Soviet reports, some of the first large battles between the UPA and the Red Army took place in the Sarny region on 12 and 18 January 1944. Suffering minor losses, subunits of regiments led by "Laidaka" and "Iarema" retreated.[33] However, according to the insurgents' reports, on 18 January 1944 a company from "Iarema's" regiment, commanded by "Voron" (Vasyl' Borozenko), fought a victorious battle with a Soviet military subunit in the Bronnyky forest in the Sarny region.[34]

On the German side of the front the Wehrmacht and the police sought to clear their rear line services of partisans and insurgents. With respect to the UPA, the Germans occasionally tried by means of contacts (negotiations) to neutralize or bring UPA subunits to their side. In point of fact, German-Ukrainian contacts were generally prohibited by the UPA and OUN leadership. However, despite the ban, they continued to take place in the ever-changing circumstances of combat actions. The results of such encounters varied, depending on the status of the participants, and for the most part led to tactical agreements concerning the disposition of troops, exchanges of information and prisoners, and supply of weapons by the Germans.

The Germans' powerful efforts to subordinate insurgent subunits failed. In the Volodymyr-Volyns'kyi area, the UPA command managed to lead the "I. Bohun" regiment (1,200 men) out of encirclement, but its former commander "Sosenko" (Porfyrii Antoniuk) was executed "for negotiating with the German occupiers." In other regions during the winter and spring of 1944 two battalions, one led by "Kruk" (Ivan Klymyshyn) and the other by "Moroz" (Hryhorii Kuz'ma) were defeated in battles with German troops, as were several smaller subunits. The chief of staff of the "Turiv" group, Captain "Vovchak" (Oleksii Shum) and the commandant of VO "Bohun," Second Lieutenant "Ptashka" (Syl'vestr Zatovkaniuk), were both killed in clashes with German units.

---

[32] *Attesting to the fact that Soviet troops were aware of the "hostile anti-Soviet activity of the Ukrainian-German nationalists" is a report sent by the head of the political administration of the 1st Ukrainian Front, Major-General S. Shatilov, to the secretary of the CC CP(b)U Nikita Khrushchev. See TsDAHO, fonds 1, list 23, file 930, fols. 11-12.*

[33] *TsDAHO, fonds 1, list 23, file 930, fol. 16.*

[34] *Central State Archive of the Highest Organs of State Power and Administration of Ukraine, hereafter TsDAVO, fonds 3833, list 1, file 234, fol. 19.*

In early 1944 the tensions in Ukrainian-Polish relations in the PZUZ became more acute. To a significant degree, this situation was linked to the creation and activity of Polish military-partisan subunits in the Volodymyr-Volyns'kyi and Kovel' regions, and the Kholm and Hrubeshiv areas of Poland. These subunits had been formed on the basis of the restored 27th Volyn' Division of the AK and "Peasants' Battalions" (BKh). The attempts of the 27th Division to acquire "operational space" in Volyn' encountered armed resistance from the UPA and its rear line services. During spring and summer 1944, battles in the Hrubeshiv region between the UPA and Polish subunits acquired a front-line character.[35] After the Soviet-German front moved from the PZUZ, the Ukrainian-Polish armed conflict in Volyn' rapidly began to wane. In contrast, this process was becoming exacerbated on the ethnic Ukrainian territories of the Kholm and Hrubeshiv regions in Poland.[36]

With the arrival of the Red Army on the territory of the PZUZ the Soviets began organizing their administrative-party and repressive organs (NKVD, NKGB). In the rear line services of the 1st Ukrainian and 1st Belarusian fronts, the NKVD military counterintelligence department SMERSH and the Internal Troops of the NKVD set about vigorously "cleansing" the region of "hostile elements."

A spontaneous mobilization of the male population to the Red Army began in some raions near the front-line.[37] In Rivne oblast systematic mobilization began in spring, on 1 March 1944. During the first months of the year, more than 100,000 people were mobilized in Rivne and Volyn' oblasts. During the mobilization a number of new recruits failed to appear at assembly points. Accordingly, in order to ensure the smooth running of the recruitment process, subunits of the Internal Troops of the NKVD and the Red Army carried out actions similar to roundups.[38] In March-April 1944 the forcible mobilization and a certain degree of resistance from the population were some of the reasons behind the significant increase in the size of UPA units.

The numerical increase in UPA forces in early spring 1944 was accompanied by a corresponding increase in the number of mea-

---

[35] Taking part on the Ukrainian side was the "I. Bohun" regiment from the "Turiv" group.

[36] In spring 1945 the Kholm okruha active in this area was merged with the Zakerzons'kyi krai (ZUZ).

[37] By mid-February 1944, 10,676 Ukrainians were mobilized in Rivne oblast. See TsDAHO, fonds 1, list 23, file 930, fols. 38-41.

[38] As of 15 April 1944, in Rivne oblast 10,500 people out of a total of 57,677, i.e., one in every five, were mobilized "by forcible means." See TsDAHO, fonds 1, list 23, file 890, fol. 41.

sures adopted by the Soviet organs, which were aimed at their liquidation. As indicated in the draft copy of a report from Ukrainian party boss Khrushchev to Stalin, the secretary of the Central Committee of the All-Union Communist Party(Bolsheviks) [CC AUCP(b)], two brigades of Internal Troops of the NKVD and operational groups of the NKVD and NKGB were dispatched to Rivne and Volyn' oblasts, while local NKVD and NKGB organs created an "agentura network from among our people, as well as from participants of the 'UPA' and 'UNRA,'" and sent them into "the bands for subversive work."[39]

Other measures were also planned: the creation in every raion of NKVD detachments made up of Soviet partisans (as of 13 March 1944, 19 detachments totaling 1,581 men had been formed), the arrival of 5 brigades of Internal Troops of the NKVD, the arming of the most active oblast and raion functionaries of the Soviet administration, and the deportation of the families of insurgents to far-flung areas of the USSR, etc.[40]

On its part, the liberation movement sought in many locales to put up stiff resistance to the establishment of the Soviet administration and mobilization into the Red Army: attacks were carried out on raion centers and populated areas;[41] various organs' institutions were liquidated; in village soviets census lists and army registers were destroyed; an active anti-recruitment campaign was conducted; and attacks on highways were carried out to capture columns of new recruits being transported to assembly points.

In early March 1944 the movement's leadership, predicting the imminent prospect of shrinking reserves of the male population for expanding the ranks of insurgents' subunits, launched a countermobilization into the UPA, particularly in the Mizoch area of Rivne oblast during the night of 2-3 March. Among the reasons behind the call-up to the UPA were the wide-scale operational plans to step up insurgent activity in the central, southern, and eastern regions of Ukraine. As a result of the mobilization, the numerical strength of insurgent subunits swiftly increased. The approximate ratio of former UPA members to new recruits frequently stood at 1:5. Poor military preparation and an inadequate supply of weapons and provisions to maintain such subunits led to significant losses, which they were soon to experience.

---

[39] *TsDAHO, fonds 1, list 23, file 703, fol. 13.*

[40] *Ibid., fols. 17-19.*

[41] *In January-February 1944 the Soviet organs in Rivne oblast recorded 7 attacks on raion centers and 67 attacks in populated areas, during which 112 and 553 people, respectively, were killed. TsDAHO, fonds 1, list 23, file 930, fol. 68.*

While crossing the frontline and carrying out the leadership's instructions, the insurgents tried their utmost to acquire as much weaponry and all kinds of military equipment. According to various eyewitness reports, the insurgents captured a large quantity of light and heavy rifles, means of transportation and communication, cannons, tanks, and even a "Katiusha" rocket launcher and a U-2 plane.

Actions aimed at capturing weapons and materials frequently resembled armed clashes. According to Soviet sources, 154 such clashes ("raids") were recorded in Rivne oblast in January-February 1944, which resulted in the deaths of 439 Red Army troops.[42] During one of these clashes, on 29 February 1944, the commander of the 1st Ukrainian Front, General Nikolai Vatutin, was fatally wounded.[43]

The increase in the numbers and combat activity of the UPA in the rear of the Red Army led to several large-scale operational-military actions that were carried out by the Internal Troops of the NKVD armed with all types of weapons. Thus, an operation to encircle and comb through a huge swath of the Kremenets' forests was carried out between 21 and 27 April 1944.[44] The operation was conducted with the aid of "the greatest number of military forces and operational workers," in particular, 4 rifle brigades,[45] a cavalry regiment, a tank subunit (15 light tanks), and light aircraft. More than 15,000 troops were used in the operation.[46] They surrounded formations of UPA-North and UPA-South, comprising nearly 4,000 troops and newly mobilized recruits, as well as over 1,000 civilians, who for various reasons had left their homes and were hiding in the forests.

During the operation the insurgent subunits were forced to engage in heavy frontal defense combat, with varying degrees of

---

42 *TsDAHO, fonds 1, list 23, file 930, fol. 68.*

43 *Although it seems paradoxical, an eyewitness who was present during Vatutin's funeral in Kyiv, reports that the honor guard included former UPA soldiers who had been mobilized into the Red Army in Rivne oblast. See F. Mosiichuk, "55 rokiv tomu...Iak povstantsi UPA khoronyly...radians'koho henerala, komanduiuchoho 1-ym Ukrains'kym frontom Mykolu Vatutina," Polis'kyi maiak, no. 10 (6859), 3 April 1999.*

44 *Vnutrennye voiska v Velikoi Otechestvennoi voine, 1941-1945 (Moscow, 1975), p. 627.*

45 *Earlier, two brigades arrived from the Northern Caucasus, where they had taken part in deporting the local population accused of collaborating with the German occupiers.*

46 *According to insurgents' reports, Red Army subunits of the 2nd frontline also took part in the operation, and the total number of troops was estimated at 30,000-35,000.*

success.[47] Its culmination was a series of battles fought on 24 April in the vicinity of the village of Hurby (Horby). Despite the presence of cavalry, tanks, and artillery, the Internal Troops failed to dislodge the insurgents from their positions and push them out of the forested tract into the open, where the rear of the frontline Red Army troops were waiting in the vicinity of the town of Kremenets'. On the morning of 25 April 1944 UPA subunits, abandoning their camps and hospitals, fought another large battle in the village of Bushcha and in three columns managed to escape the encirclement. The majority of UPA fatalities in the Kremenets' operation were new recruits, wounded soldiers, and civilians.[48]

During other operations that were carried out in spring-summer 1944 by the Internal Troops of the NKVD, with the assistance of Red Army units, the following units were completely or partially smashed: battalions and companies led by "Bystryi" (Iaroslav Bilyns'kyi), "Bohun" (Anatolii Kostets'kyi), "Burevii" (Petro Bazelyts'kyi), "Kyrei" (Stepan Trokhymchuk), "Lykho" (Oleksandr Polishchuk), "Mazepa" (Ivan Kobyts'), First Lieutenant "Ostryi" (Iaroslav Zhdan), "Khmara" (Oleksandr Kalynovs'kyi), "Chornota," "Shakal" (Adam Rudyk), Second Lieutenant "Iurko" (Iurii Chuikovs'kyi) and others. Great losses were inflicted on subunits of the "Tiutiunnyk" group ("Bazar" formation) and the "Kholodnyi Iar" formation (battalions led by "Vyr" and "Misha"), which carried out raids in the east.

All this forced the UPA command to launch a partial demobilization and reorganization of larger subunits that would be adapted to new conditions of the struggle on the territory of the PZUZ and PSUZ. Reorganization also affected the UPA's rear line services (OUN), which

---

[47] *According to reports prepared by the Internal Troops of the NKVD, 26 combat encounters (battles) took place, some of them lasting for 8-11 hours. See Vnutrennye voiska, p. 628. A vast amount of information on the anti-insurgent struggle, including in the PZUZ, which this author was unable to verify, is contained in the Archive of the Internal Troops of the Ukrainian District, copies of which are located in Kyiv and Toronto, in The Peter J. Potichnyj Collection on Insurgency and Counter-Insurgency in Ukraine at the University of Toronto. For a description of hideouts and various structures in the struggle against the UPA underground, based on material from the Archive of the Internal Troops, see P. I. Potichnyi [Peter J. Potichnyj], Arkhitektura rezystansu: kryivky i bunkry UPA v svitli radians'kykh dokumentiv, vol. 38 of Litopys UPA (Toronto-L'viv, 2002).*

[48] *According to Soviet data, the UPA suffered 2,018 casualties and 1,570 were arrested. Among the captured trophies were 1 plane (U2), 7 cannons, 15 grenade launchers, 42 hand-powered machine guns, 31 submachine guns, 298 rifles, 120 wagons, 129 horses, etc. State Archive of the Russian Federation, fonds 9401, file 65, fol. 8.*

was completely transformed into an anti-Soviet underground. As for smaller UPA subunits, they continued to uphold the principles of conspiracy and, constantly maneuvering and avoiding frontal battles with the enemy, managed to strike blows against local Soviet administrative organs, power structures, transport junctions and communications.

Small UPA subunits were linked organizationally to intermediary structures between the army and the rear line services, which were known as Special Designated Divisions (VOPs). As a rule, one VOP was supposed to operate in every underground raion in the form of a platoon (20-40 individuals). In operational terms, VOPs were subordinated to the Military Section and the Security Service. But in contrast to SB fighting units (10-20 individuals), they did not have investigative-punitive functions; instead, they carried out subversive-combat actions. Local subunits were less prepared in the military sense, which meant that they were "unable to fulfill" the tasks placed on them by the UPA command. During combat clashes with the Internal Troops of the NKVD, the VOPs and fighting units could not withstand the very first attack of the enemy and would retreat.

The national-liberation movement's new encounter with the Soviet ("eastern") reality in early 1944 compelled some of its most active members in the PZUZ and PSUZ to reconsider the requirements and methods of the liberation struggle in Ukraine and the USSR. A crucial need emerged to introduce changes to the ideological-political principles, organizational forms, and tactics of the struggle ("revolution"). Thus, a decision was passed at the 1st Founding Congress held on 17-18 July 1944 in the vicinity of the village of Derman' in Mizoch raion, Rivne oblast, to create the Revolutionary People's Liberation Organization (NVRO). The participants of the congress[49] elected a Central Leadership ("top revolutionary activists") of the NVRO, comprised of "Lemish" (Vasyl' Kuk, head), "Zaslavs'kyi" (Iakiv Busel), and "Serhii" (Mykhailo Stepaniak).[50] In August 1944 "Okhrim" ("Klym Savur", D. Kliachkivs'kyi) was also named to the leadership.[51]

---

[49] *It is a confirmed fact that the following took part in the work of the congress: V. Kuk ("Lemish"), M. Stepaniak ("Bohdan," "Dem'ian Nesterovych," "Serhii"), Ia. Busel ("Zaslavs'kyi," "Halyna"), Ia. Dudar ("Veres," "Chavun"), P. Oliinyk ("Roman"), Ie. Basiuk ("Kolomiiets'"), and "Sereda." The following may also have taken part in the congress: L. Stupnyts'kyi ("Honcharenko"), I. Lytvynchuk ("Maksym"), F. Vorobets' ("Oleksa Hlid"), M. Svystun ("Iasen"), and P. Matviichuk ("Krylach").*

[50] *Stepaniak was wounded and arrested by the NKVD organs on 30 July 1944.*

[51] *According to Oleksandr Luts'kyi, the leader of the NVRO was "Lemish." The responsible political leader was "Serhii," the responsible leader for propaganda was "Halyna," and the responsible military leader was "Klym Savur." See S. A. Kokin, Anotovanyi pokazhchyk and his Problema OUN-UPA. Poperednia istorychna dovidka, p. 98.*

The congress adopted several guiding documents: the resolutions and statute of the NVRO. The text of the resolutions temporarily substituted for the organization's program that was slated to be adopted at a future congress. When the NVRO's resolutions (incomplete text) were published, for conspiratorial reasons there were no chapters relating to its position on the OUN, the OUN leadership, and "organizational matters." In the unpublished part of the NVRO's resolutions (complete text) the OUN Leadership was indicated as the administrator of the NVRO.

In keeping with the guiding documents, the changes to the ideological-political principles consisted of a declaration of a struggle—on a par with a national one—for social liberation, a new social and economic order, and the democratization of the entire state and social life in the USSR. Changes to the tactics of the struggle were manifested in the fact that the NVRO pledged to carry out the duties of a guiding political organization for all anti-imperialist forces in Ukraine. Its basic activity was defined as a struggle "against Stalin's dictatorship and his party-Bolshevist clique," which was aimed at defeating the "Stalinist-Bolshevik regime in the USSR and establishing popular revolutionary rule through the creation of people's revolutionary governments."

In Ukraine the NVRO was fighting for a new kind of people's state, and in the USSR, for the building of independent national states. To achieve this it was crucial to stir up the toiling masses as well as all the nations and anti-imperialist elements to take part in this struggle. The struggle was to be carried out "by means of a revolution"—a general armed uprising.

Tactical changes also entailed the introduction of a new name for the national-liberation struggle. This was motivated by the need for a new form and tactics, primarily for actions "in the East." The UPA's military-insurgent form was not adequate for political work, and militating against the further use of the OUN form were accusations of the "OUN members' collaboration with the Nazis," which were constantly trumpeted by Soviet propaganda.

The practical implementation of changes aimed at establishing the NVRO in the PZUZ and PSUZ began in September 1944. The leaders of general okruhas and corresponding lower-level structures were informed of the "creation of a new organization as a union of revolutionary forces," and they were issued the guiding documents for study and implementation. The growth of the NVRO depended on changes to the characteristics of existing OUN structures (change of name, etc.). In the organizational sphere this process was manifested

in particular in the switch to "internal-organizational democracy" (accompanied by the rejection of "unhealthy principles of personal dictatorship"). To a certain degree, the latter circumstance, together with the powerful agentura-provocational activity of the Soviet special organs laid the groundwork for the regional internal-organizational conflict. In the future this would permit calling the NVRO an opposition.[52]

Since the organizational transformations in the PZUZ and PSUZ were adopted autonomously by part of the liberation movement's leadership, on the Soviet side of the German-Soviet front, the final decision about the NVRO's activity was supposed to be made by the OUN Leadership and the Supreme Military Headquarters of the UPA.

The 1st Grand Assembly took place on 11-15 July 1944 in the Sambir region of the Carpathians, at the very same time as the 1st Founding Congress of the NVRO in the Rivne region. In time it turned out that the creation, on the initiative of the OUN Leadership and the Supreme Military Headquarters of the UPA, of a "general-national ruling center of the liberation struggle," the Ukrainian Supreme Liberation Council (UHVR), paved the way for the formal liquidation of the NVRO in late 1944.[53] In general, the process of liquidating the NVRO on the territory of the PZUZ and PSUZ took more than six months.

With the arrival of Soviet rule in the PZUZ, liaison within the UPA and its rear line services underwent a significant reorganization. Initially, courier lines operating according to a system of mail relayed from hand to hand, with central points for sending and receiving mail, which had been established and developed during the German occupation, continued to function. At the same time UPA courier lines did not intersect and operated separately. The inappropriateness of the existing system under Soviet conditions, significant human losses, and lengthy intervals of communication led to the need to restrict and reorganize this system. Accordingly, a system was introduced into the underground to utilize places and dates set up in advance for dropping off mail ("courier dead drops"), as well for arranging meetings between leaders and their subordinates. In the UPA, courier groups

---

[52] See Iurii Kyrychuk, Istoriia UPA (Ternopil', 1991), p. 21; P. Duzhyi, „Chy bula opozytsiia v UPA?" Za vil'nu Ukrainu, 2 July 1992; Kyrychuk, Narysy, p. 110.

[53] The decision to liquidate the NVRO was adopted at a meeting of the OUN Leadership that took place in November 1944 in the Rohatyn area (today's Ivano-Frankivs'k oblast). The following individuals took part in the meeting: R. Shukhevych ("Tur"), D. Maivs'kyi ("Zrub"), D. Hrytsai ("Perebyinis"), as well as V. Kuk ("Lemish"), Ia. Busel ("Halyna"), and D. Kliachkivs'kyi ("Okhrim"), who had arrived from the PZUZ.

(2-5 individuals) were used for liaison. In 1945-1946, after the reorganization of insurgents' subunits into an armed underground, courier lines were used to transmit correspondence over large distances.

In July 1944 the Red Army launched a general offensive and, quickly destroying the front, reached the Vistula River in Poland. The entire territory of the PZUZ and the adjacent ethnic Ukrainian lands of the Kholm and Pidliashshia regions under Poland ended up in the Soviet sphere of influence. This offensive led to the withdrawal from the PZUZ of German troops as well as most of the frontline and rear units of the Red Army, and the Frontier Guards and Internal Troops of the NKVD. This allowed the leadership of the liberation movement to establish, and in certain raions, to revive the activity of the UPA and the underground.

In July-August 1944 the structure of the national-liberation movement in the PZUZ and PSUZ was reorganized. Four VOs that had been active since 1943 were reorganized and three[54] general okruhas were created on their foundations within the framework of the NVRO: the Northwestern[55] (leader "Maksym Dubovyi," Ivan Lytvynchuk), Northeastern[56] (leader "Shyhunych Denys," Fedir Vorobets'), and Southeastern (leader "Roman," Petro Oliinyk). The boundary between the first two okruhas became the Horyn' River. The territory of the southern part of Rivne region (the left bank of the Horyn' River), Kremenets' region (Volyn' raions of Ternopil' oblast), Kam'ianets-Podil's'kyi and Vinnytsia oblasts, and the southern part of Kyiv oblast formed the Southeastern General Okruha ("22"). Each General Okruha was divided into three VOs.

In the second half of 1944 UPA subunits active in the PZUZ and PSUZ were also reorganized. The "Zahrava," "Turiv," and "Tiutiunnyk" groups were reformed into group formations (ZH) "33" ("Zavykhost") and "44" ("ZH," "444"), which operated on the territory of the Northwestern and Southeastern General Okruhas, respectively. UPA-South, together with its component part, the "Bohun" group (probably under the name "Donbas") continued to operate on the territory of the Southeastern General Okruha.

---

[54] *In general, there were plans to create five general okruhas with the NVRO. See TsDAHO, fonds 1, list 23, file 23, fol. 20. The names and territories of two of these okruhas have not been established.*

[55] *This general okruha encompassed the territory of Volyn' oblast and the northwestern part of Rivne oblast in Ukraine, the Berestia and Pinsk areas of Belarus, and the Kholm and Pidliashshia regions of Poland.*

[56] *This general okruha encompassed the entire right-bank part of Rivne oblast, all the way to the Horyn' River, Zhytomyr oblast, the western part of Kyiv oblast in Ukraine, and certain southern raions adjacent to Belarus.*

The structure and command staff of the UPA's higher links in the PZUZ and PSUZ were as follows: commander of UPA-North "Okhrim" (D. Kliachkivs'kyi);[57] chief of staff "Klym" ("Dyv," Borys Bedryk); and political instructors "Zaslavs'kyi' (Iakiv Busel) and "Vadym" ("Zolotarenko").

ZH "33" was comprised of six brigades and other subunits totaling nearly 1,500 soldiers. The top-ranking positions were held by: commanders "Maksym Dubovyi" (I. Lytvynchuk) and "Kaidash" (Iurii Stel'mashchuk); chief of staff "Ostrizhs'kyi" (Oleksii Hromadiuk); and political instructor "Pohidnyi."

The following brigades formed part of ZH "33": "Zhovti Vody" (named after Ostryi, "0150"), commander "Halaida" (Hryhorii Reshetyn); "Pam'iat' Krut (named after Laidaka, "050"), commander "Iarok" (Dmytro Kalynyk); "Pyliavtsi" (named after Baida, "0450"), commanders "Lysyi" (Ivan Klymchak) and "Ihor" (Ivan Kysil'); "Pomsta Bazaru" (named after Nazar, "0550"), commander "Verkhovynets'" (Hryhorii Trotsiuk); "Soborna Ukraina (named after Vovchak, "0350"), commander "Romb" ("Holub," Tykhin Zinchuk); "Kholms'ka" (named after Mazepa, "0250"), commanders "Buria" and "Tkach" (Dmytro Koreichuk).

All the brigades were based in the northern forested part of the HO. Individual subunits were also being organized in the southern raions, particularly the battalions under the command of "Iurchenko" ("Dovbush," Vasyl' Levochko) and "Chornomorets'" (Oleksii Mel'nyk). However, the open (unforested) locale and the operational-agentura activity of the NKVD quickly led to their liquidation.

ZH "44" ("ZH," "444") consisted of three regiments and other subunits totaling nearly 1,000 people. The command of this formation included: commander "Shyhunych Denys" (F. Vorobets'); chief of staff "Vasyl' Vechera" (P. Gudzovatyi); and political instructors "Petro Stepanchenko" (Iefrem Movchan) and "Sviatoslavych" (Volodymyr Rudakov).

The formation consisted of the following regiments: "Dorosh," commander "Stal'nyi" (Nykon Semeniuk); "Pryluts'kyi," commander "Diachenko" ("Hamaliia," Anatolii Mon'); and "Starodubs'kyi," commander "Kuz'ma" (Makar Mel'nyk). Some subunits of ZH "44" operated as numerically small groups (5-20 members) in the eastern raions of the General Okruha (Zhytomyr and Kyiv regions).

The structure and command staff of UPA-South was as follows: commanders "Lemish" (V. Kuk) and "Roman" ("Staryi,"

---

[57] *In August 1944 he resumed his duties.*

P. Oliinyk); chiefs of staff "Honcharenko" (L. Stupnyts'kyi) and "Iasen" (M. Svystun); and political instructor "Kozub" (Sochyns'kyi). The formation consisted of "Donbas," led by commander "Bosota" ("Iuda," Matvii Tokar); "Kholodnyi Iar," led by commanders "Iasen" (M. Svystun) and "Vyr" (S. Kotyk).

The formations were comprised of battalions (brigades) commanded by "Bystryi" (Iaroslav Bilyns'kyi), "Vyr," "Dovbenko" (Ivan Zolotniuk), "Misha" ("Velykan," Mykhailo Kondras), "Kovalenko" (Mykola Mel'nyk), "Sharkan" ("Sabliuk," Ostap Kachan), "Shum," "Chernets'," and "Baida." Companies functioned under the command of "Andrii," "Holota," "Van'ka," "Viter," "Volodymyr," "Voron," "Vertun," "Veremiia," "Kruk," "Kryha," "Kum" (Ivan Mehera), "Mech," "Mukha," "Nalyvaiko," "Pan'ko," "Partyzan" (Potapchuk), "Pidkhmarnyi" (Anatolii Shmorhun), "Pohranychnyi," "Smilyi," "Sokil," "Som," "Ternyna," "Topolia," "Khmara" (Hryhorii Kravchuk), "Chornohora," "Shepylo," "Shpala," "Shchuka," "Shchupak," "Iaroshenko," et al.

Some subunits within UPA-South operated in numerically small groups (20-50 people) in the southeastern regions of the General Okruha (Kam'ianets'-Podil's'kyi, Vinnytsia, and Kyiv oblasts), and beyond its borders (Ternopil' and L'viv oblasts). In early fall 1944 UPA-South had 1,500 people. In the second half of 1944 there were nearly 4,000 soldiers in UPA subunits operating in the PZUZ and PSUZ. Together with the underground network, this number rose to a total of 8,000 members of the national-liberation movement. In the fall of 1944, in Volyn' and Rivne oblasts, and the Kremenets' area of Ternopil' oblast, they faced off against the 9th Rifle Division, and the 16th, 20th, 21st, and 22nd Rifle Brigades of the Internal Troops of the NKVD—a total of 15,000 troops. In addition, civil protection groups, detachments consisting of top Soviet party activists, and rural extermination battalions (strybky) operated in the countryside. In Volyn' and Rivne oblasts there were more than 800 such formations (10,000-15,000 troops). More than 60 of these formations were extermination battalions attached to raion divisions of the NKVD (1,500-2,000).

Separate groupings of forces consisted of units of NKVD Frontier Troops (more than 5,000) that were deployed to the PZUZ, as well as Red Army units that were assigned whenever necessary to anti-insurgent operations. The total number of troops engaged in Soviet military structures in the PZUZ and PSUZ, including those operating in Ukrainian and Belarusian regions adjacent to Volyn' and Rivne oblasts, exceeded 50,000.

After the decline of the summer period, the organizational-military activity of the UPA picked up pace in late 1944. The insur-

gent movement encompassed all of Volyn' and Rivne oblasts, parts of Zhytomyr, Ternopil', Kam'ianets'-Podil's'kyi, Vinnytsia, and Kyiv oblasts, and regions adjacent to Belarus and Poland. In the western (Volyn') oblasts the struggle took place on a larger scale; in other regions the scale of the struggle was smaller and to a large extent dependent on insurgents' raids. Among the UPA's most important and successful actions was an ambush carried out on 11 December 1944 in the Rokytne area by subunits of ZH "44" (commanders "Stal'nyi," "Sivach," et al.) against units of the Internal Troops of the NKVD. As a result, the latter suffered 117 losses.

One of the most widespread forms of insurgent activity in the PZUZ and PSUZ was raids. Depending on their target, they were divided into combat and propagandistic raids. The goal of the former was to create tension in the enemy's environment, inflict appreciable losses on him, and prevent him from launching a counteroffensive. Propagandistic raids were aimed at popularizing the national-liberation movement and creating anti-Soviet sentiment and favorable conditions for insurgent activity.

Unlike combat raids, propagandistic raids were mostly carried out in regions of Ukraine and outside its borders (Belarus) in which the movement had little or no control. For the most part, raids were divided into infantry and cavalry types. Infantry raids were carried out mostly by larger subunits and formations in 1944 and by smaller insurgent groups (5-30 people) in 1945-1946. Cavalry raids were carried out by small subunits (10-60 people) during the entire period under study.

One of the longest infantry raids with the use of horses was probably the march carried out in early 1944 by a group led by commander "Sabliuk" (O. Kachan) through the territory of Vinnytsia, Kam'ianets'-Podil's'kyi (Khmel'nyts'kyi), Ternopil', Stanyslaviv (Ivano-Frankivs'k), and L'viv oblasts.

One of the longest (985 km) cavalry raids was a raid that a combined cavalry group (56 people) of ZH "44" led by "Shyhunych Denys" (F. Vorobets') carried out between 23 January and 15 February 1945 on the territories of five oblasts in Ukraine and Belarus.

The largest raid (1,500-2,000 participants) was the escape of the formations "Kholodnyi Iar" and "Donbas" from encirclement at Hurby in Polissia on 25-27 April 1944.

One of the specific forms of insurgent activity in the region consisted of military-subversive actions on the Kovel', L'viv, and Vinnytsia railways, which were launched after the arrival of the principal mass of Red Army and NKVD troops, and which became more

frequent as a result of their continued westward push in August 1944. Thus, during this period in Rivne oblast (Kovel' Railway) the Soviet organs recorded an explosion and a train accident involving a trainload of ammunition, and attacks on an armored train and the Tomashhorod railway station.[58] Similar actions were carried out on other railways. On 10 October 1944 train no. 1901 was derailed on the Kryvyn-Mohyliany corridor of the Vinnytsia Railway as a result of an explosion set off on the railway tracks.[59] On 17 October 1944, six railway bridges and Kuskivtsi station were burned down on the Krasnosil'tsi-Lanivtsi-Liapasivka corridor of the L'viv and Vinnytsia railways.[60] During August-December 1944 insurgents operating on the Kovel' Railway alone carried out 47 actions, 11 of which resulted in train accidents.[61]

In subsequent years subversive acts targeting railways also took place, but with less intensity.[62] To prevent acts of railway sabotage by the insurgents, the Soviet organs held the local population responsible for them.

Along with the increase in insurgent activity in the second half of 1944, UPA subunits experienced significant losses in numbers and personnel. Among the commanders that were killed in this period were the chief of staff, Brigadier General "Honcharenko," and Major "Iasen" (UPA-South); First Lieutenant "Ostrizhs'kyi" (ZH "33"); battalion commanders: Capt. "Hirchytsia," Capt. "Dovbenko," Capt. "Sharkan" ("Sabliuk," O. Kachan), Second Lieutenants "Lysyi" (I. Klymchak) and "Lykho" (O. Polishchuk); company commanders: First Lieutenants "Andrii," "Pan'ko," "Partyzan" (Potapchuk); "Fil'ka," "Iaroslav," First Lieutenant "Iaroshenko," and others.

A persistent problem for the UPA in 1944 was obtaining adequate supplies of weapons and ammunition. During the first six months supplies were ensured by means of stockpiled reserves and trophies captured from Soviet and German troops. In the second half of the year civil protection groups that were smashed or disarmed by the insurgents, detachments of top Soviet party activists, and rural extermination battalions were the principal source of "incoming" weapons for the UPA and its rear line services. One example of the

---

[58] *TsDAHO, fonds 1, list 22, file 928, fols. 81-83.*

[59] *Ibid., file 1707, fol. 4.*

[60] *Ibid., file 929, fol. 127.*

[61] *Ibid., list 23, file 929, fol. 122.*

[62] *In January-February 1945, ten troop trains were blown up in Volyn' oblast. On 10 May 1945 a sabotage group of the "Soborna Ukraina" brigade blew up an armored train on the Kovel'-Povors'k railway corridor.*

insurgents arming themselves at the expense of local Soviet military formations was the seizure of 22 rifles from the strybky and the reactivation in November 1944 of a VOP that had been smashed earlier in Volodymyrets' raion.

Insurgent "expropriations" of weapons continued in 1945-1946. According to Soviet data, in March 1946 insurgents in Rivne oblast disarmed five extermination battalions, and four battalions were disbanded.[63]

As a result of changes to the numerical and personnel composition of the insurgent army in 1944, the need to train new command cadres, which had arisen the previous year, became more urgent. With this goal in mind, short-term training (3-6 weeks) of junior members of the command, in the form of numerically small (1-3 platoons) non-commissioned officer staff schools, was periodically organized in all groups (ZH).[64] After completing their training in such schools, graduates were assigned the rank of commissioned and non-commissioned officers (Private First Class, Corporal, Sergeant, Staff Sergeant), and they would return to their subunits. In addition to non-commissioned officer staff schools, a network of other types of training intended for sappers, medics, and individuals responsible for supplies and materiel, as well as courses aimed at supplying cadres to appropriate UPA services and rear line services operated within groups (VO) and ZH.

Short-term retraining (1-3 weeks) was conducted in order to raise the military specialist level of existing top-ranking UPA commanders. The attempt to organize an officers' school in the "Tiutiunnyk" group in the Korets' area in May 1944 was unsuccessful. The newly organized structure was liquidated during an operational-military action carried out by the Internal Troops of the NKVD. Subsequently, separate military schools were not organized. Instead, training and retraining for members and leaders of the insurgent movement were conducted within the framework of the activity of Military Sections.

In contrast to the first half of 1944, the UPA's operational activity in the PZUZ and PSUZ during the second half of 1944 and early 1945 consisted mainly of individual subunits of group formations (brigades, regiments, formations). The operational-tactical activity of insurgent

---

[63] *TsDAHO, fonds 1, list 23, file 2964, fol. 35.*

[64] *In the first half of 1944 training of non-commissioned officers' staff was based at larger subunits (battalions, regiments). In the second half of the year, one non-commissioned officers' staff school apiece was organized in ZH "33," "44," and UPA-South, which conducted several rounds of training.*

subunits was carried out by squads, platoons (subunits), companies (units), and rarely battalions (regiments). In order to encompass the activity in a consolidated territory, firing on raion centers (to hold back the enemy), liquidations of NKVD bases and bases of extermination battalions, as well the destruction of liaison and communications (bridges, railways) were carried out. The most frequently utilized forms of combat activity were ambushes, sudden attacks, subversive actions, and raids.

During one year of resistance to the Soviet government (February 1944-February 1945), oblast committees of the CP(b)U reported on the bulk of insurgency losses in the PZUZ (Volyn' and Rivne oblasts). According to these reports, insurgent losses numbered 21,352 deaths and 24,026 arrests. Among the trophies captured by the Soviet side were 19 cannons, 111 rocket launchers, 158 heavy machine guns, 947 light machine guns, 2,002 sub-machine guns, 7,263 rifles, 7 radio stations, 5 printing presses, etc.[65]

A separate, large group (37,677 people) comprised of arrested deserters from the Red Army as well as draft dodgers (the number of mobilized soldiers stood at 220,989) who assisted the insurgents (known as bandposobniki: accomplices of bands), surrendered to the Soviet government. The above data allowed the Rivne party leadership to confirm that the main UPA and OUN forces had been smashed and deprived of potential manpower reserves. According to these statistics, the total number of fatalities suffered by the Soviet side during one year (including members of the civilian population) in Rivne oblast was 1,809.[66]

The political-propagandistic work of the national-liberation movement on the occupied territories was carried out by circulating political literature in the form of addresses (appeals), leaflets, periodical and non-periodical publications, and by other means. The literature was printed by technical departments (centers, small conspiratorial units of the OUN, consisting of 3-5 individuals) in clandestine printing houses attached to higher underground-administrative structures (okruhas, krais).[67]

---

[65] *TsDAHO, fonds 1, list 23, file 1693, fols. 28-37; file 923, fols. 2-25.*

[66] *TsDAHO, fonds 1, list 23, file 1693, fols. 28-37; file 923, fols. 2-25.*

[67] *On 24-25 February 1945 the Internal Troops of the NKVD uncovered a large clandestine printing house located in concrete underground premises in the villages of Zvizdzhe and Iapolot' in Derazhne raion. One of the most well known presses in the PZUZ was "Svoboda narodam," which began operating in 1944. In 1944-1945 this printing house published propaganda materials for subunits of the "Tiutiunnyk" group, "ZH "44" and PSK, which were operating in the east. Among those associated with the*

The loss of some printing houses and the deaths of staff members in the first half of 1944 led to the decline or cessation of most central periodicals published in the PZUZ (Vil'na Ukraina, Informator, Do zbroi, and Za samostiinu Ukrainu). One of the established periodical publications of the UPA (UPA Information Bureau) in the PZUZ in 1944 was Informatsiia, edited by "Apostol" ("Vik"), a member of the political instruction department of UPA-North.[68]

The continued publication of insurgent materials in late 1944-1945 in the PZUZ was marked by the reissuing of appeals, slogans, addresses, and publications of the organs of the national-liberation movement (OUN, NVRO, UHVR) by several small technical units (zvena) using available technology (typewriters, cyclostyles, collotype, hectographs, polygraphy) and handwritten manuscripts.

A degree of stabilization in the activity of the underground during the second half of 1945 meant that the leadership of the OUN PZUZ and UPA-North could now begin printing its publications as well as other kinds of literature. Among the leadership's publications were the informational journals Shliakhom borot'by (no. 1, November 1945) and Informator (no. 1, 1946), while UPA-North produced training materials on Ukrainian subjects, such as "The Study of Landforms of Ukraine. Course I: General Information on the Geography of Ukraine" (September 1945); and "The Study of Landforms of Ukraine. Course II: Descriptive Geography" (1946). Also published were a collection of poems by Mykola Kozak ("M. K."), entitled Z dniv borot'by (no. 1, 1945) and an outline by Liudmyla Foia entitled "The Youth of the Eastern Ukrainian Lands in the Struggle for a Ukrainian United Independent State" (21 October 1945). In 1945, on instructions issued by the leadership, all organizational units, beginning at the raion level, created their own technical base in order to ensure adequate supplies of propaganda and training literature.[69]

In late 1944 and early 1945 the territory of the underground that was operating in the PZUZ and PSUZ was further reorganized: the

printing house was Andrii Mysechko ("Dovzhan," "Mai"), the editor of the propaganda center of the PSK and former editor of the newspaper Volyn'. On 22-28 May 1945 the Internal Troops of the NKVD liquidated the printing house during an operation in the village of Richky in Korets' raion.

[68] *Nos. 1-9 from 1 June to 20 July 1944. See DA SB Ukrainy, fonds 13, file 376, vol. 69, fols. 99-124).*

[69] *The printing press of the Kovel' okruha operated until 10 March 1946, when it was liquidated by the Internal Troops of the NKVD at the Mel'tsi homestead in Sedlyshche raion in Volyn' oblast. The responsible political leader of the okruha, "Varnak" (Mykola Pan'kovets'), and the responsible okruha leader for supplies and materiel, "Syvyi Borys" (F. Klynovyi) were killed that day.*

Northwestern Land (PZK ("Khmel'nyts'kyi") and Northeastern Land (PSK), bordering on the Horyn' River, were created on the basis of the General Okruha. After its reorganization, Southern General Okruha "22" became the separate Rivne okruha.[70] The southern raions of the Rivne region became part of the PZUZ, while the northern raions of the Ternopil' (Kremenets' area) and Kam'ianets'-Podil's'kyi[71] regions became part of the Western Ukrainian Lands (ZUZ) (Podil's'kyi krai).

The newly created krais were divided into okruhas. The PZK "Khmel'nyts'kyi" was comprised of four okruhas: Beresteis'ka ("100," "Krychevs'kyi"), leader "Khvylia," "Shvarts" (Zynovii Samchuk); Kovel's'ka ("200," "Bohun"), leaders "Mykola" ("Iashchur," Ievhen Man'ko) and "Hordii" (Valerii Bondarchuk); Luts'ka ("300," "Kryvonis"), leaders "Stymyd" (Mykhailo Bondarchuk) and "Zhen" (Fedir Zaborovets'); Kholms'ka[72] ("400," "Korol' Danylo"), leaders "Zhen" (Fedir Zaborovets') and "Shvornyi" (Mykhailo Sereda).

The PSK was comprised of three okruhas: Sarnens'ka ("A"), leaders "Ihor" (Bohdan Lohins'kyi), "Iaryna" (Nadiia Demydovych), "Kuz'ma" (Makar Mel'nyk), and "Varka" (Iaroslava Skab); Zhytomyrs'ka ("B," "4444"), leader "Pavlo" (Mykola Mel'nyk); Bilorus'ka,[73] leader "Kuz'ma" (Makar Mel'nyk).

At the beginning of 1945 the UPA in the PZUZ suffered significant personnel losses. The following were killed during this period: commander of UPA-North Col. "Okhrim" (Dmytro Kliachkivs'kyi); chief of staff "Klym" ("Dyv," Borys Bedryk); political instructor "Vadym"; responsible leader of the Security Service in the PZUZ, Lieut.-Col. in the counterintelligence division "Mitla" (Oleksandr Prysiazhniuk); captured: "Kaidash" (Iurii Stel'mashchuk), commander of General Okruha "33". Among the subunit commanders who were killed were: "Bohun," "Bezimennyi," First Lieutenant "Burlachenko" (Roman Shushkevych), "Vovk," First Lieutenant "Volia," Zaliznyi" (Matvii Isiuk), "Zaporozhets'," "Kost'," "Krychevs'kyi," Capt. "Kuz'ma" (Makar Mel'nyk), "Nerozluchnyi" (Pavlo Mykytiuk), "Soroka," First Lieutenant "Stalevyi" ("Orel"), "Khmara," "Chornyi," "Chornota" ("Ostap"), Capt. "Shakhrai," First Lieutenant "Shum," "Iarok" (Dmytro Kalyniuk), "Iastrub," and others. Lower-level structures of the underground also suffered significant losses.

---

[70] The okruha was comprised of the Rivne and Zdolbuniv nadraions. The Dubno nadraion became part of the PZK.

[71] Several northern raions of the Kam'ianets'-Podil's'kyi region (until the Shepetivka forests) remained part of the PSK.

[72] In spring 1945 this okruha was transferred to Zakerzonnia (ZUZ).

[73] This okruha was probably transferred to Sarnens'ka okruha in 1945.

"Chuprynka" ("Luka," M. Kozak) began carrying out the functions of OUN leader in the PZUZ[74] and probably of commander of UPA-North[75] only in March 1945. The positions of chief of staff and political instructor in UPA-North most likely remained vacant.

In the first half of 1945 the following UPA subunits and their corresponding command personnel continued to function in the PZUZ: ZH "33" ("Zavykhost" named after Khmel'nyts'kyi), commanders "Kaidash" (Iurii Stel'mashchuk), "Krylach" (Panas Matviichuk), and "Maksym Dubovyi" (I. Lytvynchuk); chief of staff "Iavorenko" (Mykola Pavlovych); political instructor "Pohidnyi"; ZH "44" ("ZH," "444"), commander "Shyhunych Denys" (F. Vorobets'); chief of staff "Vasyl' Vechera" (P. Gudzovatyi); and political instructors "Khmara" and "Sviatoslavych" (V. Rudakov). Subunits of UPA-South, probably led by commander "Doks" ("Vyr," "Kozhukh," Semen Kotyk) continued operating in the region as a separate structure.

ZH "33" ("Zavykhost," named after Khmel'nyts'kyi) consisted of six brigades and a handful of subunits—protective (bodyguards) and subversive (VOPs), numbering nearly 1,000 soldiers. The names of the brigades are as follows: "Zhovti Vody," commander "Halaida" (Hryhorii Reshetyn); "Pam'iat' Krut" ("0018"), commanders "Iarok" (Dmytro Kalyniuk), "Arshyn," and "Karmeliuk"; "Pyliavtsi," commander "Ihor" (Ivan Kysil'); "Soborna Ukraina," commander "Romb" ("Kubik," Tykhin Zinchuk); "Pomsta Bazaru," commanders "Verkhovynets'" (H. Trotsiuk), "Khmara," and "Tyhr"; and "Kholms'ka," commander "Tkach" (D. Koreichuk). The separate subunits were: the "Aziaty" unit, commander "Burlaka" (Stepan Koval'); a unit led by commander "Chornomorets'" (Oleksii Mel'nyk); a cavalry group led by commander "Vil'nyi," and a mounted subversive group led by commander "Lebed'" (Dmytro Starodub).

ZH "44" ("ZH," "444") was comprised of three units totaling nearly 800 soldiers: "Dorosh," commanders "Stal'nyi" (Nykon Semeniuk) and "Pashchenko" (Ivan Hrychan); "Pryluts'kyi," commander "Diachenko" ("Hamaliia," Anatolii Mon'); and "Starodubs'kyi," commander "Kuz'ma" (Makar Mel'nyk).

In addition to the above-mentioned reorganization of General Okruha "22" into the Rivne okruha, UPA-South underwent other organizational and territorial changes and cuts.[76] Some of its subunits were transferred to UPA-North and UPA-West. Units led by "Vykhor"

---

[74] *He was formally confirmed in this post in May 1945.*

[75] *"Serhii" (Petro Oliinyk) was appointed to this post in December 1945.*

[76] *The "Donbas" formation was probably abolished.*

and "Morozenko," as well "Chorni Haidamaky" (totaling 150-200 people) were transferred to ZH "44."

The foundation of UPA-South was the "Kholodnyi Iar" formation, which numbered nearly 500 soldiers. The commander of the formation was "Doks" (S. Kotyk), and his deputy was probably "Misha" (Mykhailo Kondras). The formation was comprised of subunits led by "Hamalia," "Harasym" (Ananii Prysiazhniuk), "Holub," "Hordiienko," "Karas'," "Letun" (Fedir Oliinyk), "Luhovyi" (Khoma Lytvyniuk), "Mamai," "Misha" (M. Kondras), "Nechai," "Sokil," "Iastrub," and others.

Despite losses that were incurred in late 1944-early 1945, the national-liberation movement in the PZUZ continued its anti-Soviet struggle. In the first six months of 1945, 651 armed actions ("band manifestations") were carried out on the territory of Volyn' and Rivne oblasts—nearly 30% of the 2,207 incidents recorded by the Soviet organs in seven western Ukrainian oblasts.[77] A certain number of these actions, distinguished by their larger scope, comprised the UPA's combat activity. In particular, the documents of ZH "44" list some of its actions that were carried out between January and August 1945: 30 battles (8 of them unsuccessful), 16 actions (3 unsuccessful), 7 ambushes (4 unsuccessful), and 8 explosions on a railway line. The formation lost 218 soldiers (killed), and 74 were wounded. The enemy lost more than 540 soldiers (killed; more than 20 of them officers) and 72 were captured. Among the captured trophies were 60 rifles, 1 heavy machine gun, 14 light machine guns, 20 sub-machine guns, etc.[78]

As a result of the westward shift of the Soviet-German border and a certain stabilization of the situation in the western Ukrainian oblasts, the Soviet party-state leadership began paying more attention to the struggle against the Ukrainian liberation movement. After the CC AUCP(b) passed a resolution "On the Shortcomings in the Political Work among the Population of the Western Oblasts of the Ukrainian SSR" (27 September 1944), the Plenum of the CC CP(b)U of 24 November 1944 informed the secretaries of oblast and raion party committees of the "final crushing defeat of the fiercest enemies of the Ukrainian people—the Ukrainian-German nationalists." In particular, the plenum underlined the necessity to destroy the leading cadres of the Security Service and recommended that "all methods of struggle be adopted in a more flexible and varied manner."[79]

---

[77] Bilas, vol. 2, p. 607.

[78] TsDAVO, fonds 3838, list 1, file 87a, fol. 45.

[79] Borot'ba proty UPA i natsionalistychnoho pidpillia: dyrektyvni dokumenty TsK Kompartii Ukrainy, 1943-1959, vol. 3 of Litopys UPA, New Series, p. 97.

The gist of the phrase "all methods" originates from the 10 January 1945 resolution of the Politburo of the CC CP(b)U, which ordered the heads of oblast NKGB and NKVD administrations, as well as secretaries of oblast party committees to have an agentura in every populated area and to "engage in agentura work large numbers of local residents who have been vetted and are devoted to the Soviet government, as well former members of OUN organizations."[80]

A logical continuation of the preceding decisions was the resolution passed by the Politburo of the CC CP(b)U on 26 February 1945, ordering one mobile combat detachment to be assigned to combat every large insurgent subunit. Small military groups were authorized to liquidate fighting units, while the creation of "special designation groups comprised of bandits who have given themselves up and have shown a desire to fight against banditry"[81] was recommended for the liquidation of the leaders of the OUN and the Security Service, using Volyn' oblast as a model.

Recognizing that the liquidation of large insurgent formations had created favorable conditions for carrying out better organized and more wide-ranging agentura work, which at this time was the "decisive factor in the struggle against the OUN," the CC CP(b)U ordered subordinate party and power organs (NKVD, NKGB) to launch a further expansion of the agentura network and "to put into wider and bolder practice the penetration of the agentura into the OUN underground and UPA bandit formations."[82]

The state of the Soviet special organs' agentura-operational activity in Volyn' and Rivne oblasts for the period February-March 1945 is described in reports of oblast committees of the CP(b)U.[83] According to these reports, there were 181 NKVD and NKGB residents, 1,328 internal and roving agents, and 9,079 informers (seksoty). Forming a separate category were special combat groups of "re-recruited" former insurgents ("counterbands"). There were 91 such groups totaling 1,481 individuals.

Barring certain possible flaws in the party reports, the existence of a large developed agentura-operational network of the Soviet special

---

[80] *Ibid., p. 121.*

[81] *On 13 January 1945 a special group comprised of former insurgents was set up under the command of the head of liaison for the Luts'k (Volyn') okruha, Iosyp Kravchuk ("Tv'ordyi"). In January 1946 the members of this group were proposed for Soviet state and military medals for their exploits. See TsDAHO, fonds 1, list 23, file 2579, fols. 6-15.*

[82] *Litopys UPA. New Series, vol. 3, pp. 140-41.*

[83] *See TsDAHO, fonds 1, list 23, file 1693, fols. 34-35; file 1698, fols. 15, 55-56.*

organs represented a significant threat to the activity and very existence of the national-liberation movement in the PZUZ. It allowed the Soviet organs to uncover members of the movement more effectively and calculate their true numbers more accurately. According to Soviet data, as of 20 February 1945, 40 large UPA subunits numbering 2,608 soldiers and 68 small groups of the OUN network and Security Service fighting units numbering 1,115 people were operating in Rivne oblast. Approximately 3,169 members of the anti-Soviet movement were active in the oblast.[84] In Volyn' oblast as of 25 February 1945 there were 28 "bands" (25-150 members each), totaling 1,200 people.[85]

Events that were unfolding in the international arena in early 1945 (Germany's military failures, the Allies' efforts to reach an agreement at the Crimean Conference), predictions that the war would end soon, the stabilization of the situation in the USSR, and the Soviet government's efforts to eradicate the Ukrainian independence movement quickly and completely ("the period of onslaught") led to the leadership's realization that a critical moment had arrived. Hence, the continued existence of the movement depended on the introduction of tough measures aimed at its self-preservation.

Without halting its activity, the liberation movement in the PZUZ strove to prepare itself as quickly as possible for work in the new reality, which was characterized by "strong pressure." For the purpose of "certainty and activeness," the Security Service launched a thorough review ("purge") of all the movement's members (OUN members, UPA soldiers) and its sympathizers. Vetted OUN members were slated to become "professional revolutionaries-underground members" unconnected to anything (residence, family, etc.). Each one was to undergo basic Security Service retraining in order to learn how to fight against the NKVD and NKGB organs and their agenturas, and also to prepare themselves as much as possible for political work.

In the underground all governing bodies were reduced to a minimum, while higher-level economic and organizations sections as well as the Ukrainian Red Cross were liquidated. Almost all women were removed from the organizational network. At the expense of staff members of governing centers, low-level groups were strengthened,[86]

---

[84] TsDAHO, fonds 1, list 23, file 923, fol. 19.

[85] Ibid., file 1693, fol. 37.

[86] The lowest organizational cell (lanka). In order to carry out its functions, a raion leadership was supposed to consist approximately of ten members. In the absence of appropriate cadres, positions remained vacant in cells lower than the raion one.

since they were regarded as the most vital during the "pressure" period and capable of working in the most difficult conditions. All the released ("brought out of the underground") members of the movement as well as those who collaborated with them were given the rank of "sympathizers" (they operated outside the organizational network).

"Weak units" (headquarters, the Military Police [VPZh], military intelligence) were disbanded, a number of higher ranking command positions (battalion commander, company commander) were abolished, and commanders were assigned to existing combat units. Free cadres of the OUN underground and armed UPA subunits were deployed (dispatched on military-propagandistic raids) as far away as possible from regions where Soviet "pressure" was expected (to Polissia and adjacent regions of Ukraine, Belarus, and Poland). New conspiratorial hideouts as well as storehouses of provisions, weapons, and medicine that were independent of the population were readied.

From the moment that the insurgent movement began controlling the territory of Western Ukraine, particularly in the PZUZ, the Soviet government threw into this region a significant number of troops from the repressive-punitive organs, which quickly re-established a ramified investigative and agentura-operational apparatus).[87] Methods of blackmail, bribery, and mass provocation, which had been tried and tested in the USSR, were introduced. The Security Service staff's unfamiliarity with these methods and measures, their lack of understanding of the matter at issue, and the distortion of reality had an impact on the SB's efforts to counteract them successfully.

This problem came to the fore during the above-mentioned spring (1945) "purge" in the OUN and the UPA, when incredible numbers of enemy elements (agentura) figured here and there in the ranks of the insurgent movement. According to a report dated 14 May 1945, prepared by "Roman," (P. Oliinyk), leader of the Northeastern Krai, 50 percent of the cadres in the Korets' and Kostopil' nadraions and up to 80% of the cadres in Sarny nadraion were "in the service of the NKVD."[88] Afterwards the staff members of the SB in Sarny nadraion "thinned out the ranks," which "in practice did not turn out to be beneficial," according to the author of the report.[89]

---

[87] One of the main principles that the Soviet special organs followed in organizing an agentura network was to engage massive numbers of agents, whose skills would improve over time.

[88] DA SB Ukrainy, fonds 13, file 398, vol. 4, fol. 123.

[89] Ibid.

The reorganization of the liberation movement and the actions of the Security Service ("purge")[90] led to the "removal" (disassociation, expulsion, liquidation) from its ranks of many members as well as individuals who had joined the movement with the goal of self-preservation (unwillingness to serve in the Red Army, to work in the Donbas, or other reasons). A large percentage of those who were expelled took advantage of the Soviet leadership's appeal to members of the "Ukrainian-German nationalistic bands" to give themselves up by 20 July 1945.[91] Others hid by themselves or banded together in various groupings outside the leadership's control ("wild groups").

On the territory of PSK "Odesa"[92] this process merged into a separate, organized group and unification of "the repressed" around "Dalekyi" (S. Ianyshevs'kyi), the responsible leader for organization, who opposed the leadership's actions ("purge") in the PZUZ. In late 1945, together with his supporters[93] and subordinates in Kostopil' and Korets' nadraions (300-400 people),[94] he formed a separate structure of the insurgent movement ("Odesa" krai) and began operating autonomously. Without agreement with the leadership, insurgent groups that were operating in the east (Zhytomyrs'ka okruha)[95] were subordinated to "Odesa" krai.[96]

The command staff of the newly created "Odesa" krai included leader "Dalekyi" (S. Ianyshevs'kyi), political instructor "Zymnyi" (Stepan Kostets'kyi), and responsible leader for organization "Taras"

---

[90] *Between 1 January and 1 October 1945 the Security Service in PZK "Moskva" executed (according to incomplete data) 889 people suspected of links with the NKVD. As of 1 December 1945, 248 people were executed for this reason in the "Khmel'nyts'kyi" formation. See DA SB Ukrainy, fonds 13, file 376, vol. 57, fols. 51-53.*

[91] *This refers to a fragment in the "Appeal to the Workers, Peasants, and Intelligentsia of the Western Oblasts of Ukraine," dated 19 May 1945. See Litopys UPA, New Series, vol. 3, p. 158.*

[92] *The cryptonym "Odesa" was adopted in June 1945.*

[93] *Disparagingly dubbed "tapeworms."*

[94] *From September 1945 "Dalekyi" fulfilled the functions of responsible leader for organization in PSK "Odesa." With access to all connections, he in fact controlled most of the krai's structures until his break with the insurgent movement.*

[95] *Several insurgent groups totaling 30-50 members operated in the okruha. The okruha command staff ("East") consisted of "Roman" (leader, Volodymyr Kudra), "Bud'ko," and "Marko." The okruha consisted of the following nadraions: "Trans'ordaniia," "Lisovshchyna," and "Podillia."*

[96] *In the following years, 1946-1947, the new leader of the okruha, "Bud'ko" periodically raised the question with the leadership of establishing contact with the OUN Leadership.*

(Pavlo Trofimchuk). Subsequently, the self-proclaimed structure was not recognized by the leadership of the PZUZ, which led to mutual political and armed conflict.[97] In the conflict the OUN Leadership supported the PZUZ leadership.

Despite the destructive split in the insurgent movement in the PZUZ, in general the activity of the breakaway faction, particularly in the eastern part of the territory, did not cease. Existing documents and propaganda materials attest to the fact that the organization, under "Dalekyi's" leadership, continued to wage political and armed resistance to the Soviet regime, particularly its special organs.

One of the most successful counterintelligence actions of the Security Service against Soviet agentura-operational activity was the exposure in summer 1945 of an "agentura group of the NKGB Ukrainian SSR." This group was posing as the leadership of the Eastern Ukrainian Lands ("central and eastern oblasts of Ukraine"), to which a bogus "clandestine network" from the Bila Tserkva, Dnipropetrovs'k, Konotop, Kryvyi Rih, and Mykolaiv okruhas was subordinated.[98] With the assistance of this leadership, plans were formulated to embed an NKGB agentura in the central organs of the national-liberation movement with the aim of further destabilizing their activity. In order to achieve the trust of the movement's leaders, the bogus leadership even wrote a "revelatory" anti-Soviet letter to academician Maksym Ryl's'kyi, who was a member of the Union of Soviet Writers of Ukraine ("Open Letter to Ryl's'kyi M. T.").

However, "Luka" (M. Kozak), leader and responsible leader of the Security Service in the PZUZ, succeeded in exposing and re-recruiting the courier Liudmyla Foia ("Aprel'skaia," "Oksana"), whom the Chekists had sent in the name of the fictitious leadership. As a result of "Luka's" successful operational game with the NKGB, the heads of the bogus leadership led by "Taran" (Mykhailo Zakharzhevs'kyi) were liquidated.[99]

---

[97] *In 1945-1946 two members of the leadership of "Odesa" krai, "Zymnyi" and "Taras," were liquidated by supporters of the PZUZ leadership (the latter were disparagingly dubbed "liquidators").*

[98] *The plan to create a bogus leadership was formulated by Col. Serhii Karin-Danylenko ("Danilov"), the head of the Operational Group of the NKGB of the Ukrainian SSR for Western Ukraine (1944-1945) and participant in Chekist operations of the GPU-OGPU against the Petliurist emigration in the 1920s.*

[99] *I. Bilas, Represyvno-karal'na systema v Ukraini. 1917-1953, vol. 1, pp. 357-66; D. Vedeneev and S. Shevchenko, „Drama pisatelia i poedinok spetssluzhb," 2000, 24 November 2000, p. 24.*

The change in the conditions of struggle ("the period of onslaught"), great human losses,[100] and the difficulties of ensuring supplies of provisions and military materiel in spring and summer 1945 forced the UPA to renounce insurgent methods of struggle in favor of a new form of armed underground. On directives from the movement's leadership the command staff accelerated the disbandment of insurgent subunits operating in the PZUZ.[101]

Starting in June 1945, the remnants of the "Pryluts'kyi" and "Starodubs'kyi" (HO "44") regiments, the "Zhovti Vody" and "Pamiat' Krut" brigades, and the "Aziaty" (HO "33") unit were disbanded (abolished). A small number of soldiers continued to operate within UPA subunits, while some were transferred to Security Service fighting units, territorial VOPs, and bodyguard units attached to various levels. Others went into hiding as illegals. As of 1 September 1945, particularly on the territory of PSK "Odesa," the following numerical strength of the movement's structures was recorded: combat (Security Service fighting units, VOPs) and the active network: up to 900 members; bodyguards of "key members of the leadership"—120 individuals; 4 UPA subunits—240 soldiers.[102] In general, the process of disbanding the UPA took place over more than six months.

Despite the objective need in 1945 to switch to new conspiratorial conditions of struggle, some leaders of the liberation movement continued to operate according to insurgent tactics, commanding small, mobile cavalry subunits consisting of 5 to 25 people, who simultaneously acted as their bodyguards. These bodyguard units had their own commanders and leaders: "Vasyl' Vechera" (P. Gudzovatyi; the bodyguards were led by "Myslyvets'"); "Dalekyi" (S. Ianyshevs'kyi; heading the unit was "Bor"); Col. "Dubov" (Ivan Treiko; heading the unit was "Boievyi"); "Dubovyi" (I. Lytvynchuk; heading the unit was "Burlaka," S. Koval'); "Oleksa Hlid" (F. Vorobets'; heading the unit were "Levadnyi" and "Derkach," Volodymyr Kyryk-Petruk); "Serhii" (P. Oliinyk; heading the unit was "Semen"); "Smok" (M. Kozak; heading the unit were "Boiko," (Mykola Mis'ko), "Veres" (Iaroslav Dudar), et al.

The end of the war in Europe, the freeing up of significant military resources, and the surrender of a large number of so-called illegals

---

[100] The brigade "Pamiat' Krut" experienced great losses in January, as did the brigade "Zhovti Vody" in February; the "Chorni Haidamaky" unit in March, and the brigade "Pomsta Bazaru" in June 1945.

[101] According to testimony provided by Fedir Vorobets' ("Shyhunych Denys"), former commander of General Okruha "44," the disbandment of this okruha began in January, and the disbandment of General Okruha "33" began the following month.

[102] TsDAHO, fonds 1, list 23, file 1693, fol. 119.

(members and sympathizers of the liberation movement) enabled the Soviet government to launch with even greater energy the "liquidation of the remnants of bands of Ukrainian-German nationalists."[103] Now, planned organization that was germane to other economic and social actions in the USSR was introduced into this process.

Thus, by 1 August 1945 plans to liquidate insurgent subunits, including an exact designation of their composition, place of activity, surnames and pseudonyms of their members, and the names of those responsible for their liquidation, were drawn up in every raion and oblast of Western Ukraine on the basis of agentura research. In general, special military groups consisting of Internal Troops and Border Guards of the NKVD were slated to take part in the actual liquidation. Special groups were supposed to be created to carry out concrete (personal) tasks.[104]

In order to thwart OUN and UPA actions, repressive measures, such as arrests and deportations to distant regions of the USSR, were introduced in populated areas, targeting those who were assisting the liberation movement ("accomplices of bands") and those among the local population who were suspected of aiding the insurgents ("kulaks, traders, others").

To a certain degree this was a continuation of the so-called practice of using hostages that was utilized in the struggle against the insurgent movement in the early 1920s, when, e.g., the Chekists would shoot every tenth person following an insurgent action in a village.

The next step in developing tactics for the struggle against the insurgent movement was the resolution passed by the CC CP(b)U on 27 November 1945, aimed at retaining agentura cadres and disorienting the movement's members in their efforts to expose people linked to the NKVD and NKGB organs. The resolution advised local organs to institute the broad practice of summoning and recruiting a large number of local residents (mainly elements hostile to the Soviet government).[105]

In keeping with the party leadership's plans, this was designed to create suspicion about cooperating with the Soviet organs and hence elicit appropriate repressions on the part of the OUN and the UPA.

---

[103] See "Postanova TsK KP(b)U vid 24 lypnia 1945" in Litopys UPA, New Series, vol. 3, pp. 169-74.

[104] As of 20 April 1945, 49 special groups, totaling 905 people, were operating in Rivne oblast. As of 20 June 1945, 33 special groups, totaling 397 people, were operating in Volyn' oblast. See I. Bilas, vol. 2, p. 463.

[105] Litopys UPA, New Series, vol. 3, pp. 174-77.

This would then drive the local population to engage in active self-defense, thus providing an opportunity for the Soviets to involve it in a fratricidal struggle (civil war), hence undermining the existence of the liberation movement. Another measure aimed at the direct liquidation of the movement's members entailed artificially created conditions for their armed actions ("organization of false baits").

In the second half of 1945, after the disbandment (demobilization, liquidation) of the majority of large UPA subunits in the PZUZ, the role of the basic combat force gradually fell to the Security Service. In November 1945 the Soviet organs in Volyn' oblast recorded the activity of 21 Security Service fighting units and 8 "bands";[106] in Rivne oblast—21 fighting units and 21 "band groups" (VOPs, bodyguards, leaderships, et al.).[107]

The Security Service, as a separate structure of the national-liberation movement, which was continually being transformed into an anti-Soviet underground, was a definite impediment to the agentura-operational activity of the Soviet special organs within its milieu. From summer 1945 the internal-organizational activity of the Security Service focused on strengthening all structures "with the most reliable and most capable cadres" of the OUN, "cultivating sensitivity" of the cadres toward agentura actions, and learning NKVD work methods.[108]

After the liberation movement's switch to new forms of its armed-clandestine struggle, the UPA was ultimately liquidated in the PZUZ in 1946. In the process of its liquidation commanders were shifted to various rungs of the underground network, while higher-ranking commanders retained leadership functions in the UPA's formal structures, and the heads of disbanded headquarters were occupied with the activity of military sections. Formal work was continued only by the operational-personnel departments of the headquarters of UPA-North and UPA-South as well as the "Khmel'nyts'kyi," "44," and "Kholodnyi Yar" formations.

In winter 1945-1946 the national-liberation movement in the PZUZ suffered significant new losses in personnel. The provocative agentura activity of a special Ukrainian NKVD group in Volyn' oblast

---

[106] This is a reference to the "bands" under the command of "Voron" (numbering 11 people), "Dniprovych" (Ivan Dem'ianchuk; 70), "Ihor" (Ivan Kysil'; 31), "Kubik" (Tykhin Zinchuk; 76), "Orel" (4), "Stepovyi" (18), "Strila" (Kyrylo Maksymchuk; 50), and "Chornomorets'" (Oleksii Mel'nyk; 4). See TsDAHO, fonds 1, list 23, file 1699, fols. 16-17.

[107] TsDAHO, fonds 1, list 23, file 1677, fols. 46-77.

[108] DA SB Ukrainy (Ternopil'), file 31997, fol. 189 (envelope); fol. 17.

was a contributing factor. The group consisted mainly of former members of the OUN and the UPA, led by the head of liaison for Luts'k (Volyn') okruha, Iosyp Kravchuk, ("Komar," "Tv'ordyi").

As a result of this group's actions, the Soviet special organs succeeded in uncovering the location of the PZUZ leadership in the village of Romaniv, Teremne raion, Volyn' oblast. During the NKVD special operation on 13-14 December 1945 all the members of the command staff, except the leader, were killed: the responsible leader for organization; acting leader and political instructor Capt. "Arkhyp" ("Veres," Ia. Dudar); responsible leader of the Security Service, captain of the counterintelligence division "Modest" (Vasyl' Koreniuk); responsible leader for propaganda "Vik" ("Apostol"); responsible leader for liaison "Ulas" (Leonid Volosovets'); and secretary "Syzyi." The leader of the PZUZ, "Luka" (M. Kozak) was away, billeted for the winter with a member of the OUN Leadership, "Kochehar" ("Lemish," V. Kuk), and the work of the leading structures of the PZUZ began to be restored only after his return in 1946.

Among the other casualties in the PZUZ were the commander of UPA-North and responsible leader for organization in PZK "Moskva," Capt. "Serhii" ("Enei," P. Oliinyk); the commander of UPA-South, Capt. "Doks" (S. Kotyk); the chief of staff of ZH "44," Capt. "Vasyl' Vechera" (P. Gudzovatyi); and the leader of the Luts'k (Volyn') okruha, "Zhen" (Fedir Zaborovets'). On 15 January 1946 the leader of PSK "Odesa" and commander of ZH "44" Maj. "Shyhunych Denys" (F. Vorobets) was wounded and arrested during an ambush laid by the above-mentioned special group of the Ukrainian NKVD.

During the first half of 1946 the structure and members of the command staff of the UPA in the PZUZ consisted of the following: the functions of commander of UPA-North were carried out by "Serhii" (P. Oliinyk)[109] and probably "Maksym Dubovyi" (I. Lytvynchuk). Most probably the posts of chief of staff and political instructor remained vacant. "Maksym Dubovyi" also continued leading the largest formation of UPA-North: the ZH named after Khmel'nyts'kyi, which operated in PZK "Moskva." The ZH was comprised of small subunits and VOPs led by "Dniprovych" (Ivan Dem'ianchuk), "Ihor" (Ivan Kysil'), "Romb" ("Kubik," Tykhin Zinchuk), "Ol'kha" (Oleksa Finchuk), "Chornomorets' (Oleksii Mel'nyk), and others, totaling up to 200 people.

In PSK "Odesa," after the capture of the commander of ZH "44," "Shyhunych Denys" (F. Vorobets'), the death of chief of staff "Vasyl'

[109] He was killed on 18 February 1946 during a clash with an NKVD subunit.

Vechera" (P. Gudzovatyi), and the creation of an opposition headed by "Dalekyi" ("Odesa" krai), the executive structures of ZH "44" were not restored. The last and largest subunit "Ol'kha" (up to 50 soldiers) was transferred to ZH named after Khmel'nyts'kyi. The remnants of small UPA subunits on the territory of "Odesa" krai continued to operate in the form of VOPs.

The functions of commander of UPA-South and the "Kholodnyi Iar" formation were carried out by Capt. "Harmash" until his death on 26 July 1946 in the Mizoch region. The formation was comprised of subunits led by "Harasym" (Ananii Prysiazhniuk), "Huk" (Fedir Mel'nychuk), "Kruk" (Oleksandr Kravchuk), "Misha" (Mykhailo Kondras) and others, totaling nearly 150 individuals.

During the first six months of 1946 subunits of UPA-South fought a number of successful battles in Volyn'. On 2 January a unit led by "Harmash," commander of UPA-South, fought two battles in the Shums'ke region, inflicting significant casualties on the enemy (19 killed). Subunits led by "Harasym" and "Huk" fought a number of successful battles. On 25 February, in the village of Zahaitsi in Dederkaly raion, "Huk's" unit captured 22 enemy soldiers; during a battle that took place on 29 June at the Snihuriv homestead in this raion, 16 enemy soldiers were killed and 6 wounded.[110] In UPA-North a cavalry subunit (VOP) commanded by "Derkach" (V. Kyryk-Petruk), distinguished itself in successful combat actions by disarming extermination battalions.

On 10 February 1946 elections were held to the Supreme Soviet of the USSR; this event also had great significance for the national-liberation movement in the PZUZ. On the eve of the elections the movement launched an energetic propaganda campaign to foil the elections with the aid of leaflets and appeals to the population and Red Army troops. Armed actions in voting districts, administrative institutions, communications lines, transport junctions, etc. were planned for the day of the elections.

The CC CP(b)U, which was aware of these plans, adopted the appropriate resolutions (dated 22 January; 6 and 8 February 1946),[111] ordering Red Army subunits, Border Guards and Internal Troops of the NKVD to be dispatched to most populated areas in Western Ukraine (in the PZUZ each village had an average population

---

[110] *Informator, no. 1 (1946): 44-45 (Rivne Ethnographic Museum, RKM no. 14161).*

[111] *See Litopys UPA, New Series, vol. 3, pp. 200-204, 212-13, 215.*

of 20-40 people), where they took active "part" in preparing and carrying out the elections. This action was named the "great blockade", and for more than two months it paralyzed the activity of the insurgents and underground members in the villages.

By mid-1946, owing to the unfavorable political situation in the USSR, which was characterized by all-out police terror and the relatively "peaceful" international situation, the liberation movement in the PZUZ was ultimately forced to switch from offensive insurgent tactics of struggle to defensive, "profoundly clandestine" ones. The latter was characterized by conspiratorial political-combat actions founded on political-propagandistic activity with a clear-cut tendency to avoid broad (mass) actions and large armed clashes.

The movement's armed subunits in the PZUZ (fighting units, VOPs) were completely subordinated to the heads of the organizational network (beginning with the raion) for combat and organizational work, and they operated in fragmented form. The former Political Section was transformed into a Military-Personnel Section whose activity entailed only military personnel and which operated according to the organizational sections of okruhas, krais, and the PZUZ. The Security Service Section operated in keeping with orders and instructions issued by its superiors, at the same time cooperating with its organizational superiors (with the underground network). All the combat actions of the underground (subversive and terrorist actions) were carried out in the name of the UPA.

In the second half of 1946 the armed underground in the PZUZ was headed by the leader of the OUN PZUZ "Luka" ("Vivchar," "Chuprynka," M. Kozak) and probably the responsible political leader (commander of UPA-North) "Maksym Dubovyi" (I. Lytvynchuk). Other sections of the PZUZ leadership remained vacant after its leaders were killed in December 1945. The organizational structure and members of the command staff were as follows:

Northwestern Krai (PZK) "Lis": leader and commander of the Khmel'nyts'kyi formation "Maksym Dubovyi" (I. Lytvynchuk); responsible leader for organization and probably the responsible military leader and the Khmel'nyts'kyi formation's chief of staff "Dem'ian" ("Verkhovynets'," Mykola Trotsiuk); and responsible leader of the Security Service ("Petro," Panas Koval'chuk).

The okruhas were: Volyn ("I"), leader "Stymyd" ("Ustym," "Usatovs'kyi," Mykhailo Bondarchuk) and the responsible leader for organization, "Aleksander" ("Shvarts," Zynovii Samchuk). The okruha consisted of the following nadraions: Volodymyr-Volyns'kyi, Horokhiv, Dubno, and Luts'k.

Kovel'("II") okruha consisted of the leader, "Hordiienko" ("Hordii," "Pylyp," "42," Valerii Bondarchuk) and the responsible leader of the Security Service, "Iaryi" ("Panas," Vasyl' Sementukh). The okruha comprised the following nadraions: Kamin'-Kashyrs'kyi, Kovel', Liuboml', and Rafaliv.

Berestia ("III") okruha was staffed by the leader and responsible leader of the Security Service "Hai" (Mykola P'iatyhoryk); members of the leadership "Shakh" (Arsen Klynovyi) and "Ievhen" (Mykhailo Berezovs'kyi). The okruha was formed of the following nadraions: Berestia ("Krucha"), Kobryn' ("Lan"), and Pins'k ("Step"). In their turn the nadraions encompassed several northern raions in Volyn' and Rivne oblasts of Ukraine.

Out of 57 raions belonging to PZK "Lis," the organizational network of the underground encompassed 46. As of October 1946, the total number of members in the armed underground, excluding those living legally ("legals") and sympathizers, stood at 700 people, including more than 20 military specialists.[112]

After "Dalekyi's" group broke away, the members of the provisional leadership of the Northeastern Land (PSK) "Step" were: leader "Chornovus"; responsible military leader "Iurko" (Iakiv Iakovliv); responsible leader for organization "Varka" ("Hanka," Iaroslava Skab); responsible leaders of the Security Service "Sivach" (Volodymyr Kobrynovych) and "Koval'" ("Knopka," Andrii Pashkovets').

The PSK consisted of 3 nadraions: Korets' ("Vaha"), leader "Iurko" (Iakiv Iakovliv); Kostopil ("Pole") nadraion was not under any organizational control; and Sarny ("Zvir"), leader "Chmelyk." As of October 1946, the total number of members in the armed underground, excluding "legals" and sympathizers, stood at 123 individuals.[113]

There was a separate okruha, Rivne ("Hory"), whose leader was "Iuliian" ("Iovta," Anatolii Maievs'kyi); the deputy leader was "At." The okruha encompassed Zdolbuniv and Rivne nadraions, which were divided into Hoshcha, Zdolbuniv, Klevan'-Teremne, Mizoch, Oleksandriia, Olyka, Ostrih, and Rivne raions. As of October 1946, the total number of members in the armed underground of Rivne okruha, excluding people living legally ("legals") and sympathizers, stood at 182 individuals.[114]

---

[112] *DA SB Ukrainy, fonds 13, file 376, vol. 49, fol. 335.*
[113] *DA SB Ukrainy, fonds 13, file 376, vol. 49, fol. 333.*
[114] *Ibid., fol. 318.*

The members of the command staff of the self-proclaimed leadership of "Odesa" krai consisted of: leader "Dalekyi" ("Bohoslov," S. Ianyshevs'kyi); deputy leader responsible for actions in the southern raions "Roman" (Iaroslav Tytko); deputy responsible for actions in the southern raions "Pavlo" (Mykola Mel'nyk); leader of subversive-terrorist activity "Dnipro" (A. Luchkovs'kyi); "Zinko" (Ivan Krol'); and "Ulas." Organizational work was carried out in the Kostopil', Derazhnia, Korets', and Hoshcha areas as well as individual raions in Zhytomyr, Kam'ianets'-Podil's'kyi, and Kyiv oblasts. As of late 1946, the number of members in the krai's underground stood at nearly 300 people.

As of autumn 1946, the total number of members of the national-liberation movement in the PZUZ, excluding the newly created legal network and sympathizers, stood at 1,300 people. According to data prepared by the Soviet special organs, the movement's members in Volyn' oblast operated within 22 clandestine organizations, VOPs, and Security Service fighting units;[115] Rivne oblast had 26 Security Service fighting units, 28 clandestine OUN organizations, and 3 VOPs.[116] The latter operated in the Lokachi and Manevychi raions of Volyn' oblast; and in the Hoshcha (commander "Derkach," V. Kyryk-Petruk), Rokytna ("Chereshnia," Kuz'ma Brychko); and Kostopil' areas ("Vedmid'") of Rivne oblast. By late 1946 these VOPs were probably among the last UPA subunits operating informally in the PZUZ.

According to the testimony of "Luka" ("Chornenko," M. Kozak), the organizational activity of the liberation movement in the PZUZ in 1946, compared to 1945, took a "large step forward."[117] After its members were sworn in, the structure of the OUN in the PZUZ was organized, and regular liaison was established with the most far-flung organizational areas. Printing equipment was set up to publish and reissue propaganda and instructional materials.

In 1946 underground activity in the PZUZ was characterized by the decisive switch from insurgent-military methods of struggle to clandestine-conspiratorial ones ("armed underground"). At this time a new network of the movement began to be formed out of members living as "legals" on a person-to-person basis. The weak points of clandestine work were the lack of professional cadres and inadequate training of the organization's personnel.

---

115 *TsDAHO, fonds 1, list 23, file 2957, fols. 66-71.*

116 *TsDAHO, fonds 1, list 23, file 2921, fols. 1-9.*

117 *DA SB Ukrainy, fonds 13, file 376, vol. 8, fol. 122.*

The national-liberation movement's changeover in 1946 to profoundly conspiratorial activity meant that the Soviet side had fewer possibilities for achieving its "ultimate liquidation." In early 1947 the MVD and MGB organs in Volyn' and Rivne oblasts noted the absence of a qualified agentura and limited access to the underground.[118] This situation enabled the liberation movement in the PZUZ to carry out its organizational activity until the mid-1950s.

***

The current volume in the New Series of Litopys UPA contains 285[119] documents and materials consisting of appeals, commands, directives, instructions, and reports describing the military and clandestine activity of the UPA and its rear line services in Volyn', Polissia, and Podillia in 1944-1946.

The publication includes a historical-archeographic introduction, a documents section (documents and materials with English-language annotations), lists of illustrations and abbreviations, and an index to the texts.

The documents and materials are arranged in nine thematic chapters that reveal the concrete structures of the national-liberation movement. Depending on the documents presented, most chapters have several subchapters.

The following archival fonds were used: the State Archive of the Security Service of Ukraine (DA SB Ukrainy); the Central State Archive of the Higher Organs of State Power and Administration of Ukraine (TsDAVO), and the State Archive of Rivne Oblast (DARO). Also included are individual documents and materials from the Central Archive of Civic Associations of Ukraine (TsDAHO). Each document is identified by the appropriate fonds, list, file, volume, and folio.

The fonds of the DA SB Ukrainy, TsDAVO, and DARO represent the largest collection of documents and materials of the Ukrainian national-liberation movement on the territory of Volyn', Polissia, and Podillia during the period of World War II. The collections of the DA SBU Ukrainy are unsurpassed in its documentation on the postwar period.

The main principle in selecting documents and materials was to present the most complete number of available normative and

---

[118] *TsDAHO, fonds 1, list 75, file 221, fols. 68, 80.*

[119] *Certain documents were included in the volume as supplements to other documents.*

report-type documents issued by the governing organs of the UPA and its rear line services.

Chapter One consists of documents and materials relating to UPA-North, the krai leadership of the OUN, and the NVRO, which illustrate the various directions of the leadership and the political activity of the liberation movement in Volyn', Polissia, and Podillia.

It begins with a subchapter consisting of documents in the form of instructions and reports issued by the command of UPA-North and the krai leadership of the OUN PZUZ for the period 1943-February 1947. These documents directed and standardized insurgent activities and provided information on their results. Included among the documents dated 1944 are directives and orders issued by the commander of UPA-North, leader of the OUN PZUZ "Panas Mosur" ("Okhrim," D. Kliachkivs'kyi) and his deputy "Zaslavs'kyi" (Ia. Busel). Most of the documents dated 1945-1947 consist of directives, reports, and letters of the krai leader of the PZUZ, "Luka" ("Smok," "Chuprynka, "Kuchma," "Chornenko," "Vivchar," "555," M. Kozak).

The second subchapter contains documents of the Revolutionary People's Liberation Organization (NVRO) for the period 18 July-October 1944, which standardize changes "to ideological-political principles" and the movement's tactical activity. The most significant among them are the "Resolution of the Founding Congress of the NVRO" and the "Statute of the NVRO."

Included in the third subchapter are instructions and appeals of the political-propaganda department of UPA-North for the period 4 December 1943-January 1946, particularly the counter-propagandistic address to Red Army troops "signed" by M. Hrechukha and N. Khrushchev ([until 7 October 1944]).

The fourth subchapter groups together documents and materials of the Security Service and the military field court for the period 6 March 1944-November 1946. Among them are reporting-informational documents prepared by the responsible leaders of the Security Service of the PZUZ, "Chuprynka" ("Smok," "Kuchma," M. Kozak) and "Mitla" (O. Prysiazhniuk), and "Sotnyk Vovk" of PSK "Odesa." The fifth subchapter presents an instruction issued by the intelligence and counterintelligence service, dated 1944.

Chapter Two consists of documents issued by group formation (military okruha) "Bohun" ("Donbas") and UPA-South, which operated in southern Volyn' (the territory of Rivne and Ternopil' oblasts) and Podillia (the territory of Ternopil', Kam'ianets'-Podil's'kyi, Vinnytsia, and Kyiv oblasts) and in other adjacent raions.

The first subchapter contains documents pertaining to the command staff and formations of the "Bohun" group: orders issued by group commander "Roman" (P. Oliinyk) and the group's chief of staff "Hryts'" (D. Kazvan), dated 16 and 18 April 1944, as well as orders for the delivery of provisions for the regiment led by commander "Bosota" (M. Tokar), dated 1 June 1944.

The second subchapter, which describes the activity of the Security Service of the VO and HO, includes orders issued by responsible leader "Osyka" on 10 and 26 May 1944 and an announcement concerning the work of the agentura, dated 24 December 1944. The third subchapter contains orders issued in 1944 and 1946 by the command and leaders of individual subunits of UPA-South. Among them are orders issued by commanders of UPA-South "Le" ("Lemish," V. Kuk) and "Harmash," dated 6 March 1944 and 26 May 1946, and by commanders of individual subunits led by "Sofron" and probably "Shuliak," dated 8 and 3 May 1944, respectively.

The fourth subchapter consists of organizational and police-propagandistic materials (instructions and positions on activity intended for the members of the movement, appeals to the population and Red Army troops, etc.), covering the period 11 February-July 1944.

The fifth subchapter contains reporting-informational documents of the UPA and its rear line services for the period 30 January 1994-31 January 1945. Some of the reports provide a general picture of the movement's activities and the sociopolitical situation in the rear of the advancing Red Army in Volyn' and the central-eastern regions of Ukraine. Several reports present the combat, organizational, and instructional-training activity of the larger UPA formations ("Bohun," "Donbas," "Kholodnyi Iar") under the command of "Roman" (P. Oliinyk) and "Iasen" (M. Svystun). Two similar reports describe in general fashion the operational-tactical activity of insurgent formations during operations launched by the Internal Troops of the NKVD in the Kremenets' forests and the largest UPA battle that took place at Hurby (Horby) on 24 April 1944.

The sixth subchapter consists of reports on raids and the activity of individual formations and commanders for the period 24 January 1944-15 August 1945. These include information items about raids carried out by UPA subunits under the command of "Bystryi" (Ia. Bilyns'kyi), "Sabliuk" (O. Kachan), "Balaban," Iahur," "Pan'ko," "Volod'ka," and "Harmash." Some reports describe insurgents' battles in the vicinity of the villages of Bushcha, Obhiv (Sosnivka), Repishche, and Maleve, and in the Khrinnyky forest.

Chapter Three contains documents relating to the subunits of the "Zahrava" group (VO), which operated in the northern part of Rivne oblast and adjacent raions in southern Belarus in the first half of 1944. These documents are arranged thematically in eight subchapters.

The first subchapter opens with orders and instructions issued by the group's command staff and signed by commander "Dubovyi" (I. Lytvynchuk) and chief of staff "Hryts'" ("D. Dmytrechko," D. Korinets') for the period 4 March-16 May 1944. They are supplemented by letters written by the group's leaders, primarily the chief of staff, to commanders "Iurii" ("Rubash," S. Koval'), "Shakal" (A. Rudyk), "Dalekyi" (S. Ianyshevs'kyi), and "Kasian" (A. Lutsyk) for the period 18 February-22 May 1944.

The third subchapter features two instructions issued by the training center on 19 April and 2 May 1944 and signed by "Korban." These documents standardize military training in the UPA. The activity of the group's political department is represented in the fourth subchapter by two propagandistic materials dated spring 1944. The activity of the VO's Security Service is presented in the fifth subchapter in the form of orders issued by its commandant "Shvornyi" (M. Sereda) on 24-26 June 1944.

The activity of the military intelligence department is illustrated by information sent from the field by commander "Nemo" (I. Treiko) on 2 March 1944 (sixth subchapter). The seventh subchapter contains an order and instruction of the military police, issued on 21 April 1944 by commandant "Kasian" (A. Lutsyk). The final (seventh) subchapter contains reporting-informational documents of the UPA and its rear line services covering the period 31 March-4 August 1944: reports by "Iurii" (S. Koval') and "Chornota," the commanders of the "Kotlovyna" ("Khvastivs'kyi") regiment, and "Shakal" (A. Rudyk) of the regiment named after Ostap.

Chapter Four contains documents of the "Turiv" group (VO), which operated in Volyn' oblast and adjacent raions of southern Belarus. Most of the chapter is devoted to information on military and sociopolitical actions in the regions, prepared by leaders "Nazar Kryha" (Klymuk), "Vitalii," and "Matvii" (Stepan Dranyts'kyi) for the period 28 February-20 June 1944.

Chapter Five consists of documents of ZH "33" ("Zavykhost," named after Khmel'nyts'kyi), which operated on the territory of the Northwestern Krai ("Khmel'nyts'kyi," "Moskva," "Lis"), Volyn' oblast and the western raions of Rivne oblast, adjacent southern raions of Belarus, and eastern raions of Poland.

In the first subchapter the documents of the command staff of ZH are represented by orders covering the period from 21 October 1944 to 20 January 1945, issued by commanders "Dubovyi" (I. Lytvynchuk), and "Kaidash" (Iu. Stel'mashchuk), and by their deputies. For the most part, these documents standardized the group's organizational and military activity. Next are orders issued by the commandant of the VO's Security Service, "Shvornyi" (M. Sereda), and supplements and explanations to the Security Service's reports covering the period 24 October 1944 to 1945.

The third subchapter contains military and intelligence reports from units, subunits, and the ZH for the period 25 October 1944-September 1945. It begins with information on enemy forces and is followed by reports on the military and organizational activity of the ZH (signed by "Maksym," I. Lytvynchuk) and individual brigades: "Pomsta Bazaru," "Soborna Ukraina," and "Kholms'ka."

The last subchapter consists of military-political reports and information on losses for the period November 1944-May 1946. The documents contain descriptions of combat actions and clashes as well as information on losses among the insurgents and the civilian population in individual okruhas.

Chapter Six consists of documents of the "Tiutiunnyk" group (VO) and its successor, ZH "44," which operated on the territory of the Northeastern Land ("Odesa"; the territory of Rivne, Zhytomyr, and Kyiv oblasts of Ukraine and adjacent raions of southern Belarus). The chapter opens with orders and instructions covering the period 18 March 1944-10 October 1945, which were issued by the command of the group and the ZH and signed by commander "Oleksa Hloda" ("Shyhunych Denys," F. Vorobets') and his deputies. These documents mainly served to standardize the organizational and military activity of subunits.

An operational instruction dated 7 September 1944 and signed by "A. Siryi" reflects the activity of the operations unit. The next document, dated 12 December 1944 and signed by "A. Chahar," standardized the activity of the counterintelligence unit. The fourth thematic subchapter consists of orders and training material of the Security Service staff for the period 17 October 1944-June 1945.

The next subchapter contains reporting-informational documents of the UPA and its rear line services for the period from 15 January 1945 to 20 October 1946. Most of these documents provide general descriptions of insurgent activity and the sociopolitical situation in the regions. The annual military report for 1944 and monthly reports from August 1944 to September 1945, signed by chief of staff "Vasyl' Vechera" (P. Gudzovatyi) provide a detailed description

of the organizational, training, and combat activity of the "Tiutiunnyk" group, ZH "44." Reports signed by "Pavlo" (17 August 1945) and "Hanka" (20 October 1946) reflect the activity of individual branches of the armed underground.

The sixth subchapter consists of reports on raids and the activity of individual insurgent formations for the period from April 1944 to 1945. These documents provide information on the actions of individual groups, units, battalions, and formations led by commanders "Onyshchenko" (M. Mel'nyk), "Stal'nyi" (N. Semeniuk), "Chornenko," "Kvatyrenko" (Ia. Iakovliv), "Vasyl' Vechera" (P. Gudzovatyi), "Marko," "Roman," "Radchenko," and others, who were mainly operating in the eastern regions of the PSK. The last three documents are an incomplete handwritten report and extracts from draft copies of "A Description of an UPA Cavalry Unit's Raid" in early 1945 by F. Vorobets' ("Shyhunych Denys"). The final subchapter consists of two appeals to young people and villagers, issued by the propaganda unit in June and July 1944.

Chapter Seven consists of documents on the activity of "Odesa" krai, which was controlled by "Dalekyi" (S. Ianyshevs'kyi), who operated autonomously with his followers on part of the territory of the former PSK from late 1945. The propagandistic and organizational activity of the leadership of this krai is represented by appeals, one order, and one instruction covering the period from 5 December 1945 to July 1946. Another subchapter features the correspondence of the leadership of the PZUZ, the PSK, and the krai for the period from 25 August to 20 December 1946, which sheds light on the relations among various members of the liberation movement.

Chapter Eight contains individual reporting-informational documents from 1945 and 20 February 1947, respectively. The first document features brief descriptions of battles fought by the "Bohun," "Turiv," and "Tiutiunnyk" groups; ZH "33" and "44" (UPA-North), and UPA-South. The last document, written by "M. Dubovyi" (I. Lytvynchuk), is entitled "A Brief Outline of the Political Crisis in the OUN in the PZUZ."

Chapter Nine consists of documents of the OUN Leadership on the activity of the national-liberation movement in the PZUZ for the period 1945-10 October 1946. The first "Instruction for the Period of the T[ruce]" standardizes the movement's activity during the period of the "truce," following the end of the war in Europe). Other documents reflect the position of the OUN Leadership on the activity of the organization led by "Dalekyi" (S. Ianyshevs'kyi).

Oleksandr Vovk

***

The compilers assigned captions to the documents and materials published in the current volume of the Litopys UPA (New Series). They indicate the ordinal number, type of document, and the author, contents, date, and filing number, where available. If the date of a document's issuance has not been established, it is dated according to content, accompanying documents, etc. In this case, a provisional date is listed in square brackets, e.g., [October 1945]. advisable

Most of the documents published here have been reprinted in full. It was deemed advisable to publish the texts of certain documents in incomplete (partial) form owing to their theme and content. Omitted sections of texts are indicated by ellipses (...), while illegible sections are indicated by square brackets [...]. Garbled sections of text are marked graphically as (xx*). Texts of documents are republished with authorial underlining (^{1}-xx-^{1}).

To the maximum feasible extent, the compilers of this publication retained the lexicon, and authorial and editorial attributes of the sources. No changes were made to proper names and geographic place names. Punctuation and the use of quotation marks were corrected in keeping with current orthographic rules. The texts of documents and materials conform to contemporary rules governing the publication of historical documents. Spelling errors were silently corrected. In keeping with the rules of contemporary Ukrainian orthography, adjectives and particles were corrected (e.g., pidchas>pid chas; v nochi>vnochi). The incorrect use of apostrophes in such words as mad'iariv>madiariv, zviazok>zv'iazok was rectified. Spelling errors that distort meaning are indicated in footnotes. Handwritten additions to texts are indicated with double italic letters, in alphabetical order (a-xx-a).

The seal marked <Secret> is reproduced in the upper right-hand corner of the document text. The seal marked <Recopied> is not reproduced, since the meaning of this word is reflected in the term <Copy> indicated in the legend of the document. Overwriting on documents (addresses, resolutions, etc.) that pertains to their content has been preserved and presented as continuations of the document text. Other written additions were omitted. The texts of accompanying notes on documents are listed in the footnotes. Crossed-out words in the text are not reproduced. With the exception of generally accepted abbreviations or those used in the published texts (napryklad—napr., v zastupnytstvi—v z., nimets'kyi—nim.), abbreviated words (names) have been reproduced in full and graphically marked as (xx[x]).

The reproduction of the authors' authentic signatures on documents of the national-liberation movement is based on the main guidelines used in its clerical work. Thus, various inaccuracies have been corrected. With respect to reprinted texts of materials (leaflets, forms, etc.), designation of their authenticity concerns only certified manuscripts.

Each document or material is accompanied by a legend indicating its place of storage (abbreviated name of the archive, number of the fonds, list, file, volume, folio); the authenticity of each document (original, copy, certified copy) is also indicated. The reproduction of typewritten documents is not indicated, whereas the manuscript reproduction of documents and materials is. The translation and language of translation of the documents are indicated. Information on previously published documents is listed in the legend. Information on the discovery of exact (identical) and similar (other copies) texts of documents (in other archives, fonds, etc.) and their legends is indicated in the footnotes.

The present compilation contains photo portraits and woodcuts of the command staff of the UPA and its rear line services, as well as photographs depicting scenes of military and underground life. The functional ranks indicated in the captions to the portraits correspond to the time frame, but the military ranks do not. In the latter case, the highest ranks are listed, the majority of which were assigned posthumously. The captions to the photographs depicting insurgent life list available information on the image and the date the photos were taken. The materials are stored in the computerized photo library of the "Litopys UPA" publishing house.

The modified Library of Congress system of transliteration is used in the English-language texts.

Oleksandr Vovk collected and selected the documents and photographs, and was responsible for the scholarly-archeographic preparation of these materials. He also prepared the charts and map diagrams for the volume. Serhii Kokin assisted with the compilation and editing of the volume and prepared it for publication.

The compilers would like to thank Volodymyr Hovorun of the State Archive of the Security Service of Ukraine (Kyiv) for his valuable assistance; historian and researcher Ihor Marchuk (Rivne) for decoding encrypted documents and providing expert advice; graduate student Volodymyr Koval'chuk (Shepetivka) for his technical and scholarly assistance; and historian and local history specialist Oleksandr Denyshchuk (Rivne) for his assistance with biographical data.

Воля народам! Воля людині! Дереворит Н. Хасевича

УПА-ПІВНІЧ,

КРАЙОВИЙ ПРОВІД ОУН, НВРО

ВІЙСЬКОВО-АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПОДІЛ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНИХ (ПЗУЗ) ТА ПІВДЕННО-СХІДНИХ (ПСУЗ) УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ (перша половина 1944 р.)

№ 1-26
КЕРІВНИЦТВО УПА-ПІВНІЧ ТА КРАЙОВОГО ПРОВОДУ ОУН

1943 р. – лютий 1947 р.

№ 1
ІНСТРУКЦІЯ СТРУКТУРИ МЕРЕЖІ ОУН ТА ОРГАНІЗАЦІЇ УПА

[1943 р.]

СТРУКТУРА

ОУН с организацией УПА – 1943-1944 гг.[1]

Фронт

Военный генеральный округ

Во главе военного генерального округа стоит командир, который имеет два штаба и двух своих заместителей.

1. Штаб военный.

2. Штаб политический.

Штаб военный состоит из шефа штаба, он же зам. командира ВГО и отделов:

1. Оперативный.

2. Разведывательный.

3. Хозяйственный.

4. Военно-учебный.

5. Политико-воспитательный.

Штаб политический состоит из шефа штаба, он же зам. командира ВГО и отделов:

1. Политотдел занимается внутренней политикой, пропагандой, издательствами, прессой, театром, культурой.

2. Внешне-политотдел (внешняя политика).

Кроме 1-го и 2-го штаба командир ВГО имеет референтов: 1 связи и 2 Красного Креста.

Шеф штаба одновременно может занимать кроме должностей зам. командира ВГО и нач. I отдела-оперативного.

2-отдел централизованный и состоит из 2 частей:

а) Военная разведка.

б) Служба безопасности (действует в подполье).

Хозяйственный комендант при комендатуре работает вместе с референтом хозяйственным, который находится в подполье, ибо все накопленное имущество идет в первую очередь для армии.

Военно-учебный отдел разрабатывает программы и проводит военные занятия.

Политико-воспитательный отдел – ведет политико-государственное воспитание. Референт связи осуществляет внешнюю и внутреннюю связь. Красный Крест организовывает санитарную службу и вспомогательно-хозяйственную службу. Обслуживается женщинами.

Подполье (ОУН)

Во главе подполья стоит комендант, который подчинен командиру ВГО, а в военных делах подчинен также шефу штаба военного. Комендант имеет референтов:

1. Организационно-мобилизационного.
2. Службы безопасности.
3. Хозяйственного.
4. Политического.

А также подреферентов: связи и Красного Креста.

Работа референтов в подполье:

1. Организационно-мобилизационный мобилизует всех и все для отделов УПА на борьбу за Украину самостоятельную соборную державу. Он же мобилизует и снабжение, а в боевом отделе это делает референт хозяйственный.

Служба безопасности занимается делами гражданского характера. Хозяйственный – обеспечивает имуществом. Политический – является помошником шефа штаба политического. В подполье ведет полит. работу, персональный – подбирает и создает кадры в организации и воспитывает их.

а) Общая пропаганда.

б) Администрация.

Подреферент связи организует и продвигает связь. Красный Крест организует женщин и обучает их по линии:

а) Санитарного дела.

б) Фармацевтного.

в) Вспомогательно-хозяйственного по линии разведки, безопасности и связи.

Воспитывает женщин политическая референтура. Молодежь используется* на практической работе (в конкретных целях). Референт молодежи подчинен политическому и получает от него указания. К каждой группе молодежи прикрепляется инструктор.

Надрайон и район построенный и организованный также как и до настоящего времени.

ДА СБ України, ф. 13, спр. 372, т. 3, арк. 115-117. Копія. Переклад з укр.

1 Не устійнено чи документ є директивним.

№ 2
РОЗПОРЯДЖЕННЯ ПРО ЗДАВАННЯ ЗБРОЇ ЦИВІЛЬНИМ НАСЕЛЕННЯМ

1 березня 1944 р.

РОЗПОРЯДЖЕННЯ

1. На підставі розпорядження Головної Команди Української Повстанчої Армії, вся зброя, що находиться в руках цивільного населення України, мусить бути до 1 квітня 1944 року здана до Української Повстанчої Армії (УПА).

2. Всі громадяни України, що добровільно, без бою здадуть посідану ними зброю у руки ворога, будуть покарані карою смерти.

Постій, дня 1 березня 1944 року.

Командир Української Повстанчої Армії – "Північ"
в. о. /-/ Панас Мосур[1]

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр.39, арк. 8. Копія.

1 Дмитро Клячківський – "Панас Мосур", "Клим Савур", "Омелян Кримський", "Охрім" (1911-1945). У 1944-1945 рр. – провідник ОУН ПЗУЗ, член Центрального керівництва НВРО, к-р УПА-Північ, член ГВШ УПА. Полковник УПА від 12.ІІ.1945 р.

---

* *У тексті:* использовывается

№ 3
НАКАЗ КОМАНДИРАМ ВО "ЗАГРАВА" ПРО ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРИЗНАЧЕННЯ

19 березня 1944 р.

К-рам загонів воєної округи "Заграва"
НАКАЗ

З дням 19.III.44 р. командир Максим[1] перестає виконувати функцію командуючого воєнної округи "Заграва".

Командування воєнною округою "Заграва" обіймає к-р Далекий[2].

Причиною невиконування функцій к-ром Максимом є стан його здоров'я.

Слава Україні!

Постій, дня 19.III.44 р.

Командир Української Повстанчої Армії – "Північ"
в заступстві /Заславський[3]/

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 39, арк. 5. Оригінал.

1 Іван Литвинчук – "Давид", "Максим", "Максим Дубовий" (1917-1951). У 1944 р. – к-р ВО "Заграва", к-т ВО "Тютюнник", к-р ЗГ "33" ("Завихост"), пров. північно-західної ГО НВРО. 1945-1946 рр. – провідник ПЗК ("Захід", "Хмельницький", "Москва", "Ліс"). Полковник УПА від 19.I.1951 р.

2 Степан Янишевський – "Далекий", "Погорілий", "Семен", "Сидоренко Семен", "Юрій Богослов" (1914-1950). У 1944 р. – реф. СБ ВО, к-р групи "Заграва". 1944-1945 рр. – реф. СБ, організаційний реф. північно-східної ГО НВРО, ПСК ("Одеса", "Схід"). Провідник невизнаного Проводом ОУН краю "Одеса" (1945-1946).

3 Яків Бусел – "Галина", "Дніпровий", "Заславський", "Київський" (1910-1945). У 1944 р. – кер. політвиховного відділу КВШ УПА-Північ, заступник пров. ОУН ПЗУЗ та к-ра УПА-Північ, член Центрального керівництва НВРО. Кер. політвиховного відділу ГВШ УПА, член Проводу ОУН (1944-1945). Підполковник-політвиховник УПА від 15.IX.1945 р.

№ 4
КОМУНІКАТ КРАЙОВОГО ПРОВОДУ ОУН ПРО ЗАБОРОНУ ПЕРЕГОВОРІВ З НІМЕЦЬКИМИ ПРЕДСТАВНИКАМИ

Березень 1944 р.

КОМУНІКАТ[1]

До відома членству ОУН, бійцям УПА і громадянству

Відступаюча німецька армія, через свої розвідчі відділи, в порозумінні з поліцією і Гестапом, вперто поширюють поголоски про "співпрацю і порозуміння" між ОУН-УПА і німецькою армією в цілі спільної боротьби проти СССР.

Наступаюча совєтська армія, через свої органи НКВД, також намагається усіма силами переконати народні маси, що ОУН "це німецькі союзники".

П о в і д о м л я є м о :

1. ОУН і УПА не мають союзу з жодною імперіалістичною державою. Нашими союзниками є тільки поневолені народи, що спільно з нами боряться за визволення власного народу. Захищаємо тільки інтереси власного народу і тому нікому* з наших ворогів не помагаємо, ані з ними не співпрацюємо.

2. У відношенні між проводом ОУН і командуванням УПА з одного боку, а німецькою владою з другого, не заіснували жодни зміни, а зокрема немає жодної співпраці. Усі того рода поголоски є черговою провокацією ворога, отчисленою на нашу політичну компромітацію.

3. Німці і надальше є окупантами частини ЗУЗ земель і застосовують на тих теренах усі методи збанкрутованої кольонізаторської політики як: виселювання, вивожування на каторжні роботи, постійні масові арештування і розстріли, палення сіл, мордування безборонних і т. д.

4. Німецькі поголоски про "союз" і "співпрацю", роздання хлопцям непотрібної їм зброї, видавання довідок на ношення зброї, різні другі обіцянки мають на меті:

а) приспати серед народу чуйности,

б) зорганізувати для себе агентурно-сексотську сітку,

---

* *У тексті:* ніколи

в) докладно розвідати, що діється серед населення, до якого вони досі не мали ще доступу.

Все це на те, щоб краще могти народ нищити.

5. Німецькі намагання відшукати "Провід" через кожну стрункy людину, вже самі за себе свідчать про провокаційність їхніх намірів. Бо кожний з них знає, що провідник ОУН Степан Бандера сидить арештований в Берліні [...]і, що тільки з ним треба "договорюватись", а не шукати за "Проводом" у кождої тітки.

6. Маємо відомости, що німецькі війська, відступаючи, будуть нещадно знищувати всіх людей і майно. Будьте обережні і готові до самооборони.

7. Усіх, що дальше поширюватимуть провокаційні вістки, даватимуть ворогам інформації, співпрацюватимуть чи з ворогами тільки товаришуватимуть, уважати зрадниками народу і як зрадника карати.

Друзі і громадяни.

Вороги готують нам нові удари. Будьте чуйні. Не дайте обманутись підступкам, брехливим словам. Покладайтесь тільки на власну зброю. Нам ніхто не допоможе, коли не допоможемо самі собі.

М. П. березень 1944 р.

Слава Україні!
Краєвий провід ОУН

Зам. нач. 2-го отдела упр. контрразведки "Смерш"
1 Украинского фронта майор /Стрельников/

ЦДАГО, ф. 1, оп. 23, спр. 931, арк. 16-17. Засвідчена копія. Опубл.: Літопис нескореної України. Том 2. – Львів: Галицька Видавнича Спілка, 1997. – С. 131-132.

1 Тексту передує супроводжувальна записка (ЦДАГО, ф. 1, оп. 23, спр. 931, арк. 15) на ім'я секретаря ЦК КП(б)У М. Хрущова від 14 квітня 1944 р., в якій, зокрема, повідомляється: "Документ вилучено відділом "Смерш" 172 СД під час операції у одній із землянок Сестратинського лісу в Вербському районі, Рівненської області".

№ 5
НАКАЗ КОМАНДИРОВІ "ОЛЕКСІ" ПРО ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРИЗНАЧЕННЯ

18 вересня 1944 р.

НАКАЗ
командирові Олексі[1]

Затверджую:

1) Ком. Очеретенка[2] на шефа штабу "ЗГ" УПА.

2) Пров[ідників] Онищенка[3] і Ігора[4] на пров[ідників] НВРО округ.

18.IX.44

/Охрім/

Наказ доручити всім трьом друзям.

Взято в мене при задержанні. Воробець

ДА СБ України (Тернопіль), спр. 31997, арк. 188 (конверт), арк. 40. Оригінал. Рукопис.

1 Федір Воробець – "Верещака", "Денис", "Олекса", "Олекса Глід", "Серб", "Шигунич Денис", (1922-1959). У 1944-1945 рр. – к-р групи "Тютюнник", ЗГ "44", провідник ПСК "Одеса" (1945-1946). Майор УПА від 24.IV.1945 р.
2 Петро Гудзоватий – "В. Вечера", "Василь", "Василь Вечера", "Очерет", "Очеретенко", "Радич" (1912-1946). У 1944-1946 рр. – ШВШ групи "Тютюнник", ЗГ "44". Сотник УПА від 24.IV.1945 р.
3 Микола Мельник – "Головко", "Дмитро", "Микола", "Онищенко", "Павло", "Федя" (1918-1952). У 1944-1945 рр. – к-р з'єднання "Базар", пров. Житомирської округи НВРО ("Б", "4444"). Член самопроголошеного проводу краю "Одеса", відповідальний за дії у східних районах (1946).
4 Богдан Логінський – "Гречуха", "Ігор", "Тихон", "Чабленко Тихон" (-1944)*. У 1944 р. – пров. Сарненської округи ("А") НВРО.

* *Рік народження не устійнено.*

№ 6
ЗВІТ ПРО СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І ВІЙСЬКОВИЙ СТАН НА ВОЛИНІ І ПОЛІССІ В КІНЦІ 1944 р.

30 грудня 1944 р.

КОРОТКИЙ ЗВІТ
за останні місяці 1944 р.

Агентура НКВД

Двадцять п'ять літ мозольної жертвенної праці большевиків на зах. обл. Укр[аїни] у висліді дали сьогодні большевикам сильну агентуру НКВД на згаданих теренах, опору рад. режиму. КПЗУ, партія праці, сельроби, після розв'язання КПЗУ – компартія у Польщі, дали сильних, відданих робітників для НКВД. Коли в Галичині стверезіння і відкомунізовання прийшло багато літ перед Другою імперіяліст[ичною] війною, так по теренах Волині і Полісся (під Польщею) комуністичний рух, як рух в основному проти польський, і комуністичні впливи неуставали аж до вибуху війни з Польщею. Тільки на Волині певні терени південних полос в останніх роках перед сучасною війною частинно висвободились з під комуністичних впливів. Не велика національна свідомість населення, брак національної самостійницької ідеї в народі, а з другої сторони брак наших в народі впливів, нас серед народу, нашої роботи, пропаганди, проти польських виступів, боротьби з польським насильством, з колонізацією поляками на Волині і Полісся, пхнули укр. населення в лабети большевиків. Ті повели масову роботу серед населення, виступили як оборонці укр. мас перед поляками, як організатори укр. мас у боротьбі з поляками. Додати ще виховання укр. нар[оду] всіх його кругів, ще царською владою, на російській культурі. Це старе підложжа.

Коли нам сьогодні приходиться працювати на тому грунті, натрапляємо на значні труднощі, а тим більше сьогодні в большевицькій дійсності. Правда. Народ за нами, проти більшовиків. Це завдячуємо в основному незручній політиці радвлади на тих землях, де народ, після приходу більшовиків в 1939 р. розчарувався, бачучи що та Рад[янська] Укр[аїна] так красно змальована колись у більшовицькій пропаганді, на яві інша, несправедлива народові. А 1942 і [19]43 роки, і перші місяці 1944 р. на теренах сталих дій червоних партизанів (на північ Прип'яті) де вони до

щенту пограбували населення, останні симпатії зникли в укр. нас[елення] до більшовиків.

Народ позискали ми. Та це може бути часове, коли ми не зуміємо народ основно перевиховати на наших національних засадах, коли ми не дамо пізнати народові України, її величі в минулому, її спроможностей сьогодні, коли народові не дамо віри в Сам[остійну] Укр[аїнську] Держ[аву]. Коли народові не дамо нашої державницької ідеї. Сьогодні народ ми позискали, бо ми втягнули його в революційно-визвольну боротьбу укр. нар[оду], кровно зв'язали його з ОУН з УПА. У цій рев.-визв[ольній] боротьбі народ пролив уже багато крови, окупанти карають його за цю боротьбу тюрмами, вивозом, граблять його, розстрілюють. Народ держиться на позиції, на яку ввели ми його. Але тут мусить прийти наша виграна•, бо противно в тому стані національного виховання і політвироблення народу, в цьому стані вкорінення і зрозуміння народом нашої державницької ідеї, віри в Укр[аїнську] Сам[остійну] Держ[аву], наша програна• маси охолодить, а то й пхне в чужі ніхті.

На тому тлі виросла сильна більшовицька агентура. Оперта вона на старих шпионах, що під Польщею працювали в користь СССР, на агентурі сформованій з людей ідейно большевицьких комуністичних робітників під Польщею, що їх большовики перевербували в перших днях окупації Зах. Укр[аїни] після 1939 р., або вони самі, як ідейні комуністи пішли масово служити в НКВД. Підписали заяви співпраці з НКВД. Опісля дехто навіть зневірився в большевиків, і розчарувався щодо Радвалади, однак раз підписав заяву співпраці – вицофатись з роботи в агентурі годі. Не випустять живцем.

В агентурі НКВД спеціяльно строга дисципліна. За малу видайність в агентурній роботі карають побоями, тюрмами, канцлягерами, смертю. Тому, хто підписав заяву співпраці з НКВД лишалось одно, щиро працювати. Ще сильніше розбудувало НКВД агентуру в час дій червоної партизанки. Червоні партиз[ани] натворили на теренах сталих своїх дій агентурні•, де стало вишколювали кілька сот агентів, яких після 1-3 міс[яців] школення кидали в терен на роботу. Більші агентурні школи в уманських і червонобірських лісах. Агентурну обрібку вели також в таборах полонених, в шуцманшафтах, баталіонах. Нововишколені агенти плюс старі агенти діючи в терені добудовували весь час агентурну сітку, на деяких теренах зах. обл. Волині і Полісся краще як ми організацію. Про це говорять здобуті сьогодні агентурні матеріяли. До цього мали кращий від нас грунт і довшу підготовку.

Агентуру скріпило НКВД насланим елементом на зах. обл. Укр[аїни] від 193[9]-41 р., а це адміністраторами, кооператорами, вчителями і т. д.

В 1941 р. фронт валився, ЧА відступала. Не відступала агентура НКВД. Противно. Вона посилилась цілим рядом партійних і комсомольських елементів, що остались на теренах Зах[ідної] Укр[аїни], які передше занимались в основному ріжною роботою, тепер перейшли в підпілля або в чер[вону] партизанку, або замаскувались десь на підрядній роботі у нім. чи укр. громадян, занялись виключно агентурною роботою.

Ще перед вибухом нім.-більшов[ицької] війни всі агенти з місцевого населення, і ті напливові, дістали точні інструкції, що робити на случай війни і вступу нім. армії на території СССР.

Фронт в 1941 р. немічний відступ ЧА на схід приніс розлюзнення у рядах агентури. Однак робота скоро почала наладнуватись. Кидані безнастанно в нім. запілля аси НКВД організували роботу на ново.

В 1942 р. коли большевики почали опановувати ситуацію на фронтах, скинули на парашутах в нім. запілля масу агентів і організаторів агентури НКВД, які з поданими з гори адресами цілого ряду людей, бувших комуністів, комсомольців, прихильників большевиків, активістів і т. д. кинулись в терен доповнювати ними агентуру. Вони вигребували все що виявляло хоч найменші симпатії до більшовиків, ангажували [в] агентуру всіх людей, що прибули на зах. обл. Укр[аїни] зі Сходу. В цьому допомагали їм німці своїми звірствами. А коли прийшов Сталінград, відступ німців, так тоді організаторам агентурної роботи легко прийшлось ділити•.

Більшов[ицька] агентура старалась кинути все, що далось на проти німецький відтинок, до поборювання німців. Навіть ОУН уважали в тому часі протинімецькою силою і робили заходи зблизитись до ОУН, нав'язати на проти нім. відтинку співпрацю. Замасковані агенти НКВД, які спритно увійшли в ряди ОУН, навіть щиро працювали для, бо ОУН в основному з німцями боролось. Це 1941-42 рік.

Друга половина 1942 р. і [19]43 р. наступила основна зміна. В другій половині 1942 р. ОУН узброюється. Повстають в лісовій полосі перші збройні відділи самооборони, які на теренах залятих червоною партизанкою, де червоні не дійшовши до порозуміння з ОУН, почали ліквідувати кращих членів ОУН і оргсітку, що загрожувало організації утратою лісової полоси, мусіли боронитись зі зброєю в руках перед ліквідацією. А коли узброєні рев.

кадри приняли форму УПА, тоді зі сторони агентури НКВД пішов сильний на нас наступ.

Терени Волині і Полісся для нашого рев. руху, поз аневинними виїмками нові. Це терени впливів. В організованні тих теренів натрапили ми на дуже великі труднощі. Вже навіть за Польщі, поміж незнані тоді на тих теренах кадри ОУН, влізли з наказу компартії, замасковані комуністи (Пилипчук, Сфедюн і т. д.). В час першого більшов. підпілля, в роках 1939-41, в час інтензивної організаційної роботи на теренах Волині, при всій обережності, вкрались в ряди ОУН замасковані агенти НКВД.

В роках нім. дійсності 1942-43 р. коли наш рев.-політ[ичний] рух приняв узброєні форми і коли ми вийшли на широку площину дій, повели широку масову роботу, в той час більшовики кинули в ряди УПА масу агентів з метою розвалити УПА. При широко розгорнутій роботі агенти влазили так в регулярні відділи УПА, як і в ряди робітників так званого у нас запілля. Труднощів більшовикам тут не було, бо ми розгортаючи широко роботу, опановуючи організацією нові не опановані ще ними терени, організували до праці здається щирих, добрих, відданих нашій справі людей, але поміж добрими попали нам і замасковані агенти НКВД зі завданнями. Більшовики висунули тоді все, що мали на тих теренах найкраще (а найкраще в основному по духу було більшовицьке) що примилювалось і щоби ми це загорнули у наші кадри. Крім цего тоді ми принимали на роботу до нас комсомольську молодь, уважаючи її кращою молоддю. Але та молодь нашою ніколи не була і майже нашою не стала. Бачимо це сьогодня в 1944 р. де більшовики відгребують всі старі зв'язки з комсомольською молоддю, ангажують її до співпраці з НКВД, молодь комсомольська іде. Крім цього сьогодні проти нас кинули всіх деклярантів, які коли небудь проти когось як агенти працювали. Всі свої сили проти нас з усіх відтинків.

Сьогодні, 1944 р. до агентурної роботи ангажують, або заангажували більшовики: священників і церковну прислугу, вчителів, голов сельрад, урядовців. З поміж широких мас народу – куркулів, робітників на підприємствах, а в селах арештують час від часу невинних людей, подержать трохи в тюрмі, а опісля за ціну волі зобов'язують їх підписувати заяви співпраці з НКВД.

Приходить багато втікачів з ЧА, це у великій мірі люди розроблені, що за ціну повороту з армії до дому, підписують заяви співпраці, ідуть у свої околиці, там криються, тайно в'яжуться з НКВД, доносять про наш рух в селі, або зголошуються до УПА. Приходять втікачі з Донбасу. Багато з них заангажованих до

співпраці з НКВД. Втечі з армії, або з роботи організує само НКВД. Приїздять люди зі заслання з Казахстану. Поміж ними посилає агентів. А з поміж наших симпатиків чи кандидатів в ОУН, слабших волею людей, не заправлених ще в трудній рев. дійсності, арештованих при ріжних нагодах, після репресій змушують їх підписати заяву співпраці, звільняють їх або організують їм втечу з тюрми, дають завдання. Слабші волею погоджуються на це. Сильніші не піддаються. Їх засуджують або розстрілюють.

Однак НКВД масовому ангажованні агентів, опирається на старих їх робітниках, на людях ідейно більшовицьких, на людях характерних. Тим довіряють їм, дають становища. Людям взятим під терором, людям волею слабим, людям новозербованим недовіряють. Використовують їх, але основно провіряють їх роботу. Їх перевиховують.

В дотеперішній роботі з наваленою агентурою НКВД у нас, потрапили ми майже на старі агентурні кадри, ангажовані ще за Польщі, або в роках 1939-41, або остаточно в роках німецької окупації – школи червоних партизан. Ново заагнажованих людей в агентуру НКВД є багато, але це ще "мєлоч", що непевне для НКВД.

У своїй роботі на нашому відтинку НКВД старається всіми силами насадити своїх людей на наші керівні пости (звичайно вбирають підступно в акціях, при облавах, в боях, спеціяльно післаними атентатчиками керівних людей) і при помочі цих перебраних ОУН чи УПА наш рев. рух у свої руки, щоби опісля зліквідувати його вцілості і скомпромітувати в очах широких укр. мас. Важне дуже для більшовиків взяти в руки укр. маси через відвернення укр. нар[оду] від ОУН і УПА, свойого проводу, і перетягнення на свій бік.

Більшовицька пропаганда

Останньо так висказався хтось з українців, вільних робітників УРСР – "тепер іде нова українізація в Україні, але ще з більшою силою, як попередня". Це видно в пресі, в новій літературі, в театрі, кіно, на мітінгах, в політроботі переводженій в масах. Роздувають сильно український патріотизм, видвигають в пропаганді цілий ряд героїв укр. нар[оду] роздувають широко постать Б. Хмельницького, а втому Переяславську Раду, виказують величезні організаторські, стратегічні здібності Б. Хм[ельницького] його великий політичний талан. Признають князя Сьвятослава Завойовника українським князем (журнал "Україна" ч. 2. 1944 р.) і т. д. Одно тільки пропагують, в тому, а саме конечність співжиття двох братніх народів, великоруського і українського, яких

то спільна зброя давала обом народам світлі перемоги, яких то спільна духовість створила великанську спільну двом братнім народам культуру, яким спільним духовим твором є і сьв[ята] Софія в Києві, і "Слово о Полку Ігоревім", і інші здобутки культури. Український народ все давав кращих синів великорускому народові, які стали подвижниками великоруської культури (Чайковський, Бортнянський і інш.), а укр. нар[од] завдячує все у свойому житті великоруському народові. Навіть Т. Шевченко вихований на великоруській культурі дав укр. нар[одові] вічноживучий "Кобзар" (журн. "Україна" ч. 2. 1944 р.). Без волі помочі і сили великоруського нар[оду] укр. нар[од] нічого не створить, не здібний до життя. А це що укр. нар[од] сам своїми силами здвигне це вороже співжиттю двом братнім народам, це – "не нами дане" – як у "Кавказі" Шевченка. І сьогодня Україна з німцями війну програла (1941-42 р.) армія в Україні була поновно знищена, німці поневолили укр. нар[од]. І тільки завдяки щедрості і любові великоруського народа до укр. нар[ода] зброєю великоруського нар[оду] Україну звільнено з нім. неволі. Україна за ці блага великоруського нар[оду] повинна його величати, його славити, його поважати, йому кланятись. А устами Тичин і Богомольців Україна не здібна жити в самостійній, від нікого незалежній Укр[аїнській] Держ[аві], що Україна на просторі віків і сьогодня мусить опертись на якусь сусідну державу, на Польщу або Німеччину, або Росію. Укр. нар[од] щоби не впасти, вибрав ту третю державу – Росію. Ту злуку укр. нар[оду] з великоруським нар[одом] перевів ще великий Б. Хмельницький.

Дві справі увидатнюють в радянській пропаганді для укр. нар[оду] конечність співжиття укр. нар[оду] з братнім, старшим і здібнішим, все волелюбним великоруським народом, і друге поборювання думки про Україну Самостійну, а вмовляють Україну Радянську.

Ідейно-політична боротьба з нашим рев. самостійницьким, політичним рухом, з ОУН, УГВР, УПА, ухвалена ЦК ВКП(б) у Москві ведеться дуже інтенсивно. Народові, низин представляють різно. "Бандити" – це останнє слово. Останньо "найгірші бандити це бандерівці". Однак важне, що нас не вдається їм зіпхнути до ролі бандитів, хоч большевики уживали тут різних заходів (останні проби) терор і грабіж укр. мас під формою УПА, що народ дуже скоро розшифрував. Вкінці мусіли признати нас публично ідейно-політичним рухом, з яким неможна боротись тільки методами фізичної сили, але треба повести ідейно-політичну боротьбу з нами.

Майже в кожній газеті пишеться про нас, як "укр.-нім[ецьких] націоналістів". Не "бандити" ми вже, а мерзенні укр.-нім[ецькі] націоналісти "цепні собаки нім. фашизму".

До пропаганди проти нас заангажували церкви і школи.

Церква

Сьогоднішна православна, так зв. Патріархальна церква в цілості на услугах НКВД. Від гори, від архиєреїв до священників, монахів, дяків, церковних старостів, членів церк[овної] ради ангажує НКВД до агентурної роботи. Церква "Государственная" – кажуть большевики і мусить вона для государств[а] всеціло працювати. Основне агентурна робота. Крім того церкву використовується як пропагандивну трибуну для простолюддя. А що сьогодня сильний зворот у народа до релігійності, а дотого беззастережна віра священників, прив'язана до церкви, недостаточна ще національна свідомість, політична невиробленість широких мас укр. нар[оду], може в майбутньому принести більшовикам перемогу над нами.

Церковна гієрархія сама ніщо не рішає. При єпископі сидить уполномочений по НКВД. Від нього все залежить. Він розділює парафії, приймає кандидатів на священників, дяків. На церковних соборчиках присутні стало члени парткому. Церква уже "работає".

Школа

Тут іде дуже сильне намагання "взяти дітвору". Вивчають молодь про Рад[янський] Союз, про Сталіна, про героїчну ЧА, про радянських героїв, і т. д. Змушують дітей підписувати листи до Сталіна. Опльовують перед молоддю наш рев. рух. Дітвора і молодь мужньо борониться перед виливами на неї рад. Для укр. молоді УПА – наш визвольний рух, більше варта чим цілий Рад[янський] Союз, ЧА з її світлими перемогами. Не хоче дітвора вчитися про Сталіна. В школі виписують наші рев. кличі, співають наші рев. пісні, знімають зі стіни портрети Сталіна: радянських героїв і т. д. Над душами молоді поки що пануємо ще ми.

Адміністрація

Наладнана всюди. Адміністрація слаба. В багатьох випадках адміністарацію виручає НКВД. Контінгенти народ здав. Хто не здав добровільно стягнули силою. Тепер іде продаж хліба державі, "добровільні" датки з гектара землі на ЧА, окремо на летунство, на танки, на артилерію, на голодуючих, на інвалідів, на вдів і сиріт, на червоноармійців. Збірки переводить умундуроване НКВД. Іде держ[авна] дозброєнова позика. Крім цього церква збірає на вищезгадані ціли.

Кооперація і торгівля

Це тільки для партійних, або робітників, що прислані зі сходу. Народові нема нічого. Навіть солі і сірників останньо не продають. В містах іде сильна спекуляція. Спекулюють всі, найбільше радянські люди. Базарі чинні. На них селяни все продають, навіть вареники виносять. Треба гроша на позику. А радянські голодні люди все кушають і прямо на базарі їдять і заливаються самогоном.

Мобілізація в армію

Постепенно іде весь час. Беруть вже 1928 і [19]29 річники, перешколюють або в стрибках або таки в містах в кошарах.

Акції на УПА

Переводять безпощадно, загально акції дрібні. Більше спецакції на донос. Від міс[яця] вересня 1944 р. по сьогодні переведено такі більші акції: на ліси кременецько-дубинські, в передших днях листопада, около 20 листопада і третя спецакція 8 грудня – [19]44 р. де згинув командир Ясень[1] і друг Славко, значні заслужені революціонери. Акції ті переводило місцеве НКВД враз з грабіжницькою групою партизан двічі героя Рад[янського] Союза, "героя укр. нар[оду]" великого сина укр. нар[оду] Ковпака.

У вересні і жовтні місяці перевели більшовики більші акції на Берестейщині, Кобринщині, Дрогічинщині, акції на УПА і ловля людей до армії, бо великий процент людей в армію не пішло.

У вересні і жовтні міс[яці] 1944 р. перевели більшовики великі акції в теренах між Бугом і Ковлем. В акції згинув курінний Лисий[2]. Акцію переводила 5-та армія. В місяці вересні і листопаді 1944 р. перевели більшовики дві більші акції в Червоному Борі. В акції згинули командир загону Назар, командир загону Буря, поручник Чутка[3]* (зі східних областей) медсестра Галина. В місяці листопаді 1944 р. більша акція за р. Случ. Крім цього стала контроля лісів іде в цуманському і червонобірському. Тут стали постоєм більші сили більшовиків.

Акції на УПА приносять в перші мірі великі втрати в командному складі. Стрільці падають мало. На командний склад планує НКВД атентати і в акціях замасковані агенти НКВД в розгарі боротьби стараються вбивати командирів. Дотеперішні страти в командирах були майже виключно переведені внутрі, в час акції агентами НКВД. Про це говорять матеряли здобуті при слідстві від агентів. Останньо НКВД найбільше б'є на індивідуальний терен.

---

* *У тексті:* Чатка

В час акції большевики сильно граблять населення, тероризують, б'ють, навіть розстрілюють і старих і дітей. Господарства палять. Найбільше вславились поміж народом "героїчні" Ковпакові соколи-партизани своєю грабіжнею і насильством. В них немає міри в грабунку.

Останньо большевики почали масово вивозити населення з підлісних сіл. Де-не-де вивезли майже цілі села. На народ це ділає.

Дії УПА

УПА діє весь час оживлено. Діями обнятий цілий терен Волині, Полісся, Житомірської, Винницької, Кам'янець-Подільської областей. На західних областях дії сильніші, на східних слабше. Слабше діяння на сході спричинене труднощами дій і трудною заготівкою харчів. Оживились також дуже дії УПА на теренах Кобринщини, Пружанщини. Останньо в Турівщині треба було зводити бої УПА з матросами річного флоту на Прип'яті. Загально в наступі. Дрібні боєві виступи, але часті. Це в обороні народа, або сутички в час пропагандних рейдів. Але тих дій замало. Народ хоче бачити наші дії на НКВД, хоче бачити наші перемоги. Це його заспокоює. Народ тішиться нашою перемогою. Уважає, це помстою за кривди на НКВД. Про бої УПА окремим звітом. Тут слід тільки (зазначити) згадати про більший переможний бій загону під командою в околиці Рокітно, де загін УПА замкнув у чотирикутнику відділ НКВД на отвертому болоті між лісами. В тому бою впало около 110 большевиків. Большевики попали в першій хвилині в паніку, бо повстанці першими серіями кулеметів знищили командний склад большевицького відділу, що спокійно їхав на фурманці. В сутичці большевики вже не опанували.

Загально моральний стан відділів УПА добрий. Де-не-де поважно мішає агентуру НКВД, прм. сотня Коваленка, який виявив себе агентом НКВД, обсаджена Коваленком[4] роєвими агентами (10 агентів у сотні), здеморалізована уживана вже була НКВД до диверсійної роботи. Агентуру в кінці розшифровано і знищено. Але частина відділу таки пішла до большевиків.

В листопаді і грудні 1944 р. повернули відділи УПА з пропагандивної роботи зі східних областей.

Дуже важне, відчувається у відділах УПА брак доброї виховно-політичної роботи. Брак кадрів. Це по нас вдаряє.

Настрої мас

Так на західних обл. України, як і на східних народ за нами. Сильні проти більшовицькі настрої і ненависть. Навіть там,

де ми майже ніколи небули, нас сьогодні дуже радо витають. Большевицькі партизани через насильну грабіж населення, а тепер радянська влада докінчує грабувати, контінгентами викликують щораз то більшу ненависть до большевиків. Околиці Вигонівського озера, північної Житомірщини, терени над Припяттю від Камінь-Каширська по Дніпро сьогодні вже хліба не мають.

Сьогодні здобули ми народ. Одначе не настало ще. Ще треба здобуток цей закріпити. Треба народ національно виховати, виховати на нашій героїчній історії, на нашій культурі, вказати народові велич України в минулому, навіть висшість над іншими народами, вказати на спроможність України і укр. нар[оду] виказати всі дані укр. нар[оду] і укр. землі на Самостійну Укр[аїнську] Держ[жаву], розпалити в народі український патріотизм, дати народові укр. держ[авну] ідею, вляти віру в наші сили. Тоді народ на все здобудеш. Народ переможе ворога.

Як сьогодні використати момент, не досягнення радвлади в підході до народу. Не входжу в це, що спричинило такий підхід большевиків до народу. Ми втягнули широкі круги укр. нар[оду] в рев.-визв[ольну] боротьбу. Народ дав своїх кращих синів, дочок в УПА, ОУН народ кров'ю своїх синів і дочок – героїв виписав свій клич, свою волю – здобути Українську Сам[остійну] Держ[аву] і в ній вільно жити. Це найбільше сполука нас, революціонерів, керівників народа у його змаганнях до Сам[остійної] Укр[аїни] з широкими, може не раз, ще примітивними масами. Це кровний зв'язок. Народ нас чує, нас поважає, нас любить. "Не минайте моєї підпільної хати" каже до нас селянин з Дубровицького рай. на Поліссі. "Я теж маю сина районовим". Для укр. народа теренів де діяв сл. п. сотник УПА Бористен, його смерть більший удар, як смерть якогось там генерала Ватутіна. Щоби лиш стан цей, так тісного об'єднання народу з його проводом (ОУН-УПА) вдержати. А в це якраз дуже сильно вдаряє ворог. Всіми силами старається нас, Провід народа, з народом роз'єднати, народ обезголовити, а опісля взяти в свої шори. На наш рахунок, під нашою фірмою грабіж, побої населення, підшептує при помочі укритих у відділі агентів не числячися з народом, забірати в народа безпардонно худобу чи хліб. Такі випадки трапляються. Ми зусильно поборюємо це.

На зах. обл. Укр[аїни] народ нам вірить, за нами іде, в нас задивлений, включається в нашу боротьбу. Не помагає ворожа пропаганда, ані репресії. Ворожі брехні народ не вірить. Тут

народ вірить, що ми переможемо, бо так у св[ятому] письмі сказано. На областях східних України народ нас знає, нас хоче, нам сприяє, з нами симпатизує, нас кормить останнім, Однак тут народ більше розумує, невірить у свої власні сили, невірить в наші (УПА) сили, в нашу перемогу, хоч нас благословить на нашу роботу. Народ нас знає. В нашу боротьбу ще не включається.

Сьогоднішна пропаганда народа не бере. Народ большевикам не вірить. Народ знає, що це блахман.

Однак я уважаю, що сьогоднішне роздумування в більшовицькій пропаганді українського патріотизму, сьогоднішні заклики большевиків "боротись з німцями за Україну", сьогоднішне видвигання наших історичних постатей, хоч може не всіх і не все у такому світлі, як ми хочемо, що сьогоднішне часте згадування про героїчну боротьбу укр. народа на протязі історії за Укр[аїнську] Державу, признання вже, що історія Укр[аїни] це вже не історія селянських бунтів проти феодалів, як про це перше писали, але що історія Укр[аїни] це Святослав Завойовник, св. Софія, Слово о полку Ігоря, король Данило, Великий Богдан Хмельницький, а герой укр. народа – це Богун, Кричевський, Бурлай і т. д. в народі зробить своє, що писання там часте про нас, про УПА, хоч нас називають укр.-нім[ецькими] націоналістами, вислужниками та собаками Німеччини, то це тільки підтвердження нашої живучості і нашої героїчної боротьби в так вирафінованій системі НКВД, то це реклями нашому рухові. Народ знає нас, знає хто ми і за що боремося. Народа не зведеш. Сьогодні для нас декон'юнктура. Але в слушний час не поможе ворогові і його пропаганді, і це що називає "українсько-німецькими націоналістами", що нас утотожнює з фашизмом. Народ нас знає, нам вірить. Народ бачить нашу священну боротьбу, нашу чистоту і незалежність від всяких фашизмів і демократизмів. І в слушний час на нашу рев.-визвольну боротьбу народ піде за нами. Щоби нам в революційно-визвольній, політичній силі укр. на[роду] витревати до вирішальних наших дій, задержати наші рев. кадри і їх доповнити, перетрівади найважчу для нас переломову сьогодні хвилину. А певно переможемо.

За останні місяці і за цілий 1944 р. ми понесли значний ущерб в наших революційних кадрах. Наше життя вже входить в нормальні тори. Післяфронтове розлюзнення проходить вже. Зима буде трудна. Ворог готує на зиму нам смертельні удари. Найгірше агентура.

На сході ворог сильно ізолює східняків від західняків. На учбових закладах сх. Укр[аїни] західняків не принимають.

С[лава] У[країні!]

30.XII.1944 р.

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 58, арк. 16-22. Копія.

1 Микола Свистун – "Ясен", "Ясень" (1912-1944). У 1944 р. – к-р з'єднання "Холодний Яр", провідник 1-ї Київської округи, ШВШ УПА-Південь. Майор УПА від 24.IV.1945 р.
2 Іван Климчак – "Лисий" (1915-1944). У 1944 р. – к-р куреня "Буг", бригади "Пилявці". Хорунжий УПА від 31.VIII.1944 р.
3 Петро Максимчук – "Мамон", "Чутка" (1922-1944). У 1944 р. – к-р вишкільного відділу групи "Турів", ЗГ "33" ("Завихост"). Поручник УПА від 26.I.1944 р.
4 Микола Мельник – "Веселий", "Коваленко". У 1944 р. – організаційно-мобілізаційний реф. Здолбунівського надр., к-р сотні групи "Богун" (УПА-Північ), куреня з'єднання "Холодний Яр" (УПА-Південь). Хорунжий УПА від 24.IV.1944 р.

№ 7
ЛИСТ "ЛУКИ" ДО ДРУГА "ОЛЕКСИ"

10 [липня]1945 р.

Адресовано Олэкса

Друг Олэкса!

Посылаю Вам распоряжения, которые необходимо, немедленно и решительно провести в жизнь для оздоровления и сохранения организации в Вашем терене от провала.

К Вам особенно, как к проводнику, который приложил больше всех работы в том терене, обращаюсь – не дайте добить организацию врагу при помощи агентуры, которая так массово пролезла в ряды.

Спасайте честные кадры организации от уничножения для затяжной работы в подпольно-политической борьбе, на которую переходим.

Не жалейте гнили и паразитов. Если вернулись Вы с СУЗ, то прошу сделать решительные революционные действия.

Для встречи, смотря на загруженность работы в Вашем терене, можите прибыть две недели позже, но с малой надежной боевкой – без агентов.

Прошу взять у друга Далекого грипс, который предназначен для меня, про это я его поставлю в известность.

Друг Роман[1] прибыл, но пока еще где-то сидит на Юге.

Морально отвечаете в первую очередь Вы за организацию в том терене, поэтому спасайте ее.

Вас назначаю по организацийным и войсковым делам, как орг. референта при крае – про это обстоятельство договоримся при встрече.

Слава Украине!

10.[7].*1945 р.

/-/ Лука[2]

П. С. – Получили ли Вы литературу, которую привез друг Роман, направленную для провода "Одесса" (такое название будет иметь Ваш терен).

Высылаю Вам, Архипу[3] и Далекому, если есть Роман, то пусть и он прочитает.

Переведено с украинского на русский

Верно: нач. 1 отделения ОББ УНКВД Вол. обл. мл. лейтенант

/Лазаренко/

ДА СБ України (Тернопіль), спр. 31997, арк. 189 (конверт), арк. 24. Засвідчена копія. Переклад з укр.

1 Петро Олійник – "Еней", "Роман", "Сергій", "Старий" (1909-1946). У 1944 р. – к-р групи "Богун", к-р УПА-Південь, провідник ПСК (1944-1945). 1945-1946 рр. – організаційний та військовий реф. ПЗК ("Москва"), к-р УПА-Північ. Майор УПА від 17.II.1946 р.

2 Микола Козак – "Вівчар", "Кучма", "Лука", "Л", "555", "Смок", "Чор-енко", "Чупринка" (1914-1949). У 1944 р. – референт СБ ВО "Богун" ("Січ"), референт СБ ПСУЗ (ОСУЗ). 1945-1946 рр. – референт СБ ПЗУЗ (весна 1945 р.), крайовий провідник ОУН ПЗУЗ (1945-1948), в. о. к-ра УПА-Північ. Майор СБ від 6.VI .1948 р.

3 Анатолій Татура – "Архип", "Третій" (1912-1945). У 1944 р. – співробітник СБ ВО "Заграва", політ. відділу гр. "Тютюнник". Співробітник, політичний реф. ПСК "Одеса" (1944-1945).

---

* *При перекладі помилково написана цифра:* 1

№ 8
ІНСТРУКЦІЯ
ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
КАДРІВ ОУН

31 липня 1945 р.

ІНСТРУКЦІЯ

ідейно-політичного вишколу революційних кадрів

Основним завданням Організації на сьогодня, це підготовити свої революційні кадри до затяжної безпощадної боротьби зі сталінсько-большевицьким імперіялізмом на всіх відтинках суспільного життя, а в першій мірі ідейно-політичній площині.

Ідейно-політична підготовка рев. кадрів Організації полягає, на вивченню обставин міжнароднього і внутрішнього відтинку наших дій.

Революційні членські кадри Організації, а в основному провідний актив мусить вивчити:

1. Власні ідейно-політичні заложення, реальні сили всіх поневолених народів, стратегію і тактику визвольної боротьби.

2. Ворожі ідейно-політичні заложення, та його цілі і методи боротьби.

В боротьбі зі сталінсько-большевицьким імперіялізмом – мусимо вивчити:

а) економічну політику СССР,

б) політику соціяльного визиску – експлуатації широких народних мас – класом сталінських вельмож,

в) політику національного гніту народів СССР, методи панування і гноблення мас.

Ідейно-політичну підготовку кадрів осягнемо наполегливою і систематичною працею над кадрами. Кадри треба вишколювати індивідуально і гуртово (придержуючись засад конспірації) через відбування постійних сходин і відправ з відмовою декалогу, вивченню 12 Прикмет характеру, 44 Правил життя, читання книжок, преси, рефератів, дискусій і т. д.

Подаємо список вишкільних матеріялів (що були вміщені в наших виданнях як статті, або вийшли як окремі брошури, чи реферати), котрі кожний член зобов'язаний основно вивчити.

1. Постанови III НВЗ ОУН

2. "Декалог" (вивчити на пам'ять, та пояснити кожну точку)

3. 12 Прикмет і 44 Правила (вивчити на пам'ять)

4. За що бореться УПА

5. Платформа УГВР

6. "Вишкільні матеріяли" – Резолюція Установчого з'їзду НВРО

7. Проблема нашого визволення

8. Сталінсько-большевицький імперіялізм в світлі закордонної політики

9. Мілітаризм сталінсько-большевицьких імперіялістів

10. Большевицький імперіялізм в Азії

11. Більше революційної пильності

12.Конституція СССР (критика)

13. Історію Визвольних Змагань

14. Господарські підстави нашої державності

15. Про що говорить нам державний бюджет СРСР на 1945 р.

16. В новій дійсності (стаття в "Ідея і Чин" ч. 8)

17. Сталінсько-большевицьке намагання і наша відповідь ("Ідея і Чин" ч. 7)

18. Большевицька демократизація Європи ("Ідея і Чин" ч. 9)

19. Большевицька розв'язка національного питання ("Ідея і Чин" ч. 9)

20. Чого не можна ніколи забути ("Ідея і Чин" ч. 9)

21. Громити ідейні позиції ворога ("За Українську Державу" ч. 5)

22. На допомогу пропагандистам

23. Цифри і перспективи ("За Українську Державу" ч. 6)

24. Як "великі" російські сатрапи "визволяли" український народ ("За Українську Державу" ч. 5)

25. Торгують українською землею ("За Українську Державу" ч. 5)

26. Донощикам і сексотам пощади не буде ("За Українську Державу" ч. 6)

27. У відповідь панам імперіялістам ("За Українську Державу" ч. 6)

28. Описи боїв

Крім вище поданих матеріялів переробляти на вишколах інші матеріяли з нашої літератури (які можна дістати). До вишколу кадрів належить також відсвятковування національних річниць, вшанування пам'яті поляглих героїв.

Вишкільно-виховною роботою охопити всі революційні кадри – юнацтво і молодь взагалі.

Провідни і керівники вишколів відповідальні за переведення цієї інструкції в життя. Вони організують вишколи, провіряють і звітують своїм зверхникам про стан вишколів.

Слава Україні!

Постій, 31.7.1945 року

Провід ОУН ПЗУЗ

Далекий. Олекса.*
Взято в мене при задержанні – Воробець

ДА СБ України (Тернопіль), спр. 31997, арк. 189 (конверт), арк. 26-27. Оригінал.

№ 9
ІНСТРУКЦІЯ ДЛЯ КЕРІВНИЦТВА ТЕРЕНУ "ОДЕСА"

Серпень 1945 р.

До проводу терену "Одеса"

По відбутих відправах з поодинокими членами проводу Вашого терену ствердкую:

1) Невиконання надаваних Вам інструкцій і наказів в цілості організаційної роботи, а зокрема в роботі СБ.

2) Брак плановости, та тяглости в проведенні організаційної робти.

3) Непороблення рішучих потягнень для примінення організаційної роботи до нової дійсности згідно з виданими інструкціями на час перемир'я.

4) За велике скупчення організаційних кадрів на малому відтинкові Вашого терену, браку наполегливої інтензивности в розміщенні організаційних кадрів не тільки по цілому організаційному терені, але навіть західної його частини.

5) Не переведення якслід провірки організаційних та революційних кадрів і невідсепаровання з рядів Організації і відділів УПА елементу політичного не певного (переловленого більшовиками і звільненого) безідейного, нечесного, та непримінення в організаційній роботі суто підпільно-конспіративних метод.

---

* *Надпис у титулі.*

6) Замала інтезнивність [a]в боротьбі[a] з агентурою НКВД в рядах нашого революційного руху, недоцінювання ворога у відношенню по боротьбі з нами, недобачування загрози внутрішнього нашого розкладу агентурою та легковажне ставлення до питання збереження організації і організаційно-революційних чесних кадрів.

7) За мале заінтересовання у вивчуванні методів НКВД у боротьбі з нашим революційним рухом, що дає можливість ворогові чим раз більше влазити в ряди революційного руху, вкорінюватися, розкладати і деморалізувати пересічно чесний елемент в наших рядах і населення.

8) Брак узгіднення в методі боротьби з агентурою серед всіх працівників СБ, що спричинює нездорові – шкідливі умовини роботи.

9) Брак ангажування в слідчій роботі СБ цілого керівного активу (самі дискусії на тему агентури без боротьби з нею є малокорисні), що спричинює розбіжність в поглядах між референтом СБ а слідчими працівниками змінювання тактики в боротьбі з агентурою на підставі власної думки не придержуючись інструкцій, тактики і методів наданих згори.

10) Запоблажливе відношення і оправдування людей переловлених НКВД – легковірність та включування їх дальше в ряди революційного руху, всупереч виданих наказів в справі переловлених арештованих втікачів з робіт, Червоної Армії і т. д. – проводу Організації, що не підлягає жодним дискусіям та в ніякому випадкові не може бути змінюване.

11) Замале приділювання уваги пропагандивній роботі серед мас, помимо наказу переставити цілу Організацію на СБ і пропаганду.

12) Брак технічних середників для побільшування нашої пропагандивної літератури.

13) Незабезпечення організаційних кадрів в приписову скількість амуніції та зброї, та брак контролі і евіденції по відношенні зброї і амуніції.

14) Брак звітності та контролі виконності.

15) За слабий натиск в ідейно-виховній роботі, та брак росту нових кадрів, які прийшли б на зміну впавшим в боротьбі провідним одиницям.

В зв'язку з вище поданими недотягненнями ще раз подаю зарядження та жадаю негайного переведення їх в життя. Відповідальність за переведення в життя інструкцій несе кождий член проводу.

І. Організаційний діл

1) 100% політично певні, працьовиті, ідейні, активні, готові до боротьби на смерть [б]-кадри-[б], яких треба розмістити по цілому терені для організаційно-підпільної роботи і розбудови організаційної сітки, для охоплення організаційною роботою цілого терену, станиці-райони.

2) Пересічно чесні, які під кермою, (руководством) провідників Організації будучи відсепарованими від підпільної організаційної сітки, будуть боротися і виконувати політичні завдання в терені серед народу.

3) Безпощадного знищення агентів морально безвартісних, підлих, які в час німецької дійсности пролізли в ряди Організації.

Рівномірно розмістити організаційні кадри по терені та в жодному випадкові не дозволити на їх скупчення.

5) В організаційній роботі перейти на [1]-суто конспіративні підпільні методи-[1], та відсепарувати всі організаційні осередки від загалу членства, чи козаків диверсійних боївок чи УПА.

6) Піднести авторитет усіх членів проводу по відношенні до підвладних.

7) Вести постійно ідейно-політичний вишкіл організаційних кадрів, та дбати про їх постійний інтелектуальний ріст, виховати їх на катехизмі українського націоналізму, а особливу увагу звернути на націоналістичну мораль і етику як у відношенні членів до себе і населення.

8) Здобувати для Організації все нові і нові кадри, з елементу найкращого, характерного, чесного, духово сильного, волевого, працьовитого і т. д.

9) В розбудові організаційної сітки основну увагу звернути на молодь.

10) Завести дисципліну, почуття обов'язку в рядах Організації та строго поборювати і карати розхлябаність, лінивство і інертність.

11) Відношення зверхника до підвладного мусить бути вимагаюче, але батьківське, виховуюче, справедливе, а ніколи шорстке, брутальне, зарозуміле.

12) Постійно відбувати стрічі, відправи та жадати звітів з проведеної роботи, характеристики терену в суспільно-політичному насвітленні.

13) Постійно контролювати і перевіряти подані доручення, щоби бути в курсі справ їх виконності. За невиконання виданих доручень чи змінювання їх строго карати.

14) Не вільно підпільним організаційним людям перебува-

ти одинцем, бо кождий підпіляк мусить бути готовий на бій до остаточного зі свідомістю, що ніхто живим не сміє попасти в руки ворога. Цей, хто зі зброєю здався в руки ворога, уважати за зрадника нашої революції і з ним поступити як зі зрадником (в разі його втечі чи звільнення).

15) Зобов'язати провідний актив Організації докладно вивчати військову літературу, та військово перешколити – змілітаризувати всіх членів та кандидатів Організації.

II. Військовий діл – відділи УПА

Перевести негайно перегляд всіх відділів УПА під кутом:

1) Вилучення з відділів УПА політично-певних, боєво-здатних, морально-стійких, чесних, ідейних, свідомих того, що розпочату боротьбу треба провадити без огляду на ситуацію, та рішені жертвувати своє життя – для включення їх в організаційну політично-збройну підпільно-конспіративну боротьбу. Тих людей треба виховати на катехизмі українського націоналізму та включити в члени чи кандидати Організації.

2) Безпощадного знищення старих ідейних агентів, всього ворожого елементу, який перебуваючи в наших рядах веде роботу по знищенні нашої Організації, морально безвартісних, підлих, які в дальшому пішовши до ворога можуть проявити ініціятиву і активність в боротьбі з нашим революційним рухом.

3) Забрати зброю та всі військові річі, відсепаровуючи від нашого революційного життя, від тих, які зберігаючи своє життя дали зашантажувати себе агентурі чи своє перебування у відділах УПА розуміють і використовують для наживи, зберігання себе та животіння з дня на день і своїм дифетизмом, пасивністю, паразитством шкодять нашій визвольній боротьбі та негативно, деморалізуючо впливають на маси. Тих всіх роззброєних цілком відсепарувати від нашого руху, зірвати з ними всі зв'язки, та не давати жодної допомоги, пояснюючи їм це в той спосіб, що вони, перебуваючи в рядах УПА не виявили тих властивостей і прикмет, які є необхідні для повстанця в українській революційній боротьбі.

4) Докладно поробити списки запасів зброї, амуніції та всіх військових річей, змагазинувати їх певними організаційними людьми, щоб ті всі річі не нищилися та кожночасно були до розпорядимості Організації.

5) У диверсійних організаційних боївках вести постійний вишкіл і виховання, завести строгу військову та організаційну дисципліну, виробляти в них ідейність, високу боєву вартість, відвагу та постійно контролювати та військово вишколювати.

III. Пропаганда

1) Підготовити всіх членів Організації та боєвиків диверсійних організаційних груп до поширювання та закріплення нашої ідеї серед мас. Кождий член Організації чи боєвик на постою, при зустрічі – всюди поширює нашу ідею говоренням та читанням нашої літератури.

2) Розгорнути широку масову пропагандивну роботу серед народу щоби на тривало засвоїти масам віру в побіду революції і неминучу поразку ворога.

3) Протиставити скрізь совєтському – суто московському патріотизмові нашу минулу і сучасну героїку.

4) Видану Вашим пропагандивним осередком "Техніку пропаганди" прийнято як корисні вказівки в пропагандивній роботі і з нею обзнайомити весь організаційних актив.

5) За всяку ціну створити в терені технічне звено для поширення наших пропагандивних видань.

IV. СБ

1) Посилити слідчу роботу та вишколення нових слідчих кадрів, включуючи до цієї роботи найкращі інтелігентні, здібні кадри.

2) Посилити якнайбільш інтензивну працю у викриттю агентури, що діє в наших рядах.

3) З агентами в наших рядах вести безпощадну боротьбу. Поборювати легковаження, самоуспокоююче (мовляв, це все ірунда) і зарозуміле ставлення до питання безпеки кадрів і підступних намірів ворога. Виробити у кадрів чуйність і насторожливість по відношенню до ворога і його агентури.

4) Не займатися самою критикою і дискусіями, а вести інтезнивну боротьбу. Не чекати, що агент сам прийде, а його треба знайти, не легковажити собі слідчої роботи, але кождий член проводу Організації, а зокрема референт СБ мусить сам переводити слідства та прислати протоколи свойому зверхникові.

5) При кождому протоколі зазначувати хто веде слідство.

6) Негайно знищити серед населення тих агентів, які отверто виступають проти нашого руху.

7) Легковажне ставлення та поблажливість по боротьбі з агентами будемо трактувати як саботаж.

8) Постійно звертати увагу та вчити кадри засад конспірації, щоби через не зберігання тайн не стати помічним ворогові у знищенню Організації.

9) Перевірку організаційних і військових кадрів та примінення революційної боротьби з військо-збройної на підпільно-політично-збройну остаточно закінчити до 1 листопада 1945 року.

Слава Україні!

Постій, в серпні 1945 р.

/[...]*/

Др. Архип**
Взято в мене при задержанні. – Воробець**

ДА СБ України (Тернопіль), спр. 31997, арк. 189 (конверт), арк. 21-23. Оригінал.

№ 10
НАКАЗ-ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗМІНИ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ

3 вересня 1945 р.

Друже Олекса!

По відбутій відправі з друзями Романом, Далеким, Архипом і сот. Сивим – Вовком пороблено такі зміни.

1. Друг Роман з терену "Одеса" відходить.

2. Провідником терену "Одеса" назначую з днем 3.9.45 р. Вас.

3. До проводу терену "Одеса" входить кромі Вас, д-г Далекий як організаційний референт, друг сотник Вовк – як референт СБ і д-г Архип обіймає ділянку політ-пропагандивну, і д-г Василь – військовий референт.

Весь актив обов'язую до активної участи у реорганізації згідно з інструкцією, яку висилаю та активної допомоги референтурі СБ у очистці наших рядів від агентури.

Друг Архип ще залишається для обговорення своєї ділянки праці.

Вам наказую разом з Василем і Сівачом[1] прибути до мене в числах 20 – до 25 вересня [19]45 р.

Зв'язкового висилаю з д-г[ом] Далеким.

Всі магазини, які має Роман на півдні, належать до Вас.

** Частина підпису відірвана.*

*** Надпис у титулі.*

Про тему наших розмов розкажуть Вам д-г Далекий і Роман.

Вашого домагання – звільнити Вас з провідного становища прийняти і узглянути не можу.

Здоровлю щиро.

С[лава] У[країні!]

3/9.45 р.

/Лука/

П. С. Друг сотник Вовк з днем 3.9.45 прийнятий мною в члени ОУН.

Взято в мене при задержанні. – Воробець*

ДА СБ України (Тернопіль), спр. 31997, арк. 188 (конверт), арк. 38. Оригінал. Рукопис.

1 Володимир Кобринович – "Сівач", "Одноріг" (1918-1946). У 1944 р. – к-р сотні куреня ім. Коновальця (гр. "Заграва"), відділу з'єднання "Петлюра" (гр. "Тютюнник"), відділу загону "Дорош" (ЗГ "44"). 1945-1946 рр. – к-р загону, к-т боївки СБ, реф. СБ тимчасового проводу ПСК ("Степ"). Поручник УПА від 24.IV.1945 р.

№ 11
З ЛИСТА ДРУЗЯМ "МАКСИМУ" І "МОДЕСТУ" ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ "РОМАНА"

[Вересень] 1945 р.

...Друг Максим и Модест[1]!

Друг Роман с 3.IX.1945 г. возвращается к работе района "Москва" как заместитель и организацийный референт друга Максима...

ДА СБ України, ф. 13, спр. 372, т. 3, арк. 195. Копія. Переклад з укр.

1 Василь Коренюк – "Модест", "Палій" (1919-1945). У 1944 р. – керівник ВВР групи "Богун", співробітник політвиховного та конррозвідувального відділів УПА-Південь. Референт СБ та член проводу ОУН ПЗУЗ (1945). Сотник контррозвідки УПА від 12.XII.1945 р.

** Надпис під текстом.*

№ 12
ЛИСТ ПРОВІДНИКА "ЧУПРИНКИ" ДРУГУ "ГОРДІЮ"

7 листопада 1945 р.

Друг Гордей!

В Ваш район направляется друг проводник Роман, который является членом провода генерального округа территории проводника друга Максима. Ввиду того, что друг командир Максим находится в поездке по территории и я не могу связать друга командира Романа с другом командиром Максимом, поручаю другу Роману связаться с Вами и руководить работой Вашей территории, вплоть до приезда друга командира Максима. Вас обязываю подчиняться всем требованиям и приказам друга проводника Романа.

Будьте здоровы, желаю выносливости в борьбе.

Слава Украине!

7.XI-45 г.

Чупринка

Изьято у "Энэя"*

ДА СБ України, ф 13, спр. 372, т. 3, арк. 198. Копія. Переклад з укр.

№ 13
ЛИСТ ПРОВІДНИКА "ЛУКИ" ДРУГУ "РОМАНУ"

7 листопада 1945 р.

Друг Роман!

Вашу записку и реферат о годовщине 1 ноября я получил. Очень хорошо, что Вы организовали на территории эту годовщину. Ввиду того, что друг М. на встречу еще не прибыл даю Вам записку к проводнику ОУН Ковельского округа другу Гордею, с которым при посредничестве друга Кучера Ви сможете связаться.

На территории друга Гордея руководите работой вплоть

* *Надпис на аркуші.*

до приезда друга М. Установите с другом Данило[1] постоянную связь. Если свяжитесь, то прошу прислать за литературой, которая уже приготовлена для округа друга Гордея.

Отчет из территории о проделанной работе прошу прислать к концу ноября месяца 1945 г. Радиосообщений не имею. Новости получу через два-три дня. Думаю, что ничего существенного за последнее время не произошло.

Слава Украине!

7.XI-45 г.

Лука

Изьято у "Энэя"*

ДА СБ України, ф. 13, спр. 372, т. 3, арк. 198. Копія. Переклад з укр.

1 Микола Якимчук (Колтонюк) – "Данило", "Олег" (1914-1947). У 1944-1945 рр. – к-р ВО "Турів", кер. організаційно-мобілізаційного відділу КВШ УПА-Північ, організаційний реф. проводу ПЗУЗ. Кер. зв'язку проводу ПЗУЗ (1944-1946). Хорунжий УПА від 17.VII.1944 р.

№ 14
ЛИСТ ПРОВІДНИКА "Л" ДО ДРУГА "ОЛЕКСИ"

19 листопада 1945 р.

Друже Олекса!

Ви і якщо є Василь прибудьте до мене. Кінноту, прошу на два дні пустити в рейд, але у північну лісову полосу. По двох днях най до Вас прибуде на умовлене місце. Якщо є Далекий, то прошу наразі зі собою не брати.

С[лава] У[країні]!

19.XI.45 р.

/Л/

Взято в мене при задержанні. Воробець

ДА СБ України (Тернопіль), спр. 31997, арк. 188 (конверт), арк. 68. Оригінал. Рукопис.

** Надпис на аркуші.*

№ 15
З ЛИСТА ПРОВІДНИКА "ЛУКИ" ДРУГУ "РОМАНУ"

1 грудня 1945 р.

Друг Роман!

Отчет с территории района Д. в одном экземпляре.
Пропагандистские материалы в 1 экземпляре.

Протоколы от 1-28 в 2-х экз. и Вашу записку от 24.XI.1945 г. я получил. Очень благодарен.

По присланным Вами материалам сообщаю свои замечания:

1. Отчет из района Д. радует меня, ибо он освещает мне образ как наших, так и вражеских действий на той територии и отношение населения к этим действиям.

Краткая Ваша характеристика, имевших место случаев дает нам возможность утверждать, что население не только сочувствует нашей освободительной боробе, но с радостьою берет активное участие в ней и в ОУН и УПА. Оно видит действительных своих освободителей, а это есть основным для широкого разворота нашей освободительно-вооруженной политической борьбы.

Такое состояние имеется на сегодня по всем территориям, как ЗУС, так СУЗ. Сегодня, как никогда, мы имеем такие моменты, которые необходимы для разворота освободительно-революционной борьбы, а именно:

1. Общее недовольство мас к врагу – это недовольство в большой мере вызывает:

а) Реакционная система СССР, в результате чего революционные силы против СССР стихийно нарастают и укрепляются.

б) Наши освободительно-революционные действия, которые питают народ надеждой на лучшее будущее.

2. Международная обстановка, т. е. противоречия системы СССР с системами построения других государств, которые должны привести к войне.

Однако, для успешного завершения нашей революции самых этих моментов еще мало.

Успех нашей революции будет лишь тогда, когда сумеем сорганизовать и овладеть теми революционными силами СССР и повести их на борьбу. Для этого нам в первую очередь необходима качественно-сильная политическая революционная организация. Что представляет из себя теперь организацион-

но-революционный аппарат на Полесье не нахожу нужным Вам писать, так как сами видите и знаете.

Теперь спросим себя, кто виновен в этом. Может быть народ? – Нет! Мы сами!

Не виновны в этом так же те повстанцы, которые запряжены нами в революционный наш воз все во время немецкой действительности на Полесье, а виновны мы, старые революционеры – авангард революциии, которые не привили тем свежим революцционным силам того воспитания, которое сами получили ранее в организации, не привили идеи, твердости и стойкости. И чтоже удивительного, что тот аппарат в сегодняшнее трудное время не выдержал. Не имея на ПЗУЗ качественно-сильного организационного аппарата, к тому же при такой смене политической обстановки, когда перед организацией выросли новые требования и задания, без кризиса у нас не могло быть и он должен прийти, как закономерное явление. Из за этой причины мы не должны попадать в истерию или скромный [песси]мизм.

Сегодняшняя обстановка требует новой тактики, новых людей, которые с сильной верой в нашу победу прямо и стойко пойдут революционным путем.

Создать качественно-сильный подпольно-политический организационный аппарат – это основная задача сейчас. Это станет возможным тогда, когда УПА своими пропагандистскими действиями создаст среди народа тот фундамент, на котором сможем создать сильную подпольную политическую организацию. Поэтому для УПА имеется широкое поле деятельности для мобилизации широких масс на вооруженную борьбу и последним замечанием там, где организационно-политической организации не имеем или имеются слабые. Поэтому преимущественно честный элемент, который не сможет быть включен в политическо-подпольно-конспиративно-организационную ботьбу, включать в небольшие отделы УПА (от 30 до 50 человек) и установить тут политическо-воспитательную и военно-учебную работу.

За всякую цену сберечь на территории “Москва” хотя один, два небольших отделов УПА, обученных военному делу, идейно и политически, которые смогут рейдировать в тех местах, где мы не имеем организационной сети, которая проводила бы политическо-пропагадистскую работу среди народа. В отделы УПА стянуть всех боевиков ВОП, которые не могут быть включены в орг. боевки на территории. Отдел командира Ольхи[1] прошу под-

чинить себе (руководство “Москвы”). Об этом командира Олексу я уже уведомил. На территории “Москвы” прошу пересмотреть все вооруженные силы (которые, как я уже упоминал, не могут быть включены в орг. работу или орг. боевки), их переорганизовать в отделы УПА.

Территория действий УПА на территории “Москвы” это территория Берестейского округа, окружного проводника друга Александра (Шварца)[2].

Вас назначаю командиром отдела УПА на территории “Москвы” и Вы переорганизуйте и постройте нашу освободительно-вооруженную силу (УПА).

Думаю, что вы уже сконтактировались с командиром М. и он находится возле вас. Прошу ему дословно передать мои замечания и совместно обсудить план работы. М. строит организацию, а Вы постройте революционно-вооруженную силу и ведите пропагандистско-политическую работу там, где нашей организации нет или она слаба и ту работу проводить не может. УПА существует далее, но всецело отделена и изолирована от организационной сети.

Командиру М. по этому делу напишу отдельно. Здесь в УПА включаем честный элемент, даже завербованный в сексотскую работу НКВД и перевоспитуем постоянным воспитательным трудом. Старую агентуру и подлых активных изменников уничтожаем.

Если с командиром М. Вы не связались, то прошу через Данило прибыть ко мне, но самому без охраны (со звязным Данилом или даже его самого взять с 2-3 хлопцами).

Относительно полученных пропагандистских материалов и проведенной Вами политическо-пропагандистской работы на той территории среди населения, как и среди повстанцев замечаний не имею.

Распространение статей и лозунгов из нашей литературы с центра не только желательно, но и обязательно.

В распространении литературы и проведении политическо-пропагандистской работы обратите основное внимание на людей из СУЗ, котоные находятся временно или работают постоянно на ЗУЗ, а именно: учителя, рабочие постоянные и сезонные, просящие хлеба, красноармейцы и т. д., согласно инструкциям, которые Вы получили.

Кое-что из литературы, учебных материалов, инструкции, лозунгов, которые прошу широко размножить на территории, городах, рабочих ячейках и т. д., согласно с разделом и при-

менением их к среде общественности к которым содержанием они относятся – Вам высылаю вместе с сообщением (грипсом). Список прилагаю.

Что касается присланных протоколов, то тут особенно имею много замечаний. Прошу только ошибочно меня не понять и не рассматривать это, как упреки, но как определенные требования и советы. Во-первых, не ориентируюсь кому Вы поручили вести ту работу или Вы сами приняли непосредственное участие в резрешении такого сложного и ответственного вопроса.

Протоколы подписали Сашко и Артем. Догадываюсь, что один из них это Дорошенко, а кто другой – не знаю.

Тут мне неважно временное не достижение, но политическая определенность, революционная четкость и справедливость тех лиц, которые могли б решать о жизни украинца в общем, а украинского восстания в отдельности. Из представленных мне протоколов и наглядно кратких автобиографий (если дело вели и писали честные люди) является ясным, то те люди были в услужении НКВД, однако заслуживают ли они все наказания смерти, я из этих протоколов установить не могу, так как:

1. В протоколах не имеются освещения тех условий, в результате которых данное лицо пошло на изменческую работу.

2. Какую проделало работу и сколько проявило собственной инициативы и т. д.

3. Если то лицо пойдя на изменческую работу к врагу является настолько подлым, что Вы удалили его от нашего движения, будет активно вредить нашей освободительной борьбе и народу.

4. Не указывайте, сколько изьято и сколько наказано смертью, а это важно, ибо нам нельзя измерять одной меркой всех агентов и всех ликвидировать. Так, например, если в отделе или боевке был командир агент, тогда боевки мало виновны в том, что он не выдержал.

Здесь надо выделять агент старый, подлый, на ответственном посту и т. д. Много среди завербованных честных, которых хотя они и пошли в услужение, сможем перевоспитать.

Это, очевидно относится к УПА, однако, ни в одном случае нельзя таких людей включать в организационную работу на территории.

Наконец, хочу ответить Вам на Ваши обиды, что я не смог Вас скоро связать с командиром М.

При отходе с Вами я Вам раз'яснил причины и уже тогда сказал Вам, что встречу с командиром М. буду иметь в первых числах ноября.

Однако, командир М. направился в рейс и не знаю смогу ли до того времени Вас с ним связать.

Вам к тому времени выделили территорию для упорядочения, которая уже год принадлежала к Вам и Вы ее должны знать. Кроме того на той территории находился отдел Ольхи, который принадлежал к Вам и в дальнейшем был Вам подчинен. На каждую записку я Вам отвечал и высылал литературу и указания.

В остальном Вам те все инструкции и так хорошо известны и полагаю, что на протяжении 2-ох месяцев самостоятельной работы поставить можете.

Когда дело связи с командиром М. затягивалось, тогда я Вам выслал связок и записки к окружному Гордею и поручил там проконтролировать работу и преподать указания и направления.

14.XI-45 г. при встрече с командиром М. я специально направил его к другу Гордею, чтобы там с Вами связался. Вы знаете, какое положение было в октябре в котовском лесу и имея узкие инструкции от проводника Корол•, а поэтому подробно обсужденные и дополненные к потребностям территории при встрече со мной 25 сентября 1945 г. и постоянная связь ко мне, не могли иметь какие либо злые воспоминания у Вас о моем недоверчивом отношении к Вам*.

Я всегда уважал Вас как своего руководителя, а теперь Вашу подчиненность мне считаю не иначе, как совместную работу, обобщенный обмен мыслей и взаимное дополнение себе, так как в некоторых участках нашей работы Вы имеете больше опыта и знаний.

Свои обязанности, как член временного провода на ПЗУЗ, мог исполнять только при взаимном понимании и помощи от Вас, Максима, Артема, Олексы, Модеста и других руководящих людей.

Думаю, что Вы меня вполне понимаете и не будете доискиваться тут какой-то тенденциозности или недоверчивости по отношению к Вам.

Обещанной карты не выслал, потому, что забыл. Передаю сегодня.

Теперь информационно:

1. На Дубенщине клика агентов-злодеев под руководством старого агента восточника Ячура** – Азона, бывшего сотенного куреня Ломоноса, именуя себя областным проводом ОУН издала листовку к украинскому народу, в которой старается унизить

---

* *У тексті:* нам

** *Так у тексті. Певно має бути:* Ягура

Ваш и Черника[3] авторитет на той территории. Копию листовки посылаю и прошу написать ответ на листовку и выслать мне...

Слава Украине!

1.XII-45 г.

Лука

Изьято у "Энэя"*

ДА СБ України, ф. 13, спр. 372, т. 3, арк. 195-198. Копія. Переклад з укр.

1 Олексій Фінчук – "Ольха" (1920-1946). У 1944-1945 рр. – к-р чоти, відділу "Прилуцького" загону (гр. "Тютюнник", ЗГ "44"). 1945-1946 рр. – к-р відділу загону "Сівача" (ЗГ "44"), к-р відділу (ЗГ "Хмельницький").
2 Зіновій Самчук – "Александер", "Шварц" (1919-1949). У 1944-1945 рр. – кер. персонального відділу ЗГ "33" ("Завихост"), пров. Ковельської, Берестейської окр. (1945). Організаційний реф. Волинської (Луцької) окр. (1946). Поручник-виховник УПА від 22.I.1948 р.
3 Дмитро Казван – "Гриць", "Черник" (1915-1946). У 1944 р. – ШВШ групи "Богун". Пров. Дубнівського надрайону (1945-1946). Сотник УПА від 24.IV.1945 р.

№ 16
ПОЯСНЕННЯ "СМОКА" ДО НАКАЗУ ПРО НОМІНУВАННЯ І ВІДЗНАЧЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ І ЦИВІЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ УПА-ПІВДЕНЬ ТА УПА-ПІВНІЧ

10 лютого 1946 р.

ПОЯСНЕННЯ
про особи додані до наказу ч. 4/45, з дня 11 жовтня 1945 р.
номінування і відзначень вояків і цивільних працівників
УПА-Південь і УПА-Північ

Номінування

Г. Степень сотника:

1. під ч. 13. Гірчиця[1] – к-р куреня УПА-Південь, який зі своїм відділом брав участь в бою на Гурбах та відзначився в багатьох боях. Згинув в вересні 1944 р. в бою з більшовиками з кількома стрільцями своєї охорони.

---

* *Надпис на аркуші*

2. під ч.14. Довбенко[2] – к-р куреня УПА-Південь, зародовий* підстаршина зі степенем плютонового польської армії. В 1943 р., як к-р сотні УПА мав багато успішних боїв з німцями і мадярами. В 1944 р. стає к-ром куреня УПА-Південь і має багато успішних боїв з більшовиками як, в селех: Градки, Обгів і Мощаниці, р-н Мізоч, учасник бою на Гурбах, де зі своїм відділом робив перший прорив, учасник більшого бою під с. Михалином, р-н Березне на Поліссю, де зістав тяжко ранений. Згинув в бою з більшовиками в с. Плоска, р-н Остріг восени 1944 р.

3. під ч. 15. Балабан – к-р куреня УПА-Південь, лейтенант ЧА, відзначився в багатьох боях, а зокрема в бою на Гурбах. Згинув в бою під с. Михалин, р-н Березне на Поліссю в травні 1944 р.

4. під ч. 16. Саблюк[3] – к-р куреня УПА-Південь. Мав багато успішних боїв на СУЗ. Згинув на початку 1945 р.

Д. Степень поручника:

1. під ч. 7. Андрій – к-р сотні УПА-Південь, учасник бою на Гурбах. Згинув в бою з більшовиками в осені 1944 р.

2. під ч. 8. Панько – к-р сотні УПА-Південь, брав участь в бою на Гурбах, робив рейд на СУЗ. Згинув при кінці 1944 р.

3. під ч. 9. Чорногора – к-р сотні УПА-Південь, брав участь в бою на Гурбах, рейдував на СУЗ. Згинув восени 1944 р.

4. під ч. 10. Бурлаченко[4] – к-р сотні УПА-Південь, брав участь в бою на Гурбах та мав багато боїв з більшовиками.

5. під ч. 11. Ярошенко[5] – к-р сотні УПА-Південь, учасник бою на Гурбах де визначився добрим командуванням і боєвістю. Згинув в с. Плоска, р-н Остріг в осені 1944 р.

6. під ч. 12. Булка[6] – к-р сотні УПА-Південь (з куреня Сторчана). Згинув в бою на Гурбах.

7. під ч. 13. Партизан – к-р сотні УПА-Південь, учасник бою на Гурбах. Згинув трагічною смертю в обгівськім лісі в листопаді 1944 р.

8. під ч. 14. Сталевий – Орел – к-р сотні УПА-Південь. Один з перших організаторів УПА на Півдні. К-р партизанських боївок на Уманщині. Згинув весною 1945 р.

9. під ч. 15. Непитайло – к-р куреня УПА-Південь – в боях на Гурбах пропав без вісти.

10. під ч. 16. Шум[7] – к-р сотні з куреня Бувалого УПА-Південь, учасник бою на Гурбах. Керував цілим куренем Бувалого під Михалином, р-н Берез[не] де відзначився вмілим командуванням і боєвістю. Згинув в 1945 р. на Крем'янеччині.

** Zarodowy – племенний (пол.).*

11. під ч. 17. Чорноморець[8] – ад'ютант штабу к-ра Ясена, учасник бою на Гурбах, рейдував зі сотнею на СУЗ. Один з перших організаторів УПА на Півдні. Тяжко раненого більшовики восени 1944 р.*

12. під ч. 18. Шум – к-р сотні зв'язку УПА-Південь. Брав участь в бою на Гурбах, мав багато успішних боїв з німцями та більшовиками. Згинув весною 1945 р.

Е. Степень хорунжого:

1. під ч. 6. Ігор[9] – заступник сотенного УПА-Південь, учасник боїв на Гурбах, де і згинув відзначившись в бою.

2. під ч. 7. Шраменко – к-р чоти УПА-Південь.

3. під ч. 8. Корнієць – к-р чоти УПА-Південь.

4. під ч. 9. Грім – к-р чоти УПА-Південь.

5. під ч. 10. Повстанець – к-р чоти УПА-Південь.

6. під ч. 11. Волинець – к-р чоти УПА-Південь.

7. під ч. 12. Костенко – к-р чоти УПА-Південь.

8. під ч. 13. Байда – к-р чоти УПА-Південь.

9. під ч. 14. Веселий – к-р чоти УПА-Південь.

Всі вичислені під Е. ч. 7-14 брали участь в боях на Гурбах.

Відзначення

А. Золотий Хрест Бойової Заслуги І-ої кляси:

1. під ч. 4. Максим – Сухий – шеф зв'язку УПА-Південь, який в окруженні більшовиками з криївки бився цілий день, сказав палку революційну промову до селян, а вистрілявши всі набої застрілився, понищивши перед тим всю зброю і речі, які були в криївці. Згинув в криївці в лісі під с. Сошище, р-н Шумськ.

Б. Золотий Хрест Бойової Застуги ІІ-ої кляси:

1. під ч. 8. Довбенко – сотн. УПА-Південь.

2. під ч. 9. сотн. Саблюк – УПА-Південь.

3. під ч. 10. пор. Шум – (з куреня Бувалого) УПА-Південь.

4. під ч. 11. пор. Шум – (шеф зв'язку) УПА-Південь.

Г. Срібний Хрест Бойової Заслуги І-ої кляси:

1. під ч. 3. сотн. Балабан – УПА-Південь.

2. під ч. 4. сотн. Гірчиця – УПА-Південь.

3. під ч. 7. Маруся – (зв'язковий, який згинув в криївці зі Сухим – Максимом).

---

* *Так у тексті. Певно має бути продовження:* захопили в полон

4. під ч. 8. пор. Булка – УПА-Південь.*

5. під ч. 9. пор. Сталевий – Орел – УПА-Південь.

Д. Срібний Хрест Заслуги:

1. під ч. 14. Славко – Яр[10] – шеф зв'язку УПА-Південь, згинув восени [19]44 р.

2. під ч. 17. Ватра – СБ, УПА-Південь. Старий член ОУН, ідейний і працьовитий. Згинув весною 1944 р.

3. під ч. 22. Шворний[11] – окружний реф. СБ на Поліссі, своєю ідейністю і працею здобув великий авторитет і популярність серед поліщуків. Згинув літом 1945 р.

4. під ч. 23. Оля – санітарка УЧХ, УПА-Південь, яка в часі акції і наскоку на шпиталь, не покинула тяжко ранених стрільців, але згинула разом з ними восени 1943 р.

5. під ч. 24. Катруся – УЧХ "Північ", член ОУН з 1939 р., ідейна і працьовита, згинула восени 1944 р.

6. під ч. 25. Лемко[12] – провідник округи "Схід", згинув восени 1944 р.

7. під ч. 26. Батько[13] – провідник Вінничини. Згинув в бою з більшовиками весною 1944 р.

8. під ч. 27. Лаврін[14] – співробітник політичного осередка УПА-Південь. Згинув восени 1944 р. в с. Дермані, р-н Мізоч.

9. під ч. 28. Іван Га – співробітник політичного осередка УПА-Південь. Родом зі СУЗ. Будучи заскоченим більшовиками застрілився.

10. під ч. 29. Кальба – Пастушенко – родом з Тернопільщини, років понад 30, в'язень польської тюрми. Від 1942 р. до 1943 р. обласним провідником Запоріжжа. В 1943 р. обл[асний] пров. Полтавщини і Київщини. Згинув з рук більшо[вицьких] партизан під с. Дермань, р-н Мізоч, обл. Рівне.

11. під ч. 30. Устя – Кіляр Маруся родом з Перемишля. Провідниця УЧХ на Крем'янеччині. Згинула в м[ісяці] січні 1944 р.

12. під ч. 31. Тополя – Обруч – УЧХ "Північ", пров. на Дубенщині, родом з Рівенщини. Згинула в березні 1945 р. в бою з більшовиками під садівським лісом, р-н Торчин, обл. Луцьк.

З. Бронзовий Хрест Заслуги:

1. під ч. 10. Шершень[15] – родом з 1 • с. Спасова, р-н Мізоч, обл. Рівне. Років біля 30, освіта середня, референт СБ при штабі УПА-Південь. Згинув в м[ісяці] листопаді 1944 р.

---

* *У тексті помилка:* УПА-Північ

2. під ч. 11. Сизий[16] – родом зі с. Здовбиця, р-н Здолбунів, років біля 20. Пров. юнацтва на Здолбунівщині, в 1943-44 рр. Від грудня 1944 р. працює при осередку СБ УПА-Півні[ч].

3. під ч. 12. Став – Зінько – родом з с. Піддубці, р-н Теремне, обл. Луцьк. Років біля 30, член ОУН від 1937 р., заслужений революціонер. Згинув в с. Піддубцях в бою з більшовиками 14.VII.1945 р.

4. під ч. 13. Ворон[17] – зі с. Звірів, р-н Теремне, обл Луцьк. Довголітний член ОУН на пості районового провідника. Від 1945 р. реф. СБ при надрайоні.

5. під ч. 14. Роман – родом з Торчинського р-ну, функер*-радист, від 1945 р. провідник надрайону. Помер на тиф восени 1945 р.

6. під ч. 15. Корній – Куба – Кравчук Микола[18] , родом з с. Дермань, р-н Мізоч, обл. Рівне. Років біля 30. Працівник осередку СБ ГО. Згинув в бою з більшовиками весною 1945 р. в Корецькому р-ні.

7. під ч. 16. Терешко[19] – Каранець – родом з с. Колесник, Гощанського р-ну, обл. Рівне. Довголітній член ОУН, в'язень польської тюрми. Найдрайоновий реф. СБ – Кореччини. Років біля 35, згинув весною 1945 р.

8. під ч. 17. Карпатець – родом зі Стрийщини (брат Даркі Р.**). Старий член ОУН. Робітник зв'язку УПА-Південь.

9. під ч. 18. Віра – родом з м. Рівного. Розвідчиця і машиністка осередку СБ УПА-Північ. Згинула весною 1945 р.

10. під ч. 19. Криця – Максись Євгена – родом з с. Дермань, р-н Мізоч. Зв'язкова УПА-Південь.

11. під ч. 20. Галя – родом з Володимирщини, обл. Луцьк. (жінка сл. п. сотн. Кори) машиністка при штабі УПА-Північ.

12. під ч. 21. Христя[20] – родом з с. Ходоси, р-н Александрія. До 1945 р. шеф зв'язку при штабі Дубового УПА-Північ. Пров. УЧХ в 1945 р. при надрайоні. Ідейна і працьовита революціонерка.

13. під ч. 22. Лиман – родом з Остріжчини, обл. Рівне. Років біля 25 – добрий зв'язковий, ідейний революціонер. Згинув в грудні 1945 р.

14. під ч. 23. Діброва – шеф зв'язку УПА-Південь.

15. під ч. 25. Юрко – родом з Луцького р-ну, років біля 25, реф. СБ Луцького надрайону, добрий організатор і слідчий. Згинув в бою з більшовиками 28 лютого 1945 р. під садівським лісом, р-н Торчин.

---

* *Funker – радист (нім).*

** *Певно має бути:* Ребет

Подані під числами: 24, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37 – докладніших даних подати не можу.

/-/ Смок

Постій, дня 10.2.1946 р.

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 60, арк. 246-248. Копія.

1 Василь Шерстюк – "Гірчиця" (1921-1944). У 1944 р. – к-р сотні (з'єднання "Холодний Яр" УПА-Південь). Сотник УПА від 24.IV.1944 р.
2 Іван Золотнюк – "Довбенко" (1905-1944). У 1944 р. – к-р куреня (гр. "Богун", УПА-Південь). Сотник УПА від 24.IV.1944 р.
3 Остап Качан – "Саблюк", "Косар", "Остап", "Шаркан" (1910-1944). У 1944 р. – к-р рейдуючої групи, куреня, з'єднання УПА-Південь. Сотник УПА від 12.X.1952 р.
4 Роман Шушкевич – "Бурлаченко" (1910-1945). У 1944 р. – к-р сотні УПА-Південь. Поручник УПА від 24.IV.1944 р.
5 Олександр Бережний – "Ярошенко" (1911-1944). У 1944 р. – к-р чоти, сотні, відділу УПА-Південь. Поручник УПА від 24.IV.1944 р.(
6 Петро Баканчук – "Булка" (-1944)*. У 1944 р. – к-р сотні куреня "Сторчана" (УПА-Південь). Поручник УПА від 24.IV.1944 р.
7 Дмитро Гой – "Шум" (1921-1945). У 1944-1945 рр. – к-р сотні УПА-Південь. Поручник УПА від 24.IV.1944 р.
8 Євген Басюк – "Компанієць", "Чорноморець" (1922 р. н.). У 1944 р. – ШВШ з'єднання "Холодний Яр". Поручник УПА від 24.IV.1944 р.
9 Семен Рудь – "Ігор" (1917-1944). У 1944 р. – заступник к-ра сотні (сотня "Булки", курінь "Сторчана", УПА-Південь). Хорунжий УПА від 24.IV.1944 р.
10 Петро Зварах (Зварич) – "Славко", "Яр" (1917-1944). У 1944 р. – кер. зв'язку ВО "Богун", УПА-Південь.
11 Михайло Середа – "Шворний" (1922-1945). У 1944 р. – реф. СБ, комендант запілля ВО "Заграва". 1944-1945 рр. – кер. ВСБ ЗГ "33" ("Завихвост"), реф. СБ Ковельської округи (ВО "Славута"). Поручник СБ від 22.I.1948 р.
12 Юрій Федорук – "Лемко" (1921-1944). У 1944 р. – к-р сотні, пров. Подільської округи ("Схід").
13 Омелян Грабець – "Батько" (1911-1944). У 1944 р. – пров. Вінницької обл., Подільської округи ("Схід"), к-р групи УПА-Південь.
14 Володимир Волосовець – "Забіяка", "Лаврін" (1921-1944). У 1944 р. – співробітник політвиховного відділу УПА-Південь.
15 Кирило Карпюк – "Шершень" (1912-1944). У 1944 р. – реф. СБ УПА-Південь.
16 Микола Кравчук – "Сизий" (1921-1945). У 1944 р. – реф. юнацтва Здолбунівського надр. 1944-1945 рр. – працівник СБ УПА-Північ.
17 Федір Новак – "Ворон", "Соловей" (1916-1946). У 1944 р. – пров. району. 1945-1946 рр. реф. СБ надрайону, старший слідчий СБ ПЗУЗ.
18 Микола Кравчук – "Корній", "Куба" (1915-1945). У 1944-1945 рр. – працівник референтури СБ ВО "Богун", канцелярійний робітник осередку СБ південно-східної ГО НВРО ("Південь"), працівник СБ Корецького надр. Хорунжий СБ від 22.I.1948 р.
19 Микола Каранець – "Сокіл", "Терешко" (1910-1945). У 1944-1945 рр. – реф. СБ Корецькочо надрайону.
20 Харитина Терещук – "Гуцулка", "Христя" (1921-1945). У 1944 р. – кер. відділу зв'язку ЗГ "33". 1945 р. – реф. УЧХ надрайону.

---

* *Рік народження не устійнено.*

№ 17
ЛИСТ-ЗВІТ ПРОВІДНИКУ В ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СПРАВАХ

15 червня 1946 р.

Друже Провідник[1]!

Повертаючи від пров. Л[емеша][2] я залишив для Вас почту і всі матеріяли які привіз зі собою. До почти долучив книжочку до шифровання зі мною згідно з Вашою вимогою поставленою в записці з дня 6.12.45 р. В середині до почти долучив спис висланих матеріялів, але не поставив біжучого числа. Прошу уважати ту почту за ч. 1/46. Сьогоднішну почту зазначую ч. 2/46.

Подаю систему шифрування.

1) Текст книжочки ст. 5. 2) Вживати буду число дробу, чи ломане через риску, приміром: 4/1, число 4 означає четверта лінійка друку з гори (на ст. 5), а число 1 означає першу букву в четвертій лінійці (ч).

Для проби долучую до записки шифровані біографічні дані про сл. п. Модеста. Коли на Вашу думку така система шифрування є не вистарчаюча то прошу подати свою систему. Почту буду висилати старою дорогою, заадресовуючи на Ваш номер згідно з договореністю з пров. Л[емешем]. На л[ик]ови буду ставити все один і той самий знак, на що прошу звернути увагу. Всі оригінальні документи згідно з Вашою вимогою буду висилати до Вас.

Відносно доручених мені справ вияснення смерті сл. п. М-а і Стефка, то на жаль, поза коротким описом обставин смерті, який я вислав, конкретних матеріялів в тій справі не можу стягнути. Тих двох місцевих, які були в той день разом зі сл. п. М-а і одинокі вийшли живими з окруження, то: один пс[евдо] Дуб був дуже солідний і ідейний – згинув по геройськи в бою з більшовиками у вересні 1945 р. в селі Ставок, р-н Теремне. Будучи тяжко раненим, застрілив лейтенанта НКВД, як той намагався його роззброїти і сам дострілився. Другий місцевий – це був районовий Клеванського р-ну пс[евдо] Вуйко. При провірці кадрів і розроблюванні агентури в тому терені сл. п. Модестом він пронюхав письмо носом і звіяв. Відтак був сипаний кілька разів агентами. Один протокол, в якому згадує агент з того терену про Вуйка, я Вам вислав в почті ч. 1/46. Псевда того агента (внутрішник) сейчас собі не пригадую. Вуйко скривається і ніяк до сего часу не можна його піймати.

Не має сумніву, що сл. п. М-а впав з друзями через провокацію агента Вуйка, який в той час стояв на варті і підпустив більшовиків на 30 м, хоч обсервація кругом була до 500 м. Щодо смерті сл. п. Стефка, то тут причиною смерті був агент Ривай – к-р відділу при якому був сл. п. Стефко. Ривай закватирував сл. п. Стефка до криївки в свойому селі і по двох годинах ту хату окружили більшовики і зайшли криївку. Ривай був виразно всипаний агентурою, але при розроблюванню його наскочили на постій більшовики і Залісний[3], який розробляв Ривая, був змушений його ліквідувати не розробивши.

Біографічні дані про сл. п. М-а вишлю другим разом, бо ще не вспів стягнути. До сьогодня не видано повідомлення про смерть сл. п. М-а. Він був дуже популярний серед населення і таке повідомлення від організації було б побажаним.

Про агента-внутрішник[а] Надю зі справи Т. ще не вспів я зібрати персональних матеріялів, бо ще не бачився з людьми з того терену.

По зимовому нажимі 1945/1946 р. в якому організація на ПЗУЗ понесла великі втрати провідних людей і як дотепер знова потерпіла найбільше референтура СБ. Я взагалі не роблю Вам великих надій, що зможу з тими кадрами, які залишилися, успішно повести боротьбу з агентурою, яка в терені "Одеса" набрала великих розмірів, а властиво перебрала організацію в свої руки. Причиною того є несубординація і невиконування організаційних інструкцій і наказів проводом того терену протягом 1945 року, а я сказав би навіть протягом 1944 року. Я навіть не уважаю, що ми [в] тому терені мали організацію. Там ми мали чесних партизан і між ними вирафінувану агентуру, очолювану ще від 1943 року старими вирафінуваними НКВД-истами, які як полонені вступили в відділи УПА. Весь той партизанський рух був очолений з нашої сторони зарозумілим отаманом Олексою. Агенти тонко відчули його слабу сторону і зачали Олексу під'юджувати. Мовляв, ми край – самостійна одиниця і мусимо робити так, як уважаємо за доцільне, бо не всі інструкції, які є добрі в Галичині, можемо примінити в нашому терені. В головному ходило переконати тих отаманів, що організація переоцінює НКВД і в боротьбі з агентурою є на мильних рейках.

Довго довелося мені переконувати Олексу і весь провід, що їх погляди є неправильні і доказувати конкретними матеріялами. Без сумніву, що найбільшу ролю тут відіграв Далекий. Олекса і Василь вже зрозуміли, що плентаються в хвості і стали куклами в руках агентів, але їх спроба радикального вздоровлення орг[анізації]

потерпіла невдачу. Внаслідок чого і вони падають жертвою агентури, бо агентура, побачивши рішучу поставу організації відносно уздоровлення терену "Одеса", пішла на отверту провокацію, а позбувшися Олекси, Василя, майора Лигу, Самари (реф. СБ, назначений на місце Далекого, зліквідований агентом) проголосили себе краєвим проводом (Далекий, Терешко-Зимний[4] і Тарас[5]).

Висилаю Вам летючку і наказ виданий тим самозванчим новоспеченим проводом. Долучую також летючку, яку у відповідь видав [маб]удь політвиховник сл. п. Романа-Енея. Також долучую відписи всяких грипсів, які відносяться до того терену. Характерні є грипси Терешка-Зимного і Труби рай. реф. СБ Тучинського р-ну (старого агента) до агента Володі (Гриця, який є під містом Рівним). Долучую запити Терешка через Володю до Уліяна[6] (гляди спис матеріялів ч. 10).

Про розгуканість Олекси свідчить також його грипс до Гриця, якого він під впливом Терешка хотів собі підпорядкувати без порозуміння зі мною, хоч Гриць до його терену не належав. Гарне насвітлення про банду Далекого (під маркою організації) дає рай. пров. Ол[ександрійського] р-ну Руский[7], який не хоче підпорядкуватися агентурі і просив Ул[іяна] як свойого колишнього зверхника ратувати його і терен від тої банди. Справу того терену (Руского) вже полагоджено.

Прошу подати мені свої думки і вказівки відносно справи банди Далекого. Терешко має вже бути зліквідований (атентатом), але цего я ще остаточно не провірив. Уважаю, що на ті летючки банди Провід організації повинен видати до народу свою відповідь.

В останній хвилині дістав я документи адресовані до начальника РО НКВД міста Ратно від ОББ УМВД Вол[инської] області, м. Луцьк. Ті документи мали б бути згублені нач. НКВД з Ратна в р-ні Теремне. Їх запаковую в осібн[ом]у пакеті і прошу дописати до списка ч. 2/46 р.

Здоровлю щиро Вас і дружину, і бажаю крепкого здоров'я.

С[лава] У[країні]!

15.6.46 р.

/Кучма/

ДА СБ України, ф. 13, спр. 398, т. 18, арк. 23-28. Оригінал.

1 За свідченням члена Проводу ОУН Василя Кука ("Леміш"), лист адресовано референту СБ ОУН Миколі Арсеничу ("Михайло").

2 Василь Кук – "Ле", "Леміш", "Коваль", "Кочегар" (1913 р. н.). 1944-1946 рр. – провідник ПСУЗ (ОСУЗ), к-р УПА-Південь, член Проводу ОУН, ініціатор створен-

ня НВРО. Генерал-хорунжий УПА від 14.X.1952 р. (згідно постанови УГВР від 20.X.1952 р. Див.: ДА СБ України, ф. 5, спр. 51895 (конверт).
3 Панас Ковальчук – “Залісний”, “Петро”, “Яшко”, “Яшкін” (1913-1949). У 1944-1946 рр. – реф. СБ ВО "Турів", північно-західної ГО НВРО, ПЗК “Хмельницький” (“Москва”, "Ліс"). Сотник УПА від 22.I.1948 р.
4 Степан Костецький – "Зимний", "Терешко" (1919-1945). 1944-1945 рр. – політвиховник групи "Заграва", співробітник політичної референтури ПСК "Одеса". Член самопроголошеного проводу краю “Одеса" (1945).
5 Павло Трофімчук – "Тарас" (1916-1946). 1944 р. – організаційно-мобілізаційний реф. ВО "Заграва". Член самопроголошеного проводу краю “Одеса" (1945-1946).
6 Анатолій Маєвський – “Гребля", "Йовта", "Уліян" (1918-1955). 1944-1945 рр. – політ. референт, референт СБ Рівненськго надрайону. Провідник Рівненської округи (1945-1946). Сотник СБ від 22.I.1948 р.
7 Степан Литвин – "Руський" (1925-1946). У 1945-1946 рр. – пров. Олександрійського р-ну.

На бойовий фонд. Дереворити Н. Хасевича

№ 18
СПИСОК ВИСЛАНИХ НА АДРЕСУ “0948” МАТЕРІАЛІВ ВІД “555”

№ 3/46 *20 серпня 1946 р.*

СПИС
висланих матеріалів на 0948 дня 20.VIII.1946 р.

ч. 3/46

Північно-західний край		
1.*[1] Суспільно-політичний огляд Північно-західного краю за 1945 рік	1	прим.*[2]
2. Опис бою УПА (оперативне зведення за 1945 р.)	1	“
3. Оперативний звіт бригади "Соборна Україна"	1	“
4. Оперативний звіт бригади "Помста Базару"	1	“
5. Оперативний звіт "Холмська бригада"	1	“
6.*[1] Суспільно-політичний огляд з терену Ковельщини за час від 1.I.46 р. до 1.VI.46 р.	2	“*[2]
7. Ворожі сили в терені з 25.VI.46 р.	1	“
8. Звіт з роботи СБ від 10.III до 10.IV.46 р.	1	“
9. Суспільно-політичний огляд Володимир-Горохів до 10.IV.46 р.	2	“*[3]
10. Суспільно-політичний огляд Дубенщини	2	“*[3]
11. Інформації з терену Дубенщини з червня 1946 р.	2	“*[3]
12. Вістки з терену від 23.IV до 14.VI.46 р.	1	“
13. Вістки з терену 18.V до 15.VI.46 р.	1	“
14. Інформації з Берестечківського р-ну від 1.V до 20.46*	1	“
15. Інформації з Ратненщини за грудень 1945 р.	2	“*[3]
16. Біографія сл. п. Мирона[1]	1	“
17. Біографія сл. п. Пташки[2]	1	“
18. Біографія сл. п. Мітли[3]	1	“
19. Біографія Федося[4]	1	“
20. Інформація про смерть к-ра Романа	2	“*[3]
21. Інформація про ранення к-ра Федося	2	“
22. Листівка "30 червня 1941 р."	1	“
22/ а. Друзі-революціонери	2	“*[3]
Терен б[увшого] краю "Одеса"		
23. Інформаційний звіт від липня 1945 р. по липень 1946 р.	2	“*[3]
24. Суспільно-політичний огляд р-нів: Рокитне, Корець, Межиріч, Гоща і західно-північні р-ни Житомирщини - Олевськ, Ляльчин. Від листопада 1945 по червень 1946	2	“*[3]
25. Звіт від 1.II до 13.IV.46 р. Сівача	1	“*[3]
26.*[1] План агентурно-оперативных мероприятий по ликвидации банды УПА бандглаваря Сметаны, оперирующего в Рокитновском р-не (відпис)	1	“
27.*[1] Відпис листа "Друже Зінько[5]" з 12.III.46 р. Варка[6]	2	“*[3]
28.*[1] День української Державності (30 червня)	2	“*[3]
29.*[1] Відпис листа "Друзі" з 11.VII.46 р. Варка	2	“*[3]
30. Відпис листа "Друзі Юрко[7], Сівач і Чорногуз" з 12.VIII.1946 р. - Кучма Петро	1	“
31. Відпис листа "Вп. Далекий" з 18.VII.46 р. Чупринко	1	“*[3]
32. Відпис листа "Друже Лис і Юрко" Олекса	1	“*[3]

Матеріали і переписка, видані бандою Далекого

33. Наказ членам ОУН і відділам УПА від 5.XII.45 р. (Далекий, Зимний, Тарас)	1	"
34. Листівка "З Новим роком, друзі" 1 січні 1946 р. (Далекий, Зимний, Тарас)	1	"
35. Універсал УГВР	1	"
36.*1 Листівка "Українські громадяни" оригінал і відпис. (Організація Українських Націоналістів)	2	"*3
37. Відпис грипса "Друже Сівач" від 18.IV.46 р. Зінько	1	"
38. Грипс (оригінал) "Друже Чмелик" 4.V.46 р.	1	"
39. Грипс (оригінал) "Друже командир" 28.VI.46 р. Дніпро	1	"
40. Відпис грипса "Друже Орленко" з 20.VI.46 р. Далекий	1	"
41. Грипс (оригінал) "Друже Чмелик" з 2.I.46 р. Далекий	1	"
42. Грипс (оригінал) "Друже Чмелик" з 4.V.46 р. Грицько	1	"
Матеріали, видані осередком ОУН на ПЗУЗ		
43. Обіжник ч. 1 з 1.VI.46 р. і інструкція (залучник до обіжника)	1	"
44. Листівка "31 серпня - свято Зброї"	1	"
45.*4 Листівка "Українські селяни"	1	"*2
46.*5 Листівка "Українська молодь" серпень 1946 р.	1	"*3
47. Листівка "Українська молодь міст і сіл" серпень [19]46	1	"*3
48. Всім службовцям, урядовцям, воїнам ЧА, робітникам, селянам, всім громадянам СРСР травень 1946 р.	1	"
49. Листівка "Українці"	1	"
50. "З днів боротьби ч. I"	1	"
51. "З днів боротьби ч. II"	1	"
52. Звіт з праці за час з 22.II до 30.VI.46 р. з 9.VII.1946 р. Лисий	2	"
53. Взірці: "На бойовий фонд ОУН і УПА"	2	"
Різне		
54. Відпис "Друже командир Лука" грипс 26.VII.46 р. Данило	1	"
55. Відпис "Друже Данило" 10 серпня [19]46 р. Лука	1	"
56. Відпис грипса "Друже Чад[8]" з 27.VI.46 р. (провокативна група НКВД) підпис - "Провідник ПЗУЗ Гео" (підпис нечіткий)	1	"

С[лава] У[країні!] /-/ 555

О - вибито на машинці.*6

ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 81, арк. 7-8. Копія.

1 Федір Затовканюк - "Мирон" (1917-1946). У 1944 р. - реф. СБ надрайону. 1945-1946 рр. - реф. СБ Волинської (Луцької) округи. Поручник СБ від 22.I.1948 р.

2 Сильвестр Затовканюк - "Пташка" (1915-1944). У 1944 р. - комендант запілля ВО "Богун". Хорунжий УПА від 3.VI.1944 р.

3 Олександр Присяжнюк - "Макар", "Мітла", "Каруспун" (1915-1945). У 1944-

---

* *Так у тексті.*

** *Надпис у титулі.*

*1 *Цифрі передує надпис:* 1/I – *Цифра обведена графічно:* О

*2 *Текст супроводжує надпис:* – 305

*3 *Позначка виправлена графічно:* - '' -

*4 *Цифрі передує надпис:* (4)

*5 *Цифрі передує надпис:* -2-

*6 *Надпис у титулі. Надпис попереджує про графічні виділення у тексті.*

1945 рр. - кер. контррозвідувального відділу КВШ УПА-Північ, реф. СБ ПЗУЗ. Підполковник-контррозвідки УПА від 25.III.1945 р.
4 Микола Гаврилюк - "Аркадій", "Борис", "Федось", "Чорнота" (1920-1946). У 1944 р. - працівник СБ Луцького надр. 1945-1946 рр. - реф. СБ Колківського, Рафалівського надр., Ковельської округи.
5 Іван Кроль - "Зінько", "Чорнота" (1920-1951). У 1944 р. - пров. Людвипільського району, к-р відділу УПА. 1945 р. - пров. Костопільського надрайону. 1946 р. - організаційний реф. самопроголошеного проводу краю "Одеса".
6 Ярослава Скаб - "Ганка", "Варка", "Івга" (1916 р. н.). У 1944 р. - реф. УЧХ Костопільського надрайону, ВО "Тютюнник". 1945 р. - організаційний реф., пров. Сарненської окр. Організаційний реф. тимчасового проводу ПСК "Степ" (1946). Восени 1946 р. була заарештована радянськими спецорганами.
7 Яків Яковлів - "Кватиренко", "Юрко" (1918-1946). У 1944 р. - к-р з'єднання "Хмельницький" (гр. "Тютюнник", ЗГ "44"). 1946 рр. - реф. тимчасового проводу ПСК ("Степ", "Схід"). Поручник УПА від 24.IV.1945 р.
8 Іван Ващишин - "Чад" (1919-1948). У 1946 р. - пров. Рівненського району.

№ 19
ЛИСТ-ЗВІТ ПРОВІДНИКУ В ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СПРАВАХ

22 серпня 1946 р.

Друже Провідник[1]!

Дня 17.8.46 р. я вислав до Вас через К-13[2] почту: 1. особ[исті] док[ументи] єфр. Полевий Сидор, 2. особ[исті] док[ументи] Атамарзаєва, 3. кап. Колєсова, 4. мл. лейт. НКГБ Кочерова, 5. ст. лейт. Новика, 6. капітана міліції Мельнікова, 7. план Мельнікова по ліквідації відділу УПА Сметани, 8. біографії: а) Мітли, б) Федося, в) Мирона, г) Пташки. Вислана почта була номерована ч. 3/46 р.

Дня 22.8.46 р. вислано до Вас знова почту згідно з списком з дня 20.8.46 р., який долучую один прим[ірник] до матеріялів, а один до грипса.

В прим[ірнику] списку долученого до мат[еріялів] я мабуть помилково зазначив той список ч. 3/46, замість ч. 4/46.

Список і почта з дня 20-22.8.46 р. я вже з черги четвертою яку висилаю до Вас в 1946 р. Отже номерую її ч. 4/46.

"В попередних почтах згадував я про диверсийну роботу бувшого реф. при краю "Одеса" Далекого. Сьогодня висилаю всі зібрані з того терену матеріяли і переписку Далекого, і його кліки (Грицько, Зінько, Дніпро), і звіти наших людей.

Матеріяли і переписку банди Далекого зібраті в списку окремо під порядковими числами від 18-25. Біографії Мітли, Мирона,

Пташки і Федося висилаю вдруге, бо може почта вислана через К-13 не дійде.

Не знаю, чи Ви дістати могли передні почти, тому не можу послуговуватися шифром.

За час зими впали ще два окр[ужних] реф. СБ на ПЗУЗ Мирон і Федось. Коли говорити про фахові професійні сили у мене по ділянці СБ то їх вже не маю я. Сам так обвантажений роботою, що протягом літа 1946 р. не розглянув ані одної справи.

В справі банди Далекого до сьогодня ані від Вас, ані від Л[емеша] я не дістав нічого. Побажаним було б, щоби Провід ОУН видав в тій справі відозву до народу і членів ОУН і УПА на терені бувшого краю "Одеса".

Сьогоднішну почту висилаю старою дорогою, бо через К-13 я не хочу без Вашої згоди більше висилати.

В архівах з 1944 р. знайшов я приказ Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР от 9 сентября 1943 г., № 590. Вправді я вже висилав копії того приказу ще сл. п. пров. Охримови, але для в[ся]кої певности висилаю сьогодня ще для Вас оригінал.

У висланих матеріялах не висилаю ані одного протоколу, бо ті всі протоколи, які пишуть ті слідчі якими я сьогодня розпоряджаю, соромно мені висилати. Прошу врахувати, що я лишився з керівництва на ПЗУЗ сам (і полагоджую цілість справ), поможіть мені хоч одним слідчим. Докладніше про всі справи пишу в почті до пров. Л[емеша], бо можу шифрувати.

До Вашої почти долучую для орентації спис матеріялів висланих на 0948. Думаю, що ті всі матеріяли Ви дістанете. Спис матеріялів висланих до Вас долучив я також до почти висланої на 0948.

Чекаю цю почту від Вас. Прошу прислати мені відписи протоколів, які могли б мені послужити як вишкільний матеріял.

Здоровлю щиро.

С[лава] У[країні]!

22.8.46 р.

/Кучма/

ДА СБ України, ф. 13, спр. 398, т. 18, арк. 21. Оригінал.[3]

1 За свідченням члена Проводу ОУН Василя Кука ("Леміш"), лист адресовано референту СБ ОУН Миколі Арсеничу ("Михайло").

2 Йдеться про реф. СБ Тернопільської округи "Кайдаша", "Юрка".

3 Рукописний переклад тексту рос. мовою: ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 87а, арк. 70-71.

№ 20
КОМУНІКАТ ПРОВОДУ ОУН НА ПЗУЗ ЩОДО "АКЦІЙ САМОЗВАНЧОГО "КРАЄВОГО ПРОВОДУ ОУН" НА ЧОЛІ З ДАЛЕКИМ"

Серпень 1946 р.

КОМУНІКАТ

Провід Організації Українських Націоналістів на Північно-Західних Українських Землях повідомляє членів ОУН, УПА і всіх громадян на ПЗУЗ, що:

1. Від місяця грудня 1945 р. на Кореччині, Костопільщині, Сарненщині Рівенської області деякі бувші члени ОУН і УПА на чолі з Далеким, Зимним і Тарасом зірвали зв'язок з Проводом ОУН на ПЗУЗ, створили провокаційно-диверсійну групу, яка в дальшому діє під назвою ОУН, називаючи себе "Краєвим Проводом ОУН".

2. Всі диверсійні акції самозванчого "Краєвого проводу ОУН" на чолі з Далеким є протизаконні, всупереч приписам устрою ОУН і діють на шкоду Організації й українського народу.

3. Провокаційно-диверсійна група Далекого поширює брехливі, видумані ворогом наклепи на членів Проводу ОУН на ПЗУЗ і поодиноких загальновідомих революціонерів, з метою підірвати довір'я українського народу до Організації.

4. Провід ОУН на ПЗУЗ, ствердивши, що Далекий, Зимний і Тарас ведуть зрадницьку, ворожу роботу, виключає Далекого, Зимного і Тараса з членів ОУН і взиває їх заперестати розгортати яку небуть акцію під назвою ОУН. Кожне відхилення від цієї перестороги буде Організація безпощадно поборювати.

5. Виключенню з членів ОУН підлягають всі ті члени ОУН і УПА, що після проголошення комунікату братимуть дальшу участь в акції Далекого проти ОУН.

6. Провід ОУН на ПЗУЗ взиває всіх членів ОУН і УПА, яких група Далекого втягнула в диверсію проти ОУН, зірвати з нею та станути в карні ряди революційно-визвольного руху ОУН.

Члени УПА, ОУН і українські громадяни на ПЗУЗ!

Переживаємо час найбільшого більшовицького натиску, терору, брехні, провокації і підлості зрадників, юдів, що пішли на службу ворогові і продають свій народ.

Організація напротязі своєї довголітньої героїчної боротьби пережила не одну спробу ворога підірвати довір'я українського народу до ОУН, довести до братовбивчої боротьби і роздорів.

Одначе, всі способи ворога були даремні і знайшли твердий рішучий відпір членів організації і українського народу.

Провід ОУН на ПЗУЗ вірить, що Ви, які брали і берете активну участь в боротьбі українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу, очолювану і керовану ОУН, реально оціните ворожий підступ і не дасте себе спровокувати кучці агентів з під стягу Далекого. Ніколи не зійдете зі шляху революційної боротьби за УССД, в якій мільйони найкращих синів і дочок українського народу, членів ОУН і УПА віддали своє життя і кров.

Віримо, що ворог не в силі заломати Вашої Віри в перемогу і не в силі захитати Вашого довір'я до ОУН і Проводу.

Вже недовгий час, коли скровавлену нашу землю пробудять воскресні дзвони. Узброїть себе у витривалість і посвяту для перемоги великої справи.

Вперед за Українську Самостійну Соборну Державу!

Наша справа свята, перемога буде за нами!

Слава Україні! – Героям Слава!

Провід
Організації Українский Націоналістів на ПЗУЗ

Серпень, 1946 р.

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 8, арк. 102.

№ 21
ЗАШИФРОВАНІ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ПІДПІЛЛЯ РЕГІОНУ "ЛІС"

1 грудня 1946 р.

Пнжххеоце ио пщж. нвіяч юесмся – Лію – №1
(суис ха "нд. дд. дупо")[1]

1 орисцвбцка – сіф.
2 " – дпхліол.
3 " – юоиопв.
4 " – юоияцк.
5 " – сіху згіулі (що виконують роботу на різне доручення).
6 " – рпілюніулі.

7 " – іоатшмбятшіб.
8 зучжц – іокkiіеьдуьоч уцвьодхиц.
9 " – ппівнаоч э щіууч.
10 " – зерехиц кт іікюгта.
11 збидугопн щтбц упдррпэ пік йирпмб.
12 олщифо ербвиш йфяп.
13 [...]пфлюиишцт чегцка збисіазчэзніб зц осй. фцбпяк.
14 збшфосьнихиц гпкнії ТЯН.
15 кбцзодбялі в шфихи ПЬС.
16 фббліції фкв[п]фббіпциш – вітхтогпопв.
17 " " " – СВ
18 " " " – псчузгбцзосурэ.
19 " " " – оскдхіиицсрії.
20 к[а]гто рщтіеелсц – осй. хаоепс.
21 " " – відоплака сцчзон.
22 " " – саівюоцка сцчзон.
23 " " – б[п]ттіиц ікщтфшлі пс[ч]цо біфггогпопв.
24 " " – псчузгбцзовопщ итячч іг о сзсэфихньх.
25 кіфгто ж нлхол іупдррпую.

1.XII.1946 р.

/-/ Чор-енко

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 49, арк. 336. Копія.

1 *Ймовірний варіант розшифрування тексту:*

Пояснення по орг. звіту терену – "Ліс" – №1
(стан на 21.11.1946)

1 опанованих – сіл
2 " – домівок
3 " – юнаків
4 " – юначок
5 " – симпатиків (що виконують роботу на різне доручення)
6 " – робітників
7 " – інформаторів
8 з того – індивідуально пов'язаних
9 " – пов'язано в сітку
10 " – здібних до війська
11 загальний стан підпілля під зброєю
12 окремо діючих груп

13 політично певних заангажованих до орг. роботи
14 заприсяжених членів ОУН
15 кандидатів в члени ОУН
16 фахівців революціонер[ів]-військовиків
17 " " – СБ
18 " " – пропагандистів
19 " " – ор[г]анізаторів
20 кілько проведено орг. сходин
21 " " – вишкільних сходин
22 " " – святочних сходин
23 " " – бойових виступів проти більшовиків
24 " " – пропагандивних виступів з населенням
25 кілько є жінок в підпіллю.

1.XII.1946

/-/ Чор-енко

№ 22
ЛИСТ-ЗВІТ "ЧОР-ЕНКА" ДО ПРОВІДНИКА

8 грудня 1946 р.

Друже Провідник![1]

1. Вашу записку з датою 5.IX.46 р. – на одній сторінці і вичислені в ній матеріали та записку з датою 20.X.46 р. – на 11 сторінок і пошту від пров. МУ-ІІ дістав я 28.XI.46 р. За все щиро дякую.

2. Список матеріалів, які від Вас одержав з цими двома грипсами, залучую окремо.

3. Повідомляю вдруге (бо про це я вже Вас повідомляв в пошті №6/46, яку вислав Вам 14.XI.46 р.), що дістав я 1.IX.46 р. від Вас другу пошту з черги (бо першу приніс мені друг Чер. в серпні 1946 р.), згідно зі списком матеріалів, який також я вислав Вам в пошті №6/46 з 14.IX.46 р., але в тій другій пошті я дістав лише два більші пакети, зашиті в полотно, літератури, а жодного грипса ані пошти дрібної, яка могла б бути, і вважаю що напевне була, я не дістав, бо дня 18.X.46 р. згинув сл. п. Діброва, а при ньому впала дрібна пошта – три малі пакети, яка йшла від Вас – так мене повідомили друзі сл. п. Діброви. Відпис списка отриманої літератури в тій пошті долучую сьогодні вдруге.

4. В записці з 5.IX.46 р. питаєте чи прибув до мене друг Чер.

Про прибуття Чер. і С. я вже повідомляв Вас в одній з попередніх своїх пошт, про що собі докладно пригадую. Друг Ч. і С. прибули до мене в серпні, здали всю пошту, я примістив їх в себе, дав роботу, враховуючи Ваші добажання. Оба до сьогодні ще живі і здорові.

5. До Вас висилаю сьогодні вже сьому по черзі пошту в цім році від повороту на свою господарку. В записці з 20.X.46 р. Ви пишете, що дістали від мене пошту всю в порядку, включно до пошти №4/46. Отже, вислана Вам мною пошта №5/46 з 15.X.46 р. і пошта №6/46 з 14.XI.46 р. ще в дорозі і до Вас не дійшла. В дорозі розминулися, і вважаю, що до сьогодні вже повинна бути у Вас. Сьогодні висилаю пошту №7/46. Не тверджу, що тих 7 пошт є вистарчаючими, але частіше і докладніше інформувати Вас я не мав змоги. До звітності я особисто прив'язую велику вагу і в тому відношенні роблю на своїх підвладних великий натиск, але та справа натрапляє на великі труднощі технічного характеру – в основному зв'язку. Коли порівняти звітність 1946 р. з 1945 р., то в тому відношенні, як і в цілості орг. роботи, відповідальні орг. чинники на ПЗУЗ зробили, на мою думку, великий крок вперед. Самохвальба не належить до доброї прикмети, але мені здається що я до того роду людей не належу і стараюся дивитися на ті справи реально і не бути голословим. Хочу лише, щоби всі вимоги випливали зі спроможності, враховуючи умови і стан провідних і професійних кадрів. Ця моя заувага відноситься в основному до ділянки СБ. Звітність з тої ділянки незадовільна, я цього вповні свідомий, та недотягнення ті не випливають з моєї легковажності, але з труднощів, які наразі я усунути не в силі.

До тої ділянки є необхідна хоч одна фахова людина, яка зуміла б вишколювати нові кадри СБ. Хтось може сказати, що це є моїм обов'язком. Це правда, але та ділянка роботи від довшого вже часу стала побічним, а не основним моїм заняттям. Я особисто того не жалую, бо сьогодні я найкраще зрозумів як повинна виглядати співпраця тої референтури з другими референтурами орг. сітки, та навпаки – яке зрозуміння і яку поміч референтурі СБ повинні виявити всі інші орг. клітини. Коли ходить о щирість, то я сьогодні морально чуюсь багато краще, як в 1943-44 рр. тому, що менше перебуваю при тих станках.

Всі мої дотеперішні звіти до Вас мали характер інформативний як з нашого внутрішнього стану і боротьби, так стану і життя цілого народу на ПЗУЗ. Я вповні розумію що для охоплення і оцінки цілості необхідно для Вас знати, який є стан кадрів і їх вартість – значить мати докладний орг. звіт. Такий повний звіт я зможу виготовити Вам щойно зимою, бо на виготовлення його

треба часу, а що найважніше, конкретних провірених даних, щоб я ані себе, ані Вас не обманював. Я особисто вважаю, що про ті речі навіть у зашифрованій формі писати незручно, але, згідно з Вашою вимогою, буду їх виготовляти.

6. З Вашого запрошення прибути до Вас у гості і перезимувати, якщо у мене з тим є труднощі, скористати, на жаль, не можу. По-перше тому, що вже пізній час і та дорога була би затяжка для мене. По-друге думаю, що з перезимуванням для мене на ПЗУЗ аж так тяжко не буде. Я особисто не хотів би на так довго залишати своїх друзів на ПЗУЗ, а тим більше не хотів би їх залишати у гірших умовах, а самому йти шукати кращих. Якщо взагалі сьогодні можна говорити про кращі і гірші умови. Здається мені, що у Вас вони нічим не різняться від наших. Хочу вже цю зиму ділити долю зі своїми друзями на ПЗУЗ, бо я морально до сьогодні зле себе почуваю, що в минулому році я немов втік від судьби друзів в Романові.[2] Труднощів, як я вже сказав, думаю не буду мати з приміщенням, а чи перезимую – трудно сказати.

Вважаю, що та дорога з огляду на те, що то вже грудень, а до того треба робити піхотою, є і для мого здоров'я затяжка і ризиковна, бо може засипати в дорозі снігом. Про ту мою згадку про стан здоров'я не трактувати, що я лежу хворий, але трохи виснажений і перетомлений працею і треба кілька тижнів віддихнути в "самостійній", бо дотепер переважно перебував на воздусі і в русі. Здається, що коли б моя записка попала б в руки якогось лікаря, то признав би мене за такий вислів, що воздух і рух шкодить здоров'ю – божевільним. Про Вашу пам'ять про мене на зиму я дуже дякую і дуже жалую, що не можу гостювати у Вас чи у провідника МУ, бо відчуваю, що я отупів і такий побут, так як і минулорічний, дав би мені дуже багато. Я, на жаль, на зиму лишився і без свого побратима Петра[3], бо мусів його дати до помочі другові У. Хоч він нераз є і терпкий і хвилинами тяжкий до співжиття, то я вже з ним зжився і як довший час його біля мене немає, стає мені сумно без нього.

7. Відносно справи Далекого, то може я й дурницю зробив, що поспішився з видання комунікати від проводу ОУН на ПЗУЗ, але цього домагалися кадри і народ як того терену, так і терену "Ліс" і "Гори". Коли ходить про моральне скріплення наших кадрів і народу, то комунікат дав позитивні наслідки, але він може ускладнити розв'язку тої справи тим способом, який подав мені у записці пров. МУ.

Вашу записку і наказ, який Ви передали до мене Чер., я Далекому вислав, але відповіді ще не дістав жодної. З Вашою

запискою я вислав, ще записку від себе, в якій просив повідомити чи вислати до нього, зв'язкових, з якими він піде до Вас. На першого свого листа до нього, зміст якого Вам відомий, я дістав від нього відповідь, яку сьогодні висилаю Вам в оригіналі, залишаючи собі на пам'ятку відпис. Також висилаю Вам свою відповідь на мого листа. Потвердження про одержання Вашої пошти Далекий не прислав, але повідомили мене, що пошту передали. Відписуючи Далекому, пригадав йому про те, і як дістану, то вишлю.

Про ту спробу, яку робить від себе рев. суд – викликання Д[алекого], я довідався вперше з листа пров. М., якого дістав разом з Вашою поштою і з Вашої записки дня 20.X.46 р. Згадуєте, що зміст цих письм мені пересилається у відписах. Зазначую, що я їх не одержав, як також не дістав тих письм для пересилки Далекому. Якщо були вислані попередньою поштою, то напевне впали при сл. п. Діброві. Комунікат проводу ОУН я дістав, але жодних в тій справі письм рев. суду я не дістав. Комунікат затримаю аж до Вашого повідомлення. Прошу мене повідомити, чи ті письма рев. суду були вислані з тією поштою, що впала при сл. п. Діброві, чи ще були не виготовлені і Ви не вислали. Комунікат я дістав у двох примірниках і один заховав у себе, а другий дав для збереження другові М., з виразною забороною когось про те інформувати до мого повідомлення. Про діяльність групи Д[алекого] висилаю Вам прислані мені останньо матеріали. Мені трохи прикро, що Ви ставите запит чи я Ваші записки доручив Далекому. Я сам зацікавлений у скорому і безсторонньому розслідуванню і вирішенню тої справи Проводом, і кожного разу висилаю всі матеріали в тій справі, які лише до мене доходять. Про ту справу я Вас широко інформував, будучи у Вас. Мені здається, що як тепер так і тоді відносно тої справи від мене не було одностороннього насвітлення.

Я особисто тою справою дуже болію. Про вину в тій справі цілого проводу "Одеси", а в основному Олекси, я був тої думки ще в минулому році, і до Олекси чув не менший жаль чим до Далекого, про що також говорив Вам. Коли взяти ще всі ті потягнення, які поробив Олекса на власну руку по мойому від'їзді, то знаючи структуру Далекого, його агенти легко могли упхнути на той шлях. Що Далекий є агент я того ніколи не твердив і не можу твердити, бо не маю на це фактів, але що Далекий є свідомий шкідливості для організації і народу своєю дією, то я впевнений.

З Вашими думками, що справу Д[алекого] треба ліквідувати в основі, а не частинно, я вповні погоджуюся, але думаю, що у відплату за ліквідування ними наших кадрів, до чого використовують вони кожну нагоду, ми також тих нагод оминати не повинні,

а тим більше у пропагандивній площині сусідні терени мусять вияснити населенню роль групи Далекого, бо його група різно старається поширити свої впливи, в основному наразі на захід, а відтак буде пролазити і на південь. Війну "во-всю", а тим більше відвертих збройних боїв приймати некорисно. Така спроба вже була тереновими чинниками, про [що] згадується у звіті, але я компетентним чинникам звернув увагу, що до того роду зударів не доводили. Моя відповідь [на] листа Далекого була писана і вислана йому до отримання пошти від Вас і пров. М. і прошу самим ствердити, чи я хочу заострювати справу його виступів. Помимо того, що він плюгавить мене і других членів ОУН, я стараюся сприймати це холоднокровно і розсудливо, керуючися виключно добром Справи, а не своєю амбіцією.

Окреслювати всю "опозицію" в теперішній її стадії, як агентурну було б не слушно, бо хоч з провідних кадрів вартісний там уже ніхто не лишився, то все ж таки у низах є ще чесні і ідейні одиниці. Та тих людей лишається при групі Далекого чимраз менше, бо одні зривають з ним, а другі гинуть в бою. На мою думку в терені "Одеса" ми сьогодні маємо до діла з другою організацією, подібно як на СУЗ організацією Тарана[4]. Там також в низах були чесні люди, але хто її очолював і керував. Керуючим ядром всеї роботи в терені "Одеса" є Далекий, Роман – бувший слідчий СБ при надрайоні Кореччини, Микола-Павло і Жук – східняк. Що ті два останні є агентами, то немає найменшого сумніву, бо маємо конкретні і вистарчаючі матеріали.

Про Павла я багато говорив Вам, будучи у Вас. Він сам родом десь з Сокальщини (якщо не помиляюся). Старий агент ще з 1940 р. зловлений при переході границі і завербований, в 1944 р. арештований більшовиками на СУЗ вдруге, "щасливо" втікає з Бердичівської в'язниці, третій раз попадає в руки більшовикам, вириваючись від д. сл. п. Модеста в Котівському лісі, їздить з ними кілька тижнів, а відтак знову "втікає" з Рівенської в'язниці. Це вже втретє вдається йому "щасливо" вийти з більшовицької в'язниці. Жук – східняк, якщо собі пригадуєте був біля Олекси навіть якоюсь там персоною при штабі, як військовик. Зовнішній його вигляд: високого росту, продовгасте лице, покрите ямками мабуть від віспи і руде кручене волосся, якого сл. п. Охрім дав наказ Далекому розробити ще в 1944 р., бо вже тоді був кілька разів сипаний агентами.

Найбільш вартісною людиною, яка є при групі Далекого, це надрайоновий провідник Костопільщини Зінько, є добрий організатор, політично вироблений і скромний.

Коли ходить о використання Далеким психозу ліквідації з боку СБ, то проаналізувавши цю справу, в тому терені мали місце весь час, що так назву "екстра" вибрики чи то поодиноких "великих" командирів, в яких такі вибрики були наслідком штурбацтва, зарозумілості і амбіціонерства, чи то свідомого вмілого, консеквентного виконування плану ворожих агентів для компромітації нас. Сам Олекса славився безпощадним стрілянням за найменшу провину, не перевівши розслідування справи. Засада "по мозга[м]" чи "вперед топором, а відтам розбером" була характерною рисою Олекси, як і деяких інших осіб на ПЗУЗ ще з часів німецької окупації. І коли, інші особи під натиском людей, а в основному СБ, які бачили шкідливість такої роботи, змінили свою поведінку, то друг Олекса ту засаду хоч може в меншому масштабі примінював до кінця. У висліді вийшло те, що навіть на тих осіб, які були виразними агентами, по кілька разів сипаними і т. д. ми сьогодні конкретним матеріалом не розпоряжаємо, бо ті люди наказом Олекси чи, як він любив називати, ревтрибуналом, були ліквідовані як бандити, а не ворожі агенти. В тому піддержував Олексу в першу чергу Далекий, Зимний, Архип-Третій, говорячи, що в рядах ОУН і УПА агентури немає, а лише тут і там проявляється і поширюється бандитизм. Вважаю, що такий вислів також багато говорить про себе, бо хто, як не НКВД хоче звести нашу боротьбу до бандитизму. Проти такої ліквідації Далекий ніколи не виступав, а вів уперту боротьбу до впроваджування слідчої роботи СБ від осені 1943 р. на ПЗУЗ, бо до того часу, треба ствердити, робота СБ зводилася, поза дуже малими виїмками, до технічного виконування екзекуції.

Не без того було, що і деякі наші робітники СБ заганялися в боротьбі з агентурою і не застановлялися докладно над матеріалами, здобутими при допитах, не проаналізували їх як слід і похапливо видавали ствердження у агентурній співпраці деяким людям, які в дійсності тими агентами не були. На це зложилося багато причин, і ми всі свідомі того. Це хоч вже належить до минулого, то ми мусимо з минулого витягати все корисне, а усувати все зле. Сьогодні треба одно ствердити, що робота СБ є найбільш складною у організації в сьогоднішній боротьбі, і до розглянення кожної справи потрібний більше як деінде індивідуальний, а не шаблонний підхід, вміння глянути в глибину душі людини, подати поміч тій звихненій душі, яка ще варта тої помочі, стати на правильний шлях, а не лише мати в собі жадобу знищення, а тому до тої роботи треба включати високоякісні, вироблені під фаховим і організаційним оглядом, кадри. Наші люди вза-

галі дуже легко, з огляду на свою малу інтелігенцію, попадають у скрайність, відповідно до натиску проводу організації на ту чи іншу в даному часі ділянку роботи. Сьогодні вже помічається, в зв'язку з натиском на обережність в розслідуванню всяких закидів, чи підозрінь агентурної співпраці не поодиноких осіб як зовнішньої так і внутрішньої агентури, послаблення чуйності і настирливості у викриванню ворожої агентури.

Що психоза "ліквідації" агентурності руйнує основу-основ – довір'я – основу підпільної організації, я в тому згідний з Вами, але тверджу, що легковажність агентурності довело би скорше чи пізніше до провалу. Сьогодні ми вже можемо і мусимо основну увагу і натиск ставити на довір'я в організації, але в 1944-45 рр. таке довір'я нас зруйнувало б цілком. (Це моя думка, можу я не мати рацію, бо той стан агентури широкого масштабу міг зробити мене перечуленим в тому відношенні.)

Підпільна організація мусить базуватися на довір'ю, але мені здається, що ми тою організацією в повному розумінню того слова в 1944 р. на ПЗУЗ не були. В дальшому я собі взагалі не уявлюю організаційної роботи без повного довір'я зверхника до підвладного, а підвладного до зверхника та взаємного довір'я члена до члена, але для того мусимо при ставленню органазіції дотримуватися трьох основних точок: 1) відповідний добір; 2) висока ідейність і 3) високий рівень політичного вироблення членів ОУН. До впровадження назад в організацію довір'я, як конечну вимогу організаційного життя, ми вперто змагаємо і в тому відношенні в терені "Ліс" і "Гори" є великий поступ вперед і вже сьогодні в 70% районів я можу йти до райпровідника і перебувати в нього чи ним зроблені приміщення. Турбує мене, однак, щоби маловироблені кадри навіть в тому випадку, коли ми вже сьогодні можемо взаємно собі довіряти не забували про мудру чуйність і обережність, яка необхідна в підпільному організаційному житті, тим більше в підбільшовицькій окупації. Боюся, що я в листі можу неясно виложити свою думку відносно того питання, і Ви можете мене зле зрозуміти, але поділитися з Вами своїми думками уважаю конечно потрібним в першу чергу для контролі вірності своєї думки. Тому прошу вибачити за довгого листа і забиранням Вам часу своєю дрібничковістю.

До питання орг. роботи хочу ще сказати, що в основу беру все те, що ми обговорили усно, і вказівки інструкції, які Ви мені прислали. За них я Вам дуже вдячний і радію, що ми всі сьогодні зрозуміли в чому заключається наша сила і видержка на довгу мету. Втрати на ПЗУЗ у керівних людях у 1945 р. понесли ми в

основному через те, що не зуміли ще переключитись на триб підпільної роботи і життя, і більша частина кадрів, як сл. п. Роман, Черник, Олекса, Василь і інші працювали і жили старим партизанським способом. Коли ходить про втрати в Романові, то вони є наслідком також певних недотягнень під тим оглядом нас всіх, але себе я до сьогодні постійно бичую за Р[оманів]. Хотів би я, щоб та справа була також розглянена другом пров. М. Сьогодні я вже сприймаю трагедію Р[оманова] з розсудливістю, а не чуттям, а основне розслідування тої справи вважаю за потрібне, бо можуть декого з кадрів мордувати неправильні думки. Хоч їх сьогодні ніхто не виявляє, але вони можуть виявитися тоді, коли мені треба було б комусь зі своїх найближчих співробітників звернути увагу за непридержування вказівок в роботі. Чи, не дай Боже, виринула б потреба когось службовою дорогою покарати – упімненням чи застереженням. По виринню справи Далекого, я прив'язую велику увагу до всіх формальностей у нашій роботі.

Дуже погано, що я не дістав усних пояснень до "Правильника судівництва в ОУН". На 315 сказали мені, що ті пояснення я дістану на 567, але я, на жаль, не бачився з відомих Вам причин. Якщо я зробив помилку при виданню комунікату в справі Далекого, виключаючи його, Тараса і Зимного з членів організації, то вона буде лише підтвердженням мого незнання, чи мильного зрозуміння правних приписів. Комунікат я видав, опираючися на Вашу записку, передану Ч., в якій Ви уповноважили мене в разі потреби видати від проводу ОУН на ПЗУЗ комунікат чи відозву в цій справі. Думаю, що той комунікат не повинен стати серйозною перешкодою для рев. суду в розв'язанню тої справи в намічений спосіб.

Напротязі 1946 р. в орг. роботі ми пішли вперед. Не хочу тим сказати, що ми зробили багато, лише ствердити, що в порівнанню з нашої роботою 1945 р. характер і висліди нашої роботи є позитивними. Недотягнення і тут і там хаос ще в 100% не усунені, але вони, здається, постійно будуть, в залежності від обставин. Вони не тільки є в революційній організації, але і в державні[м] апараті. Через різного роду технічні перешкоди робота не в кожному терені пульсувала рівномірно, але навіть з найдальшими окраїнами терену був регулярний зв'язок, так що регулювалось та розв'язувалось всі проблеми дня, як сучасного так і будучого в міру спроможності. Про що, зрештою, свідчать звіти з цілості терену, хоч і не всі зібрані і упорядковані в цілість, але це я робив тому, щоби не задержувати пошти [...]аючи на ненадіслані ще звіти, а висилав так, як вони поступали до ме[не]. Про ті всі справи треба було б усно говорити, бо писати про них докладніше

в листі було б незаконно. Можу лише ствердити, що напротязі 1946 р. є ріст, не виключаючи навіть терену до певної міри "Степ", де темпо і підхід природньо є відмінний від інших теренів.

В ставленню роботи сьогодні в теренах боляче відчувається брак людей з широким політичним горизонтом та практикою і підходом.

Наведу тут слова одного поліщука, який в балачці з повстанцями сказав: "Ви не журіться, що більшовики жмуть та наша мужва гине, аби було кому керувати в слушний час, щоб Ви зісталися". Він якраз мав на думці організацію, без якої боротьба народу не мала та не буде мати успіху. Для рев[олюції] не тільки потрібно добре здисциплінованого орг. апарату, але добре підготованих інтелектуальних провідних кадрів.

Успіх до осягнення нашої основної цілі лежить:

а) яка сильна, пронизлива та прогресивна наша ідея, як серед українського народу так серед інших народів світу, а в основному поневолених і загрожених вже тепер народів Москвою;

б) настільки підготований та сильний апарат, що реалізує;

в) підготовка мас;

г) зовнішня політситуація і слабість ворога.

Вважаю, що ми сьогодні недомагаємо (беру тут в основу терен ПЗУЗ і СУЗ) під точкою б). Коли ми зуміємо, як слід, ті точки розв'язати, то й справа визволення зближиться до нас, коли ж ні – тоді справа нашої державності перенесеться знов на десятки літ у будуче. Тому я основну увагу сьогодні звертаю на терені, за який безпосередньо відповідаю, на:

а) сегрегацію наших кадрів в нутрі – хто політично певний – включ• до організаційної роботи;

б) перевишкіл підпільних кадрів;

в) поширення нашої роботи серед мас, т. зн. творення нової сітки "легалів" індивідуальним способом;

г) закріплення наших впливів серед ново-здобутих позицій – робота в глиб. Вишколення ново-зорганізованих, яких в дальшому в міру можливостей та потреби можна було б взяти включ• орг. роботи.

Всю орг. роботу, згідно з Вашими вказівками і заувагами, стараємося ставити планово, поволі, у відповідності до людей-кадрів (якості і кількості), розуміючи вповні, що поспіх самозаагітування може довести до стану, який на цих теренах витворився в 1939-41 рр.

8. Вишкільні і пропагандивні матеріали та ті, які на місці видані (було їх небагато), помножено і поширено (замітка: "було

і небагато" відноситься до матеріалів, виданих нами на місці). Останньо прислані Вами матеріали ще не всі перебиті і розіслані. Можливо, що в деякі орг. клітини дійдуть вони аж під весну, але тут вже нічого не порадимо.

Гарно і сильно написана листівка "До української молоді Східньої України", і вона сьогодні якраз на часі.

Відносно поставлення політично-пропагандивної роботи на ПЗУЗ, то я вважаю, що не все зможемо необхідні матеріали в час від Вас дістати і обмежити ту ділянку роботи лише до технічного розмноження того, що дістанемо – не заспокоїть потреб терену, бо вистарчить щоби два рази під ряд, а з такою евентуальністю треба нам числитися, вислана пошта в дорозі впала, то ми будемо на кілька місяців, а навіть пів року без літератури. Крім того кожен терен має свою "специфіку" і в час використаний місцевий, конкретний матеріал був би дійсно могутньою зброєю в пропагандивній роботі серед мас. Виринають різні проблеми дня, на які треба хоч коротенькою листівкою відповісти, а ті всі матеріали будуть (природньо) приходити від Вас з досить великим спізненням.

Коли ходить про видання виховно-вишкільного характеру для наших кадрів, то таке спізнення не відіб'ється в роботі, але в ділянці пропагандивно-роз'яснювальної роботи серед широких мас, де основну ролю грає в час поданий фактичний місцевий матеріал, чи листівка на проблеми дня, то присланий зі спізненням матеріал не має того ефекту, як виданий, як то кажуть "на горячо".

Я вважаю, що таку роботу, хоч у вузьких рамках, ми могли б вести, якщо б дістали від Вас одну людину, на політреферента, яка занялась би і очолила вид. проп• центром на ПЗУЗ. При тім можна опрацьовувати деякі вишкільні матеріали, плюс ті, які приходили б від Вас – тоді та ділянка була би задоволяючо розв'язана.

Висилаю Вам відпис листа друга Левка (майстер) в тій справі до мене. Це для кращого зорієнтування Вас про потреби нашого терену під тим оглядом. Дуже відчувається брак виховно-вишкільних матеріалів для юнацтва, а на молодь нам треба зокрема звернути сьогодні увагу.

Проп. техніку трохи вже налагоджено і в дальшому будемо розбудовувати.

9. Тепер ще декілька відповідей на порушені Вами дрібні справи:

– Люда є жива і затруднена в мене при справленю і перебиванню. У вільних хвилинах пише дещо сама.

– Ваші замовлення для "майстра" будуть виконані. Кліші на "Б[ойовий] Ф[онд]" вишлю вже другою поштою. Бльочки можу Вам евентуально вибити потрібну кількість на місці. Взірець на 1000 крб. висилаю.

– Характеристика Вбцоз[5] – родом з учительської родини Любачівського повіту (Галичина), освіта середня, член ОУН з 1938 р. На ПЗУЗ за німецької окупації працювала в терені "Ліс", як надрайонова УЧХ, від 1944 р. працює в терені "Одеса" на пості орг. референта округи, останньо входить в склад тимчасового проводу, як орг. референт. Як член ОУН і людина: ідейна, чесна, працьовита, скромна, добра вишкільниця і пропагандистка. Може також писати реферати, листівки і т. д. – політично вироблена, інтелігентна і мудра.

– Про людей, які були запідозрілі в агентурності, а згинули у бою або самі дострілилися, цим разом подати не можу, бо мушу вишукувати в протоколах і звітах – листах впавших, а зараз під руками тих всіх матеріалів немає. Подам другим разом. На людей, які впали з групи Далекого, вичислені у звіті Вбцоз – 15 осіб, поза Левадним, який був один раз сипаний агентом, всипу якого відносно Левадного я не вірив і заборонив слідчим СБ брати ту всипу відносно Левадного, як конкретний матеріал. Прізвище того агента, що сипав Левадного, зараз собі не пригадую. Подам при подаваню списку всіх, які були підозрілі в агентурній співпраці, а згинули в боротьбі. Тим агентом крім Левадного був сипаний також Кватиренко – Юрко, а який є сьогодні живий та працює у нас.

При стрічі з Далеким і Олексою я поінформував їх, що така сипа була, з виразним зазначенням, що на зізнання того агента спиратися не можна, і я особисто, знаючи Левадного і Юрка, про їхню співпрацю з НКВД не вірю. Ту справу по-штурбацьки розбубнив сам Ол[екса] і навіть в часі моєї відсутності вислав Юрка на атентат Далекого і Зимного для регабілітації. Левадний втік до Далекого лише зі страху, бо Ол[екса] його зліквідує, бо як к-р охорони Ол[екси] не одну таку ліквідацію сам виконував на доручення Ол[екси].

– Оксана, яка ходила з Греком – це не є та Катруся, що ходила разом з Наталкою на "Соломку". Катруся держалася добре і є чутки, що засуджена. Оксана – це бувша санітарка з УПА-Південь – родом, якщо не помиляюся, з Дубенщини. Працювала колись у моєї дружини, скромне і симпатичне було дівчатко. Була арештована більшовиками на Дубенщині в 1944 р. і була у сл. п. Колі – Бориса на допиті. В той час я був якраз у тому лісі і побачив її зв'язаною, пожалував її і звільнив, повідомивши про те

сл. п. Вербу, яка була тоді також у тому лісі. Сл. п. Верба особисто вірила і любила Оксану, поговоривши з нею, відправила її разом з Катрусею, про яку згадую, в терен Олекси. З роботи справлялася добре протягом 1944-45 рр. і навіть Вбцоз була з неї дуже задоволена. Так само все хвалив її мені сл. п. Роман і Олекса, яких я часто про неї питав. В часі "нажомки" в зимі і того стану, який в цьому терені витворився, немає конкретних даних як вона попала в руки НКВД вдруге. Довший час її не було, аж з'явилася з групою Грека.

– З К-13 зв'язок умовлений і буду вдержувати. Це мій старий знакомий і зможу з ним у всіх справах договоритися. Грошей від нього ще не дістав, але як і не пришле, то якось буду латати. Дістав трохи грошей з терену "Гори". "Ліс" має своїх багато видатків, тому і не дуже натискаю на них в цьому відношенні, а для "Степу" ще від себе мушу помагати грішми. Касовий звіт пришлю. Трохи забагато я виплатив в цьому році – це у зв'язку що хотів перебути конспіративно і мусів нераз купувати такі речі, які ще можна в терені діставати. Закупив радіоапарат і декілька машинок.

– Сл. п. Галя, яка згинула з рук Далекого, працювала на зв'язку в мене, але це не є та, яка мала дитину – жінка сл. п. Кори. Та живе і працює дальше, є працьовита і нарікати на неї не можна. Дитина (дівчина) було гарненьке пацанятко, як говорять ті що бачили, але по кількох місяцях померло. Чомусь не хочуть жити малі революціонери.

– Кар. підпорядкувався і працює. Веде вишкільну роботу, до якої він сьогодні ще найкраще надається. Просив подякувати Вам за записку і переслати поздоровлення.

– З групою сл. п. Шелеста-Гордієнка не в порядку. Агенти виліквідували всіх чесних, які в тій групі були та безкарно зачали робити свою юдину роботу. Трьох з тої групи вже розроблено. Один протокол я Вам вислав, а два ще неупорядковані.

– Пояснення осіб, які підписують звіти, буду Вам подавати в зашифрованій формі.

– Орест, який відібрав собі сам життя, був переслуханий сл. п. Модестом в часі розроблення Стального[6] і Петра осінню 1945 р. Попереднє його псевдо було Корбан – вишкільник на підстаршинській школі УПА-Північ. Всипа його підозріння були невірні, тому і був звільнений сл. п. Модестом. Сл. п. Модест, переводячи слідства у тому терені, мене постійно інформував про хід справ і як повідомив, що сипаний Орест-Корбан, я, знаючи Ореста ще з бурси з 1930 р. і знаючи про його участь у легі-

---

* *Певно має бути:* Ш[ухевича]

оні (Ш.*), повідомив негайно сл. п. Модеста, що хочу в тій справі мати конкретні матеріали і особисто рішати про долю Ореста. До часу прибуття моєї записки вже Орест був на "станку" і дістав кілька буків. Прочитавши мою записку, сл. п. Орест* з місця Ореста звільнив. Знаю його, як дуже амбітного хлопця, і уважаю, що причиною того, що він одібрав собі життя, була обіда за неслушні закиди і арешт. Життя відібрав собі щойно по певному часі, здається 2, або 3 тижні по звільненні. Могла до того спричинитися і агітація Далекого уже в той час на провід інспекторату. З Орестом я все був в близьких дружних взаєминах.

10. Забув я ще згадати при орг. справах за присланий текст присяги. Дуже вдячний Вам, бо вже думав переробляти з присяги для стрільців УПА. Заприсяження всіх політично певних, а навіть тих, які колись вже присягу складали як члени організації, є необхідне для остаточного впорядкування організації на ПЗУЗ.

11. Всі матеріали і звіти буду висилати Вам у двох примірниках. Тому що в попередній пошті я вислав Вам звіти з терену "Ліс" лише в одному примірнику, допаковую по одному примірникові ще сьогодні до пошти. Ті, які висилаю свіжі є в більшості в двох примірниках, хоч деякі висилаю по одному, це тому що ще не перебиті. Якщо в дальшому колись вишлю звіти в одному примірнику, це значить, що я не вспів перебити, бо нераз з терену я не дістаю в вимаганій кількості – по перебиттю будуть вони вислані вдруге зі свіжою поштою. Це роблю тому, щоби не затримувати пошти. Воно ще й тим корисне, що коли пошта в дорозі якась впала б, то забезпечую себе на негайне вислання вдруге. В основному буду старатися висилати в двох примірниках.

Тому кілька днів дістав я звіти з терену "Степ", всі в одному примірнику і писані рукою – оригінали від поодиноких орг. клітин і людей, бо не мали часу підготувати і перебити у зв'язку з підготовкою до зими. Є між ними і багато таких, як приміром Квітки, що пересилаю Вам в оригіналі і відписі, нарочно без стилістичного справлення. Я вдоволений і такими звітами, аби лише були писані щиро. Звіт Орленка, який перебував довший час на СУЗ, було необхідно переробити тому, що був написаний в неконспіративній формі, подаючи назву сіл і хат, які були опановані тою групою на СУЗ.

З того терену буде перебувати у мене цілу зиму пров[ідник] тимчасового проводу того терену, над яким хочу трохи попрацю-

* *Так у тексті. Певно має бути:* Модест

вати і підготовити до самостійної роботи, тому що на самостійній роботі дотепер він мало був. На час зими його заступає Вбцоз, ще з двома членами тимчасового проводу, бо 5-ий член тимчасового проводу сл. п. Сівач згинув в бою з більшовиками дня 9.X.1946 р. в с. Антонівці (це його родинне село) на Костопільщині. Згинув внаслідок непереключення себе на триб підпільного життя, як бувший к-р УПА числив більше на зброю як на конспірацію. Закватирувавши у свойому рідному селі, не змінив місця постою протягом двох днів, і був окружений більшовиками, де згинув враз з своїми боєвиками охорони. Багато звітів з того терену я ще не вспів перебити, тому не висилаю – це в основному з нбкфзйпу[7] "Звір". З терену "Степ" висилаю Вам зашифрований орг. звіт. З других теренів вишлю Вам слідуючим разом.

По прочитанню звітів Орленка, мені здається, що на СУЗ сьогодні є вже можливість приступити до планової підпільно-організаційної роботи. Для цього треба добре підготовлених і вишколених людей, які мали б там розпочати ставлення роботи. Я уважаю ту справу за реальну і можливу до здійснення. Ту справу порушу хіба другим разом, бо на сьогодні буде вже забагато.

12. Висилаю рівночасно пошту до МУ-ІІ, спис якої Вам долучую. Деякі протоколи, які я мав лише в двох примірниках, висилаю в першу чергу йому, а Вам вишлю з слідуючою поштою. Прошу повідомити мене чи Вас буде цікавити і чи потрібно буде висилати і Вам відписи картотеки, яку на доручення МУ я постараюся в міру можливості ввести. Не є це легка справа упорядкувати сьогодні справи, які проходили в 1944-45 рр., бо вже і слідчих СБ, які вели ті справи, немає в живих, і протоколів багато браку.

13. Якщо у Вас є знимки сл. п. Охріма, Галини, то наш майстер зробив би кліші. Можете також прислати інші знимки, з яких потрібні були б для Вас кліші. Хочу пропонувати Вам, щоби Ви прислали свою знимку, і майстер на пам'ятку зробив би портрет, але прошу не розуміти це що ми вже наперед думаємо що Ви помрете.

14. Хочу просити Вас ще про одну справу, а саме: чи немає у Вас можливості побільшити з фільмів деякі знимки. На пробу висилаю Вам кілька таких фільмів. Якщо можливостей нема, тоді заховайте їх десь у себе. Думаю що це міг би зробити друг Юра, якщо є в живих. Попросіть його від мене, а я йому колись віддячуся.

15. Накінець повідомляю Вас, що дня 11.XI.46 р. в гурбенському лісі переходило від мене двох друзів сл. п. Білявий і Карась. Більшовики, які їхали чи вертали з Майдану, запримітивши їх, залягли, підпустили на близьку віддаль, і в наслідок

сильного вогню обидва були побиті. Сл. п. Білявий відразу був поцілений в голову, а сл. п. Карась ранений дострілився. Було це о 3 годині дня. Жодної пошти, ані компромітуючих матеріалів при них не було. Сл. п. Білявого напевне собі пригадуєте, бо він мав колись господарчі магазини у сл. п. Енея і, напевне, нераз і Вам видавав цукор, хоч в тому відношенню він був дуже обережний і ощадний.

Як тільки ліс покрився снігом дня 15.XI.46 р., то більшовики, використовуючи першу понову, зробили більшого розміру облаву на ті південні ліси, в яких участь брали і танкетки. Шили по лісі 2 дні, і вибралися як почав сніг зникати. Це вже четверта з черги більшого розміру облава в цьому році на той ліс. При кожній нагоді руйнують могилу сл. п. Сторчана[8] та впавших Героїв на Гурбах.

Здоровлю щиро і з нагоди Різдва Христового і Нового Року передаю від всіх друзів з ПЗУЗ щирий привіт і побажання Веселих Свят та успіху в новім році.

Слава Україні!

Постій, 8.XII.1946 р.
2727.

/Чор-енко/

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т.8, арк. 122-129. Оригінал.

1 За свідченням члена Проводу ОУН Василя Кука ("Леміш"), лист провідника ОУН на ПЗУЗ Миколи Козака ("Чор-енко") адресовано йому.
2 Йдеться про загибель у с. Романові, Теремнівського (тепер Луцький) р-ну Волинської обл. 12-13 грудня 1945 р. членів проводу ОУН ПЗУЗ.
3 Панас Ковальчук – "Залісний", "Петро", "Яшко", "Яшкін" (1913-1949). У 1944-1946 рр. – реф. СБ ВО "Турів", північно-західної ГО НВРО, ПЗК "Хмельницький" ("Москва", "Ліс"). Сотник УПА від 22.І.1948 р.
4 Йдеться про створений опергрупою НКГБ УРСР у 1945 р. легендований провід ОУН "Східних українських областей" (у складі Білоцерківської, Дніпропетровської, Конотопської, Криворіжської, Миколаївські округ) під керівництвом Михайла Захаржевського – "Тарана".
5 Ймовірний варіант розшифрування: Варка
6 Никон Семенюк – "Стальний", "Ярема" (1918-1945). 1944-1945 рр. – к-р куреня ім. Богуна групи "Заграва", з'єднання "Петлюра" ("Дорош") групи "Тютюнник" ("Хвильовий"), загону "Дорош" ЗГ "44". Майор УПА від 24.XI.1944 р.
7 Ймовірний варіант розшифрування: надрайон
8 Олександр Степчук – "Рів", "Сторчан" (1918-1944). У 1944 р. – к-р куреня (гр. "Богун" УПА-Північ, з'єднання "Холодний Яр" УПА-Південь). Сотник УПА від 24.IV.1944 р.

№ 23
ЗАШИФРОВАНІ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ДІЯЧІВ ПІДПІЛЛЯ РЕГІОНУ "СТЕП"

8 грудня 1946 р.

Суис црдисозбблр в уйфкні "Степ"
на день 15.Х.1946 р.[1]

1. Нбкфзйпуц "Вага"

а) Осй. тщеслзтіг – "п" отрс "Дс".

б) рпоє. тщеслзтіг – "і" отрс "Др".

в) бпттіо. еле. ірфшд – "д" отрс "До" (Дєщозчб).

До а) "Д" осй. ошчпеє – Ящоц – чмлс Юин. Шфцв – "п" отрс.

"н". осй. ошчпеє Тнпшоз – чмлс Юин. Шфцв – "п" отрс.

"і". осй. ошчпеє Ібщоз – чмлс Юин. Шфцв – "і" отрс.

"п". осй. ошчпеє Єкіі (освіта неповна середня) – "н" отрс.

До б) рпоє тщеслзтіг твонєбю: Лію, Дпе, Бслщян.

Характеристика:

1) Юсут. – боєвий, ідейний, відважний, здисциплінований, добрий військовик, освіта мала, політично вироблений слабо. Стан здоров'я поганий – хворий на легені, останньо лежить.

2) Кочуса – старий член організації, ідейний, працьовитий, освіта і політична виробленість невелика.

3) Вбщоз – освіта середня, походить з учительської родини Любачівського бувшого повіту (Галичина) – докладніше про Вбщоз подаю в листі.

4) Ялпє – освіта неповна середня, політвиробленість середня, можливий вишкільник і виховник, яку роботу і весь час робить, ідейний, член з 1940 р. Мало ініціативний і до самостійної провідної роботи не надається – незарадний.

Всі інші, які входять в осй. тщеслзтіг – політично певні, ідейні, чесні, але мало політично і організаційно вироблені.

2. Нбкфзйпу "Поле" – орисцвбцкс втлюплп "Дбфитин". Ні осй. тщеслзтіг, ні, рпоє. тщеслзтіг – ми там нє хдлмп.

3. Нбкфзйпу "Звір"

"Д". Чшщсцгфо Ушсг. Якф. псчєцдф – "р" отрс охорони.

Чшщсцгфо – родом з Хфюця, освіта середня, політично вироблений, ідейний, боєвий, без досвіду в організаційній роботі. На зиму стягнув я його до себе, щоб над ним попрацювати. Його охорона залишилася в тому терені і підпорядкована провідникові терену "Звір".

"н". Чнлрок – Онз. Чрпі. терену "Звір" – "Др" отрс – охорони і технічних робітників.

Чнлрок – родом з Гбфкаиоп, має середню освіту, старий член ОУН, політично вироблений, з орг. хистом, має дар слова, скромний, чим здобув собі великий авторитет, веде себе морально, боєвий і рухливий.

"і". Хгппє, рбт. чрбі Тлєюлі – "Дч" отрс.

Хгппє – родом з Дєщрзнь, був колись в почоті сл. п. Емлв, а відтак у сл. п. Кпщк – освіта неповна середня, політично вироблений, ідейний, боєвий, досить скромний.

"п". Кгрцта – "с" отрс. рбттх Сбщсо – родом з Дфіфцвівгтодч – був колись у сл. п. Кпщк, а відтак при сл. п. генералові Трейкові, відтак ппшді дпйфяпі Д. Висилаю йпйт нвія – чесний, малограмотний, працьовитий. Про нього подає Д. в Кпхчхілицп, що зопакнк "ліквідаторами".

"р". Снлцзнб – "Дл" отрс на Рпулюяоеккі.

Снлцзнб – родом з Впфтйннлфхя, малограмотний, добрий військовик, бойовий, був колись командиром охорони сл. п. Кпщк.

"о". Кфщєзи – "п" отрс, чесний, ідейний, був ранений групою Дал.

"с". Лію – "у" отрс – Дбікйгпщойол – Сццліц – освіта мала, політвиробність невелика.

Є ще на терені "Звір" одна дика група, зложена з "Л" отрс, на чолі з Гпфчион, яка нікому не підпорідковується. З нашими повстанцями хочуть тримати зв'язок через мертві пункти, говорять що будуть виконувати всю доручену роботу, але не стрічатись. Це в основному бувші стрільці УПА, які здизертирували і бояться відвічальності.

Слава Україні!

Постій, 8.XII.1946 р.

Х.

/-/ Чор-енко

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 49, арк. 333. Копія.

1 Ймовірний варіант розшифрування тексту:

Стан організації в терені "Степ"
на день 15.Х.1946 р.

1. Надрайон "Вага"

а) орг. осередків – 4 осіб 17

б) розв. осередків – 3 осіб 15
в) бойово. див. група – 1 осіб 16 (Деркач)

До а) 1. орг. очолює – Юрко – член тим[часового] пров[оду] – 4 [осіб]

2. орг. очолює – Кнопка – член тим. пров. – 4 [осіб]

3. орг. очолює – Варка – член тим. пров. – 3 [осіб]

4. орг. очолює – Яків (освіта неповна середня) – 2 [осіб]

До б) розв. осередків очолюють: Лис, Дощ, Брехун.

Характеристика:

1) Юрко – боєвий, ідейний, відважний, здисциплінований, добрий військовик, освіта мала, політично вироблений слабо. Стан здоров'я поганий – хворий на легені, останньо лежить.

2) Кнопка – старий член організації, ідейний, працьовитий, освіта і політична виробленість невелика.

3) Варка – освіта середня, походить з учительської родини Любачівського бувшого повіту (Галичина) – докладніше про Варка подаю в листі.

4) Яків – освіта неповна середня, політвиробленість середня, можливий вишкільник і виховник, яку роботу і весь час робить, ідейний, член з 1940 р., мало ініціативний і до самостійної провідної роботи не надається – незарадний

Всі інші, які входять в орг. осередків – політично певні, ідейні, чесні, але мало політично і організаційно вироблені.

2. Надрайон "Поле" – опановиний всеціло Далеким. Ні орг. осередків, ні розв. осередків – ми там не маємо.

3. Надрайон "Звір"

1. Чорногуз пров. тим[часового] проводу – 5 осіб охорони.

Чорногуз – родом з Хусту, освіта середня, політично вироблений, ідейний, боєвий, без досвіду в організаційній роботі. На зиму стягнув я його до себе, щоб над ним попрацювати. Його охорона залишилася в тому терені і підпорядкована провідникові терену "Звір".

2. Чмелик над[районний] пров. терену "Звір" – 15 [осіб] охорони і технічних робітників.

Чмелик родом з Галичини, має середню освіту, старий член ОУН, політично вироблений, з орг. хистом, має дар слова, скромний, чим здобув собі великий авторитет, веде себе морально, боєвий і рухливий.

3. Хвиля, рай. [пров.] Клесів – 10 [осіб]

Хвиля – родом з Дерманя, був колись в почоті сл. п. Енея, а

відтак у сл. п. Кори – освіта неповна середня, політично вироблений, ідейний, боєвий, досить скромний.

4. Квітка – 7 о[сіб], район Сарни – родом з Дуброви[цького] – був колись у сл. п. Кори, а відтак при сл. п. генералові Трейкові, відтак попав до групи Д[алекого]. Висилаю його звіт – чесний, малограмотний, працьовитий. Про нього подає Д[алекий] в комунікаті, що знищено "ліквідаторами".

5. Сметана – 18 [осіб] на Рокітянщи[н]і.

Сметана родом з Володимер[ц]я, малограмотний, добрий військовик, бойовий, був колись командиром охорони сл. п. Кори.

6. Кур[ган] – 4 осіб, чесний, ідейний, був ранений групою Дал[екого].

7. Лис – 9 осіб – Давидгородок-Столин, освіта мала, політвиробленість невелика.

Є ще на терені "Звір" одна дика група, зложена з 8 осіб, на чолі з Голубом, яка нікому не підпорядковується. З нашими повстанцями хочуть тримати зв'язок через мертві пункти, говорять що будуть виконувати всю доручену роботу, але не стрічатись. Це в основному бувші стрільці УПА, які здизертирували і бояться відвічальності.

Слава Україні!

Постій, 8.XII.1946
Х.

/-/ Чор-енко

№ 24
ЗАШИФРОВАНІ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ПІДПІЛЛЯ І ДІЯЧІВ РЕГІОНУ "ГОРИ"

10 лютого 1947 р.

Осйдх. згрц – юеслся "Гори"
Стан на жовтень 1943 року[1]

1. Район – Стяфпг – рай. пров. Ясут (освіта 7 кл). плюс "іл" осіб, з того "дч", які ведуть орг. роботу, решта як ВОП поділені в інформативні осередки. Між ВОП-ом є ще одна група агентурна, яка є в провірці органів СБ.

2. Р-н – Міотв – рай. пров. Віуццр плюс "нч" осіб, розміщені в "і" осередках, з того членів "р" осіб: освіта рай. пров. – 9 кл.

3. Р-н – Зечпиуорэ – рай. пров. Кпюдш (Кбщузтэвг), освіта середня. Крім нього осіб в підпіллю "др".

4. Р-н – Ріісц-пров. Чок (освіта 5 кл., ідейний, працьовитий та тішиться в терені авторитетом). Крім нього осіб "дч", в тому числі членів "р".

5. Р-н – Омлощаокфпя – рай. пров. Рфюфй (освіта 6 кл.) плюс "пч" осіб, з того членів "дч".

6. Р-н – Гпед – рай. пров. Міщтх (освіта 8 кл.) плюс "дс" осіб, в тому числі членів "л" осіб.

7. Р-ни – Омпоз, Кмлэзна – пров. Асяиф (освіта 7 кл.) плюс "дн" осіб, в тім числі членів "р" осіб.

8. Р-н – отярцжэвг – рай. пров. Сэхих (освіта неповносередня), старий член, один з найстарших віком в наших рядах на ПЗУЗ (50 років), добрий суспільник і організатор. Осіб в підпіллю "дч", в тім "п" членів.

9. Р-н – Тэщифнэ – рай. пров. Впщтх (освіта середня) плюс "нр" осіб, в тому числі членів "дн".

Замітка: Вищеподані дані охоплюють тільки стан осіб в підпіллю. Звіту зі стану сітки легальників з того терену ще не одержано. Цілий терен очолює пров. Умрвх. Терен поділений на "н" надрайонів – "д" надр. керує безпосередньо Умрвх, "д" надр. очолюэ Ет (освіта середня, родом з Галичини, за німецької окупації працював на СУЗ. В сл. п. Вереса[2] працював при технічно-пропагандивному осередку).

Районові провідники вищевичислених районів вповні відповідають на свій пост, крім р-ну Стяфпх, в якому рай. пров. Ясут на поручений йому пост не відповідає, хоч є політично певний і вироблений, має неповну середню освіту, однак хворує на вроджену зарозумілість, яку і ніяк не можна в нього справити, через що не здобув собі авторитету та пошани перед своїми підвладними.

Постій, дня 10 лютого 1947 р.

/-/ Вівчар

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 49, арк. 318. Копія.

1 Ймовірний варіант розшифрування тексту:

Орган. звіт – терену "Гори"
стан на жовтень 1946 року

1. Район – Остріг – рай. пров. Ярко (освіта 7 кл.) – плюс 38 осіб, з того 10, які ведуть орг. роботу, решта як ВОП поділені в

інформативні осередки. Між ВОП-ом є ще одна група агентурна, яка є в провірці органів СБ.

2. Р-н Мізоч – рай. пров. Віктор плюс 20 осіб, розміщені в 3 осередках, з того членів 5 осіб: освіта рай. пров. – 9 кл.

3. Р-н – Здолбунів – рай. пров. Косар (Карпатець), освіта середня. Крім нього осіб в підпіллю 15.

4. Р-н – Рівно – пров. Чад (освіта 5 кл.) ідейний, працьовитий та тішиться в терені авторитетом. Крім нього осіб 10, в тому числі членів 5.

5. Р-н – Олександрія – рай. пров. Рус[ьки]й (освіта 6 кл.) плюс 40 осіб, з того членів 8 осіб.

6. Р-н – Гоща – рай. пров. Мирон (освіта 8 кл.) плюс 17 осіб, в тому числі членів 8 осіб.

7. Р-ни Олика, Клевань – пров. Артем (освіта 7 кл.) плюс 12 осіб, в тім числі членів 5 осіб.

8. Р-н Острожець – рай. пров. Семен[3] (освіта неповносередня), старий член, один з найстарших віком в наших рядах на ПЗУЗ (50 років), добрий суспільник і організатор. Осіб в підпіллю 10, в тім 4 членів.

9. Р-н Теремне – рай. пров. Ворон (освіта середня) плюс 25 осіб, в тому числі членів 12.

Замітка: Вищеподані дані охоплюють тільки стан осіб в підпіллю. Звіту зі стану сітки легальників з того терену ще не одержано. Цілий терен очолює пров. Уліян. Терен поділений на 2 надрайонів – 1 надр[айоном] керує безпосередньо Уліян, 1 надр[айон] очолює [А]т (освіта середня, родом з Галичини, за німецької окупації працював на СУЗ. В сл. п. Вереса працював при технічно-пропагандивному осередку).

Районові провідники вищевичислених районів вповні відповідають на свій пост, крім р-ну Остріг, в якому рай. пров. Ярко на доручений йому пост не відповідає, хоч є політично певний і вироблений, має неповну середню освіту, однак хворує на вроджену зарозумілість, яку ніяк не можна в нього справити через що не здобув собі авторитету та пошани перед своїми підвладними.

Постій, дня 10 лютого 1947 р.

/-/ Вівчар

2 Ярослав Дудар – "Архип", "Верес", "Чавун" (1915-1945). У 1944 р. – пров. Волинської окр. (УПА-Південь), організаційний реф., краєвий пров. ОСУЗ. 1945 р. – організаційний реф. КП ПЗУЗ. Сотник-політвиховник УПА від 13.XII.1945 р.

3 Яків Ковжук – "Батько", "Семен", "Тарас" (1901-1952). У 1946 р. – пров. Острожецького району.

№ 25
ЗАКОДОВАНІ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ПІДПІЛЛЯ РЕГІОНУ “ЛІС”

Лютий 1947 р.

Стан осіб, охоплених орг. сіткою терену “Ліс”
на жовтень 1946 року[1]

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
окр. “І”	дсс	нір	іч	дч	дц	д	дпс	днп	н		нрн	дс	ос	ду	дн	дч	с	п	с	сч	у	і	дн	о	і
окр. “ІІ”	дчн	дпі	ру	сч	нрд	ді		ппн	оо		іор		ру	о	д	у	р			дп	с	о	і	д	
окр. “ІІІ”	сд	днч	но	дп	сп	н		сп			оі		до	п		н									

Замітка:

Округа “І” – районів “дс”, охоплені орг. сіткою “др”;

Округа “ІІ” – р-нів “ні”, охоплені оргсіткою “ндІ”;

Округа “ІІІ” – р-нів дс, охоплені орг. сіткою “дч”.

З округи “І” під рубриками: 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 12, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25 подані дані лише “п” р-нів.

Вищеподані дані обнімають загально стан по округам, бо стану по районам я не одержав. Також ще не можна устійнити числа членів саме тому, що тепер відбувається заприсяження і упорядкування орг. сітки в цілому.

Спис провідних осіб по округам і по деяких районах і надрайонах, про які маю дані, подаю окремо зашифровано, з короткими характеристиками.

Постій, лютиий 1947 р. /-/ Вівчар

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 49, арк. 335. Копія.

1 Ймовірний варіант розкодування тексту:

Стан осіб, охоплених орг. сіткою терену "Ліс" на жовтень 1946 року

	1. опанованих сіл	2. "" домівок	3. "" юнаків	4. "" юначок	5. "" симпатиків	6. робітників	7. інформаторів	8. з них (інформ.) індивід. пов'язаних	9. пов'язано в сітку	10. здібних до війська	11. загальний стан підпілля під зброєю	12. окремо діючих груп	13. політично певних, заангажованих до орг. роботи	14. заприсяжених членів ОУН	15. кандидатів в члени ОУН	16. фахівців революціонерів-вій-ськовиків	17. "" СБ	18. "" пропагандистів	19. "" організаторів	20. кілько проведено орг. сходин	21. "" вишкільних сходин	22. "" святочних сходин	23. "" бойових виступів проти біль-шовиків	24. "" пропогандивних виступів з населенням	25. кілько є жінок в підпіллю
окр. "I"	177	235	30	10	71	1	147	124	2		252	17	67	19	12	10	7	4	7	70	9	3	12	6	3
окр. "II"	102	143	59	70	251	13		442	66		365		59	6	1	9	5			14	7	6	3	2	
окр. "III"	71	120	26	14	74	2		74			63		16	4		2									

Замітка:

Округа "I" – районів 17, охоплені орг. сіткою 15;

Округа "II" – р-нів 23, охоплені оргсіткою 21;

Округа "III" – р-нів 17, охоплені орг. сіткою 10.

З округи "I" під рубриками: 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 12, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25 подані дані лише 4 р-нів.

Вищеподані дані обнімають загально стан по округам, бо стану по районам я не одержав. Також ще не можна устійнити числа членів саме тому, що тепер відбувається заприсяження і упорядкування орг. сітки в цілому.

Спис провідних осіб по округам і по деяких районах і надрайонах, про які маю дані, подаю окремо зашифровано, з короткими характеристиками.

/-/ Вівчар

Постій, лютиий 1947 р.

№ 26
ФІНАНСОВИЙ ЗВІТ ПРОВОДУ ОУН НА ПЗУЗ ЗА 1946 р.

Лютий 1947 р.

ч/п	дата	одержано, виплачено	прихід в крб.	розхід в крб.	Замітка
1.	1.І.46 р.	готівка в касі з 1945 р.	4 200		
2.	1.V.46 р.	видатки в Тучі		3 700	
3.	3.V.46 р.	від Кочегара	20 000		
4.	15.VI.46	Діброва від К-13	75 000		
5.	17.VI.46	закуплено радіо		10 000	
6.	6.VI.46 р.	сл. п. Гармаш		2 000	
7.	23.VI.46 р.	Одарка і Леся		4 000	
8.	31.V.46 р.	Ульян		1 000	
9.	21.V.46	з терену "Гори"	14 000		
10.	15.VII.	з терену "Гори"	19 000		
11.	IX.46 р.	від Карпатця	43 368		
12.	16.X.46	з терену "Гори" (з грошей, переданих гр. Шелеста)	50 000		
13.	21.X.46 р.	з терену "Ліс"	40 060		
14.	11.X.46 р.	виплачено для осередку Ата		40 060	
15.	27.X.46 р.	виплачено для ос[ередку] Дер.		10 000	
16.	V-XII.46	закуплено матеріалів, як папір, калька, тасьма, фарба і т. д.		19 220	
17.	V-XII.46	батерії до радіо		10 000	
18.	V-XII.46	поміч родинам працівників ОУН, в основному впавших в боротьбі		6 700	
19.	V-XII.46	забезпечення приміщень та закупи обуви, убрань і дрібної галант[ереї] працівників осередку		64 567	
20.	V-XII.46	закуп газет, книжок, тютюну і канц[елярського] прилад[дя]		12 600	
21.	V-XII.46	забезпеченя зв'язкових пунктів		23 207	
		Разом	265 628	207 054	
		Готівка в касі на 1.І.47		58 574	
			265 628	265 628	

Постій, лютий 1947 р. /Вівчар/

Замітка: Всі дрібні видатки зібрані в загальних сумах. З конспіративних оглядів не вимінюється всіх осіб та джерел закупів. Всі квити переховуються в архіві осередку.

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 82, арк. 303. Оригінал.

На бойовий фонд. Дереворити Н. Хасевича

№ 27-32
НАРОДНО-ВИЗВОЛЬНА РЕВОЛЮЦІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ (НВРО)

[18] липня – жовтень 1944 р.

№ 27
РЕЗОЛЮЦІЇ І УСТАНОВЧОГО З'ЇЗДУ НАРОДНО-ВИЗВОЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ (НВРО)

[18] липня 1944 р.

Резолюції І Установчого з'їзду Народно-Визвольної
Революційної Організації (НВРО)
в днях 17 і 18 липня 1944
(неповний текст)

I.

А.*

1. Пануючою політичною системою в світі сьогодні є система імперіялістична, що в основу міжнародніх і внутрішних відносин поклала право сили.

2. Основа, на якій зродилася і існує імперіялістична система – це неправильна розв'язка пануючими верхівками економічного і соціяльного питань та їх змагання вийти з кризи шляхом грабежі сусідних народів. Взаємне змагання імперіялістичних верхівок зродили і другу причину імперіялізму – боротьбу за опанування теренів без господарських потреб, з причин чи то стратегічних, чи то щоб позбавити конкурента економічних ресурсів.

3. Наслідки імперіялістичної системи в світі є:

а) Поневолення народів.

б) Імперіялістичні війни.

в) Соціяльний гніт.

До а) Розбудовуючи імперіялістичну систему, пристосовану не до заспокоєння потреб власного народу, а до загарбання і

---

* *У тексті пропущено підзаголовок:* До міжнародного положення *(Див. подібний документ: ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 42, арк. 53-59.)*

визиску інших народів, імперіялістичні кліки наввипередки змагають захопити в свої руки джерела сировин та ринки збуту в цілому світі шляхом підбою слабших народів. Це намагання імперіялістів врешті-решт допровадило до поділу цілого світу поміж кількох імперіялістів та до національного поневолення 90% народів на землі, повного або частинного.

До б) Опираючи політичну світову систему на голій силі імперіялісти періодично, зі зміною відношення сил між державами, викликають імперіялістичні війни, ціллю яких є переділ світу, згідний з відношенням сил поодиноких імперіялістичних держав.

До в) Невідлучним явищем імперіялістичної системи є соціяльний гніт і нужда працюючих мас. [В] імперіялістичній системі чергуються по собі період руйнування (війна) з періодом будови (мир). В часі війни ввесь тягар спадає на працюючі маси й так на фронті, як і у запіллі – допроваджуючи до жорстокої їх експлуатації. Мир в імперіялістичній системі являється підготовкою нової війни, що змушує імперіялістичні кліки далі жорстоко експлуатувати маси, та терором держати їх в послуху.

4. Сучасна війна – це типова імперіялістична війна за переділ світу. Воюючі сторони змагають і надальше до втримання імперіялістичної системи в світі. Видвигнута розв'язка національного питання обома воюючими сторонами змагає до включення слабших народів в одну з імперіялістичних систем та до повного їх національного та соціяльного поневолення.

5. Німецька система т. зв. Нової Европи це реакційна, типово імперіялістична система, що змагає до фізичного винищення або нечувано жорстокого поневолення народів. Націонал-соціялістична кліка німецьких імперіялістів – це банда розбійників, що вогнем і мечем нищать культурні надбання підбитих народів.

6. Демократична система, пропагована західними народами в т. зв. Атлантійській карті, являється пробою використати революційну потенцію поневолених народів для цілей власного імперіялізму та звести боротьбу слабших народів за їх самостійність і рівноправність на манівці. Визнавці Атлантійської карти США, Англія та СРСР – помимо декларативного визнання права кожному народови на самовизначення, не признають цього права за народами СРСР, Прибалтики, Середньої Европи та Балканів. Заступаючи думку гарантії миру в світі трьома великодержавами, ця система фактично заперечує право на суверенність всіх інших народів крім згаданих гарантів, які в практиці ділять цілий світ поміж собою на сфери впливів.

7. Зокрема т. зв. "вітчизняна війна" СРСР є ніщо інше, як імперіялістична війна, що має на цілі просунення СРСР в Европу та ще гірше поневолення народів СРСР. Вона знаменується штучним розпалюванням імперіялістами великоруського шовінізму та змаганням підбити народи Прибалтики, Середньої Европи, Балканів.

8. Єдиноправильний шлях визволення всіх народів світу від імперіялістичного ярма – це шлях безкомпромісової революційної боротьби проти імперіялістів за рівність усіх народів, за право кожного народу на незалежну державу, за дружню співпрацю всіх народів за принципом добровільності.

9. Революційно-повстанчі рухи Европи й Азії це стихійне шукання масами правильної протиімперіялістичної розв'язки національного та соціяльного питань. Об'єктивно вони являються боротьбою за новий лад у світі, лад, що гарантував би свобідне державне життя кожному народови і виключав би визиск одного народу другим.

10. Всі спроби офіційних представників деяких народів вибороти або забезпечити національну і соціяльну волю, опираючись на одного з імперіялістів, доводять до неминучого поневолення, як це виказали спроби наприм. Фінляндії, Польщі, балканських і інших народів.

Б. Відносини в СРСР

1. Спроби розв'язати національне і соціяльне питання робітничим класом у виді будови соціялістичної держави СРСР покінчилися повним неуспіхом. Спадкоємці Жовтневої революції, зокрема Сталін, круто повернули зо шляху побудови соціялізму в світі та станули на шлях побудови імперії, на престолі якої вони найшлися.

2. Ідею всесвітньої культури, соціялістичну по змісту і національну по формі, підмінено ідеєю російської культури по змісту і в великій мірі по формі. Заперечено і відкинено як реакційне життя народів СРСР все, що стояло в історії перешкодою на шляху російського імперіялізму. Відновлено російську феодальну і буржуазну традиції. Поставлено в почот героїв – царів, полководців і письменників, що заслужились у творенні російської імперії. Запроваджено російську мову в цілому СРСР і накинено її містам та передовій частині суспільства, зводячи інші мови до ролі селянського-колхозного (язика).

3. Ідею рівності народів замінено теорією опіки "(старшого), культурнішого і сильнішого брата" над всіми іншими народами,

теорією першенства і вищости російського народу, на якого всі повинні ор[і]єнтуватись, якому всі повинні бути вдячні і офіціяльно славити його. Все, що йде в розріз з духом і культурою "старшого брата", не може мати місця в СРСР.

4. Право на самовизначення і державне життя народів спотворено створенням т. зв. "союзних республік", яких парламенти не мають прав встановляти закони для республіки, а уряди не мають впливу ані на закордонну політику, ані не розпоряджають військами, ані не рішають самостійно внутрі республіки жодних внутрішно-державних проблем. Як закордонні, так і військові і всі внутрішні справи рішаються в Москві, не рахуючись з національними потребами народів. Нагляд над виконанням постанов належить імперіяльним органам НКВД і НКГБ, керованими з тої ж Москви.

5. Ідею соціяльної волі, за яку працюючі боролись цілі десятиліття, сучасні можновладці СРСР заперечили в основі. Робітника прикріпили до фабрики, позбавляючи його в практиці всякого впливу на керівництво фабрики, умови продукції і зарплату. Рішаючий голос у положенні на виробництві віддано партійним органам, що дістають строгі директиви з центру та тільки і дбають, щоб побільше витиснути з робітника. Колгоспника прикріплено до колгоспу та накинуто йому виснажуючу систему праці за зарплатою, що ледви вистачає на життя. Як у робітника, так і в колгоспника повністю відібрано продукти їхньої праці та віддано їх формально в розпорядження держави, а фактично в руки партійної адміністративної кліки.

6. Рівнобіжно з прикріпленням до варстату праці позбавлено їх т. зв. "основних демократичних прав" – волі слова, друку, вільної асоціяції і т. п. Все життя народів СРСР побудоване за офіціяльною доктриною, поданою згори. Воля в СРСР полягає на праві і обов'язкові критикувати тих, що з яких небуть причин відхилилися від поданих згори напрямних та на праві і обов'язкові схвалювати "геніяльність" державних планів. Для тих, що не придержуються цих "прав і обов'язків", існують підвали НКВД, концлагери і тюрми.

7. Внаслідок політики національного і соціяльного гноблення поневолених народів, що викликало потребу створити в державі довірену упривілейовану кліку, надмірного державного централізму та поліційної системи, внаслідок прикріплення працюючих до варстату праці та позбавлення їх права вільно розпоряджатися продуктами своєї праці, на грунті повного удержавлення всіх засобів продукції і торгівлі, започаткувався в СРСР процес зчленування суспільства на: а) працюючі низи, позбавлені в

практиці всяких прав, стероризовані і зіпхнуті на дно нужди, б) упривілейовану правлячу верхівку, користаючу з повноти прав і всіх культурних надбань. Трудодні, норми, непосильна понаднормова праця і вічна думка про шматок хліба – це побут низів, "метра", "дворці культури", "дворці совєтов", розкішне гуляще життя [і] інші люксусові витвори – це побут верхівки.

Особливо під час війни прискорився цей процес формування класу більшовицьких вельмож, виходячи зі стану фактичного існування на шлях правного оформлення. Починаючи з "сталінської конституції" де формально за партією, а фактично правлячою верхівкою закріплено керівництво державою, це значить свобідне володіння всіма її ресурсами, всіми продуктами праці робітників і селян, шляхом цілого ряду розпоряджень про сплату за навчання, про першенство до нього дітей знатних людей (а нездібних), про впровадження офіцерських і генеральських чинів та впровадження офіцерських та генеральських становищ у війську і серед суспільства, про привілеї для орденоносців, героїв і заслужених людей в державі, положено правні підвалини під згаданий вище клас вельмож. Обличчя того класу наскрізь реакційне. Процес його формування йде в атмосфері відграбування старих царських традицій – попівства, пагонів, денщиків, генеральських уніформів, титулів та привернення в почот "друзів народу" самих царів. Рівночасно з тим розпалюються до небувалих розмірів великоруський шовінізм, вченням про вищість руської культури, першенство руського народу.

8. У зовнішній політиці спадкоємці Жовтневої революції пішли рівно ж по лінії імперіялізму. В ідейній площині стара царська ідея слав'янофільства стала офіційним прапором у закордонній політиці. Прилучення Прибалтики як руської землі (див. "Всеслов'янський мітинг", промова Федеєва: "Земля (русскої нації) розкинулась... від Тихого океану до Балтійського моря"), змагання опанувати Дарданелі, похід в Европу та поміч Гітлеру в 1939 р. з ціллю пхнути його у війну – це доказ і практика сучасних можновладців СРСР. Цілям імперіялізму підпорядкована і цілість господарства СРСР. Сталінські п'ятирічки, як це признають і самі правителі СРСР, це було не що інше, як підготовка СРСР до сучасної імперіялістичної війни. Для цього були поставлені мільйони трудящих СРСР у положення голодних рабів.

9. Реалізуючи свою імперіялістичну політику, Сталін сперся на світові капіталістичні потуги Англію і США та зв'язав СРСР з міжнародним капіталом узалежнюючи країну від нього господарчо і політично. Міліярдові воєнні довги, узтягнуті в США і Англії,

навіть у випадку "виграної" Сталіна, впадуть по війні невимовним тягарем на широкі працюючі маси. Торговельні договори, заключені союзниками як наслідок воєнних позик, відкривають англійському та американському капіталам радянський ринок збуту та віддадуть в експлуатацію сировини СРСР.

10. Як вияв намагання ідейно наблизити СРСР до капіталістичних країн розв'язано під натиском Сталіна III інтернаціонал комуністичний, що являється формальним зірванням з ідеями міжнародньої пролетарської революції та переходом у міжнародній площині на позиції імперіялістичної спекуляції, разом з тим зникли в промовах Сталіна заклики до міжнароднього пролетаріяту до соціяльної революції, а на їх місце появились похвали "друзям" капіталістам та плани спільного переділу світа.

11. Обмануті і загнані на винищуючу війну широкі народні маси СРСР – робітники, селяни, службовці, червоноармійці всіх національностей, у відповідь на гноблення режиму готові сьогодні стати на боротьбу з ненависною системою. Все міцніше стають маси поневолених імперіялізмом народів в єдині лави боротьби фронту поневолених. В СРСР заіснували всі об'єктивні умови для великої соціяльної і національної революції. Вона ж назріває з усією неминучістю. Могутні кроки революції чути вже сьогодні в СРСР скрізь – чути в запіллі, колгоспах, фабриках, заводах, чути в армії на фронті.

II.

1. Народно-Визвольна Революційна Організація визнає, що:

а) Повна, справедлива і відповідальна вимогам вільного, всебічного розвитку народів і людини, розв'язка національного і соціяльного питань в цілому світі може наступити лише тоді, коли всі народи житимуть вільно у власних самостійних державах. Національне поневолення гальмує національний і економічний розвиток поневолених народів, та одночасно являється основною перешкодою у розв'язці соціяльного питання також і внутрі т. зв. панівних народів. Всі намагання розв'язати соціяльне питання – усунути соціяльні протиріччя, соціяльний гніт і економічний визиск – чужонаціональними силами, хоча і соціяльно співзвучними, як доказує досвід СРСР, неминуче кінчаються виникненням нових соціяльних протиріч, нових експлуататорських класів, нових тюрм подвійного гніту та визиску – соціяльного і національного.

б) Лише побудова системи самостійних національних держав приведе до впорядкування міжнародних відносин, усуне загрозу

імперіялістичних воєн і забезпечить світови і всім народам тривалий і справедливий мир та створить умовини для встановлення дружних відносин і культурної, економічної та політичної співпраці між народами.

2. Народно-Визвольна Революційна Організація поборює імперіялізм як протинародну і реакційну силу. Імперіялізм створює систему гноблення і експлуатації народів і людини та являється джерелом постійних воєн між народами. Це стосується однаково як капіталістичного фашистівського так і більшовицького імперіялізмів. Всі вони захищають вузькі соціяльно-економічні інтереси і привілеї панівних, експлуататорських класів і груп.

3. Народно-Визвольна Революційна Організація проти існуючих соціяльно-економічних систем:

а) Капіталістичної з її принципом приватної власності на засоби виробництва, соціяльними протиріччями і боротьбою, визиском трудящих і зосередженням багатств в руках невеликого класу капіталістів, поміщиків та зубожінням народу.

б) Більшовицької, в якій ліквідація старих соціяльних протиріч, старих форм соціяльного гніту і економічного визиску приводить до встановлення нових, ще гостріших соціяльних протиріч і нових, ще ширших і глибших форм соціяльного гніту і економічного визиску; в якій все багатство зосереджується формально в руках держави, а на ділі розпоряджається ним клас більшовицьких вельмож, заставляючи народи жити в злиднях і нужді. Обидві системи в свойому розвитку доводять до виникнення імперіялізму.

4. Народно-Визвольна Революційна Організація проти державно-політичних систем:

а) Буржуазно-демократичної, в якій влада в державі формально за народом, а фактично в руках панівних класів – капіталістів і поміщиків.

б) Буржуазно-фашистських, в яких народ позбавлений усякого впливу на керівництво державою і всім суспільним життям. Це системи диктаторсько-фашистських партій, за якими скривається на ділі диктатура панівних експлуататорських класів. Це насильно-терористичні системи, що поневолюють народи і людину, гальмують культурний і суспільний розвиток та охороняють жорстокий визиск трудящих панівними класами.

в) Більшовицької, яка віддає все керівництво державного і суспільного життя в руки більшовицької партії (126 стаття Конституції СРСР) і тим встановлює диктатуру панівного класу більшовицьких вельмож над народами. Це система перманент-

ного масового терору, яка забезпечує панівному класові необмежений визиск трудящих та поневолення і всебічну експлуатацію народів.

Буржуазно-фашистська і більшовицька державно-політичні системи означують повну ліквідацію тих т. зв. демократичних прав (волю слова, преси, товариств і організацій, зібрань і маніфестацій і т. п.), що їх знає в обмежених формах буржуазно-демократична система.

Всі три системи сприяють розвиткові імперіялізму і в результаті стають його знаряддям.

III.

1. Народно-Визвольна Революційна Організація, змагаючи до остаточної своєї цілі – знищення імперіялізмів і перебудови світа за принципом дружної співпраці народів у незалежних національних державах, що зможе наступити в умовах безкласових суспільств у всьому світі, – як першу свою мету ставить підняти на боротьбу всі протиімперіялістичні елементи за повну рівність народів за побудову незалежних національних держав.

2. В Україні Народно-Визвольна Революційна Організація бореться за новий тип держави, держави народної, що одинока утворює всі умови для його всебічного росту. Тому Народно-Визвольна Революційна Організація є:

а) Проти класової, партійної чи особистої диктатури в державі.

б) За виборність керівних органів державного управління всіх ступнів шляхом вільного всенародного голосування.

в) За загальне, безпосереднє, рівне й тайне голосування.

г) За відмежування законодавчої влади від виконавчої.

д) За повну незалежність судівництва.

3. Народно-Визвольна Революційна Організація бореться за новий соціяльний і економічний лад, який найкраще забезпечуватиме всім громадянам добробут, усі їх матеріяльні і духовні вимоги, тому Народно-Визвольна Революційна Організація є:

а) За планову організацію і гармонійний розвиток всього народного господарства.

б) За знищення більшовицької експлуататорсько-кріпосницької системи в організації сільського господарства. Виходячи з того, що земля є власністю народу, Народно-Визвольна Революційна Організація проти накидування селянам народної форми користування землею, обстоює індивідуальне і колективне користування землею, в залежності від волі селян.

в) За якнайширшу машинізацію, електрифікацію сільськогосподарських робіт.

г) За передачу селянам усіх сільськогосподарських машин і знарядь, проти монополізації їх державою в МТС-ах.

д) За безплатну і негайну передачу селянам усіх поміщицьких, монастирських та церковних земель, сільськогосподарських машин та знарядь.

4. а) За те, щоб велика промисловість була національно-державною, а дрібна громадсько-кооперативною.

б) За участь робітників у керівництві заводами, за фаховий а не комісарсько-партійний принцип у керівництві.

в) За справедливу оплату праці, за участь робітників у прибутках заводу, за те, щоб робітник одержував таку зарплату, що[б] повністю забезпечувала б матеріяльні і духовні потреби усієї його сім'ї, що при річних підсумках господарського стану заводу (підприємства) робітник одержував – у громадсько-кооперативних – дивіденди (належна йому частина річного прибутку), а в національно-державних – премії.

г) За вільну працю, вільний вибір професії, вільний вибір місця праці.

д) За волю профспілок, за загальний 8-ми годинний робочий день, за знищення закритих форм і методів експлуатації робітника шляхом т. з. підвищування норм, соцзмагань і т. п.

5. За вільне ремесло, за добровільне об'єднання ремісників у артілі, за права ремісника вийти з артілі і індивідуально виконувати працю та вільно розпоряджатися своїм заробітком.

6. За національно-державну організацію великої торгівлі, за громадянсько-кооперативну дрібну торгівлю та за дрібну приватну торгівлю, за вільні базари.

7. За те, щоб банки були національно-державними.

8. За повну рівність жінки з чоловіком в усіх громадських правах і обов'язках, за вільний доступ жінки до всіх шкіл, до всіх професій, за першочергове право жінки на фізично-легшу працю, щоб жінка не шукала заробітку на шахтах, руднях та інших тяжких виробництвах і внаслідок цього не руйнувала свого здоров'я. За державну охорону материнства. За те, щоб батько сім'ї, одержував крім плати за свою працю додаткову платню на одержання жінки і неповнолітних дітей. Лише в таких умовинах жінка матиме змогу виконувати свій важливий, почесний і відповідальний обов'язок матері і виховательки молодого покоління.

9. а) За обов'язкове середнє навчання. За піднесення освітньої культури широких народних мас шляхом поширення мережі шкіл, видавництв, бібліотек, музеїв, кіно, театрів тощо.

б) За поширення вищого і фахового шкільництва, за невпинний ріст висококваліфікованих кадрів на всіх ділянках життя.

в) За вільний доступ до всіх вищих навчальних закладів для молоді. За забезпечення студенства стипендіями, харчами, мешканнями та навчальними приладдями.

г) За всебічний гармонійний розвиток молодого покоління – моральний, розумовий та фізичний. За вільний доступ до всіх наукових, культурних надбань людства.

10. За пошану праці інтелігенції. За створення таких умов праці, щоб інтелігент, будучи зовсім спокійний про завтрішний день та про долю сім'ї, міг віддатися культурно-творчій праці, мав потрібні умовини для праці над собою, постійно збагачував свої знання та підвищував свій культурний рівень.

11. а) За повне забезпечення всіх працюючих на старість та на випадок хвороби чи каліцтва.

б) За широке запровадження охорони народного здоров'я. За право працюючих на безплатне користування усіма закладами охорони здоров'я.

в) За особливу державну опіку над дітьми й молоддю. За охоплення всієї дітвори та молоді державними закладами опіки та виховання.

12. а) За свободу друку, слова, думки, переконань, віри і світогляду, проти офіційного накидання суспільності світоглядових доктрин і догм.

б) За вільне визнавання і виконування культів, які не суперечать громадській моралі.

в) За відокремлення церковних організацій від держави.

г) За культурні взаємини з іншими народами, за право виїзду громадян за кордон для навчання, лікування та пізнання життя і культурних надбань інших народів.

13. За повне право національних меншостей плекати свою власну по формі і по змісту культуру національну.

14. а) За скасування класових, партійних і національних привілеїв.

б) За рівність усіх громадян держави незалежно від їх національности в державних та громадських правах і обов'язках, за рівне право на працю, заробіток і відпочинок.

15. За вільну культуру, за героїчну духовність, за високу мораль, за громадську солідарність, дружбу та дисципліну.

16. Народня влада уважатиме за найвищий свій обов'язок інтереси народу, не маючи загарбницьких цілей та поневолених країн і пригноблених народів у своїй державі. Народна влада не витрачатиме часу і енергії та коштів на творення апаратів гноблення. Народна влада, спираючись на усуспільнення засобів виробництва, всі економічні ресурси та всю людську енергію спрямує на побудову справедливого соціяльного ладу, на економічне будівництво країни та культурне піднесення народу.

IV.

1. Найближчим своїм завданням Народно-Визвольна Революційна Організація ставить боротьбу за повну демократизацію всього державного суспільного життя в цілому СРСР і негайне припинення нинішньої імперіялістичної війни, що може наступити лише тоді, коли буде повалена диктатура Сталіна і його партійно-більшовицької кліки та весь нинішний реакційний сталінсько-більшовицький режим.

Народно-Визвольна Революційна Організація ставить тому в основу своєї боротьби, [боротьбу] за демократизацію і негайне припинення війни, боротьбу проти диктатури Сталіна і його партійно-більшовицької кліки, боротьбу за повалення гнобительського сталінсько-більшовицького режиму в цілому СРСР і встановлення народно-революційної влади через утворення народно-революційних урядів.

Тільки народно-революційні уряди СРСР після того ж, як буде повалена влада Сталіна і його партійно-більшовицької кліки, зможуть:

а) Припинити війну і заключити справедливий мир.

б) Ліквідувати залишки гнобительської диктатури.

в) Установити дійсно народно-демократичну волю.

г) Забезпечити таким чином поневоленим нині народам СРСР виявлення їх дійсної волі щодо їх національно-політичного самоозначення та форми міждержавних взаємовідносин і співпраці.

Повалення диктатури Сталіна і його партійно-більшовицької кліки, встановлення народно-революційних урядів СРСР, проведена демократизація утворять умови для того, щоб:

а) Знищити в основі владу більшовицьких вельмож і покласти основи нового соціяльного ладу.

б) Покласти край національному поневоленню і організувати самостійні національні держави за етнографічним принципом та, усунувши таким чином існуючу нині нерівність між народами

СРСР, створити тривалі основи для правдивої дружби і співпраці народів.

2. Повалення* нинішного реакційного, гнобительського сталінсько-більшовицького режиму може бути доконано лише силами експлуатованих трудящих всіх поневолених в СРСР народів шляхом революції (загального збройного повстання).

Перед Народно-Визвольною Революційною Організацією стоїть тому завдання:

а) Розкрити дорешти перед трудящими й всіми народами СРСР всю реакційність сталінсько-більшовицького режиму і його властиву соціяльну природу, його неспроможність розв'язати національне і соціяльне питання, імперіялістичний характер війни, вину Сталіна і його партійно-більшовицької кліки в її виникненні, вказуючи, що Сталін і його партійно-більшовицька кліка розплутали і ведуть війну в ім'я імперіялістичних цілей російсько-більшовицького імперіялізму й панівного класу більшовицьких вельмож та одночасно закріпити трудящим і всім народам СРСР революційні ідеї, що їх проповідує Народно-Визвольна Революційна Організація.

б) Підняти трудящі маси і всі народи СРСР на боротьбу проти диктатури Сталіна і його партійно-більшовицької кліки, вказуючи трудящим і всім народам СРСР, що повалення диктатури Сталіна і його партійно-більшовицької кліки шляхом революції (загального збройного повстання) та встановлення народно-революційної влади – це єдиний шлях, що веде до припинення війни та здобуття національної та соціяльної волі.

в) Скерувати існуюче і все більше наростаюче на силі невдоволення широких трудящих мас і поневолених народів всі прояви стихійного спротиву і активні виступи мас, революційні настрої в Червоній Армії та боротьбу поневолених народів у властиве русло єдиного фронту революційної боротьби та за повалення диктатури Сталіна і його партійно-більшовицької кліки СРСР і встановлення народно-революційної влади.

V.

1. Народно-Визвольна Революційна Організація активно піддержує всі форми боротьби народів Европи, а зокрема Прибалтики, Середньої Европи та Балканів та їх незалежні держави проти імперіялістів.

---

* *У тексті:* поневолення

2. Тісно співпрацює з усіма існуючими созвучними Народно-Визвольній Революційній Організації, антиімперіялістичними революційними організаціями всіх народів, що стоять на грунті непримиримої революційної боротьби з імперіялістичними системами за рівність народів, за незалежні держави в етнографічних територіях.

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 36, арк. 106-112. Копія.

№ 28
СТАТУТ НАРОДНО-ВИЗВОЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

[Липень] 1944 р.

С Т А Т У Т
Народно-Визвольної Революційної Організації
(неповний текст з конспіративних причин)

Народно-Визвольна Революційна Організація (НВРО) є керівною політичною організацією усіх антиімперіялістичних сил в Україні.

Народно-Визвольна Революційна Організація очолює, керує і здійснює народно-визвольну боротьбу як політичного так і військово-збройного характеру.

Народно-Визвольна Революційна Організація – це бойова революційна організація передових елементів народних мас, побудована на засадах: а) внутрішно-організаційної революційної демократії, яка запевнює єдність рішень, б) строгій революційній дисципліні, однаково обов'язуючій усіх членів організації, що запевнює єдність і справність виконання всіх рішень і наказів організації.

Народно-Визвольна Революційна Організація дружньо співпрацює з існуючими созвучними антиімперіялістичними революційними організаціями других народів в цілях координації боротьби проти спільних імперіялістичних ворогів. Всюди там, де таких організацій немає, Народно-Визвольна Революційна Організація їх ініціює і творить, виходячи з засади, що спільного ворога треба знищити спільними революційними силами усіх поневолених і експлуатованих народів.

І. Члени Народно-Визвольної Революційної Організації, їх права і обов'язки

1. Членом організації є кожний, хто:

а) Признає ідейно-політичні, програмові і статутові постанови організації і їм підчиняється.

б) Активно бореться в одній із ланок організації проти окупанта.

в) В боротьбі виявляє жертвенність, відданість і кожночасну готовність майном, кров'ю і життям служити народно-визвольному революційному рухові.

2. Обов'язком члена є:

а) Постійно працювати над собою, збільшувати свою свідомість і вмілости, конечні в революційній діяльності.

б) Добровільно і свідомо нагружувати себе революційними і загально-національними завданнями і їх виконувати.

в) Строго придержуватись засад організаційної дисципліни і пильнувати, щоб інші її не нарушували. Радо і добровільно виконувати всі доручення і накази зверхних органів організації і безпосередніх зверхників.

г) Пильно берегти організаційні, військові і революційно-громадські тайни. У кожному випадкові не вільно членові зрадити довірені йому тайни.

д) Постійно працювати над народними масами, виховувати і революціонізувати та якнайтісніше пов'язувати їх з народно-визвольним революційним рухом. Бути для нечленських мас під кожним оглядом взором, гідним наслідування.

Член організації має право

3. а) Брати участь в організаційних зібраннях, відправах і т. п. і вільно висловлювати власну думку в усіх справах організації та брати участь у їх вирішуванні.

б) Ділово критикувати роботу кожного члена організації.

в) Вибирати і бути вибраним в усі організаційні органи (окрема постанова).

г) Бути присутним на зібраннях, коли обсуджується його діяльність чи поведінка.

д) Вимагати вияснення усіх питань, звертаючись до вищих організаційних органів, аж до Центрального Керівництва включно.

4. Член організації у відношенні до інших громадян не користується жодними привілеями. Від нечленських мас ріжнить члена

його вища свідомість і впевненість у правильності революційної боротьби, більші обов'язки – більша відданість справі народного визволення.

5. Член Народно-Визвольної Революційної Організації не може належати до жодних політичних організацій чи партій з протиположними Народно-Визвольній Революційній Організації цілями і методами боротьби.

Прийом в члени Народно-Визвольної Революційної Організації

6. Приймати в члени організації можна:

а) Тільки індивідуальним порядком, докладно провіривши політичну певність і революційну стійкість кандидата.

б) Тих, що пройшли приписаний кандидатський стаж і відповідають всім вимогам члена.

в) Тих, що є направду віддані народно-визвольному революційному рухові – активні, свідомі боротьби Народно-Визвольної Революційної Організації і на боротьбу готові, – без різниці на національність чи соціяльне положення.

г) Не молодші 18 років.

7. Поступаючий в члени організації мусить мати рекомендацію двох дійсних членів, які знають кандидата з організаційної праці не менше одного року і є вони особисто відповідальні за рекомендованого.

Виключення з членів організації

8. Виключення з членів організації є для члена найвищим виміром покарання. Тому кожну справу виключення з членів організації потрібно сумлінно розглянути і стосувати тільки тоді, коли інші виміри покарань уже не помагають. За незначні проступки стосувати установлені дисциплінарні покарання.

9. Виключенню з членів організації підпадають ті, що:

а) На протязі трьох місяців без оправдуючих моментів (наприм. хвороба), не виявили вимаганої від члена (кандидата) організації революційної активності.

б) Свідомо порушують організаційну дисципліну.

в) Засуджені ревтрибуналом чи полевим військовим судом.

II. Кандидати

10. Бажаючі поступити в члени організації мусять пройти установлений кандидатський стаж, потрібний для того, щоб:

а) Кандидат міг познайомитися з ідейно-політичними заложеннями організації, її програмою і тактикою.

б) Уможливити організаційним органам докладно зазнайомитися з кандидатом і на ділі перевірити його вартість і революційну стійкість.

11. Кандидатський стаж, потрібний для того щоб поступити в організацію, установляється на один рік. Для деяких осіб, що зокрема відзначили себе в організаційній праці, час цей може бути скорочений.

12. Кандидати в члени організації беруть участь у зібраннях, відправах членів і т. п. з дорадчим голосом.

13. Всі вимоги і обов'язки, що стосуються до членів організації, обов'язують також і кандидатів у члени організації.

III. Прихильники (симпатики)

14. Прихильниками є всі ті особи, що співчувають народно-визвольному революційному рухові і в найрізнороднішій формі йому помагають, але не виявляють вимаганої революційної активності і не відзначаються потрібними членові організації прикметами.

15. Прихильники є найширшим помостом між зорганізованими в організації кадрами членів і народніми масами. Тому за постійний зріст широких лав прихильників революційного руху члени й кандидати організації мусять пильно турбуватися.

16. Прихильників не об'єднується в жодні організаційні форми, але гуртують, виховують і революціонізують їх кругом себе поодинокі члени й кандидати в члени організації у найближчих (первинних) організаційних клітинах.

IV. Побудова організації

17. Виходячи з засади, що визволення народу і побудова народної держави це спільна справа всіх громадян цілого народу, висліди його праці і боротьби. Народно-Визвольна Революційна Організація в побудові своїй повністю відкидає нездорові засади особистої диктатури (так типу сталінсько-більшовицького як і типу гітлерівсько-фюрерського чи інших їм подібних) як і наскрізь загниваючі засади капіталістично-буржуазної демократії.

18. В основу своєї побудови Народно-Визвольна Революційна Організація кладе здорові народні принципи революційного демократизму, який заключається у тому, що:

а) Сприяє розгортуванню ділової критики і самокритики.

б) Скріплює свідому дисципліну, яка запевнює єдність дій і зберігає організацію перед творенням фракційних угрупувань.

в) Пособлює прогресуванню творчої думки членів.

г) Уможливлює Центральному Керівництву організації і організації в цілому бути в курсі всіх життєвих питань народу і тим запевнює за організацією дійсне керівництво народними масами та органічно з ними організацію пов'язує.

д) Чітко окреслює відповідальність всіх керівних органів, до Центрального Керівництва організації включно, за проведену ними діяльність і їх компетенції.

19. Організаційна мережа Народно-Визвольної Революційної Організації построєна за територіяльним, виробничим і фаховим принципом.

20. Первинні організаційні клітини, їх ланки розгортають свою діяльність серед найширших народних мас і тому їх значення дуже велике. Від роботи в найнижчих клітинах залежить сила організації в цілому.

21. Завданням первинних організацій є:

а) Направляти і керувати цілістю життя мас по лінії вимог народно-визвольного революційного руху і політики організації.

б) Постійно проводити пропаганду народно-визвольної революційної ідеї лозунгів, впливати і революціонізувати (активізувати) маси.

в) Протидіяти ворожим протинародним впливам і їх пропаганді і всіми методами їх знищувати.

г) Підготовляти і мобілізувати народ до масових активних акцій і одвертої збройної боротьби проти окупанта.

д) Приєднувати прихильників революційного руху і залучувати керівні активні одиниці у лави кандидатів і членів Народно-Визвольної Революційної Організації.

V. Дисциплінарні покарання

22. Обов'язком члена є не тільки самому бути здисциплінованим під кожним оглядом, але берегти, щоб і другі не нарушували організаційної дисципліни, а дальше, обов'язком члена є бути взірцем гідним наслідування для нечленських мас. Членські обов'язки кожний приймає на себе добровільно і свідомо. Тому добрий член організації не повинен доводити до того, щоб його карати.

23. В потребі стосувати такі покарання:

а) Завваження індивідуальне.

б) Завваження публичне.

в) Догана індивідуальна.

г) Догана публична.

д) Відставка від відповідальної організаційної роботи і перенесення на менш відповідальну.

е) Виконання спеціяльних карних завдань.

є) Виключення з членів організації.

ж) Виключення з членів організації і передання в ревтрибунал.

VI. Фінанси організації

24. Потрібні організації грошові засоби складають добровільно її члени, кандидати і прихильники та найширші народні маси.

ДА СБ України, Ф. 13, спр. 376, т. 36, арк. 112-115. Копія[1].

1 Подібний примірник тексту: ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 99, арк. 11-12. Рукопис.

№ 29
НАКАЗ ЧЛЕНАМ І КАНДИДАТАМ НВРО ПРО ВИВЧЕННЯ РЕЗОЛЮЦІЙ УСТАНОВЧОГО З'ЇЗДУ ТА ПРОПАГАНДУ НАПРЯМНИХ БОРОТЬБИ

Серпень 1944 р.

М. П., серпень 1944 р.

НАКАЗ

Членам і кандидатам в члени НВРО

1. Резолюції І Установчого з'їзду НВРО (неповний текст), усі члени і кандидати в члени у якнайкоротшому часі мають докладно вивчити.

2. Основні напрямні боротьби НВРО розпропагувати поміж прихильниками і найширшими народними масами, зокрема між вояцтвом Червоної Армії (так фронту як і тилу) і робітництвом (в містах, заводах і на залізних дорогах).

Слава Україні!

Центральне Керівництво
Народно-Визвольної Революційної Організ[ації]

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 98, арк. 19. Копія.

№ 30
ТИМЧАСОВА ІНСТРУКЦІЯ ДЛЯ ПОЛІТИЧНИХ ВИХОВНИКІВ ЧОТ І СОТЕНЬ

[Серпень] 1944 р.

ТИМЧАСОВА ІНСТРУКЦІЯ
по військово-виховній і політичній роботі
для політвиховника чоти і сотні

Політвиховник має виховати кожного вояка УПА на:

а) повновартісного українця громадянина, свідомого своїх [обов'язків] і прав.

б) політично грамотного.

в) взірцевого вояка.

Через защіплення у вояків тих засад, політвиховник скріплює боєспосібність УПА як революційно-визвольної сили Українського Народу.

Щоб осягнути цю велику ціль політвиховник:

а) розбудить у вояків непохитну віру в силу і непереможність Українського Народу.

б) скріпить беззастережне довір'я вояків до свого політичного проводу НВРО і свойого військового командування.

в) розбудить у вояків ненависть до імперіялістів і імперіялістичних, нищівних народи воєн, а рівночасно виробить у них одиноке правильне розуміння потреби в сучасно нашому бездержавному положенні революційно-визвольної боротьби, цілого українського народу.

г) скріпить у вояка ненависть до імперіялістів – хижаків, а розбудить у них любов до власного народу, симпатії і співчуття до поневолених імперіялістами народів і нав'яже з поневоленими народами тривалу приязнь для спільної співпраці і боротьби проти імперіялістів – поневолювачів, за вільні національні держави.

д) зв'яже вояків УПА якнайтіснішими і ніколи не розривними вузлами з українським народом так, що народ все і всюди, в кожній, навіть найтруднішій обстановці держатиме з УПА і всеціло зуживатиме всі творчі сили для співпраці з УПА, і для її перемоги над ворогом – окупантом, а в час створення Української Держави до її закріплення і всесторонньої розбудови.

е) виробить вояків УПА на волевосильних, характерних, лицарських, ідейних, боєвих, героїчних, здисциплінованих, високожертвенних, незломних воїнів, передових оборонців Українського Народу.

є) виробить ініціятивних вояк – революціонерів здібних вміло виконувати накази своїх командирів, і в час потреби самим командувати.

з) виробить у вояків УПА зрозуміння, що тільки повний успіх на пості, де стоїть поодинчий вояк, принесе УПА і Українському Народові повну перемогу над ворогом-окупантом.

ж) утвердить вояків у зрозумінні, що український і інші народи зможуть визволитися з неволі тільки внаслідок розпалення революційно-визвольної боротьби в цілому СРСР і повалення Сталіна і його режіму, та створення на території СРСР, на національно-етнографічних землях, системи вільних національних держав, в тому Української Самостійної Держави.

Політвиховник мусить в першій мірі сам відзначитися вище згаданими прикметами і згідно з ними поступати. Він в першій мірі виховує своїм приміром. В кожній хи[тт]євій обстановці, що в ній находяться вояки, мусить бути і політвиховник: в бою, в марші, на відпочинку, на іграх. Політвиховник мусить бути там, де його присутність посеред вояків принесе найбільшу користь, де треба для вояків від нього найбільшої моральної піддержки. Звичайно політвиховник має, командиром частини, наперед призначене своє місце, або його заступник (коли політвиховник військовий фахівець) або як командир певного відділу, або як робітник по тилу.

Політвиховник мусить бути все і всюди взором гідним наслідування. Політвиховник керує у своїй частині звенами вояків політорганізації НВРО. До помочі у виховно-політичній роботі, політвиховник вживає членів і кандидатів у члени НВРО у військовій частині. Він готує до довкруги себе кращих і спосібніших вояків, які попри цілковите виконання своїх щоденних і кожночасних обов'язків по військовому ділу, уміють найти час і охоту для більшої виховно-політичної роботи над собою і над друзями вояка і помагають їм здобути потрібні їм військово-політичні осяги.

Працю над членами і кандидатами в члени НВРО в частині проводить політвиховник за службовими годинами призначеними на суто військових обов'язків і науки вояка, тільки в час відпочинковий і в дні віддиху. Політвиховник разом з членами і кандидатами в члени НВРО своєї військової частини належить до політкерівника вищої військової частини.

На роботу НВРО у своїй частині політвиховник мусить звернути особливу увагу і створити з членів і кандидатів НВРО сильне, примірне ядро рівноправних з іншими вояками, в ніякому разі не

упривілійоване, – твердий шкелет нашої революційно-визвольної армії.

Через велику поміч свойому командирові, що її віддає політвиховник внаслідок піднесення виховно-політичного рівня закалу вояків, через зв'язання загалу війська з примірними, високовартісними, вічно діючими вояками – членами і кандидатами в члени [Н]ВРО, які без жодних прив[ілеїв], ще з більшими обов'язками, як передовики нашої революції, разом з рештою вояків, гордо нестимуть вперед прапор нашої революційно-визвольної боротьби. Командир, політоргани і загал вояцтва, зіллється в одну, непереможну, духову і боєву одиницю, революційно-визвольну УПА.

Політвиховник приступаючи до політвиховної роботи в повіреній йому частині війська мусить основне пізнати дану військову частину як цілість і кожного вояка зокрема, підстаршинський і старшинський кадр. Тут треба основно знати:

а) інтелектуальний рівень частини (вояцтва і командскладу).

б) національну свідомість у частині.

в) соцсклад частини.

г) воєнно-політичну виробленість частини.

д) боєву готовність частини.

е) революційність частини.

є) членський кадр НВРО в частині, члени і якість членів, їх способність в політичній роботі і їх участь в ній.

Політвиховник, повірену йому військову частину пізнає сам особисто через зустріч і розмову з вояцьким загалом, через часті розмови з кожним вояком зокрема, через обсервацію щоденного життя вояцтва, його праці, поступів в науці, у співжиттю поміж собою, у зустрічі з населенням, у відношенні до своїх зверхників і т. д.

Крім цього потрібна якнайчастіша виміна думок політвиховника з комскладом, – так часте обговорення і оцінка кожного вояка, як і вишукування нових методів праці.

Політвиховник мусить якнайскорше вивчати характеристику своєї військової частини. На політвиховну роботу має політвиховник призначені години в щоденному укладі занять. Окрім політгодини політвиховник використовує кожну хвилину вільного часу, поза нормальними заняттями для особистих зустрічей з вояками. В дрібних речах щоденного життя вояків, а ще більше в приватних справах, найкраще пізнає політвиховник вояків.

Політвиховник розпитає кожного вояка його автобіографію. Це буде основа для пізнання вояків. На цьому добудовувати дальше.

Коли політвиховник точно вгляне в кожну ділянку життя вояків, простудіює її, коли доложе до цього старань, не жалуючи своїх старань ні труду, здобуде основний матеріал до пізнання вояків, то виробить собі правильний погляд на військово-виховну, політичну роботу.

Індивідуальне пізнання кожного вояка дає можність:

а) правильне використання вояка чи групу в розділюванні боєвих завдань.

б) підібрати відповідних людей до поглиблення і скріплення військово-виховної, політичної роботи поміж загалом вояків.

в) оберегти вояків зі злими нахилами від злодіяння.

г) підібрати відповідних кандидатів до революційно-політичної організації НВРО. У підборі форм підходу до вояків політвиховник бере до уваги загальну обстановку, в якій загал вояків находиться.

Інакше говоритиме політвиховник з вояками під час спокою і в час війни, перед боєм і після бою, перед політакцією і після неї, інакше після виграної бою, інакше в час програної. Інші теми в час відпочинку, а інші в час нормальних занять. Вояки випочаті чи втомлені.

Політвиховник мусить бути не тільки вчителем для вояків, який вивчає їх сухих політичних матеріалів. Він мусить бути в першій мірі виховником. Виховати, розвинути думку вояка, навчити його думати, зацікавити потрібними йому справами, навчити його самому шукати за джерелами знання, в міжчасі подавати воякам основні політичні знання та матеріяли у найбільш приступній і життєвій формі.

Виховати вояків у військовому та політичному дусі, значить навчити вояків вміло, всеціло використати своє воєнно-політичне знання, свої спосібності для революційно-визвольної роботи українського народу і цілковитої його перемоги.

Вчиш вояків історії України, передавай її йому приступно, життєво, подавай причини історичних подій. Підходи до історії як політик, а не як хронікар, зв'язуй кожночасно історичні події минулого з потребами сьогоднішніх днів, порівнюй причини минулих подій з причинами сьогоднішніх наших чинів, порівнюй події нашої історії з життям і подіями інших народів. Розглядай добре причини нашого поневолення, зв'яжи це з географічним і геополітичним нашим положенням, з нашими природними багацтвами, з нашим народнім темпераментом. Одночасно вказуй на це, що український нарід мусить бути великим і сильним народом, щоби міг опертись ворожим зазіханням на його землі і на його бага-

цтва. Як взір, став великі дні нашої історії, епохи нашої могучести, великих людей, що вели народ до могутнього життя, героїчні чини лицарів і народа, що в ті великі дні героїчними починами лицарів і трудом цілого народу ми доходили до світлих осягів.

Вказуй наше місце в минулому і сьогодні, як військово-політичної сили, як господарчої одиниці, як культурного центру. Вказуй яку велику працю вложив уже український нарід за час свойого існування в розвиток людства. Зв'язуй точно історію України з історією інших народів, політику України ріжних часів з міжнародньою політикою тих же епох, її культурне, господарське життя з життям інших народів.

Не говори з вояками про ріжні роди політики, про політику принципіальну, опортуністичну, реальну, нереальну. До цього сам вояк дійде. Зрештою вояк все і всюди мусить бути принціпіялістом і реально підходити до кожної справи.

Вчиш політики вояків, не передавай політичних матеріалів сухо, не подавай тільки сухих цифр, діаграмів, зв'язуй політику зі щоденним життям і потребами народу. Порівнюй господарські спроможності українського народу з такими ж інших народів.

Безнастанно інформуй вояків про міжнародню політику, кожночасно зорієнтуй вояка в подіях дня. Щоденні світові події зв'язуй у цікаву, приступну тему. Схоплюй у темі цілість політичного, господарського, культурного життя всіх народів, воєнні дії, так щоби вояки мали кожночасно образ життєвих подій світа.

Безнастанно інформуй вояків про життя і працю українців на теренах України і поза нею. Зорієнтовуй вояка у ході політично-виховної нашої роботи, про керівних наших людей, про ролю і роботу революційно-політичної нашої організації НВРО, про дії і подвиги УПА.

Научи вояків основних наших політичних постанов, за що, з ким, проти кого боремося, хто наш ворог, хто наш приятель. Навчи вояків правильно розв'язувати всі проблеми дня.

Виясни і основно вивчи вояків нашої національної політики внутрі СРСР.

Навчи ненавидіти ворогів, окупантів, імперіялістів, що гноблять і визискують народи. Навчи вояків цікавитися всіма політичними справами, брати в політичному життю живу участь, чи то як вояк, чи після війська, як цивільна особа виконувати накази свойого політичного проводу, подані наказом військового командування.

Навчи вояків розуміти потребу в житті народів і нашому житті, потребу керівної політичної організації. В нас такою є НВРО.

Навчи вояків розуміти, що військо є все для потреб політичного проводу, для довершення збройною силою політичних замірів політичного проводу народу.

Говори стало про героїзм, лицарськість, самопосвяту. Опирай все на конкретних примірах. Примірів шукай в нашому минулому, в княжій і козацькій добах, в наших визвольних змаганнях 1917-20 роках, в героях революціонерах нашої революційно-підготовчої доби, в великому числі героїв УПА. Великої лицарськости, саможертви і героїзму доказали наші вояки революціонери УПА 1943 й 1944 рр. в боях з російськими і німецькими імперіалістами. Защіпи у молодих вояків-революціонерів ці великі лицарські прикмети і виховай на гідних наслідників славних предків, чи сьогоднішніх вже лицарів УПА. Кожен вояк найде собі в нашій старій і новій історії і в діях УПА лицарів – революціонерів, як патронів, яких наслідуватиме, і поклянеться їх тіням, що почате ними діло довершить.

Говори з вояками про свідому дисципліну. Опри це на живих примірах. Злих і добрих примірів найдеш щоденно, обсервуючи точно щоденне життя вояків. Щоденно виказуй воякам їх хиби і вказуй на їх добрі сторони і діла. Не вмився вояк а не було до цього поважної причини – він не здисциплінований. Не упорядкував вояк своїх речей – він не здисциплінований. Не виконав вояк точно припорученого йому завдання – він не здисциплінований. Не став стрілець правильно і начас на збірці – він не здисциплінований. Не придержується вояк щоденних порядків – він не здисциплінований. Не пропагандивно віднісся вояк до населення – він не здисциплінований. Не віддав вояк зверхникові правильно чести – він не здисциплінований і т. д. Цілий ряд щоденних примірів, про які треба стало говорити й спростовувати зло. З цим всім зв'язані: неточність, лінивство, легковаження обов'язків, непослух, брехня і т. д.

Військо, а тим більше революційне військо – це найдосконаліша і найбільш зіграна в життю людства людська спільнота, однозгідна у своїх думках, чинах, виконності завдань, дисципліни. В тому сила армії, в тому досконалість війська, в тому його боєспосібність, в тому його перемога. Військо натхнене великими прикметами, так поодинокий вояк, як і цілість – армія, виховане у безоглядній свідомій дисципліні, героїзмі, самопосвяті, в однозгідности думання і чину оперте на воєнно-політичній свідомості, знаючи своє військове діло – це непереможна сила народу.

Сьогодні воює ворог не тільки зброєю у боєвій лаві. Ворог уживає підступу, зради. Посилає агентів, щоби розвідати воєн-

ні тайни противної сторони, щоби розкласти противну армію в нутрі, щоби виконувати атентати на передових людей, керівників ворожої собі армії.

Політвиховник поставить, як начальне гасло щоденної роботи: "Бережись ворожого в нас агента", "Безпощадно поборуй ворожу в нас агентуру", "Бережи військову тайну".

Кожна лекція, балачка і зустріч політвиховника з вояками повинна зачинатись: "Бережи воєнну тайну". Навчити вояків як зберігати воєнну тайну. Не раз вояк підсвідомо говорить, про те, про що йому не слід говорити, говорить там, де неможна говорити, де слухає замаскований ворожий агент, або звідкіля черпає він інформації. "Не кожному, хто українець можна про все сказати". "Тайна зостане тайною тоді, коли про неї найменший круг людей знає". Кожен вояк, армія, а що більше революціонер-вояк мусить бути рівночасно конспіратором. Що вояк робить у війську, де йде і звідкіля, що їсть, як школиться, які його командирі, які дістав завдання – це мусить бути закрите для людей не військових, найбільшою тайною. "Про справу не говори з ким можна, тільки з ким треба" – це золота засада вояка-революціонера.

Сьогодні і тим більше треба про військові справи мовчати, бо раз ми поневолені і діємо у морі ворожих сил і живемо поміж міліонами ворожих агентів, друг[е], ми безнастанно зустрічаємось з загалом народу, який знаючи наші військові тайни, мимоволі може їх виявити ворогові.

Вчити вояків вміти здержати воєнні тайни, вчити їх на революціонерів-конспіраторів.

Виробити в частині збірну конспірацію. Крім виховно-політичних лекцій і збірних зустрічей з вояками, крім усного передавання поучних воєнно-виховних і політичних матеріалів, вояків виховувати доброю пресою, організаційною, політичною літературою, летючками, книжками. Навчи вояків по[ж]иточно і вміло читати пресу і літературу, її як [...] розуміти, виловлювати з неї суттєве. Прочитане вояками перепитувати, спростувати неправильне розуміння статті чи книжки, доповними те, чого не найшли в літературі вояки. Виробити у вояків критичну думку.

Всю політичну літературу і важнійші статті з нашої і чужої преси, виучати вояків, спільно перечитувати їх, пояснювати, вивести генеральну лінію перечитаного в дуже приступний спосіб, зреферувати самому прочитане, або ще краще хай реферують вояки, а політвиховник доповнює і справляє всі неповности. Навчити вояків любити і хотіти читати і шукати за літературою, за знанням.

На все шукати поважних тем до зустрічей з вояками. Виховно-політична робота у війську повинна бути жива, цікава, різноманітна. Навчи теми переплітати з виховними, оживляти їх примірами, цікавими оповіданнями з життя. Час від часу навіть легкий гумор і сатира потрібні на лекціях фактами відсвіження думки і відпруження душної і тяжкої атмосфери.

Кожна зустріч політвиховника з вояками і кожна научна лекція мусить бути дуже докладно політвиховником підготована і оброблена. Тема коротка, ядерна, змістовна, тема поучна сплетена з виховною. Щодень говорити про військову дисципліну, про військову тайну, щодень в іншій не нудній, не раз у сатирично-гумористичній формі з відповідним переходом до научного матеріалу.

До війська промовляти просто, коротко, ядерно, без навалу чужих слів, без штучної красноречивости, зрозуміло кожному. Говорити так, начеб наказував. Військо призвичаєно слухати наказів, і в формі наказів мусять бути надавані йому вивчальні матеріали.

Уряджувати імпрези, гуморестичні вечори. Тут запрягати загал вояцтва до підготовки у участі. Самі декорують місце імпрези, самі підготовляють програму. Політвиховник керує, справляє, доповнює.

Урочисто відсвяткувати важніші національні свята. Відповідня програма. Виховувати згадкою про дану подію. Національні свята – поважно, настроєво.

Шанувати упавших в бою і вояцькі могили. Прикрашувати їх вінцями, квіттям, стало упорядковувати їх, написати хто спочиває, коли й де впав, як прислужився Батьківщині. Могили виложити дерниною, вирізати стежечки, обвести частоколом, поставити хреста.

На чинах упавших – виховувати. Шанувати історичні традиції. Виховувати вояків на них.

Шанувати вояків і командирів – героїв. Переповідати їх життя, їх чини, вивчати їх великі лицарські прикмети, наслідувати їх. Оповідати їх народові.

Шанувати державні, національні і революційні наші прапори, і знаки відзначення.

Для відпруження часто заводити поміж вояками веселі ігри.

Політвиховник вчить вояків співу, військових, історичних, народніх пісень. Вчить під марш. Пісень вибирати тільки героїчних, без плачу, без сліз, ридань, охання, смерті. Пісні мусять виховати нам лицарів, героїв, непереможніх, твердих мов криця

творців, а не оплакуючих гірку долю. Пісень вчити наших українських, рідних, боєвих, героїчних, що пориватимуть вперед до перемоги, що найбільш інертного розбудять і порвуть до бою, до чину і перемоги.

При підборі виховних тем треба мати все на увазі, військові заняття, військову заправу чи дії. Політвиховник відповідно до військових завдань, акцій, походів, боїв, відповідно до терену, ворога, пори року, дня і т. д. мусить підготовити відповідну тему.

Перед боєм відповідньо наставит[и] вояків на бій. Обговорити широко і приступно ідею бою, піддержати на дусі, запалити, пірвати. "Мусимо виграти!" – з такою думкою і вірою іде вояк у бій. І виграє. Після бою – обговорити бій, чини вояків, добрі і злі сторони бою, його значення для революційно-визвольної справи.

Вразі перемоги ворога, також відповідне наставлення вояків, моральна піддержка, заохота до дальших дій, зродити постанову поправити зло, помстити.

Повстанець мусить горіти жадобою, боротись, перемагати і перемогти!

Повстанець мусить любити військо, боротьбу.

Повстанець мусить військом і його діями жити.

Повстанець мусить бути лицарем.

Таким має виховати його командир і політвиховник.

Защіпити у вояка лицарські прикмети – це половина перемоги. При переводженню вояками політакцій, кожна політакція мусить бути політвиховником точно обговорена. Політична ціль акції. Вояк мусить бути морально вповні приготований до акції чи бою.

Вояк мусить бути кожночасно приготований до зустрічі з народом, з чужинцями, з нашими союзниками, з поневоленими народами. Вояк мусить вміти виховувати народ, загал, пропагандивно в народі поступати, ніколи не зраджувати а противно прив'язувати до себе народ. Не робити йому ніколи шкод. Нічого самому не брати, попросити як потребує.

В очах народу вояк мусить бути взором чесности, досконалости, дисципліни, мусить бути лицарем. Народ тільки таким хоче його бачити і вояк тільки таким може перед народом виступати.

Народ у воякові хоче бачити свойого оборонця, провідника.

Народ хоче бачити в українському війську (УПА) свою гордість.

До зустрічі з народом мусить політвиховник вояків сперва приготовити.

На чужонаціональних територіях мусять вояки поводитися дуже пропагандивно, так, щоби чужинці побачили в українському війську своїх приятелів, а у вояків гідних наслідників славного нашого лицарства, відомого широко в світі.

Поведінка з національними меншинами на нашій території мусить бути найбільш пропагандивна і приязна.

До ворога, грабіжника мусить чути вояк якнайбільшу ненависть і мусить жити жадобою зломання сил ворога-наїзника і усунути його з нашої землі.

Політвиховник мусить бути для вояків лучником з їх родинами, з їх рідними сторонами. Інформувати стало вояків про їх рідні сторони, про життя, працю там же найближчих. З такими справами політвиховник мусить запізнатися.

Політорганізація і політвиховник цікавляться родинами вояків, їх моральним станом, культурним життям, матеріальним забезпеченням.

Політвиховник мусить бути для вояків "лікарем". Він лікує душевні рани вояків. Він розвага для вояків. В час морального пригнічення, заломання чи захитання вояка в час внутрішнього тяжкого переживання – політвиховник приходить все з розвагою і потіхою. Мусить вилікувати вояка з душевної хвороби і збудувати, і побудити знова до героїчного життя і лицарських чинів.

Комсклад військової частини у війську заступає воякам батька.

Командир військової частини виступає в ролі строго вимагаючого, безоглядного, за провину строго караючого, але тактовного батька. Політвиховник заступає у війську, гоючу рани матір, яка хоч і вимагає, виконання вимог батька, створює привітну [родинну атмосферу у військовій родині].

Політвиховник мусить виробити у вояків пошану до різної праці, зрозуміння потреби в суспільно-державному життю ріжних занять, пошану до хлібороба, гірника, шахтара, поденного робітника, трудової інтелігенції.

Кожен вояк мусить зрозуміти, що його вояцька праця буде тоді успішною, і він вояк, буде тоді мати перемогу, коли всі роди праці будуть чесно заступлені, бо сві вони вспомагають своєю працею й доповнюють воєнне діло.

Війна – це труд цілого народу, всіх його фахів і суспільних груп.

Політвиховник мусить розбудити до найдальших меж любов вояка до рідного краю, до всіх його теренів, його природи. Кожна частина української землі – це найближча сторона вояка. Для

вояка немає ближчих й дальших теренів України. Він всюди хазяїн України, всюди її оборонець.

Коли у військовій частині є неграмотні, політвиховник мусить їх навчити грамоти.

Політвиховник мусить мати нагляд всюди. Вояцьке життя не може проходити мимо нього. Він сам учасник й співтворець його. Він рівночасно дослідник й суворий критик його. А це для нього великі научні теми, міліони добрих і злих примірів з життя його [поодиноких] вояків і цілої вояцької збірноти, це для нього досвід. Він з цього користає, на цьому будує, на цих життєвих примірах творить.

А створити треба новий стиль життя, новий тип людини вояка-революціонера, твердого, мов граніт, волевого, ідейного, національно-свідомого, великого українського патріота, творчого, смілого, відважного, правдивомовного, хороброго, політично-грамотного, новітнього лицаря, що труд свій і життя своє несе кожночасно своїй ідеї, своєму народові.

Зірвати зі старими навиками, нанесеними нам довголітньою неволею, жити новим життям, героїчним, життям творця нової дійсности, вояка-революціонера. А в тому новому житті політвиховник перший.

Він права рука свойого командира. Він його поміч при нагляді, контролі, оцінці людей, а в першій мірі у вихованні війська. Політвиховник, щоби виконати вповні своє завдання, мусить не жалувати своїх сил і труду і віддатися всеціло так неоціненній воєнно-виховній й політичній роботі у війську. Сам особисто мусить безнастанно вчитися і рости. У вільних хвилинах віддається політичній праці над народом. Від нього залежить нерозривний зв'язок війська з народом і сильної дії народу і війська.

Політвиховник підготовляє робітників вміти кожночасно вести агітаційну роботу серед ворога, щоби його розложити морально й відтягнути від агресивної боротьби, а то й перетягнути на сторону своєї ідеї. В боєвій обстановці політвиховник мусить бути точно обзнакомлений з завданням, що його дістає згори його командир і із завданням, яке видав командир частині.

Мусить знати й орієнтуватися у воєнному ділі.

Мусить вміти точно оцінити політично-бойову обстановку.

Політвиховник в імені командира стало все й всюди доглядає, чи вояцтво точно і совісно виконує подані йому завдання.

При вмілій розбудові політорганізації НВРО у частині, при вмілому використанні членів і кандидатів НВРО до воєнно-виховної політичної роботи серед вояцтва, при відповідній моральній

поставі НВРО як здорового, примірного, бойового ядра частини, через злиття вояцтва організації НВРО, політвиховного і комскладу в одну духову високоморальну і боєву цілість завершену високоморальним командиром, частина мету свою осягне.

ДАРО, ф. Р-30, оп. 1, спр. 4, арк. 50-56. Копія.[1]

1 Подібний текст від жовтня 1944 р., в якому абревіатура НВРО виправлена на ОУН та з рекомендаційним надписом від 8.12.1944 р. к-ра УПА-Захід "Шелеста" (Василь Сидор) про використання: ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 142, арк. 8-12.

№ 31
ВІДОЗВА-ІНСТРУКЦІЯ ПРО НАПИСАННЯ ГАСЕЛ

[Серпень] 1944 р.

НАРОДНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНЫЕ РЕВОЛЮЦИОННЫЕ ЛОЗУНГИ[1]

Лозунги – це один з засобів пропагування революційної ідеї. При помочі лозунгів організація подає масам в коротких словах ціль революційної боротьби і звертає їх увагу на її основні, рішаючі моменти. Таким чином організація концентрує силу маси для удару в найважніших місцях.

В нашій роботі лозунги відіграють ще й ту роль, що, в підпільних умовинах праці, технічно полегшують зазнайомлення широких мас з революційно-визвольною ідеєю.

Однак лозунги виконують своє завдання тільки тоді, коли вони будуть стало перед очима глядача. Тільки тоді вони вріжуться в його пам'ять і стануть керівною думкою в його роботі. Тому треба дбати, щоб лозунги ніколи не сходили з видних місць міста і села. Якщо ворог зірве наші лозунги, треба їх негайно поновляти. Постійно треба мати сховані запаси матеріялів, які служать до виготовлення лозунгів.

Злучені лозунги схоплюють коротко в боєвих словах нашу ідеологію, політику й тактику. В залежності від середовища, для якого вони призначені, лозунги поділено на лозунги: до всіх громадян СРСР, до робітників, до селян, до бійців, до молоді.

Лозунги складаються з одного або кількох речень. Одначе кожний з них щойно в цілості заключає розв'язку порушеної проблеми. Тому підчас виписування лозунгів не можна розділяти поодиноких речень, що не вичерпують порушеного питання.

Треба вважати, щоб у лозунгах, побіч критики, була норма й позитивна розв'язка порушеної справи.

Де і як писати

Лозунги треба виписувати по одному або по кілька.

1. Виписувати треба великими літерами не папері (літери 5 см величини) і розвішувіти по дорогах, на перехрестях, біля криниць, на домах, кооперативах, фабриках і скрізь там, де буває скупчення людей.

2. Виписувати треба крейдою, або спеціяльним олівцем на плотах, домах, кіосках, вітринах і т. п. (літ[ери] 10 см вел[ичини]).

3. Вирізані в картоні лозунги треба прикладати до стін і рисувальною щіткою, вмоченою в фарбу, перебивати на стіну.

Під кожним лозунгом треба підписувати: Народно-Освободительная Революционная Организация

Всем:

Трудящиеся! Ведите борьбу за переустройку СССР за принципом свободного сотрудничества независимых, самостоятельных государств!

Долой диктатуру Сталина! Долой насилие над народом и человеком!

Трудящиеся! Ведите борьбу за право каждого народа свободно установлять формы политической, хозяйственной, общественной и культурной жизни в собственных государствах. Да здравствует свобода народу и человеку!

Да здравствует свобода мысли, свобода печати! Да здравствует свобода организаций!

Задолженность СССР, вызванная нуждами этой войны, – это продажа трудящихся в ярмо капиталистов, это, после войны, крывавый труд, это дело рук Сталина.

Трудящиеся, подымайтесь на борьбу со сталинской реакцией! Защищайте права, завоеванные революцией 1917 г.!

Свобода народам и человеку!

Долой империалистических разбойников Гитлера и Сталина!

Долой империализм и империи! Да здравствуют независимые национальные государства всех народов! Да здравствует мир и дружба свободних народов!

Долой войну – смерть и голод!

Прекратить войну может только народное правительство! Долой империалиста Сталина! Да здравствует революция!

К городам и деревням:

Долой Сталина – воплощение реакции в СССР! Долой реакционную клику сталинской знати! Вся власть народу!

Долой терор! Долой тюрмы и "стенки" НКВД! Да здравствует свобода народу!

Прекратить непосильный труд стариков, женщин и детей!

Долой позорную ловлю людей! Долой вывоз на чужбину, на каторжные работы, на голодную смерть!

Трудящиеся! Ведите борьбу за полное пользование продуктами своего труда!

Долой грабеж народа опричниками НКВД!

Трудящиеся! Ведите борьбу за экономическую независимость от класса большевитских вельмож! Ведите борьбу за социальную и политическую свободу!

Долой систему голодного пайка!

Трудящиеся города и деревни! Соединяйтесь в борьбе против Сталина, против НКВД, против экономической эксплуатации кликой большевитских вельмож!

Сталин вводит классовые привилегии. Долой Сталина!

Революционеры, соединяйтесь в борьбе со сталинской реакцией, ведите боротьбу против продажи СССР международному капиталу!

Колхозники! Гоните сталинских агентов! Берите в свои руки руководство народным хозяйством!

Граждане! Ведите решительную борьбу против грабежа и вывоза на каторжные работы! Организуйте народную самозащиту!

Работники администрации! Ведите боротьбу со сталинской тиранией! За человеческое отношение! За достаточную зарплату! За надлежащий отдых!

Работники администрации, – Вы слуги народа! Ведите боротьбу вместе с народом против эксплуататора Сталина!

К рабочим:

Долой партийное руководство в заводах! Долой партийно-бюрократические профсоюзы – орудия угнетения и эксплуатации рабочих! Рабочие! Требуйте полной и немедленной выплаты заработной платы.

За свободу организации независимых профсоюзов!

Рабочие! Требуйте установления зарплаты рабочим завода.

Рабочие! Ведите борьбу за участь в распределении прибыли завода!

Рабочие! Ведите борьбу за бесплатное обучение по всех школах!

Рабочие! Ведите борьбу за бесплатный отдых!

Рабочие! Ведите борьбу за сокращение рабочего дня!

Рабочие! Ведите борьбу за уничтожение сверхсрочной работы!

К крестьянам:

Не дадим хлеба на продолжение войны!

Не дадим хлеба сталинской клике паразитов!

Крестьяне! Прячте хлеб, потому, что будет голод!

Крестьяне! Не давайте хлеба империалистам, потому, что это йдет на продолжение войны, несущей гибель Вашим сыновьям на фронте!

Крестьяне! Не давайте вывозить хлеб из колхозов потому, что будет голод, будет дальше тянуться война! Уничтожайте средства перевозки, уничтожайте магазины "заготовительных" пунктов!

Как только хлеб из колхоза – в деревню идет голод.

К бойцам:

Долой терор в армии! Долой загрядотряды! Долой офицерские привилегии! Руководство войском в руки народно-революционным военным комитетам.

Бойцы! Организуйтесь для боротьбы с империалистической кликой Сталина. Да здравствует революция!

Долой империализм! Долой Сталина! Да здравствует мир!

Бойцы Красной Армии! Соединяйтесь с УПА, ставайте к борьбе против империалистов! Да здравствует мир!

Бойцы! Истребляйте империалистических слуг Сталина в армии!

Да здравствует мир!

Бойцы, передавайте оружие революционной армии, находящейся в подполье!

Бойцы! Вы гибнете на фронте, а в тылу НКВД грабит Ваши семьи. Ставайте на борьбу против сталинского режима, експлуатации и терора!

Смерть на фронте, голод в тылу – это дело рук тирана Сталина.

Мир народам – война империалистам! Долой Сталина и Гитлера!

Не желаем воевать. Долой Сталина! Да здравствует мир!

Бойцы, требуйте питания на офицерских кухнях!

Сталинский девиз: "Боец – пушечное мясо", "Вперед на мясорубку"!

Боец, страждай за Сталина! Если потеряеш руки и ноги, получиш от него орден.

Привет бойцу от матери, – да будет проклята война, да будет проклят Сталин!

Требуйте человеческой санитарной помощи!

Сталинская песенка:
"Отец гибнет на войне,
Мать умерла в шахте,
Дети з голоду колеют
В ограбленной хате".

Требуймо одинаковой опеки над сиротами павших на фронте бойцов и офицеров!

Бойцы! Истребляйте агентов НКВД в армии!

Бойцы! Требуймо переустройки армии за национальным принципом!

Народы СССР! Готовтесь к окончательной рассправе с угнетателями! Организуйте подпольные революционные армии!

К молодежи:

Да здравствует здоровая молодежь, авангард революции!

Да здравствует молодое революционное поколение – цвет нации и творец народного счастья! Долой сталинскую политику уничтожения молодежи!

Долой контрреволюционера Сталина.

Молодежь, будь достойна твоих предков! Веди борьбу за свободу народа против сталинского империализма!

Молодежь! Ты несеш ответственность за будущее твоего народа. Не давай уничтожить народ империалисту Сталину!

Молодежь есть велика тогда, когда велик ее народ.

Комсомольцы и комсомолки! Ваша обязанность есть освободить милионы трудящихся из тюрмы и концлагерей Сибиру, изгнанных туда Сталиным.

Комсомольцы! Защищайте завоевание 1917 г. Ведите борьбу против сталинской реакции!

Сталин превратил народы СССР в своих рабов, обязанностью молодежи есть освободить их из сталинских оков. Долой тирана Сталина! Смерть НКВД!

Наше время – это время борьбы с империализмами Гитлера и Сталина. Сталин руководит СССР 25 л[ет] и довел трудящих до войны, голода и нищеты!

Долой Сталина и НКВД! Сталин не даст нам жданого мира!

Революция, только революция против Сталина, принесет свободу народам.

Сталин, это кукла в руках капиталистов. Долой Сталина!

Типография Народно-Освободительной Революционной Оганизации
Им. гетьм. Ив. Мазепы. Зак. 2-94-44

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 10, арк. 390-391.[2]

1 Представлений текст з невеликими змінами було видруковано укр.: ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 10, арк. 392-393.
2 Тотожний текст: ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 92, арк. 16-17.

№ 32
ВІДОЗВА ДО РОБІТНИКІВ

Жовтень 1944 р.

Воля народам і людині!

РОБІТНИКИ![1]

Вже минає 27 років, як Ви вийшли з фабрик і заводів на вулицю зі зброєю в руках боронити свої права – права людини. Ви разом з трудовим селянством повалили ненависну тюрму народів – царську імперію, маючи на меті: створити справжню владу робітників і селян.

Але Вас обманули ті, в руках яких находиться кермо нинішньою, так великою простором і чисельною людьми, більшовицькою державою. Сталін і його придворні поховали права, кров'ю завойовані Вами в 1917 р.

Ви вмирали на барикадах, борючись за волю народу, – кривавий Сталін перетворив Вас на рабів і заставив виконувати його власну волю.

Ви вмирали на барикадах, борючись за якнайшвидше припинення 1-ї імперіалістичної війни, за перетворення її на війну громадянську, за мир та дружбу народів, – кривавий Сталін,

у порозумінні з Гітлером, походом на малі держави – Польщу, Румунію, Литву, Латвію, Естонію і Фінляндію – сам почав цю кровопролитну, 2-гу імперіалістичну війну і все далі гонить мільйони трудящих на вірну смерть під німецькі кулемети, а в запіллі сталінські опричники НКВД терором придушують революційний рух трудового народу СРСР, який з кожним днем набирає все більших розмірів.

Ви вмирали на барикадах, борючись за те, щоб фабрики і заводи належали Вам, щоб Ви одержували належну Вам частину загальнозаводського прибутку, – кривавий Сталін поставив Вас знову у положення наймитів, і не тільки що Ви не берете участі в загальнозаводських прибутках заводу, але у Вас забирають більшу половину Вашої зарплати під видом "добровільних" сум на різні позики, будівництва літаків і танків, які необхідні Сталінові для поневолювання всієї Європи.

Ви вмирали на барикадах, борючись за встановлення загального 8-ми годинного робочого дня, за заборону нічної і важкої праці жінок, за скасування дитячої праці, – кривавий Сталін під лозунгом "швидкого розгрому фашизму" запровадив 10-12 годинний робочий день, до небувалих розмірів запровадив дитячу й жіночу працю, при тому на найтяжчих роботах. Надурочна праця стала системою.

Ви вмирали на барикадах, добиваючись свободи друку, слова й демонстрацій, – кривавий Сталін запровадив страшну цензуру всякого друкованого слова, а за небажані йому виступи чи взагалі розмови, кожного жде каторга або смерть. Демонстрації можуть бути лише з наказу "старших" і то для прославлення Сталіна і його політики. Ініціатива мас придушена кремлівським чоботом, терором НКВД.

Ви боролись з фабрикантами за знищення системи штрафів, які заганяли в могилу робітників, – кривавий Сталін запровадив закони, якими карається робітників грошевими стягненнями і тюрмою за найменші провини, часто не з вини робітника.

Ви вмирали на барикадах, борючись за свободу профспілок, – кривавий Сталін перетворив профспілки на партійно-бюрократичну організацію, яка допомагає йому визискувати Вас, а не дбає про Вашу долю.

Ви вмирали на барикадах, борючись за повалення пануючого класу буржуїв і капіталістів, – кривавий Сталін створив новий пануючий клас більшовицьких вельмож і ввів класові привілеї.

Ви вмирали на барикадах, борючись за соціалізм, – кривавий Сталін продає Вас в ярмо міжнародному капіталові.

Ви вмирали на барикадах, борючись за рівність всіх громадян, незалежно від їх національності і раси в усіх областях господарського, державного, культурного і громадсько-політичного життя, – кривавий Сталін до безмеж роздуває великоруський шовінізм.

Вас обманули. На місце поваленого Вами царя Миколи II став ще страшніший цар Йосиф І. Він в останніх роках – юридично і фактично – всеціло перебрав у свої руки керівництво урядом, партією і військом, відсуваючи набік або зовсім знищуючи тих, які творили революцію. Останніми законами і діями Сталін зовсім скинув з себе маску, з під якої виглянув той же “собиратель земель русских” і продовжувач імперіалістичної політики російських царів. Адже ж і новий гімн, який запровадив в СРСР Сталін, не є робітничий, а більше нагадує “Боже, царя храни”. Сьогодні вже всім стало видно, як кремлівський володар з кожним днем повертає до традиції дому Романових, а в дечому вже навіть перевершив їх. Бо такого визиску, як “стахановщина” і “перевиконування норм” не знали і не знають робітники ні в одній країні світу.

Сьогодні, коли точиться ця страшна, несправедлива, протинародна війна, коли ллється кров міліонів трудящих за те, хто має стати паном світу, чи Сталін, чи Гітлер, чи хто інший, доля робітників в СРСР стала ще тяжчою, ніж була до війни. Ті, кого погнали на фронт вмирати за “батька” Сталіна, покинули вдома свої сім’ї на повільне вмирання від надсильної праці й голоду. Ті, що залишились на заводах, примушені працювати за трьох-чотирьох, одержуючи за те мізерну зарплату, за яку й так не можна нічого купити. Вже по містах панує голод і дороговізна на речі, які ще можна дістати у спекулянтів. А більшовицька, на весь світ брехлива, пропаганда галасує про трудовий підйом трудящих, про патріотизм до більшовицької влади, якого нема і не буде ніколи.

Робітники! Не сплямте робітничої честі! Не дайте знищити права, завойовані Вами на протязі багатьох років! Єднайтесь у робітничі революційні гуртки для боротьби проти сталінської реакції і терору НКВД! Поступайте так, як поступали Ви, Ваші брати й батьки в тяжкі для Вас часи царської неволі! Беріть знову кермо фабриками і заводами в свої руки! Ваша праця для Вас самих!

Робітники! Пам’ятайте, що тільки шляхом революції повернете собі Ваші права, а для сімей Ваших хліб!

Геть владу партійно-більшовицької кліки! Хай живе справжня влада робітників і селян!

Геть запроданця світової буржуазії, контрреволюціонера Сталіна! Хай живе воля трудовому народові та вільна праця вільних рук!

Робітники! Боріться за повалення сталінської тюрми народів. За перебудову СРСР на незалежні національні держави!

Геть несправедливу, імперіалістичну війну – знаряддя винищування трудового народу! Геть імперіалізми, що породжують війни!

Хай живе мир і дружба народів!

Жовтень, 1944 р.

Народно-Визвольна Революційна Організаія

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 92, арк. 21.

1 Представлений текст відозви з невеликими змінами було видруковано рос.: ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 92, арк. 19.

№ 33-45
ПОЛІТИЧНО-ПРОПАГАНДИВНИЙ ВІДДІЛ

5 грудня 1943 р. – січень 1946 р.

№ 33
ПРОПАГАНДИВНІ ІНСТРУКЦІЇ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ПІД ЧАС ПЕРЕХОДУ НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОГО ФРОНТУ

*[5 грудня 1943 р.]**

ПРОПАГАНДИВНІ ІНСТРУКЦІЇ
(Наближення фронту)

Сьогодні, коли фронт німецько-більшовицької війни щораз посувається на захід, коли ми стали в обличчі нової окупації більшовиками наших теренів (тим самим території всієї України), мусимо звернути велику увагу на політично-пропагандивну підготовку кадрів. Тому подбати про те, щоб кожний член (без огляду на його спеціяльно-фахове завдання) міг самостійно, бодай на тему, вести пропаганду скрізь, де його поставлять, або де силою обставин він опиниться, що часто трапляється в переходові часи.

Ввесь організаційний кадр підготовити до пропагандивної роботи серед:

1. Населення свого терену.
2. Серед усіх національностей, що часово перебувають в Україні.
3. Бійців Червоної Армії.
4. Більшовицької адміністрації.
5. На територіях інших народів.

Не годувати ілюзіями кадрів. Не говорити, що ми переходитимемо від успіхів до успіхів, що ми, у боротьбі ніколи не зазнаємо невдач і поразок від ворогів. Бо так виховані кадри при

* *Дата згідно подібного документа (ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 10, арк. 188-194).*

найменшій невдачі на фронті революційної боротьби, зневіряться у своїх провідників та у саму боротьбу. Кадри підготовити до всяких можливостей, що траплятимуться на шляху боротьби, та послідовного змагання за здобуття основної цілі.

У пропагандивній підготовці кадрів звернути найбільшу увагу на засвоєння прийомів масової роботи і на вивчення пропагандивного матеріялу на передбачені можливости.

Коли ходить про маси, вони сьогодні, більше ніж коли-небуть, мусять бути політично вироблені. Вони перші приймуть бій за здобуття душ Червоної Армії, що перекочується через наші терени.

I. Відношення до населення

Завданням кадрів, поза своєю спеціяльною роботою, є виробляти політично населення, мобілізувати його при собі та бути його політичним керівником у боротьбі за визволення. Тому всякі межі, що відділяли б нас сьогодні від населення, треба негайно усунути. До боротьби за Українську Державу втягнути якнайширші маси населення. Кожен українець повинен усвідомити собі, що коли він бореться за Українську Державу, – тим самим він бореться за свою власну хату, за свою родину, за своє краще завтра, за те, щоб майбутні покоління не поневіралися в неволі так як сучасне, але могли вільно жити і розвиватися.

Сама організація, або самі повстанчі загони не здобудуть Української Держави, здобуде її озброєний і політично об'єднаний український народ. Організація у цій боротьбі являється його політичним керівником.

Усвідомити також всі інші національности, що живуть в Україні, що їх боротьба за власне добро, за краще майбутнє їх і їх родин, це і є боротьба за Українську Державу. Бо в Українській Державі всі громадяни без огляду на національну приналежність, матимуть право повного національного, культурного і господарчого розвитку.

Розпропагувати серед населення політичні і пропагандивні постанови III НВЗ ОУН.

У сьогоднішній суворий час ані на хвилину не занедбувати політичної роботи серед мас. Не відділюватися від них, не пускати їх самопас бо інакше, замість свідомої боротьби за Українську Державу будемо мати бунт голодної і невдоволеної маси. Маси треба виробляти, усвідомлювати, організувати й керувати ними (вести їх).

2. Фізичне збереження і матеріяльне забезпечення населення

Німці відступають на захід, намагаються вивезти із собою населення та заграбувати його дорібок. Стріляють і палять усе і всіх, чого чи кого не можуть забрати зі собою. Усвідомити населення, що в цій тяжкій хвилині (пересування фронту) ніхто його не зможе охоронити від нещасть, якщо воно до цього належно саме не приготовиться. Населення під час пересування фронту повинно сховатись до заздалегідь приготованих сховищ, де треба мати принаймні на два тижні для себе харчів.

Хліб також увесь поховати. Худобу схоронити у спеціяльних сховищах, або в лісі (якщо такий є). Нічого не лишати зверха. Якщо спалять будинки, – не перейматись. Від цього годі уберегтись. Деякі будинки можна розібрати. Тих, що (у страху перед більшовиками) хочуть з німцями виїжджати на Захід, усвідомити, що їх чекає така доля, що зустріла вивезених до Німеччини, або ще й гірша.

З німцями не пустити нікого. З ними можуть тікати тільки їх вислужники, але і тих повинен сам народ, що стільки потерпів від них, покарати на своїй землі своїм судом. Не пустити також далі на захід населення, евакуйованого німцями зі СУЗ, а дати йому тут пристанище і прохарчування. Після переходу фронту уможливити йому дістатися в рідні сторони.

Таку важку для нас хвилину не сміє бути у нас лукавих. У збереженні себе і свого добутку помагати один одному.

Більшовики, вступаючи знов на відвойовані терени, грабують усе, що не встигли пограбувати або спалити німці, а людей, що ще можуть нести зброю чи лопату (без огляду на вік і стать), мобілізують до війська та на роботи до шахт і заводів. Вони хочуть, таким чином, викликати голод (що вже частинно в Україні панує) та обезлюднювати країну, щоб могти забезпечитись перед повстанням українського народу (що назріває), та далі, без перешкод здійснювати свої імперіялістичні пляни.

Від більшовиків, так як і від німців все ховати. Нічого не держати зверху. На проголошену ними мобілізацію не йти.

Не підкріплювати імперіалістів здоровою людською силою і кріваво добутим нашім хлібом. Не дати знищити себе. Сьогодні не дати більшовикам рекрута і хліба (треба знати, що не з ким іншим, тільки з більшовиками мусимо вести остаточний бій), і – це значить – послабити силу і боєву спроможність ворога, а за собою зберегти право.

3. Відношення до відступаючих німецьких
і союзницьких військ

В першу чергу пам'ятати про те, щоб не дати знищити німцями себе і свого дорібку.

Хоч населення буде в сховищах, все таких таки буде багато, що залишатимуться зверху і зустрічатимуть з відступаючим військом (передовсім по містах), знову ж декого німці можуть вивезти зі собою. Тоді використати кожну нагоду для пропаганди серед війська і населення, що замешкує дані території. Розповісти воякам як тут господарювала німецька адміністрація і як жили гітлерівці.

Розповісти:

– Що гітлерівці жили тут у великих достатках, їли і пили найсмачніше, та ще й і до дому (своїм родинам) висилали цілими автами добро тоді, коли родина звичайних вояків пухла з голоду.

– Що гітлерівці своїм поступованням наставили проти німецького народу всі народи Европи.

– Що гітлерівці тут браталися з польськими імперіалістами і разом з ними виїжджали палити українські села та розстрілювати, або палити живцем безборонне населення (вказати на факти).

Пояснити:

– Що німецький вояк бореться сьогодні не за своє і своїх родин добро, але за вигідне життя грубих партійців і їх вислужників.

– Що їх найбільшим сьогодні завданням є рятувати свою батьківщину перед наступом імперіалізму Сталіна.

– Що імперіалізм Сталіна нічим не різниться від бандитського імперіалізму Гітлєра.

Про українських повстанців пояснити:

– Що вони борються проти всіх імперіалізмів, за побудову національних держав кожного народу (в тім числі і Української Держави, в своїх етнографічних межах).

– Що українські повстанці однаково виступають проти Сталіна та його імперіалізму і проти Гітлєра.

– Що українські повстанці однаково простягають свою дружню руку всім поневоленим народам Сходу і Заходу до боротьби проти імперіалізмів.

4. Відношення до наступаючої Червоної Армії

Проти Червоної Армії збройно виступати не сміємо. Найпершою і найосновнішою зброєю проти ЧА має бути наша

пропаганда – сильне влучне слово. Вона повинна бійців ЧА розложити (в обличчі сталінських імперіалістів) і наставити так, як цього вимагає потреба визвольної боротьби поневолених імперіалістами народів, в тому і нашого народу. Бійці своєю зброєю, якою сьогодні торощать німецький імперіалізм, в слушний час повинні обернути проти Сталіна і його режиму, який їх немилосердно використовує для своїх власних інтересів. Бо ж навіщо голому і голодному бійцеві потрібна вся Европа, за якої поневолення йде сьогодні на гарматне м'ясо.

Тому, що молодь перед більшовицькою мобілізацією мусить скритись і не завжди буде мати можливість до пропаганди серед бійців ЧА, [д]о тієї ж роботи треба підготовити також старше громадянство (дядьків, стариків і т. п.). Щодо молоді, то тут дівчата найбільше могтимуть вести пропаганду серед бійців (звернути на це увагу).

Можливості для усної пропаганди (в більшості шептаної) серед бійців ЧА будуть широкі. Часто перемучені бійці заскакуватимуть до хат, щоб дещо пограбувати, "хильнути" самогону, напитися води і т. д.

Знову ж часто будуть закватировуватись по хатах наших сіл. При тому будуть самі розпитуватися про те, як тут поводилися німці, що робила і проти кого виступала УПА і т. д.

Завданням населення буде не тільки влучно відповідати, коли розпитуватимуть бійці, але самим нав'язувати з ними на потрібні теми розмови. Про німців розповідати як про бандитів, грабіжників. Подавати факти де німці розстрілювали і палили живцем безборонне цивільне населення. Пояснити, що німці переслідували більше самостійників, чим тих які хотіли повороту більшовиків.

Конечним є поінформовувати бійців ЧА про те, що тут поляки на наказ свого генерала Сікорського пішли на службу до Гестапо і разом з німцями виїжджали палити українські села та палити безборонне населення (палили живцем включно з дітьми і жінками). При тому вказувати на факти. Пояснити, що польські імперіалісти при помочі свого населення, що мобілізувалося при них, хочуть поневолити українців, білорусів, литовців, чехів.

Про українських повстанців розказувати:

– Що вони борються проти всіх імперіалізмів і вислужників.

– Клич УПА – воля народам і людині.

– УПА хоче, щоб кожний народ, до найменшого, мав свою незалежну державу і міг вільно без воєн і всякого кровопролиття жити і розвиватися.

– Що УПА бореться проти сьогоднішньої війни, яку ведуть між собою найжорстокіші імперіалізми – Сталіна і Гітлєра.

– Що УПА до цієї боротьби творить союз поневолених народів, що так як і український (напр. білоруси, грузини, азербайджанці і т. д.) борються за свої вільні держави.

– Що УПА проти росіян не виступає, але навпаки, хоче, щоб російський народ мав власну державу на своїй етнографічній території і що з тією державою хоче жити в згоді.

– Що коли позбудемося ненависних імперіалізмів, не буде в нас таких страшних, як сьогодні воєн, не буде також розбишацтва.

– Що УПА бореться не проти ЧА, а проти Сталіна, що при помочі своїх імперіалістичних заправил кидає на гарматне м'ясо нещасних бійців.

– Коли б хтось з бійців запитав, чому українські повстанці тут виступали проти червоних партизанів, доказати:

– Що тут червона партизанка боролася не за добро поневоленого народу, а за інтереси Сталіна.

– Що червоною партизанкою керували агенти Сталіна (яких більшовики скидали тут на парашутах і бувші енкеведисти).

– Що червона партизанка була підмінювана агентами Гестапо та польськими імперіалістами.

Всі вони замість боротися чесно проти німецьких окупантів, грабили цивільне населення та вбивали свідомих українців за те, що вони були проти Гітлєра і Сталіна та проти всіх інших імперіалістів.

Проти партизанів, що виступали проти окупантів в обороні населення, УПА не виступала і не виступає.

Доказати, що союз між СССР й Англією є тимчасовий. Він потрібний Англії на те, щоб ЧА розбити німецьку силу, а після цього дійде між ними до конфлікту.

У пропаганді до бійців підходити практично-життєво, починати від щоденних турбот бійців, прим. журитися над долею бійця, що він так тяжко бідує на тій проклятій війні, а його родина десь далеко бідує-голодує і т. д. Після такого "вступу" легко буде нав'язати розмову про основне (бо після такої розмови боєць мимоволі відчує ненависть до війни і до тих хто її розпалив).

В загальному, серед бійців ЧА вести пропаганду викликання ненависті до війни та її паліїв. Тим самим – підготовити їх до боротьби проти останніх. Проти війни – за мир, що його після розгрому Гітлєра можна здобути шляхом скинення сталінського режиму.

Замість висловів "імперіалістична Москва", "московський імперіалізм" вживати – "сталінський імперіалізм", "сталінський режим" і т. д. Не виступати проти народів, тільки проти ворогів народів – проти імперіалістів і їх вислужників.

Розпропагувати серед бійців ЧА політичні і програмові постанови НВЗ ОУН.

5. Кличі і відозви

Безпосередньо перед приходом фронту в містах і селах (на мурах будинків, церков і т. д.) повиписувати російською мовою кличі:

– Свобода народам и человеку.

– Долой гитлеровский и сталинский империализмы – да здравствует свобода народам.

– Долой войну – да здравствует мир.

– Смерть Гитлеру и Сталину.

– Долой террор Гестапо и НКВД.

– Красноармейцы! Вы прогнали с родной земли гитлеровских хижаков, поверните свое оружие против таких же врагов всех народов – сталинских империалистов.

– Долой Гитлера и Сталина – да здравствует свободный Кавказ.

– Долой Гитлера и Сталина – да здравствует свободная Средняя Азия.

– Долой Гитлера и Сталина – да здравствует свободный Дон.

– Долой Гитлера и Сталина – да здравствует свободная Прибалтика.

– Долой Гитлера и Сталина – да здравствует свободный русский народ.

– Долой Гитлера и Сталина – да здравствует свободная Украина.

– Долой Гитлера и Сталина – да здравствует свободная Билорусия.

– Да здравствуют национальные революции порабощенных народов.

Крім вище поданих кличів не поміщувати жодних.

Писати заздалегідь до цього приготованою фарбою, яку трудно було б стерти. Уважати, щоб не писати приміром – чорною фарбою на чорному тлі–полі, або білою на білому, бо тоді на кличі ніхто не звертатиме уваги. Писати фарбою чорною, або

червоною фарбою на білому полі (великими буквами), білою на чорному і т. д. Коли б хто стер кличі – поновляти їх.

Відозви порозповсюджувати серед армійців такі: "Красноармейцы", "За що бореться УПА", "Русские", "Грузины" і т. д. Відозви до всіх поневолених народів Кавказу і Середньої Азії і ті, що спеціяльно надішлеться з "гори".

У розповсюджуванні відозв серед бійців ЧА обмежуватися до розкидування їх по дорогах чи розліплювати по мурах. Припинати їх також у таких місцях, куди б боєць заглянув, шукаючи за чимсь іншим, прим. у пустій хаті, куди боєць може зайти по хліб, на стовпах спаленого моста, внутрі верха криниці (де може запримітити при набиранні води і т. п.).

Також практично є роздавати бійцям летючки, з чого можуть найкраще вив'язатися дівчата. Летючки роздавати так: щоб до росіянів спеціяльно писані по російськи, грузинам – до грузинів і т. д. Відозви писані до всіх національностей СССР – роздавати всім бійцям. При роздаванні відозв уважати, щоб не натрапити на енкеведистів і політруків.

У підготовці населення до усної пропаганди, писання кличів та розповсюджування відозв в першу чергу звернути увагу на оселі, що прилягають до залізниць, шос, і тракт. доріг довкола міст і на міста (на ті терени, що кудою можуть проходити війська).

Пропагандивний кадр розставити в терені так, щоб він міг без великих труднощів керувати пропагандивною роботою серед червоноармійців і населенням і вичувати* ї[х] потреби.

6. Озброєння населення

Одним з найголовніших завдань населення під час переходу фронту буде використати всі нагоди для здобуття зброї та озброєння населення (себе).

У пропаганді, в справі здобуття зброї, до населення також підходити практично-життєво, тим більше, там де воно мало свідоме. Треба переконати "дядька", що йому зброя буде потрібна для оборони себе і своєї родини (і то зброя всякого роду і як в найбільшій кількости – "лишня не зашкодить"). Крім цього усвідомити населення, щоб здобуту зброю не здавало більшовикам, коли б навіть за це грозило найгірше. Очевидно, що в першу чергу, у здобуванні зброї, треба вказати на політичну ціль.

---

* *У тексті:* вичування

7. Поборювання ворожої пропаганди

Вже сьогодні німці намагаються заагітувати населення що, мовляв, причиною походу на Захід більшовиків є українські повстанці, або що також повстанці є причиногю попалення сіл і т. д. Знову доказують, що єдиною силою, що зможе побороти більшовизм, є гітлерівська Німеччина.

Осьвідомити населення:

– Що німці вже провалилися на всіх фронтах і тому сьогодні не зможуть встояти проти тих, яких ще вчора громили.

– Що німці сьогодні палять села і вивозять населення на те, щоб не лишити нічого більшовикам. Це роблять вони не тільки в Україні, але навіть в Італії (вчорашній своїй союзниці). А що стріляють і палять людей не своєї національности, – це є передбачено в гітлерівській програмі.

– Що нам збройний виступ був конечним. То лише завдяки йому нам вдалося зберегти себе і свій дорібок. (Як факт подати порівняння Волинь–Лівобережжя).

Після пересування фронту матимемо до діла з більше випробованою пропагандою, у якій [важко]* буде (на перший раз) дошукатися гарно захованого підступу.

Знаючи більшовиків, як спритних демагогів, можна припустити, що вони можуть до українських повстанців видати заклик, у якому стверджуватимуть, що українські повстанці добре зробили, що виступили проти німецьких окупантів, але не добре, що слухали ОУН-івців, і виступали проти тих, що "найбільш" громили фашистів (і проти червоних партизан) і т. д. Отже, закликати можуть повстанців щоб зголошувались до ЧА та видавали ОУН-івців. Тоді їм "подарується" їхні "гріхи" і прийметься їх в ряди ЧА, що йде "визволяти" всі інші поневолені народи.

Можливо, що намагатимуться "показати":

– Що німці пішли в Україну, що їх сюди запросила ОУН.

– Що українські націоналісти видали на роботу до Німеччини молодь.

– Що самостійної України хоче тільки мала горстка "західників", а більша частина населення України не хоче відділюватися від "великого", "братнього" російського народу.

– Що Україна сьогодні не може бути самостійною, бо [бракує] її фахового українського кадру і поруйновані усі заводи України.

---

* *У тексті:* часто

Можуть "обіцювати", що коли вони в Україні відбудують промисли (при помочі "братнього" російського народу) і вишколять український фаховий кадр, тоді, якщо захоче український народ мати свою самостійну державу, – "одержить" її і т. п.

В обличчі можливости такої пропаганди – мусимо освідомити українське населення:

– Що вся більшовицька пропаганда є розрахована на приспання чуйности і порізнення українського народу, щоб пізніше завдати йому несподіваний удар.

– Що більшовики ні в чому не перемінилися. Були імперіалістами і є вони ними хіба з тією різницею, що стали жорстокішими, бо переконалися, що український нарід не терпить неволі, хоче жити вільно.

– Що українські повстанці повинні зголошуватись до УПА, щоб громити німецьких окупантів, але всі гноблені сталінським імперіалізмом національности, що є в ЧА, повинні зголошуватись до УПА (чи інших національних армій, що організуються на території України), щоб виступити до боротьби проти всіх окупантів і раз на завжди скинути ярмо та зажити вільно.

– Що ОУН не виступила збройно проти німецьких імперіалістів від перших днів їхнього походу в Україні з політичної доцільности. Зате з самого початку окупації німцями України, почала підготовляти проти них збройну боротьбу українського і всіх інших поневолених народів.

– Що укр. самостійники до вивозу укр. молоді до Німеччини на роботу поставилися так само, як до вивозу більшовиками укр. родин на Сибір. (Покликатися на комунікат в цій справі, виданий край[овим] пров[одом] в січні 1942 р.).

– Що це Сталін допоміг Гітлерові поневолити народи Заходу і Сходу, бо підкріпив його армію українським хлібом, бакінською бензиною. Не виключним також є, що Сталін і Гітлер, скривавившись у тій війні, можуть помиритись на рахунок поневолених народів.

– Що за Українську Державу бореться не тільки горстка "западників" але ввесь український народ, що живе в Україні і поза її межами. ОУН в цій боротьбі являється лише його політичним керівником (подавати факти).

– Що Україна має всі дані на те, щоб бути самостійною державою (в більшій навіть мірі, ніж російський народ). І фахового кадру вистане, тільки не дати (у боротьбі) щоб його знищили імперіалізми.

– Що про долю України і інших поневолених народів рішати-

муть не сили імперіалізмів, що прокочуються через наші території, але ті (революційні), що їх український і інші поневолені народи зуміють організувати і підготовити на своїх територіях.

8. Збереження громадських таємниць

Сьогодні і в майбутньому всі таємниці нашого села ворогові повинні бути незнані і невідомі. Що в селі робиться (чим село "дише"), хто і які люди в ньому перебувають, ворог не сміє довідатись. Щоб такими були наші села, в першу чергу треба позбутися "своїх" (сільських) сексотів та дбати щоб такі не "росли".

Не попустити до того, щоб сусід посварившись зі сусідом, спішив донести на нього ворогові, що він передержує підпільників, або там-а-там має сховище зі збіжжям і т. п. Всякі порахунки, спори, непорозуміння – полагоджувати на місцях, бо інакше ворог матиме можливість використати це для "продукції" сексотів.

Оберегатися перед провокацією (і провокаторами) – якої особливо НКВД є майстром. Після переходу фронту будуть по наших селах вештатися різні люди. Серед них буде багато "лазутчиків"-сексотів, що подаватимуть себе за дизиртирів з ЧА, втікачів з Німеччини, таборців, в'язнів і т. п. Перед ними (такими людьми) треба бути обережними. Нічого їм не розповідати і не виясняти своїх думок, хоч траплятимуться серед них такі, що й дійсно в нічому не винні.

Можуть до хат заходити (вдень і вночі) озброєні і неозброєні люди, щоб дещо поїсти і переночувати. При тому будуть розпитувати про повстанців (щоб ніби нав'язатись з ними), про людей, що мають зв'язки з повстанцями і т. д. і т. д.

Перед такими людьми зробити враження, що це робимо під примусом і про ніщо їм не розказувати ("ми люди такі, що не занімаємося нічим і нічого не знаємо").

Про всяких незнайомих людей, що вештаються в терені, негайно повідомляти відповідні органи в селі або в околиці. Усіх незнайомих треба задержувати і перевіряти, хто вони і чого хочуть.

Також, коли в селі появиться незнайомий озброєний (ніби партизанський) відділ і буде розпитувати де є повстанчій "штаб" і т. п., відповісти, що таких тут нема і не чути в околиці (коли б навіть і хтось знав про повстанців). Це може спеціяльний відділ по боротьбі з українськими повст[анцями].

Коли б більшовики розпитували рідню повстанців про їх дітей, сказати, що відступаючі німці вивезли зі собою і т. п.

Словом, село "нічого не бачило і не було нікого та нічого не знає".

9. Ті, що знайдуться в більшовицькому війську і адміністрації

Зорієнтувавшись в окруженні, взятися за пропагандивно-роз'яснювальну роботу серед бійців. Пропагувати те, що було подане в розділах "Відношення до бійців ЧА" і "Боротьба проти ворожої пропаганди" та інший воєнний пропагандивній матеріял.

Потрапивши на підхожий елемент у відділах, опановувати його. При опанованні звернути увагу найбільше на авторитет, бойових бійців (тих, що чимбудь в війську відзначилися) бо ті люди в слушний час можуть повести за собою вояцьку масу.

Підривати авторитет командирів, що відносяться ворожо до нашої справи.

Рятувати (якщо є можливість) від розстрілів перелапаних наших людей (або революціонерів і повстанців інших поневолених народів) та загрожене населення. При цьому уважати, щоб не розкрити себе перед ворогами.

Здобуту зброю і амуніцію не здавати "начальству", але як на це позволить час і умовини, закопувати, або прямо вкидати в кущі чи будинки, що трапляться по дорозі.

Будучи на території інших народів (Сходу чи Заходу) вести серед місцевого населення роз'яснювальну пропаганду:

– Про те, що сталінський імперіялізм і його терор нічим не відрізняється від гітлерівського.

– За союз усіх поневолених народів у боротьбі проти імперіялізмів, за вільні держави всіх народів.

Ознайомити місцеве населення з історією і боротьбою за самостійність й державність. Заявляти готовість укр. народу нав'язати союз з усіма народами, що борються проти імперіялізмів за свої вільні держави. До населення даного терену відноситися прихильно і здобувати собі в нього авторитет, підкреслюючи свою національну приналежність. Будучи в більшовицькій адміністрації, поступати подібно як і у війську, узгляднюючи особливості умови роботи.

Слава Україні!

*ЦДАГО, ф. 57, оп. 4, спр. 364, арк. 20-23. Копія.**

---

* *На документі є відбиток квадратної печатки:* Відділ пропаганди і агітації ЦК КП(б)У

№ 34
ВІДОЗВА ДО ЧЕРВОНОАРМІЙЦІВ

Березень 1944 р.

За самостійні держави народів Европи й Азії	Воля народам! Воля людині!

ЧЕРВОНОАРМІЙЦІ!

Сталінські комісари й офіцери кинули Вас у тили на боротьбу з населенням новозайнятих теренів. Вони Вас заставляють нападати на села, забирати селян, їхнє майно, а людей ловити й передавати в руки НКВД, яке частину їх розстрілює, а частину висилає на Урал на каторжні роботи. За втікачами – стариками, жінками й дітьми Вам наказують стріляти.

Дорогі наші брати!

Подумайте над тим, що Ви робите! Аджеж ті самі комісари й офіцери у Ваших рідних сторонах кидають таких же, як Ви, бійців на грабунок і вбивство Ваших жінок, дітей і батьків. Чи Ви не дістаєте листів від своїх рідних? Чи не читаєте Ви в них, що вони там пухнуть з голоду і вмирають на каторжних державних роботах? Навіщо Ви боретеся з нами? Навіщо допомагаємо імперіалістам убивати й грабувати нас? Чи хочете, щоб вони змобілізували нас і послали на винищування населення в інших районах, може якраз туди, де живуть Ваші родини?

Хіба ж не бачите, що це злочинне діло?

Схаменіться! Покиньте братовбивчу війну!

Ми не вороги Вам, а брати. Наші спільні вороги – це імперіалісти – чужі і свої. Це ті, що за народню кров хочуть купити собі славу і владу. Народові не треба загарбницької війни, нарід не повинен проливати кров за те, щоб поневолювати інші народи. Тому народнім кличем повинен бути клич: "Боротьба з імперіалістичними кліками Гітлєра та Сталіна, які женуть на криваву війну одні народи проти других. Биймо Гітлєра на зайнятій ним території, биймо Сталіна на зайнятих ним землях!"

Червоноармійці!

Покидайте ганебну службу в каральних відділах, переходьте зі зброєю до нас – у ряди Української Повстанчої Армії! Кожний нарід – творіть свої національні відділи для боротьби з імперіалістами. Підіймаймо спільну боротьбу за вільні держави всіх народів, за волю кожної людини в державі!

Хай живе воля народів і людини!
Хай живуть незалежні держави народів Европи й Азії!
Хай живе революція поневолених народів!

Березень, 1944 р.

Українська Повстанча Армія "Північ"

ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 86, арк. 77.

№ 35
ЛИСТ ДРУГУ "ЮРІЮ" У СПРАВІ РЕМОНТУ РАДІОАПАРАТА

7 квітня 1944 р.

Друже Юрій!

Те радіо, що я у Вас забрав, бракує трансформатора. Коли б та частина була у Вас, то я прохав би передати мені, бо інакше не можна полагодити того радіоапарата.

Я зараз є біля Гамалії й хочу видавати інформації. Дуже прохаю пошукати трансформатора й може у Вас є запасові лампи до того радіоапарата, що я забрав у Вас. Біля Гамалії є радіотехнік і коли Вам потрібно, може дещо полагодити.

С[лава] У[країні!]

7. IV-44

/Апостол[1]/

ЦДАВО, ф, 3838, оп. 1, спр. 82, арк. 4. Оригінал. Рукопис.

1 "Апостол", "Вік" (–1945)*. У 1944–1945 рр. – співробітник політичного відділу УПА-Північ, політичної референтури ОУН ПЗУЗ, політичний реф. ОУН ПСК (1945 р.).

* *Прізвище та дата народження не устійнені.*

№ 36
ПРОГРАМА ПОЛІТВИХОВНОЇ РОБОТИ В УПА

10 квітня 1944 р.

ПРОГРАМА
політвиховної роботи серед бійців УПА

Вступні зауваження

Переживаємо саму критичну хвилину. Тільки сильні духом зможуть витримати цю важку вогневу пробу. Від морального стану, витривалості, духової єдності і політичного виховання стрільців у великій мірі залежатиме дальший успіх боротьби.

Перемагають не сильні зброєю, а сильні духом, люди, озброєні революційними ідеями, непохитною вірою в свої сили, люде певні своєї перемоги, які зв'язали власну долю на життя і на смерть із боротьбою всього народу за свою волю. Потреба вироблення відповідних боєвих і моральних якостей у наших бійців, ставить перед політвиховниками велике, почесне і відповідальне завдання. Необхідно в найблищий час зрушити з місця політвиховну роботу в наших відділах, пристосувавши її до вимог сьогоднішнього дня.

В тій цілі подаємо нашу програму політвиховної роботи серед бійців УПА. Це є на загал вибрані теми (легші до переороблення) з програми ч. І та деякі нові.

До пунктів цієї програми політвиховники отримуватимуть конспекти важних лекцій та, по можливості, відправи, інструктажі, консультації. В більшості політвиховники ці теми мусять розробляти самі, використовуючи до цього різні підручні матеріяли та приклади із життя – боротьби наших відділів.

І. До питань міжнародньої політики

1. Причини Другої імперіялістичної війни.

а) Розвиток промисловости в імперіялістичних державах і ринки зб[уту].

б) Зріст американського імперіялізму.

в) Японсько-американські відносини.

г) Держави, що хотіли війни (ЗДА, СССР, Німеччина, Японія, Франція, Англія).

2. Вибух Другої імперіялістичної війни.

а) Імперіялістична війна від 1939 р. до 22 червня 1941 р.

б) Німецько-більшовицька війна. Плани Німеччини.

в) Політика Німеччини по відношенні до поневолених народів нею.

г) Імперіялістична політика СССР (слав'янський та ісламський конгрес, претензії на Центральну Европу та Балкани).

3. Німеччина та її союзники в четвертому році війни. Капітуляція Італії та її наслідки.

4. Назрівання конфлікту між Англо–Америки по відношенню до Німеччини та СССР. Справа другого фронту, московська та тегеранська конференція, становище Туреччини.

5. Нові імперіялістичні плани СССР.

6. Відношення сил поневолених народів до сил імперіялістів на початку війни і сьогодні.

7. Організація єдиного фронту всіх поневолених народів у боротьбі з імперіялістами за побудову власних незалежних держав.

8. Солідаризація поневолених народів Сходу Европи й Азії з поневоленими народами Західної Европи.

II. Елементи з історії України

1. Картини з життя княжої доби.

а) Походи Святослава Завойовника (похід на хозарів, війна з болгарами і греками). [Тип] воїна.

б) Володимир Великий. Хрещення України. Об'єднання всіх українських земель в одну могутню державу.

2. Картини з життя козаччини.

а) Запорізька Січ. Причини, що її породили. Цілі.

б) Героїчні походи запоріжців на турків (Сагайдачний – взяття Кафи, С. Кішка, І. Підкова) і інш.

в) Бій Хмельницького під Жовтими Водами і Корсунем.

г) Хмельницький – гетьман всієї України.

д) Мазепа, його державно-політична діяльність.

е) Нищення України Петром І та Катериною ІІ.

3. Україна за панщини та після панщини.

а) Визвольна боротьба українського народу проти гніту польської шляхти, в 1731, 1752, 1768 (Гайдамаччина і Коліївщина).

б) Рух карпатських опришків.

в) Шевченко, його життя і творчість.

г) Образи народних героїв: Тарас Трясило, Ґонта, Залізняк, Кармелюк, Муха, Довбуш. Для цеї теми можна використати твори Шевченка: "Сон", "Варнак", "Тарасова ніч", "Гайдамаки" і інші. Твори Марка Вовчка: "Козачка", "Інститутка", "Горпина". Твори Нечуя-Левицького: "Микола Джеря" й "Чорні хмари". Твори

Панаса Мирного: “Лихо давне і сьогочасне”, “Хіба ревуть воли, як ясла повні”, “Товариші”. Твори Бориса Грінченка: “Соняшний промінь”, “Під тихими вербами”, “Серед темної ночі”.

4. Революційне народництво 1880 р. на Київщині.

5. Революційні селянські рухи проти російських, польських та німецьких поміщиків в 1903 та 1905 рр.

6. Повстання українських моряків на панцирнику “Потьомкін” 1905 р. Керівник повстання старшина-механік Коваленко Олександр та активні учасники руху Вакулинчук, Матюшенко. Підкреслити, що це була боротьба проти російського імперіялізму, боротьба за волю і незалежність українського народу (не мріяли ці провідники про комуністичну Україну, як то намагалися їх висвітлити більшовицькі агітатори).

7. Причини Першої імперіялістичної війни та наслідки її.

8. Визвольна боротьба українського народу в 1917-22 рр.

а) Життя і революційна діяльність Симона Петлюри. Для цього можна користуватися матеріялами брошур Дм[итра] Донцова “Симон Петлюра” та Сидора Корбута “Симон Петлюра”.

б) УСС в Галичині.

в) Доба Центральної Ради в Україні.

г) Гетьман в Україні.

д) Доба УНР. Боротьба з більшовиками. Холодний Яр.

е) Крути. Героїзм української молоді.

ж) Об’єднання зброї 31.8.1919 р.

з) Опановання більшовиками революції на Україні 1917-18 рр.

и) Базар. Упадок України і причини до упадку української революції 1917–1918 рр.

9. Доба ленінського НЕП-у.

10. Єфремовці – Спілка Визволення України (організація, програма, діяльність, процес).

11. Колективізація і голод 1933-34 рр.

12. Терор в Україні 1934-38 рр.

13. Полк. Є. Коновалець. УВО – ОУН.

14. Вбивство Перацького та процес Бандери.

15. Постанови І, ІІ, ІІІ В[еликих] Зборів ОУН. (Подати різниці, що зайшли між постановами І, ІІ, ІІІ зборів.) Розпропагувати політичні і програмові постанови ІІІ ВЗ ОУН.

16. Проголошення УССД 30.6.1941 р., його значіння.

17. Повстання і боротьба УПА.

18. Аналогічність доби Хмельницького до нашої доби.

III. Окремі питання з географії України

Політвиховник, ознайомлюючи бійців з географією України не повинен вдаватися до викладу систематичного курсу. Навпаки подавати цілком окремі питання з географії України, необхідні для зрозуміння історії України та створення цілковитої можливости українського народу жити самостійним, ні від кого не залежним життям.

1. Геополітичне положення України. Наші сусіди.
2. Етнографічна територія України.
3. Населення України.
4. Ріки та моря України.
5. Підземні та надземні багатства України.

IV. Завваги і теми для окремих бесід і лекцій у відділах

1. Бойові епізоди, кращі зразки хоробрості, сміливості, відваги і відданості проявлені в боротьбі бійцями і к-рами УПА. (Матеріяли можна черпати із журналу "До зброї", "За Самостійну Україну" з усних переказів учасників боїв та різньої періодики.

2. Широко пропагувати героїзм і безстрашність, проявлені бійцями свої чоти, сотні, куріня. Було б непростимою помилкою замовчувати це. На кращих бойових епізодах сьогоднішних змагань мусимо виховувати своїх бійців.

3. Організувати художнє читання героїчних моментів і книжок: "Під Корсунем", "Жовті Води", "Запорізька Слава" – Кащенка, "Рубан", "Гринів" – Ю. Липи, "На уходах" – А. Чайківського і інш.

4. Збереження воєнних і громадських тайн.

5. Вироблення в бійців чуйності до ворога, повсякчасної насторожності та бойової готовності.

6. Вироблення залізної військової дисципліни у відділах.

7. Пошана до командира і безоглядне виконування його наказів.

8. Боєць на службі військової і політичної розвідки.

9. Зовнішній вигляд бійців і поведінка їх серед населення. Боєць, як пропагандист нашої ідеї.

10. Партизанщина чи творення української революційної армії.

Примітка: Політвиховник, використовуючи для пропаганди позитивні сторони бойового життя відділу, не повинен закривати очей на його хиби і недоліки. Він повинен нещадно засуджувати кожний поганий вчинок бійця перед лицем цілого відділу та вказувати як треба робити, щоб було добре.

Політвиховник не повинен обмежуватися сухою подачею матеріялу, він зобов'язаний жити серед вояцтва, пізнавати кожного в його щоденному житті та бути найблищим другом і порадником бійця, зберігаючи при тому свій авторитет.

Спеціяльну увагу звергути на перевірку політроботи та політичної грамоти і вироблення вояцтва.

10.4.1944 р.

Політичний відділ УПА

ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 142, арк. 32-34. Копія.

№ 37
ЛИСТІВКА ПРОТИ ДІЯЛЬНОСТІ СТАЛІНСЬКОГО РЕЖИМУ В УКРАЇНІ

Травень 1944 р.

За Самостійну Соборну Українську Державу.

Воля народам!
Воля людині!

СТАЛІНСЬКА ІМПЕРІЯЛІСТИЧНА ШАЙКА В КРИВАВОМУ ПОХОДІ

На місце кровожадного гітлерівського імперіялізму на землі України поволі насувається нове мариво імперіялізму кремлівського розбійника – Сталіна. Що несе цей новий імперіялізм, це ми бачимо з його перших вчинків на зайнятих ним землях. Де тільки стала його нога, скрізь почався грабунок народнього добра, недограбованого гітлерівцями, почалися лови людей, висилання на каторжні роботи на Урал, або в батальйони смерти на фронт. Методи боротьби кремлівського імперіяліста такі самі, як і німецького: ті самі "штіцпункти", обсаджені грабіжницькими залогами, нічні напади на мирні оселі та лови людей; знову заторохкотіли кулемети за сполоханим мирним населенням, знову покотилися трупи втікачів – стариків, жінок і дітей. Яка ж наша відповідь кремлівському сатрапові на його кривавий похід? Наша відповідь така сама, як була кривавому тиранові Гітлерові; безпощадна боротьба з імперіялістами. Не дамо себе грабувати. Не даємо ніяких поставок на продовження війни. Не даємо наших синів, братів і батьків ні на гарматнє м'ясо, ні на каторжні роботи

на Уралі й Сибірі. Збройною боротьбою відбиваємо всі наскоки імперіялістичної шайки НКВД. Не випустимо живим ні одного енкаведиста з наших земель. Наша відповідь – це знищення сталінської імперіялістичної тиранії, це революція всіх поневолених народів Европи й Азії.

Кровожадні виродки, що прийшли поневолювати наш нарід, не обмежуються вбивствами і грабунками у своїй ганебній роботі, – вони силкуються так, як раніше Гітлер, ще й брехливою пропагандою одурити народ, щоб затягти його в свої згубні тенета. Для цього Сталін вислав в Україну кількох своїх прихвостнів – Хрущова[1], Корнійця[2] та Гречуху[3], що виступають у ролі начебто представників українського уряду. Цей "уряд" має завдання видавати (як за німців редактор київської газети Штепа[4]) різні відозви та листівки і намовляти в них населення України не чинити опору під час грабунків та ловів людей імперіялістичними бандами.

Хто ж це такі ті хрущови, гречухи та корнійці? Хрущов – це зайда, який попросту підшивається під українця. У нормальний час він повинен би скуповувати на ярмарку старе залізо, або торгувати образами. Сьогодні його вислав Сталін виконувати його диктатуру в Україні. Цей волоцюга визначується великою жорстокістю, наказуючи розстрілювати сотні тисяч селян і робітників у Донбасі, Вінниці, Львові, Луцьку, Дубні й інших містах. Гречуха й Корнієць – це таки свої зрадники, які за теплі посади платять Сталінові кров'ю і потом населення України. Це вони допомагали організувати 1933 р. голод в Україні, це вони грабували й вивозили підчас колективізації тисячі селян у Казахстан та Сибір. Це вони помагають тепер Сталінові виловлювати людей та гнати їх на фронт заради забаганки Сталіна заволодіти Німеччиною та всією Европою. Ці перевертні відрікаються всього свого, рідного – вони пишуть, що столицею України є не Київ, а Москва, що російському народові доля призначила панувати над українським народом. Як за німців зрадник Штепа, отак тепер вони пишуть, що українці не мають ніякої культури і тільки Москва може їм цю культуру принести.

Найзапекліше виступають ці зрадники проти УПА тому, що УПА не дає грабувати та виловлювати людей і тим найбільше дошкуляє імперіялістичній шайці Сталіна. Нападаючись на УПА вони майже дослівно переписують листівки німців.

Одначе не вдасться імперіялістові Сталінові, ні його вірним прислужникам приборкати український народ – так, як не вдалося Гітлерові і його підлизам. Не поможуть вбивства, грабунки

й лови людей на каторжні роботи на Урал й Сибір. Збройною силою український народ захистить свою волю: всім же зрадникам він приготовив уже шибеницю.

Гряде великий час революції поневолених народів Европи й Азії. У її вогні згорить уся скрута, що нею імперіялістичні гади хочуть затроювати народи. На трупах імперіялістичних розбійників зацвіте воля народів і воля людини.

Хай живе революція народів Европи й Азії!

Хай живе Самостійна Соборна Українська Держава!

Хай живуть самостійні держави Европи!

Політичний відділ
Української Повстанчої Армії "Північ"

Постій, травень 1944 р.

Ц/20/44.

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 42, арк. 36.

1 Микита Хрущов (1894–1971). У 1938–1949 рр. – перший секретар ЦК КП(б)У. Голова Народного Комісаріату УРСР (1944–1947).
2 Леонід Корнієць (1901–1969). У 1944–1946 рр. – перший заступник голови Ради Народних Комісарів УРСР. Перший заступник голови Ради Міністрів УРСР (1946–1950).
3 Михайло Гречуха (1902–1976). У 1939–1954 рр. – Голова Президії Верховної Ради УРСР.
4 Констянтин Штепа. У 1941–1943 рр. – викладач історії Київського університету, член редколегії, редактор газети "Нове Українське Слово" (1942–1943).

№ 38
ВІДОЗВА ДО ЧЕРВОНОАРМІЙЦІВ

Червень 1944 р.

За Самостоятельные Государства угнетеных народов Европы и Азии!

Свобода народам! Свобода человеку!

КРАСНОАРМЕЙЦЫ!

Прожорливые империалисты Москвы и Берлина бросают на кровавую резню свои последние людские резервы. Миллионы людей положили свои головы за интересы правящих клик СССР и Германии, а новым миллионам предстоит такая же участь.

Кровожадная сталинская клика поработила народы Восточной Европы и значительную часть Азии, она погнала

Вас на кровопролитие и смерть от пули и голода, она ограбила Ваши семьи до последнего куска хлеба, а Ваших жен и детей принудила к непосильному труду в шахтах, на заводах и фабриках.

Чем же может вознаградить Вас Сталин за пролитую Вашу кровь на пути от Сталинграда по Карпат[ы]? Что может дать Вам сталинское правительство, если оно отняло у Вас последнее и поставило Вас в большую задолженность перед империялистами Запада? Ничего! Наоборот. Вашим потом и кровью уплотит оно только долги своим союзникам.

Сегодня Сталин одел маршальский мундир с золотыми царскими пагонами, – завтра он захочет короноваться на императора Европы. Но ему безразлично, что это может стоит[ь] новые и новые миллионы таких же, как и Вы невинных жертв. Кто же будет беспокоится о Ваших семьях, если уже сегодня они гибнут от голода?

Ничем не лучше от Сталина Гитлер. Угнетенные им народы уже поднялись на освободительную борьбу за свои независимые государства, так как он и его бандитская клика несут всем народам разорение и смерть.

Братья красноармейцы! Бейте и Вы угнетателя наших народов – кровавого лживого деспота Сталина. Оставляйте ряды сталинской армии! С оружием в руках возвращайтесь в свои родные края и создавайте свои национальные отряды до борьбы со Сталиным, Гитлером и всеми теми, кто захочет поработить Вашу родную землю. Беспощадно уничтожайте и сталинских и гитлеровских опричников. На трупах сталинской и гитлеровской империй создавайте свои независимые державы, в которых не будет империалистического национального порабощения, социального угнетения и экономического грабежа.

На этот путь стал уже украинской народ, создав народную противоимпериалистическую Украинскую Повстанческую Армию (УПА). Дружественную руку протягивает ему восставший свободолюбивый Кавказ.

Становитесь и Вы под священное знамя Вашего родного народу. Об[ь]единяйтесь с другими восставшими народами. Отомстим Сталину, отомстим Гитлеру за слезы и кровь Ваших родных, за павших братьев, отцов, сыновей и мужей.

Збросимте, друзья, гнусное иго! Нас ожидает закабаленный и голодный народ. Вонмем его страданиям! Защитимте его своею грудью! Вперед! День освобождения близок!

Да здравствует свобода народов и человека!

Да здравствуют самостоятельные государства народов Европы и Азии!

Да здравствует революция угнетенных народов!

Украинская Повстанческая Армия "Северь"

Ставка, июнь 1944 г.

Типография Украинской Повстанческой Армии "Свобода Народам". Зак. 84-44.

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 106, арк. 45.

№ 39
ВІДОЗВА ПРО СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ УСТРІЙ УРСР

Липень 1944 р.

За самостійну соборну українську державу
Воля народам! Воля людині!

ЩО ТАКЕ УРСР?

Ще перед Жовтневою революцією більшовицькі людомори оголосили смертельну боротьбу царському імперіалізмові. Цей пропагандистський коник щасливо виніс їх із буряних хвиль громадянської війни, ним вони в'їжджали в старинні брами Кремля, ним басували більш ніж 20 років перед народом СРСР. Однак за цей час конячка, вичерпана стахановськими темпами праці, без відповідної харчі,реальних фактів, поважно занедужала, ноги її стали небезпечно вгинатися під тугим тілом тов. Сталіна та його соратників. Справа в тому, що царської тюрми народів більшовики не розвалили. Навпаки, зеленою цвіллю покриті мури горезвісної катівні, що під недолугою рукою царських паралітиків в багатьох місцях трісли й захиталися, вони щиро підперли своєю спиною.

У відношенні до України, як і до всіх інших народів, ув'язнених у царській тюрмі, за виїмок кількох щасливців, що їм удалося розбити свою келію і вийти на волю, вони вжили звичайнісінького насильства – військової окупації, але свідоме українство завважало червоні, жадібно наготовлені кігті і, збагнувши, що має діло з московським імперіалізмом ленінського видання, відповіло організованим протиударом. Тоді кігті раптово прихова-

но, із готової поглинути всіх і все пащеки медом потекли слова про "братерство", "Єднання", "общий котелок", "землю-волю". Цей удар був грізніший, ніж фізичний. Український народ, як і решта народів, що стали на власні, ще досить крихкі ноги, скривавлений трьома роками нерівної боротьби, опинився в добре знайомій йому обстановці. У тюрмі. У тій же самісінькій тюрмі. І знову нічого не змінилося, крім начальства, ключників і сторожі. але й начальство, сторожа і ключники говорили тією ж самою, що й колись, мовою, – мовою імперіалістичної Москви. В'язням сповіщено веселу новину, що тепер вже вони не царські, а радянські, що келії їхні, згідно з демократичними кличами 20 сторіччя, звуться республіками і за все це треба завдячувати "геніям людства" – Марксові, Енгельсові та Ленінові (Сталін ще був за лаштунками). Але це не змінило справи. Бряжчали по-старому тюремні ланцюги, ще за Петра І-го ковані, свистіла, в'ючись, як гадина, дротяна нагайка, сплетена в хвилину натхнення давнім предком більшовицького імперіалізму – садистом Іваном Лютим, ну й виконував своє завданя в руках чекістів, а згодом енкаведистів, несхибний тульський наган, щодень наново забарвлюючи сірі стіни катівні яскравою барвою державного прапору. 1936 р. в'язням урочисто оголошено, що в країні Рад у відміну від буржуазних країн світитиме не одне, а два сонця, з них одне повік не заходитиме – сонце Сталінської Конституції. (Від щирого палючого сонця не один із в'язнів зазнав сонячного удару).

Ця ганебна і яка ж трагічна правда звучить просто неймовірно. Однак це правда, і та іронія, з якою ми її змальовуємо, нітрохи не передає куті меду. Ось, зрештою, і докази. Перед нами уряд Радянської України. Пригляньмося добре: чи не жалюгідний вертеп, де бездушні ляльки, залежно від того, як їх смикне рука кремлівського кудесника, встають, плещуть в долоні, співають піднебесні. Ось всім перша така московська "Ванька-встанька", вірний холоп червоного царя-"батюшки" тов. Корнійчук, наприклад: це абинещо, а сам Наркомзаксправ УРСР, державний муж другої величиною республіки СРСР. Однак гірко розчарується тай, хто у цьому бучному титулі, який, до речі, так глузливо звучить у стінах келії тюремної – УРСР, шукав би хоч зерна правди, хоч окрушину відповідного назві змісту: державний муж, про якого мова і в якого кожна хвилина повинна бути сповнена невпинним піклуванням про кордони, сливе дощенту зруйнованої України, знаходить час ще за війни писати гнилі, як і сам, рабським духом проникнуті драми про "партизанів" у степах України, тих партизанів, що їх Сталін вислав для приборкання визвольно-

го українського руху, а другий пахолок – тов. Гречуха – дозволяв собі прохати тов. Сталіна врахувати при встановленні кордонів СРСР потребу українців Холмщини. Отже, не він, а Сталін вбиває стовпи на кордонах України. І говорити голосно про українців Холмщини Гречуха дозволяє собі не самовільно, але з наказу тов. Сталіна, що хоче підлеститись під український нарід як його "доброчинець", "батько". Цуцики, тремтячі від страху, щоб не втратити за всяку ціну довір'я ясного кремлівського різника. Ось хто вони,- "державні мужі" УРСР. Захоче різник – кине їм не поглум якусь кістку, а буває, що й києм поцупить. А скімлити не можна, "СРСР – країна сміху", і в одному, і в другому випадку треба весело махати хвостом.

Або влада Рад! Хто знає, як відбувається більшовицьке демократичне голосування та вибори? Все сплановане й вирішене заздалегідь. І ніколи не бренять прізвища кандидатів уперше на вустах народу, а завжди систематично, завжди їх накидають народові. Уся виборча процедура, кампанія, так старанно опрацьована в Сталінській Конституції, – це тільки формальність, розрахована на те, щоб обдурити ще раз тих, хто поза бездоганною формою не вміють побачити злочинного змісту. На вислід вибору воно впливу жодного не має. Адже ж справжні вибори відбулися давно, ще перед ними. Нарід на них не був присутній. Вибори відбувались нишком у чотирьох стінах парткабінетів, згідно з інструкцією з центру. Вони були справді "таємні".

А економічна експлуатація УРСР! Про це багато розповідали ті, що вночі потайки на своїй ниві стригли колоски, що чверть життя присвятили культурній торгівлі, вистоюючи в безконечних чергах за житнім хлібом, це барвисто змальовували б сини чорнозему, що змагалися з маревом голодної смерті 1933 року, тисячі студентів-сухотників, хмари безпритульних дітей, що їх в роки голоду покидали безрадні батьки-селяни посеред гомінких вулиць Харкова, Дніпропетровська, вагітні жінки, над якими в СРСР "спеціяльна опіка для матері з боку уряду і партії", і які вмерли, не почувши радісного для матері крику новонародженого немовляти. Хто з'їдає українську пшеницю, куди, в яку ненаситну прірву котяться вагони українського вугілля, сталі та іншої сировини – коли хочете про все це знати правду, попитайте вибійників у шахтах Донбасу, в рудниках Криворіжжя, залізничників у шахтах Донбасу, в рудниках Криворіжжя, залізничників на лінії Харків–Москва.

Скільки мови в червоних гнобителях про українську культуру – школу, театр, мистецтво! Але хіба на цій українській радян-

ській культурі не поклало смертної печаті невільництва кремлівське НКВД до справ культури? Хіба ж школа, театр, кіно чи газета не виховує безхребетного криводушного раба, що вдень і вечором перед і після їжі поклоняється сталінському "сонцю праведному", продаючись за шмат гнилої ковбаси кривавим купцям з півночі? Хіба ж не названою гнилизною відгонять останні твори підсовітської української літератури? Хіба ж не лежать у сирій землі Хвильовий, Коцюбинський Підмогильний, Литвиненко-Давидович (Антоненко-Давидович. – В. С.), Фальківський і навіть плановірний визнавець сталінського корану – Любченко, Шумський та інші. Радянська Україна в планах Сталіна – це твір дочасний, на певний період (на зразок п'ятирічок), упродовж якого Сталін хоче зліквідувати українство духовно і скільки вдасться – фізично. У майбутньому цей твір має розпливатися, як один з ручаїв, в "русское море" (за словами "демократа" Пушкіна). І мабуть, передчуваючи це, так Тичина, Бажан та інші твори орденоносці дедалі все частіше пишуть свої статті і твори мовою великого Леніна і Сталіна, мовою "великой России".

Відбулась також багатомовна еволюція терміну "СРСР". Черга така: СРСР, Радянський Союз, "радянська країна", "Родина", "государство", "Отечество свободное" (див. гімн) і врешті "Великая Русь" (див. гімн).Рекорд зробив Еренбург в "Правде" статтею "Ми йдемо". Читаємо: "Вірна своєму слову старша сестра Росія йде на допомогу змученій Чехословаччині. В селах Верховини пастухи і лісоруби вже чують гуркіт гармат – це йдуть росіяни". Чи не за цю статтю тов. Еренбурга відзначено 1 Травня орденом Леніна? Запитуємо його, чи й українців називають тепер у Москві "росіянами", бо ж і вони служать в Червоній Армії?

Чим же після цього всього змінилась ситуація після Жовтневої революції? Може, тим, що замість поміщицьких економій чиряками наросли на народному тілі колгоспи та радгоспи? Що замість прикажчиків на людей погукують бригадири, що замість впасти в ноги колишньому в цьому селі панові рабині Марії Демченко дозволено вдарити поклона в самій Москві перед Сталіним! Що замість колишньої буржуазії засіла на покуті партія та НКВД! Що замість "байстрюків Екатерини" – Потьомкіна у Києві "сараною сіли" сталінські Хрущови! О, Радянська Україна – це не тільки химерний міраж, чарівне плетиво прекрасних ілюзій, кольориста миляна банька, це щось без міри грізніше, злочинніше. Це – жертвений козел, якого найвищий жрець Сталін хоче заколоти для слави своєї тюрми-імперії. Це його спроба методами брехні,

облуди, провокації і терору надягнути на тіло й душу небезпечної для нього, політично зрілої, активної 45-мільйонової нації московську "смирительнуюрубаху". Найяскравіший приклад політичного бандитизму в світовій історії. Однак Україні і всім поневоленим народам не замовить зубів московська імперіалістична гармонь піснями про "братерство". Ще ніколи і ніде не здійснено братерства пана і раба, гнобителя і гнобленого, грабіжника і грабованого, братерства канчука і спини. Україна буде самостійною державою. До цього прагне і за це до останньої краплини крові боротиметься весь український народ.

Липень 1944 р.

Я. Мова[1]

ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 111. арк. 5-7. Опубл.: Сергійчук В. ОУН–УПА в роки війни. – К.: Дніпро, 1996. – С. 409.

1 Ярослав Гарасименко – "Я. Мова", "Славко" (–1945)*. У 1944–1945 рр. – співробітник політвиховного відділу УПА-Північ, крайових осередків пропаганди ПЗУЗ і ПСК.

№ 40
КОНТРПРОПАГАНДИВНА ВІДОЗВА ДО ЧЕРВОНОАРМІЙЦІВ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПОВСТАНЦІВ

[Не пізніше 7 жовтня 1944 р.]

Смерть немецким оккупантам!

ТОВАРИЩИ КРАСНОАРМЕЙЦЫ И КОМАНДИРЫ![1]

Украинские повстанцы – бандеровцы ведут подрывную работу, направленную против вождя и отца всех народов товарища Сталина.

Украинские националисты врут, будьтобы Сталин морил Украину голодом. Эти взбесившиеся изверги говорят, что в 1931-33 гг. умерло от организованного Сталиным голода 6 миллионов трудящихся Украины. Это вранье, товарищи! На Украине никогда

* *Дата народження не устійнена.*

голода не было. Украина, как ни одна страна в мире, жила и живет под солнцем Сталинской Конституции счастливо и зажиточно.

Бандеровцы пишут, будьтобы НКВД уничножило только в 1937 г. 98 тысяч лучших бойцов, командиров и политработников. И это вражеская клевета, товарищи! Ни одного бойца, ни одного командира НКВД в этом году не расстреляло.

Бандеровцы говорят что Сталин вывозил украинский, белорусский, русский народ, народы Кавказа и вообще все народы Советского Союза в Сибирь на каторжные работы, в концлагеря, в политизоляторы и даже вспоминают какие то Соловецкие острова. Нет такого дурака, который поверил бы этой контреволюционной стряпне. Каждый знает, что концлагерей в Советском Союзе нет. Концлагеря и ссылки существуют только в Германии.

Бандеровцы клевещут, что между Гитлером и Сталиным нет никакой разницы, что сталинская власть и гитлеровский режим это одно и тоже. Однако каждый трудящийся знает, что между гитлеризмом и большевизмом есть кое-какая разница.

Бандеровцы врут, что только красные бойцы истекают кровью в боробе с немцами, а Сталин дескать только стреляет из пушек в Москве и пишет приветственные телеграммы.

Разве это, товарищи, не явное стремление посеять недоверие к нашему гениальному вождю!

Бандеровцы с пеной у рта кричат о том, что большевики стреляют украинский народ, граблят его, жгут села, и под наганом гонят его на фронт умирать за сталинские империалистические планы.

Но каждому извесно, что украинский народ уничтожали и грабили только немцы. Большевики же освободили Украину и ни один житель этой республики не был убит большевиками, и никто насильственно не взял и не возьмет в украинского колхозника ни одного грамма зерна! Известно также, что украинцы идут на фронт не под наганом, а совершенно добровольно.

Из всего этого визга видно, что эти подпевалы международной контреволюции хотят вызвать недоверие к большевистскому ЦК и нашему любимому Сталину. Но этому не бывать! Каждого, кто выступает против нашего вождя и отца Сталина, против сталинской власти – того ждет неминуемая и заслуженная расправа!

Да здравствует доблестная Красная Армия!

Да здравствует наш любимый вождь и отец, наш гениальный маршал товарищ Сталин!

Смерть немецким оккупантам!

Председатель Президиума
Верховного Совета
Украинской ССР
М. Гречуха

Председатель совета
Народных Комиссаров
Украинской ССР
Н. Хрущов

Найдено в м. Тучино II 7.Х.44 г. т. [Чти]лем.

ЦДАГО, ф. 1, оп. 23, спр. 929, арк. 44.[2]

1 За свідченням члена Проводу ОУН Василя Кука ("Леміш"), авторство листівки належить шефу політвиховного відділу УПА-Північ "Заславському" (Ярослав Бусел).
2 Тотожний текст: ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 106, арк. 33.

№ 41
ІНСТРУКЦІЯ ПРО УВІКОВІЧНЕННЯ ПАМ'ЯТІ ПОЛЯГЛИХ ГЕРОЇВ УПА

20 грудня 1944 р.

Постій, дня 20.12.44

ГЕРОЇКА
Української Повстанчої Армії

Від синього Дону до верхів'я дрімучих Карпат, на широких просторях української землі запалали вогні всенароднього повстання проти лютих гнобителів большевицько-німецьких імперіялістів.

За наругу, знущання і честь: за муки, терпіння і грабунок: за розстріли, тюрми й табори: за шибениці, соловки і голод – грізну помсту несе народ на лезах гострих мечів для катів злющих і неситих.

Запалали бунтом скрівавлені серця, заблестіли люттю очі, заговорили кріси, зареготали каральним реготом скорострили, заблестіли у сяєві суворого місяця леза ідких сокір, загоріли вогні до самих хмар – народ, як буря встає на ворога лютого.

По селах, хуторях, місточках і містах: по лісах, горах і ярах: в варстатах, заводах і фабриках: у бюрах, шахтах і робітничих таборах – скрізь йшла і йде боротьба з большевицько-німецькими загарбниками: скрізь ростуть бойові загони Української Повстанчої Армії – месниці за кривди українського народу.

Від синього Дону до верхів'я дрімучих Карпат, на широких просторях української землі – скрізь розсіяні кості й проллята кров найкращих синів українського народу, воїнів Української Повстанчої Армії, що боряться і по лицарськи вмір[а]ють за волю свойого народу.

На їхню честь і вічну славу: на пошану і вічний спомин – нехай, по селах, хуторях, місточках і містах: по лісах, горах і ярах, виростуть величаві могили, хрести і пам'ятники, що вічно говоритимуть народові про бої їх криваві і геройські.

Нехай народ карбує у серцях своїх вічну пам'ять про їхні чини мужні і завзяті. Нехай на їхню честь і славу вічну творить народ думи і пісні співає. Нехай народ легенди оповідає, а діди столітні шепчуть до Всевишнього молитви гарячі. Нехай по віки-вічні прославлять ім'я невмірущого українського повстанця.

Від синього Дону до верхів'я дрімучих Карпат, на широких просторях української землі, на вічну ганьбу та прокляття большевицько-німецьких катів: хай гнівом вічним палають наші душі і серця, хай полум'ям революційно-визвольної боротьби гомонить ввесь народ.

Нехай по селах, хуторах, місточках і містах, по горах, лісах і ярах з рода в рід розказують про страхіття німецько-большевицьких людоїдів. Нехай на їхню вічну ганьбу і прокляття ставлять стовпи, прибивають таблиці, співають думи, що говоритимуть про злочини німецько-большевицьких катів.

Пропагандивні написи на таблицях

1. На місці боїв відділів УПА.

За народ! Слава не поляже!

В тому селі (біля цього села, в тому місці) звели українські повстанці бій з (німецькими, большевицькими) загарбниками, що грабували невинних селян та робітників. В бою знищено... (больш., нім.) бандитів.

Героям Слава!
Грабіжникам смерть!

За народ! Слава не поляже!

В тому селі (біля цього села, в тому місті), дня ... року ... був бій відділу Української Повстанчої Армії, що бореться за волю українського народу з переважаючою силою (больш., нім.) банд. в боєві знищено... (больш., нім.) загарбників.

Героям Слава!
Наїздникам смерть!

2. На місці смерти повстанців, командирів, провідників.

За народ! Слава не поляже!

Тут згинув друг (повст., ком., пров.) Української Повстанчої Армії у бою з (нім., больш.) людожерами. Життя своє віддав за визволення українського народу.

Героям Слава!
Наїздникам смерть!

За народ! Слава не поляже!

Тут в нерівному бою, за волю свойого народу, згинув дня ... року ... (повст., пров., ком.) Української Повстанчої Армії в боротьбі з (нім., больш.) варвами.

Героям Слава!
Наїздникам смерть!

За народ! Слава не поляже!

Тут, дня ... року ... в окруженні кількатисячної навали (нім., больш.) банд., при участі гармат, танків та літаків – згинуло геройською смертю за волю свойого народу ... воїнів Української Повстанчої Армії, знищивши понад ... (нім., больш.) катів.

Героям Слава!
Катам смерть!

За народ! Слава не поляже!

Тут, дня ... року ... відділ Української Повстанчої Армії звів бій в обороні селян та робітників з (нім., больш.) загарбниками. Геройською смертю згинуло ... українських повстанців знищивши ... (нім., больш.) бандитів.

Героям Слава!
Наїздникам смерть!

За народ! Слава не поляже!

Обороняючи свій нарід від (больш., нім.) грабіжників, положив своє життя друг ... (повст., ком., пров.) в нерівному бою з переважаючою силою (нім., больш.) захватчиків.

"Його смерть життя розбудить у народі".

3. На могилах повстанців, провідників, командирів.

За народ! Слава не поляже!

Тут спочиває друг ... (повст., пров., ком.) Української Повстанчої Армії, що згинув дня ... року ... у бою з (нім., больш.) загарбниками, обороняючи свій нарід.

Героям Слава!
"Його смерть життя розбудить у народі".

За народ! Слава не поляже!

Тут спочиває друг ... (повст., ком., пров.) Української Повстанчої Армії, що боровся за кращу долю свого народу з (больш., нім.) поневолювачами. Згинув дня ... року ... в селі ... район ...

Героям Слава!
"Його смерть життя розбудить у народі".

За народ! Слава не поляже!

Тут спочиває ... українських посвтанців, найкращих синів українського народу, що боролися за визволення своїх братів селян та робітників з (нім., больш.) неволі. Згинули геройською смертю на полі бою з (нім., больш.) катами, дня ... року ...

Героям Слава!
"Їх смерть життя розбудить у народі".

4. На кладовищах (входова брама, стовпи, огорожі).

Тут спочиває ... борців Української Повстанчої Армії, що згинули в геройських боях з (нім., больш.) загарбниками, обороняючи свій поневолений нарід.

Героям Слава!
"Їх смерть життя розбудить у народі".

На цьому кладовищі спочиває ... героїв Української Повстанчої Армії, що в боротьбі з (нім., больш.) наїздниками віддали своє життя за кращу долю українського народу.

Героям Слава!
"Їх смерть життя розбудить у народі".

Тут спочиває ... лицарів Української Повстанчої Армії, що згинули в кривавих боях за визволення українського народу з (больш., нім.) неволі.

Героям Слава!
"Їх смерть життя розбудить у народі".

5. На могилах в честь українських повстанців.

За народ! Слава не поляже!

На вічну славу українським повстанцям, неустрашимим борцям за визволення українського народу, що згинули в геройських

боях з (нім., больш.) неїздниками.

Героям Слава!
Наїздникам смерть!

За народ! Слава не поляже!

На вічну славу і честь українським повстанцям, найкращим синам українського народу, що боролися за кращу долю своїх братів селян і робітників і згинули в кривавих боях з (нім., больш.) наїздниками.

Героям Слава!
Наїздникам смерть!

6. На могилі незнаного борця.

За народ! Слава не поляже!

Тут спочиває незнаний борець (воїн) Української Повстанчої Армії, що боровся за кращу долю українського народу. Згинув від куль (больш., нім.) загарбників.

Героям Слава!
Загарбникам смерть!

За народ! Слава не поляже!

Тут спочиває український повстанець, що віддав своє життя за визволення українського народу у боротьбі з (нім., больш.) наїздниками.

Героям Слава!
Наїздникам смерть!

7. На могилі в честь незнаного борця.

За народ! Слава не поляже!

На вічну славу незнаному воїнові Української Повстанчої Армії, що віддав своє життя у боротьбі з (нім., больш.) наїздниками за визволення українського народу.

Героям Слава!
Наїздникам смерть!

За народ! Слава не поляже!

На вічну славу невідомому борцеві Української Повстанчої Армії, що згинув в боротьбі з ворогами українського народу (нім., больш.) наїздниками.

Героям Слава!
Наїздникам смерть!

8. На місці відібрання награбованого майна.

За народ! Слава не поляже!

В тому селі (біля цього села, хутора, в тому місці), дня ... року ... українські повстанці відобрали від (нім., больш.) грабіжників награбоване у селян і робітників майно і передали його власникам. Відібрано ... (подати скільки і чого).

Слава українським повстанцям!
Смерть грабіжникам!

9. На могилі нацменів.

За вільні держави поневолених народів! Воля народам! Воля людині!

Тут спочиває вірний син (узб., груз., біл. і т. п.) народу, друг ... що разом з українськими повстанцями боровся за волю (узб., груз., біл. і т. п.) народу. Згинув від куль (нім., больш.) імперіялістів.

Героям Слава!
Імперіялістам смерть!

За вільні держави поневолених народів! Воля народам! Воля людині!

Тут спочиває син (узб. і т. п.) народу, друг ... (воїн., ком., груз. і т. п.) національного відділу при Українській Повстанчій Армії. Згинув у боротьбі за визволення своїх братів (груз. і т. п.) з рук (нім., больш.) загарбників.

Героям Слава!
Імперіялістам смерть!

10. На могилах в честь нацменів.

За вільні держави поневолених народів! Воля народам! Воля людині!

На вічну славу вірному синові (груз. і т. п.) народу, що в рядах Української Повстанчої Армії боровся за визволення своїх братів (груз. і т. п.) від большевицьких імперіялістів.

Героям Слава!
Імперіялістам смерть!

За вільні держави поневолених народів! Воля народам! Воля людині!

В пам'ять синові (груз. і т. п.) народу, що разом з українськими повстанцями боровся проти (нім., больш.) імперіялістів, за волю свого народу.

Героям Слава!
Імперіялістам смерть!

11. На місцях нищення німецько-большевицькими бандами.

В тому селі (біля цього села, хутора, в тому місці, больш., нім.) банда замордувала в звірський спосіб ... українських селян і робітників, що боролися в рядах Української Повстанчої Армії за кращу долю українського народу.

Героям Слава!
Наїздникам смерть!

В тому селі (на цьому хуторі) банда большевицьких партизан ограбила до щенту українських селян та спалила ... хат.

Смерть большевицьким грабіжникам!

В тому селі (на цьому хуторі) банда большевицьких партизан допомагала німецьким грабіжникам грабити майно та мордувати українських селян і робітників, що боролися разом з українськими повстанцями проти німецьких імперіялістів за кращу долю українського народу.

Смерть большевицько-німецьким грабіжникам!

В тому селі (на цьому хуторі, місці), дня ... року ... (больш., нім.) банда замордувала (повішала, розп'яла, спалила живцем у вогні і т. п.) в звірський спосіб невинних дітей, за це, що їхні батьки боролися в рядах Української Повстанчої Армії за волю українського народу.

Героям Слава!
Большевицько-німецьким катам смерть!

В тому селі (больш., нім.) кати спалили дня ... року ... хат ... та ограбили майно у селян, за це що вони помагали своїм братам – українським повстанцям.

Смерть грабіжникам!

12. На місці бомбардування.

В тому місці (селі, хуторі, нім., больш.) літаки бомбардували мирне населення. Від бомб згоріло ... хат та вбито ... жінок ... дітей ... мужчин ...

Смерть німецько-большевицьким катам!

13. На свіжому місці більшовицьких злочинів.

От так "визволяють" нас большевицькі "визволителі". Місто вільного життя та вільної праці – несуть нам примусові каторжні роботи, грабіжи, руїну та смерть.

Смерть большевицьким катам!
Хай живе УПА, що бореться за народ!

14. На місці понищених церков.

На тому місці стояла церква, що її до щенту ограбили (нім., больш.) нехристи, а опісля спалили. Прокляття на ваші голови (нім., больш.) бузовіри.

Смерть руїнникам!

15. На різних місцях.

На вічну ганьбу та прокляття (нім., больш.) катам.

За нищення наших сіл і міст.

За розстріли селян, робітників і інтелігенції.

За грабіжи і розбої.

За вивіз на Сибір і в тюрму.

За мордування і розстріли в'язнів.

За знущання, муки і глум.

За голод і каторжні роботи!

Ввесь український народ несе вам, большевицькі кати у відплату грізну помсту і страшну смерть!

Смерть большевицьким людоїдам!

Кінцеві зауваги.

Таблиці, що на їх писатимете відповідні написи мусять бути довжиною щонайменше на один метер та шириною 30-50 см. Букви писати великі та читкі, щоби здалека можна було прочитати. Не робити граматичних та орфографічних помилок.

Не звертати уваги на це, що большевики будуть безпощадно нищити ці написи. Негайно робити свіжі і прибивати знова. Акція триватиме безперервно, аж до відкликання.

Два рази в місяць звітувати своїм зверхникам та подавати, що на протязі цього часу зроблено і які наслідки цеї роботи. Подавати правдиві факти та точні числа. Все точно обширно описувати, як большевики нищитимуть таблиці, хрести, могили і т. п. По можливості робити знимки.

Збірати оповідання, пісні, думи та легенди, що їх створив український народ на честь українських повстанців і висилати вгору. Український фолклор в час нашої революційно-визвольної боротьби – це неоцінений скарб для будучих поколінь. За збіранням фолклору УПА – взятися енергійно.

Спеціяльно звернути увагу на написи та могили в честь нацменів. Сипати могили на роздоріжжях, при шляхах і в таких містях, що переходять червоноармійці.

При писанні відповідніх таблиць для упавших працівників оргсітки зазначувати – провідник району, надрайону і т. д.

Для кращої орієнтації та значіння героїки УПА – гляди наказ ч. 1.

Слава Україні!

/–/ Вадим

ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 95, арк. 24-29. Копія.

№ 42
ЛИСТІВКА–ЗВЕРНЕННЯ ДО РОСІЯН, ЧЕРВОНОАРМІЙЦІВ І КОМАНДИРІВ

1944 р.

За независимые государства порабощенных народов Европы и Азии!

Свобода народам! Свобода человеку!

ТОВАРИЩИ РУССКИЕ КРАСНОАРМЕЙЦЫ И КОМАНДИРЫ!

Мы, украинские повстанцы, признаем Ваш героизм в борьбе с немецкими оккупантами. Украинская Повстанческая Армия в оккупированных частях Украины также вела жестокие бои с немецкими бандами, защищала народ от гитлеровского террора, отстаивала право Украины на свободную жизнь. Теперь на смену гитлеровского режима пришел на Украину большевистско-сталинский режим.

Украинский народ считает большевиков не освободителями, а обыкновенными захватчиками, которые только прикрываются лживыми фразами "дружбы", "освобождения", "счастья". Что украинскому народу дали большевики, кроме жесточайших репресий и террора?

Весь мир знает, что миллионы украинцев большевики расстреляли, бросили в тюрмы и концлагеря, выселили с родной земли на чужбину. Ведь фактически Украиной управляют не украинцы, а кремлевско-сталинские сатрапы Хрущовы и Ко. Всем известно, что богатства Украины поглощает всесоюзный большевизм, а украинский народ обречен на голодное прозябание. Всем известно, что большевики на Украине насильственно насаждали русификацию, а всякое проявление подлинной национальной культуры жестоко искореняли.

Вот почему украинский народ решительно добивается полного отделения от большевистского Советского Союза.

Отделяясь, украинский народ призывает к искренней дружбе и всестороннему сотрудничеству все народы Советского Союза на принципах независимости Самостоятельных Держав. Мы также будем в дружественных отношениях с русским народом, если он, сбросив сталинское иго, построит свое государство только на своих этнографических землях. Но мы никогда не согласимся, чтобы русско-большевистские империалисты под плащиком "освобождения" окупировали нашу Украину, политически и национально угнетали и грабили ее. Свою независимость украинский народ будет упорно защищать с оружием в руках и не какие жертвы не остановлят его борьбы. Наше право священно и против него могут выступать только враги человечества, варвары, кремлевские палачи и их цепные собаки.

Товарищи красноармейцы и командиры! Мы обращаемся к Вам – поддержать борьбу за Независимую Украину – без гитлеровского и большевистского порабощения. Не выступайте с оружием против нас. Довольно крови! Не слушайте комиссаров, которые натравливают Вас на украинских повстанцев.

Свободолюбивый украинский народ подымает знамя освободительной борьбы вместе со всеми народами, которых покорили большевистские палачи.

Да здравствует Самостоятельная Украина!

Да здравствует Независимая Россия без сталинско-большевистского режима!

Украинские Повстанцы

Типография Украинской Повстанческой Армии
"Свобода Народам". Зак. 2-44.

ЦДАГО, ф. 57, оп. 4, спр. 370, арк.14.

№ 43
НАПРЯМНІ ТА ПЛАН ВИХОВНО-ПОЛІТИЧНОЇ РОБОТИ В УПА

1 січня 1945 р.

НАПРЯМНІ
та плян виховно-політичної роботи в УПА

Вступ

Досі ведена виховно-політична робота у відділах не дала як слід бажаних успіхів у всебічному виробленні кожного вояка. Це насліди безпляновості та непослідовності у використовуванні матеріялів, що їх подавалося для вояків.

Тому почавши від місяця січня ц. р., будемо систематично видавати пляни виховно-політичної роботи на кожний місяць зокрема. Це дасть змогу всім політробітникам пляново розділити свої матеріяли та у відповідний час їх використовувати.

Несистематичність у виховно-політичній роботі спричинюється до дезорентації, як слухача, так і викладача та не дає змоги як слід вишколити кожного вояка. Тому тепер політвиховники, маючи накреслений плян виховно-політичної роботи на цілий місяць, мають можливість заздалегідь приготовляти собі відповідні теми та своєчасно їх використовувати.

Поодинокі теми спрацьовувати широко та зрозуміло, щоб кожний вояк з виховної лекції міг щось скористати. При тім не забувати про кінцеві висновки на кожній лекції та аналогічні порівняння (до сучасності, чи інших держав та народів), аби тим способом зробити матеріял живим та цікавим. Сухе виложення, навіть найцікавішого матеріялу, не принесе бажаної користі та не закріпиться в пам'яті вояків. Про це треба кожночасно пам'ятати.

Після закінчення кожної лекції, контролювати наскільки слухачі засвоїли собі виложений матеріял. Слабо сприйнятий матеріял, повторити другий раз. Річ ясна, що треба викладати якнайбільш приступно та живо, щоб навіть найбільш тупі слухачі могли багато скористати.

I. Виховання

У виховній роботі над вояками звертати основну увагу на боєво-революційне та державницько-політичне вироблення. При тім не забувати про моральну сторінку. Без вироблення

вищенаведених прикмет у кожного вояка, а у командирів зокрема – не матимемо борців, що готові будуть на все у боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу.

Це важлива і відповідальна робота політвиховників. Тому, річ зрозуміла, що політвиховник мусить бути не тільки політиком і виховником, але в першій мірі вояком. Про це треба кожночасно пам'ятати та в тому напрямку і себе вишколювати, щоб тим способом вишколити других.

Не є найголовнішою нашою ціллю навчити вояків історії чи географії України, або вишколити їх до тої міри, щоб відповідало середній освіті – це була б тільки культурно-освітня праця. Політвиховники не є призначені на це, щоби вести в першій мірі культурно-освітню роботу.

Політвиховники в своїй роботі мусять всебічно виробити людей та виховати нових борців, готових на життя і смерть служити Україні. Не доморослих філософів, "політиків" та мудрагельських комбінаторів – хоче бачити в нас Україна, – твердих, мов сталь, відданих революціонерів з невгасаючим вогнем у серці та вірою в перемогу; борців, що знають один святий наказ – боротьба. Таких саме людей мусять виробляти політвиховники. І саме на це вони є тут призначені.

Праця освітня – це, як один із засобів осягнення цеї цілі, а не, як основна ціль роботи політвиховників. Це треба мати постійно на увазі.

Кожний політвиховник, щоби він був навіть золотоустим і кидав найбільш революційні кличі та виголошував палкі промови – не виховає твердих революціонерів. Він мусить бути в першій мірі сам твердим революціонером. Коли політвиховники говоритимуть про героїзм і боротьбу, про самовідданість і жертвенність для України, а не задокументують це на ділі, в бою чи інших життєвих випадках – їхні слова, що постійно говорені були, підуть на вітер. Вони не принесуть жодних наслідків – противно, вони викличуть у вояків погорду до боротьби, бо думатимуть, що це все сказано чиста брехня.

Вояки хочуть бачити своїх виховників не тільки таких, що вміють гарні провоми говорити, але в першій мірі таких, що вміють по-геройськи боротися. Тоді слова, що їх говоритимуть політвиховники, будуть для них святі. Вони віритимуть в них. Тоді вони будуть виховуватись, взоруючись на Ваших чинах. Коли хочете виховати вояків на відважних та відданих революціонерів, що горітимуть жадобою боротьби – в першій мірі самі мусите бути такими.

Тому виховуйте людей не на пустих словах, але на твердих чинах. Слова скоро пролітають – чини надовго закріпляються в пам'яті очевидців і вони їх радо будуть наслідувати.

Матеріяли:

1. До основ нашого виховання
2. Завдання проводу – Густав Ле-Бон
3. Маса і провід – М. К.

Читати для вояків:

1. Холодний Яр – Юрій Горліс-Горський
2. За волю Ірляндії – Лотоцький
3. Альказар – Ак.
4. Альманахи "Червоної Калини"
5. Побратими – А. Чайковський
6. Видання "Червоної Калини"

II. Праця над кадрами

В праці над кадрами звертати особливу увагу на вироблення крім вищенаведених прикмет – прикмети революціонера-провідника, сильного волею та чистого характером, невломного борця, карного та відвічального. В тій цілі заправляти при виконуванні різних проб.

Заперестати уживати нікотини та алькоголю, бо це шкідливе для здоров'я. Український революціонер-боєвик мусить бути здоровий тілом і душею, щоб тим чином міг більше віддати праці для України. В тій свідомості він перестає пити і курити, бо знає що це подвійно шкідливе.

12 прикмет характеру Українського Революціонера – мусять наскрізь просякнути кожного революціонера-передовика, а знову ж 44 правила життя – стануть його нерозлучним законом у щоденному житті. Де б він не був, постійно пам'ятає про їх та строго придержується всіх правил.

Тому, що більшість часу призначується на загальне виховання вояків, то основне вишколення – час праці над кадрами є дуже обмежений. Постановляється найменше 4 рази в місяці зібрати сходини в цілі обговорення деяких біжучих справ та виложити заздалегідь приготовану тему. Теми, що їх обов'язково треба переробити на цей місяць – подаю нижче.

Крім того на кожному кроці треба звертати бачну увагу на кожного революціонера-передовика, щоб він своїм поступованням захоплював і вів других, а не деморалізував. Команда УПА хоче нас бачити сильних під кожним оглядом, здисциплінованих,

карних та відданих на життя і смерть для України; борців, що горітимуть боротьбою, а не киснути в страху та безділлі. "Світ належить до відважних". "Для живих і енергійних немає нічого недосяжного" – говорить Ніцше.

Помимо того, що тільки 4 рази в місяць робитиметься сходини – однак кожний передовик зобов'язаний над собою працювати, вишколювати себе, будувати, удосконалювати, щоб стати гідним приємцем цих ідей, за які згинули тисячі найкращих синів України. Стаючи на їх шлях життя, кожний революціонер-передовик мусить підносити себе до цих висот, на яких стояли його попередники, щоб не сплямити їхньої слави і честі; але своєю гідною поставою революціонера-передовика скласти цеголку до цієї великої будови, що її будували своєю кров'ю безсмертні лицарі. Про це мусить пам'ятати кожний зокрема. Політвиховники звернуть на це бачну увагу.

Не саме інтелектуальне вироблення свідчитиме про даного революціонера-передовика, але його всеціле сприймання життя буде найкращим свідоцтвом про його. Не пустопорожні слова самохвальби, але твердий та рішучий чин є найкращим віддзеркаленням кожного передовика.

Тому звертайте бачну увагу, щоб кожний революціонер-передовик в щоденному житті вів себе якнайкраще, без жодної догани. А в боротьбі був першим. Не для паради він стає революціонером-передовиком УПА, яка видала тисячі безсмертних героїв, але на те, щоб в кривавій боротьбі заступити їх місце та завершити розпочате велике діло.

Стаючи передовиком УПА, він бере на себе важний та священний тягар боротьби, під яким не сміє ніколи заламатися, але крізь найбільші труднощі та перешкоди дійти до назначеної цілі. Він постійно мусить пам'ятати, що в грізній боротьбі, яка ведеться, здобуде Українську Державу, або борючись за неї, згине геройською смертю на полі бою. Вороття для його нема.

Тому, що кадри є частинно, або цілковито невироблені – політвиховники почнуть працю від підставових речей. Теми до перероблення на цей місяць є такі:

1. Український революціонер і який він повинен бути в щоденному житті.

2. Декалог Українського Революціонера – пояснення.

3. 12 прикмет характеру Українського Революціонера – пояснення.

4. 44 правила життя – 10 точок – пояснення.

Матеріяли:

1. Прапор Українського Революціонера.
2. Пояснення Декалогу Українського Революціонера.
3. Наша література.

Кожну лекцію вести найменш 2 години. Обширно застановитися та пояснити кожну найменшу точку декалогу, 12 прикмет характеру та 44 правила життя. Звертати бачну увагу, що кожна поодинока точка мусить цінувати характер Українського Революціонера-передовика.

Після пероблення цих тем з кадрами треба звертати спеціяльну увагу, чи кожний передовик в щоденному житті застосовується до них. Коли ж є деякі ухили – звертати увагу і доказувати про недодержливість та невиконання постанови. Коли б і це не помогло – винних тягнути до суворої відповідальності. Нас хочуть бачити ідеальними не тільки на словах і папері, але в щоденному житті і такими мусимо бути та тягнути своїми прикладами других.

Коли ж хто не може додержати нам у нашому похідному ритмі – нехай не йде з нами, бо лишиться тільки останнім і тим, що каламутитиме нам нашу чисту воду.

Крім пероблення з кадрами наведених 4-ох тем – кожний передовик зобов'язаний вміти напам'ять до кінця цього місяця:

1. Декалог Українського Революціонера.
2. 12 прикмет характеру Українського Революціонера.

Розділити на кожний тиждень по кілька точок. Коли ж хто з передовиків знає на пам'ять, нехай ще основніше закріпить, тільки, щоб це не було в механічний спосіб. Декалогом, прикметами характеру, правилом життя треба кожночасно жити, згідно з ними все і всюди поступати.

III. Загальний перешкіл вояків

Піднести рівень знання, як засіб до революційної організації наших вояків – це один із обов'язків політвиховників. Вони мусять доложити всіх зусиль, щоб цю ділянку видвигнути якнайбільше вперед.

Усистематизований плян лекцій на протязі цілого місяця дасть змогу кожному політвиховникові як слід підготовити відповідні матеріяли та виложити їх для вояків. Кожна лекція мусить бути виложена з життям та якнайбільш приступно, щоб вояки на викладах не спали, але з зацікавленням слухали викладу. Це дуже важлива річ, коли хочемо, щоб вояки бралися за працю над собою, за піднесення рівня свойого знання.

Треба викликати у вояків охоту, пошану та конечність праці над собою, тоді щойно багато нам улегшить це при веденні дальшої нашої праці. Коли вояк не є переконаний, що без знання він є як людина без очей, що він без його не може на світі відповідно існувати – не буде мати охоти працювати над собою та вчитися.

Треба воякові доказувати і говорити, що коли він хоче більше посвятитися для України і багато для неї зробити – мусить працювати над собою, щоб тим способом міг це якнайкраще виконати. "Кому більше дано, від того більше жадатиметься".

Крім того треба воякам роз'яснити, що після здобуття Української Держави – лишається більш важлива робота – вдержати цю державу. А треба пам'ятати, що державу багато легше здобути, як нею володіти – не раз говорив старий Масарик. І це зовсім правильно. Тому, коли ми здобудемо Українську Державу, мусимо її вміти вдержати. А тоді її вдержимо, коли сьогодні будемо приготовані на це, коли будемо удосконалені: та в слушний момент, як нам прикажуть взяти певний відтинок нашого загального життя, його як слід повести – будемо мати силу і змогу. Коли ж ми не будемо працювати над собою, удосконалювати себе, рости – ми не зможемо цього зробити. Оправдання не будемо мати, бо сьогодні є можливості, щоб себе після оправдати – виконавши як слід наложену на нас працю.

Це одні із доказів, що їх треба давати воякам, коли ми хочемо, щоб вони взялися до праці над собою. Подібних маємо сотні. Треба вжити всіх засобів і методів, щоб вояків призвичаїти працювати над собою, бо це в будуччині принесе для нас великі користі, тим більше, що з кожного вояка, як він змагатиме до цього, може бути командир. А командири мусять бути всебічно вироблені. "Кожний козак гетьманську булаву носить".

Звертаю увагу, що тут не маємо на думці тільки вузьку працю над собою, приміром читати книжки, писати щось і т. п., але всебічно себе виробляти, як політично, військово та морально дозброюватися.

Тому кожна хвилина часу не сміє піти на марно. Вона мусить бути використана на працю над собою, щоб в будуччині дала бажані наслідки. Політвиховники та командири є відповідальні за це перед історією, чи вояки в майбутності будуть клясти їх, чи дякувати за це, що багато навчили та вивели в люди.

Щоб вояк знав за що і чому він бореться – мусить знати історію свого народу. Він мусить знати, чи була коли на світі українська самостійна держава, чи ні. Йому ж постійно вороги говорили, що України ніколи не було – і то однаково, як поляки, так і москалі

та інші. Тому треба воякам сказати, чи була Українська Держава, якою була, чому перестала існувати і чи може знову бути вільною. Лекції з історії та географії України наглядно їм покажуть, які ми були в давнину, і якими ми можемо знову бути, як того захочемо. Історія вчить, остерігає, додає віри, будить надію. Тому знати воякові історію та географію України є конечністю. Теми до перероблення з історії України за місяць січень є такі:

1. Передісторичні часи українських земель.
2. Хто такі анти і якими вони були.
3. Початки Української Держави.
4. Аскольд і Дир.
5. Хто такі варяги і яку ролю відограли в Українській Державі – за Старухом.
6. Назва "Русь" та "Україна" і їх походження.

Матеріяли:

1. Тисяча років життя і боротьби українського народу – Я. Старух.
2. Історія України – Крипякевича або інших авторів.

Кожна тема мусить бути широко розроблена та приступно подана для вояків. Кожен вояк мусить основно закріпити за собою ці теми. Обов'язково перепитувати. Робити короткий зміст та подавати воякам конспект для кращого закріплення, змоги провірення себе та вчитися. Теми з географії України на місяць січень будуть слідуючі:

1. Що таке географія і про що вона вчить.
2. Як орентуватися на мапі та гльобусі (кольори, степені, практичні вказівки).
3. Положення українських земель та їх етнографічні та політичні границі.
4. То само розділити на дві лекції.
5. Ріки та моря на українських землях і їх значення в нашому державному житті.
6. То само розділити на дві лекції.

Матеріяли:

1. Географія України – наше видання.
2. Географія України – видання "Пробоєм".
3. Географія України – Рудницький, або інших авторів.

До географії України потрібно обов'язково мапи Кубійовича, політичної мапи Европи і світа і по можливості гльобус для кращої орентації.

Подібно, як історію, так само і географію викладати широко та приступно, щоб слухачі могли багато скористати. Завдати воякам написувати етнографічні та політичні межі українських земель для кращого закріплення.

При викладанні географії України звертати основну увагу на висновки та аналогію до інших держав – це дасть змогу воякам добре застановитися над величиною українських земель, її багацтва і переконатися як ми стоїмо вище від інших народів.

Теми з історії та географії України викладати в той спосіб, щоб вони себе доповнювали. Одного дня можна дати лекцію з історії, а другого з географії, тільки не в той спосіб, щоб наперід вичерпати теми з історії, а опісля з географії. Цим робите лекції різноманітними.

IV. Пропагандивна праця серед населення

В пропагандивній праці серед населення рівно ж звертати спеціяльну увагу та присвятити чимало часу. На домівках під час постою інформувати населення за що ми боремося та говорити про конечність і доцільність нашої боротьби. В тій цілі підготовити кожного стрільця, щоб він міг самостійно вести нашу пропаганду серед населення.

Говорити, що УПА зродилась з народу і для народу, що УПА, обороняє народ – найкраще брати доказ із щоденних життєвих фактів. Роз'яснити населенню, що коли б була не повстала УПА, то німаки були б вивезли до Німеччини на каторжні роботи міліони молоді, яка гинула б від англійських бомб чи німецького голоду. Тільки тому, що повстала УПА, врятовано молодь від повної загибелі, що її готували для нас німецькі та більшовицькі імперіялістичні загарбники.

Постійно робити сходини з населенням та говорити, що без боротьби ми не можемо здобути власної УССД, кращого життя. Тому коли хочемо жити вільним життям в УССД – мусимо боротися. "Лиш тільки меч, а не слова здобудуть нації права". Закликати до рішучої боротьби проти більшовицьких імперіялістів, які заприсяглися знищити український народ.

Роз'яснити населенню, що більшовики, мобілізуючи нашу молодь в різні "істребітельні баталіони", хочуть зробити з неї стопроцентових ворогів українського народу, використати в боротьбі проти нашого революційно-визвольного руху, а опісля вислати на фронт на неминучу смерть. Подавати з місця факти. Нехай молодь ховається перед більшовицькими людожерами та організується в бойові лави УПА і веде боротьбу

проти імперіялістичних сталінсько-більшовицьких грабіжників.

Роз'яснити населенню, що нас ніхто не визволить, ані Гітлер, ні Сталін, як ми самі себе не визволим, що більшовицькі імперіялісти прийшли на нашу землю, щоб нас поневолити та винищити. Одиноким рятунком для українського народу в сьогоднішній грізній добі – це боротьба до остаточної перемоги. Навіть, щоб нас мало упасти міліони в цій боротьбі – ми її вести мусимо і будемо, бо це одинокий вихід для нас. Інших можливостей немає.

Зібрання з населенням робити переважно в неділі та свята. Тому, що збираючи населення в робочий день, ми відриваємо його від праці та не даємо змоги кожному прибути. Зрозуміла річ, що не всі можуть покинути працю та прибути на зібрання. Тому тільки в разі конечності і тоді, коли неможливо робити в неділю чи свято – робити в робочий день. Натомість вечорами маємо прекрасну змогу робити зібрання, тому що всі вернули з праці. В загрожених теренах не робити сходин. Нести зате свідомість в кожну хату зокрема. Треба знайти всякий спосіб, щоби населення зібрати і перевести з ним розмову, чи виголосити реферат. Це річ великої ваги і тому політвиховники звернуть на це бачну увагу. Пам'ятаймо, що ми самі Української Держави не здобудемо – здобуде її ввесь український народ політично вироблений та мілітарно озброєний. Нашим завданням є національно усвідомити і виробити політично народ, щоб він був свідомий своїх цілей та завдань – тоді без вагання піде з нами.

Матеріяли:

1. Пропагандивні інструкції.
2. Лицем до народу.
3. Помічник пропагандиста.

V. Праця над підстаршинами і старшинами

Коли б ми у своїй праці звертали виключно увагу тільки на вироблення рядового вояцтва, тоді б лишилися позаду підстаршини і старшини, які на цьому відтинку почали б кульгати. Більше як знаємо, що це ті люди, які очолюватимуть нашу революційну армію – становитимуть її підвалини. І, які будуть положені підвалини, така буде і армія. Тому справу вироблення старшин і підстаршин трактувати важливою конечністю.

Напрямні до вироблення старшин та підстаршин подібні, як до стрільців. Вони мусять стати твердими вояками-революціонерами, що всеціло віддані для добра справи. Командир все

мусить вище стояти від рядового, бо тоді він буде мати авторитет у вояцтва і його будуть слухати, шанувати та наслідувати. Тому звернути бачну увагу, щоб командири якнайкраще вели себе під кожним оглядом. Вони мусять бути прикладом для рядових та на кожному кроці вести їх за собою.

Кожного командира мусить ціхувати в першій мірі вояцька честь, хоробрість і висока мораль. Де б він не був, скрізь цінить та шанує високу геройскість, мораль, дисципліну та карність, як головні прикмети українського вояка. Бо так, як командир поступає в щоденному житті – такі самі будуть його вояки. І ваша праця над виробленням вояків багато не поможе тоді, коли командири будуть себе невідповідно вести.

Тому в першій мірі звертайте бачну увагу на вироблення добрих командирів. На кожному кроці показуйте їм помилки та вчіть, щоби другий раз подібного не робили. Не дивіться на це, що деякі командири в початках не звертатимуть на це уваги, однак ви своє робіть доти, доки не осягнете своїх цілей.

На місяць січень переробити зі своїми підстаршинами слідуючі теми:

1. Більшовицька розв'язка національного питання.
2. То само розділити на дві обширні лекції.
3. Причини німецько-більшовицької імперіялістичної війни.

Матеріяли:

1. Більшовицька розв'язка національного питання – І. Полтавець – наше видання.
2. Історія ВКП/б.

З командирами поодиноких відділів наведені теми переробляє політкерівник загону. З іншим командним складом ці теми переводить виховник при з'єднанні груп. Постаратися літератури до читання для старшин і підстаршин з останніх визвольних змагань.

VI. Гутірки, розмови, дискусії

Час від часу робити з вояками різні гутірки, дискусії та розмови на щоденні життєві теми. Нехай вояки оповідають про свої переживання, думки чи бажання. Дати можливість їм виговоритися. При таких гутірках не дозволити на це, щоб вояки говорили дурниці чи зводили все це на жарти. Гутірки чи розмови мусять мати характер чисто поважний, а теми дасть вам само життя.

Приміром один вояк говорить про це, що в селі поширюють несамовиті вістки, другий про невідповідну поведінку якогось

вояка, інший про злочини більшовицьких загарбників і т. д. Ви все це уважно прослухуєте і даєте свої кінцеві пояснення чи вказівки, щоб вояки знали як на це все реагувати, або давати якісь відповіді.

Різного рода гутірки мають за завдання зблизити вояків до політвиховника, научити вояків правильно висловлювати якісь думки, ліквідувати в зародку зло і т. п. Словом такі гутірки, розмови чи дискусії – приносять чимало користі як для вояків, так і для політвиховників.

У таких гутірках не сміє бути різних "бідкань" над вояками, бо це їх ослаблює. Не вільно допускати, щоб вояки на таких гутірках скаржилися на свойого командира, бо тим підривається його авторитет. Вояки мусять бачити своїх командирів якнайкращими. В тім напрямку політвиховники мусять багато працювати. Але, якщо вояк має [...] на свого гомандира – тоді хай голоситься до карного звіту і там говорить, що потрібно. Звертаю спеціяльну увагу, що такі гутірки чи дискусії багато навчать вояків і тому треба їх часто переводити.

VII. Національні свята

В дні 22 січня перевести з вояками та командним складом Свято Соборности і незалежності українських земель.

Кличі на це свято такі: "22 січня 1918 – 22 січня 1919", "Слава Українській Самостійній Соборній Державі!", "Хай живе Українська Національна Революція!"

В дні 29 січня відсвяткувати величаво Свято Крут. Матеріяли для переведення цих свят одержите в найкоротшому часі від своїх зверхників.

Свята переводити по можливості і серед цивільного населення.

В днях, коли припадають національні свята, виробити у вояків святочний настрій, щоб вони глибоко застановилися над значенням цих річниць та назавжди закріпили твердо у своїх серцях.

VIII. Історичний календар

Крім систематичного перероблювання історії України – переробляти постійно про події, що припадають на дані дні. В тій цілі подаю історичний календар, що дасть змогу на цей день, на який припадає дата історичної події, дати виклад про цю подію. Цим матеріял стає більш живим та вояки скорше його запам'ятають тому, що в даному дні може мати і інші події, про які точно пам'ятатиме. Пригадавши собі, що в цей день був виклад про історич-

ну подію, зможе скорше запам'ятати деякі дати. Це одне.

А друге – тому подаємо історичний календар, що багато вояків не знає, або чули виклади з історії України, а поодинокі теми, що припадатимуть в деякі дні – дадуть змогу відсвіжити їм у пам'яті та краще закріпити. Знову ж для тих вояків, що ще не знають історії України – велика можливість для широкого ознайомлення з нашою історією.

IX. Праця над собою

Щоби піднести рівень освіти серед вояків, виробити їх в боєво-революційному дусі, державницько думаючих та навчити морально поступати в життю – кожний політвиховник мусить звернути велику увагу і на себе. Без нашого росту не буде росту тих, яких ми маємо виховати та чогось навчити. Чим більше ми самі себе зможемо будувати, чим вище ставатимемо на вершини духа – тим більшу матимемо змогу тягнути других за собою. Тому праця над собою є обов'язковою та першорядної ваги. Коли хочемо других виховати, мусимо самі бути виховані. Коли хочемо когось вчити, мусимо самі щось знати. Це незаперечні життєві правди.

Пам'ятаймо, що на нас звернені очі всіх вояків і так, як ми будемо в щоденному житті поступати, це саме робитимуть вояки. Коли ми під час бою подумаємо тільки про втечу, вояки в той час вже будуть втікати. Коли ж ми будемо самі втікати – вояків в той час вже давно не буде. Коли в нас зродиться бажання випити тільки одну чарочку – вояки вже її вип'ють, а коли ми вип'ємо вже цю чарку – вояки будуть п'яні як "ніч". Це саме в кожних життєвих випадках. Ви не смієте ані одну хвилину часу змарнувати. Її треба використати, бо час дорогий, а праці перед нами багато. В першій мірі звертати бачну увагу на вироблення в собі сильної та незломної волі. Ви мусите бути наскрізь просякнуті боєво-революційним духом. Викоринити з себе страх та виплекати погорду до його. Ви мусите жити риском і боротьбою, щоб постійно заправляти себе. Цінити життя, шанувати його, але коли прийдеться віддати для Батьківщини – не жаліти. Україна дала нам життя і воно для неї належить.

Багато читайте, але в першій мірі заправляйте себе в життєвій боротьбі, бо саме інтелектуальне вироблення не дасть вам змоги поборювати всі труднощі тоді, коли до цього не будете заправлені. Відповідня життєва, але тверда заправа це половина перемоги. В скорому часі вам можуть доручити вести більш відповідальний та тяжчий відтинок нашого життя – тоді і там мусите

себе як слід оправдати, виконуючи бездоганно наложений на вас обов'язок.

На цей місяць обов'язані основно переробити слідуючі книжки:

1. Завдання проводу – Густав Ле-Бон.
2. Маса і провід – М. К.
3. Де шукати наших історичних традицій – Дмитро Донцов.
5. Всю свіжу большевицьку агітаційну літературу.

Крім того написати один реферат довільної теми та вислати по кінець цього місяця до свойого зверхника. Реферат мусить бути річевий та недовгий.

X. Кінцеві зауваги

Як бачимо, що праці перед нами дуже багато і то в однаковій мірі, як серед вояками, командирами, населенням та над собою. Важне це, щоб цю працю відповідно та сумлінно виконати.

До помочі перероблення деяких тем видаватимемо постійно вишкільні матеріяли, а крім того подаємо опис літератури, в якій зможете знайти матеріяли до опрацьовання поодиноких тем.

Річ ясна, що не всі політвиховники зможуть мати подану літературу – тоді треба вийти з положення і один в одного позичати деякі підручники, щоби тим способом зарадити собі.

Коли ж би з браку літератури чи часу прийшлось вам деякі теми не переробити своєчасно і вони лишились на слідуючий місяць – тоді обов'язково їх в слідуючий місяць треба переробити. Звертаю ще раз особливу увагу, що непослідовне переоблювання поодиноких тем витворить певну люку у вишколі та вихованні, а тоді не зможете нічим її закрити.

Слід пригадати, що час-від-часу приходитимуть до вас радієві вістки та інші неперіодичні випуски. Все те треба основно переробити. При перечитуванні радієвих вісток треба широко обговорити кожну поодиноку вістку тому, що багато вояків не зорєнтовані про деякі місцевості, народи чи краї. Все це виясняючи, даєте змогу їм краще зрозуміти якусь подану через радіо вістку.

Напрямні та плян політроботи переглядати спільно зі своїм командиром. Про все треба своєчасно звітувати. Звертати спеціяльну увагу, що наказ виконаний, а не поданий в звіті – уважається невиконаним. Про це треба постійно пам'ятати.

З вірою, запалом та самопосвятою беріться до назначеної вам праці. Ви відвічальні за це, чи наші вояки будуть виховані в боєво-революційному дусі і на засадах високої моралі українського вояка, чи лишаться трусами та деморалізаторами.

Виховуйте та виробляйте вояків на твердих і незломних борців за Українську Самостійну Соборну Державу.

Слава Україні!

Постій, дня 1 січня 1945 р.

/–/ Вадим

ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 142, арк. 23-30. Копія.

№ 44
КОНСПЕКТ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТРУКЦІЙ

[Травень] 1945 р.

КОНСПЕКТ ПОЛІТИЧНОЇ ВІДПРАВИ

1. Міжнародне положення характеризується:
1) Виснаження[м] воюючих імперіялізмів.
2) Зростом боротьби поневолених народів.
3) Підготовкою до слідуючої імперіялістичної війни.

До 1) СРСР стратив у цій війні велику масу людей. За німецькими даними страти Червоної Армії до половини 1944 р., [вин]осили 22 міл. чоловік. Сталін подав 1 травня 1944 р., що ЧА стратила 5 міл. чол. Ми приймаємо, що обидві ці цифри неправдиві, тим найменше вони можуть нас орентувати про великі втрати большевиків в людях. Включення в ряди ЧА частин бувшої болгарської армії (за московськими даними 100 тис. болгарів входить в склад 4-го Українського фронту), створення так званого Польського Війська (число його незнане, але напевно невелике), використовуваня на фронті певної кількості румунських і мадярських частин, говорить за те, що Сталін вибрав в Радянського Союзу всі резерви і змушений шукати їх за кордоном, хоч безперечним фактом є, що включення названих частин в ЧА має також політичну ціль – тіснішого зв'язання підбитих і окупованих народів з радянською імперією.

Окупація німцями України, Білорусі і частини Росії, мала як наслідок знищення всього промислу, основне знищення колгоспного сільського господарства. Крім того німці поважно зменшили резерви робочої сили в окупованій частині СРСР фізичним винищенням і вивозом людей до Німеччини. За московськими даними німці мали вивезти тільки з УРСР 3 міл. чол. на роботи.

Виснаження большевицького запілля найбільш яскраво відбивається в бракові робочої сили, бракові харчових продуктів і розоренні промислу. Донбас, Кривій Ріг, Запоріжжя, Маріуполь, Харків, Одеса і інші дрібніші промислові осередки України були знищені майже без решти 1941–42 рр. Поважного знищення і унерухомлення зазнали московський і ленінградський осередки.

Безперечний факт голодування населення в Білорусі, Північній Україні, мандрівка людей зі східних областей на Захід за хлібом, масові поїздки населення міст на провінції за хлібом, голодування робітників навіть в такому важливому осередку як Донбас – це докази на скрутне харчове положення в СРСР. Ведена на німецький спосіб ловля людей в областях Західної України, Білорусії, окупованій Прибалтиці і Польщі (за англійськими даними 2 міл. чол. вивезли большевики з Польщі на Сибір), а також ведена різними способами примусова вербовка робочої сили в старих областях СРСР має за ціль:

1) Послабити революційні рухи в Україні і в інших країнах.

2) Здобути людські резерви для армії і робочу силу для запілля.

[О]скільки до ЧА мобілізувати вже нічого, то для праці в запіллі змушують доріст і жіноцтво, котре за словами самих таки большевицьких правителів – є сьогодні основною робочою силою СРСР.

Промисл і сільське господарство неєвропейської частини СРСР: Урал, Сибір, Середня Азія, Кавказ, не були і не є сьогодні спроможні дати сталінській кліці все необхідне для ведення війни і тому саме Сталін пішов на такий ризиковний крок, як заключення з США, Англією і Канадою договору про воєнні поставки для СРСР у 1941 р.

Про стан матеріяльної частини (озброєння і інші боєприпаси) і про харчове положення в ЧА свідчать голоси англо-американської преси з березня 1945 р., котрі заявляють, що розгром німецької оборони на східній границі Німеччини і побідний марш в самій Німеччині ЧА завдячує поставкам з Англії і США потрібних матеріялів і харчових продуктів.

Зі самих тільки США Москва одержала на основі ленд-лізу (американський закон в передачу в позику чи оренду) від 1941-44 рр. воєнних матеріялів, харчових продуктів і послуг на суму кругло 7-ми міліярдів долярів, половина цієї суми припадає на харчові продукти. З основних родів воєнної техніки большевики одержали: 12 тис. літаків, 6 тис. танків і [3]8 тис. автомашин.

Другий імперіяліст – Німеччина перестала існувати як військова і політична сила і тому не маємо потреби про його згадувати.

Третій воюючий імперіялізм – Англія і США (трактуємо ці два імперіялізми тому, що таким ведення[м] політики у воєнних діях названі потуги виступають спільно) у цій війні не тільки не виснажились, а відворотно дозброїлись і домобілізувались.

Англія мала певні втрати в морських боях з німецьким флотом в 1941-43 рр. від атак німецької авіяції, а потім від літаючих бомб; одначе за англійськими даними сама Англія з Індією і домініями (Канада, Південно-Африканська Унія, Нова Зеляндія, Австралія) втратили від початку війни до весни 1945 р. кругло 300 тис. чол. вбитими, а всі втрати в людях (вбиті, полонені, пропавши без вістки) за той самий час, становлять кругло 1 міл. 200 тис чол. Коли приймемо, що подана цифра не повна, то все ж фактом є, що англійські втрати в порівнанні з німецькими чи большевицькими – мінімальні.

Воєнний промисл і сільське господарство Британської імперії розбудувались за час цієї війни значно.

США, що приступили до цієї війни в основному від весни 1944 р. – понесли ще менші втрати ніж Англія, а воєнний промисл і сільське господарство США розрослись до небувалих досі розмірів і стали базою постачання для театрів воєнних дій в Европі і на Далекому Сході.

Про мобілізацію дивись нижче.

Слідуюча воююча сторона – Японія поважно виснажилась. Про це свідчать успішні операції американців на Філіпінах і архипелазі Рю-Кю та англійців у Бірмі.

Китай виснажений до краю є сьогодні підсобною силою Англії і США з одного боку (Чан-кай-ші) і Японією з другого (Ванчінг-вей).

До 2) Боротьба поневолених народів.

1) За поневолені народи вважаємо ті, котрі будучи в складі Радянського Союзу до війни були найбільш непокірні большевицькій владі і під час цієї війни в різних формах виступали проти неї – це українці, білоруси, кримські татари, народи Кавказу, народи Середньої Азії.

2) Народи, що потратили свою незалежність у цій світовій війні – це народи Прибалтики (Естонія, Латвія і Литва), поляки, румуни, мадяри та болгари.

3) Народи, що їх територію большевики заняли тільки частинно і ріжними способами стараються збольшевізувати ці краї-

ни в цілості та поробити з них бази для дальших імперіялістичних завойовань – це Норвегія, Чехословаччина і Югославія.

До 1) Білоруси зорганізували були під німецькою окупацією сітку підпільної організації, що мала на меті створення незалежної Білорусії, була розгалужена в Східній і Західній Білорусії. Під час повторної окупації Білорусі большевиками, діяльність їхньої сітки послабла.

Боротьба народів Кавказу (грузинів, армян, азербайджанців, осетинців, карачаїв і інших) вилилась у збройне повстання, котре від початку 1944 р. кріваво здушують банди НКВД. Вивіз населення Кавказу на Північ це додаткова форма здушування революційного руху на Кавказі.

Кримські татари ведуть партизанську боротьбу з московсько-большевицькими окупантами в горах Яйла. Большевики вивозять кримських татар на Північ.

Про боротьбу народів Середньої Азії маємо дуже скупі відомості. Відома боротьба так званих басмачів (партизани, що складаються з ріжних народів Середньої Азії) з большевиками. Базою басмасчів є Туркистанські гори і відомий є їхній зв'язок з самостійним сусідським Авганістаном.

До 2) Народи Прибалтики створили організацію – Союз Визволення Балтійських Народів, що очолює збройно-диверсійну боротьбу тих народів і представляє її за кордоном.

В Польщі діють такі підпільні самостійницькі організації: Краєва Армія, офіціяльно розв'язана лондонським польським урядом в січні 1945 р., але діюча досі, Краєва Рада Міністрів – як представництво лондонського польського уряду і Краєва Рада Національної Єдности. Члени цього польського підпілля є переслідуванні московсько-большевицькими окупантами – збройною силою, вивозом родин на Сибір і іншими формами терору. Поза збройною диверсійною боротьбою основною зброєю поляків сьогодні є широко закроєна політична пропаганда за кордоном, для якої вони використовують радія і преси Англії і США, та дипломатична діяльність лондонського польського уряду признаваного Англією і США.

В Румунії самостійницький протибольшевицький рух очолює Залізна Гвардія, на чолі якої стоїть [Х]орія Сі[м]а. Залізна Гвардія веде збройно-диверсійну боротьбу і використовуючи свої великі впливи в адміністрації – не дозволяє окупантам большевізувати румунів.

В Болгарії проти московсько-большевицьких окупантів борються болгарські легіонери очолювані офіцерами бувшої

болгарської армії та високо-шкільною молоддю, їх діяльність це збройні та диверсійні акції.

Боротьба мадярів з окупантом щойно зарисовується з одного боку в намаганні большевиків фізично знищити провідний мадярський елемент, з другого боку у використанні мадярами теперішнього опереткового уряду, щоб не пустити до такого винищення.

В Норвегії большевики зайняли дуже малу частину території і тому на тій території про якусь організовану боротьбу з большевицькими окупантами говорити не приходиться, зате безпосередньо на тилах норвезького фронту в Норвегії діяла самостійницька норвежська партизанка, безперечною ціллю якої було загородити большевикам похід в Норвегію на випадок розвалу німецького фронту (дивись нижче).

Для збольшевізування Фінляндії створено організацію "Фінляндія–Радянський Союз", під натиском Москви легалізовано компартію Фінляндії, для здобуття більшості голосів у парляменті створено т. зв. Демократичну Лігу, все [ї]де разом з безконечними делегаціями в Фінляндію, є агентурою Москви, спрямовано на розклад національного організму Фінляндії. Фіни ведуть легальну боротьбу з тією агентурою (парлямент, суд, адміністрація, преса), а також виконують диверсійні акти по відношенні до тієї агентури.

Новий, створений в Москві уряд для Чехословаччини, піддержка компартії і всього проросійського в Чехословаччині поруч з окупацією частини Чехословаччини ЧА має ту саму ціль. Досі знаємо про партизанську боротьбу словаків за незалежність Словаччини.

В Югославії ясно безкомпромісову боротьбу проти німецького і московсько-большевицького окупанта ведуть партизани Михайловича, т. зв. "четники" і хорвацькі самостійники "усташі".

Чехословаччина, як і Югославія є сьогодні ареною політ[-ичної] боротьби між англо-американським і московсько-большевицьким імперіялізмами, в котрій то боротьбі національні елементи тих країн ще виразно не зайняли становища по одній і другій стороні (у своїй масі). Скупість відомостей про дії протибольшевицьких сил в самому СРСР і в окупованих країнах пояснюється тим, що світова преса і радіо старається їх не розголошувати; в Англії і США – щоб не послаблювати СРСР, якого використовували і можливо будуть далі використовувати для розбиття спільного ворога, в невтральних колах, щоб не наживатися собі ворога.

III. Про підготовку до слідуючої війни свідчать:

1) розстановка сил,

2) посилення агентурної роботи в запіллі “союзника”,

3) мобілізація резервів,

4) творення політичних блоків.

До 1. Сьогодні збройні сили Англії і США в Европі розташовані великою підковою від турецької границі через Грецію, через Альбанію, Далматійське побережжя, Північно-східню Італію, Західну Австрію, Західну Чехію, Німеччину, Данію, Норвегію.

В Норвегії англійці висадили в 1945 р. десант норвежських парашутистів, що оперували в провінції Фінмарк (Північна Норвегія) і всіма засобами піддержували творення норвежських збройних сил, а після капітуляції Німеччини англійські війська увійшли в Норвегію. Англо-американці зайняли усе побережжя Европи, морські проливи, що сполучують моря Чорне і Балтійське з іншими морями, або безпосередньо ними контрольовані (Кільський канал, Скагеррат і Каттегат), або находяться в руках їхнього союзника ([Б]осфор, Дарданель).

Війська ЧА розташовані сьогодні на суші внутрі тієї підкови. Поширення доступу до Балтійського і Чорного морів являються невеликим поліпшенням большевицьких стратегічних позицій.

До 2. Англія і США не визнали окупації большевиками частини Фінляндії включення в склад СРСР Прибалтики, створення большевиками марйонеткових урядів в Польщі, Чехословаччині, Румунії, Мадярщині, Болгарії. Вони не мають при тих урядах своїх дипломатичних представників, а большевики зі своєї сторони не дозволяють на в’їзд англо-американських журналістів в окуповані ЧА країни.

Піддержка протибольшевицьких сил в Фінляндії, фінансування визвольної боротьби народів Прибалтики, втручення у внутрішні справи Румунії – це ті скупі факти, що вийшли на денне світло через стислу конспірацію дій англійців чи проанглійсько настроєних людей на тилах ЧА. Окремою справою є офіціяльна піддержка Англією і США польського протибольшевицького руху. Та піддержка офіціяльно пояснюється тим, що Польща це перший союзник Англії і США у війні з Німеччиною.

[...] большевицької агентури на тилах англо-американців – це протианглійська збройна боротьба ЕЛАС і протианглійська політична діяльність ЕАМ в [...]ції, скеровані проти наставленого англійцями уряду Бономі, комуністич[ні] демонстрації в Італії, протианглійські виступи комунізуючих елементів у т. зв. “русі

спротиву” у Франції і Бельгії, комуністичні демонстрації під час виборів президента в Америці і т. д.

До 3. Мобілізація живої сили і матеріяльних ресурсів – це підготовка до війни. Коли війна кінчається – така мобілізація не портрібна. Московські можновладці від початку німецького відступу (весна 1945 р., і до сьогодні наполегливо працюють над тим, щоб побільшити численний стан ЧА і забезпечити армію всім необхідним.

Там, де ще знаходяться [не]змобілізовані люди вони влаштовують облави, щоб зловлених мужчин забрати в армію, всіх інших на роботи (виняток становлять “пускання” на волю зловлених людей в теренах дій УПА), а доведені до ідіотизму пропаганда і примус для збільшення продуктивності праці у воєнній промисловості (сьогодні в СССР вся промисловість працює для війни) і транспорті аж ніяк не свідчать про мир.

Викачування решток хліба від решток громадян СССР коштом голодування широких мас – це роблення харчевих запасів для будучої війни, бо кремлівські правителі для того, щоб запастися офіціяльним титулом для “законного” грабування окупованих країн, заздалегідь позаключували договори з ними наставленими урядами в Польщі, Румунії, Мадярщині, Болгарії в котрих то договорах ясно говориться про те, що названі країни зобов’язуються власним коштом прохарчувати ті частини ЧА, які знайдуться на їх території.

Відомим фактом є те, що більшовики не тільки не везуть українського хліба, білоруської худоби, бакінської нафти на фронт, а відворотно вони привозять ще награбований хліб і все інше награбоване з окупованих країн на свої склади. 5.[V.]. випущено четверту воєнну позику.

В США крім загальної мобілізації відбулося від початку 1945 р. дві додаткові мобілізації; перша з цих дала 5 міл. рекрутів, друга обняла річники від 18 до 38-го року життя. Про потребу розбудови збройних сил особливо голосно заговорила американська пропаганда після повороту Рузвельта з Кримської конференції.

Розбудова воєнних заводів і суднобудівництва набрала особливо широкого розмаху на прикінці 1944 р. і на початку 1945 р. [80]% видатків з бюджету на [19]45 р. признано на ведення війни.

Після введення загальної військової служби в Англії відбулася весною 1944 р. додаткова мобілізація. Згідно зі заявою англійського міністра війни – армія Британської імперії після 20-тирічного занедбання – стала врешті на висоті свойого покликання (січень 1945 р.). Серед інших видів накопичення воєнних

ресурсів на особливу увагу заслуговує закроєне [на] широку скалю вишколювання персоналу і для летунства, яке згідно з англійськими даними осягнуло свій найбільший ступінь в кінці 1944 р. (заява Черчіля).

Не треба забувати, що точні дані про мобілізацію живої сили і накопичення матеріяльних ресурсів, являється строгою таємницею кожної держави.

Своєрідним видом мобілізації людських резервів є той факт, що основна маса чужонаціональних робітників і полонених, що були досі в Німеччині (за англійськими даними було їх там 12 міл. чол., за даними з Москви німці вивезли з України 3 міл. чол. на роботи в Німеччину) пішла на Захід до англо-американців, котрі їх радо прийняли. Ця справа має також дуже велике політ. значення.

За поміччю Англії і США французи мали мати весною 1945 р. кругло один міліон війська (його озброюють Англія і США).

Мобілізація в Італії і Греції, проведена під англійським наглядом зимою і напровесні [19]44-45 рр., а також створення англо-американцями польських частин і дрібних частин інших національностей має досі в основному політ. значення – з'єднання собі симпатій тих націй.

До 4. Англо-американці створили потужний політичний блок, що складається з:

1) союзників,

2) тих незалежних і напівнезалежних держав, що ввесь час і до сьогодні находяться під виключним впливом Англії.

До 1) Належить: Туреччина, Сирія, Єгипет, Франція, Бельгія, Голяндія. Три останні разом із князівством Люксембург створили напровесні 1945 р. за англійським почином господарський союз і заявили про свою солідарність з Англією і США у веденні закордонної політики. Цей союз є наслідком стремління Англії створити блок Північно-західньої Европи. До союзників Англії не враховуєм Греції, де англійці щойно закріплюють свої політ. впливи чи Італії, як бувшого противника, а також Югославії, котра тепер є тереном суперництва між англо-американцями а большевиками.

До 2) Зачислюємо: Іран, Ірак, Авганістан, а також деякі інші держави в Афри[ці]. Цілий континент нового світу – це один великий політ. блок США.

Союзники Сталіна це наставлені ним "уряди" в Польщі, Чехословаччині, а також уряд Тіта в Югославії.

Такий самий договір заключили большевики 3 квітня 1945 р. з своїми ла[...] т. зв. Тимчасовим Польським Урядом, при чому

в цьому договорі сторони зобов'язались також не визнавати жодного уряду в Німеччині, навіть не гітлерівського, коли б такий повстав.

Сталін не має сьогодні союзників в світі, більше того він вступив на шлях, що ним йшов Гітлер від 1939 р. до дня капітуляції 1945 р.

До 5. Україна на міжнародньому форомі. Історія не знає, щоб якась держава поборювала на міжнародньому форомі якийсь політ. рух коли:

а) той рух не загрожує поважно тій державі,

б) коли той рух не має виглядів на піддержку інших держав.

Одно і друге має повне застосовання по відношенні до СРСР з одного боку і нашого визвольного руху інших народів з другого боку.

Зміна конституції СРСР в березні 1944 р. і створення союзно-республіканських наркоматів закордонних справ і оборони, встановлення тих же наркоматів в першу чергу в найбільш неспокійних республіках (Україна, Білорусь, Азербайджан, Грузія і т. д.) мало дві цілі:

а) підсилити казку про незалежність радянських республік і цим більше успішно обдурювати поневолені народи,

б) утруднити працю представникам визвольних рухів за кордоном.

Видвигнуте Сталіном домагання допустити Україну і Білорусь на міжнародню конференцію в Сан-Франціско має ту саму ціль – забезпечити за Росією виключного і неподільного права говорити за кордоном від імени України і Білорусі і спаралізувати діяльність представників українського і білоруського підпілля.

Точніше цей новий пропагандивний крок Кремля є обрахований (якщо мова це про Україну) на поборювання діяльності представників УГВР.

Окремою сторінкою нашого становища між іншими народами є наші зв'язки з революційними рухами поневолених народів Европи і Азії.

(Матеріялів до міжнароднього положення шукати в наших газетах, летючках, інформаціях, большевицькій пресі).

III. УГВР

1. Структура.
2. Ідейні заложення.
3. Принципи діяльності.
4. Програма.

5. Значення УГВР.

До 1. УГВР – це наш найвищий керівний центр у краю і єдина законна представниця нашого революційного руху за кордоном. В склад УГВР входять: Президент, його заступає заступник, члени президії, голова генерального секретаріяту, генеральні секретарі, суддя і генеральний контрольний.

УГВР – це влада українського підпілля, яка має діяти до часу створення першого уряду (дивись Універсал, Плятформа УГВР).

До 2. Жодний поважний політ. рух, не мислений без ідеольогічної підкладки (ідеольогія – це наука про найвищу ціль) ідеологи кожного політ. руху повинні ясно окреслити, за що повинні маси боротися, і поносити жертви, чому саме потрібна така боротьба, які є дані на те, що поставлена ціль буде осягнута, якою дорогою треба прямувати до осягнення тієї цілі.

Щоб правильно відповісти на поставлені питання, необхідно опертися на світогляді. Світогляд – це філософська концепція, інакше думка, котрою пояснюємо всі явища життя і діяльності людини чи групи людей. У світогляді шукаємо відповіді на те, чим пояснити, що окремий чоловік чи група людей улаштовує так чи інакше на землі своє життя. Нпр.: Чим пояснити, що українці борються сьогодні і свідомо гинуть за свою незалежність? Чи причиною і мотором цієї боротьби є жадоба влади, чи хотіння мати славу, чи хотіння забезпечити себе і своїх нащадків матеріяльним добробутом? Чи може обставини змушують українців до боротьби, хоч вони і того не хочуть, чи може це все разом взяте?

Творці УГВР вважають, що українці борються тому, що вони мають волю, прапричиною і поштовхом до всякої діяльності чоловіка чи групи людей, в тому числі поштовхом до боротьби за збереження життя і його розвитку. Таке хотіння, воля є незалежна від того, чи [...]нні обставини сприятливі для її здійснення. Така філософська (думка) концепція, називається ідеалістичним світоглядом, точніше волюнтаризм[ом], як філософським напрямком, що в основу всякої діяльності людини чи групи людей, кладе волю хотіння.

Жодна філософська думка не розв'язує абсолютно правильно вищепоставленого питання, завжди одна думка доповнюється іншою. Творці УГВР ніяк не хочуть накидати одного світогляду для всього українського суспільства, так як це робить НКВД, ВКП(б), котра сама пояснює і заставляє пояснювати всіх інших діяльність людини діялектичним матеріялізмом, чи так як гітлерівці заставляли німців пояснювати і нагинати життя і діяльність

інших до потреб німецького народу, а відворотно творці УГВР стоять за свободу світогляду – це зн., що хтось може вважати, що боротьба за самостійність буде і вона доведе до створення держави, бо економічний, господарчий розвиток України рано чи пізно мусить довести до незалежності, хтось може вважати, що боротьба за незалежність зумовлена виконанням заповідей Бога і т. д. Єдиною умовою є, щоб та прапричина і поштовх до боротьби за Самостійну Україну не була подиктована чи зумовлена не українськими, чужими чинниками.

Яке практичне значення має світогляд? Щоб перевести революцію, треба змобілізувати маси, щоб їх змобілізувати, треба правильно вишукати найбільш сильні і найбільш розповсюджені в масах підпоштовхи, щоб дорогою виховання і масово-політичної роботи загострити ці підштовхи до максімум, що дасть певність, що маси підуть на боротьбу і жертви. Нпр., коли приймемо за правильний погляд, що воля (хотіння жити і всесторонньо розвиватися) – це найбільш сильний і найбільш розповсюджений в масах імпульс (підштовх) до боротьби, що нашим завданням буде дорогою виховання і масово політ. роботою скріпляти цю волю, це хотіння, що запевнить масову і безоглядну боротьбу широких мас за свою незалежну державу. Правильним світоглядом є той, що найбільше справджується в житті.

Творці УГВР, вважаючи, що збереження життя і дальший його розвиток – це найбільш гостра і найбільш поширена в масах причина боротьби українців за свою державу і об'єднуючи заразом всіх тих, котрі тієї причини шукають в економічному розвиткові, релігії, жадобі слави і інше (свобода світогляду), поставили ясно ідеольогію нашого визвольного руху, що нею є націоналістична ідеольогія.

"Збереження життя нації, національної єдності і культури – це перша і найвища ціль усього здорового національного організму".

"Національна Суверенна Держава є головною запорукою збереження життя нації і нормального розвитку та добробуту її громадян".

"Боротьба за національну Самостійну Державу може бути успішна тільки при тій умові, що вона буде провадитись незалежно від політ. впливів сторонніх сил", це значить:

1. Українська нація – це живий опірний організм, що має своїх предків і дбає про своїх нащадків, а не сума штучно пов'язаних з собою людських одиниць тому боротьба за те, щоб той організм міг жити і розвиватися є наскрізь природна і правдива,

а історія не знає нового життя і всестороннього розвитку недержавної нації.

2. Дані на те, що наша ціль, якою є УССД буде осягнута, не заіснували під час війни, ці дані накопичувались віками, а ними є живучість української нації, збереження нею національної окремішності, непокірність духа, що в різних часах і в різних формах боровся з чужим ярмом. Іншими словами у світі духові і матеріяльні цінності передані традицією нам, котрі то цінності чітко окреслюють українську націю як окремий живий організм і дають свідоцтво стремління того організму до незалежного життя (не будь у нас політвиховної роботи перед цією війною – ми не мали б сьогодні кадрів і не будь у нас визвольних змагань у минулу війну – нам трудно було б зорганізувати в цю війну УПА).

Сама війна є тільки слушним часом на те, щоб накопичені революційні сили якнайкраще використати.

3. В питанні дороги, котра повинна довести до здобуття держави, творці УГВР стоять на становищі: а) ідеологічної окремішності і в парі з нею самостійної політичної лінії, б) революційної боротьби.

До а) Підкреслення, що УГВР твориться на принципі повної політичної незалежності своїх прагнень від впливів сторонніх національних сил і чинників – це означає, що не якісь інтернаціональні рухи (соціялізм, комунізм, панславізм) принесе нам незалежність, а тільки боротьба власними силами нам її запевнить. З другого боку наша націоналістична ідеологія, що ніколи не була і не є товаром на експорт, не обрахована на те, щоб з нею іти до інших поза Україну і там переводити її в життя – чітко відмежована від німецького націонал-соціялізму, італійського фашизму та сьогоднішнього великоруського шовінізму і т. д. Всі названі рухи не тільки не мають нічого спільного з нашою ідеологією, а вони нам ворожі і в боротьбі з тими рухами ми поклали [...] великі жертви.

До б) Історія не знає прикладу (принаймній у Середній і Східній Европі), щоб одна нація зреклася панування над другою, або щоб якийсь політ. режим сам по собі перестав існувати без боротьби жорстокої і безоглядної. Вважаючи, що не кон'юктура, не солідарність, не поступ склонить московсько-большевикиьких сатрапів зректися влади над Україною – УГВР стоїть на становищі революційної боротьби з цими окупантами.

До 3 а) Революційна боротьба проти всіх ворогів державної самостійності українського народу, зокрема проти большевицьких і німецьких окупантів у співпраці з усіма прихильниками нашої самостійності.

б) Незалежність дій від ненаціональних сил і чинників.

в) Об'єднання всіх українських політ. провідних елементів, незалежно від їх ідейності в світогляді та політ[ичної] групової незалежності.

До б) На підставі нашої ідеологічної окремішності УГВР є проти пов'язання нашої політики з політикою якихось держав (нпр.: Англією), котрої інтереси можуть непокриватися в 100% з нашими.

Наша співпраця з самостійницькими революційними рухами поневолених народів, аж ніяк не означає, що ми в своїй політиці є залежні від політики нпр.: прибалтійських революціонерів і румунської "Залізної Гвардії".

До 4. Програма кожного політ. руху повинна відповісти на питання: які політичні і соціяльні порядки мають бути в державі, до якої той рух прямує. Вивчити соціяльно-політичну програму УГВР, або програму в матеріялах до політ. вишколу.

До 5. Повстання УГВР наступило в період кінцевої фази другої імперіялістичної війни, яка довела до упадку Німеччини і більше ніж коли будь досі поставила гостро питання державної незалежності народів Европи. Розв'язка того питання неминуче доведе до нової імперіялістичної війни і тому повстала необхідність створення всеукраїнського керуючого центру і представництва нашої боротьби в Україні і поза нею. Ці завдання покладені сьогодні на УГВР і в тому велике її значення.

IV. Справа організації

1) Виступаємо на зовні як УПА.

2) Не вживаємо назви ОУН чи НВРО.

3) Резолюції НВРО з усуненням з тексту назви "НВРО" і заступлення її "Ми – УПА" вживаємо як матеріялів до політ. вишколу.

4) Не дозволяємо на жодні дискусії в справі організації.

Пояснення:

До 1. Безоглядно поборювати всяке роблення різниць між тими кадровиками, що перебувають в терені між населенням, та тими, що є при відділах чи інших боєвих частинах.

Виключної назви УПА вживається при підписуванні летючок, інформацій, лозунгів, котрі не виходять з центру.

До 2. ОУН як найстарша і єдина революційна організація широко знана в Україні і поза нею цілим своїм авторитетом підперла всеукраїнський революційний центр – УГВР. УГВР повстала за почином УПА, котра в свою чергу поставила свою, кров'ю завойовану популярність і свою реальну силу на службу

УГВР. Це озн[ачає], що сьогодні УГВР має повне право виступати від імені основних революційних сил в Україні, значить від імені всього українського народу, і бути підпільною владою того народу.

З'їзд НВРО, зумовлений поділом української території лінією фронту весною 1944 р., опрацював резолюції, що сьогодні є признані як політично правильні і служать для нашої пропаганди. Повстання НВРО було подиктоване потребами того часу, а її існування скінчилося з моментом встановлення зв'язків на всій території України після переходу фронту поза її межи.

До 4. Ворог використовує в першу чергу все, щоб розбивати єдність нашої боротьби. Всякі дискусії на тему організації дали б ворогові грунт для сіяння роздору в наших рядах, підривання авторитету Проводу.

V. Наші завдання

1) Виховна робота.

Кожний кадровик має обов'язок виховувати кадри.

Основою виховання повинно бути:

а) зміцнення національної свідомості;

б) скріплення патріотизму.

Любить можна тільки то, що знаєш, тому засобами для осягнення названих основних цілей є знати самому і навчити інших всього про Україну, а зокрема:

а) географія України,

б) історія України,

в) окремо історія Визвольних змагань,

г) історія українського війська.

Завучування самих тільки дат, цифр і подій не дають вислідів. Необхідно дати географії, а особливо історії України наше насвітлення це зн. вибирати передовсім світлі моменти нашого минулого, кожну подію з минулого пов'язувати з сучасним, а зокрема з нашою рев. боротьбою.

Нпр.: стаття "Як великі російські сатрапи визволяли український народ" ("За Самостійну Україну", число 1).

д) Святкування національних свят.

Організація національних свят, а зокрема старанний підбір доповідей, рефератів і т. п. – це прямий обов'язок кожного кадровика без огляду на його становище і функцію.

е) Культ могил впавших революціонерів повинен бути не тільки засобом для виховання наших кадрів, але також звеном, що з'єднує нас з народними масами.

Вище названі засоби відносяться до загального виховання, крім якого нашим кадрам необхідний ще революційний гарт.

Революційне виховання оперто на:

1) Декалозі.

2) Прикметах українського націоналіста.

3) Виробленні характеру шляхом особистої поведінки і особистого впливу інших.

4) Дисципліні.

5) Конспірації.

До 1) Декалогу вживати на всіх сходинах, відправах, вишколах і т. д.

До 2) Зверхник повинен слідкувати за тим, щоб його підвладний не тільки знав правила, але поступав згідно з ними.

До 4) Точне, безоглядне і свідоме виконання всіх наказів обов'язує як правило. Всяке невиконання наказу, або несолідне його виконання, розглядати як саботаж. Усунути розхлябаність.

До 5) Конспірація повинна бути від основ. Настороженість проти агентури повинна конспірацію поповнювати.

Кожне покарання повинно мати виховне значення. Вмілим вживанням кар підсилювати революційний гарт. Виховну роботу обов'язково пов'язувати з масово-політ[ичною] роботою, це зн., що наші вихованці повинні обов'язково займатися пропагандою серед населення.

VI. Пропаганда

Кожний кадровик, без огляду на його становище і функцію, має прямий обов'язок займатися пропагандою.

З виховної пропагандивної роботи кожний кадровик звітує.

Пропаганда повинна бути масовою. Вона повинна вияснити масам:

1) За що ми боремося?

2) Якими методами ведемо боротьбу?

3) Які є вигляди на нашу перемогу?

4) У пропаганді ми повинні роз'яснити наше відношення до окружуючого нас світу.

5) Повинні посилити до максімум ненависть до сучасного режиму – вказати вихід з сучасного положення.

6) Роз'яснити нашу політично-соціяльну програму.

Основою нашої пропаганди є матеріяли до політ. вишколу.

До 1) Пов'язувати нашу боротьбу за нашу політ. незалежність з боротьбою за соціяльну справедливість, трактуючи ці дві

теми разом. Не вважати, що мовляв населення знає вже нас і нашу боротьбу.

До 2) Масам повинна бути прославлена наша сила, як політ. організації (значення орг. сітки, пропаганди, дій УПА).

До 3) Масам повинно бути роз'яснення на що ми розраховуємо:

а) внутрі СРСР,

б) за кордоном.

До а) Трудящі маси і ЧА, як основний резервуар живої сили, що переведе революцію і як основний предмет над котрим працюємо, приготовляючи цю революцію.

Безвихідність положення трудящих мас в СРСР (в тому числі положення червоноармійця) дає нам певність, що ті маси в слушний час підуть проти сталінської влади. Безвихідність того положення виражається національним гнітом та соціяльним визиском і є наслідком імперіялістичної політики Сталіна.

Внутрі СРСР нам помагають протирежимні рухи інших народів.

До б) Закінчення війни з Німеччиною не означає закінчення цієї світової війни. Сталін як і західні союзники гарячково приготовляються до слідуючої війни і тому закінчення війни з Німеччиною не принесе полегшень трудящим СРСР.

Боротьба свіжопідкорених Москвою народів Европи проти сталінського режиму – це боротьба за незалежність України; наша боротьба – це вклад у визвольну боротьбу тих народів. На цьому базується наше відношення до наших сусідів. До всіх протисталінських сил у світі і як дальший того наслідок, наше відношення до тих неукраїнців, що живуть в Україні (пункт 4). У роз'яснюванні міжнародної політики ми не сміємо викривати нашої самостійницької політичної лінії – це зн., що ми повинні виробляти в масах тверде переконання в тому, що самостійну державу ми можемо здобути тільки власною боротьбою, а міжнародні відносини тільки використовуємо для облегшення цієї боротьби.

До 5) Реакційність сталінського режиму – це зн. вживання голої сили для здійснення імперіялістичних цілей – повинно бути роз'яснене повністю масам. На це ми маємо безліч фактів з України, інших частин СРСР і з закордону. Безнастанною роз'яснювальною роботою ми повинні переконати маси, що кожне навіть найдрібніше потягнення окупанта в Украні і кожний його крок за кордоном – заходи для ще більшого закабалення українського і інших народів і підготовка до дальших загарбань.

Підпорядкування всього господарства СРСР і інших окупованих країн потребам своєї імперіялістичної політики, використовування всієї робочої сили для тієї ж цілі і наслідки такого використовування повинні бути предметом нашої пропаганди. Цією роз'яснювальною роботою ми повинні захитати в основах довір'я до сталінського режиму тих, котрі ще йому вірять і розпалити до білого ненависть народу до сталінської кліки.

Засоби пропаганди:

1) праця над собою,

2) писане слово,

3) живе слово,

4) пропагандивні збройні акції,

5) пропагандивна поведінка.

До 1) Вивчати всю свою літературу, вивчати чужу і ворожу політ. літературу, читати наші інформації і ворожу пресу, безнастанно поширювати свої знання у всіх напрямках, знати все про Україну.

До 2) Вся друкована література приходить згори і тому треба її вміти помножити і поширити; всякі видання на власну руку без дозволу компетентних чинників заборонені.

До 3) Живе слово в наших умовах повинне бути основним засобом пропаганди – це мітинги, гутірки, промови, доповіді і т. д.

До 4) Кожна збройна акція і інші дії організації повинні бути пропагандивні.

До 5) Вивчити своїх підвладних (зокрема козаків), пропагандивно поводитись серед населення.

Наша пропаганда повинна бути:

1) правдомовною,

2) повинна бути в наступі,

3) планова.

До 1) Ширення серед мас нереальних фантастичних відомостей, котрі не справджуються і не можуть справдитись, обіцяння людям того, чого не можемо виконати – це підривна робота.

До 2) Ми не повинні у нашій пропаганді оправдовуватись перед ворожими наклепами, а відворотно, ми повинні розшифровувати ті наклепи і вийти поза них, розшифровуючи ще інші ворожі наклепи і провокації ворога, підтверджуючи це фактами. В пропаганді ми повинні наступати.

До 3) Всі пропагандивні акції повинні бути планові, щоб скупчувати всі наші пропагандивні засоби на якійсь одній найважнішій у даному часі справі нпр.: посівна компанія, закінчення війни і т. д.

VII. Б[оротьб]б[а] з [аге]нтурою

[1.] Кожний кадровик має прямий обов'язок брати активну участь в боротьбі з московсько-большевицькою агентурою, це зн. помагання у викриванні, слідстві і нищенні агентури органами.

2. Оперативні справи боротьби з агентурою лежать у виключеній компетенції органів СБ.

До 1. Для успішного поборювання агентури треба здати собі справу:

а) масштабу боротьби,

б) безкомпромісовості боротьби,

в) знати практичні способи діяльності агентів,

г) вміти правильно оцінювати і правильно представляти зверхникові ті наслідки, що їх лишає боротьба з агентурою серед кадрів і серед населення.

До а) Агентура – це один зі способів ворога у боротьбі з нами; тому ворог намагатиметься дати насаджувати агентуру – доки він сам буде існувати. Використовування агентури сталінською клікою в СРСР – це основний засіб держання влади в руках. Ворог намагається розгалузити свою агентуру у всіх ділянках життя нашого народу так в Україні, як і поза нею. Це саме робить він по відношенні до всіх поневолених Москвою народів. Агентура увійшла в систему виховання в СРСР. Мусимо приготовити себе на затяжну боротьбу з ворожою агентурою.

До б) Історія наших останніх визвольних змагань і положення сьогодні ясно свідчать про те, що ціллю сталінської кліки є ліквідація до основ всіх самостійницько думаючих українців, як також така сама ліквідація самостійницьких елементів всіх інших поневолених народів. Агентура, як один із засобів до цієї цілі є обрахована на те саме; тому большевицька пропаганда про те, що мовляв "шкода" Москві української молоді, що кривавиться в боротьбі з НКВД, що та молодь потрібна сьогодні "радянській батьківщині" для "керування визвольною Европою" – це намагання склонити хитких типів на компроміс, щоб цім нас ослабити і в результаті зліквідувати (подібно як амнестія в 1920 р.).

На компромісову боротьбу ворога відповідає[мо] безкомпромісовою відсіччю.

До в) Дивись: "Бережись агента НКВД", "Повідомлення", матеріяли зі слідств.

До г) Ліквідація агентів і сексотів повинна скріплювати організацію, а вона не буде скріплюючим засобом тільки тоді, коли в[есь] загал членства і суспільства не буде твердо пере-

конан[ий] про законність такої ліквідації; те почуття законності скріпимо тоді, коли так у викриванні агентів і сексотів, у розсліджуванні їхньої діяльності і покаранні діятимемо, як представники революційної влади в Україні з повним почуттям відповідальності за свої вчинки і коли будемо керуватися політичною доцільністю.

Обов'язком кожного кадровика є слідкувати і організаційним порядком поборювати всяке легковаження справи боротьби з агентурою.

3. Нищення агентури обов'язково мусить бути підсилене виховною роботою серед кадрів і масово політичною серед населення. В кадрах і масах – скріпити почуття призирства до зрадників взагалі, а до агентів зокрема. Вихованням і пропагандою унешкодливити пропаганду самих агентів.

Виступаючи як преставники революційної влади, зміцнити почуття законности серед кадрів і суспільства.

4. Використовування агентури може мати місце тільки за відомом компетентних членів СБ.

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 15, арк. 661-670. Копія.

№ 45
ВІДОЗВА ДО ДОНОЩИКІВ-СЕКСОТІВ

Січень 1946 р.

Донощикам-сексотам
пощади не буде ніколи

Уся большевицька система побудована на терорі і донощицтві. Большевизм виявив повну нездібність опанувати нашу суспільність своєю ідеологією. Зате намагається зробити це за допомогою терору. Розкласти суспільність з середини, розсварити всіх, посіяти взаємне недовір'я і внутрішню боротьбу, знищити активні провідні елементи, а решту застрашити терором до тієї пори, щоб перемінити її в спаралізовану безвільну масу чорних рабів, ось мета большевиків. До цього їм конечно потрібно організувати масове донощицтво, щоби за його допомогою дістатися в середину суспільности, знати про все і тероризувати. Донощицтво, погорджуване в цілому світі, вважається в Совєтському Союзі першим обов'язком кожного громадянина.

Та серед української суспільности на донощицтво здібні хиба хиткі, продажні, звироднілі і злосливі одиниці.

Український самостійницький рух бореться всіма силами з пошестю донощицтва. Перед ним, як і цілим українським народом ні один сексот не потрапить скрити своєї ганебної роботи, бо слідимо і стежимо за кожним його кроком і розкриємо його ганебну роботу тоді, коли він цього буде найменше сподіватися. В наші руки попадають документи, всякі списки, попадають самі енкаведисти, які нам розкривають всіх донощиків, тому хай ніхто не думає, що про нього ми не довідаємося, коли він згодиться співпрацювати з НКВД.

Хай так ніхто не обманює себе, що енкаведе може запевнити йому життя. Ні, ніколи. Ми завжди знайдем зрадника, перед нами не сховається, не втече. Навіть в районі досягнемо й знищимо. Нехай ніхто з сексотів і агентів не думає, що якщо на протязі довгого часу він міг спокійно доносити, що це буде тривати і ввесь час. Багато тих, що недавно вірили в силу своїх енкаведівських опікунів і продавали їм народ, гниють сьогодні в сирій землі. Так буде з кожним, хто й надалі не схоче цього зрозуміти.

В нас не має бути жалю до сексотів і зрадників, бо вони також не зважають на своїх братів, яких видають на смерть чи на Сибір. Сексот це найбільш підла людина. Це взагалі не людина, це собака. І тому йому належить собача смерть. Донощик це так зв. сексот – найнебезпечніший ворог, бо він діє з нутра суспільности. Для чесної людини – краще смерть серед найстрашніших навіть ворожих тортур, ніж донощицтво і зрада. Бо донощицтво і зрада – є найганебніший злочин супроти своїх громадян і свого народу. Тим то народ своїм донощикам, сексотам і зрадникам не простить ніколи і ніде. І ніколи від народу не буде для них ні милосердя, ні пощади.

Кожна чесна людина, яку терором змусили підписати заяву, повинна сама зголоситися і добровільно признатися, бо коли цього не зробить, буде трактована як сексот-зрадник.

Донощикам, сексотам, зрадникам – смерть!

Січень 1946 р.

УПА "Північ"

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 62, арк. 52.

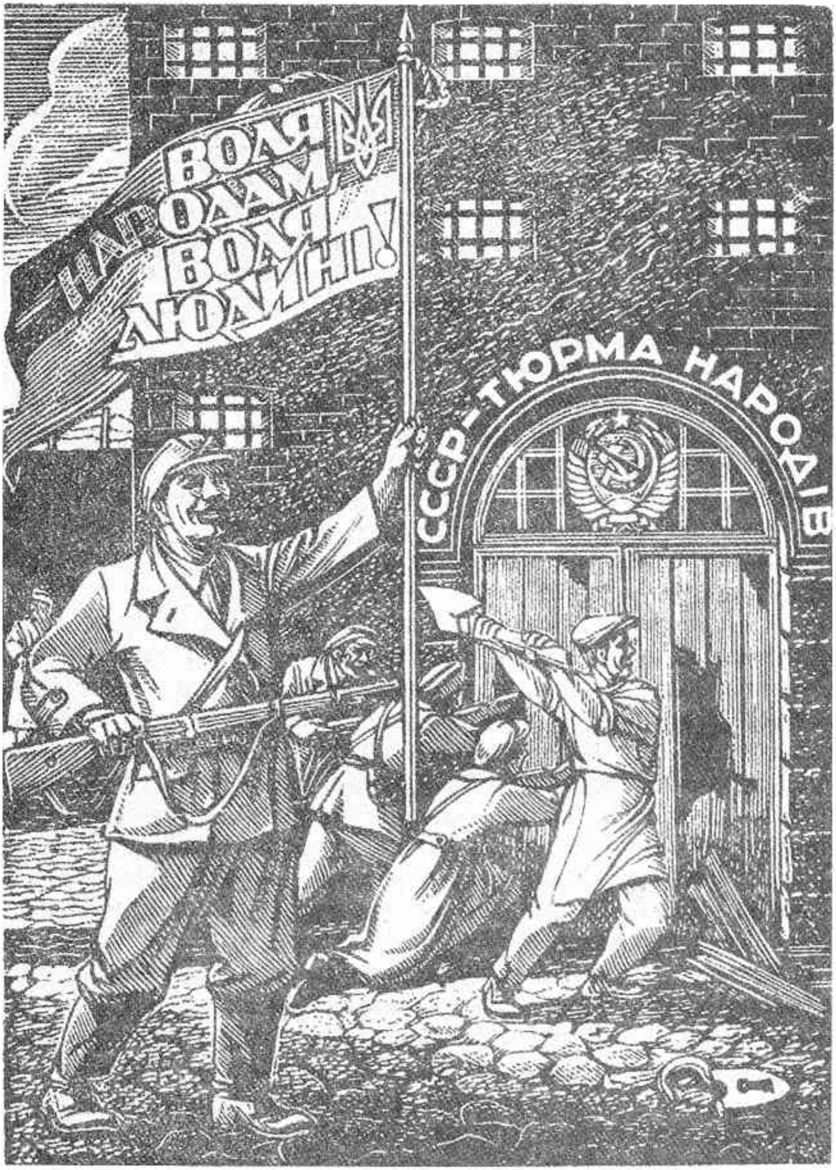

СССР – тюрма народів. Дереворит Н. Хасевича

№ 46-55
СЛУЖБА БЕЗПЕКИ ТА ВІЙСЬКОВО-ПОЛЬОВИЙ СУД

6 березня 1944 р. – листопад 1946 р.

№ 46
ВИТЯГ З АКТУ ОБВИНУВАЧЕННЯ ПОРФИРІЯ АНТОНЮКА – КОМАНДИРА УПА "СОСЕНКА"–"КЛІЩА"

6 березня 1944 р.

Р. 31
Справа:
Курінний УПА групи "Північ"
Антонюк – Сосенко – Кліщ
За зговорення з німецьким окупантом

ВИЇМОК З АКТУ ОБВИНУВАЧЕННЯ

Антонюк Профір, псевда: Сосенко, Кліщ, ур. 19.9.1909 р. в с. Бискупичі, район Володимир-Волинський, українець, православний, жонатий, освіта неповна середня, соц. походження – рільник, курінний УПА група "Північ".

Антонюка – Сосенка – Кліща обвинувачується в слідуючому:

1) Наказом Головної Команди УПА були строго заборонені всякого рода переговори з окупантами. Наказ той був доведений до відома всім військовим і запільним клітинам УПА. Антонюк – Сосенко – Кліщ, проти наказу, переговорював з німецьким окупантом, чим виступив проти генеральної політичної лінії УПА.

На підставі проступків під ч. 1 домагаюся для Антонюка – Сосенка – Кліща [не]гайного виміру кари, кари смерти через розстріл.

Постій, дня 6 березня 1944

в. р.* /–/ Каруспун

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 54, арк. 1. Копія. Опубл.: Лебедь М. Українська Повстанська Армія. – Пресове Бюро УГВР, 1946. – С. 73.

* *Так у тексті. Певно має бути:* в. о.

№ 47
АКТ ПРИСУДУ ПОРФИРІЮ АНТОНЮКУ – КОМАНДИРУ УПА "СОСЕНКУ"–"КЛІЩУ"

7 березня 1944 р.

ПРИСУД

Покликаний від дня 7.III.44 наказом команди УПА-Північ військовий полевий суд в складі: голова – к-дир Омелько, члени суду: сусп. Золотаренко, сотен. Летун, розглянувши справу гром[адянина] Антонюка – Сосенка – Кліща, нар. 19.9.1909 р. в с. Бискупичах, району Володимирського, виконуючого обов'язки командира загону ім. Богуна, ствердив вину підсудного Антонюка – Сосенка – Кліща й засудив його до негайного виміру кари – кари смерти через розстріл.

Підсудному прислуговує право апеляції до 24-ох годин після відчитання присуду.

Дня 7.3.1944

Голова суду к-дир /–/ Омелько[1]
Члени суду: сусп. /–/ Золотаренко
сотен. /–/ Летун

Присуд затверджую
Командир УПА група "Північ" в. о. /–/ Панас Мосур

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 54, арк. 1. Копія. Опубл.: Лебедь М. Українська Повстанська Армія. – Пресове Бюро УГВР, 1946. – С. 73.

1 Євген Татура (Роман Петренко) – "Омелько" (1910 р. н.). У 1944 р. – кер. відділу зовнішніх зв'язків командування УПА-Північ.

№ 48
ЗВІТ ДРУГА "МОДЕСТА" ПРО РОБОТУ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ

4 серпня 1945 р.

ЗВІТ
з роботи д. Модеста[1] по ділянці СБ
за час від 9 по 30 липня 1945 року

Завдання:

1) Викінчити справу Вусатого[2].

2) а – Перевести очистку в організації від агентури НКВД.

б – Переконати краєвого референта СБ (Далекого), що в його терені існує агентура.

3) Дати напрямні та конкретні завдання в роботі СБ для осередка терену "Одеса".

1) Залишившись дня 9 липня 1945 р. в терені "Одеса" з вище згаданими завданнями, приступив я до їх виконання при допомозі д. Далекого.

Стягнуто було боєвиків Вусатого – Козака, Терна, Солов'я. Рівночасно арештовано і взято на слідство східняка Жука, що прибув тоді зі Сходу.

На другий день розпочалася акція на ліс. Більшовики наскочили на наш постій в часі слідства над Жуком. Прийшлося цілий день маневрувати з арештованим Жуком по лісі та бути кілька разів під ворожим обстрілом. На другий день приступлено до слідства над боєвиками Вусатого. Крім мене бере участь в слідстві д. Роман[3] та Панас. З місця втікає від Романа Соловей, Терн та Козак тримаються і до вини не признаються. Терн з 1926 р. нар., був вже за німців юнаком та був тереновим в УПА. Був зловлений совітською партизанкою. В 1944 р. був в стрибках щось два тижні. Щодо Солов'я, то його батько був ліквідований за агентурну роботу. Козак об'єктивних даних агента не має, але був дуже в близьких відносинах з Вусатим. В розмові про втечу з криївки кождий оповідає інакше. Звернено Далекого увагу на це, він пояснює це психічним станом, мовляв, одному видавалося [так], а другому інакше. Козак і Терен держався, Далекий тріумфує.

До того в нічнім перемарші втікає Жук. Було дуже темно, він вирвався і зник в лісі. Тим часом більшовики кидають на ліс більші сили. Бачу, що справу з боєвиками треба затягувати на кілька днів, а в часі акції з арештованими не можливо водитися. Рішаю

справу відложити і взяти її в спокійніший час. Звільняю обох, ніби вони не винні. В той же день на постій наскакують більшовики і з віддалі 20 м відкривають огонь. Ранять одного боєвика від Далекого. Нам вдається відійти без втрат. Далекий залишив на місці постою свою торбу з ріжними документами і разом з жінкою відбивається та нав'язуємось з ним через два дні. Так що справи Вусатого не можна було вияснити до кінця.

2) Знайомлюсь поки що поверховно з організацією в тому терені. Бачу, що тут ще всі пости обсаджені не тільки в районах, але і в підрайонах та станицях. До мене звертається друг Панас та Коваль, що знали мене раніше, вже не як до зверхника, а як до знайомого і починають питати, чому саме в цьому терені не ведеться жодної боротьби з агентурою, якої повно в організації. Пояснюю їм, що Далекий особисто не веде слідства, що він привик до слідства в державних умовах, але бачу, що таке пояснення їх не задовольняє. Вони дальше орієнтують, що в Костопільському надрайоні повно внутрішньої агентури, які були в більшовицьких руках. Пояснюють, повідомляють, що зв'язковий пункт в Далекого очолює Бистрий із Жильжи, що був зловлений більшовиками.

Звертаю увагу на це Далекому і питаю його, чому він не виконав наказу Проводу організації про відсепарування таких людей. Тут Далекий починає виявляти свої погляди на агентуру. Він доказує, що НКГБ має дуже обмежений апарат по р-нах і в стані знати так багато про організацію та про наші рухи, ніж ми це собі уявляєм. З того виходить, що члени організації, які попадають в руки НКВД, можуть обманути більшовиків і вийти чесно. Зрештою і наша ідея є сильнішою від більшовицької і тому не віриться, щоб люди заангажовані в нашому русі так заломлювались. Мені досить дивно було чути від краєвого референта СБ такі речі, який не може зрозуміти того, що усвідомив собі майже кожний стрілець. Все таки я обіцяв йому доказати при перших слідствах, що так не є, як йому здається. Рішив переконувати його з самих "асів".

Тому, що Далекий твердить, що людина під тиском говорить, що слідчий хоче, рішив я знайти таку особу, що без тиску розкаже про свою вербовку. Взяв юнака з боївки Скакунця[4] і цей добровільно розповів, що коли його вербували, то НКВД показало йому на письмі, що знає не тільки про його працю в юнацтві, але й про такі дрібниці, як те: яку зброю він здобув і коли, як виглядали ціх два кріси, що він мав. За що оден кріс був з надбитим прикладом. І так при дальших слідствах я доказав Далекому, як докладно орі-

єнтується НКГБ в наших справах і як багато знає про ту людину, яку воно арештовує.

Після цього доручив Далекому завдання перевірити к-та свого зв'язку Бистрого, що був арештований і не признався до підписання деклярації. Розмова ця виглядала так. Далекий: "Скажи щиро Бистрий, ти підписав?". Бистрий: "Підписав" – і на цьому закінчена перевірка. Як підписав, як завербовано його, які дістав завдання, як мав в'язатися з НКГБ – цих справ Далекий не порушував. Бистрий дальше залишився на своюму пості, бо Далекий твердив, що він не робить жодної агентурної роботи.

Почалася перевірка членів в низах, тих, які під рукою. Прибув підрайоновий господарчий Чубатий та станичний господарчий з Борівки. Показалося, що оба були зловлені більшовиками. Чубатий хвалиться, що обманув більшовиків, бо подав інше прізвище та інше місце замешкання і його випустили.

Вислухавши його легенду, питаю Далекого, яка його думка відносно Чубатого – відповів мені: "Вважаю, що говорить правду і з ним є все в порядку". Чубатого і станичного відпустили з тим, щоб перевірити решту орг. сітки с. Борівки та взяти на слідство такого, якого і сам Далекий вважатиме. Однак більше людей з Борівки не вдалося стягнути. Їх викликали кілька разів, але не прийшли. Від Коваля довідуюсь, що там повно явної агентури з тих що були арештовані, але вони до підписання деклярації не признаються. Тим часом після кількох спокійніших днів появилася в лісі спецгрупа більшовиків в силі 50-60 людей і почала активно шнуркувати по лісі.

Подібне явище як на Борівці існує і на Жильжі, частинно на Соломці. Перевіряв я з Жильжи двох дівчат, що були арештовані, твердять, що про них НКГБ нічого не знало, не мало матеріялів. Ці дівчата працювали на зв'язку до свого арешту, працюють вони на зв'язку і зараз. Тримають зв'язок із Рівнем через одну жінку з Золотієва, яка дістає їм медикаменти. Все це працює разом з тими людьми, що арештовані не були. Одним словом "республіка", але до того часу поки я не прибув сюди. Тепер відбуваються посилені акції, а кілька місяців до сього часу не було більшовиків, навіть стрілу не було чути в цьому терені. Стверджую факт, де часто перебував друг Далекий, до цього часу нічого не було зроблено, щоб очистити організацію хоч від явної агентури.

Щоб переконати Далекого, що агентура є, я брав на слідство явних агентів, що були в руках НКВД і оповідали легенди про своє звільнення. Проведено слідство зі станичним зі Соломки, боєвиком підрайонового розвідчика Колючого – Чудачком, секретарем

р-нового реф-а СБ Марком. Всі вони були в руках НКВД і вийшли з легендами. На слідстві досить скоро починали говорити, бо не були старими агентами і я їх звільняв з тим, щоб Далекий відсепарував їх від організації. Я взагалі був проти такої розробки з низу, бо відчував, що тут поважна агентура на вищих постах, однак, щоб переконати Далекого, прийшлося бавитися з цими людьми. В часі слідства, коли агенти починали говорити про свою роботу в агентурі, роля Далекого зводилася до того, щоб вони відкликали свої зізнання. Однак, як він не намагався, це йому не вдалося до діла не зі старою агентурою. Такі агенти в слідстві каються, просять прощення.

В слідстві над секретарем районового референта СБ Костопільщини Марком Далекий робив такий експеримент. Дав надію Маркові, що він житиме, коли відкличе свої зізнання, дав повну свободу заперечити. Дав йому слово, що його звільнить, коли той скаже дійсну правду. Марко дальше говорив про свою агентурну роботу. Далекий звільнив його додержуючи свого слова, сказав мені "треба вірити". Я вважав, що Далекий є переконаний, але тут стався такий випадок, що Марко втік. Через два чи три дні приносить мені Далекий картку і з тріюмфом вручає. Читаю: "Друже командир (цебто Далекий). Це все що я говорив не правда. Говорив тому, що били. Марко". І так Далекий і далі лишився не переконаний. Нарешті таки переконався в слідстві над Чудачком, що той говорив правду. Все це, коли йшло про явну агентуру. Про стару агентуру законспіровану, Далекий не хотів і слухати.

Накінець мені надоїло його переконувати і я сказав йому, що переконання свої він може мати, але організаційні накази є наказами і він повинен їх виконувати. Отже перш за все розробити явну агентуру і кого треба зліквідувати, а кого треба відсепарувати. Далекий відсилає тоді на Гощанщину д. Романа підпорядковуючи йому д. Панаса для провірки організації, однак на відправі заявив:" А все-таки мене переконати не можуть". Сам Далекий заявив, що він особисто візьметься за впорядкування Костопільського надрайону. Я згори бачив, що нічого робити в цьому напрямку він не буде, тому казав взяти до помочі д. Коваля, щоб той під керівництвом Далекого перевів чистку.

Для того, щоб зачіпитися за конспіровану агентуру, радив Далекому взяти на слідство Бурлія[5], слідчого з СБ Деражненського р-ну, який вже був сипаний і з його вини, як твердив сам Далекий, вигинула ціла боївка.

Ті матеріяли, які подав Вусатий, Далекий вважав "лівими" так, як він категорично заперечував тому, що Вусатий був агентом. По

словах Далекого, це саме чесний хлопець (хоч він дезертир УПА, був венерично хорий, займався грабунком).

Коли мова була про чистку на Півночі, Далекий заявив, що там сл. п. Омелько[6] зліквідував багато невинних людей. Коли я конкретно запитав, хто з тих людей не був агентом, він мені не міг того сказати.

Дійшло до того, що я заявив, що можу з ним дискутувати відносно методів боротьби з агентурою, відносно способів ведення слідства і раду його в цих питаннях радо вислухаю та коли він матиме рацію, то напевно з ним погоджуся, але не хочу з ним говорити про те, чи агентура є чи не має, тим більше, що сам Далекий до цього часу не провів жодного слідства і не розробив ще жодного агента. Давши висше згадані конкретні завдання, я рішив відходити, щоб прийти своєчасно в терен "Москви", на умовлену зустріч з провідником Ч.

В дискусіях з Далеким я все-таки переконав його, що агентура є і він, як інтелігентна людина, мусів погоджуватися з фактами і логічними доказами. Одно я не міг переконати його, що агентура діє. Тут не помогли жодні аргументи, бо Далекий твердив одне: "Якби агентура діяла, то мене НКВД вже знищило б, а ось я можу йти в білий день з людьми, які були арештовані та випущені і мені нічого не станеться". І дійсно йде сам з Чубатим та ще з одним з Борівки в Жильжу, хоч до вечора було ще далеко.

Роблю висновок, що Далекий вперто не хоче переконатись про роботу ворожої агентури. Мені дивно, що таке говорить людина, в терені якого впало через агентуру стільки людей, де агентура довела до розкладу відділи та організацію. Може б інакше він дивився на ті справи, коли б був при розробках тих поважних агентів, які були проведені на Півночі сл. п. другом Омельком.

Признаюся, що мені приходилося зустрічатися з різними працівниками СБ і в кожному з них бачив заінтересовання своєї роботи, та бажання розкрити, вивчити методи ворога, особисто брати участь в слідствах, але такого бездіяльного, як друг Далекий ще не бачив.

При відході з терену "Одеса" не довелося бачити друга Далекого, бо попереднього дня ми налізли на більшовиків. У сутичці д. Далекий почав перший втікати і знову сам відбився, десь вночі наліз на більшовиків. Згубив чи викинув свій автомат, якого пізніше знайшли люде з Жильжи і доручили "свому командирові" – бо так називають там Далекого.

Треба признати, що д. Далекий має в тих селах великий авторитет. Його знають там всі, починаючи від підростків і кінчаючи старими бабусями.

Хоч маю враження що д. Далекий таки переконаний в існуванню агентури і одержав від мене конкретні зарадження. Вважаю доцільним просити Вас, друже провідник, написати йому ще від себе, щоб взявся особисто за виконування своїх обов'язків.

Слава Україні!
Героям Слава!

Дня 4 серпня 1945 р.

/–/ Модест

ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 225, арк. 17-18. Копія. Опубл.: Сергійчук В. Десять буремних літ. – К.: Дніпро, 1998. – С. 340–345.

1 Василь Коренюк – "Модест", "Палій" (1919–1945). У 1944 р. – керівник ВВР групи "Богун", співробітник політвиховного та контррозвідувального відділів УПА-Південь. Референт СБ та член проводу ОУН ПЗУЗ (1945). Сотник контррозвідки УПА від 12.XII.1945 р.
2 Іван Стасюк – "Вусатий". У 1945 р. – кер. боївки.
3 Святослав Титко – "Роман", "Твердий". У 1944–1945 рр. – співробітник СБ Корецького надрайону, слідчий, реф. СБ Гощанського надрайону (1945). У 1946 р. – член самопроголошеного проводу краю "Одеса", відповідальний за дії у південних районах краю.
4 Дмитро Шевчук – "Скакун", "Скакунець", "Очмана" (1923–)*. У 1945 р. – к-р боївки, ВОП Тучинського р-ну.
5 Григорій Левчук – "Бурлій". У 1945 р. – слідчий СБ Деражненського району.
6 Дмитро Омельчук – "Док", "Лука", "Омелько", "Орлич", "Стародуб" (1916–1945). 1944-1945 рр. – реф. СБ ПСУЗ (ОСУЗ, УПА-Південь), слідчий, заступник реф. СБ ПСК. Сотник СБ.

---

* *Роки життя не устійнено.*

№ 49
ЗВІТ ПРО РОБОТУ СБ НА ТЕРИТОРІЇ ГО "МОСКВА"

1 грудня 1945 р.

ОТЧЕТ

работы СБ за время с 1. I по 1.X.1945 года на территории головной округи "Москва"

№ п/п	Надра-йоны	Всего	Внут-ренняя	Внеш-няя	Ликвиди-ровано	Освобо-ждено
1.	Луцкий	145	100	45	113	32
2.	Гороховский	154	90	64	145	9
3.	Колковский	313	71	242	313	–
4.	Камень-Каширский	142	76	96	134	8
5.	Ковельский	135	30	105	135	–
6.	Любомльский	49	12	37	49	–
	Всего:	938	349	589	889	49

Примечание: Нет данных по Дубенскому, Пинскому, Кобринскому и Берестечковскому [надрайонам].

Надрайонный Колковского найдрайона Захар, будучи старым агентом, повел беспощадную рубку среди населения, а также честного элемента в рядах организационной сетки и боевок.

УПА (соединения групп им. Хмельницкого)

№ п/п	Название отделов	Всего	Внутренняя	Внешняя
1.	"Желтые воды"	42	39	3
2.	"Памяти Крут"	41	41	–
3.	"Холмская бригада"	14	14	–
4.	"Соборная Украина"	37	33	4
5.	"Пилявци"	28	27	1
6.	"Помста Базару"	36	36	–
7.	"Аз[иа]ты"	50	44	6
	Всего:	248	234	14

Дня 1.XII.1945 года

/–/ Чупринка

ДА СБ України, ф.13, спр. 372, т. 57, арк. 51-53. Копія. Переклад з укр.

№ 50
ЗВІТ ДРУГА "МОДЕСТА" ПРО РОБОТУ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ ПСК "ОДЕСА"

4 грудня 1945 р.

ЗВІТ
з роботи д. Модеста по ділянці СБ
за час від 19 жовтня по 25 листопада 1945 р.

Завдання:

1) Допомогти осередкові СБ терену "Одеса" в очистці організації та УПА від агентури НКВД.

2) Перевірити зізнання агента Павла відносно керівного активу терену "Одеса".

Дня 19 жовтня пов'язався я з другом Ковалем (Кнопкою)[1]. Від нього довідався, що розпочата чистка організації в Костопільському надрайоні проходила незадовільно. Чисткою керував надрайоновий провідник д. Зінько, який до цього часу не мав нічого спільного з роботою СБ. Так, перевірений ним Берестовецький підр[айоновий] був відісланий знову до орг. роботи, хоч сам Зінько встановив, що це агентура, але "хай роблять, бо хто ж буде робити". Саме в цей час розпочато перевірку кадрів в Тучинському р-ні. Виявилось, що р-вий розвідчик був арештований більшовиками, але Зінько звільнив його, бо не мав фактів, як висловив при звіті.

Ще по дорозі довідався я в Жильжі, що агентура на Борівці не зачіплена і дальше пече хліб для війська УПА. Навколо суського лісу ніде не можна дістати хліба, лише на Борівці, але там треба зголоситися у Чубатого. Я до певної міри здивувався, бо знав від д. провідника Ч[упринки], що Далекий, відходячи з відправи на початку вересня 1945 р., одержав був конкретні завдання відносно очистки від агентури Борівки. Навіть було сказано, яких людей він мусить взяти на слідство. Цього наказу Д. не виконав. Мало того, брат Усатого Кобзар, справу якого було вияснено кількома іншими агентами, про що знав Д., був призначений ним на Схід, але поки що з приводу хороби лишився вдома. Так само представляється справа зі слідчим Деражненського р-ну Бурлієм, якого я наказом доручив Далекому взяти на слідство. Довідуюся, що з Бурлієм Д. говорив, але рішив відіслати його до орг. роботи на Схід (в липні сам мені говорив, що з його вини вигинула ціла боївка); Бурлій ще не відійшов з причин хороби.

20 жовтня зустрічаюся з д. Далеким і Сотником, і цей звітує мені, що він як реф. СБ при краю "Одеса" поставлений зараз Далеким в таке положення, що не міг проявити жодної діяльности. Далекий, хоч формально знятий з референта СБ, в дійсності дальше робить перешкоди йому в роботі, доручивши роботу СБ організаційним провідникам, які є підзвітні перш за все Далекому, як організаційному референтові краю. Слідчий Роман не підпорядкований Сотникові, бо виконує якісь особисті доручення Далекого. Одним словом, застаю все так, як і було раніше.

У розмові з Далеким і Сотником представляю їм завдання, з яким вислав мене провідник в терен "Одеса". Питаю їхню думку про людей, яких подавав у слідстві агент Павло, виключаючи зі зрозумілих причин особу Далекого, про якого також говорив Павло. І тут Далекий шарпнувся і в образливій формі почав говорити, що я поліквідував організацію на Заході, що знищив людей багато невинних, та що він не позволить на ліквідацію організації в його терені. Я спокійним тоном відповів, що хочу лише вияснити і викрити агентуру в терені "Одеса", а відносно методів боротьби можна ще буде говорити. Звернув йому увагу, що він не виконав жодних наказів д. провідника, та вказав на ту явну агентуру, яка мимо кількаразових упімнень дальше лишається в рядах організації і робить свою шкідливу роботу вже до двох років, і він як реф. СБ та член краєвого проводу дивиться на це спокійними, байдужими очима. Далекий розійшовся ще більше і заявив: "Ще не відомо, хто є організація – ви чи ми". Я дальше доказував, що інструкції, видані д. провідником в тій справі, або є переказанням інструкції центрального Проводу, або інтерпретацією їх.

Нарешті, Далекий заявив, що це його така думка, але я можу говорити з іншими членами проводу. Я пішов до к-ра Олекси, але не застав його, бо в ту ніч від'їхав на Гощанщину. Пізніше довідався я від д. Сотника, що в той час Далекий хотів за всяку ціну дістатися до Олекси, взяти на станок д. Вороного, вимусити від нього ліві зізнання і до мого прибуття сфабрикувати протокол, як доказ того, що людина може зізнатися наліво і що з кождого можна зробити агента. Сотник відрадив йому це робити.

25 жовтня зустрічаюся з к-ром Василем, з яким знайомлюся, представляю йому ціль мого прибуття. У розмові вичував, що д. Василь є дійсно революціонером і коли ходить про агентуру, то він багато більше нею цікавиться, ніж сам Далекий. Тут побачив я, що Василь і Далекий критично підходять до певности деяких людей, аналізують їх вчинки й самі приступають до м[...]ших розробок.

При Василеві був провідник Вчорайшанського р-ну східняк Палій[2], якого вже брали на слідство в присутности Олекси, Василя, Далекого, Сотника та Вороного, однак Палій держався і Далекий рішив, що він не винен та казав звільнити. Палія звільнено, але тому, що д. Олекса та Василь підсвідомо відчитували якесь невір'я до нього, бо Палій був багато раз сипаний, як агент. Крім того, як член організації попадає на Рівенщині весною 1944 р. в руки НКВД, але його не арештують, тільки беруть до ЧА, звідки його по кількох місяцях звільняють з огляду на поганий стан здоров'я, але як західняка, бо він подався, що він не східняк, а з Рівенщини (легенда очевидна, коли ще взяти під увагу ті деталі, про які я тут не згадую). Василь рішається за ініціятивою Далекого Палія вислати на Схід, там застрілити і висипати могилу як героєві.

Поговоривши зі мною, д. Василь рішається віддати Палія на слідство, виходячи с того, що так чи інакше його мається ліквідувати. Говорю з Палієм у присутности Василя, і після години часу переконування Палій рішається говорити. Зломило його те, що говорив з ним, як з розконспірованим агентом. Він вияснює про дії агентури організації на Сході від 1944 р. та дає картину тієї організації. З агентури подає Павла, свого зверхника – того якого подав Павло – тепер очолює орг. групи на сході після Павла. З місцевої агентури подає Орла[3], Святославича[4] та Крилатого із вишкільного осередка. Про Орла та Крилатого подавала агентура ще в часі зимових розробок.

Д. Василь повідомляє про те, що віддав Палія, – Далекого та Олексу. Через кілька днів приходить відповідь від Далекого. Грипса читаємо разом з Василем, в ньому Далекий накидається на Василя, як він смів змінити рішення краєвого проводу відносно Палія і віддав його для заспокоєння пристрасти пана з "ліквідаційної комісії організації" (цебто мене). Дальше Далекий пише, що коли цей тип зажадає, то ви віддасте йому Стального, Левадного, Юрка, навіть Ганю[5] (Ганя – жінка к-ра Василя, східнячка, була арештована через НКГБ в Житомирі, де підписала декляраціо) – це надзвичайно вразлива струна друга Василя, завдяки чому, здається, вдалося наставити свого часу Далекому його проти роботи СБ. То й тепер в грипсі вдаряє на цю струнку Василеві, щоб наставити проти мене. В цьому грипсі Далекий пише, що на Заході не впорядку, "хай розглянуться навколо себе, а напевно щось знайдуть, а як не мають чого робити, хай повісяться". Це про провід на ПЗУЗ. (Цей грипс має к-р Василь при собі).

Зміст і тон грипса, зрештою, цілком неслушні, бо к-р Василь чув зізнання Палія, сам говорив багато з ним, обурюють друга Василя, і він починає дещо говорити про Далекого. Згадав мені про розмову, що мав друг Василь з другом Олексою в 1944 р., в якій вони, аналізуючи роботу, скорше сказати, очевидно, бездіяльність Далекого, висловили деякий сумнів навіть щодо його певности, а це з того приводу, що Далекий не виконав тоді конкретного наказу сл. п. провідника Охріма відносно ліквідації східняків з окруження к-ра Олекси: Орла, Жука, Нечая[6] та інших. Далекий цього наказу на власну руку не виконав, мотивуючи це тим, що їх ще можна буде використати. Пізніше вияснилося, яку велику ролю відіграли ці східняки, як агенти НКГБ в розгромі УПА та організації.

Дальше к-р Василь оповів мені такий випадок, який здивував його. Осінню 1944 р. друг Коваль попав перший на сліди внутрішньої законспірованої агентури і взяв на слідство районового референта Березненського р-ну Гаркушу. Той почав говорити про цікаві справи. К-р Василь стояв тоді з Далеким недалеко від постою д. Коваля. Поїхали до нього. По дорозі д. Василь вважав, що коли Гаркушею займеться такий СБ-ист як Далекий, то напевно вияснить багато справ. Яке ж було здивовання, коли Далекий майже не говорив з Гаркушею і за півгодини від'їхав назад на свій постій, де сидів безчинно, в той час як Коваль – здібності слідчі в кого мимо досвіду є обмежені – вів дальше слідство. Тоді вияснено було агентуру на Березненщині.

Пізніше показалося, що Гаркуша був пов'язаний з надрайоновим реф[ерент]ом Галузою, зі східняками Сулимою і Сірим. Від д. Василя довідався я про те, що від певного часу Далекий старався вплинути відносно "гори" – проводу ПЗУЗ, що там щось не в порядку, що нема чого туди їхати, бо нічого там не почується, а коли Василь йшов на стрічу з провідником Ч[упринкою], то був так наставлений Далеким, що провідник має говорити за його жінку Ганю і інше. К-р Василь ствердив, що слідчі групи, які мав створити Далекий для дальшої боротьби з агентурою на основі рішення проводу "Одеса" в квітні 1945 р., так і не були створені.

Після Палія беру стрільця Байку, що був при почоті к-ра Олекси, пізніше к-ра Василя. Вияснилось, що Байка був старим агентом ще з 1940 р. Подав агентуру в почоті Олекси – трьох стрільців, яких пізніше розроблено.

На основі зізнань Палія беремо Крилатого з б[увшого] вишкільного осередку. Цей потверджує приналежність до агентури Орла з вишкільного осередка. К-р Василь рішається взяти Орла, що був тоді військовиком Корецього надрайону. Цілком в

легкий спосіб договорюємось з ним, і він виявнює багато справ, подає свого зверхника по агентурі к-ра Петра, заст. к-ра Кори, що був якраз при Стальному.

В міжчасі беру підрайонового реф. СБ з с. Хотиня Людвипольського р-ну, що два рази був в руках НКВД. Кобзар виявнив стан організації ОУН на Людвипольщині та Березненщині. Показалось, що там так, як в Деражненському, організація була перевербована внутрішньою дорогою зверзу вниз.

Біля 10 листопада зустрічаются вже з к-ром Олексою, Сотником і Далеким. Побачивши Олексу, бачу, що він вже відповідно наставлений Далеким, бо перш за все запитав: "Чи ще мене не засиплють", але коли я представив йому грізний стан в організації того терену, коли він поговорив з к-ром Василем, перейнявся цим положенням так, що мимо протесту Далекого рішено було продовжити слідство дальше, щоб виявнити повністю агентуру в тому терені.

Сам Олекса рішив їхати на стрічу до д. провідника, бо раніше він не спішив під впливом Далекого, який вдаряв на його амбіцію, твердячи, що край – це самостійна одиниця і може дати сама собі раду. До слідчої комісії долучує згідно постанови проводу друг Сотник та друг Вороний, крім к-ра Василя, який вже був при тих розробках і дальше мав бути. Рішено було взяти к-ра Петра, тому що вже про нього й раніше подавали агенти щось чотири рази в зимових розробках.

Петро дуже скоро признається і зізнає найбільше чесно зі всіх агентів, пішовши на повну щирість, він подав свого агентурного зверхника Стального, агентуру в війську. Взятий на слідство Стальний без більшого тиску рішився говорити, а в ході зізнань щиро почав признаватись до своєї роботи. Він подав агентурних зверхників Ореста – окружного військовика та Кузьму[7] – окружного провідника, який має безпосередні зв'язки з начальником обласного НКГБ генерал-майором Трубніковим в Рівному.

В почоті Стального були майже всі перевербовані, за винятком Ситника, Савченка, Махляра, Оксида та Альоші. Решта це втаємничені зв'язкові. Взято на слідство одного з них, Рудого, і зізнання його зійшлися цілком зі зізнаннями Стального. Так само зійшлися зізнання Петра і Стального. Рішено було взяти Ореста і Кузьму, але скоро зорієнтувалися, що треба було брати тільки одного, бо з двома не можна було дати ради, Кузьма зразу почав говорити, говорив направо-наліво, а Орест тримався.

Тим часом більшовики почали робити акцію на ліс. Тому, що справа Кузьми і Ореста дуже поважна, рішено було їх звільнити

і розробити ще кількох агентів, що мали бути пов'язаними безпосередньо з Кузьмою та Орестом. Обох їх звільнено ніби на тій основі, що матеріяли на них вважаються лівими. Я з Сотником від'їхав на Костопільщину, щоб взяти відповідних людей та стягнути друга Панаса, якого мали вислати для очищення агентури в УПА, на основі здобутих матеріялів. На Хвоянці довідуємось, що там є Далекий. Це здивувало нас, бо Далекий мав від'їхати з провідником Ч[упринкою] (так були договорились на нараді проводу 12 листопада). В лісі зустрілися з д. Панасом. Він саме вів слідство з р-вим розвідчиком Костопільського р-ну Колючим. Він був зловлений НКВД-истом і втік з в'язниці. До цього часу встиг змонтувати сітку в нутрі організації та серед населення. Від д. Панаса довідуємося, що має прийти до нього Далекий слухати Колючого, який мав би його переконати, що існує агентура. Дійсно, зустрічаємося з Далеким. Далекого Сотник поінформував про хід розробок, як члена краєвого проводу. Далекий не відповів нічого, лиш розпитав, скільки в мене людей та чи всі вони тут, забрався і відійшов з надр. Зіньком та кількома своїми боєвиками.

Через деякий час прибігає схвильований к-т зв'язкового пункту, довірений боєвик Далекого, і повідомляє д. Сотника про те, що Далекий стрілявся, але тільки ранив себе, і його відвели до двох кільометрів і він хоче говорити зі мною та д. Сотником про важні якісь справи, але маємо прийти тільки вдвох. Коли почали докладніше розпитувати Одчая, в якій обстановці Далекий стрілявся, Одчай став крутити. Це видалося нам підозрілим, бо й стрілу не було чути.

Сотник рішив зразу, що Далекий готує пастку на нас, і післав з Одчаєм д. Панаса перевірити, що там в дійсності сталося. Через дві години вернувсь д. Панас і розповів слідуюче: коли він з Одчаєм прибув на місце постою Далекого, наткнувся на Зінька та 6 боєвиків з відтягненими автоматами. Побачивши, що це Панас, запитали, чи йде Модест із Сотником. Панас відповів, що збираються йти. На запит, де к-р Далекий, Зінько відповів, що стрілявся в криївці і раненого відвезли на хутір, при чому всі стояли біля Панаса і тримали зброю готову до стрілу. Панас побачив, що щось не в порядку. Одчай пішов стежечкою вліво, Панас рішив йти за ним. За Панасом рушили всі з відтягненою зброєю. Створилося напружене положення. Пройшовши 100-200 м, Панас побачив Далекого – цілком здорового, без жодної пов'язки, без жодного знаку від пострілу в голову. Він здивувався, що прибув Панас, а не Модест із Сотником.

В розмові з Панасом заявив, що Модест і Сотник приїхали взяти на слідство Зінька, надр. провідника Костопільського надрайону та слідчого СБ Нечипора. Це все така явна брехня, що мені в голові не міститься, як могла така солідна людина, як Далекий, на це піти. Про Зінька і Нечипора не було тоді і мови. В розмові з ним друг Сотник сказав, що візьмемо Микиту з б[увшого] вишкільного осередку. Після цього Далекий наказав своїм боєвикам опустити зброю, написав мені та Сотникові, що вважає мене НКВД-истом і дає ультимат вибратися за 12 годин з краю "Одеса", бо в противному разі оголосить мою групу диверсійною групою НКВД і за наслідки тоді не відповідає. Друг Панас ствердив, що на постої к-ра Далекого було все готове, щоб арештувати мене та Сотника. Провокативна брехня щодо Зінька та Нечипора, щоб перетягнути їх на свою сторону і мати до своєї розпорядимости їх боївки.

Вважаючи найкращим виходом з ситуації виїхати з терену Далекого, я вислав друга Панаса до к-ра Василя, а сам з Сотником вирушив на захід і 1 грудня долучив до провідника Ч[упринки].

До звіту залучую протоколи:

1 – Палія, 2 – Орла, 3 – Петра, 4 – Стального, 5 – Крилатого, 6 – Байки, 7 – Кобзаря.

Слава Україні!
Слава Героям!

Дня 4 грудня 1945 р.

/–/ Модест

ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 225, арк. 19-20. Копія. Опубл.: Сергійчук В. Десять буремних літ. – К.: Дніпро, 1998. – С. 365-371.

1 Андрій Пашковець – "Коваль", "Кнопка" (1910–1950). У 1944–1945 рр. – слідчий СБ надр., північно-східної ГО, ПСК "Одеса". 1946 р. – реф. СБ Корецького надр. ("Вага"), член тимчасового проводу, реф. СБ ПСК "Степ". Ст. вістун УПА від 31.VIII.1944 р. Поручник СБ від 22.I.1948 р.

2 Борис Гуменний – "Палій" (1923–1945). У 1944–1945 рр. – к-р боївки, пров. Вчорайшанського р-ну Житомирської обл.

3 Єфрем (Охрім) Мовчан – "Орел", "Петро Степаненко", "Петро Степанченко", "Степанченко" (1918–1945). У 1944 р. – пвх. групи "Тютюнник", к-р підстаршинської школи "Тигри". 1945 р. – військовий реф. Корецького надр. Ст. булавний УПА від 11.XII.1944 р.

4 Валентин Рудаков – "Мстиславський", "Святославич" (1918–1945). У 1944-1945 рр. – ШВШ групи "Заграва", пвх. ЗГ "44", політичний референт Білоруської округи ПСК, пвх. "Стародубського" загону.

5 Ганна Дзебас – "Ганя", "Квітка". У 1943–1944 рр. – зв'язкова Житомирського окружного проводу ОУН.
6 Олексій Сухима – "Нечай" (1910–1945). У 1944 р. – співробітник часопису "До зброї", співробітник політвиховного відділу групи "Тютюнник", ЗГ "44".
7 Макар Мельник – "Кузьма", "Кора" (1920–1945). У 1944–1945 рр. – к-р "Стародубського" загону групи "Заграва" та ЗГ "44", пров. Білоруської округи ПСК (1945). Сотник УПА від 24.IV.1944 р.

№ 51
ЗВІТ "СОТНИКА ВОВКА" ПРО РОБОТУ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ

6 грудня 1945 р.

ЗВІТ
Сотника Вовка з терену "Одеса" по ділянці Служби Безпеки

До мого призначення на пост реф. СБ терену "Одеса" в місяці вересні 1945 р. не мав нагоди багато розмовляти з к-ром Далеким, хоч перший раз зустрівся з ним ще в листопаді 1943 р. Приблизно тиждень часу був разом з Далеким в місяці жовтні 1944 р. в совпенському лісі, після першої моєї зустрічі з Вами (Чупринкою) та сл. п. пров. Охрімом, коли мене призначено до к-ра Далекого і доручено мені розвідку, але поставлено в такі умови, що моя праця зводилася до давання інструкції по розвідці районовим і підрай[оновим] розвідчикам. Під час цього перебування разом з к-ром Д. ми ні про що не розмовляли, а навіть склалася така ситуація, що я запитав к-ра Д. чи часом я не знаходжуся під слідством.

Після того було ще пару зустрічей восени 1944 р., але крім дуже скупих службових розмов, інших балачок не було. Найбільше я перебував з другом Омельком. Мені не дали ні одного стрільця, а тому не міг сам пересовуватись в терені. Наступна зустріч відбулась в квітні 1945 р., коли Д. прибув за р. Случ, та з місця заінсценізував "слідство" над Мручком, яким "доказав", що агентура це хороблива уява деяких хорих людей, які мовляв є шкідливі для окруження. Помимо сеансу з Мручком мені прийшлося реферувати про агентуру та боротьбу з нею організації та відділів УПА на Півночі. Д. слухав все з іронічною усмішкою, а час від часу давав запитання, якими намагався розвіяти загрозу, якою є агентура, а навіть осмішити тих, що говорять про потребу боротьби з нею.

Агентура несподівано в лютому і березні 1945 р. дістала по голові, а в квітні відбулася ліквідація решток і дальше робота агентури припинилася, що дало можливість дуже легко Д. виробити наставлення, що агентура хоч і є, але в такій малій кількости, що не робить дуже великої загрози. К-р Мітька не зумів еластично попровадити роботи контррозвідки, а найголовніше не були добре підготовлені до виконання без задразнень своїх обов'язків. На самій роботі обговорювання прав і обов'язків осіб, які провадили персональні справи павставали непотрібні суперечки. В зв'язку з цим було зроблено ряд нетактовних потягнень Мітькою та Панасом (без злої волі), що витворило не здорові відносини між к-рами та контррозвідкою. До того Мітька домагався проведення слідства над Ганею – нареченою к-ра Василя, яка була заарештована та зі завданням повернула, чим наставив особисто проти себе к-ра Василя. Все це к-р Д. зручно використав для вироблення наставлення, що агентури не має, а як і є то не така велика. Попередню роботу СБ, яку провів в терені "Одеса" сл. п. Омелько (Стародуб), назвав рубкою, яку треба припинити.

На нарадах проводу я не був присутній, а тому не знаю, яке офіційно зайняв становище в цій справі провід. Чув, що к-р Д. мав після цього організувати кілька груп слідчих, які рейдували б в терені та переводили б слідства, але групи ці не були організовані, а боротьба з агентурою була в цьому терені припинена цілком. К-ра Мітьку усунули, Панасові різні завдання давали, а я відійшов на вишкіл, на якому мені казали викладати справи СБ. В порозумінню з к-ром Олексою вибрав тему для викладів "агентура в історичній перспективі".

К-р Д. ніколи мене не питав про тему викладів, я тільки пару разів зауважив його присутність і то приходив непомітно так щоб я його не бачив. Коли часами в розмовах, торкалися справ агентури та слідств, Д. твердив, що агентура – наслідок неправильних слідств. На мої зауваження, що під час слідств головних агентів зійшлися клички та місця зустріч, Д. кидав репліки "аніхто не підказав часом тому, що був на станку, що має казати" і т. д.

Д. осягнув те, чого хотів. Робота СБ припинилася, в місяці травень і червень, я з к-ром Олексою і Архипом (Третім), були зайняті на вишколах, а Д. спочивав на лаврах виграної, ні в що не втручався і нічого не робив, робота СБ цілком була паралізована.

Актив, який перебув вишкіл, в більшости був відставлений на Схід. В рішеннях кого відставляти на Схід багато залежало від Д. Можна сказати, що за виїмком рішень про деяких осіб (Іван), слово Д. було рішаюче. Д. в тому часі займав становище реф.

СБ і організаційного реф. терену "Одеса". До низів впровадив те саме, себто ці становища в окрузі, надрайоні та районі займала одна особа.

Д. про агентуру нічого не говорив, але його підголоски як Іван, Роман і їм подібні при кождій нагоді казали, що тих, хто робив розробку на Півночі, треба віддати під революційний суд і вистріляти, і т. д. По закінченню другого вишколу я від'їхав з к-ром О. – передбачався рейд на схід, і знову зустрівся з Д. в серпні місяці, коли я відійшов разом з Д. і р. від к-ра О. По дорозі мені Д. сказав, що я піду до одної зі слідчих груп, але обставини так склалися, що я попав разом з ним до к-ра Ч., де несподівано дістав призначення на становище р-та СБ терену "Одеса".

Призначення було для мене великою несподіванкою, бо знаючи наставлення, яке виробив Д., я бачив в якому тяжкому положенні знайдуся я виконуючи обов'язки реф. СБ. Не відмовився тільки тому, що призвичаївся виконувати накази зверхника, та маючи надію на к-ра О., що за його допомогою якось знайдеться вихід з положення. В часі подорожі назад помічав в Д. незадоволення, а разом з тим дуже ввічливість до мене (солодка, але нудна). Прибувши за Горинь, нав'язався я з надр. Зіньком і Нечипором, яких я повідомив, що я відтепер являюся діловим їхнім зверхником. Під час розмови про ставлення роботи Д. зазначив, що він вилучає села Борівку та Жильжу та що там не потрібно нічого робити. Запропонував мені залишитися в околиці Соломок та розпочати роботу при допомозі Зінька та Нечипора, але маючи на увазі цілість справи вбачав в тому маневр Д. звести мене на манівці, не погодився з ним, зазначивши, що перед розпочаттям перевірки я мушу бачитися з О., ознайомити цілий апарат СБ, та залежно від того вплянувати роботу, бо переведення роботи без пляну я собі не уявляю, тим більше, що за чистку відповідаємо ми обидва, як сказав провідник Ч. На це Д. відповів, що за роботу відповідає провід. Я думаю, що можете розпочати тут роботу, але вважайте як вам краще.

Через пару днів ми від'їхали до лісу Крук–Хвоянка. Д. мені сказав, що мусить тут залишитися, бо має до полагодження багато справ. Я мусів чекати на нагоду, щоб дістатися до к-ра О. Тут зустрілися з Донцем[1] і Кнопкою, яким дав вказівки відносно перевірки кадрів, хоч їх мені офіційно Д. непідпорядкував. Через пару днів прибув Рубайло з роєм кінноти. Я скористав з нагоди та від'їхав з ним до к-ра О. В часі перебування на Круку, коли я в розмові торкнувся, що мені потрібна якась боївка, щоб я міг пересуватися в терені, Д. сказав, що я мушу взяти собі по одно-

му-два чоловіка з теренових боївок, бо ті люди, що він має, частина потрібна для нього, решта призначена на Схід.

Коли я прибув до к-ра О. він вже знав про моє призначення. Нам було легко порозумітися, бо в О. було повне зрозуміння перевірки кадрів. Зустрівся з Кузьмою, який відходив на північ і доручив Кузьмі розробити Людвипольський ВОП. З О. я умовився що в Пустомитському лісі залишу Кнопку, Зінька та Нечипора, які розпочнуть перевірку Костопільського надрайону, а Панасові та Романові доручу перевірку Корецького надр. Разом з к-ром Василем, який прамував на захід (на стрічу до к-ра Ч.), я відходжу і на Круку в'яжуся з Д. На другий день к-р В. відійшов дальше, а я залишаюся з Д. Того ж дня прибули Панас і Роман.

На другий день підходить до мене і каже, що Д. казав йому•, що він має залишитися з ним. Мене здивувало, що Д. хоче мене ставити перед доконаними фактами і далі диспонує не тільки людьми мені підпорядкованими, без моєї згоди, але й мною самим. Перед від'їздом мені каже: "Я й забув Вам сказати, що Ви маєте залишитися з Кнопкою, а я заберу з собою Панаса і Романа і від'їду, побачуся з О. і пізніше поїду на Гощанщину". Я на це відповів, що на Круку з Кнопкою я поки що не маю що робити, а не зле буде коли ми разом обговоримо дальшу працю з О. На це Д. відповів – як вважаєте.

Роман і Панас звітували про свою працю по перевірці Корецького району, перевіряли понад два місяці. По дорозі про працю по перевірці Корецького надр. говорив з Панасом, який розповів, як провадилася перевірка та що її можна було закінчити раніше.

Коли прибули до к-ра О., обговорили між іншими справами і справу перевірки кадрів, при чому було поставлено, що починаючи від підрайонового до гори, які були зловлені не відсепаровуємо, а розробляємо, а вниз, керуючись добром справи, можна відсепарувати. Панаса залишили коло О. з завданням прочистити групу зі Сходу, та прочистити Корецький р-н, який виділили, як р-н спец. призначення. Я ж мав забрати Романа та з ним дістатися до Пустомитського лісу, де мав приспішити розпочаття чистки в Костопільському р-ні. Пов'язавшись з Романом, виявилось, що людей своїх Роман порозсилав, а деякі залишилися хорі і не було з ким їхати, і тому план мусів змінити. Ві[д']їхав я разом з Д. на Гощанщину, де разом з Д. перевірив Гощанський ВОП, зробили відправу з місцевим активом, на відправі були присутні провідник р-ну Заверуха, військовик р-ну Орел та реф. СБ Труба[2]. Тому що терен був загрожений та передбачалося виведення військ

з терену, розробок не переведено, а доручено було Романові перевести слідство над 6-ма особами з ВОП-у, а Труба дістав завдання розстріляти дві особи, які своїми поступками компромітували УПА та організацію в терені (грабунки, п'янство, биття жінок і т. д.).

Від'їхали на зустріч з командиром О. і В., який мав повернути з заходу. Нав'язавшись, Романа завернули назад зі завданням перевести слідство та допильнувати виконання завдання Трубою. Під час зустрічі були обговорені біжучі справи разом з О., В. і Д., а також постановлено, що для кращого порозуміння я буду перебувати з Д., а О. з В. умовилися на наступну зустріч – роз'їхалися. При від'їзді я підпорядкував Панасові приділений мені рій людей з к-ром Сівачом і дав завдання, а сам від'їхав разом з Д. до Крука, де мав бути стягнений Тучинський ВОП з к-ром Очманою, на якого було дуже багато матеріялів.

На Круку застали Зінька, Нечипора і Кнопку, а також провідника Модеста. Прибуття друга Модеста Д. дуже поденервувало, а особливо тоді, коли довідавсь про ціль прибуття. Дуже Д. шкодував, що не мав під рукою кінноти, щоб дістатися до к-ра О. раніше від Модеста. Хотів їхати разом, або окремо. В понервованні висказав, що хоче попередити Модеста і взяти Петра (Вороного) на станок, вимусити зізнання і довести до того, що під тортурами признався до агентури та цим протоколом доказати, що агентом можна кождого зробити, хоч би і не був агентом.

Через кілька день одержали почту від Василя, який писав, що друг Модест розробив Палія. Д. не знаходив собі місця. Написав відповідь. Казав мені, що радить В. віддати Ганю на станок. Якраз прибув Роман з кіннотою і ми поїхали на умовлену зустріч з к-ром О. Зустрілися приблизно 4.11.1945 р. на Гощанщині та разом поїхали на зв'язок до к-ра В. Зустріч не відбулася і повернули назад з-за Случа, мали тут сутичку з більшовиками, але зустрілися зі зв'язковими від В. і попрамували на зв'язок іншою дорогою, яка лежала через Крук.

На Круку довідались, що Зінько розробив Очману, що Тучинський ВОП є диверсійною групою НКВД і т. п. Д. в присутности моїй і к-ра О. почав говорити, що не має там жодної агентури, що то звичайний бандитизм, що Очмана здеморалізувався і його треба за це розстріляти.

Від зв'язкових довідались, що друг Модест розробив Орла і це ще більше роздратувало Д., який почав гори валити на В. Нав'язавшися з В. і Модестом 12.11.1945 р. і того ж дня відбулася балачка, на якій були присутні О., В., Д., Модест і я, після якої

О. від'їхав на захід і мав зі собою забрати Д., а я з В. та другом Модестом залишилися провадити розпочаті справи. Слідства велося в лісах за Случем, де розроблено біля 20 осіб, а між ними важніших агентів, як Петра, Стального, Крилатого і т. д.

З огляду на те, що агентура заторкала осіб з висшого провідного активу та командування УПА, як Кузьма, Орест і т. д. друг Модест вирішив вертати до к-ра Ч. для одержання дальших зарядджень в тій справі. З-за Случа ми виїхали (Модест, я і Вороний) біля 25.11.1945 р. і затрималися в Пустомитському лісі, де довідалися що к-р Д. не поїхав з к-ром О. на стрічу до Ч. Тут зустрічаємо Опанаса, а за годину приходить до нашого постою сам Д. Я інформую його про хід справ на Півночі. По вислуханню моєї інформації, яка тривала з пів години, к-р Д. поденервований відходить і за 20 хвилин присилає районового орг. сітки Відчая, який заявляє нам, що Д. стрілявся, є тяжко ранений і хоче зі мною і з другом Модестом говорити. Мені це все видалося підозрілим, тому відраджую Модестові піти на стрічу до Д., а для провірки я посилаю Опанаса, який ствердив, що друг Д. є живий і здоровий та що його люде чекали з відтягненою зброєю на моє і Модестове прибуття. Коли цей підступ Д. не вдався, він пише мені і Модестові записку в якій "наказує" нам до 12 годин вибратись з терену "Одеса". По одержанню тих записок ми поїхали дальше на захід і з к-ром Ч. сконтактуватися 2.12.1945 р. та усно позвітували про всі справи.

Тут хочу згадати ще, що коли на нарадах проводу терену "Одеса" ми розмовляли про перевірку кадрів, все виглядало гаразд і ми доходили до однозгідності, а коли приходило до праці, то її за малими виїмками, де Д. не мав впли[ву], не можна було рушити. Докладно не можу передати змісту з розмов з Д., але зводилися вони до слідуючого:

1) Агентура коли і є то дуже слаба.

2) Не всі завербовані працюють.

3) Друга Модеста називав "ліквідаційна комісія", яка має за завдання ліквідувати організацію.

4) Ні одного свого стрільця не дам на розробку.

5) Коли і є агентура то в горі, бо їм залежить на ліквідації організації.

Постій, дня 6.12.1945 р.

/–/ Сотник Вовк[3]

ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 225, арк. 21-23. Копія. Опубл.: Сергійчук В. Десять буремних літ. – К.: Дніпро, 1998. – С. 372-377.

1 Іван Ковальчук – “Донець” (1923–1945). У 1944–1945 рр. – реф. СБ Костопільського надр., слідчий СБ ПСК “Одеса”.
2 Павло Усачук – “Труба” (1916–1947). У 1945 р. – реф. СБ Гощанського р-ну. Старший вістун УПА від 23.ІІ.1947 р.
3 “Вовк”, “Голосіївський”, “Лига”, “Сотник”, “Сотник Вовк” (–1945)*. У 1944 р. – керівник ВВР, воєнний юрист штабу групи “Тютюнник”. Референт СБ ПСК “Одеса” (1945). Майор УПА від 24.IV.1945 р.

№ 52
ДОДАТОК ДО ЗВІТУ “СОТНИКА ВОВКА” ВІД 6 ГРУДНЯ 1945 р.

7 грудня 1945 р.

Д О Д А Т О К
до звіту Сотн[ика] Вовка
(зауваги Сотника Вовка до т. зв. “республіки” к-ра Д.)

Крук–Хвоянка:

На Круку – хуторах і в лісі міститься к-ра Д. пункт. На хут. є три хати. Перша під лісом, до якої мало заходить, друга Шинкаручки, де щодня хтось з людей Д. мусить бути. Вечером приходять стрільці, де готовиться їжа (вечеря) на більшу чи меншу кількість людей. Постійно знаходиться дві жінки – Лисичка та сестра Івана Ніна, а часом і друга сестра Івана. Після вечері відходять всі до лісу, де перебуває від 10-ти до 15-ти чоловік, група під зверхництвом стрільця Одчая, який разом є керівником зв'язку та завідує всіма архівами. Рівно ж він знає, де переховується гроші та дорогоцінності. Ця група перебуває по кілька тижнів на одному місці постою, до якого провадять стежки від Крука та Хвоянки.

Є ще третя хата на Круку, в якій замешкує селянин Матушевський (оскільки я не помиляюсь), якого син зловлений та знаходиться в Рівному. В вересні місяці був повернувся додому, і я чув розмову, що він може зрадити і тому на порядку стояла справа унешкідливлення та ліквідації цілої родини, але тому що ця родина нараховує кільканадцять осіб, довго дискутували, що з нею робити, та далі перестали про це говорити. В тому ж часі стрільці в міру потреби ходили до Матушевського по мед, масло, яблука та позичали коней для своїх потреб. Сьогодні ця родина далі залишилася, а син далі до [...] Рівного.

---

* *Прізвище та дата народження не устійнені.*

К-р перебуває з своєю групою, але окремо з більшою чи меншою групою в тому лісі. Вночі ближче до Хвоянки, а ранком міняється постій в сторону шляху на М. Селища, або за шлях. Вечером на заході сонця йдеться на вечерю, часом перед тим замовлену, а іноді і не замовлену, на Крук і Хвоянку. На Хвоянці є три хати, до яких заходиться на вечерю – в голови сільради, який не живе (забитий більшовиками), друга в секретаря (не живе), тут постійно перебуває теща Д. та дружина, коли перебуває в тих околицях.

В хаті є двоє дівчат, які рахуються нареченими стрільців з почоту Д., і хата Макара – який був зловлений, сидів в Костополі, відісланий до праці в гарбарні, а звідтам за хабар звільнений директором гарбарні. Дочка його також була зловлена разом з машиністкою Волошкою та випущені обидві з Людвиполя. Тепер Волошка (машиністка) вийшла заміж з Чулого, який перебрав від Одчая архів, і разом працюють. Вдень перебувають в лісі з охороною трьох стрільців. Вечером ходять до Макара на вечерю. В лісі перебувають недалеко криївок, півкільометра від Хвоянки. Після вечері відходиться до лісу, ночується знову в тому ж кварталі між Хвоянкою та Круком, а на ранок до шляху, що йде через ліс до М. Селищ.

В останній час наступила зміна. По вечері йдеться до криївки приблизно кільометр, де спиться, до полудня, а пополудні виходиться до лісу, де полагоджується справи. З ранку по околиці перепроваджується розвідка при помочі Лисички на Хвоянці, Березині, Погоріловці і Круку. На зв'язку Одчая є стрільці з районів і надр. (зв'язкові), серед яких є зловлені та випущені. Приходять на зв'язок з поштою і всі знають про Крук і Хвоянку та де кого можна знайти. В лісі часто перебувають боївки Березнянського, Тучинського і Костопільського р-ну, боївка Нечипора та інших.

Всі знають в цілій окрузі, що Крук–Хвоянка – то резиденція к-ра Д. В терені крутяться озброєні люде, невідомо, кому підлягають. Одного з таких, Баламута, Кнопка арештував з наказу Д., який багато собі позволяв та деморалізував терен. Цей Баламут добре знав, хто перебував в лісі Хвоянка–Крук, навіть знає псевда всіх стрільців. Баламут втік, пішов до більшовиків, водить НКВД в Березині, Мокрому, але на Крук і Хвоянку не приводить.

В вересні місяці живого спіймали на варті за Случем бандита – стрільця з почоту Д. Через кілька днів стрільці Д., які долучили з Крука, оповідали, що хтось водив більшовиків, де стояла кіннота Д., та що більшовики знали, в кого брали овес, але раптом

перестали говорити про це. Через якийсь [час] Д. казав мені, що то неправда.

До лісу ціле літо ходять баби з Хвоянки, Мокрого, Погоріловки та інших сіл по ягоди, а цілу осінь і селяне їздять не тільки з цих сіл, але аж з-під Моквина по дрова, все бачать, бо ніхто зі стрільців не конспірується. Майже кождий стрілець має наречену, а деякі й по дві. Відвідують своїх наречених при кождій нагоді. Незважаючи на це, більшовики не навідуються в цей закуток лісу і від серпня місяця були по одному разу на Круку та на Хвоянці з поставкою. В тому ж часі совпенський ліс, в якому ніхто 4-5 місяців не перебуває, контролюється дуже часто, як рівно ж під Матієвкою часто більшовики перевіряють ліс.

Між селами Даничів, Головниця, Копитів і асфальтом Корець–Рівне знаходяться так звані соснини, Лози Головницькі, Лози Даничівські, Лози Богданівські та Лози Корецькі в віддалі найдалі 3-ох км від асфальту. На тих хуторах майже рік перебуває, чи вірніше має базу Роман (Твердий). Це є центральне місце, звідки він робить в міру потреби рейди. За асфальт на Крилівщину (Корецький р-н) та Гощанщину, або на північ до Клецької та далі до Крука–Хвоянки.

Не було випадку, щоб кінноту Романа колись нагнали з Лоз. Роман каже, що це тому, що він завше веде глибоку розвідку. Вживаючи кінноту та розвідку при помочі дівчат. Також не раз каже, що це доказ, що агентури немає. На тих хуторах перебуває його дружина та 3-5, а часом і більше стрільців по завданням, як заготівлі харчів, овса, роблення сідел і т. п. Коли прибуває на хутора, зараз зв'язується з дівчатами (б[увшими] зв'язковими), серед яких є місцеві, з інших сіл, а також одна східнячка. Більшість з них були зловлені більшовиками та випущені. Розсилає їх на всі сторони. Попереджує голову в Головниці, який, як оповідає Роман більшовиків ніколи не веде на ці хутора, коли Роман там кватирує. Коли цього не може зробити, то попереджує. Навколо по хуторах, один до двох кільометрів, більшовики перевертають хутори, а туди, де кватирує Роман, ніколи не йдуть. Можна завважити, що коли від'їздить Роман на південь на Гощанщину, то там вже застає свою дружину, яка ще вдень переїздить на нове місце постою. Також можна зауважити на Гощанщині, на Жаврівських хуторах чи в Глубочку, або на Крилівських хут. не тільки дружину Романа, але й тих самих дівчат, яких зустрічається на Головницьких Лозах. Завше Роман вночі відходить часом з два кільометри від відділу ночувати до дружини, беручи одного козака. При відділі неодмінно гармошка, дівчата, – весело живеться.

Ніколи не має перемаршу, щоб хтось не відбився, а особливо майже завше відбивається Токар (з почоту Максима). Всі потрапляють на місце постою як часом не того, то другого дня. Все це приймається жартами як веселий випадок. Той же Токар з іншими пописується парадуванням по асфальті, почепивши золоті погони та велику кількість медалів та орденів на груди. Все це сприймається як велика відвага Токара з певною веселістю. Останній час Токареві доручена диверсійна група на асфальті. Ціле літо і осінь систематично робили засідки в околиці, а в Лозах Роман в той час перебував по 2-3 дні, і там ніколи засідок не було.

В кінці місяця жовтня більшовики зловили стрільця Сашу, який з іншими залишений був по завданню на хуторах, але він [...] нікого не видав, а навіть не признався, хто він, звідки родом. Проте ціла околиця знає, що він родом з Даничева та що він зловлений в клуні своєї сестри. Саша знає про всі криївки з харчами, зі зброєю, сідлами та всі зв'язкові кватири. Все спокійно сидить на місцях, як би нічого не сталося. Про це більше може сказати друг Панас, який без перерви перебуває з Романом два місяці. Останніми часами Д. доручив Романові офензивну розвідку в містах, яку Роман починає будувати за вказівками Д. через родини "стрибків". До речі, одною зі зв'язкових кватир Романа є родина "стрибка" на хуторі коло с. Крилова Корецького р-ну, "стрибок" знаходиться в Гощі.

Постій, дня 7.12.1945 р.

/–/ Сотник Вовк

ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 225, арк. 21-25. Копія. Опубл.: Сергійчук В. Десять буремних літ. – К.: Дніпро, 1998. – С. 377-380.

№ 53
ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ЛІКВІДАЦІЮ ВОРОЖОЇ АГЕНТУРИ

15 січня 1946 р.

ПОЯСНЕННЯ

до особистих документів Соловйова

В місяці жовтні 1945 р. диверсійна група кінноти під командуванням к-ра Бойка[1], закватирувала на хуторі Глупанин, Здолбунівського р-ну. До кватир, де були закватировані повстан-

ці, біля 11 год. дня під'їхала підвода з 3-ма більшовиками. К-р Бойко, підпустивши підводу до кватир, короткою серією з кулемета вбив над'їжджаючих більшовиків. Між вбитими, як вияснилось з документів, був також Соловйов.

Соловйов в часі окупації більшовиками Західно-українських земель, в часі 1939-41 рр. був начальником РО НКВД Мізочського р-ну Рівенської области.

З прізвищем Соловйова довелося працівникам СБ на ПЗУЗ познайомитися ближче щойно весною 1944 р., при розробці агентури при відділах УПА-Південь – групи к-ра Енея, та орг. сітки в Здолбунівськім надрайоні. При згаданих розробках показалося, що Соловйов, ще за першої більшовицької окупації мав в Мізочському р-ні широко зорганізовану агентурну сітку, яку в першій мірі підготовляв до боротьби з ОУН.

На час німецької окупації ЗУ Земель ту агентуру очолив Спічак Нітіхор Артемович (пс. в УПА Бистроум) зі с. Дермань Мізочського р-ну. До ближчих співробітників Спічака Нітіхора, як керівного активу агентури в часі німецької дійсності належали: Сидорчук Мелетій Сергійович (орг. пс. Ілько) зі с. Дермань, Рудий Василь (орг. пс. Лебідь) зі с. Дермань та Сокіл Адам (орг. пс. Вертун) зі с. Коршова Мізочського р-ну.

З приходом більшовиків вдруге на ЗУ Землі в 1944 р. – вертається в Здолбунівщину і Соловйов і дістає призначення о/у обласного НКГБ Рівне, на три райони Здолбунів, Мізоч і Остріг.

Соловйов з місця пов'язується зі залишеними своїми агентами, та безпосередньо керує агентурою в тому терені в боротьбі з ОУН і УПА. Тут проявляє велику активність та стає найбільш популярною особою серед агентури. Він особисто керує майже кождим важнішим агентом, відбуває постійно стрічі, дає інструктажі та вкладає плани по знищенню провідних осіб ОУН і УПА.

В короткому часі розбудовує широку агентурну сітку в УПА, яку по зліквідованню Бистроума очолив знаний агент Тирса[2]. Сам Соловйов держить зв'язкі з іншими агентами в УПА, як Лихом[3], Хмарою, Коваленком та перевербовує при їх допомозі в 80% курінь УПА Коваленка.

По орг. сітці розбудовує дві агентурні сіткі в Здолбунівському надрайоні, які очолюють – першу Сидорчук Мелетій (Ілько) і другу Спічак Олексій (Луговий).

При допомозі цих агентурних асів, та їх агентури переводить Соловйов ліквідацію провідного активу УПА і ОУН, а саме: к-ра Ясена, к-ра Чорноту, надр. провідників – Самсона[4] і Лободу, надр. осередок СБ в числі 8 осіб з Чорноморцем на чолі, райо-

нового СБ Галайду[5] та 5-ох його боєвиків, шефа зв'язку Славка та багато інших. За знищення к-ра Ясена одержує Спічак Олексій (Луговий) від Соловйова призначення і звання лейтенанта.

Треба підчеркнути що Соловйов протягом 1944 р. розбудував в висше згаданому терені дуже велику агентурну сітку, яка рекрутувалася з арештованих б[увших] співробітників УПА чи ОУН головно жінок, якими Соловйов дуже любив послуговуватись як особистими зв'язковими.

Тут слід згадати, що майже кожда молода дівчина, яка була арештована і ангажована Соловйовим до агентурної роботи, була крім того використана Соловйовим фізично, а всіх кращих дівчат призначував своїми особистими зв'язковими, які при кождій зустрічі, приносячи почту, мусіли уприємнювати йому хвилини.

Вістку про зліквідовання Соловйова населення в тих теренах приняло з великим задоволенням, бо не один мужчина, жінка чи дівчина відчули на своїй спині руку того НКВД-івського ката.

Соловйов похований в Здолбунівському парку, де за його вірну службу побудували більшовики йому памятник.

Дня 15.I.1946 р.

/Чупринка/

ЦДАГО, ф.3838, оп.1, спр.4 а, арк.41. Оригінал.

1 Микола Місько – "Бойко", "Чорнота" (1922–1945). У 1944 р. – к-т СБ Здолбунівського р-ну, надрайону. 1945 р. – к-р кінної диверсійної групи, охорони осередку СБ ПЗУЗ. Хорунжий УПА від 24.IV.1945 р.

2 Іван Фридрих – "Тирса" (–1944)*. У 1944 р. – організаційно-мобілізаційний реф. ВО "Богун".

3 Олександр Поліщук – "Ворон", "Дик", "Кайдаш", "Лихо" (1913–1944). У 1944 р. – господарчий реф. Здолбунівського р-ну, к-р куреня УПА-Південь.

4 Данило (Адам) Стернійчук – "Самсон" (1918–1944). У 1944 р. – пров. Здолбунівського надр.

5 Трохим Лахман – "Галайда" (1920–1944). У 1944 р. – реф. СБ Мізочського р-ну.

** Рік народження не устійнено.*

№ 54
СПИСОК ПОЛЕГЛИХ ПРАЦІВНИКІВ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ НА ПЗУЗ

Лютий 1946 р.

Робітники СБ на ПЗУЗ
які впали в боротьбі за УССД в 1943–1945 рр.
(не повна листа)

Праця робітників СБ на ПЗУЗ в 1943–1945 рр. позначилася тяжкою боротьбою з різного виду зовнішньою, а в основному внутрішньою агентурою НКВД в рядах УПА і ОУН.

В оздоровленню революційної визвольної боротьби УПА і рядів ОУН на ПЗУЗ робітники виявили велику ідейність, посвяту і революційну працьовитість. В тій боротьбі віддали свою [...] і життя, як рядові так [і] керівні революціонери – робітники СБ.

1. Безрідний[1] – референт СБ при проводі ПЗУЗ, родом з Галичини, років 36, довголітній член ОУН, довголітній в'язень польської тюрми. Згинув в бою з більшовиками – дострілившИ себе пістолем, весною 1944 р. на Сарненщині, Полісся.

2. Мітла – Макар – реф. СБ при проводі ПЗУЗ, родом з Луцького р-ну, років біля 30, освіта середня, старий член ОУН, знаний підпіляк, організатор ОУН на Волині ще за більшовицької окупації 1939-41 рр. Згинув в бою з більшовиками дня 25.3.1945 р. на Суховецькому хуторі, р-н Клєвань, обл. Рівне.

3. Золотар – робітник СБ осередку сл. п. Мітли, родом з Галичини. Згинув в бою з більшовиками 25.3.1945 р. на Суховецькому хут., р-н Клєвань, обл. Рівне.

4. Яр – робітник СБ осередку сл. п. Мітли, родом з Галичини. Згинув в бою з більшовиками 25.3.1945 р. на Суховецькому хут., р-н Клєвань, обл. Рівне.

5. Стефко – слідчий при осередку сл. п. Мітли, родом з Галичини, освіта середня, згинув в криївці в Рівенському р-ні в березні 1945 р.

6. Гарасин – Володимир, Козяр Анатолій[2], родом з с. Піддубці, р-н Теремне, обл. Луцьк, років біля 32, освіта середня. Довголітній член ОУН, від 1942 р. працював референтом СБ ГО, а від грудня 1944 р. слідчим при проводі на ПЗУЗ. Згинув в бою з більшовиками 8.6.1945 р. в садівськім лісі, р-н Торчин, обл. Луцьк.

7. Коля – Борис[3] – слідчий осередку СБ при проводі ПЗУЗ, родом зі Залав'я, р-н Острожецький, обл. Рівне, років 23, освіта

неповно середня. Згинув в бою з більшовиками в лісі Червоний Бір на Поліссі в лютому 1945 р.

8. Стародуб – Омелько, Омельчук Дмитро – слідчий осередку СБ при краєвім проводі, родом з Дерманя I, р-н Мізоч, обл. Рівне, освіта середня, років біля 30. Згинув в бою [з] більшовиками в лютому 1945 р. в борівських лісах за Случем на Поліссі.

9. Шворний – реф. СБ при окрузі, родом з Костополя, років біля 30, освіта середня. Згинув в бою з більшовиками в липні 1945 р.

10. Дуб, Ушинський Микола – слідчий СБ при окрузі, родом з Дерманя, р-н Мізоч, обл. Рівне, освіта середня, років біля 30. Згинув в бою з більшовиками в Колківському р-ні в листопаді 1944 р.

11. Корній – Куба, Кравчук Микола – канцелярійний робітник СБ осередку ГО "Південь", родом з с. Дерманя 2, р-н Мізоч, обл. Рівне, років біля 25, освіта середня. Згинув в криївці в бою з більшовиками на Кореччині весною 1945 р. (березень).

12. Остап – канцелярійний робітник СБ осередку ГО "Південь", родом зі Львова, років біля 27, освіта середня, згинув в квітні 1944* р. на Брідщині, переходячи фронт з почтою.

13. Шершень – реф. СБ при штабі к-ра Енея, родом з с. Спасова, р-н Мізоч, обл. Рівне, років біля 27, освіта середня. Згинув в криївці в с. Спасові в листопаді 1944 р.

14. Залізо – референт СБ при штабі к-ра Ясена, родом з с. Спасова, р-н Мізоч, обл. Рівне, років біля 25, освіта середня. Згинув по геройськи в криївці в с. Спасові в листопаді 1944 р.

15. Байка – робітниця СБ, слідча, родом з Крем'янця, років біля 25, освіта середня. Згинула весною 1945 р. в лісі біля Медведівки, р-н Людипіль, обл. Рівне.

16. Грім – Чубарик, Рудий Пилип – реф. СБ Корецького надрайону, родом з с. Дерманя, р-н Мізоч, обл. Рівне, років біля 23, освіта середня. Згинув в засідці на Кореччині весною 1944 р.

17. Кузьма – слідчий СБ при Рівенському надрайоні, родом з Оржева, р-н Клєвань, обл. Рівне, років біля 23. Згинув заскочений більшовиками на Оржівськім хуторі восени 1944 р.

18. Чорний – реф. СБ Клєванського р-ну, родом з Клєванщини, років біля 24. Згинув на Оржівськім хуторі восени 1944 р.

19. Явір – боєвик ВОП-у СБ. Згинув 12.2.1944 р. в с. Карпилівка в бою з більшовиками.

---

* *У тексті:* 1945

20. Кривоніс – боєвик СБ. Згинув в бою з більшовиками в с. Тушебин, р-н Острожець, дня 11.4. 1944 р.

21. Медвідь – боєвик СБ. Згинув в бою з більшовиками в с. Тушебин, р-н Острожець, дня 11 4. 1944 р.

22. Комар – боєвик СБ. Згинув в бою з більшовиками в с. Тушебин, р-н Острожець, дня 11.4.1944 р.

23. Чайка – боєвик СБ. Згинув в бою з більшовиками в с. Тушебин, р-н Острожець, дня 11.4.1944 р.

24. Тар[а]с – політвиховник при боївці СБ. Згинув в бою з більшовиками в с. Тушебин, р-н Острожець дня 11.4.1944 р.

25. Юрко – боєвик СБ. Замордований прилюдно більшовиками в с. Ясеничі, р-н Дубно, дня 9.3.1944 р.

26. Крук – боєвик СБ, під час бою з більшовиками в с. Тушебині, р-н Острожець, пропав без вісти, дня 11.4.1944 р.

27. Відважний – боєвик СБ, під час бою з більшовиками в с. Тушебині пропав без вісти, дня 11.4.1944 р.

28. Чечель – Макар – реф. СБ Рівенського р-ну. Окружений НКВД-истами в хаті в с. Шостакові, р-н Рівне дня 2.5.1944 р. – застрілився і згорів в хаті.

29. Чепчик – боєвик р-нової боївки СБ. Окружений 2.5.1944 р. в с. Шостакові – застрілився і згорів в хаті.

30. Крук – к-р боївки СБ, застрілився в криївці в травні 1944 р.

31. Триліс – Тайтак – к-р боївки СБ Клєванського р-ну, згинув в травні 1944 р. під час акції в лісі.

32. Вишня – боєвик СБ Клєванського р-ну. Згинув в травні 1944, р. в окруженні застрелився.

33. Черетяний – розвідчик СБ, згинув в бою з більшовиками 1.4.1944 р. на Клєванщині.

34. Гамалія – шеф р-нової розвідки СБ. Згинув дня 1.5.1944 р.

35. Шершень – боєвик СБ Олександрійського р-ну, обл. Рівне. Згинув в бою з НКВД в Котові весною 1944 р.

36. Захар – реф. СБ Олександрійського р-ну, обл. Рівне, років б. 24, згинув з рукі агента НКВД в часі бою з більшовиками весною 1945 р.

37. Коршун – боєвик СБ, замордований більшовиками під час переходу фронту 23.1.1944 р. в с. Мощаниця, р-н Мізоч.

38. Боровик – боєвик СБ Тучинського р-ну, згинув під час переходу фронту 25.1.1944 р.

39. Рибалка – боєвик СБ, народжений 1925 р. Згинув в с. Симонові, р-н Гоща, 10.8.1944 р. від вибуху власної гранати.

40. Довбня – боєвик СБ Тучинського р-ну. Згинув 11.2.1944 р. при виконуванні завдання в м. Тучині.

41. Яничар – працівник СБ Гощанського р-ну. Застрілився дня 12.3.1944 р. під час акції більшовиків в с. Сапожині, р-н Гоща.

42. Жур – боєвик СБ Тучинського р-ну, в бою з більшовиками в с. [Моща]ниця був тяжко ранений і помер.

43. Загірний – боєвик Тучинського р-ну. Згинув дня 17.3. 1944 р. на кольонії Красниця.

44. Сирена – реф. СБ підрайону (р-н Гоща). Згинув в с. Дулібах 18.4.1944 р.

45. Бобер – працівник СБ Рівенського надрайону. Згинув під час більшовицької акції в с. Матіївка 9.4.1944 р.

46. Шпак – боєвик СБ Рівенського надрайону. Згинув в бою з більшовиками в с. Матіївка 9.4.1944 р.

47. Тополя – підрайоновий реф. СБ Гошанського р-ну, народжений 1924 року. Заскочений більшовиками на хут. Терчин дня 2.4.1944 р. Застрілив з пістоля двох НКВД-истів, а одного тяжко ранив, тоді розірвав себе гранатою.

48. Вовчок – боєвик СБ Гощанського р-ну, 1914 р. народження, застрілився будучи окружений більшовиками на хуторі Терчин дня 2.4.1944 р.

49. Терновий – працівник СБ Гощанського р-ну, років б. 31, заскочений більшовиками в с. [...] Краєві дня 12.4.1944 р., де лежав хорий – вискочив на стрих хати і не маючи при собі зброї перерізав собі ножем горло.

50. Нечипор – заступник р-нового реф. СБ. Заскочений більшовиками дня 3.5.1944 р. в с. Микулині Гощанського р-ну, вскочив в Горинь і втопився.

51. Кодя – боєвик СБ Тучинського р-ну. Згинув 3.5.1944 р. в с. Микулині.

52. Острий – боєвик СБ Тучинського р-ну. Згинув 3.5.1944 р. в с. Микулині.

53. Борсук – боєвик СБ Тучинського р-ну. Застрілився в часі акції в с. [Мала]тині дня 13.5.1944 р.

54. Дем’ян – боєвик СБ Тучинського р-ну. Згинув 21.5.1944 р. в с. Пустомитах.

55. Хмара – боєвик СБ. Згинув в бою з більшовиками на хуторі Дубінці дня 28.2.1944 р.

56. Хмарний – заступник реф. СБ Гощанського р-ну. Застрілився в криївці в с. Краєві дня 6.6.1944 р.

57. Дубчак – к-р ВОП-у – СБ. Згинув в бою з більшовиками в лісі біля Колесник, р-н Гоща дня 7.6.1944 р.

58. Оріх – боєвик СБ Гощанського р-ну. Згинув 6.8.1944 р. в с. Сергіївка.

59. Лебідь – ройовий боївки СБ Гощанського р-ну. Згинув в бою з більшовиками в лісі б. с. Колесник дня 7.6.1944 р.

60. Лев – станичний СБ с. Сергіївка, р-н Гоща. Згинув під тортурами НКВД дня 8.7.1944 р.

61. Осип – реф. СБ надрайону, родом з Ковельщини, років біля 27, освіта середня, добрий слідчий. Згинув літом 1945 р.

62. Юрко – реф. Луцького надрайону, років біля 25, родом з Луцького р-ну. Згинув в бою з більшовиками 28.2.1945 р. на хуторі Садівські Дубини, р-н Торчин.

63. Лом – к-р боївки СБ Луцького надрайону. Згинув в бою з більшовиками 28.2.1945 р. на хуторі Садівські Дубини, р-н Торчин.

64. Івась – реф. СБ Олицького р-ну, років б. 25. Згинув в бою з більшовиками літом 1945 р.

65. Луговий – реф. СБ Олицького р-ну. Згинув з руки агента НКВД літом 1945 р.

66. Підкова – реф. СБ Колківського надрайону, років б. 26. Згинув в бою з більшовиками зимою 1944-45 рр.

67. Олекса – слідчий СБ при надрайоні, родом зі СУЗ (р-н Хмельники, обл. Вінниця), років б. 25. Згинув в бою з більшовиками в лісі Червоний Бір на Поліссі в лютому 1945 р.

68. Чорнота – Олійничук Андрій з с. Ст[ара] Мощаниця, р-н Мізоч, обл. Рівне, з 1910 р. народження, реф. СБ Колківського надрайону. До грудня 1944 р. був р-новим СБ Мізочського р-ну. Згинув в бою з більшовиками весною 1945 р.

69. Граб – реф. СБ надрайону Дубно, родом з м. Рівне, років б. 26, освіта середня, добрий слідчий. Згинув в травні 1944 р., будучи ранений дострілився.

70. Софія – машиністка СБ при Дубенському надрайоні (сестра сл. п. Граба), родом з м. Рівне, років 24, освіта середня. Згинула в бою з більшовиками в червні 1945 р.

71. Ватра – слідчий СБ при осередку ГО "Південь". Родом з Дубенщини, років біля 35, старий член ОУН. Згинув в криївці в червні 1944 р.

72. Мамай – реф. СБ Дубенського надрайону, родом з р-ну Дубно, років 37. Згинув в червні 1945 р.

73. Стріл – слідчий СБ Дубенського надрайону, родом з р-ну Козинь, обл. Рівне, років б. 24. Згинув в червні 1945 р.

74. Палій – реф. СБ Крем'янецького надрайону, років б. 30. Старий член ОУН. Згинув в бою з більшовиками в червні 1944 р.

75. Терешко – реф. СБ Корецького надрайону, родом з с. Стадниці, р-н Остріг, обл. Рівне, років б. 35. Старий член ОУН. В'язень польської тюрми. Згинув в криївці на Кореччині восени 1944 р.

76. Сірко – слідчий СБ, родом з Тучинського р-ну, років б. 32. Згинув на СУЗ в серпні 1945 р.

77. Чорноморець – реф. СБ Здолбунівського надрайону, років б. 27. Згинув в с. Глупанині, р-н Здолбунів восени 1944 р.

78. Дорошенко – слідчий СБ Здолбунівського надрайону, родом з с. Тайкури, р-н Здолбунів. Згинув в селі Глупанині восени 1944 р.

79. Хмара – слідчий СБ, родом з с. Кунин, Мізочського р-ну, років б. 26. Був слідчим Здолбунівського надрайону. Згинув в с. Глупанині, р-н Здолбунів восени 1944 р.

80. Галайда – реф. СБ Мізочського р-ну, родом з с. Дермань I, р-н Мізоч, років б. 25, освіта неповна середня. Згинув в бою з більшовиками разом з 4-ма своїми боєвиками в грудні 1944 р. в с. Дермані будучи окруженими.

81. Юрко – слідчий СБ, родом з с. Гільча, р-н Здолбунів, років б. 25. Згинув трагічно в травні 1945 р.

82. Віра – машиністка СБ при ГО, родом з м. Рівного, років б. 25, освіта середня. Згинула в квітні 1945 р.

83. Синиця – боєвик СБ (кулеметчик при д. Модестові), родом з с. Плоска, р-н Остріг, років б. 25. Згинув в бою з більшовиками в суському лісі в червні 1945 р.

84. Став – Зінько – працівник СБ при осередку сл. п. Гарасима, родом з с. Піддубці, р-н Теремне. Старий член ОУН. Згинув в бою з більшовиками 14.8.1945 р. на хут. с. Піддубці.

85. Хор. Бойко – Чорнота – к-р охорони осередку СБ на ПЗУЗ, родом з с. Гільча, р-н Здолбунів, років б. 25. Згинув в засідці 10.12.1945 р. на Сатиївському хуторі, на Дубенщині.

86. Готовий – к-р боївки СБ охорони сл. п. Гарасима, родом з с. Романів, р-н Теремне, обл. Луцьк. Років б. 30, згинув в бою з більшовиками в садівському лісі, р-н Теремне дня 8.6.1945 р.

87. Ярошенко – боєвик ПЖ УПА групи "Південь", родом з с. Півче, р-н Мізоч, обл. Рівне. Років б. 32, розстріляний більшовицькою партизанкою дня 23.1.1944 р. в с. Батьківці, р-н Мізоч.

88. Чорнобиль – боєвик ПЖ УПА групи "Південь", родом з с. Лебеді, р-н Остріг, обл. Рівне, років б. 22, на прізв. Гарасимчук, розстріляний більшовицькою партизанкою в с. Батьківці, р-н Мізоч дня 23.1.1944 р.

89. Сизий – Піхун Осип – чотовий ПЖ УПА групи "Південь",

родом з с. Спасова, р-н Мізоч, років б. 30. Будучи окруженим в лісі б. с. Спасова НКВД-истами вистріляв всю амуніцію – зірвав себе гранатою дня 6.3.1944 р.

90. Довгий – Крещук Іван – ройовий ПЖ УПА-Південь, родом з с. Спасова, р-н Мізоч, років б. 24. Будучи окруженим НКВД-стами в лісі б. с. Спасова вистріляв всю амуніцію і зірвав себе гранатою дня 6.3.1944 р.

91. Байда – боєвик ПЖ УПА-Південь, родом з с. Біляшева, р-н Мізоч, років б. 23. В окруженні через НКВД в лісі спасівському дня 4.3.1944 р. вистрілявши всю амуніцію – застрілився.

92. Довбня – ройовий ПЖ УПА групи "Південь", родом з с. Гільча, р-н Здолбунів. Згинув в криївці дня 2.3.1944 р. вбивши одного НКВД-ста сам застрілився.

93. Муха – ройовий ПЖ УПА групи "Південь", родом з Дубенщини, років б. 27. Згинув в бою з більшовиками дня 21.2.1944 р. на Крем'янеччині.

94. Снігур – боєвик ПЖ УПА групи "Південь", родом з Здолбунівщини, років б. 23. Згинув з рукі агента НКВД під с. Укра.• Бо[рш]івка, р-н Мізоч дня 23.4.1944 р.

95. Місяць – реф. СБ при курені Докса, родом з с. Дерманя, р-н Мізоч, років б. 23. Згинув в бою з більшовиками під Шепетівкою 29.4.1944 р.

96. Гарячий – боєвик-кулемеччик ПЖ УПА групи "Південь", родом з с. Дерманя, р-н Мізоч, років б. 23. Згинув в засідці на Гурбах 30.5.1944 р.

97. Шаруда – боєвик ПЖ УПА групи "Південь", родом з с. Коршів, р-н Мізоч, років б. 25. Згинув з руки агента в криївці в м[ісяці] жовтні 1944 р.

98. Січовий – боєвик ПЖ УПА групи "Південь", родом з с. Дермань, р-н Мізоч, років б. 22. Згинув будучи окруженим в с. Плоска, р-н Остріг.

99. Грім – боєвик ПЖ УПА групи "Південь", родом з Галичини. Останньо в характ. СБ при почоті к-ра Енея. Згинув весною 1945 р. Років б. 28.

100. Дунаєць – працівник ПЖ УПА групи "Південь", від грудня 1943 р. зв'язковий при осередку СБ ГО "Південь". Родом з Дубенщини, років б. 25. Згинув в дерманському лісі в м[ісяці] липні 1944 р.

101. Бей – боєвик ПЖ УПА групи "Південь", родом з Дубенщини, років б. 25. Згинув на Дубенщині під час переходу фронту, березень 1944 р.

102. Бек – Максим – боєвик ПЖ УПА групи "Південь", остан-

ньо підрайоновий СБ Тереoriginally Теременського підр., родом з с. Дерманя, років б. 23. Згинув на Теременщині, р-н Остріг зимою 1945 р.

103. Щербина – ройовий ПЖ УПА групи "Південь", родом з Дубенщини, років б. 24. Згинув під час переходу фронту в м[ісяці] травні на Дубенщині 1944 р.

104. Залізняк – Виногродський Володимир – чотовий ПЖ УПА групи "Південь", відтак від листопада 1943 р. сотенний спец-відділу при СБ, родом з с. Мізочик, р-н Мізоч, років б. 25. Будучи тяжко раненим попав в руки НКВД в криївці на хут. с. Буща, р-н Мізоч, осінню 1944 р.

Постій, лютий 1946 р.

Подав /–/ Смок

ЦДАВО, ф. 3836, оп. 1, спр. 233, арк. 32-34. Копія.[4]

1 Василь Макар – "Безрідний" (1908–1944). У 1944 р. – реф. СБ ПЗУЗ. Підполковник контррозвідки УПА від 23.IV.1944 р.
2 Анатолій Козяр – "Володимир", "Гарасин", "Гнат" (–1945)*. У 1944–1945 рр. – реф. СБ ВО "Турів", другий заст. к-ра ЗГ "33" ("Завихост"), орг. реф. північно-західної ГО НВРО, ПЗК "Москва", слідчий СБ ПЗУЗ. Майор СБ від 22.І.1948 р.
2 Микола Тимощук – "Борис", "Коля" (1922–1945). У 1944–1945 рр. – реф. СБ Ковельської окр., слідчий СБ ПЗУЗ. Поручник СБ від 22.І.1948 р.
4 Тотожний текст: ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 49. арк. 308-311.

---

* *Рік народження не устійнено.*

№ 55
СПИСОК ПІДЛЕГЛИХ ПРОВОДУ „ДАЛЕКОГО" ПІДПІЛЬНИКІВ ТЕРЕНУ „ЛІС"

Листопад 1946 р.

СПИС
підпіляків, які з терену "Ліс" підпорядковують на зараз
групі Далекого
(листопад 1946)

1. с. Золотолин	1. Запорожець
р-н Степань	2. Крутиляка
	3. Юра
	4. Лис
2. с. Жалин	5. Зозуля
р-н Деражне	6. Наталка
3. Вулька Жалинська	7. Підгайний
р-н Деражне	8. Міша
	9. Обережний
	10. Явор
	11. Граб
	12. Іван
	13. Степан
4. Майдан Стидинський	14. Крук (б[увший] господарчий надр.)
р-н Степань	15. Гуманний (загальнозначний як Ціпок)
	16. Гарбуз
	17. Німчур
	18. Ючко
	19. Щука
	20. Вояр
5. с. Злазне	21. Бурлій (б[увший] рай. СБ Дераж. р-н)
р-н Деражне	22. Булка
	23. Без
	24. Листок
	25. Ялина
	26. Хома
	27. Липа
	28. Смілий

6. с. Ставок
р-н Деражне
7. с. Постійно
р-н Деражне

8. с. Скриштівка
р-н Цумань
9. Руда Клеванська
р-н Клевань
10. с. Дюксин
р-н Деражне

11. с. Корчин
р-н Деражне

та трьох осіб без зброї.
29. Корінь
30. Босота
31. Гірчан
32. Граб
33. Чумак
34. Ярослав[1] (тепер обл. СБ ім. Далеким)
35. Ворон
36. Шпачок
37. Барвінок
38. Бродяга
39. Хмара

40. П'явка
41. Господар
42. Ярмарок
43. один козак, псевдо невідоме.
44. Білий

/Кучма/

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 8, арк. 121. Оригінал.

1 Іван Берник – "Ярослав" (1922–1949). У 1946 р. – реф. СБ Рівненської обл. самопроголошеного краю "Одеса".

№ 56
РОЗВІДУВАЛЬНО-КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНА СЛУЖБА

[1944 р.]

№ 56
ІНСТРУКЦІЯ РОЗВІДУВАЛЬНО-КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ

[1944 р.]

ІНСТРУКЦІЇ
розвідчої і контррозвідчої служби

I
Вступ

1. Тверда дійсність Другої імперіялістичної війни, які* витворилися на землях України, поставили* на сторожі честі Українського Народу – Українську Повстанчу Армію.

2. УПА являється одиноким чинником, що на його грунті організуватимуться сили, які вирішать долю України та йтимуть шляхом в велику майбутність від перемог до перемог, аж до повного винищення всіх її окупантів.

3. УПА в своїй боротьбі після ганебної втечі німців з України знайшлася серед нових обставин. Сьогодні УПА має проти себе на місці німецького Гестапо і більшовицьких банд т. зв. "партизан" – НКВД, який подібний, як і перші, постійно кидає проти неї регулярні фронтові частини армії.

4. УПА, не зважаючи на перевагу ворога, принимає не тільки оборонну тактику, а маючи за собою невмірущі подвиги в визволенній повстанчій боротьбі проти переважаючих сил німецьких окупантів і деякої сили червоних банд в німецькому запіллі, з кожним днем росте, та захоплює в свої руки ініціятиву. Вона вихована в дусі агресії, відповідаючи цілям і завданням, які стали

* *Так у тексті.*

перед українським народом в обличчі сьогоднішніх подій, веде дії організованого характеру.

5. Перемогу вирішує не тільки збройна сила з всіма її досягненнями, а в поважній мірі рішає таємний вид війни. Н-ська група організує для ведення офензивно-розвідчої роботи "Розвідчу службу" (РС). Для боротьби зі шпигунством та для контролі внутрішнього порядку і вдержування даваної командуванням лінії в боротьбі організує "Контррозвідчу службу" (КРС).

6. РС і КРС відповідатиме слідуючим услів'ям:

а) Конспірація. Всякі наміри, плани, кожний крок в роботі, хоч би вони були підготовлені чи роблені найкращими силами, через брак конспірації, будуть обернені в кінець, цілковита тайна в всіх потягненнях – це головна засада, вона в першу чергу гарантує успіх. За нарушення правил береження таємниці винні відповідають по найострійших законах. Вміти мовчати – найкраща чеснота агентурного працівника.

б) Патріотична відданість. Нею повинна характеризуватися праця кожного працівника. Любов'ю до Батьківщини і жорстокою ненавистю до ворога повинні керуватися у виконуванні складних, але почесних завдань. Нажива, як це в розвідчих органах державних народів, є виключена.

в) Спритність і хитрість. Невід'ємна прикмета кожного співпрацівника, агента і керівника. Що це таке спритність в розвідчій роботі, це знати ворога, вміти пристосуватися до ворога, коли вимагає цього потреба, не зрадитися перед ним, зуміти собі порадити при виконанні всякого завдання, наложеного зверхником у всяких умовинах, а в додатку хитрість, це вміти вжити способів вирвати ворогові таємниці, що внаслідок їх втрати йому прийде неухильна загибіль. Це вміти вжити способів завести ворога над пропасть, держати над нею, це знати його заміри, це вміти зробити висновок з кожного його кроку, це вміти не попастися в його сіти.

г) Безперервність і настойчивість. В агентурній роботі одна з основних важливіших якостей розвідки. В незалежности від зовнішніх умовин, від власного становища і потягнень ворога, розвідча робота повинна вестися безнастанно і без ослаблення. Працівники повинні нагромаджувати все нові дані про ворога, рівночасно виучуючи його. Всі можливости повинні бути використані для справи розвідки, навіть при найбільших труднощах. Всякій перерив і легковаження є найбільш каригідним та непрощеним прогріхом в роботі.

ґ) Чуйність і дрібничковість. Повинні позначуватися постій-

но в роботі. Вміти звернути увагу на всяку, на перший погляд, дрібницю, вміти пов'язати декілька маловажних фактів в один висновок і на підставі цього висновку зробити непомильне твердження в агентурній роботі. Всякі дрібнички вели до великого. В розвідчій роботі бути дрібничковим, значить бути чуйним, не бути заскоченим подіями, вичути майбутнє на підставі того, чого не вдаст[ьс]я ворогові вдержати і оповити стовідсотковою таємницею, це значить не допустити до заскочення.

д) Безоглядність в методах роботи працівників при виконуванню своїх обов'язків являється необхідним. В агентурній роботі немає моралей ні релігійних, ні в поведінці. Тут є одна ціль, добитися успіхів в інтересі конечности, яку диктує боротьба і успіх, в якій для ведення її є конечним. За ціну успіхів доводиться пожертвувати свою честь, вжити таких засобів, як шантаж, обман, зрада, крадіж, брехня і т. п. Для добра справи і найганебніший вчинок є моральний і він все оправдує. Якщо конечність вимагає, тоді слід не вагатися боєм добути відомости. А деколи зухвальством.

е) Безшаблоновість. Кожний замір, кожну задачу, кожний план при кожній розробці агентурної справи, повинна характеризуватись безшаблоновість*. Майстерність організації і виповнення нею роботи заключається в оригінальности, яка виникає з того, що кожна задача повстає в інакших умовинах, а її виповнення потребує своїх методів і способів. Шаблоновість в роботі доведе, що заміри в кінці стануть для самих себе шкідливими, та не дасть ніяких позитивних наслідків. Врешті шаблон дозволить в роботі впасти ворогові на слід роботи.

є) Активність. Тільки активна робота кожного співпрацівника, агента і керівника по розробці кожної справи положить розвідчу роботу на належному рівні. Застій і брак нових творчих ідей в роботі все мстився і зводив роботу агентури чи агентурної організації до дешевенького бюро – застарілих новинок денникарського характеру. Штаби, які мали до послуг розвідчі органи, в яких був брак активности, все були в хвості подій, по них падали удари за ударами, а ворог держав ініціятиву в своїх руках, не зважаючи на його меншевартність. Ініціятива працівників в роботі і активність у всіх умовинах та у всякому положенні поставить роботу на належному рівні.

ж) Фаховість. РС і КРС крім наполегливої роботи має ще одно велике завдання: підготовити майбутній регулярній армії агентів

* *Так у тексті.*

і керівників, які вповні вив'язуватимуться зі завдань, наложених штабами визвольної армії, згідно з їх потребами. Сьогоднішня дійсність являється періодом повстанчої боротьби, перевірки сил, а рівночасно спеціялізація. Всі працівники повинні постійно збільшувати свою фаховість. Її набувається при вмілому керуванні керівників, практичній роботі, читанні розвідчої літератури. В зв'язку з тим падуть великі завдання на організаторів роботи, вони не тільки ведуть, але самі вивчують цю складну і відповідальну роботу, та при помочі відповідних рефератів, консультацій, дискусій на основі даваного чи виконаного завдання і відповідньої літератури. Фаховість працівника РС і КРС, це не тільки людина зі всіма прикметами, які тут необхідні, він повинен бути всебічно розвинений, вчислюючи в першу чергу освіту військову, технічну і загальну, пізнати себе, а ще краще пізнати ворога, починаючи від основ. Тут головне слід пам'ятати, що вивчити і пізнати ворога, це перший крок до перемоги над ним, яку завершує збройний чин.

з) Централізація роботи. В результаті концентрації матеріялів і при їх постійній розробці вдається осягнути повний образ про ворога, а рівночасно через збір відомостей перевірується правдивість добутого.

7. РС і КРС узгіднює свою роботу з роботою органів СБ, в мірі взаємної співпраці на місцях, яка проявляється:

а) в виміні відомостями,

б) в виміні здобутих документів,

в) спільнім використанню полонених збігців, дезертирів від ворога, втікачів і т. д.

г) спільних акціях і т. п.

II
Організація

І. Розвідчий відділ (РВ)

8. При штабі Н-ської групи створується РВ, в склад якого входять:

а) шеф,

б) секретар,

в) керівник зв'язку,

г) агенти.

9. Шеф РВ діє по вказівкам та на припоручення к-ра групи, при його повній співпраці, і постійній контролі.

10. В обсяг роботи шефа РВ входить:

а) створення розвідчого відділу (РВ) при штабі групи за схемою: (гляди рисунок 1)*,

б) керування РВ,

в) особисте керування відділами РВ II, III, V і VII,

г) організування і ведення сітки РС проти ворога, який знаходиться на оперативному терені групи, на сусідніх, неопанованих через УПА теренах, які примикають до нього, за слідуючою схемою: (гляди рис. 2)*,

ґ) організування ведення сітки КРС в всіх відділах групи і на її оперативному терені.

д) організування і посилання розвідчих диверсійних груп,

е) постійна контроля роботи,

є) організація актів, які конечні для справи розвідки або контррозвідки,

ж) переслухування полонених і арештованих, які можуть дати важні розвідчі, або контррозвідчі дані,

з) налагодження з комендантами загонів через к-ра групи співпраці в справах веденої ним особистої розвідки і інструктаж,

і) звітування за вказівками к-ра групи.

11. Заступник шефа РВ являється першим його співпрацівником і керує відділами РВ IV, VI.

12. секретар РВ відповідає за відділ РВ І, а крім того являється технічною силою в роботі відділів: II, III, IV, V, VI.

13. Агенти і остальний персональний склад включається до спеціяльної агентури (СА).

II. Агентурні станиці (АС)

14. АС на чолі з керівником являється відділом розвідки і контррозвідки при штабі загону.

15. Керівник АС підлягає шефові РВ ділово, організаційно к-рові штабу загону.

16. В склад АС входять:

а) керівник,

б) заступник,

в) секретар.

17. Основним обов'язком АС являється:

а) організація АС за слідуючою схемою: (гляди рис. III)*,

б) організація РА і КРА на оперативному терені загону за слідуючою схемою: (гляди рис. 4)*,

---

* *Схема рисунка відсутня.*

в) співпраця по справах особистої розвідки зі всіма к-рами оперативних відділів загону,

г) перебирає від командирів оперативних відділів загону полонених збігців від ворога, дезертирів з ворожих рядів і т. д. та ворожі документи, захоплені при вбитих, полонених, ранених і в приміщеннях постою ворожих частин, які негайно після використання направляється до шефа РВ,

ґ) в контакті зі шефом РВ організує і висилає РДГ,

д) перебуває в постійному контакті з чинниками запілля даного оперативного терену,

е) пильно контролює розвідчу, контррозвідчу роботу, держучи пильний нагляд над агентурами,

є) в справах контррозвідки держить контакт тільки з командиром загону, поза тим без винятку в строгій тайні.

III. Агентура

18. Агентури поділяються на два види:

а) Розвідчі агентури (РА).

б) Контррозвідчі агентури (КРА).

IV. Розвідчі агентури

19. РА являється найменшою клітиною РВ і її творить агент на ґрунті співпрацівників на спеціяльних припорученнях керівника АС.

20. Агент, керівник РА, операючись на цілковиту співпрацю із запіллям і таємними співпрацівниками, охоплює всі галузі ворожого середовища даного відтинку.

21. РА можуть бути створені на українських етнографічних землях:

а) в населених пунктах, де ще володіє вповні ворог,

б) в районних і обласних центрах, в містах, при всіх рівних пунктах і об'єктах політичного, військового чи господарського значіння (прим. КП(б)У, пошта, аеродром, РО НКВД, станція, друкарня, прокуратура, тюрма і т. д.),

в) при заставах і опірних пунктах в терені,

г) в пунктах, з яких можна обсервувати рух ворожих сил,

д) при етнографічних кордонах теренів сусідніх народів,

е) де не діє УПА.

22. РА створується і за кордоном укр. етнографічних земель:

а) в глибині етнографічної території сусідніх народів,

б) на етнографічних теренах окупанта.

23. Обов'язком агента-керівника РА являється держати постійно зв'язок зі своїм зверхником через спеціяльні середникі зв'язку.

24. В незалежности від завдань, крім агентурних зголошень, постійно висилає зголошення:

а) про випадкі в даному середовищі,

б) новонабуті відомости про ворога,

в) наміри ворога на найблищий час,

г) а рівночасно висилає всі друковані видання, які попадуть в дане середовище та матеріяли річевого доказу.

25. Сили обсади РА не оприділюється, вона може бути в залежности від потреб і можливостей, але ніколи не перетяжені співпрацівниками, що може відбитися шкідливо на конспірації.

26. РА своїми завданнями не повинна охоплювати багато об'єктів.

V. Контррозвідчі агентури (КРА)

27. Контррозвідчі агентури (КРА) організують контррозвідчі агенти на припоручення шефа РВ або керівника АС:

а) при всіх самостійно діючих відділах і оперативних одиницях,

б) на пунктах спецпризначення (зв'язок господарський і т. д.),

в) в штабах опер. одиниць і т. д.

28. РС поділяється на два відділи: відділ І і ІІ. КРА рівно ж ділиться на:

а) КРА І – проти агентів ворожої диверсії і інформаторів (освєдомітєлєй) між цивільним населенням і в рядах УПА.

б) КРА ІІ – проти ухильників і т. д., в нутрі УПА. В міру конечности через брак сил робота в одному середовищі може об'єднуватися в одній КРА з тим, що вона матиме І-ий і ІІ-ий відділ.

29. КРА в даному середовищі веде свою роботу в найбільшій тайні, не виключаючи к-ра.

30. КРА базує свою діяльність на строго таємних співпрацівниках, з якими держить спритно законспірований зв'язок. Тайні співпрацівники в нічому не користуються полекшами, сила обсади приблизно один на рій, а в основному в залежности від потреби.

VI. Спеціяльна агентура (СА)

31. При РВ шеф творить спеціяльну агентуру (СА). Вона являється:

а) як контрольний чинник,

б) резерв для поповнення розвідчої, або контррозвідчої сітки в разі потреби,

в) агентура спецпризначень.

32. До завдань працівників АС належить в першу чергу виконування найскладніших завдань, які потребують спеціяльної підготовки і ширшої рафінованої розрібки. Вони працюють під керівництвом шефа РВ. В міру потреби очолюють РДГ, висилані шефом РВ, удержують відповідальніші зв'язки, виконують складні акти і т. д.

VII. Розвідчо-диверсійна група (РДГ)

33. Розвідчо-диверсійні групи організує шеф РВ та керівники АС в порозумінні з шефом РВ та на його писемну згоду.

34. РДГ являється летючою агентурою, яку організується для розвідчих завдань, де не можливо примістити агентури зі сталим осідком.

35. Сила РДГ може бути 3-12 осіб, в склад її входять:

а) агент, який відповідає за проведення завдань,

б) комендант, який відповідає за військово-тактичну сторону, рівночасно очолюючи її,

в) повстанці з доброю орієнтацією в терені.

36. В задачу РДГ може бути поставлено:

а) зробити розвідувальний рейд по певному терені з ціллю вивідати про настрої населення даного відтинка і наставлення до нас, відносини між ворогом а місцевим населенням на даному відтинку і друге,

б) створити РА в чужому чи ворожому терені,

в) провести терористичні акти,

г) провести акти саботажу в даному терені,

д) розшукі, схоплення і т. п. шкідливих осіб, які можуть дати певні матеріяли, цінні для розвідки,

е) організувати партизанські відділи для боротьби з ворогом,

є) нав'язувати зв'язки з повстанчими самостійними власними групами і союзних народів та їм подібними,

ж) розвідчо-бойові завдання,

з) спеціяльне завдання іншого характеру.

37. Перед висилкою РДГ зі всіма її членами проводиться обширно інструктаж відносно нападу і способу його виконання.

36. В наказі слід подати:

а) маршрут і терен, в який слід прорватись,

б) відомости про стан в даному терені,

в) докладне завдання,

г) поведінка супроти збройних сил, які доведеться зустріти перед і по виконанню завдань,

д) про зв'язок,

е) що робити по виконанню завдання.

39. Якщо в склад завдань входять крім розвідчо-диверсійних і бойові завдання, тоді на цей наказ повинен дати свою згоду командир терену, якому підлягає, або до якого даний відтинок прим[и]кає.

40. РДГ для зв'язку повинна бути випосажена радіовисильною.

VIII. Кадри

41. Вчисляючи сьогоднішні обставини і положення, РС і КРС ставить собі за ціль втягнути [в] роботу ввесь здібний для цієї роботи актив українського народу, без різниці на вік, професію і становище і місце праці, вчислюючи психольогію даного співпрацівника і що його до праці спонукує, любов до батьківщини, ненависть до ворога, чи суспільно-політичні обставини. Крім того до роботи використати чужинців, звертаючи увагу при підборі, на якому грунті базуватиметься ця співпраця.

42. Працівник повинен бути певним і відданим, при підборі людей добирати військово-вироблених і політично-певних та виправданих попередньо. Деякі користи можуть принести працівники, взяті на роботу шантажем або застрашуванням, але тоді слід не забувати, що це "гра з огнем" та головну ролю гратиме тут зв'язок, де вимагатиметься великого сприту та малих зусиль.

43. Персональний склад працівників РС і КРС по функціях на три ступені:

а) Керівники, які занимають в розвідчій службі керівні становища, як організатори клітин, починаючи від АС. Вони повинні мати старшинський військовий степень.

б) Розвідчі і контррозвідчі агенти.

в) Співпрацівники.

44. Керівники і агенти, не зважаючи, що вони являються працівниками РС чи КРС, прибирають собі фальшиві функції для конспірації своєї роботи. За розсконспірування своєї роботи підлягають кари за зраду військової тайни та несуть відповідальність перед полевим військовим судом. Своє псевдо постійно міняють або користуються декількома в даному терені, крім того

спеціяльним псевдом при листуванні зі зверхником. Всі працівники повинні рекрутуватися:

а) з працівників запілля на різних функціях,

б) радового і комскладу УПА,

в) цивільних громадян які живуть легально і працюють в різних ділянках орг[анів] сов[ітської] влади. Відносно конспірації своєї роботи і псевд відноситься те саме щодо працівників.

45. Розвідчі керівники та агенти РС та КРС являються членами УПА і їх обов'язують:

а) військові закони,

б) військові службові степені,

в) військові відзначення та проявлення відваги, геройства і посвяти у виконуванні своїх обов'язків.

46. Військові службові степені надаються в залежности:

а) від загальної освіти,

б) досвіду, набутого в розвідчій або в контррозвідчій роботі,

в) здібностей,

г) працьовитости і відваги в роботі,

г) військової підготовки.

III
Діяльність

1. Завдання РС

47. Розвідка представляє собою осібний вид військового діяння, маючи за ціль в мирний час підготовити, а в воєнний в зв'язку [з] поставленими завданнями перед військом зібрати відомости про ворога. В загальному:

а) про мілітарну силу, організується і ведеться для ствердження о ворогові відомостей, визначення розміщення і розчленувань, виявлення внутрішнього порядку, фахової якости, політично-морального стану сил, а в підсумку повинна дати відомости про сили, наміри і плани діяння,

б) місцевість, має за ціль визначення відношення і степеня впливу на діяння власних військ і військ ворога,

в) населення, як запілля, має за ціль виявити класове розчленування, політичний настрій, відносини населення до воюючих сторін, санітарний і економічний стан, виявити сільськогосподарські і промислові можливости запілля ворога, як бази достави засобів для фронту.

48. Централізація відомостей ведеться військом для того, щоб організувати свої діяння на основних фактичних даних о

визначених елементах, а не на здогадках о них. Разом з тим правильно організована розвідча робота дає необхідних час командуванню для приймання правильного і розумного рішення перед операціями наступального характеру, а рівночасно обезпечує від несподіваного наскоку ворога.

49. Вчислюючи сьогоднішнє політичне і мілітарне положення на землях України та завдання УПА – РС спрамовує свою роботу проти:

а) збройної сили окупанта, так зв. Червоної Армії, яку окупант постійно кидає проти УПА,

б) органів НКВД зі всіма прибудівками в формі НКГБ, ВВ НКВД, ИБ і т. д. Проти збройних сил поневолених народів, які поруч українського народу ведуть боротьбу проти сталінських загарбників, спрамовує рівно ж, але тільки інформативного характеру або в оборонних цілях.

50. Робота РС матиме загальновійськовий характер, вона поділятиметься за родами:

а) особиста розвідка, яку вестиме кожний для власної потреби і для безпеки власного відділу, при безпосереднім стику з ворогом,

б) агентурна розвідка, яку вестиметься в рамах РС і РВ силами власних агентів, вона на суті являтиметься розвідкою:

1) в різному виді та з окупаційних сил ворога на Україні,

2) теренів, поневолених народів більшовицькими загарбниками,

3) та етнографічна територія окупанта та глибокого запілля.

В склад особистої і агентурної розвідки входитиме, як невідлучна складова частина загальновійськової розвідки, політична розвідка. Її завданням є доставляти відомости про політично-моральний стан ворога.

51. В основному РС вважатиме джерелом відомостей слідуючі чинники:

а) агентурні зголошення співпрацівників і працівників на підставі баченого, чутого і т. п.

б) ворожі документи, захоплені при вбитих, ранених, в здобутих приміщеннях постою ворога,

в) переслухування ворожих полонених, перебіжчиків від ворога, дезертирів від ворога, різних втікачів і т. п.

52. Розвідчі агентурні справи повинні бути розроблювані проти:

а) з'єднань, частин, підвідділів ЧА і ВВ НКВД на постою, а рівно ж проти станиць ("оддєлєній управлєній") НКВД [у] всіх видах,

б) перехідні ворожі збройні відділи,

в) ворожі об'єкти,

г) населені пункти, опановані ворогом,

д) рух на за[лізнични]х лініях, станціях,

е) терен і тактичні можливости в йому.

53. Відносно з'єднань, частин, підвідділів, застав, станиць і т. д., в постою візьметься під увагу слідуючі чинникі:

1) Оприділення і внутрішня схема організації:

а) наіменування і номер з'єднання, частини, підвідділу, застави, станиць (важливим є оприділення роду зброї, формації, а рівно ж № полевої почти),

б) де штаб і штаби та розположення останніх частин, підвідділів, застав і т. п.,

в) про ОКР (Отдєл контррозвєдкі) ОО (Особий отдєл), даної частини чи підвідділу, де слід докладно вимінити командний склад, силу якою розпораджає, що зробив і робить, яке наставлення радового і командного складу супроти даного відділу,

г) якщо це (управлєніє), або "отдєлєніє" НКВД, тоді точне найменовання, схему організації, включаючи НКГБ, міліцію і т. д., де слід взяти під увагу начальників і їх заступників в сих "отдєлах" і "отдєлєніях", "оперативно уполномочєних", сітку агентів, резидентів і "секретних освідомітєлєй",

д) те саме і про вищу інстанцію,

е) подібно точні дані і про воєнкомати та другі, подібні установи, якщо це група бувших партизан, тоді точно опреділити з якого бувшого "отряда" і "соєдінєнія" де оперував.

2) Приміщення і забезпечення. Опис зі слідуючими шкіцами і планами:

а) дільниця заселеного пункта,

б) укріплення, дротяні загороди, мінні поля довкола будинку, групи будинків які знаходяться в терені укріплень,

в) будинкі, внутрі якіх розміщена дана частина і її склади, якщо ж це поверховий будинок, то кожний поверх, зокрема сутерен і горища,

г) осібно бункри і становища всіх родів зброї,

д) розміщення застав денних і нічних стійок, райони стеж.

В описі взяти під увагу з якого будівельного матеріялу побудовані будинки, з якого побудовані укріплення, які, як й де розміщені міни, куди і з яких становищ ворожий вогонь і з якої зброї буде найбільш поражаючий, куди ворог не зможе спрамувати вогню, який і звідкіля вогонь скерований проти ворога буде найбільш поражаючим. Якщо це касарні, то в плані зазначити, котрі

бльокі і поверхі занимають осібні частини (їхнє наіменовання і номер та № полевої почти), точно де їх штаби, магазини зі зброєю та амуніцією, помешкання командного составу (може бути і поза розміщенням, прим. в місті).

3) Сила: кількість рядових, підстаршин і офіцерів.

4) Узброєння: Чисельна кількість крісів, десятизарадок, ППШ і йому подібне, легких та важних кулеметів, ПТР, мінометів і їх рід, гармат (приділ і калібер). Який запас амуніції. Чи є запасна амуніція, зброя, що ще є з узброєння і з військового майна.

5) Характеристика:

а) Командного складу. Функція, прізвище ім'я і по батькові, військовий і службовий степень, національність, вік, опис фізичного вигляду, партійна приналежність, моральна вартість, час військової служби, відзначення за боєві і громадянські заслуги, взаємовідносини між комскладом, а зокрема між комскладом а радовиками.

б) Радового складу. Національний склад (процентне відношення, звернути увагу на українців із СУЗ і ЗУЗ). Моральна вартість, які боєздатности, коли змобілізовані, якщо вимішані то з деталями, де вишколювалися, звідки змобілізовані і т. д.

6) Середчик перевозки:

а) чим користаються при пересуванні в терені,

б) якщо мають власні, то скільки вантажних авт і якої величини, скільки особових, скільки мотоциклів, фірманок, верхових коней і т. д.,

в) де містяться засоби перевозки і проохорон• (подати шкіц розміщення і зазначити найкращий підхід),

г) де розміщені запаси пального і яка кількість (зазначити на шкіці).

7) Зв'язок:

а) де знаходиться командування і що собою являє (подати точно наіменування і номер частини і т. п.),

б) якім середником зв'язку зв'язані з командуванням (радіовисильна, телефон, кур'єр і т. д.) з описом,

в) де і як найкраще знищити,

г) чи немає між цивільним населенням тайних кур'єрів, якщо це застава, чи гарнізон в полосі опанованні[й] УПА (такого обов'язково шантажем взяти до праці і використати),

д) з ким ще держить зв'язок і якими середниками.

8) Рух: денні заняття, якщо виїзжають то коли, де, з якою ціллю і з якою силою, яке забирають узброєння, скільки і з яким узброєнням остається на місці, які до цієї пори зроблені випади проти УПА або населення і з яким успіхом?

9) Заміри: що дане командування чи начальство замірає або якіх замірів сподіється від командування.

10) Яке завдання:

а) вишкіл,

б) відпочинок,

в) охорона об'єктів і т. п.,

г) службова робота,

е*) тимчасовий постій,

є) спеціяльна залога і т. д.

З певними фактами, які це підтвержували б.

11) Взаємовідношення з населенням:

а) як відносяться рядові а зокрема командний склад з населенням, а головно коли взнають про настрої населення, звернути увагу на українців, росіян і других,

б) як ставиться населення, про що познайомлювало, яка реакція на це,

в) хто з цивільних зв'язку приватного чи подібного характеру і противно, з ким держить хто-небудь зі складу добрі взаємини, заходить в приватне помешкання і т. д.

12) Наставлення супроти УПА–НВРО (між командним складом а зокрема між радовиками, покликатися на факти):

а) яке командування дає наставлення супроти УПА, НВРО, що говорить про зародження УПА, про період боротьби з німецькими загарбниками, теперешню боротьбу і т. д.,

б) як розуміє загал ціль і методи боротьби та українські революційні ідеї,

в) що говорять між собою і як сприймають всякі поголоски, факти зв'язані з УПА, зокрема на СУЗ і ЗУЗ,

г) як реагують на пропаганду УПА, НВРО,

д) що відомо про наставлення супроти боротьби других поневолених народів і взаємовідносин,

е) яке ставлення до населення [в] зв'язку з його наставленням супроти УПА,

є) яке фактично наставлення супроти УПА (зокрема всіх національностей).

13) Моральний стан (зокрема командного і радового складу):

а) боєвість,

б) ідейність, чим захоплена: інтернаціоналізмом, російськім патриотизмом чи жадобою пімсти, або чи взагалі цього не має?

---

* *Така нумерація у тексті.*

Національна свідомість, взаємовідносини, в зв'язку з цим внутрі і з населенням,

в) п'янство і роспуста,

г) дезерція,

д) чи помітні які-небудь протибільшовицькі настрої, в чому саме проявляються, зокрема звернути увагу, який авторитет партії і як реагують на потягнення в зовнішній і внутрішній політиці. Особливо звернути увагу, як пояснюють прим. про союз з аліянтами, проблеми державности новозагарбаних народів, колєктивізація, голод в СССР, невдачі на фронтах або успіхи, якім політнаставленням насичує склад в політвиховній роботі, зокрема в зв'язку з такими проблемами, як світова революція, похід на Захід і Південь, взаємовідносини з Японією і аліянтами і т. д.

14) Господарське забезпечення:

а) звідки постачання і яке,

б) який пайок припадає на радовиків і комсклад зокрема,

в) який відсоток покривання власним, награбованим з населення, везеним за кордон[у],

г) яке випосаження, чи власне чи везене.

15) Про минуле:

а) комскладу або начальства,

б) осібне з'єднань, частин, підвідділів і т. д. (прим. звідки прибув і т. д.).

16) Які оборони в разі нападу.

17) Різне:

а) можливости роззброєння,

б) як поінформований комсклад про стан в СССР, що на цю тему говорять,

в) інше.

54. Про перехідні відділи в агентурних зголошеннях береться під увагу те саме, що в § 53, а в додатку:

а) звідки направляється, що там робив, куди направляється, де задержувався, чого,

б) що діється з другими частинами або підвідділами цього самого з'єднання чи частини,

в) що робить на місці, відпочиває чи готовиться до відходу, якщо так, то куди і з якою метою,

г) чи приїхав, чи примашерував, якщо примашерував то чим, чи середники перевозки від'їхали чи ждуть, чи є запаси пального для машин, корм для коней і т. д.,

д) чи перемучені коні і люде,

е) яке є харчеве забезпечення, чи мають кухні і т. д.,

є) якщо задержався на постої, подати шкіц розміщення, вчислюючи штаб, підвідділи і їх команди, застави, стійки і стежи,

ж) якщо це частина чи підвідділ ЧА, то сам чи в сполуці з якою-небудь формацією НКВД, якій зв'язок з найблищими "отделеніями", або участками НКВД,

з) якім порядком прийшов: обезпечено чи без обезпечення, як почувається в терені під оглядом безпеки,

і) чи є люде, які знають місцевий терен, або чи не розпитують за особами які знали б місцевий терен, чи не було випадкі[в] схоплення подібних осіб.

55. Про склади військового (боєприпаси, узброєння, спорядження, продовольство і т. д.) і сільськогосподарського значіння, те саме що в § 53, а крім того треба звернути увагу на точне виконання шкіцу, або плану з розміщенням.

56. Про населені пункти як міста, районові центри і т. д., в яких стоять гарнізони, візьміть це під увагу слідуюче:

1) Загальні дані:

а) національний склад,

б) наставлення населення, господарське і стратегічне значення населеного пункту,

г*) план населеного пункту а головно дільниць, де знаходиться частина, чи сила гарнізону і склади (звернути увагу на відпочинкові квартири для перехідного війська).

2) Стан сили:

а) ЧА, те саме що під §§ 53, 54 і 55 і про команду гарнізону, хто начальник,

б) НКВД, воєнкомат і т. д., те саме що під §§ 53, 54 і 55,

в) ВКП(б) (цивільні чиннникі), виконком, ВЛКСМ і т. д.

3) Поява нових в заселеному пункті: те саме що під §§ 53 і 54, а крім того обов'язує "Спецзголошення".

4) Склади: те саме про кожний зокрема, що в § 55, а про охорону як в § 53,

5) Охорона заселеного пункту днем і вночі: застави, варта, стійки, обсерваційні пункти, стежі, з нанесенням на плані.

6) Плани оборони: населеного пункта в разі нападу, яка йде підготовка в цьому напрямі, як заареагує населення в разі нападу.

7) Розміщення: урядів, заводів, артілів, військових готелів, харчівень, залізничної станції, друкарень, тюрм, почти, мостів, аеродромів і всі об'єкти хоч би найменшого військового значіння. Необхідними являються плани будинків внутрі і околиць.

** Така нумерація у тексті.*

8) Які останні накази, розпорадження, відозви від місцевої влади (оригінали).

9) Про мітінгі, свята народу і т. д. (прислати матеріяли із заувагами загального характеру).

10) Які відомости про УПА і взагалі поголоски про УПА.

11) Як справа з прохарчуванням війська, службовців і цивільного населення.

12) Список місцевих громадян, які виступають проти УПА і НВРО, характеристика їхньої шкідливої роботи.

57. Відносно руху на рухливих жилізнодорожних і шосейно-вузлових пунктах слід звернути увагу на груз середників перевозки, напрам і взагалі те, що [під] §§ 53, 54, якщо ж виявиться оживлений рух і про всякі ненормальности негайно повідомляти "Спецзголошення".

58. Відносно місцевостей і тактичних можливостей керівники АС ведуть роботу на спеціяльні припоручення.

59. При переслухуванню полонених, втікачів, перебіжчиків, дезертирів і т. д. повинні бути взяті під увагу параграфи 53, 54, 55, 56 і 57, (крім того гляди: інструкція ч. 1, шеф РВ).

2. Завдання контррозвідчої служби (КРС)

60. Большевицький загарбник хитрий і підступний в боротьбі, яка ведеться зі всією безоглядною жорстокістю, він не перебирає ні в засобах ні в методах. В першу чергу докладає всіх зусиль, щоб знищити УПА в отвертій боротьбі. З цією метою організує і веде найбільш рафіновано свою роботу, для цієї мети скріплює і масово поширює сітку своїх "секретних освідомітелей" між цивільним населенням, в ряди УПА висилає своїх агентів, він старається зловити відомости про кожний крок, зроблений і задуманий кожним повстанцем.

61. Ворог крім заміру знищити в отвертій боротьбі, робить спроби добитись успіху ганебним скритим способом. Своїми старими випробуваними методами ставить собі за ціль розложити сили УПА з нутра. В ряди УПА засилає своїх агентів з метою проведення підриву, терору і диверсії.

62. Довгі і затяжні роки боротьби, постійні труднощі і невигоди, безперервне ризиковне життя, спричинюють психічне і фізичне виснаження, а в парі з тим наступає заломання. Духове заломання наступає не тільки під впливом виснаження, тут в поважній мірі спричинюється якість виховання, оточення, свідомости боротьби і сила волі та твердість характеру одиниць. Свою боротьбу УПА приходиться опирати не тільки на ідеалізованих

одиницях – революціонерах, у великому змагу, в революційній боротьбі використовується всі можливі сили, бо це являється життьовою конечністю народу. В зв'язку з тим в ради УПА попало рад припадкових одиниць, а навіть таких, якім справа визвольної боротьби є маловажною і чужою.

Технічне заломання, фальшиве розуміння боротьби, брак свідомості спонукують одиниць не тільки до безділля але і до ворожої роботи для справи, деколи з ціллю збереження життя ідуть вони на услуги до ворога, який використовує їх для розвідки.

63. Через революційні умовини, недостачу відповідніх провідних фахових сил, не має можливости плано[во]го вишколу повстанчий кадр, його приходиться набувати постепенно в боротьбі, в зв'язку з тим військове вироблення командного і радового складу стоїть на висоті потреби. Це особливо відбивається в справах береження військової таємниці, моральної поведінки і вдержанні дистипліни, це все влекшує ворогові в боротьбі проти УПА. Його агенти і "секретні освідомітєлі" це вміло використовують в своїй роботі. В зв'язку з цим падуть великі завдання на КРС.

64. Контррозвідка (КРС) являє собою осібний вид агентурної роботи, якої метою являється боротьба:

а) з ворожими шпигунами,

[б)] зі спеціяльно висланими ворогом диверсантами і саботажниками в рад[ах],

в) з ухильниками і нестійкими елементами в радах,

г) з порушниками правил про береження тайни військової, військової дистипліни і моральної поведінки.

65. КРС ділиться на два відділи:

а) КРС – (І, проти як під § 64 а, б),

б) КРС – (ІІ, проти як під § 64 в, г.

66. В обсяг агентурної роботи відділу КРС входить,

а) строга обсервація:

1) всіх радовиків, підстаршин і старшин УПА в оперативних відділах і на спеціяльній роботі,

2) осіб, які попадають в відділи, проходячи через зв'язки чи по спеціяльних справах,

3) цивільне населення, з яким доводиться зустрічатися відділові в маршах і на постої;

б) переслухування осіб підозрілих і приловлених на шпигунській роботі, планові комбінації контррозвідчо-агентурного характеру,

г) таємні і явні ревізії підозрілих осіб та планова контроля.

67. В обсервації членів УПА повинна бути звернена увага на слідуюче:

а) зв'язки приватного характеру з родичами і взагалі з цивільним населенням та знайомими особами,

б) поведінка між повстанчим оточенням,

в) відпустки приватного характеру,

г) листування приватного характеру, яке повинно бути виключеним,

д) попередньо прошле і що спонукало до вступлення в УПА (звернути увагу на кадри 1944 р. і дезертирів з ЧА без різниці на їх попередні заслуги),

е) чи був арештований чи полонений орг[анами] КРС "Смерш" або НКВД, чи не було випадку стрічи з ними,

є) чи не мають ворожі органи безпеки зв'язку з родиною або своякими,

ж) чи немає яких-небудь зв'язків з членами УПА, ОУН, які тепер легально живуть, або криються перед УПА – НВРО і совітською владою,

з) з вимушеною поведінкою чи рухами, які дають найменшу причину на підозріння,

і) спеціяльного призначення (прим. зв'язківці, господарчі відділи і т. д.), яких їхньому зверхникові не має можливости постійно контролювати,

и) полонені або задержані дезертири з ЧА, всякі втікачі з рук НКВД, з лагерів, примусових робіт і взагалі від більшовиків, яких звикли командири відділів добросердечно відпускати не прийнявши деколи мір для збереження тайни місця постою, або прямо прийнятих в ряди УПА.

68. Відносно осіб, які попадають в відділи або мають посередній чи безпосередній зв'язок з відділами УПА, звернути увагу на слідуюче:

а) те саме що в параграфі 67,

б) що їх в'яже з відділами,

в) їх зв'язки з повстанцями,

г) якщо приходить по зв'язку то з якою ціллю і т. д.

69. Відносно цивільного населення звернути увагу на слідуючі особи:

а) бувших членів руху, які живуть напівлегально або легально і шукають непомітно зв'язку з УПА, НВРО або і не шукають,

б) всі священники, вони переважно змушені до роботи органами НКВД,

в) голови і секретарі сільрад, вчителі і взагалі всі службовці

совітської влади, особливо звільнені з праці, немов з причин хороби або на їх власне бажання,

г) воєннозобов'язані, які сидять вдома легально або напівлегально,

д) звільнені з тюрми совітськими органами безпеки або "втікачі" з їх рук,

е) родини партизан або родини осіб, які не змобілізовані або новомобілізовані та перебувають в центрах, де має повний вплив ворог,

є) особи, які ходять в населені пункти, де володіє ворог (переважно в торговельних справах і т. д),

ж) інваліди ЧА або партизани, які перебувають вдома,

з) особи або родини, які користаються деякими привілеями.

70. В обсяг роботи відділу КРС II входить робота:

а) проти ухильників і нестійких елементів в цілі їх виключення або перевиховання. Звернути увагу на слідуюче:

1) умовини, які змусили до вступу в УПА і ідейність,

2) поведінка супроти зверхників і оточення при виконуванні обов'язків в зв'язку з успіхами або неуспіхами даного середовища,

3) погляди відносно цілі і боротьби УПА, можливости в боротьбі з більшовицьким загарбником і т. д.,

4) розмови на теми більшовицької дійсности, імперіялістичної війни та перспектив боротьби УПА,

5) ставлення справи вивозки родин на Сибір і знищення особистого майна,

6) довір'я до проводу та до командування і висловлювання на теми певних потягнень,

7) як береже відділ військову таємницю, якщо ні, чи це планово,

8) відносно до цивільного населення, якщо це зле то чи планово,

9) технічно рівновага в складних обставинах (головно осіб командного складу),

10) ворожі висловлювання під адресою командування або осібних осіб з командування,

11) розповсюджування відомостей шкідливого характеру,

12) зневіра у виграну УПА в умовинах імперіялістичної війни або розповсюджуванню зневіри;

б) нагляд над береженням правил військової таємниці в слові і письмі, де слід звернути увагу на слідуюче:

1) де, коли і кім зорганізований відділ,

2) теперішня назва відділу,

3) місце постою теперішнє і попереднє,

4) чисельна кількість,

5) якість узброєння і кількість амуніції,

6) псевдо, ім'я і прізвище, адреса, характеристика командного складу відділу [і] всіх повстанців, а крім того командний і радовий склад других відділів та командування, якому підлягає командирові відділу,

7) хто зв'язковий, з ким держиться зв'язок, де командування знаходиться, приблизні зв'язкові шляхи,

8) моральний стан в відділі,

9) про зв'язки з цивільним населенням,

10) що відділ робив, що робить, що задумує робити та взагалі що відноситься до історії відділу,

11) завдання відділу,

12) заміри,

13) чим і в який спосіб відділ господарчо забезпечується,

14) де запаси відділу і взагалі про запаси відділу,

15) хто заходить в відділ і хто попадав з командирів, радовиків, запілля і цивільного населення до відділу,

16) сліди на місці постою, при опущенні його (порвані записки, письма, шмати і т. д.),

17) безпотрібне ношення з собою звітів, зголошувань, наказів і т. д. службового характеру, а рівно ж приватних листів та взагалі документів такого характеру, що шкідливо відбилося б, якщо б попалося ворогові в руки,

18) контакти з ворогом, прим. поведінка при полонених червоноармійцях, яких відпускається.

(Увага! Строго забороняється контактуватися з поодинокими особами з рамени НКВД).

19) залишування на побоєвищі ранених, або вбитих і взагалі попадатися живим ворогові в полон,

20) приватне відвідування цивільними особами відділу, місця постою, на що строго забороняється (тут слід добитися цілковитого відмежування війська від доми і доми від війська),

21) фотографування відділу і осіб, зв'язаних з повстанчим рухом, нащо може дозволити к-р групи,

22) при переході звідки і куди направляється, маршрут яким проходив і в якому напрямі (особливо по цьому питанню звернути на почоти командирів, які зраджують багато з того що бачили і що чули);

в) нагляд над вдержанням військової дистипліни і моральної

поведінки, де слід звернути в першу чергу увагу на слідуюче:

1) виконування наказів, розпоряджень боєвого внутрішньо-порадкового характеру, даваного командуванням, командирові і зверхникові,

2) вдержування постановленого внутрішного порядку в відділах УПА командним і радовим складом,

3) моральна поведінка серед стрільців і командирів [під час] постою віділів і під час маршів та при виконуванні боєвих, господарчих і розвідчих завдань серед цивільного населення (крадіж, грабунок, п'янство і т. д.),

4) намагання дезерції,

5) ставлення супроти повстанчого майна.

IV
Зв'язок

71. Одним з найважливіших чинників в розвідчій робті є зв'язок. Робота зв'язку повинна визначатися:

а) своєю чесністю в доставі матеріялів,

б) найстрогішою конспірацією середників способу зв'язку,

в) широким використанням методів і способів передавання матеріялів, стовідсоткові таємниці перед сторонніми особами.

72. Агентурна робота не терпить проволікання і припадкових людей, особливо це відбивається на зв'язку. Клітини РС і КРС користуються тільки спеціяльними зв'язківцями. Зв'язківець повинен власноручним підписом підтвердити перебрання від надавця посилки і доручити від адресата потвердження про власноручний відбір. В крайнім випадку недопустимим передати посилку командирові, якщо він має старшинській військовий службовий степень та ма[є] опінію солідної особи, за підтвердженням відбору, але в тому випадку, коли посилка не призначена на негайне доручення до власних рук адресата.

73. Успіх роботи залежить в повній мірі від конспірації зв'язку. РС і КРС повинні вжити найспритніших методів удержання зв'язку. При встановлюванню зв'язку працівниками РС і КРС в першу чергу забезпечитися:

а) від непевних осіб,

б) провокації,

в) необережних осіб.

Наражування працівників на розконспірування доводить до втрати джерела та до поганих наслідків в роботі.

74. Кореcподенцію забороняється вести звичайним піcь-

мом. Належить використати всі середники зашифрування. При цему слід придержуватися слідуючих правил:

1) шифр або код призначені для переписування тайних і строго тайних письм,

2) шифр або код встановлюють тільки зверхники,

3) ніяким другім виду шифру або коду не вільно користуватись,

4) одним шифром можна користуватися тільки між двома клітинами PC або КРС,

5) робити копії шифрованого письма, шифрового ключа, правил користування ними і провідних вказівок по шифрроботі забороняється категорично,

6) переписка о шифрі і шифр в роботі повинна вестись тільки в зашифрованому виді,

7) переписка або переказування о шифрі, о змісті шифрписьма і способі застосування шифра категорично забороняється,

8) ніяких написів, які відносяться до відомостей о шифрі і способі шифрування на маргінесах зашифрованого і розшифрованого письма не робити,

9) шифрключі, правила і переписка о них передаються власноручно або посилається в крайнім випадку через спецзв'язківців, але з тим що він адресований і буде пересланий до власних рук тим самим способом як сказано в §72,

10) крадіж, втрата, виникнення [даних] о провалі або о розголошенні шифрключа, правил, таблиць і провідних вказівок о шифрроботі, являється надзвичайним випадком. Про це слід негайно повідомити клітини, з якими держиться зв'язок і здержати користування шифром,

11) шифрробота ніколи не повинна бути ведена в присутності посторонніх осіб,

12) текст телеграми повинен бути цілковито зашифрований. Забороняється перерив зашифрованих текстів незашифрованими (текстами) фразами, шифрами або знаками пунктуації. Знані пунктуації треба шифрувати, але при кінці тексту точку не ставиться,

13) адрес покликання та число письма, наголовок, дату, підпис, підписне число необхідно зашифрувати в середині тексту,

14) після зашифрування необхідно провірити зашифроване письмо перед висилкою,

15) розшифрований текст пишеться на осібний листок з написом вгорі "строго тайне! шифрування". Чорновик, на якому провадилось розшифрування, знищується,

16) робота шифром і переховування всього, зв'язаного з шифруванням повинні проводитися зі всіма осторожностями, гарантуючими задержання необхідної тайни шифрпереписки і шифрів,

17) на випадок безвідкличної необхідности належить знищенню в першу чергу код, таблиці, правила і письмо. Остання шифрпереписка знищується в другу чергу. При цьому обов'язково повинен бути свідок, який підтвердив би.

18) шифрключ і правила користування шифром належить хоронити осібно,

19) за нарушення правил, зложених в цьому параграфі, способів і методів шифровальної роботи, за втрату шифрів і шифрдокументів, винних потягається до найстрогійшої відповідальности.

V
Діловодство

1. Агентурне зголошення і звіт

75. Агентурне зголошення являється основою в агентурно-розвідчій і контррозвідчій роботі. Його зобов'язані висилати всі співпрацівникі, агенти і керівники своїм зверхникам з хвилиною, коли попадуть матеріяли зв'язані з його роботою.

76. Дані в агентурному зголошенні повинні буть:

а) правдиві – це значить що керівники і працівники і співпрацівники повідомляють тільки те, що самі бачили або провірили питаннями декількох осіб. Відомости принесуть тільки користь тоді, коли вони особисто провірені,

б) точні – ведучи розвідку або контррозвідчу роботу, треба точно усталити, коли, де, що проходило або проходить і як, стараючись добути відомости від декількох осіб про те саме, а рівночасно точно повідомляти,

в) своєчасні – навіть найважливіші відомости, якщо вони доставлені до командування запізно, тратять свою вартість. Дані повинні бути доставлені якнаскоріше. Цінність матеріялів, які б вони не були, в першу чергу полягає в своєчасному доставленні, коли в результаті скорої достави можна їх використати.

77. Агентурне зголошення може бути слідуючих форм:

а) писане агентом або співпрацівником РС або КРС на підставі різних джерел,

б) списуване агентом або співпрацівником [н]а донесення,

в) писане керівником РС і КРС.

78. Взори агентурних зголошень:

а) як параграф 77 під а):

"Агент або співпрацівник: (псевдо)

Дата...

Агентурне зголошення

1. Зміст.
2. Джерело.
3. Долучено.
4. Децизія.
5. План дальшої агентуної розробкі.

Підпис..."

б) як § 77 під б):

"Джерело: (хто подає) Приняв: (хто списав)

Дата:

Агентурне зголошення:

1. Зміст.
2. Завдання.

Підпис..."

в) як §77 під в):

"керівник":...

Дата...

Агентурне зголошення:

1. Зміст.
2. План агентурної розробкі

Підпис..."

2. План агентурної розробкі.

Підпис..."

79. При виготовлюванні агентурного зголошення за взором, рубрикі слід виповнювати слідуючим порадником:

а) Зміст:

1) повинен бути писаний виразним письмом,

2) короткими реченнями,

3) зі всіма подробицями,

4) з точним вказанням джерел,

5) точно вказаними: датами, місцевостями, адресами зв'язаними зі змістом,

6) охоплювати цілість,

7) якщо ширший зміст, повинні бути наголовки (прим. "узброєння: 3 – ПД, 8 – ППШ, решта кріси, кожний по дві штуки ручних гранат.

Говорили: старший летенант з першої роти сказав селянці Х: "ідемо з фінляндського фронту"),

8) в міру потреби зашифрований, а якщо звичайним письмом, то повинні бути приняті всі міри осторожности при згадуванні осіб, місцевостей (що може пошкодити конспірації).

б) Задача: тут слід подати дальші завдання для чинника джерела, зв'язані зі змістом в цілі розробки, згідно з потребами дальшої розробки на дальшому відтинку (прим.: "1) взнати звідки прибув підвідділ, з якою метою; 2) ввійти в контакт з командиром цього підвідділу ЧА", або якщо контррозвідчого характеру, тоді: "взяти під строгий нагляд ройового, ввійти з ним в блищий контакт, коли він відходитиме на відпустку, постаратися йти з ним і обсервувати всі його кроки і рухи, старатися підслуховувати кожне його слово").

в) Джерело: джерелом вважається чинник (співпрацівник чи звичайний громадянин, стрілець і т. д.) при помочі якого осягається відомости, при цьому слід звернути увагу на своєчасність даних подаваних джерелом.

г) Долучено: якщо є які-небудь матеріяли, які підтверджували б зміст, або були б зв'язані з даним змістом, слід долучити як додатковий матеріял (прим. лист писаний фігурантом, зголошення начальника гарнізона),

д) Децизія: тут слід подати свою думку відносно змісту агента зголошення, якщо ж децизія являє собою певне твердження, слід дати докази на підставі певних заключень або інших джерел.

е) план агентурно-оперативної розробкі виповнюється в рубриках за слідуючим взором:

ЧП	псевдо агент. справи	спосіб розрібки	дата виповн.	хто відпов. за випов.	Зауваги

В рубриках вписується:

1) ЧП (число порядкове), 2) псевдо агентурної справи (прим. контррозвідча агентурна справа "змовники"), 3) короткий зміст (прим. "освідомітель ОКР "Смерш" з армії висланий в відділ 035 для розвідчої роботи"), 4) спосіб розрібки, тут слід подати спосіб дальшого поступовання в зв'язку зі змістом (прим. "співпрацівника "Олеся" зобов'язати ввійти в блищі відносини [з] освідомітелем, вдавати, що замірає здезертирувати, а навіть намовляти його до цього, тим самим зблизитись, він можливо буде старатися втягнути його до роботи, це опісля взяти в глубшу розрібку,

крім того, зблизившись рівночасно взнати, з ким він зв'язаний ще в УПА, в який спосіб держить зв'язок з ОКР "Смєрш" 3-ї армії"), 5) дата виповнення (задачі), 6) хто відповідає за виповнення, 7) зауваги.

2. Агентурна справа (розвідчі і контррозвідчі)

80. Централізація матеріялів, зв'язані з одною справою, які при певній розвідчо або контррозвідчо-агентурній розробці та внаслідок розробкі становлять цілість, яка називається агентурною справою.

81. Беручи під увагу трудноці повстанчих умовин, в яких приходиться вести агентурні справи, оформлення повинно бути в якнайскромнішому виді без всяких зайвостей. Агентурні справи повинні бути оформлені за слідуючим взором:

а) Контррозвідчі:

Сторона 1.

Строго тайне!

УПА – КРС

Агентурна станиця "Оксима"

Контррозвідча справа "Прихвостні"

Почато: 21.12.44 р.

Скінчено:...

Архівний номер:...

Сторона 2.

"Постанова о запровадженню агентурної справи".

Тут слід подати на підставі чого виринає конечність, завести подаючи матеріяли та джерела для угрунтовання підстави і постанови та назву агентурної справи.

Дальший тяг сторінки:

Спис осіб зв'язаних з агентурною справою:

(взір)

Ч П	прізв. ім'я і по-батькові псевдо і основні дані	підставові дані підозріння	ч. сторона	де знаходиться

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 61, арк. 8-23. Копія.

РЕЗЮМЕ

До першого розділу збірника увійшло 56 документів документи і матеріалів крайового командування УПА-Північ, крайового проводу Організації українських націоналістів (ОУН) Північно-західних українських земель (ПЗУЗ) та Народно-визвольної революційної організації (НВРО), що висвітлюють різні напрями керівництва та політичної діяльності національно-визвольного руху на Волині, Поліссі й Поділлі у 1944–19446 рр. Документи розділу за тематикою розподілені на п'ять частин-підрозділів (документи № 1-56).

Відкриває збірник підрозділ з документами командування УПА-Північ та крайового проводу ОУН за період від 1943 р. до лютого 1947 р. які спрямовували і нормували діяльність повстанців на ПЗУЗ та інформували про її результати (документи № 1-26). Переважна більшість документів підписана командиром УПА-Північ, провідником ОУН ПЗУЗ "Панасом Мосуром" ("Охрім", Д. Клячківський) та його наступником "Лукою" ("Смок", "Чупринка", "Кучма", "Чор-енко", "Вівчар", "555", М. Козак). Серед нормативних документів переважають розпорядження, накази та інструкції (документи № 1-3, 5, 8-10,). До них також належать комунікати проводу ПЗУЗ про заборону переговорів з німецькими представниками від березня 1944 р. та щодо "акцій самозванчого "Краєвого проводу ОУН" на чолі з Далеким" від серпня 1946 р. (документи № 4, 20). Окремі комплекси розділу творять листи провідника М.Козака до підлеглих і вищого керівництва, що віддзеркалюють стан внутрішньо-організаційних відносин (документи № 7, 11-16, 17, 19, 22) та інформації про події і зміст діяльності національно-визвольного руху в окремих регіонах (документи № 6, 21-26).

У другому підрозділі представлені матеріали створеної на основі ОУН і УПА Народно-визвольної революційної організації за період від 18 липня до жовтня 1944 р. (документи № 27-32). Нормативними серед них є "Резолюції Установчого з'їзду НВРО" від 18 липня 1944 р., "Статут НВРО" від липня 1944 р. та наказ членам і кандидатам НВРО від серпня 1944 р. (документи № 27-29). В них йдеться про зміни "в ідейно-політичних заложеннях" і тактичній діяльності визвольного руху. Окремі інструкції нормують впровадження політичних напрямних у політично-виховній роботі у війську та масовій пропаганді серед населення (документи № 30, 31).

Третій підрозділ містить інструкції та відозви політично-пропагандивного відділу крайового командування УПА-Північ за період від 5 грудня 1943 р. до січня 1946 р. (документи № 33-45). Представлені інструкції нормують політичну діяльність в УПА та її запіллі (документи № 33, 36, 41, 43, 44), а відозви відображають ставлення національно-визвольного руху до біжучих подій (документи № 34, 37-39, 45). Серед останніх хотілося б виділити контрпропагандивну відозву (виготовлена до 7 жовтня 1944 р.) до червоноармійців про діяльність українських повстанців за фальшивим підписом керівників радянської України М. Хрущова та М. Гречухи (документ № 40).

У четвертому підрозділі згруповано документи і матеріали Служби безпеки та військово-польового суду за період від 6 березня 1944 р. до листопада 1946 р. (документи № 46-55). Особливий інтерес для читачів можуть мати звітно-інформативні документи про діяльність СБ на території Північно-західного краю "Москва" та Північно-східного краю "Одеса" за підписом референтів "Чупринки" (М. Козак), "Мітли" (О. Присяжнюк) та "Сотника Вовка" (документи № 48-52).

П'ятий підрозділ представляє інструкція розвідувально-контррозвідувальної служби УПА від 1944 р. (документ № 56). Матеріал відображає рівень професійності служби в умовах партизанської діяльності.

SUMMARY

Chapter One of this collection contains 56 documents and materials of the krai command of UPA-North, the krai leadership of the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) in the Northwestern Ukrainian Lands (PZUZ), and the Revolutionary People's Liberation Organization (NVRO), which highlight the various directions of the leadership and political activity of the national-liberation movement in Volyn', Polissia, and Podillia in 1944-1946. The documents in this chapter are arranged thematically in five sections-subchapters (documents 1-56).

The collection opens with a subchapter containing documents issued by the command of UPA-North and its OUN krai leadership in the period from 1943 to February 1947, which directed and standardized the activity of insurgents in the PZUZ and provided information about the results of this activity (documents 1-26). Most of these documents are signed by "Panas Mosur" ("Okhrim," D. Kliachkivs'kyi), the commander of UPA-North and leader of the OUN PZUZ, and his successor "Luka" ("Smok," "Chuprynka," "Kuchma," "Chornenko," "Vivchar," "555," M. Kozak). The majority of the normative documents consist of directives, orders, and instructions (documents 1-3, 5, 8-10). Among them are communiqués issued by the PZUZ concerning the ban on negotiations with German representatives and about the "actions of the self-styled 'Krai Leadership of the OUN' headed by Dalekyi', issued in March 1944 and August 1946, respectively (documents 4, 20). The chapter includes separate sections containing letters from the leader M. Kozak to his subordinates and the higher leadership, which reflect the state of internal-organizational relations (documents 7, 11-16, 17, 19, 22), as well as information on events and the substance of the activity of the national-liberation movement in individual regions (documents 6, 21-26).

The second subchapter contains materials of the OUN and UPA-based Revolutionary People's Liberation Organization from the period 18 July-October 1944 (documents 27-32). Among them are such normative documents as the "Resolutions of the Founding Congress of the NVRO" dated 18 July 1944; "The Statute of the NVRO" dated July 1944; and an order issued to members and candidates of the NVRO, dated August 1944 (documents 27-29). These documents discuss changes to "the ideological-political founding principles" and the tactical activity of the liberation movement. Individual instructions standardize the introduction of political guidelines for political-educ-

ational work in the army and mass propaganda among the population (documents 30, 31).

The third subchapter contains instructions and appeals from the Political Propaganda Section of the krai command of UPA-North for the period from 5 December 1943 to January 1946 (documents 33-45). These instructions standardize the political activity of the UPA and its rear line services (documents 33, 36, 41, 43-44), while the appeals reflect the attitude of the national-liberation movement to current events (documents 34, 37-39, 45). Certain of the latter documents deserve special mention: the counter-propagandistic appeal (prepared before 7 October 1944) to Red Army troops about the activity of the Ukrainian insurgents, with the fake signatures of the Soviet Ukrainian leaders N. Khrushchev and M. Hrechukha (document 40).

The fourth subchapter groups together documents and materials of the Security Service (SB) and the military field court for the period from 6 March 1944 to November 1946 (documents 46-55). Of particular interest to readers may be the informational-report documents on the SB's activity on the territory of the Northwestern krai "Moskva" and the Northeastern krai "Odesa," which are signed by the responsible leaders "Chuprynka" (M. Kozak), "Mitla" (O. Prysiazhniuk), and "Sotnyk Vovk" (documents 48-52).

The fifth subchapter contains instruction of the UPA's Intelligence and Counterintelligence Service, dated 1944 (document 56). This material reflects the service's professional level in the conditions of partisan activity.

Червоноармійці, зверніть свої штики проти кремлівських катів! Дереворит "Свирида" і Н. Хасевича

ҐРУПА (ВО) "БОГУН", УПА-ПІВДЕНЬ

ВІЙСЬКОВО-АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПОДІЛ СТРУКТУР ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ НА ВОЛИНІ, ПОЛІССІ, ПОДІЛЛІ (друга половина 1944 р.)

№ 57-59
КОМАНДУВАННЯ ТА ОКРЕМІ ПІДРОЗДІЛИ ГРУПИ "БОГУН"

16 квітня – 1 червня 1944 р.

№ 57
ДОДАТОК ДО НАКАЗУ № 34 ПРО ВИСЛОВЛЕННЯ ПРИЗНАННЯ ПОВСТАНЦЯМ З'ЄДНАННЯ № "225"

№ 34 *16 квітня 1944 р.*

ДОДАТОК
до наказу ч. 34

За геройське виконання бойового завдання (дня 9.4.1944 р. протинаступами відбито наступ двох батальйонів військ НКВД на село Обгів, втрати ворога: вбитих і ранених 115 осіб, зброя і відряд підібрані).

Командування групи "Богун" виносить признання повстанцям з'єднання ч. "225" – ком[андирові] Довбенкові надається похвалу.

Прочитати перед фронтом відділів.

Шеф штабу
/Гриць/

Командир групи "Богун"
/Роман/

Постій, дня 16.4.1944 р.

ДАРО, ф. Р-30, оп.2, спр.104, арк. 38. Оригінал.

№ 58
НАКАЗ ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ ПОЧОТІВ КОМАНДИРІВ КУРЕНІВ ТА СОТЕНЬ

18 квітня 1944 р.

УПА — Тайне

Група "Богун"

НАКАЗ

По справі організації почотів к-ра куріня і сотні

1. До почоту к-ра куріня і сотні, крім помічників по бойовій ділянці, включити політвиховника і працівника СБ.

2. Політвиховник і працівник СБ це найближчі помічники к-ра по політичній ділянці та його найбільш довірені революціонери-друзі, з якими к-р повинен якнайтісніше співпрацювати.

3. Політвиховник:

а) помагає к-рові по виховній і політичній ділянках; тими справами безпосередньо керує і нарівні з к-ром несе відвічальність за політично-виховну роботу у відділі,

б) підпорядкований безпосередньо к-рові частини,

в) вказівки по фаховій частині праці отримує від політвиховника при безпосередньо вищій одиниці – безпосередньо, або через к-ра частини (куріня, сотні),

г) за виконування праці відвічає і звітує перед к-ром частини і політвиховником при безпосередньо вищій одиниці,

д) є на правах старшини і користується усіма правами, що і бойові старшини почоту к-ра,

е) місце політвиховника у бою, марші, постою і на збірці визначає к-р частини.

4. Працівник СБ:

а) помагає к-рові по боротьбі з ворожою розвідкою,

б) підпорядкований безпосередньо к-рові частини,

в) свої обов'язки виконує по вказівкам СБ при безпосередньо вищій одиниці,

г) за працю відповідає і звітує перед к-ром частини і СБ безпосередньо вищої одиниці,

д) є на правах старшини і користується усіми правами, що і бойові спаршини почоту к-ра,

е) місце працівника СБ у бою, марші, постою і на збірці визначує к-р частини.

5. К-рам частини не вільно:

а) без згоди безпосередньо вищого к-ра звільнити чи замінити політвиховника, чи працівника СБ,

б) вмішуватися до фахового виконування праці політвиховника чи СБ,

в) змінити доручень і наказів по роботі політвиховній чи СБ безпосередньо вищих органів.

6. Наказ обов'язує з хвилиною отримання.

7. Наказ отримають: к-ри частин, політвиховники і працівникі СБ до сотні включно.

(Згідно наказу УПА 1919 з дня 14.4-1944 р.)

Постій, 18.4-1944 р.

Командир групи "Богун"
/–/ Роман

ЦДАВО, ф. 3837, оп. 1, спр. 2, арк. 12. Копія.

№ 59
ЛИСТ ДРУГУ "БОГУНУ" У СПРАВІ ХАРЧІВ

1 червня 1944 р.

Друже Богун!

Прошу видати для ком. Чорногорця харчові продукти поки він знаходиться ще в цьому терені.

Слава Україні!
Героям Слава!

Ком. заг. /–/ Босота[1]
в з. /Бувалий[2]/

Постій, дня 1.VI.44 р.

ЦДАВО, ф, 3838, оп. 1, спр. 128, арк. 8. Оригінал. Рукопис.

1 Матвій Токар – "Босота", "Юда" (–1945)*. У 1944 р. к-р куреня "Погром" (гр. "Заграва"), загону, куреня (гр. "Богун"), з'єднання "Донбас" (УПА-Південь).
2 Андрій Трачук – "Бувалий", "Ломоніс" (1913–1945). У 1944 р. к-р загону, куреня (гр. "Богун", УПА-Південь).

* *Рік народження не устійнено.*

№ 60-62
СЛУЖБА БЕЗПЕКИ ВО “БОГУН” ТА ГО

10 травня – 24 грудня 1944 р.

№ 60
НАКАЗ КОМЕНДАНТАМ ВН ТА ВР У СПРАВІ ОРГАНІЗАЦІЇ МЕРЕЖІ СБ

10 травня 1944 р.

М. П. 10.5.44 р.

НАКАЗ

по справі організації сітки СБ для ком[ендантів] ВН і ВР

1. До місяця від дня одержання наказу перевести провірку своїх працівників та доповнити станиці новими кадрами, членами і пров[ідним] активом інших рефе[ре]нтур.

2. Виготовити списки працівників СБ, які згинули в боротьбі з ворогом, були арештовані чи пропали без [віс]ти.

В списках зазначити – коли і д[...]. Подаючи псевдо і пост.

3. Всі станиці ПЖ з днем 15.4.44 р. розв'язано і включено до СБ (які до тої роботи надавалися), або до відділу. Де цього не переведено, перевести по одержанню наказу.

4. Вилучити з рядів СБ працівників, які не виконують наказів чи не виявляють активності в роботі, та передати їх до відділу.

5. Стягнути з терену всіх ш[атаюч]ихся зі зброєю і передати до най[бли]щого відділу не зважаючи на те до якого відділу попередньо вони належали. В разі непослуху чи опору роззброїти і розстріляти.

6. Кожда станиця СБ мусить:

а) посилити боротьбу з ворожою агентурою,

б) виявити якнайбільше власної ініціативи в боротьбі,

в) примінювати кожночасно тактику боротьби до обставин в терені,

г) в разі перервання зв'язків, продовжати працю згідно з попередньо одержаними інструкціями [та] як найскорше відновити зв'язки.

7. За працю відповідає і звітує раз в місяць перед ком[ендантом] СБ безпосередньо вищої станиці, інформуючи рівночасно ком[енданта] ділової сітки.

8. Зверхником терену 4/4 і 6/6 назначую друга Кубу.

9. Наказ обов'язує з хви[лино]ю отримання.

10. Наказ отримують ком[енданти] СБ і ділової сітки ВН і ВР.

Постій дня 16.V.44 р.*

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 38, арк. 63-64. Копія. Рукопис.

№ 61
НАКАЗ КОМЕНДАНТАМ ВН І ВР У АГЕНТУРНИХ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СПРАВАХ

26 травня 1944 р.

М. П. 26.5.44 р.

НАКАЗ

командантам СБ ВН 3/3 і 2/2 та командантам ВР-ів

Беручи під увагу нові обставини, які витворилися зараз в більшовицькій дійсности вважаю необхідним докладніше пояснити 6-ий пункт наказу від 10.5.44 р. про посилення боротьби з ворожою агентурою і звернути увагу на таки справи.

1. В цілому примінити працю і тактику до нових, твердих обставин, а саме:

а) Всю працю і методи роботи проводити тонко і скритно, конспіративно. Всяке залишування зліквідованих чи інших слідів роботи забороняється.

б) Карати тільки людей, яких доказано вину. Колективна, збірна відповідальність не повинна мати місця, т. зн. [нп]р. не вільно через одного члена родини карати цілу сім'ю.

2. Право рішати про ліквідацію ворожого елементу дається станицям ВР і вищим. Пригадую ще раз, що скарати на смерть людину можна після доказання вини, на основі докладного і грунтовного слідства.

---

* *Надпис на документі.*

Для покарання смертю не члена треба, щоб був протокол слідства – постанова революційного суду, підписаного камандантом станиці, слідчим і одним членом справового звена.

Справу ліквідації члена ОУН чи взагалі покарання, рішає орг. суд ВН, на якому слідчий СБ виступає як прокуратор з матеріалами і доказами вини підсудного.

3. Підрайонові станиці СБ вважаються органами виконавчими, розвідки і контррозвідки і в ніякому разі не можуть рішати про ліквідацію особи.

Для кращого переведення й поставлення роботи потрібно, щоб р[айоно]ва станиця побувала деякий час в кожному підрайоні й проводила там слідчо-оперативну роботу, а підрайонова станиця може занятися після цього роботою виконавчого характеру.

4. Не видавати на свою руку наказів, виконання яких є зараз неможливе (прим. не в стані ми зараз перевести в життя наказів про заборону не членам ОУН чи УПА ходити до міста, чи праця в адміністрації, хоч ми свідоми того, що від них НКВД посередньо, чи безпосередньо може черпати інформації).

З нашої сторони треба використати цих людей для наших розвідчих цілей. Це не значить, що до таких людей не треба придивлятися, бо серед них є поважні агенти НКВД. Ці обставини полегшують нам вислати нашу спецрозвідку в місто і це треба в стопроцентово використати.

5. Сьогодні обставини заставляють нас застосовувати в себе всі засади конспірації.

Працю треба вести вночі. [Тин]ятися вдень в терені, в селі, зі зброєю, або без зброї – забороняється. Держіться засади, що коли неможливо знищити всіх сексотів і агентів, то старатися вести роботу і заховуватися так, щоб вони не могли про вас нічого довідатися.

Всякі зачепки, [...]рсятки в селі на червоних поки що припинити.

6. Всіх дезертирів з Червоної Армії пропускати не лакомившись на зброю.

7. Стягнути всіх радістів, радіостанції в найскоршому часі і вислати в гору.

8. Стягнути до ВН всі гроші, золото, дорогоцінности.

9. Всі ворожі документи, папери, почту, комплети військової совітської одежи стягнути до ВН.

10. Уникати непорозумінь з діловою сіткою, а співпрацювати з нею.

11. Постійно вести вишкіл слідчих кадрів.

12. Всі політичні інформації здобуті при допитах, висилати в гору.

Слава Україні!
Героям Слава!

/–/ Осика

З оригіналом згідно /Іван/

ЦДАВО, ф. 3833, оп.1, спр. 229, арк. 17. Засвідчена копія.[1]

1 Тотожний текст: ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 49, арк. 277.

№ 62
ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО АГЕНТУРНУ ДІЯЛЬНІСТЬ НКВД І НКГБ

24 грудня 1944 р.

Постій, дня 24.XII.1944 р.

ПОВІДОМЛЕННЯ
про агентурну роботу НКВД і НКГБ

Ми, учасники – збройно-революційної боротьби свого великого Народу є свідками підлих методів червоної Москви, стосованих у фізичному знищуванні укр. народу. Безоглядний терор, насильство, грабіж, палення господарств, вимордовування мирного населення, поголовна мобілізація воєннозобов'язаних, вивіз на каторжні роботи в Донбас, вивіз родин на Сибір, звірства і знущання, арешти – ось чим воює Москва. Та видно, малі результати осягають з того більшовики, коли кидають проти укр. рев. руху – здавалося б, нові, а в суті речі старі, випробовані ще царською Москвою, питомі кочовому кацапству рафіновані засоби: агентурна робота, провокація, підступ, нацьковування одних проти других, підкупство, обіцянки й брехлива пропаганда представляюча борців-революціонерів, як "бандитів", "українсько-німецьких націоналістів", "агентів" і т. д.

Слідча робота ще раз показала, наскільки серйозно, планово, послідовно прямує НКГБ до повної ліквідації збройного руху УПА і політично-революційної роботи ОУН. Для сталінського режиму наш політичний і збройний рух являється аж надто небезпечним.

НКГБ здає собі ясно справу, що великий розмах і широкий масштаб нашої програми, правильне зрозуміння і оцінка міжнароднього положення, вірна розв'язка національних і соціяльних проблем нашою революційною організацією, дає нам великі перспективи в роботі і вигляди на успішне її для нас закінчення.

Органи НКГБ прийшли до переконання, що жодні акції збройного характеру з участю найдобрішої зброї – танків, літаків, терор і фізична сила не зломить укр. рев. руху, як довго буде в нас віра в перемогу, міцний дух, правильна ідеологія, як довго на чолі революційного руху стоятимуть провідники – революціонери, віддані повністю справі революції.

Наслідком цього ворог перейшов в основному на агентурне розроблювання відділів УПА і організації. Збройні акції більшовиків широкого масштабу вихожувані в певному терені тисячними відділами не є розраховані на ліквідації рев. руху в даному терені, але мають радше на меті задемонструвати час від часу перед нами збройну міць СССР, що мала б послужити конкретним доказом для розкладової роботи веденої агентами в нашому нутрі.

З наближення[м] зими "агентурна розработка" набирає тепер особливої ваги. Зараз робляться всі заходи з боку НКГБ, щоб перевести якнайкращу агентурну підготовку. Увести свого агента від найнижчої клітини, від найменшого відділу аж до провідних осередків, до почотів, команд і штабів – це основна напрямна робота НКГБ.

Коли раніше ставилось кінцевий термін по ліквідації революційного руху, то зараз все поважніше, що робить НКГБ є розраховано на дальшу мету. Буває зрештою так і інакше.

До цієї підступної підлої роботи НКВД використовує:

1. Бувших комуністів і симпатиків, засліплених більшовицькою пропагандою ще за польської окупації Західно укр[аїнських] земель.

2. Комуністів, комсомольців та завербованих до агентурної роботи з часів першої окупації Зах[ідно] укр[аїнських] земель, більшовиками 1939-1941 рр.

3. Продажний елемент (карієристи, спекулянти, проститутки і т. д.).

4. Морально слабий елемент, що не видержує морального та фізичного терору (як нпр. арештовані НКВД за участь в революційній боротьбі в час нім. окупації, до котрих підходять просто: "або співпраця з НКВД – або розстріл", грозять репресіями, вивозом родини і т. д.).

5. Працівників адміністрації, голов і секретарів сільрад, учителів та тих, яких залякають "передової" на фронті чи каторжними роботами.

6. Священство та церковну адміністрацію.

7. Не місцевий елемент завербований в агентуру, котрий в терені порушується для проведення розвідки серед населення під видом: втікачів з каторжних робіт Донбасу, ЧА, прохачів хліба і харчових продуктів, продавців солі і т. д.

Завданням агентів є:

1. Влізти в ряди організації та здобути довір'я так проводу організації як і населення, щоб опісля заняти керівні пости. Коли агент вже пролізе на керівне місце, тоді його завданням є обсадити важніші ділянки організації чи УПА агентами НКГБ, або морально слабими членами, котрі в майбутньому дадуть себе заангажувати до співпраці з НКВД.

2. Вести розкладову роботу серед членів і народу, ширити зневіру, поширювати недовір'я низових членів і народу до проводу організації при помочі наклепів і брехні.

3. Узнати місця простоїв, квартири, криївки вартісних членів організації і командирів про що негайно повідомляти органи НКВД для схоплення чи зліквідування тих людей.

4. Узнавати про господарчі магазини і їх видавати в руки НКВД.

5. Виготовити списки усіх людей, що не пішли на мобілізацію в ЧА та узнати де вони переховуються.

6. Витотовити списки родин з котрих хтось є членом організації чи УПА для переселення їх в Сибір на каторжні роботи.

7. Вистрілювати командирів УПА під час боїв чи інших п[о]гідних моментів.

Ось кілька примірів агентурної роботи:

1. Сидорчук Мелетій, син Сергія 1916 р. народження, із с. Дермань, орг. псевдо Платон, Ілько, Кайдаш, агент НКВД від 1939 р. під кличкою Іван, зізнав на допиті дня 4.XI.1944 р. слідуюче:

З доручення НКВД 1940 р. виступаю з агітаційними промовами на мітінгах, щоб оснувати колгосп в Дермані, організую молодь в комсомол, видаю в руки НКВД слідуючих людей за приналежність до ОУН: 1. Скоропаду Олексія – учит., 2. Кісельчука Євгена – учит., 3. Андрущука Петра – селянина, 4. Мартинюка Федора – доктора медиц. – усіх зі с. Дермань. За моїм старанням було вивезено родини на Сибір Скоропада Олексія і Грунта. В час при-

ходу німців дістаю наказ від начальника Мізоцького НКВД залишитися в Дермані, продовжувати агентурну роботу під керівництвом Спічака Нікіфора пс[евдонім] Бистроум. Від цього ж начальника НКВД Соловйова дістаю інструкції зв'язатися з нім. поліцією і при її помочі поборювати дальше революційну боротьбу укр. народу. При помочі німців я виконав таку підлу юдину роботу:

а) доніс німцям про постій відділу УПА в с. Ляшівка р-н Остріг, що викликало акцію в якій згинуло 4-ох людей селян,

б) в травні 1943 р. викликана мною акція на с. Дермань-Залужа в якій замордовано німцями 64 особи та спалено усі господарства,

в) після розбиття повстанцями Мізоча та забрання цукру у вересні 1943 р. я доніс німцям, що цукор повезли повстанці в напрямі с. Мостів і це викликало бомбардування с. Мостів, де згоріло кілька господарств та кількадесять метрів• цукру,

г) доніс німцям про розміщення лікарні УПА в с. Кудрин, в наслідок чого німаки замордували кілька ранених повстанців та медсестру Олю,

д) на мій донос німці провели акцію в с. Ступні, де спалено 6 господарств, ограблено церкву та заарештовано 6 селян, котрих вивезли на каторжні роботи в Німеччину,

е) я особисто спричинився до спалення цілого с. Бущі, спалення 30 господарств в с. Мізочі, кілька господарств в Суймах,

є) мною був зорганізований підступний нічний наскок німців на с. Дермань, в наслідок чого спалено усі господарства улиць: Хавруги та Юстинки і осередок Дерманя,

ж) в руки німців мною були видані слідуючі особи: Максись Соня санітарка УПА, Максись Антон, родина Комаря, Шавронський Антон – усі з Дерманя,

з) дня 5.XI.1943 р. видав німцям дві криївки УПА в с. Суймах з кожухами і светерами,

и) розбазарював збіжжа УПА та саботував молотіння збіжжа на Гурбах, при помочі своїх агентів Трохимчука Михайла з с. Дерманя та Романюка Миколи з с. Мізоча.

З приходом совітів 1944 р. відбуваю кілька зустрічей з Соловйовим, дістаю признання на переведену агентурну роботу та зістаю керівником агентури на р-н Мізоч, Здолбунів, Остріг. Активно продовжую свою зрадницьку роботу, жертвою якої падуть криївки з організаційними людьми і майном, криївки свідомих громадян та їх заховане перед ворогом майно. Жертвою моєї агентури падуть надрайонові провідники Здолбунівщини С[амсон], Лобода, Чорноморець враз з 15-ма своїми співро-

бітниками, районовий провідник Злолбунівського р-ну Хресний враз з 17-ма революціонерами та багато інших осіб. Підготовляю акцію на членів організації і майно в с. Дермань на день 5 і 6.XI.44 р. яка з причини мойого арештування в цих днях не відбулася. Виготовляю списки цивільного населення, які не пішли на мобілізацію в ЧА та списки родин до вивозу на Сибір.

2. Окремою опікою оточує НКГБ ліс і лісні терени, організуючи в лісі цілу низку "штатних" працівників. Один з таких лісників полагоджував усі справи відділів УПА, що переходили через ліс, займався розкватируванням їх у лісі, збіркою та доставкою харчів, служив інформаціями, розвідчими даними в роботі для нас, виказував себе самим кращим і відданим нашій справі. В дійсності подавав на НКГБ самі точні інформації про ліс, наводив відділи на совітські засідки, стягав облави і т. д.

3. Певна розвідчиця, жінка 50-ти літ, роботою якої захоплювалися навіть вищі командири, була агенткою НКВД з 1939 р. Маючи доступ до всіх відділів УПА в лісі, давала НКГБ цінні відомості, бо крім даних розвідчого характеру мала зв'язок з агентами в нутрі УПА. Створені нашим командуванням господарчі і харчеві пункти в лісі обсадили агенти так, що на 16 людей в одному поважнішому господарчому осередку було 6 агентів. Вони виконували різну роботу, займались копанням магазинів і магазинуванням запасів харчів, а плани розміщень подавали регулярно на НКВД. В часі генеральної акції мали відкопати всі господарчі запаси, що означало б провал в господарчій ділянці поважної військової одиниці. Слідкували за станом збройних сил в лісі. Це приходило їм легко, бо при одержуванні харчів к-рі подавали свій стан. Відзначилися при тому всьому особливо працьовитістю і взагалі вважалися кращими працівниками. Коли прийшлося їх взяти, їхні зверхники були дуже здивовані, що порядних, працьовитих людей арештується.

Організаторами того рода агентури були люди зловлені ще в часі переходу фронту та пізніше. Їх прийнято до праці тому, що за німецької дійсності були дуже порядні і активні, та що сумніву до їх певності не було. В дійсності були завербовані до співпраці з НКГБ, одержали завдання приміститися на пунктах, де вже підшукували інших.

4. НКГБ досить скоро переконалося, що збройними ударами не зможе зліквідувати відділів УПА навіть при допомозі досить добре зорганізованої агентурної сітки з рядових стрільців, нпр. у сотні було понад 10 агентів а мимо це сотня уважалась за одну з найбільш боєздатних. Досить було к-рові заборонити стріль-

цям віддалятися від відділу і зв'язки з НКГБ рвалися. Тим самим стрільцям-агентам не цікаво було повідомляти НКВД про відділи, бо заскочена сотня боронилася, виникав бій, в якому падали і самі агенти, бо кулі звичайно не розбирають, хто агент, а хто повстанець. Для більш успішної боротьби з УПА НКГБ повело інтенсивну розработку командного складу УПА. Основна мета НКВД – створити агентурну сітку з вищих к-рів УПА, проводячи це в життя за певним планом-системою.

І так, в певних теренах укр[аїнських] земель – доручення зорганізувати таку сітку одержали поодинокі к-рі, що працювали з НКВД в 1939-44 рр. мали зв'язки ще з чер. партизанкою, або були завербовані після великої акції вже згодом. Без відповідної сітки ці командири-агенти не в стані були також провести більшої роботи в цьому місяці. Після одної більшої сильної акції, що хоч не завдала найбільших ударів, то все є багато командирів впало на дусі. Цей момент використали к-ри-агенти і доказуючи морально заломаним к-рам безвиглядність боротьби проти СССР, переконали їх в недоцільності дальшого провадження цієї боротьби. Виходом із скрутного положення мала б бути співпраця з НКГБ, на яку чимало тих старшин погодилося.

За півтора місяця розбудовано досить добре агентурну сітку старшин, пов'язано їх з більшовицькими "шпіцпунктами" під лісами і районовими отделами НКВД. В період організування цієї сітки агентура не виконувала якоїсь роботи то й НКВД від них нічого не вимагало, крім протоколів відправ і нарад. Згодом подано до відома командирів-агентів, що регабілітація старшин УПА перед СССР можлива тільки після виконання серйозної роботи на шкоду УПА і ОУН. Дається завдання в означений день виконати атентати на провідних людей і командирів, забрати архіви, передати важку зброю й допомогти зліквідувати другі відділи. Все це малось робити у взаємодії з військами НКВД. В одну ніч мали згинути провідники, командири, і відділи, що знаходилися в лісі, і в терені – мали бути зліквідовані. Агенти з почотів мали виконати атентати і тікати до московських опричників.

Коли ж цей агентурний осередок був викритий нашою СБ, НКВД не зрезигнувало із свойого плану, а намагалися повторити цю справу агентами з іншого осередка. Це ж НКВД нічого не коштує, вони ж руководять і ризикують людьми не своїми, а нашими таки "хахлами".

Спеціяльну увагу присвячує НКГБ – замахам на провідних людей та к-рів. Тому й старається в осередках, почотах і штабах мати своїх агентів.

5. Агент Ч. зізнає: агентурні завдання які я одержав, були розраховані на певний розвал руху ОУН. Треба було вмілою пропагандою доказати молодим членам ОУН недоцільність їх повстанчого руху, безвиглядність їхньої боротьби та скеровувати їхні симпатії в сторону СССР і чер. партизанки. Загально йшлося про те, щоб зневірювати актив і кадри ОУН та УПА і опанувавши їх, перемінити боротьбу не за Самостійну Україну, а за СССР. Рівночасно треба було підшукувати однодумців і організувати внутрі ОУН і УПА агентурну комуністичну сітку. Моя агентурна робота заключилася ще в тім, що я як командант боївки робив засідки, або виконував напади та атентати на німців цілево в населених пунктах, щоб спровокувати там пацифікацію тих же сіл. Після моєї засідки в с. Копиткові на мадярів, з пімсти було спалено мадярами майже ціле село. Звичайно після таких випадків я старався викликати незадоволення і обурення селян та наставити їх проти УПА.

Основну увагу звертається на розкладову пропаганду. Мають її провести агенти на кожному місці і при кожній нагоді. Крім звичайних мотивів оклепаних і старих про безвиглядність, недоцільність і т. д. треба було ще поширювати різні неймовірні чутки про УПА. Так нпр. перед жнивами поширювали ми чутки що відділи УПА палитимуть збіжжа по полях. Про вивізку людей до Німеччини, розпускали слухи, що це відбувається в тихому порозумінні німців з ОУН. Інструктовано рівно ж агентів приготовляти населення до приходу ЧА відповідною пропагандою про великі зміни в державному ладі СССР, що релігія тепер дозволяється, що не буде колгоспів, щоб люди не тікали від мобілізації, щоб не думали, що з них творитимуть карні відділи, натомість, що будуть брати нормальним порядком, будуть продохити вишкіл, підуть у військові школи і т. д.

Агенти мали старатися, щоб відділи УПА вступали лиш тоді в бій, коли нема жодних виглядів на виграну, коли їм може грозити цілковите знищення. Не допускати до бою, коли є дані на те, що можна розбити більшовиків без власних втрат.

Широку мобілізацію до УПА використовували агенти, щоб пропхати туди своїх агентів і звернути увагу на нацменів і східняків, ствердити якої вони орієнтації, вишукати просовітські елементи і зв'язатися з ними.

Обов'язком агентів є нічим не виділюватись і не вирізнюватися від загалу стрільців УПА та членів ОУН. Застосувати всі способи їх конспірації. Без особливих потреб не попадати в руки більшовиків.

Агенти мають робити всі можливі перешкоди в розповсюджуванні організаційних лозунгів, листівок та літератури серед червоноармійців. Не допускати до поширювання серед них організаційної пропаганди.

Агенти впливають різними способами на застосовання шкідливої для партизанки бойової тактики: об'єднувати боївки в більші групи і зводити бої провокативного характеру, в яких можна б було цим відділам завдати великих втрат або й цілковито їх знищити, то знову цілковито розчленовувати на довший протяг часу, щоб усталивши місця постоїв, без труду ліквідувати.

Взагалі ціль провокативних боїв заключається в тому, щоби:

а) фізично знищити якнайбільшу кількість повстанців,

б) постійними невдачами деморалізувати військо і обнижувати його боєздатність до нуля,

в) компромітувати УПА в очах населення,

г) стягати репресії на села і викликувати тим обурення селянства на повстанчі відділи як причину тих нещасть.

Внаслідок агентурної роботи в деяких секторах революційного життя витворився хаос, деякі відділи були морально розложені і втратили свою боєздатність серед інших, де агентура доступу не мала, панував боєвий дух і віра в перемогу.

Розглядаючи агентуру внутрі війська, як єдиний, основний, необхідний чинник для повної ліквідації УПА, звертає НКГБ дуже велику увагу на правильну постанову і організацію її роботи. Тому для кожного більшого агент. керівника необхідно знати: як насадити по відділах агентуру і розбудувати агент. сітку. Основою цього являється вмілий підбір людей, кадрів, що переводиться за таким принципом: шаблону бути не повинно, до всіх застосувати індивідуальний підхід. Все ж таки рекомендується намічувати таких людей серед більш податливого до цієї роботи елементу, людей, що були чи є більш або менш зв'язані тісними вузлами з більшовицькою владою.

В підборі місцевих людей, з нічим з більшовиками не зв'язаних, НКВД є обережне і якщо можна, то таких людей не ангажує. До людини, яку треба із самого початку переставляти, переконувати, відноситься НКВД з недовір'ям. Такий підбір людей вважається непрактичним, бо займає багато часу і не завжди дає бажані результати. Дуже важною справою в підборі людей є вибрати відповідну психічну хвилину: моменти морального заломання, зневіри, депресії і т. п. бо в таких хвилинах воля людини буває слабша і легко її заломати до кінця, та здобути згоду на співпрацю з агентурою. Намітивши якусь людину до втягнення її

в агентуру, вивчають дуже докладно її характер, спроможність в роботі. Вивчення минулого людини та середовище з якого походить відограє при цьому першорядну ролю. Дуже вважають, щоб не завербувати нестійкої, хиткої людини. Твердість і стійкість агента це основна запорука його успішної роботи.

Правильно розбудована агентурна сітка старається охоплювати всі клітини організації, війська і справно між собою пов'язатися.

Найнижчою клітиною вважається роздріблений підвідділ т. зн. ланка 5-6 людей. Згідно агентурної інструкції повинен там бути щонайменше один агент. Агенти з таких "п'яток" підпорядковані агентові з підвідділу. До керівництва агентури в підвідділі входить звичайно двох агентів, які в свою чергу підлягають агентурному керівництві при відділі. З двох агентів у підвідділі, один контактується з агентами з "п'яток", збирає звіти, дає розпорядження. Другий же керує властивою роботою і є зв'язаний тільки з першим своїм заступником. Агент підвідділу (другий) мусить мати одного, двох людей для зв'язку в гору. Так само виглядає справа дальше в горі.

Запорукою успішної праці являється тверда дисципліна. В агентурній роботі нема жадної прозьби, пропозиції, є тільки твердий наказ. Про невиконання наказу нема й мови. За розконспірування роботи і невиконання наказу – для всіх однакова кара – ліквідація.

Розкладову пропаганду в УПА мають провадити всі агенти, одначе найбільшу вагу кладеться на тих, що безпосередньо стикаються з масами, зн. агенти самих найнижчих клітин. Ніколи не вести пропаганди ясно і виразно проти УПА і за сов. владу. Використовувати найменші можливості негативного характеру: невдачні бої, сутички, невідповідну поведінку к-рів, злу тактику (це все вже підготовлене згори агентами-керівниками) для переведення розкладової пропаганди. Агентів вчать бути твердими, безоглядними і вимогливими у відношенні до своїх підвладних, та такі якості кажуть впоювати у своїх ближчих співробітників по агент. роботі.

Розбудованій агент. сітці кажеться:

а) Зорієнтуватися, щодо ситуації в лісі. Ствердити які відділи, місце розташовання, відтинок маневрування, стан людей, узброєння і т. д.

б) повідомляти про відділи, що організуються або мають творитися.

в) подавати докладні персональні дані про командирів і стрільців поодиноких відділів, взагалі членства, правдиві прізвища, місця народження або переживання.

Одна із агентуних інструкцій вказувала, як розкладати відділи з бойової точки зору. В основі відділи на певних теренах мали бути роздріблені до мінімум на необмежений час і до цього за всяку ціну треба було довести. Ідея цього плану роздріблення (без можливостей частих збірок, передач наказів до рейдів і взагалі зімкнених дій) – полягає в тім, що роздріблений на "п'ятки" відділ в практиці перестає існувати як бойова одиниця. Для НКВД немає в основі жадних труднощів такі "п'ятки" розложити морально, або фізично знищити. Тут ще треба взяти під увагу і той факт, що в кожній такій групці обов'язково хоче мати НКГБ щонайменше одного агента. Цей же агент може легко на протязі довшого часу перетягнути решту людей на свою сторону. Коли навіть прийшло до сутички з НКВД-истами, то п'ять людей розроблених агентурою сидячи безчинно в криївках, не зможе поставити їм жодного опору.

Реалізація цього плану дала б змогу органам НКГБ ліквідувати УПА без більших зусиль. Щоб одначе зверхня команда УПА не доглянула в такому плані більшовицької агентурної руки, мали агенти відповідною пропагандою витворити серед командного складу стрільців УПА відповідну тенденцію до такого роздріблення, яка мала б наступити не як результат наказу командира -агента, а як результат добре проведеної агент. роботи по відділах.

Наступив більший провал в агентурній роботі -- зізнав в дальшому цей же агент Ч. Впала значна частина агентів. На запит, – що робить в такому випадку, коли валиться агентурна сітка, НКГБ відповіло: "Бить на мєстах і продолжать работу". Ця відповідь мене, як агента заскочила і здивувала. Я переконався, що для НКВД цілком не залежить чи ми як агенти будемо жити, чи згинемо.

Тих лише кілька зізнань у виїмках агентів НКВД дають певний і страшний образ підлої роботи сталінських собак. Усі жахливі акції, які переводить НКВД по селах і лісах, вивози родин на Сибір, – усе це підготовано вперід мерзенними зрадниками, юдами, – агентами і сексотами. Для замаскування деколи вивозять і родини своїх агентів, очевидно не на Сибір.

Оцим перестерігається членів організації, УПА – народ про небезпеку зі сторони агентів-сексотів та цілої підступної роботи НКВД.

Вони намагаються пролізти всюди, в організацію, в УПА, здобути довір'я народу, щоб при цьому про все розвідати і знищити.

Сталінські собаки знають, що сила народу в його солідарності, єдності, довір'ї до проводу. Тому вони стараються посіяти недовір'я один до других, розбивати єдність і дружність народу. Ці підлі гади намагаються йти рука в руку спільною з фашістівською німотою, щоб лише знищити український народ і самому користати з багатств України. Ми маємо багато матеріялів, котрі свідчать, що агенти НКВД нацьковували Гестапо на укр. народ, щоб при помочі чужих рук його винищити. А Гестапо* хоч знало це, та свідомо послуговувалось в боротьбі з укр. рев. рухом агентами НКВД.

В тій площині і Гестапо* і НКВД знаходили спільну мову бо мали одну і ту саму ціль: знищити укр. народ.

Будьте чуйні. Небезпека агентурної роботи велика. Вповні успішно проводити боротьбу з НКВД буде можливо, коли усі члени організації, стрільці УПА і весь укр. народ буде мати відкриті очі, буде вміти бачити підступного і замаскованого ворога, буде вміти його викривати і розоблачувати. Підлого і підступного гада треба спільно усіма силами, дружньо, солідно і безоглядно знищувати. Треба навчитись зберігати громадські, військові і організаційні тайни, працювати і мовчати та заперестати загальної балаканини про усі справи революційної боротьби, бо це дає ворогові інформації.

Говорити тільки широко про нашу програму, поширювати ідею і кличі за що ми боремося. Треба навчитися по ділах, а не по словах, розрізнити хто свій, а хто перебраний ворог. Скріпити довір'я до проводу, котре ворог намагається підважити та солідно і точно виконувати його накази. Хто ширить зневіру, недовір'я до проводу, саботує і не виконує наказів проводу, поширює брехливі чутки та нісенітниці, відмовляється від активної боротьби з НКВД, хто зашившись як миша в діру -криївку проводить дорогий час спогадів із життя свого народу та його провідного авангарду, безчинно, пасивно і вичікуюче – це агент НКВД свідомий чи несвідомий.

Підла робота агентів НКВД є розкрита. Кожний з допитуваних агентів видав усіх своїх співробітників і їх жде кара революційного часу. Хоч як вони вже не маскувалися, де б не скривалися, усюди їх знайде сувора рука революції.

Собакам – собача смерть, погорда цілого народу та ганьба на віки. Ці, що в несвідомості дали себе втягнути в підступні сіті,

---

* *У тексті:* г-по

зараз зрозуміли підлість цієї роботи і хочуть чесно боротися в рев. лавах народу проти НКВД – мають негайно пірвати з цією чорною, брудною роботою та активно допомогти винищувати з корінем цей бур'ян.

Всі до боротьби з агентами НКВД!
Смерть сталінським собакам!

ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 229, арк. 34-36. Копія[1]

1 Подібний текст: ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 49, арк. 147-153.

№ 63-67
КОМАНДУВАННЯ ТА ПІДРОЗДІЛИ УПА-ПІВДЕНЬ

6 березня – 26 травня 1944 р.

№ 63
ЛИСТ–НАСТАНОВА КОМАНДИРОВІ "САБЛЮКУ" В ТАКТИЧНО-ОПЕРАТИВНИХ СПРАВАХ

6 березня 1944 р.

М. П. 6.3.44

Д[р]. Саблюк!

1. Вашу записку з 26.2.44 і бойовий звіт з 1.2.44 отримав. Дякую.

2. За Ваші успішні бої у с. Лисогорці 9.1.44, у с. Петришів 20.1.44 і у с. Калівка 24.1.44 передаю цею дорогою Вам і усім Вашим бійцям признання і похвалу.

3. Ваше рішення відвороту аж у Бережанщину уважаю за неправильне і недоцільне. Неправильно також поступили Ви, що особисто не зголосилися у мене зо звітом про положення на СУЗ.

4. Я згодний з Вашим рішенням відходу на Схід.

Щирий привіт Вам і усім друзям. Бажаю Вам і надальше видержати на становищі.

С[лава] У[країні!]

/Ле/

ЦДАГО, ф.3837, оп.1, спр.5, арк.6. Оригінал. Рукопис.

№ 64
НАКАЗ ПРО ВПОРЯДКУВАННЯ ТА ПІКЛУВАННЯ МОГИЛАМИ ГЕРОЇВ

20 травня 1944 р.

Командування УПА-Південь

М. П. 20.5.1944

НАКАЗ

1. Негайно приступити до впорядковання могил Героїв.

2. Усюди, де поховані вояки УПА, члени ОУН чи її симпатики, так українці як не українці, що впали в бородьбі за український нарід і українську державу – висипати високі могили, поставити березові хрести, огородити березовим парканом (частоколом), посадити квіти.

3. На хресті умістити тризуб у терновій обвінці.

4. Нижче тризуба умістити табличку з надписом:

Слава Україні!

згинули(в) на полі Слави у бою ....

(місцевість)

дня ... і тут спочивають(є):

а. 10 невідомих вояків УПА – або

б. Іван Орлик сотенний УПА – або

в. Гриць Вірний районовий член ОУН – або

г. Семен Чорний симпатик ОУН – або

д. Невідомий вояк УПА – айзербайджанець чи ін.

Тут подавати кількість, ім'я і призвище, становище, коли не українець, то національність, скільки років.

Полягли (поліг) в бою з більшовицькими (або гітлерівськими) загарбниками в обороні народу.

Слава Героям!

5. За впорядкування і постійне піклування могил Героїв відповідає кожна станиця ОУН.

6. У місяці маю і червні всі клітини ОУН і відділи УПА вшанують пам'ять Героїв святочними сходинами на одній із могил Героїв.

7. Пам'ятайте:

У могилах Героїв спочиває найбільший скарб народу – життя його найвірніших синів і дочок.

Бережім цей скарб, як найбільші святощі народні. Навчім усіх шанувати і цінити могили Героїв.

Могили Героїв – це символ готовости народу до дальшої бородьби на чергові жертви.

Чим більше могил Героїв – тим близча воля!

Слава Україні!

Командування УПА-Південь

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 29, арк. 2. Копія. Рукопис.

№ 65
НАКАЗ ПОВСТАНЦЯМ З'ЄДНАННЯ "ХОЛОДНИЙ ЯР" В ОРГАНІЗАЦІЙНО-ВИХОВНИХ СПРАВАХ

№ 1 *8 травня 1944 р.*

УПА
З'єднання "Холодний Яр"

НАКАЗ ч. 1

Повстанці! Вже другий рік веде УПА безпощадну боротьбу з німецькими й московськими окупантами. Багато зусиль і посвяти в цій боротьбі виказали повстанці, які твердо стали і стоять на своїх постах. Своїми чинами вони доказали, що є вірними синами України і справжніми чесними [повстанцями] УПА, які в боях з кривавим ворогом вкрили себе невмирущою славою, на сьому тернистому шляху, яким йшли вони до світлого майбутнього, не жаліли ні труду, ні крови, ні життя.

Вони горіли жадобою боротьби з неситим ворогом. В їх грудях плила стара козацька кров.

Дух полеглих героїв постійно витав над ними і [шеп]тав слова одвічної помсти. Своїми чинами вони мостили твердий шлях волі, щоби здійснити незабутні мрії наших минулих поколінь і здобути наш найвищий ідеал – Українську Самостійну Соборну Державу.

Правда, що деякі повстанці не видержавши першої проби і опустили повстанчі ряди. Зломили їх залишки колишнього рабського життя, перемогли затишні запічки. Нехай ідуть від нас.

Для трусів і відступників нема місця між нами. Щоби сцементувати повстаньчі ряди в один незламний граніт, наказую:

I 1) Завести в повстаньчих рядах чисто військове життя.

2) Скріпити політично-ідейний підклад повстанця.

3) Плекати жертвенність і самопосвяту.

ІІ За:

1) Невиконання наказу.

2) Зраду військової тайни.

3) Самовільне віддалення (дезерція).

4) Деморалізацію і зневіру.

5) Підривання авторитету УПА і командирів.

6) Піятику.

7) Крадіж.

8) Знищення і страту зброї.

Будеться суворо каратись, включно до кари смерти.

Карати мають право військові трибунали, а якщо обставини не дозволяють то командири від чотового до гори.

Повстанці-рядовики! Будьте вірними синами України і гідними местниками впавших героїв. Слухайте своїх командирів і виконуйте сумлінно їх накази.

В дальшому твердому житті покажіть себе справжніми героями сьогоднішних днів.

Повстанці-командири! Будьте безжадні супроти своїх підвладних і рівночасно дбайте про них по-батьківські. Пам'ятайте, що від Вас залежить все. Якими будете Ви, такими будуть Ваші підвладні. Від Вас в першу чергу залежить успішний розвиток дальших бойових дій, а тим самим скоріше здобуття наших відвічних мрій.

Українські Повстанці!

На ваших плечах лежить великий обов'язок супроти Української Нації. На Вас сьогодні дивиться Український Нарід, як на своїх оборонців та справжніх визволителів.

У Ваших руках залежить дальше бути чи не бути майбутній Українській Державі. Тому будьте свідомі цих великих обов'язків.

Для нас сьогодні відступати нема де, за нами велика пропасть і коли зробимо крок назад, то загинемо. Для нас сьогодні один шлях, яким йшли наші батьки, діди та предки, шлях праці, боротьби та перемоги.

Об'єднані ідеєю безпощадної боротьби з лютим ворогом та зціплені кров'ю найкращих синів України в сталевих лавах УПА ідіть вперед на зустріч сонцю золотому до нашого золотоверхого Києва – здобуття Української Самостійної Соборної Держави.

Постій 8 травня 1944 р.

Слава Україні!

Командир від. /Софрон/

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 26, арк. 2. Оригінал. Рукопис.

№ 66
НАКАЗ ГРУПИ "ШУЛЯКА" В ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СПРАВАХ

№ 1 *3 травня 1944 р.*

[...]

Дня 3.V.1944 [...] "Богун" Групі УПА Шуляка

НАКАЗ ч. 1

Подаю до відома, що з днем відчитання цього наказу дістають затверджені командирами групи Шуляка.

Сотенним командиром друг – Шуляк[1]

Його заступником друг – Ігор

Сотенним інструктором чотовий – Матрос

" зброяр друг – Шепель

" політ. виховник друг – Тарас

Шеф і господарчий сотні друг – Грунь

Чотовий І чоти друг – Бравий

" ІІ чоти " " – Нечай

" ІІІ чоти " " – Войвода

Повідомляю, що при нашому відділі являється органом контрольним військова полева жандармерія, котрої права в сотні широкі і не обмежені тому, щоби могла подбати за увесь порядок війська і догляд за солідним виконанням усіх наказів, які будуть вичитані або усно наказані вищими командирами. Так само вище згаданих командирів усі їх накази виконувати з охотою. Знаймо, що уся наша праця не для особистих [...] а для добра справи українського народу.*

ЦДАВО, ф. 3837, оп. 1, спр. 2, арк.12. Копія. Рукопис.

1 Іван Михальчук – "Шуляк". У 1944 р. – к-р чоти, сотні.

* *Текст документу без закінчення.*

№ 67
НАКАЗ ПРО ПРИСВОЄННЯ ПІДСТАРШИНСЬКИХ ЗВАНЬ

№ 1/46 *26 травня 1946 р.*

УПА-Південь Постій, дня 26.V.1946 р.
З'єднання "Холодний Яр"

НАКАЗ ч.1/46

Підстаршинам і боєвикам УПА-Південь, з'єднання "Холодний Яр" призначається слідуючі підстаршинські степені:

А. Ст. булавний

1. Крук[1]	23.5.1946 р.	УПА-Південь
2. Пшеничний	"	"
3. Полин	"	"
4. Колос	"	"
5. Зуб	"	"
6. Мітька	"	"
7. Корінь	"	"
8. Летун[2]	"	"
9. Калина	" (відділ Гука[3])	"

Б. Булавний

1. Високий	23.V.1946 р.	УПА-Південь
2. Орлик	"	"
3. Морозенко	" (від. Міші)	"
4. Дуб	" (від. Гука)	"
5. Колчак	"	"
6. Бурчаченко	" (від. Гарасима)	"
7. Кармелюк	"	"
8. Дорошенко	" (від. Романа)	УПА-Північ
9. Черешня	"	УПА-Південь

В. Ст. вістун

1. Козак	23.V.1946 р.	УПА-Південь
2. Лютий	"	"
3. Яр	"	"
4. Ярок	"	"
5. Ясний	"	"
6. Бойко	"	"
7. Сливка	"	"
8. Довгий	" (відділ Гука)	"
9. Славко	"	"
10. Чайка	"	"
11. Тихий	"	"
12. Дорошенко	"	"
13. Петрусь	"	"
14. Остап	"	"

Г. Вістун

1. Листок	23.V.1946 р.	УПА-Південь
2. Кобець	"	"
3. Гармоніст	"	"
4. Щасливий	"	"
5. Залізняк	" (від. Крука)	"
6. Гай	"	"
7. Карась	"	"
8. Дунай	"	"
9. Петлюй	"	"
10. Спритний	"	"
11. Чумак	"	"
12. Ласий	"	"

Д. Ст. стрілець

1. Синій	23.V.1946 р.	УПА-Південь
2. Скиба	"	"
3. Сцьопа	"	"
4. Дуб	23.V.1946 р.	УПА-Південь
5. Баран	"	"
6. Морозенко	"	"
7. Сокіл	"	"
8. Бузник	"	"

9. Чорнобривий ” ”
10. Вишня ” ”
11. Василь–Ворон ” ”

К-р УПА-Південь
/–/ Гармаш[4]

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 62, арк. 287. Копія.

1 Олександр Кравчук – “Крук” (1917–)*. У 1945–1946 рр. – к-р відділу з’єднання “Холодний Яр“. Ст. булавний УПА від 23.V.1946 р.
2 Федір Олійник – “Летун” (1921–1949). У 1945-1946 рр. к-р підрозділу з’єднання “Холодний Яр“. Ст. булавний УПА від 23.V.1946 р.
3 Федір Мельничук – “Гук“, “Морозенко” (1918–)*. У 1944–1946 рр. – к-р сотні групи “Богун“, відділу з’єднання “Холодний Яр“. Поручник УПА від 24.IV.1945 р.
4 “Гармаш“, “Охрім” (–1946)*. У 1944 р. військовий реф. Подільської округи. 1945-1946 рр. – зам. к-ра, к-р УПА-Південь. Сотник УПА від 24.IV.1946 р.

---

* *Роки життя не устійнені.*

№ 68-73
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПОЛІТИЧНО-ПРОПАГАНДИВНІ МАТЕРІАЛИ

11 лютого – липень 1944 р.

№ 68
ІНСТРУКЦІЯ–ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ В РАДЯНСЬКІЙ ДІЙСНОСТІ

11 лютого 1944 р.

(Місто інструкції)

ПІД БІЛЬШОВИКАМИ

Думки і завваги зібрані на терені округи в час фронтових дій. В терені перебували тільки фронтові частини і партизани.

Червона Армія

Вістки про Червону Армію в загальному скупі. Вони зібрані людьми нефаховими і дають тільки зовнішну характеристику більшовицьких фронтових частин.

1) Перше, що кидається в очі, це велика різниця віку бійців. В армії є люди в роках від 15 до 50, а то й 55.

2) По національному складу найбільше росіян. Є теж багато українців. Інші національності заступлені слабо. Бійці-українці, це люди мобілізовані в східних областях і то, здебільшого, в лівобережних (Харківська, Сумська).

3) Бійці зодягнені дуже погано – частина в більшовицьких, інші в трофейних уніформах (німецьких, мадярських, італійських і мішаних). Багато новомобілізованих носять свою власну цивільну одежу.

4) Харчування армії погане. Частини, що стоять у селах, з правила не отримують харчів від інтендатури. Вони живуть за рахунок селян і виїдають все, мов сарана.

5) Узброєння добре, багато автоматичної зброї і важкої артилерії. Є багато легких гарматок. Дій авіяції не запримічено.

Ставленя до нашого руху

Ставлення до нашого руху, зразу пасивне, чим далі стає активно ворожим. Ця зміна не наступила самочинно, але під натиском згори. У військових частинах є т. зв. загони автоматчиків. У них з правила є молоді кацапчуки, настроєні вороже не тільки до націоналістичного руху, але до українського народу взагалі. Діють по наказу і за інструкціями згори.

Саме ці автоматчики тероризують і гноблять населення. Їх активність росте, мабуть, по наказу згори. Наша пасивна постава, чи радше тактика не вдаватись в конфлікт, тільки осмілює їх та доводить до нахабства.

Чим інтересуються погромщики з ЧА і ЧП?

1) Криївками.

2) Харчевими магазинами (активність в цьому пункті підвищують ще й голод чи скупі військові пайки).

3) Одяговими магазинами (крім політичного, теж і особисте зацікавлення).

4) Складами зброї.

5) Типографіями, магазинами паперу і літератури. В цьому напрямі дуже інтенсивні пошукування.

6) Людьми. Зокрема допитуються хто був станичним, господарником, звязковим, мобілізаційним, хто писав гасла.

Що про нас знають

1) Знають організаційну схему і методи нашої роботи. В кожному селі шукають станичного, господарника, зв'язкового, старосту, десятників. Знають, що робота йшла в напрямках – військовому, господарському і адміністративному, і з цим ключем шукають людей.

2) Мають конкретні інформації від розвідчиків та інформаторів. Є випадки, що до сіл приходять зо списками псевд та правдивих прізвищ.

Їхні методи

1) Провокація. Як виявляють факти, мають своїх організованих шпигунів і агентів. Крім цих, мають і резидентів, які без зв'язків і без інструкцій сиділи пасивно на місцях і тільки все обсервовували. Тепер голосяться з конкретними матеріалами.

2) Розвідка власна і допити. Погромщики ведуть живу розвідувальну роботу, обсервують рух населення, притримують підозрілих людей і допитують.

Приклади: Підозрілу прохожу людину затримують і питають, хто він, звідки, і куди йде. Притриманий показує хату, в якій живе. Тоді один червоний іде в хату і питається, скільки в сім'ї є людей і чи всі в хаті. Коли хтось є поза домом, то як називається, скільки йому літ і як виглядає. Коли опис згоджується, затриманого пускають, коли ж ні, тоді притриманого арештують і відпроваджують на допит.

Погромщики входять в хату і питають чи є в селі швець. Дядько не радо завдається в розмову і каже, що нема в селі шевця, або виїхав. В розмову втручається баба. Вона рада зробити чемність, щоб був мирний настрій і спростовує, що такий то чоловік є шевцем, чи міг би направити чоботи, або, коли чоловік сказав, що швець мабуть виїхав, спростовує, що є здається вдома і т. п. А погромщикам тільки й того треба. Вони кидаються з дикою лайкою на чоловіка: "Врешь, сукин сын!" Ти все знаєш, але скриваєш перед нами. Ти знаєш, хто станичний, хто господарник. Говори! Раз приловленій людині на брехні, хай і невинній, важко пізніше далі брехати чи крутити. І на це розраховують червоні громила.

Червоні приходять в хату, застають жінку і питають, чи замужня, де чоловік. Коли та відповідає, що згинув на війні, вивезли в Німеччину чи щось іншого, йдуть до сусідів і питають, де чоловік сусідки. Як відповідь згоджується, дають спокій, коли ні, беруть молодицю на допит, бо підозрівають, що чоловік в УПА.

3) Допитують дітей.

4) Варти і засідки. Червона частина на постою маскується. Бійці перебувають в будинках, на вулиці, чи в дворі не видно нікого. Варта старанно замаскована і обсервує рух на дорозі з піддашшя, з вікон, з-за куща і т. п., зброя готова до стрілу, кулемети на становищах. Коли на вулиці появиться підозріла цивільна людина, з укриття несподівано вискакує вартовий і затримує прохожого. Коли на вулиці з'явиться підозріла група людей чи узброєні люди, на них зразу відкривають вогонь.

5) Особливим джерелом інформацій про УПА вважають червоні ремісників і лікарів. Знають про те, що на Волині було дуже мало ремісників і лікарів, вони здогадуються, що кожен із них мусів працювати для УПА і повинен би багато знати про нашу роботу. По селах розшукують за шевцями і кравцями та й допитують їх.

Терор

Як окремий метод боротьби з націоналістичним рухом, примінюється терор. Терор розрахований на психічний ефект. В

першій фазі терор Червоної Армії і Червоних Партизан був спрямований в першу чергу до військових людей. Зловлених зо зброєю людей розстрілювали на місці, навіть без допиту. Тепер розстрілюють теж, після короткого допиту (один день). Зловлених людей без зброї і без компромітуючих матеріалів – звільнюють. Притриманих людей з компромітуючими матеріялами, засипаних чи з інших причин підозрілих, відставляють в тил до слідства.

Останньо терор звертається вже не тільки проти військових, але й проти політичних, господарських і адміністративних робітників. Є випадки, що розстрілюють родини, член яких є в УПА. Розстрілюють родини визначніших діячів УПА і ОУН. Буває теж, що розстрілюють за співпрацю з УПА. В одному селі на Крем'янеччині розстріляли 13 дівчат за те, що в'язали рукавиці й шили білля для повстанців.

Заставляють силою зішкрабувати повиписувані на мурах гасла, погрожують, що третя лінія буде палити і вбивати тих господарів, в яких на хаті виписані гасла. Зішкрабуванням цих гасел зразу не дуже цікавились. Тепер, мабуть на строгий наказ згори, допильновують, щоб усе було найбільш старанно зішкрабано і вичищено. Є випадки, що селяни, боячись репресій, перед приходом ЧА самі усувають гасла.

Наші недомагання

Не зважаючи на короткий час, деякі терени мали вже немалі жертви і втрати. Всі жертви походять із власної вини терену. Нас б'є одно генеральне недомагання – брак обережности і чуйности.

Приклади: В одному кінці села стоять червоні, в другому наші. В хаті спить чотирьох роздітих стрільців, не виставивши варти. До хати входять червоні і забирають наших, роздітих і сонних.

В село, в якому кватирують замаскувавшись червоні, в'їздить трьох наших узброєних стрільців і преспокійно їдуть вулицею. На них з укриття сипнули вогнем, і побили.

В терені є ЧА. Один наш визначніший працівник бере 7 чоловік для обезпечення і їде. Попереду він сам верхом конем, за ним на одних санях сім чоловік охорони з кулеметом, мов оселедці в бочці. В'їхавши в село, не попитавши навіть в крайній хаті, чи є в селі червоні. В один момент з вікна піддашшя і будинків сипнулись стріли. В результаті – трьох вбитих, п'ять з кулеметом втекли. Трупи лежать на вулиці тиждень, червоні підсідались, чи не прийде хто забирати тіла.

Районний СБ їде зо зв'язковим в село, не розвідавши, чи є в селі червоні. В цей час якраз були там червоні партизани, які готовились вже до відмаршу. Проїзджаючих затримує червона стежа і питає, куди їдуть. Районний переконаний, що це свої і збуває їх нечемною відповіддю, мовляв це його діло, куди він їде. Червоні пропускають підводу, і районний їде в село преспокійно, нікого не питаючи, аж до того місця, де стоїть зібраний до відмаршу червоний загін. Там втікати вже запізно. Всіх ловлять живими. Підводчика відпускають, зв'язковий бороniться, що його взяли силою, щоб показував дорогу. При ньому не знаходять нічого компромітуючого, і звільнюють. Районного розстрілюють з почестю, тобто не роздівають одежі і звертають пояса, щоб підпоясався. Кажучи: – Ти хороший командир. Ти повинен вмерти смертю, гідною командира.

Вичуваеться великий брак пропагандивного матеріялу. Гасла діють одноразово, їх пізніше старанно усувають. Потрібно багато актуальних листівок.

Мобілізація

Народ на мобілізацію не йде. Насильно мобілізованих відставляють в тил, на Звягель, до фронтових дій на Волині не включають. Є дані здогадуватись, що їх відсилають на північний фронт. У волинський фронт включали новозмобілізованих тільки в перших днях і то в дуже малій кількості.

Перебіжчики і дезертири

До УПА прийшли дезертири зо зброєю, в числі 8 чоловік. Були це новозмобілізовані в Тучинському р-ні, серед них двох членів організації. Узброєні в кріси і фінки, мали багато набоїв і по дві гранати.

Постава народу

Настрій серед народу добрий. На мобілізацію не йде ніхто. Загально дотримуються всі лінії мовчати, не говорити. На всі запити має пересічний селянин одну відповідь – не знаю, не розумію, не бачив і т. п. В пересерді кричать, що на Волині всі бандерівці, зо старими дідами включно.

Російський шовінізм

Помічується дуже сильно. Його ніхто не закриває і не погамовує. Один комісар кричав: "Никакой Украины не было, нет и быть не может". Інший, показуючи пальцем на Сибір, сказав, що

по війні Україна буде там. Покищо не видно, щоб червоні намагались приєднувати людей ідейно, чи політично. В більшовицькій тактиці всеціло домінує терор.

11 лютого 1944 р.

ЦДАВО, ф.3833, оп.1, спр.47, арк.3-5. Копія.

№ 69
ОКРЕМЕ ВИДАННЯ ЖУРНАЛУ "УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРЕЦЬ"

Лютий 1944 р.

З окремих видань "Українського Перцю" — Лютий, 1944 р. ч. 1

ОГОЛОШЕННЯ
БІЛЬШОВИЦЬКИХ ВИЗВОЛИТЕЛІВ
Зібрали і до друку підготували українські повстанці

Увага! Увага!

Збирається нова червона банда імени Отєчєственного героя Аракчеєва. Приймаємо з окраїн Російської імперії всіх донощиків, сексотів, продажних шкур і яничарів. В самий перед привітаємо тих, які помагали російським більшовикам вивозити на Сибір українських селян та викачували хлібозаготовку.

Організатор банди, старший політрук,
нагороджений орденом Распутіна
Акім Свістоплясов

Від комісії по організації загону червоних грабіжників імени Івана Грозного

Найбільші грабіжники уже зібрані. Потребуємо ще з десять добрих польських осадників з українських земель. Приймемо ксьондзів, капітанів, легіонерів Пілсудського, які добре знають дороги до українських хуторів, комор, хлівів та швидко знаходять закопану картоплю.

Голова комісії, колишній денікінець,
а тепер гвардії майор і двічі нагороджений
орденом царя Миколи І. Васілій Тупорилов

НАКАЗ ч. 7

Попові сільського району міста Ворошиловграда

Негайно відправити панахиду за учителя безбожницького руху, останньо члена православного синоду, товаріща Омеляна Ярославського, який з волі Сталіна упокоївся в місяці грудні 1943 року. Амінь.

Нач. райвідділу НКВД
Окупантов

ІНСТРУКЦІЯ

(Цілком таємне)

Командирові пропагандивного загону
імени Казанської Богоматері

В селі Недобитому відкрити церкву. Посилаємо висвяченого попа. Людина це надійна. До 1933 р. був у ГПУ. 1937 р. убив колишнього українського комуніста Губченка. Коли піп приступить до роботи, наказую: суворо слідити за службою божою. Щоб усе було, як наказав ЦК. За місяць перевірити соціяльний стан усіх віруючих. Щотижня відправляти богослуження за процвітання колгоспів.

Хто не схоче колективного молитися за здоровля тата Сталіна – таких пакувати у вагони і в Карелію.

Надзвичайний посланець
московського митрополита Сергія
Іюдов

НАКАЗ ч. 09

(Цілком таємно)

Під Києвом появились українські повстанці і забили 110 німецьких жандармів. В цьому ж районі вештається ватага червоних партизан імени графа Потьомкіна. Як доносять, в загоні трохи підупав бойовий дух. Партизани за 3 місяці не вбили жодного німця, але пограбували 17 сіл, випили 45 відер самогону, вбили 15 родин червоноармійців. Сам командир загону Палкін має в обозі дві законних і третю незаконну жінку, від яких фактично залежать бойові дії партизан.

Наказую: усно й писано повести пропаганду і роз'яснити місцевому населенню, що 110 німецьких жандармів убив загін імени графа Потьомкіна.

Нач. відділу пропаганди особливої ватаги
Дворянин Єпіфан Поработітєль

ДАРО, Р -30, оп. 2, спр. 94. арк. 66.

№ 70
ІНСТРУКЦІЇ ОУН ТА УПА ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ НА ПЕРІОД ЖНИВ

23 червня 1944 р.

УПА
Командування

Постій, 23 червня 1944 р.

ВКАЗІВКИ
в роботі на час жнив

Цьогорічні жнива для нас, як Організації, УПА так і для цілого народу матимуть особливе значення. Вага їх полягає в тому, наскільки Організації, УПА і населенню вдасться забезпечити себе всіма харчевими запасами, щоб таким чином уникнути голоду, і наскільки імперіялістам удасться ограбити населення та обернути ограблені засоби на продовження війни і закріплення рабства над народом.

Ситуація в СССР під харчевим оглядом стає щораз важча. Вже деякі райони Росії, а також Донбас гостро відчувають голод. Численні мандрівники за хлібом з Росії в Україну є щоденним явищем.

Голод в СССР викликаний імперіялістичною політикою уряду, який забрав із села необхідні робочі руки та погнав їх на фронт. Тому, великі простори землі лишаються незасіяними, а ті що засіяні – низькоякісно оброблені.

До всього, кліка Сталіна викачує із села останні харчеві продукти, вживаючи їх на воєнні цілі та прохарчування більшовицьких вельмож, занедбуючи при цьому народні маси та бійців на фронті.

Цьогорічний врожай сталінська кліка також думає використати згідно зі своєю програмою війни і виголоджування мас. Вже точно визначено плян здирств. З цього виходить, що народи СССР засуджені Сталіном і його клікою цього року на ще гіршу голодовку ніж в минулому. Згідно постанови ЦК КП(б)У з одних тільки 16-ти східних областей України заплянувано стягнути 1650 тис. т зерна, як поставки, не враховуючи всі здирства в формі т. зв. примусової продажі (поставці підлягають колгоспи, як і присадибні участки). Крім зернових назначені відповідні здирства на всі інші сільськогосподарські продукти та худобу селян.

Ціль такого поступовання є не тільки господарча але й політична. Шляхом викачання з запілля, або зібрання з місця здоро-

вого революційного елементу, шляхом виснаження голодом тих, що лишаються, Сталін хоче вбити всяку можливість революції. Сталін хоче застосувати випробувані методи голоду 1933 року, тому таким виразним і свідомо продуманим є його протегування і забезпечення всіма життєвими засобами кліки більшовицьких вельмож, які повинні тримати в стані рабства народ, вивозячи в табори праці той здоровий елемент, що ще лишився, з метою винищити його там голодом та непосильною працею під строгим наглядом енкаведівських наставників.

Наші завдання

Нашим завданням є:

1. Не дати голодом зламати революційного опору народу під проводом Організації і УПА.

2. Не дати хліба імперіялістичній кліці, яка намагається його використати для продовження війни.

Хліб мусить залишитись в руках народу.

Система заготівлі сільськогосподарських продуктів, передбачена клікою Сталіна в 1944 р.

Плян передбачує збір хліба частинно машинами, а частинно руками з причини браку машин. Збір мають перевести жінки та підлітки, тому що чоловіків по селах майже нема. Також жіночих рук не завжди вистачає. По скошенні хліба передбачується скертування та негайна молотьба. З причини браку тяглої сили поручається складати більше невеликих скирт. В часі молотіння зерно перебуває деякий час на токах, поки його не вивезуть в комори і "Заготзерна" (звичайно при залізницях). На токах пильнує зерно завток. Тут зерно [...] ще [важене]. В постановах ЦК КП(б)У передбачується також організування по колгоспах і радгоспах сушилок зерна. Можна припускати, що цього року на токах і в сушилках колгоспу і радгоспу зерно буде довше як звичайно, тому що не вистачає тяглової сили. З причини браку транспорту будуть створені "прийомні пункти" по колгоспах, млинах, коопераціях та інших пригожих будинках. Відповідальність за ці пункти несуть колгоспи. Нормальним порядком здане зерно іде до магазину "Заготзерна" на малих залізничних станціях. Тут зерно перебуває деякий час на т. зв. "площадках" укритих брезентами. Охорона цих пунктів в нормальний час складалась з одного або кількох людей. На місцях прийому знаходиться ціле устаткування: лабораторне оборудування, квити, ордери і т. д., що є необхідні для скорого прийому.

Час здачі хліба

Час здачі хліба визначений від перших днів збору до 1 листопада. Найбільш [посиленими] місяцями поставок мають бути місяці серпень і вересень. З перших транспортів хліба будуть відраховані залеглості за 1943 р.

Видача хліба колгоспникам буде по виконанні поставок. Авансом можна взяти від 5-15% того, що здано державі, залежно від якости культури.

Цьогорічні недомагання в заготівлі

Цьогорічні жнива будуть визначатися:

1. Недостачею робочих рук.
2. Недостачею машин для збору збіжжя.
3. Недостачею транспорту.

Ці фактори спричинятимуться до повільного проведення жнив, а також до повільного переходу хліба в руки імперіялістам. Ці обставини ми й мусимо використати для виконання нашого завдання.

В що мусимо вдарити?

Перед цим мусимо відповісти на три інші питання:

1. Чи збираємо хліб з поля?
2. Чи молотимо?
3. Чи відвозимо до магазинів "Заготзерна"?

Відповідь на ці питання випливає з нашої постанови, що хліб мусить залишитися у селян. Тому, що швидкий збір і швидка молотьба хліба означає швидкий перехід його до рук імперіялістів, треба пропагувати повільний збір хліба.

Однак хліб мусить бути зібраний. Молотіння треба затягувати шляхом нищення народом машин і молотарок. Лишаються ті, які необхідні для колгоспників. Основну увагу треба звернути на зірвання постави сільськогосподарських продуктів до заготпунктів. Для цього треба:

а) Нищити засоби транспорту (авта, машини, вози і т. п.).

б) Нищити дороги і мости, якими возять збіжжя до державних збірних пунктів.

в) Нищити державні елеватори, амбари, приймальні пункти. Зокрема нищити устаткування пунктів, залізні приладдя і т. п. Зерно, розміщене на пунктах, роздаємо селянам, якщо б хтось із колгоспників зі страху відмовлявся брати – змушувати. Рівночасно нищимо державні пункти для консервації овочів, огородини, картоплі і т. д., в тому числі [тару] [...]. Не нищимо того,

що служить колгоспникам. Хліба [...]. [...] звернути на нищення молочарських пунктів. Молоко мусить лишитися у селян та через них іти до робітників.

г) Нищити партійних заправил, що тероризують село. Зобов'язувати голов, бригадирів, рахівників, комірників, завтоків не переслідувати селян в розбиранні хліба під час збору і магазинування. Навпаки, вони мусять облегчувати перехід майна до селян.

д) Худобу й інше колгоспне майно пороздавати селянам.

е) Нищити запис про скількість хліба (й інші записні книги), можна лише лишати списки трудоднів.

є) В ремонтних варстатах нищити запасні частини, що необхідні для ремонту транспорту і молотарок. Майстрів зобов'язувати саботувати цю працю.

е) Нищити горюче і змазуючі матеріяли.

з) Селянам треба пояснити, що наші заходи, які опізнюють працю біля збирання і здачі хліба, спрямовані на те, щоб хліб лишився у них, а не перейшов у руки імперіялістичних грабіжників та вбивців.

В боротьбі за забезпечення населення належить звернути увагу не тільки на методи, що сприяє затримці сільськогосподарських продуктів на селі, але й перехід цих продуктів у руки селян і їх збереження перед грабіжом імперіялістами.

Перехід збіжжя до селян повинен бути у таких моментах:

1. Стрижка колосків, коли ще збіжжя на пні. Відразу вимолочувати і ховати зерно.

2. Розбирання скирт. Молотіння у віддалених укритих місцях.

3. Збирання зерна під час молотьби з токів і інших тимчасових приміщень.

Забирання з комори. Використовуючи несправність сільськогосподарчих збиральних машин під час жнив, а також створюючи самим цю несправність, населення мусить сміливо забирати й інші продукти, як картоплю, огородину, овочі.

Як і де ховати харчеві запаси?

Забрані продукти треба ховати перед грабунком імперіялістів. Ховати треба головним чином в землі. Ховати невеликими партіями. Не в одному місці, не в себе вдома, а в віддалених місцях на колгоспному полі й інше. Збіжжя заховувати найкраще невіяне, а овочі і городину при цьому слід забезпечити від гниття (засолити, засушити). Ховати треба конспіративно, одинцем, так щоб ніхто не бачив, не говорити ні з ким, що має заховане, не говорити дітям.

Солідарність і безпека

Населення само мусить розвивати у себе солідарність і громадську безпеку. При цьому змагати:

1. До настанови управи, яка б співпрацювала з населенням в т. ч. Викорінювати доноси. Вияснювати людям, що донос шкодить і самому донощикові.

3. Карати донощика.

4. Не хвалитись і не робити шуму, коли справа стоїть добре.

5. Гуртом підіймати різні колгоспні потреби і розв'язувати їх (справа повільного молотіння, затягування вивозу збіжжя і т. п.). Солідарність – це відповідь на зраду і донощицство.

Індивідуальні господарства

В індивідуальних господарствах справа стоїть дещо інакше, ніж в колективних. Тут господар мусить якнайшвидше зібрати хліб з поля, обмолотити і заховати раніше, ніж задумають його зміряти або зважити. Ховати подібне, як колгоспники. При цьому не давати поставки, або давати якнайменше, оправдуючись неврожаєм. При цьому треба ховати всі кращі речі та одіж, щоб НКВД не грабувало при шуканні хліба. Треба пам'ятати, що особливо в західніх областях імперіялісти будуть змагати до виголодження і морального змагання населення, тому будуть грабити все, що знайдуть. Також не виключена можливість, що вживатимуть карні відділи, щоб ще на полі оберегти хліб, який думають забрати. Тому молотіння мусить проходити рівночасно зі жнивами. Заздалегідь належить приготовити криївки, що в них буде сховане збіжжя. Вони мусять бути кращі і головно більше законспіровані, як минулорічні.

Розбудова власного господарства

Як колгоспники, так і одноосібники повинні розбудовувати власні господарства, що було б поза контролем імперіялістів. При цьому треба:

1. Розводити птахівництво і не подавати його до списку при переписах.

2. Розводити поза реєстром свиней. Не показувати їх числа сусідам. Розводити крілики.

3. Забезпечувати себе огородиною. Закопувати в землю буряки, моркву й інше. Засолювати огірки, капусту, помідори, сушити приварку, овочі та ягоди. Все ховати по відповідних криївках та в землі.

Тому що державні підприємства будуть працювати тільки для сталінських вельмож, треба розвинути домашній промисел, урухомити і удосконалити перемол жорнами. Побільшити вироб полотна, вовняних виробів, шкір і т. д. Все це треба ховати перед імперіялістами, бо це веде до унезалежнення від них, а вони робитимуть натиск на маси, позбавляючи їх промислових виробів.

Забезпечення Організації і УПА

Організація і УПА повинні мати своє господарство. Запаси повинні робити, відбираючи від імперіялістів грабоване ними добро та з добровільних додатків населення. Запаси мусять обіймати всі роди сільськогосподарських продуктів в такій кількості, щоб прохарчувати Організацію і УПА. Для збереження продуктів треба вже приготовити належну кількість криївок. Робити їх мусять найбільш довірені люди.

Пропагандивні вказівки

Робота, порушена в цій інструкції, мусить бути переведена цілим народом під проводом Організації і УПА. Не сміє бути так, що Організація робить, що в її силі, а маси лишаються пасивні. Це шкідливо впливає на маси, бо вони привикають до того, що хтось має прийти і їх силувати, а самі затрачують всяку здатність боротися. Тому необхідною є пропагандивна робота серед мас, яка вияснила б їм потребу і форму боротьби проти імперіялістів. Робота повинна проявлятись в слідуючих видах:

I. Віча. На вічі треба пояснити:

1). Відносно жнив:

а) ціль нашої кампанії, чому треба нищити такі машини як авта, молотілки, чому треба нищити вози, а чому не треба нищити сіялок, жниварок, дрібних молотарських машин та приладів (все це має унеможливити ограблення колгоспів),

б) коли і як брати збіжжя,

в) як їх ховати, конспірація,

г) система збірної безпеки і солідарности. Значення масової роботи і масової солідарної оборони.

2) Відносно загального стану СССР.

Витворення в СССР класу більшовицьких вельмож-неробів, що панують над народом і класу труджеників, які працюють і проливають піт і кров для [виго]дного життя цих неробів*. До класу

---

* *У тексті:* народів

вельмож-паразитів належать: партійна верхівка, НКВД, різні видвиженці, орденоносці, наємні писаки, блюдолизи, військова верхівка, заградвідділи і т. п. До класу трудеників належать: робітники, селяни, низова адміністрація, маси інтелігенції, партійні низи, фронтові бійці і командири, призначені Сталіном на загибіль.

Сьогодні стан є такий, що всіми господарськими засобами, зокрема всіма продуктами, витвореними класом трудеників, розпоряджаються вельможі. Держачи в своїх руках всі багатства країни, вони провадять політику виголоджування мас та вигублювання їх в періодичних імперіялістичних війнах. Щоб зламати їх диктатуру, народ повинен боротися в господарській площині за відібрання з їх рук продукту своєї праці: селяни – хліба, робітники – промислових товарів. Маси повинні боронитися під ґаслом: "За повне і вільне володіння продуктами своєї праці".

В політичній площині ця боротьба буде боротьбою за усунення імперіялістичної кліки Сталіна та перебудови СССР на принципах добровільної співпраці та самостійних національних держав.

3) на вічах треба відразу притягати селян до активної праці, зокрема треба компромітувати перед більшовицькою владою управу села і колгоспу, партійців, комсомольців і т. п., заставляючи їх відчитувати нашу літературу, роздавати людям добро колгоспу, агітувати проти імперіялістів.

II. Роздавання летючок та іншої літератури.

Рівночасно треба навчити, як користуватись літературою, читати її, ховати, передавати іншим і т. п.

III. Роздаючи майно колгоспу, можна давати посвідки про те, що забрано з колгоспу чи радгоспу збіжжя, худобу, одначе вони мусять бути загальні, або подавати цифру далеко більшу ніж забрано, щоб НКВД не зорієнтувалось що забрали селяни.

Коли відділ УПА ліквідує сексота, мусить бути подано, за що ліквідується, щоб населення знало, що ліквідується злочинця.

Питання прохарчування робітництва

В зв'язку з постановою задержати хліб на селі, повстає питання прохарчування робітництва в місті. Цю справу потрібно розв'язати так, щоб робітники могли безпосередньо отримувати харчові продукти в селян. Це для робітників далеко вигідніше, ніж діставати державний пайок. Коли в державних крамницях робітники одержують харчові продукти в обмеженій скількості, то в селян вони дістануть їх без обмеження і по дешевій ціні. Крім цього, таке поставлення справи унезалежнить робітництво

від імперіялістів, позволяючи йому організувати боротьбу проти паліїв війни. Таким чином робітництво поєднається в боротьбі з селянством. В пропаганді належить ще підкреслювати, закликаючи як селянство, так і робітництво до спільної оборони перед визиском і до спільної політичної боротьби. Зокрема робітництво треба закликати взяти в свої руки продукт своєї праці шляхом розбирання державних магазинів. Це дасть їм в руки вимінні товари.

Питання прохарчування бійців в Червоній Армії

Побіч питання прохарчування міста виникає також питання прохарчування тих селян і робітників, що їх Сталін мобілізував і силою погнав на фронт. Це питання розв'язати слідуюче: не маючи харчевих засобів, Сталін не може провадити війни. Тоді бійці дістануть харчі вдома, в своїй родині. Харчі, які грабує у селян Сталін, підуть в першу чергу не на заспокоєння бійців на фронті, а на годівлю сталінських вельмож, різних заградотрядів, агітаторів та поганячів, що на фронті кулями, а в тилу канчуками женуть народ на смерть та непосильну працю. Боєць на фронті їсть варене жито та картоплю, яку він випросив у населення. Тому народ всіма силами повинен домагатись негайного миру та саботувати всі почини імперіялістичної кліки, що йдуть на продовження війни. (Також повинні домагатися зміни уряду). Зокрема, повинні протиставитись масово всім господарчим починам та всім здирствам. При всьому належить вказувати, що повна розв'язка всіх питань наступить тільки при усуненні від керми в СССР Сталіна та його імперіялістичної кліки, та перебудувати СССР на підставі вільних національних держав.

Командування УПА

ЦДАГО, ф. 1, оп. 23, спр. 928, арк. 114-116. Копія.[1]

1 Тотожний примірник: ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 48, арк. 21-23.

№ 71
ЛИСТІВКА-ЗВЕРНЕННЯ ДО ПРАЦЮЮЧОГО НАРОДУ СРСР

1 липня 1944 р.

ТРУДЯЩИЙСЯ НАРОД СССР!

Нас собирается обворовать партийно-большевистская банда сталинских вельмож. В связи с приближением уборки урожая они выработали уже план грабежа хлеба в этом году. Система стягивания хлеба, согласно решения ЦК ВКП(б), характеризуется стремлением провести в самые сжатые сроки уборку, обмолот и сдачу зерна. По мере обмолота зерно должны немедленно отправлять в государственные склады. Этот хлеб Сталин хочет бросить на продолжение войны: нашим добром он думает сплачивать долг своим союзникам за оказываемую помощь. Кроме этого Сталин стремится выкачать от населения весь хлеб. Создав таким образом голод, он думает подорвать революционный подьем народных масс.

Какое должно быть к этому наше отношение? Что мы должны делать?

Мы должны обьявить решительную борьбу империалистической знати большевиков. Не дать ни одного зерна хлеба для войны! Ни одного зерна для рассчета с капиталистами! Ни одного зерна для большевистской знати! За полное и свободное пользование продуктами своего труда! За экономическую назависимость от господствующего класса большевистских вельмож! За политическую свободу трудовому народу! Это лозунги, под которыми должна проходить наша борьба за хлеб, за жизнь.

Пока сельськохозяйственные продукты находятся на селе, до тех пор они в руках трудящихся. Как только их вывезут в государственные склады, они попадут в руки большевистской знати, которая использует их для продолжения войны.

Боевой нашей задачей в даной обстановке является – не допустить вызова сельськохозяйственных продуктов из села. Что для этого нужно сделать? Слабым местом большевиков в деле выкачки хлеба является большой недостаток складов и транспорта для вывоза зерна. Это мы и должны использовать в борьбе за хлеб: достаточно уничтожить всякую возможность перевозки зерна на "заготовительные" пункты, и оно останется на селе; достаточно уничтожить приемные пункты, магазины,

элеваторы и сельськохозяйственные продукты останутся в руках трудящихся.

Поэтому будем уничтожать все, что служит большевикам для грабежа народного добра! Уничтожать возы и автомашины, предназначенные для обмолота и вывоза хлеба! Уничтожать элеваторы, магазины и склады "заготовительных" пунктов! Взрывать мосты и повреждать дороги, ведущие до складов, магазинов и элеваторов!

Рабочие ремонтных мастерских! Саботируйте ремонт поврежденных машин. Уничтожайте все необходимое для преведения в порядок транспортных средств, для восстановления и оборудования лабораторий, элеваторов и складов.

Трудящиеся деревни и города! Уничтожайте все, что служит для вывоза в государственные склады принадлежащего трудовому народу хлеба. Это еще не означает, что продуктами смогут пользоваться трудящиеся города и деревни. Необходимо продукты вырвать с рук надсмотрщиков и слуг большевистской знати и распределить их между трудовым населением деревни и города. Для этого необходимо хлеб организованно взять в свои руки.

Хлеб нужно брать во время уборки, брать снопами со скирд, брать с токов во время обмолота и очистки, брать с магазинов. Для успешного выполнения этой работы нужно повести решительную борьбу с различными продажниками, верными слугами сталинской знати, выполняющими роль надсмотрщиков во время работы. Руководство уборкой урожая, руководство правлением колхоза, сельсоветом должно перейти полностью в руки наиболее доверенных людей трудового народа. Путем массовой пропаганды разьяснить руководителям их обьязанность работать с народом и для народа. Всех, кто скажется предателем трудящихся, кто пойдет на услуги большевистской знати, заставить честно сотрудничать с народом или же уничтожать.

Взяв в свои руки продовольственные запасы страны, трудящиеся должны взять на себя обьязаность пропитания народа. При этом следует обратить особое внимание доставке продуктов в достаточном количестве в город. Снабжение городского населения продуктами питания должно происходить на основе свободной торговли. Это устранит посредничество партийно-большевистской знати и снизит цены на сельськохозяйственные продукты в городе, даст возможность городскому населению преобрести в неограниченном количестве эти продукты, уничтожить ненавистную систему голодного пайка. Кроме этого сво-

бодная продажа продуктов создаст трудящимся как экономическую, так и политическую назависимость от господствующего класса большевиков. Пользуясь присутствием в деревни городского населения во время уборки урожая, налаживать тесную связь между трудовым населением города и деревни. Вместе распределять продукты, вырабатывать методы борьбы за продукты своего труда во всех отраслях народного хозяйства.

Совместна борьба и полная солидарность в ней трудящихся города и деревни не дасть возможности врагу отнять у нас наше добро и бросить его на продолжение войны и дальнейшее истребление трудового народа. Общими силами города и деревни, силами всего трудового народа разрушим диктатуру господствующего класса сталинской знати и создадим условия для полного социального и национального освобождения народов СССР. Отстранив от руководства государством господствующую верхушку большевистских паразитов, прекратим бессмысленную империалистическую бойню народов, направленную на дальнейший захват чужих земель, создадим прочный фундамент для перестройки СССР на основе действительной демократии, на основе дружнего сотрудничества [в] равноправных свободных национальных государствах.

Ни единого зерна империалистам на продолжение войны!

За полное владение продуктами своего труда!

За социальную справедливость и политическую свободу трудящимся!

Долой диктатуру и террор сталинско-большевистских вельмож!

Вся власть народу!

Долой войну!

Да здравствует дружба народов!

Да здравствуют независимые национальные государства всех народов!

Свобода народам и человеку!

Главное Командование
Украинской Повстанческой Армии[1]

1 июля 1944 р.

ЦДАГО, ф. 1, оп. 23, спр. 928, арк. 118.

1 Тотожний за змістом текст звернення укр. – "Трудовий народе СССР!": ЦДАГО, ф. 1, оп. 23, спр. 929, арк. 54.

№ 72
ІНСТРУКЦІЇ З КОНСПІРАЦІЇ

4 липня 1944 р.

ДО ПИТАННЯ КОНСПІРАЦІЇ ПІДПІЛЬНИКА
(короткі вказівки)

І. У відношенні до друзів

1. Не розконспіровувати, чи то з розмови, чи в роботі, свойого посту, якщо цього не вимагає справа. Не розконспіровувати також і попередньої своєї роботи.

2. Не розконспіровувати свого місця походження і перебування.

3. Без потреби не знайомитись ближче з іншими підпільниками.

4. Звертати увагу на надмірну цікавість своїх друзів і тих, які зустрічаються в житті (робити висновки).

5. Держати в особистій таємниці знані собі розмови, сховища, місця перебування інших друзів і т. п.

6. Якщо десь трапиться якась пригода, не розповідати про неї друзям, коли при тому розкривається нас самих і нашу роботу.

7. Якщо дозволяє характер праці, конспірувати перед друзями своїх зверхників.

8. Чужі, знані нам таємниці конспірувати як свої власні (без огляду як вони нам трапились).

9. Конспірувати псевда – своє і своїх друзів. Конспірувати кличі.

10. Якщо вибираємося в подорож або на побачення, це треба конспірувати перед посторонніми (люди, час, напрям, дорога, місце, ціль).

11. В різних теренах практикувати різних псевд.

12. При конспіруванні й поведінці взаїмно звертати увагу.

ІІ. До підвладного

13. Вимагати повищого (з розділу "У відношенні до друзів").

14. Постійно вчити як треба зберігати таємниці (при тому уважати, щоб самому придержуватись конспірації). При неконспірованій поведінці підвладного звертати йому увагу, при повторенні – карати (при тому треба брати під увагу і те, в яких умовинах це все доконується).

15. Для зустрічі з підвладним[и] треба мати спеціяльні підпункти, а не розконспіровувати перед ними місця свого перебування.

16. Якщо не вимагає спец. потреба, не втаємничувати підвладних в справи інших людей або теренів (підпорядкованих собі).

17. Конспірувати свої псевда і клички (які є позаслужбовим відношенням до підвладного прибрані та змовлені для інших теренів та людей).

18. Конспірувати свої плани праці на будуче, тим більше, коли це відноситься до цілости своєї роботи.

19. Не змушувати підвладного розказувати зверхникові спец. таємниць, про які зверхник не конче мусить знати (спец. сховища, спец. домівки, спец. клички і т. д.). Це вимагати від підвладних в окремих випадках.

20. В розмові, чи в спільному житті з підвладними спостерігати чи підвладний не має часом злих намірів. Вважати, щоб це часом не мало нічого спільного з недовір'ям.

21. Уміти конспірувати свої спостереження провокаторської роботи, чи когось зі своїх підвладних, але не конспірувати його перед своїм зверхником.

22. Постійно контролювати стан збереження таємниць своїх підвладних (це очевидно при загальнім контролі, хоч часом потрібно і спеціяльно). Щоб належно перевести цей контроль і дати добру оцінку, необхідно приглянутися до дрібної роботи підвладних та до їх правильного життя. Контроль не [с]міє служити тільки для конт[р]олі, але для направи ненормального стану орган. конспірації, тому після контролю давати підвладним лекції конспірації і відповідаючи на зауважені акти.

III. До зверхника

23. Коли зверхник приїзджає на терен підвладного, останній в першу чергу повинен ознайомити зверхника з умовами перебування і праці та вимогами конспірації свого терену.

24. Представляючи зверхникові конспіративний стан терену, не крити нічого, але говорити правду. В таких ситуаціях (і навіть в не таких), звертатись до зверхника за порадою.

25. Не розкривати перед зверхником спец. сховищ, місця магазинів, спец. домівки, якщо не вимагає цього справа або зверхник.

IV. Конспірація домівок (місць постою) і на домівках

26. Домівку вважається не як ласку, але як громадський (або національний) обов'язок громадянина (мова йде про наших симпатиків).

27. Підбирати людей певних, не піяків, не балакунів і т. п. Це передовсім відноситься до спец. домівок та до домівок взагалі в умовинах тяжкого підпілля.

28. Вважати, якіх матимемо сусідів (бо нераз перед сусідами тяжко скритись). Дбати про хороше взаємовідношення всіх сусідів, передовсім господаря до сусідів і навпаки. Розмовляти з сусідами, виховувати (якщо цього не може робити підпільник, положити цей обов'язок на господаря). Проте перед сусідами постійно треба конспіруватися. Передовсім треба конспірувати хто і коли приходить та відходить і що робить.

29. Конспіруватися перед всякими "добрими" і "своїми" людьми, про них впевняє господар (хіба якщо цього вимагає справа).

30. Конспіруватися перед різними свояками і знайомими господаря.

31. Якщо є хтось із родини господаря перед яким треба критись (балакун, піяка і т. п.) і цей "щось" помічає, або може помітити, тоді не конспірувати перед ним своєї особи, але належно з ним говорити, а як потрібно – застрашити.

32. Підшукавши домівку, в першу чергу, як там перебувати, повчити господарів, як вони повинні себе вести у відношенню до різних людей в різних ситуаціях. Повчити треба всіх, також старших і дітей. Господарів, у яких маємо свої домівки, треба постійно політично виробляти.

33. Постійно вважати, чи домівка не є розконспірована. Як так, з якої причини? Хто про неї знає? Якщо про неї знають непевні або і ворожі нам люде, на цій домівці вже не можна перебувати. Про це треба повідомити господаря. Це не значить, що до того господаря вже не можна заходити або зустрічатися з ним взагалі (вважати на засідки).

34. На "вс[і]пані[й]" домівці перебувати не можна. В першому і другому випадку (при розконспіруванні і "всипці") повчати господарів, як вони повинні себе вести, коли б ними "заопікувався" ворог.

35. Треба відрізнити домівки загальні від спеціяльних. Загальні – це ті, на які даємо прохожих підпільників (вважати, щоб ці домівки також не були розконспіровані, їх повинно бути більше). Спеціяльні – для людей, які постійно або час-від-часу

там перебувають. Також треба мати кілька запасових криївок для своїх зверхників.

36. Якщо потрібно домівку постарчати харчами, треба це робити так, щоб ні передкім нерозконспіровувати. Краще харчі принести самому, або тому хто нам підшукав домівку.

37. Якщо маємо сховища, необхідно перед усіма конспірувати його.

38. Коли це маємо справу зі всякими постоями, напр. у лісі, не розконспіровувати цього місця (перед посторонніми людьми, організованими чи неорганізованими – всеодно), тим більше перед тими, які знаходяться поза межами даного терену і т. п.

39. Коли підходиш до домівок, вважай, що там може бути засідка, тому 50-100 м, а навіть більше перед домівкою треба (в закритому місці) здержатися і обсервувати, що робиться біля домівки. Також треба переконатись чи за нами часом хтось не слідить. Відходити з домівки треба так, щоб цього ніхто не зауважив.

40. З господарями треба умовитись на кличку навіть тоді, коли він нас добре знає. Також добре мати з господарями умовний знак (оподалік хати) де б ми зорєнтувалися про ситуацію господаря домівки, а то й села.

41. В час перебування на домівці треба зорганізувати розвідку (але конспіративну), щоб не бути заскоченим.

42. При господарях не розмовляти голосно про справи. Це не тому, що ми їм не довіряємо, але цього вимагає від нас обережність.

43. Лягаючи спати, якщо зверху над землею, конче ставити варту (коли відпочиває тільки двох, один спить другий вартує). Ходження одинцем не практикувати. Цінні речі не держати при собі, а перед сном десь добре заховати, щоб пізніше можна було забрати. Це передовсім відноситься до кур'єрів тим більше тоді, коли вони є без зброї.

44. Якщо приходиться перебувати на домівці у несвоїх, а часом і ворожих людей, треба вести себе так, щоб по нас ніхто не міг нічого спостерегти (це передовсім по містах). Тут важливо уміти послуговуватися підробленими документами. Кількістю домівок і станом конспірації міраємо також стан загального політ. вироблення села і його провідників.

V. Підпільник в дорозі

45. Підпільник повинен студіювати свій терен і не ходити одною і тою самою стежкою, дорогою завжди, але різними доро-

гами, стежками навпружки і т. п. Одною дорогою приходить, другою вертає. Це особливо є важне для кур'єрів.

46. Скрізь треба мати умовлені пункти з остерігавчими знаками, або хати віддалені від міста чи села, де б ми довідались про ситуацію в терені, на які направляємось.

47. Вважати на всякі перелази, мости, кущі, пусті хати, вали, роздоріжжя і т. д. Там ворог може на нас робити засідки. Передовсім мати це на увазі в загрожених теренах.

48. Зброю конспірувати, по можності, як вдень так і вночі.

49. Через село старатись йти тудою, кудою ходять якнайменше люди, при тому не дражнити собак вночі та не тупотіти голосно. Зброю держати приготовану до стрілу.

50. Йдучи через ліс, поміж будинкам і т. д., не розмовляти про справи та не називати нікого по псевді, або правдивому імені. Все вважати, що нас хтось може підслухати.

51. Коли переходимо через дорогу, траву, мокрий грунт і т. д. (тим більше коли ми підходимо до домівки, або якогось іншого постою), старатись не залишати за собою слідів.

52. В дорозі, коли переконаємося, що за нами "хтось" слідить, старатись його спіймати, щоб переконатися хто це такий. В кожному випадку змилити свій слід.

53. Коли вибирається підпільник в дорогу, не втаємничувати всіх, куди, кудою, коли і хто має йти чи їхати. Прибувши на дане місце не розказувати (тим кому не потрібно) звідки прибув.

54. Підводами не під'їжджати на місце свого перебування або домівку, але завжди треба не доїжджати, чи переїжджати до даного місця, при чому, поступати так, щоб підводчик виніс враження, що підпільник пішов в противну сторону. Підводчик (якщо він взятий з дому) повинен мати з родиною умовлене ще з кимсь "ал[і]б[і]".

55. Навіть використовувати ворожі засоби транспорту і зв'язку.

56. Зв'язкові, коли провадять когось по зв'язку, не повинні* [й]ого втаємничувати в зв'язкові пункти (якщо не вимагає справа).

VI. Переписка

57. Переписуватись старатись якнайменше, в необхідности.

58. Писати по можливості дрібними літерами та на тонкому папері.

---

* *У тексті:* повинен

59. Добре є змінювати характер свого письма.

60. У переписці підписуватись спец. псевдом. Не підписувати загально вживаним. Не називати себе і адресата по [ф]ункції.

61. При писанні вважати, що даний лист може попасти ворогові в руки, тому треба писати так, щоб його розумів тільки той, до кого то пишеться.

62. Уживати шифр і код.

63. Умовитись як датувати переписку, щоб законспірувати час і писання і висилку даного листа.

64. Перевіряти, чи хтось третій не читає наших листів (робити висновки).

65. Конечно занотувати (шифром) дату висилки і одержання листів. Лист треба доставляти на час (це також унеможливить розкривання листа).

66. Не використовувати для приватних справ орг. зв'язку, тим більше коли цим розконспіровується зв'язок. Все це можна робити при нагоді.

67. По прочитанні листа, якщо це потрібно – зробити відповідні виписки, лист знищити.

68. Контролювати службові переписки підвладних.

69. Листи (як всяку іншу пошту) висилати зв'язковою дорогою, а не принагідними людьми.

VII. В різних випадках

70. Підпільник повинен також конспіруватися (в орг. роботі) перед своїми родинами, добрими знайомими, свояками, нареченою і т. д.

71. З великою увагою треба відноситися до підбору і перевірки кадрів.

72. В парі з конспірацією підпільників і всього членства, вважати дуже на громадську конспірацію.

73. Всякі архівні матеріяли, зброю, продукти треба перехововувати так, щоб вони не псувались, не попали в руки ворога.

74. Всякі тайні документи треба зберігати так, щоб ворог не то що не міг їх забрати, але щоб не міг навіть довідатися про їх зміст. Зберігати тайні документи треба навчити кожного члена організації.

75. Не робити собі в блокнотах і різних записниках записок, зміст яких міг би розкрити орг. тайни. Якщо такі записки є конечні, їх треба зашифрувати.

76. Підпільник повинен постійно пам'ятати коли, як і де при

ньому знаходяться записки, документи і т. п., щоб у випадку загрози можна було їх швидко заховати або знищити.

77. Усе член[ство] треба належно навчити зберігати орг. постанови.

78. Підпільник, тим більше, коли він є зі зброєю, не сміє здатися живим в руки ворога.

79. Як хтось силою обставин попадеться в руки ворога (вважати щоб таких випадків в нас не було), не сміє розкрити ворогові тайни орг. Також навіть тоді, коли знає ворог деякі таємниці організації, не підтверджувати їх. Тут повинні сказатися безсилими підлески-обіцянки, погрози і тортури, які примінював на слідстві ворог. Не розкрити ворогові таємниць навіть під загрозою смерті. Коли гине підпільник (член), то сам, а не тягне за собою своїх друзів, які повинні продовжувати рев. боротьбу, не валити організації. До цього треба підготовити морально увесь кадр і населення. Кадр і населення треба постійно виробляти політично і перевірювати.

80. Пам'ятати, що всякі правила конспірації перестають бути конспіративними, якщо про них починають говорити. Тому тут в кожному випадку треба проявляти свою ініціятиву. Тут треба використовувати досвід свій і інших.

81. Не забувати про конспірацію в легших умовинах рев. боротьби. Не дати ворогові приспати чуйности наших кадрів і мас. Пам'ятати, що держава, хоч вона має собі до послуг поліцію, військо і т. п., але також і то дуже зберігає свої таємниці перед ворожою розвідкою.

82. Пам'ятати, що уміння зберігати тайну, це одна з найважніших вимог організаційної дисципліни.

83. Прикриваючись фразою "конспірація", не закривати перед членством орг. постанов і наст[анов], які їм необхідно знати. Конспірувати і конспіруватись це не значить, що не можна з'являтися серед мас і не вести масово політроботи. Масову політроботу треба посилити і постійно посилювати, бо це є найкращий зв'язок з масами нашої організації. Тоді і буде кращою громадська конспірація.

84. Конспірація не сміє стати перешкодою в розгортанні рев. боротьби нашої орг[анізації] і народу. Конспірація повинна бути не для конспірації, але для роботи і в роботі.

4.VII.44 р.

ДАРО, ф. Р-30, оп. 1, спр. 4, арк. 47-49. Копія[1].

1 Подібний текст під назвою: "Конспірація підпільника": ДА СБ України, ф. 13, спр. 372, т. 17, арк. 245-246.

№ 73
ВІДОЗВА ДО ЧЕРВОНОАРМІЙЦІВ

Липень 1944 р.

КРАСНОАРМЕЙЦЫ – ТЫЛОВИКИ!

Империалистическая верхушка Красной Армии, сделав Вас послушным оружием в руках НКВД, бросила в тыл в качестве карательных отрядов для терроризирования народа. Вам, честным бойцам, верным сынам народа, НКВД приказывает устраевать позорную ловлю людей, стрелять мирное население, невинных стариков, женщин, детей и грабить у них последние продукты для продолжения войны.

Честные бойцы Красной Армии! К Вам обращаемся мы, сыновья одного и того же трудового народа. Подумайте над тем, что Вы делаете! Вам приказывают стрелять в своих братьев и сестер. Вас заставляют грабить сирот, родители которых погибли в тех же окопах, из которых Вы только что вышли. Знаете ли Вы, что в это же самое время, когда Вы здесь выполняете приступные приказы НКВД, то самое НКВД заставляет других бойцов грабить Ваши семьи, вылавливать Ваших сестер, жен и малолетних братьев, запрягая их к непосильному труду на военных заводах. Ваши родители остаются без опеки и пухнут от голода. Неужели от сего этого не дрогнет Ваша рука, поднятая на нас?

Мы – те, кто, не щадя своей жизни, боремся за благосостояние Ваших родителей, за то, чтобы они не гибли голодной смертью. Мы боремся за то, чтобы Вы и миллионы подобных Вам не гибли на фронте за чужие интересы и в тылу от тяжелого труда и голода.

Мы боремся за свободную счастливую жизнь всех народов в собственных государствах, за свободу трудящегося человека.

Мы боремся против захвата чужих земель, против империализма, рождающего войну, голод, гибель трудящихся и порабощение народов.

Мы боремся против Сталина, потому что он помог Гитлеру начать эту войну, своей империалистической политикой втянул в войну народы СССР и сейчас стремиться захватить Финляндию, Латвию, Литву, Эстонию, Балканы, готовит поход на Берлин, который стоит народам СССР миллионы жертв.

Сталин не обращает внимания на горе народа, на его жертвы. Сталин – империалист, поэтому мы боремся против Сталина.

Сталин вводит классовые привиллегии для господствующей знати большевиков. Он продал революцию международному капиталу. Поэтому Мы боремся против Сталина.

Сталин – реакционер, реставратор порядков крепостнической русской империи; он- жестокий тиран трудового народа. Поэтому мы боремся против Сталина.

Крах Сталина неминуем. Он неизбежно идет к нему быстрым темпом, ведя за собой всю свору своих империалистических "соратников". Не миновать ему народного суда. Что же Вы тогда скажите в свою защиту перед народом?

Честные бойцы Красной Армии! Ваше место не на стороне империалиста – реакционера Сталина, а на стороне народа, на стороне революции и революционной освободительной Повстанческой Армии, ведущей беспощадную борьбу за свержение тирана Сталина, за мир, за освобождение народов от гитлеровской чумы и такой же чумы сталинских империалистов.

Красноармейцы! Переходите с оружием в ряды народно-освободительной Повстанческой Армии!

Долой войну!

Долой террор!

Долой диктатуру Сталина!

Да здравствует дружба свободных народов!

Да здравствует дружба бойцов с народом!

Да здравствует братское обьединение красноармейцев и повстанцев!

Да здравствует единый фронт всех революционных сил армии и народа!

Смерть кровожадным империалистическим хищникам – Сталину и Гитлеру!

Свобода народам и человеку!

Украинская Повстанческая Армия

Июль, 1944 г.

ЦДАГО, ф. 1, оп. 23, спр. 928, арк. 117.

За УССД. Дереворит Н. Хасевича

№ 74-89
ЗВІТНО-ІНФОРМАТИВНІ ДОКУМЕНТИ УПА ТА ЗАПІЛЛЯ

30 січня 1944 р. – 31 січня 1945 р.

№ 74
ЗВІТ ПРО ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНИЙ СТАН ТА ПОВСТАНСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ НА КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬЩИНІ

30 січня 1944 р.

ВІЙСЬКОВИЙ ЗВІТ
з Кам'янець-Подільщини від 30.XII.43 по 26.I.1944

Большевики

При кінці грудня 1943 р. та в січні 1944 р. большевицька партизанка помітно посилила свою діяльність. Спершу в терені діяли тільки місцеві боївки, одначе останньо вони одержали підкріплення з-за фронту. Так, як перше вони в околицях Проскурова, Староконстантинополя, – так зараз свою діяльність вони зосередили на терени Смотрицького, Балинського та Кам'янець-Подільського районів. Інші центри на півдні – це Цикова та Вишнівчик Смотрицького району, а на півночі – Немиринці й [В]ахнівка, на межі між Сатанівським, Підволочиським районами. На півдні діє група Орлова, в середині – Іванова, а в околиці Немировець і [В]ахнівки – група Василенка, яка начислює 85 осіб. В її склад входять самі дезертири із совєтських частин, що попали в нім. полон.

Якоїсь конкретної роботи, крім цього, що роззброюють фольксдойчів біля Немировець, не проводили. На півдні біля села Несторовець Дунаївецького р-ну большевики вже двічі зірвали залізничний шлях.

Козаки ходять по селах групами по 20-50 чоловік. Їхня пропаганда за весь час на це, що УПА і большевицькі партизани – це все одно.

Німці

Скупчують свої сили головно в Кам'янець-Подільському. Є там до 200 німців, а решта узбеки та інші. Другою їхньою базою є Дунаївці. До 20.I стояв там баталіон добровольців. Це здебільшого українці. Частина цього баталіону рівно ж стаціонує в Зеленчі. Цілий баталіон начислює 500 чоловік. Останньо в Несторовці, Дунаївецького р-ну, прибуло 300 козаків для охорони залізниці. Дальше німці є розположені аж в Ярмолинцях, де й окопуються. В селі Болехири, Городокського р-ну, стояло 300 добровольців, але 5.I забрали їх в Ярмолинці, а звідтіль мали відтранспортувати в Проскурів. Сильно обсаджено місцевості понад головний шлях: Підволочиська–Проскурів–Вінниця. Коли навіть одні виїдуть зо села, то [на постій] приїзджають другі. Проскурів місто находиться під вийнятковим станом. Кромі війська, нікому з чужих не вільно заходити в місто.

Останньо, як переходив Саблюк, робили на нього акцію. Більше таких протипартизанських акцій не організовано.

Із населенням німці поводяться можливо. Де тільки постоїть якась сотня, там не залишається ні курки, ні гуски, ні теляти, поросяти і т. д. Вони не реквірують, а прямо рабують, не питаючись про це нікого.

Саме вояцтво в розмові з населенням дуже ворожо відноситься до дальшого провадження війни. Ніхто не вірить в перемогу, а кожний із старших віком думає, якби то спасти своє життя. Помітна велика ненависть до тилових частин. Там де стоять фронтовики, кордон не є хоронений, бо фронтовики так б'ють греншуців, що ті бояться тудою показуватись. Німці будують військові укріплення біля Ярмолинець, Проскурова та на Збручі (стинають беріг), а рівно ж і на Волині. Укріплення будують окремі для того відділи.

Наші сили

На той терен з кінцем жовтня прийшов відділ Шуляка, силою 14 людей, узброєні в 2 кулемети, дві фінки, три кріси-автомати та решта звичайні кріси. Деякі люди скоро відійшли на Волинь, а ті, що залишились, перейшли кількома селами та розкинули листівки. Вплив на населення був величезний. Населення радо впускало повстанців у хату. Давало їсти, приймало на цілий день. Цей відділ опісля відійшов на Волинь.

Вміжчасі вислано на цей терен чоту Крутія, в числі [21] чоло-

вік. Вони дійшли до Остояновець і там їх німці розігнали, бо ті полягали спати на лісничівці не виставивши варти. Частина їх розбіглась, а друга частина з літературою доїхала до Горновки, Смотрицького р-ну, де мусіли покинути літературу, а самі повтікали.

Всю літературу розібрали дядьки, жінки понабирали її повні кармани й давали кому попало (за словами того лісника). Всі люди групами повернулись на Волинь. Тут зібрав я ті два відділи (Шуляка та Крутія) знову на Схід. Ми йшли разом з Круком[1]. В сатанівських лісах переформували ми їх, поділивши на три частини. Одна, під командуванням Шуляка, повернулась на Волинь, з метою нав'язати зв'язки. Він пішов і замість сейчас вернутись, поїхав собі на свята.

Другий відділ під командуванням Квітки, мав піти в терен Тараса, щоб вичистити сексотів, роззброїти фольксдойчів та зголоситися 6.І. Він цього не зробив, тільки здобув фінку і кілька пістолів, та не здавши цього, мимо заборони Тараса, пішов на Волинь на свята. З причини облави в Гробевецькому лісі, Борщівського повіту, відійшов він назад на Волинь і кудою дівся не відомо.

В тому місці Крук розформував свій відділ і вислав трьома частинами в різні сторони. Дві групи пройшли без бою, а тільки сотня Хмари[2] натрапила на німців. Передня чота (мабуть Зірка) розбіглась, при тому хто куди міг. Самого Зірку (по словам Бука) німці зловили та повезли в Чортківську тюрму. В селі Гробівці згоріло 4-ох наших стрільців. На хуторі біля Іванкова – рівно ж згинуло 4-ох, які відстрілювалися. В селі Г[р]обівці німці знайшли заховану Крукову гармату, аптеку, харчі та літературу.

Моральний стан тих чот, що йшли в той терен, досить поганий. В відділах багато п'яниць, а інші грабіжники, що шукають за здобиччю. Гарних людей можна почислити на руці.

Настрої населення

До більшовиків населення відноситься здебільшого вороже. Одні їх ненавидять, інші бояться кари за те, що повтікали з армії, що були в поліції, адміністрації. Добре відносяться до большевиків тільки бувші партійці і т. п.

До німців маси ставляться скрайно вороже. Найбільше вдаряють людей прилюдні розстріли, нерівне трактування людей, побої, грабунки, насильства. Між населенням помітне співчуття долі робітників в Німеччині та військово-полонених. Це є й одною

з основних причин ненависті до німців. Інші, що вже задалеко зайшли у співпраці з ними, вибираються втікати.

До нас відносяться різно. Там, де проходили наші відділи, де відбувалися бої, де розкидано літературу і т. д. – населення вітає нас радо. Відразу розрізнює, що це УПА, а не большевики. Там одначе, де ще нас не було, населення ставиться до нас із резервою. Найбільше переконуючим для дядьків аргументом є ці, що вони на свої власні очі побачуть узброєний відділ. Найкращим доказом як реагує населення, є поширення вістки, мовляв, УПА поперебиране в нім. мундури поїхало в Німеччину визволяти робітників та полонених українців. Ця вістка дуже поширилась. Вона вийшла з мас сама. Тоді й у нас слід би її поширити, бо робить справді велике враження. Дуже гарно ставиться до нас населення в південній частині Підволочиського р-ну, в Сатанівському р-ні, Дунаївецькому та Смотрицькому.

Що можна зробити

Для поширення роботи та пропаганди найкраще зорганізувати боївки із вибраних людей, що належали б до виключної диспозиції провідника даного терену.

Для опанування терену є конечні самостійні чоти, як слід узброєні. На випадок приходу більшовиків, можна б їх заховати під землю. Великі відділи не дадуть собі ради.

Найбільшим пригожим тереном для поширення наших дій – це західна частина Сатанівського р-ну, південна частина Городокського р-ну, [Вовко]чинецький та Смотрицький р-ни, західна та південна частина Дунаївецького і північно-східна частина Кам['янець]-Подільського районів та Староушицький і [В]иньковецький райони.

30 січня 1944 р.

ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 122, арк. 9-10. Копія.

1 Іван Климишин – "Крук" (1919-1944). У 1944 р. – к-р куреня УПА-Південь.
2 Леонід Конвалюк – "Хмара". У 1944 р. – к-р сотні куреня "Крука" (УПА-Південь).

№ 75
ЗВІТ ПРО ВОРОЖІ СИЛИ ТА МОЖЛИВІСТЬ ПОВСТАНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ФРОНТОВІЙ СМУЗІ

[29 березня] 1944 р.

ЗВІТ
(по 29.III.1944 р.)

А) Сили ворога

I) Совіти

а) Армія: Поза відомостями, які вислав раніше, нічого нового, хиба що потверджую попередні відомості. Я особисто розмовляв зо зловленим командиром кінного розв. отряду Н. дивізії. Розмовляв він зі мною як з більшовицьким партизаном і тому говорив щиро. На основі відомостей, що вдалося їх зібрати, про діяння розв. отрядів можна ствердити, що боєвий дух армії РККА великий. Зокрема дуже боєві є комсомольці і молодь взагалі. За вияви відваги нагороджують орденами і медалями та підвищують степені. Часті є випадки, що рядові бійці з 1943 р. є вже лейтенантами. Нагороди і підвищення дуже заохочують до дальшої боротьби.

Червона Армія узброєна добре. Зовнішний вигляд не то що репрезентативний, але поганий – однак по зовнішньому вигляді ЧА оцінювати не можна. З німцями борються дуже завзято і вперто. Бійці з розвідчого отряду ЧА відважні і добре вишколені. До сов. партизан відносяться з пого[р]дою і легковаженням. Про нас знають, що ми ріжемо, вбиваємо, колемо. Сили наші не значні. Зокрема вороже ставлення до "Бандеровцув".

Москалі, всі вони зараз [є] найбільшими патріотами сов. родіни. Чи будуть з нами битися він не знає, але найправдоподібніше що ні, бо багато мороки мають з німцями, а нас лишають на "потому". Це також залежить від цього, чи битимемо ми їх. Про основні сили ЧА відомостей немає. В оцінюванні ЧА слід розрізнити, що багато мобілізованих партизан втілено до ЧА, але їх основа, це гарматне м'ясо, якого в Сов[ітському] Союзі ніхто не жалує. Дальше говорить, що наші пропагандивні кличі мають вплив на всіх. Кожний по свойому на них реагує. В основному усім наші лозунги подобаються і всі нами і нашим рухом цікавляться. Зразу стріляли і наказували замазувати, а згодом перестали. Дивує їх коли таких лозунгів в селі немає. Зникають.

б) Партизани допомогли заняти та опанувати залишені німцями терени. Злучилися з ЧА, яка їх озброїла, здебільшого в фінки (це між ін. показується у боях непрактичним, бо можна вогонь вести тільки на близьку віддаль) і посилала поперед фронту. Діють з більшими з'єднаннями, від 500 до 1000 в теренах де немає нікого. Боїв засадничо з усіми оминають. Початково коли мали безпосередню зустріч з фронтом, почували себе дуже самопевно. Зараз вони відділені від ЧА німецькою фронтовою лінією і є в дуже поганому положенні, бо окружені зо всіх сторін. Мали дістатися до Галичини і тудою продираються, однак важко їм це здійснити. Попередній запал охолоджується, труднощі щораз більші, морально їх розкладають, є випадки дезертирства і то щораз частіші. Зокрема розбігаються примусово мобілізовані.

Ще найкращою частиною партизан є азербайджанці. Населення граблять і мусять грабити коли хочуться вдержати. Прихильності населення не мають. Випадків доносів до ч[ервоних] партизан зменшуються, бо вони самі є гонені як зайці і жодному сексотові охорони дати не можуть: точніші дані в залучниках.

в) НКВД – має всюди свою сітку, докладно є про все поінформоване що діється в селах. Майже в кожному селі, де заходила ЧА чи навіть партизани, знаходяться відкриті і таємні інформатори. Зокрема докладно інформували всякі полонені, які вступили опісля в партизани.

II) Німці

а) Армія: Терени півд. Волині занимали властиво сов. партизани, а не ЧА бо майже нігде не видно було регулярної нім. армії. Щойно під Дубном німецька армія почала ставити опір і дуже швидко опинилися тоді в нім. запіллю сов. партизани. Десь около 18.II.44 створився нім. фронт. На фронті дуже мало німецького війська, але і ті невеликі сили здержують дальше посування сов. армії.

Оперують загальниками, бо брак фактично даних (це тільки помічання).

[Б)] Які можливості праці у фронтовій полосі

Від дня 6.II по 18.II перебував я з 24-ма бійцями в почоту Енея у фронтовій полосі ЧА і сов. партизанки, організаційна сітка зникла. Зв'язки жодні. Не можна нікого відшукати, всі позашивалися, повлазили в нори. Себто законспірувалися. Ніхто не знає,

що діється кругом. Сексоти вилазять наверх і показують наших людей та магазини. Я з відділом у постійному боєвому поготівлі посуваюся з місця на місце. Основна робота: розвідати де ворог, в якій силі, напрям маршу і відповідно до розвідчих інформацій перейти в інше місце. Часто протягом ночі треба міняти декілька разів місце постою.

Зразу всі бійці були не в формі, але дуже швидко вжилися в нову дійсність і почали ворога навіть легковажити. Вдень розвідку вели при допомозі цивільних і військових патруль. Вночі встановляли зв'язки з орг. сіткою і взагалі відшукували своїх. Відділам в силі чоти з відповідною кількістю легких кулеметів можна зовсім добре порушуватись в горбовім, лісовім терені. Треба мати тільки сильну розвідку в лучі до 10 км і звичайно боєве обезпечення. До розвідчої роботи найкраще надаються жінки, старики і діти. Тому чота повинна мати при собі спеціяльний рій цивільних розвідчиць(ків), відповідно вбраних і вишколених. На принагідно змобілізованих покладатися не можна.

Кермувати орг. роботою можна тільки, маючи охороною одну чоту, оден рій розвідчиків, цивільно переодітих, безпосередніх зв'язкових до гори і до низу. Розвідчики і зв'язкові найкраще таки дівчата і малі пацани. Зв'язковий без зброї, погано одітий, не митий, в постолах – пройде скрізь і все вишукає потрібних. Розвідка і зв'язок – це дві основні роботи в фронтовій полосі. Без цього не мислиме жодне керівництво. К-р може вдержувати зв'язок тільки безпосередніми курієрами. Усі штафетні лінії заводять. Зв'язкових можна вживати як розвідчиків. Пункти зв'язку мусять часто змінятися, конечними є теж т. з[в]. мертві точки та умовлені знаки, де кого можна відшукати. Повністю треба перейти на нічну роботу.

Відділи є практично перебрані в сов. форму, щоб населення не орієнтувалося хто це і не могло інформувати ворога, його командирів і т. п. Заховатись і пересидіти можна і без узброєного відділу, а не направду тільки ховатись і то в такому місці, що про нього ніхто не знає. Кермувати роботою з нори не можливо. Практична наука, що її здобув у фронтовій полосі: діяти дальше в оперті на бойові групи, кадри і вояцтво, конспіруватися і маскуватися, але не ховатися до нори. Останні кадри, зокрема дівчат і юнаків, вжити до розвідки і зв'язків. Повністю перейти на нічну працю. Здобувати зброю і узброювати нові відділи, але не ховати в землю. З відділом постійно маневрувати (зокрема ніччю). Знищити всі записки і документи, усе держати в голові, бо раніше чи пізніше напевно попаде в руки ворога. Для бойово-

го наставлення людей фронтова полоса – це ніщо (прогулька з перешкодами), для бюрократів – небезпечний відпочинок, але і вони швидко набирають бойового духа.

ЦДАВО, ф. 3836, оп. 1, спр. 62, арк. 30-31. Копія.

№ 76
ЗВІТ ПРО ОБСТАВИНИ БОЮ В РАЙОНІ с. ГУРБИ

[Травень] 1944 р.

ГУРБИНСЬКИЙ БІЙ
дня 24.4.1944 р. (неповний звіт)

Вже тиждень до Гурбинського бою з відомостей про ворога відомо було, що більшовики готуються до більшої акції проти УПА. В зв'язку з тим, командування УПА вирішило розкинути відділи на найширшій території, зокрема, за всяку ціну перекинути відділи на східно-українські землі, північну Кам'янець-Подільщину (славутсько–шепетівські ліси, Віниччину, півд. Київщину і Холодноярщину).

Східними відділами командував безпосередньо к-р Ясен. Майже всі відділи, що вирушили в рейд, були змушені завернути, тому що на всіх напрямках маршу зустрілись вже з сильними частинами ворожих військ. Одначе в р-ні обгівсько–гурбинських лісів (р-н Мізоч, обл. Рівне) було підозріло тихо. В ті ліси ворог мав намір зігнати всі відділи і разом їх там повністю знищити. Поволі ворожий перстень почав звужуватись.

Дня 22.4.44 к-р Залізняк, що йшов з двома сотнями повстанців в славутські ліси, звів бій на річці Вілія і завернув. Дня 23.4 звів ще один бій й остаточно відступив у гурбинський ліс. Того дня большевики наступом на дерманськo–точевицькі ліси змусили до відступу в сторону Гурб також курінь к-ра Лиха. В суражському лісі сотенний к-р Панько дня 23.4 звів бій і також відступив в гурбинський ліс.

Дня 23.4. ворог почав занимати становища вже у всіх підлісних селах великого комплексу крем'янецьких лісів. У лісах тих, крім повстанських відділів, новозмобілізованих, що не пішли в Червону Армію і зголосилися в ряди УПА, різних теренових боївок орг. сітки й СБ, зібралося теж чимале число цивільного населення з возами й худобою, що по старій звичці втікали перед большевицькими грабіжниками зі своїм добром в ліс. До того

ще й Червоний Хрест позвозив у ліс ранених, тому що всюди по селах було повно большевицьких військ.

Ніччю з 23/24.4.44 готовив к-р Ясен прорив ворожого кільця. Прорив не вдався. Очивидним було, що в дні 24.4 треба буде звести оборонний бій. 24.4.44 о год. 1.20 ночі к-р Ясен розіслав накази по куріням заняти становища оборонні, копати окопи, вкопати гармати. Сподіваний наступ ворога був зі східньо-південної сторони ліса, на відтинку сіл Мости, Будки, Гурби. Цей відтинок заняв курінний к-р Сторчан. Відтинок Гурби–Майдан заняв курінний к-р Мамай[1], відтинок Обгів–Мощаниця–Святе – курінний к-р Докс[2]. Відтинок, що лучив відділи к-рів Сторчана і Докса, заняв сот. к-р Яструб з куріня к-ра Лиха. Дві сотні к-ра Романа заняли другу лінію на відтинку к-ра Сторчана. В резерві знаходилися два курені к-ра Гриця – Довбенка і Бувалого та курінь Балабана.

Сотня Андрія зі зв'язкових відділів к-ра Шума, сотня Панька та чота Чорного заняли становища в західній частині ліса та держали зв'язок з к-рами Доксом і Мамаєм. З півдня лісу біля Гурб і тартаку заняв становища охоронний відділ к-ра Романа. Новозмобілізованих, цивільне населення і табори відіслано в західну сторону в глибину ліса. Одну чоту з куріня к-ра Мамая під командуванням Ярошенка вислано в засідку на майданські болота, щоб вдарити по тилах ворога.

Біля години 4-ї ранку ворог гарматним і мінометним вогнем почав обстрілювати відтинок к-ра Сторчана. Наші мовчали до того часу доки ворог не наблизився на віддаль 100-200 м. Тоді вдарили наші кулемети, гранатомети й 4 гарматки.

Перший наступ відбито. Ворог почав панічно втікати. Мало кому з ворогів пощастило вийти живим з цієї лінії. Тут згинув полковник – Герой фінського фронту. Другий наступ, підсилений танками, почав ворог вже на всіх відтинках. Відтинок к-ра Яструба заломився і відступив не повідомивши сторчанівців. Відступили відділи теж к-ра Залізняка, запасна лінія к-ра Сторчана.

Ворог окружив курінь Сторчана, але наступ цей відбито й переведено в контрнаступ. В окруженню залишилось 60 повстанців з к-ром Сторчаном, які боролись від год. 10–14 і згинули по геройськи. Кого не по[...] ворожа куля чи граната, самі дострілювалися. Тут згинув куріний к-р Сторчан, сот. Булка, заст. сот. Ігор, чот. Шраменко, чот. Корнієць. Ніхто не здався живим. Один падав, другий брав кулемета і стріляв. Кількаразові спроби наступу були відбиті, та вкінці забракло набоїв. Своєю запеклою обороною і геройською смертю врятував сл. п. к-р Сторчан цілість оборони і не дозволив ворогові прорватися в ліс, та в міжчасі дав змогу

к-рові Ясенові зорганізувати на цьому відтинку другу оборонну лінію, якої вже не зломили навіть ворожі танки. Для скріплення південного відтинку к-р Ясен перекинув ще сотню Андрія з к-ром Шумом, яка заняла становища на Гурбинській горі і по геройськи билась там до год. 18, однак змушена була відступити під натиском ворожих танків на край лісу. Цей відтинок скріплено курінями Добвенка, Бувалого й Балабана.

Бій безперервно тривав цілий день. Ворогові в ліс, мимо зусильних намагань, ввійти не вдалось. Вже за дня підготовлено все потрібне до прориву ворожого кільця. Відділи упорядковано. Новозмобілізованих частинно відіслано з відділами на захід, які під прикриттям ночі мали вийти на зади ворога. Важко ранених заховано в густих корчах лісу, тому що дальше транспортовання їх було неможливе.

Дня 25.4.44 раненько відділи в різних напрямах прорвали ворожий перстень. Основні сили направились в північний напрям в точевицько-дерманські ліси. Переправившись на тили ворога біля с. Бущі, знова прийшло до цілоденного бою. Повстанці заняли становища у ворожих окопах. Боротьба була дуже завзята. Ворог в наступ йшов з допомогою танків. Всі відділи з невеликими втратами прорвалися вже за ворожий перстень.

Особливих шкод нанесло діяння ворожої агентури в нутрі відділів. Агенти підступно вбили курінного к-ра Мамая, сот. к-ра Грома та ще двох підстаршин з почоту к-ра Мамая. Вони вносили в повстанські ряди розлад, дезорєнтацію і паніку.

Втрати власні в боях 24.4–25.4.44 біля 200 вбитих повстанців, 200 вбитих новозмобілізованих та більш 300 попало в полон (усі новозмобілізовані й цивільні).

Ворожі втрати: 800 чоловік вбитими, невідома кількість раненими, ушкоджено 3 танки.

В боях відзначилися: сот. к-р Бурлаченко – в'язкою гранат знищив ворожий танк, сот. Байда, сот. Ворон, які вміло кермували відділами і по-геройськи боролися, а дальше курінний к-р Довбуш, курінний к-р Міша[3], курінний к-р Балабан, курінний к-р Гірчиця і курінний к-р Компанієць.

ДА СБ України, ф. 13, спр. 398, т. 1, арк. 113-114. Копія.

1 Іван Салло – "Мамай" (–1944). У 1944 р. – к-р сотні, куреня з'єднання "Холодний Яр" (УПА-Південь). Сотник УПА від 24.IV.1944 р.

2 Семен Котик – "Вир", "Докс", "Кожух", "Старий" (1915–1945). У 1944–1945 рр. – к-р куреня групи "Богун" (УПА-Північ), куреня, з'єднання "Холодний Яр" (УПА-Південь). К-р УПА-Південь (1945). Сотник УПА від 24.IV.1945 р.

3 Михайло Кондрас – "Великан", "Міша" (1912–1948). У 1944–1946 рр. – к-р сотні групи "Богун" (УПА-Північ), куреня, відділу, з'єднання "Холодний Яр" (УПА-Південь). Поручник УПА від 24.IV.1945 р.

№ 77
РОБОЧИЙ ПРИМІРНИК ПУБЛІКАЦІЇ-ЗВІТУ "ГУРБИ" З КАРТОСХЕМАМИ "БИТВА БІЛЯ ГУРБІВ" ТА "БУЩАНСЬКИЙ ПРОРИВ"[1]

[Травень] 1944 р.

ГУРБИ
22-25.IV.1944

Вже від довшого часу Українська Повстанча Армія поруч з партизанськими методами застосовує методи відкритої фронтової боротьби з імперіялістами Москви і Берліна. В боротьбі з німецькими імперіялістами УПА навчилась вести відкриту фронтову боротьбу, витримувати запеклі, довготривалі бої. УПА навчилась боротись легкою зброєю проти німецької техніки.

Сьогодні в боротьбі з більшовицькими загарбниками ми вчимось боротися з живою силою ворога, що в кожному окремому випадку переважає нас в десятки раз. УПА майже без втрат виходить з ворожих оточень, у творенні яких приймають участь цілі дивізії фронтового війська і військ НКВД.

Ми освоюємо військове мистецтво.

Гурби і є доказом високих бойових якостей наших бійців і командирів, їхньої хоробрості, рухливості, посвяти, уміння орієнтуватись і пристосовуватись до різних умов боротьби, погорджувати смертю. Гурби демонструють не тільки наше уміння вести боротьбу в закритій[1] чи відкритій[2] місцевості, а й уміння вести так звані вуличні бої, бої проти броні легкою зброєю. Вони, нарешті, є доказом нестримного росту УПА в ході боротьби під кожним оглядом, а з другого боку, є доказом безпорадності і неспроможності наших ворогів боротись з силами революції.

Підготовчі роботи і бої напередодні великої битви
біля Гурбів

Коли шеф штабу групи ім. Богуна друг Г[риць] переглянув донесення підпорядкованих йому штабів від 21.IV.1944 р., то

виявив, що акції треба сподіватись з дня на день, що довкола крем'янецьких лісів уже скупчено багато совітського війська. Командир групи "Богун" друг Р[оман], обдумавши докладно положення що склалось, дав накази по з'єднанням і почав об'їжджати терен, укладати план, готовитись до опору ворогові.

День 22.IV за винятком бою біля Москалівки, де наші війська перемогли, пройшов спокійно.

Зі зведення штабу групи "Богун" від 22.IV стало відомо, що совітські війська, які на 21.IV стояли в населених пунктах попри шосе Крем'янець–Дубно, дороги Дубно–Мізоч, в неселених пунктах: Верхові, Новомалині, Шумську, Жолобках, вимашерували і зайняли населені пункти: Стіжок, Сітари, Марцеліна, Буща, Тартак, Довге Поле, Семидуби, Збитин, Нараїв, Білашів, Дермань, Теремне, Сураж, Обич, Угорськ, що творили ніби нейтральну лінію між розположенням наших і ворожих військ. Їм наші війська не чинили жодних перешкод в зайнятті цих населених пунктів, бо це не входило в план наших дій.

О год. 6.30 вечора командир Р[оман] віддав останні накази по війську і став чекати бою, який, на його думку, мав початись ранком 23 квітня. І дійсно ранком 23 квітня совітські війська повели широкий наступ на крем'янецькі ліси зо всіх боків.

Особливо сильний натиск ворога був на Антонівці. Сюди йшли війська з Угорська, Стіжка, Сітарів, Марцеліна та Бущі. З'єднання командира Непитайла, яке в своєму складі мало багато новозмобілізованих бійців, не витримало скаженої артилерійсько-мінометної підготовки і напору в 10-15 раз переважаючого війська, опустило свої позиції в Антонівцях і зайняло нові позиції біля Гутиська і Великої Іловиці, які втримувало аж до відкликання. В цьому бою відзначились бійці загону ім. Буревія[3].

На відтинку командира Довбенка, який займав позиції від Обгова до Ступно, бої йшли з перемінним успіхом. То совітські війська вибили його з Обгова, то він вибив їх. То знову його вибили з Обгова і заставили його зайняти оборонні становища скраю обгівських лісів.

На відтинку суражських лісів біля Москалівки більшовицькі бандити, вийшовши з Садків, Суража та Кутів, намагались оточити з'єднання командира Панька. Але він, вчасно форсувавши річку, уник оточення. А потім силою одного відділу пересік ворогові дорогу з Кутів і нежданною засідкою спритно ударив ворога в лоб.

Але з усіх боїв, які відбулись цього дня, найбільш успішні були на відтинку з'єднання командира Бувалого, в районі

Кирилівки–Любомирки–Обгіва. Ліве крило його, яке під сильним наступом ворога було відступило з Кирилівки аж за кирилівські болота, раптом пішло в наступ, вибило ворога з Кирилівки, здобуло новий терен, який утримувало ввесь час, відбиваючи контратаки ворога. Праве крило також гідно трималось, не дивлячись на всі спроби ворога прорвати наші позиції та оточити з'єднання Бувалого і Довбенка. Бій пройшов без жодних втрат. Особливо відзначились в цьому бою заступник командира з'єднання ком. Шум і сотенний Луговий[2].

Вечірнє повідомлення штабу групи "Богун": "За день 23.IV. 1944 р. ворог втратив біля 250 вбитими – на відтинках: Антонівці біля 50, Кирилівка–Обгів біля 80, Обгів–Ступно 40, Москалівка біля 30, в засідці на ворога біля 50 та біля 300 раненими.

Наші втрати складають 39 осіб вбитими: біля Антоновець – 15, Обгова – 21, Москалівки – 3 та 30 раненими. Здобуто зброю: 5 кулеметів, 19 фінок, 2 міномети (один ротний, другий баталь[й]онний), 37 рушниць, багато амуніції та мін. Ми втратили: 2 кулемети, 6 фінок, 13 крісів, 5 пістолів.

Ворог майже на всіх відтинках переважав нас в 10-15 раз.

Битва біля Гурбів

В битві біля Гурбів брали участь війська з групи "Богун" під командуванням командира Р[омана] і з групи "Холодний Яр" під командуванням командира Я[сена].

Під час бою під Гурбами військами обох груп командував командир Р[оман]. Шефом штабів обох груп на час бою був командир Г[риць]. Оперативним командиром був командир Я[сен].

З наказу ком. Р[омана] вночі з 23 на 24 квітня зайнято слідуючі позиції: попід Гурбами краєм ліса, річками Понурою і Замишівка, на захід від Медвежої Гори, а далі краєм лісу попід Мощаницею, Чернявою, Святим, Грабівцем до Гурбів.

Першу лінію фронту зайняли з'єднання командирів Мамая[4] (р. Понура і Замишівка), Докса (Мощаниця–Чернява–Святе), Яструба (один загін), Рова–Сторчана, Балабана (один загін), загін ком. Ярошенка та декілька відділів окремого призначення (Святе–Мости–Грабовець–Гурби).

Другу лінію – з'єднання Довбенка, Бувалого і Непитайла (один загін). Резерв творили з'єднання командира Панька та загони командирів Чорногори, Залізняка і Андрія. Табір і біля 1000 осіб цивільного населення, яке ховалося в лісі від більшовицької мобілізації і терору совітської влади, були спроваджені в глибину ліса.

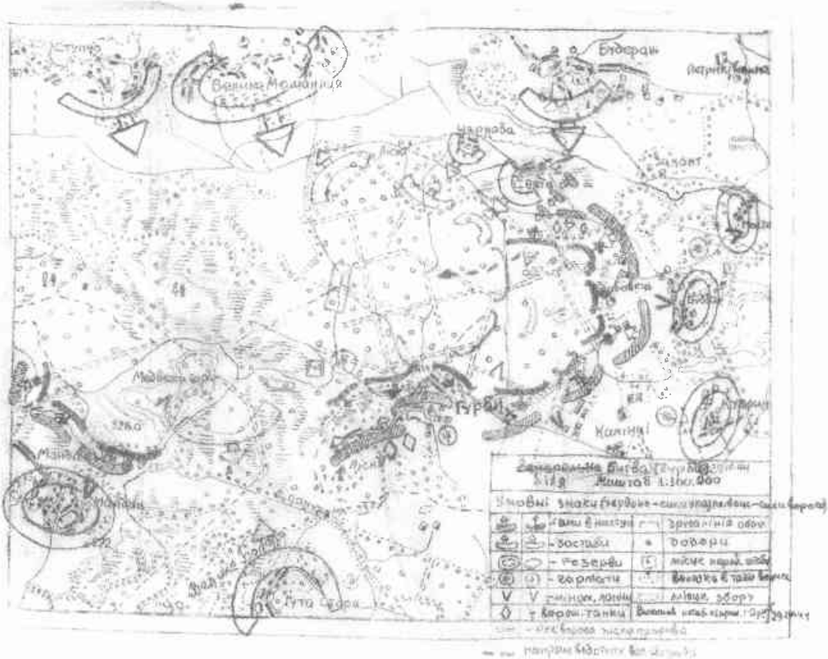

О 3.30 оперативний командир повідомив, що стан задовільний – бійці окопалися і знаходяться на становищах, а о 6-ій годині ранку ураганний вогонь гармат, що були окопані в Кудрині і Будках, та вогонь важких мінометів з табору ворога свідчив, що наступ почався. Зав'язався нерівний бій з більшовицьким загарбником. Із перших атак ворога бійці зрозуміли, що день буде гарячий і що немало треба прикласти зусиль для удержання своїх позицій.

...Атаки все частішають, але наші бійці не рухаються з місця. Втрати більшовиків щохвилини більшають, поля і узлісся вкриваються ворожим трупом...

Енкаведисти скаженіють і лютують, женучи все нові і нові лави фронтовиків до бою, кричать "ура", "за Родину", "за Сталіна", але їх не підхоплює військо, їхні крики одиноко лунають по лісі. Військо розуміє, що це не ворог, не німець, що це такі ж самі люди, як і вони, але обернути зброю проти підганячів-енкаведистів, сталінської кліки ще не осмілюється. І бій іде далі.

З'єднання капітана полтавця Мамая гідно боронить свої позиції, відбиває ворога, який особливо тисне з лівого і правого

боку моста через р. Замишівку (міст – неприступна твердиня) з метою здобути міст. Вилазка в тил ворога, яку зробив Мамай, форсувавши річку, остаточно відбиває у ворога охоту до моста.

Інші з'єднання також не відстають від мамаївців. Але увага всіх спрямовується туди, де клекотить, мов у котлі: на схід – на Гурби. Де з'єднання командира Сторчана відбиває хмари ворога, що були підсунулись до нього на 300 м. З одних тільки Мостів і Хинівки сунули відділи ворога в 500 і 600 чоловік разом з полковим штабом і достойником фінляндського фронту полковником Б. Та згодом бій трохи стихає, перший великий наступ відбито.

Другий великий наступ був на північ від Гурбів, на відтинку Яструба. Піхота ворога під прикриттям танків тисне. Кавалерія заходить з флангу. Командир Яструб пильнує рухів ворога і відповідно перебудовує бойові лави новозмобілізованих бійців. Та раптом з правого боку ворог робить вклинення, грозячи прорватись. Резервовий загін Залізняка спішить на допомогу. Ворог прориває нашу лінію оборони. Яструб з новозмобілізованими бійцями відступає на захід, не маючи змоги повідомити про це з'єднання Сторчана. Ворог, впершись в другу лінію, пішов на оточення сторчанівців. Сторчанівці, які тільки що відбили чергову атаку, кинулись в контрнаступ, щоб попередити прорив. Падають жертви, життя кожного бійця в небезпеці, але ніхто про своє життя не думає і, з презирством дивлячись смерті в вічі, кожний думає одне – "не датись в оточення, за всяку ціну ліквідувати прорив". Бій розгорається, переходячи в рукопашну битву. Бійці б'ються, як льви. В рукопашній різанині гине командир Ігор і 20 кращих бійців. Командир Сторчан тяжко ранений. Його підхоплюють улюбленці-бійці і проriваються.

Та незабаром ворог знову замикає кільце, яке вже жодні зусилля не дають можливості прорвати. Командир Булка і 40 бійців – в кільці смерті. Вони, сторчанівці, бачать, що прорватись вже неможливо і рішають якнайдовше відтягувати сили ворога на себе, щоб друга лінія мала час зорієнтуватись в ситуації і стати до бою, рішають битись до загину і своєю кров'ю перегородити шлях ворогові до наших позицій.

І почалась нерівна боротьба... На крики ворога "здавайся, Бандера" сторчанівці, горючи бажанням якнайдорожче віддати своє життя, відкрили ще інтенсивніший вогонь по ворогові, цей вогонь з кожною хвилиною кладе все нові і нові покоси ворожого трупу. Ворог кидається то в один бік, то в другий, але вогонь сторчанівців не дає можливості прорвати своїх становищ. Вслухаючись в гру наших кулеметів, командир Булка помітив,

що один наш кулемет раптом замовк. З фінкою кидається він рятувати положення, але ворожа куля влучає його в груди ... і він падає мертвий. За ним падають бійці Бляха, Богун, кулеметчик Груша, Морозенко. На місце Булки стає чотар Шраменко. Він бігає з правого крила на ліве... Жертви все більшають... На лівому крилі падає славна трійка чернігівців. Кулеметчик Десна покотився в рів, його заступив амуніційний Смілий. Незабаром і цей падає – ворожа куля в груди перериває молоде життя. Кулеметчик Кубанець мститься за друзів... Стріли рідшають, кулемети стихають – сторчанівцям нехватає набоїв. Але живими наші бійці не здаються, з криком "Слава" розривають себе гранатами. І тільки час-від-часу "Кольт" в руках чотаря Шраменка ще стріляє, але йому бракує набоїв. Шраменко виймає пістоль. Вбиває двох ворогів з пістоля, а потім наставляє його собі до голови і з криком "Слава" вмирає. Ще чути крики "Слава", вибухи гранат – сторчанівці прощаються з життям, але потім і їх не чути... І тільки покоси ворожого трупу і понівечені гранатами або ворожим мордуванням тіла наших героїв говорили, що боротьба закінчена.

Так своїми трупами славні сторчанівці перегородили ворогові дорогу, не відступивши ні кроку назад. Згинули, як герої повні посвяти Справі, віддавши все, навіть життя на користь Революції. Їхнє геройство, посвята, погорда смертю викликає в нас почуття гордості і бажання бути такими, як вони – сторчанівці. Так закінчився другий великий наступ ворога.

Третій і останній сильний наступ ворога був безпосередньо на Грубах. Тут ворог рішив за всяку ціну прорватись в середину наших позицій.

Сконцентрувавши велику силу війська, десь опівдні ворог почав лавами сунути на наші позиції. Знялась страшна стрілянина. Кулемети грають, наші і ворожі міномети швидко посилають в обидва табори міни. Жертви вже є по обох боках. Але наші бійці повні пімсти за сторчанівців сіють в таборі ворога смерть, не підпускаючи його ближче 300 метрів.

Ворог посилює свою атаку свіжоприбувшими танками. Сипляться на наших бійців градом кулі і ядра з танків... Забили і наші гармати, ПТР-и... Раптом один танк замовк, його підбив командир артилерії Береза з гармати. Це підбадьорило бійців, і вони ще швидше запрацювали замками рушниць. Згодом з ПТР-а було пошкоджено ще одного танка.

Вилазка в силі одного відділу в тил лівого крила ворога, що було розташоване на південь від Гурбів, остаточно відбили воро-

гові охоту до наступу. Ще довго після цього не змовкала стрілянина та було ясно, що ворогові не вдасться сьогодні здобути наших становищ.

Зведення штабу від 24 квітня: "Втрати ворога за день 24 квітня 1944 р. складають близько 600 осіб вбитими, головна кількість жертв припадає на відтинок Грабовець–Гурби та коло 500 раненими. З одного тільки Грабовця було вивезено 37 фур ранених, що складає близько 200 осіб. Зброї не здобуто. Виведено з ладу два танки.

Наші втрати складають коло 80 осіб вбитими, 60 осіб припадає на відтинок Грабовець – та коло 40 раненими. Втрачено на відтинку Грабовця–Гурби 1 ПТР-а, 6 кулеметів, 41 рушницю, 18 фінок."

Так скінчився день славних боїв, боїв біля Гурбів. Так великою ціною, ціною багатьох наших кращих друзів-героїв – Сторчана[5], Булки[6], Шраменка і багатьох інших було куплено нашу перемогу. Пролилась невинна кров молодих людей, борців за волю, за краще майбутнє.

І мимоволі пригадуєш Крути, кров впавших крутянців, яка потім пірвала нарід до боротьби, їхнє геройство, посвяту... То були КРУТИ, а це – ГУРБИ.

День 25 квітня обіцяв ще запекліші бої. Командир Р[оман], щоб уникнути їх, рішив робити прорив з оточення. Як тільки смерклось, командири почали стягати свої відділи і готуватись до боєвого маршу. Прорив мав відбутись трьома напрямами, де по даним розвідки було найменше скупчено ворожого війська, і де ворог найменше сподівався нашого нападу.

Шпиталь мав бути ліквідований. Легко ранені мали долучитись до відділів, а тяжко раненими мали заопікуватися шеф шпиталя Полтавка, її заст[упниця] Аглая та медсестри. Цивільне населення було поділено на цілий ряд груп, до яких було долучено добрих провідників. Ці групи мали різними шляхами виходити з оточення. До війська їх було неможливо долучити: військо втратило б боєздатність, а майбутнє обіцяло жаркі дні. Табір мав бути ліквідований, все, що не бралось в дорогу, мало бути поховане. Коли все було готово, військо рушило в дорогу.

Перша група військ пішла просікою попід Понурою на суражські ліси і спокійно дійшла до місця призначення. Друга і третя групи, які спочатку ішли разом, а потім розійшлися кожна своєю дорогою, мусіли з боєм прориватись з оточення.

Першою до Бущі підійшла група, що йшла з правого боку Збитенки скраєм лісу. Командир даної групи військ, довідавшись, що в Бущі є застава ворога в силі 80-100 осіб і танки, поручив ударній групі з'єднання командира Бувалого прочистити шлях до військ.

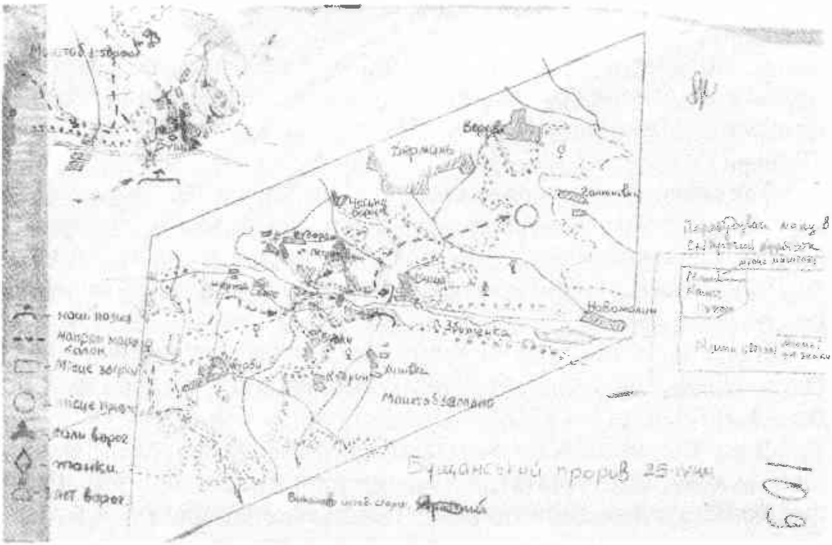

– Друже Кузьмич! В Бущі є біля 80-100 більшовиків в заставі і танки. Маєте прочистити шлях.

– Так є! Маю прочистити шлях відділам, – повторив наказ командир ударної групи з'єднання Бувалого старший лейтенант Кузьмич.

Ударна група Кузьмича була зорганізована не так давно, але слава про неї серед наших бійців і цивільного населення розійшлась досить широко. Складалась вона з бійців Чернігівської і Сумської областей. Під оглядом військовим вона стояла високо, – майже всі були учасниками совітсько-німецької війни, старі вояки УПА. Командир Кузьмич дуже добре освоїв військове мистецтво і, незважаючи на свої 45 років, ніде не уступав молоді, завжди вів перед.

– Друзі, за мною! – Скомандував старший лейтенант Кузьмич. І група, перейшовши міст, розстрільною почала облягати село.

Почулись перші стріли, а далі серії з кулеметів. Зав'язався бій. Бій не звичайний, а вуличний, що вимагає особливого уміння. Але Кузьмич майстер до нього. І дійсно: будинок за будинком переходить до наших рук, – ворог відступає.

Раптом посунули на підмогу ворогові танки. Кузьмич на хвилину зупинився, почав готуватись до бою з танками. В цей час від другої групи, що йшла іншим шляхом і також вже досягла Бущі, вступили в бій загони Лютого із з'єднання славних сторчанівців, Міші із з'єднання Мамая та один загін із з'єднання Довбенка, який, прогнавши ворожу заставу, зайшов ворогові в тил і вдарив по ньому.

Ось один танк сторчанівець командир Веремія прикував з ПТР-а до землі. Бійці Кузьмича накидаються на стальну потвору і закидають її гранатами. Другого танка пошкодили бійці загону з'єднання Довбенка. Їхній удар з тилу був дуже вдалий і дошкульний.

Кузьмич командує:

– Вперед!

Ворог відступає. Шлях звільняється... Відділи пішли по призначенню.

Спроби знищити повстанців в крем'янецьких лісах кінчились повною поразкою ворога.

У вечірньому звідомленні штабу групи від 25*.IV.1944 говорилось: "Втрати ворога в Крем'янецькій акції складали біля 900 чол. убитими та стільки ж раненими. Нами здобуто 6 кулеметів, 10 фінок, 2 міномети, 1 ротний, 1 баталь[й]онний, 37 рушниць і багато амуніції та мін. Виведено з ладу 4 танки".

Наші втрати складають 136 бійців убитими – в тому числі 15 тяжко ранених бійців, яких наші санчастини не встигли евакуювати і яких 25 квітня в жахливий спосіб помордували НКВДисти – та біля 75 ранених. Енкаведистами вимордовано біля 100 осіб цивільного населення, яке ховалося від терору і мобілізації ворога. Нами втрачено 8 кулеметів, 24 фінки, 60 рушниць, 1 ПТР та 5 пістолів.

Гурби – це наша перемога над ворогом, який переважав нас в багато разів. Перемога не тільки політична, а й мілітарна, і жодні звірства та мордування, при яких НКВД-исти, як спрути, накидаються на наших бійців і на цивільне населення, щоб обмити руки в їхній крові, щоб поштрикати штиками їхні благородні тіла, не мають і не можуть мати успіху. Бо терором не можна знищити всенаростаючого революційного руху. Ним ворог нас

---

* *У тексті помилково подано:* 24

не залякав, а навпаки, збудив вогненну ненависть до себе і згуртував до відкритої боротьби проти більшовицького терору, проти більшовицького імперіалізму.

Гурби – це наша відповідь ворогові.

Учасник гурбенських боїв
Майор Косенко

13 травня 1944

[a]-Примітки

1) Закрита, або [пересічена] місцевість – місцевість, яка характеризується лісом, горами, ярами, будівлями.

2) Відкрита, або рівнинна місцевість – характеризується відсутніст[ю] вищезгаданих прикмет.

3) Буревій – *

4) Капітан Мамай – родом з Полтавщини. Бувший боєць Червоної Армії. В 194[3] відомий командир УПА в Вінницькій та Рівенській областях. 24.IV.44 активний учасник гурбенських боїв. 25.IV.44 був підступно убитий післанцем НКВД. Похований в Чорному лісі Мізоцького р-ну. Населення в знак пошани до командира висипало йому високу могилу з березовим хрестом і написом: "Вічна пам'ять героям. Спіть спокійно любий друже".-[a]

5) Командир Сторчан – Рів родом з Остріщини. Старий працьовитий революціонер. В 1939 р. на еміграції, в 1942 ув'язнений німцями за улаштування друзям втечі з в'язниці, восени 1943 – старшина УПА, в лютому 1944 переходить з своїм військом совітсько-німецький фронт без втрат. Старшина – улюбленець бійців і командирів. Добрий вояк, який має за своїми плечима низку вдалих боїв.

Наприклад: 22.II.1944, попавши в оточення, виривається з нього, здобувши полонених; 19.III.1944 відбиває напад загону НКВД в силі 500 осіб, перейшовши до контрнаступу, здобуває 3 "Максими", 15 верхових коней з сідлами і багато іншої зброї – фінок, рушниць, амуніції; 5.IV.1944 в силі двох загонів робить напад на 300 осіб НКВД-истів (що стояли в Новомалині), – розбиває їх і здобуває зброю. 25.IV.44 – герой боїв біля Гурбів.

6) Командир Булка – родом з Полісся. Це другий після Сторчана улюбленець сторчанівців. Завжди спокійний, мовчазний, але рішучий командир. Не раз дивився смерті в вічі і кожного

---

* *Так у тексті.*

разу погорджував нею. Сміливістю і відвагою відзначився біля Ґурбів. Рідню командира Булки вимордували совітські партизани в 1943 р.

*ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 66, арк. 44-46, 47-48 (оригінал, рукопис).**

1 З тексту супровідної записки (ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 66, арк. 43. Оригінал. Рукопис.) можна зробити висновок, що матеріал і мапи готувалися до публікації:

"По використанні мапи і оригінал обов'язково надіслати назад.

/Ярий/ 15.V.44

Друкувати в вигляді брошури. Нормальний лист є 4 сторінки. Друк іде довшою стор. листа. Друкувати так, щоб можна було сколоти в зошит.

Після видрукування наші сили згідно оригіналу навести червоним, а ворожі синім. З метою полегшення праці можна ввести незначні спрощення в мапах.

Мапу "Битва біля Гурбів" помістити після 1-2 сторінок друку відділу "Битва біля Ґурбів". Мапу "Бущанський прорив" помістити після першої сторінки друку відділ[у] "Бущанський прорив".

2 Хома Литвинюк – "Луговий" (1902–1944). У 1944 р. – к-р сотні, відділу (УПА-Південь).

№ 78
ОГЛЯД ПОДІЙ ТА ПОВСТАНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СІЧНІ–ЛИПНІ 1944 р.

15 серпня 1944 р.

НАЧЕРК ОГЛЯДУ ПОДІЙ, ЖИТТЯ І БОРОТЬБИ ПІД СОВ[ІТСЬКОЮ] ОКУПАЦІЄЮ ВІД СІЧНЯ 1944 РОКУ ДО ЛИПНЯ 1944

1. Передфронтові події

а) З наближенням фронту позначилась зусильна підготовка усіх рев[олюційних] сил до боротьби з новим окупантом – більшовиками. Підготовка провадилась серед кадрів, УПА і населення у двох напрямках: на час фронту і боротьби у сов[ітському]

* *Кольорові зображення мап представлені на кольорових вклейках.*

запіллі, як моральною так і конкретною роботою, (інструкції, відправи, збори населення, роз'яснювальна робота і т. д.), зокрема перегрупування сил, децентралізація і деконцентрація зокрема відділів УПА (господарське забезпечення, криївки і т. д.). Рівночасно підготовлено кадри, відділи УПА і населення до пропагандивної акції серед червоноармійців, листівки, масове писання по домах у селах і містах визв[ольно]-рев[олюційних] кличів та до здобуття якнайбільше зброї. Напруження усіх моральних і фізичних сил, кадрів і населення йшло передовсім у напрямі переходу фронту.

б) Підготовлялися до вступлення в Україну, зокрема західні області, і більшовики. Ще заздалегідь, головно перед приходом більшовиків, головно в УПА посилено наладнання агентури. Агенти рекрутувались передовсім з українців із східних областей (дійсно вишколених енкаведистів), нацменів, а середовище, з якого вже не індивідуально, а масово доставлювано в УПА – це і б[увші] полонені ЧА, шуцмани зі східних областей, що під німецькою окупацією були опановані агентами НКВД. Внаслідок цієї агентурної роботи перейшов відділ нацменів (азербайджанців) з УПА в сов[ітську] партизанку. З військової сторони це була незначна втрата, зате більша з політичної, бо мала й деякий вплив на настрої населення. Черговий удар мала нанести сов[ітська] партизанка, що її зо зближенням фронту більшовики переорганізували на суто військовий лад, перетворивши полки, з'єднання, доповнили чисельність насильною мобілізацією населення східних областей, відповідно узброїли. Кілька більших з'єднань (в числі від 500 до 1500 партизан) вирушили зо славутських лісів і скорими рейдами почали діяти в Острігщині, Крем'янеччині, Дубенщині, Збаражщині. Рухливістю та своїми розвідками (біля 30 чоловік), висиланими в різні сторони, вона перейшла майже через кожне село. Боїв з німцями уникала, частинно теж уникала одвертих боїв з відділами УПА. Головною її ціллю була розвідка, ширення паніки, ліквідація активних укр[аїнських] революціонерів, нищення виписаних про ЧА в[извольно-]р[еволюційних] кличів, а передовсім неймовірний грабунок населення (одежа, обува, харчі, коні та декілька магазинів УПА).

Червона партизанка залишила серед населення славу найгіршої банди грабіжників, якої досі ще не було. Це символ більшовицького "визволення", що надходило, на яке з тривогою ждало населення. Відділи в підготовці до переходу фронту роздрібнені на малі частини і здезорієнтовані. Спочатку думаючи, що червона партизанка це вже червона армія, зразу уникали боїв

з нею, а опісля почали її громити, зокрема розвідки, що скрізь вештались, чим не раз оборонили населення перед грабіжжю. Це ще більше з'єднувало симпатії населення до УПА як захисників його добра й майна. В політично-пропагандивній роботі проти укр[аїнських] рев[олюційних] сил більшовики розповсюднювали листівку "Звернення до учасників т. зв. УНРА і УПА", закликаючи повстанців до переходу в ЧА. Це звернення не дало жодних наслідків.

[в]) Німці, відступаючи доволі скоро, а до того вдержуючи фронт малими силами, не мали спроможности знищити цього, що планували. Головно знищили в більших містах фабрики, технічні споруди. В Кам'янець-Подільщині (в південній частині) не тільки не мали часу позривати заводів, мостів, але й залишили в магазинах великі склади збіжжя, харчів. Поза районами, де відбувалися більші бої – Збараж, Тернопіль, Крем'янець, Дубно та сіл при головних шляхах Тернопіль–Вінниця – населення зазнало мало матеріяльних втрат. В деяких околицях німці відступаючи робили облави на молодих чоловіків, одначе з невеликими успіхами. Було кілька боїв відділів УПА з німцями (на Дубенщині, Кам'янець-Подільщині та один у Крем'янеччині). Німецькі фронтові частини старалися уникати боїв з УПА.

г) мадяри перед фронтом поводились добре, не грабували населення (хиба під містом), а старались "легально", через старостів сіл про харчові продукти. Люди усюди заявляли співпрацю з УПА, часто мадярські військові частини і відділи УПА кватирували в одній місцевості. В одному бою на Крем'янеччині (Оришківці) відділу УПА з німцями – рій мадярів, що був у селі, брав активну участь по стороні повстанців і радів перемогою (вбито 12 німців, 6 ранено без власних втрат).

2. Фронт

а) Після деякого застою фронтових дій на лінії Дніпра більшовики прорвали нім[ецьку] оборону на відтинку Київ–Кременчуг і пішли скорим темпом уперед здобуваючи в половині січня Рівне, Здолбунів і дійшли до Дубна. "Східний" фронт стався властиво "північним"; лінія фронту проходила: Дубно, Крем'янець, Проскурів, Вінниця, Миколаїв, Крим. Впродовж місяця більшовики незначно просунулись вперед мимо цього, що деякі відтинки були дуже слабо обсаджені німцями, або й зовсім ні (прим. Остріг–Крем'янець)– лісова полоса). Щойно з кінцем лютого 1944 р. більшовики здобувають Крем'янеччину, роблять прорив на відтинку Проскурів–Тернопіль та в першій половині

березня 1944 р. займають південно-східні* райони Галичини аж до Дністра. Другим проривом від Вінниці у напрямі Могилева, опісля на захід руминською стороною окружують 7 німецьких дивізій, що пробились на захід аж під Бучачем. В половині квітня лінія фронту пробігає Яс, через Дністер, Стрипу, Залізці, Броди, Луцьк, Ковель і на цій лінії фронт установився аж до половини липня 1944 р. – на перекір бажанням провідних кадрів та усього населення.

б) Червоноармійці, вступаючи в новоздобуті села, виказували велику заціаквленість "бандеровцами", масово понаписуваними кличами, літературою і взагалі рев. визвольною боротьбою. "Бандеровєц єсть?" – це перший запит вступаючих у хату. Майже ніколи і ніде не питали вони за німцями, хіба аж у дальшій розмові. Мали острах перед "бандеровцами", в полі сильно обезпечувались. НКВД і заградотряди після вступу в місцевості зразу наказували нищити виписані кличі, починали розшуки за повстанцями, харчовими магазинами. Фронтові частини переходили і перешукували всі села, місця, де німці ніколи на протязі свойого побуту ані разу там не показувались. Агенти і замасковані симпатики більшовиків почали явно діяти, виказуючи людей, криївки, магазини. Революційні настрої населення почали підупадати під впливом розшуків по всіх місцях та діяння агентів та сексотів, впадення поважної кількості магазинів, а до того із-за відсутності відділів УПА до яких те надто привикло. На запити червоноармійців, чи є бандерівці, була звичайна відповідь, що нема й їх ніколи не бачили. Одначе проявляло велику активність у напрямі здобуття зброї та відновлювання кличів, що їх більшовики позатирали. В цих двох напрямках є багато випадків героїчної активності населення. Жінки, старці, діти-підростки з-під рук червоноармійців підхоплювали зброю, амуніцію, заховували, а опісля передавали повстанцям. Багато теж посвяти, часто з нараженням особистого життя, виказувало населення, переховуючи повстанців під видом братів, чоловіків, взагалі, як членів родини.

Кадри і повстанці діяли поодинично, чи в більших випадках малими диверсійними групами, здобували зброю та проводили пропагандивну роботу. Так здобуто і заховано кілька гармат і різного військового приладдя, не говорячи вже про кріси, фінки, кулемети й амуніцію. Пропагандивну роботу продовжено усно, розкидуванням літератури, відновлюванням написаних прилюд-

---

* *У тексті:* північно-східні

но кличів. Більшовицька пропаганда – "Звернення до т. зв. УНРА і УПА" та багато розписувалось у фронтових газетах для ЧА про "бандерівців", їх жорстокість, агентурність і т. д. Слово "бандьоровец" стало синонімом революціонера, що бореться проти сов. влади й самі ж більшовики дуже скоро поширили його в цілій ЧА, а далі в усьому СССР. Червоноармійці, що з початку з острахом гляділи на представлених у чорному світлі "бандьоровців", під впливом нашої пропаганди й цього, що самі побачили – змінили своє наставлення й після кількох тижнів в ЧА було загально знане, що "бандьоровци" червоноармійців не стріляють. Настрої почали змінюватись у позитивному напрямі й переходити в симпатії. В східних областях серед цивільного населення більшовики проводили агітацію, що "бандіровци вбивають ваших синів, мужів, троять їх і т. д.". Це насторожувало частину населення проти рев. визвольного руху.

3. Перехід фронту

Підготовлені фізично, а зокрема морально (усі, почавши від провідників низового до стрільця, вважали за найтяжчу річ продертися крізь фронт) революційно-збройні сили рішили різними способами продертися через фронт. Добра підготовка дала добрі висліди. З дуже незначними втратами перейшли всі, зокрема відділи УПА, фронт, що для них здавалось це найважчим. Невеликими відділами-чотами, відповідно маневруючи, продирались одні. Другі відділи позаховувавши зброю, в дядьківських одягах перебули в селах першу лінію фронту, треті перейшли під маскою частин червоної партизанки (мимо провірок НКВД), ще інші перебули фронт у криївках. Намагання більшовиків знищити цілковито всю збройну силу під час фронту потерпіли повний крах.

4. Перші дні в новій дійсності

Перші дні в новій дійсності позначаються великими й наглими змінами настроїв (в залежності від того чи наступив якийсь удар чи побіда), вражінь, дій, вагань, сплетень та правдивих фактів. З цього хаосу щораз більше почали підготовлятись до бою дві сили: революційно-визвольна і НКВД з заград-отрядами і б[ільшовицькими] партизанами. З ЧА лише партійні і НКВД були силою, з якою рев. визвольні сили зударились у збройні[й] площині, а вся маса червоноармійців, зокрема українців, була охоплювана пропагандивно. Одначе в деяких околицях НКВД ангажувало ЧА собі на поміч в тій боротьбі, проводило мобілізацію воєннозобов'язаних у самій фронтовій полосі (околиці Крем'янця), перепроваджуючи облави при помочі фронтовиків ЧА. З перших днів більш[овицькі] намагання зорганізувати адмі-

ністрацію не вдалися, крім міст. Найскорше почали діяти воєнкомати, що негайно, після здобуття якогось району почали діяти. З огляду на це, що на мобілізацію добровільно йшло дуже мало людей, її переводжено при помочі заград-отрядів і ЧА, що мало характер облав, получених часто з боями. Насильна мобілізація, активний і пасивний спротив населення був причиною великого зросту в короткому часі відділів УПА, а в зв'язку з тим стихійної збройної боротьби, великих успіхів, що в наслідках дали величезний зріст, революційних настроїв мас, що цілковито почало паралізувати ці намагання більш[овицької] влади.

5. Господарчий грабунок

Найбільшого удару і втрат з перших* днів приходу більшовиків зазнав укр. рев. рух у господарській ділянці. Внаслідок невідповідного законспірування організаційно-військових магазинів, на доноси сексотів більшовики почали розкривати і забирати магазини з харчами ("бандеровская ковбаса" славна зараз в цілому СССР), збіжжям, шкірою та частини медикаментів. Організаційних магазинів впало в деяких районах на 85%, в підміських селах менше (краще були законспіровані). Загально впало 75% всіх магазинів. Тоді, коли дядьківських магазинів (що їх собі робив кожний селянин) упало від 5-7%. Падання збіжжевих магазинів вплинуло від'ємно на настрої населення, бо це ж була їхня праця. Селянство більше терпіло від грабежі партизанки, потім ЧА, що проходячи селами харчувалась коштом населення, а вкінці по встановленні адміністрації наложено на нього контингент, який воно було примушене здати.

6. Мобілізація в ЧА

Мобілізацію воєннозобов'язаних чоловіків (від 18-50 рр. життя) проголошувано звичайно в тиждень після приходу совітів, а подекуди й скорше. Добровільно на мобілізацію пішло дуже мало людей, по кілька на село, а в деяких зовсім ніхто. Зараз, після терміну проводжено облави, а зловлених відставлювано до воєнкоматів. Нерідко, що перед мобілізацією, роблено облаву на бандерівців, стріляно людей, підпалювано хати. Робилось це з метою тероризувати населення, щоб таким способом спонукати голоситись до війська. Грозили теж, що хто не піде до воєнкомату, так того хату спалять, а родину вивезуть. Помимо таких погроз тривав загальний спротив. Облави починались окруженням села, дядьки ховались в криївках, утікали в другі села, в ліс. Під час облав часто приходило до сутичок з відділами

---

* *У тексті:* першого

УПА, але більшовики звичайно верталися з втратами. В степових районах виловлено до ЧА багато більше чоловіків (85%), як в лісових 50%. Є села, в яких ні один чоловік не пішов на мобілізацію добровільно та й окупанти не зловили, але є й такі, що в селі остались тільки одиниці. На мобілізацію пішла добровільно деяка частина членів, головно тих, що працювали в господарській ділянці. В східних областях пішли всі члени за дуже малими виїмками, розраховуючи розкладати ЧА, а у відповідний момент зі зброєю і більшим відділом влучитись в УПА*.

7. У збройному наступі

Перші дні під більшовиками з дрібними сутичками, змінами настроїв, з зживанням з новою дійсністю, з ударами сексотів і НКВД, з непевністю і тривогою, заступили другі, що становлять період збройного наступу і стихійній ріст рев. настроїв та активності. Причини, що уможливили це – відсунення ЧА дальше вперед, поява відділів УПА, що перейшли фронт, ненависть до сов. режіму й бажання активно йому протиставитись, жадоба узброїтися, вкінці загальна мобілізація в ЧА – ставило питання руба: в ЧА або в повстанці. І почався масовий наплив в УПА. Зокрема погоня за здобуттям фінок набрала великих розмірів, як здійснення мрій і заспокоєння амбіцій не лише бійців УПА, але кожного молодого хлопця, що виказував сприт, відвагу, а часто геройські вчинки й бої.

Початкове діяння малих диверсійних груп – роззброювання ЧА й сутички з НКВД та заград-отрядами, що шлялися по всіх селах невеликими групами (5-10-20 чоловік) перейшло в складніше, а то – в спинювання машин і роззброювання та ліквідацію й то як вночі так і вдень. Тоді більшовики почали діяти більшими групами (чота й більше). Тоді диверсійні відділи збільшують численність, провадяться вже бої і то в цілому терені в той час, коли в терені було багато ЧА, а райони Збаража, Крем'янця, Дубна були переповнені фронтовиками. Збройна боротьба й повставання нових відділів набирають стихійного характеру, що з кожним днем набирало небувало[го] росту. В одній із засідок на шосе між Рівним і Гощею розбито валку машин, в яких їхав генерал Ватутін[1], командуючий 1-им Укр[аїнським] фронтом, з штабом. Сам Ватутін ранений вспів втекти, залишаючи свою шинелю, документи, папери (які забрали повстанці). Однак вони по дорозі знов впали в руки більшовикам. З причин поранення Ватутін помер у Києві.

---

* *У тексті:* ЧА

До боротьби з повстанчим рухом більшовики організують і розміщують у терені спеціяльні з б[увших] партизан відділи в кількості від 200-300 чоловік. Головно обсаджували лісові терени (Новомалин, Дермань, Обич і т. д.). Повстанчі курені починають діяти з'єднаннями. Доходить до великих боїв у Машанці* (що тривав цілий день з наступаючими 600 більш[овиками] на наших 200 чоловік, у висліді [яко]го більшовики відступили, залишаючи понад 150 вбитими), в Обгові (вбито 50 червоних, решта відступила). Повстанці наступом ідуть на укріплені "шпіцпункти"** червоних у Новомалині й доки його не зліквідували цілком, то нанесено їм втрат і жаху та здобуто зброю. Менші відділи діють у селах на відкритих теренах. Під самим містом Здоблуновом діє довший час з успіхом кількох чот. Одну з них окружив ворог, що був у силі кількох сотень. Відділ бився до останнього з переважаючим ворогом у кільканадцять разів. Геройсько полягли всі. Ранені й останні, що вистріляли набої, постріляли себе. В Огризківцях (Лановеччина), в Вайжулові в половині квітня 3 сотні повстанців окружили 3000 більшовицьких партизан, що якраз приготовлялись до акції. Червоні партизани в паніці покинули свій табір, підпалили село й під заслоною диму розбіглись, залишаючи вбитих 30 своїх товаришів. По всьому терені день і ніч нісся гомін стрілів, боїв. В критичних моментах повстанці проявляли індивідуальний і масовий героїзм, билися до кінця, а в безвихідному положенні стрілялися, щоб не попадати живцем у руки ворога. Спаралізовано роботу сексотів, що їх більшовики масово звербували в перших днях після свого приходу.

Головні повстанчі сили зосереджувались у підлісних околицях. У селах стояли відділи, встановлювано свою адміністрацію. Який страх мали більшовики перед лісом свідчить про те факт: 200 червоноармійців із Шумська мали йти до Дубна. Дійшли вони до с. Літовищ, розпитувались по селах, чи можливо дістатися до Дубна не проходячи через ліс, а коли довідалися що не можна, переночували за селом у старих, ще з попередньої війни окопах, побули день і вернулись до Шумська. Над лісом кружляли лише літаки, а до бою в підлісних теренах уживали більшовики танків. Повстанці збили кулеметами кілька літаків, одного захопили непошкодженим, який осів під лісом, з ПТР-ів розбили кілька танків. Революційні настрої щораз більше підносились, збройна боротьба щораз більше набрала на силі, вершком якої був бій на Гурбах (Крем'янеччина), під час т. зв. Великої крем'янецької акції.

---

* *Так у тексті. Певно має бути:* Мощаниці

** *Spitzepunkt – головний пункт (нім.)*

8. Перші акції

Перші акції у виді облав і розшуків за криївками відбувалися з перших днів приходу більшовиків. Це були спецвідділи від 150-200 людей, що окружували село та робили облави на воєннозобов'язаних і відставляли до воєнкоматів. Там переходили зловлені допити (цілоденні), а тоді НКВД відставляло одних до тюрми, інших випускало, а зробивши з них сексотів, останні, що залишились, попадали у воєнкомат. Хоч у районі не діяло кілька таких відділів то все вони мали льокальний характер і населення хоронилось у криївках, то переходило в другі села, де в той час не було облави, або прямувало в більші ліси, куди ще не наважувались доходити більшовики з ціллю розшуків. При кожній облаві відбувались сильні розшуки за харчовими магазинами. Під час облав звичайно гинула частина населення від загальної стрілянини більшовиків. Прим. у Кутні, р-н Мізоч, під час акції, що відбулась на початку квітня, спалено кільканадцять хат та вбито біля 30 осіб цивільного населення.

Велика крем'янецька акція. Гурби

Велика крем'янецька акція почалась у половині квітня 1944. До акції заангажовано 30000 армію НКВД, заград-отрядів і фронтовиків. Початкове розміщення сил було таке: з заходу фронтова лінія від Бродів до Збаража, Волочиська, Остріг, Рівне, Дубно. Це коло почало звужуватись і дня 23.IV.44 війська НКВД опанували всі місцевості довкруги крем'янецьких лісів та лінії Обгів–Остріг, Шумськ–Крем'янець. Цього ж дня відбулися запеклі бої в прилісних селах (Антонівці, Забара, Андрушівка, Обгів і т. д.), з яких перед переважаючими силами ворога, відділи УПА відступили в ліс.

На день 24.IV.44 відділи УПА в силі кількох з'єднань зайняли оборонні позиції: Майданські гори, Гурби, краєм ліса до Мостів і далі краєм ліса попід Святе, Мощаниця, Обгів. В лісі крім відділів УПА найшлась поважна кількість цивільного озброєного населення, що вигнане акцією зі сіл, шукало схоронищі в лісі. Ранком о год. 7-ій почавсь генеральний наступ більшовиків з усіх сторін. На деяких відтинках ворогові вдалося витиснути з вигідних становищ так, що командування УПА було примушене створити оборонну лінію. Головні бої відбувалися на Губах. Кількакратні атаки, сильний гранатометний вогонь, танки і т. д. Всі наступи ворога розбивались о горойську оборону повстанців. Завзяті атаки ворога при співдіянні усіх родів зброї тривали ввесь день безперервно, щойно ніч при[нес]ла передишку. Цю ніч використали повстанці, вимикаючись з залізного перстеня, частина в сураж-

ські ліси, а головні сили взяли напрям на Полісся. В Бущі відділи звели другий великий бій і пробоєм пройшли шосе Рівне-Київ. За шосе під Залізницею ще звели вони один успішний бій і продерлися на Полісся.

Бій на Гурбах – це найбільший бій повстанців з червоними. Вислід бою: біля [8]0 вбитих зі сторони УПА і біля 120 більшовиків. Після відходу відділів УПА з окруження більшовики ще три дні стріляли по лісі, перешукували, під час того вбили деяку кількість неозброєних дядьків, що перебували в лісі, криючись перед мобілізацією, а решту виловили і понаповнювали тюрми в Крем'янці і Дубні.

Акції на революціонерів у східних областях відбуваються з огляду на відсутність війська і заград-отрядів при помочі НКВД, міліції (разом 30-40 на район), стрибків, що їх зібралося з кількох районів.

9. Встановлення сов. адміністрації

До часу великої акції більшовикам вдалося створити адміністрацію тільки по містах та в деяких підміських селах. Райвиконкоми обсаджувано ще перед фронтом наміченими людьми, тими, що в 1940 р. в цьому ділі в цих районах працювали, або [н]ових, довірених осіб зі східних областей, а з місцевих вибрали тільки "благона[дьо]жних". Сільради почали встановлюватись рівночасно під час великої акції. На предсідателів і секретарів сільрад назначували більшовики б[увших] голов сільрад, у випадку коли такого не було то старосту, що був за німців, або назначували дядьків виловлених під час акцій, яких коротко "обробляли" і мимо спротиву (боялися пімсти повстанців) даної особи, силою їх наставляли. В цей спосіб знайшлася в сільрадах частина добрих українців.

Першим завданням сільрад було стягнення поставки [по] харчах і худоби. Населення, стероризоване акцією, хоч зі спротивом – поставку [...]пло, зволікаючи якомога найдовше. В склад поставки входило збіжжя, надвижка [...]оров, молока, яйця і т. д. Для швидкого стягнення поставок зорганізовано збірні пункти (в роді підрайону) з кількох сіл, які обсаджено по кількох червоноармійців з енкаведистами. В східних районах вони мають назву "прикріплених". Після стягнення поставки вони вибралися. В східних районах, по селах і районних містах зорганізовано 16-літніх хлопців в т. зв. "стрибки", завданням яких є охороняти кол[-госпи] [...]сти і т. д. перед бандитами. Ці стрибки беруть участь в облавах і акціях проти бандерівців. У районах ЗУЗ потворено міліцію, до якої ввійшли головно поляки, або шумовиння, частина

партизан. В склад міліції в східніх областях (на район 30-40) входило кількох енкаведистів, а решта головно б[увші] партизани.

10. Після акції

Після великої акції наступив третій період боротьби з більшовиками. Наступила деконцентрація відділів УПА, які невеликими групами діють у районах і областях західних і східних земель, пристосовуючи (як і зокрема Організація) конспірацію, уникаючи провокаційних боїв. Посилено роботу в організаційній ділянці. Покладено натиск на політичне вироблення кадрів (теоретичною і практичною роботою) та пропагандивно-масову роботу. Примінено тактику діяння, відповідну до сов. умовин, визбуваючись залишків з часів боротьби з німцями.

Поширено брошуру "В новій дійсності", по містах і селах відновлено навчання в школах 4-ох клясів. У більших містах (Крем'янець, Кам'янець-Под[ільський]) існують інститути. Учителі і студенти – майже самі жінки.

Голов сільрад часто скликають до районів на збори. По селах роблять мало мітингів, наказують і примушують виконувати. Урухомлено лісне господарство, попризначувано навіть лісничих і гайових.

При помочі новопоставленої організації більшовики перевели перепис населення і почали видавати тимчасові виказки. Виказку можна одержати при особистому зголошенні в райуправі. Внаслідок зрозуміння рев. активу повстає потреба зміни в ідейно-політичних заложеннях і зміни тактики революції. В цьому напрямі проводиться серед д[уже] тяжких умов сов. підпілля велику роботу. В практичній роботі проводиться акцію сипання могил поляглим героям, упорядкування їх. На це більшовики відповіли зрізуванням хрестів і розкопуванням могил. Акцію проводиться далі. Серед населення поведено акцію проти поставок, яку одначе зараз після акції внаслідок неупорядкованого ще орг. апарату слабо підготовано, а населення стероризоване поставку здало.

В червні 1944 р. розпочато жнивну акцію, виготовлено і розіслано інструкції в тій справі, листівки ("Трудовий народе СССР") проведено підготовку серед населення. Розпочато акцію писання нових визв[ольних] рев. кличів.

[...].* Пропагандивна діяльність

Найбільшим досягненням у пропаганді на час фронту було масове поширення й писання на майже щодругій хаті в містах

** Нумерація відсутня.*

і селах, на клунях і парканах визвольно-рев[олюційних] кличів, звернення до червоноармійців, що мало великий вплив на них. Під час фронту розкидано листівки, проводжено розмови. Зараз після приходу більшовиків розповсюджено серед населення листівки "Український Народе". У відповідь на "Звернення до учасників УПА і УНРА" видано "Відкритий лист Хрущову і Гречусі". Крім того, за звітовий час виготовлено і розповсюджено: "Кто віноват?", "Дорогіє брат[ь]я – бойци і командіри", окреме видання "Українського Перц[я]", "Оголошення більшовицьких визволителів", "Трудовий народе СССР", "Красноармейцитиловики". Для активу видано: "До міжнародного положення", "До боротьби з провокаторами й сексотами", "Вказівки в роботі на час жнив", "Конспірація підпільника", "Відвага повстанця", "В новій дійсності". Стало щоденно (перервано з незалежних причин) видавано радієві інформації, періодично видавано "Інформації" і виготовлювано іншого рода різні вишкільно-виховні матеріяли.

13. Плани і методи боротьби більшовиків

Весною 1944 р. Сталін на відправі керівників НКВД дав наступний довірочний наказ: "Патушіть за всякую цену восстаніє в Западной Украінє. Населення З. У.* [бун]тівниче, воно ніколи не корилось жодній власті, ні полякам, ні німцям, ні совєтам". До поборення укр. рев. руху визначено кращі сили НКВД та військо НКВД. Примінювано різних методів. Ще за німецької окупації насилано в УПА різних агентів, і то кращі сили, які мали вести диверсійну роботу і розвідку, фізично нищити командирів, перетягати відділи УПА в ЧА. На так підготований грунт мали б поширювати листівки, заклики "Звернення до учасників УПА і УНРА" і пропагандивно заби[...]и. Оба методи потерпіли повний провал. Агентуру в основі зліквідовано, ані один меншинний відділ (поза азербайджанами) не перейшов на сторону червоних.

[З] перших днів окупації більшовики масово почали вербувати сексотів, головно терором. Ціла мобілізація воєннозобов'язаних відбувалася під кутом завербування сексотів. Коли й це не давало бажаних вислідів, але противно рев. рух і боротьба зросла в той час, змітаючи сексотів, тероризуючи їх, і наплив їх почав маліти – взялись за останній аргумент: збройну силу. Тоді наступила велика акція. Силою, а зокрема жорстокістю і звірством більшовики виявили своє справжнє обличчя, що не лише дорівнювало, а в деяких випадках перевищувало німець-

* *Так у тексті.*

ке. Палення сіл відбувається по німецькому зразку (Андрушівка, Ілавиця Мала, Бущанські Хутори і т. д.). Над трупами повстанців чи вбитих ними селян жорстоко знущалися. Звірства – це дуже часті явища. Колять штиками, відрізують вуха, язики, виколюють очі, стягають з трупів одяг. Палять ліси, прим. під час безуспішної облави на ліс підпалили між Майданом і Мощаницею, якого згоріло кільканадцять га. Розкопують могили, зрізують хрести. Коли збройною силою і великими акціями не вдалось знищити відділів УПА і рев. визвольної боротьби – почали стосувати засідки, наскоки менших розмірів, щоб [три водити] й внеможливлювати ріст боротьби.

Вербування сексотів вже не терором, а ідейних знов прибрало на силі. В терен знов почали окупанти масово насилати агентів під видом дезертирів з ЧА (з фальшивими документами), втікачів із в'язниць, із поїздів і т. д. Прим. в Рівному є такий добрий вартовий у тюрмі, що за водку, сало вже випустив понад 70 людей. Оброблених на сексотів везуть на схід і по дорозі з Хвастова, Київа вони втікають із завданням перейти пішком через терен і доносити на НКВД про все, що помітили. Крім того вживають вони більше інших фокусів.

Серпень і липень 1944 дещо злагіднили збройну боротьбу, зате більшовики почали сильну розробку другими методами, щоб зібрати якнайбільше матерйялів. Наступна акція (яку вже почали наприкінці липня 1944) має на меті ліквідувати революційну боротьбу; щоб цього доконати НКВД задумує знищити базу революції, якою на думку НКВД є ціле населення. Тому в плані великої збройної акції є перенаселення всього неблагонадьожного елементу в глиб СССР. На Західній має остати тільки благонадьожний елемент і бідняки. Тут мають заселити людьми привезеними з глибини СССР. Вже визначене місце на великий концлагер для виселювання: Ойра-Тура. В боротьбі ще уживають індивідуальної і групової провокації. В липні 1944 до с. Богдашів під Здолбуновом прийшов відділ НКВД під маркою повстанців, що мають висадити залізничий міст, закватирувались у клуні. Провокація не вдалася.

14. Життя народу: різні інформації

Загально населення поза одиницями, що стали сексотами, держиться добре. Революційні настрої існують далі, вірить, що так довго не буде, активно допомагає револ[юційним] організованим силам. Зокрема заактивізувалися жінки, часто обсварюються з більшовиками. Страх з перших днів проминув, незадоволені з сов. режіму усюди: в селі/місті на СУЗ. На СУЗ населення

також наставлене проти Сталіна, помагає повстанцям, лише не вірить ще в можливість розвалу СССР і тому є скорше співчуваючим, симпатизуючим, у той час коли на ЗУЗ населення є більше активне – революційне. Прим.: масовий здвиг народу при похороні повстанця, що його вбили червоні й дозволили похоронити, кажучи: "Поховайте його, він убив не одного німця, обороняв вас". Це мало місце в с. Голибін на Крем'янеччині в присутності енкаведистів.

Червоноармійці – українці в більшості симпатизують з рев. рухом і є багато випадків активної їх допомоги. Дезертирів з ЧА є дуже багато, та часто не можна відрізнити їх від агентів НКВД. Навіть серед таких певних людей заград-отрядів, що роблять облави є такі, що не лише "не помічають" у клуні чи в корчах захованого повстанця чи дядька, але ще й краще прикривають. Поляки, головно по містах, працюють переважно в адміністрації. Заскакують з міст на свої поля, обробляють їх. Багато з них на роботі в НКВД, мстяться на українцях, що є з їхніх околиць, роблять на них доноси. В акціях проти нас НКВД рідко їх вживає. Частина дивиться тверезими очима на українсько-польські відносини. "Що було то минуло", то німці штовхнули вас проти нас, а нас проти вас. Зараз маємо спільного ворога. Діє польська протисовітська організація, розкинено вже протибільшовицькі листівки, відбулися арештування серед поляків в Польській Армії. В Острозі на мітингу поляків почали вони на закінчення співати "Єще Польска нє згінела", що НКВД зразу перервало й заявило з криком, що такої Польщі, яка була дотепер не буде вже ніколи. Польська Армія (в числі 90 тисяч) до половини липня має національний склад: до 15% українців, 20-25% жидів – політруки, командний склад ЧА. Армія добре обсаджена агентами НКВД. Багато є дезертирів, зокрема в останньому часі.

15. Життя в місті

Число українців збільшилося в школах, в урядах, фабриках, залізних дорогах. [У] містах рев. боротьба головно проявляється в пропаганді. В Здоблунові масово розкинено укр. рев. листівки. Існують відкриті базари, процвітає спекуляція. По селах відновлено кооперативи, в яких можна дістати сіль, сірники, рідше пасту, папір, жіночі хустини. Повстанці часто забирають це добро.

Свято 30 червня відсвятковано в деяких районах повністю. Вечором запалювано [вели]кі ватри, виголошувано промови, розкидувано листівки, співано пісні. Це підбадьорило людей після довгого часу конспірації.

Окопи вздовж польсько-совітського (б[увшого] кордону) копано вже два місяці змобілізованими жінками. Говорив один партієць на зборах села: "Копаємо окопи аж до самої Москви, це не для оборони перед німцями, а поляками і їх союзниками".

15 серпня 1944

ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 129, арк. 75-81. Копія.

1 Микола Ватутін – (1901–1944). У 1944 р. – командуючий 1-им Українським фронтом Червоної Армії. Генерал армії. 29 лютого 1944 р. у сутичці з повстанським підрозділом був важко поранений. Помер 15 квітня 1944 р. і похований у м.Києві.

№ 79
ЗВІТ З СХІДНО-УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

[Серпень] 1944 р.

ЗВІТ
до СУЗ

Перехід фронту

Відділи УПА, що діяли в звітовому терені, переходили фронт – частина на СУЗ, частина на ЗУЗ (над Збручем). Фронт на СУЗ, де відносно невеликі ліси та фронтова лінія була досить одностайною переходили наші частини (в силі 130 чоловік) під фірмою червоних партизан. Найважливішим ділом було вимину-ти, зглядно законспіруватись перед німцями. Це не було легко, коли взяти під увагу час (21-28 березня), в якому відбувався цей перехід. Ліс без листя та в снігах. Виминувши нім. лінію наші відділи почепили червоні стрічки та пішли назустріч Червоній Армії, як "красні партизани". Це теж не була проста справа бо наші відділи вже були знані тим як "бандерівці" і населення знало про їхню присутність у фронтовій полосі.

При переході лінії більшовиків головну і вирішальну ролю відіграв один з полонених (калмик) красних партизан, б[увший] лейтенант та командир червоного партизанського з'єднання, знаючи зв'язки, розміщення поодиноких відділів червоних партизан незвичайно вміло вибрехався перед подвійною контролею червоної контррозвідки, що вже знала наші, замасковані на червоне, відділи. Більшовицька воєнна полоса була широка на

40 км. Цією смугою, зовсім легально поміж Червоною Армією, що сердечно вітала "красних" партизан, просунувся наш відділ в більші ліси за фронт. Там розбились на відділи та пішли в терен, найчастіше туди, де вже було по мобілізації. Жертв якраз і не було.

Відділи УПА (в силі 2-ох сотень), що перебували фронт по цей бік Збруча, теж перебули фронт майже без втрат і несподівано легко. Перед самим приходом більшовиків розкватирувались роями на терені двох районів, замагазинували зброю, передягнулись в цивільний одяг та розбрились по хатах, як "сини", "брати" і т. п. Тільки в одному селі один східняк (полонений та спинений в цьому селі) зрадив. Мимо всього НКВД зловило тільки одного стрільця. Тиждень по приході більшовиків сформувались та рушили на схід. Пішла тільки одна сотня, друга злякалася збільшовиченого Сходу. Настрої першої сотні теж не були веселі. Та вона сейчас по переході Збруча приємно розчарувалася. Нігде ніякого війська. Мало того, не стрінулася навіть з мужчинами. Вони вже в 90% від 18-65 років, були змобілізовані в Червону Армію.

Мобілізація проводилась звичайно до 7 днів по приході Червоної Армії.

Перші враження на Сході

Фронтові дії переходили тут скоро так, що матеріяльні шкоди та спустошення невеликі, а навіть незамітні. Відступаючі німці забирали зі собою переважно тільки колгоспне добро. Місцями потерпіло населення. Евакуації населення загально не піддалося. Подекуди були випадки розстрілів мужчин, часто зовсім неоправдані.

Мимо цього, що німці при відступі погано поводились, населення було розчароване Червоною Армією. Вона говорила зовсім не те, що червоні партизани. Місцями червоноармійці гірше поводилися як німці з населенням. Українців називали "ізмєнніками родіни" та німецькими вислужниками. Погано вплинуло на населення поворот колгоспів, мобілізація та передовсім великі безглузді жертви Черв. Армії. Зневіра та пригноблення це перші настрої населення у відповідь на більшовицьке визволення. До нас ставились з острахом і співчуттям. Дуже сердечно вітали в теренах, в яких діяли за нім. дійсності. Гостили, чим могли. В нових теренах відносились з недовір'ям, тому що чули вже про бандерівців від більшовицької пропаганди. Цивільна влада тільки ще почала організуватись.

Сов[ітська] адміністрація (серпень 1944)

Сов. адміністрація майже в нічому не різнилась від попередньої. Різниця тільки в персональному складі, що тепер був до мінімум звужений та обсаджений спеціяльно зібраним елементом.

Починаю від сільрад: головами сільрад стали переважно б[увші] сов. партизани або ранені червоноармійці. Ці останні тільки партійні та рускі. Навіть там, де з початку були головами сільрад місцеві українці їх згодом замінено "благонадьожними".

Головами колгоспів та бригадирами стали ті, що були до 1941 року, а частіше люди старші, нездібні до армії.

Мітинги по селах відбувались досить часто. Їхня ціль оцінка воєнних подій, оправдання воєнних налогів, труднощів, підготовка до всяких господарських кампаній (косовиця, жнива).

В кожній сільраді зорганізовано місто поліції т. зв. істрєбітєльниє отряди. "Стрибків" по селах звичайно було по 10 чоловік. Це молоді хлопці з 1927 року народження. Їм видано кріси. Їхню присутність можна спостерегти по стрілах, яким не було "кінця і міри" днем і ніччю. В райцентрі "стрибків" було найбільше – до 50 чол. Були райони, де стрибки містилися та школились всі в райцентрі. Їх було до 150 чол. На села тільки виїзджали в міру потреби. Їхніми начальниками переважно слабі партизани. Крім цього в кожному районі станиця НКВД в силі від 4-8 чоловік. Арештувань багато не відбулось. Арештували тільки яскравих німецьких прислужників і "знаних" загально "бандерівців". Всіх інших мобілізовано. Одначе слідство провадило НКВД зовсім нормальним порядком. НКВД брало на списки та вело слідство навіть в справі вивезених до Німеччини на роботу. Майже кожній родині робили закид добровільного виїзду. Репресій одначе не було, крім вивозу інших членів родини на роботи в Донбас (переважно дівчат). Всім іншим винним і невинним обіцялось порахунок по війні.

На Донбас мобілізовано переважно дівчат і то вже від 16 років життя. Багато з них вже повернулось сухітниками та каліками. Для вивозу на Донбас роблено спеціяльні облави.

Звільнення (т. зв. броні) від армії та Донбасу мали тільки необхідні [спеціаліс]ти (трактористи, лісники, кваліфіковані робітники заводів).

При кінці серпня почались вивози на Урал на роботу. В першій мірі вивозові підлягали всі жінки німецьких "вислужників" та ті, що їхня праця була недовільна. Населення до вивозів на Донбас і Урал ставилось скрайно ворожо. Добровільно ніхто не їхав. Звичайно під конвоєм.

Урожай цього року на Вкраїні такий, якого не пам'ятають вже давно. Збір урожаю (засіяно майже все поле), в конечності бодай ячменем чи гречкою зорганізовано і проведено надзвичайно вміло, без порівняння краще, як за німців, хоч тоді були мужчини та господарські машини в більшій скількості. Вся пропаганда, всі можливі засоби влади використано в цій цілі. Всіх, починаючи від 10-літніх дітей до немічних старців, притягнено до роботи. Робота на роді• проводилась від сходу до заходу сонця. Молотьба на полі і вночі (нечувана експлуатація людської сили). За спізнення в суд. Тюрма, згл[ядно] примусові роботи, або Урал чи Донбас, це найбільш популярні кари. Найбільші кари приміняли за присвоєння колгоспного майна. В с. Слобідка Шел[іховська], Кам['янець-]Подільської області суд покарав дві жінки карою по 5 років тюрми за те, що набрали собі в мішок полови з колгоспу. Все збіжжя молотять та сейчас вивозять.

Селянам ще до сьогодні не дали зерна за їхню працю, за трудодні. Навіть те збіжжя, що засіяне на приділених німцями городах, невільно селянам зібрати для себе. Аж при кінці серпня дали в деяких районах по 16 [...] на сім'ю. Селянин живе дуже бідно, прямо голодує, бо зараз по приході сов. влади зареквіровано та забрано все зерно, яке тільки було. Шукали по хатах не тільки за хлібом, а навіть кращі речі "як нажиті за німців" конфіскували. Крім того кожний мусів підписати позичку та заплатити воєнний налог. Кожна дівчина, що скінчила 20 років життя і не має дитини, платить податок 100 крб. в рік. До того всього здача молока, яєць і т. п. В наслідок такої економполітики карбованець дуже дорогий.

В кооперативах поза галянтерією нічого немає. Брак товарів першої потреби. Колгоспи переважно порожні. Подекуди тільки стрічається лошаки, вівці та в найкращому випадку свиноматки. Дуже активно працюють МТС, що ремонтують господарські машини. Цих останніх дуже мало, так, що жнива переважно переводились жінками, які самі косили, молотили та звозили зерно. В деяких місцевостях при косовиці та жнивах помагало військо. Це були переважно старі річники.

Церква існує тільки славянська. Вона теж стала засобом совітської пропаганди. Сталін висловив винницькому духовенству гарячу подяку за те, що перевели збірку грошей на одну танкову колону.

Поза супер-стахановською працею в селах більш менш ті порядки, що до 1941 р. Можна зустрінути в деяких кращих селах "отдихающу" або голодающу кацапську "інтелігенцію", що приїхала покушать українського хліба. Ці кацапи на удержанні наших

селян. Зі своїми українськими хазяїнами поводяться як з невольниками. Внаслідок такої фактичної та даної постави русских, дуже сильно помітна сейчас на Україні ненависть до кацапів.

Наша робота

Дії наших відділів мали двоякий характер: а) пропагандивний, б) диверсійний.

Ад* а) Сама наша присутність, чи поява робить велике враження на прихильників та ворогів. Тим більше, що одні і другі були вже сильно попередж[ен]і самою сов. пропагандою. Спеціяльно велике враження робила поява відділів в місцевостях, де діяло УПА за німців. Населення висказувало всі свої жалі, видавало сов. сексотів, хоч дуже мало вірило в наш успіх. Акції наші (палення документів, ліквідація сексотів, розоруження "стрибків") – викликали велике вдоволення і радість. Гарячим бажанням було для них почути щось про союз з Англією, потвердження різних сплетень про поміч англійську "бандерівцям". Часто чулося: "Якщо Англія вам помагає, то Україна напевно буде". З цих сіл "стрибки" переходили до нас. Всіх їх було 30 чол. – і це разом з кількома організаційними людьми творило одинокий місцевий відділ УПА. Щодо боєвої роботи цей відділ був перший. Пізніше під час генеральної облави половина відділу зголосилась добровільно до НКВД. Їх засуджено по 10 років тюрми.

Наші пропагандивні акції відбувались переважно в пополудневих годинах. Звичайно кінчались мітингом. Одначе більше користі давала шептана пропаганда, коли то кожний віч-на-віч міг побалакати собі з тьотєю, вислухати, її послухати, розказати новини, наші успіхи. Наші вістки про слабість совітів та наші успіхи надзвичайно скоро і сильно перебільшені розповсюднювались по околиці. В порівнянні з попередньою сов. дійсністю, населення розполітикувалось. В більшім гурті говорилось про речі зовсім протидержавні, згл. дуже небажані для сов. влади. Ще більше признання викликували наші диверсійні акції. Розготовання сов. мітингів, нищення сексотів, ліквідація урядовців та НКВД. Внаслідок цього в місяці травні були вже деякі райони, в яких сов. влада існувала тільки днем. Ніччю ані один комуніст, ані один голова сільради (звичайно кацап або партизан) не показувався в селі, або не ночував вдома. Совітські протиакції були дуже слабі. Збирали актив та "стрибків" та стріляли по тих (виключно малих) лісах і то тільки тоді, як були в 100% певні, що нас там немає. В

** Тут вживається калька з лат. Ад – До.*

більшовиків не було ще збройної сили, щоб застукати чи знищити наші невеликі, але рухливі, розсіяні по терені [відділи].

Щоб бути всюди і несхватним, наші відділи були розбиті на чоти (30 чоловік). Чотовий був рівночасно командантом надрайону. Таких надрайонів було у звітовому терені 4. Крім цього штаб 6 округи (області) мав при собі чоту і рухався по цілому терені. Раз в місяць всі відділи мали збиратись в одному з більших лісів і злучившись в одну частину (сотню) зробити рейд по цілому терені для маніфестації нашої сили. Один такий рейд зробила ще перед розділом на чоти сотня, яка вже по фронті прибула в терен.

До нової збірки наших відділів (чот) не дійшло, бо НКВД маючи провокатора в наших рядах (мабуть цей лейтенант, що переводив наші частини через фронт) стягнуло військо і почало генеральну облаву. Це було військо НКВД, переважно елемент неукраїнський, мабуть цілий полк або і більше. Окружили вони найбільший в цьому терені т. з[в]. бруслинівсько-калинівський ліс, обсадили прилісні села, кругом поробили засідки та врешті пішли в ліс. В місці збірки наших відділів поставили свій табор. Облава почалась 9 червня. Хоч докладно знали більшовики про місце постою нашого штабу, не вдалось їм нас знищити. Кілька жертв, 4 чол., було з нашої сторони при виході, згл[ядно] прориві із згаданого лісу. Доля інших відділів невідома, мабуть їх тільки не допустили до ліса, не дали зв'язатись. Сов. військо стояло в цьому терені табором у лісі цілий місяць.

Прохарчування наших відділів відбувалось так. Якщо були в колгоспі телята або вівці бралося звідти. Конфісковано живий інвентар та харчі у сексотів чи голов сільрад. Хліб, молоко, ярин[у] збирали добровільно між населенням. Якщо в млинах була державна мука, рівно ж підлягала конфіскаті.

Гірше було з обувою та одіжжю. Ранених держали в лісі, або конспіровано в селі у "доброї тьоті". "Добрих тьоть" не бракувало, так, що кожної хвилини можна було собі позволити на одноденний побут у селі.

Організаційної сітки не провадилось, згл[ядно] не в'язалось. З нашими людьми був індивідуальний зв'язок. Для нас і для них такий спосіб був певніший. З огляду на те, що в терені відносно невеликі ліси, не можна створити бази для запасу харчів, ранених та відпочинку.

Беручи під увагу те, що на Сході мало харчевих запасів, і сейчас вже зовсім добре зорганізована сітка НКВД, найкраще діяти невеличкими відділами (від 10-30 чол.) і по можності кіннота, що будуть робити рейди з якоїсь західної випадної бази. Тим більше

зимою. Одначе зимою групи мусять бути більші (сотня), щоб було можливо обсадити заставами село і спокійно переднювати хоч один день. Систематична робота в одному терені неможлива, згл[ядно] дуже трудна і недоцільна, бо пропаганду і то кращу дадуть рейди, не буде арештовання серед населення за співпрацю, які застрашують тільки, з нового мужеського здібного воювати елементу не притягне (його нема за винятком 1928 річника).

17 жовтня 1944 р.

Перебийніс*

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 32, арк. 157-159. Копія.[1]

1 Тотожний примірник без дати: ЦДАВО, ф. 3837, оп. 1, спр. 5, арк. 7-9.

** Надпис на звороті арк. 159.*

№ 80
ЗВІТ ВИХОВНОЇ РОБОТИ ГРУПИ “ДОНБАС” ЗА ПЕРІОД ВІД 21 ЛИПНЯ ДО 31 СЕРПНЯ 1944 р. НА ТЕРИТОРІЇ “22 а”

14 вересня 1944 р.

УПА-Південь
Група “Донбас” “22 а”

ЗВІТ
виховної роботи за час від 21.7 до 31.8.44

В відділах						сер[ед] населення					
За час звітування	гутірки	лекції	реферати	свят. промов	відправ	зборів	упор. могил	гутірки	проп. акції	ін. проп. роб.	примітки
21.7.44 – 31.7	130	320	4	5	15	25	4	15		2	відправ зі старш. (задерж. поїзду, кличі)
1.8 – 31.8	35	480	16	8	4	49	11	62	4	15	кличі на зал. виступи худ. відділу
	165	800	20	13	19	74	15	77	4	17	

Примітка: Лекції і гутірки ведені і подані в кожному підвідділі, відділі окремо.

Слава Україні!

Постій, 14.IX.44

/–/ Роман

ЦДАВО, ф.3837, оп.1, спр. 4, арк. 2. Копія.

№ 81
ЗВІТ ДІЯЛЬНОСТІ ВИШКІЛЬНОЇ РЕФЕРЕНТУРИ УПА-ПІВДЕНЬ У ЛИПНІ-СЕРПНІ 1944 р.

15 вересня 1944 р.

УПА-Південь
"22 "– Г- О

ЗВІТ
вишкільної референтури за липень і серпень

1. В липні організовано першу підстаршинську школу за совітської дійсності. Поборюючи надзвичайно трудні перешкоди, удалося перевести вишкіл і випущено 23 підстаршин.

2. В серпні (20) розпочався другий вишкіл підстаршин. Програма передбачена на 360 годин.

3. Крім школи підстаршин організувались саперські та санітарні курси, які почали свою роботу 1.IX.44. Програма науки на саперських курсах передбачена на 150 годин, санітарних – 210 годин.

Всі вишколи мають закінчитися з кінцем вересня.

Постій, 15.IX.44 Слава Україні!

ЦДАВО, ф. 3837, оп. 1, спр. 4, арк. 4. Копія.

№ 82
ОГЛЯД БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УПА-ПІВДЕНЬ У СІЧНІ-СЕРПНІ 1944 р. НА ТЕРИТОРІЇ "22 а"

15 вересня 1944 р.

УПА-Південь
"22 а" – Г- О

ОГЛЯД БОЙОВИХ ДІЙ
за січень по серпень 1944 р. (неповний)

Січень

1. УПА-відділ[и] к-ра Ясена зайняли Остріг, який був півтора доби в наших руках. Здобуто зброю і певні господарчі запаси.

Лютий

2. УПА-відділ к-ра Крука прийняв бій з більшовиками в Старій Мощаниці, де вбито 9 совітів і здобуто їхню зброю. Наші втрати – 2 вбитих, 1 ранений.

3. Над асфальтом Корець–Рівне розбито 3 машини, де ранено генерала Ватутіна – командуючого 1-им Укр[аїнським] фронтом, який пізніше помер.

4. Тереновий боєвий відділ напав на воєнкомат в Мізочі, де знищив урядження і папери. Здобуто 2 кулемети.

5. В Михалківцях роззброєно підступом 15 енкаведистів.

6. Івачків – роззброєно 16 енкаведистів.

Березень

7. УПА-відділ к-ра Шелеста мав бій на Пішанці біля Верхова, де вбито 4 більшовиків і здобуто 4 коні і зброю.

8. УПА-відділ к-ра Ясена мав бій біля Залужа (Дермань), вбито біля 40 більшовиків і 50 ранено. Здобуто 2 "Максими", 2 легких кулемети, підібрано 40 крісів і 15 коней з сідлами. Здобуто 2 фіри амуніції. (В тому часі появився випадково німецький літак, який додатково їх збомбив). Наші втрати – 1 вбитий.

9. В Бондарах місцевий боєвий відділ відбив від більшовиків змобілізованих людей, де вбито 2 червоних і здобуто 2 автомати.

10. Відділ УПА на шляху Дермань–Буща перейняв 300 змобілізованих зі Сходу. З полоненими проведено пропагандивний мітинг, роздано літературу і направлено додому.

11. УПА-відділи к-ра Докса, к-ра Великана і к-ра Буревія[1] мали бій з 2-ма батальйонами більшовиків в Новій Мощаниці. Вбито понад 120 більшовиків і біля 30 ранено. Здобуто 1 міномет (сотен.), 6 автоматів, 23 коні і 8 сідел. Наші втрати – 4 вбитих і 17 ранених.

12. УПА-відділ к-ра Докса мав бій в Бондарах, вбито 4 більшовиків, 3 ранено. Наші втрати – 1 вбитий, 2 ранених.

13. УПА-відділ Бувалого мав бій в Повчі, де вбито 6 червоних і 1 зловлено живим. Здобуто 3 автомати, 4 кріси і 1 коня з сідлом.

14. Тереновий боєвий відділ к-ра Кожана мав бій з телефоністами, де здобуто 3 автомати, 1 кулемет, 3 кріси. Вбито 5 червоних, 2 зловлено.

15. Біля Бережець роззброєно 8 литовців. Після пропагандивної бесіди їх відпущено.

16. УПА-відділ к-ра Панька роззброїв 24 совітів в Андрушівці. Взято одну бочку оливи.

17. Тереновий боєвий відділ к-ра Лютого роззброїв 8 більшовиків в Теремному.

18. Тереновий боєвий відділ к-ра Коржана відбив в Обгові 200 змобілізованих. Вбито 5 червоних, 1 ранено. Їх зброю забрано.

19. УПА-відділ к-ра Довбенка мав бій в Старій Мощаниці. Вбито 18 більшовиків, 3 зловлено. Зброю їх забрано. Здобуто 8 фір нагружених салом і м'ясом (награбованим у селян), здобуто 16 тяглових і 7 верхових коней з сідлами.

20. УПА-відділ к-ра Бувалого мав бій в Градках. Вбито 3 більшовиків і забрано їх зброю.

21. Тереновий боєвий відділ роззброїв біля Острога [3]0 черв.

22. В Рівному наш відділ зробив наскок на воєнкомат. Будинок знищено і спалено всі акти.

23. Жіночий боєвий відділ викрав із Здолбунова 2 машинки до писання.

24. Тереновий боєвий відділ к-ра Кожана переловив в Нагоранах [3] розвідчиків НКВД. Здобуто 1 кулемет і 2 автомати.

Квітень.

25. УПА-відділ к-ра Бувалого розбив в Градках одну частину контррозвідки НКВД. Вбито 3 більш., 6 взято в полон. Здобуто 5 автоматів, 2 кріси і 1 пістоль.

26. УПА-відділ к-ра Довбенка переловив розвідку НКВД – [...] чоловік, їх зброю забрано.

27. З початком квітня УПА перевела мобілізацію воєнно-здібних мужчин серед українського населення. Мобілізація була проведена в загрожених теренах (прифронтова полоса і підрайонні центри), внаслідок чого відділи сильно збільшились.

28. УПА-відділ к-ра Довбенка в Обгові розбив 2 батальйони більшовиків. Вбито 115 червоних, ранено невідому кількість, полонено 1[6]. Всю зброю і амуніцію підібрано.

29. УПА-відділ к-ра Журби мав бій в Переослі. Вбито 4 більшовиків. Наші втрати – 1 вбитий, 2 ранених.

30. УПА-відділ к-ра Лютого розбив в Андрушівці біля 100 червоних. Здобуто зброю і амуніцію. Вбито 23 червоних.

31. УПА-відділ к-ра Ясена в Гільчі розбив 150 червоних і відбив 90 полонених німців. Здобуто зброю і амуніцію.

32. Підготовлено кілька куренів на Схід.

33. Від 22-27 відбулася велика акція на ліс ("Крем'янеччина"). В акції брало участь понад 35000 більшовиків. Крім спецвідділів зужито до цього фронтовиків 2-ої лінії. Головні бої зведено під Гурбами і Бущою. В тих боях вбито понад 900 більшовиків і понад

900 ранено. Здобуто чимало зброї і амуніції. Наші втрати – 150 вбитих і 60 ранених.

Рейд на північ (від 16.IV до 20.V.44)

Під час рейду відділи мали такі бої:

Травень

34. З'єднання к-ра Ясена мало бій в Залізниці, де вбито 150 більшовиків і багато поранено. Розгромлено штаб НКВД (30 старшин), який мав призначення на Львівську область. Здобуто частину зброї і амуніції. Наші втрати – 40 вбитих і 26 ранених.

35. УПА-відділ к-ра Великана мав бій біля Медведівки. Вбито 12 більшовиків. Наші втрати – 2 вбитих, 3 ранених.

36. Відділи "Донбас" мали бій в Білці. Вбито 3 більшов., 1 ранено. Здобуто 4000 крісової амуніції і 60 дисків до автоматів з амуніцією.

37. УПА-відділ к-ра Довбенка розбив більшовиків в числі коло 60, які зробили засідку на наші відділи в Калениках, що проходили тудою.

38. Відділи к-ра Довбенка, к-ра Бувалого і к-ра Балабана звели бій в лісі біля Яцкович і Поташні. Розбито 300 більшовиків. Вбито коло 40 червоних і невідому кількість ранено. Здобуто зброю і амуніцію. Наші втрати – 10 вбитих і 28 ранених.

39. З'єднання "Донбас" мало бій під Михалином над річкою Бобер. Розбито понад 1500 більшовиків. Вбито коло 300. Частину зброї підібрано. Наші втрати – 35 вбитих і 20 ранених.

41. УПА-відділ к-ра Ярошенка відправлено на Схід.

Червень

Велика акція більшовиків на ліс і на села спаралізувала до певної міри роботу в терені. Населення, залякане більшовицьким терором, частинно здеморалізувалося. Це використали більшовики і оснували в терені свою сітку сексотів.

Настав час конспірації. Відділи й орг. сітка внаслідок конспірації і тяжкого положення почали деморалізуватися. Жертви в тому місяці були для нас дуже поважні. Зловлено або вбито за цілий місяць понад 200 осіб.

Були випадки, де в криївках стрільці дострілювалися, інших витягали живцем. Це був час, коли ми пізнавали методи боротьби більшовиків з нашим рухом.

Треба було направду застановитися, як повести нашу роботу, щоб мати успіх, а в збройній і політичній зустрічі з ворогом – перемагати. Досвід з минулого і потреби майбутнього вимагали від нас певної зміни в нашій роботі.

Липень

В цьому місяці введено великі зміни в наших політичних постановах і тактичних діяннях. Ці зміни стали певним імпульсом в дальшій нашій роботі, хоч умовини праці не змінилися. Робота в терені ожила. Відділи почали зростати.

Не виминати ворога, а безпощадно бити його на кожному кроці, при кожній зустрічі – стало кличем в дальшій нашій боротьбі.

Впорядковано відділи, налагоджено між ними зв'язки і підготовлено відділи до боротьби з ворогом. Організовано школу, яка підготовила 23-ох підстаршин. Відправлено відділ к-ра Компанійця на Схід.

Дії відділів скріпили моральний стан стрільців, привернули їм бойову вартість і піднесли на дусі населення.

42. Відділ УПА VII/205 (кіннота) зробив пропагандивний рейд (45 км). В селах проведено ряд бесід під кличем "Не дати більшовикам ані зерна".

43. Відділи VII/101 і VII/205 зробили наскок на більшовиків під Майданом. Здобуто 1 кулемет, 1 автомат, 3 кріси і 10 фір збіжжя награбованого в селян. Збіжжя розділено селянам. Вбито 2 червоних і 3 ранено.

44. Відділ VII/101 зробив наскок на червоних в Старій Мощаниці, де розігнано більшовиків. Одного взято в полон, магазин із збіжжям роздано населенню.

45. УПА-відділ VII/205 розігнав в лісі коло Точивик біля 150 червоних.

Серпень

46. УПА-відділи к-ра Ясена, к-ра Вира, к-ра Меча і к-ра Панька відійшли на Схід.

47. УПА-відділ к-ра Бистрого і к-ра Кравченка відправлено в іншу воєнну округу.

48. Відділи на протязі місяця відбували рейди по терені.

49. Одним з важливіших був рейд відділів VI по Дубенщині, Острізькому та Здолбунівському р-нах, де проведено таку роботу: зроблено 48 засідок та зведено кілька відкритих боїв, в яких знищено понад 300 енкаведистів. Здобуто 13 кулеметів, 23 автомати, 18 півавтоматів, 48 крісів, 11 пістолів, 83 гранати, 14000 амуніції і іншу зброю. Знищено 500 сексотів. Зірвано або спалено понад 100 мостів. Спалено або забрано 16 автомашин і 2 мотоциклі. Здобуто понад 50 шинель та іншого вбрання та взуття. Зірвано, або спалено 3 МТС і 4 млини. Зліквідовано 32 молочних зливних пунктів, до 65 кооператив, розігнано понад 100 сільрад, роздано населенню понад 150 ц відбитого у ворога зерна, 60 ц

солі і ряд інших продуктів та товарів. Спалено 4 парові машини, 8 менших молотарок, знищено 6 двигунів. Спалено 2 лісозаводи і 3 контори. Проведено з населенням ряд зібрань і бесід. Здобутими машинами проїхано 180 км через 16 населених пунктів (з піснями), розкидано в районних міських установах і на стаціях багато літератури. Відбито 148 змобілізованих мужчин, обстріляно 2 танкетки. Зліквідовано 4 пункти протилетунської оборони, здобуто 1 радіо. Наші втрати – вбитих 17, ранених 23, страчено 2 кулемети, 11 крісів, 3 автомати, витрачено 6000 амуніції, 55 гранат, до 240 кг [толу] і других розривних матеріялів.

50. УПА-відділ IX забрав в Гаях шкури на 50 пар чобіт.

51. Той же відділ звів бій в лісі коло Обгова з більшовиками. Вбито 16 совітів, без власних втрат.

52. УПА-відділ XV в Бережському і Почаївському р-нах знищив 11 енкаведистів і 2 сексотів. Здобуто 2 кулемети, 3 автомати, 2 кріси, 2 шинелі, 6 пар взуття. Під час рейду відділ збільшився втроє.

53. УПА-відділ XXIII мав бій з більшовиками в Гриньках. Ворог втратив 8 вбитих і 12 ранених. Знищено 1 автомашину, здобуто 2 автомати і інші дрібні речі. Наші втрати – 2 вбитих, 2 ранених і втрачено кулемет.

Втрати ворога в людях:

ч.	Вбитих	Ранених	Взятих в полон	Відбито змобіл-[ізованих]	Знищено сексот[ів]
[I].	2165	1015	110	648	549

Наші втрати:

	472	188			

Постій, 15.IX.44

Для д. Петра*

ЦДАВО, ф. 3837, оп. 1, спр. 4, арк. 5, ф. 3833, оп. 1, спр. 112, арк. 22-23. Копія.

1 Петро Базелицький – "Борун", "Бурун", "Буревій" (–1944)**. У 1944 р. – к-р сотні групи "Богун".

** Надпис у титулі.*

*** Рік народження не устійнено.*

№ 83
ЗВІТ ПРО СТАН ТА ДІЯЛЬНІСТЬ УПА-ПІВДЕНЬ У СЕРПНІ 1944 р. НА ТЕРИТОРІЇ "22 б"

15 вересня 1944 р.

УПА-Південь
"22 б" – Г- О

ЗВІТ
за місяць серпень 1944

Терен був переповнений фронтовими військами майже до кінця липня. Робота була неможлива, населення залякане більшовиками в більшості пішло на мобілізацію й опинилися одні в Красній Армії, а другі на примусових роботах (Сибір ...). Організовані люди на загал збереглися.

Як тільки фронтові більшовицькі війська опустили терен – умовини нашої роботи покращали і можна було свобідно рухатися по терені. В половині серпня в цьому терені зроблено рейд відділів – VII/101, VII/205, відділ к-ра Бистрого. Цей рейд оживив терен і вслід за тим організована робота й бойові дії почали щораз виразніше позначуватися. Під час рейдів спалено:

1) В Саджавці – молотілку.

2) Товстім – " "

3) Слобідка біля Сатанова – комбайн, молотілку, віянку і інші речі.

4) В Іванківцях спалено в горальні 2 автомашини і роззброєно 2 стрибків. Забрано 1 коня й багато коней розігнано з конюшні.

5) В Костусі напали більшовики на відділ VII/205, однак скоро мусіли вони відступити, як відізвалися наші автомати і скорострілы. Втрати більшовиків – були ранені, з нашої сторони жодних. В цьому селі спалено молотілку, а збіжжя роздано бідним робітникам.

6) У Вікні УПА-відділ VII/101 забрав з молочарні 16 м масла, з того 3 м роздано населенню, а 13 передано Організації.

7) В Луці Вел[икій] (над Збручем) спалено молотілку, доконав цього УПА-відділ VII/101.

8) Біля Климковець УПА-відділ VII/101 звів з більшовиками бій, де вбито 8 більшовиків, 9 ранено. З нашої сторони втрат не було.

В терені находиться багато поляків, які співпрацюють з більшовиками. Наша постава до поляків згідно з новими політичними постановами – в майбутньому може принести певні позитивні висліди. Під час рейдів ми не зачіпали поляків, що їх очевидно

дивувало. Мали ми один випадок, де полька повідомила нас про те, що більшовики готують на нас облаву – і це сповнилося, але успіхів вона не мала, бо ми відійшли в інше місце.

Слава Україні!

Постій, 15.IX.44 К-р /–/ Роман

ЦДАВО, ф.3837, оп.1, спр.4, арк.4. Копія.

№ 84
ЗВІТ ПРО СТАН ТА ДІЯЛЬНІСТЬ УПА-ПІВДЕНЬ У СЕРПНІ 1944 р. НА ТЕРИТОРІЇ "22 в"

15 вересня 1944 р.

УПА-Південь
"22 в" – Г- О

ЗВІТ
за місяць серпень 1944 р.

В цьому терені майже не зроблено жодної роботи. Терен не використаний нами, хоч можливості роботи є, може кращі, як деінде. Населення майже повністю виголочене від мужчин. В терені зустрічається тільки жінок і пацанів, дуже мало стариків.

Настрій населення виразно протибільшовицький, але народ пока пасивний. Люди майже на кожному кроці виявляють вороже наставлення до сталінського режиму, але активного спротиву не помічається. Під час палення молотілок і комбайнів на Сході в одній місцевості був характеристичний випадок: коли наш відділ підпалив комбайна, то присутні колгоспники кинулися негайно носити солому під машини.

Населення Сходу чогось жде. Покеровані кимсь, хто буде мати певну силу, дадуть втягнути себе в боротьбу, але без наявної сили, яка визначуватиме шлях і ціль нашої боротьби – діло не піде. Тому рейдування наших боєвих відділів – це негайна потреба для цього терену.

Слава Україні!

Постій, 15. IX.44 /–/ Роман

ЦДАВО, ф. 3837, оп. 1, спр. 4, арк. 2. Копія.

№ 85
ЗВІТ ПРО СТАН ТА НАСЛІДКИ ДІЯЛЬНОСТІ РАДЯНСЬКИХ ПАРТИЗАНІВ В ОКРУЗІ

30 вересня 1944 р.

УПА-Південь

Рух червоної партизанки ім. Ковпака по теренах округи та проведення ними терористичних дій разом з місцевими органами НКВД та істреб[ітєльними] батал[ьйонами]

Дня 3 вересня 1944 р. відділи червоних партизан ім. Ковпака появились на теренах районів: Острожецького і Млинівського, переважно в північних теренах обох районів, силою около 5000 чоловік. В тому числі 600 кавалеристів. Червона банда мала тяжку зброю, як гарматки і тяжкі скорострілы. Провели ряд терористичних акцій серед населення по селах: Довгошиї, Петушків, Новини, Дорого[...]ї, Рудка, П'яне, попаливши будинки тих господарів, в котрих кватирувались відділи УПА.

Грабункам і знущанню не було кінця, при тім терпіло все населення. В багатьох місцях у підлий спосіб насилували безборонних жінок і неповнолітніх дівчат, мордували старців. Взявши напрям через рай. Острожецький потягнули на [Луч]чину, через села: Лаврів, Городниця, Великополонка, Чаруків, Посвіч, Коршув, взя[-ли] напрям на Горохівський район в околицях Лукаче, Порицька.

В дні 5.9 ц. р. змінили напрям, пішли на схід і перейшли Бережецький рай. через села: Озеро, Дикошини, Ослиння і в околицях Любачівки мали сутичку з нашим відділом УПА. Жертви з нашої сторони: 6 вбитих (в тому числі обл[асний] провідник Микола[1]) і 9 ранених. Ворожі втрати, 11 вбитих та невідоме число ранених. Відділ прорвався з окруження.

З дня 5-6.9 ц.р. ворог зайняв дальші терени над рікою Стир, розмістившись в селах: Берестечко 300 чол., Липа 300 чол., Шибино 200 чол. В селі Шибино [...] відділ УПА вечором мав бій. Втрати з нашої сторони: 2-ох вбитих, 6-ох ранених. Втрати ворога невідомі тому, що була ніч, тільки залишилось 5 вбитих коней ворожої кавалєрії. Ворог дальше був розташований в таких селах: Смиків 100 чол., Боре[мел]ь 400 чол., (штаб) Золочівка 300 чол., Малів 300 чол., Вичавки 100 чол., Новосілки [...]0 чол.

Дня 6.9.1944 р. НКВД районів: Демидівка, Козин, Верба, Берестечко, Радивилів [...] около 1000 партизан, що підтягнулись вночі, замкнули села, які знаходились між шляхом Берестечко–Демидівка. В годині 9-ій зробивши трикутник, почали підсову-

ватись на села: Свишів, Перекаля, Лисин, Лопавше, займаючи при тім їх лі[...]. В околицях Медушів, Пропаснисьґа, Копань, Хрінницькі Діброви, Товпижинські Діброви, Хрінники, Товпижин, Вербень натрапили на наші відділи УПА.

[В] трикутнику, що почали більшовики робити облави опинились ще відділи Щупака. Події тривали 4 дні: 6, 7, 8, 9/9.1944 р., однак відділам вдалось вирватись з окруження, пішовши вплав через ріку Стир. В боях та в переправі через ріку згинуло або втопилось 27 чоловік. Ранених було понад 30 чоловік. Ворог сильно тероризував і перевів арешти серед того населення, на яке донесли "сексоти". Грабували в людей одяг, харчі та речі щоденного вжитку. Було багато випадків насильства над жінками і малолітніми дівчатами.

В днях від 10-15.9.1944 р. ворог перекинув свої банди на терен Дубенщини. Одна частина пішла рейдом на північ в рай[-они] Млинів, Острожець через села Переми[...]вка, Петушків, Заболотці на Луччину.

Друга група в числі 2000 чол. подалась на південь в рай[они] Дубенський та [Мізо]чський через села: Боцянівка, Заруддя, Полиця Збитинська, Липа, Мощаниця, Бо[...]і, Ступно, Обгів, Тростянець взявши напрям на Сенидуби, Дитиничі, Страклів, пере[йшла] у Вербівський рай. В згаданих селах провели також ряд терористичних акцій. [Роз]стрілювали прилюдно жінок (в селі Бондарі).

Друга група пішла в напрямі Козинського та Вербівського районів, зайнявши такі села: Сади Великі, Будераж, Повча, Мильча, Білогородка, Савчуки, Дубини, Буди, Стов[...], Комарівка, Стіжок, Кривуха, Олександрівка, Смордва, Каменярня.

В днях 20.9 ц.р. по 24.9. ц.р. провели у вищезгаданих селах і лісах Козинщини, Білогородщини, Смордівщини облави та акції. В козинському лісі в околицях Буд[и] червоні мали сутичку з відділом Володимира. З нашої сторони 2-ох вбитих, 3-ох ран[ених]. Ворожі втрати невідомі.

Дня 24.9.44 р. в Смордівщині в окол[иці] Лєцкув, був окружений відділ Вихра, але з окруження вдалось вийти без втрат. Ворожі сили подались в напрямі Демидівщини та Північної Млинівщини, де знаходяться до сьогоднішнього дня.

Слава Україні!

Постій, дня 30.9.1944 р.

ЦДАВО, ф. 3837, оп. 1, спр. 4, арк. 6. Копія.

1 Певно йдеться про Дем'яна Чеха ("Зимний", "Микола").

№ 86
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ПОДІЙ У КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Вересень 1944 р.

ОГЛЯД
суспільно-політичних подій
по Кам'янець-Подільській області

З вступом більшовицьких військ, в терені появилася численна кількість червоних "партизан"-самозванців. Це таких, які до часу панування німців сиділи тихо і мовчазно виконували всі вимоги ляндвіртів. Але з вступом більшовиків ці давні галасливі пустослови хильнули по чарці самогону, пограбували в сусідньому селі (а часом і в своєму рідному) кілька господарств і пішли в ліс, щоб зустріти з "партизанського" становища більшовицьких "визволителів" і цим самим заслужити собі довір'я в НКВД та далі провадити свою ганебну вислужницьку роботу. Появилося багато більшовицьких листівок, в яких охвалювалося діла червоних "партизан". Таких партизан було розставлено на керівні становища та розпочато загальну мобілізацію.

Під страхом терору НКВД все населення чоловічої статі пішло в Червону Армію. Не зголосилися лише незначна кількість старостів і шуцманів, які перед і після відступу німців емігрували в Галичину і звідти пішли до УПА. Людей, які були на керівних становищах за німців, більшовики всіх покарали. Одну частину старіст і шуцманів вивішали на публичних місцях, а другу більшу частину їх змобілізували у т. зв. "карательні роти" і відіслали на передову лінію фронту. Є випадки, що бійці "карательних рот" вбивали червоних наглядачів-"командирів" і розбігалися поодиноко і групами, внаслідок чого більшовики робили облави. Зараз ці "роти" є знищені: або передовою лінією фронту, або розстрілом чи стратою. Є випадки, що бійці таких "рот" за боротьбу з німцями на фронті дістали нагороди (різні ордени і медалі), зістали раненими, але все ж таки були покарані за службу німцям карою смерті, або 15-тирічною тюрмою в теренах суворого клімату Сибіру з позбавленням виборчих і інш. прав.

В ділянці більшовицької "безпеки" НКВД створило в кожному селі т. зв. "істребітельниє батальйони" (стрибки) з юнаків 26, 27, пізніше 28 років народж., завданням яких є нищити "неблагонадежний" для більшовиків елемент (родини розконспірованих укр.

повстанців, родини старіст і шуцманів), переловлювати поодиноких дизертирів та нищити самостійницький рух.

За останній час було в терені проведено багато арештувань голів колгоспів, бригадирів, голів сільрад та інших видніших одиниць старшого віку. Причиною арештувань є різні групи сексотів та "стрибків", які докладно знали про настрої багатьох одиниць до більшовицької влади за німців, закидаючи арештованим пропагандивну роботу при німцях на адресу більшовицького режиму. На підставі доказів сексотів арештованим закидують можливість зв'язку з політичним рухом, ворожим для більшовиків, яким вважають нас. Людей, арештованих в справі такого закиду засуджують на найменший термін 5 р., а найбільший 10-15 р. далеких таборів. Арештованих на підставі точних даних про зв'язки з ОУН тримають без суду по тюрмах ще й до цього часу в досить важких умовах (передачу беруть 1 раз на тиждень, заборонено бачитися з родичами і знайомими).

В пропагандивній ділянці роботи, на мітінгах, зборах і т. п. більшовики багато говорять про нас. В першу чергу закидують нам співпрацю з німцями і начебто ми сіємо ворожнечу між народами СССР та всіми іншими народами Західної Европи. Більшовики кричать начебто ми намагаємося провести розклад Червоної Армії та роз'єднати дружбу народів з СССР і цим підготовити грунт для повернення влади фашистів. З кожним днем населення пізнає блага більш[овицького] "раю" і переконується на фактах про забріханість більшовицьких правд про "заможне і культурне життя". Населення одчайдушно і відверто говорить про нове більшовицьке кріпацтво XX століття та що день то все більш починає ненавидіти більшовизм. Щоденно приходять з фронту десятки нових ранених, над якими немає майже жодної опіки по шпиталях, які мусять лікуватися дома. Одночасно з раненими з фронту приходять дизертири, які розповідають, що зараз на передовій лінії фронту переважаюча більшість армійців з теренів Вінницької, Кам'янець-Подільської і рідше Київської областей. Коли ранений дома трошки відживе, його зараз знову відправляють на фронт. А котрий для фронту є нездібний, або НКВД вважає, що він тут дасть більше користі ніж на фронті – такого залишають дома в "стрибках". "Стрибки" з ранених роблять засідки по селах, де проходила УПА, де були розкинені листівки, чигаючи на нас, як кіт на миш. Але при зустрічі з нашими відділами їм не приходиться ласувати над здобиччю, а ригнути це торічнім і піти в обійми сухореброї жалібниці, заснувши останнім сном (приклад і вислід бою в Доброволі під Привороттям).

Культурно-освітній фронт більшовиків зараз знаходиться в дуже поганому стані. Брак фахівців, учителів, лікарів і взагалі інтелігенції. Всіх мужчин цих фахів забрано до армії. Залишалися лиш самі жінки. Вчителями є дівчата, які закінчили 7-8 класів і перейшли 2-тижневі курси, не дивлячись на їх успішність. Біля половини вчителів працюють у дві зміни. По селах відкриті лише початкові (4-річні) школи, дуже рідко семирічки. Десятирічки є лише по містах. Підлітків віком 13-14 років заставляють до робіт в колгоспі. З лікарів є лише саме жіноцтво і то з гірших, бо кращих забрано для потреб фронту.

Починаючи ще з весни більшовики вивозили робітників до Донбасу. Цими робітниками є зараз малолітні дівчата і почасти жінки, яких навіть відірвали від немовлят (дітей віком від 1-го року). З листів робітників Донбасу і уст втікачів з Донбасу чуємо прокльони кремлівській дванадцятиголовій вусатій змії, яка годує робітників вареною кропивою і листям з буряків.

З початком вересня більшовицькі заправили проектують вивози на Сибір і начебто в Крим. Населення з ненавистю й обуренням відноситься до таких вивозів. В окремих селах є вже визначені родини, які мають висилатися на Сибір. На село припадає в середньому на цей раз 8-10 родин до висилки на Сибір. Але висилку на Сибір і вивози до Донбасу населення зустрічає точно так само, як давніші вивози до Німеччини. Спочатку в Донбас (хоча під страхом), але їхали, а зараз і страх має дуже малий вплив. Є випадки, що сім'ї відмовляються від насильницької висилки до Сибіру, тікають з дому і переховуються, час від часу ходячи в ліс по гриби.

В загальному моральний стан населення є дуже сумний. Перевантаженість важкою працею, обтяженість величезними податками та різними обов'язками супроти влади. Серед населення повстає гостріше питання: "Як вижити та викріпити оцю нужду?" В багатьох селян позабирали худобу під закидом їх невірності більшовицькій владі, як напр. від родин шуцманів та осіб, які працювали в адміністрації за німців, та пасивних до всього селян.

У колгоспах робоча сила складається в основному з жінок та підлітків, але дуже помітний великий брак її. Хід "уборочної кампанії" жнив проходив лише жіночими руками. Жінки самі косили, жали, возили та молотили, виконуючи при тому непосильну для себе працю вдень і вночі. Зараз частину збіжжя вимолочено і вивезено, більша половина збіжжя переростає в стиртах. Чорна маса населення, яка працює при цих умовах, починає поволі

активізуватися, набирає більш рішучого характеру та відваги в справі щодо забезпечення себе хлібом. Але і тут на перешкоді стоять сексоти. Тому це можна помітити лише частково в деяких місцях терену. Бо за одну жменю зерна засуджують на 6 місяців примусової праці. Можна не сумніватися, що частина, припадаюча на той важкий трудодень колгоспника, є дуже замізерна. А ще до того й відібрано присадибну землю з посівом, яку було наділено за німців до висоти 1-го га, спираючись на законі, введенім ще до війни, 1941 року у справі приватного користування присадибною землею. Тому ця робоча маса перебуває у великій задумі, свідома гіркої нужди. Постачання населенню всього необхідного у його житті є дуже мале. В кооперації можна дістати на певний термін пару кілограм солі та сірників і то лише на німецькі "пункти".

В терені частково помічається великі рухи дизертирів з фронту, та далі відчутися населенню окремі групи наших відділів, очевидно, що це розсічні окремі групи з Батькового відділу. Населення дуже голосно говорить про наш рух. Деяка частина населення реагує по відношенні до цих рухів бадьорим настроєм та бажає бачити щось поважнішого.

Вересень 1944 р.

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 32, арк. 147-148 . Копія.

№ 87
ЗВІТИ ПРО СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ СТАН ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ У СХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ

Вересень 1944 р.

ІНСТРУКЦІЇ
зі схід[них] обл[астей] України

В Київ, як нас повідомляють, щоденно приїжджають і від'їжджають різноманітні верстви людности різного соціяльного і національного складу. На вулицях Києва ви зустрінете представників військової верхівки (генерали, полковники), солдатів, багато різних службовців, літераторів, редакторів, директорів і т. д. А також між ними де-не-де вештаються прибиті злиднями

робітники і селяни, вся людність різної національности: росіяни, українці, грузини, жиди і т. д. Останні дуже багато з'їжджаються на постійне мешкання в Київ (насаджувати українцям культуру). Населення Києва зустрічає жидів з ненавистю. Це видко [з] такого факту: на базарі одна жидівка вдарила військового за те, що він засмарував її сукню. Велика кількість жінок кинулась на жидівку і були б убили її, якби не міліція, яка її оборонила. При цьому жінки відкрито кричали: "Бий жидів – спасай Росію". Військові стиснувши кулаки погрожували: "Почекайте скінчимо з німцями, тоді ми з вами розправимося". НКВД в Києві посилено працює. За слово "жид", людей беруть до відповідальности. На вулицях провірка документів, особливо у військових (на одному кварталі у одного військового два рази провіряли документи).

Три місяці тому назад був пленум письменників. На пленумі були присутні: Тичина, Корнійчук, Остап Вишня, Сосюра, Ванда Васілєвська, Фефер, Соболєв, а також представники преси і студентства. Тичина виступав з вступною промовою. Соболєв говорив про те, що молодь, що була під окупацією німців, напитана ворожим духом і "ми повинні найти такі ліки, щоб вилікувати цю молодь від ворожих впливів". Корнійчук виступив проти Соболєва. Він говорив, що молодь яка була окупована німцями, перенесла ввесь тягар німецького ярма на своїх плечах і партизанські загони творились в більшості з цієї молоді. Через декілька днів після пленума вийшов наказ уряду, щоб звільнити тов. Корнійчука з посади міністра закордонних справ і на його місце поставити Мануїльського. Інтелігенція дуже незадоволена цим наказом. Один редактор говорив: "Скоро ввесь уряд України буде в руках жидів і москалів".

В поїздах їде дуже багато військових по командировках, а деякі дезертирують і їдуть додому. Міліція провіряє документи. Військові часто не показують документів і з ненавистю дивляться на них.

На станції Знам'янка було дуже багато міліціонерів. Військові стали сміятись і нарікати: "Дивись скільки їх тут, а на фронті не побачиш ні одного. Не даремно наш брат солдат їх б'є. Ти чув, в місті Звенигородка було убито нашими начальника міліції і двох міліціонерів". Так з кожним днем росте незадоволення мас.

* * *

Місцевий відділ УПА в районі Кам'янське відвідав декілька сіл і роззброїв осіб таких, як голови сільрад, голів колгоспів і НКВД-ів. При роззброєнні одного голови колгоспу той так трусився, що

віддав крім автомата і пістоля ще кріс про який ніхто не знав, дав хліба і сала та пообіцяв допомагати. Інші тоже обіцяли те саме, а двох голів сільради після цього відмовилось працювати на дотеперішніх постах. В тих то селах де появляються відділи УПА то вже відпадає охота комуністам працювати на керівних постах. В с. Голиково роззброїли одного НКВД-иста, котрий дуже просив прийняти його до відділу, його не прийняли, бо не вірили йому, його роззброїли. Основне, коли його зловили, то той господар, в якого це було, на подвір'ю сказав: "Бийте того паразита, доки вони будуть з нас кров сосати".

По вдалих операціях відділів УПА в сс. р-ну Кам'янське, колгоспники розповідають такі речі: "Приїхало українське військо і зайняло двоє сіл. Нічого злого не робили, а продукти мають свої, їх постачає Англія і Америка. Забрали пару коней і воза з колгоспу і навіть розписку дали". Потім було скрізь чути, що Англія і Америка допомагають українцям, а комуністам приходить кінець. В наслідок дій відділів УПА районне керівництво НКВД викликало частину регулярного війська в числі 200 чоловік. Блокували кам'янський ліс 12 днів, тобто замкнули дороги попід лісом і через ліс. Багато заарештували голів сільрад, громадян, різних рахівників, які проїжджали біля лісу, навіть застрілили одного колгоспника, який ішов ранком на роботу в радгосп попід цей ліс. НКВД пустило пропаганду після цього скрізь по селах, що то не українське військо, а шуцполіція і старости, тобто німецькі прислужники. Та частина війська, що блокувала ліс так і поїхала без результатів, лише поробила шкоди місцевому населенню, бо дуже військові обкрадали людей, коли люди були в полі на роботі. Цей ліс котрий вони блокували має [ширини] 14, а довжини 16 км.

– В с. Красносільці один військовий забрав у тітки з хліва яйця. Це був старшина. Тітка дуже лаяла його, називала кацапом і два рази потягла коромислом зверху.

– Один комуніст післав кандидата партії в с. Красносільці до тітки, в якої донька евакуйована німцями перед приходом більшовиків, щоб цей забрав у тої ж тітки корову. Але коли він прийшов, сказав: "Хіба я такий дурень, щоб брати вашу корову, як я знаю, що ця влада, тобто совітська, не буде довго існувати".

– В с. Бандурово прийшли люди з відділу УПА ніччю до сільради, а там у тім приміщенню ночувало 7 стрибків. Стрибки заперлись і боялись відчиняти. Коли стрільці виломили двері, то ці діти стояли і тримали руки вгору, а кріси стояли всі у вуглі кімнати. Ці стрибки водили стрільців і показували, де живе який співробітник НКВД.

– 14/VII.44 на відтинку залізниці між Козятином і Фастовом був випадок: ешелон затримався в зв'язку з аварією попереднього ешелону і простояв півдоби. Ешелоном їхали цивільні і військові люди. Один з військових під час стоянки покликав до себе людей, які сиділи ближче нього і почав промову: зміст був революційний. Говорив, що він партизан з 1917 р., що йому зуби повибивали і він тим не журився, бо чекав добрих часів, а в дійсності ось вже 26 років з того часу, а він ще воює і доброго нічого не бачить. Винні в цьому самі, бо допустили до влади жидів і що жиди опутали цілий світ (Англію і Америку), а тому, щоб покласти цьому кінець, треба кожному червоноармійцю вбити хоч по 10 жидів. Промову скінчив анекдотами про жидів. Всі, хто слухав, підтверджували це.

– 18/VII.44 в Дніпропетровську на вулиці Свердловська один п'яний червоноармієць підійшов до гурту жінок і каже: "Где здесь живет жид?" – "А пощо вам?" – відповіли жінки. "Я должен его убить" – "Чоловіче коли напився, то йди мовчки, а то заберуть" – "Може заберуть? А я кого заберу? Ні один жид не згинув на фронті, то треба в тилу їх бити".

– 18/VII.44 в Дніпропетровську на вулиці Свердлова йшло 4 червоноармійці. Між ними був один жид лейтенант. Під час розмови дійшло між ними до непорозуміння і ці три червоноармійці збили жида-лейтенанта, звалили його з ніг, він лишився, а вони пішли дальше.

27.VII.44 в Дніпропетровську офіцер (років 26, з вищою освітою, партієць) мав розмову зі своєю коханкою: "Знаеш в меня очень плохое настроение. Ты ничего не видиш, а я все вижу, что мы дураки воюем, а они разумные власть держать в своих руках. Сегодня у нас жиди седят на шее, а завтра когда зложим оружие, сядут на голову. А от власти ожидать нечего, ибо самые главные по стороне жидов. В меня сердце болить смотря на ето, что мои товарищи погибают за жидов. Нас есть много офицеров и все такого мнения. Одни говорят, что сначала надо окончить войну тогда с ним[и] расправляться, а я говорю, тогда будет поздно, нужно сейчас и т. п.".

– 5/VIII.44 в Дніпропетровську на базарі "Озерка" був випадок: чотири рази орденоносець і Герой Радянського Союза їхав у відпустку додому, сам з Запоріжжя; зустрівся з братом на базарі і випивали. До них підійшов командир базару жид і запропонував показати документи. Орденоносець показав на свої ордени і сказав: "Ось мої документи" – "Мені цього мало" – каже жид. "Ай, з Москвою не хочу говорити" – відвернувся орденоносець. Жид не задумуючись вийняв револьвер і застрілив орденоносця.

Матроси накинулись на нього з камінням. Він відстрілювався, поранив кілька жінок і малого хлопця, але його забили камінням. Орденоносцю зробили величезний похорон, а жиду нічого.

В липні ц. р. в Дніпропетровську біля трамваєвої зупинки (на вулиці К. Маркса) було багато народу. Вагони трамваю наповнені, одна робітниця мама. Робітниця наробила крику. Один матрос зупинив трамвай, викинув жида з його валізами, а робітниця всіла.

– В кінці липня ц. р. в с. Привільне, Солондиського* р-ну, Дніпропетровської обл. на зборах агітаторка прочитала газету. Один з селян завдав питання: "Скажіть чи багато років ми будемо рабами Англії за її консерви?" Агітатор відповіла: "Не знаю".

– В с. Сурсько-Литовськ на зборах про вивіз дітей на роботи на Донбас, одна жінка заявила: "Это другая Германия, и детей нам не видать оттуда". У відповідь почувся шум жінок в її користь і більше нічого.

– В с. Сурсько-Литовськ одна жінка, якої діти мають середню освіту, а брат чоловіка в 1917 р. згинув як червоний партизан, говорить до знайомих: "Не верю больше никому. Як тогда брат его казав, як ето будет хорошо после революции, дык мы все хотели того, а вот уже 25 год, а я только мучуся целые годы. За что мой лег головой? Мой дед казав, что як не будет Украины, то добра ни жди, думали немец дасть, ошиблись".

– В Дніпропетровську один старий робітник, донька якого має вищу освіту – чоловік майором – працює при військовому госпіталі, говорить: "Я, якщо вони тільки йшли в 1917 р. говорив і сьогодні підтверджую це саме, що так бути не може, що ця війна скінчиться революцією і Сталіна все-таки не буде. Він же до пропасти довів Росію".

– В Дніпропетровську старий член партії – жінка – питає мене: "Скажіть будь ласка чи нам чогось надіятись можна? Поневолі стала націоналістом. Я дуже хочу з вами говорити".

– В Дніпропетровську старий член партії, по національности татарин, говорив до свого приятеля: "Продався Сталін капіталові. Все, що я строїв пропало, а нам з тобою, як партійцям, на небо вилітай".

– Зустрілася я з інтелігентом залізничником – простий червоноармієць – питаю: "А чому на пагонах нічого немає?" – "Не заслужили" – "Де ти був на фронті?" – "На Кавказі" – "А чому не на заході?" – "Думаєш, як там не був, то нічого не знаю".

---

* *Так у тексті. Певно має бути:* Солонського

– В Кривому Розі один робітник знаючи мене питає: "Ну, що там, УПА розбили?" – "Хто розбив?" – "Та Красна Армія" – "А звідки знаєте про це?" – Солдати розказують" – "Як вони розказують?" – "А отам під Ковелем, кажуть бої були з УПА. Частину вони розбили, частина їх".

– В Дніпропетровську один дезертир ЧА познайомився з начальником воєнкомату і завів розмову про документ, начальник воєнкомату сказав: "Аби тисячі, все буде". За кілька днів після цього, той дезертир мав документи зі зброєю на 6 місяців.

– В с. Кринички, Дніпропетровської обл. істрибки гнали арештованих, арештовані були чужі (не з того села). Вони стали просити, щоб їх пустили. Істрибки кажуть: "Якби ви дали нам хоч яку справку, що ми вас здали в район, то йшли б собі, а так ми ж відповідатимем".

– На станції Бобринка в половині серпня міліція забрала у жінок хліб – той, що ті купили і везли – то матроси і червоноармійці розігнали міліцію а хліб віддали жінкам.

– На станції Миронівка в половині серпня міліціонер хотів викинути жінку з поїзда, тому, що не мала справки на право переїзду залізницею. Вона почала кричати: "Я жінка матроса. Ей, матроси, б'ють жінку матроса". Матроси прибігли і вибили міліціонера до непритомности, а та жінка далі поїхала.

– На станції Хвастів стояла черга за квитками. Одна жидівка згубила свою чергу і спорила з іншими за це. Привели міліціонера, а інші говорили: "Хайка ще вспіє в Київ на масло, а нам на роботу".

– В с. Левенцево, Солондиського р-ну жінку, сини якої на засланні за революційну діяльність, заставляли носити ящиками зерно. Вона відмовилась, її грозили судом, то вона відповіла: "Нічого, мої сини й там не сплять".

– В Дніпропетровську робітник працював дві зміни. За браком робочої сили (завод "Ворошилова") його заставляли ще працювати й третю зміну. Він сперечався, нічого не помагало, він зі злости обернувся від майстра і пішов з цеху говорячи: "Ех, повстаньте гнані і голодні".

– Поїздки. Вокзал. На вокзалі не дивлячись на це чи розбитий він, чи ні повно людей-пасажирів. На більших станціях (Фастів, Київ, Біла Церква) ходить міліція і провіряє документи. Хто не має командировки або справки про відпустку, чи взагалі не працює, того забирають на роботу в колгосп.

– В пасажирських поїздах провіряють документи і білет. Контрольори залізниць (дуже часто, залежно від бригади яка їде)

білетів на провіряють, а тільки кондуктори вагонів від тих, хто не має білету збирають гроші і ними між собою діляться.

Документи провіряє НКВД (контррозвідка) незалежно від білетів. Товарними поїздами їхати заборонено, штраф 300 крб., або три місяці принуд.• праці. Але люди їздять не дивлячись ні на що. Документи мають найрізноманітніші: студенти, залізничники і робітники заводу (чоловіки і жінки), і селяни, і червоноармійці, в яких документи провіряють строгіше ніж в інших. Спеціяльних обшуків на вокзалах або вагонах не роблять. Дуже багато бандитів, які обдирають і вбивають людей. Складаються вони з дезертирів та інвалідів "вітчизняної війни". Рух великий в обох напрямках.

– Невільники. На рудниках Кривого Рогу працюють невільники з Бесарабії, є й з Волині. Живуть вони в господарів (робітників) по одному або по двох, їжу одержують по пів кг хліба і більш нічого. Після роботи (пізно вечором) ідуть по хатах просити що хто дасть (хто молоко, хто фрукти і т. п.). Працюють по 8-12 годин залежно на якій роботі. Люди до них відносяться непогано. Рахують своїм обов'язком щось їм дати, вони людям розповідають, як вони жили в себе вдома. Про наш рух не говорять нічого, бояться терору. Всі вони виглядають забитими, безрадними, обідрані, голодні. Документів вони не мають і залежні від командантів рудників. Існують великі хабарі. Хто має гроші, той викупляється, одержує документи й їде додому, але й є дезертири, хоч мало.

– Партзбори. В червні ц. р. були партзбори на руднику "Вечірній Кут". Говорили про ворожий елемент, який лишили там німці і його вплив на маси. Згадали про дружин поліцаїв, старост, які ще зараз намагаються допомогти німцям, і раді з того, коли німці бомблять. Згадали й про націоналістів, як залишків недобитків ще від СВУ і як німецьких соратників. На руднику "Вечірній Кут" найнебезпечні[шими] є Кривош і його донька. Говорили про необхідність посилити чуйність щодо ворожих елементів. Для цього змобілізувати всі сили, особливо молодь-комсомол. Має їм допомогти партія.

* * *

– Матеріяльний стан населення в місті. Щодо робітників в місті, то вони живуть в дуже тяжкому матеріяльному стані, праця дуже тяжка, особливо на відбудові заводів і будівель. Ті, що виконують норми, дістають по 600 г хліба, коли норми не виконав то 400 або 300 г щоденно, залежно від проценту виконання. Інтелігенція одержує 300, а утриманці як інтелігенції так і

робітників 200 г хліба денно. Дорожнеча на ринках неможлива, а саме: молоко 38 крб., пуд пшениці 400 крб., жита 300, а ячменю 250 крб. Зарплата в порівнянні з цінами на продукти дуже мізерна. Кваліфікований робітник дістає 500 крб. в місяць, а чорноробочі то найбільше 350 крб., але з тієї зарплати вираховують на різні державні потреби, а саме: позика, культналог, на танковий завод, профспілкові внески і т. д. Нарешті той, що має на місяць 500, то одержує 350 крб., а той що 250 то 190 крб. і то не своєчасно.

Таким чином населення примушене продавати останні речі, які були придбані скоріш. Коли людина на ринку продає якісь речі, тоді міліція її заарештовує як спекулянта і судять радянським судом, дають 3-5 років бунру* і ця людина працює безкоштовно на користь державі. Питання: хто живе в той час, коли все населення мучиться? А ось хто: члени партії на керівних постах, а саме райпартком – який має до 30 службовців, райвиконком – чоловік до 40, суди, міліція і торгова сітка. Чому ці люди краще живуть? А тому, що все постачання переходить централізованим порядком через їхні руки і через те вони мають змогу діставати продукти цього постачання з т. зв. закритих розпридільників, де все вони одержують вечором або у вихідні дні. На грунті цього зростає в людей невдоволення, обурення і носиться в повітрі щось таке, як провісник революції. Характерні маються гасла між населенням, а саме: "Смерть німецьким окупантам, міліції, жидам і спекулянтам!" і т. п. Ненависть до жидів величезна. Буває багато випадків коли на ринку українці з жидами сваряться і часто доходить до бійки. Військові, коли де поблизу находяться, біжать розбороняти і б'ють жидів.

– Що відноситься до селян, то вони живуть не в кращому стані від робітників. Погано стоїть справа з продуктами, озимого хліба немає, ввесь забрала держава. [ав]ансують колгоспників ячменем по 100 г на трудодень – по липень – цебто за перше півріччя, а останній розрахунок буде в січні і їж що хочеш. Мають хліб ще ті колгоспники, що накрали при німцях (при німецькій окупації була розвинена особливо крадіжка, як в колгоспах, так і на виробництві).

Німці були наділили колгоспникам присадибні ділянки від пів до одного га, колгоспники з радощів познімали городину і посіяли на зиму озимину. Тепер більшовики ці ділянки повідбирали. Невдоволення в населення зростає величезне. Працювати в

---

* *Певно має бути:* БУПР-у

колгоспі ніхто не хоче, ніхто не надіється на оплату, норм ніколи не виконують. На працю йдуть пізно, у 10 за московським часом, вертають у 6. Керівництво на селі поставлене в більшості з більшовицьких партизан і з тих комуністів і активістів, які вміли примаскуватись при німецькій владі. Ці керівники всі озброєні в автомати і пістолі (голови колгоспів, сільрад, кооперацій і решта комуністів, які виконують інші доручення і керівні роботи на селі). Крім вище згаданих маються ще на селі "стрибки", цебто "істрєбітєльниє баталіони", які змобілізовані із річників 1926 і 1927 рр. Ці діти всі озброєні крісами, але коли вони десь почули про рух наших відділів з плачем віддавали зброю і втікали домів. Очолюють тих стрибків уповноважені НКВД.

Щодо настрою населення, то він мається приблизно так: 40% населення буде невтральними, 30% – це наші симпатики і прихильники, а останні 30% це повністю віддані радянській владі, які служать у "батюшки Сталіна" не більш ні менш як цепними собаками. Оці всі собаки слідкують за порядком на селі і керують колгоспами, коли б яка селянка хотіла вкрасти, а радше взяти жменю зерна з своєї гіркої праці в колгоспі, то ці тирани заарештовують її і судять найменше 3 роки бунру* за "крадіж державної власності", але це так строго, що про це бояться навіть подумати. Відносно сексотів, то їх дуже, дуже багато. Це в більшости комсомольці, які не хочуть працювати, а ходять та вислухують [як хто] "береже класову пильність". Ось коротка характеристика міста і села.

Прислухуючись до розмов між військовими, можна почути в них величезне свавілля, яке дуже подібне до революційних настроїв, нпр. льотчики свойого начальника називають міліціонером, він це чує але не показує цього по собі. Цим самим льотчикам один із старших льотчиків сказав: "Чому ви його досі не повернете каменюкою з-за угла?" – вони сміються і говорять – "Ще не було нагод".

Коли військові бачать сварку, чи бійку між українцями і жидами, то завжди стають в обороні українців і б'ють жидів. Це дуже часто трапляється на базарах і станціях. Дуже часто військові б'ють міліцію, коли вона на станціях штрафує людей, які їдуть товаровими вагонами. В Дніпропетровську був такий випадок: приїхали жиди з-за Волги і хотіли зайтяти ті кватири, в яких вони жили до німецької окупації – в тих кватирах жили українці – вони почали похапом заносити свої речі на кватири, ці що там мешкали почали викидати їх з їхніми речами. Поча[лась] сварка, а

* *Певно має бути:* БУПР-у

за сваркою бійка. Побачили військові і почали їх розбороняти, ясно, що при тому били жидів. Діти літ по 10-12 бігали кругом їх і кричали: "Ура! П'ятий український фронт відкрився!" Один з особого відділу говорив: "Приподнесли нам пагоны и религию, еще что-нибудь приподнесут союзники, мы все должны [воева]ть". Деякі військові говорять: "Наші івани кладуть голови і заробляють дукачі, а союзники амуніцію дають, бо у них нігде того дівати і вони за рік цього придбають в два рази більше, а іванів треба чекати років 22 поки виростуть". Одного військового раз запитано: "Чому союзники так поволі посуваються своїм другим фронтом?" – він відповів: "Пустили мило в очі нашим та й сидять" – а другий засміявся двозначно і сказав: "Та їм клімат не сприяє". З цього виходить, що ті військові, які розуміються на сучасній ситуації і міжнародному положенні, настроєні революційно, а така сіра нещасна маса як українців так і кацапів, а також і нацменів то кладе голову і не знає за що.

Вересень, 1944 р.

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 32, арк. 149-153. Копія.

№ 88
ЗВІТ ПРО БОЙОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ Н. З'ЄДНАННЯ

Жовтень 1944 р.

ЗВІТ
з боєвих дій н. з'єднання

Перша зустріч з ЧА відбулася 22.І.44 р. в с. Межиріччя, Острізького р-ну. ЧА наступала на село. Застава з відділу Партизана відкрила вогонь. Після півгодинної перестрілки червоноармійці відступили з втратами – 3 вбитих і 2 ранених. З нашої сторони жертв не було.

8.ІІ.44 р., 12.ІІ і 27.ІІ.44 р. відділ к-ра Міші вів бої з червоними в околицях Сураж–Садки. Ворог втратив 22 чол. вбитими і раненими. З нашої сторони було 2 вбитих і 5 ранених. Здобуто 3 ручні кулемети і кріси.

22.ІІ.44 р. батальйон ЧА наступав на дерманський ліс зі сторони Точивики–Буща. Наші застави після перестрілки відступили вглиб лісу, де відділи зайняли оборонні становища. Участь в бою

брала сотня к-ра Сторчана, дві чоти з сотні к-ра Тура. Командував к-р Ясень. Червоноармійці наступали три рази. Всі наступи відбито. Бій тривав цілий день. Вечором наш відділ почав контрнаступ, внаслідок чого ворог панічно відступив. Взято в полон одного сержанта полкової контррозвідки. Здобуто три коні. З нашої сторони втрат не було. В цей час ворог розташувався по сс. Дермань, Верхів, Новомалин, Буща (штаб полка).

19.III.44 р. біля 2000 червоних партизан наступало на дерманський ліс від сторони Точивики–Буща. Наші війська в силі куреня (відділ к-рів Сторчана, Веселого, Тихого і Булки) звели з ворогом 30-хвилинний бій, після якого противник панічно втік, залишивши в кущах багато трупів. Здобуто 2 станкові кулемети "Максіми", 15 пар коней зі сідлами. З нашої сторони впав сот. Тихий і один стрілець. Наші відділи після бою в порядку відступили на призначені терени. 20.III ворог стягнув в цей терен понад 4000 вояків з ціллю перевести акцію, але застав терен пустим.

3.IV.44 р. відбувся бій відділу к-ра Партизана з військом НКВД. З ворожої сторони були жертви. З нашої сторони впали сот. Повстанець і 8 стрільців. Біля 20.IV* цей же відділ знищив почот ген. Ватутіна, а його ж ранено. Здобуто таксівку, кулемет, 2 автомати і багато документів. Після цього по наказу ген. Ватутіна кинено на цей відтинок (шосе Корець – зал[ізниця] Славута – р. Горинь) три батальйони спецвідділу з ціллю за всяку ціну знищити там повстанчий рух. Один місяць боролися відділи к-рів Волинця, Костенка, Партизана і в половині квітня мусіли відступити на лівий** берег річки Горинь і перейти в дерманський ліс.

3.IV.44 р. к-р Міша (?)• взяв участь зі своїм відділом в бою під Мощаницею. Тут більшовики втратили понад 150 чол. вбитими.

7.IV.44 р. к-р Сторчан зі сотнею Веселого і Лютого перевів акцію на Новомалин, де стояло 300 енкаведистів. Знищити НКВД вповні не вдалося, але ворог зазнав важких втрат. День принеболив наш відділ до відступу. Недобитки НКВД теж відступили. З нашої сторони впав сот. Веселий.

14.IV.44 р. відбувся бій в Ляшівці, де противник окружив к-ра Лютого. На допомогу к-ру Лютому прийшов Сторчан зі сот. Короленком і Булкою. Розбито дві сотні НКВД. Під час кінцевої фази бою нова сила енкаведистів вдарила на наших зі сторони лісу. Відділ відступив, забираючи вбитих і ранених. Такі само бої велися в околицях Обгова і Майдану.

** Так у тексті. Дійсна дата – 29.II.1944 р.*

*** У тексті:* правий

22.IV.44 р. з наказу к-ра Романа (Енея) я з курінем Сторчана перейшов до розпорядимості пров. Л[еміша] 23.IV.44 р. пров. Л[еміш] передав мене к-ру М[иколі] (Кропива)[1], а цей передав мені ще 2 курені Мамая і Докса (Кожуха). Я з трьома куренями мав перейти на східні терени, до чого було вже проведено підготовку.

З розвідчих даних було відомо, що акція на Обгів–гурб[енський] ліс неминуча. Вже 23.IV.44 р. більшовики окружили дерманський, точивицький ліси і змусили курінь Лиха відступили в сторону Гурбів. В суразькому лісі к-р Панько з сотнею повстанців вів бій, а вечором відступив в гурб[енський] ліс. К-р Залізняк мав з двома сотнями перейти в славуцький ліс. 22.IV після малої сутички на р. Вілія завернув, 23.IV звів бій на Батьківцях і відступив в гурбенський ліс.

Під час акції ніччю 24.IV готовив я прорив взади ворожого розташування, що не вдалося. Треба було прийняти бій. 24.IV ніччю розіслав я накази к-рам куренів (год. 1 ночі). В третій годині почато займати становища, копати окопи, окопувати гармати. Першого і найважчого удару сподівався я з східно-південної сторони, на відтинку Мости–Будки–Хінівка–Гурби, який зайняв к-р Сторчан; відтинок Гурби–Майдан зайняв Мамай; відтинок Обгів–Мощаниця–Святе зайняв к-р Докс; відтинок, що лучив Сторчана і Докса, зайняв к-р Яструб з куріня к-ра Лиха. К-р Залізняк з двома сотнями зайняв другу лінію на відтинку Сторчана.

В третій годині пішов я провіряти боєві становища і зустрів к-ра Романа (Енея) і Черника, поінформував їх в ситуації і розположення наших становищ. Від них довідався я, що спроба пройти за ворожі розташування новозмобілізованим без зброї не вдалася. Їх було 1500 чол. плюс 200-300 чол. цивільного населення з худобою і підводами, які шукали тут захисту. Медсестри чомусь зі всіх сторін позвозили ранених (до 100 чол.), що потребувало спец. охорони.

Крім моїх відділів ще 2 боєвих курені к-ра Гриця (Черника) – курінь Довбенка і Бувалого, які відпочивали після вчорашніх боїв. Переглядаючи боєві становища, стрінув я к-ра Кропиву, зголосив йому про розположення, він передав мені сот[н]і Андрія, Панька та чоту Чорногори, яких примістив я з західної сторони в лісі та доручив вдержувати зв'язок між к-ром Доксом і Мамаєм. З півдня біля Гурб і тартаку розположився почот к-ра Романа (Енея) – к-р Ґармаш.

Всіх новозмобілізованих і цивільне населення відіслав я в сторону заходу – вглиб лісу, куди відтягнув і табори. Одну чоту з

куріня Мамая під проводом Ярошенка вислав я на засідку в майданські болота з ціллю вдарити по тилу ворога, що він виконав. Біля 4-ої години ворог почав обстрілювати відтинок Сторчана з гармат і мінометів. Наші мовчали до того часу, поки ворог зблизився на віддаль 100-200 м. Тоді відізвалися наші кулемети, гранатомети і 4 гармати.

Перший наступ було відбито. Ворог почав панічно втікати, кому пощастило вирватися цілим з цієї лінії. Згинув тут один полковник, герой фін[ського] фронту. Другий наступ почав ворог після короткої перерви і на всіх уже відтинках, підсилений танками. Відтинок к-ра Яструба заломився і панічно відступив, не повідомивши "сторчанців". За "яструбцями" пішли відділи Залізняка – запасна лінія Сторчана. Ворог окружив курінь Сторчана, але наступ цей було відбито і переведено контрнаступ.

Три сотні забрали гармати к-ра Вира (Докс, Кожух) і прорвалися, а біля 60 повстанців і к-ра Сторчана окружено (біля 10 год). Окружені боролися до 14 год. пополудні і згинули по-геройськи. Кого не попала ворожа куля чи граната – самі дострілювались. Тут згинув курінний Сторчан, сот. Булка, заст. сотника Ігор, чот. Шраменко, чот. Корнієць. Ніхто не здався живим. Один падав, другий брав кулемета та стріляв. Кількаразові спроби ворожого наступу були відбиті, та вкінці забракло набоїв (про це розказував очевидець – дядько, що йому вдалося втекти).

За цей час поставив я другу оборонну лінію, якої вже не зломили навіть ворожі танки. Щоб забезпечити південну сторону, перекинув я сот. Андрія з півн.-зах. сторони на південь, на Гурб[енську] гору (год. 11), які геройськи держалися до 18 год., коли більшовикам удалося висунути їх танками зі свого становища. Тут оборонні становища скріпили к-р Довбенко, Бувалий, Балабан. В цей же час, коли окружені "сторчанівці" боролися, я підготовляв контрнаступ з півночі, що мав виконати кур[інь] Докса, але на зайняте становище к-ром Доксом не було кого дати, своїх відділів не міг я зірвати зі становища, бо ворог наступав зі всіх сторін, а к-ра Гриця (Черника) не міг відшукати. Йому підлягали Довбенко, Бувалий, Балабан. Мусів я погодитися з судьбою.

Вже за дня рішили к-р Л[еміш], Кропива, Роман (Еней) і я прорватися в дерманський ліс. Це діло доручено мені, прорив мав робити курінь Докса. Під прикриттям ночі упорядкував я відділи. Новозмобілізовані і цивільні ходили з місця на місце і скрізь зустрічалися з небезпекою. Орг[анізаційні] провідники

чи назначені ними заступники втекли в терен і залишили людей. Табор – біля 50 фір з раненими, ждав на напрямування, а прорватися з ними та з цивільними небоєздатними людьми було неможливо. Подав я наказ від к-ра Р[омана] залишити їх у лісі, скерував беззбройних людей в західну частину, які, незважаючи на накази, вешталися з місця на місце. Медсестри, почувши, що відділи йдуть в противний бік, залишили хворих і крім двох-трьох – втекли. Цим трьом, що залишилися, вдалося врятувати кілька хворих повстанців, бо й дядьки, що були їх підводи, не хотіли залишати своєї власності. Ті ранені, що залишилися, наступного дня згинули від рук більшовиків. Це найбільш болюча картина, яку довелося мені там бачити.

24.IV в боях згинуло понад 60 "сторчанівців", 20 осіб з інших відділів. Ворог втратив 800 чол. з полковником-орденоносцем (як самі подали більшовики). К-р Панько, чот. Ярошенко, чот. Чорногора прорвалися на південь в суразький ліс. Маршем керував уже к-р Черник. Витворився хаос під час маршу (сексоти працювали) так, що над ранок відділи розбилися. К-р Черник (Гриць) десь відбився від відділів.

25.IV рано добився я з відділом Мамая і Довбенка під Бущу, яку рішив я обминути і перейти в більший ліс. Кур[інь] Довбенка, оминаючи Бущу, потягнувся (?)•, кур[інь] Мамая мав бути черговим. В міжчасі донесла мені розвідка, що за річкою знаходиться більше двох курінів війська, що їм танки загородили дорогу. Мамая курінь і відділ Балабана зайняли становище в окопах більшовиків, що були готові (пригодилися). Прийняв я бій, щоб вирвати відділи з-за річки, а к-рові Довбенкові пересилаю наказ наступати зі східної сторони Бущі. Наказ він виконав. Почалася боротьба з танками. Унерухомлено три. Сот. Бурлаченко кинув в'язку гранат, дальше строчив з фінки. Відділи з малими жертвами прорвалися. Тут заслуговує на признання сот. Бурлаченко, сот. Байда, сот. Ворон, які вміло керували відділами і по-геройськи билися, а також кур. Довбуш, к-р Міша, к-р Балабан, кур. Гірчиця та ще двох.

Підсумки бою на Гурбах у днях 24-25.IV.44 р.

Наші втрати – 80 повстанців убитими, 100 ранених, помордованих наступного дня більшов[иками]; 200 убитих новозмоб[ілізованих] дядьків та німців; біля 400 вбитих, б. 300 зловлених (змобіл[ізованих] і цив[ільних]). Більшов[ики] втратили 800 чол. вбитими.

29.IV рано в третій годині мої відділи в с. Залізниця заатакували штаб Рів[ненського] НКВД по боротьбі з повст[анцями]

і банд.• Перший наступ повели чота Кори (східняка) і нацмени сотні Яструба, кур[еня] Докса, окружаючи село від східної частини, з півд.-зах. – сот. Чумак. Кур[інь] Докса зав'язав півгодинний бій, після якого зліквідовано штаб НКВД, частину вбито, трьох (ранені) взято в полон. Здобуто документи, карти, частину яких сот. Залізняк закопав біля школи в садку під вишнею.

З заходу і півночі на підмогу штабу НКВД наступали три сотні більшовиків. З півн.-схід. сторони лісу загородив їм дорогу кур. Гірчиця, з півд. -схід. сторони курінь Міші (Великана) держав застави та повів розвідку глибоко в ліс, в разі потреби забезпечував відворот. Бій тривав біля 8 год. З півд.-східної сторони виїхало 4 автомашини, повні бійців, їх підпущено близько і відкрито вогонь. Тільки одній машині вдалося завернути і втекти. Біля 11 год. вдалося більшовиків викинути із села і лісу на поле.

Бракувало ще півгодини, щоб бій закінчився нашою перемогою. Та з півдня виїхало біля 20 машин більшовиків, під'їхали на гору між селом і залізницею і розсипались та залягли. Ми відступили в ліс біля год. 12, де загородили нам дорогу танки і відтяли курінь Міші, що прикривав відступ. У висліді бою, що зав'язався, ми втратили 9 вбитими (сот. Яструб, сот. Ярошенко, кур. Володя), 6 тяжко ранених і 20 легко (сот. Зірка, сот. Чумак). Здобуто 2 кулемети, автомати і кріси. Полонений ст. лейт[енант] зізнав, що цього дня мала відбутися облава на ці ліси, більшовиків було біля 3000, що стверджували здобуті документи. Ворог втратив 40 старшин і б. 200 бійців вбитими, невідому кількість раненими.

13.V в славутськім лісі в с. Нетишів більшов[ики] окружили курінь Докса, який, контратакуючи, прорвався в глибину лісу. З нашої сторони було 30 вбитими і тяжко раненими, що їх більшов[ики] добили. Згинув сот. Чумак, що був ранений в руку біля Залізниці, однак сотні не покидав. Зорганізованим порядком вернулося 150 чол., а решта розбіглося.

15.V на відтинку Славута–Шепетівка, між р. Горинню і шосою більшов[ики] окружили курінь Міші. Наші в контрнаступі перейшли залізницю і шосе та увійшли в ліс. Тоді більшов[ики] кинули в бій танків і розбили наших на кілька груп. По нашій стороні впало коло 25 осіб, між ними сот. Гутич (із Закарпаття, перейшов від мадяр), реф. кур[інний] СБ – Місяць[2], політвих. і заст. курінного – Смерека. 60 повстанців вернулися зорганізованим порядком. Решта розбіглися по терені.

9.VIII.44 р. біля с. Хорів мене і кур. Довбенка з почотом заскочили більшовики й відтяли дорогу від лісу. Мені вдалося крізь кулі втекти, а курінний Довбенко, 6 повстанців і санітарка згинули.

Сот. Ярошенко з моїм відділом кинулися в контратаку і виперли більшов[иків] з лісу. З нашої сторони впали сот. Ярошенко, його заступник Блакитний, ранено сот. Веремія і роєвого Яструба. Більшовики втратили 16 чол. вбитими, крім ранених.

Жовтень 1944 р.

/–/ Ясень

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 66, арк. 71-73. Копія.

1 Василь Процюк – "Кропива", "Микола" (1914–1944). У 1944 р. – контрольно-вишкільний старшина групи "Богун", кер. оперативного відділу КВШ УПА-Південь, ШВШ УПА-Південь. Майор УПА від 24.IV.1944 р.

2 Володимир Семенюк – "Місяць" (1923–1944). У 1944 р. – орг.-мобілізаційний реф. надрайону, реф. СБ куреня "Міші" ("Великан").

№ 89
ІНФОРМАТИВНИЙ ЗВІТ ПРО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ СТАН ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОВСТАНСЬКИХ ПІДРОЗДІЛІВ У КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКІЙ ОКРУЗІ

31 січня 1945 р.

Кам'янець-Подільська округа

ІНФОРМАТИВНИЙ ЗВІТ
(27.XI – 31.XII.1944 р.)

Життя в колгоспах

В колгоспах майже вся озимина засіяна. Осінні роботи закінчені. Тільки по деяких колгоспах стоїть по полях ще кукурудза.

На трудодні людям дали дуже мало хліба. Є села, де дали по 1,5 кг, є, де дали по 150 г, а є села, де населення не одержало нічого і не знати, чи дадуть, бо хліб ввесь вивезений. Не всюди залишилось навіть на насіння. Приклад: в селі Залуччя, Смотричського р-ну, голова с/ради Шермун Л. Т. та голова колгоспу П'янковський довели село до того, що не дали людям хліба ні грама. Навіть на насіння не залишили. В остаточному передноворічному розрахунку залучанам роздали на трудодень

по 150 г гнилих качанів (бо це вже не була капуста) і по 500 г полови. За хліб нема вже що й згадувати, бо від людей забирають навіть останні стручки кукурудзи. В багатьох колгоспах немає зерна на посів. В деяких залишилось тільки те, що стоїть в стиртах не молочене та яке ще миші не перегризли. В селі Кізя, Оринінського р-ну, селяни не одержали ні грама хліба. Взагалі населення хліба майже не має.

Є села, де селяни заощадили трохи хліба з минулого року. Це трохи підтримує селян. Одначе й те більшовики всіма засобами стараються витягнути. Навесні, після переходу фронту, на кожне господарство, без винятків, наложили більшовики поставку хліба по 2-4, а навіть 6 ц. Перед жнивами стягнули знову по 20-25 кг хліба з кожного господарства. Крім цього стягали поставку м'яса, молока і інших продуктів. За невиконання поставок судять. В селі Жердя, Оринінського р-ну, за невиконання поставки хліба червоній державі райвиконком зняв з посад і засудив голову сільради, голову колгоспу та три бригадири. Після "планової" поставки прийшла "добавочна – зверхплановая", яка становить 10% планової.

В селі Пороївці, Оринінського р-ну, червоні посіпаки засудили 2-ох колгоспників (чоловіка на 8 років, жінку на 2 роки) за те, що вони нібито вкрали 8 кг зерна з колгоспу.

Ще на початку грудня прийшли директиви до всіх сільрад про збирання 195 крб. воєнного податку і податку на нежонатих та малодітних на 1945 р.

Торгівля

На базарі купити щось трудно, бо ціни на товарі дуже високі, а населення дуже бідне, грошей немає. Сало коштує 150-160 крб., а масло 130-150 крб., ц жита – 1200-1500 крб., ц бараболі – до 600 крб., коробка сірників – 20 крб., середнє вбрання – 2000-3000 крб., середня корова – до 10000 крб. Та й це не завжди можна купити, бо товарів по базарах дуже мало.

До кооператив привозять сіль, горілку, мило, мануфактуру (яку дають тільки стахановцям), та привозять в дуже малій кількості, щоб лише заманути населення, щоб дерся один поперед другого за роботою. 1 кг солі коштує 10 яєць, 1 л горілки – 200 крб., 1 кг мила – 20 яєць. Взагалі те, що привозять до кооператив, дістається в руки тих, що є заслужені у місцевої влади. Кооператива дуже мало допомагає населенню, а навпаки вона є одним із середників здирств над населенням.

Шкільництво

Наука проходить дуже слабо з огляду на брак учительського персоналу. Там де були десятирічки, зараз є семирічки. В школах головну увагу звертають на російську мову та конституцію.

Усіх учнів, почавши від першої кляси народних шкіл аж до вищих учбових закладів включно, вчать ПВХО (про газову війну). З дітей стараються виховати нових яничарів.

З життя села

Населення живе у великих злиднях. Харчується головно картоплею та кукурудзою (малай, мамалига). Вже сьогодні багато людей голодує. А на весну, головно в передновок, передбачується в багатьох селах голод, а півголод то таки в цілій Східній Україні. Вже сьогодні зустрічаються дуже часті випадки голодової смерти, головно дітей. В селі Фридривці, Оринінського р-ну, повстанці, зайшовши до хати, бачать таку картину: на припічку сидить напівгола, посиніла від голоду і холоду дитина. Вона плаче й благаючим голосом просить: "Господи помилуй! Господи, ай зараз мене помилуй!"... і так увесь час.

Зараз вертається багато ранених з фронту. Приходять також посмертні картки, з яких видно, що Сталін хоче цілковито знищити увесь боєздатний український елемент. Приклади: с. Ріпинці – господарств 450, в Німеччину виїхало 350 осіб, в Донбас – 20, на фронт забрано в 1944 р. – 75 чоловік, з чого вже є вбитих 20 чоловік, а 8 ранених, на Сибір вивезено 13 родин. Село Вірменські Хутори – господарств 180, в Німеччину вивезено 110 осіб, в Донбас – 7 осіб, забрано до Червоної Армії в 1944 р. 80 чол., з чого є вже вбитих 30, ранених 40, пропавших без вісті 3, вивезено на Сибір 6 родин.

Усе населення підготовляють до газової війни. Приїзджають до сіл інструктори, читають для населення лекції про газову війну та способи забезпечення перед нею. Місцева влада організує нічну варту з ціллю слідкувати за рухами "бандерівців". Люди на варту не хотять іти, бо бояться, щоб "бандерівці" не били.

В одному листі з фронту пише син до матері: "Нічого мамо, не журіться, ми скоро розіб'ємо Гітлера, а опісля до Сталіна візьмемось". Мабуть над цим листом була слаба цензура коли він пройшов.

З життя міста

В Дунаївцях появляється щораз більше інвалідів з фронту. Ці інваліди дуже ненавидять жидів, та б'ють їх на кожному кроці де

тільки зустрінуть. Є вже кілька арештувань таких інвалідів. По містах стоїть варта по вулицях з настанням темноти. В Проскурові рух на вулицях до 12-ї години ночі. Зрідка вдень перевіряють на вулицях документи. В Проскурові є багато переїздного війська, бо тут знаходиться розподільний пункт.

Настрої населення

В порівнянні з весняним періодом обличчя Сходу цілком змінилося. Весною було до хати не ввійдеш, не приложивши до вікна багнета, чи не налякавши хатніх мешканців гранатою. Зараз, лише стукне повстанець кілька разів у вікно, як двері вже відчинені. До повстанців люди стають щораз прихильніші. Це помітно з кожним днем. Більшовики казали людям, що "бандерівці" ходять по кілька чоловік, мордують та грабують мирне населення. Залякавши таким чином населення, вони хотіли притягнути його до боротьби з нами. І дійсно, більшовикам частинно було вдалося населення залякати. Та, коли населення побачило, що повстанці не ходять поодиноко, а відділами, не ріжуть мирного населення, а карають тих, яких населення найбільше ненавидить, воно почало не тільки повстанчому рухові симпатизувати, але в багатьох випадках активно допомагати. Приклад: відділ кватирує в одному селі. До повстанців приходить незнана жінка і повідомляє, що голова сільради поїхав до району, щоб повідомити, що в селі кватирують повстанці. Відділ вицофався із села в білий день. І дійсно, більшовики з району приїзджали та застали тільки пусті хати. В деяких селах повстанці навіть організували з хатніх мешканців розвідку.

В розмовах між собою люди говорять таке: "Видно що воно є щось більше, коли ходять відділами, мають навіть "друковане". Що робить один відділ, те роблять і інші. Видно, що між ними є якийсь контакт і одна цілість, коли не роблять того, що кому подобається".

По селах, де проходили відділи, число сексотів зменшується до 15%, зате збільшується число наших "донощиків" та розвідчиків. Немає такого села, де люди не знали б про УПА. З кожним добрим вчинком покарання поганого голови сільради чи колгоспу, розбиття сільради чи молочарні УПА виробляє собі авторітет серед населення та стає щораз більш популярна. Колись люди боялися іти в ліс, щоб там "бандерівці" не забили, сьогодні йдуть спеціяльно в ліс, щоб там їх побачити.

З появою відділу УПА населення підбадьорується, стає відважнішим. Люди коли почують, що кватирує в селі УПА, або хоч

що десь переходила, відразу йдуть до колгоспу, беруть солому, полову, а вечером навіть тягнуть збіжжя зі стирт. Тоді біжать жінки за поживою як по свячену воду. Так було в селі Вірменські Хутори, де кватирував відділ Голуба. Подібно й було по інших селах.

Одна боївка розбила кооперативу. Товарі, головно сіль, що були в кооперативі, повстанці хотіли роздати населенню. Та населення не хотіло брати. Тоді повстанці почали ловити людей та силою давати їм сіль. За пів години жінки з цілого села приходили з торбинками біля кооперативи, щоб їх повстанці ловили і давали сіль. З цих фактів видно, що народ робив би все, та боїться більшовицького терору.

Під час перебування на Сході доводиться кватирувати в голів сільрад та колгоспів, рахівників та інших урядовців місцевої влади, як також і в звичайних селян. Населення з початку боїться, одначе пізніше стає сміливіше. Ознайомившись з повстанцями, воно щиро їх приймає, чим тільки може, як своїх рідних гостей. Гостять чим можуть, одначе рідко де можна зустрінути хліб.

Коли з дня на день населення щораз більше нам симпатизує, то тим самим з дня на день щораз більше ненавидить більшовиків. Більшовики щораз більше почали братися за дядькову шкуру. На села наїзджають карательні загони, які переводять арешти та облави на людей, яких відсилають на Донбас. Люди втікають. Нічого не помагають арешти, облави та вивози на Сибір. Втікають також перед вивозом на Сибір. Людей гонять на лісні роботи по 20-30 км від їх сіл. Люди від роботи втікають, а ті що йдуть, проклинають "батька Сталіна" в присутності урядовців.

Гроза зі своєю боївкою кватирував в селі Вербці в однієї жінки. Цю жінку, яка мала троє дітей, а чоловіка вбили на війні, голова сільради гонив на роботу. Вона йому сказала прямо в очі: "А щоб той Сталін повісився із своїми роботами!", а коли Гроза сказав їй, що за це можуть покарати, вона відповіла йому, що гірше вже напевно не буде, як є зараз.

Різні позики, культзбори, м'ясопоставки, збірки "на оборону отечества", збірки на сліпих, калік і т. п., це все висмоктує останні сили з колгоспників. Та й колгоспи вже "осточортіли", як кажуть дядьки. Це все наставляє населення щораз більш ворожо до більшовиків.

Більшовики організували в терені відділи по "ББ". До тих відділів забирають стариків, стрибків, робітників фабрик і т. д.

Акції проведені тереновими боївками та відділами УПА

А. Тереновими боївками

1. Розкинено літературу в таких селах: Суржа, Лясківці, Кодіївці, Кудливці, Привороття, Голосків, Хутори Голосковецькі, Вербка, Ногоряни, Княгинині, Ластівці, Вітківці, Довжокського р-ну. Розкинено також літературу на шосе, що йде з Кам'янця-Подільського на Жванець, куди проходять червоноармійці.

2. Побито телефони та сільради в селах: Суржа, Лясківці, Кудливці, Голосків, Вербка, та в інших селах, де тільки було розкинено літературу.

Зроблено мітинги в селах: Княгинин – було присутніх около 100 осіб, Вербка – около 50 осіб, їздові, жінки, робітники цукр[-ового] заводу.

4. Перевірено наслідки роботи. Люди літературу охоче збирали і читали навіть гуртками. Коли НКВД приїзджало і казало здати, то здавав лише той, кого бачив хтось з уряду, що він бере, або цей що дуже боявся. Дуже вдячні були люди за це, що побито сільради, що хоч трохи будуть мати спокій із податками.

Група к-ра Черемоша вирушила на Схід 5 грудня і ще не повернулась на збірний пункт досьогодні. Збруч перейдено цілком конспіративно і щасливо. На Збручі можна сподіватися ворожих перешкод з боку стрибків, які знаходяться в розпорядженні НКВД. Ці стрибки складаються з річняку 1928 та ранених, які повернулися з фронту і перебувають вдома на відпочинку. Такі стрибки є в кожному більшому призбручанському селі зі східньої сторони кількістю 15-20 чоловік з крісами, гранатами і одним кулеметом. Вони несуть службу вдень і вночі. Вдень арештують всіх, що переходять Збруч. Вночі роблять засідки і стріляють без здержування в усіх, хто тільки появиться на побережжі Збруча. Така засідка біля с. Підпилип'я ранила дівчину, яка верталася через брід між Підпилип'ям і Вербівкою додому 26.XI.

Вночі 31.XII засідка кількістю 20 стрибків відкрила огонь по трьох повстанцях групи Яреми, які верталися на Захід. Втрат з нашої сторони не було. Групи пробули на Сході в терені до 31.XII включно і за цей період нав'язали в 32 селах надрайону 72 розвідчих пункти (господарств). Групи пробно кватирували в районному центрі Оринині. Проведено 6 мітінгів (в сільрадах, олійнях та млинах).

Один такий мітінг відбувся в селі Чорна, Смотричського р-ну в приміщені с/ради. Присутніх на мітінгу було 60 чоловік, які зібралися на збори, що мав проводити голова сільської ради. Збори відкрив голова сільради. В той саме час 5 повстанців підійшло до будинку, де відбувалися збори. Двох повстанців зайшли

до середини, трьох залишилося на дворі. Голова сільради, миттю зорієнтувавшися, вискочив вікном на двір, а тому, що було дуже темно, йому вдалося втекти лише раненим. Тоді повстанці втихомирили людей і проголосили мітінг, який тривав 2 години. Промовець говорив на тему: "Про міжнародне положення", "За що бореться НВРО і УПА", "В новій дійсності". Після мітінгу було роздано колгоспникам літературу з прикінцевим привітальним закликом "Слава Україні!". Колгоспники гукнули на ввесь голос "Слава Героям!". Повстанці навіть не сподівалися такої голосновлучної і правильної відповіді. Після мітінгу колгоспники дуже задоволені розійшлися. Так відбулися й інші 5 мітінгів. На мітінгах люди задають питання промовцеві з метою глибшого розпізнання цілей нашої боротьби. Так відбувається не раз збори в кріпацьких українських селах, що більшовики починають а ми кінчаємо. Люди говорять, що й так буде з війною – більшовики і німота (імперіялісти) почали, а ми пліч-о-пліч з УПА будемо кінчати.

В грудні було розкинено літературу в містах: Кам'янці-Подільському, Оринині, Смотричу, Чемерівцях і в 72 селах.

Здобуто: 5 телефонів, 2 кріси, 100 кг меду, 50 кг цукру, 400 кг солі, 51 м мануфактури, 1 патефон, 20 коробок пасти, 4 кг мила, 2 пистолі, 6 шинель, кілька штанів, 4 пари чобіт, 25 л горілки. Внаслідок наших акцій розбито 7 сільрад і попалено папери, спалено 1 будинок сільради, спалено 3 молотарки.

Дуже добре відносяться до нашої справи поляки-східняки.

Між 20-25.XII дзвонило НКВД з Ориніна до Києва, щоб дали допомогу для знищення груп УПА (це записано з уст машиністки при Оринінському НКВД).

В терені зробила рейд група отамана Голуба, який тривав від 16 по 21.XII.1944 р. Під час рейду група мала один бій, зробила дві акції, мітінги в двох селах, знищила одну автомашину.

В Кам'янці-Подільському є всього військових "сбор блотних и шайка нищих" 180 чоловік. По районах є від 30 до 50 стрибків.

Першого грудня о год. 10.15 ранку знищено 9 енкаведистів: 1. начальник Кам['янець]-Под[ільського] НКГБ – полковник, 2. начальник Кам['янець]-Под[ільського] НКВД – майор, 3. слідчий НКВД – капітан, 4. директор МТС – партизан і три невідомих НКВД-исти. Знищені вони на засідці між Лосячем і Давитківцями, Скала-Подільського району.

Б. Відділами УПА

18.XII в с. Привороття загін під командуванням Нечая прийняв бій з більшовиками, який тривав від 14-ї до 17-ї години. Під час

бою зловлено 2-ох більшовиків, які йшли на розвідку. Роззброєно їх, забрано 1-ну десятизарядку, одного кріса, 3 гранати. По переслуханні їх відпущено. Зі сторони загону втрат не було.

О год. 19-ій під час перемаршу загін натрапив на більшовицьку засідку. В часі бою вбито 4-ох більшовиків, здобуто 2 "Мавзери". Загін втрат не мав.

20.XII о год 15-ій в с. Залісецька Слобідка прийнято бій з більшовиками в силі 17 чоловік (15 стрибків і 2 енкаведисти). Бій тривав пів години. Зловлено 8 стрибків, з яких по переслуханню 7 відпущено, а одного зліквідовано. Здобуто 5 крісів. Загін втрат не мав.

22.XII о год. 11-ій прийнято бій з більшовиками в с. Трибухівці, який тривав до год. 16-ї. Більшовиків і стрибків було 33 чоловік. Вбито начальника стрибків, зловлено начальника тюрми, ветиринаря – старшого лейтенанта і 9 стрибків. По переслуханню начальника тюрми і старшого лейтенанта зліквідовано, а зі стрибками переведено пропагандивну бесіду, дано їм літературу і відпущено. Здобуто 1 "Кольт", 1 автомат, 1 десятизарядку, 9 крісів і 300 шт. амуніції. Наших втрат не було.

24.XII о год. 17-ій в с. Джурджевці більшовики намагалися окружити місце нашого постою. Після короткого бою більшовиків відбито. Наших втрат немає.

О год 23-ій в с. Глібовська Гута зловлено сексота, який був два роки в совітській партизанці. По переслуханні його зліквідовано. Здобуто 1 кріс.

26.XII о год. 16-ій в с. Джурджевці більшовики знову намагалися окружити загін, однак після короткого бою були змушені відступити. Загін не мав жодних втрат.

29.XII в с. Барбарівці, Солобківського р-ну, більшовицька військова частина автоматчиків в силі 80 чоловік окружила місце постою загону. Розпочався запеклий бій, який тривав одну годину. Під час бою з нашої сторони згинули кулеметчик Тарас, стрілець Жарко і стрілець Шрам, ранено стр. Чуя і Сливку, який від ран помер, втрачено 1 кулемет. З більшовицької сторони понад 10 чоловік вбитими. Відділ прорвався в ліс, змушений залишити на полі бою своїх вбитих.

31.XII о год. 12-ій на хуторі Косилова прийнято бій з енкаведистами і трактористами, який тривав 1 годину. Вбито 3-ох трактористів, одного зловлено живим, якого по переслуханню покарано 50 шомполами і відпущено. Здобуто 4 кріси. Зі сторони відділу втрат не було жодних.

1.I.45 о год 22-ій в с. Чичельник, Довжокського р-ну, зловле-

но лейтенанта і сержанта, обох русскіх, які їхали на урльоп. По переслуханні їх зліквідовано.

3.I.45 відділ кватирував в с. Кадиївці, Довжокського р-ну. О год. 15-ій на донос голови сільради стрибки підійшли з ліса і почали обстрілювати хати, в яких кватирував загін. Після кількахвилинного бою їх відбито. Вечером о год. 16-ій під час перемаршу зловлено на дорозі коло колгоспу с. Фридривці капітана і бригадира колгоспу. По переслуханню обох зліквідовано. Здобуто німецьке МП і пістоль ("Токар").

14.I.45 відділ закватирував в с. Заджавки, Гримайлівського р-ну. О год. 13-ій відділ "Рубахи" окружив село. Розпочався бій, який тривав понад годину. Втрати з нашої сторони: ранено булавного Снова і стрільця Лісового; згинули – ком. відділу Нечай, булавний Крук, стр. Лемко і Хитрий; втрачено 3 фінки і одного кріса.

31.I.1945 р.

ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 122, арк. 12-14. Копія.

№ 90-111
ЗВІТИ ПРО РЕЙДИ І ДІЯЛЬНІСТЬ ОКРЕМИХ ПІДРОЗДІЛІВ ТА КОМАНДИРІВ

24 січня 1944 р. – 14 [серпня] 1945 р.

№ 90
ЗВІТ ДІЯЛЬНОСТІ КУРЕНЯ КОМАНДИРА "БИСТРОГО"

24 січня 1944 р.

УПА-Південь
Курінь Бистрого

БОЄВО-КОРЕСПОНДЕНЦІЙНИЙ ЗВІТ

Неділя, 5 грудня 1943 р. останній день нашого перебування на Волині. Ранком відділ рушає з Буг до Б. звідкіля має іти на схід. В Б. остаточно формують нас до відходу. Після певних військових формальностей та авансів, які переводить друг Криця, вправна рука фотографа, разом з численними масами народу, ловить на клішу.

Ладуємося на фіри і вирушаємо в напрямі бувшого червоного кордону – на наш, знищений червоним чадом і визволений націонал-соціалізмом схід.

В наших серцях якийсь неясний настрій. Одначе кожний з нас у душі склада присягу Україні – вірно занести туди нашу Правду – кличі до Волі й Слави України.

Пізно вночі, доїзджаючи в село Кривочинці, німці і шуцмани, які стоять у цьому селі, засипають нас градом світляних куль. Втрат у нас немає, бою приймати не маємо заміру, а тільки обходимо село та прямуємо полями на с. Сернів. По дорозі роззброюємо двох шуцманів та щасливо проїзджаємо клин густо всіяного німецькими машинами шлях та залізницю. І вже без перешкод вїзджаємо на постій в с. О. На цім першім постої побачив нас один сексот, який доніс про це німцям та шуцманам, які вже в другій годині дня заїхали порожньою машиною, щоб наш "від-

діл" нею забрати. У висліді бою одної тільки нашої застави, паде трупом 4 шуцмани та один німак. Здобуваємо 1 фінку, два коні, 6 крісів, один пістоль, 2 диски до куль та двісті куль амуніції.

Щасливо, без пригод, проїзджаємо кільканадцять сіл, переходимо залізницю, нищимо кілька телеграфічних ліній та кватируємо в с. Бондарівка. Дальше, в строгій конспірації, відділ проїзджає кілька близьких пунктів осідку німців та шуцманів і з великою радістю в'їзджає в лісисту околицю. День проводимо в с. Янчинці. На цьому постою випадково попадає до нас узброєний шуцман, якого ми роззброюємо та пускаємо. Вечором виїзджаємо в дальшу дорогу. При переїзді залізниці в с. Нова Гута попадаємо на закриту в бункрах мадярську залізнодорожну варту, яка нас майже годину безцільно обстрілює, а Довбуш продирається з сотнею за залізницю [і] з мінометa вбиває кількох мадярів. Після цього подається на постій в с. Н., а ми, з рухомими таборами, вертаємось та провадимо день на хуторах Бонкови.

Другого дня, з першим снігом міняємо вози на сани, ту ж саму залізницю легко переїзджаємо та долучуємося до Довбуша.

Дня 10.12 стоїмо у більш безпечному селі Козачки, де поновлюємо запаси вівса для коней та харчів для себе і цілковито роздаємо для населення все майно і збіжжя з колгоспу.

Слідуючого дня врешті доїздимо до села Лисогірки. Там заложили т. зв. "Українську республіку", бо стоїмо на одному місці довший час, без пригод і боїв. Тут ми починаємо властиву роботу – вишколи у відділі та пропаганда серед населення. Щоночі ми організували виїзди на довколишні села з метою поширення пропаганди. Рівно ж робили старання до відшукування Батька і роздавали населенню літературу.

Тут вперше застукали нас червоні партизани (відділ Слюсаренка). Намагаються вести з нами переговори, мовляв, щоб "не вбивати брат брата". Після цього витягають з кармана півлітри спірту, і намагаються нас напоїти, звичайно, це їм не вдалося. Балачки з ними провадить друг Тополя, к-р Бистрий, Довбуш та Часник. Присутні всі стрільці, кріс на поготові і прислухуються розмові.

Ждемо на людей від Батька. Наш господарчий відділ звичайно виїзджав з літературою на довколичні колгоспи й радгоспи ніччю і на нього (І рій) ненадійно наскочили три німецькі машини. Одначе пров. Голуб завважив їх, зробив розстрільну й розбив одну машину. Дві втекло. Речі, що оцілили на машині, забрано з собою.

Населення цього села здебільшого прихильне до нас та сприяє й улегшує нам роботу.

Врешті 17.XII переїздимо в невелике село Антонівку, де стоїмо один день і вирушаємо далі. Слідуючого дня квартируємо в с. Бруслинові. Це досить велике село. Тут ми ведемо сильну пропагандивну роботу, владжуємо в школі мітінг, ідемо в церкву. Все це робить великий вплив на маси. Вони розрізнюють цей великий контраст від т. зв. "лісових партизан", які перебувають лише в лісі, часто-густо наскакуючи на окраїни села і які граблять тільки чоботи, хліб та самогон.

На своїх постоях провадимо збірку куреня для співання пісень та загальної молитви. Маси виходять із хат та з великою цікавістю оглядають нас та зітхаючи говорять: "Боже їм допоможи".

22 грудня квартируємо у Яцківцях. Там за тиждень долучує до нас відділ Саблюка. Це нас сильно підносить на дусі. Тут же знову находять нас червоні, з котрими ми говоримо це саме, що й попередньо і надалі зустрічі оминаємо.

24.XII Батько наскочив віччю на німецьку засідку, в якій згинув геройською смертю друг Антон. Тут наш курінь владив йому величавий похорон, над могилою Батько і Мороз сказали гарно й боєво промови, які зробили велике враження на стрільців та маси населення. Ми передаємо Батькові багато літератури й він, при допомозі наших пропагандистів, розвозить її по довколичних селах.

30.XII переїздимо в село Брусленів, де вже видно вогні артилерії та сильно чути канонаду гармат із близького фронту. Тут перебуваємо Новий Рік, слухаємо радіо, яке допомагає нам орієнтуватись та завертаємо назад у Лисогірку.

1.I.44 переїзджаючи через Микулинці, роззброюємо козаків, здобуваємо 19 крісів, 2 кулемети, 1 пістоль, одну тисячу амуніції та кілька гранат. Козаків забираємо зі собою.

2.I квартируємо у відомій нам Лисогірці, звідкіля висилаємо валку на чолі з другом Довбушем на ЗУЗ із хворими та шлемо додому записки.

9.I в 12-ій годині, розвідка донесла нам, що на нас їдуть німецькі машини. Ми окружуємо їх, приймаємо бій та в висліді здобуваємо три машині з великим майном. Здобуваємо: 30000 амуніції, 3 радіоапарати, 7 кулеметів, 10 крісів, 2 міномети та багато різного майна, як теж около 500 гранат.

Виїзджаємо і кватируємо в с. Нова Гута. Тут роззброїли ми двох шуцманів, які зізнали, що СС-и готують на нас із Вовков'янець акцію. Є їх там 600, але бояться нас зачіпати і тому ждуть на відділ війська.

13.І переїздимо до с. Б., де одержуємо завдання відправити Батька на лікування на Захід і тому сотня Буруна, на чолі з Бистрим, вирушає через Галичину на Захід. 20.І щасливо доїздимо до села Бутиска, вже на Волині.

Політ. кер. сот. /–/ Часник

Увага! При перших кроках на Сході повстанці чулись пригніченими, але з часом вступив в них дух. Вони пізнали, що на Сході можна гарно себе почувати і зараз вони хочуть назад на Схід.

Кур. /–/ Бистрий[1]

24 січня 1944

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 66, арк. 168-169. Копія.[2]

1 Ярослав Білинський – "Бистрий" (1921-1946). У 1944 р. – к-р сотні, куреня, військовий реф. проводу Кам'янець-Подільської (Хмельницька) обл.
2 Неповний текст: ЦДАВО, ф. 3837, оп. 1, спр. 3, арк. 7.

№ 91
ЗВІТ ДІЯЛЬНОСТІ ГРУПИ КОМАНДИРА "САБЛЮКА"

1 лютого 1944 р.

УПА-Південь
Група Саблюка[1]

КОРОТКИЙ ОПИС БОЇВ

1. Село Лисогірка, Вінницької області, дня 9 січня 1944 р.

а) Бойовий звіт: німці їхали з наміром спалити село Лисогірку, в котрому був розположений відділ. Кількість німців – 7 автомашин, около 150 чоловік. Німців розбито. Здобуто: 4 автомашини, 8 кулеметів "Кольт", 2 полкові міномети, понад 1000 гранат, кількасот мін, понад 35 тисяч амуніції, "Маузер" і багато дрібних речей. Німці стратили кільканадцять вбитими, яких вспіли підібрати. З нашої сторони один легко ранений. Бій тривав від 11.30 до 15.30 години.

б) Опис бою: розвідка донесла, що до села наближається колона німців в числі 7 важких автомашин. Їдуть прямо на нашу заставу, що тримала чота сотні Боруна. Побачивши німаків, один

з повстанців відложив зброю і вийшов їм на зустріч. Попросив одного без зброї з противної сторони і почали "переговори". "Хто ви такі?" – запитав німець. "Ми донські козаки. Знаходимось тут на відпочинку і вас до села не впустимо". Другий повстанець, що лежав у заставі, вчувши таку розмову, крикнув: "Ми є українські повстанці". Німець, зачувши ті слова, скочив як опарений, повернувся назад і чимдуж до своїх. За ним посипались стріли. З противної сторони відізвались німецькі скорострiли. Почався бій. На допомогу нашій чоті поспішали з одної сторони сотня Боруна, з другої – Довбуша. Сотня Сокола поробила застави, забезпечуючи наш тил. Наші обидві сотні розтягнулись на віддаль більшу двох кілометрів і почали оточувати німців зі всіх сторін. Наступали як мурашки. Понад всім тим чути лише остру команду сотенних – Вперід. – Німці попали в паніку і почали панічно відступати, підбираючи своїх трупів та рівночасно завзято відстрілюючись.

2. Село Петрашів, Віньковецького р-ну, Каменець-Подільської обл. дня 20 січня 1944 року.

а) Бойовий звіт: німці, Вермахт, в числі 180 чоловік їхали з Проскурова для ліквідації партизан. Замітивши їх, повстанці почали перші наступати. В запеклому бою німців розбито. Здобуто: 1 легку автомашину, 2 кулемети (чеський і "Діхтяр"), 2 тис. штук амуніції і дрібні речі. Німці стратили кільканадцять вбитими (30) і раненими. Одного раненого взято в полон і після санітарного огляду відправлено до німців. Наші втрати – 2 вбитих, 1 легко ранений. Бій тривав від 9.30 до 13 години.

б) Опис бою: це був другий день свят Богоявлення, другий день нашого постою в тому селі. Десь коло години 9-ї ранку в сусідньому селі Пирогівка, віддаленому один кілометр від нашого, почулися стріли. Туди поїхала розвідка сотні Довбуша. Сотенний, почувши стріли, забрав своїх дві чоті і пішов в напрямку стрілів. Розвідка донесла, що в селі знаходяться німці, около 200 чоловік. Приїхали автомашинами і фірманками. Довбуш почав наступати. Німці зайняли село і колгоспні муровані будинки. Розпочався завзятий бій. Німці мали досить вигідні становища. Довбуш наступав від заходу. На допомогу йому прийшла чота сотні Сокола на чолі з чотовим Грінченком, почала обходити з півдня. Таким чином наші наступали підковою. Повстанці стріляли мало, але постепенно продвигались вперід. По короткому часі наші зайняли майже ціле село, лишаючи німакам лише колгоспні і прилеглі до них сільські будинки. Німці запалили кілька будинків і під ослоною диму почали виходи зі села. Спершу випровадили

фірманки і кілька автомашин, остальні, позалазивши в будинки, завзято відбивались. Повстанці закидали їх гранатами. Багато попалилось живцем у палаючих будинках. Бачучи, що кулеметний вогонь не спинить наступу повстанців, німці опустили панічно село і вибігли на чисте поле. Повстанці мали нагоду пописатись у свому мистецтві. Українське поле встеляли ворожими трупами.

Поляглих повстанців святково похоронено на місцевому кладбищі. Після цього населення радо зустрічало повертаючих з бою повстанців. Було зачудоване, що 80 наших перемогло 2 сотні добре озброєних німаків. Своє задоволення виявило у масовій участі під час похорону.

3. Село Канівка, Каменець-Подільської області, біля Волочиська над Збручем, дня 24 січня 1944 року.

а) Не маючи змоги перебратись на Волинь з огляду на сильне скупчення німецьких військ, ранком дня 24 січня [я] затримався в с. Канівка. Довідавшись про нас, в год. 10.20 прибуло 4 автомашини німців і почали наступ. Перший наступ відбито. Німці підтягнули більшу силу около 800 чоловік, окружили зі всіх сторін та почали другий наступ. Спровадили також 2 танкетки і гармати. Я примушений був відступити. Німці стратили на полі бою 102 вбитими (населення подає 170) і невідомо скільки раненими. Наші втрати – 4 вбитих і 2 ранених. Бій тривав від 10.20 до 16.30 години.

б) "Ой, та й зажурились Січовії Стрільці, як Збруч-річку переходили", співали українські жовніри, покидаючи українську землю. Прийшла на гадку і нам ця пісня, коли опинились над Збручем.

Посуваючись в напрямку Збруча, мали на меті перейти його і через Галичину дістатись на Волинь. Однак це показалось не так легким, як на перший погляд здавалося. Нігде не було моста, треба було шукати броду. На це не було часу. Нас захопив білий день і ми, не дійшовши до мети, опинились в оточенні німаків. Відділи відпочиваючого Вермахту зайняли всі села понад Збручем з одної і другої сторони. Не бачучи кращого виходу з поганої ситуації, к-р Саблюк дає наказ задержатись в с. Канівка. Він був цілком певний, як і кожний з повстанців, що прийдеться змірятись з німотою в бою, але і посуватись в інший терен серед білого дня і серед такого середовища, було ще більш небезпечним. Осталося на тому, що пороблено всюди добрі застави і залишились таки в селі.

Ніхто з повстанців не брався відпочивати, хоч і як був кожен перемучений. Кожний думав над важким положенням. Все ж таки

не було помітно, щоб зник добрий настрій серед повстанців. Між ними можна було почути дотепні жарти і суперечки: "Будуть німаки, чи не будуть? Давай заложимось, якщо будуть – даю 100 німецьких голів, якщо ні, ти мені даєш 100 разів в пику. Згода. "Подали собі руки і в ту ж мить заграли скоростріли. Зі сторони Волочиська прибуло 4 автомашини німців, розсипались і почали наступати. Всі були роздіті, лише в мундирах, як видно, були підготовані до погоні за нами. Частина німців навіть увірвалась у село.

На зустріч німцям пішов сотник Сокіл зі своєю чотою, решта війська з наказу к-ра Саблюка зайняла становища на горбі. Наш табор витягнено рівно ж на гору. Частина війська сотника Довбуша почала обходити німців з лівого крила. Зчинилась страшна тріскотня скорострілів, а час від часу понад всім тим лунало бойове "Слава" повстанців.

По другому боці Збруча (Галичина) німці в числі 200 чоловік копали окопи. Зорієнтувавшись в ситуації, залягли і відкрили скорострільний вогонь. Сюди курінний посилає одну чоту Сокола. Сотник Довбуш бере власноручно міномет і посилає гостинці німоті. Міни падали влучно і німаки втихають. На відтинку, де знаходився Сокіл, німці під сильним натиском повстанців почали втікати, вспівши однак запалити кілька селянських хат і вбити кількох безборонних селян. Наші вийшли на скрай села і тут зайняли становища. Німці залягли в окопах від сторони села Голохвасти. На допомогу їм зі всіх сторін поспішали автами нові сили і оточували нас кільцем. Щохвилини прибігають посланці від чотових і сотенних з повідомленнями, що ворог атакує з різних сторін. Курінний реагує на це блискавично. Стягає військо з менш загроженої сторони і посилає на загрожений відтинок. (В той час приходило мені на думку речення: "Вгорі відріжу, внизу наточу".)

Повстанці завзято тримали своїх становищ і почували себе, як під час забави. Скорострільчик Пряжка (узбек), побачивши низько літака, скерував огонь по ньому, а цей випустив тільки смугу диму. Пряжка здогадався, що воно за знак. "Смотрі, як вона напугался" – крикнув і почав реготати. А побачивши біля себе стрільця, що стояв на весь ріст, накричав на нього: "Лажись, а то он будет пулями стрелять".

Німці натискають щораз сильніше, але наші держаться. Години, мов черепаха, просуваються вперід. Минула 14, доходить 15. Від сторони Сокола прибігає гінець і голосить: "Друже командир, зголошую, що від села Голохвасти посуваються 3 танки. Ідуть на праве крило Сокола". Повстанці, вчувши про танки, завагалися, однак ненадовго. Гострий наказ курінного Саблюка

"На становища" пришпилює всіх до землі. "Приготувати гранати" – падає дальша команда і сам курінний витягає свою стару французьку репанку. А щоб уможливити відступ Соколові, на зустріч танкам посилає 6 повстанців з двома скорострілами. Танки під впливом кулеметного вогню зупиняються і починають артилерийську канонаду.

Командир дає наказ відступати. Відстрілюючись на всі сторони, помало відходимо від своїх становищ. Німецькі гармати б'ють попереду нас, щоб не дати нам відходу. Підбадьорені нашим відступом, січуть немилосердно зі всіх боків – ззаду, справа, зліва, забігають наперед. Ми відступаємо. Проти відступаючої задньої нашої лінії йдуть порожні фіри, забирають перемучених стрільців і тащать наперед. В той час між німаками доходить до непорозуміння. Німців, що били по нас із-за Збруча, танкісти приняли за повстанців, що вспіли перейти на ту сторону і почали садити туди з гармат. За той час ми вспіли відійти надальше та скритись за горбок. На допомогу поспішив нам наш завше вірний союзник Ніч.

Слава Україні!

Дня 1 лютого 1944

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 66, арк. 170-171. Копія.[2]

1 Остап Качан – "Саблюк", "Косар" (1910-1945). У 1944 р. – к-р куреня, групи. Сотник УПА від 24.IV.1944 р.
2 Неповний текст: ЦДАВО, ф. 3837, оп. 1, спр. 5, арк. 2–3.

№ 92
ЗВІТ ПРО ПОЛІТВИХОВНУ РОБОТУ У З'ЄДНАННІ "БОГУНА"

11 березня 1944 р.

ЗВІТ
з політвиховної роботи по з'єднанні "Богуна"
з дня 7.III–11.III

[...] увагу зверталося, щоб стрільці вміли добре роз'яснювати "Постанови III ВЗ ОУН". Переroблено по загонах по дві лекції, які тривали по дві години. Рівно ж перепроваджено лекції на теми: конспірація, нова жорстка дійсність, совіти. Оскільки була

можливість то провадилося лекції. Звичайно, що такі перемарші багато забирали часу. Рівно ж особливу увагу звертано на загін Миколи. Де сам вже переробив з ними три лекції: 1) Постанови, 2) Революція, 3) Боротьба українського народу від 19[1]3 р. аж по сьогодні.

Слава Україні!

11.III.44 р.

/Хміль/

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 2, арк. 31. Оригінал. Рукопис.

№ 93
ХРОНІКА ДІЯЛЬНОСТІ ГРУПИ "САБЛЮКА"

[16] березня 1944 р.

ХРОНІКА УПА
Група Саблюка від 23.12.1943 року

"Благослови, Боже, на добре діло, дай сили всі події докладно описати, щоб теперішні і майбутні покоління бачили, до яких дій і вчинків були готові повстанці, що переносили, задля добра народу. Нехай все написане тут, буде свідоцтвом для нашої історії, нехай і нас згадає історія хоть одним словом – членів УПА, що одні з перших були кинуті в трудніші умовини на Схід.

Дня 23 грудня 1943 року о год.16-ій сотня Яреми вирушила з села Москалівки в напрямку на схід. При нас був к-р Саблюк, що являвся головним командиром цього відділу. Їхали здебільш глухими дорогами, оминаючи села і міста, в яких стояли німці. По дорозі не було жодних перешкод і випадків, хіба що перекинулась одна чи друга фіра. Так дістались над ранком в село Остапківці.

24 грудня цілий день провели в Остапківцях. В першу чергу повстанці унешкідливили телефон в сільській управі, щоби село не мало зв'язку з німцями. При нашому вході в село, були тут два німці і чотири шуцмани, які зараз втікли. Ми сподіялись мати гостей, однак цілий день пройшов спокійно.

Повстанці почували себе не[...], хоть були перемучені дорогою. Співали пісні революційні, про Сталіна, Гітлера і інші. Люди приймали це душевно. Жінки плакали, а навіть мужчини заховувались якось дивно. Під вечір того ж дня поїхали дальше.

Цілу ніч їхали. Переїзджали селами, а де можна було об'їхати, села лишали по боках. Можна було зауважити світло пізною порою в багатьох хатах, а навіть співи і крики п'яних. Це римо-католики встрічали день Різдва Христового. Коли ми заходили в хату, щоб взяти собі проводира, запрошували нас сісти разом до спільної вечері. Однак ми відпрошувались, кажучи, що не маємо часу.

Села, через які переїзджали, всі майже були переповнені евакованими німцями і т. зв. фольксдойчами*. Були частини також узброєні. Однак ми їх не бачили.

Переїзджаючи через село Тростянець, наша розвідка зустріла двох типів, одного зі зброєю. "Руки вгору" – скомандував чот. Сашко і той кинувши кріса на землю, підійняв руки. Перешукали його як треба та привели до командира. Чоловік середнього росту, грубий, літ коло 40; дихав самогоном. На запитання, хто він такий, сказав, що звичайний селянин. Кріса дав йому староста, щоби цей відніс додому. "Кріса і 15 шт. рос. амуніції забіраю – сказав командир, а тобі на маєш шматок ковбаси". Той звеселів мов дитина. "Нехай Вам Бог дасть здоров'я, я хочу жити" бурмотів, та цілував командирові руки. Як після довідались, це був фольксдойч, що продав кріс за ковбасу. Дальше цілу ніч їхали спокійно і досить помало, бо падав дощ і сніг зовсім дівався. Сані сунулись по щирій землі.

25 грудня постій був в с. Загинці, що віддалене 3 км від м. Міхалполя. Затримались лише для підкормлення коней. До полудня було спокійно. О год. 12-ій двох повстанців поїхало в колгосп взяти овса для коней. 15 шуцманів зробили засідку і обстріляли їх з кулемета, крісів і МП. Повстанці втікли, залишивши фіру і коні. Не маючи на меті в[в]'язуватись у бій в дорозі, вирушили в дальший похід.

В селі Зяньківцях о год. 17-ій затримались на півгодинний постій. Місце постою вибрали саме біля станиці шуцманів. Їх було 20 чоловік. Довідавшись про нас – повтікали так, що не могли з ними навіть поговорити. Наша застава одного з шуцманів переловила. Зброї не забірали, освідомили його з наш[ою] боротьбою, дали літературу і пустили. Поїхали дальше.

Над ранком 26.12 закватирувались в с. Новий Майдан. Пройшов день спокійно. Помічено сильний рух літаків. Без перешкод дісталися до місця постою в Лисо[г]ірці. Після одноденного відпочинку 27.12 переїхали в с. Новоселиця Залужна. Тут перебу-

---

** Volksdeutsche – особа німецької національності, що проживала за межами нацистської Німеччини - Рейху (нім.).*

ли 28.12 і 29.12, після чого долучили в с. Яцьківці, де знаходився курінь Бистрого, та пр[о]в. Батько.

Прибули сюди в ніч з 29 на 30.12 і затримались на довший постій. Населення прихильно ставилося до нас через цілий час нашого перебування. Рух літаків був великий, а нічною порою долітали до нас досить сильні відгуки гармат, блимали вогні пострілів. Це фронт, що був віддалений від нас на 30-40 км. В деяких місцевостях і ближче. Кілька разів приходили до нас червоні партизани на "переговори". Їх штаб знаходився недалеко від того села в лісі. Це група Іваніцького. На переговорах ставили домагання перейти до них і разом "вмєстє бить фашістов". Від нас дізнались, що ми не йдемо проти Червоних Партизан і Черв[оної] Армії, лише проти Сталіна і його режіму. При звільненні наших теренів Черв[оною] Армією, ми всі укр[аїнські] повстанці йдемо в її ряди і боремось проти німців.

Червоні Партизани, щоб мати кращі успіхи серед нас, обдаровували нас спіртом, побажаннями святочними та запрошували до себе в гості. Одна групка наших стрільців їздила; були прийняті досить гарно, аж надто.

Це зближення з червоними, ми використали для пропаганди серед їх бійців. Пустили свою літературу. Можна було помітити, що більш ніж 50% були за нами, лише близькість фронту тримала їх там.

З 31.12 на 1.1.44 р. затримались з цілим уже відділом в с. Брусленів, в котрому червоні мали б[ага]то своїх симпатиків. Тут пробули 2 дні, 1 і 2 січня та виїхали. Перед від'їздом зробили повстанці [зі]брання громадян. Населення уважно слухало наших кличів, захоплювались піснею. З великою жадобою розхвачували нашу літературу.

Того ж самого дня, т. зн. 2.І.44 року переїхали в с. Лисогірка, для нас уже знайоме. Люди, не зважаючи на те, що більшість з них називають себе римо-католиками (поляками) з великою пошаною і задоволенням прийняли нас. Тут ми провели Різдвяні Свята. Разом з населенням сідали до Св'яточної Вечері, пригадували собі добрі часи, коли то з родичами сиділи біля стола і раділи святом. Після вечері лунали укр[аїнські] колядки, святочні побажання. Люди слухаючи нас, плакали і розказували про минулу совітську дійсність.

На Різдвяні Свята частина нашого відділу була поділена на невеликі групи, які мали за ціль, поїхати в кожне село в опанованій нами околиці, поздоровити громадян з великим торжеством та привітати їх своїми колядками. Для цього було роздано багато

літератури. Протягом двох днів об'їхали усі села. Люди дуже раділи і запрошували повстанців до спільного стола та бажали "добитись того, чого хочемо".

На третій день Різдвяних Свят, тобто 9 січня о год. 10-ій рано прибули до нас червоні: 4-х з них з фінками, решта 12 з крісами. Почалась знов стара, знана вже нам пісня: "Приставайте до нас, будем вместе біть фашистов". Дискусія велася остра. Далі сіли всі до гостинного обіду. Десь взялася і чарка, на що червоні дуже ласі. Під час обіду, розвідка донесла, що до нас наближається колона німецьких авт. Вислано заставу. За кілька хвилин почулись стріли. Розпочався бій. З двох сторін наступали наші. Бігли бігом. Червоні дивлячись на те аж роти пооткривали. Щоби хоть один зігнувся – всі біжать вперід. Німці почали відступати, залишаючи машини. Наші не стріляють, лише все вперід і вперід. А німці б'ють. Бій тривав 1.30 години. Німців побили, розпорошили. Здобуто багато військового і господарчого вирібу. Наші втрати – один легкоранений.

Вечером 9 січня переїхали в інше село Стару Гуту. Проїзджаючи біля села Він[н]иківці, в нашу сторону було кинуто 3 (три) червоних ракеті, там було понад 300 німців. Однак нас не чіпали, скінчилося на ракетах.

Село Стара Гута складається около 80% з польського, точніше римо-католицького населення. До повстанців все-таки віднеслись дуже приязно. Тут перебули три дні 10, 11 і 12 січня. Нічого особливого не зайшло. В третій день нашого постою, розвідка донесла, що в недалекому містечку Волковинцях начислюється понад 600 німаків СС-ів. Про наш постій знають. 12 січня збирались іти на нас, однак побоялись, ждуть більшої сили. Під вечір донесено, що прибув сюди ще ешелон фронтовиків. З теї причини треба було місце змінить.

Виїхавши звідси о год. 20-ій вечером, зробили довший марш, кілометрів, мабуть, сорок. 13 січня над ранком закватирувались в с. Божиківці Кам[енець]-Под[ільської] області. Того ж самого дня в наші руки попалися двох шуцманів з м. Деражня. Розказали нам про кількість німців в Деражні, шуцманів, батальйонців.

Одному з переловлених шуцманів вдалося втікти. А на другий день нашого постою 14.I розвідка донесла, що в село віддалене в 2 км від нашого приїхали німаки. Сподівались, що "діло робить шуцман". Однак німці під вечір виїхали зі села, довідавшись, що недалеко стоять "бандьоровци".

Наш постій в Божиківцях продовжувався до дня 16 січня. Нічого особливого не зайшло. Розвідка доносила, що німці зна-

ють про місце нашого постою, що збіраються вдарити нас, однак нічого з того не виходило.

Населення в тому селі надзвичайно прихильно ставиться до нас і до нашої справи. Приємно поговорити з білими вже як молоко, дідусями, що пам'ятають ще колишні часи, пам'ятають Першу світову війну, знають Петлюру. Старики спочатку, не знаючи хто ми, боялися з нами говорити. Однак, коли довідались, що ми укр[аїнські] повстанці, що боремось за Сам[остійну] Україну, просили оповідати про все, що їх цікавило. При поздоровленні витали нас "Слава Україні".

Вечером, цього ж 15 січня, кур. Бистрий зі своїм відділом від'їхав на Захід, щоб відтранспортувати важку, здобуту нами зброю, хворих повстанців та щоб підтягнути сюди ще кілька тисяч війська.

Решта нашого війська переїхала в недалечке село Янчинці, розположене біля лісу. Село невеличке. Селяни нам розповідали, що в селі Божиківцях і в дооколичних селах стоїть наше військо з гарматами, мінометами. Число повстанців біля п'ятнадцять тисяч. Ми, очевидно, знали про це, але все ж таки, цікавились тим, що населення про нас знає.

Тут залишились на два дні. У вівторок 18 січня, на Святий Вечір, [В]ілії перед Богоявленням, жінка, в якої ми кватирувались з ком. Саблюком, зварила куті та картофель і чаю. Повечеряли як Бог приказав, розпрощались з господарями і поїхали в інше місце.

Треба ще згадати, що наша розвідка (сотні Довбуша) здобули духову оркестру в числі 15 чоловік. Це були евакуовані шуцмани з Вінниці. Вони бродили по селах, не маючи де притулитись. 14 з них українці, 1 – руський. Цей, не довіряючи нам, утік так, що ми не бачили коли. Українців запізнали з нашою програмою, з нашими умовинами і вони добровільно згодилися залишитись в наших рядах.

Переїхали в село Петрашів. На місце добрались над ранком 19 січня, в день Хрещення Господнього. Село досить велике, біля 600 дворів. З того половина населення складається з росіян – "кацапів", як тут називають і половини українців. В тому числі є кілька польських родин.

Десь в год. 9-ій населення вийшло над річку святити воду. На леді була вирубана ополонка і зроблений досить гарний ледяний хрест. Частина нашого відділу з оркестрою вийшли на річку, щоб взяти участь у святочному обряді. Уставившись вінклем*, орке-

---

* *Winkel – кут (нім.)*

стра відіграла псальму “Коль Славен” та повстанці проспівали “Боже Великий, Творче Всесильний”. Коротке слово до населення сказав політвиховник Ярема. Поінформував населення про УПА, її боротьбу і ціль боротьби. Розкидали багато літератури, яку селяни з захопленням розбірали. Населення приймало нас гостинно, однак виявилось “лукаве” спроти нас. Наша боротьба для них майже чужа.

На другий день Богоявлення дня 20 січня в год. 9.30 ранку трьох повстанців сот. Сокола поїхали в ліс привезти дров. Їх обстріляли з кулемета шуцмани з м. Віньківці. Повстанці вийшли з вогню цілі, шуцмани втікли.

В ту саму пору, розвідку сот. Довбуша хтось обстріляв в селі Пирогівка, віддаленому від нас на один км. Довбуш, взявши 50 повстанців, пішов на місце пострілів. Обстріляна розвідка донесла, що в село приїхали німаки – 7 машин і кільканадцять фір в числі коло 180 чоловік. Довбуш пішов в наступ. Німці зайняли село і колгоспні муровані забудівлі. Почався бій. Наші наступали зі сходу і півночі. Німці відправили фіри, а самі відкрили вогонь. Остальні відділи наші поробили застави і були в резерві. На допомогу Довбушеві пішла чота Грінченка сот. Сокола і почала обходити німців з півдня. Наші наступали підковою. Ввійшли в село. Німці зайняли лише колгосп і сусідні будинки. Залягли в рові. Били безперервно з кулеметів. Повстанці стріляли мало, посуваючись все вперід. Підсунулись зовсім близько до німців. Ті відправили ще кілька машин. В середину мурів, де були німаки, почали кидати гранати і кричати “генде гоф”*. Німці не здавались. Бачучи, що не втримаються, запалили кілька будинків і під ослоною диму вивтікали на поле. Наші наступали їм на п’яти. Терен був хвилистий і німцям вдалося вибратись на сошу. Німці в безладі втікли, залишаючи на полі кільканадцять вбитих, кількох підібрали на машини, кількох згоріли в будинках. Одного раненого німака забрали повстанці, зробили перев’язку і написавши відповідну писульку до командира, відправили до німців. Наші втрати – двох вбитих (в тому числі чот. Ангел) та двох легко ранених. Здобуто: 1 чеський кулемет і 47 повних магазинів, 7 неповних магазинів до “Діхтяра”, 6 л оливи, 1 пара чобіт,1 штани, 1 машину і інших дрібних річей. Бій кінчився о год. 12.30. Під вечір похоронили своїх повстанців з оркестрою і відповідними похоронними піснями. На цвинтар зібралось понад 100 душ населення. Прощальне слово над могилою мали політ[виховник] Ярема,

---

** Hende hoch - руки в гору (нім.).*

к-р Саблюк і шеф Мороз. Населення з зацікавленням дивилось на перебіг нашого обряду похорону. Жінки, а навіть і мужчини плакали, немов би співчували нам.

Як довідались від раненого німця, це була група фронтовиків, що приїхали з Проскурова для нищення партизан. Батальони, зложені з добровольців різних націй, що були на постої в навколишніх містах, були поділені на групи і розкинені по селах, щоб розвідувати де і кудою проходять партизани. На кожному кроці ми зустрічались з ними.

Того ж самого вечера, по короткій нараді командирів, вирішено перенестись в інші терени. Перенеслись в с. Корначівка, Солобковецького району. Переїзджаючи через село Проскурівку наша розвідка наткнулась на ворожу заставу. Від одного стрільця, що був на заставі, довідались, що в селі перебуває групка добровольців з батальйону м. Дунаєвці. Кинуті сюди попереднього дня, розвідували про партизанський рух. Крім тих, була групка фольксдойчів.

Ми хотіли з ними договоритись в добрий спосіб. Очевидно, що договори мали довести до факту "роззброєння" їх. Довго бавитись з ними не мали часу. В селі співали півні, вістуни білого дня. Надворі сіріло. Нам треба було спішити. Тому, не гаячись, не договорившись з ними, переїхали попри них і поїхали дальше.

На постої в Корначівці пройшов день спокійно, помимо того, що навколо були німці, батальйонці і інші "добровольці". Наших частин тут ще не було. Люди чули про нас, однак мало і зовсім мали про нас інше уявлення. Наше захования серед населення, летючки дали точний образ про нас. Дальший наш постій був неможливий.

Вибрались в напрямку на захід і затримались в селі Грицьків, Смотричського району. Цікаве явище, що віддаляючись дальше від фронту, по містечках було більше скупчення німецьких частин і добровольців, ніж в прифронтовій полосі. Тут також мало про нас знали, що очевидно нас дуже дивувало. День 22 січня пройшов нормально. Під вечір була заповіджена збірка відділу для відсвяткования 22 січня, День проголошення самостійности України і злучення укр[аїнських] земель в 1918 і 1919 роках. В той самий час, застава наша затримала одну легку автомашину, що їхала в село, а в ній одного німця, шофера поляка і двоє українців – мужчину та жінку.

Українці та шофер по кількох словах заспокоїлись, довідавшись хто ми такі. Висказали своє задоволення, що дістались в наші, а не більшовицькі руки. Німець натомість почував себе

досить гордо. Дивився на нас усіх, як вищий на нижчих. І дійсно, що був високий, кремезний дядя. Працював в Гебітскомісаріяті в м. Каменець-Подільську. В розмові з ним давав нам такі питання: “Проти кого і за що б'єтеся?”, “Чому не збудували укр[аїнської] держави до 1939 року?”, “Що ви зробите, коли вас так мало, бо тільки в Кременці, Дубні і Луцьку?”, “Щоб ви робили, коли б німці відійшли з України, а сюди прийшла б Червона Армія?” і т. д. На всі ці питання давали потрібні відповіді, через санітаря сот. Довбуша, який був наш[им] “дольметшером”*. По розглянenню і переслуханню їх рішено всіх відпустити. В німця замінили одежу і чоботи, шофера пустили вільно, жінку, рівно ж мужчину українця, по його добрій волі, взяли в свої ряди.

Над ранком 23 січня опинилися над Збручем в с. Іванківцях. Дорога була без пригод. В самих Іванківцях були німці. Про їх кількість не можна було довідатись. Одні говорили біля 20 чоловік, другі – 50, треті – понад 150 чоловік. Рішено їх не чіпати і закватируватись на футорах того ж села в лісі. Так і зроблено. День пройшов як треба.

В післяполудневих годинах штаб, на свойому недовгому засіданні вирішив дістатись на Волинь, щоб поінформуватись в справі дальшого діяння в справі тогочасної ситуації. Напрям на “Захід” (Білозірка) був попри Волочиськ, цілий час понад кордоном.

Вже в перших селах, через котрі їхали, було багато фольксдойчів, добровольців і німців. Переїзджаючи через одне село, де були фольксдойчі, один з них вибіг назустріч нашого транспорту і дав два стріли з кріса на нашу розвідку. Повстанці очевидно з першого стріла відправили злочинця на лоно Авраамове. В другому селі роззброїли 5-ох добровольців-шуцманів з Лівобережжя, які згодились пристати до УПА. В селі Рупно наїхали на німаків, ті почали кидати ракети. Треба було змінити напрям.

Села минали полями. Дорога була погана, їхалося дуже повільно. А години йшли. До місця постою залишалось понад 25 км. Півні будили людей зі сну. Через сошу і залізницю Волочиськ–Проскурів переїхати було неможливо. По селах великі частини німців-фронтовиків. Завертаємо назад і шукаємо ліса для постою. Селянин потішив нас, що в віддалі 7-8 км є ліс над р. Збручем, де можливий є постій. Рішаємо добратись туди. Прямо через поля, долинами, ярами прямували до ліса. Виїхавши на горб, в кілометрах 4-5 зарисувався беріг лісу. Благословилось на світ. Починався день 24 січня 1944 року. З'їхавши в долину, пря-

* *Dolmetscher – перекладач, товмач (нім.).*

муємо до села Оришківець. Коли однак, під'їхали під саме село, побачили перед собою річку. Це був Збруч, славний Збруч, про який співається в стрілецьких піснях: "Ой та зажурились Січовії Стрільці, як Збруч-річку переходили". Зажурились і ми. Моста не було, щоб передістатись до ліса. Потягаємось в село сусідне Канівку, де сподi[ва]ємось віднайти брід. Однак і тут немає. Положення важке. Довкола нас німці. Волочиськ – 10 км. Коротка нарада. Виїзджати вдень до ліса – неможливо. Німці зауважили нас і переймуть в чистому полі. Залишатись в селі – німці підтягнуть силу, окружать та будуть держати. Повстанці помучені. Цілу добу не спали. Їсти не хотілось. Кожний чогось чекав.

Перед селом, по той бік Збруча (з Галичини), у віддалі 100-150 м німаки копали окопи. Вони дивились на нас, ми на них. Не зважаючи на важке положення, рішаємо залишитись в селі. Пороблено застави.

Години, мов черепаха, сунулись вперід. Минала 8-ма, 9-та. Зближалась год. 10.30. З сусіднього села Голохвасти приїхали в село 5 німців. Застава наша зустріла їх вогнем, однак невдачно, так, що лише одного німця поранено. Всі втікли. Стало зрозумілим, що карта кипська. Боротьба почалася. Все в поготівлі. Все чекає бою, німців. Виглядаємо зі всіх сторін, чи не підсувається ворог. Не довго прийшлося ждати. В год. 11-ій 20 хвилин показалися машини з попереднього напряму. Приїхали 4 машини повні німаків. З другої сторони, противної до теї, над'їхало 2 машини і мотоцикль. Північ, схід і південь були заблоковані. Мали хіба на меті, приперти нас до Збруча. За Збручем в с. Оришківцях також висунулась німота, в числі 200 чоловік. Ми окружені. Коротеньке занепокоєння, але хвилеве. Дальше наказ к-ра Саблюка: "Займати становища. Не дамось хлопці". Все залягає. Висунулись на горбок, зайняли становище і почалася боротьба.

Німці були лише в мундирах. Приготовились до погоні за нами. Німці наперли всією силою. Але сот. Сокіл зі своєю чотою дав відсіч і почав контрнаступ. Німці ввійшли в село, підпалили кілька будинків, забили кілька цивільних осіб. Більше не вспіли, Сокіл рішуче наступав. Німці почали "дерти". Вивтікали зі села і від'їхали. З других боків рівно ж відбито. Перший натиск, що тривав 2 год. закінчився нашою перемогою, не зважаючи, що зі всіх сторін німці били по нас. На цьому ще не кінець. Через півгодини, німці починають знову, новими силами. Все-таки не вдається їм вибити нас з наших становищ.

Дивлюсь на годинник. Рівно 14-а. До вечера ще далеко. Зі всіх сторін напирають німаки, ми на місці. В наступ не йдемо.

Година 15-а. Прибігає стрілець і голосить: "Друже командир, зголошую, що йдуть танки. Прямують на нас. Під'їхало багато свіжих німців". Командир дає наказ залягати і чекати поки не буде відступати Сокіл.

[Ворог] з танків почав канонаду на наші становища. Били з гармати, міномета і гранатомета. Держатись дальше не було змоги. Почався відступ. Коней не можна вдержати. Повстанці в паніці. Однак командири їх здержують, додають відваги. Порожні фіри висилаємо напроти відступаючого Сокола. Повстанці ще раз залягають, ще відстрілюються, здержують навалу німців. Інші сідають, від'їзджають за горб. По якомусь часі, під охороною диму, долинами від'їзджаємо в напрямку ліса біля села Зайончкі.

Нас супроводжали кулемети наступаючих німців, канонада танків, що посувались за нами та кулемети німців, що були розположені по той бік Збруча в селі Оришківці. Серед німців кинулось непорозуміння. Наступаючі за нами, уважали, що наші частини передістались в село Оришківці і почали кропити з гармат. Вогонь з боку с. Оришківці притихав.

На допомогу нам поспішив наш завше вірний союзник – ніч. Німаки стратили нас з очей. Навкруги видніли лише заграви палаючих селянських хат. Ми дістались до Збруча. Почалася переправа, яка була дуже важкою. Переправа тривала більше трьох годин. Довелося, майже всім, попробувати зимової купелі в "святій" річці Збруч. Переправившись, закватирувались в с. Саджавки (дня 25.І.1944 р.). День 25 січня пройшов спокійно. Ми зробили підсумок втрат і здобутків вчорашнього бою. Зі здобутків не було нічого. Втрати наші виносили: 4-ох стрільців вбитими, 2-ох раненими, 4-ох відбились в іншу сторону і відбилась оркестра в складі 15 чоловік. Ті від'їхали в іншу сторону, тільки почався відступ. Тут похоронили наших двох повстанців, двох залишилось на полі бою, не встигли підібрати. Втрати ворога, як стверджує само місцеве населення, що були присутніми під час похорону німаків – около сотні (подають точно 102), крім того ранені.

Населення Галичини приймало нас дуже щиро. Спочатку боялись і трималися від нас осторонь, а після короткої розмови, довідавшись, хто ми такі, було просто одушевлене, раде до крайности.

Звідси плянуємо прямий марш на Волинь. Виїзджаємо. Але нас напав якийсь блуд, чи "пех". Під'їдемо кілька метрів і мусить бути якийсь випадок, що задержує нас на довший час так, що до год. 3-ї над ранком 26 січня проїхали всього 20 км. В селі Остра

Могила довідуємось, що в напрямі нашого рейду є скупчені великі сили німаків. Проїхати буде важко. Вертаємо назад. Командир Саблюк розкватировує в невеличкому селі Осовик, розположеному над сошою Гримайлів–Лука Мала.

Свій плян змінюємо. Рішаємо іти в Бережанщину і звідти дістатись на Волинь. Сітка організаційна, з якою нав'язали контакт, давала нам відомості за терену. Німаки про нас знали, стежили за нашим рухом. З Осовика робимо марш в село Тодорів біля Копичинець. День 27 січня проходить нормально. Тільки німецька розвідка приїзджала в село і втікла. Вечером виїзджаємо в напрямі Підгаєць. Проїзджаючи через села, брали дядьків, щоб показували нам дорогу. З тим було досить важко. Населення було перестрашене і не хотіло пускати до помешкання. Приходило до того, що вибігали на піддашша і репетували "гвалт".

Зовсім рано, о 9-ій годині закватирувались в селі Маркова. Населення в розмові з нами, плакало, раділо. Після одноденного постою переїхали в село Затурин. Німці приїзджали в розвідку (29.І.44 р.). Стало ясним, що і тут пронюхали про нас. Тими, що доносили, були безперечно поляки, яких немало було по довколичних селах. Переїзджаємо в с. Боків. По дорозі був прикрий випадок. Одному з повстанців (невідомо котрому) відірвалася від пояса граната і підпала під сані. Розірвалася і поранила проходячого повстанця Тура. Рана не надто сильна.

В Бокові кватирувались три дні – 30, 31 [січня] і 1 лютого. На третій день постою о год. 15-ій розвідка організаційна звітувала, що в терені спокійно. Але в ту ж саму хвилину почулися стріли. Це наїхали німаки. На бажання селян, по недовгій перестрільці, відтягнулись в ліс. Настала ніч і німці виїхали зі села. Спалили одну хату та забрали кільканадцять мужчин. Подано і стверджено, що повстанці (сот. Сокола) вбили 5 німаків і кількох ранили.

Перенісшись в село Сільце, затримались тут на довший час. Перебували також в сусідньому селі Тростянець. Брак снігу і дощ шахували наші рухи. Ограничувалися лише до акцій господарчого характеру. Днями перебували переважно в лісі, що було все ж таки добре, бо використовували цей час на вправи. До нас долучило около 40 місцевих хлопців. Дня 6 лютого погода змінилась. Почав падати мокрий сніг і притискав легкий морозець. Наш замір – здобути кільканадцять возів, змінився. Посуватись можна саньми.

Населення скоро розголошувало про присутність відділу УПА в тих теренах. Більшість раділа цією вісткою і бажала нас бачити

на кожному кроці. Під час кватирування в селі, приймали дуже гостинно. Тим, що УПА було не довподоби, страхалися нас. Наведу такий характерний факт. Командант укр. поліції в Божикові (не пригадую його прізвища), що немало прогрішився перед населенням, здибавшись з сільською дівчинкою, запитав: "Що чувати в Вашому селі?". "Нічого, все гаразд" – відповіла. "А що ж у вас?" – запитала його. "Ой біда, знаєте. До нас суне якась УПА, не знати, що це за лихо". Подібних фактів було більше.

Польське населення рівно ж нас страхалось. Ночами не спало, сподіваючись, що будемо чинити їм лихо.

День 7 лютого пройшов спокійно. На дворі панувала невелика хуртовина. Десь коло год. 16-ї від'їхали з Тростянецьких хуторів. Переїзджаючи через село Підвисоке, де мали переїхати залізницю, поляки, зачувши наш рух, думали, що вже прийшла їм остання хвилина. Почали кричати всілякими голосами. Били в бляхи, дзвонили в дзвони, грали на трубах, піщали по нелюдськи. Чого світ не бачив, то все там можна було почути. Тут були також німці для охорони станції, в числі 50 чоловік. Щоби не показати своєї сили, змушені були вернутись назад і переїхати залізницю в іншому місці.

Теї ж ночі згинув наш один повстанець Хома, під час акції на фільварок в с. Данильче.

В селі Погребиська перебували протягом трьох днів – 8, 9 і 10 лютого. Цей час використовували для військових вправ та упорядкування особистого. Дня 9 лютого нав'язали контакт з тереновими частинами УНС-у, зв[аними] "Сіроманці". Приятельська зустріч, розмова, атмосфера і ціле оточення надавало цьому фактові якоїсь історичної закраски.

В ніч з 10 на 11 лютого переїзджаємо в с. Прибинь. Тут думаємо задержатись довший час, щоби заждати кур'єра, висланого до командування УПА на Волинь.

Рейд в тих теренах і довше перебування в ньому спричинене неясним положенням на фронті. З неточних джерел довідувались, що більшовики забрали Луцьк, Рівне, Дубно і прямують на Броди. Що частина кінноти перервала лінію фронту та прямує до Львова. Що Бродська округа евакується, бо появилась ще до того в тих теренах польська партизанка в числі 5000 чоловік. Щоб впевнитись про справжній стан, рішаємо задержатись в тих теренах.

Рівночасно доходить до нас чутка, що УПА на Волині звело більший бій з більшовиками. У висліді – вбито 4 тис. більшовиків, стільки ж взято в полон, здобуто 30 танок і багато воєнного мате-

ріялу. Це нас втішило до безкрайности. Цей факт розповсюджували по околиці так, що навіть легкодухів було легко переконати про доцільність нашої збройної боротьби.

Перебуваючи на східних теренах, мали радіо здобуте від німаків. Однак тут попалились лямпи і ми зовсім залишились відсепаровані від світа.

Дня 12 лютого вечером почулись стріли в тому напрямі, де стояла застава сот. Сокола, від сторони села Тучне. По якімсь часі вислана розвідка донесла, що в село їхало дві фіри невідомих людей, озброєних. Застава зустріла їх вогнем, однак невлучно. Всім вдалося втікти та крім того вбили одного з повстанців, що недавно долучив до нашого відділу. Незнайомі залишили дві пари коней. Як пізніше доказало слідство, це була банда грабіжників, зложена з поляків та жидів, що гарцювала в тих теренах від довшого часу.

Згаданий повстанець поліг лише для того, що невміло заховувався при задержанні тих бандитів. Замість залягти, він стояв на ввесь зріст і питав кличку. Його поховано як належиться на місцевому кладовищі дня 13 лютого. В похороні брали участь двох панотців і багато місцевого населення, особливо молодь.

Ніч з 13 на 14 лютого була дощова. Сніг майже зовсім стаяв. Вдень 14.II падав мокрий сніг, але зараз же дівався.

Вечером 14 лютого переїзджаємо в с. Кліщівка. Населення перестрашене. Не хотіло відчиняти хат, не знаючи хто ми такі. Пізніше приймало гостинно.

15 лютого дві чоті були на Службі Божій (це свято Стрітення), а після служби до зібраного під церквою населення промовляли політ[виховник] Ярема і шеф куріня – Мороз.

В ніч з 15 на 16 лютого виконано акцію на німецьких вислужників в с. Фірлеїв. Акція вповні вдалася. При нагоді здобуто одну автомашину з німаками, що якраз на той час над'їхала. Здобуто велику кількість всякий річей (одяг, харчі), кілька крісів, амуніції і інше.

Слідуючого дня, т. зн. 16 лютого, знана вже нам група "Сіроманців" зірвала міст на соші Рогатин–Перемишляни–Львів і розбила 2 автомашини. Рівночасно зв'язковий від "Сіроманців" доніс, що в с. Фірлеї наїхало багато німців і "Сіроманці" розпочали з ними бій. К-р Саблюк на чолі сотні Сокола, пішов на те місце. Прибули трохи запізно. Німці вспіли виїхати. Помимо того, знищено ще кілька десятків нім. вислужників та зліквідовано один мотоцикль, а в ньому 2-ох німців та одного узбека взято в полон.

Німці були заскочені нашим ударом. Перестрашені запитували населення: "Що є? Що то робиться? Що за партизани появилися тут?" і інше.

Вночі з 16 на 17 лютого переїзджаємо в село Погребиська. День 17 лютого пройшов спокійно. Падав сніг. В ніч з 17 на 18 ц. м. виконано акцію на вислужників. Акція була б вдачна, коли б не один випадок, справді сумний. Під час акції важко поранено чот. Остапа сотні Сокола. Автомашина німаків над'їхала раніше ніж Остап з чотою зайняв становища. Машину пошкоджено, ранено кількох німців, але здобути її не вспіли. Над'їхали ще дві машини і стрільці, не маючи чотового, відступили. Вислужників знищено поважне число. Як пізніше подано, було вбитими 4-ро німців і 7-ро важкоранених.

Цілий день 18 лютого падав сніг. Була завія. Під вечір сотня б[увша] Довбуша на чолі з к-ром Саблюком вийшла на акцію на німаків. Але на соші не було жодного руху. Вертаючи назад, знову ж виконали акцію на вислужників. Знищено житлища.

День 19 лютого був погідний, морозний. Віяв холодний північно-західний вітер. Сідаючи до сніданку, нашою розмовою була Волинь, її* положення. І в тій же годині прибув кур'єр від окружного з повідомленням вертати назад на східні терени. Довгобажана відповідь прийшла, хоть не така, якої сподівались, однак була. Зараз вирушати не можемо, треба забрати всіх своїх друзів, що були хворими і знаходились в різних пунктах, а тепер почували себе здоровими. Крім того, треба було поповнити необхідні браки відділу, як взуття, одяг і друге.

Перебуваючи в цьому селі, один селянин висказав, що має у себе "щось зі зброї", лише не знає що є. Виказалося, що це був міномет легкий, який очевидно перейшов на нашу власність.

Слідуючий день 20 лютого пройшов на тому ж місці. На годину 15-у був призначений виїзд в інший терен. Перед від'їздом, під час загальної збірки зроблено фотознимку цілого відділу. Прощаючись з населенням, витворилася чутлива сцена. Все назагал плакало, прощало немов своїх рідних, бажаючи щасливої дороги, успіху в боротьбі та повороту домів. Виїхавши, без жодних перешкод дістались о год. 24-ій до ф. Діброва (село Слав'ятин).

Ранком 21 лютого донесено, що в прилягаючий до села ліс приїхало 6 німців по дрова. Рішено їх переловити. У висліді одно-

---

* *У тексті:* його

го німця вбито, одного ранено і взято в полон, останнім вдалося втікти. Раненому перев'язано рану і відпущено.

На вечір цього дня я з к-ром Саблюком виїзджаємо до області, куди взивав нас к-р Олег[1]. Відділ залишено під керівництвом сот. Сокола.

З к-ром Олегом зустрілись 22 лютого в с. Кальне. Тут переловили двох циганів, жінку і чоловіка, які виказалсь сексотами, що розвідували про наш рух по селах і доносили німцям. Їх відповідно покарано. Вечером від'їхали до відділу.

Сот. Сокіл звітував: "Німці в числі 150 людей приїзджали сюди для ліквідації нас. Повстанці зустріли їх вогнем і після одногодинної перестрілки німці панічно вивтікали. Вбито кількох німців. Наш стрілець легко ранений в пальці на руці. Атакуючий відділ складався зі всяких фольксдойчів – українців, поляків, німців".

В день 23 лютого відділ був закватирований в с. Сільце. З терену не було жодних відомостей про німецький рух. Той час використано на відправи.

Вечером того ж дня відділ перейшов в село Слав'ятин. День 24 лютого пройшов зовсім спокійно. Використано час на поправку обуві та одягу. На відправах приготовлялося старшин до більшовицького запілля.

Розвідка організаційна донесла, що в селі Мечищів є німаки. Це приїздили по людей. Взагалі по селах посилились арешти.

Дня 25 лютого було без змін. Переорганізовоно деякі сотні. Бувшу сотню Довбуша перейняв др. Активний.

Застава замітила, що під ліс біля села приїзджало 4-ох невідомих верхівців. Вистрілили 3 рази з пістоля і від'їхали, не запримітивши нашої застави.

Так само без особливих змін пройшов день 26 лютого. На годину 15-у заповіджений був від'їзд з цього місця постою. На означений час все було готове. Стрільці повсідавши на сані, співали різні пісні, а навколо них стояло населення, що вийшло попрощати своє військо. Ніхто не остався в хаті. Малі і старі, дівчата і хлопці, мужчини та жінки – всі були тут. Жінки та дівчата плакали, бажаючи нам щасливої дороги та повороту до них.

Від'їхали і щасливо дістались в с. Затурин, знайоме нам уже село. Німців близько нігде не було. Час постою використали для відправ, для порушення найпекучіших справ, зв'язаних з нашим рейдом. До поблизького села Заставчі, приїзджало 2 фіри німців, але побачивши нашу кінну розвідку, втікли. Це був день 27 лютого.

О годині 18-ій того ж дня вирушаємо дальше. Перед собою мали понад 60 км дороги. Лісна дорога була погана, посувались зовсім повільно. До того один селянин, який мав нас провести цілих 20 км, водив нас кілька годин навколо одного села. Так, що до 4-ої год. ранком 28 лютого зроблено лише 10-15 км. Хоч-не-хоч, не добравши до наміченої мети, закватирувались в селі Швейків, що складалося з більшої половини ляхів. Ці, очевидно, перелякались до безтями, а деякі повтікали.

Вечером вирушаємо в дорогу. Ще до нашого виїзду, в напрямку нашої дороги був нав'язаний організаційний зв'язок, так, що в кожному селі на нас ждав проводир, що відпроваджував до слідуючого села. По деяких селах тут стояли вже німецькі частини, більші чи менші. Треба було оминати польовими доріжками, досить невигідними. Ціла колона порвалася на чотири частини і різними дорогами прямувала на намічене місце. О годині 5.30 ранком 29 лютого були вже в селі Т. Недалеко від нього кватирувались німецькі війська. Люди доносили, що мають зі собою танки і герматки.

Як доказ цього, переловлено нашими повстанцями одного німецького післаника (нац. поляк), що мав на меті розвідати які партизани, скільки їх, яка зброя. Мав при собі пістоля і на початку просив, щоб прийняти його в ряди УПА.

Прямуючи дальше до наміченої мети, над ранком 1 березня приїхали в с. с. На перший погляд можна було зауважити попалені будинки і зовсім малу кількість людей. Населення, що залишилось тут, розказувало, що кілька днів тому тут був відділ червоних партизан. Німці оточили їх зі всіх сторін і вигнали зі села. Частинно побили, поранили та запалили кільканадцять будинків.

Перебуваючи в селі, червоні допускались грабунків всякого роду і різних злочинів. Арештовували свідомих людей, особливо молодь, розстрілювали і т. д. Все населення старалось вивтікати зі села, залишаючи лише стариків.

В тому селі затримались ми на довший час, що було потрібне для полагодження деяких справ. Про місце нашого постою німці знали, однак не спішили йти до нас. Населення запитувались, які партизани? А отримавши відповідь, що українські, німці махали рукою і говорили своє "гут"*.

На другий день нашого постою переловлено одного червоного партизана-українця, який втікав від червоних. Він дав

** Gut – добре (нім.)*

докладні вказівки про моральний стан внутрі відділів. Червоних тримає лише сильний терор НКВД. Помимо того і так більше як сто душ порозбігалось, особливо українців. Вечером прибув ще один з них і добровільно виказали охоту залишитись у нас.

Вечером, дня 3 березня прибуло до нас 22 шуцманів-українців зі східних областей. Добровільно зголосились залишитись в УПА.

Після полудневих годинах 4 березня вирушили у похід на схід. Переїхавши Збруч, посувались селами, де було повно мадярів, однак ми не зустрічали жодного спротиву. В одному селі зустріли банду грабіжників-червоних, в числі 9 чоловік. Їх розброєно і нагнано домів.

На постій дня 5 березня задержались в маленькому прилісному селі Свирчковці. Тут піддалися нам 6 мадярів і просилися відставити їх додому. Це зроблено. В розмові з ними, розказували, що знають які свинства роблять німці, що вони не хочуть помагати німакам, але мусять. Віддали всю зброю і дякували за те, що відпустили їх живими.

В зв'язку з невідповідною дорогою, дальший маршрут наш відбувався досить повільно. Посувались селами та полями через цілу ніч. Над ранком о годині 4-ій дня 6 березня прибули в село Грицьків, знане нам вже попередньо, де й затримались на постій. Населення знало про повстанців і тому без застереження відносилось до нас. Приймало досить прихильно. По всіх містечках і більших довколичних селах були розположені німецькі і мадярські частини. Мадяри спеціяльно були призначені для утримання порядку в запіллі, отже для боротьби з партизанами.

День був дуже теплий, весняний, сонце посилало на землю досить тепла. Сніг таяв блискавично, перемінюючись в воду, що стікала струмочками з горбів. Надворі велика грязюка. Це змушує нас залишати сані і організувати вози. Частинно возами, частинно саньми посуваємось дуже повільно дальше. Переїздимо залізницю і сошу Проскурів–Каменець-Подільськ по якій безвпинно курсують автомашини. В придорожних селах повно мадярів, поминути немає куди. Рішаємось завернути назад перед залізницю і там спинитись на постій. Зовсім в білий день 7.3 дотягаємо до села Тарнава-Поль і тут задержуємось. Поробивши сильні застави, ідемо на відпочинок, сподіючись зустрітись сьогодні з ворожим військом.

В годині 9.30 (7 березня) гінець від застави зголошує, що вже наступають. Падає два крісових стріли і все затихає. До нас в село доходять лише якісь крики, голосна балачка. Як виясни-

лось дальше, це прибула в село одна чота [мадярів]*, яка мала окреме завдання. Наша застава, не знаючи з якими намірами прямують, заалярмувала двома стрілами. Обидві частини порозумілись. Сподіваним гостям потрібно перейти чер[ез] село. Перепускаємо. Командир чоти – поручник приходить до командира для переговорів. Обговорюємо всі справи через перекладчика. Про нас – укр. повстанців їм відомо. Тішаться, що між нами дойшло до порозуміння. "Аджеж Ви могли нас всіх пересікти" – заявляє поручник – "і коли б це були більшовицькі партизани, напевно до цього дійшло б".

В поворотній дорозі знов заходять до нас. Приймаємо їх салом, хлібом та "горілкою". Видно, що гості наші голодні, лакомо поїдають все. Між ними трьох українців – "закарп[атських] русинів". Немає границь їх задоволенню, що зустріли своє рідне військо – повстанців.

На прощання поручник заявляє: "Наш нарід бажає нав'язати добрі відносини з українським народом і усталити з ним спільні кордони". Командир Саблюк і трьох стрільців (Чемний, Бук та ...) їдуть до к-ра батальйону в сусідньому селі Нестеровцях. Порозуміваються взаїмно, переговори йшли в найкращій приязні. Майор дає запоруку, що відносини між нами а їх військами в тих теренах будуть завше умірковані, бо це лежить "в нашому і вашому інтересі". На пам'ятку дарує к-рові Саблюкові гранату.

Через місце нашого постою перепускаємо ще близько сто фір їх частин. Переїзджаючи обдаровують повстанців гранатами, амуніцією і іншими матеріялом військовим. Повстанці зрівноважуються в тому і часто повторяють своє, задоволення повне – "дякую".

Цей факт дружніх відносин дивує не тільки населення, але й самих повстанців. Особливо тих, що щойно до нас долучили – бувших шуцманів і червоних партизан. Бувший командир звода в червоних, а тепер чотовий тих "новобранців" заявляє: "Ми знали, що зв'язки з [мадярами]* у Вас є, але не хотілось вірити, щоб армія вела таку дружбу з партизанами. Тепер бачу це на факті. Мудра "наша" політика. Це дійсно підносить нас усіх морально.

Вечером виїзджаємо зі села. Змінивши напрям від вчорашнього, приїзджаємо над ранком 8 березня в село Барбарівка. Тут задержуємось, бо дальше їхати такою грязюкою просто неможливо, коні падають від вичерпання. Залишаємось на постій. День перейшов спокійно.

** У тексті: ?*

Населення цього села – поляки і українці. Ці перші, не знаю з якої причини, відносились до нас боязко, що нам очевидно було трохи дивно. Всіма силами намагались переконати їх про наше відношення до всіх поневолених народів, про наш союз з ними і взагалі про наше міжнародне ставлення. Все таки це не переконало їх вповні і не змінило їхнього відношення до повстанців.

З огляду на загальне перемучення людей і коней, задержуємось тут ще через 9 березня. Коло години 15-ї вирушаємо дальше. Переїзджаємо лісами і прилісними селами. В повітрі сильний рух літаків.

В селах зустрічаємо багато населення, що вибігає з хат подивитись на колону. Повстанці всіх чемно витають і перекидаються веселими словами, жартами. Відповідь рівно ж дуже прихильна. По наших привітах і взагалі відношенні до них впізнають, здогадуються хто ми такі. Коли питаємо їх, чи знаєте, хто ми такі – відповідають: "Ви певно, будете бандеровці". Тут нас тільки й так називають, бо УПА або повстанці ще якось серед них не засвоїлось. В селі Слобідка Маліївська на вулицях цілі гурти молоді, жінок, мужчин, дітей. Побачивши їх, гукаю до козаків: "Хлопці, роздавайте людям "Перець". Населення кинулось і кругом оточили др. Сороку, що відчинивши свою скриню з літературою став роздавати народові. Спочатку сподівались дійсно перцю дістати до страви, але ще більше задоволення було серед них, одержавши гарну книжечку.

В селі Поросятківцях наша розвідка зустрілася з червоними в числі 6 осіб. Наших трьох. Двох червоних вибігає з хати, але їх зустрічає повстанець Пряжка (узбек) і кричить: – "Руки в гору!". У відповідь червоний вистрілив один раз з "Машин-пістоля". Рівночасно другий кинув через вікно гранату. Це не залякало хороброго Пряжки. Блискавично хватає МП в свої руки і роззброїв червоного. Після цього відступив і разом з іншими долучив до колони. Висланий загін перевірив село. Червоні втікли.

Посуваючись дальше, на соші Зіньків–Віньківці зустрічаємо кілька автомашин. Біля них вартовий, а решта сидить в мурованій лісничівці. Замітивши нашого козака, вартовий стріляє три рази, наш – один раз. Не маючи потреби входити з ними в конфлікт, переїзджаємо сошу в іншому місці. Над ранком 10 березня дотягаємо в с. Петрашів, знану нам місцевість. Лишаємось на постій.

Німців в околицях немає, мадярів рівно ж. У віддалі 15-20 км оперують червоні партизани. Про наші відділи нічого не знають.

Протягом цілого дня долітають до нас глухі відгуки артилерії. Населення упевнює нас, що Проскурів забраний більшовиками.

Правдоподібно. Вінниця також. Це змушує нас призадуматись детально над нашим положенням на майбутнє.

О 17-ій годині виїзджаємо з села. Населення виходить з хат і сердечно прощає нас. Висловлюють своє задоволення, що завитали до них і просять, щоби залишитись ще на кілька днів. Козаки співають пісні стрілецькі, народні.

Десь коло півночі приїждаємо в с. Б., рівно ж добре нам знайоме. Дідусі, жінки, мужчини і діти здебільша витають нас національним привітом "Слава Україні!". Зразу ж помічаємо, що деякі сім'ї чогось ходять сумні. Немає давньої веселости. На наше питання, старша жінка з великим жалем відповіла: "Два тижні тому, червоні партизани забрали мойого сина. Двоє дітей в Німеччині, зять в Червоній Армії, а тепер не стало й того..." Плачучи стала розказувати подробиці – як забірали, як відносились до людей, що говорили і т. д. Її муж, старий, сивий 66-літній селянин став біля мене, погладив моє волосся своєю рукою, заплакав і промовив: "Даруйте, панове. Я більше не можу... Ціле життя своє піклувався, годував, виховав, а тепер сам, як палець остався...". Поплакавши стиха, через якийсь час говорив дальше (тут подаю його слова в віршовій формі, однак точно): "Сталіна благословляю та бажаю з добрих рук, щоб повісивсь на гілляці і тріпався мов павук. Хай Господь йому пошле всього, чого треба, щоб по смерті не сягнув ні землі ні неба".

Дальше наша розмова звернулась на тему положення фронтів. Дискутуємо, що Проскурів забраний, значить залізниця, що провадить на Крим, перервана. З теї причини німцям положення важке. Дядю, вчувши про те, веселіше уже додав: "Всі Гітлера величали, що хитрий мов лис, а я бачу, що в Криму вже у матню заліз. Дай же, Боже, щоби звідти вернути не вспіли, щоби там стали стовпами, або поніміли". І багато, багато різних висловів на німців та більшовиків.

Тут затримуємось протягом трьох днів – 11,12 і 13 березня. Командир розсилає на всі сторони розвідку, яка повинна доносити про рух німаків в околиці, мадяр та посунення фронту. Одержуємо різні відомості.

Дня 12 березня вечером сам командир, підібравши собі 25 хлопців – кіннотчиків, поїхав у розвідку. Разом з тим мав перевірити докладно даний терен і щойно тоді видати наказ щодо пересунення нашої групи. Звичайно, майже всі старшини в тому числі і я не погоджуємось з думкою к-ра, щоби особисто їхати в розвідку, стараємось доказати це військовими правилами. Але це не помагає. Групу лишає на заступника, сам від'їзджає. Над

ранком 13 березня вертає 3-ох кіннотчиків з повідомленням, що все в порядку, можна підтягати цілу групу.

Цілий день козаки підготовляються до перемаршу. Дорога важка та ще й далека. В годині 16-ій вирушаємо в північно-східньому напрямку. Селяне прощали нас немов рідних.

Переїзджаючи залізницю, на нашу заставу наткнулись 4-о німаків нічної варти. Наш скорострільчик пустив одну коротку чергу зі скоростріла і це прикувало німців до землі, зробило нерухомими. Колона перетягнулась. Доїзджаємо в село Н. М. і тут перебуваємо (в лісі) цілий день 14 березня.

Кругом нас – гримить. Б'ють літаки, б'ють гармати, скоростріли і т. д. Недалеко фронт. На душі у мене немов моторошно, немов весело. Відчувається щось нове, весняне.

Біля години 16-ої їдемо дальше в напрямку села З. Під'їзджаємо аж до нього. Але тут доносять нам, що в селі біля 200 німців – піхоти. Завертаємо назад та іншою дорогою дістаємось в село Н. М., де на нас ждав командир зі своїми козаками. Командир детально поінформовує нас про положення в терені.

Тут робимо підготовку до "переломового моменту". Цілий день 15 березня пройшов на плянованні, розподіленні людей, реорганізації відділів і т. д. Кожному з окремих командирів призначений терен, в якому повинен діяти і опанувати його.

В тому селі залишаємось ще на 16 березня. Ніч проходить спокійно. (Правда, що 15 березня переловлено підозрілого типа, який подав себе за бійця Червоної Армії. Попавши 4 дні тому в німецький полон, утік з нього. Подав нам багато відомостей про Червону Армію, відношення до стрільців, до різних національностей і т. д.).

ЦДАВО, ф. 3836, оп. 1, спр. 46, арк. 92-105. Оригінал. Рукопис.

1 Ілля Ткачук – "Гас", "Олег" (1915-)*. У 1944 р. – к-р віддилу (УПА-Південь). Поранений у бою з ВВ НКВД, потрапив у полон 10.06.1944 р.

---

* *Роки життя не устійнено.*

№ 94
ЗВІТ ПРО ПОЛІТВИХОВНУ РОБОТУ У ПІДРОЗДІЛІ "ЯРОШЕНКА"

10 квітня 1944 р.

ЗВІТ
політвиховної роботи у відділі ком. Ярошенка
від дня 1.4 до 10.4-44 р.
(за одну 1 чоту)

1) 1.4-44 р. "Від чого буде залежати дальший успіх нашої боротьби?"

2) 2.4-44 р. "Поводження на кватирах".

3) 3.4-44 р. "Вол[одимир] Великий" (Іст[орія] Укр[аїни]).

4) 5.4-44 р. 1) "Ганебний вчинок др. Залізняка".
2) "Додержування дисципліни".

5) 6.4-44 р. "Ярослав Мудрий" (Іст[орія] Укр[аїни]).

Слава Україні!

10.4-44 р.

/В[...]*/

ЦДАВО, ф. 3836, оп. 1, спр. 19, арк. 10. Оригінал. Рукопис.

№ 95
ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ВІДБИТТЯ ПІДРОЗДІЛАМИ УПА АТАК СУПРОТИВНИКА

16 квітня 1944 р.

Безуспішні спроби ворога

Розвідка донесла, що на ранок 16 квітня більшовики готовлять на нас акцію. Командир друг Ярошенко вночі виставляє посилені застави в тих напрямках, з яких повинні появитись більшовики. Командира друга Кравченка посилає в сторону с. Жолобки, Павленка – в напрямку Угорська, Білявого – в напрямку Забари.

---

* *Підпис нерозбірливий.*

Застави, зайнявши вигідні становища, окопалися і ждали ворога з твердим рішенням: не допустити грабіжників до села. О год. 7 ранку друг Павленко повідомив свого командира, що з боку Угорська цепом сунуться на нього 60 більшовиків. Командир Ярошенко посилає туди підкріплення.

Через кілька хвилин показались на віддалі 150 м 5 більшовицьких розвідчиків. Підпустивши їх ближче, досвідчений кулеметчик друг Перебийніс відкрив по них із кулемета вогонь. Ні один більшовик не устояв перед влучним вогнем кулеметчика: троє з них зразу впали мертвим тілом, а два поповзли до своїх, ледве волочучи ноги.

Пройшло кілька напружених хвилин. Стрільці ждали з нетерпінням ворога, щоб зустріти його свинцевим градом. Довго не прийшлось ждати: із напрямку с. Жолобок знову поповзли на заставу 6 червоних. Вибравши зручні становища, три снайпери і три автоматчики пробували паралізувати дії застави. Але смільчаки Перебийніс, Олень і інші стрільці не вважали на снайперський вогонь: вони уміло маскуючись, вели з ними смілу перестрілку, і хоч другові Перебийносові порвали кулі шапку і розбили вогнетушитель кулемета, а другові Оленьові збили кулі шапку, вони сміливо обстрілювали більшовиків, аж поки чотирьох не ранили, а решта не повернулись назад.

Із Забарського напрямку 3 більшовики окопались і снайперським вогнем намагались зняти наші кулеметні точки. Друг Олень і кілька стрільців відкрили по них вогонь. Результат: одного убили, одного ранили, один узяв зброю убитого і сам утік, покинувши своїх співрозбійників.

Скоро з боку Угорська, із-під лісу розкиданими групками пішли на горстку стрільців 30 більшовиків. Кулемети і автомати смілих вояків обсипали кулями ворога. 6 осіб зразу впали, 4 ранено, решта втекла.

При цьому упав один із хоробрих дисциплінованих бійців друг Володя. Скоро прийшла звістка, що наші групи пішли в обхід, щоб захватити ворога в кільце. Друг Герасим і Квітка із групою смілих буревіївців пішли в атаку на ворога. Мінометний вогонь друга Квітки поклав 8 убитими і осіб 7 ранено. Також розбито ворожий табір.

Коло 7 години вечора більшовицькі бандити відступили на Жолобки. Але і тут вони не змогли перевести духу, опам'ятатись. Друг Герасим погнав їх аж до Тилявки. В цей час тут квартирувалась їх група. Командир Герасим так несподівано і скоро налетів на них, що багато бійців, як були роздягнені і роззуті, так і вилеті-

ли із села. Босі і роздягнені, кидаючи в паніці своїх ранених і убитих, бігли більшовицькі вояки аж до Шумська. В трофеї дістались ворожа зброя, багато амуніції, шинелі та взуття.

Результат бою: червоних 33 убитих і 17 ранених, наших убитих – 1, ранених немає.

/–/ В. А.

16.4.1944 р.

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 66, арк. 20. Копія.

№ 96
ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО БІЙ У СЕЛІ ОБГОВІ

[Квітень] 1944 р.

БІЙ В ОБГОВІ

Відділ командира Довбенка заквартирував у с. Обгові. Вечором напередодні Вербної неділі 8.IV.44 р. багато людей пішло до церкви, а частина спала спокійним сном. Не спали тільки вартові, які пильно стежили, щоб більшовицькі грабіжники не вдерлись до села.

Біля 4 год. ранку застава, яка знаходилась коло церкви, підпустила на близьку віддаль більшовицьких енкаведистів. Почалась стрільба. Всі зірвались на ноги. Більшовики, вдершись в село, запалили кілька будинків і почали захоплювати хату за хатою. Наш відділ пішов в атаку. Під силою міткого вогню ворог був вимушений відступити на край села. Сконцентрувавши свої сили в мурованому будинку і в кузні, голодні розбійники вперто відстрілювались. Занявши вигідне оборонне становище, ворог почував себе, як у фортеці. Але повстанці не мирились із таким становищем. Потрібно було за всяку ціну вибити ворога з мурів, а потім знищити.

Друг Довбенко дав команду: "Штурмом взяти будинки. Вперед!" – і сам за хвилину опинився під хатою. За ним нестримною лавою ринули всі. Довго більшовики не здавались. Коли від запальних куль загорівся будинок, енкаведисти як перелякані миші, висипались на голий беріг. Заграли наші скоростріли. Беріг вкрився трупами енкаведистів. В дикій паніці, в повному безпорядку ворог тікав геть, а командир, переслідуючи його по п'ятах, гукав: "Вперед!"

Через короткий час повстанці із заслуженою гордістю переможців ходили селом і підбирали трофеї, здобуті у ворога. В цім бою ми здобули 7 скорострілів, 10 фінок, 37 крісів і багато амуніції.

Вечором з південної сторони села інша група ворога розпочала з нашим відділом бій.

Одна чота бійців із Східних українських земель на чолі з командиром Орленком, наступаючи на ворога, почала бойову пісню: "Попід лісом, темним бором..."

Бадьорі слова бойової пісні, зливаючись із клекотом скорострілів, творили чудну симфонію бою, яка нагонила тваринний страх на сталінських розбійників. "Доблесні і непереможні" почали тікати. І то так летіли, що навіть не встигли зняти свої застави. Ринувши в наступ, наші бійці очищували село від червоної нечисті. Наш стрілець, бойовий житомирець, наткнувся на більшовицького кулеметчика із застави.

– Кто идет? – Запитав той. – Свой! – преспокійно-байдужим тоном відповідає др. Холодний.

Один спритний скачок – і смільчак повалив енкаведиста, схватив кулемет і направив із нього вогонь по бандитах. Більшовики, залишивши 20 трупів, розбіглись в різні сторони лісу.

Результат бою за цей день: 60 енкаведистів убитих і багато більше ранених, яких ворог забрав з собою. Повстанці мали 5 убитих і 4 ранених.

Тіла героїв поховано на кладовищі в с. Ступні.

Політвиховник /–/ Безталанний

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 66, арк.19. Копія.

№ 97
ОПИС БУЩАНСЬКОГО ПРОРИВУ ПІДРОЗДІЛІВ УПА

28 квітня 1944 р.

БУЩАНСЬКИЙ ПРОРИВ

Вихід залишався тільки один: прорив.

Більшовики стягнули до чотирьох районних пунктів велику силу свого війська, оточили з усіх боків наші відділи і рішили таким способом знищити їх.

На ліс, що лежить між Майданом та Будеражем, посунулись більшовицькі частини, озброєні танками, гарматами, різного калібру мінометами, великою кількістю "Максимів" та іншою автоматичною зброєю.

Наші бійці уперто стримували червону навалу. В цей час командир Береза протитанковою рушницею (ПТР) вивів із ладу один більшовицький танк. Вечором, вибравши те місце, де ворог нас найменше сподівався і сконцентрував найслабші сили, наші відділи прорвались крізь перше вороже кільце і пішли вперед до нового місця призначення. За ніч щасливо добрались до Бущі. Перед селом розвідка донесла, що в селі знаходиться совєтське військо. Обійти Бущу іншим шляхом і піти до місця призначення було неможливо. Вдень діяти буде важче, тому що в околишніх селах розташовані ворожі частини: в Мостах, в Будеражі, в Мізочі, в Батьківцях та в Дермані. Замітивши нас, вони негайно посунулись би зі всіх боків на відділи.

Було вирішено робити прорив біля Бущі. Прорив повинен бути блискавичний. Затяжний бій підняв би на ноги ворога, який містився довкола нас. Тоді б ми були змушені прийняти бій з великими силами ворога, який займає кращу позицію, володіє панцерною зброєю і перевищує нас в кількісному відношенні.

Наша розвідка донесла, що ворог, який знаходиться в Бущі і перетинає нам шлях до місця нового постою, має в свому розпорядженні, крім вогнестрельної зброї, чотири танки.

Перед початком бою наші відділи зайняли слідуючі становища: командир Ворон перший зайняв становище на горбку біля фільварку, командир Довбенко з частиною своїх бійців пішов на Бущу з боку Мостів, Бувалий – з боку Борщівки, Докс і Великан – із заходу. Решта бійців як бойовий резерв стояла на гірці в ліску.

О 6-ій годині 30 хвилин ми відкрили по ворогові вогонь. Червоні відповіли довгими кулеметними серіями. Після короткої перестрілки із-за горки з шумом і грохотом показалась зелена потвора совітського танка. Він вилетів у балку, зор'єнтувався в ситуації і відкрив вогонь по наших становищах. На хвилину втихли наші бійці. Вони підпускали блище до себе танк. А в цей час командир Береза направляв жерло гармати на зухвалу зелену потвору. Три ПТР були також готові відкрити по танкові вогонь. Танк підходив блище і блище до наших бійців. Скоро показався другий танк. А перший уже наблизився до самих вогневих гнізд. Підпустивши його зовсім близько до себе, міткий стрілець з сотні др. Ворона друг Петро відкрив по ньому вогонь. Велика потвора брудно-зеленього кольору, яка хвилину назад, скажено розвер-

таючись на всі боки, з сліпою люттю метала вогонь по наших вояках, враз затихла, зупинившись на одному місці, як укопана.

Таке приборкання зухвалої машини, видно, негативно вплинуло на молодцюватий настрій екіпажу другого танка, механік-керманич, якого крізь щілину зору добре бачив печальний для себе результат схватки.

До підбитого танка підсувались бойовий командир-поставець Мамай, смільчак Щиголь і завжди зрівноважений, в усяких умовах спокійний Уманець, політвиховник Юрко. Екіпаж другого танка, тривожно догадуючись, з якою метою підсувались вояки, намагався паралізувати їхні рухи активним вогнем станкового кулемета і гармати. Вежа танка, подібна до плескатої голови якогось дивного допотопного звіря, повільно поверталась на черепашому каркасі в різні боки, плюючи огнем в очі людям. Але люди були вперті, нестримні в досягненні наміченої цілі: вони розуміли, що мусять зробити прорив і були готові на життя і на смерть для цілості своїх відділів.

Ось вони уже біля виведеного з ладу першого танка. Друг Юрко-Кубар гукає, щоб екіпаж здавався без бою, але, коли той не хоче, друг Щиголь кидає на корпус танка пляшку із запальною рідиною. Пляшка, вдарившись у танк, зойкнула і в цю ж хвилину маса схватилась жовтим полум'ям, потекла крізь щілини в середину танка. Загорівся горючий матеріял. Танк горів із середини і знадвору.

Другий танк не довго обстрілював смільчаків. Боєць Щасливий незамітно підповз до нього. Зв'язав шість гранат, відбезпечив одну з них і спритним рухом руки матнув разок "макогонів" під гусеницю машини. Страшним акордом роздався вибух шести гранат. Масивне тіло танка, скажено рявкнуло, здригнулось і стало на місці.

Екіпаж – керманич танка, стрілець вежі і радист пробували втекти, але марні намагання. Наші стрільці лучать мітко: жоден з них не втік.

Після цього два танки, що стояли на вихідному становищі до бою, розвернулись і втекли геть на другий куток села. Шлях відкритий!

Відділи, обігнувши ліву частину села, пішли вперед. Велика акція більшовиків провалилась.

/–/ В. А.

2[8] квітня 1944 р.

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 66, арк. 21-22. Копія.

№ 98
ЗВІТ ПРО ПЕРЕХІД ФРОНТУ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ГРУПИ КОМАНДИРА "САБЛЮКА"

15 травня 1944 р.

Підготовка до переходу фронту
групи ком[андира] Саблюка "Південь"

Відділ ком[андира] Довбуша вирушив дня 5.III.44 р. з теренів Галичини в Вінницьку область. Щоби перебути фронт треба було переправитися в лісисті терени. Я постановив вирушити в брусилівські ліси. Одначе з відділом я в ці терени не дійшов з причини зближення фронту. Тоді я постановив перебувати фронт в лісах Вовковицького району. Я зайняв села Майдан [Мординський], Стара Гута.

В зв'язку з тим, що в тому районі находилося з'єднання Іваницького, відділ Шлюсаренка червоних партизан, законспіруватись було трудно. Фронт можна було перебути тільки під маскою червоних партизан. Я дав наказ козакам понашивати червоні [лен]ти, а відділу дав назву "Чапаєва", [Андрі]ївського з'єднання. Недалеко мого відділу находився відділ червоних партизан ком[андира] Шлюсаренка Андріївського з'єднання.

Дня 20.III.1944 р. ком[андир] того відділу приїхав до мене з охороною 20 автоматчиків провірити мій відділ. Я пояснив йому що це відділ "Чапаєва". Червоний ком[андир] повірив мені та від'їхав назад. Від цього часу мій відділ зводив бої тільки з німцями. Під час цих боїв здобув важкого мінномета, 80 мін, два кулемети системи "Кольта" та 5 тисяч амуніції [в] лент[ах]. Здобуту зброю я змагазинував в поодиноких селах.

Дня 23.III.1944 р. о 5 год. ранку почув я сильний автоматичний вогонь зі сторони села Стара Гута. Довідався я, що це частини Червоної Армії звели бій з німцями. З сильними криками "Ура", "За Сталіна", "За Родіну" гнали червоноармійці відступаючих німців. Частини Червоноії Армії посувалися в сторону того села де находився мій відділ.

Я виїхав з двома козаками назустріч Червоній Армії. По дорозі зустрічаю командира на тачанці. Привітався з ним, представився йому як ком[андир] баталіону. Він привітав нас словами: "Привєтствуєм героєв красной партизанки". Цей командир подав мені руку та представився капітаном. Поговорили ми на всі [теми], він розпитав мене де находяться німці. Я йому роз'яснив.

Після того казав до мене [що] виходьте з лісів та йдіть в села на відпочинок.

Після такої розмови я попрощався з ним, та відправився до свого відділу, який вийшов був в ліс. Того ж дня вечором в лісі долучив до мене ком[андир] Саблюк зі своїм почотом і рушили ми поміж червоноармійцями в село Мордин. Червоноармійці витали нас, а ми їх. В селі Мордині зустрівся я з воєнним НКВД, яке позвало мене в штаб. Начальник НКВД розпитував мене що це за відділ. Я йому відповів, що мій відділ є новозорганізований. Діяв до місяця грудня без наказів в Кам'янець-Подільській області. В місяці грудні з'єднався з з'єднанням ком[андира] Андреєва. Ком[андир] Андреєв дав мені наказ діяти тільки по завданні. По цьому наказу діяв я до 28.ІІ.1944 р.

Дня 28.ІІ.1944 р. з'єднання ком[андира] Андреєва було розбите німаками та націоналістами в лісах Галичини Скалатського району. 3.ІІІ.1944 р. до мого відділу долучило 2 ком[андира] зі штабу Андреєва і дали мені наказ перейти в Західню Україну. Пройти було неможливо в зв'язку з [значним] укріпленням німців на річці Збруч. Я вернувся з відділом назад. По дорозі мав сильний бій з німаками біля села Шляхові Кориченці. В цьому бою втратив я 30 чоловік, в тому числі цих 2 ком[андири], що долучили до мене зі штабу Андреєва.

Енкаведисти запитали мене в якому напрямку посуваюся з відділом. Я відповів їм, що на збірний пункт по наказу Андреєва в Хмельницький район. Туполобі енкаведисти повірили мені та відпустили мене. Тоді рушив я з відділом в Хмельницький район в брусилівські ліси. На свому шляху зустрічався з окремими відділами Червоної Армії.

Дня 24.ІІІ дійшов я до цих лісів. Тоді дав наказ діяти не як червоні партизани, а як укр[аїнські] повстанці. З огляду на сильне скупчення війська змушені ми були розбитися по групам. З одною групою відійшов ком[андир] Щорс. З другою групою лишився я враз з ком[андирами] Махно та Мухою. Ком[андири] Саблюк, Ярема (політвиховник) та Олег відійшли з почотом рівно ж в терен відшукати провідника Батька. Поміж собою мали ми зв'язкові пункти. В цих пунктах мали отримувати звідомлення від окремих груп що 5 день. Я з відділом рушив в Ка[лин]івський район.

До 20.IV [...] були важкі. Тоді [я] рушив з відділом на Волинь, щоб [...] накази. По дорозі звів з енкаведистами 7 боїв. Знищив понад 100 енкаведистів. Здобув один легкий міномет, один ПТР, три кулемети, автомати, 8 далековидів та [...] тисячі амуніції до

фінок. Здобуту зброю передав ком[андирові] Гірнякові що [діє] в терені [Лано]веччини. В поворотній дорозі на Волинь втратив 16 козаків вбитими та 13 раненими.

Дня 9.V прибув я на місце.

Постій, 15.V.1944 р.

Слава Україні!
Героям Слава!

ЦДАВО, ф. 3837, оп. 1, спр. 5, арк. 4-5. Оригінал. Рукопис.

№ 99
ОПИС БОЮ НА ВІДТИНКУ ГРАБОВЕЦЬ–ВІЛЬХАВА–КАМІНЦІ

14 травня 1944 р.

ПОЯСНЕННЯ
до карти бою на відтинку
Грабовець–Вільхава–Камінці 24.IV.44 р.

Ворог почав наступ біля години 7-ї з Грабовця в силі 3-ох сотень. Бив сильно з мінометів і "Максимів", спрямовуючи весь свій вогонь на курінь Яструба. На відтинку куріня Рова ворог почав наступ, але під нашим вогнем не витримав і мусів відступити в напрямку хутір Вільхава, звідки й почав був початково наступати.

Після цього ворожі частини, що наступали на курінь Яструба отримали підмогу, а тоді їм удалося прорвати оборонні позиції в куріні Яструба, якого частини розпочали панічний відступ, не повідомивши про це курінного Рова, через що ворогові вдалося вдертися в ліс і заатакувати ззаду сотні Корнієнка і Булки, так що вони обидві знайшлись в окруженні, без можливості відступу. Сотня Лютого відступила вузеньким коридором в напрямку Гурбів під густим ворожим вогнем.

Про докладні втрати в цих двох сотнях Булки й Корнієнка не відомо тому, що частина стрільців поодиночки, або малими групами продерлася крізь вороже кільце і розбіглася по терені і до сього часу по одному, по два долучують до різних відділів, так що навіть багато з тих, кого зараз рахується забитим є в дійсності живим, тільки в іншій частині. Про долю курінного Рова нічого конкретно не можна довідатись. Сотник Булка поліг, Корнієнко з трьома стрільцями прорвався крізь вороже кільце і є живий.

Слава Україні!

Постій 14.V.44 р.

/Гірчиця[1]/

*ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 66, арк. 50-51. Оригінал. Рукопис.**

1 "Гірчиця" (-1944).** У 1944 р. – к-р сотні, куреня (загону). Сотник УПА від 24.IV. 1944 р.

№ 100
ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО БІЙ ПІД СЕЛОМ РЕПІЩЕ

23 травня 1944 р.

БІЙ ПІД СЕЛОМ РЕПІЩЕМ

Дня 12 травня 1944 р. відбувся бій між укр. повстанцями, а сов. НКВД. Бій тривав від год. 5 рано і тривав до 9-ї рано. Совіти вживали танків і тяжку зброю. Приміняли також міномети. Втрати ворога невідомі.

---

* *Кольорове зображення плану бою представлене на кольоровій вклейці.*

** *Прізвище та дата народження не устійнені.*

Наші відділи підходили під село Репіще Славутського р-ну. Перейшовши залізницю, сош, які були недалеко віддалені від себе, ми зупинилися в одному селі, щоб розпитати людей кудою можна перейти річку Горинь. Командири Докс і Великан, довідавшись, що через Горинь є міст по котрому є можливість дістатись на другий бік річки – [цебто] в ліс, рушили прямо до моста не тратячи часу, бо відділи [вже] було видно на кілька кілометрів. Прискореним темпом перейшли моста, вийшли на шлях, який проходив через село Репіще і скрилися в густому лісі зеленої соснини.

В тій хвилині почулись крісові стріли. Ми йшли дальше, маючи на меті відійти кілька кілометрів вглиб лісу. З кожною хвилиною стріли густішали, і розносивсь гук автоматичної зброї – фінок, кулеметів. Кулі свистіли понад головами повста[нців] і час від часу було чути як спадали на землю гілки дерев.

Ком. Докс дав наказ прийняти оборону, тому, що ворог наступав на п'яти. Бій щораз то при[бира]в на силі. Заторохкотіли кулемети, заграли фінки, заревла худоба, заіржали коні і це створювало якусь страшну картину з боїв сучасної війни.

До села Репіщ приїхав броневик з військом, цебто підмога для ворога. Ком. Великан бачучи, що забирається на великий бій зробив відступ зі своїм відд[ілом]. Ком. Докс тримав цілий напір ворога, але тому, що переваги були по стороні більшев[иць]ких бандитів, вони почали окружувати.

Після окруження почалась нерівна боротьба. Совіти стріляли з гармат і били з мінометів. Повстанці боронились до останнього набоя, хто кидаючи гранати, хоч і часом вбиваючи самого себе.

Біля 12 год. дня бій був закінчен[ий]. Ком. Докс з своїми стрільцями, які лишились при ньому долучив до Великана, забираючи своїх людей і пішов в данім напрямку.

23/V. 44 р.

/Дик/

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 66, арк. 52. Оригінал. Рукопис.

№ 101
ЗВІТ-ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО РЕЙД З'ЄДНАНЬ УПА ЗА р. СЛУЧ

[Травень] 1944 р.

РЕЙД ЗА СЛУЧ

[...]*

Дня 25.IV.44 р. з'єднання капітана Балабана дістали спецзавдання. Не гаючи часу, вечером того ж дня, перевівши деякі підготовчі роботи, з'єднання відправились в дорогу. Виконання цього завдання не було легкою справою, бо було зв'язане з 200 км (в один кінець) маршем, маршем за Случ.

За кілька днів ми були під Случем. Позаду нас лишились крем'янецькі ліси, залізниця, Горинь, шосе... Лишилось форсувати Случ і приступати до виконання свого завдання.

В ніч з 1 на 2 травня, форсувавши Случ, ми стрілись з ворожою заставою, яка після короткої перестрілки втікла (це була перша стріча з ворогом під час нашого маршу). За кілька годин по цьому ми отаборилися в лісі під Яцковичами. Розіславши розвідки, ми окопались і лягли перепочивати. Але раптом залунало кілька пострілів – ворожа розвідка наткнулась на нашу заставу. Перепочинок перервано.

За 10 хв. прийшло до сильного бою. Бій розпочався на відтинку з'єднання ком. Довбенка. Ворог в силі коло 150 осіб з мінометом (ротним) та "Максимами" намагається вдертись в наші позиції, але ком. Довбенко стримує ворога і жде умовного знаку від ком. Шума, котрий з загоном пішов в обхід ворогові, щоб почати наступ.

Знак подано – к[ом]. Шум в тилу ворога. Довбенко пориває бійців до наступу. Опір ворога скоро був зламаний. Ворог почав тікати, та бійці на чолі з ком. Шумом скрізь настигали його... Вправо і вліво покосами лягають вороги від вогню славного житомирця кул[еметника] Криги. Та шальна куля ворога не дає йому закінчити це побоєвище. Його заступають земляки. Скоро стрілянина почала стихати. Ворога розбито впень. І тільки рідкі постріли далеко від табору нагадували, що наші бійці виловлюють недобитки з Яцковецького побоєвища.

В бою відзначились славні командири Довбенко і Шум. Втрати ворога ставлять 86 вбитих і багато ранених (з них 37

---

* *Чорновий варіант тексту не публікується.*

тяжко ранених ворог покинув в лісі, про що довідались лише другого дня). Здобуто мінометa, 6 кулеметів, 27 фінок, 51 рушницю.

Наші втрати 12 вбитих, 24 ранених.

В цьому бою згинув смертю хоробрих наш командир кап. Балабан. Після бою відбувся похорон впавших друзів. На похороні ми подякували нашому командирові за науку, якої нас вчив вже довший час і поклялися мстити за смерть нашого любимого командира і друзів.

На другий день 3 травня знову прийшо до бою. Але ворог, відчувши нашу силу після Яцковецького побоєвища, по двохгодинній перестрілці, не діждавши підкріплень, відступив, забравши ранених і покинувши на полі бою 11 вбитих. Наші втрати складали 1 вбитий та 6 ранених. Здобуто 2 фінки. Цього дня ми стрілись з загоном Заліза.

4-5 травня – стрілись з загонами Сірого і Єрмака.

6.V о 10 год. розпочався бій. Совіти тиснули з півдня і півночі намагаючись піти на оточення. [...]* Головний натиск був на відтинок загону Бора. Тут ворог 3 [рази] приходив до атак, але Бор ві[д]бив ворога. З'єднання Бувалого також добре боронться, не дивлячись, що п'яні більшовики [сунули] на позицію як мурашки. Незабаром над[їхала] допомога. Бій робиться все гарячіший. [...]** Совіти змагають до оточення. Ми, тим, що перебудовуємо свої позиції в вигляді двох паралель, перешкоджаємо цьому.

Раптом Шум і Бувалий ідуть до стрімкої атаки. Ламають опір ворога і женуть його чуть не до Михалина, наганяючи і нищачи окремі групи.

На північній частині не вдається [...] нашим військам перейти до наступу. Вони боронять позиції поки Бувалий відійшов далеко. Але ворог, чуючи все віддаляючі стріли, зрозумів, що на півдні [...] відступили, що тепер буде боротьба на один фронт, перестав тиснути і був готовий до відступу. Але наші війська не перейшли до наступу, а боєвим маршем вліво почали виходити з бою. Ворог зрозумів це як обхід з правого флангу, почав відступати.

Так скінчився бій 6.V.44 р. Втрати ворога становили коло 130 вбитих та коло 120 ранених. В цьому бої вбито капітан[а] ком[андира] акції. Здобуто багато мап, планів, документів, на підставі яких побудовано розташов[ання] ворожих сил та їх кількість.

** Чорновий варіант тексту не публікується.*

*** Речення не читається.*

Наші жертви 35 вбитих і 26 ранен[их]. Це був останній бій з ворогом в цьому рейді. З'єднання, виконавши своє завдання, 7.V повернуло назад.

Так закінчився 400-кілометровий рейд, де бійці виявили виносливість в марші і боях. Ви[явлено] [свою] [рухливість] і викона[но] завдання на тиждень раніше, як передбачалося.

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 66, арк. 182-185. Оригінал. Рукопис.

№ 102
ЗВІТ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛУ "ДНІПРО"

25 вересня 1944 р.

УПА-Південь
Відділ "Дніпро"

Постій, 25.IX.1944 р.

ЗВІТ З БОЙОВИХ ДІЙ
відділу "Дніпро"

I.

Відділ з наказу к-ра Юди з місця постою 3.IX.44 з завданням зробити рейд у південно-східньому напрямку, з метою зворушити терен, одягнутися та запізнатися з діями більшовиків на Сході.

5.IX.44 відділ брав участь в обстрілі більшовиків в с. Антонівцях. Знищено більшовицьку заставу. Наші втрати – 2 легко ранених.

7.IX.44 забрано папери з сільради М[алі] Садки й передано місцевим органам СБ.

9.IX.44 підвідділ в силі 20 осіб з к-ром Атосом знищив молотарку в с. Брикові.

II.

10.IX.44 я розділив відділ на дві частини по 24 особи. З однією я пішов на південь (чот. Ярош), друга на схід з політвиховником Тарасом та к-ром Атосом.

Південь:

12.IX знищено спостережний пункт в с. Загірцях. Здобуто: 1 автомат, 3 кріси, 1000 штук амуніції, 10 гранат, 2 пари уніформів. Полонених по допиті звільнено.

13.IX підвідділ ходив на засідку, яку більшовики оминули.

Зловлено 6 активних працівників Велико-Дедеркальського р-ну і передано місцевим органам СБ.

14.IX зліквідовано в с. Биківці сільраду, молочарню, кооперацію. В с. Брикові знищено сільраду, кооперацію та одну жінку-сексотку.

15.IX підвідділ зробив засідку не більшовиків, що верталися з села Боложівки, де гонили людей, щоб везли поставку. Ворог втратив 14 убитих (один утік). Здобуто 9 крісів, 3 автомати, 1 пістоль і взуття. З нашої сторони легко ранений Малий (ройовий).

16.IX зліквідовано молочарню в с. Ходаках.

Схід:

10.IX знищено в с. Перерослому сільраду, кооперацію, молочарню, телефон, аптеку, нафтобазу МТС-у. Після перестрілки вбито дирекора МТС.

11.IX знищено в с. Дрижаках комбайн та горіюче.

13.IX зловлено агента НКГБ, якого після допиту передано органам СБ.

15.IX знищено в с. М[алі] Колотинці комбайн та горіюче. Знищено в с. Хорошеві комбайн та горіюче.

16.IX змобілізовано 10 людей з с. Боложівки, їх озброєно.

Під час повороту із східних змель здезертирувало 6 східняків та 9 новозмобілізованих із с. Боложівки. Причиною дизерції вважаю поворот на захід, нехіть місцевих іти в УПА та близькість своїх домів.

Оба підвідділи злучились 18.IX.44.

Стан до рейду – 48, по рейді – 42.

Слава Україні!

/–/ Тарас
політвиховник

/–/ Ягур
ком. відділу

ЦДАГО, ф. 57, оп. 4, спр. 338, арк. 291-292. Копія.[1]

1 Тотожний примірник: ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 48.

№ 103
ДОДАТОК ДО ЗВІТУ ПІДРОЗДІЛУ “ДНІПРО”

25 вересня 1944 р.

УПА-Південь Постій, 25.IX.44
“Дніпро”

ДОДАТОК ДО ЗВІТУ

В терені перебували в той спосіб, що ніччю заходили до клуні, де перебували день до год. 17-18.00. Пізніше почувалися вільніше, можна ходити по селі. Населення є дуже захоплене: “А ми думали, що вже наших хлопців і немає”. Рух, який створив в терені відділ, підніс на дусі населення. Особливо засідка, де згинув прокурор Шумська, дир. МТС, ком. істребітєльного отряда, агент району та інші – зробила велике враження. Ця вістка охопила того дня цілий район і багато перебільшено й привела до того, що в м. Шумськ не приймали 2 дні хлібопоставки.

Теренова сітка і боївка старалися якнайбільше конспіруватися, лише тепер почали планувати свої дії.

Населення втікає від мобілізації на Донбас. 14.IX.44 по всьому Шумському та Дедеркальському районах совіти забрали по 2-3 родини з кожного села, відвезли до Ланівець, де погрузили на поїзд і відправили на Сибір.

Більшовики практикують палити ті оселі, де перебували наші хлопці (прим. в с. Мізгоринцях згоріло пів села від одної запаленої хати, в Якимівцях підпалили 3 хати за те, що не виконали хлібопоставки).

На кожне найменше проявлення виступу більшовики кидають переважаючі сили на придушення.

Щоб могти перебувати відділови в відкритому терені, потрібно маневрувати.

/–/ Ягур
ком. відділу

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 62, арк. 285. Копія.

№ 104
ДОДАТОК ДО ЗВІТУ З ПРИВОДУ РЕЙДУ НА СХІД ПІДРОЗДІЛУ "ДНІПРО"

25 вересня 1944 р.

УПА-Схід
Відділ "Дніпро"

Постій, 25.IX.44

ДОДАТОК ДО ЗВІТУ

Ідемо на схід. Хлопці усі східняки, радіють, що ідуть на свої терени. Доходимо до б[увшої] польсько-совітської границі. Звідтам час-до-часу чути крісові постріли, це т. зв. "стрибки" дають себе чути. Це молоді 15-16-літні хлопці, яким роздали кріси і затягли в "істребітєльние баталіони" по боротьбі з революційним рухом. Це ті, що вкоротці мають стати спільно з нами до боротьби проти ворога. Поки що вони бережуть колгоспне майно, а тепер особливо молотарки. Це лише про-око, а дійсно нам помагають. Очевидно не всі порозумнішали, але з часом зрозуміють.

Наша перша акція на с. Переросла, Плужанського р-ну. В селі є МТС, молочарня, харчовий заготпункт та сільські установи. Перетинаємо телефонне сполучення з Плужним і займаємо село. Заходимо до сільради. Відкриває нам жінка-сторож та 15-літний хлопчина-стрибок. Віддає нам одного кріса. Обличчя в них перелякані. Нищимо папери сільради та колгоспні, хлопчина допомагає. Спис трудоднів відкладає на бік і просить не нищити. Звичайна річ, що не нищимо, це ж заробіток людей, їхній хліб. Та чи дадуть його селянам? Навряд.

Жінка розказує: "Молотити гонять, а платити за трудодні не спішать. В першу чергу треба здати державі, а тоді вам, як залишиться – наказує директор МТС". "Поганий він чоловік" – докидає хлопчина – "погрожує Сибіром за невиконання хлібопоставки". Потішаємо їх та радимо хліб розбирати з скирт та не спішити з обмолоченням. Сходяться люди. Хотять знищити молочарню, щоб не збирати молока. Хлопчина веде нас до молочарні, яку нищимо та нафтою палимо базу МТС. Полум'я освічує село. Люди, цікаві на події, виглядають з хат. Підходимо до мешкання директора МТС. По дорозі остерігають нас, що директор має зброю. Йдемо його "вразумити". Стукаємо у вікно і радимо здати зброю. Не відповідає, а тікає на горище відстрілюючись. Хлопці сиплять з автоматів і на горищі затихає. "Так і треба гадові" – під-

тверджує якийсь дядько, що стоїть позаду нас. Роздавши дядькам яйця з харчопункту – відходимо.

Палають молотарки під звуки пострілів. Входимо в с. М[алі] Колотинці. Інформує нас подруга М. про терен, молотарки та сили ворога. Беремо з собою бригадира І бригади, який охотно йде з нами, щоб показати де стоїть комбайн. Підходимо до комбайна. Звідси падуть стріли. Одна серія з кулемета і все затихає. Бригадир гукає щоб не стріляли, але вже нікого немає. Стрибки п'ятами накивали. Комбайн палає... Балакаю з бригадиром. Оповідає, що населення радіє з наших акцій, бо знає, що хліб немолочений таки залишиться в людей. "Населення сприяє вам" – говорить – "тільки залякане страшним терором НКВД. Всі ваші вказівки та ради розуміє та сприймає, а то і скрито частинно виконує. Народ жаліється, що хліба не дають, а вивозять і невдоволення зростає. Революція неминуча. Її викличе голод і звірське винищування народу" – закінчив бригадир.

Радимо, щоб бралися до зброї та не давали вивозити хліба з України. Щоб творили збройні відділи, які стануть в обороні майна та народу. Кажемо, щоб передав своїм знайомим поради і прощаємось...

Відходимо дальше, а бригадир провожає нас довгим поглядом... А вогні палають.

/–/ Тарас
п-в

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 62, арк. 285-286. Копія.

№ 105
ОПИС БОЮ ПІДРОЗДІЛУ УПА В СЕЛІ МАЛЕВІ ДЕМИДІВСЬКОГО РАЙОНУ

10 листопада 1944 р.

ОПИС БОЮ
дня 9.ХІ.44 р. в с. Малеві, Демидівського району

Дня 8.ХІ.44 р. вечором наш відділ, разом з іншими відділами, прибув в с. Малів і закватирувавсь на футорах, що належать до цього села. Рано було спокійно. Всі, що не були зайняті ніякою роботою, солодко спали після довгої подорожі. Була гарна осіння погода. Сонце помалу підносилося вгору.

Десь коло години 12-ї наша застава побачила відділ більшовиків (40 осіб), що посувалися розстрільною в нашому напрямку. Закляті вороги – жадні людської крови НКВД-исти, помалу посувались чимраз ближче до нас, хотячи умитись кров'ю козаків-революціонерів УПА. Коли більшовики підійшли на віддаль метрів 50, наші два кулемети вдарили по них. Один кулемет засікся, не давши ні одного стрілу. Кулеметчик мусів покинути своє становище. Побачивши, що кулеметчик втікає, кілька стрільців спанікувало і цілий рій мусів відступити до більшої кількости. Дальше коли підійшла поміч всі разом почали наступ. Ворог великого спротиву не ставив. По короткій перестрільці втікли.

Під час бою, головно спочатку, наші деякі стрільці заховувались панічно, це тому, що є у нас багато молодих "стрибків" з 1927 року, що ще ніколи не бачили бою. Найкраще пописався в бою стрілець Веселий. Під час бою він був ранений.

В склад ворожого війська входили: частина допризовників з 1927 року і НКВД, що гнало цих "стрибків" автоматами на нас. Ворог під час бою заховувався панічно. На другий день на цьому хуторі спалили кілька хат (приїхали з більшою силою – 200 чоловік). Це частинно погано вплинуло на населення. Втрати з нашої сторони – один ранений. Ворог втратив 3-ох вбитими і 2-ох живими, від котрих вдалось багато дечого довідатись.

Здобуто кілька крісів та дещо з убрання. На ворогів це зробило великий удар. Втікали з великою панікою. Прибігши до річки Стир, де стояли їхні фіри, покидали вози, а самі, повідривавши коні від возів, кинулись тікати вплав через річку. Це дало веселі, душевно задовольняючі теми до розмов між населенням.

Слава Україні!
Героям Слава!

Постій, дня 10.ХІ.44 р.

/–/ Олег

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 66, арк. 81. Копія.

№ 106
ЗВІТ № 1 З ДІЯЛЬНОСТІ “ГАРМАША”

№ 1 *18 листопада 1944 р.*

ЗВІТ № 1

Дня 1 січня 1944 року з наказу командира Остапа дістав я наказ виїхати до Винниці з Уманя. Тож виїхав я 1.1.44.

Прибув до Винниці 3.1.44, де зустрівся з др. Б[атьком]. Тож дня 4.1.44 др. Б[атько] получив мене з курінним Бистрим, котрий має іти зі мною з двома сотнями на Уманьщину.

В той час на Винничині було около чотири сотні війська.

Друг Б[атько] все військо підпорядкував був в той час тереновому командирови Саб[люкові].

Стан війська: командири і бійці були добрі яко бойовики, одним словом старе військо, добре одіті і озброєні. З [4] сотенних, сотенний Довбуш тоді і чим час далі, визначавсь найкраще в боях своєю відвагою і геройством.

Чому в той час ті дві сотні війська не поїхали зі мною (на У[маньщину])?

1. Що др. Бать[ко] не дуже радий був щоби військо забирати з його терену;

2. Що сам захорів і забрав зі собою одну сотню війська на Захід та також усіх організаційних місцевих людей.

Сталось так, що там на місці зісталось дві сотні війська з командиром на чолі (Саблюком).

В тих днях ще, ато в селі Лисогірка де стояло наше військо, мали бій з нім[аками] котрий був по нашій стороні виграний. Німоту відбито з більшими втратами людськими і матеріяльними. Німота лишила своїх 35 трупів на полю бою і оставила 2 полк[ових] мінометы, 13 скор[острілів] легк[их] (“Кольт”), 80000 амуніції до крі[сів], 400 ручних гранат, 3 радьйоапарат[и] і 3 автомашини, багато печеного хліба і іншого дечого. Той бій провадив сотенний Довбуш.

Хотя й військо було добре, однак, тоді в тих теренах не мож було перебувати. Ато з таких причин, що німаки відступали з фронтом і заповняли всі села своїм військом, а ліса були опановані більшовицькими партизанами і в додатку ще ми; значить наш рух був більшовикам дуже знаний, тому що бачили наше військо і навіть мали переговори і т.д. Тож ми рушили в напрямку на захід.

По дорозі мали ми іще два поважні бої, оден в селі Перогівка, котрий тоже зістав по нашій стороні виграним. Німаків було 185, а наших одна сот[ня], котрою провадив сот. Довбуш. Німаки оставили на полю бою 37 вбитими, ми здобули одну автомашину, пару "Кольтів" і амуніції, а з нашої двох забитих.

А третій бій відбувся в селі Канівка. Це село Канівка лежить в степу Каменець-Подільської області, над Збручем. З обставин маршруту ми заквартерувалися вже дньом в цім селі. В других селах доокола стояло повно німаків.

В десятій годині дня зачався бій з кількакратно більшою силою атакуючих німаків. Німаки зайняли були вже половину села, де сотенний Сокіл вигнав у завзятім бою німаків зі села. Було так, що ішли на рукопашні бої, кидали гранати через хати і так виганяли німаків зі села. В той час командир Саб[люк] вислав горою за селом чоту, котра спричинила собою панічний відступ німаків.

Цілий день німаки наступали, однак всі наступи були відбиті з великими німецькими втратами. Аж надвечер німці вжили танків і літаків, та й запалили село, де наше військо містилося. Тоді ми мусіли відступити. Скористали ми з того, що дим з горіючого села ніся на поле і тим зробило нам добру заслону до відступу.

Втрати по нашій стороні 4 вбитими, а німаків 222. В тім бою визначилось 5 друзів, котрі побачили танкі, пішли охотно з кулеметом і гранатами навпроти де потрапили здержати танкі, обстр.• і повернули живими назад до групи. Дальше відділ потяг в Галичину, та й я при ньому.

З Перемишлянщини я виїхав на Во[линь] до др. Пр.* Це було 24 лютого 1944 р., коли я прибув туди і зконтактувався.

(1-ий звіт короткий за німецької дійсності.)

С[лава] У[країні!]
Г[ероям] С[лава!]

18/XI.44

/Гармаш/

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 35, арк. 148-149. Оригінал. Рукопис.

---

* *Так у тексті. Певно має бути:* Провідника

№ 107
ЗВІТ № 2 З ДІЯЛЬНОСТІ “ГАРМАША”

№ 2 *19 листопада 1944 р.*

ЗВІТ № 2

Дня 5.III.44 вирушив я з Волині в напрямку на схід разом з др. Батьком. В той час була з нами одна сотня війська з сотенним Лемком, котра була призначена на Уманьщи[ну].

З початку мали ми маршрут через Галичину. По дорозі до нас долучила сотня Боруна, котра не пішла на Схід в свій час будьтоби через неможливість перейти Збруч, що був обсаджений німаками.

Також долучив до нас по дорозі курінний Хмара, сам, без війська, де др. Б[атько] наставив його курінним тих двох сотень, що були при нас.

Фронт застав нас в Борщівщині над Серетом. Переходили ми фронт в той спосіб, що всі зброю заховали по селах і самі законспірувалися як місцеві. При переході фронту втратили ми всі табори, як коні верхові, табор[ові] і вози.

Було в нас умовлено, що скоро по переході фронту маємо зійтись в визначеному місці. Тож з причин довшого часу лінії фронту в тих селах, що наші війська перебували, більша часть війська не видержала, а головно командири. Вийшли скорше і на власну руку потягли десь на північ.

Тож з нами з усього війська осталась одна чота війська та оден чотовий Войвода і заміс[ник] сотенного Боруна Шуляк.

Після фронту зійшлися ми в Циганському лісі де домобілізували до тої чоти ще місцевих новобранців та деякі шуцмани зі східних областей України. І в силі 130 люда вирушили на Схід. Сотенним сотні назначено др. Шуляка.

Вимашерували ми на Схід 5.V.44. Машерували всі пішком. Спосіб маршу був такий: ночею машерували, а дньом кватирували в лісах, з вечора вступали в село де здобували харчів, на місці дещо поїмо і як змога беремо дещо на дорогу. Однак, не могли ми свого маршруту законспірувати.

Потім бачили ми, що НКВД висилало своїх шпьонарів до нас на кождий наш постій до тої міри, що аж приходилось нам деяких осіб усунути, які призналися були, що [в]они прийшли до нас по завданню, вислані від НКВД.

Машерували ми з Галичини з Циганського лісу через Каменець-Подільщину на Винничину. Останок нашого маршу був назначений на Винничині в брусленівських лісах.

20 км перед нашим місцем останку я остався з другом Батьк[ом] і з десятьма бойовиками, щоби усталити зв'язки та запізнатися з тим[и] які мали бути стисло між нами, ато Умань, Винничина, Каменець-Подільщина і Захід.

В той час друг Батько, як відомо впав з причини провокації чи облави. Також разом з ним 6 бойовиків.

Я 25.V.44 віднайшов нашу сотню до якої я долучився. То було на другий день по розстанні з др. Б[атьком].

На місці коло сотні було комсоставу такий склад: др. Юра, як замісник Б[атька], сотенний Шуляк, три чотові, ато чотовий Нечай, Матрос і Войвода та Лихо, який мав би мати Безпеку. Я сам не мав там права щось рішати тому, що я мав призначення не в тому терені.

Від часу коли ще наша сотня прибула в тії ліси, то ми маневрували тільки тими лісами з тим, що ходили на села по харчі, головно до Колюдів. Та на селі [В.]-Сандраках, в зелену суботу, вдень заманіфестували як УПА. То було з нашої сторони провиною, що не зуміли ми відчути того, що НКВД з облавою за нами вже слідкує.

Тож на другий день по нашій маніфестації заскочили нас закватированих сплячими в лісу, де ми однаково звели з ними бій нерівний. Наші втрати в бою 10 забитих, а 12 ранених. Втрати більшовиків 72 вбитих і невідомо ранених.

Причина наша заскочення така. 1. Що ми закватирували зараз близько цього села в якому були появились вдень перед тим, а друге, що чотовий Войвода, який сам впав в тому бою, мав старшину службового в сотні, заспав і не вислав розвідки та патрулі по лісу. З того бою ми мусіли відступити в другий ліс.

Зараз на слідуючий день злучили ми з Олегом і Саблюком. Друг Олег перебрав все військо під свою команду і надав такий порядок. Усіх важче ранених розіслав з місцевими людьми по селах по знаних троха своїх хатах, а дві чоті з чотовими на чолі, надав їм план праці (і місце пункту стрічі), розіслав з людьми в терен до дії. Визначені терени: Нечай пішов в Калинівський район, а чотовий Матрос в Хмельницький і Летичівський район[и].

По розісланню людей в терен, на другий день більшовики розпочали на нас поважну акцію. Мож було відчути, що була провокація від нас тим, що дуже точно було відомо більшовикам де ми перебуваємо та де наші зв'язкові пункти.

Ми остались без війська, тож не мали сили ставити жодного опору перед ними. Одним словом гнали нас усюди де ми тільки появимось.

Ми осталися вчотирох, ато С., Ю., Л. і я. Перебували ми цілий місяць в теренах Винничини. Тож більшовики стояли тоже цілий той час в лісах і по селах. Ми за той час довідалися, що майже всі ті наші ранені, що були по селах, НКВД забрало їх. А ті місцеві східняки, крім двох, зголосились на НКВД.

Тож 7.VII.44 я вирушив разом з вищезгаданими друзями в напрямі на Уманьщину. Прибув я туди 28.VII.44. Тож на тому знаному зв'язку (м) не мож було в'язатися, тому що ті люди були вже в той час всипані. Тому, що там в тому районі тоже стояло військо усюди і збіжжа були вижаті, неможливо було перебуватись, ми рушили на Захід.

На Уманьщину з Винничини ішли ми через дашевські і гайсинські ліси. А назад повертали південною стороною, ато через Трансністрію. Це було нам цікаве побачити, які туди обставини життя, та як населення ставиться до нашої справи.

29 вересня перейшли ми Збруч до Галичини, де зараз пов'язалися із нашими людьми і зв'язками, дійшов я аж на останнє місце свого (призначення) приділу.

Постій 19/XI.44 р.

Слава Україні!
Героям Слава!

/Гармаш/

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 35, арк. 150-151. Оригінал. Рукопис.

№ 108
ЗВІТ ПРО РЕЙД ПО КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКІЙ І ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСТЯХ ПІДРОЗДІЛІВ ВОЛОДЬКА І ПАНЬКА

23 листопада 1944 р.

УПА-Південь
Відділи Володька і Панька

ЗВІТ
з рейду по Кам'янець-Подільській і Вінницькій областях
від дня 29/7 до15/11.1944 р.

Ішли через село Моронівку, Теофіпольського району і зловлено одного стрибка, літ шістьдесять із крісом: його відпущено і кріса повернено.

Дня 14/8.44 р. Роззброєно в селі Аркадіївцях, Красилівського р-ну голову колгоспу і двох стрибків. Забрано фінку, десятку і кріса.

Дня 15/8.44 р. З жіночої розвідки Володькового відділу здезертирувала одна дівчина, псевдо Віра – з села Оришківці Лановецького р-ну.

Дня 16/8.44 р. Відпущено чотового Жука, стр. Нечая та дівчат, котрі працювали в розвідці, з причини їхньої хвороби.

Дня 16/8. 44 р. Здезертирувало з Володькового відділу трох стрільців: Чорноокий, родом з Підкаміння, Голуб, село Круки коло Дубна, Пошукай, р-ну Остріг. Пошукая зловлено і засуджено на розстріл, що і виконано.

Дня 21/8.44 р. Вислано о год. 6.20 по обіді двох стрільців по воду: Чайку (Пилипчук Панас), село Мощаниця В[елика] р-ну Мізоч і санітаря Чубатого із Дубенщини. Замість принести води, дали за лісом п'ять стрілів і повтікали, при чому забрали від ком. Володька карту нашого маршруту.

Дня 28/8.44 р. Пішов бунчужний Яничар і роєвий Нива по картоплі до гаївки і там попали на більшовицьку засідку, котра їх обстріляла і вони до відділу більше не повернули. Того дня більшовики ішли облавою на той ліс Старо-Сінявського р-ну.

Дня 31/8.44 р. Роззброєно в селі Миколаївці Літинського р-ну, одного лейтенанта: забрано одну фінку, його відпущено.

Дня 6/9.44 р. Розстріляно п'ять стрільців з відділу Панька: Ясеня, Чижика, Сокола, Пройдисвіта і Кручу, котрі були агентами НКВД.

Дня 11/9.44 р. О год. 20 пішов ком. Володько з 12 стрільцями по харчі в село Сахни, Летичевського р-ну. Прийшов до колгоспу, поставив заставу: Кужеля, Гірняка. Під час роботи в колгоспі підійшло до застави двох невідомих осібняків і спитали: "Ето кто?" "Свої" – відповідають і почалась між ними розмова. Під час розмови підскакує до стр. Гірняка один з них і хватає за кріса, а до другого кричить: "Хватай гранату". Стрілець Кужіль посипав по них з кулемета, від якого упали вони трупами. Пізніше довідались від рахівника колгоспу, що це були прислані люди від НКВД в село на невідому роботу.

Дня 23/9.44 р. Роззброєно в селі Погорілому Летичевського р-ну одного лейтенанта, Петрова Сергія Григоровича, нар. 1915 р., котрий був доставщиком збіжжа Летичевського р-ну; забрано від нього "Наган", його відпущено.

Дня 2/10.44 р. Забрано від голови колгоспу Федосія Григора, нар. 1903 р. село Чудиновці р-ну Хмельник, через те, що він був собака для населення. В нього забрано 7 пар чобіт.

Дня 10/10.44 р. Забрано одного кріса від голови Ярка, село Янівці Летичевського р-ну.

Дня 22/10.44 р. Пішли ми в село Зіновиці по харчі, затрималися ми тут дві години і рушили в дорогу. По дорозі зловили стрибка Колсуховського Франка, нар. 1925 р. село Копсухів Хмельницького р-ну, нац. поляк, котрий зізнав, що їхав до Копсухова повідомити НКВД, що в селі є повстанці і зізнав, що в Копсухові є 7 НКВД-истів і 13 стрибків. За донос до НКВД його розстріляно.

Дня 24/10.44 р. Здобуто в селі Копсухові дві фінки, 20 шинель, 10 шапок, 5 штанів і зліквідовано всі папері в сільській управі.

Дня 25/10. Пішли стрільці до села Росохи Летичевського р-ну здобути харчі. Ідучи селом почули крик. Негайно окружили цю хату, стрілець Огірок ввійшов у хату де застав голову с. управи, котрий схватив кріса і намірився на нього. Огірок не чекаючи вистрілив і поклав його трупом. В нього забрано шинель і чоботи. Пізніше довідалися що він був націон[альності] польської.

Дня 2/11.44 р. Під час нашого маршруту від ліса меджибізького до саду с. Аркадіївці по дорозі під час нашого відпочинку, коло села Ярославки, відбився від відділу політвишкільний Степовий, з яких причин не відомо.

Дня 5/11.44 р. О год. 20 пішли стрільці з чотовим Сашком в село Воскодавинці по харчі. Назбиравши харчів вертались назад. Чотовий Сашко з жандармом Рибою стрінули по дорозі голову колгоспу. На заклик "стій хто йде" впало два стріли з

револьвера і чотовий Сашко впав трупом. Пізніше виявилось, що затриманий голова був лейтенантом Червоної Армії, відпущений з фронту. Тіло Сашка забрано і поховано в восководинському лісі в Грибовій на Лановеччині.

Постій 23/11.44 р.

За ком. Панька
/–/ Пшеничний

ЦДАВО, ф. 3837, оп. 1, спр. 4, арк. 10-11. Копія.

№ 109
ОПИС БОЮ ПІДРОЗДІЛІВ УПА В ХРІННИЦЬКОМУ ЛІСІ

[Листопад 1944 р.]

ОПИС БОЮ
в хрінницькому лісі

Була год. пів до одинадцятої. Росив дрібний листопадовий дощ, який часто замінявся в сніг і швидко танув на незамерзлій чорній ріллі. Командир вийшов оглянути пункт зорення для зірця. В той час інший алярмовий повідомив про гуркіт машин від сторони шоси, яка тягнулася на віддалі 1 км від нашого місця постою. Під час розмови командира з алярмовим, в напрямку шоси вибухло кілька стрілів і серія з кулемета на досить близькому віддаленні. Після цього почалися зриви мін та густі гарматні стріли.

Всі відділи заалярмовано і ми почали готовитись до контрнаступу. Швидко повискакувавши з хат, одна частина заняла оборону, а друга почала відступати в ліс. Приняти всім оборону було невигідно тому, що ворог наступав з трьох боків лісу, а перед нами лишалося чисте поле.

Після деякого часу ми були всі в лісі і заняли спільну оборону проти більшовицьких кровопійців. НКВД-исти в той час підступали блище до хат, де були закватировані відділи. Почалась грабіж: ловили худобу, коні, свиней, грабили хатнє майно і забирали все, що попадало в руки сталінським бандам. Почали палити за порядком всі будинки, там, де навіть не кватирували відділи ніколи.

Від год. 11-ї до 14-ї дня гуляли червоні по хуторах, знущаючись над мирним населенням: з грубими лайками били людей

прикладами, кричали і залякували. Сексоти, які були з ними, показували на всіх підозрілих осіб. Під час густих стрілів з однієї хати троє дітей, налякавшись, почали втікати в ліс. Більшовицькі сатрапи почали стріляти по них з кулемета і одне за другим дитя падало вбите на землю. Мати цих дітей, не зважаючи на кулі, вибігла з хати, і побачивши жахливу смерть дітей, побігла повідомити повстанців про терор і знущання НКВД. Вона в розпуці оповідала, як діти хотіли спасти своє життя і бігли від горіючої хати та падали від ворожих куль. З криком звернулася і побігла назад до своїх вмираючих дітей. Не вспіла ще поглянути на всі трупи дітей, як вже сталінські садисти почали кричати до безборонної жінки: "Руки вверх". Жінка впала на землю. НКВД-исти схопили її і повели з собою. Довго мучили і били її, розпитуючи, що вона знає про "лісових бандитів", одначе жінка мовчала. За кілька годин в смертних муках скінчила своє життя.

Рівно о год. 13-ій 30 хв. наша застава почала обстрілювати ворожі застави і після кількох хвилин [ми] зліквідували їх. Влучним пострілом з гранатомета ми вбили 8 осіб і невідому кількість ранили. Ця застава була розташована від нас на 120-150 м. Другу заставу цільно обстріляли з кулемета. Більшовики почали наступати з противної сторони, уважаючи, що наші сили зконцентровані в напрямі другого лісу, який граничив з тим. Наша розвідка, яка діяла по всьому лісі, завважила ворога і швидко донесла командирові.

Командир Ломоніс дав наказ Черкесові і Меткому, щоб негайно приготовилися до контрнаступу. Черкес враз із Ягуром розложили свої війська проти ворожих наступаючих військ. Більшовики підійшли близько до нашої лінії, не сподіваючись протинаступу. В ту мить наші відкрили раптовий вогонь зі всієї автоматичної зброї. Між червоними зчинився крик і зойки ранених. Удар був не тільки фізичний, а ще більше моральний, бо ворог не доцінював наших сил, поки не переконався, дістаючи смертельний удар. Почулося грімке "Слава" і одночасно заграли всі кулемети в руках відважних кулеметчиків. Червоні відразу почали частинно відступати, поки не підтягнули більшої сили, а потім знову з криком "Ура" пішли в наступ. Довго намагалися зрушити наш відділ з місця, одначе се було безуспішно. Ворог був розташований на віддалі не більше 30-40 м від нашої лінії. Стріли зі всякого роду зброї зливалися в одну звукову хвилю і творили якийсь страшний шум, за яким не було чути найблищої розмови своїх товаришів. Українські революціонери билися гордо і завзято, ні на крок не відступаючи назад. Кожний знав, що вдержання хоч і в найбіль-

шому вогню стане запорукою збереження власних сил, а ворога остаточно заломить.

Бій тривав 3 години без перестанку. Стріли не вгавали ні на хвилинку, все кіпіло, наче в пеклі. Закидали ворога гранатами, а він в замішанні раз відступав, а потім наступав знову. Ми витривали до кінця, не заломавшись як фізично так і морально. Почалось смеркати. Сріли втихли, лише час-від-часу було видно ворожі ракети, які освічували поле бою і ті жертви, які лишив ворог як стократну заплату за попалені хати і ті невинні мертві діти враз зі своєю найдорожчою мамою – вірною патрійоткою свойого народу.

О год. 5-ій вечером ми зробили збірку всіх відділів і побачили, що між нами немає одного друга-кулеметчика з відділу Ягура, який довший час косив своєю зброєю ворогів. Ворожа куля пробила гарячі груди завзятого героя-борця за свій нарід, за свої права, який не жалів [ні] крови ні життя свого, яке для нього було найдорожче.

Бій був нерівний. В стократ чисельно сильніший ворог увесь час намагався окружити і знищити українських відважних воїнів-борців, які стоять в обороні свого і всіх поневолених народів. Але всі ворожі заходи і пляни були перекреслені геройською поставою українського революціонера. Не помогла ворожа модерна зброя, не помогли грубі стінки панцирних машин, ані гармати і міномети, а врешті і ті, які привели і показали, де якраз находяться "українські бандити", щоб тим самим було легше окружити і знищити. Все осталось навпаки, не так, як думав ворог. Довго прийдеться залічувати ті рани, які нанесли йому українські повстанці. Він ще тієї самої ночі, як хитрий лис, викрався з лісу, боячись окруження, бо мовляв: "Здєсь навєрно около 5000 бандітов і нє только бандєровцев, а должни бить власовци і поляки вмєстє, общєм всякая сволоч".

Ворог лишив на полі бою біля 50 осіб вбитими і невідомо скільки ранених. На другий день в р-ні ховали прилюдно 12 старшин і підстаршин, а бійців, яких гнали перед собою на передову, закопали скрито в трьох ямах.

З нашої сторони був один вбитий і 6-ох легко ранених та один тяжче.

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 66, арк. 348-349. Копія.

№ 110
ЗВІТ ПРО РЕЙД ПО ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

14 січня 1945 р.

ЗВІТ

з рейду по Вінницькій області від 29.VII–15.XI.44

Стан відділу перед рейдом 20 чоловік і 3 дівчині.

По наказу ком. Ясеня і Вира я мав відійти в райони Вінницької області, там діяти і закріпитись на зиму, рівно ж зв'язатися там з іншими відділами як Виром, Паньком і т. д.

Подано мені напрямок маршу – північною стороною поза Шепетівку й Полонне на Калинівку у Літинський район. Ком. Панько мав іти прямою наводкою (полудневий схід) на Літин. Одначе ці напрямки маршрутів не були добрі в цей час (і карт не мали) тому ми з Паньком рішили йти разом, створили з двох один міцний відділ та вибрали третій маршрут, котрим і пішли, а саме: Кордишів, Молотьків, колківський ліс, терешовецький ліс, біля Красилова в ліс катюринський, Маломолинці, Ігнатівці, бабинський лісок, в Чудинівцях перейшли р. Буг і пішли в трибуховецький ліс, Літинського р-ну.

Звідти почали оперувати по р-нах: Літин, Хмельник, Лятичів, Волковиниці. Дії були характеру пропагандивного та здобування харчів. В деяких голов, партійців, котрі зле обходились з населенням, забирали одяг, взуття, бо цего вимагали потреби повстанців. Чогось більшого зробити ми не були спроможні, бо в нас шалів тиф: 23 повстанців в тому числі я і ком. Панько лежали в корчах через півтора місяця майже непритомні. Медикаментів, ні лікарств не було жодних, не було відповідних місць, де б можна перележати. В цей час мали зв'язатися з ком. Виром, від котрого мали отримувати дальші накази, але зв'язку жодного не віднайшли. Шукали інших зв'язків – нічого не вийшло. Через три місяці ми рейдували, намагались закріпитись і втриматися до днів революції, але обставини складалися так, що не було можна.

Дня 30.X.1944 р. на відправі командирів, де були присутні ком. Панько, Володько, Короткий, ком. ПЖ Пшеничний, рішили вернутися в західні терени зі слідуючих причин:

1. Тяжка хвороба – тиф виснажив повстанців. Надій на краще не було.

2. З причин тифу не забезпечили себе і не підготовились на дальше перебування, на зиму.

3. Не пов'язались з вищим проводом, ані з другими відділами.

Дня 1.XI.44 р. ми вирушили на захід через р-ни: Волковинський, Меджибіжський, далі між Базалією а Чухелями до Молотькова (10.XI.44 р.).

Дня 15.XI.44 р. [в] Ґрибовій, біля Лановець нас окружили (навів сексот) біля 300 більшовиків. Почався бій в 1-ій год. попол[удні] і тривав до 5-ї. Більшовики били з різної зброї – міномети, гарматки. Стрільці бились героїчно, до останнього віддиху, та внаслідок переважаючих сил бій скінчився для нас трагічно: впало 20 стрільців і 3 дівчині-розвідчиці. Впав ком. Панько. Ранений – сам себе дострілив. 7 повстанців було ранених в тому числі я, Пшеничний, політвиховник Кленовий (ранені не тяжко, зараз вже майже здорові). Решта стрільців здорових подалися в свої терени. Короткого зловили живого й зараз сидить в тюрмі в Ланівцях. Відділ перестав існувати.

Постій, 14.1.1945 р.

/–/ Володько

Додаток

СПИС ПОВСТАНЦІВ,
яких стрінула інша доля

Жук –
Голуб –
Нечай –
відпущено на Захід з хворими дівчатами.

Круча –
Пройдисвіт –
Ясен –
Сокіл –
Чижик –
розстріляно за співпрацю з НКВД. Всі вони східняки. Їх завдання було псувати автоматичну зброю і стріляти командирів.

Віра – розвідчиця здезертирувала.
Яничар –
Нива – пропали, пішли без дозволу по картоплі, попали на засідку і більше до табору не вернулися.

Сашко – згинув з руки голови сільради, партійця, коли пішов по хліб в с. Воскодавниці.
Пошукай – розстріляний за свідому дезерцію.
Степовий – політвиховник – відбився.

Точні протоколи й звіти з поодиноких дій вже вислані до проводу ком. ПЖ Пшеничним.

Постій, 14.I.1945 р.

/–/ Володько

ЦДАВО , ф. 3837, оп. 1, спр. 4, арк. 8, 9. Копія.

№ 111
ЗВІТ ПРО РЕЙД ПО ПІВНІЧНИХ РАЙОНАХ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

14 [серпня] 1945 р.

ЗВІТ З РЕЙДУ
по північних районах Кам'янець-Подільської області

1. Маршрут

Дня 16.VII.1945 р. відмашеровуємо згідно з завданням з Ілавецького лісу (Крем'янеччина) на східні райони України. Стан відділу 1 – 26. Дня 19.VII в с. Вілія переходимо б[увший] кордон. На східних теренах переходили райони почавши від Острога: Плужне, Заслав, Славута, Судил[к]ів, Полонне. По дорозі заходили до слідуючих сіл: Радигош, Закерниче, Хотинь, Стороничe, Співак, Барборів, Клементиновичі, Милованка. Крім того стрічали людей і говорили з сіл: Мазюрка, Гурщина, Станіславка, Коміни, Борисів, Мокрець, Сівки, Радошівка, Хуторі, Купіво, Нічплани. Проходити славутським лісом погано, через те, що цей ліс зрубують. В лісі є вузькоторові колєйкі, багато лісопильних заводів, торфовищ, та яки[хось] складів з амуніцією, біля яких є охорона. Днем по лісі їздять машини та вивозять дерево. Боїв я старався оминати, уважаючи це недоцільним, як рівно ж не будучи певний бойової вартости відділу. Я набрав враження, що коли б ми були зударилися з вояками-дроворубами і вони мали б жертви – то те погано вплинуло б на населення, котре як відчувається, дорожить життям тих військових, що перебувши хуртовину війни осталися живими. По селах є стрибкі, але коли почують що появилися „бандьори", усі ховаються без жодного стрілу.

Три рази оминули ми боїв. Перший раз наскочив на вартового один большев[ицький] розвідчик. Коли вартовий задержав його, то цей перестрашений скочив в кущі й зачав кричати: "Звод направо а звод на лево". Тоді ми перейшли в друге місце. На попереднім нашім постою було чути стріли. Другий наскок в рай[оні] Полонне, був поважний. За нами почали робити облаву більшою скількістю військ. По лісі гули машини з військом. Це тому, що ми "обробили" кілька колгоспів і кооператив, а зокрема останньої ночі кооперативу, колгосп (частину речей роздали між населення), зробили пропаганду серед населення. НКВД стягнуло сили з Полонного, Шепетівки, Ізяслава та тих, що були на косовиці чи на дроворубі. Наш вартовий побачив на 100 м від себе, що йде больш[евицька] розвідка чоловік з 20 нашим слідом – пильно розшукують. Ми перейшли з цього місця дальше й згубили за собою слід, бо вже роси не було. Тільки оставили на постою оправленого кабана, бо не було вже можливости забрати. Вони, передбачаючи наш маршрут дальше на схід, обсадили сильно східну частину ліса закватирувавши по лісничівках, хуторах та селах. Тому ми завернули на захід від цього місця, де були ворожі застави, але ми щасливо проминули.

Тоді я набрав переконання, що коли б ми ходили по селах й харчувалися в дядьків, силою в них забираючи та грабуючи їх – то можливо НКВД не дуже спішилося б на облаву. Але коли добре повестися з населенням й зо старостами, харчуватися з колгоспу, словами і вчинками робити протибольшевицьку (роботу) пропаганду – тоді НКВД негайно робить облаву. Маючи трохи харчів, ми 2 дні просиділи нігде не показуючись, а опісля завернули на південну частину ліса, звідки планували зробити випад вже на степову полосу. Та тут напоролися на фронтовиків, котрі безперервними колонами днем і ніччю йшли та їхали в напрямку Острога через Шепетівку, Полонне – на схід і всюди по селах були закватировані. Люде говорили, що це II-га Білоруська армія. Нам перерізали нашого маршу. Не знаючи точно, що це таке (брали можливість, що це така велика маса військ робитиме облаву) ми звернули назад. Перебув я з відділом на сході 19 днів. За тих 19 днів зроблено 200 км маршу, включаючи в цей рейд марші від дня коли перебрав відділ, цебто від 12.VII.45 р. до 13.VIII* зроблено около 500 км маршу.

В часі рейду по східних районах забрали від стрибків, старостів і одного лісничого – 5 крісів та один автомат. Власних втрат

* *У тексті помилково:* VII

не мали, крім одного стрільця, що згубився під час рейду. В зустрічі з населенням проводжено пропаганду, роздано частину літератури. Виконано кілька акцій на колгоспи і кооперативи.

2. Зустріч з населенням

В Плужанському районі стрічалися ми з населенням, яке ніби симпатизує з нами, багато чуло про нас. Це мабуть тому, що близько біля б[увшого] кордону. Коли ми на Плужанщині затримали під лісом дві жінки, що верталися з Шумська – хоч ми звернулися до них як червоноармійці, то одна з них починає говорити: "Аді – скидаючи сакви з плечей з харчами, – якщо б не та Западна, то ми були б вже давно погинули б: так нас Сталін вигодував, а щоб його... а щоб йому...". На полі стоїть трактор. Вона питає по якімсь часі розмови: "А ви чому не розіб'єте його?" – показуючи на трактор. "Я знаєте трактористка, але не роблю на ньому бо й мене заб'ють. А ви скажіть чи будете стирти зо збіжжям палити? Бо люди говорять, що ви коли б хотіли то могли б усе понищити". Ми відказали, що як ми можемо збіжжя палити коли люде й так голодують. Друга жінка мовчала, лише траслася як в пропасниці.

Один дядько з цього р-ну говорив: "Пару днів тому були в нас слухи, що бандерівська розвідка появилась під Куневом й через те стрибкі й НКВД втікло з Плужного в Шепетівку". Загальньо населення нарікає на Сталіна, чи радше на поганий лад, нема що їсти, прийшлося б з голоду подохнути, але ще Богу дякувати що є Западна, таки все туди і дещо купиш з'їсти. Дядько говорить: "Таки в Западній люди мудріші як у нас, не хотять колгоспів. Там хоч дещо може сховати собі хазяїн, а тут що з поля зберуть то сей час до Москви везуть". Говорять "харашо жить – вже лучче нема куди"... Баби говорять, що хоч Сталін забрав Німеччину, то однак казала якась ворожка, що Україну має завоювати якась влада, про котру сьогодні мало чути і сама ще маленька.

З села Сторонище засудили дівчину на 6 років тюрми за те, що втекла з праці з шахт Донбасу й говорила, що там голод. Прохарчуватися в селян важко бо не мають. Я мав такий випадок: зайшов до тітки під вікно і застукав, і вдаючи червоноармійця гукаю щоб відчинила двері, а тітка з хати говорить відразу (не питаючи хто й чого): "Діточки мої любі, їй бо що нема в мене чого їсти, ані хліба, ані молока". З колгоспу можна забрати ялівку, вівцю чи кабана. Але це сильно розконспіровує і робить багато шуму довкруги. Хоч ми усі умундоровані в червоноармійську форму, говоримо по совітськи то в більшости випадків дуже

скоро громадянин східних областей "розшукує" хто ми в дійсности є і відразу давай на нашу нуту грати: погано жить, що б не ті колгоспи то можна було б жить, нема то як собственность і т. д. Дядько з р-ну Плужне сказав таке: "Я чоловік малограмотний і мало на тім розуміюся, але чув я від сина що працює в адміністрації, ті що дещо понімають нарікають, що Україна в Совітськім Союзі є лише на те, щоб пшеницю в Москву доставляти, а нарід український до її послуг. Це говорили по тім як Сталін висловився що руський народ мудріший й дорожчий над цілий СССР. Це для нас обидно".

Говорив я з одним чоловіком (р-н Шепетівка, с. Купіво) котрий не нарікав на злиденне життя, на свою старість і каже не тільки він самий, але весь загал народу так думає. "В нашому селі носили сіно воєнні, то тоже нарікали на все, одне НКВД задоволене". Тоді я починаю, що якби колгоспи були дійсно власністю села і ділилися зібравшими продуктами то й колгоспи не були б страшні. А він та те: "Як будуть тільки колгоспи – які б вони не були то я вже знаю що добре не буде. Нема то як собственность". І давай вихваляти самостійні господарства.

Р-н Полонне. Зайшли до одного колгоспу, забрали кабана, а з кооперативи деякі продукти. В той час саме приїхало до села мандрівне кіно, до цего прилісного села. Вже зібралося трохи публикі й ще сходилися. Коли хлопці зайшли туди, люди почали розходитися, хоч ми нічого не нищили, а ще й заставляли щоб продовжувати своє діло. Та кіномеханік, коли почув що "бандьори" в селі – покинув усе і втік. Було там з 10 воєнних, котрі косять сіно і ті теж поховались. Йдемо вулицею перед нами пару дівчат йде й співає на ціле горло: "Ой Семене, Семеночку". Коли перестали, тоді хлопці гукають: "Співайте далі". Тоді одна відгукує: "Я б співала та мати не нагодувала". На це один повстанець: "Мати нагодувала б та Сталін не дає". Тоді чуємо: "Ай, ми думали, що це наші воєнні". Значить пізнали хто ми і зараз розійшлися. Село завмерло. Ніхто нечичирк, тільки повстанці господарують.

З одної хати вийшов хлопець літ коло 20. Я затримав його та став дещо питати. Виявилося, що він приїхав з Німеччини два дні тому, де був силою за німців вивезений, вигляд інтелігентний. Питаю як там було, а як тут. Тоді він стишує голос і говорить: "Може знаєте що в Німеччині не є медом, але тут дальше то само блятство що й колись. Їй Богу не видержу". В той час вибігає з хати його мати та наробить крику і плачу: "Ратуйте, пустіть його, він у мене тільки один дитина". Вона думала, що ми його заберемо з собою. Тож я йому сказав хай йде, щоб мати не робила

крику. А він скочив до матері тай каже: “Тихо мамо, не кричіть, це кращі люди за наших усіх”.

В цьому селі забрали голову колгоспу і кооперативника, котрі нам допомогли “щиро” інформаціями і у видачі речей. Коли ми їх відпускали, а самі відходили з села, тоді сказав голова: “Знаєте, ми про вас різно чуємо, говорять що ви вбиваєте всіх голів і старостів як лише зловите”. На те я йому відповів: “Це все не правда, тепер самі бачите. Цю брехню кидає на нас НКВД, тому, що б нас боятися й не говорити з нами. Хтось мусить бути головою і старостою в селі. Ми це знаємо. Лише щоб цей голова був добрий для селян, щоб не додавав ще від себе того сталінського ярма. Щоб був за народ і нам не шкодив. Ми не прийшли сюди над такими головами робити суд. Злого голову самі люде осудять, коли прийде час, бо вони його краще знають. Ми прийшли щоб бачили люде, що не всі українці годяться на сталінське ярмо, що таки правда побідить. Ми воюємо лише з НКВД, котре держить народ в ярмі”. На це вони відповіли: “Да, да правильно”. Дав їм трохи літератури й відпустив домів. Зате на другий день приготовили на нас добру облаву, так що ми зреклися й того кабанця, котрого взяли в їх в колгоспі. Один дядько оповідав, що за попередніх совітів був висланий, за німців повернувся, а зараз мусить працювати на колгосп – а не на себе, каже: “В нас якось пішов чоловік до ліса косити і вже не вернувся до сьогодні, кажуть що повні ліси бандерів, але ви пробачте що я так називаю”. Одним словом дипломат.

Коли ми кватирували в лісі поблизу хуторів Мальованка, р-н Полонне, чули, як попід ліс ходили малі хлопчики з калаталками-деркачами й вигукували: “Бандьора вихади”. Перед вечером ми вийшли до них як воєнні й питаємо найменшого, років з 6: “Що це таке?” – на каталку. “Це на бандьорів” – відповідає. Тоді старший, років з 8, звертається до малого: “Цсс” – і цей замовк. І цей 8-ій пацан нас “розкусив”. В с. Нічпланах, р-н Полонне відремонтовано вже за цих совітів церкву (без хреста), ходять туди старики. Є і священник. “Та який це священник” – говорить старий дядько до нас, – “Коли він давніше працював в рай[онному] НКВД в Полонному. Якже ж він може бути священником, хоч хреститься?”. Заходили ми часто до хат прохарчуватися як воєнні. Господарі мовчки, похмурі дають що мають. Хлопці повечерявши – мимо своєї волі хрестяться, тим себе деконспірують. Господарі роблять великі очі і оживають: “Та не йдіть ще, розкажіть що нового...”. Усі, хто попав в наші рукі, відразу грають на нашу мелодію, однак слідять котрий рух, напрям і по звільненні зголошують до району.

Стрічали таке, як дядько чи тітка зауваживши нас і здалеку, кидає усе і втікає, залишаючи граблі, кошик з чимсь і т. д. Населення лякається нас. Одні чесні бояться щоб НКВД не пришило їм зв'язку з нами, другі вислужники НКВД – перед карою. До того брехлива пропаганда НКВД про нас теж лишає наслідки. Підходимо під село: співи, крики. Та коли довідаються що бандьори в селі – усе завмирає. Є багато вдома вже мужчин. Як зайдеш до хати де є здоровий мужчина, то цей зараз перетворується в хорого (так, як в Західній Україні як приходять большевики на облаву то бабцю зараз голова чи зуби болять), а тут глядиш штани чи рубашка з НКВД хороша висить. Але ті справжні колгоспники – обідрані, босі й голодні. Куска хліба рідко найдеш. Є доволі воєнних інвалідів. Теж живуть нужденно, нарікають на владу. Прим. один інвалід без правої руки – дістає місячно 62 крб. (с. Мокрець, р-н Заслав) і більше жодної допомогі чи опіки. Якщо хоче жити то мусить іти до праці як сторож і т. д.

Загально передбачається в східних областях України голод, котрий вже є в деяких районах. Урожай цього року дуже мізерний. Кажуть дядьки, що через те, що німці погноїли землю штучними навозами й тоді вона краще родила, а як перестали то врожай гірший, як взагалі негноєне. Населення проти сього страшного визиску, мріє про зміни, але надії вже цього року слабші як минулого. Коли ми роздавали літературу то вперш за все дивляться на рік видання й дивуються що в 1945 році видана.

14.VIII.*1945 р.

/–/ Гармаш

ЦДАВО. ф. 3833, оп. 1, спр. 122, арк. 15-17. Копія.[1]

1 Тотожний текст: ДА СБ України, ф. 13, спр. 398, т. 5, арк 193-195.

* *У тексті помилково: VII*

РЕЗЮМЕ

До другого розділу збірника увійшло 55 документів формувань групи (військової округи) “Богун” (“Донбас”) та крайового командування УПА-Південь, що діяли на півдні Волині (територія Рівненської, Тернопільської областей) і Поділлі (територія Тернопільської, Кам'янець-Подільської, Вінницької, Київської областей) та в інших прилеглих регіонах. Документи розділу за тематикою розподілені на шість частин-підрозділів (документи № 57-111).

У першому підрозділі представлені три документи командування та формувань групи “Богун” (документи № 57-59). Це накази командира групи “Романа” (П. Олійник) від 16 квітня 1944 р. з висловленням признання повстанцям 225-го з'єднання і від 18 квітня 1944 р. про організацію почотів командирів куренів і сотень (документи № 57-58). Окремим документом, що ілюструє діловодство загону командира “Босоти” (М.Токар) є замовлення від 1 червня 1944 р. на постачання харчів (документи № 59).

Другий підрозділ представляє діяльність Служби безпеки військової округи та генеральної округи. До нього увійшли накази референта “Осики” від 10 і 26 травня 1944 р. про організацію мережі СБ і в агентурно-організаційних справах та повідомлення про агентурну діяльність НКВД і НКГБ від 24 грудня 1944 р. (документи № 60-62).

Третій підрозділ склали накази командування та керівників окремих підрозділів УПА-Південь від 1944 і 1946 рр. (документи № 63-67). Серед них накази командирів УПА-Південь “Ле” (“Леміш”, В. Кук) і “Гармаша” від 6 березня 1944 р. і 26 травня 1946 р. в тактично-оперативних та номінаційних справах (документи № 63, 67). Діяльність окремих підрозділів ілюструється наказами командирів “Софрона” і певно “Шуляка” від 8 і 3 травня 1944 р. (документи № 65, 66).

До четвертого підрозділу увійшли організаційні та політично-пропагандивні матеріали від 11 лютого до липня 1944 р. (документи № 68-73). Серед них інструкції і настанови з діяльності для членів визвольного руху (документи № 68, 70, 72) та повстанські відозви до населення і червоноармійців (документи № 71, 73). Окремим виданням журналу “Український Перець” представлена повстанська гумористична преса (документ № 69).

П'ятий підрозділ становлять звітно-інформативні документи УПА та запілля від 30 січня 1944 р. до 31 січня 1945 р. (документ

№ 74-89). Частина звітів узагальнено висвітлює діяльність руху і суспільно-політичне становище в тилу наступаючої Червоної армії на Волині та у центрально-східних регіонах України (документи № 74, 75, 79, 85-87, 89). Декілька звітів представляють бойову, організаційну і виховно-вишкільну діяльність більших угрупувань УПА ("Богун", "Донбас", "Холодний Яр") під командуванням "Романа" (П.Олійник) та "Ясена" (М. Свистун) (документи № 78, 80-84). Два подібних між собою звіти узагальнено описують тактично-оперативну діяльність повстанських формувань під час операції ВВ НКВД у кременецьких лісах і найбільшу за масштабами битву УПА 24 квітня 1944 р. в районі села Гурби (документи № 76, 77).

Шостий підрозділ містить звіти про рейди і діяльність окремих формувань та командирів за період від 24 січня 1944 р. до 15 серпня 1945 р. (документи № 90-111). Серед них особливий інтерес для читачів можуть мати інформації про рейди підрозділів УПА під командуванням "Бистрого" (Я. Білинський), "Саблюка" (О. Качан), "Балабана", "Ягура", "Панька", "Володька", "Гармаша" (документи № 90, 91, 93, 98, 101, 106-108, 110, 111). Частина звітів описує бої повстанців в районі сіл Буща, Обгів (Соснівка), Репіще, Малеве, хрінницькому лісі та інш. (документи № 95-97, 99, 100, 105, 109). Окремий комплекс документів склали звіти про діяльність під час східного рейду у вересні 1944 р. підрозділу "Дніпро" (документи № 102-104). Два окремих звіти відображають зміст політвиховної роботи в підрозділах УПА весною 1944 р. (документи № 92, 94).

SUMMARY

Chapter Two of the collection contains 55 documents of the formations of the "Bohun" ("Donbas") group (Military Okruha: VO) and the krai command of UPA-South, which were active in southern Volyn' (the territory of Rivne and Ternopil' oblasts) and Podillia (the territory of Ternopil', Kam'ianets'-Podil's'kyi, Vinnytsia, and Kyiv oblasts), and other adjacent regions. The documents in this chapter are arranged thematically in six sections-subchapters (documents 57-111).

The first subchapter contains 3 documents issued by the command and formations of the "Bohun" group (documents 57-59). These are orders issued by group commander "Roman" (P. Oliinyk), dated 16 April 1944, which include recognition of the insurgents from the 225th formation; and a document dated 18 April 1944 about the organization of personal bodyguards for commanders of battalions and companies (documents 57-58). Another document, which describes the office work of the detachment headed by Commander "Bosota" (M. Tokar) is an order dated 1 June 1944 for provisions (document 59).

The second subchapter contains materials on the activity of the SB of the military okruha and the general okruha. These include orders issued by responsible leader "Osyka," dated 10 and 26 May 1944, concerning the organization of an SB network and with regard to agentura-organizational matters and announcements about the agentura activity of the NKVD and NKGB dated 24 December 1944 (documents 60-62).

The third subchapter consists of orders issued by the command and leaders of individual military units of UPA-South from 1944 to 1946 (documents 63-67). Among them are orders concerning tactical-operational and nomination matters, which were issued by the commanders of UPA-South "Le" ("Lemish," V. Kuk) and "Harmash," dated 6 March 1944 and 26 May 1946, respectively (documents 63, 67). The activity of individual military units is illustrated by orders that were issued by commanders "Sofron" and probably "Shuliak," dated 8 and 3 May 1944, respectively (documents 65-66).

The fourth subchapter contains organizational and political propaganda materials for the period 11 February-July 1944 (documents 68-73). These include instructions and guidelines concerning the activity of members of the liberation movement (documents 68, 70, 72) and insurgents' appeals to the population and Red Army troops (documents 71, 73). An issue of the magazine Ukrains'kyi Perets'

[Ukrainian Pepper] exemplifies the humorous insurgent press (document 69).

The fifth subchapter contains informational-report documents of the UPA and its rear line services from 30 January 1944 to 31 January 1945 (documents 74-89). Some of these reports generally highlight the liberation movement's activity and the sociopolitical situation in the rear of the advancing Red Army in Volyn and the central-east regions of Ukraine (documents 74-75, 79, 85-87, 89). A few reports describe the combat, organizational, and educational activity of larger UPA formations ("Bohun," "Donbas," "Kholodnyi Iar") under the command of "Roman" (P. Oliinyk) and "Iasen" (M. Svystun) (documents 78, 80-84). Two similar reports generally describe the tactical-operational activity of insurgent formations during operations conducted by the Interior Troops of the NKVD in the forests of Kremenets' and the largest battle fought by the UPA on 24 April 1944 in the vicinity of the village of Hurby (documents 76-77).

The sixth subchapter contains reports on raids and the activity of individual formations and commanders for the period from 24 January 1944 to 15 August 1945 (documents 90-111). Particularly interesting to readers may be information on raids of UPA military units commanded by "Bystryi" (Ia. Bilyns'kyi), "Sabliuk" (O. Kachan), "Balaban," "Iahur," "Pan'ko," "Volod'ko," and "Harmash" (documents 90-91, 93, 98, 101, 106-108, 110-111). Some of the reports describe insurgents' battles in the vicinity of the villages of Bushcha, Obhiv (Sosnivka), Repishche, and Maleve, and in the forests of Khrinnyk, and other sites (documents 95-97, 99-100, 105, 109). A separate group of documents consists of reports on the activity of the military subunit "Dnipro" during the eastern raid in September 1944 (documents 102-104). Two separate reports reflect the substance of political-educational work in UPA military subunits in spring 1944 (documents 92, 94).

Геть з України! Дереворит Н Хасевича

ГРУПА (ВО) “ЗАГРАВА”

№ 112-121
КОМАНДУВАННЯ ГРУПИ
4 березня – 16 травня 1944 р.

№ 112
НАКАЗ КОМАНДИРАМ УПА ТА КЕРІВНИКАМ ЗАПІЛЛЯ У СПРАВІ КОНТРРОЗВІДКИ

№ 3/44 *4 березня 1944 р.*

[a]-[...]44
№ 3/44 -[a]

Таємне

НАКАЗ

Референтам СБ, командантам надрайонів і районів, командирам загонів

На основі достовірних даних і фактів, інформую: в останніх днях НКВД порозсилало у наші терени з Рівного біля 200 сексотів на розвідку. На кожне село, хутір, призначено по одному чи по кілька сексотів – НКВД-истів. Між ними є багато місцевих запроданців, ляхів, бувших червоних партизан. Їм дано завдання: нав'язатися з місцевими сексотами, зорганізувати сітку сексотів, стежити за роботою і рухом "бандьоровцов", вникати у нутро нашої організаційної сітки, проводити розкладаючу роботу серед нас і про все доносити органам НКВД. Особливо НКВД використовує як сексотів різні нацменшини (туркменів, узбеків, білорусів і інш.), що під видом дезертирів приходитимуть до нас. На них треба звернути особливу увагу.

Виходячи з цього, наказую:

1. Посилити контррозвідку у ціх напрямках, обережність і більшу увагу у праці всім станицям СБ, відділам і підвідділам загонів (їх командирам), адміністративним робітникам запілля, боївкам самооборони по селах і хуторах.

2. Звернути більшу увагу на родини тих, що перебували, або перебувають зараз у червоній партизанці та на родини сексотів.

3. Контролювати всіх незнаних людей, що під різними марками (як дезертири з Червоної Армії, втікачі і інші) проходитимуть чи залишаться у нашім терені. Підозрілих передавати на станиці СБ.

Слава Україні!
Героям Слава!

Постій, дня 4.III.44 р.

Командир групи "Заграва"
/Дубовий/

ЦДАВО, ф, 3838, оп. 1, спр. 62, арк. 2. Оригінал.

№ 113
НАКАЗ КОМАНДИРАМ ЗАГОНІВ В ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СПРАВАХ

№ 22 *7 березня 1944 р.*

УПА
Група "Заграва"
ШВШ

НАКАЗ ч. 22
(к-рам загонів)

1. Скорий зріст наших бойових відділів викликає потребу упорядкувати та пов'язати в одну цілість, "на скору руку", покликані та зорганізовані нові відділи, чи групки новобранців.

К-ри загонів переведуть реорганізацію своїх відділів за схемкою, поданою в залучнику до наказу ч. 22. Кінноти організувати якнайбільше.

2. Одним з основніших завдань теперішньої хвилини буде господарча підготовка.

При переході фронту ворог не могучи знищити нашої бойової сили, намагався понищити наші харчеві бази, думаючи, що голодом зможе здеморалізувати та знищити бойові вартости наших відділів. Та завівся в своїх надіях, бо наші відділи в доказ нашої моральної тугости та боєготовности сильно зросли та ростуть дальше, а тим самим являється потреба на час найближчих місяців створити харчеві бази, без яких тяжко думати

про вільний розвиток загонів і довільне провадження оперативних дій.

З місця належить приступити до заготівлі будівельного матеріялу, копання землянок, а за тим, скоре магазинування харчів. Магазинувати найкраще на одну землянку 1-2 т різнородних харчів, так, що коли потребується прохарчувати через тиждень відділ, щоб могти в такій землянці знайти все (сухарі, сало, крупу, сіль, овес). Прошу поробити собі висновки з дотеперішньої практичности (перехід фронту) для виправлення похибок та удосконалення теперішньої роботи. Треба використати момент, де народ, бачучи грабіжницьку політику ворога, дуже радо дає.

3. Особливу увагу треба звернути на вишкіл.

При загонах потворити підстаршинські школи. До цього діла делегується до Вас людей, яким треба уможливити й допомогти такі вишколи перепровадити. Найменше в числі чоти – 40 чол. Дібрати кращих наших козаків, чи підстаршин, змобілізувати з терену всіх підстаршин із польської чи совітської армій, вивінувати в зброю й наглянути, щоб вишкіл відбувався без зайвих перешкод – послідовно. Це має бути командний і інструкторський кадр, бо перед Вами стоїть ще завдання – вишколити в свойому терені до 31.V.44 р. 400-500 чол., якими поповнюватиметься загони, чи творити нові відділи. Час вишколу в підстаршинській школі триватиме півтора місяця.

4. Політичне виховання найбільше в нас кульгає. Мірилом політ. вироблення по різних теренах може бути число сексотів, що появились із приходом фронту. Це язва, що соромом палитиме кожного чесного українця. Та тут ходить про політ. невиробленість та необтесаність нашого козака. Кожний козак мусить знати: чого він живе, за що він бореться, що таке УПА, які цілі перед нею, що то є Україна? Хто є нашим ворогом?

К-р загону відповідає за цілість життя загону, а тим самим за належно поставлене виховання. На це звертаю увагу. Виховник являється заступником к-ра по політичній лінії, а тим самим є найбільшим співробітником у справах виховання, тому теж прислуговує йому належне місце (входить в склад почоту к-ра) й відповідне трактовання (права к-ра).

5. В зв'язку з поширенням епідемії тифу, належить побудувати дезинсектори та лазнички, постаратись про зміну білля, щоб тим самим не дати можливости хворобі розширятися.

6. К-ри подбають про те, щоб ранені, приналежні до їхніх загонів, а які часто-густо лишилися без найменшої не то лікарської, але й санітарної опіки, належно були забезпечені, як під

оглядом харчів, так і під оглядом сан. опіки. За це роблю відповідальними к-рів.

Постій, дня 7/III.44 р.

Командир /Гриць[1]/

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 79, арк. 2. Оригінал.

1 Дмитро Корінець – "Бористен", "Гриць", "Д. Дмитречко" (1913-1944). У 1944 р. – ШВШ груп "Заграва", "Тютюнник". Майор УПА від 29.VII.1944 р.

№ 114
ЗАЛУЧНИК ДО НАКАЗУ № 22 В ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СПРАВАХ

7 березня 1944 р.

ЗАЛУЧНИК
до наказу ч. 22

Нова схема організації загонів і менших бойових одиниць:

1. Командир загону;

2. 1-ий помічник – заступник к-ра загону – полагоджує справи:

а) оперативні,
б) розвідочні,
в) [персональні]*
г) зв'язок (радіовузол),
д) канцелярія (начальник і писар);

3. 2-ий помічник:

а) господарка загону,
б) вишкіл,
в) зв'язок з орг. моб.;

4. Відділ кінного зв'язку – 7 чоловік;

5. Чота саперів (вишкільна);

6. 10 верхівців (командир загону, 1-ий, 2-ий помічники + рій зв'язку);

7. 6 таборових коней, 2 коня (канцелярія і віз з саперн[им] приладдям), 1 кухня;

---

* *Текст закреслено.*

8. Одну або дві машинки до писання;
9. 5 до 6 сотень.

Сотня:

1. Командир сотні .... старшина;
2. Чотовий першої чоти – заступник командира сотні – старшина;
3. Решта чотові, ройові, господарчі і бунчужний – підстаршини;

Командир сотні,
зв'язковий на коні,
три чоті – по 31 або 41 чоловік,

Чота по 31:		Чота по 41:
1	командир сотні	1
1	зв'язковий на коні	1
93	три чоті	123
2	бунчужний і господарчий підстаршина	2
1	фельчер (підстаршина)	1
2	кухарі	2
3	візники	3
1	помічник господарчого	1
3	гранатометна ланка	3
107 чол.		137 чол.
2	старшин	2
14	підстаршин	17
91	козаків	118

До сотні доходить 2 верхівці, 6 таборових коней, 2 вози й кухня.

Сотня є адміністративною одиницею. Тоді, коли загін робить запас харчів на 2 місяці, сотня запас харчів має на два тижні.

Кожна сотня може мати 107 люда, або 137. 137 має тоді, коли одна чота начислює 41 люда. Чоту по 41 люда уважається як бойову самостійну одиницю і творимо її тоді, коли такі чоти мають діяти самостійно.

Постій, дня 7.III.44 р.

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 79, арк.1, 3. Копія.

№ 115
НАКАЗ КОМАНДИРАМ ЗАГОНІВ У ТАКТИЧНИХ СПРАВАХ

№ 23 *9 березня 1944 р.*

УПА Тайне
Група "Заграва"
ШВШ

НАКАЗ ч. 23
(к-рам загонів)

Знаходимося в новій дійсности. З переходом фронту зробили ми великий крок вперед, зорганізувавши й організуючи нові відділи до боротьби з новим окупантом.

Зміну цю принимаємо радо тому, що вона має дати нашій боротьбі живіше темпо в здійснюванні наших соборницько-визвольних задумів.

В тактиці не зміняємося. Ідемо, як і до тепер проти всіх, хто стоїть нам на шляху до реалізованих наших завдань. Вчора боролись ми проти німецького імперіялізму, проти німецького Гештапо, гітлеривської партії та їх вислужників ляхів; проти московського імперіялізму, проти червоної грабіжницької банди – партизан та їх союзників ляхів.

Сьогодні одного ворога менше. Боремося проти більшовицько-московського імперіялізму, проти сталінського режиму, проти партії, НКВД та їх вислужників, які готові помагати кожному ворогові укр. народу, ляхів.

НКВД бачучи себе осамітненим у безвиглядній боротьбі з українськими повстанцями намагається спровокувати Червону Армію на боротьбу з нами. Тому теж у своїй пропаганді, не погорджуючи брехнею, хоче в очах Червоної Армії представити нас як німецьких союзників чи вислужників.

Проти Червоної Армії ми не виступаємо. Своїм прихильним ставленням і пропагандою мусим прихилити її до наших політ. змагань, яка сьогодні в боротьбі з гітлерівським імперіялізмом, завтра має стати революційною силою, яка повалить сталінський режим.

1. Щоб могти розгорнути свої сили, треба найперше опанувати терен. Тому теж належить попровадити боротьбу проти НКВД та його роботи в терені, проти партії, яка є рівночасно апаратом сексотів, адміністрації, грабіжницьких груп партизан,

не дати можливості стягати поставку, зривати мобілізацію, розганяти управи, заставляти голов виконувати наші накази (підводи, поставка), переловлювати зв'язки, розвідчиків, які часто в виді дезертирів з фронту хотять прослизнутися в наші ряди. Переловлювати транспорти з харчами, зброєю, муніцією, зривати поїзди для здобуття зброї. Всі стремління спрамувати на те, щоб наша збройна сила могутніла.

2. Щоб розтягнути розвідчу сітку й могти розкладати нас з нутра, НКВД висилає під різними видами своїх шпіонів, які мають за завдання ввійти в наші ряди, вкрастися в довір'я і попровадити розкладову працю. Тому теж забороняється принимати поодиноких вояків – дезертирів з Червоної Армії чи інших нацменів. Їх роззброївши, чи навіть зо зброєю пускати. Старшин, чи політ. працівників задержувати. Сексотів, чи взагалі підозрілих типів, роззброївши передати зо знайденими документами на станицю СБ.

3. Ляхи, що раньше були на услугах Гештапо, пішли на безкритичну співпрацю й услуги НКВД, виливаючи свою лють в грабіжницьких, а часто в кривавих акціях проти українського населення. Тому, супроти них принимаємо ті самі міри, що раньше. Належить попровадити розвідку: де й які сили ворога скупчуються, а тоді нищити.

4. Не вільно поодиноким командирам провадити яких-небудь переговорів із представниками окупаційної влади, хіба в справі здачі зброї. Про це негайно повідомити свойого зверхника.

5. Всі німецькі убрання покрасити в дубовій чи вільховій корі.

6. Відділи держати в постійному русі. Упорядкувавши, треба визначувати рейди, які відділи в означений час мають зробити. Бездільність і оспалість деморалізують відділи. При цьому особливу увагу звернути на карність. Проступки чи прояви непослуху строго карати.

Будучи твердим супроти других і себе самого, зможемо перейти твердий шлях до здійснення наших задумів. А шлях наш далекий ...

Постій, дня 9.III-44 р.

Слава Україні! – Героям Слава!

Командир /Гриць/

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 79, арк. 6. Оригінал.

№ 116
НАКАЗ КОМАНДИРАМ ЗАГОНІВ У СПРАВАХ ЗВІТНОСТІ

№ 24 *9 березня 1944 р.*

УПА
Група "Заграва"
ШВШ

НАКАЗ ч. 24
(к-рам загонів)

1. Прошу подати к-рів (сотенних, чотових, ройових), які своєю мужньою поставою в боях і під час переходу фронту заслуговують на вирізнення.

2. Рівночасно подати всіх тих к-рів, що без наказу свойого зверхника розпустили під час переходу фронту людей, якими командували.

3. Звіти подавати, як попередньо.

Подати упавших чи загинувших від 1.I – 1.III-44 р.

4. Стан зброї (зашифровано).

5. В місячних звітах подати втрати й здобутки.

6. Зв'язок держати найменше раз у тиждень.

Постій, дня 9.III-44 р.

Слава Україні! – Ґероям Слава!

Командир /Гриць/

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 79, арк. 4. Оригінал.

№ 117
НАКАЗ-ПОВІДОМЛЕННЯ КОМАНДИРАМ ЗАГОНІВ І СОТЕНЬ ПРО ПОКАРАННЯ КОМАНДИРА “МОРОЗА”

№ 25 *21 березня 1944 р.*

УПА
Група “Заграва”
ШВШ

НАКАЗ ч. 25
До відома загінним і сотенним командирам

За невиконання наказу, за самовільний відхід під час бою та за від'ємно-моральний стан відділів, покарано дня 20.III-44 р. карою смерти б[увшого] курінного к-ра Мороза[1].

Постій, дня 21.III-44 р.

Слава Україні! – Героям Слава!
Командир /–/ Гриць

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 79, арк. 7. Копія.[2]

1 Григорій Кузьма – “Мороз” (-1944). 1944 р. – к-р куреня “Погром” (гр. “Заграва“).
2 Тотожні тексти адресувалися командирам підрозділів загону “Котловина“: “Узбеку“, “Леву“, “Ігору“, “Ткачу“ (ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 79, арк. 8-11).

№ 118
ВЕЛИКОДНЄ ПРИВІТАННЯ ВОЇНАМ ГРУПИ "ЗАГРАВА"

16 квітня 1944 р.

УПА
Група "Заграва"
ШВШ

Старшинам, підстаршинам і козакам
Христос Воскрес!

З нагоди цьогорічних Свят Воскресення Христового шлю Вам, друзі, найщиріші побажання здійснити Нашу Святу Мету, щоб як Христос воскрес – воскресла наша Батьківщина.

Хай дух вічної стихії веде нас до світлої перемоги над займанцями, щоби 50-ти міліонна Нація на грані двох світів ожила вільним, від нікого не залежним державницьким життям, а Українська Повстанча Армія нехай росте і бореться на славу Україні, а на загибель ворогам.

Дух боротьби хай зміцнює завзяття й міць наших загонів, а жертви упавших Героїв будуть прикладом, як по лицарські жити і по геройські умірати за визвольну ідею.

Ми піднесли високо наш прапор боротьби за визволення від гніту Нашого Великого Народу.

Ми залишили дім і родини – пішли, щоб здобути їм право на життя у вільній власній Державі. Вони ждуть з дня на день цього щастя, а непохитна віра в нього – віра в краще завтрішне держить їх на дусі й улекшує тяжкі переживання сьогоднішнього дня.

Недалекий вже час і день крівавої розправи, коли наші стальні руки скинуть нагробний камінь, а з могили встане Україна і розвіє тьму неволі. На звільненій Українській Землі заграють нові воскресні дзвони.

Христос Воскрес!

Постій, дня 16.IV-44 р.

Командир /Д. Дмитречко/

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 62, арк. 14. Оригінал.

№ 119
НАКАЗ КОМАНДИРАМ ЗАГОНІВ В ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СПРАВАХ

№ 27 *18 квітня 1944 р.*

УПА
Група "Заграва"
ШВШ – інтендантура

НАКАЗ ч. 27
Командирам загонів

1. Всі кожухи, кожушені безрукавки, шаліки й рукавиці, які маються по загонах з днем 1 травня 1944 р. зібрати, пересушити, пересипати нафталіною або тютюном, пов'язати в невеликі тюки й замагазинувати.

2. До дня 15 травня 1944 р. одержати від господарчих чинників запілля запотребовану для Вашого загону кількість літнього одягу, натомість зимовий одяг, як фуфайки, светри, теплі штани й зимові шапки, зібрати, пересушити і рівно ж замагазинувати.

Слава Україні!

Постій, дня 18.IV.-44 р.

Інтендант /Карий[1]/

Командир /Д. Дмитречко/

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 79, арк. 5. Оригінал.

1 Володимир Гаскевич – "Карий". У 1944 р. – кер. інтендантського відділу групи "Заграва", ЗГ "33" ("Завихост").

№ 120
НАКАЗ У ВИШКІЛЬНИХ СПРАВАХ

№ 28 *21 квітня 1944 р.*

УПА
Група "Заграва"
ШВШ – в[ишкільний] осередок

НАКАЗ ч. 28

Школення – необхідність для війська, щоб воно могло успішно вести бої. Дотепер ми провадили бої короткотриваючі й малими одиницями (партизанські бої). В короткому часі ми вступимо у війну зорганізовану, фронтову. До цього треба підготовитися. Командири мусять навчитися керувати боєм довготривалим, більшими одиницями та осягнути ціль без огляду на обставини. Ми вступили до боротьби з ворогами, які цілими роками приготовлялися; так само совітський, як і німецький вояк мають за собою два роки тяжкої школи. Командири вояцької школи вчилися в різних старшинських школах та у військових академіях. Ми, не маючи ціх шкіл, у бою мусимо їм дорівняти, а навіть перевищити. Наші козаки й командири є досить здібні, щоб це зробити; треба тільки попрацювати над собою. Треба заставити себе навіть у найтяжчих умовинах вивчити основи військових дій, за програмою, яку надішлеться. Ця програма є мінімальна, але містить основи засади військового вишколу. Основне переороблення цієї програми улекшить дальшу працю над підвищенням своїх військових знань.

Отже взявши це наказую всім к-рам загонів, сотень, ВОП і т.д. приступити до основного перевишколу своїх відділів. Ці командири є всеціло відповідальні за вишкіл своїх відділів.

Командирам загонів та ВОП

Щоб повище завдання виконати наказую:

1. До 1.V-44 р. призначити к-рів вишколу при загонах і подати їх до затвердження до вишкільного осередку при ШВШ. Вишкільними призначити командирів, що мають відповідну військову та загальну освіту. Де існують підстаршинські школи, вишкільним являється к[омендан]т школи.

2. Уможливити працю вишкільним згідно вказівок поданих нище вишкільному.

3. Видати відповідні накази командирам підпорядкованим собі.

4. Вишкільні матеріяли, що будуть надходити до загонів, поширювати в якнайбільшій кількості серед своїх к-рів.

5. Провірювати проведення вишколу в загоні та підписувати вишкільні звіти.

6. Командирів затверджених на становищі вишкільного, к-р не має права звільнити, або змінити, а може тільки подати відповідний внесок до вишкільного осередку при ШВШ.

Права та обов'язки вишкільного:

1. Вишкільний є зверхником усіх козаків та командирів загонів, ВОП в справах вишколу.

2. Вишкільний мусить допильнувати працю над школенням своїх відділів та доповненням своїх власних знань.

3. Вишкільний мусить достарчити матеріяли потрібні до вишколу.

4. Вишкільний мусить допомогти к-рам в школенні підпорядкованих та в праці над підвищенням своїх знань.

5. Провірювати вишкільну працю в загонах і ВОП.

6. Складати місячні звіти за долученим взірцем в реченці після 30 числа кожного місяця, з тим, що до 5-го він має бути в вишкільному осередку при ШВШ. Звіт подати для перевірки і підписання к-рові загону.

7. Вишкільний є безпосередньо підпорядкований к-рові загону, а в справах вишкільних – вишкільному осередку при ШВШ.

8. Щоб улекшити виконання своїх обов'язків, підібрати інструкторів для кожного підвідділу, які будуть допомагати к-рам в школенні.

Постій, дня 21.IV-44 р.

Слава Україні!

Командир
/Д. Дмитречко/

Командир вишкільного осередку
/Корбан/

К-р Корбан*

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 44, арк. 29. Оригінал.

---

* *Надпис у титулі.*

№ 121
ПЕРЕСТОРОГА КОМАНДИРАМ ПІДРОЗДІЛІВ У СПРАВІ КОНСПІРАЦІЇ ЗВ'ЯЗКУ

16 травня 1944 р.

УПА
Група "Заграва"
ШВШ

ПЕРЕСТОРОГА!

Ще раз перестерігається к-рів, що поза загінними й сотенними к-рами ніхто не сміє мати ані друку з кличками, ані відпису з кличок.

Клички розшифровані давати тільки на один день нижчим к-рам, як рівно ж можна давати організаційним людям з запілля, яких організаційно знається, але тільки на цей день, в якому дана кличка обов'язує.

Слава Україні!

Постій, дня 16.V-44 р.

Командир /–/Д. Дмитречко

28-V-44 р. В. Чорнота*
Присла[н] Владимирецким РО НКВД Ровенской обл. Сопроводи[тельный] № 411 от 10-6-44 г. – Принадле[жит] куренному "Чернота" [...] бандит.
[...] 23/IX.44 **

ЦДАВО, ф, 3838, оп. 1, спр. 62, арк. 17. Копія.

---

* *Надпис у титулі.*
** *Надписи на звороті документа.*

№ 122-140
ЛИСТИ КЕРІВНИКІВ ГРУПИ

18 лютого – 22 травня 1944 р.

№ 122
ЛИСТ ДРУГУ “РУБАШУ” В ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СПРАВАХ

18 лютого 1944 р.

Друже Рубаш[1]!

Вам не потрібно роз'їзджати. Сидіть, як ми умовились в околиці Куль. • , чи ВО, бо там найскоріше будуть люди за Вами шукати. В Липн.* ніхто Вас не найде, отже вертайте на старе місце. До мене звітуйте що три дні, але точно. Ще раз пригадую і мій наказ, і розпорядження щодо відділів має бути в якнайскорішому часі виконаний.

Узбек[2] відходить в свій терен і хай вирівнює втрату. Зброї я йому більше не дам. Раз дав – дальше хай здобуває.

Ткач[3] по цей бік ріки і хай держить зв'язок з відділами к-ра Кори.

Ігор[4] по цей бік ріки і хай держить зв'язок з Узбеком з одної сторони, Ткачем з другої сторони. Оперувати може аж до Гориня (Степань–Злазне). Ігоря розумію з сотнею.

Стріла[5] – за залізницю. В цьому напрямі піде рейдом один відділ звідси, хай з ним зв'яжеться.

Орли, якщо не пішли ще з Стрілою, хай йдуть сюди і тут зв'яжуться зо мною.

Залізняк[6] остає на місці для організації відділу.

Лев робить рейд Ківерці–Цумань–Колки.

З Грицем якнайскоріше нав'яжіть зв'язок для орієнтації, що там діється.

Всім: нищити НКВД і партію, опірні точки по селах. З лісу і сіл – треба їх вигнати.

---

* *Певно має бути:* Липному

Командири, що порозпускали своїх людей сейчас, найдальше до 1 березня, мають постягати. Про це повідомити мене окремо. Ті, що розпустили людей додому, будуть потягнені до відповідальности.

Кожний відділ хай думає про прохарчування не тільки на сьогодні, але на будуче, щоб пізніше голод не був побідником.

Наладнати військовий зв'язок і зв'язати його з Бобом, який відповідає за цілість. Припильнувати, щоб запілля очистило терен від сексотів і наладнало життя орг. сітки. Цілий час держати революційне темпо, а Вас роблю за це відповідальним.

С[лава] У[країні!]

18.II-44 р.

/Бористен/

ЦДАВО, ф, 3838, оп. 1, спр. 79, арк. 18-19. Оригінал. Рукопис.

1 Степан Коваль – "Бурлака", "Рубаш", "Рубашенко", "Юрій", "Юрій Рубашенко" (1914–2001). У 1944–1945 р. – к-р загону "Котловина" ("Хвастівський"), кер. персонального, контррозвідувального відділу ЗГ "33" ("Завихост"), к-р відділу "Азіати" (1945). Хорунжий УПА від 31.VIII.1944 р.
2 Василь Павлонюк – "Узбек" (1920–1945). У 1944–1945 рр. – к-р сотні загону "Котловина" ("Хвастівський"), відділу охорони к-ра УПА-Північ. Хорунжий УПА від 6.XII.1943 р.
3 Дмитро Корейчук – "Ткач" (1922–)*. У 1944–1945 рр. – к-р сотні загону "Котловина" ("Хвастівський"), "Холмської" бригади (ім. Мазепи). Хорунжий УПА від 6.XII.1943 р.
4 Іван Кисіль – "Ігор", "Орест" (–1946)*. У 1944–1945 рр. – к-р сотні загону "Котловина" ("Хвастівський"), загону ім. І. Богуна, к-р бригади "Пилявці" (ім. Лисого). Пров. Любомльського надр. (1946 р.). Поручник УПА від дня смерті – 9.VII.1946 р. (за радянськими звітами загинув 30.VIII.1946 р.).
5 Кирило Максимчук – "Стріла" (–1945)*. У 1944–1945 рр. – к-р сотні загону "Котловина" ("Хвастівський"), відділу "Прилуцького" загону, загону Сівача.
6 Василь Петлюк – "Залізняк" (–1945)*. У 1944–1945 рр. – к-р сотні загону "Котловина" ("Хвастівський"), відділу ЗГ "33".

---

* *Роки життя не устійнено.*

№ 123
ЛИСТ ДРУГУ "ЮРІЮ" В ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СПРАВАХ

3 березня 1944 р.

Друже Юрій!

Почту від Вас з дня 23, 29.II.44 та 2.III.44 р. одержав.

Висилаю Вам до помочі Бояна. Більше не вишлю, бо самі знаєте, що людей, яких Вам потрібно, не маю, бо й так ввесь "цвіт "Дружинників" лишив в Вас.

Організуйте й мобілізуйте скільки вдасться, а зглядно скільки маєте зброї. Інструкції подам Вам другим зв'язком. Зв'язок шліть рівномірно, навіть тоді, коли я не даю відповіді. Я не висилав до Вас дотепер зв'язку через те, що мав кровотечі, а 28.II операцію і щойно сьогодні чуюся краще.

Ранених і ту санітарну обслугу, що ще лишилась за рікою, стягніть за всяку ціну по цей бік, і якщо немає ліків і саніт[арної] обслуги, перешліть їх в терен Івги.

Порушуватися можете в цілости свойого терену, але всюди треба витискати п'ят[...]о революційного темпа.

Клички вишлю Вам на днях, паперу при собі не маю.

Постій, дня 3.III.44 р. год. 21.00

/Гриць/

ЦДАВО, ф, 3838, оп. 1, спр. 79, арк. 17. Оригінал. Рукопис.

№ 124
ЛИСТ КОМАНДИРУ "ШАКАЛУ" У СПРАВАХ ЗВІТНОСТІ

9 березня 1944 р.

УПА
Група "Заграва"
ШВШ

До к-ра Шакала!

Від 29.XII-43 р. не маю від Вас жадного зв'язку, хоча я три рази висилав до Вас зв'язкових.

Виясніть мені причини.

Вишліть сейчас зв'язкових, а з ними звіти за згаданий час. Місячні звіти за грудень, січень і лютий.

Слава Україні!

Постій, дня 9.III-44 р.

Командир /Гриць/

Одерж. 20.III.44

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 62, арк. 4. Оригінал.

№ 125
ЛИСТ КОМАНДИРУ "ЮРІЮ" У СПРАВАХ ЗВ'ЯЗКУ

10 березня 1944 р.

УПА
Група "Заграва"
ШВШ

До к-ра Юрія!

1. Почту від Вас одержав 9.III.44 р. Сьогодні висилаю накази ч. 22, 23, 24 й інформації ч.14 і клички. Ключ передам осібно.

2. Зв'яжіться з Стрілою і хто там ще є, зажадайте вияснення з їхнього поступку, найкраще особисто, а вияснення перешліть до мене. Стріла хай сейчас переходить на терен свойого діяння, куди я йому говорив. Довідайтесь, де і що роблять наші "герої".

3. Вже перешліть в Стидинщину моїх козаків: Данилика, Гороха, Кліща, решту, оскільки мога, якнайскоріше з-за Стира стягніть сюди.

Слава Україні! – Героям Слава!

Постій, дня 10.III.44 р.

Командир /Гриць/

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 79, арк. 16. Оригінал.

№ 126
ЛИСТ КОМАНДИРУ "ЮРІЮ" В ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СПРАВАХ

18 березня 1944 р.

УПА
Група "Заграва"
ШВШ

До к-ра Юрія!

1. Почту з 13.III-44 р. одержав 17.III-44 р.

2. Що з сотенним Залізняком, якому я припоручив зорганізувати сотню (брат Веселого).

3. Якнайскоріше зв'яжіться з півднем, щоб усіх стягнути сюди, бо раньше не можна подумати про яку-небуть працю.

4. В кого тол – не знаю.

5. Літератури немає ніякої. Від 1.XI-43 р. не одержую навіть інформацій.

6. Галайду[1] і Жука пришліть до мене.

7. Про командирів чи командириків нічичирк. Всіх, яких мав у запасі – лишив у Вашому терені. Ограблений я цілком і немає з цього діла.

8. Що маєте – приганяйте до роботи.

Щодо Бояна. Пишите, що Ви дали йому сотню. Уважайте, бо зіпсується він і сотня. Він ще не командував стільки людьми, своїми спроможностями надається на чотового і то треба мати його в руках. Про це тямте. Спочатку хай командує чотою, якщо вив'яжеться – дамо сотню.

В коротці хочу в Вас бути.

Слава Україні! – Героям Слава!

Постій, дня 18.III-44 р.

Командир /Гриць/

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 79, арк. 15. Оригінал.

1 Певно йдеться про Григорія Решетина.

№ 127
ЛИСТ КОМАНДИРУ "ЮРІЮ" В ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СПРАВАХ

21 березня 1944 р.

УПА
Група "Заграва"
ШВШ

До к-ра Юрія!

1. Галайда одержав завдання створити сотню. По виконанні завдання має зголоситися в мене. Жука відсилаю до Вашого розпорядження, з тим, щоб він ішов у свій терен, мобілізував людей і озброєних присилав до Вас.

2. Коло Вас знаходиться шість чоловік з Червоної Армії. Забуваєте за наказ ч. 23. Прошу собі ще раз переглянути і що не в порядку – направити.

3. Прапор, здобутий на більшовиках, перешліть до мене.

Слава Україні! – Героям Слава!

Постій, дня 21.III-44 р.

Командир /Гриць/

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 79, арк. 14. Оригінал.

№ 128
ЛИСТ ДРУГУ "ОСТРОМУ" У СПРАВІ ДОПОМОГИ

21 березня 1944 р.

Друже Острий[1]!

Я наразі занятий із Юрієм. Як довго пот[...] точно не скажу, але прийду. Попросіть к-ра Максима [...]же Вам поможе.

С[лава] У[країні!]

[Дн]я 21.3.44 год. 9.00

/Бористен/

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 62, арк. 22. Оригінал. Рукопис.

1 Ярослав Ждан – "Острий" (1922–1944). У 1944 р. – к-р загону ім. Б. Хмельницького ("Прилуцький" загін). Сотник УПА від 24.IV.1944 р.

№ 129
ЛИСТ КОМАНДИРУ "ЛЕБЕДИНУ" У СПРАВАХ ЗВІТНОСТІ

26 березня 1944 р.

УПА
Група "Заграва"
ШВШ

До к-ра Лебедина!

1. Зв'язкових, яких Ви вислали до к-ра Острого, я задержав на пару днів, щоб ними передати почту. Сьогодні висилаю з них трьох до Вас, а двох залишаю на зв'язку при собі, тому, що від Шакала не було коло мене ні одного. Зрозуміло, що вони входять в склад загону ім. Остапа.

2. Грипса від Шакала одержав 25.III-44 р. Мені тяжко з ним на ту віддаль порозумітися й до сьогодні він не подав мені місячних звітів за місяць грудень, січень, лютий, річного звіту за 1943 р. і не подав "Недільних звітів".

Припильнуйте його і натисніть, щоб якнайскоріше це зробив. В звітах повинна віддзеркалюватися ціла трагедія його загону.

3. Подайте звіт за місяць березень, "Недільний звіт" зо стану людей і зброї та відомості з терену.

4. Відділ к-ра Бурі підготовити до відходу на Схід. Вибрати кращий командний склад і кращих козаків. Рівно ж зброя для них має бути в порядку. Наказ до відходу одержите.

5. Пересилаю накази ч. 22, 23, 24, 25.

6. Відповідь дайте сейчас, а на зв'язкових дайте найкращих, бо ті рішуче заслабі на теперішні обставини.

7. Нав'яжіть зв'язок з сусідами (к-ри Ланцюх, Кватиренко, Недоля[1]).

Слава Україні!

Постій, дня 26.III-44 р. год. 16.30

Командир /Гриць/

ЦДАВО, ф, 3838, оп. 1, спр. 62, арк. 9. Оригінал.

1 Степан Трохимчук – "Кирея", "Недоля" (1909–1944). У 1944 р. – к-р вишкільного куреня (гр. "Богун"), куреня ім. Робітницького (гр. "Заграва"), загону (з'єдн. "Хмельницький", гр. "Тютюнник").

№ 130
ЛИСТ КОМАНДИРУ "ЮРІЮ" В ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СПРАВАХ

27 березня 1944 р.

УПА
Група "Заграва"
ШВШ

До к-ра Юрія!

1. Відсилаю до Вас друзів: Аміня, Кучку, Володю і Ольху. Завтра, або на днях зголоситься до Вас хор. Чорнота.

2. Подавайте звіти, бо нічого не знаю, що в Вас діється.

3. Чи перетранспортовані хворі? Де є жінка лікаря Боска[1]? Перешліть її до подс. Івги, а мене повідомте.

4. Чи забрані вже мої канцелярійні папери, які змагазинував Гнатко?

Чекаю на звіт, а теж напишіть місячний звіт – від цього часу, як я Вас лишив до 1 квітня.

Слава Україні!

Постій, дня 27.III-44 р.

Командир /Гриць/

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 79, арк. 13. Оригінал.

1 Сегель – "Боско". У 1944 р. – головний лікар групи "Заграва".

№ 131
ЛИСТ КОМАНДИРУ "ЮРІЮ" У СПРАВІ ПРИЗНАЧЕНЬ

29 березня 1944 р.

УПА
Група "Заграва"
ШВШ

До к-ра Юрія!

1. Висилаю до Вас хор. Чорноту. Прошу його втаємничити у всі справи, які Ви провадите. Він буде Вам до помочі й може

Вас заступати у всіх справах. Сміло можете давати йому відразу сотню, бо іспит здав при мені в праці і в бої.

2. Повернув Воля з чот. Явором і скорострільчиком Вовком. Волю задержую в слідстві, Вовка при собі, а чотового Явора висилаю з Чорнотою.

Слава Україні!

Постій, дня 29.III-44 р.

Командир /Гриць/

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 79, арк. 12. Оригінал

№ 132
ЛИСТ КОМАНДИРУ "ЮРІЮ" В ІНФОРМАТИВНИХ СПРАВАХ

4 квітня 1944 р.

УПА
Група "Заграва"
ШВШ

До к-ра Юрія!

1. Я порозумівся з другом Олегом, тимчасовим КВО "Турів". В масиві цуманських лісів творить тимчасову свою базу. Я вже з ним справу обговорив, він Вас поінформує. В подробицях вкоротці обговоримо особисто.

2. Чому не даєте зв'язку?

3. Висилаю до Вас клички і взірець писання місячного звіту.

Слава Україні! – Героям Слава!

Постій, дня 4.IV.1944 р.

Командир /Д. Дмитречко/

П. С. Перед хвилиною, як мав відіслати до Вас зв'язок, прибув к-р Рибак[1] з людьми та почтою.

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 82, арк. 5. Оригінал.

1 Йдеться про командира куреня ім. Євгена Коновальця (1943 р.). Ймовірно це – Н.А. Комар (рос.) – "Рибак", "Недоля" (–1945)*. У 1944 р. – к-р сотні.

---

* *Рік народження не устійнено.*

№ 133
ЛИСТ КОМАНДИРУ "ЛЕБЕДИНУ" У СПРАВІ ПЕРЕДАЧІ КОМАНДУВАННЯ ЗАГОНУ

6 квітня 1944 р.

УПА
Група "Заграва"
ШВШ

До к-ра Лебедина!

Загін ім. Остапа прошу передати к-рові Острому зо всіма людьми, зо зброєю, які до даного загону належать.

Ви самі на наказ к-ра Далекого маєте зголоситися в Тараса. Всі звіти, про які я Вам писав, прошу передати до мене.

Постій, дня 6.IV-44 р.

Командир /Д. Дмитречко/

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 62, арк. 13. Оригінал.

№ 134
ЛИСТ КОМАНДИРУ "ЮРІЮ" В ІНФОРМАТИВНИХ СПРАВАХ

10 квітня 1944 р.

УПА
Група "Заграва"
ШВШ

До к-ра Юрія!

1. Почту від Вас одержав 10.IV-44 р.
2. Висилаю до Вас інформації. Якщо буде в Вас к-р Кузьма, поінформуйте його де я знаходжуся.
3. Не розумію, чому Ви до сьогодні ще не прислали звіту з бою під Моневом.
4. Швидкий з людьми вже прибув, як рівно ж прибуло два рої з людей к-рів Узбека, Гриця.

5. Лікаря Максима з охороною прошу переслати до мене.
6. Я переходжу ближче до Вас.

Слава Україні!

Постій, дня 10.IV-44 р.

Командир /Д. Дмитречко/

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 82, арк. 6. Оригінал.

№ 135
ЛИСТ КОМАНДИРУ "ЮРІЮ" У СПРАВАХ ВІДРЯДЖЕННЯ ВОЯКІВ

12 квітня 1944 р.

УПА
Група "Заграва"
ШВШ

До к-ра Юрія!

1. Висилаю до Вас к-та жандармерії враз з людьми. Терен його діяння це є терен діянь загонів Гамалії[1] й Вашого. Жандармерія в свойому діянні незалежна від к-рів загонів. Жандармеристи, які залишились на півдні, мають долучити до жандармерії. К-т жандармерії під псевдом Мовчан, це є чотовий жандармерії Швидкого.

2. З к-том Мовчаном висилою до Вас чоту в силі 34 чол. Люди ці прийшли з півдня: 11 людей з відділу к-ра Узбека, 8 людей з відд. к-ра Гриця, 8 людей з транспортної групи к-ра Чайки, 2 з відд. Ткача, 5 приділених. Люди, які з інших відділів, мають заждати на прихід своїх відділів.

Слава Україні!

Постій, дня 12.IV-44 р.

Командир /Дмитречко/

ЦДАВО, ф, 3838, оп. 1, спр. 82, арк. 7. Оригінал.

1 Анатолій Монь – "Дяченко", "Гамалія" (1920–1945). У 1944–1945 рр. – к-р сотні (курінь "Острого", "Прилуцькигй" загін групи "Заграва", ЗГ "44").

№ 136
ЛИСТ КОМАНДИРУ "ЮРІЮ" У СПРАВІ ДВОХ ВОЯКІВ

19 квітня 1944 р.

УПА
Група "Заграва"
ШВШ

До к-ра Юрія!

Направляю до Вашого загону двох людей. Один – Перець – з Вашого відділу, який відбився і був при відділі к-ра Гамалії. Другий – Веселий – з відділу к-ра Галайди, був придержаний жандармерією за непотрібне говорення.

Слава Україні!

Постій, дня 19.IV-44 р.

Командир /Д. Дмитречко/

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 82, арк. 8. Оригінал.

№ 137
ЛИСТ КОМАНДИРУ "ДАЛЕКОМУ" В ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СПРАВАХ

16 травня 1944 р.

УПА
Група "Заграва"
ШВШ

До к-ра Далекого!

1. Почту від Вас з 2.V-44 р. одержав 14.V-44 р. Щойно того дня довідався про Вашу трагедію, хоча вже перед тим ходили різні вістки про сл. п. к-ра Острого.

2. Сьогодні зв'яжуся з к-рами Звірем і Кісом, бо прочуваю, що моральний стан в їх відділах поганий. Думаю, що вдасться все наладнати особисто.

3. Про Вас і стан Вашої рани др. Бравий вже повідомлений, тільки не знаю, що він в цьому напрямі зробив. До нього висилаю почту, щоб якщо треба, він сам поїхав до Вас.

4. Місячні звіти від самого початку висилаю нормально, як ранше до к-ра Карповича[1], так тепер з його припоручення пересилаю до к-ра Клима[2], так що ті звіти належать посередньо до к-ра Заславського. Ви може про це не знали, але якщо треба слати окремо, то напишіть.

5. 29.IV-44 р. на к-ра Гамалію в Дераженщині наскочили більшевики, в силі півтора сотні. К-р Гамалія мав при собі дві чоті свої, відділ Партизана й ВОП СБ. Більшевики зайшли, на нещастя, від тої сторони, де заставу мало СБ. Заставу взяли живими, бо одні били воші, а другі спали. Підсунулись під сам табор і дали сильний огонь. Все пішло навтікача через Чортове болото в цуманський ліс. Страчено всі табори й коні, чотирьох вбитих.

В цуманському лісі наскочили на к-ра Чорноту. Чорнота відступив. Школу, яка була при ньому під командою к-ра Кармалюка, більшевики поколотили й вона розбіглась, так що з цілої школи лишилось заледве 15 люда.

Звіту ще не маю, але як подають зв'язкові, к-р Чорнота коло оселі Осова, користаючи з бомблення німецькими літаками більшевиків, що отаборилися в лісі на нічліг, окружив їх і розколотив, при чому мав здобути більшу кількість вск* "Максим".

Починаючи від 8.V-44 р. більшевики силою до двох тисяч перепровадили акцію між ріками Стиром, а Горинем, та залізницею Рафалівка–Антонівка. Крім тяжкої зброї мали до помочі дві танкетки та літаки. Їхні успіхи малі. Одна чота з ВО "Турів" вийшла ціло і долучила до мене. Акція тривала чотири дні.

14.V-44 р. більшевики залучили перепровадити акцію на ліси між рікою Горинем, залізницею Антонівка–Сарни та Сарни–Малинськ. Більша сила прийшла з Німович (5 сотень), сотня з Городця, а зо станції Тотовичі невідомо скільки, однак в великій силі.

З нашої сторони – дві сотні к-ра Кузьми, сотня к-ра Ярка[3], підстаршинська школа й охорона. Бій розпочався в 14.00 год. і тривав до ночі. Більшевиків колотили на всі сторони, заганяючи західню лінію в ріку Горинь. Втрати ворога: 83 вбитими, [яких] вчора вже похоронено в Городці, за рештою вбитими роблять розшуки по лісі. Між ними впало двох капітанів. Скільки ранених невідомо, однак багато. Наші втрати: 8 вбитими, 18 ранених. Здобуто 3 рск**, 2 фінки, 6 крісів, 1 пістоль. Втрачено 1 рск, 3 кріси.

---

* *Скорочення:* великих скорострілів

** *Скорочення:* ручні скоростріли

Більшевики ширять вістки, що це був німецький десант і забрали в полон 380, а решту в великій силі вибили. Однак вони добре знають хто це був. Коли хлопці йшли в одній то в другій стороні в шоломах до наступу, більшевики побачивши кричали: "Сматрі желєзо йдьот, удєрай". Населення в Кричильську й Городці, вийшовши за клуні, щоб чути бій, повилякали й молилися. Не вірили, щоб ми звідтам вийшли ціло. Тепер козацтво й населення піднялося сильно на дусі.

З к-ром Чорнотою зв'язку від 26.IV-44 р. не маю. К-р Сірий перебрав від к-ра Яреми тільки одну сотню. Потішаючого там нічого немає, а зрештою думаю, що Ви будучи на цьому терені, краще зорентовані, як там справи стоять.

6. Ту зброю, про яку ми говорили, а яку мав зібрати Ворон[4] в силі двох сотень, к-рові Сірому не передано. Взагалі з тих боївок, що були по терені, а які мали бути передані до УПА, поза кільканадцять крісів в Стидинщині, нічого не передано.

Знаю, яка в тій справі є постановка і цілком мене не заскочило те, що зброю цю не передано до УПА, однак хочу висловити свою думку. Якщо зброя ця не буде передана до УПА, так можна мислити, що вона для нашої справи пропала. Найкраще це показується на практиці. ВОП чи боївки, що ними розпоряджає запілля чи СБ, не в силі вив'язатися з покладених на них надій. При зударах з ворогом, навіть тоді, коли є при більшім чи меншім числі відділів, не видержують при першім наступі і дають ногам знати. Такі випадки були в бутейському лісі, що я сам бачив, те саме було й перед вчора, що за лінією СБ мусів поставити свою чоту, і при першім зударі моя чота мусіла вирівнювати лінію. Подібне було при нападі ворога на к-ра Гамалію, де не тільки втекли, але й багато страгили зброї (кріси, пістолі).

Боївка під командою Вірного в Рафалівщині нічорта не робить. Сидять в лісах Колківського р-ну відколи тільки тямлю. Вже кілька разів їх колотили, аж в кінці порозбігаються, так, як боївка Рубайла в околицях Карпилівки–Карасина, де Рубайло, по розбігу людей, сів і гірко заплакав над полишеною зброєю. Між іншим, давно був наказ боївку цю передати к-рові Яремі. Кінецькінців з кількасот УПА одержало кільканадцять крісів.

7. В нашому терені був к-р Рудий. Не знаю, чи зв'язався з к-ром Заславським, та знаю, що вже відійшов на захід.

8. Поза тим, що під Дубровицею німці, як подають звідти зв'язкові, нічого не знаю з фронтових подій, бо наше військо не має навіть паршивого радія.

9. Місячного звіту ще не висилаю, тому, що ще не дістав від усіх к-рів.

Поза тим все гаразд.

Слава Україні!

Постій, дня 16.V-44 р.

Командир /Д. Дмитречко/

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 44, арк. 25-26. Оригінал.

1 Михайло Медвідь – "Карпович", "Кременецький", "Крем'янецький" (1913–1945). У 1944–1945 рр. – ШВШ УПА-Північ (1944), кер. тех. зв'язку, нач. вишкільного відділу ГВШ УПА. Підполковник УПА від 4.VI.1945 р.
2 Борис Бедрик – "Клим" (1915–1945). У 1944–1945 рр. – кер. оперативного відділу, ШВШ УПА-Північ. Поручник УПА від 26.I.1944 р.
3 Дмитро Калинюк – "Степовий", "Ярок" (1917–1945). У 1944–1945 рр. – к-р сотні, загону ім. Колодзінського ("Корсунський"), бригади "Пам'ять Крут".
4 Василь Борозенко – "Ворон". У 1944 р. – к-р сотні загону ім. Богуна.

№ 138
ЛИСТ КОМАНДИРУ "ШАКАЛУ"

17 травня 1944 р.

УПА
Група "Заграва"
ШВШ

До к-ра Шакала!

1. Почту від Вас одержав 13.V.44 р. Зв'язкових від Вас не маю ані одного, тому що всіх відіслав з почтою до к-рів Далекого й сл. п. к-ра Острого.

2. З приверненням Вам прав виконувати надальше обов'язки загінного к-ра, вимагається від Вас наладнати врешті належний зв'язок зо мною та присилати вимагані звіти.

3. Не одержав я від Вас річного звіту за 1943 р., який мав бути поданий до 15.1.44 р., а через те не зможу оформити річного звіту з цілости, тим більше, що сотня, яку Ви пізніше очолили по Шпакові, була одною з перших. Річний звіт в найкоротшому часі мені пришліть.

4. Як писати звіти з праці (два рази в тиждень), вісті з терену і плян праці на найблищі дні (також два рази в тиждень) і "Недільні звіти", Ви знаєте, бо вже ранше писали. На місячний звіт подаю взірець. Рівно ж щомісячно звіт про зброю, але зашифрований.

5. Зв'язок належить держати раз в тиждень. Козака Вашого, під псевдом Закапьорщик, якого віднайшов я в "Прилуцькому" загоні, задержую в себе, так що можете його викреслити з свойого стану.

6. Загін Ваш від сьогодні зватиметься: "Батуринський" загін.

7. Пересилаю Вам клички.

8. По одержанні грипса сейчас вишліть зв'язок.

9. Якнайскоріше упорядкуйте свої відділи під оглядом організаційним, перешколюйте й заправляйте бойово.

Слава Україні!

Постій, дня 17.V.44 р.

Командир /Дмитречко/

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 44, арк. 27. Оригінал.

№ 139
ЛИСТ КОМАНДИРУ "КАСЯНУ" В ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СПРАВАХ

17 травня 1944 р.

УПА
Група "Заграва"
ШВШ

До к-та Касяна[1]!

1. Почту від Вас і Ампутатора з 21.IV й 27.IV.44 р. одержав.

2. Заіснувала сумна подія, бо назначеного нами к-та станиці ч. 4 – Мовчана, за невиконання два рази даного наказу, арештовано й знято з обов'язків к-та. На його місце дав я ст. десятника Бояна, який до того часу виконував обов'язки сотенного в загоні к-ра Рубашенка. Казав я йому зв'язатися з Вами. Думаю, що він буде виконувати дані йому обов'язки краще, тим більш, що він сам з природи типовий жандарм. Йому додав я двох людей.

3. Химеру висилав я два рази на північ і там його немає. Де подівся невідомо. Не знаю, якої біди, але хотів йти до Вас. З призначеними йому загонами зв'язку не має жадного.

4. Зле, що Ви не розписали список дезертирів й не роздали по станицям. На те я його Вам дав.

5. Школу треба було провадити. Якщо не можна в терені рухатися малими групами, то треба було долучити до якого загону, а навіть не було б зле, якщо б школа була при мені. Тоді мали б Ви до помочі в вишколі тих, що є при мені, а рівночасно і Ви були б більш зо мною. Школу конечно треба в найкоротшому часі стягнути.

6. Станиці, якщо не можуть перебувати в їм призначених теренах, то тоді конечним є, щоб вони були, якщо не разом з загоном, то близько загону одного чи другого, але їм призначеного.

7. Поясніть к-там станиць, хоча це повинно бути для кожного зрозумілим, що якщо перебуває в таборі якого-небуть загону, зобов'язаний підпорядкуватися всім приписам, які в даному загоні є зобов'язуючі, а дальше, в разі бою, оперативно підпорядковується к-рові загону, це зн[ачить] к-р загону має право йому дати наказ йти в бій. Звертаю на те увагу тому, бо заіснував випадок, де під час бою в цуманському лісі к-т станиці ч. 4 – Боян два рази відмовився від участи в бої, оправдуючись тим, що він має інше завдання. Про те звітував мені к-р Гамалія. Справу треба прослідити, якщо це факт – покарати.

8. Пересилаю Вам клички.

9. Вишліть до мене свойого зв'язкового.

Слава Україні!

Постій, дня 17.V.44 р.

Командир /Д. Дмитречко/

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 44, арк. 28. Оригінал.

1 Андрій Луцик – "Касян", "Кобзар", "Печериця" (1919–1945). У 1944–1945 р. – комендант ВПЖ групи "Заграва", пров. Київської окр., реф. СБ Житомирської окр. північно-східної ГО НВРО. Булавний УПА від 31.VIII.1944 р.

№ 140
ЛИСТ КОМАНДИРУ "ШАКАЛУ" У СПРАВІ ВІЙСЬКОВОГО ВИШКОЛУ

22 травня 1944 р.

К-р Шакал

1. Згідно з наказом ч. 28 зорганізувати вишкільний апарат у свому загоні. Цей апарат поставте в цей спосіб; визначити чоловіка, який буде відповідати за перевишкіл цілого загону, як козаків так і командирів включно з сотенними. В цьому ділі Ви мусите йому допомогти і створити якнайкращі умовини до тої праці.

2. На вишкільного в загоні вибрати чоловіка, який має військову і загальну освіту, щоб загально орієнтувався в цих справах.

3. Вишкільні матер'яли будете діставати від вишкільного осередка. Частинно пересилаю зараз.

4. Вишкіл провадити після програми, яку надсилаємо.

5. Порозумійтесь з к-ром Сірим, там у нього буде школа підстаршин. Ви виберіть групу добрих козаків і включіть до цього вишколу.

6. Наказ ч. 28 Ви ще не одержали, скоро постарає[моси] переслати.

Постій 22.V

/Корбан/

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 63, арк. 3. Оригінал. Рукопис.

На Волині жито ворогами збито. Дереворит Н. Хасевича

№ 141-142
ВИШКІЛЬНИЙ ВІДДІЛ

19 квітня – 2 травня 1944 р.

№ 141
ІНСТРУКЦІЯ У СПРАВАХ ВИШКОЛІВ КОМАНДИРІВ

19 квітня 1944 р.

УПА Дня 19/4 1944 р.
Група "Заграва"
[a]-Вишкільний осередок-[a]*

Командирам загонів, ВОП та вишкільним
ІНСТРУКЦІЯ ч. 1

Залучник ч.1: (програма перевишколу командирів)

[1.] Подана програма розрахована на пів місяця (15 днів), коли числити 4 години денно занять для командирів на становищах старшин (чотові і вище). Для командирів на становищах підстаршин (господарчі, ройові і бунчужні) ця сама програма розрахована на цілий місяць (подвійна кількість годин на кожний предмет).

[2.] Програмний матеріял мусить бути перероблений основно, то значить, що основні положення мусять бути вивчені напам'ять.

3. Вивчені положення строго примінити у практиці і завжди діяти на підставі їх вказівок.

Польова служба (Бойовий статут піхоти)
Бойовий статут – основа бойових дій війська

[1.] При вивченні дій поодинокого стрільця звернути увагу на необхідність знати обов'язки стрільця у кожній бойовій дії, правила дій, накази та їх виконання.

---

* *На місці вписаного тексту був текст:* ВВ "Промінь"

2. При вивченні дій роя, чоти і т. д. треба уміти видавати накази, знати їх виконання, знати лади та їх характеристику, що стосуються у діях.

3. Всі правила подані у “Бойовому статуті піхоти” треба вивчати так, щоб вони увійшли як складова частина вояцького організму. Вояк у кожній ситуації, без надуми, швидко, мусить уміти застосувати ті правила.

Внутрішня служба

1. Вивчаючи внутрішню службу пам’ятати, що вона вчить військової поведінки. Необхідно її добре знати й у практиці поводитися так, як вона вчить. Ті правила также мусять увійти в кров вояка.

2. Особливо важна є вартівнича служба. Вона виявляє підготовку вояка до повнення всякої вояцької служби.

Зброєзнавство

Вояк мусить добре знати свою зброю і уміти нею добре користуватися.

Стрілецький вишкіл

[1.] Вояк мусить уміти справно користуватися своєю зброєю. Вміти уложитися добре у стрілецькі постави та цільно вести огонь, щоб осягнути добрі наслідки.

2. Знати добре команди, постави та правила ведення огню.

Впоряд

1. Звернути особливо увагу на докладне виконування команд, а особливо постав, яких команди вимагають.

2. Особливу увагу приділити основній поставі. Воякові, що стоїть у основній поставі не сміє навіть дрогнути найменша частинка тіла, при найбільших потрасеннях, навіть коли під ним земля валиться.

Топографія

1. Кожний командир мусить добре уміти орієнтуватися в терені, оцінити терен, пристосуватися до терену, читати карту та робити шкіци.

Зв’язок

[1.] Зв’язок [на]зивається нервами армії. Від праці зв’язку в багатьох випадках залежить вислід бою.

2. Кожний командир мусить знати всі роди зв'язку та практично їх примінити.

Саперський вишкіл

1. Нам нераз приходиться ходити по болотах та непрохідних стежках і дорогах. Щоб військо не вистоювало годинами при переправах, будучи наражене на ворожі кулі, командирам необхідно простудіювати цю ділянку з саперки.

2. Мінування найменше наражує нас на небезпеку, а ворог несе найбільші страти.

3. Окопи – найкраща і найбільше можлива до використання охорона перед ворожими кулями і гранатами.

4. Все це командир мусить знати і уміти користати.

В[ишкільний] [б]-осередок-[б]*

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 79, арк. 20. Копія.

№ 142
ІНСТРУКЦІЯ В ОРҐАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНИХ СПРАВАХ

№ 2 *2 травня 1944 р.*

УПА
Група "Заграва"
В[ишкільний] осередок

Секретне
Дня 2-V.1944 р.

ІНСТРУКЦІЯ ч. 2

1. Більшовики здобули владу внаслідок революції і партизанщини, а тому добре знають методи революційної боротьби і не легковажать так, як німці. Вони спеціяльно школять війська НКВД до боротьби з революційними рухами.

2. Методом боротьби вживають:

а) заняттям всіх населених пунктів, або частим контрольованням їх, щоб позбавити революційні групи зв'язку з населенням,

б) терором, пропагандою відвернути населення від революційних груп,

---

* *На місці вписаного тексту був текст:* ВВ при ШВШ

в) посиленою активністю в боротьбі з озброєними групами. Всім відомо, що знищити ворога можна тільки вічним переслідуванням. Вони це розуміють і пристосовують. Зустрівшись раз з відділом, нав'язавши з ним бій, старається його вже не випустити. Одні частини боєм тримають відділ, а другий при помочі маневру старається знищити його. Стараються часто несподівано наскочити на відділ.

3. Командири мусять добре знати ворожу тактику, щоб могти їй протидіяти. В першу чергу треба провадити добру розвідку, навіть на дальші відділи, щоб знати:

а) з якими силами може зустрітися на місці,

б) які сили ворога знаходяться і як далеко, що можуть прийти на підмогу. Зваживши це, командир може рішати чи вступити в бій, чи оминути.

4. Старатися уникати боїв накинених ворогом, а навпаки: провівши добру розвідку, напасти на нього при вигідних для себе обставинах.

5. Щоб це осягнути треба:

а) таборуватися у місцях вигідних до бою і маневрування,

б) розташовувати відділи так, щоб вони швидко могли розвинутися до бою, без огляду на те, з якої сторони показався ворог (найкраще трикутником) у віддалях таких, щоб вистарчило для розвинення,

в) лишати резерв, який мусить вирішити бій,

г) визначити для кожного стрільця огневе становище і окопатися,

д) приготовитися до нічної стрільби та в умовинах, що послаблюють зір,

е) табори приміщувати так, щоб були обезпечені зі всіх сторін,

є) все замаскувати так, щоб нічого не було видно з найближчої віддалі, летунства і т. д.

ж) зберігати безоглядну тишину.

6. Добре убезпечитися:

а) виставити чати на віддалі – вдень до 600 м, вночі до 100 м. Для чати займати місця вигідні для зорення і оборони, в напрямах звідки може появитися ворог. Чата виставляє парні стійки до 200 м, залежно від терену,

б) дороги дати під спеціяльну обсервацію (секрети, стежі і т. п.),

в) місця між чатами убезпечити стежами,

г) на проглядних місцях (просіках, краї ліса і т. п.) виставити

зорців. Все це мусить бути добре замасковане і зберігати безоглядну тишу (як вказано в бойовому статуті).

д) виставити алярмових і протилетунського зорця.

7. Коли є кілька відділів, назначити одного головнокомандуючого, який буде керувати цілістю.

8. Визначити інспекційну службу, яка безпосередньо мусить працювати.

9. Військо мусить бути завжди, навіть під час занять, в бойовій готовості.

В[ишкільний] осередок /Корбан/

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 44, арк. 30. Оригінал.

№ 143-144
ПОЛІТИЧНИЙ ВІДДІЛ

[Квітень] – травень 1944 р.

№ 143
ІНФОРМАЦІЯ ПРО РАДЯНСЬКУ ВІЙСЬКОВУ І АДМІНІСТРАТИВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ПРОТИДІЮ УПА

[Квітень] 1944 р.

Матеріял для пропаганди

Р-ни Північно-західних областей України

ПРИХІД БІЛЬШОВИКІВ І БОЇ УПА

Перед вступленням Червоної Армії на ЗУЗ "парторги" інформували командирів та бійців, що на Західній Україні стрінуть по лісах "бандьоровськіх бандітов", які ріжуть і мордують всіх і вся, кого зустрінуть. Перестерігали, щоб ніде поодинно не залишались бійці у лісі, бо бандити швидко підбирають. В зустрічі з нами вони розчарувались, бо замість "жорстоких бандитів" вони побачили в нас щирих приятелів, які зловивши когось з бійців чи командирів, накормлять, напоють та випускають, поінформувавши про цілі цієї імперіялістичної війни і нашої визвольної боротьби. Багато зі зловлених червоноармійців виявляли бажання лишитись в УПА.

У першій фронтовій лінії ішло багато українців, які воювали з примусу, сильно втероризовані "заградотрядами". Втікати боялися тому, щоб НКВД не ліквідувало їх родин. З тих сірих людей (бійців) била якась байдужність та зрезигнованість, деякі говорили: всеодно згинеш як не на фронті, то від "заградотрядів" або НКВД. Бійці були слабо прохарчовані; деякі в своїх "хлєбних сумках" мали сиру картоплю та жито. Коли люди питалися на що це носять – відповідали, що під час перебування в окопах довший час їм харчів нічого не довозять. Комсостав діставав час від часу американські консерви. Бійці говорили: завелась в Червоній Армії "сталінська офіцерщина". Загально бійці першої лінії мали

здорово знищене убрання та обув. Ремонтні верстати шевські та кравецькі виконували 30% з наложеної на них роботи, тому бійці ходили в подертому. Соціяльна несправедливість викликувала серед бійців сильний фермент, багато з них нарікало на існуючий режим. Про ранених майже не дбають.

Червона партизанка, що нею керувало НКВД, найбільш в'їлася людям в печінки. Нею думало НКВД знищити УПА. На Сарненщині заангажували до цього з'єднання Ковпака. Партизанка відрізнялась від армії більшим грабіжництвом, нахальністю, вульгарністю і т. д. Партизан вживали до охорони райосередків, для стягування поставок, виловлювання людей, до охорони арештованих і інших підлих робіт. По певнім часі, коли виявилось, що партизанка не здібна зліквідувати УПА, її перекинуто на фронт. Деякі невеликі частини залишились.

Відділ к-ра В. був розташований на хуторі Островок. На донос сексота вирушило 500 більшовиків 18.1.44 з с. Тинне та Зносич. Більшовики хотіли окружити хутір та вибити всіх до одного. Зближення ворожого війська замітила наша розвідча патруля, яка обстріляла їх. Заалярмований відділ відступив в ліс, лишаючи за собою по снігу слід. Більшовики пішли в ліс і налізли на нашу розстрільну. Розпочався бій, який тривав 2 години. Вислід бою: більшовики відступили, забираючи 8-10 трупів та ранених. Наші втрати: 2 вбитих повстанців і кілька коней. Це був перший бій відділу з НКВД-истами.

6. IV.44. в рейді на Кореччину переходив к-р М. з чотою через село Камінна Гора (р-н Олександрія). Під селом зустріли на 2-ох підводах 7-ох НКВД-истів. 2-ох лейтенантів вдалося обеззброїти, решта не здавалась. По півгодиннім торзі розпочався бій. НКВД-истів всіх зліквідовано. Було це районне НКВД з Олександрії. З нашої сторони жертв не було.

6.IV.44. біля с. Глажевої в лісі на постою зведено бій з сотнею НКВД-истів, що налізли на табор к-ра О. Бій тривав 20 хвилин. Вбито 6 більшовиків, одного раненого взято в полон. З нашої сторони втрат не було.

Населення. Зближення фронту викликувало в людей страх перед більшовиками. Всі боялися їхнього терору, головне боялися їхньої господарчої системи колгоспів і т. д. Вступивши на терени Сарненщини, пригнітили людей своєю масовістю. Вкоротці люди призвичаїлися до більшовицької дійсності, та маючи зв'язок з УПА, почали ставити спротиви всім наказам та розпорядженням, які видавала адміністраційна влада; натомість виконували всі накази, котрі давала УПА. На початку адміністра-

ція мала величезні труднощі в організуванні сільрад. Ніхто в селех не хотів на себе приймати обов'язки голови села, секретаря і т. п. В теренах Сарненщини, зайнятих більшовиками, було зорганізовано до половини березня лише 50% сільрад. Зірвано мобілізацію. Лише невеликий процент вдалось наловити воєнно-зобов'язаних, решта ховались по лісах та криївках. По селах організовано самооборону, котра почала ліквідувати менші частини НКВД, що появлялись в село. Селянство самочинно почало виступати зі зброєю в руках проти більшовиків. Малі перемоги над ворогом були моментом морально сильно скріплюючим для народу. Поставки добровільно ніхто не здавав, за виїмком приміських сіл. До нас населення ставилось дуже прихильно. Ті всі, приміром, які перед фронтом дали для УПА кожуха, одіж, або навіть свиню, чи корову, були морально вдоволені з цього, що вони дали для УПА, а не для більшовиків. Ряди УПА чимраз то збільшувались, поповняючись добровольцями. Всі частини УПА в совітській дійсності стан свій збільшили в 50% і більше процентів. Технічне заосмотрення рівно ж покращало.

Слава Україні!

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 39, арк. 55-56.

№144
ЗВЕРНЕННЯ ПРО ВСТУП ДО УПА

Травень 1944 р.

За Самостійну Соборну Українську Державу!

Воля народам й людині!

КРОВАВИЙ ІМПЕРІАЛІСТИЧНИЙ ТИРАН СТАЛІН ПИРУЄ

Як правило, сталінські посіпаки уладжують лови на людей. Зловлених, по вигляді "неблагонадьожних", мордують на місці, менше "підозрілих" відсилають на мобілізаційні пункти, звідки одних непідготованих, але узброєних, нерідко цілком без зброї, неумундированих висилають на фронт. Других шлють на роботи в "оддальонниє областя" – де вони вмирають з голоду і різних хвороб.

1. Дня 18.4 ц. р. червоні опришки під час акції в селі Очеретянка Березенського р-ну (Костопільщина), зловили гр. Парфенчука

Івана і по-дикунськи замордували. Били його прикладами, кололи штиками і викололи очі.

2. Червоні бандити-НКВД-[и]сти, під час ловлі людей в пісківському лісі (село Пісків, р-н Костопіль) дня 18.4 ц. р. зловили гр. Ковтенюка Миколу і по жорстоких знущаннях закололи його штиками.

3. Кожного НКВД-[и]ста розважають сцени мордування. На хуторах Калиники, р-н Березина (Костопільщина) попало дня 20.4 ц. р. разом з населенням в окруження трьох повстанців з УПА, які завзято відстрілювали від енкаведистів. Тільки після тяжкого поранення вдалося зловити енкаведистам відважних стрільців. Почалось катування. Повибивали раненим зуби, понапихали в уста паперу, всаджували в уста кулаки, відтак докололи штиками. В цей страшний спосіб замордували сталінські "опричники" ще вісім осіб цивільного населення, які не вспіли втікти.

Червоним бандитам, як завжди, помагають поляки з-за Случа. Мордуючи населення, вони кричали: "Вот тєбє самостоятельная, говори "гдє Бандєровский штаб".

4.Ось що розповідає робітник-втікач: "Мене, як і багатьох інших "західників", вивезено на фабрику тяжкого машинобудівництва в Свердловськ. Працювати приходилось тяжко і багато, більше як 12 годин на добу, а їсти гарячу страву давали раз на добу. Правда, це була воєнна фабрика, і тому доводилось часом бачити від 20-30 випадків голодної смерти. От тому я і багатьох інших втікли і хочемо вступати в повстанчі відділи".

Вступайте в ряди УПА до боротьби з окупантами!

Били гестапо – бийте й НКВД.

Постій, травень 1944 р.

Українська Повстанча Армія
Група "Заграва"
Політичний Відділ

ЦДАВО, ф. 3883, оп. 1, спр. 188. арк. 38.

№ 145-147
СЛУЖБА БЕЗПЕКИ
24 -26 червня 1944 р.

№ 145
НАКАЗ У СПРАВІ ПРИЗНАЧЕННЯ КОМЕНДАНТА ВН "КОНОТОП"

№ 1 *24 червня 1944 р.*

УПА "Заграва"
ШСБ ВО

НАКАЗ ч. 1

В зв'язку з деякими пересуненнями в терені, комендантом СБ н-району "Конотоп" призначую др. Марка[1].

Всім районним СБ згаданого надрайону наказую безоглядно підпорядкуватися.

Слава Україні!

24.VI.44 р.

/Шворний/

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 63, арк. 5. Оригінал. Рукопис.

1 Михайло Рябченко – "Марко" (1922–1945). У 1944–1945 рр. – реф. СБ Сарненського ("Конотоп"), Столинського надрайонів.

№ 146
НАКАЗ ПРАЦІВНИКАМ ЗАПІЛЛЯ ВН “ЗАТОКА” У СПРАВІ ПОКАРАННЯ др. “ДОНЦЯ”

№ 3 *25 червня 1944 р.*

УПА
Група “Заграва”
ШСБ ВО

Команданту запілля надрайону “Затока” та його референтам
НАКАЗ ч. 3

В зв’язку з залишенням терену праці на деякий час, наказую: покарати др. Донця на 200 долів та на першій раз уділюю острої нагани з попередженням, що коли надалі продовжуватиметься такий стан, потягну до відповідальности революційним судом.

Кару доручаю відібрати др. Коробці.

Вищезгадану кару розкласти на норми щоденно 50 долів.

Слава Україні!
Героям Слава!

Постій дня 25.VI.44 р.

ШСБ ВО /Шворний/

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 63, арк. 4. Оригінал. Рукопис.

№ 147
НАКАЗ ПРАЦІВНИКАМ ЗАПІЛЛЯ ВО “ЗАГРАВА” В ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СПРАВАХ

№ 4 *26 червня 1944 р.*

УПА
Група “Заграва”
ШСБ ВО

Всім командантам запілля округи “Заграва” та їх референтам
НАКАЗ ч. 4

В зв’язку з погіршенням праці [...] командантів надрайонів [...], що принесло подекуди [...] в терені наказую:

1) Командантам надрайонів допильнувати щоби їх референти не пере[...] [...] в [конспіру]ванні такому причиною якого [від-]об'ється праця.

2) Референти надрайонів не повинні ограничуватися роботою виключно по своїй лінії, допомагати один другому, очевидно так, щоб це було [...] напрямками кождої лінії зокрема.

3) Політреференти повинні використовувати в першу чергу матеріяли антибільшовицьки, [брані] оповідання повертаючих з Червоної Армії. Все це повинно бути широко передане [до] населення, звертати увагу на [кожду] брехливу ворожу пропаганду та про[тидія]ти.

В міру можливості інформувати населення про значення наш[ого] політичного положення в світі. Звернути увагу на зд[...] [...]ння нашого жіноцтва.

4) Референти СБ негайно повинні поширити сітку розвідки, [викр]ивати сітки сексотів та негайно ліквідувати їх. Оскільки брак часом людей з сітки СБ, [дозволити] виконувати ліквідації організаційним органам, аби не продовжувати діяльність ворогів, [...] зрадников.

Команданти надрайонів повинні доглянути за виконанням роботи його референтів, а при зауваженні з[анедбан]ня негайно рапортувати.

Слава Україні!
Героям Слава!

Постій дня 26.VI.44 р.

КЗ ВО в з. /Шворний/

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 63, арк. 7. Оригінал. Рукопис.

№ 148
ІНФОРМАЦІЇ ПРО ПОДІЇ НА ТЕРИТОРІЇ ВО

2 квітня 1944 р.

УПА
Група "Заграва"
ВВР

ВІДОМОСТІ З ТЕРЕНУ

Район Людвіполь

В с. Вулька Холопська знаходиться 20 більшовиків-телефоністів, які там стало кватирують.

Дня 28.3.44 р. з Старої Гути на В[ульку] Холопську приїзджало 5 ляхів з трьома підводами, які затрималися на ніч біля вищезгаданих телефоністів.

29.3.44 р. ляхи переночувавши в Вульці поїхали до с. Холопи. Населення, побачивши ворога, почало тікати. Польські мерзотники відкрили огонь по втікаючому населенню. Обійшлось без жертв.

З м. Березного на Моквин, Холопи, Бистричі і Людвіполь помічений останньо рух більшовицьких автомашин на Корець.

Дня 29.3.44 р. о год. 10 пересовувалась більшовицька військова частина в силі 3 сотень з м. Межирича до Старої Гути. Озброєні більшовики були в 2 полівки, тяжкі кулемети "Максіма" (з огляду на скоре просовання устійнити кількість було неможливо) й 3 танкетки. Мали з собою також 3 автомашини. По дорозі нічого злого не робили й нікого не чіпали.

Дня 30.3.44 р. о год. 10 рана приїхало з м. Березного до В[ульки] Холопської на 4-ох фірах 7 ляхів. Наші селяни, побачивши їх, повтікали за р. Случ. Ляхи, дізнавшись про це, переїхали човнами р. Случ і зловили 4 чоловіків, яких забрали до Березного.

Район Городниця

В районі знаходиться більшовиків 40 осіб. Озброєння мають 10 фінок, решта кріси.

Дня 23.3.44 р. більшовики з Городниці в числі 20 осіб приїзджали до с. Устє. Приїхавши до села, обставили (окружили) його й забрали в млині мірчука.

Дня 24.3.44 р. приїзджали до с. Устє 3 більшовики й 1 жидівка в цілі зібрання харчевих продуктів. На цих же хуторах ранили вони 1 чоловіка, який був змобілізований до сов[ітської] армії і втік з Білокорович. Раненого забрали з собою.

Дня 25.3.44 р. приїзджало 3 більшовики. Заграбили в населення 3 коні і харчевих продуктів, від'їхали за с. Корчик.

Район Костопіль

Дня 27.3.44 р. о год 18 до с. Борщівки прийшло 130 совітів. Як виявилось, була це погоня за відділом ком. Вихра. А саме: відділ Вихра, ідучи з Любаши в напрямку на Борщівку, в Піскові на колії роззброїв 2 залізнодорожників. Ті ж залізнодорожники пов'язались з Костополем телефонічно і вказали напрямок відділу. Незабаром з Костополя виїхала погоня і, натрапивши на сліди відділу, прийшли до Борщівки і обстріляли закватирований там відділ. Відділ змушений був вийти в ліс. Зайнявши становище привітав ворога вогнем і ранив 4 бійців. Совіти відступили. Зброя в них була така: 5 кулеметів, 10 фінок, 30 автоматів, решта кріси.

27.3.44 р. о год. 8 рана з Сарн на Костопіль їхало 2 поїзди з військом. О год. 4 п[о]п[олудні] пішли знов ті самі поїзди з Костополя з тим самим військом, везучи крім того цивільних людей.

Дня 27.3.44 р. о год. 7 рана прибули до с. В[елика] Любаша 80 совітів, які видавали населенню документи. Совіти мали зброю: 1 гарматку, 1 гранатомет, 5 фінок, 12 автоматів, решта кріси, 10 фірманок і 3 вершники.

Залишились вони ночувать в Любаши.

Вночі з 27 на 28.3.44 р. німецькі літаки освітили совітів. Совіти злякались і зажадали до Любаши з Костополя помочі. Наспіла поміч з 80-ти бійців зі зброєю: 2 гранатомети, 4 кулемети, 18 автоматів, 6 фінок, решта кріси. Отримавши поміч попрямували вони в сторону світел, висилаючи 50 бійців на Космачів зі зброєю 1 гранатомет, 2 кулемети, 10 автоматів, а решта кріси.

Дня 28.3.44 р. вернулись червоні назад до Любаши, де зловили 10 людей, яких застали в селі. З Любаши пішли на Підлужне, де зловили 2 людей. З Підлужного вернулись назад до

Любаши і злучившись з тими, що були в Космачеві, вернулись до Костополя.

Район Дережне

Банда червоних, яка була в с. Постійному 24.3.44 р., вертаючись назад забрала з собою 13 осіб цивільного населення і вбила 1 чоловіка, який тікав до лісу. Крім того спалили господарку одного селянина, забираючи ввесь живий інвентар і його до Деражного.

Частина бандитів вертала назад через кол. Анелівку де зловили 8 людей і забрали з собою до Деражна. На кольонії говорили жінкам, щоб ті сказали своїм синам і чоловікам, щоб вони вертали домів, бо в противному будуть знищені їх родини.

Дня 25.3.44 б.с. виїхала банда червоних в числі 20 осіб з Деражного до с. Постійного і знову грабувала населення.

26.3.44 р. приїхали більшовики через с. Тернявку і Полянівку до с. Постійного. В Постійному, пограбивши і наловивши людей, поїхали до с. Бичаля, де роблять те саме, що і в Постійному. Ця група більшовиків начислює 120 осіб. Озброєні вони є в кулемети, фінки та кріси. Як донесено з певних джерел, ця група більшовиків є спеціально прислана в Дераженський район для знищення нашого руху і виловлювання людей.

Район Стидинь

Дня 26.3.44 р. більшовики під час акції в Золотолині забрали 20 осіб живими, 3 убили і 1 ранили. Ті, що були несподівано заскочені, лягли до ліжка і казали, що вони є хворі, але більшовики мали з собою лікаря і хто оказався здоровим забирали з собою.

Під час цієї акції на Золотолин забрали більшовики місцевого станичного з батьком і 1 зв'язкового. Зробили вони це по доказі одного східняка, який був попередньо в Золотолині та пішов в м. Степань до червоних. Цей східняк був з більшовиками під час акції.

Більшовики ішли цепом з східньої сторони лісу, друга частина йшла з табором шляхом. Прийшовши в центер села більшовики улькували 1 обсерватора на клуні. По головних шляхах були застави.

Кінна розвідка зловила 1 стрільця з відділу Гамалії. Зі зловлених більшовики знимали одяг та взуття і так гнали до Степаня. До населення відносилиь дуже погано.

Дня 27.3.44 р. червона банда о год. 6 рана наскочила на села Тростянець і Яполоть. Там був розташований відділ Гамалії і чота

СБ. Наскок їх перший був з західньої сторони від с. Гутвина. Тут стояла застава Гамалії, яка обстріляла розвідку червоних. Червоні хотіли окружити відділ і забрати його в полон. Друга частина червоних ішла від Золотолина на Тростянець та Яполоть. Більшовиків нараховувалось до 4 сотень. Зброя в них була така: 1 гарматка, 4 гранатомети легких і 1 тяжкий, 8 "Максімів", на кожний рій припадало по 1 "Дьохтяру" й по 1 фінці. Майже всі старшини мали фінки. Командир Гамалія змушений був прийняти бій, який тривав від год. 6 до год. 12 дня. В бою здобуто 1 гранатомет, 2 кулемети "Дьохтярі", 6 фінок, 6 пістолів і 11 крісів. Зі сторони ворога упало 50 убитими і багато раненими. Наші страти: 6 убитими та 18 раненими, в тому числі є багато легкоранених. Під час бою згоріло 6 клунь і 2 клуні. В одній клуні згорів 1 совітський кулемет "Максіма" враз з обслугою. В бою брала участь чота ВОП-у. По відступі червоні грабували населення. Закватирувались вони [на] хуторах Тростянця і Яполоті і залишились там ночувати.

Район Степань

Дня 29.3.44 р. до Степаня привезли 22 трупи старшин і підстаршин, які згинули в бою під Тростянцем. Поховали їх на ринку біля церкви. Кажуть червоні, що їх згинуло 105 чоловік.

Дня 27*.3.44 р. зі Степаня в напрямок Золотолина вирушив карний відділ червоних бандитів, який повернув назад увечері. Було їх около 100 осіб. Що там робили не відомо. Як доносить розвідка по всіх селах Степанського р-ну майже щодня грасує по 20-30 більшовиків, які проводять акцію виловлювання людей. Останньо це саме грасування червоних банд в кількості 50-100 чоловік помічається в районах: Костопільському, Березенському і Людвіпольському.

Слава Україні!

Постій, дня 2.4**.44 року

/Немо[1]/

ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 234, арк. 16-17. Оригінал.

1 Іван Трейко (Терейко) – "Немо", "Дибов" (1898–1945). 1944–1945 рр. – кер. ВВР груп "Заграва" та "Тютюнник", ЗГ "44". Генерал УПА від 24.IV.1945 р.

---

* *Певно має бути:* 29
** *У тексті:* 3

№ 149-150
ВІЙСЬКОВА ПОЛЬОВА ЖАНДАРМЕРІЯ

21 квітня 1944 р.

№ 149
НАКАЗ В ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СПРАВАХ

№ 1 *21 квітня 1944 р.*

УПА "Заграва" Постій, дня 21-IV-44 р.
КЖ ВО
ч.1/44

НАКАЗ ч. 1

1) Згідно наказу ШВШ КВО гр. "Заграва" ділиться на чотири станиці жандармерії.

а) ст. ч. 1 обіймає терени західньо-північної воєнної округи. Ком[ендант] станиці – Химера.

б) ст. ч. 2 обіймає терени східньо-південні. Ком[ендант] Ампутатор.

в) ст. ч. 3 обіймає терени північно-східні. Ком[ендант] Морозенко.

г) ст. ч. 4 обіймає терени південно-західні. Ком[ендант] Мовчан.

2) Бувшого коменданта ст. ч. 1 за невідповідню працю здіймаю зі становища, на його місце назначую ком[енданта] Химеру з днем 20-IV-44 р.

3) По станицях перевести доповнення станиць до числа 20.

4) Від 20-V-44 р. назначую др. Деркача шефом слідчого апарату при команді окр[ужної] ж[андармерії].

5) Станицям забороняється:

а) більше жандармів трімати на станиці як 10 (решта в терені)

б) стояти на квартирах (лише в лісі)

в) відпускати стрільців на відпустки

г) стояти довше, як 5-6 днів на одному місці

6) По станицях завести стисло військову дисципліну і карність.

7) Переводити вишколи військовий і слідчо-поліційний, оскільки є можливість.

8) Коменданти станиць потягнені до відповідальности, коли їх станиці будуть безкорісно витрачувати час.

9) Тижневі звіти праці і плани на слідуючий тиждень пересилати до ШВШ.

10) На 1-2-го числа слідуючого місяця завше пересилати звіт, на місці у КЖ ВО мусить бути 2-го слідуючого місяця.

11) Нав'язатись з ком[андирами] загонів і виповнити до 1.V.44 р. список дезертирів Вам призначених загонів і в міру можливости повести активну ловлю дезертирів.

Слава Україні!
Ком[ендант] пол[ьової] жанд[армерії] ВО /Касян/

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 44, арк. 1. Оригінал. Рукопис.

№ 150
ІНСТРУКЦІЯ В СПРАВАХ ДЕЗЕРТИРСТВА

№ 2 *21 квітня 1944 р.*

УПА "Заграва" Постій, дня 21-IV-44 р.
КЖ ВО

ІНСТРУКЦІЯ ч. 2

Справи дезертирів:

Нав'язатись з Вам призначеними загонами, дістати від них список дезертирів і самовільно перейшовших до других загонів. Тому що багато бувших дезертирів тепер знаходяться у других відділах, треба точно прослідити кожного справу і таких, які є точно дезертирами і відповідають карі полевого суду, направляти з протоколами до їх матірного загону під полевий суд. Тих, що підлягають карі карного відділу по стягненні протоколу, рішати їхню справу, самим дати вимір кари і переслати до затвердження ШВШ, або КЖ ВО.

Всіх самовільно перейшовших, або бувших дезертирів, які тепер долучили до других загонів, переслати пока з рішенням справи під нагляд жандармерії загону їх матірного загону, до другого розпорядження, пока оформиться карний відділ. Треба брати під увагу тих людей, яких інші командирі розпустили і вони

були змушені прилучити до інших загонів, напр[иклад] курінь Шакала, чота Гонти з куріня Яреми. Таких людей після прослідження, лишень пересилати до їх матірного загону.

Коли в даному випадку ком[андир] загону не схоче відпустити, тоді справу передати до ШВШ і після розпорядження ШВШ поступати.

Козаків, які здезертирували, або в часі акції чи фронту залишились в терені і тепер працюють у запіллі, в СБ, чи на сітці, таких без жодного нічого стягати, тільки про це повідомляти їх зверхників.

До цього долучається список дезертирів, причому витягніть дезертирів свого терену, а коли б у Вашому терені були дезертири з інших теренів, їх стягнути і відставити до їх матірних загонів.

Слава Україні!

Ком[ендант] пол[ьової] жанд[армерії] ВО /Касян/

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 44, арк. 2. Оригінал. Рукопис.

№ 151-161
ЗВІТНО-ІНФОРМАТИВНІ ДОКУМЕНТИ УПА ТА ЗАПІЛЛЯ

31 березня – 4 серпня 1944 р.

№ 151
ЗВІТ ЗАГОНУ "КОТЛОВИНА" В ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНФОРМАТИВНИХ СПРАВАХ

31 березня 1944 р.

УПА
"Котловина"
Група "Заграва"

До ШВШ групи "Заграви"
ЗВІТ

Згідно з вашими пооди[ничн]ими точками:

1. Тол, який був замагазинований господарчим Чорнотою перемагазинований в инше місце.

2. Ваші документи і машинка, також річі Мороза[1], зараз не можу переслати тому, що гос[подарчий] Гнатко є хворій на тиф, то саме з медокаментами котрі також змагазиновани через Гнатка й подругу Галину котра зараз на півдні.

3. Про жінку Боска зараз нічого не знаю, розшуки робить подруга Текля (Степова), також вона робить звіт з хворіх. Частина хворіх з інших загонів відіслана до подруги Івги. Скоро Степова буде в Вас, вона вже була на терені Івги, однак не могла з нею зконтактуватись.

4. Висилаю Вам "знамя" Красної Армії, також бувшого курінного к-ра Рибака, котрий зголосився до мене 30.III.44 р. З ним висилаю мадярського старшину Цигана, по національности словак. Прошу його використати, якщо це можливим то Рибака пришліть до мене.

5. Козаків з Красної Армії маю лише чотирьох Колю, Володю, Ваньку й Ваську, котрі є при Жуку. Ділають вони дальше від нашого середовища. Якщо маєте до них ? то прошу мене повідомити, що маю з ними зробити, вислати до Вас? Чи що?

6. В наказі ч. 23, точка 5 сказано про "німецьки уніформи, щоб перекрасити". Це дуже тяжко зараз перепровадити тому, що цілий час стою в лісі й цілий час є мороз, що нема де висушити, крім цього цей матерял є дерев'яний по вивареннію в дубовий чи ольховий корі, робиться непотрібним.

7. Людей, яких ви мені прислали, я одержав і дав їм заняття по Вашій думці.

Слава Україні!

Постій дня 31.III.44 р.

К-ир /Юрій/

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 45, арк 16. Оригінал. Рукопис.

1 Певно йдеться про речі розстріляного на початку 1944 р. за невиконання наказу командування УПА командира куреня "Погром" Григорія Кузьми ("Мороз").

№ 152
ЗАКІНЧЕННЯ ОПЕРАТИВНОГО ЗВІТУ КОМАНДИРА "ЮРІЯ"

31 березня 1944 р.

...* Залізняк 11.III.44 р. від'їхав у терен Кашівка, Боровичі, Яблунька до зреалізовання свого попереднього завдання.

б) Богун к-р кінноти: коні майже всі впали в руки червоних.

в) Стріла по стягненню відділу, 6.III.44 р. вислав одну чоту на північ за залізницю в цілі рейду та розвідки. 8.III.44 р. вбили одного НКВД-[и]ста й взяли в полон одного фронтовика, котрого відпущено. Здобуто: МР 1, сідло1. Дальше діяти було не можливо тому, що в р-ні Маневиче[й] та в сусідніх селах стояло повно червоноармійців, що стояли також по лісах. Чота повернула 14.III.44 р. Зараз к-р Стріла діє в Колківщині.

Найновійши інформації про відділи котрі пішли на південь. Подає підхорунжий Распутін, повернув із-за фронту 28.III.44 р.

а) Відділ Лева 19.III.44 р. був в терені: Тристань, Вороньчин. Відділ був у цілости, говорив, що має переходити на днях через фронт до мене.

б) Відділ Гриця бачив 15.III.44 р. в р-ні Торчин, також був цілий.

---

* *Текст відсутній.*

в) Узбек у тому ж самому р-ні, відділ цілий.

г) Ткач той самий р-он, відділ цілий.

д) Про Ігора не знаю нічого.

е) Про Швидкого чув, що є коло Луцька.

Це все від 15.III.44 р.

5) Відомості з терену: фронт 15.III.44 р. Совіти сфорсували Стир–Стохід, зайняли Мельницю, того ж дня був бій за Рудку Козинську й Березолупи. Совіти пішли вперед на захід, по соші Луцьк–Торчин держалися німаки. Зараз у терені "Котловина" дальше переводять червоні мобілізацію людей, роблять облави, нарід втікає в ліса. Зараз знова є збільшення війська, чи приготувались до акцій проти нас, чи відступ з фронту. В Чорторийську й в Розничах відновили литовища, стають на них літаки й є одна сотня пільоток (жінок). З Цуманя РО НКВД виїхало до с. Рудник.

Слава Україні!

Постій дня 31.III.44 р.

К-р /Юрій/

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 45, арк 6. Оригінал. Рукопис.

№ 153
ЗВІТ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАГОНУ ім. ОСТАПА У ПЕРШОМУ ЧВЕРТЬРІЧЧІ 1944 р.

31 березня 1944 р.

УПА
Гр."Заграва"
Заг. ім. Остапа

ЗВІТ
з діяльности за перше чвертьріччя 1944 р.

Дня 3 січня 1944 р. кватерую в с. Харалузі Межірічського р-ну. З Харалуга мав я вирушити на м. Межіріч. Вислав розвідку, яка повідомила, що німаки, яки направлялися з Межіріча на фронт – повернулися. Я відкликав марш на Межіріч тому, що сили ворога перевищували нас кількоразово.

Дня 4.I-44 р. прибув зв'язок від сотенного Чорноти з повідомленням, щоб вислати допомогу військову під с. В[елика] Совпа та Медведівка, Чорнота там розпочав був бій з червоними. Тому, що мені повідомлено запизно, я не встиг поспішити на місце бою,

хоч вирушив був негайно. Чорнота заквартерувався в с. В[елика] Совпа. Я зі своїм відділом відійшли в с. Хмелівку й там розмістилися. Червоні затрималися в Медведівці. Договорившись з сотенним Чорнотою, ми рішили над ранок 5.І-44 р. окружити червоних. Ніч була темна та падав дощ. Скориставши з темряви червоні відійшли з с. Случь.

Дня 5.І-44 р. я перейшов на Гутку з тим наміром, що 6.І-44 р., як в день Ві[лії] і Різдва Христового, будемо справляти спільну традиційну вечеру.

Дня 6.І-44 р. на Гутку прибули червоні і зав'язали з нами бій, тому, що ворог перевищував нас, ми відійшли на Камінку й там думали вже на кінець таки відбути спільну вечерю. Незадовго після того, як ми встигли розквартеруватися, зі сходу Каменки йшли червоні. Я дав наказ війську відходити до лісу, щоб лісом відійти за ріку Случь. Зі сходу північного рівно ж движуться червоні, а заходу північного – німаки. Тому, що вже ворог загрожував нам з трьох сторін, я, конечно змушений був відійти в ліса глибше, щоби там змагазинувати тяжку зброю, а з легкою прориватися в с. М[алу] Совпу. Розвідка доносить, що в М[алу] Совпу прибули німаки для переведення акцій, а в В[елику] Совпу червоні.

Дня 8-І.1944 р. я продовжую продвигатися в глиб лісу. Розвідка червоних наткнулася на нашу заставу, но була відбита нашим вогнем. Я змінив напрям на кол. Сухі Рогі. З Сухого Рогу вночі відіслав я тяжку зброю, гармати та "Максими".

Дня 9.І.44 р. розпочався бій з німаками в лісі біля Сухого Рогу. Після бою направляюся в с. Малатин.

Дня 10.І. 44 р. рано направляюся в ліс Пустомітський і там переводжу переорганізацію загону на малі групи, щоб легше було укриватися на час фронту. Бура мав направитися в "Беріг" чотами для перебування фронту. Свірко і чотовий Морозько з чотою мали йти з чотою* видшукати ком. Дубового й про те повідомити. Чотовий Зелений мав перебувати в "Березі" з чотою і були прикріплені теренові люди. Чотовий [Буч]ко мав перебувати в Олександрівщині, тому, що він сам з того терену і мав людей з того терену. З сотенним я мав умовлений мертвий пункт, оскільки буде неможливо, то я визначив другий пункт, де я міг би бути.

Щодо боїв в Гутці та Сухі Рогі в лісі. В Гутці за повідомленням цивільного населення ворожі втрати були досить великі. З нашої сторони був тільки один ранений. Бій з червоними в Гутці відбувся 6/І.44 р. В Сухому Розі втрати ворога були невідомі. Власні

* *Так у тексті.*

втрати – трох вбитих, 1 міномет, 11 підвід табору попало в руки ворога. Попало тому, що не було пере[пла]ви. Бій був завзятий і тривав 2 години.

Слава Україні!
Героям Слава!

Постій, 31.III.44 р.

Заст. ком. загону /Шакал[1]/

P.S. Від 10 січня до 30 лютого, тому, що цей терен був сильно загрожений більшовиками, які постійно тут перебували, стягання назад загону було прямо неможливим. За цей час старався, щоб якнайбільше зібрати зброї та нав'язати контакт з новозорганізованими людьми, що мали зброю. Працював теж в напрямі знищення сексотні, які в перший момент приходу фронту шкодили нашій роботі. Як доказ моєї роботи підготовчої до зорганізування у відділи нових людей може служити той факт, що в часі від 1.III–1.IV було зібраних вже повних 2 сотні козаків.

Слава Україні!
Героям Слава!

Постій 31.III.44 р.

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 65, арк. 1-2. Оригінал. Рукопис.

1 Адам Рудик – "Шакал", "Шавула", "Шаула" (1909–1944). У 1944 р. – к-р загону ім. Остапа ("Батуринський" загін).

№ 154
ОПЕРАТИВНИЙ ЗВІТ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ "ХВАСТІВСЬКОГО" ЗАГОНУ

16 квітня 1944 р.

Група "Заграва"
"Хвастівський" загін

До ШВШ групи "Заграва"
ОПЕРАТИВНИЙ ЗВІТ

I. Відділ Стріли.

27.III.44 р. зловили 2 місцевих комунарі, котрі замешкували в Старому Чарторийську. 29.III.44 р. I-ша чота прийняла бій з

комунарами в кам'янецькому лісі. Убили 2 коні. 2 сідлі і 1 кріса здобуто. В тім бою згинув фельдшер Кобзаренко. 28.III.44 р. II чота разом з командиром Стрілою за залізницею в 1.00 год. ночі напали на обоз червоних. Вбили старшого лейтенанта, ранили його заступника і одного рядового. Здобуто 1 фінку, "Нагана", 25 ящиків набоїв до крісів і три ящики до фінки. 28.III.44 р. роєвий, котрий був в терені, роззброїв одного комуніста. Здобуто 1 кріс. 1.IV.44 р. більшовики робили акцію 3-ма літаками. Вбили 6 цивільних людей, що ховалися в лісі.

Дня 4.IV.44 р. згинув один козак, котрий пішов без дозволу додому в с. Храсок. 12.IV.44 р. відділ Буяна, Підкови і почот загону звів бій з червоними в осницькому лісі при облаві. Червоних відбито. На полі бою лишився один убитий з червоних. Наших втрат не було. З огляду на розконспірування місце постою змінено. В цей сам час відділ Кузьми убив 8 червоних. Від них здобуто усю зброю. Ті ж самі відділи 14.IV.44 р. звели з червоними бій при облаві в осницьких лісах. Знесли заставу, котра складалася з понад 20 осіб з кулеметом "Максимом". На цій заставі ворог мав понад 15 убитими. З огляду на добре становище червоних, котрі залишились з цієї застави за грузами спаленої польської хати, зброї не здобуто. В тім же самім часі червоні атакували ще з двох сторін, де вповні розбив і розігнав відділ к-ра Кузьми. Наші втрати: 3-ох вбитими, в тому числі 2 ройових, 7 ранених, в тому числі 2-ох тяжко. В числі легко ранених є курінний Чорнота, чотовий Тихий і Чубенко, теж страчено 1 фінку і 1 коня.

Слава Україні!

Постій, дня 16.IV.44 р.

К-р /Юрій/

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 45, арк 9. Оригінал. Рукопис.

№ 155
НЕДІЛЬНИЙ ЗВІТ ЗАГОНУ ім. ОСТАПА

17 квітня 1944 р.

УПА
Група "Заграва"
Загін ім. Остапа

Постій, дня 17.IV.1944

НЕДІЛЬНИЙ ЗВІТ

Подрібне зіставлення	Всіх разом	В тому числі		Коней			
		коман-дир[ів]	козак[ів]	Роз'їзд-[них]	Тягар-[ових]	Верх-[ових]	Возів
Загальний стан	205	36	169		6	2	3
Хворих на пункті	33	2	31				
" у таборі	3	2	1				
У відпуску							
В службі подорож	12	4	8				
В служби							
Арештованих							
Самовільно відійшли	9		9				
[...] занять	148	28	120		6	2	3
Харчевий стан	151	30	121		6	2	

Примітки

Командир

ЦДАВО, ф. 3838, оп.1, спр. 65, арк. 5. Копія.

№ 156
АКТ ПЕРЕДАЧІ КОМАНДУВАННЯ "ХВАСТІВСЬКОГО" ЗАГОНУ

22 квітня 1944 р.

УПА
Група "Заграва"
"Хвастівський" загін

АКТ

Справи передачі командування "Хвастівського" загону (бувшої "Котловини") командиром "Хвастівського" загону Юрієм на наказ к-ра Дмитречка к-ру Чорноті

Дня 22.IV.44 р. я Юрій, к-р "Хвастівського" загону, з наказу к-ра Дмитречка передаю своє командування над вищеназваним загоном зі всіма йому приналежними відділами, зброєю та інвентарем, що в них находяться, для к-ра Чорноти:

I. Відділи

а) Відділи, які на підставі повищого наказу підпорядковую к-ру Чорноті, є слідуючі:

1. Відділ к-ра Підкови
2. " " Стріли
3. " " Залізняка
4. " " Кореня
5. " " Жука
6. " " Ярмака[1]
7. " " Богуна
8. (Підстаршинська школа) Кармелюка.

б) Відділи, від яких немає звітів з причин відсутності належного зв'язку, зв'язаного з переходом фронту.

9. Відділ к-ра Лева
10. " " Ткача
11. " " Узбека
12. " " Гриця
13. " " Ігоря

Шпиталь з обслугою "Купина"

II. Інвентар (магазинація)

1. Машина до писання українська д-ка.
2. 2 ящики з актами і паперами.
3. Магазини харчеві, мундурові та аптека без обліку.
4. Радіо.

З вищеподаних відділів долучую 3 (три) звіти про стан зброї і людей та звіт мертвого і живого інвентаря.

Залучник ч. 3*

Передав к-р /Юрій/ Прийняв к-р /Чорнота/

Постій, дня 22 квітня 1944 р.

ЦДАВО, ф, 3838, оп. 1, спр. 82, арк. 13. Оригінал.

1 Дмитро Войцешко – "Ярмак" (1909–1944). У 1944 р. – к-р сотні, відділу "Хвастівського" загону (гр. "Заграва").

* *Текст не виявлено.*

№ 157
ОПЕРАТИВНИЙ ЗВІТ "ХВАСТІВСЬКОГО" ЗАГОНУ ПРО УЧАСТЬ У БОЮ БІЛЯ ЧОРТОВОГО БОЛОТА

30 квітня 1944 р.

УПА
Група "Заграва"
"Хвастівський" загін

До ШВШ
ОПЕРАТИВНИЙ ЗВІТ
(від 26.IV-44 р. до 30.IV-44 р.)

Дня 29.IV.44 р. моє військо стояло побіч з військом Гамалії. Ми разом стаціонували в лісі, що лежить на північ від с. Скрегитівки, на південний схід від Берестян. Військо Гамалії від мого було відмежоване Чортовим болотом.

В год. 15.00 почули ми сильну стрілянину в бік Чортового болота. Я зарядив негайно поготівля, забезпечивши заставами табір. Заставу від сторони Чортового болота держало військо школи Кармелюка. Після короткотривалої стрілянини через Чортове болото почало втікати військо Гамалії. Тому, не знімаючи застави від болота, я відпроваджував табір з хворими у південно-західньому напрямі.

В той час школа звела бій з червоними, що брели через болото. Червоним вдалося клином врізатись в позиції, творені середньою частиною застави, в результаті чого школа відбилася невідомо мені куди. Злучуючись з військом Гамалії, СБ та військом Партизана я з своєю сотнею на залізниці Цумань – Берестяни зробив заставу, щоб при вигідно зайнятих позиціях дати відсіч червоним при евентуальному їх наступові.

Червоні однак вже більш не наступали. Для сконстантовання висліду бою моїм військом та частиною Гамалії, створено було бойову лінію, як обеспечення, що дозволило б встановити стан людей, втрати тощо. Наші втрати: з школи долучило 10 людей, решта 57 відбились невідомо де. З причин відсутності зв'язку між відбившими трудно подати які є втрати з них.

Слава Україні!

Постій, дня 30.IV.44 р.

К-р /Чорнота/

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 45, арк. 13. Оригінал. Рукопис.

№ 158
ЗВІТ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАГОНУ ім. ОСТАПА У КВІТНІ 1944 р.

2 травня 1944 р.

УПА
Група "Заграва"
Загін ім. Остапа

ЗВІТ
з діяльності загону за м-ць квітень 1944

Дня 14 квітня [19]44 р. я переняв від др. Лебедина командування над заг. ім. Остапа.

1. Політично-виховна робота.
   а) описи боїв
   б) робота політ. виховника
2. Робота жандармерії.
3. " санітарного відділу
4. " інтендатури
   а) господарча частина
   б) інвертар
5. Хроніка.
6. Увага! Долучую звіт з діяльності групи ім. Остапа за грудень 1943 р.

Слава Україні!

Постій 2.V.44 р.

/Шакал/

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 65, арк. 7. Оригінал. Рукопис.

№ 159
ЗВІТ ПРО ПРИХІД РАДЯНСЬКОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ УПА

15 червня 1944 р.

УПА-Північ
Група "Заграва"

ПРИХІД СОВІТІВ
У РАЙОНИ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ

З початком січня 1944 року перші бойові патрулі РККА перейшли старий кордон більшовицько-польський. Більшовики посувалися по залізничній лінії Київ–Сарни. Від Коростеня до Сарн не зустріли ніде більшого німецького опору, за виїмком розбитих частин з Коростеня, які, втікаючи, робили на "шпіцпунктах"* паніку. Деякі частини не вспіли втекти, мусіли приймати короткі бої, які накидали їм передові частини ЧА.

При завзятих п'ятидневих боях 10.І.44 р. червоні взяли місто Сарни. Армійні частини просувалися рівно ж великими масивами лісів в супроводі партизанських частин, при тому лісу докладно не контролювали, а загально, йшли присіками та доріжками. В сутичці з частинами УПА зводили бої, але сильно нас не переслідували. Перед вступленням ЧА на ЗУЗ "парторги" інформували к-[р]ів та бійців, що на Західній Україні стрінуть по лісах "бандьоровскіх бандітов", які ріжуть і мордують всіх і вся, кого зустрінуть. Перестерігали, щоб ніде поодиноко бійці не залишалися в лісі, бо бандити швидко підбирають. Політруки розмальовували нас для червоноармійців у темних красках. В зустрічі з нами вони розчаровувались, бо замість "жорстоких бандитів" вони побачили в нас щирих приятелів, які зловивши когось з них, накормлять, напоють та випускають, давши літератури. Багато зі зловлених червоноармійців виявляли бажання лишитись в УПА.

У першій фронтовій лінії йшло багато українців, які воювали з примусу, були сильно знтероризовані; втікати боялися тому, щоб більшовики не зліквідували їх родини. З тих сірих людей-бійців била якась байдужість і деякі говорили: "Всеодно згинеш, як не на фронті, то від заградотрядів чи НКВД, коли втечеш". Бійці були слабо прохарчовані, наприклад, деякі з них у своїх "вещевих мішках" мали сиру картоплю та жито. Коли питалися, нащо вони

---

* *Spitzepunkt – головний пункт (нім.).*

це носять, відповідали, що під час перебування довший час в окопах, їдять сиру картоплю та жито. Комсостав час-до-часу діставав американські консерви. Бійці говорили: "Завелась в РККА "сталінська офіцерщина".

Загально бійці передової лінії мали сильно знищений верхній одяг та обуву. Ремонтні варстати шевські та кравецькі, виконували 30% наложеної на них роботи, решта ходила в подертому. Соціяльна несправедливість викликувала серед бійців сильний фермент, багато з них нарікало на існуючий режим. Всі червоноармійці від найнижчого до найвижчого впиваються до безтями алькоголем. З браку алькоголю починають у селян міняти обуву, одяг, щоб одержати трохи горілки. Вояки з моторизованих частин часто міняли всю оливу та бензину за горілку так, що танки місяцями стояли бездільно.

Санітарна справа не була як слід наладнана. Прим[іром] в бою під Сарнами багато ранених спрямовано на село, де не було жодної лікарської опіки, лікуйся, мовляв, як сам знаєш. Командирами заопікувалися санбатальйони. Начальні армійні лікарі видали накази, щоб стягати всі здобуті медикаменти від військових частин.

В ЧА звертають більшу увагу на політичне виховання, ніж військове. Старалися вщіпи[ти] в бійців пошану до геройства, тому в своїх політвикладах беруть геройську поставу поодиноких бійців, розмальовують це в мові і письмі скрізь. Старшини більш вироблені політично, ніж військово. Старшинські кадри майже всі партійні (70-80%).

Загально на фронті є великий балаган. Транспорт не налагоджений, брак доброго зв'язку і т. д. До боротьби жене їх велика ненависть до німців і це одиноко що держить їх в зорганізованій формі і наказує перемагати чисельно меншого, але технічно сильнішого ворога. Відношення червоноармійців до народу не було вороже. Входячи в село просили вони їсти, розказували про свою біду і т. п. З огляду на їх неохайність народ прозвав їх "вошивцями", "вошами", "мотузниками", "коростою" і т. п.

Після вступу більшовиків на півн[ічно]-зах[ідні] області України у великій мірі збільшилась червона партизанка, якою керувало НКВД. Партизани найбільш в'їлися людям в печінки. В початках НКВД планувало знищити УПА своєю партизанкою. В Сарненщині заангажовано до цього з'єднання Колпака. Партизанка відзначилась від армії більшим грабіжництвом, нахальством, вульгарністю і т. д. Народ найбільше не любив червоних партизанів. Партизан вживали більшовики до охоро-

ни районових осередків, стягування поставок, виловлювання людей, охорони арештованих та ін. робіт в адміністрації. З часом, коли виявилось, що партизанка нездібна зліквідувати УПА, перекинено її за фронт. Деякі невеликі її частини тут і залишилися.

Тільки фронт посунувся кількадесять кілометрів на захід, більшовики зараз почали організувати адміністрацію. Керівні пости старалися обсадити тими більшовиками, які працювали в адміністрації до 1941 року, головну увагу звернено на стягнення поставки (норми виносили 120-180 кг збіжжя від га). Селяни добровільно поставки не здавали, хіба робили це під насильством НКВД, яке часто саме відкопувало збіжжя. Для стягування призначувано спеціяльні відділи. Деякі підміські села звозили поставку самі. Сільських голів приходилось рівно ж насильно наставляти. Почали більшовики зразу організувати молочарні, кооперативи, профспілки. Народ увесь час ставив сильний спротив.

Бої

З початком січня 1944 року НКВД почало проводити проти УПА акції. До цього запрягали червоних партизан, "заградотряди" та окремі війська НКВД.

Перша акція була проведена 18.I.1944 на броненський ліс, на сотню Ворона, загін Яреми. На донос сексота вирушило 500 більшовиків зі сіл Тинне і Зносич. Відділ Ворона був розташований на хуторі Островок. Більшовики хотіли окружити хутір і вибити всіх до одного. Патруля замітила зближення ворога і обстріляла. Заалярмований відділ відступив в ліс, залишаючи за собою слід на снігу. Більшовики пішли слідом і налізли на нашу розстрільну. Бій тривав дві години. Більшовики [від]ступили забираючи 8-10 трупів та ранених. Наші втрати – 3 повстанці та кілька коней. В бою відзначився сотенний Ворон. Перший бій з НКВД повстанці прийняли досить зрівноважено. Морально відділи підірвались через постановку, в якій було сказано, щоб відділи боїв не приймали з ЧА, а зберігали себе фізично. Про це повстанці знали. Деякі частини так почали себе зберігати, що не раз гоненіількома більшовиками магазинували зброю, а самі розходились домів. В кожній найменшій боротьбі треба людей активно наставляти до ворога, тоді будуть шанси до виграної, в іншім випадку ніколи. Стан цей уздоровилося через активний виступ проти військ НКВД і адміністрації.

6.3.44 р. в с. Карпилівка сотня Ворона звела бій з охороною ген. Ватутіна. Більшовики були закватеровані в мурованій школі покритій бляхою. Наші хотіли взяти школу штурмом. Наступ

почався вночі. Окруживши будинок і обстрілявши, боєвики почали кричати "здавайсь". Більшовики відповіли сильним кулеметним вогнем з вікон, багато [з] них вилізло на стріху, попрорізували в блясі дірки й почали бити з гори. Бій тривав півтора години. У висліді зістав ранений в голову командир Ворон і 12 повстанців. Не маючи тяжкої зброї наші мусіли відступити. Більшовики втратили кількох убитих.

10.3.44 на постою в лісі під Вітковицькими хуторами налізли на відділ Олекси та Максима більшовики в силі 50 чоловік. Був це "погра[н]отряд". Підвів їх поляк-сексот. Підійшовши на близьку віддаль обстріляли вони новозмобілізованих повстанців, які вишколювались. Один був убитий. Бій тривав 30 хвилин. Більшовиків розпорошено, одного вбито, 6 взято в полон. В бою визначився ройовий Зварич з почоту др. Олекси та ройовий Чапаєв з почоту др. Максима.

7.4.44 в рейді на Кореччину переходив др. Максим з чотою через село Камінна Гора (р-н Олександрія). Під селом стрінули на 2-ох фірах 7-ох НКВД-[ист]ів. Сконтролювавши їх під більшовицькою маркою, удалося роззброїти двох лейтенантів, решта не здавалась. Повстанці виступили під маркою війська НКВД ОСБ•. Після півгодинного торгу почався бій. Зліквідовано всіх НКВД-[ист]ів, що були з Олександрії. З нашої сторони жертв не було.

5.4.44 б. с. Глажевої в лісі на постою зведено бій зі сотнею НКВД-ів, що налізли на табор Острого. Бій тривав 20 хвилин, у висліді якого вбито 6 більшовиків, одного раненого взято в полон. З нашої сторони втрат не було. В бою відзначився рій Могильона та сотенний Моряк з роєм.

Населення

Зближення фронту викликувало у людей страх перед більшовиками. Всі боялися їхнього терору, їхньої господарчої системи, колгоспів і т. д. Вступивши в терен Сарненщини пригнітили більшовики людей своєю масовістю. Люди скоро призвичаїлися до нової дійсности та маючи зв'язок з УПА, почали ставити спротив всім наказам що їх видавала адміністраційна влада, натомість виконувати всі накази, що їх видавала Організація. Спочатку адміністрація мала великі труднощі в організуванні сільрад. Ніхто не хотів прийняти на себе обов'язків голов села, секретарів і т. д. В Сарненщині було зорганізовано до 15.3.44 50% сільрад.

Зірвано мобілізацію. Більшовикам вдалося стягнути до 15.3.44 25% воєннозобов'язаних, решта ховалась по лісах і криївках. По селах організовано самооборону, яка почала ліквідувати

менші відділи НКВД та господарчі, що появились в селі. Селянство самочинно почало виступати проти більшовиків зі зброєю в руках. Малі перемоги над ворогом були моментом морально сильно скріплюючим для народу. Поставки добровільно ніхто не здавав, за виїмком підміських сіл. До нас населення ставилось дуже прихильно. Всі ті, прим., що перед приходом фронту для УПА дали кожуха, одяг, або навіть свиню чи корову, були вдоволені з того, що вони дали для УПА, а не для більшовиків. Ряди УПА щораз збільшувалися, поповнюючись добровольцями. Всі частини УПА групи "Заграва" в совітській дійсності стан свій збільшили в 50%. Технічне заосмотрення рівно ж покращало.

15 червня 1944

/–/ Максим

ЦДАВО, ф.3833, оп.1, спр. 234, арк.18-20. Копія.

№ 160
ЗВІТ ПРО СТАН У РАДЯНСЬКОМУ ЗАПІЛЛІ

18 червня 1944 р.

ПРО ПОЛОЖЕННЯ В БІЛЬШОВИЦЬКОМУ ЗАПІЛЛІ
з другої половини травня 1944 р.

З перемаршем фронту, більшовики зараз же приступили до наладнання адміністрації. Адміністрація ця складається здебільшого із місцевого населення крім керівних становищ, які очолюють люди зі сходу. Серед них багато жінок. Адміністрація ніяк не дає собі ради в терені. Хаос в творенні цивільної адміністрації ще збільшують військові чинники, що у формі численних комісій адмініструють в терені. Це т. зв. летючі воєнкоми, спец. госп. комісії, НКВД і т. д. Всюди, як допоміжний орган, створені поліційні пункти. Є спроби поширення сітки сексотів. Поліція в основному рекрутується з бувших полонених, місцевих комуністів, поляків і жидів. Проголошено мобілізацію всього мужеського населення від 17 до 60 років.

В основному, в лісовій полосі Столінщини, Сарненщини, Костопільщини – мужеське населення в більшості не зголосилось на мобілізаційні пункти. Частина розбіглась по лісах і зголосилась до відділів УПА, частина ж переховується в околицях

своїх сіл. У зв'язку з тим створено спеціяльні ловецькі відділи НКВД, що переводять облави по лісах. Зловлених людей висилають до штрафних таборів, частину розстрілюють, чи вішають. В м. Висоцьку побудовано шибениці, де повішено понад 100 людей з-посеред цивільного населення і УПА. Родини тих, що не зголошуються до мобілізації вивозять на схід. Хати розбивають на перебудову бункрів, майно розбирають. Вивозять на схід і родин[и] тих, що пішли в більшовицьку партизанку.

Всіх змобілізованих везуть до Києва, що зараз являється мобілізаційним центром. Тут їх перешколюють і кидають на західний фронт (новозмобілізовані брали вже участь в боях на Луцькому і Ковельському відтинках фронту). В запіллі і в УПА є вже дезертири з тих відтинків фронту, з моб[ілізаційних] таборів з Києва.

На відтинку фронтової полоси вислано все цивільне населення, шириною 20-30 км. Села в цій полосі зовсім нищать. Частину будівель зужитковують на будову бункрів, решту палять (р-н Висоцьк, Столін – виселено і знищено 35 сіл). Евакуоване населення з районів Висоцьк, Столін, Володимирець перекинено в Дубровський і Сарненський район. Опіки над евакуованим населенням немає жодної. Шириться тиф. Останньо більшовики насильно щеплять тиф серед цивільного населення.

Більшовики оподаткували цивільне населення контингентами збіжжя і худоби. Хто не здає, в того насильно відбирають все. В зв'язку з цим можна ствердити, що протибільшовицькі настрої в підбільшовицькій дійсності є більш чим виразні.

Відділ[и] УПА в підбільшовицькій дійсності

Відділи УПА в лісовій полосі перейшли фронт на лінії Случа і Гориня в кінці місяця січня і початку лютого 1944 р. В тому часі більшовицька армія була в наступі, що сприяло при переході фронту.

Після скріплення адміністрації та підтягнення військ НКВД, більшовики почали генеральний наступ на відділи УПА з початку квітня 1944 р. Акція проти УПА триває дотепер і не слабшає на силі.

Більші бої відділів УПА з військами НКВД

1. 6.III.1944 р. в селі Золоте, район Дубровиця округи Сарни, курінний Лайдака[1] розбив відділ червоноармійців. Вбито понад 50 чоловік, взято в полон 16 чоловік, в тому числі одного старшого лейтенанта. Зі сторони УПА 4-ох вбитих, 7 ранених.

2. 11.III.1944 р. в околиці села Дубров'я, район Володимирець, округи Сарни, курінний Лайдака розбив сотню НКВД-истів.

Згинуло понад 40 НКВД-истів. В [том]у [бо]ю згин[ув] курінний Лайдака і 2-ох козаків.

3. 10.IV.1944 р. війська НКВД зробили наступ на наш курінь Острого, що стояв між селами Жильжа й Берестовець, район Костопіль, округи Костопіль. В наступі брало участь понад 2000 НКВД-истів. Бій тривав кілька днів. Згинуло понад [...]00 НКВД-истів. В тому бою впав курінний Острий, пров. СБ Безрідний, сотник Вихор і був ранений пров. СБ ВО Дубовий* д. Юрій, крім того понад 200 стрільців.

4. В початках квітня [19]44 р. сотня Гамалії з куреня Острого б. с. Яполоть район Стидин, округи Костопіль, окружили і розбили 200 НКВД-истів. З того відділу вдалося втекти тільки 20-и НКВД-истам. Зі сторони УПА впало 12 чоловік. Здобуто багато зброї і амуніції.

5. 25.IV.44 р. біля с. Городець, район Володимирець, округи Сарни, курінь Кори мав бій з відділом НКВД. Бій тривав 9 годин. Впало понад 100 НКВД-истів, в тому числі капітан госбеприпасності по Рівенській області. Зі сторони УПА 4-ох вбитих, 12 ранених.

6. 26.IV.44 р. Ленчин, район Березне, округи Костопіль нав'язався бій між куренем Дубового й військами НКВД, що тривав 10 годин. Більшовики втратили понад 300 чоловік вбитими. З нашої сторони 7 вбитих і 14 ранених. Здобуто багато [зброї].

7. Відділи Енея в пустомитських лісах округи Рівне мали бій з танковими відділами НКВД. Розбили їх та здобули кілька танків.

8. При кінці квітня відділи Енея перейшли за Случ в терен Дубового, де задержались около 2-ох тижнів. В тому часі мали 5 більших боїв з військами НКВД.

9. Загін Кватиренка з групи Енея мав 22.IV.44 р. б. с. Витковичі, район Березне округи Костопіль бій з відділами НКВД. Вбито понад 100 НКВД-истів. Власні втрати: 8 вбитих, 14 ранених.

10. 27.IV.44 р. в ленчинському лісі, район Березне, округи Костопіль курінь Шакала мав бій з військами НКВД. Вбито понад 300 НКВД-истів, ранено понад 150. З нашої сторони втрачено 40 козаків, в тому числі сотенного [Бура].

Крім того відділи Енея мали більші сутички з військами НКВД під містом Березне на Битківських хуторах і в лісі біля Ленчин.

Про дії відділів УПА на Сході подають таке:

В загальному знають всі, що на Сході діють відділи Дороша, Верещаки, Яреми. Верещака в початках квітня приходив в терен Дубового й опісля вернувся назад. З ним відійшов на схід курінь

---

* *Певно має бути:* Дубового

Яреми. З куреня Острого в початках квітня відійшли на Схід 3 повні сотні. Населення на Сході, мимо більшовицького терору, виразно симпатизують з відділами УПА й включаються в їх ряди.

Загальне положення відділів в підбільшовицькій дійсності є тяжке. Безнастанні бої, а в зв'язку з тим і ранені, яким годі створити відповідні умови для лікування. Відчувається недостача медикаментів і перев'язочного матеріялу. Шириться тиф. Тяжко є також з харчовими продуктами. Голодно на Сході.

Багато криївок впало, а рівночасно більшовицька адміністрація свідомо руйнує запілля під господарським оглядом. Морально відділи тримаються дуже добре.

Поляки в більшовицькому запіллі

Частина польської партизанки, що входила в склад групи Ковпака, не пішла разом з ним в німецьке запілля, а залишилась за Случем в Людвіпольському і Березенському районі. Група ця активно виступала проти відділів УПА й українського населення. З початком квітня група ця повкопувала граничні стовпи з польськими орлами на старій польській границі. Відділи НКВД зробили облави в теренах Людвіпольського і Березенського районів і знищили цю групу. На кордонних стовпах повісили 16 поляків. Решту чоловічого польського населення, що де-не-де ще була залишилась в польських кольоніях, більшовики змобілізували і відправили до Рівного до леґіону В. Васілєвської. Решта поляків, що залишились по селах Людвіпольщини симпатизують з відділами УПА.

При переході на Схід відділи УПА затримуються на польських кольоніях. Поляки добровільно дають їм харчі, виставляють варти, переводять через НКВД. Зі Сходу йдуть польські відділи В. Васілєвської (так ї[х] офіційно називають).

Є між ними і українці з західних областей. Також 2 ешелони з польськими відділами розбили 5.V.44 р. німецькі літаки в м. Сарнах. Розбитки розбіглись по дооколичних селах.

18.VI.1944 р.

Косар – Вороний*

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 30, арк. 158-159. Копія.

1 Микита Скуба – "Лайдака" (1917–1944). У 1944 р. – к-р загону ім. Колодзінського. Сотник УПА від 11.III.1944 р.

---

* *Надпис у титулі.*

№ 161
ЗВІТ ПРО БОЇ ПІДРОЗДІЛІВ ГРУПИ "ЗАГРАВА"

4 серпня 1944 р.

УПА
Група "Заграва"
ШВШ

БОЙОВИЙ ЗВІТ ч. 2
(на підставі звітувань к-рів загонів)

Ніччю на 1.VI.44 в с. Тельчі, Степанського р-ну, чота "Корсунського" загону наскочила на червоних (господарчий відділ) в числі 10 чоловік. Червоних зайшли з одного кінця села. Після короткої перестрілки червоні втекли, залишивши одного раненого, 5 крісів, 16 таборових коней, 7 фірманок, кілька палаток та шинель. З нашої сторони втрат не було.

Ніччю на 6.VI.44 під час перемаршу "Корсунського" загону на переїзді зал. лінії Сарни–Ковель, під с. Ромейками, Володимирського р-ну наскочено на більшовиків-телефоністів, які були в бункрі в числі 10 осіб. Їм предложено здатися, вони відмовились. Взяти їх живими було неможливо, тому закидавши бункр гранатами, більшовиків знищено. З нашої сторони був один ранений сот. Чугайчук.

6.VI.44 над ранком чота в складі 22 стрільці після довгого перемаршу закватирувала в лісі біля с. Вовчиць, Маневичського р-ну. Чота змучена довгим перемаршем спала. До місця постою чоти підвів сексот червоних в силі 200 ч[ол]. Їм вдалося чоту окружити – стійкові не завважили. Після короткого бою чота вирвалась з кільця окруження, залишивши 7 вбитих. Втрат ворога не обчислено ("Хвастівський" загін).

6.VI.44 на шляху до села Тельча, Степанського р-ну, 8 козаків зустрілося з двома більшовиками – капітан і лейтенант. Їм запропоновано здатися, але вони відмовилися і завернули коней – почали втікати. Козаки відкрили по них вогонь і не надармо – здобули 2 автомати, 2 пістолі, 2 уніформи. Вслід за тим над'їхало ще 50 більшовиків, які їхали за тими двома у віддалі 100 м. Наші козаки відступили.

7.VI.44 сутичка з червоними коло Персина, Степанського р-ну, під час перемаршу. Наш загін відступив, втрат не було, червоних було два курені ("Корсунський" загін).

8.VI.44 червоні наскочили в силі 160 чоловік на нашу чоту, яка відпочивала. Бою не прийнято, розсипавшись по лісі.

10.VI.44 до місця постою під с. Тельча, Степанського р-ну, підійшла більшовицька розвідка в силі 30 чоловік. Наша застава їх обстріляла. Розвідка втекла. В нас заряджено відмарш. Нова сила червоних, що недалеко стояла, вспіла застати останніх відмаршеровуючих з місця постою стрільців. Червоні відкрили вогонь по відступаючих. Ми відступили в другий ліс. Погоні не було. Втрати з нашої сторони – 1 ранений, який попав більшовикам ("Корс[унський]" з[агін]).

11.VI.44 наш загін повідомила розвідка, що із с. Суська і Верівка ідуть червоні (НКВД) в силі 300 ос. в нашому напрямі, в с. Корчин, Костопільського р-ну. Наш загін прийняв бій. По ворогові який підсувався розстрільною відкрито вогонь. Бій тривав півгодини. Більшовики втекли, залишивши 8 убитих і біля 20 ранених. З нашої сторони 1 ранений ("Прилуцький" загін).

12.VI.44 в год. 16.30 червоні в силі 600 наскочили на загін, розкватирований в лісі "під Чорними лозами" (Костопільщина). В бій вступила 1-ша сотня "Прилуцького" загону. Після півгодинного, дуже запеклого бою ранено командира сотні, двох ройових і одного вбито. Сотня відступила. Її становища зайняла 2-га сотня того ж загону. Бій тривав до год. 21. Більшовики втекли, запаливши за собою ліс. На горіючий ліс німецький літак, що на той час надлетів, скинув 6 бомб. Втрати ворога – 2 автомашини убитих і 2 фіри ранених. Наші втрати – 9 вбитих і 7 ранених. Участь брав "Прилуцький" загін в силі 250 чоловік. Відзначилися в бою кулеметчик Заяць, чотовий Ольха, жандарм Чорний та чотовий Ревуха, який по-геройськи згинув. Завзято командував сотенний 2-ої сотні – Хасан – нацмен.

19.VI.44 бій з червоними біля села і в с. Жилява, Деражненського р-ну. Червоних було 250 ч[ол]., з нашої сторони 100 чоловік. Червоних розігнано, здобувши: 4 кріси, гранати, палатки, шинелі і багато іншого військового майна. На полі бою більшовики залишили 32 убитих і 11 ранених. З нашої сторони 1 убитий і 5 ранених.

Слава Україні!

4 серпня 1944

За згідність писар /–/ Юрба

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 66, арк. 167. Копія.

РЕЗЮМЕ

До третього розділу збірника вміщено 51 документ формувань групи (військової округи) "Заграва", що діяли у північній частині Рівненської області, східній частині Волинської області та в прилеглих районах півдня Білорусі у першій половині 1944 р. Документи розділу за тематикою розподілені на вісім частин-підрозділів (документи № 112-161).

Перший підрозділ містить нормативно-установчі документами командування групи за підписом командира "Дубового" (І. Литвинчук) і шефа штабу "Гриця" ("Д. Дмитречко", Д. Корінець) за період від 4 березня до 16 травня 1944 р. (документи № 112-117). Окремим винятком є вітання підлеглих стрільців і командирів зі Святом Великодня від 18 квітня 1944 р. та пересторога у справі конспірації від 16 травня 1944 р. (документи № 118, 121).

Другий підрозділ вміщує кореспонденцію керівників групи за період від 18 лютого до 22 травня 1944 р. (документи № 122-140). Переважаючу більшість склали листи шефа штабу "Гриця" ("Бористен", "Д. Дмитречко", Д. Корінець) на адресу командира загону "Котловина" ("Хвастівський") "Юрія" ("Рубаш", С. Коваль) (документи № 122-123, 125-127, 130-132, 134-136). Інші листи адресовані командирам "Шакалу" (А. Рудик), "Далекому" (С. Янишевський), "Касяну" (А. Луцик), "Лебедину" (документи № 124, 128, 133, 137-139). Останній документ за авторством керівника вишкільного відділу "Корбана" адресований командиру "Шакалу" (документ № 140).

Третій підрозділ представлений двома інструкціями вишкільного відділу штабу групи "Заграва" від 19 квітня і 2 травня 1944 р. за підписом "Корбана" (документи № 141, 142). Інструкції нормують військову підготовку і відділах УПА

Діяльність політичного відділу штабу групи "Заграва" представлена у четвертому підрозділі інформацією про радянську військово-адміністративну діяльність від квітня 1944 р. та зверненням до населення про вступ до УПА від травня 1944 р. (документи № 143, 144).

Накази у справах організаційних, призначень та покарань від 24-26 червня 1944 р. представлені у п'ятому підрозділі документів Служби безпеки військової округи. Автором наказів є комендант СБ та виконуючий обов'язки коменданта запілля ВО "Шворний" (М. Середа) (документи № 145-147).

Діяльність відділу військової розвідки ілюструє інформація від 2 березня 1944 р. про події на території військової округи.

Документ за підписом командира відділу "Немо" (І. Трейко) вміщено в шостому підрозділі (документ № 148).

Наказ в організаційних справах та інструкція в справах дезертирства від 21 квітня 1944 р. за підписом коменданта "Касяна" (А. Луцик) представляють сьомий підрозділ документів військової польової жандармерії (документи № 149, 150).

Заключний восьмий підрозділ склали звітно-інформативні документи УПА та запілля від 31 березня – 4 серпня 1944 р. (документи № 151-161). Серед них переважають звіти командирів загонів "Котловина" ("Хвастівський"; к-ри "Юрій" і "Чорнота") (документи № 151, 152, 154, 156, 157) та ім. Остапа (к-р "Шакал") (документи № 153, 155, 158).

SUMMARY

Chapter Three of the collection includes 51 documents of formations belonging to the "Zahrava" group (Military Okruha)," which were active in the northern part of Rivne oblast, the eastern part of Volyn' oblast, and in adjacent raions of southern Belarus in the first six months of 1944. The documents in this chapter are arranged thematically in eight sections-subchapters (documents 112-161).

The first subchapter contains normative-founding documents of the group's command, signed by Commander "Dubovyi" (I. Lytvynchuk) and the chief of staff "Hryts'") ("D. Dmytrechko," D. Korinets') for the period 4 March-16 May 1944 (documents 112-117). Exceptions to this thematic arrangement are a document containing Easter greetings to subordinate UPA privates and commanders, dated 18 April 1944 and a warning concerning conspiracy, dated 16 May 1944 (documents 118, 121).

The second subchapter includes correspondence of the group's leaders for the period from 18 February to 22 May 1944 (documents 122-140). The majority of the correspondence consists of letters from the chief of staff "Hryts'" ("Borysten", "D. Dmytrechko," D. Korinets') to "Iurii" ("Rubash," S. Koval'), the commander of the detachment "Kotlovyna" ("Khvastivs'kyi") (documents 122-123, 125-127, 130-132, 134-136). Other letters are addressed to commanders "Shakal" (A. Rudyk), "Dalekyi" (S. Ianyshevs'kyi), "Kasian" (A. Lutsyk), "Lebedyn" (documents 124, 128, 133, 137-139). The final document, written by the head of the training section led by "Korban" is addressed to Commander "Shakal" (document 140).

The third subchapter contains two instructions issued by the training section of the "Zahrava" group, dated 19 April and 2 May 1944 and signed by "Korban" (documents 141-142). The instructions standardize military training in UPA units.

In the fourth subchapter the activity of the political section of the "Zahrava" group is presented in information on Soviet military-administrative activity for April 1944 and in an appeal to the population to join the UPA, dated May 1944 (documents 143-144).

Orders concerning organizational matters, appointments, and punishments, dated 24-26 June 1944 are contained in the fifth subchapter, which deals with documents of the military okruha's Security Service. The author of the orders is "Shvornyi" (M. Sereda), the commandant of the SB and acting commandant of the Military Okruha (documents 145-147).

The activity of the Military Intelligence Section is represented by information dated 2 March 1944 concerning events on the territory of the military okruha. A document signed by the commander of a unit led by "Nemo" (I. Treiko) is contained in the sixth subchapter (document 148).

The seventh subchapter contains documents of the military field gendarmerie, which include an order concerning organizational matters and an instruction about desertions, dated 21 April 1944 (documents 149-150).

The final, eighth, subchapter consists of informational-report documents of the UPA and its rear line services, dated 31 March-4 August 1944 (documents 151-161). Most of these are reports by the commanders "Iurii" and "Chornota" of the detachment "Kotlovyna" ("Khvastivs'kyi") (documents 151-152, 154, 156-157) and the "Ostap" detachment (commander "Shakal") (documents 153, 155, 158).

Кару смерти в СССР скасовано, замінюючи її на 25 літ каторги.
Дереворит Н. Хасевича і "Свирида"

ГРУПА (ВІЙСЬКОВА ОКРУГА) “ТУРІВ”

№ 162-164
ЗВІТНІ ДОКУМЕНТИ УПА ТА ЗАПІЛЛЯ

28 лютого – 20 червня 1944 р.

№ 162
ПОВІДОМЛЕННЯ КОМАНДИРА "НАЗАРА КРИГИ" ПРО ПОГРАБУВАННЯ РАДЯНСЬКИМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ

28 лютого 1944 р.

Українська Повстанча Армія
Група "Турів"
"Полтавський" загін

Постій, дня 28.2.44 р.

ЗВІДОМЛЕННЯ

Дня 21.2.44 р. червоні банди в силі около 50 бандитів розпочали грабувати м. Ратно. Дня 22.2.44 р. червоні бандити цілковито пограбували мешканців м. Ратно. При цьому забили двох невинних людей.

Дня 24.2.44 р. червоні бандити цілковито зграбували селян села Щедрогощи, Дивінського району. Червоні все забирали з хатів, а річі, які не могли забрати нищили. Посуду розбивали об землю, збіжжя розсипали по дворі.

Дня 27.2.44 р. червоні бандити пограбували мешканців села Хотишів. "Визволено" селян від їжі, одежи, збіжжя та коней. Спалили кілька будинків та забили невинного селянина. Під час грабування кожний хотів знайти якнайбільше годинників, жіночого одягу та самогону. Прийшли п'яні та відійшли ще більше п'яні. Населення перед прибуттям червоних майже цілковито втікло.

Командир "Полтавського" загону
/Назар Крига[1]/ – сотник

ЦДАВО, ф, 3838, оп. 1, спр. 38в, арк. 5. Оригінал.

1 Климук – "Назар Крига", "Назар" (–1944).* У 1944 р. – к-р "Полтавського" загону, бригади "Пам'ять Крут". Сотник УПА.

---

* *Ім'я та рік народження не устійнені.*

№ 163
ЗВІТ ПРО ДІЇ УПА НА ВОЛОДИМИРЩИНІ

22 травня 1944 р.

Акції УПА проти німців на Володимирщині

З наближенням большевиків, німці намагалися усіми способами використати УПА, або її зовсім зліквідувати. З хвилиною коли більшовики підійшли до Стиру, опанували Луцьк, окружили Ковель і заатакували Володимир німці припинили боротьбу з УПА і намагалися за всяку ціну дійти з нею до порозуміння щодо спільної боротьби з більшовиками.

Розпочалися нервові розшуки за командирами відділів УПА. Шукали їх генерали, шукало Гестапо, шукали всі німецькі старшини, шукали навіть рядові стрільці. Всі вони хотіли договоритися з УПА щодо спільної боротьби з більшовиками, а радше щоб зробити її сліпим знаряддям в своїх руках чи підступом знищити.

В цей час загін УПА ім. Івана Богуна під командою командира Остріжського[1], що стаціонував в с. Гнійному та в дооколичних селах атакований зі всіх сторін німцями, які конечно хотіли договоритися з командою загону, змушений був перенестися до с. Бискупич і до околичних сіл.

Це одначе справи не розв'язало. Німці дальше натискали, щоб дійти якось до порозуміння, мимо цього в цей час доходило до збройних сутичок поміж відділами УПА і німцями, як нпр. бій в с. Древині (Іваницький р-н), з початком квітня ц. р. в с. Яковичах (Володимирський р-н), т[а] бій в с. Сілець (Волод[имирський] р-н).

Коли німці намагалися переговорювати з УПА, всюди стрічалися з відповіддю: "Договоріться собі з нашим провідником Степаном Бандерою, наказам якого ми підпорядковані і якого ви маєте в своїх руках". Розлючені цим німці рішили змусити загін УПА до співпраці, а як ні то знищити його.

Розгромлюючи з кінцем квітня та початком травня ц. р. большевицьку партизанку в числі до 3 тисяч в Устилузькому та Вербському р-ні та близько тисячну групу большевицьких партизан в завидівському лісі (Порицького р-ну) 5.5.1944 р. поставили команді загону в год. 12 ультимат: "Або співпраця з нами (німцями) або вибратися до год. 17-ї дня 5.5.44 р. в Устилузький р-н, в противному разі знищимо".

В Устилузькому р-ні німці разом з польсько-большевицькою бандою мали замір відділи знищити. Команда загону рішила

перенестися не в Устилужський р-н, а перейти на лівий беріг річки Луг в с. Луковичі, Лисів, Бермишів і інші, відкидаючи з цих сіл передові частини розбитої німцями в Завидівському лісі більшовицької партизанської частини, що намагалася тим шляхом продертися до фронтових частин ЧА.

5.5.44 о год. 17-ій загін опустив с. Бискупичі і затримався в с. Луковичі, Лисів, Бужковичі, а до Бискупич вступили зараз змоторизовані частини. Більшовицькі загони затрималися в селах: Колона, Риковичі, Горохів[...]а, Загорів. Звідки, користаючи з цього, що німці не опанували завидівського лісу, вскочили в ліс і там зорганізувавшись, подались в Галичину. Німці, побачивши таке ставлення справи відділів УПА, почали дальше вести переговори, заявляючи, що терен цей, на якому затрималися повстанці, мусить бути вільний, бо вони мусять мати через нього зв'язок до мадярів, що стаціонують в Яневичах. Команда загонів рішає тоді змінити місце постою, пересуваючи відділи під заслоною ночі з дня 7.5/8.5.44 р. з с. Орищи, Ново-Жашковичі, Старо-Жашковичі і Волиця.

Розлючені цим німці намагаються за всяку ціну зв'язатися з командою загону, що й вдається їм дня 9.5.44 р. в с. Старо-Жашковичі. При зустрічі з командиром Остріжським, німці говорили на тему спільної боротьби проти більшовиків, а накінець заявили, що головним їх завданням є доставити командира цих повстанчих частин, що знаходяться в цьому терені до ген. у Володимирі на переговори.

Тут німці хотіли підступом знищити командира відділів УПА в цих теренах. В цей час, коли командир Остріжський говорив з німцями, в селі Старо-Жашковичі, німці почали окружувати відділи УПА, підтягаючи свої сили в села: Бискупичі, Замличі, Загорів, Колона, Топилищі, Риковичі, Старопорицьк, Ляхів, Яневичі, Маркостав, Чесний Хрест і Сілець.

Розмова була закінчена. Стало на тому, що німців скеровано до "компетентного" в цих справах командира, що знаходиться під м. Володимиром, якого там в дійсності не було. Для улекшення німцям відшукати командира дано їм курієра, з яким вони від'їхали автом під Володимир. Введення в облуд німців, дало змогу командирам вивести відділ з німецького окруження.

Падає наказ: "Розпорошити відділи та законспірувати їх в терені". Наказ виконано. Відділи поділено на три частини: з одною частиною ком. Степан мав передертися на Горохівщину, а другою частиною ком. Остріжський мав продертися в надбужні терени, а решту, то є біля 400 людей свіжозмобілізованих,

ком. Дем'ян[2] мав розпорошити в терені, з чого лише частину людей свіжозмобілізованих мав перетягнути в Лучицький район. Командирові Степанові та ком. Остріжському вдалося вивести людей в окруження без страт. З певними лише втратами (звіт в цій справі залучується).

Командирові Дем'янові рівно ж вдалося вийти з 4-ма сотнями свіжо змобілізованими. Дня 10.5.44 р. німці рушили на ці села, де стаціонували відділи УПА. Там одначе вже нікого не було. Розлючені цим німці, забрали з цих сіл кілька десятків цивільного населення, але нічого від них не довідавшись, відійшли на місця свого постою.

Постій, дня 22.5.44 р.

/–/ Віталій[3]

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 61, арк. 408-409. Копія.

1 Олексій Громадюк – "Голобенко", "Остріжський" (1912–1944). У 1944 р. – к-р загону ім. І. Богуна, ШВШ ЗГ "33" ("Завихост"). Поручник УПА від 31.VIII.1944 р.
2 Певно йдеться про к-ра Григорія Троцюка ("Дем'ян", "Верховинець").
3 Панас Матвійчук – "Віталій", "Крилач" (1918–1945). У 1944–1945 рр. – к-т запілля ВО "Турів", ЗГ "33" ("Завихост"), к-р ЗГ "33", орг. реф. північно-західної ГО НВРО та ПЗК. Майор-політвиховник УПА від 15.II.1945 р.

№ 164
ІНФОРМАТИВНИЙ ЗВІТ ПРО ПЕРЕХІД НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОГО ФРОНТУ ТЕРИТОРІЄЮ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

20 червня 1944 р.

Волинська обл.

ІНФОРМАТИВНИЙ ОГЛЯД
від задержання фронту до початку червня 1944 р.

Задержання фронту

Вже на початках квітня на цілому відтинку фронту, від Прип'яті до Берестечка, бої прибрали характер позиційний. Наступальні бої большевики вели лише на місто Ковель і Володимир. За виїмком місцевих успіхів німецьких контратак, фронт до сьогодні є без змін. Причиною довгого задержання фронту на одному місці й переходу до позиційних боїв, безпе-

речно, була слабість наступу більшовиків, а не сила опору німців. По здобутті ЧА Луцька 2.2.44 р. (його здобув відділ числом 600 осіб, майже без бою), терен для більшовиків був майже відкритий аж до Буга. Горохів був опущений німцями без бою, рівно ж були опущені всі малі містечка. Володимир був евакуований. Ковель більшовики обійшли з заходу, ЧА посувалася долиною Прип'яті. Терен був, так би сказати, чистий. Більшовицька розвідка доїжджала аж за Горохів, але війська держалися лінії Стиру (кільканадцять кілометрів на захід). ЧА не мала моторизованих частин та артилерії (панцирні частини йшли в напрямку Ковля). Одним словом, мимо відсутності німців, в терен більшовики не наступали.

Такий стан [дав] німцям можливість стягнути сили, повести протинаступ і укріпити лінію. І так, 22-[2]4.2.44 р. на відтинок Луцька німці кинули 8 танкову дивізію, що стягли її з Проскурова через Тернопіль (з зізнань дизертирів словенів).

25-[2]7.2.44 р. німці вели наступ в напрямі Луцька, який заломився. Від того часу німці з боями відступали аж до теперішної лінії.

Жертви під час бою дуже прорідили німецький фронт. Війська були лише в самій боєвій лінії, а в слідуючих селах не було цілком. На фронті були вільні місця, кудою можна було проходити. Серед німецького війська чути було вислови, що лише тому не відступають цілком, що нема наказу. Були в панічному стані. Лише ненаступ більшовиків удержав німецьку лінію.

В квітні німці почали кріпко окопуватися і посилювати фронт. Посилення фронту йшло з півночі, бо більшовики все намагалися здобути Ковель. До копання окопів німці гонили цивільних людей.

На фронті стає тиша. Час-до-часу лише малі вилазки одної чи другої сторони. Більшовики ще кілька разів атакували Володимир, останньо в перших днях червня. Були дні цілковитої тиші по обох боках фронту.

Коли б говорити про відношення німців до населення, то воно дуже по[гане]. Пас шириною два-три села з-під фронту евакуовано (нескрізь) разом. Евакуоване населення, яке їм вдалося зловити, забирали до Володимира, на вивіз до Німеччини. Хоч це бажаних їм наслідків не дало, бо народ втікав в ліси і ховався. Грабіжі не було кінця. Грабували буквально все: ножі, ложки, відра, жіночі туфлі, до худоби і хліба включно. Спеціяльно звертали увагу на шукання закопаного людського добра. При евакуації були випадки розстрілу людей (с. Литва, Торчинський район).

Підкинувши дуже незначні резерви, німці приспішно будували лінії окопів та схови на машини і коні, на відтинку 10 км шириною від фронту.

На південний відтинок цієї частини фронту німці почали робити посилення в другій половині травня. 21.5.44 р. на відтинок Торчина німці кинули одну дивізію і на інші відтинки також. Вояки оповідали, що ця дивізія була створена в Кракові з розбитків з південного фронту, з-під Станиславова. Стрічалось також бійців з італійського фронту – ці війська були вповні вивіновані, настрій бадьорий. До населення поставилися добре. На віддалі 5 км від фронту дозволили людям вертатися додому. Крім того давали для населення перепустки до своїх хат, за потребами, майже на передову лінію.

Ці відділи почали відразу опановувати всі ліси і ліски в прифронтовій полосі. Тут зробили місце постою запасних частин.

Кидаючи ці сили, німці перед тим ними щільно провірили запілля, зліквідували червону партизанку в завидівському лісі, та те саме старалися зробити з відділом УПА.

Тепер відношення до УПА

В зв'язку з відступом німці почали ставитися до відділів УПА "краще". Були випадки, що при зустрічі з відділом не відкривали вогню, питали за командирами для переговорів (околиця Володимира, місяць березень–квітень). Був випадок, коли відділ УПА виступив в обороні селян з с. Гнійно і розбив грабіжницьку банду мадяр, то німці цілком це промовчали. Серед свого вояцтва почали пускати верзії про співпрацю з УПА, внаслідок чого вояки висловлювались: "Тепер ми вже більшовиків поб'ємо, бо бандерівці з нами". Це свідчить про це, як німці думали про нас справді.

Але де мали можливість, старалися ліквідувати і так в с. Радовичах знищили 32 повстанців, та старалися захопити цілий відділ, що їм не вдалося, а 26-[2]8. 5.44 р. розстріляли в садівському лісі 6, і одного ранили (зі зв'язку).

Зразу знов евакують села на віддалі до (місцями) 12 км від фронту.

Судячи по силі війська й зброї та запасу амуніції, що тепер є під фронтом і на фронті – можна сказати, що коли німці не думають наступати на цім відтинку, то в кожному разі думають сильно боронитися.

Висадка у Франції, треба сказати, аж надто не вплинула уємно на боєвий стан вояцтва. Можна було чути вислови:

“Воліємо, щоб до нас прийшла культурна Англія, ніж більшовики”, інші знов: “Зі східного фронту беруть на захід два вояки, а на сході лишиться один”...

Дизерції серед німецької армії зараз не помічається, натомість часто втікають різні східні народи, що є при німецькому війську.

По більшовицькій стороні

Більшовики на цьому відтинку скупчували увагу на Ковель і на опанування деяких пунктів вище Ковля та на Володимир. На відтинку Луцьк–Горохів поважніших сил не видали. Підсилення цієї частини відтинку зауважено в кінці квітня (29.4.44 р. йшов перший більший транспорт військ з Луцька на Несвіч). Одначе по фронтовій тиші не можна судити сили військ. Сьогодні на фронті вже мають багато тяжкої артилерії, які ще зараз в боях жодної участі не беруть.

Настрій бійців є бойовий. Це в першу чергу ненависть до німців. Далі не наступають тому, що нема наказу, – говорять.

Вбрана ЧА не найгірше (багато англійського взуття). Харчування погане, але на ЗУЗ багато покращало, бо зразу, з приходом армії, накладають на село контингенти. Бувають випадки (Луцький район), що для бійців замість норми хліба 2 кг давали 2 кг муки, щоб самі собі десь пекли. Але строго заборонено бійцям просити їсти в населення. Ось приклад: в с. Тертки, Сенкевичівського району, боєць попросив у господині молока і почав пити. На той час входить командир і відразу: “Такий то сину, чому просиш їсти, ти голодний! Людей грабили німці й поляки, ще ти береш! Розстріляєм!”. І зараз пояснив господині, що ЧА має що їсти, що населення є ограблене і не можна від нього брати. І дійсно, ЧА на цій частині відтинку “не грабить”, а все полагоджує через голови сільських рад та районів, яких вспіли понаставляти.

Куди гірше відносять в північній частині цього відтинку.

Комсклад часто дістає американські консерви. Ці взагалі краще живуть. Між бійцями а командирами є велике тертя, зроджене соціяльною нерівністю, та нетактовне відношення командирів.

Про союзників у бійців думка не погана (бачать реальну допомогу), але комсклад не дуже задовільний. В тіснішому гуртку можна почути: “Прийдеться ще й з ними воювати”. Загальна думка серед армії це: “Ідем тільки до Бугу, а далі хай англійці воюють”.

Перемучення війною видне у всіх. Про це говориться навіть відверто й в дивній формі. На мітінгові в с. Гіркополонка, Луцького району, політрук сказав: "Да, товарищ, к первому маю думаем войну канчать. Надоела вам, а что говорить нам".

Першими установами, що їх організують більшовики, це воєнкомати і станиці НКВД.

Мобілізацію проводять найдовше на протязі місяця по приході в даний терен. Взагалі дві неділі по приході військ сильний рух. Тут ведення пропаганди, мобілізації, перші арешти. Після того пропагандивного шуму вже менше, а чорна робота НКВД. Думаю, що роблять тому в тій переоді, що маса після переходу військ здезор[ієнтована] та [...]рибита (засугерована силою), організовані люди мусять критися, відділи УПА конспіруються – дотеперішній ширший наш рух назовні устає. Це більшовики й використовують для проведення своїх акцій.

На мобілізацію люди в більшості йдуть. Всі підлягаючі мобілізації зголошуються до районового воєнкомату, де переводиться перегляд, але як правило, з воєнкомату ніхто не вертається (окремі одиниці, яких вони лишають для своєї роботи). Священники мобілізації не підлягають. Кожному звільненому дають посвідку, писаною звичайною машинкою (без печатки), де зазначується з яких причин дана особа звільнена. Перебувати в селах після мобілізації мужчинам неможливо, бо скоро зловлять, тому що на мобілізацію покликується весь здоровий елемент.

Арешти в терені досі перепроваджувало виключно НКВД (і військові відділи НКВД). З арештованими поводяться по старому. Напр. на ст. Несвіч, Сенкевичівського району, арештованих держать у великому фільварочному хліві, де вони цілий час лежать, а обертаються лише на команду. Це є перехідний пункт, звідси відставляють далі.

Звільненим, чого дуже мало буває, видають такі посвідки:

"Справка

Видана гражданину (такому то) в том, что он был задержан (таким то) Райотделом НКВД и увольнен.

Уполномочен. (такого то) Райотдела НКВД."

Ці справки стрічались писані рукою і навіть неграмотно.

До нашого руху поставилися скрайно ворожо. Найважніше, що стараються за всяку ціну поставити проти нас бійця ЧА. Поминаючи всі відозви, що їх видавали більшовики за підписами Хрущова і різних обкомів, треба згадати такий факт, на фронті брак амуніції (у більшовиків це часто буває), а політрук ось як

це пояснює перед бійцями: "Не можна довести амуніції, бо в ровенських лісах зібралося 15 тисяч бандерівців і вони нищать залізниці та унеможливлюють доставу воєнних транспортів". Річ ясна, що таке пояснення робить своє, бо боєць, який немає чим боронитися перед німцями, ніби через УПА, мимо всього виробляє негативну думку про УПА.

Чи вдасться більшовикам поставити ЧА проти нас, це буде залежати від нашої роботи в ЧА: наявности наших людей в ЧА, масово-роз'яснювальної роботи про боротьбу УПА та про нашу постановку взагалі, поборювання німецької пропагандивної літератури, поборювання вислужницьких течій, як мельниківщина і інших (Треба пам'ятати, що більшовики для компромітації нас, під поняттям національно-визвольного руху підтягають і мельниківщину, бульбівщину і всяких інших опортуністів. Всю підлу і вислужницьку роботу, напр.: мельниківців, вони означають поняттям "робота Українських Націоналістів". Цим вони хочуть компромітувати в очах народу самостійницький рух УПА).

Треба вести гостру противоєнну й протирежимну пропаганду. Зараз, треба сказати, робота є незадовільна. Дуже важне є писані кличі, летючки та тактичні акції УПА – оборона народу перед терором.

З-під фронту більшовики почали евакувати села з початком травня. Тепер стараються очистити пас шириною до 20 км.

Бувша червона партизанка на задах ЧА була використовувана до боротьби з УПА. Тепер її реорганізують.

Докладні інформації долучую окремо.

Український Легіон Самооборони

Легіон створений мельниківським провідником Солтисом[1] і Шевцем на Луччині в грудні 1943 р. Тепер Швець ніби відколовся. Провідником УЛС є Солтис, командиром – пол[к]. Гарасименко[2], вишкільним – пол[к]. Квітка[3].

Осідок УЛС є [в] Грубешеві за Бугом.

Основною роботою УЛС є боротьба з самостійницьким рухом УПА. Вони випустили ряд летючок, в яких старалися сплямити боротьбу УПА, а коли недалося це зробити, представити її в очах народу безнадійною.

До більших подвигів УЛС належить арештування ряду низових робітників УПА, а останньо друга Тараса, якого вбили. Тереном дій їх [є] по цей бік Буга з Володимирщини. Один з відділів очолює Юрко Ґайворонський.

Літературу УЛС залучую.

Настрої населення

Звітовий терен є фронтовою зоною. З одного боку, вже укріпляються більшовики, з другого німці. В цей час можна виробити правильний погляд про маси. Терор партизанки, перехід фронтів, німецькі акції, грабежі, більшовицька дійсність дають правильний образ морального стану населення. І треба ствердити, що населення є за нами. Доказом в цьому є активна піддержка визвольної боротьби зі сторони мас. Населення несе всю можливу допомогу для відділів УПА – допомога харчами, інформаціями. Треба сказати, що в північних теренах (Ковель, Ратно ...) населення не відстає, а навіть перевищає деякі райони південні.

До зросту такого стану причинилися грабежі німців і більшовиків. Якщо напр.: на Луччині ЧА мало грабили, то на Ковельщині дуже грабили. Нищили худобу, аби лише нищити, а поліщук на матеріяльні моменти дуже вразливий.

І коли в першій фазі більшовицького приходу було видно приплив настроїв більшовицьких, то тепер є інакше. Є випадки повороту додому чи до УПА того місцевого елементу який був пішов до партизанки червоної (з с. Гута Стара на Ковельщині, вернулося з ЧА 17 хлопців, забираючи зі собою зброю). Народ побачив правдиво ще раз Москву. Важне тільки вміти це все вдержати в своїх руках.

Пропаганда більшовицька великої роботи не робить. Відозви Хрущова без відгуку. Про зміну Конституції ніхто не говорить.

Загально говорячи про фронт і фронтову полосу треба сказати, що ми можемо рухатись лише завдяки симпатіям народу. Часто народ іде на власні жертви, зберігаючи життя повстанцям, напр.: ловлять німці людей, в крайньому випадку господар іде сам, або хтось з родини, а повстанця не видадуть.

Але є села по німецькому боці, які лояльно дивляться на німців і на жертви зі своєї сторони не дуже йдуть. Це є так би сказати заломані села. Це ті, де не було до руху УПА нашої роботи, де не виховувалося людей, а люди захопились лише першими переможними акціями УПА і по перших поразках відпали від нас. Таких сіл стрічається більше в південній частині терену.

Господарка

Весняна сівба по німецькій стороні пройшла задовільно, з браку тяглової сили, по більшовицькій стороні дещо гірше. Мало, або цілком необсіяною лишилася фронтова смуга 5-10 км шириною.

Крім того в прифронтовій полосі сильно знищені [ос]інні засіви окопами, або повикопувані німцями. Були випадки, де німці приорювали засіви (с. Коритниця).

Худоба в прифронтовій смузі є знищена. Люди [в] одяги забезпеч[ен]і слабо. Все ходило в убраннях власного виробу, а виробляти тепер є неможливо.

Голоду ще зараз не помічається, але треба сподіватися, безперечно це буде залежати від ходу фронтових дій, від можливости зібрання жнив.

Треба добачити, що в наслідок "свободи" населення нищить дуже ліс, зокрема по німецькій стороні.

Церковне питання зараз не актуальне.

Слава Україні!

/–/ Матвій[4]

Постій 20.6.44 р.

ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 121, арк. 26-29. Копія.

1 Михайло (Іван) Солтис – "Черкас" (–1944)*. У 1944 р. – к-р, політичний провідник Українського легіону самооборони (31-й охоронний батальйон SD).
2 Володимир Герасименко (Гарасименко) – "Тур". У 1944 р. – к-р Українського легіону самооборони (31-й охоронний батальйон SD). Полковник Армії УНР.
3 Петро Дяченко – "Олександр Квітка", "Квітка" (1895–1965). У 1944–1945 рр. – кер. спецшколи радистів та резидентурної мережі Абверу ("Зондерштаб-Р"), заступник, к-р Українського легіону самооборони (31-й охоронний батальйон SD). К-р 3-го пішого полку (Українське визвольне військо), Окремої української протитанкової бригади "Вільна Україна" (Українська національна армія). Генерал-хорунжий Армії УНР.
4 Степан Драницький (Семенюк) – "Андрій", "Матвій" (1920 р. н.). У 1944 р. – суспільно-політичний реф. ВО "Турів", північно-східної ГО НВРО.

РЕЗЮМЕ

До четвертого розділу збірника включені три документи групи (ВО) "Турів", що діяла на території Волинської області та в прилеглих районах півдня Білорусі (документи № 162-164). Відкриває розділ повідомлення командира "Полтавського" загону "Назара Криги" (Климук) від 28 лютого 1944 р. про пограбування радянськими військовослужбовцями цивільного населення (документ № 162). Звіт керівника "Віталія" від 22 травня 1944 р. описує невдалі спроби німецького військового командування силою підпорядкувати собі повстанські підрозділи на Володимир-Волинщині (документ № 163). Тоді командуванню УПА вдалося вивести з кільця оточення загін ім. І. Богуна. Інформації суспільно-політичного референта військової округи "Матвія" (С. Драницький) від 20 червня 1944 р. інформують про перехід німецько-радянського фронту територією Волинської області (документ № 164).

SUMMARY

Chapter Four of the collection contains three documents issued by the "Turiv" group (VO), which was active on the territory of Volyn' oblast and in adjacent raions of southern Belarus (documents 162-164). The chapter opens with an announcement from Commander "Nazar Kryha" (Klymuk) of the "Poltava" detachment, dated 28 February 1944, concerning the looting of the civilian population by Soviet troops (document 162). A report by leader "Vitalii" from 22 May 1944 describes the unsuccessful attempts of the Germany military command to subordinate insurgent units by force in the Volodymyr-Volyns'kyi area (document 163). At that time the UPA command succeeded in removing the I. Bohun detachment from encirclement. Information prepared by the responsible leader for Social and Political Affairs of the Military Okruha commanded by "Matvii" (S. Dranyts'kyi), dated 20 June 1944, announces the shift of the German-Soviet front to the territory of Volyn' oblast (document 164).

З’ЄДНАННЯ ГРУП “33”
(“ЗАВИХОСТ”,
ім. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО)
ПІВНІЧНО-ЗАХІДНИЙ КРАЙ
(“ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ”,
“МОСКВА”, “ЛІС”)

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ПОДІЛ СТРУКТУР ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ НА ВОЛИНІ, ПОЛІССІ, ПОДІЛЛІ (1945 р.)

№ 165-184
КОМАНДУВАННЯ З'ЄДНАННЯ ГРУП "33"

21 жовтня 1944 р. – 20 січня 1945 р.

№ 165
НАКАЗ ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ НАЧАЛЬНИКА ШТАБУ З'ЄДНАННЯ ГРУП

21 жовтня 1944 р.

УПА
КЗГ ч. "33"

НАКАЗ

З днем 21.Х.44 року покликую к-ра Остріжського на начальника штабу з'єднання груп (НШ ЗГ).

З днем призначення к-рові Остріжському підпорядковую к-рів груп і загонів. Всі накази його без озиву виконувати!

Постій дня 21.Х.1944 року

Слава Україні!
Героям Слава!

КЗГ /Дубовий/

К-р Ярок*

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 26, арк. 5. Оригінал. Рукопис.

---

* *Надпис у титулі.*

Громадою обух сталіть та добре вигостріть сокиру! Дереворит Н. Хасевича

№ 166
НАКАЗ КОМАНДИРАМ ТА СПІВРОБІТНИКАМ ШТАБІВ У СПРАВІ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ПРИЗНАЧЕНЬ

№ 1 *1 листопада 1944 р.*

УПА М.П. 1.XI.1944 року
ЗГ "33"
245/ОХ/ІІ

Членам штабу ЗГ, к-рам груп і загонів та членам їх штабів

НАКАЗ ч.1

1. Згідно наказу ГК УПА з дня 1.VIII.1944 р. (ч.[...].9) перебираю командування над групами "Заграва" та "Турів".

2. До військового штабу при ЗГ "33" призначую слідуючих к-рів:

1.	На нач[альника] штабу ЗГ "33"	к-ра Остріжського
2.	" " опер[ативного] відділу	" Яворенка[1]
3.	" " вишк[ільного] "	" Чутку
4.	" політкерівника	" Погідного
5.	" нач[альника] перс. відділу	" Бурлаку
6.	" к-та по тилу	" Віталія
7.	" " ЧХ	подр. Білу[2]
8.	" господарчого	к-ра Карого

1-м своїм заступником призначую к-ра Остріжського
2-м " " " Яворенка

Наказ важний з днем отримання.

Слава Україні!
Героям Слава!

КЗГ /Дубовий/

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 26, арк. 3. Оригінал. Рукопис.

1 Микола Павлович – "Леонід Яворенко", "Л. Яворенко" (1914–1946). У 1944 р. – нач. оперативного відділу, ШВШ групи "Турів", нач. оперативного відділу ЗГ "33" ("Завихост"). 1945 р. – ШВШ ЗГ "33" ("Завихост", ім. Хмельницького). Поручник УПА від 1.XI.1943 р.

2 Люба Гнатюк – "Біла", "Квітка" (1922–1945). У 1944–1945 рр. – референтка жіноцтва, керівник УЧХ ВО "Турів", північно-західної ГО НВРО, нач. відділу ЧХ штабу ЗГ "33", провідниця жіноцтва ПЗК "Москва" (1945).

№ 167
НАКАЗ КОМАНДИРАМ ПІДРОЗДІЛІВ В ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СПРАВАХ

№ 3 *3 листопада 1944 р.*

УПА Постій 3.XI.44 р.
ЗГ

НАКАЗ ч. 3

Командирам формацій, бригад, загонів, відділів, підвідділів

I. Усталюю слідуючу назву і склад бригад, загонів, відділів, підвідділів:

1. Бригада ім. Лайдаки[1]
командир Ярок
№ № загонів 1541, 1542, 1543.
№ пол[ьової] пошти 050

2. Бригада ім. Острого
командир Галайда
№ № загонів 1644, 1645, 1646.
№ поль[ової] пошти 0150

3. Бригада ім. Мазепи
командир Буря
№ № загонів 1747, 1748, 1749.
№ поль[ової] пошти 0250

4. Бригада ім. Вовчака
командир Голуб
№ № загонів 1850, 1851, 1852.
№ поль[ової] пошти 0350

5. Бригада ім. Байди
командир Лисий
№ № загонів 1953, 1954, 1955.
№ поль[ової]пошти 0450

6. Бригада ім. Назаря
командир Верховинець[2]
№ № загонів 2056, 2057, 2058.
№ поль[ової]пошти 0550

II. Склад командування бригади
1) Командир
2) Політкерівник
3) Вишкільний
4) Персональний
5) Реф. ВСБ

6) Інтендант
7) Лікар або фельчер
8) чота ВСБ і зв'язку

Примітки: вишкільний, політкерівник, персональний, реф. ВСБ входять в склад штабу бригади на проект ком[андира] бригади та після затвердження ком[андира] з'єднання.

III. Склад загону

1) Командир
2) Політінструктор
3) Вишкільний
4) Бунчужний
5) Реф. ВСБ
6) Харч[овий] підстаршина
7) Фельчер
8) 2 санітари
9) 2 кухари
10) 2 візники
11) Рій ВСБ + рій зв'язку
12) 2 відділи + 2 ланки міномет[ів] (6 стріль[ців]) або
13) 4 підвідділи + 2 ланки міномет[ів]

IV. Склад підвідділу

Командир + 3 рої

V. Склад роя

Ройовий + 6 стрільців

VI. Узброєння роя

1 кулемет, 2 автомати, 4 кріси, 1 пістоль.

Слава Україні!

НШЗ
/Остріжський/

Ком[андир] ЗГ
/Дубовий/

Дуже таємне*
після використання знищити*

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 26, арк. 6-7. Оригінал. Рукопис.

1 К-р "Лайдака" – Микита Скуба (1917–1944). У 1944 р. – к-р куреня групи "Заграва". Сотник УПА від 17.III.1944 р.
2 Григорій Троцюк – "Дем'ян", "Верховинець" (1920–1951). У 1944–1945 рр. – к-р бригади "Помста Базару" (ім. Назара). 1945-1946 рр. – ШВШ ЗГ "Хмельницький", орг., військ. референт ПЗК "Ліс" ("Москва"). Сотник УПА від 24.IV.1945 р.

---

* *Надпис у титулі.*

№ 168
НАКАЗ КОМАНДИРАМ ПІДРОЗДІЛІВ В ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СПРАВАХ

№ 4 *8 листопада 1944 р.*

УПА Постій, дн[я] 8.XI.44 р.
ЗГ
245/II

НАКАЗ ч. 4

Командирам формацій, бригад, загонів, відділів, підвідділів

Наказую:

[I.] Дисципліна

1. Завести в відділах велику-зразкову дисципліну. Найменьших провин або недотягнень в виконуванні служби не вільно пропускати або дарувати.

[II.] Виховання вишкіл

1. Високо поставити вишкільну та виховну роботу в відділах.

2. Довести до політичної грамотности всіх командирів і стрільців.

3. Широко розпропагувати за що бореться УПА. Школити і виховувати на особистому прикладі командирів і політпрацівників.

В вихованні звернути увагу і впо[їти] те, що всі повстанці як учасники визвольних змагань не є пересічними типами.

В школенні, поведінці та виконуванні боєвих задач довести до змагання за першенство між командирами і стрільцями (ком. загону, відділу, підвідділів, роя).

4. Найкращих повстанців популяризувати, тільки вміло, щоб не здеморалізувати. Довести в відділах до пошани тих, хто дійсно відзначився в боротьбі.

5. В відділах мусить панувати пошана полеглих командирів і стрільців. Полеглих командирів і стрільців (Вовчак[1], Назар, Мазепа[2]) вшанувати сипанням могил. Кожний стрілець мусить знати життєпис командира імені якого є бригада.

6. Розвивати велику ненависть до тих, що здаються живцем НКВД-там, а ті їх деякий час [не] вбивають. Це брехлива ласка, яка є нічим іншим як тільки "ловушкою".

III. Бойова активність

1. Піднести бойове наставлення війська через бої наступального характеру та рейду.

За оборонні (ненаступальні) бої будуть відповідати командири. Весь час проявляти велику активність проти ворога (засідки, наскоки, вовчи ями, нищення мостів, телефону, сов. адміністрації).

В обороні народу ставати до бою з нерівними силами. Дати доказ, що ми боремося за нарід. Клич: " Весь хліб народові!"

До всякого роду акцій використовувати тих, що криються від мобілізації.

2. Під час боїв та всякого роду акцій мусить бути висока боєва карність. На кожний бій визначити норму витрати амуніції, на кріс, кулемет, фінку. За витрачення без дозволу 1-го набоя зверх норми суворо карати, як за діяння на користь ворога, який старається вичерпати нас з амуніції.

Ловити полонених, здобувати документи не якісь дрібниці. Знаючи № частини можна діяти під її маркою. З документів від полонених можна дізнатись про більшовицьку тактику проти нас, знання якої обов'язує командирів і стрільців.

Персональні документи пересилати по адресу Максим або Остріжський.

Трофей не вільно задержувати стрільцями у себе. Трофеї призначує та справедливо розділює командир.

Зауваження: При всякого роду акціях командири співпрацюють з провідниками терену.

IV. Діловодство

1. Завести діловодство всіх референтів.

2. Вести хроніку всіх відділів від загону або відділу, що діє самостійно.

3. Вести книгу боєвих характеристик старшин, підстаршин, стрільців.

4. Складати місячний плян роботи командирам і всім працівникам штабів.

V. Контроля

1. Завести систематичну контролю праці і життя в відділах.

а) військовий вишкіл,
б) політ. вишкіл,
в) загальний вишкіл,
г) бойове наставлення,
д) соціяльна рівність,
е) відношення до населення,
є) вогнева карність,

і) господарчи справи,

ї) санітарні справи.

2. Уважно слідити за венерично хворими, вказуючи на те, що це спеціяльна робота НКВД, яка прямує через зараження довести до знищення Українського Народу.

VI. Забороняю

1. Задержувати в відділах стрільців з інших відділів (дезертирів, маркетантів, тих, що, мовляв, відбились від свого відділу). Вищезгаданих негайно відсилати до їх відділу. Про переховування їх в терені (боївки) повідомляти мене.

Ті, що скривають згаданих, будуть відповідати перед військовим полевим судом.

2. Міняти одяг у дезертирів ЧА, які походять зі східних областей.

3. Карати биттям. За побої винні будуть відповідати перед ВПС.

4. Карати карою смерті через розстріл без суду.

5. Вживати "Стій хто йде", а прямо "Стій" один до подання клички.

VII. Суди

Суд скликає ком. бригади, в вийняткових випадках ком. загону.

Суд засуджує на кару смерті через розстріл за:

1. дезерцію
2. дефетизм
3. невиконання наказу
4. злодійство
5. нищення зброї
6. деморалізацію відділу.

VIII. Звіти

1. Звіти присилати без запізнень.

2. Щоб не було опізнень висилати безпосередньо своїми кур'єрами по зв'язку.

3. За неточність звітування буду карати ком. бригади.

4. Терміни звітування:

Звітувати про перебіг життя відділів і точно придержуватись слідуючого:

а) Стан людей, зброї, амуніції, виряду раз на місяць кожного 1-го.

б) Ранній звіт що 10 день кожного 1-го, 10-го, 20-го місяця.

в) Звіти розвідки що 5 днів, негайно в важних випадках.

г) Оперативні звіти негайно після проведення операцій.

д) Господарчий звіт (заготівля продуктів, запаси і браки) що 10 днів.

е) Санітарний звіт – один раз на місяць.

Про появлення інфекційних хвороб повідомляти негайно.

Слава Україні!
Героям Слава!

в/з /Л. Яворенко[3]/
НШЗ

в/з /Остріжський/
ком. ЗГ

Залучені кличи надрукувати в великій кількості і поширити в населених пунктах та лісах.

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 26, арк. 8-11. Оригінал. Рукопис.

1 Олексій Шум – "Вовчак" (1919–1944). У 1944 р. – ШВШ групи "Турів". Сотник УПА від 3.IV.1944 р.
2 Іван Кобиць – "Мазепа" (–1944)*. У 1944 р. – к-р сотні групи "Турів". Сотник УПА від 29.III.1944 р.
3 Микола Павлович – "Леонід Яворенко", "Л. Яворенко" (1914–1946). У 1944 р. – нач. оперативного відділу, ШВШ групи "Турів", нач. оперативного відділу ЗГ "33" ("Завихост"). 1945 р. – ШВШ ЗГ "33" ("Завихост", ім. Хмельницького). Поручник УПА від 1.XI.1943 р.

* *Рік народження не устійнено.*

№ 169
ДОДАТОК ДО НАКАЗУ № 2
ТА ПОПРАВКА ДО НАКАЗУ № 4

18 листопада 1944 р.

УПА
ЗГ
245/II

Постій 18.XI.44 р.

ДОДАТОК ДО НАКАЗУ ч. 2
від 31.X.44 р. § III

Вишкільним бригади ім. Байди призначую ст. булавного Старого.

ПОПРАВКА ДО НАКАЗУ ч. 4
від 8.XI.44 р.

В наказі ч. 4 § VI в пункті 5 повинно бути:

Не вживати "стій хто йде", а прямо "стій" один до подання клички; а тому внести поправку дописуючи "не".

Слава Україні!
Героям Слава!

в/з /Л. Яворенко/
НШЗ

в/з /Остріжський/
Ком. ЗГ

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 63, арк. 30. Оригінал. Рукопис.

№ 170
НАКАЗ КОМАНДИРАМ ПІДРОЗДІЛІВ В ОРГАНІЗАЦІЙНО-ОПЕРАТИВНИХ СПРАВАХ

№ 8 *18 листопада 1944 р.*

УПА Постій 18.XI.44 р.
ЗГ
245/II

НАКАЗ ч. 8
Командирам формацій і бригад

Наказую

I. Збільшення відділів

1. Бригади ім. Острого, Лайдаки, Мазепи, Вовчака, Байди збільшити до 3-ох загонів.

2. Бригаду ім. Назаря збільшити до 6-ти загонів.

II. Господарче забезпечення

1. Звіти та перевірка відділів виказала, що окремі командири не забезпечили ще до сього часу відділів харчами згідно виданих в цій справі наказів.

2. За недостатнє забезпечення відділів харчами командири бригад будуть відповідати перед ВПС, як за саботаж.

3. Зверх норми харчево забезпечитись ком. Яркові, Бурі, Верховинцеві.

III. Вишкіл, заправа

Раз на місяць провести:

1. Вправи з цілими бригадами, загонами

а) впоряд,

б) полева служба (марш, розвідка, зв'язок, убезпечення, засідка, наскок, маневрування, прорив з окруження, мінування доріг, копання вовчих ям, завалювання дерев, просік, нищення мостів, телефонів, будова кладок, переправа через річки, багна).

2. 2 рази на місяць рейди цілими відділами в свойому та оперативному терені інших командирів.

3. Рейди без теренових при помочи карти.

4. Раз на місяць кожний почот мусить звести бій офензивного характеру.

IV. Диверсійні групи

[1]. Кожна бригада негайно зорганізує диверсійну групу в силі від 15-30 чоловік.

Всі диверсійні групи виступають під одним псевдом "Дяченко" і діють під совіцькою маркою.

2. Завданням диверсійної групи є:

а) тероризувати ворога там, де він нас не сподівається (місто, райцентр та в найближчих їх околиць: шоса, станиці, радієві пункти);

б) викрадати сов. працівників для зізнань та вбивати найбільш шкідливий для нас елемент, викрадати документи.

V. Здобувати радіостанцій

В оперативному терені діяння відділів є ворожи розвідні станиці з радіозв'язком, завданням яких є слідкувати за нашим рухом та скоро інформувати про це. Ті станиці належить зліквідувати та здобути радіоапарати непошкодженими.

Про здобуття радіоапаратів негайно повідомляти.

VI. Дисципліна

На послаблення дисципліни в значній мірі впливає братання командира з підкомандними та те, що командири звертаються через "ти" до підкомандних (ком. загонів, відділів, підвідділів), а ті в цей сам спосіб до свого зверхника.

З одержанням цього знести в відділах "тикання" і зле зрозуміле братання. Між командирами а підвладними мусить бути дружне співжиття, але мусить бути захований такт та службове відношення.

VII. Накази

1. Всіх командирів зобов'язую:

а) вести книгу наказів,

б) знати накази одержувані від своїх зверхників,

в) виконувати їх точно і своєчасно.

VIII. Звіти

Виявилось що окремі командири:

1. Не одсилають своєчасно всіх звітів.

2. Підписуючи не провіряють звітів і надсилають нісенітниці.

З одержанням цього:

1. Надсилати в окреслених термінах всі звіти.

2. Звіти перед підписанням перевірити.

За недотягнення в звітуванні буду карати ком. бригад.

Слава Україні!
Героям Слава!

в/з /Л. Яворенко/ НШЗ

в/з /Остріжський/ Ком. ЗГ

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 26, арк. 22-23. Оригінал. Рукопис.

№ 171
НАКАЗ-ПОВІДОМЛЕННЯ КОМАНДИРАМ ПІДРОЗДІЛІВ ПРО ВИКОНАННЯ СМЕРТНИХ ВИРОКІВ

№ 12 *24 листопада 1944 р.*

УПА
ЗГ
245/II

Постій 24.XI.44 р.

НАКАЗ ч. 12
Командирам формацій, бригад, загонів, відділів, підвідділів

Подаю до відома

Покарано карою смерті через розстріл:

I. В вийняткових обставинах без рішення військового польового суду:

1. 5.VIII.44 р. стрільця Малогрош Каліна псевдо Бурелом з підвідділу "352" за намову до дезерції.

2. 9.VIII.44 р. стрільця псевдо Вірний з підвідділу "284" за невиконання наказу.

II. На підставі рішення військового полевого суду:

1. 25.IX.44 р. стрільця Кирилович Микола псевдо Хмара з підвідділу "543" за грабіжницьку поведінку під час організації харчів та самовільне віддалення з відділу.

2. 30.IX.44 р. стрільців Фарину Михайла псевдо Воронецький, Багнюка Павла псевдо Пісня за зраду.

3. 1.X.44 р. вістуна Світядчука Івана псевдо Заєць за спання на стійці.

4. 28.X.44 р. стрільця Вітовщика Петра, псевдо Боровенко за дезерцію.

Наказ цей прочитати перед усіма відділами.

Слава Україні!
Героям Слава!

в/з /Л. Яворенко/ НШЗ

в/з /Остріжський/ Ком. ЗГ

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 26, арк. 24. Оригінал. Рукопис.

№ 172
НАКАЗ КОМАНДИРАМ ПІДРОЗДІЛІВ В ОРГАНІЗАЦІЙНО-ОПЕРАТИВНИХ СПРАВАХ

№ 13 *25 листопада 1944 р.*

УПА
ЗГ
245/ІІ

Постій 25.ХІ.44 р.

НАКАЗ ч. 13
Командирам формацій, бригад, загонів

І. Охоплення мас

В оперативних теренах формацій, бригад є багато людей, що криються перед червоними та таких, що не криються, а є симпатиками нашого руху. Ці люди є пасивними ворогами совіцької влади. Їх належитьזактивізувати, пхнути до чину, до співпраці з нами, до виступів проти ворожої влади.

Там, де не має можливості зробити цього, організаційна сітка, мусять робити відділи УПА, а тому:

Командири з політінструкторами доложать зусиль, щоб опанувати маси, які симпатизують нам, які є ворогами пануючого режиму в СССР.

Людей тих, якщо нема можливости втілити в відділи – заангажувати в розвідку, зв’язок, господарку.

В скорому часі не сміють бути в терені “торбешники”, наші “дяді”, “тьоті”, “дівчата”, а мусять бути наші співпрацівники.

Після зорганізовання і наладнання праці, відділ при відході

передає співпрацівників найближчий орг. сітці, або іншому відділові, що приходить в цей терен.

Зауваження: придержуватись великої обережности, щоб в наші ряди не вкрався ворожий агент.

II. Охорона командирів

Ворожа розвідка поінформована про те, що окремі командири переходять з відділу до відділу з малою охороною і тому НКВД робить цілий ряд малих засідок (15-30 чол.) на згаданих командирів, а тому:

Забороняю командирам формацій, бригад, загонів, відділів рухатись в терені з меншою охороною як відділ. Командирам підвідділу, роя – з усіма підлеглими вояками.

III. Тактика НКВД-истів

Подаю до відома, що НКВД-исти придержуються слідуючої тактики:

1. Скритий підхід на місце засідки.

2. Постій в лісі.

3. Введення в блуд виїздом чи відходом з засідки в райцентр – в дійсности непомітним і скритим маневром, поворот на те саме місце засідки.

IV. Наша тактика

Після донесення розвідки, що ворог веде підготовку до акції, тобто опустив райцентр, стягнув частини з охорони залізниці, осягнув певні села як вихідні становища до проведення акції – наші відділи йдуть на тили ворога з ціллю обстрілу та наскоку на райцентр, нищення телефону, мінування, нищення мостів, засідки на дорогах близько райцентру, мінування залізниці, висадки і наскоку на поїзди. Після того відділи відходять іншою дорогою, не тою якою йшли виконувати завдання.

Пункти і лінію зв'язку перенести поза терен акції. Зв'язок не може бути перерваний.

V. Конспірація

Повчити вояків про строге придержування засад конспірації, яка місто того, щоб в більшовицькій дійсности скріпла, то навпаки послабла.

Розказується кому не треба про все, що діється навкруги. Нпр.: Йду в розвідку в “X” село. Йду на зв’язок на “Y” хутір. Йду на стрічу ком. “Z”.

Після повороту знова розказує кому не слід знати про переведення розвідки, про те, що на зв'язку є ком. "Z", або, що такий командир відійшов в напрямку "А" де знаходиться відділ "N".

Повчити і слідити за тим, щоб такі випадки не мали місця в відділах і на зв'язку. Винних тягнути до суворої відповідальности, як за діяння на користь ворога.

Розвідчи дані зголошувати тому командирові, що висилав в розвідку, в вийняткових випадках тому, якого даний відтинок з рації виконування завдання безпосередньо інтересує.

Про місце перебування командирів і відділів, їх напрямок маршу не вільно нікому розказувати.

VI. Відписи кар

До дня 15.XII.44 р. прислати відпис книги кар та постанов військового полевого суду.

Слава Україні!
Героям Слава!

в/з /Л. Яворенко/
НШЗ

в/з /Остріжський/
Ком. ЗГ

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 30, арк. 2-3. Оригінал. Рукопис.

№ 173
НАКАЗ КОМАНДИРАМ ПІДРОЗДІЛІВ В ОРГАНІЗАЦІЙНО-ОПЕРАТИВНИХ СПРАВАХ

№ 14 *25 листопада 1944 р.*

УПА
ЗГ
245/II

Постій 25.XI.44 р.

НАКАЗ ч. 14
Всім командирам формацій, бригад і загонів

Наказую:

До дня 10.XII.44 р. забезпечити всіх стрільців в залізні порції слідуючою кількістю.

На стрільця:

1. сухарів 1 кг
2. товщу 1 ”
3. солі 0,25 ”
4. круп або гороху 0,25 кг
5. часнику або цибулі 5 головок
6. Якщо є можливість дістати консервів – також.

Залізні порції повинні мати стрільці все при собі і без дозволу командира не зуживати.

Командири дають зізволення для зужиття цих порцій тоді, коли не буде жодної можливості провянтування з сіл (акція зимова).

За виконання цього наказу відповідають особисто ком. бригад і загонів.

Слава Україні!
Героям Слава!

в/з /Л. Яворенко/
НШЗ

в/з /Остріжський/
Ком. ЗГ

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 26, арк. 25. Оригінал. Рукопис.

№ 174
НАКАЗ-ПОВІДОМЛЕННЯ ВІЙСЬКОВИМ КЕРІВНИКАМ ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ КОМАНДИРА ЗГ

№ [15] *14 грудня 1944 р.*

УПА Постій 14. XII. 44 року
"Завихост"
245/II

Чл[енам] шт[абу] ЗГ, к-рам груп, к-рам бригад
НАКАЗ ч. 1[5]*

Згідно наказу ГК УПА з дня 29.XI.44 р. к-р Кайдаш перебирає командування над ЗГ "Завихост". Члени шт[абу] ЗГ, к-ри груп та бригад йому підпорядковуються.

Всі накази його без озиву виконують.

Слава Україні!
Героям Слава!

К-р /Дубовий/

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 26, арк. 26. Оригінал. Рукопис.

№ 175
НАКАЗ ОСОБОВОМУ СКЛАДОВІ ЗГ У ВИХОВНО-ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СПРАВАХ

№ 16 *14 грудня 1944 р.*

УПА Постій 14 грудня1944 р.
ЗГ "Завихост"

НАКАЗ ч. 16
Командирам бригад

На підставі наказу ГК УПА від дня 29 листопада 1944 р. перебераю командування з'єднанням груп "Завихост".

Стрілецькому, підстаршинському й старшинському складові наказую:

---

* *У тексті:* 0

1. Кожночасно підносити рівень військового знання.

2. Скріпити дисципліну.

3. Скріпити військову дружність і братерство в війську.

4. Вивчити тактику ворога, його прийоми в поборюванню нас.

5. Посилити чуйність, безпощадно поборювати роботу ворожої агентури внутрі й назовні відділів.

6. Посилити боєву активність, бити ворога по всьому терені й в його опорних пунктах.

7. Працювати над підвищенням політзнання.

Закликаю: Твердо стояти на сторожі святої боротьби за вільне й незалежне життя поневолених народів, бути вірними ідеям Української Національної Революції, з посвятою й жертвенністю йти в бій за стремління нашого народу аж до їх остаточного здійснення.

Слава Україні!
Героям Слава!

/Кайдаш[1]/

7.II.45 р. Ярок

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 26, арк. 27. Оригінал. Рукопис.

1 Юрій Стельмащук – "Кайдаш", "Рудий" (1920–1945). У 1944–1945 рр. – к-р групи "Турів", ЗГ "33" ("Завихост"). Поручник УПА від 1.XI.1943 р.

№ 176
НАКАЗ КОМАНДИРАМ БРИГАД У СПРАВАХ ОПЕРАТИВНО-ТАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

№ 17 *17 грудня 1944 р.*

УПА Постій 17.XII.44 р.
ЗГ "33"
245/II

НАКАЗ ч. 17
Командирам бригад

I. Розвідка, зв'язок, убезпечення

Розвідка, зв'язок, убезпечення – це основні справи, які рішають про вдачі, або невдачі в кожній армії, а в нашій зокрема. Перевірка відділів та втрати під час акцій вказують на те, що в окремих бригадах незадовільно поставлена розвідка, зле і непостійно працює зв'язок, малу вагу прикладається справі убезпечення, а тому з одержанням цього:

1. Посилити розвідку до того, щоб кожне появлення ворога на віддалі 50 км було зголошене до 24 годин.

Шляхом військової агентурної розвідки мати всі розвідчі дані про ворога, що вказані в інструкції ведення розвідки.

2. Постійно вдержувати зв'язок кількома стрільцями, роєм, а коли вимагають обставини то й підвідділом, відділом, загоном.

На перервання зв'язку нічого не може вплинути (акція, засідка, брак переправи і т. д.).

Терен великий, річки довгі – ворог не в силі їх так обсадити, щоб не можна було пройти.

Ворога, який стає на дорозі нашого зв'язку, минути, а коли є можливість (сила), розбити.

3. Сильне убезпечення мусить бути в маршу, бою, на постою, навіть підчас короткотривалого задержання відділу (5-10 хв.).

Найменьший відділ, найменьша група людей (2-х) не сміє не убезпечившись відпочивати, стати балакати, або зайти в хату.

Відділ убезпечується заставами, застави виставляють стійки, інші групи (рій) убезпечуються стійками з кулеметом, або автоматичною зброєю, до 5-ти стрільців убезпечуються алярмовими (їдучи фірами не вільно спати).

Відділ, що веде розвідку, має зв'язок з іншими відділами, з боївками, з пунктами зв'язку й серйозно убезпечується, не може

бути несподівано заскочений, не буде мати втрат, а навпаки, матиме можливости атакувати ворога, вести бої наступального характеру.

Застави і стійки виставляють не шаблоново спереду, ззаду, з одного і другого боку, а залежно від терену.

Місце застав і стійок вкаже терен, тільки треба в ньому зорієнтуватись – треба обійти довкруги місця постою, а видно буде де поставити застави, де стійки.

Ніколи справи убезпечення не звалювати на службового, чергового, або бунчужного.

Командир є відповідальний за відділ, тому не хтось – а він мусить убезпечитись.

Неубезпечений відділ легко заскочити і викликати в ньому паніку, в результаті чого є великі втрати, а переважно серед командного складу, тому що командир старається здержати розпанікований відділ, сам з малою групкою людей вступає в бій, в якому гине, бо цілий відділ не брав участи в бою і вся сила ворожого вогню була зосереджена на ньому.

Убезпечуємось тому, щоб безпечно школити, школитись, працювати, відпочити, та щоб командир мав час на видання наказів у випадку зближення ворога, або тоді коли застави його здержують.

За занедбання убезпечення карати командирів найвищим виміром кари як за саботаж.

II. Дороги зв'язку та перемаршу відділів

Виявилось, що зв'язковці ходять і проводять групи людей і відділи одною і тою ж дорогою, мотивуючи тим, що не знають іншої, та що ця дорога "безпечна", що на іншій нема переправи, кладок, човнів, бродів.

Зв'язковий мусить знати кілька доріг. Йому не вільно самому ходити одною дорогою і проводити нею людей.

На кожній річці в оперативному терені зробити найменьше 5 переправ (кладки, човни, пором інші).

З одної переправи не вільно користатись більше як два рази підряд.

Такі переправи мають величезне значіння під час акцій для перекидки сил на тили ворога.

III. Вибуховий матеріял, міни

Під час акцій НКВД-исти перекидають військо автами та використовують підводи для підвозу амуніції і тяжкої зброї.

Згідно прийнятої нами тактики – замінувати на тилах ворога всі дороги, мости та залізницю, тому в відділах постійно мусить бути велика кількість вибухового матеріялу та мін.

За непридбання вищезгаданих матеріялів будуть відповідати к-ри.

IV. Активність

Незважаючи на те, що в кількох попередніх наказах вказувалось, щоб проявляти велику бойову активність, деякі відділи її не проявляють – зосереджуються в одному терені, конспіруються, а ворог малими групами оперує, грабить, нищить населення без перешкод зі сторони наших частин.

На своє оправдання командири подають такі аргументи: "мало людей, відійшло багато на школу, багато на охороні хворих і т. д." Оправдання таке є мало поважне. При охоті малою кількістю людей переважаючого ворога можна ввесь час непокоїти і нанести йому великі втрати.

Яскравим прикладом цього є такі факти.

1. Дня 3.X.1944 р. 20 стрільців під командою ком. Галайди рішучим наступом розбили 60 НКВД-истів з таким викладом: ворог втратив 12 бійців + 1 лейтенант, з нашої сторони 1 легко ранений.

2. Дня 11.XI.1944 р. 32-ох стрільців під командою ком. Шворного зробили наскок на райцентр Маневичи. Вислід наскоку: залога Маневичи втікла на південь від залізниці. Вбито суддю та кількох працівників НКВД. Власних втрат не було.

Час-від-часу проводити акції в ширшому масштабі, або в цілому оперативному терені.

На час акцій підпорядковувати всі збройні сили в терені (боївки) запілля.

V. Підготовка до операцій

[...]*

8. Біографію патрона бригади.

IX. Гігієна відділів

Перевірка відділів виказала, що справа гігієни є занедбана, зокрема, відчувається брак мила, якого не повинно бракувати.

Жиру є під достатком – по соду каустичну послати до ком. Ромба[1], виготовити мила в достатній кількости (по соду зголошуватись з бляшаною посудою).

---

* *Текст параграфів V-VIII відсутній.*

X. Відношення до жінок

Виявилось, що окремі стрільці, а навіть командири відносяться до жінок з повним легковаженням.

Це в основному мусить змінитися. Жінки в минулих визвольних змаганнях відіграли неабияку ролю, більшу ролю можуть відіграти в теперішніх змаганнях при відповідньому до них підході і пошані (розвідка, зв'язок, справи санітарні, жіночі відділи).

Тому в відділах мусить панувати повна пошана і ввічливе відношення до жінок.

XI. Знищити до 1.I.45 р. в оперативному терені

а) всі мости
б) сітку телефонічну
в) радіопункти

XII. Завалити всі дороги

Слава Україні!
Героям Слава!

/Остріжський/ — /Кайдаш/
НШЗ — Ком. ЗГ

7.II.45 р. Ярок

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 30, арк. 10-11; ф. Р-30, оп. 2, спр. 63, арк. 29. Оригінал. Рукопис.

1 Тихін Зінчук – "Архип", "Кубік", "Ромб" (1909–1946). У 1944–1945 рр. – к-р сотні, бригади "Соборна Україна" (ім. Вовчака). 1946 р. – реф. зв'язку ПЗК ("Москва", "Хмельницький", "Ліс"). Сотник УПА від 7.III.1946 р.

№ 177
НАКАЗ У СПРАВАХ ОПЕРАТИВНО-ТАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

№ [18] *[Грудень] 1944 р.*

[...]*

II. Оперативне

В ніч з 31.XII на 1.I.45 р. обстріляти, а менші ворожі опорні пункти цілком зліквідувати, спалити всі мости, порвати телефонічні сполучення та замінувати дороги в оперативному терені бригад.

III. Вишкільне

1. Зорганізувати по бригадах і перевишколити на місцях вишкільні групи з тим розрахунком, щоб на відділ була вишкільна група в складі 4-ох осіб (1+3). В тій цілі стягнути з бригади відповідню кількість кандидатів, що мають військовий вишкіл з регулярної армії (н[а]приклад польської), зробити 2-ох тижневий перевишкіл в цілі ознайомлення їх з вишкільним матеріялом, термінологією та методикою вишколу. Виконати й звітувати до 25.I.45 року.

2. Прислати в розпорядження команди ЗГ на 20.I.45 р. по 3 кандидати на фельчерський вишкіл. Кандидати мусять мати достаточну освіту (6-8 кл.). Бригада "Помста Базару" висилає 6 кандидатів.

IV. Персональне

До дня 15.I.45 р. прислати:

1. Внески до відзначення за залученим взірцем. Подавати внески до відзначення й для тих стрільців, підстаршин, що впали в боях у 1943 і [19]44 роках.

2. Персональні дані і боєву характеристику впавших сотенних командирів.

V. Виховне

1. Провести підготовку до відсвяткування річниці Свята Соборности (22 січня) та Свята Крут.

2. Підготовити відділи до прийняття присяги на Свято Крут.

VI. Боєприпаси

1. Дня 15.I.45 р. перевести облік та замагазинувати запасову

---

* *Текст початку документа відсутній.*

зброю, амуніцію та інші боєприпаси (вибухові матеріяли, міни і т. д.). Про виконання донести в тому самому терміні.

Увага. Господарка й облік боєприпасами належить до ком. бригади. До помочі ком. бригади бере кількох певних, ідейних, характерних козаків, що відповідатимуть за магазинацію. Магазинувати так, щоб амуніція була розложена в терені відповідно до операцій відділів. Магазинувати малими партіями.

2. На зимовий період, то є від 1.І до 1.V.45 р., доповнити норму амуніції в відділах до:

а) 150 набоїв на стрільця,

б) 400 набоїв на кулемет.

Цієї норми командири відділів не сміють переступити й перед упливом цього терміну поновлювати.

VII. Зв'язок

1. Прислати в розпорядження команди ЗГ до 15.І.45 р. двох здисциплінованих ідейних та обзнайомлених з тереном стрільців, які б повнили службу зв'язку до бригад.

VIII. Інше

1. Уневажнюю накази господарчого референта ЗГ ч. 1 від 25.ХІ.44 р., ч. 2 від 1.ХІІ.44 р. і ч. 3 від 2.ХІІ.44 р.

2. На 20.І.45 р. вислати в розпорядження команди ЗГ всіх стрільців та підстаршин, що походять з східних областей, функційних, якщо їх не можна заступити – ні.

Слава Україні!
Героям Слава!

НШЗ — Ком. ЗГ
/Остріжський/ — /Кайдаш/

Наказ ч. 18
7.ІІ. Ярок

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 30, арк. 22, 12. Оригінал. Рукопис.

№ 178
НАКАЗ КОМАНДИРАМ БРИГАД У СПРАВАХ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ТА ЗВІТНОСТІ

№ 19 *20 грудня 1944 р.*

УПА Постій 20.XII.44 р.
ЗГ "33"
245/II

НАКАЗ ч. 19
Командирам бригад

I. Книговедення

Під час перевірки виявилось, що окремі командири не можуть дати точного звіту зі стану людей відділу, полеглих, ранених і т. п., з браку книг, на підставі яких можна було б точно звітувати, а тому, з одержанням взірця, завести слідуючі книги в бригадах і загонах.

1. Полеглих.
2. Ранених.
3. Пропавших без вісті.
4. Службового старшини.
5. Чергового підстаршини.
6. Службового виїзду.
7. Відрядження.
8. Дезертирів.
9. Кар.
10. Наказів.

II. Накази

В книзі наказів поміщати накази опрацьовані на пісатві наказів ком. ЗГ та на основі перевірки відділів і потреб військового життя.

Наказів ком. ЗГ не відписувати, а розробляти в ширшій формі, з поданням власних прикладів.

Наказ такий мусить бути ясний, не може в ньому бути такого як: "наказую зголошуватись на час" (ком. бриг. Степан), але кому, коли, в яких випадках, та яка причина була, що командир вмістив таке в наказі – не подає.

Кожний наказ мусить бути підписаний тим, хто його видає.

III. Призначення функційних

1. Командир бригади призначує:
   а) ком. загонів і подає до затвердження ком. ЗГ,
   б) чотових,
   в) бунчужних.
2. Командир загону призначує:
   а) ройових,
   б) харчового підстаршину,
   в) писара.

IV. Реорганізація відділів

Забороняю переводити в відділах реорганізації без важних причин. Часті реорганізації і зміна функційних від'ємно впливають на боєздатність і нормальне життя відділу.

V. Перевірка зброї

Окремі командири самі не перевіряють та не слідять за перевіркою зброї, тому бувають випадки, що під час бою кулемет, або автомат "затявся".

Основною причиною таких випадків – за не[чи]щення зброї.

Обов'язком кожного командира – часта перевірка зброї, а зокрема перед висилкою в службу (зв'язок, розвідка, стежа, застава).

Вислати в службу з несправною зброєю – рівнозначне з тим, що вислати без зброї.

VI. Дисципліна

В кількох попередніх наказах вказувалось на скріплення дисципліни. В деяких відділах дисципліна скріпла, в деяких в цьому напрямку зроблено дуже мало. Чотові та ройові не вимагають службового відношення підвладних до них, мовляв: "Шкода він змерз, перетомлений, бо зробив 5-10 км". На що він має ставити перед мною "на струнко". Це є підлизування до підвладних, яке в найбільший мірі впливає на послаблення дисципліни.

Ройовий перед чотовим завжди стає на струнко, слухає його наказу, відповідає: "Так є", повторює його наказ, без жодних дискусій йде його виконувати. В цей самий спосіб заховується стрілець перед ройовим.

За інше відношення, підлизування до підвладних та дарування найменших провин карати як за деморалізацію відділу.

VII. Кари

1. Суд засуджує на кару смерти через розстріл, крім поданого в наказі ч. 4 від 8.XI.44 р. за:

а) втечу з поля бою,

б) паніку.

За згадане, під [...] і 5, командир має право застрілити в боєвих обставинах без суду.

Полевий суд розглядає справи, які підпадають під точки 1-6 § VII наказу ч. 4 від 8.XI.44 р. та під а, б точки 1 § VII наказу ч. 10 від 20.XII.*44 р.

Якщо суд не засуджує на кару смерти, то передає винного до покарання ком. бригади.

2. Кари смерти не вільно заміняти на карну муштру, стійку під крісом і т. п.

3. Інші кари:

а) стійка під крісом,

б) карна муштра,

в) праця поза чергою.

4. Карати голодом, побоями, або іншими фізичними карами суворо забороняється.

VIII. Вивчення поземелля (терену)

Бувають часті випадки, що відділ (рій, чота, сотня, стежа, розвідка) проходять одною дорогою кілька разів та коли прийдеться знова йти цією дорогою, шукає провідників. Такі [...] бувають тому, що командир [і] стрілець не слідять за дорогою, йдуть опустивши голову, бо їх веде провідник.

Командири окремих відділів, стеж, розвідки після пройденої дороги мусять дати точний її опис: довжина в кроках, яка (піщана, болотиста і т. п.), скільки й які мостки, броди і спец[іальні] знаки (великий камінь, спалена хата, сухі дерева, великий пень, за ним 250 кроків дорога вліво, за нею 732 кроки шлях яким нам треба йти, направо від шляху – галявина довжиною 1 км.

У зв'язку з цим ройовий здає місячний звіт з кількости пройдених км чотовому, чотовий ком. загону, ком. загону ком. бригади. Ком. бригади дає ком. ЗГ місячний звіт зі зроблених рейдів в км.

IX. Звіти

1. Всі звіти присилати своєчасно.

---

* *Так у тексті. Певно має бути:* XI

2. В звітах "старшини", "підстаршини" подавати за рангами, а не функціями.

X.

Згідно наказу ч. 5 від 10.XI.44 р. ком. бригад мали прислати до ЗГ до 26.XI.44 р. персональних, або писарів.

Не всі командири наказ цей виконали, а тому виношу догану командирові Верховинцеві та Галайді.

XI. Інше

1. Розісланий проєкт інструкції "Обов'язки функційних" – знати і точно виконувати.

2. Розісланий взірець "Оперативний звіт"[1] – знати всі його точки, придержуватись при складанню бойових наказів та опрацюванню оперативних звітів.

3. Розісланий проєкт інструкції "Розвідка" – знати всім командирам і стрільцям, які проводять розвідку, на підставі її присилати звіт розвідки.

Слава Україні!
Героям Слава!

НШЗ	Ком. ЗГ
/Остріжський/	/Кайдаш/

7.II.45 р. Ярок

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 30, арк. 5-7, 13. Оригінал. Рукопис.

1 Текст взірця Оперативного звіту не публікується (ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 30, арк. 14-21).

№ 179
НАКАЗ КОМАНДИРАМ БРИГАД У СПРАВІ ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ЗАГИБЛИХ ВОЇНІВ

№ 20 *21 грудня 1944 р.*

УПА Місце постою 21 грудня 1944 р.
ЗГ "33"

НАКАЗ ч. 20
Командирам бригад

Споконвічна боротьба Українського Народу за вільне, самостійне життя видала з себе багато героїчних постатей, що стали її символом та джерелом творчої сили для молодих поколінь.

Виховане на героїчних подвигах славних полководців: Святослава Завойовника, Байди, Хмельницького, Богуна, на бесмертному чині Крут, Базару молоде покоління Українського Народу доказало ще раз свою державницьку зрілість і збройним зривом 1943 року створивши Українську Повстанчу Армію своєю жертвеністю, кров'ю та посвятою, засвідчило любов до Батьківщини. Український Народ цим актом кинув визов до боротьби тисячкрат переважаючим ордам наїдників, стелячи тернистий шлях до волі трупами своїх найкращих синів, цю тяжку боротьбу веде далі, аж до її остаточного завершення.

В цій боротьбі алтар волі Батьківщини не раз освятився гарячою, святою кров'ю борців-героїв землі Ковельської, Полтавської, Київської, Галицької та інших.

Вони своєю жертвою, своєю кров'ю ще раз засвідчили й скріпили акт соборности українських земель.

Їх постаті й жертва будуть нагадувати відділам, що Вони ними керували й виховували, що боротьба ще не скінчена, що воля народу коштуватиме дорого, що найбільші жертви це ніщо в порівнянню з свободою.

Їх дух витатиме над нами й вчитиме як любити Батьківщину й поведе нас в остаточний, вирішальний бій.

Вони назавжди лишаться Воїнами-Героями у серцях наших, у серцях Українського Народу.

Тому наказую:

1. Усім бригадам у свойому оперативному терені до 25.І.45 р. висипати могили сл. пам['яті] сотникові Вовчакові.

2. В оперативному терені "Холмської" бригади висипати могилу сл. п. пор. Чутці, вишкільному реф. ЗГ "Завихост". Участь взяти всім бригадам, делегуючи одну чоту з кожної.

3. Бригаді "Помста Базару" – сл. п. ком. Назарові (Кризі).

4. Бригаді "Пилявці" – сл. п. хор. Павлюкові.

5. "Холмській" бригаді – сл. п. ком. Бурі.

6. Бригаді "Память Крут" – сл. п. ком. Лайдаці.

7. Бригаді "Жовті Води" – сл. п. ком. Острому.

8. Командири бригад вшанують пам'ять впавших сотенних командирів, підстаршин і стрільців:

а) збірним посмертним наказом в день Свята Крут

б) висипанням збірних могил в честь впавших підстаршин і козаків

в) поданням до посмертних авансів та відзначень

Вічна слава впавшим Героям!
Наїздникам смерть!

Командир ЗГ /Кайдаш/

Читав дня 7.II.45 р. Ярок

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 26, арк. 29. Оригінал. Рукопис.

№ 180
НАКАЗ ВОЇНАМ ЗГ У СПРАВІ ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ЗАГИБЛОГО ПОРУЧНИКА "ЧУТКИ"

№ 21 *21 грудня 1944 р.*

УПА Постій 21. XII.44 р.
ЗГ "33"

НАКАЗ ч. 21
Стрільцям, підстаршинам, старшинам ЗГ "Завихост"

Стрільці, підстаршини і старшини!

Дня 4 листопада [19]44 року впав смертю Героя на полі слави в бою з НКВД пор. Чутка – Мамон, член штабу ЗГ "Завихост".

Цим кровним актом закінчив Ваш друг, виховник і командир своє юне життя, життя трудженика, борця-революціонера.

Від наймолодших літ лукава доля кидала йому під ноги не квіти – терня. Тяжка совітська дійсність, що в ній прожив сл. п. пор. Чутка 22 роки, не зломила його молодої душі, а навпаки загартувала й спрямувала на шлях боротьби за волю Батьківщини. З цього шляху сл. п. пор. Чутка, син квітучої Полтавської землі, не

зійшов, не схибив і трудну путь ратного життя завершив на тихій, задуманій у лісах Ковельщині.

Його життя, праця, непохитна віра в перемогу нехай завжди буде Вам прикладом – світилом у тяжких, кровавих змаганнях за ідеї української національної революції.

Його дух вестиме в бій синів Полісся за золотоверхий Київ, за золоту пшеничну Полтавщину, аж до остаточної побіди.

У зв'язку з цією сумною подією, наказую:

1. В оперативному терені "Холмської" бригади висипати в честь сл. п. пор. Чутки могилу. Участь взяти всім бригадам, вславши делегацію в складі одної чоти.

2. Вшанувати пам'ять впавшого трохвилинною мовчанкою в поставі "почесть дай" після прочитання наказу.

Слава впавшим Героям!
Наїздникам смерть!

Наказ прочитати перед всіма відділами ЗГ "Завихост"
Командир ЗГ /Кайдаш/

7.II.45 р. Ярок

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 26, арк. 28. Оригінал. Рукопис.

№ 181
НАКАЗ КОМАНДИРАМ БРИГАД У СПРАВАХ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ВИШКІЛЬНИХ, ГІГІЄНИ ТА ЗВІТНОСТІ

№ 1 *22 грудня 1944 р.*

УПА
ЗГ "33"
245/II/б

Постій 22.XII.1944 р.

НАКАЗ ч. 1
Командирам бригад

I. Організаційне

Подаю до відома ком. бригад, що санітарні справи по ЗГ аж до відкликання лагодитиме под. Долина.

Накази її та розпорядження відносно санітарної служби по бригадах приймати до відома і виконання.

II. Вишкільні справи

До 20.I.45 р. зорганізувати вишколи санітарів.

1. Ком. Верховинцеві.

Кандидатів в числі 8 осіб вислати ком. Верховинцеві, ком. Ромбові та ком. Ігорові. Як вишкільна сила прийде под. Ева.

2. Ком. Яркові (в/з Степанові).

Кандидатів на санітарів в числі 8 осіб вислати ком. Яркові, ком. Ткачеві, ком. Галайді.

III. Гігієна та стан здоров'я по відділах

1. Щоб запобігти частим захворінням і ширенню епідемій по відділах, часто контролювати стан гігієни в бригадах. В тій цілі зарядити лікарські перегляди. Перегляд доконує фельчер при бригаді два рази в місяць.

IV. Звіти

1. До 10 числа кожного місяця висилати звіти про сан[ітарну] роботу по бригадах за поданим взірцем. Звіти виготовляти в трох примірниках. Висилати ком. ЗГ, под. Долині, один примірник залучувати до актів при бригаді.

Слава Україні!
Героям Слава!

Ком. ЗГ /Кайдаш/

7.II.45 р. Ярок

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 26, арк. 30. Оригінал. Рукопис.

№ 182
НАКАЗ–ПРИВІТАННЯ ВОЇНАМ ЗГ З НОВОРІЧНИМИ СВЯТАМИ

№ 1 *1 січня 1945 р.*

УПА Постій 1 січня 1945 р.
ЗГ "Завихост"
1/33

НАКАЗ ч. 1

Стрільцям, підстаршинам, старшинам, політінструкторам

День свята Нового 1945 року, святкують відділи УПА в новій совітській дійсності.

Минулий 1944 р. був переломовим для стрілецького складу роком проби й іспитів зрілості для командного.

Перехід фронту, масові акції, в які ворог кинув величезні сили на наше знищення, не дали сподіваних успіхів, на які червоні окупанти числили.

З тих всіх проб і ворожих ударів – ми вийшли ціло-побідно. Це свідчить про велику здисциплінованість та тверду непохитну волю стрілецтва, високі провідницькі прикмети командного складу.

Скріплені морально, загартовані в тяжких боях, будемо сміло ставити чоло ворожим зазіханням на волю й багатства нашого народу.

З посвятою будемо йти в бій за завершенням ідеалів минулих поколінь Українського Народу й не спічнемо на труднім шляху збройного змагу, аж до відбудови Української Самостійної Соборної Держави.

Всім, що пройшли тяжку пробу, витримали, не зломились та побідно вступили на поріг нового 1945 року, року тяжких ще для нас змагань – "Складаю від себе й особового складу штабу ЗГ подяку – бажаю веселих свят Різдва Христового та великих перемог в 1945 році".

Вірю, що Ви оправдаєте положені на Вас надії нашого народу, підете на нові бої, з новим досвідом, до нових перемог.

Нехай живе Українська Національна Революція!

Слава борцям за Самостійну Соборну Українську Державу!

Смерть Сталінові й його НКВД-івським прихвостням!

Ком. ЗГ "Завихост" /Кайдаш/

Наказ цей прочитати перед усіма відділами.

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 30, арк. 1. Оригінал.

№ 183
НАКАЗ У СПРАВІ ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ЗАГИБЛОГО ПОРУЧНИКА "ОСТРІЖСЬКОГО"

№ 2 *2 січня 1945 р.*

УПА Постій 2.І.45 р.
ЗГ "33"

НАКАЗ ч. 2
Стрільцям, підстаршинам, старшинам ЗГ "Завихост"

На шляху нашої святої боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу складає наш народ на жертвенник Батьківщини життя і кров своїх найкращих синів. Та їхня кров не йде на марно. Вона зроджує тисячі нових борців, нових месників, які йдуть слідами попередників до наміченої мети. Жодні жертви впавші в боротьбі з наїздниками не залякають нас і не зупинять нашої боротьби.

Стрільці, підстаршини, старшини.

Дня 27 грудня 1944 р. поляг геройською смертю в бою з НКВД-истами поручник Голобенко–Острізький, шеф і член штабу ЗГ "Завихост".

В його особі тратить УПА невтомного революціонера, організатора перших відділів та неустрашимого партизана, якого відчули німецькі та большевицькі наїздники.

В зв'язку з цією сумною і болючою подією наказую:

1. Вшанувати пам'ять впавшого трьоххвилинною мовчанкою в поставі "почесть дай" після прочитання наказу.

2. В оперативному терені бригади ім. Соборна Україна висипати в його честь могилу при участі всіх бригад.

Слава впавшим Героям!
Наїздникам смерть!

Ком. ЗГ в/з /Л. Яворенко/

Наказ прочитати перед всіма відділами ЗГ "Завихост"

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 26, арк. 4. Оригінал. Рукопис.

№ 184
НАКАЗ ВОЇНАМ ЗГ У СПРАВІ ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ГЕРОЇВ КРУТ

№ 3 *20 січня 1945 р.*

УПА Постій 20.I.45 р.
ЗГ "33"

НАКАЗ ч. 3
Стрільцям, підстаршинам і старшинам ЗГ "Завихост"

22 січня 1918 р. дзвони Святої Софії сповістили пракняжій столиці і всьому українському народові, що сповнились прагнення багатьох поколінь – Україна встала з пут до вільного самостійного життя.

Урочисто звучали слова IV Універсалу Центральної Ради: "Віднині Українська Народня Республіка стає самостійною, від нікого незалежною суверенною [державою] українського народу".

Народ встав з вікового сну і віщим голосом сповістив світ, що він живе і буде жити, що знову став повновласним господарем своєї землі.

Гарні слова. Та, щоб їх перетворити в дійсність, потрібна була збройна сила. Та її не було, бо справу організації збройної сили, яка єдино могла забезпечити народові вільне державне життя, урядом злегковажено. Україна зосталася без війська. Це вміло використали большевики. Вони кинули приманливі кличі: "Земля і воля. Мир і свобода. Рівність і братерство", очернюючи наш уряд, закидаючи йому буржуазійність і контрреволюцію.

На цей пропагандивний коник гарних слів перетягнули частину громадянства.

Та Москва-Москвою. Підготувавши тим часом армію, пішла війною на безборонну, неприготовану, заскочену Україну. Щойно тоді, коли на Україну кількома шляхами йшла перемальована на червоне московська орда, відкрились нашим провідникам засліплені червоним дурманом очі. Та було вже запізно. Червона московська орда докочувалась під Київ.

І саме в той час, коли виховані російською школою старі духом люди не розуміли тієї правди, що ворог хоч би які прекрасні свободолюбні кличі ніс, все одно є ворогом. Це зрозуміла молодь. Вона знала, що з москалем прийдеться боротись не словом, а ділом і мечем. Вона перша кинулась рятувати честь української держави.

Дня 27 січня студентський курінь, зорганізований з молоді київських шкіл, з могутнім "Ще не вмерла Україна" від'їхав на нерівний бій, на безсмертну славу, щоб своїми молодими грудьми перегородити ворогові шлях до столиці.

Дня 29 січня на засніжених полях Крут заклекотіли 3 сотні скорострілів та гармат, засипаючи снігові окопи горстки українських лицарів. Та не здрігнулись юнаки. Відважно, не знаючи страху смерти, бились з десятикратно переважаючим ворогом. Лилась кров. Падали трупи. Бились до останнього набоя, а потім з окликом "Слава" кинулись в атаку на багнети. Полягли всі. 35 юнаків, які попали в полон, були жорстоко закатовані московськими катами.

Стрільці, підстаршини і старшини!

В нерівному бою за найвищий ідеал, за Укр[аїнську] Державу впало 300 юнаків, які втілювали в собі найбільш вогневі національно-революційні пориви, які виявив український народ у 1917-20 рр. Та їхня свята кров не полилась на марно. Вона змила з укр. народу пляму рабства, створила тип нового українця – дійсного нащадка владарних княжих предків. Вона довела, що лише безоглядна і жорстока боротьба дасть нам права, а не чужа ласка і чужі ідеї. Їхня кров кличе кожного з нас віддати всі свої сили, стати на найважчому посту нашої боротьби за Укр[аїнську] Сам[остійну] Соб[орну] Державу. Їхня кров і кров усіх тих друзів-революціонерів, що в боротьбі з московсько-большевицьким і німецьким окупантом скропили укр. землю, вічно кликатиме українців усіх земель, непохитно йти в бій за незалежне, свобідне життя в українській державі, й вічно нагадуватиме окупантам України, що вільного козацького укр. народу ніхто поневолити не зміг і не зможе.

Стрільці, підстаршини і старшини!

Нам судила доля завершити діло започатковане безсмертними крутянцями за панування над нашими багатствами. Знов прийшло пекло війни найбільших світових імперіалістичних потуг. І так як у [19]17-19 рр., спливаючи кров'ю, стоять перед своїм неминучим упадком. Народ наш, научений гірким досвідом минулого, не приглядається вже мовчки подіям, а з піснею "Держава, це кров і залізо, свобода це вістря мечів" продирається на власних силах крізь хвилі безкрайнього моря і опановано веде наш національний корабель під своїм національним прапором до своїх рідних берегів.

Панування Москви, Польщі, терор Німеччини переконали всіх, що вільне життя можливе лише у своїй державі.

Боротьба, що її зараз проводимо, це боротьба цілого українського народу разом з поневоленими народами за вільні національні держави всіх народів, за Укр[аїнську] Самост[ійну] Соб[орну] Державу, за честь нації, за гідне життя людини. Сьогодні нас не 300, а весь укр[аїнський] нарід перетворився в один великий військовий обоз, а зачатком регулярної української армії стала Укр[аїнська] Повстанча Армія.

Большевицький поневолювач знову старається отруїти наш народ своїм дурманом. Та даремні його підлесливі слова. Даремний його труд. Ми знаємо, що Москва і Берлін ніколи приятелями не будуть, що тільки боротьбою з ними здобудемо собі свої права. Базару, кривавих Крут і всіх братніх могил, засіяних по цілій Україні, ми не забули і не забудемо.

Недалекий вже час, що із святої крови Героїв і українського чорнозему, який вона зросила, виросте могутня сила відродженого українського народу, повстане вільна Укр[аїнська] Самост[ійна] Соб[орна] Держава. Нас непохитно поведе до неї Великий Героїчний Дух крутянців.

Героям Слава! – Наїздникам смерть!

Ком. ЗГ “Завихост” в/з /Л. Яворенко/

Наказ причитати в день 29.І перед всіма відділами ЗГ. По прочитанні наказу вшанувати пам’ять Героїв Крут і їх продовжувачів, що лягли за найвищий ідеал, за УССД 3-ох хвилинною мовчанкою в поставі “почесть дай”.

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 30, арк. 8-9. Оригінал. Рукопис.

№ 185-190
СЛУЖБА БЕЗПЕКИ

25 жовтня 1944 р. – 1 жовтня 1945 р.

№ 185
НАКАЗ КОМЕНДАНТАМ НАДРАЙОНІВ ВО "СЛАВУТА" ПРО ПОДАЛЬШУ ДІЯЛЬНІСТЬ

№ 11 *24 жовтня 1944 р.*

НАКАЗ ч. 11

Всім ком[ендантам] СБ н-районів ВО "Славута"

Беручі під увагу обставини сучасного часу, а в головному надхід зими, яка принесе нам багато несподіванок.

Наказую:

1. Негайно замагазинувати в кожному районі якнайбільше картофлів. Це мусить бути виконане в лісі і то в багатьох місцях.
2. В міру можливости, товщу і м'яса також замагазинувати в місцях нерозконспірованих і лісистих.
3. Обов'язково в кождому районі мусить бути замагазиноване зерно, як овес і жито в головному.
4. Підготовити всіх працівників СБ до надходящої зими. Обяснити всім, що зима може бути тяжка і що до неї треба бути готовим.

До переведення і контролі цієї роботи назначаю др. Іскру, якому мусите при явці звітувати про хід повищих робіт.

Слава Україні!

24.X-44 р.

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 63, арк. 6. Копія. Рукопис.

Якщо завтра війна... Дереворит "Мирона" і Н. Хасевича

№ 186
НАКАЗ КОМЕНДАНТАМ НАДРАЙОНІВ ВО "СЛАВУТА" В ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ТА ЗВІТНИХ СПРАВАХ

№ 15 *14 грудня 1944 р.*

УПА
Північно-західна ВО
УСБ

НАКАЗ ч. 15

Всім н-районним ком[ендантам] СБ в окр[узі] "Славута"

Беручи під увагу зимовий час, під який вороги спеціально підготовляються на те, щоб винищити наш рух, усипити до максимум нашу чуйність, недатись себе скомпрометувати, посилити якнайдалій йдучу обережність і тому наказую:

1. Не пізніше дня 5-І-45 року я мушу мати звіт про людей з сітки, яки були арештовані червоними і випущені як агенти, чи яки втікли. Докладно подати скільки і хто працює в нас з таких людей та на якому становищі, та чи провірена органами СБ.

2. Наказую ще раз, востаннє, посилити військову дисципліну серед козацтва ВОП-ів, чи СБ. Неможливий такий стан, як був досі – піянство, лінивство тощо.

3. Обов'язково перевірити і скріпити всі зв'язки, як то СБ чи інших ділянок, не сміє бути на зв'язку ні одна людина неперевірена органами СБ. Посилити боєві зв'язки, себто не сміє почта ходити по людях непокликаних, забороняю категорично посилати важнішу почту штафетою, а обов'язково мусять бути спеціальні гінці, щоб це навіть було від 100-200 км.

Район з районом (з [над]районом) мусять бути зв'язані гінцями. Забороняю категорично пускати по зв'язках ріжних дезертирів тощо. Людей незнайомих, яки йдуть без зв'язку чи скерowання, арештовати і давати до перевірки.

4. Забороняю категорично толерувати дезертирів з УПА, приймати до ВОП-у тощо, таки негайно мають бути відставлені до УПА.

Перевіряти ріжних людей чи то з УПА чи сітки, яки шляються по терені без скерування.

5. Наладнати якнайскорше і найширше роботу в станицях, яка є основною загального нашого діяння.

6. Нажатись спеціально під відповідальність район[ним] СБ

ком[ендантом] на творення якнайширших ліній агентурної роботи по станицях.

7. Законспірувати сильно роботу СБ. Обмежуватись в головному до нічних робіт.

8. На день, не пізніше 10-І-45 року, разом зі звітом дати докладні списки про впавших працівників СБ і сітки по такий формі: 1. Псевдо ..... 2. Рід заняття ..... 3. Коли згинув ..... 4. Коротка характеристика, в яких обставинах згинув. Також дати героїчні подвиги працівників, якщо вони є. Списки мусять бути вистосовані починаючі від 1-ІХ-44 р. по 1-І-45 р.

9. Нагадую ще раз, що за неточність, спізнення звітів буду потягати до відповідальности.

За досі невиконування наказів, щодо подавання звітів, даю перше упімнення і нагану др. Підкові та др. Марку. Зазначую, що за повторення повищого, буду потягати до стислої відповідальности.

Н-райони мусять требувати від районів замкнення місяця дня 20 і тоді буду я мати на час, хоч і не з цілого місяця.

Мною зауважено досі, що легковажаться накази гори і так мій наказ ч. 13 по ділу звіту щодо господарки я досі не отримав, це зі сторони др. Марка та др. Підкови цілком неоправдане.

10. Подавати та висилати спеціальними гінцями на мій пункт що 10 днів інформації з терену. Вони мусять бути точні і широки, себто подавати все, що сталося в тих днях в терені. Інформації (копії) давати також командирам заг[онів] УПА, якщо таки оперують в терені.

До повищих точок наказу застосуватись чесно і старанно, бо ще раз нагадую, що може в мене терпець увірватись.

Слава Україні!

Постій 14-XII-44 р.

/Шворний/

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 35, арк. 119-120. Оригінал. Рукопис.

№ 187
НАКАЗ КОМЕНДАНТАМ НАДРАЙОНІВ ВО "СЛАВУТА" ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ ДРУГА "ФЕДОСЯ"

№ 16 *15 грудня 1944 р.*

УПА
ВО "Славута"
УСБ

НАКАЗ ч. 16
Всім н-районовим ком[ендантам] СБ

В зв'язку з вимогами терену призначую своїм заступником др. Федося.

Всі його накази, інструкції та вказівки, під час мойої відсутности виконувати без дискусій, аж до відкликання.

Слава Україні!

15.XII-44 р.

/Шворний/

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 35, арк. 121. Оригінал. Руколис.

№ 188
ЗАЛУЧНИКИ № 1, 2 ДО ЗВІТНО-ІНФОРМАТИВНОГО ДОКУМЕНТУ

[Жовтень] 1945 р.

Залучник №1

ПОЯСНЕННЯ ДО ТОЧКИ 1

Під точкою "Кількість розглянутих справ" розуміється ліквідацію кождого сексота зокрема. Устійнити скільки розглянутих справ і які особи виступають в дані[й] справі не можна, з привода того що нема протоколів, а друге і людей. Рівно ж чомусь так розуміли реф. СБ, що кождий зліквідов[аний] чоловік представляє собою одну справу. Це в слідуючому звіті узгідneться.

Під точкою а) агентура зовнішна, розуміємо ліквідацію ворожого елементу, який діє на зовні.

При ці[й] ліквідації брали участь усі кадри, включаючи навіть станичних, а радше хто чув за собою владу, не дивлячись чи це до нього належить, займався нищенням сиксотів. В цю точку враховалось усіх зліквідованих одиниць на терені цілої округи за протяг часу від дня 1-І до 1-VIII.45 р. і від 1-VIII до 1-X.45 р.

Під точкою б) агентура внутрішня – розуміється ліквідацію ворога внутрі – не враховуючи війська.

Ліквідацією агентури внутрішньої займалися лиш провідні реф. СБ та командири. Найінтензивніше діяла ця агентура на терені над[райо]ну Колковського, це лиш тому, що тут були насаджені НКВД[...] старі агенти, та які в нас допхалися великих постів.

Першим таким діячем на цьому терені це була над[районо-]ва пров. жіноцтва Марта, яка зорганізувала агентурну сітку і за собою хотіла закріпити. Всі підвладні її жінкі ствердилось були агенткі, які вже не в живих.

Другими такими крупними агентами були: Вернигора, Іскра та Тарас, но і инші менші, котрі уже вербовані ними.

Справ инших не заподається тому, що ріжні реф. СБ і наче заподали ріжно розуміючи. Одні пишуть, що до цих справ враховував зліків[ідованих] сиксотів, голови, секретарі – адміністрацію. Инші натомість мала доза заподають правильно. В слідуючому звіті це узгіднеться.

Завербовано до роботи СБ фактично мало з тих причин, що мало маємо сил, а по-друге що ці люде які могли б це діло добре поставити менше мають [стичність] з масами.

Залучн[ик] №2

НОВЕ В ТАКТИЦІ НКВД

В місяці вересні та жовтні большовики стосунково переводили менше акцій, а більше стосували засідки і то під ріжним видом. Стосують дуже часто рейд під нашою маркою. Тоді говорять усі українською мовою, співають укр. революційні пісні та називаючи себе по псевдах. Під час такого рейду стараються всіма способами довідатися від селян щось за повстанців. Але це їм не вдається, бо жінкі також вже пізнали їх підхід і коли не побачать знайомого, говорити лишнього не будуть.

Для переведення розвідки в терені НКВД-исти перебірались в жіночу одежу і під цим видом слідили за рухами повстанців (стрічалось в р-нах Ковельському та Любешівському).

В Ківерецькому р-ні НКВД дало для деяких жінок отруту та говорили, щоб вони затроювали харчі і передавали для повстан-

ців. Жінкі цего не робили, а негайно зголосили своїм знайомим повстанцям. Рівно ж у Маневицькому р-ні один агент оповідав, що мав доручення від НКВД передавати затроєні лікі повстанцям. В початках достарчав лікі незатроєні, добрі тому, щоб ми нічого не помічали і потвердили, що лікі є дуже добрі, а в пізнішому мав давати затроєні.

В р-нах Морочанському, Володимирецькому, Ківерецькому, Колковському НКВД мовляв губить провокативні листки на наших людей. Пішуть, що немов такій то осібняк є їхнім працівником, пишуть йому якісь завдання, щоб конспірувався перед нами тощо. Оказується, що ці люди, на яких пишуть провокативні листки, є агентами.

Останніми часами стрибки копають для себе зимовники і наніч в їх переховуються. Бували випадки в Колковському, Володимирецькому р-нах наша боївка пройде ціле село (станицю стрибків) і нікого не можуть зловити. Видно це спеціяльний наказ від НКВД.

Приходять з Німеччини з робіт ріжні мущини і жінкі, яки мають формальні документи від НКВД, що даний осібняк працював на роботі в Німеччині і тепер звільнений додоми. НКВД цих людей використовує спеціяльно з Німеччини, висилають до нас, котрим дають ще в Німеччині інструктаж праці.

Також прибувають люде, навіть цілі родини (Ковельщина) з Сибіру, які ще були вивезені в [19]42-43 році. Тут же на місцях перебування розповідають про голод, про експлуатацію робочої сили і знущання над бідними родинами, яки там опинилися. Одні говорять, що повтікали, другі натомість мають документи звільнення. Це рівно ж НКВД робота. Знають больш[овики], що це наші родини і які мають найкращі довір'я в нас, тому кидають деяких з Сибіру назад додому лишень тому, аби мати своїх робітників в нас.

НКВД останніми часами, коли хочуть даного осібняка завербувати до своєї роботи, так приїжджають вночі, арештовують і тримають його в р-ні до тих пір поки даний осібняк на співпрацю погодиться. Коли так, тоді випускають його в першім інструктажем додому рівно ж вночі.

ЦДАВО, ф. 3833 оп. 1, спр. 233, арк. 45-46. Копія. Рукопис.

№ 189
ПОЯСНЕННЯ ДО СЛІДЧО-ОПЕРАТИВНОГО ЗВІТУ СБ

1945 р.

ЗАГАЛЬНЕ ПОЯСНЕННЯ
слідчо-оперативного звіту СБ при ЗГ
ім. Хмельницького на 1945 р.

ЗГ складається з 6-ти бригад і одної сотні почоту ком. др. Максима:

1. Бр. "Жовті Води" к-р Галайда, місце операцій – цуманський ліс.

2. Бр. "Пам'ять Крут" к-р Ярок, місце операцій – р-н Володимирець, Дубровиця, Рафалівка, ліс телецький, трипутенський та побережжя р. Стубли.

3. Бр. "Холмська бригада"* к-р Ткач, місце операцій між р. Стоходом а Турією, р-н Голобський, Морочанський.

4. Бр. "Соборна Україна" к-р Кубік, місце операцій між р. Стоходом а Турією, р-н К[амінь]-Коширськ, Седлище, Ковель, ліс Скулинщина, Верхи та Самшанщина.

5. Бригада "Пилявці" к-р Ігор, місце операцій між Бугом а Турією в надр. Любомль, ліс Придубщина.

6. Бр. "Помста Базару" к-р Верховинець, місце операцій на північ р. Прип'ять, терен окр. Берестейської.

7. Відділ "Азіяти" к-р Бурлака, почот [ком.] ЗГ др. Максима.

1945 р. з 1 січня розпочато перевірку в бр. "Жовні Води", сітку агентурну відкрито – розроблено агента Юрася, шефа штабу бригади. Юрась був агентом з 1940 р., завербований в школі с. Довгошиї, р-н Острожець. Агентуру очолював у відділі Ворон (східняк), нерозроблений, бо під час слідства втікав – застрелили. Агентура мала завдання якнайбільше переневербувати козацтво і ком[андний] склад, доносити на НКВД про всі накази згори та про всі місця простою. Ідучи на село по харчі, грабити і бити людей, щоб якнайбільше наставити людей проти УПА. Після розробки безвартісних типів зліквідовано.

Після закінчення війни агентура розпочала далі свою роботу. В місяці липні відділ знову взятий під провірку, під час провірки показалася агентура надалі діяльною, про що докладніших даних нема.

---

* *Так у тексті.*

Бригата "Пам'ять Крут" була перше перевірена від агентури 7.І.45 р. Провірку було доручено для слідчого др. Бориса. Агентуру відкрито. Матеріалів з розробки немає – впали разом з Борисом.

По смерті к-ра бригади др. Ярка рештки розбитого відділу перебрав агент НКВД Аршин, який цей відділ довів до цілковитої деморалізації і розкладу. По усуненні Аршина не з бригади, а відділу, поставлено на його місце Кармелюка, також агента НКВД, який з агентом Стіжком докінчив цілий відділ, так що при перевірці відділу у місяці вересні був перевербований на 90%. Агентура кормила козацтво тим, що от УПА розлетиться, а всім, хто буде зв'язаний з НКВД, буде прощено все, що тільки хто провинив проти більшовиків. Важніші агенти були у відділі: к-р відділу Кармелюк, чотовий Вікторчук, чотовий Маршут, які активно працювали і були розроблені. З цеї масової агентури частину усунено, а всіх менш винних відіслано додому.

Бр. "Холмська бригада"* в зимовий час перевірки не зроблено тому, що не було зв'язку. Розпочато перевірку в серпні. При перевірці відділу розкрито агентуру: сотня Дніпровича майже ціла перевербована. Сотенний Дніпрович[1] був шефом агентури у своїй сотні та завербував з сотні понад 50 чол. Не завербованих лишилося 10-15 козаків. Сам Дніпрович був завербований червоною партизанкою і був спеціально висланий ще в 1943 р. до УПА, щоб тут ставити агентурну роботу та подавати дані про все, що вдасться почути чи побачити.

В 1943 р. Дніпрович був у почоті к-ра загону др. Голубенка. Друга сотня, яку очолював др. Понос, також при перевірці викрито агентуру, але меншу, тому, що шефом агентури був козак Дуб, який не мав такого доступу як сам к-р. Крім того сотня Поноса складалася з кращого елементу (старого козацтва), якого трудніше було завербувати. Агентура була майже вся завербована червоною партизанкою і вислана на перевербовку УПА. Агент Дуб, щоб вибитись на командний пост, забив к-ра Поноса під час бою з більшовиками. Кращий елемент з відділу забрано на роботу в терен, а решту розігнано.

Бр. "Соборна Україна" переведено першу перевірку в січні 1945 р., під час якої відкрито агентурну сітку. Шефом агентури у відділі був східняк Пурхало, який був шефом штабу бригади. Пурхало був скинений десантом на німецьку сторону в цілях розвідки від більшовиків. За німецької дійсності був у поліції,

---

* *Так у тексті.*

а також був пов'язаний з червоною партизанкою. При розвалі Німеччини йде до УПА, де здобуває собі довір'я у командування. Під час слідства намагався втікти, а тому був застрілений при зимовій переробці і частинній ліквідації агентури. Бр. "Соборна Україна" вдруге підпадає під перевірку в вересні 1945 р. Під час перевірки відкрилося, що існує друга агентурна сітка, яку очолює бунчужний Шрам (агент НКВД з 1940 р.), який для допомоги собі взяв активних агентів Орла [і] Дров'яного, які допомагали йому у перевербовуванні відділу. Відділ зреорганізовано. Чесний елемент підпорядковано сот. Дубовому[2].

При бр. "Соборна Україна" переглянуто штаб к-ра Рудого: шефа штабу Яворенка, тех[нічного] працівника Швайка, секретарку і радистку Ірку. Ірку і Швайка розроблено як агентів (протокол Ірки надсилаю з звітом). Яворенко, боячись розробки, втік. Тепер арештований більшовиками.

Бр. "Пилявці" перевірку переведено в лютому. Агентуру при перевірці розкрито. Докладних даних з перевірки нема, бо матеріали впали разом з др. Крилачем під час акції, що відбулася в час розробки відділу 15.II.45 р. на К[амінь]-Каширщині.

Бр."Пімста Базару" перевірку переведено в лютому 1945 р. При перевірці розкрито агентуру. Шефом агентури був Дорошенко (східняк), бунчужний бригади. З важніших агентів були: сот. Чорноморець, шеф ВСБ Аркан, чотовий Танкіст. Агентура мала завдання доносити про всі рухи відділу. Кілька разів були зголошені плани Верховинця [до] пропагандивного рейду на північ. Довідавшись про це, НКВД ставило застави на Королівському каналі. Через агентурне донесення впали магазини з харчами та боєприпасами.

Після відходу к-ра Верховинця до ЗГ відділ очолив не виявлений тоді агент Хмара (сотенний), котрий завів рештки відділу на північ і на одному місці стояв цілий тиждень та розгулював, аж поки більшовики відділ [оточили], під час чого Хмара здався, а відділ розбили. (Хмара очолив спец. групу НКВД по боротьбі з УПА).

Відділ "Азіяти", в склад якого входила більша частина підстаршин і кращого козацтва УПА, були це люди зі всіх відділів з цілого терену. З цим збором людей приплило до відділу багато агентури. Перевірку і контролю відділу розпочато в місяці червні 1945 р. Розкрито агента Хмеля, що був агентом НКВД з 1940 р., завербований ще в школі. Сітку агентури, яку очолював Хмель, розроблено. Опісля відкрито агента Сосну (сотенний), який був завербований в 1940 р. Торчинським НКВД. Від нього пішла

сипка на багатьох людей відділу, частина “на ліво”. Слідчих, що проводили чистку у відділі, частинно застрашила така велика кількість агентури при к-рові ЗГ та почали підозрювати кожного, хто був у відділі, в агентурній роботі. Слідство проводилося тільки [рук]ою, це деякі признавалися до своєї агентурної роботи, хоч були й невинні. Так само і сипка була на невинних людей.

По закінченню слідства у відділі “Азіяти” показалось, що немає ані одного козака, ані командира чесного, а треба сказати, що чесні люди у відділі були, навіть може посвідчити факт про тих людей, що повтікали від слідства, як Корень, Черен, які згинули чесно в бою з більшовиками, та Шугай і Виговський, які до цього часу переховуються від більшовиків на власну руку. Слідство у відділі “Азіятів” проводив др. Федь.

Ініціатори агентури по відділах були переважно вислані від НКВД, люди зі східних областей, або старі капезисти[3], які ідейно працювали по стороні більшовиків. Крім того були й такі, що випадково опинилися в руках ворога і перед страхом смерті пішли на співпрацю, пов’язався та працював, мовляв, щоб було всім добре. Багато було агентів з дезертирів ЧА, яких використало НКВД як легкого типа в ЧА, а потім висилає його на працю, щоб оправдав своє довір’я перед НКВД. Дядько спочатку боїться, а потім привикне і тягне, що йому скажуть.

На вербовку масової агентури вплинуло: закінчення війни, страх перед 20 липнем та інші більшовицькі агітки, а зі сторони УПА роз’яснювальної роботи не було.

Слава Україні!
Героям Слава!

Постій, дня ... 194 р.*

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 58, арк. 154-155. Копія.

1 Іван Дем’янчук – “Дніпрович” (–1945)**. У 1944–1945 рр. – к-р сотні “Холмської” бригади.
2 Йосип Тюбай – “Дубовий”. У 1944–1945 рр. – к-р сотні бригади “Соборна Україна”. Булавний УПА.
3 Йдеться про членів Комуністичної партії Західної України (КПЗУ).

* *Так у тексті.*
** *Рік народження не устійнено.*

№ 190
ЛИСТ-ЗВІТ РЕФЕРЕНТА СБ ПЗК "ЯШКІНА" ДО ДРУГА ПРОВІДНИКА

14 грудня 1945 р.

Друже! Здоровлю щиро!

Я знаходжусь довкруги родіни, тут стан є инший як там де був раніше, тут тісніше. Маси зтероризовані агентурою зовнішньою та нашими провокаторами. Люде не хочуть вірити що можна щось зробити щоб ніхто не знав, говорять, що все одно будуть знати.

Є наказ щоб люде по селах творили самооборони (стрибкі) по 10-20 на село, дають зброю і по 5 шт. набоїв. Це все організують з демобілізованих з ЧА. Втягають примусово, а ні то на Донбас на роботи. Дядькі залякані, їдуть незнаючі що з того далі буде, чекають зміни і Америкі.

Цікаве є з агентурою. Немає одного нашого чоловіка, щоб не був завербований. Чи то станичний чи голова, секретар або так трошкі наш, все перевербовано і наставили один другого глядіти. Кого не вдалось завербувати в армії, вербують тут. Дуже тяжко зголошують про це нам, бояться що ми їх поліквідуємо, але коли вже піде на щиристь і побачить, що йому за це нічого нема, тоді знов найкращий дядько. В такіх я тепер перебуваю і дещо роблю.

По селах, там де був наш рух, тепер там ходять по кілька більшовиків і питають за бандітами. В терені на захід, там де куди вислав я своїх людей з Піднем, ще стан гірший. Там вже по селах є потворені стрибкі і слідять там де вночі собакі брешуть, а рано шукають. Південь згинув 17.XI як герой в бою з стрибками – зголосив дядько, той в котрого були на квартирі. Докладніше про цей терен не можу написати бо сам там не був, а з оповідання тих, що вискочили з бою. Як буде можливо, поїду сам, провіру як там є.

До Александра я вислав зв'язок 13.XII – буде тут на перші дні січня. З Мироном мав стрічу. Якщо його ця агентка не набрала, має цікавий матерял – думаю якось провірити.

20.XII буду бачитись з др. "Ж". Якщо Вам щось треба, прошу написати.

Вам висилаю 500 арк. калькі – забрав в Картона. Ще є схована, но він тепер не може віднайти. Новинок більше такіх нема. Більшовики говорять про війну з союзниками.

На цьому кінчу, пишіть що нового. Бажаю всього найкращого.

Слава Україні!

14.XII.45 р. год. 19

/Яшкін/

Изьято у "Гнатко" 7/III.46 г. в Локачевск[ом] р-не.*

ДА СБ України, ф. 13, спр. 398, т. 22, арк. 37 (конверт), арк. 1-4. Оригінал. Рукопис.

* *Надпис на звороті.*

На становищі. Деереворит Н. Хасевича

№ 191-196
ВІЙСЬКОВІ ТА РОЗВІДУВАЛЬНІ ЗВІТИ

25 жовтня 1944 р. – [вересень] 1945 р.

№ 191
РОЗВІДУВАЛЬНИЙ ЗВІТ ПРО ДІЇ РАДЯНСЬКИХ ЗБРОЙНИХ СИЛ НА ТЕРИТОРІЇ ГО

25 жовтня 1944 р.

Скупчення і дії ворожих сил на терені ч. [...]*

Коли рушив фронт на захід, відійшли всі фронтові частини на фронт, а залишилися лише по районових і обласних центрах від 40 до 170 чол. Крім цих відділів залишилися в областях маневруючі полки ВВ НКВД з спеціяльними завданнями "в борьбє з бандітізмом".

На загосподарених землях українськими селянами – на бувших фільварках і польських кольоніях були господарські військові відділи (косарі), силами від 50 до 100 осіб.

З віддаленням фронту на захід пожвавилась наша робота. На південній частині ГО пов'язано скрізь зв'язки і творено відділи УПА. На північній частині ГО до того часу відділи, які були пасивними перейшли до активних дій.

В половині серпня на південній частині ГО появилась партизанка під командою Колпака в силі (за неточними розвідочними даними) около 2000 осіб, почала паралізувати наш рух. Переводила акції на відділи УПА і організацію в терені, при чому сильно грабила населення. Посувалась вона з заходу на схід, з терену Горохівського і Володимирецького в напрямі Луччини через райони: Сенкевичівський, Луцький, Острожецький, частинно Піддубецький і Олицький, переходячи в райони Рівенщини і Дубенщини. В цей сам час в районах: Цумань, Деражне, Степань, Стидень і Колки переводжено цілий час акції місцевими районовими силами при помочі маневруючого 8-го полку ВВ

* *Текст закреслено.*

НКВД. Відділи від тих акцій не понесли великих втрат, натомість організація в терені, а зокрема зв'язки зазнали великих ударів, були і рідкі випадки смерті. В надрайоні Столинському і Камінь-Коширському акції в цей час майже не проводились.

В перших днях вересня на станції в Ківерцях висадилась дивізія РККА з румунського фронту на відпочинок. До постою заняли села і ліса вздовж залізної дороги від міста Рівного до Ковля. НКВД, використовуючи ці війська, робило постійні облави. Частина військ з цієї дивізії вже виїхала на західний фронт.

В перших днях вересня з-за Буга прибула II танкова армія на відпочинок, розмістившись в терені Ковельщини по селах і лісах вздовж залізниці: Володимир–Ковель, Ковель–Бересть. НКВД рівно ж використовує ці сили до облав проти нас. Тими силами робили акцію між р. Вижовкою а Стоходом в днях від 24.IX.44 р. до 7.X.44 р. По розвідчих даних (від молодого лейтенанта цієї армії) брало участь 24000 червоноармійців, уживаючи танків і гармат.

Між Стоходом а Стиром були рівно ж акції в днях від 15.IX до 30.IX.44 р. де уживали навіть літаків: участь в акції брали понад 500 осіб із 145-го маневруючого полку ВВ НКВД.

Назагал усі акції більшовиків на відділи УПА не принесли більших втрат, натомість сильно ограбили населення (із збіжжя і худоби) та виловлено багато населення, вивозячи його на фронт і роботи в заводах.

Від 10.X.44 р. червоні робили акції між р. Горинем а Стоходом, участь брало около 2000. Акцію закінчено 18.X.44 р. Для УПА вона не принесла жодних ударів.

Від 12.X.44 р. почала від'їжджати друга танкова армія на фронт, котра стояла на відпочинку по залізниці: Володимир–Ковель, Ковель–Бересть.

Оперативні звіти і точні розвідчі дані з цілого терену вишлю слідуючим разом.

Постій, дня 25.X.44 р.

Слава Україні!
Героям Слава!

/–/ Юрій

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 30, арк. 185. Копія.

№ 192
ЗВІТ ПРО БОЇ ПІДРОЗДІЛІВ УПА

[Листопад] 1944 р.

ЗВІТ

Дня 5.VIII.44 в с. Перескаля (карта Кухоцька Воля) наші відділи звели бій з червоними. Ворог відступив втративши одного старшого лейтенанта вбитим та кількох ранених. Втрат власних не було. Здобуто одну фінку, пистоля, амуніцію.

Дня 16.VIII.44 наш відділ знаходився на відпочинку в с. Седлищах (півд. зах. від Любашева над Стоходом). Від напрямку від Любашева над'їхало 2 фіри червоних. Відділ УПА зробив наскок. Ворог відступив, втративши 3-ох вбитими, а 5 взято в полон. Між полоненими було 2 жінки (між ними одна секретар НКВД). Здобуто одну фінку, кілька крісів та захватили почту (кореспонденцію). Був убитий наш один стрілець.

Дня 14.VIII.44 в с. Цир (на північний зах. від Любашева) відбувся зустрічний бій між УПА і червоними. Ворог лишив одного вбитого і одного раненого. Ми втратили 2-ох вбитими. Червоні відступили.

18.VIII.44 в с. Островськ (півн. схід від Кухоцької Волі) наша частина звела оборонний бій з червоними частинами НКВД. Вони панічно втікали лишаючи фіри з толом та іншими вибуховими речовинами. Жертв у людях не було.

28.VIII.44 на хут. Ножик (півн. схід від Кухоцької Волі) відділи НКВД зробили наскок на нашу частину УПА, але він не вдався. Червоні відступили з поля бою.

3.Х.44 в с. Ольбле Руське (п[ів]н. зах. від Камінь-Каширськ) відділ УПА під командою Соловія звів зустрічний бій з НКВД. Вбито 7 НКВД-истів. Наших було 3-ох ранених. Червоні відступили.

8.Х.44 в с. Щодрогоща на хут. Голки (п[ів]н. зах. від Ратна) відділ УПА під командою Чардаша зробив наскок на відділ НКВД. В бою червоні втратили 4-ох вбитими (між ними начальник районового НКВД р-ну Ратно і шкільний інспектор), одного взято в полон, 3-ох ранено. Втрат власних не було. Здобуто один кулемет, один ППШ, 2 кріси, один "Наган". Того ж дня другий відділ під командою Яра звів наступальний бій в с. Блоти Великі (п[і]вд. схід від Кобриня). Поле бою було відділом опановано. Ворог втратив 2-ох вбитими, одного раненим і 8 осіб половлено. Втрат власних не було. Здобуто 10 крісів і 1 ППШ.

12.Х.44 в с. Самарі (карта Ратно) відділ УПА під командою Верховниця в наступальнім бою знищив ворожу станицю міліції. Поміч, яка наступала з м. Ратного включилась в бій з резервою. Ворог втратив 16 вбитими (між ними лейтенанта). У нас було 3-ох вбитих і 1 ранений. Здобуто один станковий кулемет і решта крісів.

1[...].Х.44 в с. Черняки відділ УПА під командою Боза звів наступальний бій з червоними. Вбито 2-ох червоних і 5 взято в полон (в тому числі лейтенанта). Здобуто 2 ППШ, 6 крісів, одного "Нагана" і одного пістоля ТТ.

24.Х.44 (на схід від Білого Бору відділ УПА під командою Чедаша звів зустрічний бій з червоними. Ворог втік з поля бою залишаючи 4-ох вбитими, одного раненого, 4 полонених. В нас був один вбитий і один ранений. Здобуто 1 міномет 50 мм німецький, 9 крісів, 1 ППШ, 1 МП, диски до кулемета.

26.Х.44 в с. Новосілка (карта Дивин) наш відділ звів зустрічний бій з червоними. Відділ опанував поле бою. Втрати ворога 4-ох вбитими, 3-ох спалено живими (не здалися), 1 ранений, 1 полонений. Здобуто 1 ППШ і 4 кріси.

27.Х.44 в р-нах Мократин, Дивин, Кобринь знищено важливіших мостів та 3 км телефонічн[ої] сітки.

1.ХІ.44 в с. Овзічи (від Дрогічища на п[ів]н. схід) відділ під командою Граба звів бій з червоними. Тут взято в полон 5 НКВД-истів (в тім числі капітана річної фльотилі Дніпро-Бузький канал). Здобуто 2 ППШ, 2 кріси і 1 МП.

1.ХІ.44 в с. Антоново, р-н Малорита в зустрічному бою з червоними відділ УПА під командою Боза знищив 2-ох НКВД-истів, взяв в полон старшого лейтенанта. Здобуто 1 ППШ, 2 "Нагани" і 1 пістоль.

2.ХІ.44 в с. Гурськ (карта Кобринь) наш відділ роззброїв 6 червоних. Здобуто 6 крісів.

5.ХІ.44 в с. Оса (карта Дивин) відділ УПА під командою Бойового знищив групу НКВД-истів в числі 6 осіб.

Огляд терену на північ від Прип'яті

Більшовицькі частини розташовані в слідуючих пунктах: Дивинський р-н, в рай. центрі НКВД в силі 180 осіб, 100 осіб міліції і адміністрації.

Опорні пункти: [1]) Повіття – 80 осіб, 2) Радостів – 80 осіб, 3) Кобовичі – 50 ос., 4) Оса – 50 осіб.

Райони: 1) Кобринь – загальний стан – 240 осіб, 2) Антополь – 200, 3) Дрогичин – 280, 4) Янів – 230.

Крім цього часто приїжджають спеціяльні частини з Берестя. Роблять випади на села, забирають людей та здирають силою поставку. Населення до червоних ставиться ворожо. На залізниці Береcть–Пинськ рух залізниці невеликий. Червоні організують робітничі бригади до будови [шл]юз на Дніпро-Бузькому (Королівському) каналі. Сільські голови переважно складаються з бувших червоних партизан. Північна полоса до 20 км від Ратна до с. Кобель цілковито знищена (переважно знищені села). Населення на північ від залізниці Береcть–Пинськ в радіюсі 15 км ставиться до нас прихильно, дальше переважно білоруси мало свідомі.

Огляд терену між залізницею Ковель–Береcть
і Стоходом та Прип'ятю

10.VIII.44 в с. Яйно (карта Камінь-Каширськ) підвідділ УПА зустрівся з червоними в силі 16 осіб. Наші частини бою не приняли, тільки провели політичну роботу в с. Верхах. Цього дня підвідділ роззброїв лейтенанта. Здобуто 1 ППШ. [В] Сошично роззброєно 2-ох червоноармійців.

24.VIII.44 відділ УПА зробив наскок на аеродром. Здобуто 15 крісів, 1 ППШ, 1 кулемет, 3 далековиди, 15 компасів, 200 л оливи, 50000 совітської амуніції, 20000 амуніції більшого калібру, 1 ракетник, 15 ракет і одну шинелю.

25.VIII.44 підвідділ УПА під командою Пурхала зробив наскок на с. Кричевичі над Стоходом, де були розташовані НКВД-исти. Станицю НКВД розбито. Здобуто 2 парі чобіт, 2 мундури, 1 шинелю. Цього самого дня в с. Кагли роззброєно черовноармійця.

26.VIII.44 здобуто від червоноармійців транспорт, 19 ц жита та 10 ц муки. Червоноармійців роззброєно і пущено.

1.IX.44 підвідділ УПА зробив наскок на містечко Несухоїжі, де містилося НКВД. Містечко здобуто. Ворог втратив одного вбитого, 3-ох ранених. Втрат власних не було. Здобуто ППШ і одяг та взуття.

2.IX.44 в с. Гробово (карта Ковель) знищено сексота НКВД. Здобуто один кріс і 2 гратати.

3.IX.44 група підвідділу УПА зробила наскок на с. Городище (карта Ковель) де містилося НКВД. Здобуто 4 ППШ, 1 кріс, 1000 шт. фінкової амуніції, 1000 шт. американської амуніції, 10 гранат і 6 пар черевик.

7.IX.44 один з підвідділів зробив наскок на м. Несухоїжі. Здобуто радіоапарат, 4 кріси, 3 шинелі, три парі взуття.

19.IX.44 на хут. с. Скумен (карта Ковель) наш підвідділ зробив наскок на господарчу частину (забирала сіно). Здобуто 3 кріси, 3 шинелі, 3 парі черевик. Проведено політичну роботу і полонених бійців випущено.

24.IX.44 розвідка донесла, що до с. Велимче (карта Ратно) прибуло 40 осіб червоних. 25.IX.44 наших два підвідділи під командою сот. Хмари зробили пляновий наступ на червоних. Зав'язався бій. Поле бою опанували наші. Ворог втратив вбитими 18 осіб (між ними 2 секретарі партії, рай. прокуратор, голова району і кілька лейтенантів НКВД), 13 полонених, між ними молодий лейтенант НКГБ. У нас був один вбитий і один ранений. Здобуто 1 кулемет, 20 крісів, 4 фінки, 1 МП.

10.X.44 3-ох бійців зводили зустрічний бій з червоними. Ворог відступив, втративши одного вбитого і одного раненого. Втрат власних не було. Здобуто 1 кріс, пару чобіт, 2 шинелі.

З 12 на 13.X.44 знищено мости на таких шляхах: Камінь-Каширськ–Олексіївка, Камінь-Каширськ–Раків Ліс, Камінь-Каширськ–Пуйно. Знищено телефонну лінію Камінь-Каширськ–Верхи на віддалі 5 км.

13.X.44 зроблено наскок на с. Доротище (карта Ковель), де роззброєно 2-ох лейтенантів, проведено з ними політичну роботу і випущено.

13.X.44 зловлено старшину в с. Доротище під час виконування його тайної роботи на користь НКВД. По переслуханню знищено. Взяли від нього одно ППШ і шинель. В той день знищено моста на р. Турія.

28.XI.44 група з підвідділу УПА з с. Горно (карта Ковель) військовими хитрощами, без стрілу забрала радіо зі всіми додатками. Обслугу і охорону роззброїли і провівши політичну роботу випустили.

25.IX.44 відділ УПА звів зустрічний бій з більшовиками в Цуманьщині. Відділи УПА відступали під сильним натиском переважаючих сил ворога. Втратили одного кулеметчика з кулеметом.

25.IX.44 між с. Цумань і Берестянами знищено вузькоколійну лісну залізницю та залізничні споруди.

3.X.44 в околиці Іванової Долини над Горинем був заскочений червоними в силі 60 осіб наш відділ. Помимо малої сили з нашої сторони (20 осіб), повстанці пішли в контрнаступ. Більшовики по перестрілці втікли з поля бою, лишили 12 вбитими (в тому числі 1 лейтенант). З нашої сторони один легко ранений.

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 75, арк. 68-70. Копія.

№ 193
ЗВІТИ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДРОЗДІЛІВ З'ЄДНАННЯ ГРУП УПА

[31 березня] 1945 р.

УПА ЗГ "33" 1 Постій, 30.12.44

ЗВІТ

Від часу переходу до звітового періоду переведено:

1. Комплектування бригад, відділів і закріплення за ними терену, враховуючи лісні масиви [З]Г.

2. Очищення і закріплення масивів і точок тактичного положення.

3. Поповнення вибувших зі строю.

4. Вишколення військово-провідних кадрів.

5. Організація технічних і санітарних вишколів. Вишколення подається в звітах референтів. Пропонується:

а. поширення терену дій і його закріплення,

б. збільшення чисельности бригад,

в. організацію вишколів юнацького і фельдшерського,

г. організацію картографічного відділу.

УПА ЗГ "33" 1/2

ЗВІТ

Від часу переходу до звітньої дати вишколи перепроваджувались по бригадах, загонах і носили вони характер рекрутського вишколу відносно доновлення та полевої служби відносно старих стрільців. До вишколу цього використовувалось кадри з підстаршинської та юнацької школи минулого року. Ці школи мали практично характер – на постоях, маршах, засідках, наскоках, під час повнення вартівничої служби інспекційного старшини і чергового підстаршини в гарнізонах, на заставах, полевій варті, стежі. Все вказувалося наглядно використовуючи терен на правильність та справність виконання. Збільшення відділів за рахунок нового поповнення та частини вибуття зі строю старих кадрів поставило з'єднання перед новим завданням – зорганізування підстаршинської школи піхоти. На школу стягнено около 100 стрільців з різних частин.

Для вжитку к-рів, як підручний матеріял опрацьовано проект інструкції: а) відділ в марші, б) відділ на відпочинку. Для вишколу

безпосередньо у відділах виготовлена програма – рекрутський вишкіл.

По терені [З]Г переведено в двох пунктах вишкіл санітарів, що вже працюють по відділах.

УПА ЗГ "33" 1/1

ЗВІТ

На час оперативної звітности [З]Г діяння проходило роями, чотами, півсотнями, сотні і рідше курінь.

Для охоплення й закріплення терену, переведено нищення – ліквідацію станиць НКВД, стрибків, адміністрації, мостів, засобів зв'язку і сполучень, обстріл райцентрів для осадження ворога виключно в районах.

Система дій в методах стосовано засідки і наскоки. Виконання оперативних дій зводиться по бригадах окремо.

Постій, дня 30.12.44
Залучників 9

К-р ЗГ /–/ Максим

З а л у ч н и к № 1

Постій, дня 30.XI.44*

УПА ЗГ
Бригада "Помста Базару"

ЗВІТ
проведеного рейду бригадою "Помста Базару"
на терені північних земель України
та окраїни Білорусії

Дня 1.11.1944 р. після проведеної підготовки, загони "3351" і "3352" під командою хор. Верховинця вирушили в північний рейд.

Завдання: ББЛ, оформити їх та втягнути до збройної боротьби проти большевицького режиму.

Загони вирушили із дівинсько–мокрицьких лісів через Самарі а Привіття в напрямку Радосьова. В свойому рейді дня 18.11

---
* *Так у тексті.*

о год. 15-ій наступили на ворожий опорний пункт Гаравиця, Дивенського р-ну, захопили його та знищили. Ворог в силі 43 люда воєнної охорони та 2 стрибків містився в Гаравиці. Наступом з північної сторони Білоозерського каналу та від села Радосьов після 25 хвилинного бою захоплено населений пункт Гаравиця. Втрати ворога 12 вбитих та ранені. Власні втрати 2-ох ранених. Здобуто 12 шт. зброї, амуніцію, приладдя і 4 фіри військового майна та харчів. Знищено шлюз. Вечером 18.11.44 р. відмашеровую дальше на схід через с. Сварині в напрямку Вотинь до Королівського каналу.

Дня 22.11.44 на місці постою на хуторі Теребунь зістав заатакований відділом НКВД в силі 160 людей, що прибув з Кобриня. У висліді бою, що тривав 4 год. 30 хв., вбито 42 НКВД-исти, в тім числі 5 старшин та ще більше ранених. Здобуто 2 кулемети, 19 десяток, 2 снайпери і 11 ППШ. Власні втрати 4 забитих і 3-ох ранених. В бою найбільше відзначились ст. булавний Браумін, булавний Мировий і Боровий, кул. Смага, Вовк і Крук.

На другий день через Корсині, Баландичі, Мокре, Красне переходжу в пославські ліси. Загони проходять пропагандивним рейдом через Власовці, Вінова, Баландичі, Мокре, Дельск, Симеховичі, Красне.

Дня 7.12.44 загін "3351" під командуванням ст. булавного Бора знищив телефонний пункт зв'язку в Хомічеві та шлюз в Перерубі, Молотковицького р-ну. Звільнено понад 200 робітників примусово забраних до праці. Добуто три кріси, військовий одяг, знищено майстерні, знищено майстерні на шлюзі і сільраду.

Рейдуючи дня 11.12 наступом на село Перехрестя, знищили станицю стрибків в силі 40 люда. Втрати ворога 7 вбитих та двох захоплених в полон. Здобуто 9 крісів. В бою відзначився булавний Бойовий. В с. Перехрестя через Потапомовичі, Яєчковичі, Солови відходжу дальше на північ під Ясьолду.

Дня 17.12 загони розчленовую на відділи для знищення станиць ворога в селах. Наступом в ніч з 17 на 18.12.44 знищено такі пункти:

1) Лясковичі – в силі 33 людей під командуванням ст. бул. Бравлина.

2) Достоєво – в силі 13 людей під командуванням бул. Боєвого.

3) Мотоль – в силі 40 людей під командуванням бул. Граніта.

4) Кротоло – в силі 17 людей під командуванням бул. Хмари.

5) Поріччя – в силі 15 людей під командуванням бул. Мурвого.

6) Дубая – в силі 45 людей під командуванням ст. віст. Дорошенка.

У висліді нічного наскоку на подані пункти ворог втратив 68 людей в живій силі, 18 крісів, 21 ППШ, 4 кулемети, 7 пістоль, 6 фір різних матеріялів.

Одночасно проведено збори в кільканадцяти селах Янівського та Молотовицького р-нів. Створено одну боївку з місцевих людей, вияснено ціль боротьби та подано напрямні. Після проведеної роботи відходжу в терени Логішинського і Тережанського р-ну, де організую дві боївки самооборони.

Дня 21.1.44 в с. Ольшанка Логішинського р-ну зведено бій з большевиками. У висліді бою ворога розігнано, забито ст. лейтен[анта] та одного бійця. Здобуто кулемет та кріс. З с. Ольшанкі перемашеровую до с. Клетно, де у зустрічному бою з червоними вбито мл. лейт. і 2-х НКВД-истів 22.12.

Для проведення глибшої розвідки дня 24.12 ділю військо на два відділи. Перший під командуванням бул. Хмари відходить в напрямку Колосок, Соміна, Вогонича, Роздзяловичі, Пишковичі і Ополь. Другий під командуванням ст. булавного Брауміна на Обрів, Вулька Обрівська і Ополь. Сам з відділом в складі 50 людей переходжу через Пішковичі, Мотоль до Ополя, куди прибувають відділи після виконання завдання – 3 січня [19]45. Організовано боївки самооборони в с. Клетна, Вогнище та видано їм зброю та амуніцію.

Проводячи рейд, к-р Хмара звів бій в с. Могнища і Роздзяловичах, а к-р Браумін звів бій в с. Опорів. Зібравши відділи в Ополі, знищено в с. Кримно 15 стрибків і секретаря сільради, і 5.1.45 перемашеровую на південну сторону Королівського каналу, де проводжу Різдвяні Свята з цілою бригадою, і дня 11 січня [19]-45 р. загони відходять в новопризначені терени оперативних дій.

/–/ Верховинець

З а л у ч н и к № 2

ОПЕРАТИВНИЙ ЗВІТ
бригади імени Назара

5.12.44 – в с. Перікаля відбулася перестрілка між нашими частинами і червоними. У висліді ворог втратив одного вбитого і кілька ранених.

10.8.44 – наш відділ знаходився в с. Седлищах і з напрямку м. Любешева над'їхали дві фіри червоних. В бою ворог втратив

3-х вбитими, 5 взято в полон, між ними дві жінки – одна з них [є] секретаркою в НКВД. Здобуто 1 ППШ, "Наган", кілька крісів і пошту. Втрати власні один вбитий.

14.8.44 – в с. Пир відбулася перестрілка між нашим підвідділом а червоними, внаслідок чого ворог втратив одного вбитого і 1 раненого. Втрати власні 2 вбиті.

18.8.44 – в с. Островську застава нашого підвідділу обстріляла червоних, які втікли, залишаючи на фірах тол, запальники і амуніцію.

20.8.44 – на хуторах Божих червоні наскочили на наш підвідділ. Наскок не вдався. Червоні втікли.

3.10.44 – в с. Ольбіє Руське наш підвідділ під командою Соловія у стрічнім бою з червоними вбив 7 червоних. Втрати власні 3 легко ранені.

[...].10.44 – в с. Шергоще на хут. Полика один відділ під командою к-ра Чардаша у бою з червоними вбив 4-ох, між ними начальника р-нового НКВД р-ну Ратно та шкільного інспектора, двох взято в полон, [3]-х ранено. Здобуто один кулемет, 2 кріси і "Наган". В с. Болото Велике відділ під командуванням к-ра Яра організованим наступом знищив ворожу групу. Втрати ворога: 2-х вбитих. Взято в полон 3 і один ранений. Здобуто 10 крісів і ППШ.

12.10.44 – в с. Самарі під командою к-ра Верховинця знищено станицю міліції. Поміч, яка надійшла з м. Ратного, [у]війшла в бій. В бою ворог втратив 16 вбитими, між ними лейтенант. Здобуто станковий кулемет, решта кріси. Власні втрати 3 вбиті і один ранений.

14.10.44 – в с. Чернянах наш відділ під командою к-ра Боза в бою з червоними вбив 2-х, взяв в полон 5-х, в тому числі лейтенанта. Здобуто 2 ППШ, 6 крісів і 2 пістолі.

24.10.44 – в стрічнім бою з червоними вбито 4-х і ранено 1-го та 4-х взято в полон. Здобуто один міномет 50 мм, 9 крісів, 1 ППШ, 1 МП. Власні втрати один вбитий і один ранений.

26.10.44 – в с. Новосілки в стрічнім бою вбито 4-х большевиків, одного ранено і три спалено живцем. Здобуто ППШ і 4 кріси.

27.10.44 – в районах Мокрани, Дивень, Кобринь знищено 17 мостів та 3 км телефонічної сполуки.

1.11.*44 – в с. Овд[з]іче відділ під командою Граба звів бій. Взято в полон 5 НКВД-истів, в тому числі капітана річкового флоту (Дніпробугського [...]роя). Здобуто 2 ППШ, 2 кріси і 1 ПТ.

1.11.44 – в с. Антоново в стрічнім бою з червоними підвідділ

* *У тексті:* 10

під ком. к-ра Боза взяв в полон ст. лейт. НКВД і 2 вбито. Здобуто 1 ППШ і 3 пістолі.

2.11.44 – наш підвідділ роззброїв 6 червоних, здобуто 6 крісів.

5.11.44 – наш підвідділ в с. Осов під ком. к-ра Боєвого знищив групу НКВД в числі 6 осіб.

Огляд терену за час від 1.X1 до 15.XI.1944 р.

Див[и]нський р-н.

Большевицькі частини розташовані в слідуючих пунктах. В самому центрі НКВД 18 осіб та міліції і адміністрації 100 осіб. Повіття – 80 осіб, Радостав – 80 осіб, Хабовичі – 80, Осса – 80.

Кобринський р-н.

Загальний стан – 240 осіб – Анополь – 280 осіб, Дрогічин – 280 ос., Янів – 280 осіб (загальний стан по районах).

Крім сталих сил в терені проїзджають спеціяльні частини з Бресть-Литовська, які роблять випади на села. Забирають поставку і ловлять людей. На залізниці Бресть-Литовський–Пінськ рух поїздів невеликий. Червоні організують “червоні бригади” до роботи шлюзів. Голови по селах переважно з червоних партизан.

Господарчі можливости: Північна полоса до 20 км понад річку Прип’ять від Ратна до с. Неб цілковито знищена – господарчі бази – це ліва і права сторона залізниці Бресть-Литовський і Пінськ. Лісні масиви: пуща Ружанська, опаровські ліси та масив довкруги Вигонівського озера придатні до партизанки. Села в цьому районі переважно знищені. Населення на північ від залізниці Бресть-Литовськ в радіусі 15 км ставиться прихильно, дальше переважно білоруси мало свідомі.

Чисельність ворога постійно змінюється. Населення не раде червоними і щораз більш вороже до них ставиться. Велика частина симпатизує з відділами УПА. Терен від р-ну Ясьолди на північ сильно знищений господарчо.

З а л у ч н и к № 3

ОПЕРАТИВНИЙ ЗВІТ
від 1.11. до [3]0.11. 44

1.11.44 – в с. Антоново, р-н Малорита підвідділ з відділу “2056” під ком. к-ра Боза в стрічнім бою з червоними вбито мл. лейт. НКВД і взято в полон ст. лейтенанта. Здобуто одно ППШ і 3 пістолі.

3.11.44 – в с. Осса, р-н Дивен [підвідділ] під командою к-ра Боєвого окружив в хатах і спалив 6 НКВД-истів і одного важко ранив. Здобуто 400 шт. набоїв і 2 диски до ППШ.

18.11.44 – відділ “2056” знищив ворожий опорний пункт в Радостові. 50 осіб охорони та 20 осіб озброєних працівників Білого шлюзу міститься на станції Гаравиця. Провадять виловлювання людей та збір поставки. Узброєння: 6 кулеметів, 9 автоматів і решта кріси. Плановим наступом опорний пункт Гаравиця був захоплений нашим відділом о год. 15. Втрати ворога: 8 вбитих, 15 ранених. Здобуто: 8 крісів, 850 шт. амуніції і 1200 шт. мун[іції] мадярської, одна фіра майна (взуття й одяг) та 3 фіри харчів. Втрати власні: 2-х легко ранених.

22.11.44 – відділ “2056” і “2057” прийняв бій з баталіоном НКВД з Кобриня на хуторі Теребунь, р-н Янів. Узброєння ворога 10-15 кулеметів, 2 міномети, решта кріси і автомати. У висліді бою, що тривав 4 і півгодини, ворог зістав розбитий. Наші відділи оволоділи полем бою о год. 16.40 хв. Втрати ворога 40 вбитих, 40-50 ранених, здобуто: 2 кулемети, 2 снайпери, 2 десятки, 9 ППШ, [3] кріси. Власні втрати: 4 вбитих, 3 ранені і 1 пропав безвісті. Між вбитими большевиками був ст. лейтен[ан]т к-р баталіону, 3 лейтенанти і 1 мл. лейтенант.

З а л у ч н и к № 4

ОПЕРАТИВНИЙ ЗВІТ

бригади “Помста Базару” за місяць XII.1944 р.

3.12.44 – силами рейдуючих загонів “3351” і “3352” знищено ворожу точку зв'язку Хомичів і водний шлюз в Перерубі р-н Молотковичі. В бою, що вив'язався з охороною шлюзу, забито 7 червоних. Здобуто 7 крісів та господарче майно. Власних втрат не було.

6.12.44 – відділ загону “3351” під ком. бул. Боєвого знищив опорний пункт стрибків в с. Перехресті в силі 40 осіб. В бою, що тривав 25 хвилин, вбито 9 стрибків та двох захоплено в полон. Здобуто 6 крісів, 2 ППШ, 11 комплетів військового одягу, 7 пар взуття та один трактор. Власних втрат не було.

17.12.44 – розчленовані загони “3351” і “3352” в акції на опорні пункти Янів і Молотковичі, що містяться по селах: Лясковичі, Достоєвськ, Кротово, Новостика – знищили їх. У висліді забито 4 червоних, між ними лейтенанта НКВД і одного прокурора. Здобуто 29 крісів, 11 ППШ, 2 кулемети, 7 пістолів, одяг та взуття з кооперативи в Короткові та Лясковичах.

19.12.44 – в с. Поріччя захоплено в полон голову, секретаря і одного міліціонера. Здобуто 3 кріси.

19.12.44 – загони “3351” і “3352” в с. Ольшанці в зустрічнім бою з НКВД в силі 85 чоловік, вигнав його зі села і вбив між іншими ст. лейтенанта та к-ра роти. Здобуто 1 кулемет та 2 кріси, 1 ППШ. Власних втрат не було.

20.12.44 – загін “3351” в стрічнім бою з чотою кінних розвідчиків НКВД р-ну Толежани, забито 4 червоних. Власні втрати: 1 ранений.

22.12.44 – загін “3352” наскоком на село Ополь, р-н Дрогічин захопив в полон голову сільради, секретаря та 7 участкових міліціонерів.

Здобуто 7 автоматів і 2 кріси.

25.12.44 – загони “3351” наскоком на закватирований взвод НКВД в с. Роздляжевичах р-н Толежани – знищив його. Вбито 8 НКВД-истів, решта розбіглася. Здобуто 8 десяток. Власні втрати 1 вбитий і 2 ранені.

Залучник № 5

ОПЕРАТИВНИЙ ЗВІТ
відділу “Азіят” за місяць X і XI.44

11.10.44 – відділ “Азіяти” стрінувся в лісі Красний Бір з двома сотнями червоних. В зустрічнім бою здобуто 7 крісів, 2 ППШ, 1 снайпер, [3] диски до кулемета, 1 пістоль, 550 набоїв і 4 палатки. Втрати ворога 15 вбиті, з того 2 лейтенанти і понад 15 ранених. Власних втрат не було.

22.11.44 – цей сам відділ зробив наскок на групу червоних грабіжників в с. Великий Обзір. Нав'язався одногодинний бій, внаслідок якого розбито відділ червоних. Здобуто 1 ППД (з трьома дисками), 6 крісів, 2 ППШ з 2-ма дисками і 3-ма ріжками, 450 шт. амуніції сов., 120 шт. амуніції мадярської з трьома дисками до мадярського кулемета і 1 пістоль, 8 пар взуття, 1 кожух, 2 плащ-палатки, 7 штанів, 1 годинник, 2 куфайки, 6 пасів. Втрати ворога: 16 вбитих, 2-х полонених, в тому числі мл. лейтенанта начальника НКВД. Власні втрати один легко ранений, 262 шт. набоїв, три ракети, 2 гранати від ракетника і одна міна з гранатомета.

Залучник № 6

ОПЕРАТИВНИЙ ЗВІТ
бригади ім. Вовчака

10.8.44 – в с. Яйні зустрівся наш відділ з відділом червоних в силі 16 чол. Бою не принято, лише провели політичну роботу. В

с. Верхи цей сам вд. роззброїв лейтенанта, а в с. Сошично роззброєно 2-х червоноармійців.

24.8.44 – відділ зробив наскок на аеродром. Здобуто 15 крісів, [1] ППШ, 1 кулемет, [3] далековиди, 15 компасів, 200 л оливи, 20000 амуніції крупного калібру, 2 ракетники і одна шинеля.

25.8.44 – зроблено наскок на станицю НКВД в с. Кричевичі. Здобуто 2 пари чобіт, 2 мундури, 11 шинель. Власні втрати один легко ранений.

26.8.44 – здобуто від червоноармійців транспорт, 10 ц жита і 10 ц муки. Охорону роззброєно і пущено.

1.11.44 – підвідділ зробив наскок на місто Несухоїжи, де містилось НКВД. Втрати ворога 1 вбитий і три ранених. Власних втрат не було.

7.11.44 – підвідділ зробив наскок на м. Несухоїжи, здобуваючи родіоапарат, 4 кріси, 2 шинелі і 3 парі взуття.

8.11.44. – підвідділ зробив наскок на с. Городище, де кватирувало 7 НКВД-истів. Здобуто 4 ППШ, 1 кріс, 1000 шт. амуніції до фінки, 10 гранат, 1000 шт. американської амуніції та шість пар черевик.

19.11.44 – на хуторі Скулин зроблено наскок на охорону біля села. Здобуто [3] кріси, [3] шинелі і три пари черевик. Проведено політ. роботу з полоненими, яких відпущено.

25.11.44 – наші два підвідділи під командою к-ра Хмари зробили наскок на червоних в числі 40 осіб в с. Велимче. По двогодиннім бою червоні відступили. Між вбитими ворога були 2 секретарі партії, районовий прокуратор, голова району, кілька лейтенантів з НКГБ. 13 взято в полон, між ними мл. лейтенанта НКГБ. Здобуто 1 ДП, 20 крісів, 4 ППШ, 1 МП. Власні втрати 1 вбитий і один ранений.

9.10.44 – зроблено наскок на домівку НКВД. Втрати ворога один вбитий і 2 ранені.

12.10.44 – кущова боївка завалила мости на слідуючих трактах: Камінь-Коширськ–Олексіївка, К[амінь-]К[оширськ]–Вуйно, К[амінь-]К[оширськ]–Раків та телефонічну лінію на віддалі 5 км К[амінь-]К[оширськ]–Верхи.

10.10.44 – трьох наших козаків зустрілися з червоними. Внаслідок бою ворог втратив 1 вбитим і 1 раненим. Здобуто один кріс, 2 шинелі і 1 пару черевик.

13.10.44 – зроблено наскок на домівку в с. Доротища, в якій кватирувало 2 лейтенанти з райвоєнкомату. Забрано від них зброю, проведено з ними політ. бесіду і відпущено. В цьому селі знищено також голову, який співпрацював з НКВД. Здобуто одно ППШ й одну шинелю.

13.10.44 – в с. Несухоїжах знищено моста на річці Турії.

Огляд терену

13.10.44 – в с. Камінь-Коширськ прибуло около 600 червоних.

8.10.44 – в с. Бузакі прибуло 120 НКВД-истів. В Доротищах стоїть 30 осіб НКВД, в с. Несухоїжах 300 осіб НКВД, в с. Горні (радіостанція) 15 осіб, в Сошичні 100 осіб. Крім цього по терені рейдують "істребітельні отряди" в силі 50-100 осіб, які прибувають з міста Ковля.

Залучник № 7

ОПЕРАТИВНИЙ ЗВІТ
бригади "Острого"

25.9.44 – на Цуманщині наскочили на наш відділ большевики. В обороннім бою вбито 6 большевиків, з того один лейтенант. Власні втрати – кулеметчик з кулеметом, який перейшов до большевиків.

3.10.44 – на один відділ УПА наскочили большевики в силі 60 осіб. В обороннім бою один легко ранений. Втрати ворога: 1[3] вбитих. Здобуто дві гранати і одну диску до ДП.

9.10.44 – після допровадження розвідки к-р Підкова зробив наскок на червоних в с. Золотолин, який не вдався. Власні втрати: к-р Дуб з СБ вбитий та 2-х козаків і 4-х ранених.

26.10.44 – в цуманськім лісі знищено вузькоколейку та зроблено засідку на потяг. Втрати ворога один полонений, власних втрат не було.

30.10.44 – підвідділ розбив кооперативу в с. Липно. Здобуто 120 пар скарпеток, 2 ваги, сіль та столярські речі.

1.10.44 – на підвідділ к-ра Ходака наскочили большевики. Згинув к-р Ходак і двох козаків.

Огляд терену по день 1.11.44 р.

В Цумані знаходиться коло 300 червоних, в Берестянах около 50 осіб, в Холоневичах 100 осіб, в Деражненському р-ні около 300 осіб.

В дні 29.11.44 в Цумані коло 150 чол., в Берестянах 50, в Гараймівці 50, в Липному 50, в Деражному 50. На акції стягають з Рівного та Степаня.

З а л у ч н и к № 8

ОПЕРАТИВНИЙ ЗВІТ
бригади ім. Лайдаки

10.[10].44 – відділ к-ра Давуна в співдіянню з боївкою к-ра Кори окружив село Озерськ, Висоцького р-ну. В с. було 9 большевиків, яких привів сексот з цього села. Червоні в бій не вступили, кинулись до чайок і озером думали прорватися з окруження. Коли це однак їм не вдалося, здалися без бою. Провівши з ними політгутірку – відпущено, а сексота зліквідовано. Здобуто 1 ППШ, 1 пістоль і 9 крісів.

13.10.44 – підвідділ УПА під ком. Зеленого в оборонні́м бою під с. Кідри втратив 2-х вбитих і 1 легко раненого. Втрати ворога 16 вбитих. Сили ворога: [1]00 осіб, сили власні: 35 осіб.

17.10.44 – відділ к-ра Давуна зробив наскок на с. Вичівка, р-н Висоцьк. В оселі були червоні в силі [3]00 чол., які збирали поставку. Червоні панічно відступил, залишаючи 20 м жита.

20.10.44 – відділ к-ра Давуна на хуторі Глинна р-н Столин приняв бій з червоними. Втрати ворога 1 вбитий л-т міліції з Столин[а] і полонений мл. лейт. НКГБ. Здобуто одне ППШ і 1 пістоль.

26.10.44 – диверсійна група в силі 20 осіб під ком. бул. Євгена звела бій з червоними. Втрати зброї: 2 кулемети, 1 ППШ, 1 пістоль, 1 десятка. Сила ворога велика, неокреслена. Ворог втрат не мав.

27.10.44 – в лісі Горобин, р-н Дубровиця большевики зробили наскок на вишкільний підвідділ УПА. Підвідділ бою не прийняв. Втрати власні: 2-х стрільців попало в полон, 100 кг масла і 200 кг сухарів.

27.10.44 – в с. ... 6 км від Рівного к-р Чапаєв і чота к-ра Ярка наскочили на НКВД в силі 50 чол. Втрати ворога 30 вбитих. Власні втрати 6 вбитих.

28.11.44 – згинув к-р Чапаєв та один козак. В бою [здобу]то табор.

5.11.44 – большевики наскочили на пункт Незівая, де згинув сам Незівай та 4 козаки. В цей час наскакує на червоних к-р Ярко. Втрати ворога 5 вбитих. Власні втрати – жодні.

9.11.44 – в с. Тельчі большевики наскочили на запілляків. Власні втрати 4 вбитими, 1 важко ранений. Зі зброї 4 ППШ, 3 десятки, 2 "Мавзери".

8.11.44 – згинув провідник Торчинського р-ну та 2 козаки. Втрати ворога 6 осіб.

8.12.44 – зроблено засідку біля Чорторийська. Втрати ворога 7 вбитими, [3] полонені. Здобуто 12 кусків зброї.

17.12.44 – відділ к-ра Степана зробив засідку на шляху Новини–Кановичі, р-н Володимирецький. Втрати ворога – 4 полонених. Здобуто 4 кріси.

Огляд терену

Акції, які большевики провадили з початком XI місяця в теренах: Литвиця, Трипутні, Грані і Грицьки – оказалися мимо стягнутих більших сил зі сусідних районів – слабими. В результаті яких згинув лише один козак.

В с. Куражі, Теклівці і Цепцевичах впало жертвою декілька цивілів та зграбовано деякі господарчі продукти.

В Колківськім р-ні також часті акції. Червоні приймають акці[ю] розпорошування в терені. Внаслідок чого мають сутички зі собою.

5.12.44 р. до с. Красноволі прибули большевики і деякі сексоти в числі 60 осіб, з двома гранатометами, які окопалися та огородилися колючим дротом.

Залучник № 9

УПА ЗГ "33"
Бригада ім. Лисого

НАЧЕРК
оперативного звіту за час від 15.11 по 31.3.45

1. Силами відділів бригади дня 30.11.44 проведено бій з відділами НКВД в силі [3]00 чол. в р-ні Головно. Бій тривав 1/2 год. Ворожі втрати 27 вбитих, власних втрат не було.

2. Відділ к-ра Чумака[1] в м[ісяці] грудні [19]44 провів наступальні бої в р-ні Любомль, Верба, Турийськ, Матіїв.

3. Дня 15.12.44 в с. Туричани, Вербського р-ну зведено бій з НКВД в силі [...] людей. Большевиків розігнано. Втрати ворога 8 вбитих, в тому числі і начальник винищувального батальйону і паспортного стола. Втрати власні: 3 легко ранені. Здобуто: 1 ДП, 3 ППШ, 1 ППС, 1 МП, 2 кріси.

4. Дня 18.12.44 в р-ні Любомль в стрічному бою з червоними вбито 4. Здобуто 4 кріси. Власних втрат не було.

5. Дня 27.12.44 відділ під командуванням Ігора перевів наступ на станицю стрибків в с. Потапах, Матієвського р-ну. Бій тривав одну годину. Вбито 3 стрибки.

Постій 31.3.45

К-р ЗГ /–/ Максим

ДА СБ України, ф. 13, спр. 398, т. 1, арк. 99-105. Фотокопія.[2]

1 Микола Яценюк – "Чумак" (1914–1945). У 1944–1945 рр. – к-р сотні бригади "Пилявці" (ім. Лисого).
2 Тотожний текст: ЦА МВСА, спр. Х/16, арк. 318-324. Копія.

№ 194
ЗВІТ ДІЯЛЬНОСТІ "ХОЛМСЬКОЇ" БРИГАДИ

[Квітень] 1945 р.

"ХОЛМСЬКА" БРИГАДА

"Холмську" бригаду організує ст. булавний Бур'я на терені морочанського та маневицького лісного масиву в місяцях вересні й жовтні 1944 р.

Бригада формується з відділів сотника Остріжського, що діяли на терені Холмщини й перейшли фронт в місяці серпні того ж року та місцевих боївок.

В місяці жовтні бригада зістає цілковито уформованою й складається з таких відділів.

а) Перший загін під командуванням ст. булавного Бродяги, в силі 85 людей, діє на терені Морочанського та Любешівського районів.

б) Другий загін під командуванням ст. булавного Дніпровича, в силі 70 людей, діє на терені Маневичівського, частинно Колківського й Голобського районів.

в) ДВ група в силі 12 людей під командуванням булавного Арматнього.

Загальний стан бригади на день організації – 182 бійці.

В період організації відділів та негайно по їх зорганізованні, через відплатні акції та засідки на ворога, повстанці знищують його станиці та опорні пункти по селах, збивши його в район.

Ворог стягнувши більші сили військ НКВД робить сильні облави на терені дій відділів, де в дуже частих випадках доходить до сильних боїв. В нерівних боях з ворогом в лісі біля с. Кухоцька Воля дня 23.ХІ.1944 р. смертю гине командир Бур'я враз зі штабом.

Командування бригадою в дальшому перебирає хорунжий Ткач. З хвилиною появлення в цих теренах відділів УПА населення цілковито зливається з ними ділячи долю й недолю.

Під кінець місяця серпня 1944 р. холмські відділи під командуванням сотника Остріжського прибули на терен морочанських лісів зайнявши вславлений в цих місцевостях ліс Красний Бір. У безоглядній Поліській пущі втонули повстанчі відділи й здавалось що тут центр лісового князівства, де ніхто непрошений зайти туди не сміє.

Відділи, що машерували зі заходу на схід вже в дорозі були ввесь час пильно сліджені ворогом і навіть тоді, коли повстанці потонули в лісних хащах ворог не припинив свойого розшуку.

Загін стояв недалеко від хуторів Постороннє, повстанці відпочивали після далекого маршу. Біля год. 11 з південної сторони табору пролунали стріли. Ком. Остріжський зарядив алярм і сотні зайняли бойові становища.

Застави повідомили про наступ большевиків. Ворог наступаючи обмежився в розстрільній до розположення наших частин. Розпочався бій від которого загорівся ліс.

Розположення власних сил було у формі ромба силою трьох сотень. Ворог розпоряджав силою понад п'ять сотень. З місця де загорівся ліс ворог почав натискати на сотню Хоми з ціллю зробити прорив оборонної лінії. З лівого фронту почала атакувати ворожа кіннота. Цільним вогнем, що відкрили його кулемети зміс-ця полетіло з коней 6 верхівців та впало 9 коней, решта завернула назад. Бій затявся дальше й розрізнити власний вогонь від ворожого було годі. Про місце ворожих сил можна було орієнтуватися тільки по ракетах що падали в сторону нашої лінії оборони.

Большевики наступали тихо без шуму й тому точно усталити місце ворожих основних сил було трудно. Під прикриттям чагарників большевики зблизилися на віддаль 50 м і перейшли в атаку, але цільний огонь кулеметчиків і стрільців нищить ворога перед лінією. Одна група большевиків вилізла на дерева, звідки почали вести цільний вогонь, але їх завважив політкерівник Золотаренко й автоматним вогнем, спільно з чотовим Реваєм позбивали енкаведистів як грушок.

Командир Остріжський вибравши догідну хвилину дав наказ до протинаступу. На відтинку, що ним командував бунчужний Бистрий, котрий з криком "Хлопці большевики втікають!" зірвав чоти до протинаступу, прорвав ворожу розстрільну та заатакував ворога з правого флангу. Ворог здезорієнтувавшись почав розбігатися по лісі. В цьому ж протинаступі загинув і сам бунчужний Бистрий. В годині 15 30 хвилин бій закінчився. Забравши власних ранених та вбитих командир Остріжський дав наказ до відмаршу.

Власних втрат було 6 вбитих і 3 ранених. Втрати ворога були понад 25 вбитих та стільки ж ранених.

Кінець місяця вересня ворог в оперативному терені проводив облави, в наслідок чого всі села зайняті большевицьким військом.

Дня 30.IX.1944 р. для організації харчів загін під командуванням сотника Остріжського та сотня Боза прибули до с. Грива. Розвідка донесла, що в селі знаходиться около 50-ти большевиків (пограничників). В зв'язку з тим ком. Остріжський дав такий наказ:

а) Сотеному Нерозлучному[1] зробити заставу на дорозі Грива–Гриневичі.

б) Сотенному Кудиярові зробити заставу на дорозі Грива–Карасин.

в) Сотенному Ігорові зробити заставу по дорозі Грива.

г) Вести наступ на місце розташування ворога наказано старшому булавному Бравлинові.

Частини негайно зайняли свої намічені пункти, а старший булавний Бравлин почав наступати. Підсунувшись скрито під школу де мились червоні (цілковито роздягнені) козаки відкрили сильний вогонь. Червоні не змогли схопитись навіть за зброю, так що через 17 хвилин їх цілковито знищено.

На голос кулеметів до села негайно прибула поміч на автомашинах, що наїхала на засідку де стояв Нерозлучний. Підпустивши на віддаль 50-ти м застава відкрила вогонь по автомашині. Вогонь був так раптовий і цільний, що ворог не вспів навіть зайняти становища, а більшість вже зіскочила з машини. Додаткова поміч прибула ще з с. Карасин, що вв'язалась в бій з відділом Кудияра.

На сигнал ракет, що їх подав ком. Остріжський заряджено відмарш. Відділи зійшлися на зібраному пункті. По зроблених підрахунках ворог втратив в бою понад 40 вбитими та більше 30 раненими.

В бою здобуто 1 ст[анковий] кулемет "Максима", 5 ДП, 12 автоматів, 16 СВТ та 12 крісів.

Дня 23.XI.1944 р. на місце закватерування штабу Морочанського району (в лісі біля Кухоцької Волі) наскочили ворожі пограничники. Командир Бур'я враз з охороною попав в окруження з якого вів бій около 3 годин. В бою загинув ком. Бур'я, начальник розвідки Двигун та 12 козаків.

14.XII. 1944 р. о год. 19-тій в с. Велицьк Голобського району чота під командуванням ст. булавного Дніпровича звела з 5-ма енкаведистами бій. Енкаведисти завважили наше військо й почали втікати з хати відстрілюючись, при чому втрати ворога були 1 вбитий, 1 ранений. Здобуто 1 ППШ.

Власних втрат – 2-ох ранених.

19.XII.1944 р. чота з відділу "333" під командуванням ст. булавного Дніпровича знищила півтора кілометра телефонічної лінії на відтинку Кривиця–Мельниця. Цього ж дня ця сама чота обстріляла Мельницю. Енкаведисти, що знаходилися в містечку повтікали до Голоб.

24.XII.1944 р. чота під командуванням Дніпровича знищила два й півкілометра телефонічної лінії на відтинку Мельниця–Голоби.

За час від 26-27.XII.1944 р. на терені Голобського району знищено місцевих агентів НКВД.

30.XII.1944 р. на місце постою відділу "3331" та ДВ групи в урочиську Лебезин між Загорівкою а Софіянівкою наскочили пограничники силою 6 сотень. Пограничників підвів агент, що точно вказав місце розташування відділу. З пограничниками зведено бій, що тривав півтори години. З огляду на велику чисельну перевагу ворога власні відділи були змушені відійти.

В цьому бою ворог втратив 21 вбитими й 30 раненими. Власних втрат було: 7 вбитих і 2-ох ранених.

Від 1-12.I.1945 р. рій людей під командуванням булавного Арматнього, на терені Голобського району, знищив 25 агентів НКВД та 7 сільських управ.

7.I.1945 р. рій під командуванням Арматнього в с. Кошівка, Голобського району зловив 1-го енкаведиста, що був висланий Голобським НКВД з ціллю проведення розвідки про місце розташування та сили повстанчих відділів. Енкаведиста по слідстві розстріляно.

14.I.1945 р. рій під командуванням Арматнього забрав 7 м солі в м. Сокіль.

15.I.1945 р. в год. 21-ій 2 рої під командуванням Арматнього зробили наскок на енкаведистів у Вільці Порській, яких було 15 осіб. В зведеному бою большевики втратили 4 вбитих. Власних втрат не було.

Вечером ця сама група зробила наскок на охорону моста в селі Свидники в силі 30 стрибків. Бій тривав 1 годину в висліді якого вся охорона зложила зброю, а енкаведисти повтікали. Забрано 24 кріси.

16.I.1945 р. на хуторах с. Лишнівка, Маневицького району під час відпочинку ДВ групи Арматнього наскочили пограничники в силі 50 осіб. Бій тривав більше півтори години, після чого група відійшла. Тому що в цей час була сніжна понова, ворог пересліджував по слідах групу Арматнього, в наслідок чого гине 4-ох стрільців.

17.I.1945 р. ДВ група переловила ворожого розвідчика, якого по слідстві розстріляно. Здобуто 1 ППШ.

Від 1-20.II.1945 р. ДВ група Арматнього знищила на терені Голобського району 5 голів с/управ що співпрацювали з НКВД та 8 стрибків.

17.I.1945 р. ДВ група Арматнього зловила розвідчила НКВД, якого по слідстві розстріляно.

3.II.1945 р. ДВ група наскочила на енкаведистів в м. Сокіль. По ворогові відкрито вогонь і від перших стрілів він втік, вбито 1-го пограничника.

5.II.1945 р. відділ під командуванням Арматнього в силі 40 осіб звів бій з пограничниками в с. Кошівка. Бій тривав півтори години й пограничники відійшли залишивши 4-ох вбитими й 1-го раненого. Власні втрати 2-ох ранених.

20.II.1945 р. під час постою ДВ групи на хуторах м. Сокіль зістали заатаковані пограничниками в силі 40 бійців. Зав'язався бій у висліді якого 4-ох енкаведистів вбито та 2-ох ранено. Здобуто 1 кулемет та пістоль ТТ.

27.II.1945 р. чота під командуванням Калини наскочила на відділ енкаведистів в числі 24-ох бійців в селі Форовичах. У висліді бою, вбито 9 енкаведистів та 2-ох ранено.

10.IV.1945 р. 2 рої командира Гарта кватерували на хуторі с. Кульковичі, Колківського району. Після донесення агента підсунулись енкаведисти та відкрили вогонь. Стрільці відстрілюючись почали втікати. Власні втрати 3-ох ранених.

14.IV.1945 р. чота під командою ст. булавного Дніпровича зробила наскок на НКВД і стрибків, що знаходились в с. Лотогоще Голобського району. Зведено бій під час котрого стрибки розбіглись і скрились.

Вбито 3-ох енкаведистів та спалено 1-ну машину. Здобуто 2 кріси та 1 автомат.

В днях 31.III – 1, 2 і 3.IV.1945 р. силами відділу "3311" знищено станиці стрибків в с. Копилля, Кукпі й Навіз. Стрибки порозбіглись та поховали зброю.

Здобуто 5 крісів та 5 метрів солі.

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 91а, арк. 1-2. Копія.

1 Павло Микитюк – "Нерозлучний" (1914–1945). У 1944–1945 рр [illegible] к[illegible]р сотні загону ім. І. Богуна, загону бригади "Пилявці" (ім. Лисого). Поручник УПА від 16.VIII.1945 р.

№ 195
ЗВІТ ДІЯЛЬНОСТІ БРИГАДИ "ПОМСТА БАЗАРУ"

[Червень] 1945 р.

БРИГАДА "ПОМСТА БАЗАРУ"

Бригаду "Помста Базару" організує з кінцем місяця серпня 1944 р. командир бувшого "Полтавського" загону сотник Назар, що діяв на тих-же теренах в часі німецької окупації. Бригада нараховує початково около 150 повстанців та провадить з місця кілька успішних боїв з ворогом.

Дня 24.VIII.1944 р. знищивши озброєну охорону ворога в силі 47 чоловік захоплює магазин зброї, боєприпасів та виряду в селі Красніловка.

Уформований перший відділ проходить короткий вишкіл та готовиться до реду в північні терени Полісся.

Дня 12.IX.1944 р. на місці постою біля с. Хабарищ Любешівського району о год. 7.30 ранку відділ заатаковує дві сотні енкаведистів. Вив'язується бій в якому, прошитий ворожою кулею гине командир бригади сотник Назар.

Командування бригадою в дальшому спадає на начальника штабу хорунжого Верховинця, який на терені Ратнівського та Дивинського районів остаточно уформовує бригаду та перешколює її.

З початком місяця листопада бригада начислює повних 3 загони, якими командують:

Перший загін – старший булавний Бравлин

Другий загін – старший булавний Хмара

Третій загін – булавний Яр

Відділи бригади, за кривди що їх наніс новий окупант населенню північного Полісся, ввесь час ведуть відплатні акції. І так дня 18.VIII.1944 р. відділ в силі 40 людей під командуванням ст. булавного Бравлина зробив засідку біля с. Седлище. Замасковані козаки лежать в кущах біля дороги. О годині 12.40 зорець повідомляє, що від сторони Любешів їде дві фіри большевиків. Серед козаків тишина, чути тільки наказ ком. Бравлина, що передають по лінії: "Стріляти тільки по другій фірі, коли перша доїде до мосту!" В моменті під'їзду фір падають стріли, в висліді яких 3-ох енкаведистів вбито а 5-ох дістається в полон, між ними й секретар НКВД Любешівського району. Здобуто 1 ППШ, 1 "Наган", 6 крісів та почта. Власні втрати 1 вбитий.

17. VIII.1944 р. розвідка з відділу Бравлина під командуванням ст. вістуна Граніта, зустрівшись з енкаведистами в селі Цир, 1-го енкаведиста вбиває й 1-го ранить. Козаки вертають до табору по виконанню завдання.

18.VIII.1944 р. розвідка цього ж відділу під командою вістуна Мирового, завваживши їдучих большевиків, засідає в кущах, коли над'їхали фіри, відкрила по них вогонь. При перших стрілах ворог залишив фіри й почав панічно втікати. При цьому захоплено тол, запальники та амуніцію.

3.X.1944 р. в с. Ольблє Руське, Камінь-Каширського району підвідділ під командуванням ст. вістуна Солов'я у встрічнім бою знищив 7 енкаведистів. Власні втрати – 3-ох легко ранених.

8.X.1944 р. до хутора Голиш, Ратнівського району большевики приїхали забирати залишені під час фронту боєприпаси. Підвідділ під командуванням ст. булавного Чардаша, наскоком на хутір відбиває боєприпаси та вбиває 4-ох енкаведистів, в тому числі начальника Ратнівського РО НКВД. Здобуто 1 кулемет ДП, 1 ППШ, "Наган" та 2 кріси.

9.X.1944 р. відділ під командуванням булавного Яра наскоком на ворожу групу в с. Болота Великі, Кобриньського району нищить її. У висліді

2-ох большевиків вбито, а 8-ох взято в полон. Здобуто 10 крісів і 1 ППШ.

12.X.1944 р. в с. Самарі, Ратнівського району відділ під командуванням хорунжого Верховинця в плановім бою знищив станицю стрибків. Поміч, що прийшла була з м. Ратно, вв'язалася в бій у якому ворог стратив 16 вбитих, між ними 1-го лейтенанта. В бою здобуто 1 станковий кулемет та 15 крісів. Власні втрати: 3-ох вбитих, 1 ранений.

14.X.194[4] р. в с. Чернянах, Ратнівського району підвідділ під командуванням ст. булавного Бравлина знищив 2-ох енкаведистів, а 5-ох захопив в полон, в тому числі 1-го лейтенанта. Здобуто 2 ППШ, 6 крісів, 2 пістолі.

24.X.1944 р. відділ під командуванням ст. булавного Чардаша в с. Ветли, Любешівського району, в бою з енкаведистами знищив 4-ох та 4-ох захопив в полон, 1-го ранено. Здобуто: 1 міномет (50 мм), 9 крісів, 1 ППШ, 1 МП, диски до кулемета. Власні втрати: 1 вбитий, 1 ранений.

26.X.1944 р. в с Новосілки, Дивинського району підвідділ під командуванням ст. булавного Бравлина у встрічнім бою з червоними знищив 4-ох енкаведистів, 3-ох схоплено живцем, 1-го ранено, 1-го взято в полон. Здобуто 1 ППШ і 4 кріси.

27.X.1944 р. підвідділ під командуванням ст. вістуна Граніта в районах Мокрани, Дивин, Кобринь знищив 17 головніших мостів та 3 км телефонічної сітки.

1.XI.1944 р. підвідділ під командуванням ст. вістуна Граба наскоком на місце закватерування НКВД в с. Овєтчи, Янівського району захопив в полон 5-ох енкаведистів, в тому числі капітана. Здобуто 2 ППШ, 2 кріси, 1 МП.

2.XI.1944 р. в с. Антоново, Дивинського району підвідділ під командуванням ст. булавного Бравлина знищив 2-ох енкаведистів та захопив в полон ст. лейтенанта НКВД. Здобуто 1 ППШ і 3 пістолі.

2.XI.1944 р. підвідділ під командуванням вістуна Мирового в с. Гурськ, Дорогичинського району роззброїв 6 більшовиків. Здобуто 6 крісів.

5.XI.1944 р. підвідділ під командуванням вістуна Бойового в с. Осса, Дивинського району знищив групу енкаведистів в числі 6 осіб. В другій половині місяця листопада 1944 р. загонами бригади зроблено рейд на терен Білорусі для зорганізовання та включення до боротьби проти совєтського режіму населення, що крилось від большевицької мобілізації на фронт.

В склад рейдуючого відділу входять загони "3351" і "3352", що командує ними особисто командир бригади хорунжий Верховинець. Рейд починається з сіл Дивинського району й дня 18.XI.1944 р. рейдуючий загін здобуває першу опорну точку охорони каналів – Радостів. Загін, підсунувшись під пункт Гаравиця ударом відділів з півдня та сходу, після 12-ти хвилинного бою захоплює ворожий опорний пункт. Втрати ворога – 8 вбитих. Здобуто 12 крісів, диски до кулемета та 1 фіру різного майна. На місці знищується білозерський шлюз. Населення з захопленням вітає повстанців, що появились тут вперше.

Дальший напрям рейду спрямовується на Сваринь, Вочище, Вотинь і дня 22.XI.1944 р. загін, прибувши на хутір Теребунь, затримується для кількаденного відпочинку. О год. 12.10 зі східної сторони почала вести вогонь кулеметна застава. Контрольний командир – булавний Бойовий зголосив, що від Вітина наступають червоні. Командир Верховинець дав наказ булавному Бойовому розташувати чоту до оборони на південно-східному узгір'ї хуторів і вмить чота зайняла свої становища. По цілості табору алярм. Чоту, що стримувала наступ ворога й її бойову заставу негайно відтягнено з поля бою, з огляду на несприятливе положення тієї чоти.

Ворог почав атакувати узгір'я з ціллю зайняти хутір. На правий фланг оборони введено чоту ст. вістуна Граба та вислано

удар ззаду ст. вістуна Мирового. Захоплений ворожий боєць зізнав, що сили ворога виносять 175 озброєних пограничників НКВД. Командир Верховинець дав наказ чотовому Бойовому втягнути в бій основні сили ворога, одночасно атакуючи ззаду й правого крила чотами Мирового й Граніта. Після поданого ракетного сигналу чоти Мирового й Граніта пішли в наступ, змусивши ворога прийняти оборону на вигідних для нього становищах. Поле ворожої оборони піддано мінометному обстрілові, після якого перейшов в атаку ст. булавний Бравлин, що сильним ударом ламає лінію ворожої оборони з північної сторони.

Бій тривав 4 години 30 хвилин. У висліді бою забито понад 40 енкаведистів. В тому числі 6-ох старшин та 27 сержантів. 9 большевиків – бійців захоплено в полон. Майже всі ворожі бійці зістали поранені, лишень з причин ночі невеликій ворожій частині вдалося втікти. Власних втрат було 4-ох вбитими та 3-ох раненими. Після закінчення бою вечером 22.XI.1944 р. загін відмашеровує в напрямку Сухий Верх, Вівнево. Рейдучи ведеться організаційну й пропагандивну роботу серед місцевого населення, яке захоплюється ідеєю боротьби за самостійність України.

З Вівнева загін через Дольськ, Коліно, Мокре перемашеровує в с. Красне, де затримується для довшого відпочинку й розвідки.

В терені, де пройшов загін та зводив бої, з початком місяця грудня ворог розпочав сильні облави, для чого кинув около 6 сотень пограничників НКВД. Для викриття місця постою повстанців НКВД використовує місцевих сексотів. Однак якихось успіхів згадані облави большевикам не принесли.

Дня 5.XII.1944 р. відділ ком. Бравлина відходить в с. Хомичово, Переруб. В с. Хомичово він нищить телефонний зв'язок, а в с. Переруб нищить шлюз "Переруб" і сільську управу.

З Красного загін відходить в пословські ліси й дня 7.XII.1944 р. підійшов до села Перехрестя, де містилася ворожа опорна точка в силі 25 людей. Булавний Бойовий дістає завдання знищити ворожу точку. Підтягнувши відділ в силі 40 людей до скрайніх хат, зненацька атакує точку. Ворог, що не сподівався нашого удару, в замішанні починає тікати. Бій триває 12 хвилин, у висліді якого забито 7 енкаведистів та 4-ох захоплено в полон. Здобуто 3 ППШ, 8 крісів, знищено трактор СТЗ.

12.XII.1944 р. розвідча чота під командуванням чотового Солов'я, переходячи через с. Лясковичі в формі бійців НКВД, захопила в полон голову сільської управи та 2-ох участкових поліцаїв.

15.XII.1944 р. через с. Потановичі загін відходить за Каролівський канал і затримується в с. Солови, звідки через Якшу–Кротово відходить до Новосілок, Молотковичівського району. У всіх селех, що через них проходить загін, переводяться віча.

Після переведеної розвідки ніччю з 18/19.XII.1944 р. загін розділюється на 6 оперативних груп, що атакують ворожі точки в с. Лясковичі, Достоєво, Дружиловичі, Кротово, Дубоє, де знищується 5 сільських управ, при чому забито 39 енкаведистів, в тому числі 6 лейтенантів і 2-ох капітанів, а також районового прокурора Молотковичівського району. Здобуто 12 ППШ, 9 СВТ, 9 пістолетів та 11 крісів. З Новосілок через Поріччя, де захоплено в полон при перемарші 2-ох енкаведистів, загін переходить до Ольшанки, Логішинського району.

19.XII.1944 р. на місці постою в с. Ольшанка загін заатаковує ворожа сотня. Після 7-ми хвилинної перестрілки сотня Хмари переходить в наступ відкидаючи ворога та переслідуючи його аж до с. Твардівка. В бою забито старшого лейтенанта НКВД та 2-ох рядових.

Досвідком 20.XII.1944 р. загін переходить до Бусси в районі Янів і звідси до Кміни в районі Телехани, тут зустрілись з ворожою розвідкою в силі 1-ї чоти. Вив'язується перестрілка, в якій забито лейтенанта, ком. взводу та 1-го бійця. Після цього загін через Глинне відходить до Гощі.

В цьому ж часі ворог, зосередивши один баталіон пограничників НКВД, дві сотні автоматчиків при піддержці 32*-ох танків розпочав переслідувати загін. До зустрічі прийшло ніччю 22.XII.1944 р. біля с. Гоща, але під прикриттям ночі з заатакування загін виходить не прийнявши бою. Оцінивши критичність ситуації, загін робить крутий маневр на захід, вриваючись в північну частину Дорогичинського району. Втрат загін не потерпів жадних. Зосереджені ворогом сили ведуть облави в лісних масивах Телеханського, Логішинського та північній частині Янівського району.

В міжчасі залишені в цьому терені дві деверсійно-розвідчі групи (в районі Телехани–Логішин) виконують свої оперативні завдання та, зорганізувавши дві боївки з місцевого населення, вертають на місце призначення. Обидві згадані диверсійні групи та зорганізовані боївки об'єднуються під командуванням ст. булавного Бравлина та роблять додатковий рейд по терені

---

* *Так у тексті. Певно має бути:* 3-2

Телеханського та Логішинського районів через с. Вигоноща, Соміно, Роздзяловичі, Валіще й інші. Закінчивши цей рейд відділ Бравлина долучує 1.І.1945 р. до загону. В свойому рейді вони знищують 17 енкаведистів, в тому числі 3-ох капітанів і 1-го молодшого лейтенанта.

Загін не прийнявши бою 22.XII.1944 р. відходить в район Дорогічин та задержується в с. Ополь в якому ліквідує голову сільської управи та 6 енкаведистів, після чого відходить в с. Дроботи. На постою в с. Дроботи виловлюється 4 урядовці, між ними начальника зв'язку другого рангу, партизана, ком. роти. Звідси загін вертає в Ратнівський район, де проводить різдвяні свята.

Ворог дальше проводить розшуки за відділами, що тривають аж до 6.І.1945 р. Загін ввесь час знаходиться в маневрі й впасти ворогові на сліди дуже тяжко.

6.І.1945 р. загін прибуває в с. Залухів, Ратнівського району й звідси на хуторі с. Велика Глуша, де пов'язавшись з сотнею булавного Яра, відсвятковує Різдво та готовиться до нового рейду.

Святкування Різдва проходить дуже скромно, а гостить постанців типова поліська хата, в якій відпочиває вояцтво згадуючи низку пригод, що мали їх в недавному рейді.

Відділ під командуванням булавного Яра в часі місяців листопада й грудня діє на теренах Кобриньщини, де нищить кілька станиць НКВД та ворожу адміністрацію, що дощенту грабувала населення. Невеликий пропагандивний рейд робить цей відділ в північну частину Кобриньщини.

Об'єднавшись разом, цілістю сил бригади починається новий рейд на північно-західне Полісся (Кобринь–Картуз-Береза) й 11.І.1945 р. бригада, рейдуючи, підходить під с. Вижично, в якому містилась станиця стрибків в силі 32-ох людей. Загони у вигляді НКВД входять до села та закликають до себе стрибків. Ком. Верховинець та ст. булавний Малий переводять перевірку документів у стрибків та справність зброї. Стрибків поставлено в лаву й ст. булавний Бравлин з своїми козаками в моменті перевірки проводить роззброєння стрибків. Всіх роззброєних стрибків запроваджено до с. Самари де зроблено віче на котрому на бажання населення, за знущання над ним, стрибків покарано смертю. При роззброєнні забрано 3 мадярських кулемети, 7 автоматів, 22 кріси та 1750 шт. автоматної й 1920 крісової амуніції.

Вечером загони відходять дальше на північ в Дивинський район, де 13.І.1945 р. зустрівшись з групою большевиків вив'я-

зується бій. Під прикриттям ночі загони відриваються від бою й відходять дальше в наміченому напрямку.

14.І.1945 р. загони задержують в с. Добре, Антопольського району. Тут повстанці зустрічають хоч скромно, але гаряче Новий Рік – надію нових переможних боїв в 1945 р. На відміну в цей день з харчових запасів бригади видано для козаків мед, цукор, консерви та білий хліб. Цілий день повстанці проводять на веселій розмові з населенням.

В год. 9.30 вечером біля села заторохкотів віз. Вислана стежа повідомила, що західньою стороною підсуваються червоні. Заряджено алярм та розташовано оборону. Ворог після бою 13.І.1945 р. цілий час вів розшуки за нашими частинами й стежі, що підсунулися для контролі села, наїхали на нашу заставу, натиск ворожих стеж відбито. На голос стрілів та ворожі сигнали ракет через дві години прибула большевикам поміч з Дивина та Антополя. Почався сильний нічний наступ. Ворожі атаки зістали відбиті й відділи відмашеровують дальше в напрямку Королівського каналу. На віддалі 3-ох км від села знову зустріч з ворогом, що йшов на допомогу до місця недавнього бою. Тут заатакований ворог панічно розбігається й відділи відмашеровують дальше під прикриттям ночі. Перейшовши через села (1 і 2), затримуємося на хуторі Галик біля Королівського каналу й тут перебуваємо продовж 15 і 16 січня.

15.І.1945 р. чоти розходяться вечером по селах Дорогічинського району де переводяться гутірки з населенням та роздається їм літературу. Населення переконавшись, що в села прибули повстанці, тепло зустрічають їх та приймають всім чим багата поліська хата.

Вечером 16.І.1945 р. на місці постою на хуторі Галик о год. 10.20 нас заатаковує з західної сторони сотня енкаведистів. Знову починається бій в якому сотня ком. Хмари переходить в наступ і відкидає ворога з хутора. Ворог при втечі залишає міномет та запасні міни. Стягнувши відділи з становищ, під прикриттям ночі відходимо дальше на північний схід. Сніг, що впав 15.І, деконспірує наші сліди, тому другу сотню вислано в напрямку на південь, що затримується на хуторах с. Сваринь, а з першою сотнею відходжу на хуторі с. Ляховичі, Дорогічинського району де затримуємось досвітком 16 січня.

Ранком червоні, натрапивши на наші сліди, йдуть за нами й силою 3-ох сотень заатаковують нас на хуторах. Тому, що терен для прийняття бою був для нас не сприятливий, стримуючи ворожий наступ відходжу в сваринський ліс. У відступі з нашої сторони

падає ройовий Степовий та 3-ох козаків. Цілий день машеруємо лісом і під вечір, з'єднавшись з другою сотнею, затримуємось на хуторах с. Ветли, Любешівського району де ворог стративши наші сліди в лісі дальше нас не переслідує. В цьому ж часі для унеможливлення нашого дальшого проникання на північ енкаведе ставить сильні запорні застави на Королівському каналі. Відпочивши на хуторах с. Сваринь, відходимо під Велику Глушу цього ж району, куди стягаю й третю сотню. Тут, перевівши реорганізацію та впорядкувавши підрозділи, рішаю просмикнутися через Любешівський район на схід, звідки можна було б свобідно дістатися в північну частину Пінської округи де був намічений терен дій для частини відділів.

В терені дій бригади на північнім Поліссі розпочинаються сильні облави. Ворог всіма силами намагається викрити та знищити тут повстанські загони. 21.I.1945 р. прибуваємо на хуторі с. Ворокомлє, де по донесенні місцевого сексота кватеруючу другу сотню заатаковують червоні силою 150 людей. Кватеруюча сотня зайняла оборону від краю хуторів і стримала ворожий наступ. В цьому ж часі кидаємо на правий ворожий фланг для заатакування з крила й тилу третю сотню, яка несподівано заатаковує ворога та ломить його лінію наступу. Ворог втікає з поля бою залишаючи 11 вбитих та 6 ранених дістається в полон. З нашої сторони гине чотовий ст. вістун Трутько та 2-ох козаків. В цьому ж часі на терені Любешівського району ворожий натиск є менший ніж в теренах дій бригади, тому на місяць лютий затримуюсь з відділами для відпочинку, перешколення та заміни вираду.

Дня 10 лютого 1945 р. на місці постою в лісі біля Білого озера Любешівського району, по донесенні місцевого сексота, нас заатаковує дві ворожих сотні. Перша моя сотня займає оборону й після 15-ти хвилинного бою переходить в наступ відкидаючи ворога з його становищ, причому розбиває його на дві групи. Розігнаний ворог, зібравшись при помочі ракетних сигналів, заатаковує нас вдруге. Відбивши й цю атаку відмашеровуємо в глуб лісу. Ворог, натрапивши на наші сліди, йде за нами далі й заатаковує нас на короткому відпочинку у віддалі 10 км від місця постою. Бій почався на сумерку. Ворожий наступ відбито й ще цієї ж ночі переходимо на правий беріг ріки Прип'ять. Тут цілість розподіляю на дві групи для улегшення маневру й сам відходжу в ліс Кримно.

Дня 17.II.1945 р. о год. 13.30 нас заатаковує ворожа облава, що проходила в цей час і натрапила на наші сліди. Під прикрит-

тям дерев ворог підповз аж до самих стійок і відкрив дуже сильний вогонь, з місця перейшовши в атаку. Сили ворога виносили понад 200 пограничників НКВД. Тому, що наступ був несподіваний, оборону зайняла тільки одна чота та почот. Інші дві чоті стративши зв'язок вицофалися з поля бою не стримавши наказу.

Частина, що враз зі мною знаходились в обороні, зістала заатакована вдруге з флангу де зломано наш опір. В цьому бою з нашої сторони падають вбитими сотенний Бравлин, чотові Граніт і Бойовий, ст. вістун Дорошенко, секретар Малий та 18 козаків. Втрати ворога 28 вбитих.

Після невдачного бою стягаю решту сотні та поповнюю її силами 2-ої й 3-ої в тракті чого з 3-ох сотень організую 2 – перша під командуванням хорунжого Хмари й друга під командуванням ст. вістуна Мирового. Дня 11 березня тимчасово командування бригадою перебирає хорунжий Хмара.

До відділу вдирається тиф, де одночасно хворіє біля 40 повстанців, яких 18 березня 1945 р. на хуторах с. Сушично Камінь-Каширського району заатаковує 180 пограничників НКВД, жертвою чого падає 18 повстанців, в тому числі ст. булавний Степовий – вишкільний бригади.

З днем 5 квітня 1945 р. командиром бригади зістає призначений підхорунжий Тигр – молодий, мало загартований, мало приготований до боротьби в совєтській дійсності. Через брак контролю внутрі бригади поширюється ворожа агентура, що вносить розклад та підриває міць бригади. Через донесення агентів в ніч з 20 на 21 червня 1945 р. ворог, стягнувши около тисячі пограничників НКВД, заатаковує табір. В раптовому наскоку гине командир Тигр, сотенний Мировий, чотові Медвідь, Мовчко та 24 козаків. Військо, що оцілілo від погрому в цей час, підпорядковується провідникам теренів Берестейської організаційної округи – Олександрові та Гаєві[1].

Загальний стан бригади – 322 особи

Продовж існування бригади:

Згинуло в боях	134	осіб
Умерло від поранень	21	"
Звільнено по хворобі	18	"
Пропало безвісті	14	"
Дезертирувало	16	"
Знищено агентурою	47	"
Покарано через ВПС	19	"

Передано орг. чинникам		53	"
	разом	322	осіб

ЦДАВО, ф. 3836, оп. 1, спр. 197, арк. 215-217. Копія.

1 Микола П'ятигорик – "Віктор", "Гай", "Православний" (–1946). У 1944–1945 рр. – кер. інтенданського відділу ЗГ "33" ("Завихост"). У 1945–1946 рр. реф. СБ, пров. Берестейської окр. ("III"). Поручник СБ від 22.I.1948 р.

№ 196
ЗВІТ ДІЯЛЬНОСТІ БРИГАДИ "СОБОРНА УКРАЇНА"

[Вересень] 1945 р.

БРИГАДА "СОБОРНА УКРАЇНА"

Бригаду "Соборна Україна" організує командир бувшої сотні "0222" хорунжий Ромб (Кубік) на терені Ковельського та Камінь-Каширського районів. Формування відділів проходить в місяцях серпні та вересні 1944 р. Загальний стан бригади на день організації виносить 218 стрільців, що становлять такі відділи:

а) Перша сотня під командуванням булавного Дубового в силі 75 стрільців.

б) Друга сотня під командуванням ст. булавного Залізного[1] в силі 70 стрільців.

в) Третій відділ під командуванням ст. булавного Яструба в силі 58 стрільців.

г) ДВ група під командуванням булавного Комара в силі 14 стрільців.

Підготовка та основне перешколення відділів проходить в місяцях серпні, вересні та жовтні. Одночасно від початку своєї організації відділи ведуть затяжну боротьбу з ворогом.

Дня 10.VIII.1944 р. в с. Яйно Камінь-Каширського району, чота під командуванням ст. булавного Дубового провела політроботу з відділом червоноармійців в силі 16 осіб. В с. Верхи цього ж району роззброєно лейтенанта, а в с. Сушично 2-ох червоноармійців.

24.VIII.1944 р. цей сам відділ наскочив на ворожий аеродром в с. Верхи. Забрано 15 крісів, 1 ППШ, 1 кулемет, 3 далековиди, 15 компасів, 50000 шт. крісової амуніції, 2000 шт. крупнокаліберної, 1 ракетник, 15 ракет і 200 л оливи.

26.VIII.1944 р. підвідділ під командуванням ст. булавного

Залізного затримав харчову валку де забрав 19 ц жита й 9 ц муки. Червоноармійців роззброєно та відпущено.

1.IX.1944 р. підвідділ під командуванням булавного Лева знищив станиці НКВД в с. Кричевичі та Несухоїжи Ковельського району. 3-ох енкаведистів забито, а 1-го роззброєно. Здобуто 3 ППШ, 1 кріс, одяг та взуття. Власні втрати 1 легко ранений.

7.IX.1944 р. поручник Чутка з групою повстанців зробив наскок на радіоточку в с. Несухоїжи. Забрано радіоапарат, 4 кріси, одяг та взуття.

3.IX.1944 р. підвідділ під командуванням булавного Дубового знищив станицю енкаведистів в с. Городище Ковельського району. Забито 5 енкаведистів. Здобуто 4 ППШ, 1 кріс, 2000 шт. амуніції крісової й 10 гранат.

19.IX.1944 р. підвідділ під командуванням ст. вістуна Комара в с. Скулин роззброїв червоноармійців, що охороняли сіно. Забрано 4 кріси, а червоноармійців відпущено.

25.IX.1944 р. відділ під командуванням булавного Хмари співдією з чотою булавного Тигра, зробив наскок на тимчасово приміщений район в с. Велимче. Ворожі сили 40 енкаведистів та персонал районового управління.

Наступом, що розпочався в год. 7.30, після 2-ох годинного бою захоплено село. У висліді бою забито 18 бійців, в тому числі 2 секретарі райкому КП(б)У, голову району, прокурора, 3-ох лейтенантів НКВД. Захоплено в полон 13 енкаведистів в тому числі молодшого лейтенанта НКГБ. Здобуто: 1 ППД, 4 ППШ, 20 крісів, 1 ППС. Власні втрати 1 вбитий, 1 ранений.

9.X.1944 р. розвідка із відділу Яструба стрінувшись з пограничниками в с. Качин, вив'язала бій в якому 1 забито та 2-ох поранено.

10.IX.1944 р. розвідка з відділу Залізного зустрілась з пограничниками в с. Сушично. Пограничники відкрили вогонь, а козаки залягли й почали відбиватись. 2-ох пограничників вбито, а 2-ох поранено. Здобуто 1 кріс.

12.X.1944 р. знищено мости на трактах Камінь-Каширськ–Олексіївка, К[амінь-]К[аширськ]–Раків Ліс, К[амінь-]К[аширськ]–Нуйно та 5 км телефонічної лінії по дорогах Камінь-Каширськ–Верхи.

13.X.1944 р. рій під командуванням ст. булавного Тигра в с. Доротичах Ковельського району роззброїв 2-ох лейтенантів райвоєнкомату та голову сільради, якого за співпрацю з НКВД розстріляно. Забрано 3 ППШ.

13.X.1944 р. знищено міст на річці Турія в с. Несухоїжи.

29.XI.1944 р. чота під командуванням хорунжого Ромба зробила наскок на радіоточку біля с. Горне. Захоплено 1 американський радіоапарат враз з всіма технічними приладдями. Здобуто 1 автокулемет, 1 ДП, 4 ППШ, 4 кріси, 1500 шт. амуніції крісової, 2 палатки.

31.XII.1944 р. обстріляно пункти м. Ковель, станцію Вжоси, м. Камінь-Каширськ, с. Сушично, Несухоїжи, Кримно.

2.I.1945 р. чота під командуванням ст. булавного Тигра в засідці по шосі Ковель–Береcть-Л[итовський] знищила ворожу автомашину. Втрати ворога 1 вбитий. Здобуто 1 револьвер “Наган”, 50 кг паперу й 3 палатки.

20.II.1945 р. чота під командуванням хорунжого Ромба звела бій на хуторах Лапні Ковельського району з групою пограничників в силі 12 бійців. Бій тривав 4 години, в висліді якого ворог зістав цілковито знищений. Здобуто: 6 ППШ, 2 ДП, 4 кріси, 2 пістолі. Власні втрати 2-ох вбитих.

Ніччю з 10–11.IV.1945 р. ворог підготовив облаву на скулинський ліс, що в ньому знаходився відділ “3342” під командуванням ст. булавного Залізного. Ворог діяв групами по одній чоті. У вихіднім маневрі відділ зустрівся з одною з груп де вступив у бій. У висліді бою забито 4-ох пограничників, 1-го ранено, 1-го зловлено живим. Здобуто 4 ППШ, 11 магазинків до чеського кулемета й 4 палатки.

12.IV.1945 р. ДВ група “Дяченко” в зустрічнім бою з пограничниками в скулинському лісі знищила 3-ох ворожих бійців.

10.V.1945 р. на заложену міну по залізниці Ковель–Повурськ наїхав бронепотяг. Вибух міни знищив машину.

15.V.1945 р. ДВ група “Дяченко II” в с. Колодниця знищила голову сільради, що співпрацював з НКВД. Забрано 1 кріс.

18.V.1945 р. ця сама група заложила міну по залізниці Ковель–Сарни на котру увійшла ворожа стежа силою 8 бійців, при зриві міни ворога цілковито знищено.

19.V.1945 р. ДВ група “Дяченко I” наскоком на радіоточку в с. Несухоїжи знищила керівника точки та 2-ох стрибків.

8.VI.1945 р. ДВ “Дяченко I” знищила 2-ох лейтенантів НКГБ та 2-ох стрибків в с. Шкроби. Здобуто 1 ДП, 2 ППШ.

10.VI.1945 р. ДВ група “Дяченко II” в засідці по шосі Ковель–Береcть-Л[итовський] знищила 2 ворожих автомашини, полковника НКВД враз з сімйою та 4 службовців (сексотів) Любешівського району. Загальні втрати ворога 8 вбитих, 1 ранений. Здобуто 2 ППШ, 2 “Нагани”.

В ніч з 14 на 15.VI.1945 р. на заложену міну Ковель–Сарни

в'їхав потяг. При зриві міни знищено машину, 2 вагони, вбито машиніста та 2-ох помічників.

26.VII.1945 р. рій з відділу "3343" зробив засідку по шосі Ковель–Бересть-Л[итовський]. В засідку в'їхало 3-ох большевиків, котрих роззброєно. Забрано одну фіру німецького майна та 3 коні.

2.VIII.1945 р. по шляху Карпилівка–Верхи ст. булавний Дубовий розположив чоту в засідці. В засідку в'їхали пограничники, що робили облаву в карпилівському лісі. Забито 6 пограничників та звільнено власних 2-ох зв'язківців, що попали в полон. Здобуто: 2 пароконних фірі, 1 кулемет.

18.VIII.1945 р. відділ "3343" під командуванням ст. булавного Дубового зробив наскок на станицю стрибків в с. Велимче. Сили ворога 30 бійців. Після 12-ти хвилинного бою станицю захоплено. Забито коменданта станиці та 1-го стрибка. Здобуто 1 автомат, 1 кріс. Власні втрати 1 вбитий.

В ніч з 27–28.VIII.1945 р. чота з відділу "3343" та ДВ група "Дяченко II" під командуванням булавного Маяка зробили наскок на стрибків в с. Буцинь Седлищанського району. Сили ворога 43 бійці, власні 30 стрільців. Забито 2-ох стрибків та 1-го поранено. Здобуто 1 кулемет ДП, 1 автомат та 19 крісів.

31.VIII.1945 р. ДВ група "Дяченко І" зробила наскок на пограничників в силі 30 бійців, що знаходились в с. Несухоїжи. Бій тривав 10 хвилин, після чого група відійшла. Забито 2-ох пограничників та 1-го поранено. Здобуто 1 кулемет ДП, 1 автомат.

3.IX.1945 р. чота під командуванням ст. булавного Дубового зробила засідку біля с. Карпилівка. В засідку в'їхало 3-ох бувших червоних партизанів, котрих побито на місці.

13.IX.1945 р. ДВ група "Дяченко" під командуванням вістуна Кубуся зробила наскок на станицю стрибків в с. Поступель Ратнівського району. Сили ворога 10 бійців. Ворог здався без бою. Роззброєних стрибків відпущено, а 1-го повішено й заміновано. На другий день енкаведисти прибули до села та почали знімати повішеного, від вибуху міни загинуло 9 енкаведистів та кількох поранено. Забрано 10 крісів.

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 91а, арк. 3-4. Копія.

1 Матвій Ісюк – "Залізний". У 1944–1945 рр. – к-р сотні бригади "Соборна Україна". Старший булавний УПА.

№ 197-204
ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНІ ЗВІТИ ТА ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЗАГИБЛИХ

[Листопад] 1944 р. – травень 1946 р.

№ 197
ОГЛЯДИ ПОДІЙ ТА ОПИСИ БОЇВ УПА І ВОП

[Листопад] 1944 р.

ЗВІТ
за м-ць IX-X-XI-1944

II. Огляд терену н[-район] – Колки

В днях від 1.IX по 14.IX більшовики в кількости 150 осіб, розбившись по групках від 20-40 осіб, робили розшуки в районах Стидинь, Деражне і Цумань, де кілька разів наскочили на місцеві групи ВОП-у. В сутичках впало 4 козаки СБ: в тому числі козак Шарлота розірвав себе гранатою; козак Артем вистріляв усі набої, забивши при тому трьох більшовиків і дострілився. Під час більшовицького рейду зловлено було 17 осіб цивільного населення та знищено три господарства.

В днях від 16-22.IX більшовики переводили вивозку населення в Сибір: вивезено 18 родин. 9 родин призначених до вивозу втікло. При вивозці сконфісковано 23 господарства, з того три цілком спалено.

В днях від 19 до 24.IX більшовицькі війська закватирувалися в кількості около 1500 осіб в селах районів Колки, Ківерці та Цумань. Спеціяльних акцій не переводили. Постій їх тривав около двох тижнів, після чого роз'їхались по групах в різні сторони, в більшій частині на фронт.

В днях від 18 до 28.IX більшовики, робили акції на цуманський ліс, де була кілька разів стріча з відділами УПА [та] ВОП-у, в результаті чого згинув один козак з ВОП-у та двох козаків із загону Галайди. Зі сторони ворога було 12 жертв, при тому здобуто один кулемет. В той же час в р-ні Степань більшовики роби-

Большевицькі людолови. Дереворит Н. Хасевича

ли акцію ловлення дівчат на роботу. Зловили всього три дівчини, одну вбили, одну ранили. Під час контролі лісу більшовики вбили одного козака зі сотні Сома та замордували дві родини в хатах під лісом. В р-ні Ківерці та Колки проводили червоні кілька разів невеликі акції, але без результатів, зловлено лише кілька чоловік цивільного населення.

В днях від 1 до 10.Х більшовики, зтягнувшись зі Степаня, Деражного і Гараймівки в кількості около 120 осіб, провели акцію на стидинсько-мицький ліс, де наскочили на місцевий ВОП. Наскочення було так нагле, що не вспіли прийняти бою і ВОП вицофався. Тоді ранено три стрільці. Не знайшовши нічого в лісі, кілька день підряд робили засідки біля сіл Гутвин, Тростянець, Яполоть, Вілька, Жалин і Збуж. Тоді вбили одного селянина, зловили десять і дві санітарки та райпровідника Могилу. Після того відправились в Деражне. В тих саме днях більшовики в кількости 150 чол. перевели акцію на Дераженський і Цуманський р-ни. Вони були стягнені з Клеваня. Під час акцій зловлено було цивільних людей двох, одного козака з відділу “Острого” і одного вбито біля села Скрегитівки.

3.Х більшовики зробили великий наскок на с. Постійно, де зловлено около 40 осіб цивільного населення і згинув сл. п. Самсон, козак від нього ранений. Біля с. Гараймівка більш[овики] зловили одного зв’язкового і наскочили на ВОП. Жертв з нашої сторони не було. Нашими був забитий зрадник зі зв’язку Буяна – Мироньо, який вів більшовиків.

В рай[онах] Колки та Ківерці в час від 1-10.Х більшовики обмежувалися лише кількома засідками, які їм цілком не вдались та частими виїздами на грабунок сіл, та стягання поставки.

5.Х ВОП р-ну Степань зробив засідку на НКВД-истів біля с. Вербче, де двох тяжко ранених і трох вбитих; здобуто фінку та кілька крісів. Більшовики на другий день, взявши більшу силу, спалили кілька будинків, біля яких була засідка. Кілька день пізніше більшовики окружили вночі села Сварині, Полиці, Городець та Веретено, зловивши кілька десятків старих громадян та награбивши різного майна. Це все відправили в Рафалівку, де протягом десять днів заставляли людей різать дрова.

Дня 7.Х в с. Іванчи арештовано більшовиками сім’ю рай[онового] пров. Богдана та знищено і спалено господарку.

14.Х червоні переїзджаючи з Деражна через села Тростянець, Золотолин, Великий Мицьк та Стидині, вбили одного козака, одного ранили і п’ять зловили (в тому числі одного станичного з цих сіл). Вертаючи назад, наскочили на засідку ВОП-у і лишивши

на полі бою сім трупів, вернули назад в Стидині. 16.X в зв'язку з повищим, арештували кілька осіб в с. Майдані та спалили одне господарство, після чого відійшли до Деражного.

В тих самих днях переводили розшуки в селах Цуманського р-ну, але без результату.

В днях від 16 до 30.X більшовики перевели випадові акції на села Стидинського і Дераженського районів. Наслідки: зловили кілька селян, в тому числі станичного, вбили двох молодих хлопців і одного ранили.

Хотіли забрати дві родини, але вони повтікали, крім старого дяді, що не міг втікти. Його забили, а господарство спалили. ВОП Дераженського р-ну зробив засідку біля с. Майдан і угробив заступника рай[онового] голови, голову райспоживспілки та одного НКВД-иста. Здобуто дві фінки і два пістолі. Больш[овики], вертаючи через с. Бичаль, забрали 9 дівчат.

Від половини цього місяця аж до кінця по цілій Цуманщині переходила акція, в якій згинув один кущевий та чотовий з УПА. Після цього червоні опустили кілька пунктів, в яких довший час перебували. В Колківському р-ні в другій половині цього місяця також около 150 червоних провели перевірку сіл та частинно лісу, але без результатів. Група ВОП-у переловила 5 більшовиків та перевіривши їх, пустила. Перепровадила також кілька засідок, в яких знищено 7 НКВД-истів, 16 поранено та здобуто кілька кавалків зброї.

З дня 24-25.X в с. Бутейках червоні в кількости около сотні наскочили на групу ВОП-у, при якій був рай[оновий] провідник Богдан. Зав'язався бій і тут згинув рай[оновий] пров. Степанського р-ну, та один козак був ранений. Більшовиків було 5 вбитих і кілька ранених. Того самого дня ВОП знищив міст на тракті Рафалівка–Степанська Гута та підмінував дорогу. Дві більшовицькі машини наскочили на міни і одна з них розбилась на знищеному мості, а друга полетіла в повітря.

Протягом цього м-ця групи ВОП-ів по всіх районах н-ну (крім Ківерець, бо там ВОП-у немає) робили часті засідки на НКВД, нищили мости в терені, телефонічні лінії та завалювали лісні дороги. Переведене кількаразове розкидання та розклеювання кличів і летючок. Після цього більшовики старались пояснити на зібраннях, що не робить це УПА, а поодинокі громадяни сіл. В цілому терені протягом жовтня червоні банди займалися головно грабунком населення.

Дня 1.X в с. Полицях червоні провели зібрання. Користаючи з наявності людей вибрали 15 дівчат і арештованим порядком попровадили в Рафалівку.

Дня 3.XI червоні в кількості 40 чол. наскочили на хутір Залісся, біля с. Вербче, де була розташована чота УПА з загону Ярка та кількох людей із сітки. Прийняли бій, в якому впало наших двох козаків з ВОП-у, рай[оновий] пропагандист Левадний і рай[оновий] юнак. Дня 4.XI в м. Степані зловлено кущевого Марка.

Дня 2.XI червоні в кількості двох сотень приїхали вночі з Рівного, окружили с. Жалин Стидинського р-ну та над ранком перевели генеральні розшуки по всіх будинках, зловивши при цому двох козаків з відділу Галайди.

Дня 10.XI більшовики в силі двох сотень провадили акцію по лісі Майдан–Гутвин. Тут було наших дві чоти УПА Галайди і група ВОП-у Ударного. Більшовики окружили ліс і в год. 1-ій дня почали наступ. Наші були змушені зайняти круглу оборону і боронитися на віддалі 50-100 м аж до ночі. Вночі організували клиновий прорив, який цілком вдався. Під час цього бою були жертви з нашої сторони – два ройових, кулеметчик та 5 козаків ВОП-у, з відділу Галайди – вбито 4 козаки, а 3-ох здались живими. У більшовиків – 26 вбитих та чимало ранених (точно невідомо). Червоні лежали на становищах аж до ранку, а рано, провіривши поле бою, пішли в с. Жалин і Збуж. В Жалині заатакували н-го ком[енданта] Прозорого, який сам себе застрілив, а від господарчої референтури друг Грім та один козак здались живими (Грім за три тижні вернувсь, ніби втік; ведеться слідство).

В днях 12-13-14-15.XI червоні переводили акцію по всіх селах Стидинщини, під час якої зловили тільки трьох підлітків. По дорозі біля с. Перетоків зустріли священника, що віз поставку, отже збіжжя забрали, а священника замордували.

Дня 13.XI червоні в кількості понад 100 осіб окружили с. Городець і затримали 80 осіб цивільного населення: з того 30 осіб пустили, а решту затримали. Це були переважно родини повтанців. В першій половині цього м-ця вони переводили ще декілька розшукуючих акцій по р-нах Цумань та Колки, але тут тільки пограбували та зловили кілька людей цивільних.

В районі Ківерці новозорганізований в р-ні актив почав свою діяльність, яка заключалась в нав'язанню зв'язків, відшуканню людей та організуванню орг. сітки. Більшовики зробили декілька налетів на цю невеличку групу і тут впав рай[оновий] провідник.

В днях від 16-23.XI групи ВОП-у перевели кілька успішних операцій в р-ні Цумань: роззброїли 15 стрибків у с. Берестяни, зловили двох НКВД-истів, здобули зброю та одяг. В с. Журавичі та ще [в] одному з сіл роззброєно стрибків та вбито трьох енкаведистів, і так – знищено три пункти стрибків та здобуто разом 34 кріси.

В одному з сіл Колківського р-ну сексот повів більшовиків у осницький ліс на місце постою місцевого ВОП-у. Від несподіваного наскоку згинуло чотири козаки і трьох ранено та втрачено сім кавалків зброї. Два дні пізніше ВОП зробив засідку біля Стира, кудою проїзджали більшовики. Зав'язався бій, причому вбито сім більшовиків та тринадцять втоплено, здобуто тринадцять кусків зброї, одяг тощо.

Дня 20.XI червоні в кількості 60 чол. пішли на осовицький ліс Степанського р-ну. Тут натрапили на пункт зв'язку і замордували двох зв'язкових. Місцева група ВОП-у зробила засідку біля села Іванчі та проходячу групу більшовиків розігнала, залишивши на полі бою п'ять більшовиків. Почувши бій більшовики підійшли з Рафалівки на поміч. Тут згинуло наших двох і чотирьох ранено, а більшовиків ще шість було ранених.

Дня 20-29.XI щоденно приїзджали більшовики грабити сіно на хутора Злазьно. Місцева група ВОП-у та чота Ярка з групою Чапаєва зробили на них наскок. Шість більшовиків зловлено живими, кілька вбито, понад десять ранено, а решта в паніці розбіглась. З нашої сторони впав сл. п. Чапаєв та ще один козак і було двох ранених.

В інших теренах без спеціяльних змін.

Огляд терену – н-район Столин

В перших днях вересня велика кількість червоних була розташована в селех Рафалівського району (в шістьох селах начислювалося около 700 чол.).

6 і 7.IX окружили місцеву групу ВОП-у і зав'язався дуже нерівний і нещасливий бій. Впала ціла чота козаків та зловили чотового, якого за кілька днів пізніше повісили. Втрачено три кулемети та дещо з амуніції. Зі сторони червоних було вбито понад двадцять та багато ранених.

Ціла акція тривала до 16.IX. В ній згинув заступник рай[онового] ком[енданта] СБ Дзвін, розвідчиця СБ Оксана (зловлена), одна санітарка. Зловили рай[онового] пропагандиста, який потім пішов на услуги червоним. Крім того згинув ком[андир] ВОП-у Шпак та трьох козаків. В зв'язку з тим ціла друга половина місяця в цьому р-ні провелась на організуванні нового орг. апарату. Організовано наново ВОП в числі чоти, який в короткому часі (до кінця вересня) зріс до 50 чол. коштом роззброєння 22 стрибків в с. Великому Желуцьку. В днях 21-23.IX роззброєно сім телефоністів, де забрано один кулемет та п'ять крісів.

В районі Володимирець червоні переводили наскокові акції на місцеву групу СБ (ВОП не був організований) в днях від 2 до 12.IX. Тоді було спалено 40 хат в с. Половля. В цьому селі ми ліквідували перед тим головного сексота (районового). Мимо всього зі сторони нашої жертв не було, крім кількох цивільних громадян.

Дня 13.IX відділ УПА Сіромахи[1] зробив засідку біля с. Зульня, де було розбито авто більшовиків числом дев'ятнадцять осіб. Червоним надійшла поміч, наші відступили. В бою згинуло п'ять козаків з відділу і було трьох ранених. Більшовики спалили два господарства, взяли кількох людей та дівчат.

В селах В. Цепцевичах, Теклівка, Кідри та Дубівка червоні розташувались. Тут зловлено около тридцять чоловік цивільного населення, пограблено та знищено сім господарств. Більше до кінця вересня в р-ні Володимирець нічого не зроблено. Новоорганізований ВОП 23.IX зробив засідку на червоних біля с. Кідер. Червоні були розбиті (їх було до 30) і лишили трьох вбитими та кілька ранених. З нашої сторони жертв не було, здобуто кілька крісів.

В р-ні Дубровиця протягом вересня великих акцій не було, робили кілька випадів на села Орвяниця, Кураж, Крупове, Сохи і Працуки. Тоді згинув рай[оновий] господарчий Хома та двох козаків ВОП-у. Арештовано кілька наших дівчат, з яких трьох засуджено по десять років. Місцевим ВОП-ом було роззброєно телефоністів у с. Залішани і зловлено 16.IX чотирьох НКВД-истів. В с. Кураж червоні спалили вісім господарств та забрали кілька родин, яких потім випущено.

В р-ні Висоцьк червоні не проявляли цілком активности по виловлюванню нас, лише обмежувались грабленням населення. Місцевим ВОП-ом було зловлено в селі Заморочені 7.IX десять більшовицьких розвідчиків, здобуто дев'ять крісів і два пістолі. Протягом місяця в головному зконтактовувалось провід та організовувалось ВОП. Жодних інших робіт не проявлялось, тільки червоні 16.IX відкрили один магазин зерна, якого зрадив господар. В двох інших районах не проводилось нічого спеціяльного тому, що цей терен був досі нами не опанований.

В днях від 1 до 8.X червоні, стягнувшись з Рафалівки та Маневич, перевели рейд по селах Мумчичі, Серхів, Галузія і Озірце, щоб стягнути поставку. По ночах часто робили засідки, але ніхто не впав. Установили машину до молотівні збіжжя поляків, але група ВОП-у забрала машину і так лишилося аж досі.

Дня 6.X групка червоних – 35 чол. вискочила на хуторі В. Цепцевич, Володимирецького р-ну. Тут зловили станичного,

вбили козака з відділу Кори та поранили одного дядька. Спаливши хату на Теклівських хуторах, від'їхали до Володимирця.

Дня 4.X група червоних числом до 70 чол. провели рейд по селах Крупове, Залішани, Кривиця та Литвиця, щоб стягнути поставку. Пограбивши селян, 8.X від'їхали до Дубровиці.

Дня 6.X група червоних числом около 100 осіб наскочила на село Сохи, де пограбили селян, спалили десять господарств, забрали сім дівчат та відправились через Бережницю на Дубровицю. По дорозі в Бережниці розвернули могилу.

Дня 11.X сотня червоних окружила с. Довговолю, де спалили одну хату і зловили дев'ять дівчат. 12.X червоні в кількости 16 осіб під нашою маркою підійшли під с. Острівці, де вдалося їм зловити чотового із загону Кори Бодрика, станичного і одну дівчину.

13.X група червоних (20 осіб) пішла під нашою маркою на Теклівський хутір, старалася знайти зв'язок, що їм не вдалося. Проходячи повз хату, де було 4-ох наших людей, кинули гранату, від якої згинуло двох, а одного зловили живим. Цього ж дня в Бережниці зловили станичного та замордували одного господаря. Дня 17.X станичному вдалось втікти із фінкою з Дубровиці.

Дня 16-23.X більшовики робили засідки в селах: Желуцьк, Чудлі, Бабці, Сопачів (Раф[алівський] р-н), Рудні, Кураші та Залішани Дубровицького р-ну. Засідки не дали жодних результатів.

Дня 24.X виловили всю молодь та дівчат в с. Бересті. Дня [16].X в с. Вичавка більшовики в числі 40 осіб збирали поставку. Чота Ярка та місцевий ВОП, зробивши засідку, розігнали більшовиків, які в паніці повтікали, залишивши зібране зерно. Наші зерно забрали.

Дня 23.X сотня Ярка та місцевий ВОП зробили наступ на с. Серники, Висоцького р-ну. Більшовики, почувши про наступ, втікли в с. Погость, залишивши канцелярію та все зібране збіжжя. Працівники СБ того ж р-ну забрали молочарню в селі Тимень. День пізніше було роззброєно десять осіб – стрибків в с. Озерок, голову села, який був в червоних партизанах зліквідовано, решта пущена живими.

В днях 27-29.X більшовики проводили ряд засідок в селах Дубровицького та Рафалівського р-нів, результатом чого зловлено рай[онового] ком[енданта] Підкову, одного станичного та чотири дівчини. Дня 27.X невелика група червоних наскочила в лісі біля с. Крупове на вишкільну групу УПА відділу Ярка, результатом чого зловили одного козака.

Боїв більшого характеру не було, лише дня 29.X була невеличка сутичка з більшовиками в с. Білашах, де згинув один козак

ВОП-у, а з більшовицької сторони одна жертва та п'ять ранених. Рай[оновий] пров. Володимирецького р-ну зількома козаками ВОП-у наткнувся на більшовиків в с. Андруга, де, забивши трьох більшовиків, відступив, при чому був ранений один козак з ВОП-у. Дня 28.Х опер[ативна] група СБ переловила при зустрічі з червоними біля Воронок, Володимирецького р-ну одну розвідчицю та вбито трьох НКВД-истів.

Дня 1.Х[І] червоні в кількості 60 чол. вскочили в с. Зульня, Володимирецького р-ну, де зловили три дівчини, пограбили трьох господарів та спалили два господарства і від'їхали в с. В. Цепцевичі. У В. Цепцевичах пробули два дні, збирали сходини та збирали поставку. При тому забрано трьох стариків і дві жінки, яких потім випущено.

Дня 2.ХІ група нашого зв'язку зловила в с. Нетреба, Володимирецького р-ну одного НКВД-иста, а другий втік, слідом чого приїхали з Антонівки і Бережниці около 120 червоних, понабивали кількох людей, пограбили і від'їхали назад.

3.ХІ прибуло 70 чол. червоних в с. Мумчиці, Рафалівського р-ну. Побачивши багато слідів піхоти та кінноти (бандеровцов), не зробивши нічого, вицофалися назад.

Дня 3.ХІ в с. Серхів, Раф[алівського] р-ну червоні в кількості 30 чол. привезли машину до молотіння польського збіжжя. Група ВОП-у пішла унеможливити це. Прийшовши, не застали вже червоних, лише забрали машину.

Дня 6.ХІ червоні в кількості 120 люда приїхали на Кідри, Володи[мирецького] р-ну, де застали опер[ативну] групу СБ. Після перестрілки спалили три господарства, арештовано два гром[адянина]. Жертви з нашої сторони – один козак, зі сторони червоних – три.

Дня 7.ХІ червоні в кількості 50 осіб вскочили в с. Залішани, Дубровицького р-ну, де обстріляли місцевий актив та ранили одного козака СБ.

Дня 8.ХІ під вечір група червоних в кількості 60 чол. появилася в с. Пузня, Висоцького р-ну. Група ВОП-у зробила на них засідку і розігнала червоних, при чому червоні мали п'ять жертв. На другий день червоні спалили три господарства, зловили кількох громадян.

Дня 11.ХІ група червоних в кількості 60 осіб пішла на с. Ясенець і Селець, Дубровицького р-ну, де пограбили населення, забрали чотири дівчини та від'їхали назад в місто.

В с. Кураш, Дубровицького р-ну більшовики в кількості 80 чол. спалили вісім господарств родин повстанців.

Дня 12.XI група червоних в кількості 100 чол. наскочила на СБ (де я сам був) в с. Собіщицях, Раф[алівського] р-ну. Після недовгої перестрілки нам вдалося вицофатись, втративши одного козака та чотири коні. Зі сторони червоних впало 4-ох і 3-ох ранених. На другий день червоні спалили хутір, поблизу бою, та замордували дружину одного працівника СБ.

Після цього в днях 15-16-17-18.XI.44 р. червоні в кількості 500 чол. переводили акцію по селах Рафалівського р-ну за Стиром та по селах і лісі Морочанського р-ну. Результати слідуючі: в Рафалівському р-ні жертв не було, лише обстріляли господарчу групу СБ, забрали дві підводи і спалили хату.

Дня 17.XI червоні в кількості 100 чол. окружили с. Радежево, зловили 6 гром[адян] та станичного с. Хіночі і вечором від'їхали назад у Володимирець.

Дня 21.XI проведено мною свято Базару, на якому брало участь около 400-500 людей та ВОП-и н-району. В честь свята дня 22.XI ВОП-ом був знищений пункт стрибків в с. Каноничі, де було вбито сім стрибків, п'ять ранено, решта розбіг[лася].

Дня 23.XI червоні, після бою в Каноничах, приїхали в село, подивились та пострілявши трохи, від'їхали.

Дня 24-25.XI червоні в кількості 70 чол. приїзджали в с. Озеро, пограбивши від'їхали. Від дня 25.XI до кінця місяця не було нічого гідного уваги.

Акція, яка почалась з дня 15.XI з Рафалівського р-ну, затяглась в р-н Морочно і дня 19.XI окружено в Червоному Борі групку УПА ком. Бурі, де власне він згинув та біля нього сім козаків і один козак СБ та зв'яз[ковий], решта 13 чол. вицофались. Заблоковано черв[оними] хутора та села на час до 24.XI, після чого роз'їхались десь за Стохід в головному. Крім повищого, великих спустошень не зробили. Тут також в цих днях облав впала рай[онова] пров. Оленка.

К[амінь]-Коширський н-район

В місяці вересні 1944 р. в цьому н-районі не було цілком зв'язків з місцевим активом районних проводів за винятком Морочанського р-ну.

Протягом цілого місяця більшовики в цьому районі не проявляли великих зусиль на акції, може тому, що наш рух був дуже слабенький. Лише при кінці місяця, коли прибув один з відділів УПА, червоні почали в кількох селах (хутор[ах]) робити засідки, як нпр. біля хуторів Борова обстріляли наш рій ВОП-у, який ішов

по харчі, жертв не було. Кілька разів переводили малими групками засідки біля Річицької Вільки, де зловили сім осіб цивільного населення.

Відділ УПА стрівся з більшовиками біля с. Морочно і зав'язався бій. Червоних розіграно, кілька вбито, після чого більшовики винеслися з с. Морочно до с. Погость біля Стира.

Місцева група ВОП-у та рай[онний] актив перевів кілька пропагандивних рейдів, в кількох селах роздано кооперативи для населення.

В м-ці жовтні, дещо по причині сильнішого нашого руху, червоні почали рухатись і так: дня 13.X червоні, зібравшись з Любашева та Погостя, перевели акцію по околиці біля Кухоцької Волі, Таражу, Борків та біля хуторів Борової, в результаті чого була стріча з місцевим ВОП-ом та активом. Впав один козак та двох ранених. По причині малої кількості наші не нав'язували цілком бою. Під час тої ж акції зловлено 13 чол. цивільного неселення, з чого вісім осіб випущено, решту вивезено.

Про решту н-району лише можу сказати те, що було кілька сутичок на Стоході, результатів чого не знаю.

В р-ні Седлище пров. Докторенко провів кілька боїв з червоними з посередніми висновками. Було кілька жертв з нашої сторони, а також з ворожої. Докладної кількості не знаю.

В р-ні Любашів районний актив діяв, але не було з ним ще зв'язку. Щойно в листопаді нав'язано.

ДА СБ України, ф. 13, спр. 372, т. 68, арк. 229-234. Копія.

1 Федір Трофимчук – "Сіромаха" (1910–1945). У 1944–1945 рр. – к-р відділу "Стародубського" загону, відділу загону "Дорош" (ЗГ "44"), політично-пропагандивного підрозділу.

Повстанці на хуторі. Дереворит Н. Хасевича

№ 198
ОПЕРАТИВНЕ ЗВЕДЕННЯ ПРО БОЇ УПА В ХОЛМСЬКІЙ ОКРУЗІ

[Червень] 1945 р.

ХОЛМСЬКА ОКРУГА

ОПИС БОЇВ УПА
(Оперативне зведення)
Дод[аток] ч.1

В першій половині січня 1945 р. під с. Городище вол. Варяж боївка [СБ] зводить бій із валкою польської міліції, яка, ограбивши згадане село, верталася домів. Вислід бою – відібрано награбоване поляками майно, та вбито 4-ох міліціянтів. Власних жертв не було.

11 березня 1945 р. відділ УПА (Черника[1]) розгромив в с. Махнівок вол. Белз, станицю "істребків", яку насадили там большевицькі пограничники з ціллю переслідування українського населення. Згадана операція відбулася з великою майстерністю – протягом кількох годин знищено 74-ох большевиків. Власних жертв не було.

Біля 15.III.1945 р. відділ УПА (Черника) задав нищильний удар на станицю польської міліції в с. Крилові над Бугом. Це була відплата за злочини заподіяні цією станицьою польської міліції довколичньому українському населенню. У висліді бою впало 37-ох польських міліціянтів. Всіх арештованих поляків (цивільне населення) по закінченню бою звільнено. Зліквідовано станицю польської міліції, більше не відновлено. [a]-Власних жертв не було.-[a]

4 квітня 1945 р. на кол. Корчунок вол. Долобичів, пов. Грубешів, НКВД окружило групу провідного активу ОУН, що складалася з 20-ти осіб. По кількагодинному бою, з десятикратно переважаючим ворогом, згинуло смертю героїв 16 осіб, в тому числі 3 жінки. Двох ранених большевики забрали з собою, а лише двом зі згаданої двадцятки пощастило вирватися з окруження. По стороні большевиків, з огляду на заняті ними вигідні боєві становища та чисельну перевагу, втрат не було.

25 травня 1945 р. відділ УПА та СБ під проводом ком. Черника перевів відплатну акцію на станиці польської міліції в с. Хороброві та містечку Варяжі. Це станиці польської міліції, які в південній

Грубешівщині далися українському населенні найбільше взнаки. Будинок станиці польської міліції в Хороброві здобуто штурмом, а будинок варяжської міліції розбито важкою зброєю. Міліція цієї станиці знайшлася під румовищем. В висліді акції повністю зліквідовано обидві станиці польської міліції. З власних втрат був один вбитий й кількох ранених.

Ось як описує цю подію очевидець: "Цивільного населення – жінок і дітей, які схоронилися були в костелі, хоча з відтам і був кулеметний вогонь – ми не чіпали. Всіх втікаючих з міста було задержано й відведено в безпечне місце, а по закінченні бою відпущено. Ми покарали бандитів, вислужників большевизму, а цивільного населення не чіпали. По цьому факті розкинено до польського населення відповідні летючки, а до решти станиць польської міліції вислано остереження. Зруйнування цього небезпечного червоного гнізда українське населення стрінуло радісно, а польські національні чинники ставилися до цього факту зі зрозумінням."

В подібних відплатних акціях переведених відділом УПА ком[андира] Черника та об'єднаних боївок СБ на початку травня поляки втратили в Кристинополі 15 міліціянтів, а на Забужжі 3 міліціянтів. В висліді відплатних акцій, переведених загаданим відділом в місяцях травень, червень 1945 р., поляки втратили в північній Грубешівщині 25 штурмовиків, а в південній Грубешівщині 20 штурмовиків.

ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 125, арк. 45. Копія.

1 Мар'ян Лукасевич – "Черник", "Ягода" (1922–1945). У 1944–1945 рр. – к-р І-ї Холмської сотні "Вовки", 28-го Холмського тактичного відтинка "Данилів" (ВО "Буг"). Майор УПА від 17.IX.1945 р.

№ 199
СПИСОК ЗАГИБЛИХ БОРЦІВ У ХОЛМСЬКІЙ ОКРУЗІ

[Травень] 1945 р.

ХОЛМСЬКА ОКРУГА

ЛИСТА ВПАВШИХ
(дод[аток] ч. 2)

1. Всеволод – Володимир – Хорт, нар. 1924 р. в с. Войславичі пов. Холм – пров. ОУН на пов. Холм, згинув на поч. січня 1945 р. (замордований поляками в м. Грубешеві).

2. Яцишин – Лісовик, нар. в с. Хлопятин вол. Белз – член окр[ужного] пров[оду] ОУН, згинув на початку лютого 1945 р.

3. Марія Мозола – Скупа, нар. 1920 р. в с. Клятви пов. Томашів – співпрацівник окр[ужного] пров[оду] ОУН, згинула при кінці лютого 1945 р. (замордована большевиками в м. Варяжі).

4. Володимир Друсь – Ромко, нар. в с. Гвоздів пов. Грубешів – заступник сотенного УПА, згинув в лютому 1945 р.

5. Іван Борис – Граніт, нар. в с. Ласків пов. Грубешів – член ОУН – чотовий УПА, згинув в лютому 1945 р.

6. Теодозій Коза – Ярополк – Надбужний – Думний, нар. в с. Шиховичі пов. Грубешів – окр[ужний] пров. пропаганди, згинув в бою з большевиками на кол. Корчунок вол. Долобичів, дня 4 квітня 1945 р.

7. Ніна Вавриищук – Уляна – Вперта, нар. 1924 р. в с. Угнин вол. Дубова Колода, пов. Радзинь, співпрацівник окр[ужного] пров[оду] ОУН, згинула 4 квітня 1945 р. на кол. Корчунок вол. Долобичів (в бою з большевиками).

8. Євгенія Антосюк – Дарка – Чорна, нар. 1925 р. в с. Богутичі вол. Молодятичі, пов. Грубешів – співпрацівник окр[ужного] пров[оду] ОУН, згинула 4 квітня 1945 р. на кол. Корчунок вол. Долобичів, пов. Грубешів (в бою з большевиками).

9. Дмитро Сфорак – Сирота – Потап – провідник ОУН на пов. Грубешів, згинув 4 квітня 1945 р. на кол. Корчунок вол. Долобичів, пов. Грубешів (в бою з большевиками).

10. Петро Балко – Святослав – Косар – заступник окр[ужного] пров[ідника] ОУН, згинув 4 квітня 1945 р. на кол. Корчунок вол. Долобичів, пов. Грубешів (в бою з большевиками).

11. Капиця – Артем, нар. в Грубешівському повіті, член пов[-

ітового] пров[оду] ОУН, згинув 4 квітня 1945 р. на кол. Корчунок вол. Долобичів, пов. Грубешів (в бою з большевиками).

12. Марія Приступа – Славка, нар. Грубешівському повіті – співпрацівник пов[ітового] пров[оду] ОУН, згинула 4 квітня 1945 р. на кол. Корчунок вол. Долобичів, пов. Грубешів (згинула в бою з большевиками).

13. Дуб – Яструб, нар. 1919 р. в с. Липівка пов. Володава, член ОУН – сотенний УПА, згинув 4 квітня 1945 р. на кол. Корчунок вол. Долобичів, пов. Грубешів (в бою з большевиками).

14. Микола Нікифорук – Німфа – Дуб – Сатана, нар. в с. Богородиці, пов. Грубешів – обл[асний] пров. ОУН на Холмщині в рр. 1941-42, а відтак інтендант УПА на теренах Холмщини, згинув 6 квітня 1945 р. (в бою з большевиками).

15. Тур – член ОУН – ройовий ВОП-у, згинув 22.V.1945 р. (замордований польською міліцією в м. Варяжі).

16. Зірка – член ОУН – розвідчик УПА, згинув 26.V.1945 р. (замордований польською міліцією в с. Завишні).

17. Сірко – член ОУН – бойовик СБ, згинув 25.V.1945 р. (в бою з поляками в м. Варяжі).

Дня 4 квітня 1945 р. на кол. Корчунок вол. Долобичів, пов. Грубешів, в бою з большевиками згинуло ще 8 осіб. Це члени ОУН, або УПА, про яких не мається жодних персональних даних. Є лише відомим, що 2-ох з цієї вісімки були родом з с. Коркова вол. Варяж, а 2-ох були родом з с. Гонятина вол. Долобичів. Один з них, це правдоподібно, Олександер Медвідь – боєвик СБ.

ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 125, арк. 46. Копія.

№ 200
ПЕРЕЛІК ВТРАТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ

[Травень] 1945 р.

СТРАТИ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ
(дод[аток] ч. 2Б)

Жертви в людях

с.Ярославець вол. Ухані – замордовано поляками 50 осіб (15.I.1945 р.)

Сташіц	"	"	-	"	"	4	"	(18.I.1945 р.)
Ухані	"	"	-	"	"	12	"	(25.II.1945 р.)
Тератин	"	"	-	"	"	10	"	(25.II.1945 р.)
Струсин	"	"	-	"	"	6	"	(28.II.1945 р.)
Ухані, вол. Ухані			-	"	"	3	"	(2.III.1945 р.)
Доброчин			-	"	"	1	"	(5.V.1945 р.)
Завишня			-	"	"	2	"	(26.V.1945 р.)
Переводів, вол. Белз			-	"	"	15	"	(–)

З цього числа 10 осіб спалено в пожежі домівки "Просвіта".

Вижлів	- замордовано	поляками	8	осіб		
Опільсько	-	"	"	10	"	(20.III.1945 р.)
Войславичі	-	"	"	6	"	(23.V.1945 р.)
Костяшин	-	"	"	3	"	(24.V.1945 р.)
Конотопи	-	"	"	2	"	(12.V.1945 р.)

Дані ці зібрані принагідно й тому є далеко не повні. Дійсне число замордованих поляками українців є далеко більше.

Матеріяльні страти

Ограблено поляками такі села: Мірче, Модринець, Теребінь, Добромиричі, Пересоловичі, Новосілки, Клюсів, Новий Двір, Доброчин, Винники, Завишня, Острів, Боратин, Лівче, Вижлів, Жнятин, Себечів, Опільсько, Бояничі, Хоробрів, Цеблів, Переводів, Клстяшин, Метелин, Черничин, Козодави.

(Перечислюючи пограбовані села, а-взято під увагу лише ці-а, в яких поляки забрали українському населенні щонайменше 50 % всякого господарського майна. Решту сіл менш ограблених під увагу не взято.)

Спалено повністю або частинно такі села:

Опільсько, Бояничі, Хоробрів, Цеблів, Вижлів, Переводів, Боратин, Перемишль, Метелин, Черничин, Козодави.

ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 125, арк. 47. Копія.

№ 201
ОПЕРАТИВНЕ ЗВЕДЕННЯ ПРО БОЇ УПА В ЛУЦЬКІЙ, КОВЕЛЬСЬКІЙ ТА БЕРЕСТЕЙСЬКІЙ ОКРУГАХ

[Грудень] 1945 р.

ОПИС БОЇВ УПА
(оперативне зведення)

Дод[аток] ч. 1

ЛУЦЬКА ОКРУГА

Дня 8.VIII.1945 р. в Торчинському районі большевики в силі 1500 людей, роблячи облаву на садівський ліс, окружили в ньому боївку УПА, що складалася з 9-ти осіб. Бій, зведений боївкою із переважаючими силами ворога, тривав від 4 год. ранку до полудня. Рішучим протинаступом повстанці прорвалися з ворожого окруження. Під час прориву з повстанців згинули: ком. Г., ком. боївки Гайденко й козаки Кмін та Коля. Большевики в цьому бою втратили 10 людей вбитими й невідому кількість раненими.

Про решту боїв з цієї округи бракує точних і вичерпуючих даних.

КОВЕЛЬСЬКА ОКРУГА

15.XII.1944 р. ком. сотні Чумак звів бій з большевиками в селі Туричани, Вербського району. Большевики, в числі до 50 осіб, були розбиті, залишивши 8 вбитими, між якими начальника "істребітельного баталіону" й начальника паспортного уряду. Здобуто 1 кулемет "Дихтярова", 3 ППШ, 1 ППС, 1 МП і два кріси. Втрати повстанців: 3 легко ранених. Бій тривав 2 год.

16.XII.1944 р. на хуторі с. Радовичі, Турійського району, закватирувалася районова боївка в числі 7 чоловік. Про це негайно донесли до НКВД місцеві сексоти. Непомітно 7 енкаведистів підтягнулися під хату й відкрили по ній вогонь. Під час оборонного бою та намагання вискочити з хати, впав ком. рай[онової] боївки й один козак, а рай[оновий] провідник тяжко ранений. Большевиків змушено до втечі.

27.XII.1944 р. в с. Почапи Матіївського району, ком сотні Чумак зробив наступ на станицю стрибків. У висліді короткого бою вбито трьох стрибків і здобуто три кріси. Повстанці втратили одного козака вбитим.

10.I.1945 р. районова боївка під проводом Мата[1] провела наступ на станицю стрибків с. Виганка Матіївського району. Вбито трьох стрибків. З поміж повстанців один тяжко ранений.

12.I.1945 р. група большевиків заскочила сотню ком. Нерозлучного в нудизькому лісі. Сотня відступила, втративши 1 козака вбитим і санітарку (попалася живою).

2.II.1945 р. большевики, попавши на сліди одного відділу УПА, стягнули свої місцеві сили під паридубський ліс, де знаходилася бригада УПА ком. Ігоря в складі сотень Нерозлучного й Чумака та боївок Головенського й Матіївського районів. Наступаючого з двох сторін противника повстанці кріваво відбили, після чого большевики тимчасово відступили. Довідавшись, що ворогові йде з двох сторін сильна підмога, ком. Ігор дав наказ відступати. Повстанці відв'язалися від ворога, залишаючи на полі бою здобуті трофеї. У висліді першого півторагодинного бою большевики втратили 27 вбитими, між якими 2-ох лейтенантів і невідоме число раненими. Повстанці не мали жодних втрат.

7.II.1945 р. рай[онова] боївка Матіївського району під командуванням Мата зробила наскок на станицю стрибків у с. Почапи, того ж району. У висліді короткого бою ранено 7 стрибків і здобуто 2 фінки, 2 кріси, 13 дисок до кулемета "Дихтярова", 800 шт. німецької амуніції й 10 ручних гранат. По стороні повстанців не було жодних втрат.

8-9.II.1945 р. боївка Матіївского району прийняла бій з пограничниками біля с. Бик Головенського району. Після короткого бою боївка відступила без втрат.

12.II.1945 р. на хуторі с. Моковичі Турійського району закватерувала рай[онова] боївка. Переїзджаючі дорогою на 2-ох фірманках енкаведисти завважили стійкового й почали окружувати хату. Повідомлені боєвики під градом куль вискочили з хати, заняли оборонну лінію і відкрили по енкаведистах вогонь. Большевики відбігли до недалеких окопів, звідки почали відстрілюватися. В той час друга частина боївки, що знаходилася в сусідній хаті, зайшла большевиків з заду. В висліді бою большевики втратили 5 вбитими, між якими 1 лейтенант. Повстанці здобули 2 кріси, 2 фінки й 1 десятизарядку. Втрат не мали жодних.

15.II.1945 р. большевики заскочили бригаду УПА ком. Ігоря біля с. Верхів Камінь-Каширського району. У висліді короткого бою згинуло 10 козаків. Бригада відступила.

28.II.1945 р. рай[онова] боївка під командуванням Мата зустрілася в с. Шайно Матіївського району з енкаведистами.

Принято бій. Повстанці здобули 2 парі коней і 2 вози. Разом з хатою згорів 1 енкаведист. Боївка не мала жодних втрат.

3.III.1945 р. на хуторі с. Торговище Матіївського району закватирували боївка в числі 15 чоловік і зв'язок Макара в числі 8 чоловік. В той час якраз відбувалася облава. Побачивши большевиків, що йшли від лісу Бір, повстанці почали метушитись. Большевики, завваживши їх, почали наступ з трьох боків. Повстанці відкрили сильний вогонь. Большевики одначе лізли вперед, що кинуло деяких повстанців в паніку. 7 козаків, що почали втікати, були забиті. У висліді дальшого бою надрайоновий провідник Ворон, його заступник Чорний і 3 козаки попали в полон, шеф зв'язку Макар вбитий, а решта, прорвавшись, втікли. По стороні большевиків вбитий один лейтенант НКГБ.

12.IV.1945 р. на колонії Вербично Турійського району, закватерувала районова боївка в числі 30 чоловік. Перебувши спокійно один день, повстанці остались на тому самому місці й на другий. На донесення місцевих сексотів другого дня рано сюди підтягнуло свої сили районове НКВД. Вперед вони вислали 15 енкаведистів, які ще здалека почали обстрілювати хату, в якій була боївка. Козаки блискавично вискочили з хати й почали боронитися. Коли повстанці стрілили кілька разів з гранатомета, одна міна впала між енкаведистів, большевики почали тікати. В цей час частина повстанців зайшла їх ззаду й відтяла їм дорогу до втечі. Большевики залягли в окопах і почали відстрілюватися, але козаки сміло підлазили до окопів і закидали їх гранатами. У висліді бою большевики втратили 7 вбитими й 3 тяжко раненими, а повстанці, не маючи жодних втрат, відступили, бо наближалася сильна ворожа підмога.

13.V.1945 р. полк ВВ НКВД робив облаву на скулинський ліс Ковельського району, де наскочив на повстанчий відділ Кубіка. У висліді короткого бою повстанці втратили 6 козаків вбитими й 2 раненими.

27.V.1945 р. на районову боївку Маневицького району наскочили большевики. Бій тривав коротко. По стороні повстанців – 1 вбитий.

21.V.1945 р. в с. Заозір['ї] Морочевського району повстанчий відділ Буйного зробив наскок на групу енкаведистів в числі до 15 осіб. Внаслідок бою 10 большевиків вбито, а 5 стрибків зловлено живими. Повстанці здобули 1 кулемета "Дихтярова", 1 ППС, 3 фінки, 3 кріси "Мавзер", [...] десятизарядки й 2 пістолі. По стороні повстанців – 2-ох ранених.

25.V.1945 р. боївка куща Черемошно Маневицького району-

ну зробила засідку на радистів, що їхали біля Ломачинки. По одногодинному бою 2-ох большевиків вбито, а одного ранено. З-поміж повстанців 1 козака легко ранено.

25.V.1945 р. в с. Кухоцька Воля Морочевського району відділ УПА під командою Буйного зробив засідку на відділ районового НКВД. Під час бою большевики втратили 2-ох енкаведистів, що були в червоній партизанці, повстанці здобули 1 фінку, 1 кріса і 1 пістоль.

25.V.1945 р. боївки СБ та зв'язку зробили засідку на 35 большевиків. У висліді бою большевики втратили 7 людей вбитими й 2-ох тяжко раненими, а повстанці здобули 4 кріси, 2 десятизарядки й 1 кулемета "Дихтярова", не понісши жодних втрат.

25.V.1945 р. кущева боївка під командою Воїна зробила засідку на большевиків біля с. Горно Маневицького району. У висліді одногодинного бою 2-ох большевиків вбито й 1 ранено та легко ранено 1 повстанця.

27.V.1945 р. боївка Любешівського району зробила засідку на голів сільрад і стрибків, що йшли з райцентру. Після перших стрілів останні порозбігалися. Одного стрибка ранено.

28.V.1945 р., ідучи на засідку з с. Чудлі Рафалівського району, большевики завважили 3 повстанців, що їхали верхом. Після короткої сутички, повстанці відтягнулися, втративши 1 коня.

29.V.1945 р. боївка Любешівського району зробила засідку на автомашину, що їхала з Камінь-Каширська до с. Пнівне. У висліді бою вбито 12 большевиків і спалено автомашину. По стороні повстанців – без втрат.

29.V.1945 р. довідавшись, що в с. Озеряни Турійського району, знаходяться тринадцять стрибків і шість зв'язкових НКВД, районова боївка вирушила, щоб їх розбити й зліквідувати місцевий колгосп. Крім цих стрибків – як пізніше усталено – в селі було ще 50 енкаведистів і стрибки з райцентру. Повстанці, в висліді рішучого наступу, розігнали большевиків, вбили 2-ох стрибків і спалили колгосп. По стороні повстанців – 1 вбитий.

30.V.1945 р. районова боївка Камінь-Каширського району зробила засідку на большевиків, що ходили по терені та збирали позику. У висліді бою повстанці здобули 1 кулемет "Дихтярова", 2 десятизарядки й 5 крісів. По стороні большевиків 8 вбитих, з поміж яких 2 енкаведисти й 3 голови сільрад. Повстанці не мали жодних втрат.

30.V.1945 р. рай[онова] боївка Любешівського району зробила засідку на большевиків, що їхали з Любешова до Нових Черевищ. У висліді короткого бою вбито 7 енкаведистів та здобуто 7 крісів.

30.V.1945 р. районова боївка Любешівського району та одна чота відділу УПА під командою Поноса зробили засідку на червоних, що їхали автом до Любешова. Під час бою вбито 15 більшовиків та спалено авто. Повстанці не мали жодних втрат.

5.VI.1945 р. командир сотні УПА Нерозлучний виконав наскок на райцентр Заболоття. З гарбарської артілі забрано 4 парі чобіт і виправлену шкіру.

5.VI.1945 р. група повстанців наскочила на станицю стрибків у селі [...]ище Ківерцівського району й знищила її. Здобуто 3 кріси, 1 ППШ і [...] ППС.

6.VI.1945 р. група повстанців під командою Бунтаря замінувала біля Ковля шосу Берестя–Ковель. Під час зриву міни знищено 1 автомашину, вбито 1 капітана й поранено майора.

6.VI.1945 р. районова боївка Турійського району під час наскоку на станицю стрибків с. Вербично, цього ж району, вбила участкового НКВД, секретаря райкому ВЛКСМ (лейтенанта) і забрала 13 стрибків у полон.

7.VI.1945 р. кущева боївка в співдії з чотовим Поносом (зі сотні УПА Бродяги) зробила засідку на червоних, що їхали автомашиною з Любешова до с. Угриничі. Під час бою вбито 12 большевиків. По стороні повстанців без втрат.

На початку червня група повстанців знищила в с. Цепцевичі Володимирецького району станицю стрибків і охорону залізниці.

8.VI.1945 р. районова боївка Седлищанського району закватерувала в лісі біля с. Пісочне. Після нічної роботи козаки твердо позасипляли. Був тільки один алярмовий і один вартовий. На них наскочила група большевиків в числі до 60 чоловік, окружила й почала кидати гранати. В висліді короткого бою повстанці втратили 3 козаків вбитими й 5 раненими, а також одного кулемета й 5 крісів.

10.VI.1945 р. районова боївка Маневицького району наскочила на стрибків в с. Карасин. 4 стрибків обеззброєно, а решта повтікали.

13.VI.1945 р. група повстанців зліквідувала станицю стрибків в селі Вілька Цуманського району.

15.VI.1945 р. група большевиків в складі 40 чоловік гарнізону і 17 стрибків робила облаву на замщанський ліс біля с. Цюприк Седлищанського району. В лісі стрінулися з відділом УПА. Після короткої перестрілки, не маючи втрат, повстанці відступили.

16.VI.1945 р. група повстанців під командою Комаря замінувала залізницю Ковель–Сарни біля с. Уховецьк. Під час її зриву згинуло кілька большевиків.

18.VI.1945 р. старший десятник УПА Крук[2] зробив наскок на станицю стрибків в с. Городно Головенського району. Під час бою 2-ох стрибків тяжко ранено, а 1-го легко. По стороні повстанців без втрат.

21.VI.1945 р. в с. Великі Цепцевичі Володимирецького району група повстанців знищила станицю стрибків. Під час бою взято в полон 5 стрибків, їхнього командира й секретарку. Разом з будинком згоріли голова сільради і 3 стрибки. Повстанці не мали жодних втрат.

28.VI.1945 р. частина боївки Маневицького району в числі 5 осіб зробила засідку на голову села Лишнівка, який ще з чотирма стрибками стягав грошевий податок у селян цього ж села. У висліді вбито голову сільради та здобуто 1 фінку, 3 кріси, 4 гранаті, 600 крб., 1 ракетник і 4 ракеті.

28.VI.1945 р. большевики зробили засідку біля с. Сокачі Головенського району. На цю засідку натрапили ком. Ігор і Варнак. Після короткої перестрілки повстанці відтягнулися, не понісши жодних втрат.

28.VI.1945 р. кущева боївка в складі 7-ох чоловік та під проводом Воїна попала в с. Ломачинка Маневицького району на засідку. Не втративши рівноваги, повстанці пішли в наступ. Стрибків вигнано з села, 1-го ранено. По стороні повстанців – без втрат.

2.VIII.1945 р. рій козаків був висланий до с. Любахів Рафалівського району для полагодження певних справ. Під час зближення до села козаки почули якийсь шорхіт. Вислано розвідку, яка устійнила по голосах, що в крайньому саді знаходяться большевики. З наказу ройового козаки підповзли до садку й відкрили вогонь. Большевики, по перших стрілах, потікали, втративши 1-го вбитим і 1-го раненим.

2.VIII.1945 р. довідавшись, що шляхом з Колок до Осниці має їхати гарнізон в числі до 30 чоловік, командир ВОП-у Андрій, взявши 40 козаків, зробив засідку біля с. Куліковичі того ж району. Розташування сил було упляноване так, щоб дати большевикам тільки один вихід до втечі – в ріку Стир. Повстанці скрилися в двох поблизьких хатах і рішили не зачіпати большевиків, якщо б їх їхала завелика сила. Коли вартовий повідомив, що їде 23 фірманки та на кожній сидить по кількох большевиків, рішено не зачіпати їх. Під час переїзду фірманок біля хат, ком. Андрій завважив, що на кожній фірманці сидять по одній жінці (які мабуть відвезли до міста контингент збіжжя) та по одному большевикові. Тоді він вискочив через вікно й побіг в напрямку фірманок з окликом: “Хлопці, за мною! Бий червону заразу!” В тій хвилині, влучений кулею, він гине.

Другий рій, занявши своє становище, змусив до відступу частину большевиків, а кількох загнав у ріку. За те перший рій, спанікувавши після смерти Андрія, не заняв призначене йому місце, чим дав можливість большевикам з передніх фірманок зорганізуватися та піти в протинаступ. З огляду на несприятливі умовини, повстанці відтягнулися в ліс. У висліді цього бою большевики втратили 8 вбитими й 5 втопленими, а повстанці – ком. Андрія, 6 козаків, 1 кулемета "Дихтярова", 2 ППШ і 5 крісів.

3.VIII.1945 р. біля с. Облапи Ковельського району, районовий провідник з боївкою зробив засідку на шосі Ковель–Берестя. Коли наблизилася фірманка, на якій їхало 5 большевиків, по ній відкрито вогонь, у висліді якого вбито 1-го лейтенанта, 2-ох рядових большевиків та 1-го стрибка. З огляду на зближення більших сил большевиків, боївка без втрат відступила.

7.VIII.1945 р. районова боївка під командою Бунтаря зробила в околиці с. Облапи, на шосі Берестя–Ковель, засідку. Автомашину, яка наближалась, підпущено на віддаль 40 м і відкрито по ній вогонь. Після короткого бою вбито 6-ох радистів з "Правітєльствєнной связі НКВД" і спалено автомашину.

14.VIII.1945 р. ВОП Рафалівського району зупинився на день в лісі біля с. Галузя. Большевики, натрапивши на слід, пішли по ньому й все зближувалися до місця постою відділу. Вартовий, почувши здалека шарудіння, зараз розбудив командира й решту козаків. З наказу командира повстанці залягли в лінію, а коли большевики вже були близько, відкрили по них вогонь. Не сподіваючись такого нападу, большевики панічно кинулися втікати, втративши 1-го вбитим і 1-го раненим. По стороні повстанців жодних втрат.

15.VIII.1945 р. боївка Рафалівського району зробила на хуторі с. Іваничі, цього ж району засідку в висліді якої вбито 2-ох і ранено 2-ох большевиків.

16.VIII.1945 р. боївка Матіївського району, яку очолював Мат, заатакувала стрибків, що були приїхали по контингент. Стрибки в паніці втікли, залишаючи 2-ох вбитими.

16.VIII.1945 р. в околиці с. Грані Дубровицького району, большевики в силі 100 чоловік переводили облаву, під час якої натрапили на боївку того ж району та на зв'язок Пряжки. Вив'язався бій, в якому згинули Пряжка та кулеметчик Явір.

17.VIII.1945 р. ВОП Колківського району під командою Андрія зробив засідку при дорозі біля с. Рудники Цуманського району, куди мав переходити участковий з групою стрибків. Коли останні з'явилися, повстанці, підпустивши їх зовсім близько, відкрили по

них вогонь. Вбито участкового й 2-ох стрибків, а 4-ох забрано в полон. Повстанці здобули 1 американський кулемет, 1 ППШ, 6 крісів і 2 "Нагани".

18.VIII.1945 р. в с. Копиллі Колківського району, після короткої перестрілки один повстанець вбив стрибка. Одначе випадково згинув і цей козак, а саме: підійшов до вбитого стрибка, вхопив за цівку його СВТ і потягнув до себе. В тій самій хвилині з СВТ видобувся стріл і козак остався вбитий. Як видно, в цівці був набій, а коли козак потягнув за неї, припадково кивнуто спустовий язичок.

18.VIII.1945 р. стрибки з с. Осниці Колківського району, в числі 27 чоловік, робили облаву на куликівський ліс. В лісі стрінулися з місцевим ВОП. Зав'язався бій, у висліді якого повстанці втратили 2-ох стрільців і 1-го кулеметчика.

При кінці серпня 1945 р. в с. Кропилівці група повстанців знищила за допомогою населення 3-ох озброєних бувших совєтських партизан та голову сільради, що стягали в цьому ж селі контингент збіжжя.

20.VIII.1945 р. ВОП Рафалівського району зробив засідку на большевиків, що везли камінь з с. Озірці до Рафалівки. Підпустивши їх на 50 м, відкрили по них огонь. Большевики в паніці повтікали, залишивши 3 кріси, 2 ППШ і 1-го кулемета. Повстанці відтяли їм дорогу відступу. Побачивши безвихідне положення, вони залягли в каналі й почали відстрілюватися. Під час бою ранено ком. ВОП-у Колоденка, ком. районової боївки Гусака й 1-го стрільця. Боєм не було кому дальше керувати. Повстанці, забравши одного кріса, 1 ППШ і своїх ранених, відступили. По двох днях ком. Гусак умер. Большевики втратили 2-ох вбитими й 3-ох раненими.

28.VIII.1945 р. кущевий Доля зі своїми козаками зробив засідку в лісі біля с. Суха Воля Рафалівського району на большевиків, що везли молотілку, та на дві сексотки, що з ними приїзджали в село (ще передше були втікли до району). У висліді короткого бою ранено 2-ох большевиків та 2 сексотки й спалено молотілку.

28.VIII.1945 р. кілька козаків, що їх очолював Заєць, [у]війшли вдень у село Лапні Ковельського району. Нічого не знаючи, вони йшли спокійно вулицею села. В селі вони завважили чоловіка в військовій уніформі, що скидав дрова. Думали, що це демобілізований. Коли підійшли до нього на кілька кроків, побачили на землі кулемета. Тоді Заєць спритним скоком вхопив кулемета та вбив цього большевика. Коли з хати вискочив другий і почав

стріляти, застрілено й цього. Повстанці, здобувши 1-го кулемета "Дихтярова" та 1 ППШ, відтягнулися з села, бо недалеко стояло більше большевиків.

29.VIII.1945 р. в с. Острів Ківерцівського району, група повстанців обеззброїла під час власного наступу 5 стрибків та спалила машину, якою большевики молотили збіжжя на поставку. Повстанці здобули 1 СВТ, 1 ППС і 3 кріси.

29.VIII.1945 р. група повстанців розігнала стрибків у с. Лище Ківерцівського району та здобула 2 кріси.

31.VIII.1945 р. місцева боївка зробила в с. Осличовичі Турійського району засідку на большевиків, що вертали з Осличева до Купичева. В висліді короткого бою вбито секретаря райсуду, завідуючого райземвідділу, заступника голови райкому й 1-го стрибка та поранено 1-ну комсомолку.

12.IX.1945 р. боївка Мата зробила в с. Мизово Седлищанського району, засідку на енкаведистів, що стягали зернопоставку. Вбито 2-ох енкаведистів, а 1-го ранено. З-поміж повстанців впав козак Ярослав.

2.IX.1945 р. довідавшись, що з райцентру Турійськ в с. Осличовичі приїхали большевики по збіжжя, ком. боївки Ворон з 9-ма козаками зробив на шляху Осличовичі–Турійськ засідку. Коли большевики вертали, повстанці, підпустивши їх на малу віддаль від себе, відкрили по них вогонь. У висліді короткого, але інтензивного вогню, вбито 22-ох енкаведистів, секретаря райсуду, заступника голови райвиконкому, начальника райземвідділу та ранено 1-ну комсомолку. Решта панічно повтікала. Здобуто 1 кулемет "Дихтярова" й 13 фінок.

3.IX.1945 р. боївка Цуманьського району зробила засідку на шляху Гераймівка–Берестяни. Коли над'їхали автомашиною большевики, що стягали зернопоставку, по них відкрито вогонь. Здобуто 1 баньку бензини, 1/2 баньки оливи та спалено автомашину. Большевики повтікали.

5.IX.1945 р. на шосі Берестя–Ковель один повстанець вбив переїзджаючих на мотоциклі 2-ох совітських старшин. Він здобув мотоцикль і 2 ППШ. По кількох днях цього повстанця вбив стрибок, висланий НКВД під маскою "утікача з рук НКВД".

В половині вересня в с. Буцинь Седлищанського району група повстанців зліквідувала станицю стрибків, що складалася з демобілізованих з ЧА, стариків та юнаків, разом в числі 22-ох чоловік. Всіх обеззброєно, а 1-го повішено.

10.IX.1945 р. довідавшись, що начальник стрибків від'їхав стягати контингент, а стрибки з цієї нагоди порозходились по

хатах, рай[оновий] провідник Цуманського району, при участі ком. боївки Жука, половили живцем всіх стрибків. Зловивши вперед одного стрибка, вони ходили з ним від хати до хати й виловлювали стрибків по одному. Повстанці здобули 11 крісів і знищили будинок сільради. Поговоривши зі стрибками, їх розпущено.

12.IX.1945 р. районова боївка Любомльського району під командою Крука розбила в с. Підгородно, цього ж району, станицю стрибків. Вбито 3-ох стрибків. Повстанці здобули 3 кріси і втратили 1-го козака.

15.IX.1945 р. 12 козаків під командуванням Рубая (господарчий Цуманського району) зробили засідку на большевиків, що їхали автомашиною шляхом Берестяни–Гераймівка. Після перших стрілів большевики повтікали. Автомашину спалено.

15.IX.1945 р. довідавшись, що в с. Цепцевичі Володимирецького району, закватерувала боївка Темрязного, большевики вирушили в напрямку цього ж села. Темрязний, завчасу зорієнтувавшись, що большевики підсуваються в напрямку хат, в яких знаходилися повстанці, розположив козаків до бою, постановивши собі виграти цей бій. Козаки, підбадьорені рішучістю свого командира, спокійно ожидали противника. Коли наблизилися большевики, відкрито вогонь. Зав'язався бій, що тривав пів години. Помимо чисельної переваги большевиків, їх змушено до відступу. Повстанці опанували поле бою, 2-ох большевиків вбили, а 5-ох, які ще не вспіли втікти, зловили живили. Також здобули 1 ППШ та 1 кріс "Мавзер". По стороні повстанців – 1 легко ранений.

15.IX.1945 р. повстанець Нечай з чотирма козаками переходив через с. В. Жолудськ Рафалівського району, де зустрівся з групою большевиків. Зав'язався короткий бій, під час якого спалено ракетою одну хату. Людських жертв не було.

17.IX.1945 р. на хуторах с. Гішин Ковельського району один повстанець в короткій сутичці вбив 1-го лейтенанта та здобув 1-го "Нагана".

19.IX.1945 р. підрайоновий Доля та підрайоновий Донбас, довідавшись, що в с. Островці Володимирецького району, залишилося тільки 5 стрибків, а решта виїхали в терен, зробили на це село наступ. Стрибків, що були по хатах, половили живими без одного стрілу. Здобули 1-го мадярського кулемета з 5-ма магазинками, 3 ППШ і 2 кріси. Також спалено бункра.

21.IX.1945 р. підрайоновий Доля з 10-ма козаками наскочив вночі на станицю стрибків у селі Довга Воля Володимирецького

району. Зловивши без стрілу вартового, він пішов з ним в бункер. Стрибки, не зорієнтувавшись в чім справа, на наказ Долі зложили зброю. Стрибків розпущено, а бункер спалено. Повстанці здобули 1-ну фінку й більше крісів.

23.IX.1945 р. референт СБ Ківерцівського району, ввійшовши в село [Я]ромель Ківерцівського р-ну, роззброїв без стрілу старшого лейтенанта і рядового енкаведиста.

25.IX.1945 р. районова боївка Володимирецького району спільно з відділом УПА Кармелюка зробила наступ на станицю стрибків с. Радижево, цього ж району. Повстанці не знали, що тоді якраз прибуло ще 20 большевиків. Зав'язався бій, який тривав 3 год. Повстанці наступали з відкритого місця на бункер. Бункра здобути не вдалось. Кармелюк дав наказ відступати. Большевики втратили 4-ох вбитими й 5 раненими. По стороні повстанців 2-ох ранених.

26.IX.1945 р. підрайоновий Доля, довідавшись, що большевики мають везти цього дня збіжжя, зробив на них засідку. Коли червоні під'їхали на 10 м, по них відкрито вогонь. 4-ох большевиків вбито, 4-ох зловлено живими, а 1 легко ранений втік. Повстанці здобули 1-го кулемета, 1 ППШ, 2 кріси й фірманки зі збіжжям.

27.IX.1945 р. 8 козаків під командою Гонти зробили засідку на шляху Затишшя–Холневичі на большевиків, що мали везти збіжжя. Коли останні наблизилися, по них відкрито вогонь. Після перших стрілів большевики повскакували до недалекого каналу, звідки почали відстрілюватися. Тому що можна було сподіватись допомоги большевикам, повстанці відступили. Большевики втратили 2-ох вбитими й 1-го раненим. По стороні повстанців – без втрат.

27.IX.1945 р. 40 козаків під командою Темрязного зробили наступ на большевиків, що стягали контингент в с. Рудня Дубровицького району. Ворог, помітивши наступаючих, кинувся в розтіч. Одного большевика зловлено живим.

27.IX.1945 р. районовий провідник Бунтар з 9-ма козаками вийшов на дорогу в лісі Колдуби (біля с. Облапи Ковельського району), куди мали їхати автомашинами большевики, що возили дерево. Через деякий час появилася автомашина. Бунтар задержав її знаком руки. З машини вийшли 2 червоноармійці та питали "в чом дело". Бунтар під совєтською маркою перевіряв документи, а козаки в той час роззброювали червоноармійців. Через кілька хвилин над'їхала друга автомашина. Бачучи першу, задержалася і друга. Шофер вийшов з автомашини й запитав в

чому причина зупинки. З ним повстанці зробили те саме, що й з попередніми й так по черзі затримали без стрілу ще 3 автомашині. Таким чином обеззброєно 8-ох червоноармійців, яким прочитано "За что відьот борьбу УПА" та відпущено. Здобуто 5 ППШ, 3 кріси та спалено 5 автомашин.

28.IX.1945 р. на Велимецьких хуторях Седлищанського району, сотня большевиків заскочила в одній хаті 2-ох повстанців – Перченка й Коса. Зав'язався бій, під час якого обидва повстанці згинули, вбивши 1-го большевика, а 1-го ранивши.

30.IX.1945 р. 11 стрибків з с. Городця заатакували клуню, в якій знаходилися козаки Сухий й Мітька. Побачивши, що самі не дадуть ради, стрибки покликали собі в поміч большевиків з с. Антонівки Володимирецького району. Прибуло 20 большевиків, які відразу відкрили сильний вогонь. Один сержант зкочив навіть в клуню, але відразу остався вбитий. Тоді большевики взялися на штучки. Вони притягнули з с. Сваринь матір козака Сухого й післали її до клуні з наказом, щоб її син здався живим, бо інакше його заб'ють. Одначе повстанці не піддалися большевицьким підступам і рішучо відкинули їх пропозиції. Вони рішили битися до кінця. Большевики, побачивши, що мати вертає з клуні без сина, відкрили по клуні вогонь, де першою вбили матір Сухого та підпалили клуню. Козаки вискочили з клуні з окликом "Слава Україні!" й загинули. Тіла обидвох козаків большевики вкинули в огонь.

6.X.1945 р. до с. Видричи Ратненського району прибуло 7 стрибків і старший лейтенант для збирання зернопоставки. На них наскочила група УПА під проводом Кубуса. Після короткого бою вбито 2-ох стрибків та ранено старшого лейтенанта.

7.X.1945 р. надрайоновий провідник з боївкою наскочив на станицю стрибків с. Любонин Заболотського району. Стрибків розігнано, а в одній хаті залишився участковий Олєйнік, що не зорієнтувався в чому справа. Будучи заатакований, він почав відстрілюватися. Під час стрілянини загорілася хата, в якій згорів також Олєйнік.

9.X.1945 р. довідавшись, що в с. Медвеже Колківського району [є] 25 стрибків, а під їхньою охороною кількох сексотів з дооколишніх сіл, ком. ВОП-у Богдан з 23-ма козаками зробив на них наскок. Повстанці не знали, що до села саме приїхало ще 15 большевиків. Богдан залишив [3] людей на залізниці, що проходила біля села у віддалі одного кілометра, як заставу, 10 осіб назначив до наступу на село з поля, а 10 інших до наступу від застави (від сторони залізниці). Перші в село вступили козаки, що наступали від залізниці. Зустрівши вартового, вони обстрі-

ляли його. Заалярмовані цим, большевики почали вискакувати з будинків. В цей час наспіла друга група з поля. Большевики запалили будинок, щоб було видно наступаючих і відкрили по них вогонь. Повстанці освітили село ракетою й відкрили ураганний вогонь. Большевики попали в паніку й почали тікати в напрямку залізниці. Вони втратили 2-ох бійців, 3-ох стрибків та 4-ох агентів НКВД. Спалено хату, в якій жили сексоти. Повстанці здобули 1 кріс і 100 шт. амуніції, а втратили 1-го козака вбитим.

9.X.1945 р. кущовий Яворенко заатакував стрибків, що шукали підводи на Пісоченських хуторах (Седлищанського району). Під час бою 1-го стрибка вбито, а решта панічно повтікали, залишаючи 2 кріси й 1 ППШ.

9.X.1945 р. боївка Рафалівського району зробила засідку на стрибків. Під час стрілянини вбито 1-го стрибка. По стороні повстанців ранений ройовий Голкін.

9.X.1945 р. в лісі Колдуби біля с. Облапи Ковельського району, районова боївка в уніформі НКВД затримала та обеззброїла 7-ох червоноармійців, що їхали на 5-ох тягарових автомашинах (5 шоферів, 1 лейтенант і 1 старшина). Червоноармійцям повстанці прочитали "За що бореться УПА" і відпустили їх. Повстанці здобули 4 кріси, 4 ППШ і спалили 4 автомашини.

10.X.1945 р. районова боївка зустрілася зі стрибками в с. Дідовичах Ківерцівського району. Зав'язався бій, після якого стрибки кинулися врозтіч. Людських жертв не було.

11.X.1945 р. вечером ком. Ткач з своїм відділом зробив наступ на с. Озірці Рафалівського району, де закватерувались 70 большевиків. Зав'язався бій, під час якого вбито 8 большевиків. По стороні повстанців ранено 1-го чотового, якого большевики забрали живим. Большевики вжили 2 міномети й повстанці були змушені відступити.

13.X.1945 р. в с. Вишенках Ківерцівського району, місцева боївка роззброїла 6 стрибків та здобула 2 кріси "Мавзер" і 4 совєтські кріси.

13.X.1945 р. довідавшись від сексотів, що в лісі Яцковичі біля с. Рудня Дубровицького району закватирувала боївка Темрязного, большевики зібрали з кількох сіл до 50 стрибків і почали облаву. Натрапивши на вартового, вони обстріляли його. Командир боївки дав наказ трохи відступити від місця постою й залягти. Большевики, прийшовши на це місце постою, почали забірати речі, що їх навмисне лишили повстанці. Тоді Темрязний дав наказ відкрити по них вогонь. Большевики кинулися врозтіч, втративши 1-го раненим. Повстанці не мали жодних втрат.

17.X.1945 р. боївка Рафалівського району під проводом Дорошенка зробила засідку на шляху Рафалівка–Володимирець. Большевики зі стрибками везли пошту з Рафалівки до Володимирця й наїхали на цю засідку. Повстанці відкрили по них вогонь, внаслідок чого вбито 1-го стрибка [і] 2-ох ранено. Повстанці здобули 2 кріси [...].

18.X.1945 р. група большевиків, повертаючи зі засідки, натрапила на постій ком. Кармелюка. В короткій сутичці повстанці втратили 1-го козака вбитим, 1-го раненим, а 1-го большевики забрали живим.

19.X.1945 р. Ківерцівська боївка обеззброїла на хуторах с. Годомичі старшого лейтенанта ЧА. Поговоривши з ним, його звільнено. Здобуто 1 ППШ.

20.X.1945 р. на серховицькому болоті Рафалівського району, большевики натрапили на постій 6-ох козаків. Окружені козаки кинулися на пробій. В бою 5 з них загинули, а 6-го, тяжко раненого, большевики забрали живим.

21.X.1945 р. група повстанців знищила станицю стрибків у с. В. Цепцевичі Володимирецького району. Частина стрибків загинула, а частину взято в полон.

21.X.1945 р. боївка Ґонти зі сотенним Сіромахою наскочили на станицю стрибків в с. Цепцевичі Володимирецького району. Станицю стрибків знищено. 12 забито, 3-ох ранено, а решта повтікала. Здобуто 1-го кулемета, 2 кріси й понад 10 фінок.

22.X.1945 р. Темрязний вирішив розбити большевиків і стрибків, що стояли в с. В. Цепцевичі Володимирецького району, та спалити їхній бункер. Найвідповіднішою порою до цього він вважав ніч. Взявши 45 чоловік, вони підповзли якнайближче до окопів. Після трьохгодинного бою повстанці вдерлися в бункер. Большевики, попавши в паніку, почали здаватися. Тільки кількох прорвалися й втікли. З ворожої сторони впало 19 чоловік. Повстанці взяли в полон 15 большевиків та здобули 1 кулемет, 2 СВТ, 3 ППШ, 15 крісів, 1 пістоль, 2 коні й 3 сідлі. По стороні повстанців – 1 ранений.

23.X.1945 р. в с. Яремні Ківерцівського району, кілька стрільців з боївки Крука роззброїли 1-го стрибка й здобули 1 СВТ і 25 набоїв. Його пустили. Одначе, після 3-ох днів він зголосився в райцентрі, де його арештували.

27.X.1945 р. в с. Бабки Рафалівського району, група енкаведистів та большевицьких партизан стрінула двох повстанців. В короткій сутичці обох повстанців тяжко ранено й забрано живими в полон. По дорозі большевики одного з них забили.

В околиці с. Замшани Седлищанського району, большевики, дізнавшись про розташування групи повстанців, окружили її з двох боків: з одного боку наступали, а з другого залягли в лінію. В бої повстанці втратили 7 козаків вбитими. Решта повстанців вирвалася пробоєм з окруження.

28.X.1945 р. районова боївка Ківерецького району, під час переходу через с. Суськ, того ж району, натрапила на хату, в якій були закватировані большевики. Коли повстанці зближувалися до тієї хати, большевики відкрили вогонь. Повстанці розгорнулися в лаву і почали окружувати хату. Рівночасно відкрили по ній вогонь. Большевики панічно повтікали, залишаючи одного вбитого.

3.XI.1945 р. в лісі Калдуби боївка Бунтаря спалила одне грузове авто й взяла в полон 8 червоноармійців. Здобуто 1 кріс. Серед полонених червоноармійців повстанці провели бесіду на теми "Що таке УГВР" та "За що бореться УПА", роздали листівки й всіх розпустили.

4.XI.* 1945 р. повстанча група Кубуса зробила засідку на стрибків, що верталися з терену до села Сераховичі Ковельського району. Повстанці здобули 1 кулемет ДП з 3-ма дисками, 2 ППШ та 1 совєтський кріс.

16.XI.* 1945 р. група повстанців під командою сотенного Нерозлучного роззброїла стрибків та знищила сільраду в с. Горіхово Малоритського району. Повстанці здобули 6 крісів та 1 ППР.

19.XI.* 1945 р. повстанець Бунтар, довідавшись, що в с. Дубова Ковельського району закватерувався один лейтенант, постановив зайти до нього. Коли ввійшов в кімнату, наставив до лейтенанта фінку й крикнув: "Рукі в ввєрх!". Лейтенант, немов би цього не чув, продовжував чистити чоботи. Коли Бунтар повторив свій наказ, він спритно кинувся на нього й, відхиливши цівку фінки, почав з ним борикатися, а навіть встиг вхопити зі стола револьвер. Бунтар схопив лейтенанта за руки, не даючи йому можливості стрілити. Коли жінка лейтенанта кинулася на підмогу чоловікові й в хаті счинився більший рух, саме вчасно вскочив до кімнати козак Михайло, що був на подвір'ї та застрелив лейтенанта. Здобуто пістоль ТТ, шинелю й мундур.

19.XI.1945 р. боївка Бунтаря зробила засідку на шосі в околиці с. Облапи Ковельського району. У висліді короткої стрілянини спалено одну автомашину, вбито секретаря райпарткому Любешівського району та ранено одного большевика.

---

* *У тексті:* IX

20.XI.1945 р. на шосі Ковель–Берестя, в околиці с. Мислина, група повстанців розбила одне грузове авто. В бою вбито першого секретаря райкому КП(б)У. По стороні повстанців – легко ранений козак Ярослав. Здобуто один автомат.

20/21.XI.1945 р. большевики напали на чотирьох козаків з відділу Дубового, що копали в с. Гірно Маневицького району криївку. У висліді короткої сутички 2 козаки згинули, а 2 втікли.

21.XI.1945 р. в с. Осса група повстанців роззброїла 2-ох большевиків (старший сержант і рядовик), що охороняли 26 трофейних корів. Здобуто 1 автомат і 1 кріс.

23.XI.1945 р. до одної хати с. Клюськ, в якій днювали козаки Шуляк і Вишня (з боївки Метелика[3]), зайшов участковий НКВД. Повстанці запропонували йому здатися. Коли він кинувся тікати, його застрілено. Здобуто 1 автомат та 1 пістоль.

24.XI.1945 р. козаки Німець, Галайда й Хмара (з боївки Ворона) вбили в будинку сільради с. Бобли секретарку сільради й легко ранили одного лейтенанта НКВД та секретаря комсомолу. Знищено будинок сільради та зливний пункт молока.

26.XI.1945 р. в с. Радовичі козаки Німець, Галайда й Хмара роззброїли 8 стрибків. Здобуто 8 крісів. Після цього знищили будинок сільради та зливний пункт молока.

3.XII.1945 р. в с. Рокитниця козаки Шпак, Шуляк і Бойовий (з боївки Метелика) заскочили в хаті й зловили живцем участкового НКВД. Здобуто 1 автомат і 1 пістоль. Участкового зліквідовано.

7.XII.1945 р. під час облави в паридубському лісі районова боївка під командою райпровідника Гамалії прийняла бій з пограничниками. Боївка відступила не понісши жодних втрат.

15.XII.1945 р. повстанці – зв'язкові та частина рай[онової] боївки під командою Гамалії, прийняли в паридубському лісі бій з енкаведистами. Повстанці втратили 2-ох козаків з рай[онового] зв'язку Грома та їхнє узброєння.

15.XII.1945 р. в лісі Калдуби група повстанців забрала від полонених німців, що там працювали, дві парі коней і знищила два вози. Через пару годин до лісу прийшли чотири червоноармійці, щоб відшукати німців. При цьому вони зустрілися з козаками Степовим, Городчиком і Понурим. Зав'язався короткий бій, під час якого повстанці ранили 2-ох червоноармійців та 1-го німця й здобули 1-го кулемета та 2 кріси.

16.XII.1945 р. на хуторях с. Облапи Ковельського району, боївка Бунтаря зробила засідку на большевиків, що їхали фірманками в ліс. Після перших стрілів большевики панічно повтікали, залишаючи дві парі коней з возами, один кулемет ДП та 2 совєтські кріси.

27.III.1945 р. під час облави на послівський ліс (район Іванів) у сутичці з большевиками згинув чотовий УПА Дуб разом з кількома стрільцями. Раненого Декана большевики забрали живим.

1.V.1945 р. група повстанців обстріляла райцентр Камінь-Каширськ, в центрі якого був вивішений національний прапор.

10.V.1945 р. окружна боївка зробила засідку в лісі Якуша, де їхали фірманками 25 стрибків. По них відкрито вогонь. Одного стрибка зловлено живим, а решта, залишивши фірманки, повтікали. Повстанці здобули 20 магазинків до мадярського кулемета й 4 диски до кулемета "Дихтярова".

15.V.1945 р. зроблено засідку на двох стрибків, що їхали понад Припяттю. Обидвох побито. Повстанці зброї не здобули, бо стрибки її покидали в воду.

17.V.1945 р. окружна боївка зробила засідку в с. Забріддя Ратнівського району на стрибків. Під час стрілянини зловлено живими 3-ох стрибків. Повстанці здобули 1 фінку й 1 кріс зі снайпером. По стороні повстанців – один вбитий козак.

25.V.1945 р. кущева боївка Камінь-Каширського району мала бій з большевиками в с. Видерть Любешівського району. Большевики втратили 7 вбитими, між якими заступника начальника НКВД Любешівського району. Повстанці втрат не мали.

Ця сама боївка розбила станицю стрибків в с. Тоболи Камінь-Каширського району та в с. Деревок Любешівського району.

25.V.1945 р. відділ УПА разом з районовою боївкою Любешівського району зробив засідку на шляху Камінь-Каширськ–Седлище. У висліді розбито 1 автомашину та вбито до 10 большевиків. По стороні повстанців – без втрат.

21.VI.1945 р. большевики окружили відділ повстанців у с. Заприп'яття Ратнівського району. В завзятому, але нерівному бою згинуло 20 повстанців, а ком[андир] Тигр застрілився. Число вбитих большевиків не відоме.

11.IX.1945 р. група повстанців зробила засідку на шляху Борисівка–Дивин на тих, що охороняли транспорти з Німеччини. Зловлено двох бійців ЧА й одного бувшого совєтського партизана. Всіх обеззброєно. Червоноармійців звільнено, а партизана покарано. Здобуто 2 фінки й 1 кріс.

12.IX.1945 р. на хуторі Заболоття Янівського району, большевики окружили 6 повстанців. В бою 4 повстанці згинули, 1 ранений, а 1 вийшов цілий. Большевики втратили 4-ох вбитими й кілька раненими.

12.IX.1945 р. шість повстанців задержалися на хуторі Заболоття Янівського району. Не минуло 10 хв., як будинки, що в них вони були, окружили большевики. Повстанцям прийшлося вириватися з окруження пробоєм. Під час пробиття окружаючого перстеня, тяжко ранено рай[онового] провідника Горуна й козаків Сука, Олега, Стрілу й Малого.

Ранені повстанці, побачивши безвихідне положення, почали дострілювати один другого. Чотирьох мертвих і одного тяжко раненого большевики забрали на фірманку й повезли до Дорогичина. Останній, надрайоновий Пінщини В., пробивши собі дорогу поміж шістьма большевиками, вийшов неушкодженим. Большевики втратили 4-ох вбитими й кількох раненими.

В вересні 1945 р. в лісах с. Рокомля група большевиків два рази атакувала групу повстанців. При першій сутичці згинуло 4-ох повстанців, а при другий 7. Обидва рази на місце постою большевиків приводили сексоти.

В вересні 1945 р. боївка Ратнівського району розбила станицю стрибків в с. Поступень. 7-ох стрибків зловлено живими, а 3-ом вдалось втекти. Здобуто 1 кулемет "Дихтярова" та 6 крісів. Одного стрибка покарано карою смерти через повішення. Повішеного підміновано, в наслідок чого при його зніманні міна вбила ще 11 осіб, а 16 ранила.

8.X.1945 р. кілька повстанців зробили засідку на стрибків, що йшли з с. С. Д. до с. Б. У висліді короткого бою одного стрибка вбито, двох тяжко ранено, а одного зловлено живим.

ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 125, арк. 24-34. Копія.

1 Платон Самосюк – "Мат" (–1944)*. У 1945 р. – пров. Маціївського р-ну.

2 Іван Головач – "Крук" (–1946)*. У 1945–1946 рр. – к-р підрозділу бригади "Соборна Україна", кер. районної боївки Любомльського р-ну, боївки СБ Старовижівського р-ну.

3 Іван Василюк – "Метелик". У 1945 р. – кер. кущової боївки у Турійському р-ні.

** Рік народження не устійнено.*

№ 202
СПИСОК ЗАГИБЛИХ БОРЦІВ У ЛУЦЬКІЙ, КОВЕЛЬСЬКІЙ ТА БЕРЕСТЕЙСЬКІЙ ОКРУГАХ

[Грудень] 1945 р.

ЛИСТА ВПАВШИХ
(дод[аток] ч. 2)

ЛУЦЬКА ОКРУГА

1. Крук – районовий провідник, згинув в кінці січня 1945 р., попавши на засідку.

2. Сірко – згинув в квітні 1945 р. біля власного дому, з рук большевиків.

3. Босий – застрілився в місяці липні 1945 р., щоб не попасти живим в руки большевикам.

4. Г. – згинув 8.VIII.1945 р. в садівському лісі в бою з большевиками.

5. Гайденко – командир боївки, згинув 8.VIII.1945 р. в садівському лісі в бою з большевиками.

6. Кмін – козак, згинув 8.VIII.1945 р. в садівському лісі в бою з большевиками.

7. Коля – козак, згинув 8.VIII.1945 р. в садівському лісі в бою з большевиками.

Крім вищеподаних, згинули ще слідуючі повстанці, про яких не маємо поки що майже жодних даних: в місяці травні 1945 р. згинули в бою з большевиками три козаки; в місяці липні 1945 р. в Рожищанському районі згинули три козаки з місцевої боївки, що наскочили на засідку; в місяці липні в Торчинському районі згинули в сутичці з большевиками два козаки з місцевої боївки

КОВЕЛЬСЬКА ОКРУГА

1. ---*, командир боївки Турійського району, згинув 16.XII.1944 р. на хуторі с. Радовичі Турійського району в бою з большевиками.

2. ---, козак з боївки Турійського району, згинув 16.XII.1944 р. на хуторі с. Радовичі Турійського району в бою з большевиками.

---

* *Так у тексті.*

3. ---, стрілець зі сотні Чумака, загинув 27.XII.1944 р. в с. Почапи Матіївського району під час наступу на станицю стрибків.

4. ---, козак зі сотні Нерозлучного, згинув 12.I.1945 р. в нудизькому лісі під час наскоку большевиків.

5. Макар – шеф зв'язку, згинув 3.III.1945 р. на хуторі с. Торговище Матіївського району в бою з большевиками.

6. Іва[1] – окружна референтка УЧХ, згинула 11.IV.1945 р. під час облави в лісі під Берестянами Цуманського району, де, попавши в безвихідне положення, застрілилася.

7. ---, стрілець з районової боївки Маневицького району, згинув 17.V.1945 р. в бою з большевиками.

8. Тур, згинув в другій половині травня 1945 р. на північних теренах в бою з большевиками.

9. Яр, згинув в другій половині травня 1945 р. на північних теренах в бою з большевиками.

10. ---, козак з районової боївки, згинув 29.V.1945 р. в с. Озеряни Турійського району в бою з большевиками.

11. Муха, згинув під час облави, що відбулася 2/3.VI.1945 р. в околиці с. Цепцевичі.

12. ---, козак з боївки Темрязного, згинув 4.VI.1945 р. в лісі, в околиці с. Цепцевичі в бою з большевиками.

13. Шворний – референт СБ Північно-західного краю, згинув 10.VI.1945 р. в с. Градиськ Маневицького району в бою з большевиками.

14. ---, станичний с. Новаки Володимирецького району, згинув 11.VI.1945 р. під час облави, яку переводили большевики біля с. Радижів Володимирецького району.

15. ---, зв'язківець, згинув 14.VI.1945 р. під час облави, яку переводили большевики на с. Білінь і Скулинь Ковельського району.

16. ---, козак, згинув 16.VI.1945 р. біля с. Велимче, де, поранений большевиками й в безвихідному положенні, дострілився.

17. Бистрий – кущовий, згинув в половині червня біля с. Боровичі в бої з большевиками.

18. Коваленко – Дуб – референт пропаганди Колківщини, згинув в половині червня біля с. Боровичі в бою з большевиками.

19. Андрій – командир ВОП-у Колківського району, згинув 2.VIII.1945 р. біля с. Куліковичі, того ж району, в бою з большевиками.

20. Тихий – козак, згинув 11.VIII.1945 р. в с. Годомичі Ківерцівського району в бою з большевиками.

21. Дніпро – підрайоновий провідник, згинув 12.VIII.1945 р. в с. Лище Ківерцівського району, підступно вбитий місцевим стрибком.

22. ---, зв'язківець, згинув 12.VIII.1945 р. в Чорторийському лісі Колківського району в сутичці з большевиками.

23. Пряжка – шеф зв'язку, згинув 16.VIII.1945 р. в околиці с. Грані Дубровицького району в бою з большевиками.

24. Явір – кулеметчик з районової боївки Дубровицького району, згинув 16.VIII.1945 р. в околиці с. Грані Дубровицького району в бою з большевиками.

25. ---, козак, згинув з випадку 18.VIII.1945 р. в с. Копилі Колківського району.

26. Залізняк – сотенний, згинув 20.VIII.1945 р. в с. Граддя Колківського району, наскочивши на засідку большевиків.

27. Коля – козак зі сотні Залізняка, згинув 20.VIII.1945 р. в с. Граддя Колківського району, наскочивши на засідку большевиків.

28. Ярослав – надрайоновий провідник Любомельщини, згинув 23.VIII.1945 р. з рук большевиків.

29. Ворошилов – надрайоновий шеф зв'язку Ковельщини, згинув 23.VIII.1945 р. з рук большевиків.

30. Сумний – згинув 6.IX.1945 р. в с. Лище, натрапивши на засідку большевиків.

31. ---, козак, згинув 8.IX.1945 р., підступно вбитий висланим енкаведистами стрибком.

32. Ярослав – козак з боївки Мата, згинув 12.IX.1945 р. в с. Мизово Седлищанського району в бою з большевиками.

33. Гусак – командир районової боївки, згинув 20.VIII.1945 р. біля с. Озірці Рафалівського району в бою з большевиками.

34. ---, козак з районової боївки Любомельського району, згинув 12.IX.1945 р. в с. Підгородно, того ж району, в бою зі стрибками.

35. Вихор – станичний, згинув 24.IX.1945 р. в с. Боровичі Колківського району, попавши на засідку большевиків.

36. Перченко – козак, згинув 28.IX.1945 р. на Велимецьких хуторах Седлищанського району в бою з большевиками.

37. Коса – козак, згинув 28.IX.1945 р. на Велимецьких хуторях Седлищанського району, в бою з большевиками.

38. ---, козак з відділу Ткача, згинув 19.IX.1945 р. в криївці в селі Боровичі, Колківського району з рук большевиків та на донесення сексота.

39. ---, козак з відділу Ткача, згинув 9.IX.1945 р. в криївці в

селі Боровичі Колківського району з рук большевиків та на донесення сексота.

40. Маяк – козак з відділу Перченка, згинув 28.IX.1945 р. в замшанському лісі Седлищанського району в бою з большевиками.

41. ---, козак, згинув 5.X.1945 р. в с. Довговоля Володимирецького району, натрапивши на засідку большевиків.

42. ---, козак з ВОП-у Богдана, згинув 9.X.1945 р. в с. Медвеже Колківського району в бою з большевиками.

43. ---, козак з боївки Матіївського району, згинув 10.X.1945 р. біля с. Мизово в сутичці з большевиками.

44. Бойовий – ройовий відділу Кармелюка, згинув 11.X.1945 р. біля гаївки Красний Бір, попавши на засідку большевиків.

45. Недольний – козак з відділу Кармелюка, згинув 11.X.1945 р. біля гаївки Красний Бір, попавши на засідку.

46. Шустрий – козак з відділу Кармелюка, згинув 11.X.1945 р. біля гаївки Красний Бір, попавши на засідку большевиків.

47. Журавель – козак з районової боївки Бунтаря, згинув 14.XI.1945 р. в с. Лійно, попавши на засідку большевиків.

48. Ворон – козак з районової боївки Бунтаря, згинув 14.XI.1945 р. в с. Лійно, попавши на засідку большевиків.

49. Микола – стрілець, згинув 17.X.1945 р. в с. Підвисоке Козинського району в сутичці з большевиками.

50. ---, козак з відділу Кармелюка, згинув 18.X.1945 р. в бою з большевиками.

51. ---, козак, згинув 20.X.1945 р. на хуторях с. Липно Цуманського району, попавши на засідку большевиків.

52. ---, стрілець, згинув 27.X.1945 р. в с. Бабки Рафалівського району, тяжко ранений, а опісля замордований большевиками.

53. Білий – козак, згинув 30.X.1945 р. в сутичці з большевиками в селі Городнево Цуманського району.

54. Степан – козак з почоту Сивого, згинув 21.XI.1945 р. під час облави на с. Облапи, Гішин і Доротище в сутичці з большевиками.

55. Дуб – заступник окружного референта СБ, згинув в останніх днях листопада 1945 р. на Деражненщині в сутичці з большевиками.

56. ---, козак, згинув 12.XI.1945 р. з рук большевиків.

57. Хмара – козак з відділу Дубового, згинув 18.XII.1945 р. біля с. Горно Маневичського району, наскочивши на засідку.

58. Калина – козак, згинув 24.XII.1945 р. в лісі біля с. Карасин Камінь-Каширського району, де, тяжко ранений большевиками, він дострілився.

59. Олена – надрайоновий провідник, згинув 27.XII.1945 р. на хуторях Маковище Голобівського району в бою з большевиками.

60. Хмара – козак, згинув 27.XII.1945 р. на хуторях Маковище Голобівського району в бою з большевиками.

Крім вище поданих впавших повстанців, згинули ще слідуючі, про яких маємо дуже мало відомостей.

15.II.1945 р. згинули 10 козаків з бригади ком. Ігоря в бою з большевиками біля с. Верхів Камінь-Каширського району.

3.III.1945 р. згинули 7 козаків в бою з большевиками на хуторі Торговище Матіївського району.

13.V.1945 р. згинули 6 козаків з відділу Кубіка в бою з большевиками в скулинському лісі Ковельського району.

Під час облави 2/3.VI.1945 р. в околиці с. Цепцевичі згинули 2 козаки.

Під час облави большевиків 2/3.VI.1945 р. в Володимирецькому районі згинули 3 повстанці.

2.VIII.1945 р. згинули в бою з большевиками біля с. Куліковичі Колківського району 6 козаків.

5.VIII.1945 р., наскочивши на засідку большевиків, біля с. Знамерівка Цуманського району, згинули 2 козаки.

Під час облави большевиків 5.VIII. – 10.X.1945 р. в околиці сіл: Кіззя й Бик Головінського району згинули 2 козаки.

18.VI.1945 р. під час облави большовиків в околиці сіл Скулин, Несухоїжи Ковельського району згинули 3 повстанці – зв'язкові Сивого.

18.VIII.1945 р. в куликівському лісі в бою з большевиками згинули стрільці й 1 кулеметчик з місцевого ВОП-у.

28.IX.1945 р., під час большевицької облави згинули в замшанському лісі Седлищанського району 4 повстанці з групи Перченка.

В місяці жовтні 1945 р. згинули під час большевицької облави в околиці сіл Кіззя й Бик 2 повстанці.

20.X.1945 р. згинули в бою з большевиками на серховицькому болоті Рафалівського району 5 козаків.

28.X.1945 р. згинули в бою з большевиками біля с. Лійно 2 повстанці, наскочили на засідку.

В околиці с. Замшани Седлищанського району згинули в бою з большевиками 7 козаків.

20/21.XI.1945 р. згинули в с. Гірно Маневицького району, де копали криївку 2 козаки з відділу Дубового, на котрих напала група большевиків.

25.XII.1945 р. згинули 2 козаки з районового зв'язку Грома під час бою з большевиками в паридубському лісі.

БЕРЕСТЕЙСЬКА ОКРУГА

1. Дуб – чотовий, згинув 27.III.1945 р. під час сутички з большевиками в послівському лісі Іванівського району.

2. Тигр – командир відділу УПА, згинув 21.VI.1945 р. в с. Заприп'яття Ратнівського району, де, попавши в окруження большевиків і не маючи виходу, застрілився.

3. Степовий – козак, згинув 2.VIII.1945 р. в сутичці з большевиками під час облави большевиків в Камінь-Каширському районі.

4. Миколаєнко – козак, згинув в сутичці з большевиками 2.VIII.1945 р.

5. Матрос – козак, згинув, натрапивши на засідку.

6. Сушко – окружний провідник Берестейщини, родом з Горохівщини, згинув в бою з большевиками біля с. Речиця Ратнівського району.

7. Богдан – окружний референт СБ Берестейщини, родом з міста Луцьк, згинув на Любешівщині.

8. Хвиля – окружний провідник Берестейщини, родом з Горохівщини, згинув в бою з большевиками на хуторах Заболоття Янівського району.

9. Криса – окружний референт СБ, згинув на хуторах Заболоття Янівського району.

10. Олекса.

11. Орел[2] – командир окружної боївки Берестейщини, родом з с. Хотешів, згинув в бою з большевиками на хуторях Заболоття Янівського району.

12. Біловицький, родом з с. Деревок Любешівського району, згинув в бою з большевиками на хуторях Заболоття Янівського району.

13. Лиманюк – вишкільний референт Берестейської округи, родом з с. Миляновичі Матіївського району, згинув в бою з большевиками біля с. Межисіття Ратнівського району.

14. Лев – провідник Берестейського надрайону, родом з м. Матіїв, згинув в сутичці з большевиками на хуторі с. Підборочча Ратнівського району.

15. Бойко – районовий провідник, згинув в сутичці з большевиками в квітні 1945 р. в районі Береза-Картузька.

16. Липа – районовий референт СБ родом з с. Повіття Дивинського району, згинув в сутичці з большевиками в квітні 1945 р. в с. Зілово Антопільського району.

17. Веснянка – районовий командир боївки, родом з

м. Дивин, згинув в сутичці з большевиками в місяці травні 1945 р. в с. Клетище Дивинського району.

18. Яворенко – козак, родом з с. Повіття Дивинського району, згинув в місяці червні 1945 р. в с. Самара Ратнівського району.

19. Горошенко – козак, родом м. Дивин, згинув в квітні 1945 р. в Дивинському районі.

20. Мандрівний – провідник Дивинського району, родом з м. Дивин, згинув в сутичці з большевиками на Дивинщині.

Крім вищеподаних впавших, згинули ще слідуючі повстанці, про котрих немає точніших відомостей:

17.V.1945 р. згинув у с. Забріддя Ратнівського району 1 козак з окружної боївки в бою зі стрибками.

1.IX.1945 р. в бою з большевиками на хуторі с. Заболоття Янівського району згинули 4 повстанці.

12.IX.1945 р. згинули в бою з большевиками на хуторі с. Заболоття Янівського району 4 повстанці.

В місяці вересні 1945 р. згинули в бою з большевиками в лісах с. Рокомля 11 повстанців.

Примітка: відносно попередньо поданих опису боїв і листи впавших зазначую, що з огляду на брак точніших звідомлень, вони є далеко неповні.

ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 125, арк. 35-39. Копія.

1 Галина Шматко – "Волинянка", "Іва" (1923–1945). У 1944–1945 рр. – реф. УЧХ Ковельської округи.

2 Степан Трусевич – "Орел" (–1945)*. У 1945 р. – реф. СБ Любешівського р-ну, кер. боївки Берестейської округи.

* *Рік народження не устійнено.*

№ 203
ІНФОРМАЦІЇ З ЛУЦЬКОЇ, КОВЕЛЬСЬКОЇ ТА БЕРЕСТЕЙСЬКОЇ ОКРУГ

[Грудень] 1945 р.

ВІСТКИ З ТЕРЕНУ
(дод[аток] ч. 3)

ЛУЦЬКА ОКРУГА

24.VIII.1945 р. одна жінка з с. Широке, завізши контингент збіжжя до Горохова, вертала додому. По дорозі взялися на фірманку один енкаведист з головою сільради. Під час їзди енкаведист все вскакував в придорожні садки, тряс яблука й грушки та носив їх на фірманку. В с. Стависько він зайшов до одної хати, з якої вийшов обвантажений пляшками, а за ним гукав 70-літній дідусь: "Віддай карасін!". Вскакуючи на фірманку, енкаведист загубив горня з пшоном. Вернувся і забрав порожне горня, бо пшоно висипалося. В с. Лобачівка знову вскочив до одної хати, з якої вийшов з кількома пляшками з самогоном. За ним ішла жінка, що просила, щоб вернув хоч би один літр. Енкаведист скочив на фірманку й несвоїм голосом закричав на погонича: "Поганяй!". Доїхавши до смолявського лісу, енкаведист взяв від жінки віжки, сховав свою шапку та поганяв що сили, розгублюючи по дорозі накрадені продукти. Коли заїхали до Берестечка, енкаведист віддав награбовані речі своїй жінці. На її запит: "Де взяв", – він відповів – "Бєрі дай пряч!".

25.VIII.1945 р. в с. Ржищів Берстечківського району участковий НКВД з десятьма стрибками ніби арештував одного стрибка з с. Бужани. Другого дня цього "арештованого" везли почерез села Бужани й Пілгани, а в селі Широке віддали йому зброю й пустили.

26.VIII.1945 р. в с. Підбереззі Горохівського району спеціяльна агентурна група вбила з наказу НКГБ одного червоноармійця тільки за те, що він не хотів здати одяг. Ціллю цього планового вбивства було викликати ненависть червоноармійців до ОУН, або взагалі недовір'я до українського визвольного руху.

Під час пересування совєтських військ з заходу на схід (перед війною з Японією) одна частина ЧА задержалася в м. Луцьк. Старший лейтенант цієї частини вийшов на ринок, де зустрів малого, обдертого хлопчину, в якому скоро пізнав свойого сина. В тій хвилині прибігла й його дружина. З плачем

розповідала вона йому про тяжке життя дома (в Ленінграді), звідки, не маючи кусочка хліба, мусіла виїзджати й шукати його в Україні. Лейтенант, що мав на грудях ряд відзнак, вислухавши оповідання жінки про злидні його родини, зірвав всі медалі з грудей і кинув їх під ноги. На це прийшло кілька енкаведистів, які арештували лейтенанта, його жінку й дитину. Все це ділялося на очах багатьох людей.

3.IX.1945 р. закватеровані большевики в с. Грушові Горохівського району ходили по хатах і примушували селян, щоб здавали контингент збіжжя до визначеного реченця.

5.IX.1945 р. большевики, що закватерували в с. Грушові Горохівського району, розійшлися по двох-трьох на кілька хат і сиділи по черзі в кожній хаті доти, поки даний господар не здавав ввесь контингент збіжжя.

5.IX.1945 р. до с. Фусова Горохівського району приїжджали дві авті большевиків і загрозили селянам, що як до трьох днів не здадуть визначений контингент хліба то зліквідують їхні господарства.

10.IX.1945 р. до с. Сільце прибуло кількох жидів, що ходили зі зброєю по селі й ганяли селян, щоб відвозили збіжжя.

В селі Бужани Берестечківського району большевицький прокурор та суддя засудили на місці одного селянина за нездачу контингенту хліба на два роки тюрми.

16.IX.1945 р. до с. Сільце Берестечківського району приїжджав в справі контингентів прокурор. Жінки, що мають чоловіків у ЧА з плачем просили, щоб їм зменшити контингент збіжжя. Большевики прийняли це з глумом, а пізніше насміхалися й показували, як селяни перед ними плачуть.

18.IX.1945 р. районове НКВД дало під суд за нездачу контингенту збіжжя сімнадцять людей з с. Фусова Горохівського району.

КОВЕЛЬСЬКА ОКРУГА

На початку травня 1945 р. група повстанців висадила потяг біля Польської гори Колківського району.

В половині місяця травня 1945 р. оперативна група повстанчого куреня Кубіка висадила на лінії Берестя–Ковель три потяги та один бронепотяг, якого знищено так, що його вже не можна буде відремонтувати.

4.VI.1945 р. біля с. Зачернече Матіївського району було вбито невідомими людьми двох стрибків, а одного ранено.

На початку місяця червня 1945 р. група повстанців знищила в околиці Рафалівки міст і залізницю.

В місяці липні 1945 р. кілька большевиків купили на базарі в м. Ковлі чотири літри горілки. Випивши її, шість з них згинули бо, як оказалося пізніше горілка була затруєна.

В Ковлі на базарі один червоноармієць продавав шинелю. Побачивши це, прийшов до нього енкаведист і намагався вирвати йому шинелю з рук. Червоноармієць не давався. Між обома зчинилася бійка. Навколо них сходилися червоноармійці та енкаведисти. Раптом енкаведист відскочив, вхопив камінь і розбив червоноармійцеві голову. Тоді присутні червоноармійці схопили енкаведиста і прилюдно його вбили.

1.VIII.1945 р. в с. Липному Цуманського району большевики забрали від двох селян за невиконання грошевого податку дві корові.

1.VIII.1945 р. в Володимирецькому районі большевики переводили загальну кампанію стягнення контингентів збіжжя. При цьому людей масово грабували. Забирали навіть сухе збіжжя з печі приготовлене до млина, били жінок та заставляли молотити збіжжя киями в хаті.

В місяці серпні 1945 р. в Любомельському районі енкаведисти ходили якийсь час під маркою повстанців по лісі та хуторях, збирали харчі й носили засмалене відро. Перед людьми нарікали на себе за те, що не пішли з повинною до органів совєтської влади до 20 липня, бо, мовляв, їх стільки й осталося й тепер прийдеться загинути.

В місяці серпні 1945 р. в с. Секунь Седлищанського району енкаведисти зловили дванадцять чоловік, завезли в райцентр і зачинили в льохові, де їх державали доти, поки їм не вдалося змусити цих людей записатися в стрибки.

В місяці серпні 1945 р. в с. Буцинь Седлищанського району НКВД дало наказ місцевим демобілізованим з ЧА зголоситися в райцентрі, де в порядку мобілізації їм дано зброю й втягнено в стрибки.

25.VIII.1945 р. десять большевиків ходили по хуторях с. Разничі під маркою повстанців та провіряли документи.

В місяці серпні 1945 р. в одній місцевості Морачевського району енкаведисти покинули торбу, ніби згубили, в якій був поданий фальшивий список агентів НКВД в рядах УПА й ОУН.

27.VIII.1945 р. в Старому Чорторийську під час похорону одного селянина большевицький агітатор намагався зробити біля церкви мітинг. Він вліз на крісло й почав агітувати.

Священник, не зважаючи на агітатора й закінчивши молебень, рушив на цвинтар, а за ним пішли всі люди. Агітатор остався на кріслі сам. На другий день покликали священника на станицю НКВД, де його лаяли та запитували: "Зачєм дєлаєш насмєшку з нашіх агітаторов?".

28.VIII.1945 р. большевики намагалися створити в с. Старій Рафалівці самооборону. Через те, що молодь не хотіла брати зброї в руки, їхніх батьків поарештовували й посадили в льох. Щойно тоді сини арештованих батьків погодилися взяти зброю в руки, але батьків дотепер ще не відпущено.

30.VIII.1945 р. стрибки з с. Разнич Колківського району ходили під маркою повстанців по с. Сьомки того ж району та грабили селян. Коли б господар виходив з хати, вони мали наказ стріляти по ньому, щоб їх хтось не пізнав.

1.IX.1945 р. група большевиків зловила на дорозі одну жінку й знасилувала її.

2.IX.1945 р. до с. Карпилівки Цуманського району большевики привезли парову молотілку, якою днями і ночами молотили господарське збіжжя й забирали його.

7.IX.1945 р. в с. Холневичі большевики ловили хлопців та дівчат для роботи в тартаку м. Цумань.

9.IX.1945 р. большевики з Томашева грабили в с. Омельно Колківського району селян, в яких забирали жито, полотно, упряж і мед з уликів.

9.IX.1945 р. на хуторі с. Костюхнівка Колківського району большевики під маркою повстанців вкрали в одного господаря двоє телят.

11.IX.1945 р. до с. Омельно Колківського району прибув прокурор з групою большевиків та перепроваджував мітинг. З початку говорив про здачу зернопоставок, а на кінець хотів вибрати голову сільради. Перше прокурор сказав, щоб ті, що бажають вибору голови сільради, піднесли руки. Рук не підніс ніхто. Після цього прокурор запитав хто не хоче совєтської влади. На це рівно ж ніхто не відповів. Тоді один енкаведист, що був присутній на цих виборах, побачивши ставлення селян, звернувся до них з короткою промовою, чи радше лайкою, в якій сказав: "Ви всі бандити, вас усіх вивеземо на Сибір." Селяни один поза другим розійшлися по домах. На другий день ці самі большевики пограбували селян і вернули до міста.

12.IX.1945 р. через с. Полиці большевики перевозили сіно, в яке пастухи-підростки вложили запалену губку. По якомусь часі, сіно занялось полум'ям і згоріло разом з возом.

В місяці вересні 1945 р. в с. Повурськ Маневицького району за те, що селяни не були в стані здати вповні визначений контингент хліба, большевики ограбили всіх господарів поголовно й основно так, що не було чим засіяти поля. Внаслідок цього большевики змусили около 100 господарів записатися в колгосп (говорили: "Не маєте чим сіяти, то вступайте в колгосп, ми вам дамо"). В цьому ж селі ограблено селянина Міхая (...) до нитки так, що сьогодні він ходить і жебрає по знакомих людях.

Селянинові Дижко Арсен[у] з с. Облапи Ковельського району було зазначено контингенту збіжжя на 40 сотнарів, в той час як увесь його урожай становив 18-20 сотнарів.

В місяці вересні 1945 р. на хуторі Облапи, скориставшись з відсутності Васі Скулинець, большевики, що ходили за контингентами, підкопалися до хати й ограбили її.

При кінці вересня 1945 р. зі станиці с. Мизово Седлищанського району повтікали майже всі стрибки. Безпосередньо причиною цього було погане матеріяльне забезпечення та загальне відношення до них большевиків.

18.IX.1945 р. в с. Серхові Рафалівського району стрибки грабили господинь, забираючи полотно, гроші й інше. Деякі поводилися дещо чемніше, просили їсти. Але тітки на це не звертали уваги й їсти не давали. Тоді стрибки шукали самі. Коли знаходили молоко, то виливали його на землю.

19.IX.1945 р. в с. Заліщани Дубровицького району 30 большевиків розхкидали могилу, висипану в честь впавших борців за волю.

20.IX.1945 р. 30 большевиків кватерували під маркою повстанців в с. Якубчичі Цуманського району. По домівках говорили виключно українською мовою та співали революційні пісні.

21.IX.1945 р. стрибок з с. Лище застрілив начальника НКГБ, що прибув з с. Острів Ківерцівського району. Стрибок мав замір застрілити ще й інших большевиків, але засікся автомат. Його зловили й відставили до в'язниці.

22.IX.1945 р. до с. Рудка Рафалівського району прибуло 15 большевиків, що гонили селян відвозити контингент збіжжя, а також вирубували й замазували революційні кличі.

25.IX.1945 р. група енкаведистів і стрибків в кількості до 20 осіб прибули до села Яцулі, де зруйнували могилу, висипану в честь впавшим борцям за волю.

29.IX.1945 р. на полях с. Трипотні Дубровицького району група большевиків вибирала картоплі загалом, не дивлячись чия вона була.

30.IX.1945 р. в с. Трипотні Дубровицького району большевики ходили вечером попід вікнами та підслуховували розмови по хатах.

В місяці вересні 1945 р. большевики арештували підлітків з с. Солов'є, Неці й Підсиновка Матіївського району, закидаючи їм приналежність до юнацтва ОУН.

Осінню 1944 р. райвиконком Дубровицького району видав наказ познімати з могил впавших повстанців хрести, а на їхнє місце поставити піраміди з відповідними (пропагандивно-большевицькими) надписами. Перед цим вдалося б зробити збори населення з ціллю вмовити людей, що справжнім визволителем українського народу являється Червона Армія, а не УПА.

В с. Облапи енкаведисти спалили господарку Наталки Ромашук, після чого нахабно брехали людям в очі, поширюючи вістку, що це зробили повстанці.

2.X.1945 р. 27 большевиків ограбили с. Залішани.

4.X.1945 р. майже вся адміністрація району стягала контингент збіжжя по селах Серховичі, Галуззя, Озірці й Чудлі Рафалівського району.

5.X.1945 р. до с. Осова Володимирецького району прибуло 30 большевиків, що грабували селян, забираючи все, що їм попадало під руки.

12.X.1945 р. поміж большевиками місцевої адміністрації та гарнізону з с. Буцинь Седлищанського району виник з непорозуміння на хуторі села Соколище бій, під час якого були вбиті голова райради того ж району та начальник стрибків.

13.X.1945 р. скликано демобілізованих з ЧА Колківського району на зібрання, на якому їм було сказано брати в руки зброю та творити по селах в цілі оборони від "бандитів" самооборону. З присутніх ніхто на це не погодився, а розмови скінчилися на скаргах, що завеликі податки.

14.X.1945 р. до с. Омельно приїхало 6 фірманок большевиків з прокурором, що стягали податки і контингент збіжжя. Одночасно прокурор засуджував на місці тих, що не виконали даних наказів.

15.X.1945 р. через с. Рудники Цуманського району переїжджала група большевиків з гарматкою. В цьому селі кількох повстанців саме скінчили упорядкування могили, висипаної в честь впавших борців за волю. Побачивши цю могилу, большевики почали стріляти в неї з гарматки.

17.X.1945 р. в Цумані на тартаку робітники заштрайкували, домагаючись, щоб їм збільшити норму харчування. Вони діставали два рази на день їсти, а домагалися три рази.

21.X.1945 р. рафалівська боївка під маркою большевиків ввійшла до м. Рафалівка. Провідник району Нечай з трьома козаками зайшов до шпиталю, де лежав ранений козак Вовк. Віднайшовши його, повстанці хотіли його зараз забрати. Вовк не погодився на те. Говорив, що як вилікується то втече. Тоді Нечай вийняв пістоля й застрілив його на ліжку, а сам з боївкою пішов в свій напрямок.

22.X.1945 р. боївки Донбаса й Долі Володимирецького району наскочили в райцентр, де спалили колгосп і забрали кабана та 4 коні.

23.VIII.1945 р. в Ківерцівському районі большевики дали наказ, щоб 1928 р. хлопців зголосився в райцентрі. Всі ті, що зголосилися, були вивезені на роботи в Донбас.

24.X.1945 р. до с. Любахи прибули 10 большевиків, що забрали в райцентр 10 демобілізованих з ЧА. Там їм давали зброю з пропозицією творити в цьому селі "самооборону". Коли вони не згодилися, їх посадили в тюрму.

29.X.1945 р. енкаведисти забрали стрибків з сіл Четвертні, Липна, Годомичі, Суськ і Омердина Ківерцівського району та вивезли на Донбас. По дорозі частина стрибків втікла додому, де знова взяла зброю в руки.

1.XI-20.XI.1945 р. група енкаведистів, в числі 16 чоловік, майже щоденно робила засідки в околицях сіл Свинарин, Вербично I і Вербично II. При цьому вони додержувалися такої тактики: на день законспіровувалися в лісі, або в якійсь хаті, а на ніч ішли на засідку.

5/6.XI.1945 р. в м. Ковлі згоріла на Воєнстрої електрівня. В підпалі посуджують полонених німців, що її будували.

7.XI.1945 р. в Ковлі один капітан та лейтенант, зустрівши на залізниці книговода, ограбили його й забрали від нього гроші, удаючи з себе українських повстанців.

7.XI.1945 р. в м. Ковлі розліплено летючки "Універсал УГВР".

7/8.XI.1945 р. в м. Ковлі большевики святкували 28-му річницю Жовтневої революції. З цієї нагоди військові дістали приділ горілки й пили до безтями, а коли комусь забракло, то йшов уночі та грабив цивільне населення. Ці дні визначилися масою скандалів, крадіжей та бійок.

В місяці листопаді 1945 р. в с. Глухи Заболотського району одного вечора хтось зі селян вбив колом заступника сільради, що защиро виконував накази большевиків.

15.XI.1945 р. група енкаведистів в числі 26 чоловік спалила хату вбитого повстанця Журавля та також стріляла по цивільному населенню, що зібралося на похорон цього повстанця.

15.XI.1945 р. комісар НКВД УССР Рясний видає наказ органам НКВД в Україні, щоб всіх повстанців та тих, що, мовляв, ухилялися від мобілізації й не мали змоги "прийти з повинною" до 20.VII.1945 р. (це мав бути останній термін для т. зв. "приходу з повинною"), без всякого задержання й давши відповідні документи, відпускати на їхні місця замешкання, навіть якщо б вони зголосилися й після цього терміну. Цей наказ був видрукуваний у формі летючок по обласних установах НКВД і розповсюджений в терені. На мітингах ці летючки роздавали селянам силою, щоб ці, в свою чергу, передавали повстанцям.

30.XI-2.XII.1945 р. вночі большевики перевіряли документи населення окраїн м. Ковля.

3.XII.1945 р. в с. Рокитниця переховувалися 3 дезертири-червоноармійці, родом з Чернігівської області. Через зраду господині, в котрої вони були, в 5 год. вечора большевики окружили хату й вислали до них господиню з пропозицією, щоб вони здалися. Один з дезертирів відразу поранив господиню. Розпочався бій, у висліді якого згоріли всі будинки, а дезертири, не маючи іншого виходу, постріляялися.

12.XII.1945 р. большевики повісили трупа вбитого ними повстанця в його власному с. Сварині Володимирецького району.

20.XII.1945 р. до с. Верхи Камінь-Каширського району приїхала група большевиків, щоб перевести вибір "Виборчої Комісії" (в зв'язку з приготуваннями до виборів депутатів у Верховну Раду СССР). Населення відмовлялося йти на зібрання. Коли большевикам вдалося силоюназганяти трохи людей, почали вибирати "Виборчу Комісію". Заставляли голосувати за назначених ними людей. Населення не голосувало ні за, ні проти – все мовчало. Тоді большевики прочитали склад визначеної ними "Виборчої Комісії" й, приобіцявши зменшити подушні, родинні та інші податки, від'їхали.

24.XII.1945 р. в с. Верхи Камінь-Каширського району большевики повісили трупа повстанця Калини, який, наскочивши на засідку большевиків в лісі біля с. Карасин та тяжко ранений, дострілився. Його повісили з надписом: "Так буде всім бульбашам".

В грудні 1945 р. на кол. Майдан Голобського району група большевиків під маркою повстанців вбила колом жінку одного червоноармійця.

В грудні 1945 р. в одній місцевості Турійського району група большевиків, під маркою повстанців застрілили вечером через вікно одного шістдесяткількалітнього селянина.

В місяці грудні 1945 р. на хуторях с. Облапи Ковельського району вночі кілька большевиків вкрали в господаря, що живе недалеко шоси, корову. Коли цей, знаючи, що то зробили большевики, пішов зголошувати в райцентрі, йому відповіли, що то зробили повстанці.

В місяці грудні 1945 р. після появи в м. Ковлі повстанчих летючок енкаведисти кілька разів на місяць робили вночі перевірку документів по приватних домах, одночасно наказуючи, щоб ніхто не приймав на ніч незнайомих людей.

В місяці грудні 1945 р. в с. Костюхнівка Колківського району лейтенант вкрав в одної господині півня. Дізнавшись про це, господиня наздогнала лейтенанта в другій хаті й силою витягнула свого півня з його торби.

В Ковлі 8 місяців стояло 12000 военнополонених советів (що були у німецькому полоні). В місяці грудні 1945 р. їх осталося тільки 800. Решту вивезено на Донбас.

БЕРЕСТЕЙСЬКА ОКРУГА

В днях 8-10.VII.1945 р. большевики звужували залізницю на відтинку Берестя-Лунінець. Про причину звужування залізниці не можна нічого точнішого сказати. Правдоподібно це зроблено для улегшення й прискорення перевозу "трофеїв" з Західної Европи.

2.VII.1945 р. до райцентру Іванів покликано мужеський 1928 річник для кількаденного військового вишколу. Після закінчення вправ всіх покликано до клюбу для примусового впису в комсомол. Під час цього вписування майже всі хлопці порозбігалися.

10.VIII.1945 р. в м. Янові польські партизани зняли з посту двох бійців ЧА й забрали живими двох лейтенантів.

25.VIII.1945 р. в Пінську АК перевела чистку сексотів посеред польських родин.

1.IX.1945 р. з м. Янова приїхало 200 большевиків, що розташувалися по хуторах сіл Опадища, Омелина, Виски, Подища й Вівнево. Частина з них насильно молотила в людей збіжжя, причому забирали все зерно, не залишаючи людям навіть на прожиток, а друга частина в той час робила засідки.

В вересні 1945 р. до с. Борисівка Ратнівського району прибув відділ НКВД з агентом Хмарою й виарештував всіх людей, до котрих останній заходив після уплянованої большевиками "втечі з рук НКВД".

В вересні 1945 р. большевицький літак, так званий "кукурудзяник", осів на пасовиську біля с. Хабовичі Кобринського райо-

ну. Льотчики повискакували з літака та пішли до стада овець, що паслися недалеко. Там зловили одного барана, зарізали, облупили, та, взявши його на літак, відлетіли.

В місяці жовтні 1945 р. в багатьох місцевостях Любешівського району відділи НКВД, просовуючись в терені, порозкидали могили впавших повстанців, поскидали хрести й т. д. Одначе населення зараз після цього знова впорядкувало ті могили.

Примітка: вищеподані вістки з терену, з огляду на брак точніших даних, рівно ж являються невичерпуючими.

ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 125, арк. 39-44. Копія.

№ 204
ЗВІТ ПРО ЗАГИБЕЛЬ КОМАНДИРА "СЕРГІЯ"

[Травень] 1946 р.

Геройська смерть сл. п. к-ра Сергія 17.2.46 р.

В половині лютого 1946 р. наша кінна група (почот к-ра Сергія) кватирується в мидзькому лісі Деражненського р-ну. Великі сніги, які часто почали падати, заставили нас безнастанно рухатись по лісах. 15.2.46 р. рано, натрапивши на наші сліди, приїхали на наш постій два кіннотчики Бондаренко і Калина. Ми їх задержали і через них вночі з 15-16.2.46 р. нав'язались з Миколою, який ще тої ж ночі прибув до нас.

Командир, обговоривши деякі справи з Миколою, постановив негайно, взявши зв'язкових Бондаренка і Калину, від'їхати з частиною кінноти на захід.

16.2.46 р. командир дає мені певні зарядження відносно деяких справ, а передусім щодо відділу Ольхи і, визначивши мені ряд пунктів (після 20.2 і 1.3.46 р.), від'їжджає з кількома стрільцями (Вихор – ройовий, Назар – Легень, Марко – Бережний, Яструб і Ліда) плюс Калина та Бондаренко.

З рештою кінноти я остаюсь в тому ж терені.

26.2.46 р. вечером на Мидзьких хуторах стрінув я Назара, який від'їжджав з к-ром. Від нього я дізнався яка трагедія стрінула командира і тих, що з ним від'їхали. Назар розказував: "...З мидзького лісу їхали ми в західньому напрямку. Минувши Сильно, задержалися на хуторах між Журавичами а Омельном

Цуманського р-ну. Тут, вже майже над ранок, закватирувались в одній хаті під лісом. Коні примістили в клуні, а самі пішли в хату. За клунею виставили варту, яка мала зорити по слідах аж до лісу і на невеличку галяву, якою ми проїжджали. Під хатою біля дверей стояв алярмовий. Заки розвидніло, Калина замаскував гілляками і санчатами слід від галяви (в лісі) аж до хати.

Скоро пройшла перша зміна і на варту стали: Калина – за клунею – по слідах і Яструб – під хатою, як алярмовий. Не пройшла година часу, як по хаті посипались густі стріли. Ми кинулися до дверей, але по них вже строчили ворожі кулемети і автомати так, що декому доводилось вискакувати через вікна. Вискочивши з хати, ми, відстрілюючись, почали пробиватися до лісу. Ворожий вогонь посилювався. Не добігаючи до лісу, паде подруга Ліда. Ми вскочили в ліс. На краю ліса, під одним грабом, залягає Вихор і з "Дехтяра" почав обстрілювати большевиків, які хмарою гнались за нами до лісу. Але скоро похиливсь, поцілений ворожою кулею.

Командир, як і завжди, дуже холоднокровний, вдержував порядок і ми скоро і планово відступали дальше. Попереду глубоким снігом бродили вже ранені Бондаренко і Яструб, за ними командир і я з Марком по боках. Дальше не бігли за нами большевики. Тяжко було бігти глубоким снігом, але ми, не зважаючи на те, поспішали, бо сподівались ворожої погоні. Змучившись до краю, ми покидали свої шинелі й інші речі. Пробігли кілька кілометрів і вийшли на якусь незнану мені колонію. Тут пошукали за кіньми, а не знайшовши їх, подались дальше в ліс. Нігде не було найменшого сліду, бо сніг, що падав цілу ніч, прикрив усі стежки й дороги. Пройшли ще кілька кілометрів, як на наших конях наганяють нас большевики. Посипались по нас густі стріли. Ми, відстрілюючиь, бігли дальше. Втім паде друг Марко, а відтак коло нього похилився друг командир. Тільки тихий стогін вирвався з його грудей. Я скочив в густу посадку й слідами наздогнав Яструба й Бондаренка...".

На початку травня 1946 р. я, нав'язавшись з районовим провідником Цуманщини Гонтою, стрінув між його стрільцями друга Калину, який мені ось як розказував: "...Стою я під клунею коло дверей на варті і роблю папіроса. Десятка сперта на стіну. Нараз з-за клуні виходить большевик і каже до мене: "Здравствуйте". Я одним рухом схопив десятку, загнав набоя в цівку і наставив большевикові в груди, але він скочив за клуню. Раптом посипались по хаті густі стріли. Я скочив в клуню, думаючи, що наші зараз будуть бігти до коней. Сів на свого коня й чекаю, що даль-

ше буде. Бачу, що з хати біжать до лісу, чи це наші, чи большевики, не знаю. До клуні ніхто не приходив. Побачив я на дворі хатню дівчину і спитав її, що робиться. Вона відповіла, що нікого нема. Тоді я виїзджаю з клуні і прямую в ліс. В лісі два рази напоровся на большевиків і з трудом добився в свої терени, де нав'язався з місцевою сіткою...".

Про наслідки бою взнав я пізніше, коли попровадив розвідку. Коло хати вбито двох большевиків, а в лісі, недалеко, де впали Командир і Марко, вбито 4-ох большевиків. Це командир і вірний йому Марко вбили тих 4-ох, коли ті підлазили до них, щоб взяти їх живими. Ранені обидва, відстрілювались доки була змога, аж вкінці самі подострілювались.

Після цього большевики говорили, що це група командирів-східняків їхала кудись на відправу. Східняками вважали їх тому, що вони бились з небувалою мужністю і завзяттям з переважаючими ворожими силами і, будучи раненими, самі кінчали з собою.

Описав Семен (бувший ком. почоту)

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 47, арк. 75–76. Копія.

РЕЗЮМЕ

До п'ятого розділу збірника вміщено 41 документ з'єднання груп УПА "33" ("Завихост", ім. Хмельницького), що діяло на території Північно-західного краю "Хмельницький" ("Москва", "Ліс"). Край охоплював територію Волинської області і західних районів Рівненської області в Україні та прилеглих південних районів Білорусі і східних Польщі. Документи розділу за тематикою розподілені на чотири частини-підрозділи (документи № 165-204).

Перший підрозділ склали документи командування з'єднання груп за період від 21 жовтня 1944 до 20 січня 1945 рр. (документи № 165-184). Серед них накази командирів "Дубового" (І. Литвинчук) (документи № 165-167, 174), "Кайдаша" (Ю. Стельмащук) (документи № 175-181) та їхніх заступників. Документами нормувалася організаційна, вишкільна та оперативно-тактична діяльність групи.

У другому підрозділі публікуються документи Служби безпеки за період 24 жовтня 1944 – 1945 рр. (документи № 185-190). Серед них накази коменданта СБ ковельської військової округи "Славута" "Шворного" (М. Середа) про нормування діяльності структури СБ (документи № 185-187), лист-звіт референта СБ Північно-західного краю "Яшкіна" (П. Ковальчук) (документ № 190) та додатки і пояснення до звітних документів (документи № 188-189).

Третій підрозділ містить військові і розвідувальні звіти окремих відділів та з'єднання груп за період від 25 жовтня 1944 р. до вересня 1945 р. (документи № 191-196). Він розпочинається розвідувальним звітом від 25 жовтня 1944 р. про дії радянських збройних сил на території генеральної округи (документ № 191). Далі публікуються звіти (від 31 березня 1945 р.) з військової та організаційної діяльності відділів з'єднання груп за підписом командира "Максима"" (І. Литвинчук) (документ № 193). Окремими звітами представлена діяльність у 1944-1945 рр. повстанських бригад "Помста Базару", "Соборна Україна" та "Холмська" (документи № 194-196).

Останній четвертий підрозділ склали військово-політичні звіти та інформації про загиблих борців за період від листопада 1944 р. до травня 1946 р. (документи № 197-204). Описи бойових акцій та сутичок представлені у документах № 197, 198, 201. Інформації про втрати серед повстанців та цивільного населення у Берестейській, Ковельській, Луцькій та Холмській округах

представлені у документах № 199, 200, 202. Останній документ (№ 204) від травня 1946 р. містить інформацію про героїчну загибель у бою командира крайового командування УПА-Північ "Сергія" (П. Олійник).

SUMMARY

Chapter Five of the collection includes 41 documents issued by the formation of groups in UPA "33" ("Zavykhost," named after Khmel'nyts'kyi), which was active on the territory of the "Khmel'nyts'kyi" Northwestern krai ("Moskva," "Lis"). This krai encompassed the territory of Volyn' oblast and the western raions of Rivne oblast in Ukraine, and adjacent southern raions of Belarus and eastern Poland. The documents in this chapter are arranged thematically in four sections-subchapters (documents 165-204).

The first subchapter consists of documents issued by the command of a formation of groups for the period 21 October 1944-20 January 1945 (documents 165-184). Among them are orders issued by commanders "Dubovyi" (I. Lytvynchuk) (documents 165-167, 174), "Kaidash" (Iu. Stel'mashchuk) (documents 175-181), and their deputies. These documents standardize the group's organizational, training, and operational-tactical activity.

The second subchapter contains documents of the Security Service for the period 24 October 1944-1945 (documents 185-190). Among them are orders issued by "Shvornyi" (M. Sereda), the SB commandant of the Kovel' Military Okruha "Slavuta" in connection with the standardization of the activity of the Security Service's structure (documents 185-187); a letter with a report by "Iashkin" (P. Koval'chuk), the responsible leader of the Security Service of the Northwestern krai (document 190); and supplements and explanations to report-style documents (documents 188-189).

The third subchapter contains military and intelligence reports from individual units and a formation of groups for the period 25 October 1944-September 1945 (documents 191-196). It begins with an intelligence report dated 25 October 1944 about the actions of the Soviet armed forces on the territory of the general okruha (document 191). This is followed by reports dated 31 March 1945 on the military and organizational activity of units of a formation of groups, signed by Commander "Maksym" (I. Lytvynchuk) (document 193). There are also individual reports on the activity in 1944-1945 of the insurgent brigades "Pomsta Bazaru," "Soborna Ukraina," and "Kholms'ka" (documents 194-196).

The last, fourth, subchapter contains military-political reports and information on insurgent fatalities in the period from November 1944 to May 1946 (documents 197-204). Descriptions of combat actions and clashes are contained in documents 197-198 and 201.

Information on losses among the insurgents and civilian population in Berestia, Kovel', Luts'k, and Kholm okruhas is presented in documents 199-200 and 202. The final document (204) dated May 1946 contains information about the heroic death in combat of "Serhii" (P. Oliinyk), the commander of the krai command of UPA-North.

ГРУПА “ТЮТЮННИК”, З’ЄДНАННЯ ГРУП “44” (“ЗГ”, УПА-СХІД), ПІВНІЧНО-СХІДНИЙ КРАЙ (“ОДЕСА”, “СТЕП”)

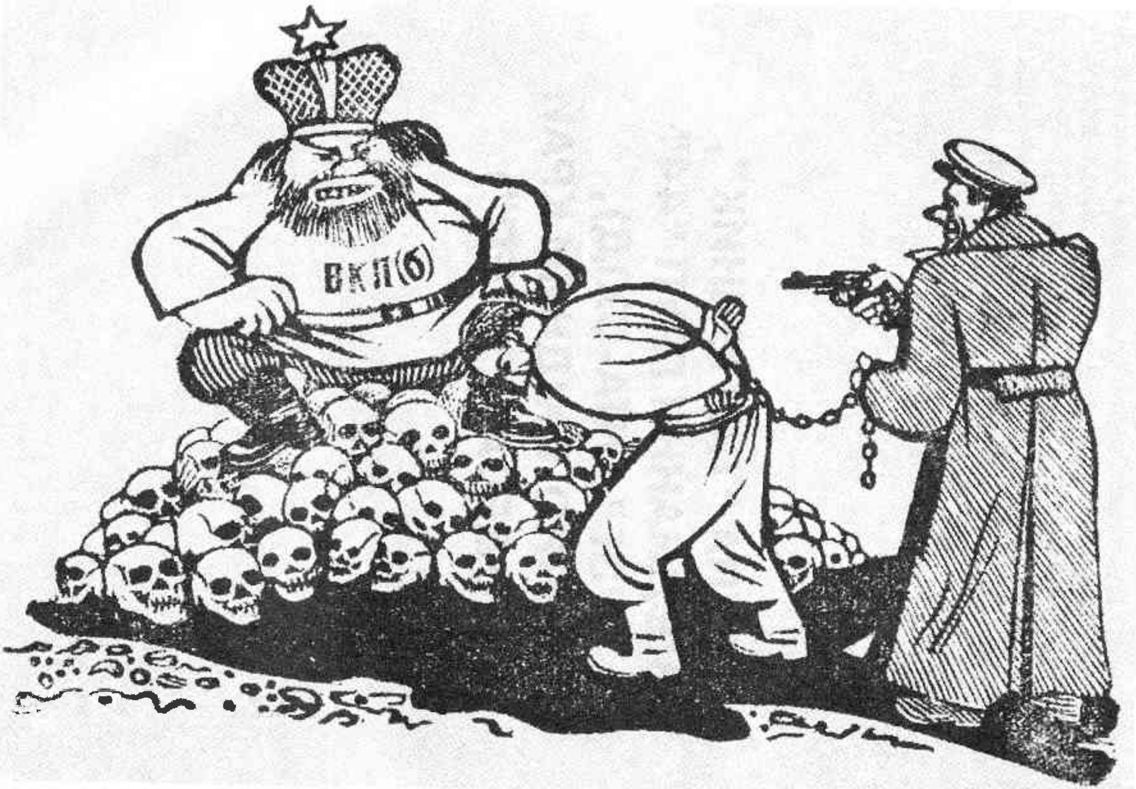

Нам скорились всі народи. Дереворит "Мирона" і Н. Хасевича

№ 205-221
КОМАНДУВАННЯ ГРУПИ "ТЮТЮННИК", З'ЄДНАННЯ ГРУП "44" ("ЗГ")

18 березня 1944 р. – 10 жовтня 1945 р.

№ 205
НАКАЗ КОМАНДИРАМ З'ЄДНАНЬ І ЗАГОНІВ В ОРГАНІЗАЦІЙНИХ, ОПЕРАТИВНИХ ТА ІНШИХ СПРАВАХ

№ 5 *18 березня 1944 р.*

УПА "Північ" Постій, дня 18.III.1944 р.
Група "Тютюнника"

Командирам з'єднань і загонів
НАКАЗ ч. 5

§ 1. Орг[анізаційні] справи

1. З наказу команди УПА "Північ" до групи "Тютюнника" приділено два відділи групи "Заграви" – відділ Ворона і відділ Однорога.

2. К-ра Жука звільняю від обов'язків референта розвідки та призначую к-ром відділу для спец[іяльних] завдань.

3. К-ра сотника Лигу призначую реф. розвідки при штабі групи "Тютюнника".

4. Дня 16.III.44 р. до групи "Тютюнника" прибув зі загону к-ра Острого відділ в числі 1+31 під командою к-ра Вітра[1].

5. К-ра лейтенанта Вітра призначую заступником к-ра з'єднання "Хмельницький".

6. К-рів – сєржанта Вишня, зводного к-ра Андруша, сєрж. Костяк, чотового Дніпро, чот. Тигра, підстаршин Мурава і Балтієць, повстанців Карпенко, Сокілко, Дон, Соловей, Зміна, Халява і санітара Кілок призначую до з'єднання "Хмельницький". Функційне призначення одержать від к-ра Піньчука. Повстанця Явора приділюю до відділу "00070".

7. Лейтенанта Осу[2], повстанців Дубрівського, Льотчика, Грузина, Мадяр, Білий, Пугач, Нечай, Борзий приділюю до відділу к-ра Горенка.

8. Лейтенанта Козака, повстанців Сашу і Жука підпорядковую к-рові Лизі.

9. Фельдшера Федька призначую до відділу к-ра Магельона.

§ 2. Справи оперативні

1. Всі відділи негайно відходять до роботи в призначених їм теренах.

2. Всі відділи, озброєні хоч би найменшим числом, мусять стало перебувати в лісі.

3. На постою в лісі не стояти довше 24-ох годин – завжди в русі, маневрувати.

4. Відділи не сміють возити з собою таборів. Запас харчів чи майно відділів можна возити на коні і розділювати поодиноким стрільцям.

5. Не приймати боїв накинених ворогом.

6. Не робити акцій, де не маємо певности успіху.

7. Практикувати завжди засідки, скрізь переслідувати і непокоїти ворога, слідити ворога, бути в наступі.

8. Вишукувати і нищити сексотів НКВД.

9. Військове майно – цебто зброю, амуніцію, виряд, забране селянами під час переходу фронту, стягати і коли воно тепер непотрібне для відділу, магазинувати, 30% трофеїв доставляти до гори.

§ 3. Справи вишкільні

1. Командири, яким доручено формування нових відділів, по сформованню переведуть відділи в належні місця до вишколу. Вишколом в всіх новосформованих відділах керує капітан Польовий.

2. Використовувати ввесь вільний час на постоях і в маршах для вишколу, виучити спеціяльно партизанської тактикі.

§ 4. Справи розвідчі

1. Всі матеріяли розвідчого характеру добуті в ворога негайно висилати до гори.

§ 5. Справи господарчі

1. Кожне з’єднання і загін під господарчим оглядом мусить бути самовистарчальним.

§ 6. Справи санітарні

1. В терені вишукувати медичних фахівців та організувати медикаменти. Кожен ранений, кожен хорий мусить [бути] забезпечений відповідними ліками і опікою.

2. Забороняю відділам кватирувати по хатах, де є хорі на інфекційні хороби.

§ 7. Справи зв'язку

1. Звіти проведених [робіт] висилати до 25-го кожного місяця. Бути в стислому контакті з горою. З гори в низ – накази і інструкції, з низу в гору – звіти і плани дальшої праці. Всі справи зв'язку полагоджувати через зв'язок Микити. Від кожного з'єднання прислати по 4-ох людей до Микити. Перевести нові спискі людей з зазначенням тих, що впали і відійшли, зголосити до гори зашифровано (з'єднання "Базар" і "Хмельницький"). Накази виконувати точно.

КВО /–/ Глід

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 87а, арк. 15–16. Копія.

1 Андрій Балицький – "Вітер" (1905–)*. У 1944 р. – к-р підрозділу куреня "Острого" (гр. "Заграва"), ШВШ з'єднання "Хмельницький", помічник (тереновий) к-ра сотні "Чорноти" (гр. "Тютюнник"). Лейтенант ЧА. Зголосився до радянських спецорганів.

2 Василь Пчелянський – "Оса" (1921–)*. У 1944 р. – співробітник військово-вишк. відділу, викладач підстаршинської школи гр. "Тютюнник", ЗГ "44". Лейтенант ЧА. Заарештований радянськими спецорганами.

---

* *Рік смерті не устійнено.*

№ 206
НАКАЗ КОМАНДИРАМ З'ЄДНАНЬ У СПРАВАХ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ, ОПЕРАТИВНИХ, ВИШКІЛЬНИХ ТА ЗВ'ЯЗКУ

№ 6 *20 квітня 1944 р.*

УПА "Північ" Постій, дня 20.4.44 р.
Група "Тютюнника"

Командирам з'єднань
НАКАЗ ч. 6

§ 1. Орг[анізаційні] справи

1. З наказу команди УПА "Північ" до групи "Тютюнника" прибув з групи "Заграва" к-р загону Ярема зі своїм штабом і відділ Чайченка.

2. К-ра Стального (Ярема) призначую к-ром з'єднання "Петлюри" та доручую основну реорганізацію відділів призначених до з'єднання "Петлюри".

3. К-ра Чорненка (Жука) призначую к-ром з'єднання "Крути".

4. До з'єднання "Крут" призначую к-ра Панька, Коломієць і політ. вихов[ника] Замченка.

5. Лейт. Осу переношу з відділу Чорненка до к-ра Польового.

§ 2. Справи оперативні

1. К-ри з'єднань мусять бути самовистарчальні під кождим оглядом. З'єднання веде самостійну господарку, мобілізацію людей і творення нових відділів. Всі терени мусять бути вкриті відділами.

2. Ввести в життя точкі з наказу ч.5, § 2. Справи оперативні.

§ 3. Справи вишкільні

1. К-рові Польовому доручую зорганізувати старшинську школу.

2. К-ри з'єднань підготовлять кандидатів на старшинську школу і вишлють до 30.5 ц. р.

3. В кожному з'єднанні мусить бути підстаршинська школа і мусять мати свій командний склад.

§ 4. Справи зв'язку

1. Держати стислий зв'язок з горою, інформувати мене про хід под[альшої] нашої роботи, але часто. Виконувати сей час.

КВО /–/ Глід

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 87а, арк. 18. Копія.

№ 207
НАКАЗ У СПРАВАХ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ, ПОЛІТИЧНИХ ТА БЕЗПЕКИ

№ 8 *4 липня 1944 р.*

УПА "Північ" Постій, дня 4.7.1944 р.
Група "Тютюнника"

НАКАЗ ч. 8

1. К-ра Бористена призначую першим заступником по військовій роботі.

2. На час хороби к-ра Кватиренка призначую к-ром з'єднання "Хмельницький" к-ра Сірого.

3. Друзів Третього і Нечая підпорядковую політичному керівникові групи Степанченкові.

4. К-ра Лигу звільняю від обов'язків реф. розвідки і призначую воєн[ним] юристом при штабі групи.

5. Реф. розвідки при штабі групи призначую к-ра Дибова.

6. Політичним керівником з'єднання "Хмельницький" призначую Онищенка.

7. Політ. керівника з'єднання "Хмельницький" Хитрого звільняю від обов'язків і призначую політ. керівником загону.

8. Загін к-ра Кори і к-ра Сірого приділюю до з'єднання "Петлюри".

9. Заступником к-ра з'єднання "Петлюри" призначую к-ра Кору.

10. В основу дальшої політичної праці покласти політ. вишкіл повстанців і к-рів і пропагандивну роботу серед населення.

11. Забороняю к-рам і стрільцям розв'язувати справу безпеки. На це має право виключно апарат СБ. Зобов'язую к-рів і стрільців співпрацювати з СБ.

К-р групи /–/ Олекса Глід

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 87а, арк. 17. Копія.

№ 208
ВИПИС ВІД 26 ЖОВТНЯ 1944 р.
З НАКАЗУ ПРО ПРИСВОЄННЯ
ПІДСТАРШИНСЬКИХ ЗВАНЬ ПРАЦІВНИКАМ СБ

31 серпня 1944 р.

ГО – СБ

Випис наказу УПА "ЗГ" число* з дня 31-го серпня [19]44 р. про присвоєння підстаршинських звань слідуючим працівникам СБ.

Старший булавний

1. К-т ВО СБ	Зенон
2. Службовець ВСБ	Сірко
3. К-т ВС[Б] при "ЗГ"	Орест

Булавний

1. Канцелярист СБ	Чулий
2. К-т СБ н-р	Терешко
3. К-т боївки н-р**	Довбенко
4. К-т СБ р-ну	Панько
5. К-т ВОП р-ну	Лис[1]
6. К-т СБ р-ну	Гаркуша
7. К-т ВОП р-ну	Морозенко
8. К-т СБ ВО[П]	Печериця
9. К-т СБ н-р**	Галуза
10. Слідчий СБ н-р**	Лисиця
11. К-т СБ р-ну	Корчик
12. К-т ВОП р-ну	Богун
13. Військовий кореспондент	Кермач

Старший вістун

1. Заст. к-та СБ	Твердий
2. Чл. справового звена н-р**	Гнат
3. К-т СБ р-ну	Степан
4. " "	Антон
5. Бойовик	Ігор
6. Слідчий н-р**	Кнопка
7. Заст. к-та СБ р-ну	Ящур

---

* *Так у тексті.*

** *У тексті:* нр

8. " ВОП р-ну	Перебендя
9. " СБ р-ну	Гайдамака
10. К-т СБ р-ну	Нечай
11. К-т ВОП р-ну	Івась
12. К-т СБ р-ну	Колодка
13. Військовий кoресп[ондент]	Косар
14. " "	Коркотяг
15. Бойовик	Гайдай
Вістун	
1. К-т СБ р-ну	Сова
2. " "	Звук
3. Заст. к-та СБ р-ну	Ярослав
4. Бойовик	Яничар
5. Спр. р-н	Кобзар
6. Зв'язок	Май

Слава Україні! Героям Слава!

Постій 26.10.44 р.

/Сидоренко Семен/

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 24, арк. 28. Засвідчена копія.

1 Василь Бомчук – "Лис". У 1944 р. – к-р відділу, сотні з'єднання "Хмельницький", відділу з'єднання "Крути", заступник з військової роботи к-ра з'єднання "Крути", к-т ВОП Гощанського р-ну, к-р транспортних груп, стрілець відділу "Левадного". Булавний УПА від 31.VIII.1944 р.

№ 209
ІНСТРУКЦІЯ З ПОЛІТИЧНО-ПРОПАГАНДИВНОЇ ТА ОПЕРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

№ 1 *13 вересня 1944 р.*

ІНСТРУКЦІЯ ч. 1

К-рам відділів. Провідникам терену. Військовим к-рам.
К-рам ВОП-ів, диверсійних груп і боївок

І. Завдання відділів і боївок є допомагати рев[олюційно]-політ[ичній] організації у виконанні політ[ичних] завдань проводу. Тому, щоб виконувати ті завдання, треба вдержувати постійний зв'язок з народом.

Завдання боївок – акції

а. боєві

б. пропагандивні

в. господарчі

г. диверсійні

1. Ведуть широку масову пропаганду і агітацію серед мас народу.

2. Розписують скрізь, на всіх плотах, стінах будинків, стовпах, дороговказах, вагонах, машинах революційні лозунги. Не сміє бути такого міста і села, де не було б наших революційних лозунгів. Поучу[в]ати на[ш]их лозунгів усіх і роз'яснювати їх.

3. Вести роз'яснювальну роботу серед мас. Наша боротьба є протирежимна, протисталінська, проти терору НКВД.

4. Пояснювати наше відношення до червоноармійців, партійних, комсомольців та всього трудового народу Радянського Союзу.

5. Ми проти імперіалістичної війни, проти винищування молодого елементу на фронтах.

6. Ворог хоче нас знищити і ограбити, хоче, щоб ми погинули з голоду, тому вказувати народові, щоб ховав хліб і майно.

7. К-ри боївок мусять дбати про політ[ичну] виробленість боєвиків. Треба школитись, вчитись. Кожен боєвик мусить бути революціонером. Кожен боєвик мусить бути політ[ично] грамотним. Він мусить знати за що він бореться. Він мусить вміти пояснити це другому.

8. Не сміє бути жодного нерозважного кроку. Кожен наш крок мусить бути пропагандивний. З народом треба обходитись добре. Народ мусить нас любити, нам співчувати і помагати.

Оперативні дії

1. Розвідка в терені – вести безперервну.

а. За пересуванням угруповань ворожих військ.

б. За концентраціями військ і їх діями.

в. За агентурною роботою НКВД (парашутисти, дизертири шукаючі своїх частин і інші агенти).

г. За методом діяння військ НКВД.

д. За моральним станом ворожих військ.

Всіх затриманих підозрілих направляти до місцевого СБ чи ВСБ. Про всі дані розвідки повідомляти своїх найблищих сусідів і зверхників.

2. Засідки на війська НКВД і їх прислужників робити де лише можна.

а. Під районними центрами чи під їх вихідними становищами.
б. На дорогах до тих пунктів, куди вони слідкують.
в. При повороті на вихідні становища.

Засідки робити щонайменше 3-4 рази на місяць. Ні в якому разі не робити засідок на інші війська, крім НКВД.

3. Диверсійна робота.

а. Підривати пункти, в яких знаходяться війська НКВД (в р-нах, селах і других місцях).
б. Нищити опірні пункти, в яких розміщується часто війська НКВД.
в. Нищити зв'язок, яким послуговується НКВД. НКВД бити скрізь і завжди. Не давати їм опам'ятатись. Нещадно нищити всіх вислужників НКВД (сиксотів, стрибків і т. д.). За всі проведені дії звітувати своїм зверхникам. Звіти надсилати щотижнево.*

1. Впоряд (вишкіл поодинокого стрільця – основні постави, звороти, збірки, хвати крісом).

2. Польова служба (вишкіл поодинокого стрільця – в розвідці, наступі, обороні і марші).

3. Вартівнича служба (польова стійка, алярмова, стійка в секреті).

4. Внутрішня служба (порядок і відношення при касарняному житті, відношення підлеглих до командирів і навпаки, обов'язки стрільця).

5. Вивчання зброї (кріс, скоростріл, фінка, МП і інше).

6. Організація підвідділів (сотня включно). Людей школити, використовуючи найменшу змогу.

За виконання інструкцій відповідальні: к-ри відділів, військові к-ри, провідники теренів та к-ри ВОП-ів, диверсійних груп і боївок.

Постій, дня 13.9.44 р.

Слава Україні!
Героям Слава!

Штаб "ЗГ"
К-р /–/ В. Вечера

Пилип**

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 24, арк. 38-39. Копія.

** Далі пропущено текст заголовка розділу: III Вишкільні справи (для боївок). (Див. ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 84, арк. 2.)*

*** Надпис у титулі.*

№ 210
НАКАЗ КОМАНДИРАМ І КЕРІВНИКАМ УПА ТА ЗАПІЛЛЯ У СПРАВІ ВШАНУВАННЯ ЗАГИБЛИХ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ЇХ МОГИЛ

25 вересня 1944 р.

УПА "ЗГ"

НАКАЗ

К-рам загонів УПА, провідникам теренів, військовим к-там, к-там СБ, к-там боївок і диверсійних груп

Вже другий рік найкращі сини українського народу в лавах Української Повстанчої Армії ведуть жорстоку боротьбу з варварськими наїзниками – окупантами московськими і німецькими – за Українську Самостійну Соборну Державу.

Український свободолюбивий народ вміє цінити волю – він боровся, бореться і надальше буде боротися з ворогами, які хотять його поневолити, ограбити і знищити. В тій жорстокій боротьбі з дикими ордами імперіялістів Українська Повстанча Армія знищила багато ворожих банд – московських і німецьких. Наша революційна боротьба дала нам низку велетнів, лицарів, героїв українського народу, які вказували народові правдивий шлях визволення. Це ті неустрашимі борці, найкращі сини українського народу – повстанці, командири, провідники, революціонери, незабутні герої Революції, яких історики нашої революційно-визвольної боротьби запишуть золотими буквами на сторінках історії.

Боротьба не скінчена, вона продовжується, а діла героїв будуть незабутні.

Наказую:

1. Відновити всі стрілецькі могили і їх упорядкувати.

а) прикрашувати їх вінцями, квітами,

б) зробити написи – хто спочиває, коли і де впав, як прислужився Батьківщині,

в) могили виложити дерниною, вирізати стежечки, обвести частоколом, поставити хреста.

2. Могили мусять бути видні. На чинах упавших виховувати молодь, юнацтво і цілий народ.

3. Шанувати стрільців і командирів-героїв. Широко переповідати народові їх життя, їх чини, вивчати їх великі лицарські прикмети – наслідувати їх.

4. Наказ передати своїм командирам і провідникам до найнижчих орг[анізаційних] клітин та негайно виконувати.

Слава Україні! – Героям Слава!

Постій, дня 25.9-44 р.

К-р "ЗГ" /Шигунич Денис/

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 35, арк. 81. Оригінал.

№ 211
НАКАЗ КЕРІВНИКАМ УПА ТА ЗАПІЛЛЯ У СПРАВАХ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА МАТЕРІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

25 вересня 1944 р.

УПА "ЗГ" Постій, дня 25.9.44 р.

НАКАЗ

К-рам загонів УПА, провідникам теренів, військовим командантам і командантам СБ та ВОП-ів

Завданням революційно-політичної організації є боротьба з московсько-більшовицьким режимом і тому ввесь революційний актив мусить бути озброєний. Темпо нашої революційно-визвольної боротьби мусить збільшуватись.

1. Тягнути всі сили до революційної боротьби. Ввесь терен вкрити відділами і боївками. Не сміє бути ні одного терену без нашої озброєної сили.

2. Перевести облік зброї та вибухових матеріялів, та подати до гори.

3. Перечистити всю змагазиновану зброю та амуніцію.

4. Стягнути з терену всі військові приладдя, як мапи, компаси, далековиди, сумки, сідла і інше. Все передати до штабу "ЗГ".

5. В зв'язку з наближенням зими всі відділи, боївки і зв'язок мають приготувати для себе лещата і білі маскувальні халати.

6. Всі відділи і боївки мусять забезпечитись на зиму смарувальними матеріялами для зброї як олива, бензина, макова олія і інше.

К-р "ЗГ" /–/ Шигунич Денис

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 87а, арк. 18. Копія.

№ 212
НАКАЗ У СПРАВІ ДЕГРАДАЦІЇ З ПОСАДИ КОМАНДИРА “ВЕЛЕСА”

24 листопада 1944 р.

УПА “ЗГ”

НАКАЗ

За легковаження наказів командування “ЗГ”, що привело до великих втрат в людях в бою з більшовиками 8.IX.1944 р. караю підхорунжого Велеса:

1. Звільняю зі становища к-ра відділу
2. Понижую в званні до ст. вістуна

Постій, дня 24.XI.44 р.

К-р “ЗГ” /–/ В. Вечера

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 87а, арк.14. Копія.

№ 213
НАКАЗ У СПРАВІ ДЕГРАДАЦІЇ З ПОСАДИ КОМАНДИРА “ЛИСА”

2 грудня 1944 р.

УПА “ЗГ”

Перечитати в всіх частинах

Командирам загонів і відділів

НАКАЗ

1. За невиконання наказу і дорученого завдання, за невідповідне відношення до своїх зверхників, за вношення анархії в військові лави та підрив військової дістіпліни і авторитету к-ра, деградую к-ра булавного Лиса до рядового стрільця.
2. Стрільця Лиса приділюю до к-ра Левадного.

Постій, дня 2.XII.1944 р.

К-р “ЗГ” /–/ Шигунич Денис

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 87а, арк. 15. Копія.

№ 214
НАКАЗ З ПРИВОДУ ПЕРЕМОЖНОГО БОЮ ЗАГОНУ КОМАНДИРА "СТАЛЬНОГО" З ГАРНІЗОНОМ ВІЙСЬК НКВД

7 грудня 1944 р.

УПА "ЗГ" Перечитати по всіх загонах і відділах

НАКАЗ

Дня 11.XI.1944 р. загін УПА під командуванням к-ра Стального звів бій з гарнізоном військ НКВД м. Рокітна, котрого гарнізон виїхав був того дня грабувати населення с. Залав'я Рокітянського району. В результаті бою ворожий гарнізон був знищений. На полі бою ворог залишив 117, в тому 11 офіцерів. Здобуто зброю і амуніцію.

Майстерним керуванням бою відзначився к-р загону Стальний. Вмілим командуванням відділами і особистою відвагою під час бою відзначилися

к-ри Сівач і Негус. Вояцьку мужність проявили козаки загону, а особливо відзначилися особистою відвагою к[оза]ки: Дранко, Гайдамака, Стрибунець.

За проявлену військову майстерність і відвагу висловлюю к-рові загону Стальному, к-рам відділів Сівачові і Негусові, к[оза]кам загону, а зокрема Дранці, Гайдамаці і Стрибунцеві признання.

Бій під селом Залав'я доказав, що український повстанець здібний перемагати сильніше озброєного і більше чисельного ворога. Запорукою побіди являються факти, що український повстанець воює за святу справу, справу визволення свого народу від імперіялістичних загарбників.

Військовий чин загону к-ра Стального і вищезгаданих к-рів та козаків, зокрема, повинен бути взором наслідування для інших наших повстанців.

Нехай ворог кидає проти нас дальші свіжі банди посіпак, український народ руками своїх повстанців змете їх з лиця своєї землі і ворожою кров'ю запише в історію своє право до незалежності.

Постій, дня 7.12.1944 р.

К-р УПА "ЗГ" /–/ Шигунич Денис

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 87а, арк. 11. Копія.

№ 215
НАКАЗ ПРО ПРИСВОЄННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗВАНЬ КОМАНДИРАМ

11 грудня 1944 р.

УПА "ЗГ"

НАКАЗ

О присвоєнні підстаршинських звань слідуючим к-рам:

1) Вишкільний	Орел	ст. булавний
2) Секрет[ар] при "ЗГ"	Метеор	булавний
3) Вишкільний	Джеря	булавний
4) "	Діброва	"
5) Господарчий н-ну*		ст. вістун
6) К-р роя	Одисей	вістун
7) Стрілець	Березенко	"
8) "	Бочка ст.	стрілець
9) "	Заяць	"
10) "	Досточка	"
11) "	[...]сар	"
12) "	Сьмільчук	"
13) "	Цинк	"
14) "	Крук	"
15) "	Завзятий	"
16) Ланковий	Русинко	"

Курсантам 2-го курсу школи командирів присвоєно звання:

1) Стрілець	Учкар	відмінник	ст. вістун
2) Вістун	Кашпер	"	"
3) "	Кравчук	"	"
4) Ст. вістун	Рак	"	булавний
5) Вістун	Метелиця	"	"
6) Стрілець	Карий	добре	ст. вістун
7) Ст. вістун	Верткий	"	булавний
8) Стрілець	Чумак	"	вістун
9) Ст. вістун	Лісовик	"	"
10) "	Писаренко	"	"
11) Ст. вістун	Овдієнко	добре	булавний
12) "	Калина	"	"

* *Далі пропуск псевдоніма у тексті.*

13) “	Куций	“	“
14) “	Жайворон	“	“
15) Стрілець	Стрункий	“	вістун
16) “	Стрибун	“	“
17) Вістун	Даниленко	“	ст. вістун
18) “	Нещота	посередньо	“
19) Стрілець	Хрущ	“	ст. стрілець
20) “	Базар	“	“
21) Вістун	Свічка	“	“
22) Стрілець	Максим	“	“
23) “	Вовк	“	“
24) “	Левко	“	“
25) Вістун	Ярий	“	ст. вістун
26) Стрілець	Шугай	“	ст. стрілець
27) “	Фридрих	“	“
28) “	Голуб	“	“
29) “	Іванко	“	“
30) “	Ворочай	“	“
31) “	Дон	“	“

Курсантам 1-го курсу школи командирів присвоюю слідуючі звання:

1) Стрілець	Буря	відмінно	вістун
2) “	Хом’як	“	“
3) “	Лепко	“	“
4) “	Рогатий	“	“
5) “	Білий	”	“
6) “	Лямпа	добре	“
7) “	Діброва	“	“
8) “	Рубашник	“	“
9) “	Юрко	“	“
10) “	Гриб	“	“
11) “	Калина	“	“
12) “	Листовий	“	“
13) “	Шматай	“	“
14) “	Явір	“	“
15) “	Пугач	посередньо	ст. стрілець
16) “	Соловей	“	“
17) “	Лобода	“	“
18) “	Зелений	“	“
19) “	Морак	“	“
20) “	Татарин	“	“

21)	“	Очеро	“	“
22)	“	Лось	“	“
23)	“	Танцьор	“	“
24)	“	Голуб	“	“
25)	“	Липа	“	“
26)	“	Білка	“	“
27)	“	Болото	“	“
28)	“	Орел	“	“
29)	“	Кучер	“	“
30)	“	Зозуля	“	“
31)	“	Верба	“	“
32)	“	Яблуня	“	“
33)	“	Летючий	“	“
34)	“	Білан	“	“

Постій дня 11.XII.1944 р.

К-р “ЗГ” /–/ В. Вечера

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 87а, арк. 11-12. Копія.

№ 216
НАКАЗ ПРО ПРИСВОЄННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗВАНЬ КОМАНДИРАМ

31 грудня 1944 р.

УПА “ЗГ”

НАКАЗ

О присвоєнні підстаршинських звань за боєві заслуги слідуючим к-рам і козакам:

Ст. булавний

1.	Ст. вістун	Молот
2.	“	Веселий

Булавний

1.	Ст. вістун	Гром
2.	Вістун	Білий
3.	“	Лоб
4.	“	Сметана
5.	“	Альфа

6.	"	Зачепа
7.	Чотовий	Зелений
8.	Ройовий	Октава
9.	Ст. стрілець	Гусак
10.	"	Суниця

Ст. вістун

1.	Ст. стрілець	Филя
2.	"	Буйний
3.	Ройовий	Витребенько
4.	"	Диня
5.	"	Пучковий
6.	"	Шуляк
7.	"	Куций

Вістун

1.	Ст. стрілець	Обрій
2.	"	Осока
3.	"	Кірчун
4.	"	Правий
5.	"	Гончар
6.	"	Явір
7.	Козак	Кінчук
8.	"	Мірошник
9.	"	Дум
10.	"	Хоровець
11.	"	Сторож
12.	"	Ланок
13.	"	Мак
14.	"	Шило
15.	"	Свічка

Ст. стрілець

1.	Козак	Сімон
2.	"	Зірка
3.	"	Сідловий
4.	"	Компас
5.	"	Циган
6.	"	Мошко
7.	"	Дибало
8.	"	Багно
9.	"	Соха
10.	"	Ярий
11.	"	Лінійний
12.	"	Прощай

13. “ Касянчук
14. “ Портфель

Постій, дня 31.XII.1944 р.

К-р “ЗГ” /–/ В. Вечера

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 87а, арк. 14. Копія.

№ 217
ІНСТРУКЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕРСОНАЛЬНОГО СТАРШИНИ

[1944 р.]

Орг[анізаційно-]персональний старшина (веде) при з’єднанню веде:

I. Орг[анізаційну] переписку та все діловодство, а саме:
1. Евіденція:
а) старшин лінії
б) сан. служби
в) політ. відділу
г) старшин працівників СБ
д) ” ” політ.• орган• та референтур в терені
2) Реєстр по ступ[е]ням (внески на аванс)
3) ” нагороджених (внески на нагороду)
4) “ покараних
5) ” упавших
6) Статистику УПА підстаршин і старшин.
7) Статистику упавших підстаршин і старшин.

II. Упорядковує та опрацьовує оперативні звіти і веде течку наказів.

III. Провадить бібліотеку та її скомпліктовує.

До під[пункту] I) Евіденцію провадить при помочі свід.• листків.
Взір:
Відділ
Підвідділ
№

1) Псевдо. 2) Дата народження. 3) Ступінь. 4) Функція. 5) Військове образовання. 6) Підстава признання ступ[е]н[я] нака-

зу. 7) Дата вступлення в УПА. 8) Аванси і пересунення. 9) Участь в боях. 10) Поранення. 11) Кари. 12) Опінія командирів і витяг з оцінки військового знання.

Дата. Підпис к-ра.
" ШШ
" перс. старш.

До свід.• листків належить скласти зашифрований реєстр №№ при згідній з №№ свід.• листків з поданням прізвища, ім'я, місця народження, в якій армії і в якому роді (служив) зброї служив та адрес описуваного.

До картотеки (свід. листків) належить зладити: а) статистичний листок, б) евіденцію картотеки (свід. листки старшин).

Відділ .... Підвідділ – листки від 1-200 включно
196 та 199 відіслані дня ... на підставі наказу №... з дня ... ком. з'єднання пункт 7 до команди з'єднань.

До пункту 2 № свід.• листка. Псевдо, або поз. 1, 3, 4, 8, 9, 10, 11, 12, 13 до якого ступеня представляється ...

До пункту 3 подати витяг з свід.• листка, як вище та за що, коли і де відзначуваний, чи мав місце до якого візначення представляється.

Увага. Належить провадити реєстр ранених з позиціями.
№ свід. листка чи псевдо, функція, ступінь, де поранено (в якому бою), ступінь поранення.

До II. Операт[ивні] звіти належить складати в такім порядку: 1) рішення к-ра, 2) положення ворога, 3) положення власне, 4) положення сусідніх співдіючих відділів, 5) перебіг бою, 6) страти, 7) здобутки (в пункті 2 і 3 окреслювати сили), 8) висновки про методи ворога і власні, 9) шкіци.

Орг[анізаційно-]персональні запровадять діловодство у підвідділі: а) денник к-ра, б) книга щоденних наказів, в) течка наказів і кореспонденції з командою.

У відділі:
а) книга впливових і виходних письм
б) накази зверхника
в) накази підвладних
г) оперативні звіти
д) розвідчі справи і звіти
і) господарчі справи і звіти
ї) евіденція

Група (з'єднання) течки по скількості функцій в штабі. В течках окремі*

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 84, арк. 1. Копія.

№ 218
НАКАЗ З ПРИВОДУ СВЯТА НОВОГО РОКУ

1 січня 1945 р.

УПА "ЗГ"

Воля народам!
Воля людині!

НАКАЗ

Повстанці!

Минає ще один рік боротьби Української Повстанчої Армії за незалежну Українську Державу, за волю народам і людині.

На порозі нового 1945 року віддаєм належну почесть тим нашим друзям, що в 1944 р. впали в боротьбі з імперіялістичним наїздником.

За нами два роки геройських змагань УПА з переважаючими чисельно ворогами. До 1944 р. було їх два, сьогодні є вже тільки один, але саме останній рік поставив нас перед такими труднощами, вимагав такого напруження всіх наших сил, що перед тим блідне все, що записане в історію визвольних змагань народів світа.

Загарбницькі правителі СССР кинули міліони трудящих, одягнених в червоноармійські уніформи, щоб огнем і мечем покорити собі народи Европи і ті ж правителі кинули цілі армії професіональних вбивць, зорганізованих НКВД, НКГБ з їхніми донощиками і сексотами, щоб огнем і мечем здушити визвольний рух українського і інших поневолених і використуваних народів.

Ворог сподівався, що занявши всю без решти територію дій УПА, околовши дротами кожний квадратний метр землі, шукаючи за повстанцем, рясно скропивши кров'ю жінок і дітей нашу землю – нас зломить. Сталін і його бандицька влада жорстоко прорахувалась. Ми витримали тяжкий іспит і твердою вояцькою стопою переступаємо поріг нового року, ще тісніше згуртовані довкруги нашого командування, довкруги керівництва нашої Народньо-Визвольної Революційної Організації, повні віри, що

* *Текст без закінчення.*

діло народного визволення святе, що нема сили, котра могла б спинити нашу боротьбу за нього.

Ми встояли тому, що непохитно вірили в побіду, тому, що в вічі сміялися смерті, тому, що за нами стояв український народ.

Повстанці! Перед нами новий рік, рік нової боротьби, нових перемог. На нас дивиться ограбований і скривавлений український народ, на нас надіється виснажена до краю мати, збез[чещ]ена сестра, безпритульні сироти в запіллі і силою загнаний на фронт батько і брат.

Ми, що продовжуємо славну традицію наших князів, гетьманів, козацтва, героїв Крут і Базару, Маківки і Хусту – не посоромимо землі української, завершимо справу незалежности нашої Батьківщини, помстимо за сльози і кров на фронті.

В новому 1945 р. наказую посилити збройну боротьбу проти народних катів, НКВД, НКГБ і їхніх підсобників. Безнастанними засідками і несподіваними наскоками не дозволити ворогові вийти за браму опірного пункту, при кожній нагоді очищати нашу землю від тієї загарбницької погані.

Повсякденно боронити населення перед грабіжем, відбивати зловлених людей на фронт чи на каторжні роботи.

Винищувати в пень всіх вислужників сталінської влади – зрадників, сексотів, шпіонів.

Зміцнити революційну чуйність, щоб ворог нічого не міг знати про наші тайни. Повстанці! Поздоровляю Вас з Новим Роком, бажаю багато сил для швидкого знищення сталінського режиму, що являється єдиною запорукою щастя нашого народу, щастя всіх поневолених сьогодні народів Европи і Азії.

Нехай живе Самостійна Українська Держава!

Нехай живуть Самостійні Держави Поневолених Народів!

Нехай живе УПА – Авангард протисталінської Революції!

Смерть імперіялістам Гітлєру і Сталіну!

Постій, дня 1.I.1945 р.

К-р УПА "ЗГ "/–/ Шигунич Денис

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 87а, арк. 16-17. Копія.

№ 219
НАКАЗ ПРО ПОВЕРНЕННЯ ЗВАННЯ І ФУНКЦІЇ КОМАНДИРУ "ВЕЛЕСУ"

10 травня 1945 р.

УПА "ЗГ"

НАКАЗ

Солідною і відданою працею в боротьбі з окупантом, з постановою оправдати попередні помилкі, ст. вістун Велес заслужив на привернення йому попередньої функції і попереднього звання. З днем 1 травня 1945 р. привертається ст. вістунові Велесові звання хорунжого. Хорунжого Велеса назначую к-ром б[увшого] відділу Сівача.

Постій, дня 10.V.1945 р.

К-р "ЗГ" /–/ В. Вечера

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 87а, арк. 14. Копія.

№ 220
НАКАЗ-ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО БІЙ З ПІДРОЗДІЛОМ НКВД

5 червня 1945 р.

УПА "ЗГ"

НАКАЗ

1. Дня 3.6.1945 р. об'єднані відділи УПА звели бій з бандою НКВД, яка намагалася напасти на постій відділів. Всі атаки ворога відбито і власною контратакою розбито і розпорошено ворога, який ратувався панічною втечею, залишаючи на полі бою вбитих і ранених.

2. В бою з більшовиками впали: вістун Чайка з почоту к-ра Василя, вістун Бурчин з почоту к-ра Далекого. Впавшим друзям, що згинули в бою геройською смертю, віддаймо почесть одно-хвилинною мовчанкою.

3. К-рам і вояцтву об'єднаних відділів, що своєю геройською поставою і сильною волею перемогти доказали незрівнянні зраз-

ки геройства і посвяти складаю признання. Зокрема, висловлюю подяку і признання за вміле командування цілістю к-рові Сівачеві, к-рам відділів: Морозенкові, Боєвому (к-рові з почоту п. Дибова), Мисливцеві (к-рові почоту к-ра Василя), Бороді (к-рові почоту к-ра Далекого), Шепелеві і Ліщунові.

К-рам і стрільцям з відділу Морозенка: чотовому Вороному, ройовому Яструбові, ройовому Бурлаці, кулеметчикові Тополі, стрільцям: Богданові (в бою ранений), Чіпці, Соколові, Сумно[му], Чапаєву, мед. сестрі Лесі. З почоту к-ра Василя – ройовому Чорноті, кулеметчикові Чайці (впав в бою), амуніційному Черчілеві, кулем. Левкові, ланковому Богданові, стрільцям Шумові, Грушці і Сватові (ранений в бою). З почоту п. полковника – ройовому Голубові, стрільцям Тракторному і Кущеві. З почоту к-ра Нечипора – чотовому Чайківському і кулем. Тонкому. З почоту к-ра Далекого – рой. Козакові, рой. Бродязі, рой. Тайному. З почоту к-ра Мітькі – кулем. Буйному, кулем. Васькові, стрільцям: Горошкові, Філатові, Загірному. З почоту к-ра Івана – стрільцеві Восьмому (в бою ранений).

4. Боєм з дня 3.6.45 р. з більшовицькою бандою в лісі біля с. Борового ще раз, як і багато вже разів в різних боях, доказали ми більшовицькій наволочі, що повстанці УПА відзначаються карністю, відвагою і завзяттям, доведеним до впертости, перед яким не встоятись кровожадному НКВД-истові, що підстаршини і старшини УПА самоосвітою і практикою в безчисленних боях більш присвоїли собі військового знання, чим туполобі кацапи в своїх академіях, і з найбільш критичних моментів зуміють вийти зі своїми відділами побідно.

Ми доказали сталінським душогубам, що в рядах УПА згуртувались найкращі сини українського народу, що УПА мимо тяжких для неї умовин боротьби з переважаючими силами червоних банд може і прийме кожний бій, коли буде вважати його потрібним і вийде з нього переможцем, бо українського повстанця ведуть в бій не звірячі інстинкти наживи, а пекуча жадоба помсти над ворогом, чиста і свята ідея українського народу – здобути Українську Державу.

Ми доказали зграї московських грабіжників, що не поможуть їм ані їхні дикі ухоразячі верески "ура", ані танки та літаки, а прийде час, коли УПА перейде в рішальний наступ і завдасть їм остаточного удару, бо така є Воля Українського Народу, бо так наказує Україна.

5. Командування висловлює подяку всім старшинам, підстаршинам і стрільцям, які брали участь в боях дня 3.6.45 р.

Складає своє признання тим, які відзначились і клонить голови перед тими, які як герої віддали все, що мали найдорожчого – своє життя за Волю України.

Слава Україні! Героям Слава!

Постій дня 5.6.1945 р.

К-р "ЗГ" /–/ В. Вечера

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 87а. Копія.[1]

1 Тотожна копія: ДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 62, арк. 15.

№ 221
СПИСОК НАКАЗІВ ГРУПИ "ТЮТЮННИК" ТА З'ЄДНАННЯ ГРУП

10 жовтня 1945 р.

[...]

1. Наказ	(ч. 5)	із дня	18.3.1944 р.	(Орг[анізаційні] справи і інше) – Олекса Глід
2. "	(ч. 6)	"	20.4.1944 р.	(Орг[анізаційні] справи і інше) – Олекса Глід
3. "	–	"	25.5.1944 р.	(К-рам загонів, провід[ни кам] терену і інше) – Шигунич Денис
4. "	(ч. 8)	"	4.7.1944 р.	(Орг[анізаційні] справи і інше) – Олекса Глід
5. "	–	"	25.9.1944 р.	(Про відновлення могил) – Шигунич Денис
6. "	–	"	24.11.1944 р.	(Деградація к-ра Велеса) – Вечера Василь
7. "	–	"	2.12.1944 р.	(Деградація к-ра Лиса) – Шигунич Денис
8. "	–	"	7.12.1944 р.	(З нагоди бою в ур. Кибилі) – Шигунич Денис
9. "	–	"	11.12.1944 р.	(Присвоєння звань) – Вечера Василь
10. "	–	"	31.12.1944 р.	(Присвоєння звань) – Вечера Василь

11. "	–	"	1.1.1945 р.	(Новорічний наказ) – Шигунич Денис
12. "	–	"	10.5.1945 р.	(Привернення звання к-ру Велесові) – Вечера Василь
13. "	–	"	5.6.1945 р.	(Про бій з дня 3.6.1945 р.) – Вечера Василь

Слава Україні!
Героям Слава!

Постій, дня 10 жовтня 1945 р.

НШ /Вечера Василь/

Взято в мене [при] задержанні. Воробець

ДА СБ України (Тернопіль), спр. 31997, т. 1, арк. 188 (конверт), арк. 29. Оригінал. Рукопис.

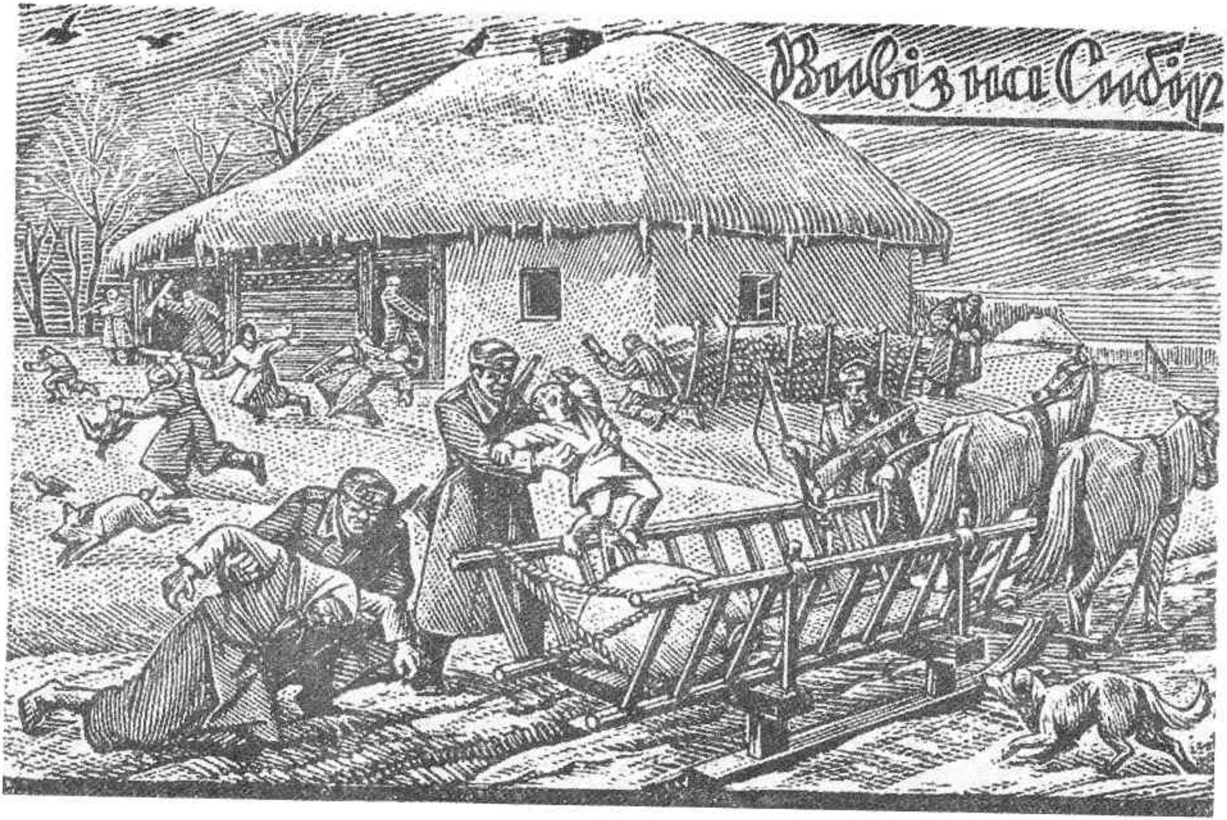

Вивіз на Сибір. Дереворит Н. Хасевича

№ 222
ОПЕРАТИВНА ІНСТРУКЦІЯ КОМАНДИРАМ ЗАГОНІВ ТА ВІДДІЛІВ

7 вересня 1944 р.

УПА "ЗГ" К-рам загонів і відділів

ОПЕРАТИВНА ІНСТРУКЦІЯ

1. Збереження військової тайни:

а. Заборонити стрільцям, командирам звертатися до своїх зверхників по псевдах, виконуючі[й] функції, а лише по військовому званні – друже хорунжий, друже сотник і т. п., особливо при присутності цивільного населення.

б. Заборонити обговорювати бої*, внутрішнє життя відділу, характеризувати к-рів перед цивільним населенням. Прибувши в село чи хутір, не говорити населенню – де ми були, які села проходили і куди маємо йти.

в. Не говорити з вояками других відділів про те, що діється в його відділі і яке завдання має відділ.

Не залишати при собі письмових документів, котрі свідчили б про наші рухи, не писати грипсів, коли цього не вимагає служба.

д. Військову справу обговорювати лише з ким необхідно – по службі.

е. Своє завдання можна сказати старшому к-рові, коли він цього вимагає і коли його особисто знається.

Пам'ятати, що ворог хоче нас знищити. Необережним говоренням розголошуєм військову таємницю, а тим самим допомагаємо ворогові.

Пам'ятати, що ворог нас на кожнім кроці підслухує.

2. Постій та його забезпечення.

---

* *У тексті:* боївки

а. Наказ на обезпечення постою дає найстарший к-р, стежі, варта, розвідка.

б. Безпосередньо виконує наказ по обезпеченні к-р нижчий на один ступінь, маючи до помочі службового старшину чи підстаршину. Виконання наказу контролює к-р подавши його.

Ми не сміємо [бути] заскочені. Але в разі заскочення не втікати без бою. Приймаючи бій, даємо рішучу відсіч. І лише по відкиненню ворога маємо право відходити. Не допускати відходу без наказу.

3. Марш і його обезпечення.

Вирушаючи з місця постою, зтягаємо варту тоді, коли відділ уже витягнений до відмаршу. Під час маршу діють головне, бічне обезпечення і тильне, маючи стислий зв'язок, зоренням, з машеруючою колоною. В разі замічення чогось підозрілого, застановляють колону до розвідання.

Переднє обезпечення висилати у полі до 600 м, в лісі до 300 м, вночі віддалі зменшені. Прибуваючи до місця постою, відділ затримується в похідному порядку, доки переднє обезпечення сконтролює місце постою і виставить варту.

Пам'ятати, що ворог робить засідки.

Інструкцію розробити з усіма к-рами і стрільцями.

Слава Україні!

Постій, дня 7.9.44 р.

К-р /–/ А. Сірий

Пилип*

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 24, арк. 42. Копія.[1]

1 Подібний текст, тільки від 27.9.1944 р.: ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 24, арк. 56.

---

* *Надпис у титулі*

№ 223
КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНИЙ ВІДДІЛ
12 грудня 1944 р.

№ 223
ІНСТРУКЦІЯ ПРО МІСЯЧНИЙ ЗВІТ КОНТРРОЗВІДКИ

12 грудня 1944 р.

Таємне — Виключно для службового вжитку

МІСЯЧНИЙ ЗВІТ "У"

I. Організаційні справи.
II. Робота "У" в відділах УПА.
III. Моральний стан відділів УПА.
IV. Співпраця в ВСБ.
V. Співпраця з СБ.
VI. Робота "У" в терені.
VII. Звідомлення.
VIII. Ділово-оперативні справи.
IX. Звіт політичної роботи.
X. Звіт пропагандивної роботи.
XI. Загальна частина.
XII. Характеристика роботи.
XIII. Листа впавших працівників "У" за час звіту.
XIV. Листа відзначених та поданих до відзначення за геройства та заслуги.
XV. Різне.
XVI. Замітки.

I. Організаційні справи

1. Ділова ланка (центр "У").
   а) заступник, писар, тех. звено,
   б) боївка, зв'язок.
2. Озброєння, рід зброї, амуніція.

3. Стан сітки "У" у війську.

а) шефи "У" по загонах, відділах, спец. відділах, ВОП-ах.

б) скільки зорганізовано (заангажовано) нових людей.

4. Переміщення (керівного складу, стрільців).

5. Втрати, здобутки.

6. Загальна характеристика ком. складу та працівників "У" (активність, завваги, злі сторони).

II. Робота "У" у відділах УПА

1. а) Стан фаховости людей з "У",

б) скільки зроблено відправ, гутірок, ділових стріч з шефами загонів, відділів, спец. відділів,

в) які подано інструкції людям з "У",

г) які труднощі стрічаються в роботі.

2. Контроль роботи "У" по загонах та відділах.

а) де і скільки разів проведено контроль (висновки контролі роботи),

б) випадки розконспірування і чому,

в) відношення військових к-рів до "У" (і навпаки), точно, дослівно.

III. Моральний стан відділів УПА
(кожний відділ зокрема)

1. Бойовий стан відділів.

а) зацікавлення стрілецтва боями, засідками,

б) охота стрільців до активності,

в) бойовий стан к-рів (вищих та нижчих).

2. Справи вишкільні у війську.

а) стан вишколу стрільців, к-рів,

б) що пророблюється (впоряд, полева служба, внутрішня служба, стрілецький вишкіл, партизанські дії, організація відділів).

в) чи використовується вільний час.

г) розподіл дня, заняття, полеві вправи і т. п.

3. Справи виховно-політичні.

а) чи ком. склад і стрілецтво є обзнайомлені з політ. обстановкою* [а]-УГВР-[а],

б)** [б]-УГВР-[б]

в) як проходить виховна робота,

---

* *Далі викреслено назву:* НВРО

** *З пункту викреслено текст:* НВРО в війську

г) що пророблено, який розподіл виховних годин,
д) зацікавлення к-рів і стрілецтва, дискусії,
е) характеристика виховників (докладно),
є) чи любить їх стрілецтво,
ж) як цікавиться стрілецтво міжнародніми подіями та фронтами,
з) чи є на цю тему гутірки,
і) чи святкується державні свята: Базар, Крути, День Зброї,
й) чи політ. виховник приготовляється до політзанять,
к) чи до політ. занять вживається карт (мап).

4. Політично-виховна робота війська з населенням.
а) скільки проведено гутірок, сходів, мітінгів, хто промовляв,
б) чи було багато людей,
в) зацікавлення населення, які були питання і відповіді на них,
г) які має питання населення відносно успіхів нашої боротьби,
д) яку активну участь беруть в тому виховники,
е) як відноситься військо до населення і навпаки.

5. Справи господарчі.
а) господарче забезпечення війська (од[я]г, взуття, харчі),
б) подати причини недомагань та браків,
в) як харчується військо,
г) спосіб організування харчів для війська,
д) як виглядає праця війська з господарчими чинниками підпілля,
е) чи є інтендантура, як працює,
є) як проходить заготовка харчів на запас.

6. Санітарні справи.
а) скільки санітарів, фельдшерів,
б) як працюють, чи роблять гутірки,
в) аптечки, можливості дістати ліків,
г) венеричні хвороби і другі, стан лікування,
д) причини недомагань, завваги, побажання,
е) як реагує стрілецтво на санітарні справи,
є) інфекційні (епідемічні) хвороби в терені і війську,
ж) венеричні хвороби в терені.

7. Відношення війська до Організації.
а) як виглядає теперішня залежність війська від Орг[анізації] і навпаки,
б) як це впливає на військо,
в) причини недомагань, завваги, спостереження,

г) хто саме спричинюється до розладу між військом, а Організацією,

д) чи зауважується діяльність інших політичних угрупувань (в війську і терені) і відношення їх до НВРО* та УПА.

8. Справи загальні.

а) кількість дезертирів у звітовому часі (скільки з того пішло до більшовиків, додому, пропали без вісті), подавати провірені дані,

б) скільки стрільців вибуло зі строю по хворобі, скільки поранило себе вмисно, скільки випадково,

в) чи стрічаються побої, лайки зі сторони к-рів на стрільців і навпаки,

г) чи і наскільки розповсюджена у відділах пятика (хто тому винен),

д) які товариські гри вживають к-ри та стрільці (карти, шахи, доміно),

е) скільки нових стрільців і к-рів зголосились до УПА (добровольці, ВОП, орг. сітка).

IV. Співпраця з ВСБ

1. а) Скільки і яких справ передано до ВСБ,

б) характеристика роботи ВСБ, завваги, побажання,

в) як відноситься ВСБ до "У",

г) як виглядає співпраця з ВСБ, які труднощі в співпраці.

V. Співпраця з СБ

1. а) Скільки і яких справ передано до СБ,

б) як відносяться органи СБ до "У" і навпаки,

в) характеристика роботи СБ в терені (активність, злі сторони, завваги).

VI. Робота "У" в терені

1. а) Стан сітки "У" в терені,

б) чи сітка "У" працює задовільно,

в) які дано вказівки людям з "У",

г) скільки і яких одержано інформацій (ділових),

д) скільки разів контактувався з "У" в терені,

е) характеристика роботи НВРО* в терені (активність, добрі сторони, спостереження),

---

* *Певно має бути:* УГВР

є) які думки висловлює населення відносно нашого руху,

ж) відношення населення до сексотів та зрадників,

з) стан осторожности та самооборони населення проти сексотів, агентів, зрадників,

і) в який спосіб та яку розкладову роботу ведуть тайні агенти НКВС серед населення (духовенство всіх віроісповідань і сект, шептуни, спекулянти).

2. Моральний стан населення (гляди – звіт політ. роботи).

VII. Звідомлення

1. а) Скільки одержано звідомлень за звітовий час,

б) якого роду були матеріяли,

в) як їх оформлено, використано,

г) до кого висилається звідомлення.

VIII. Ділово-оперативні справи

1. а) Скільки і яких справ розроблено після поданих матеріялів,

б) подати рід справ (політичні, дезертири, сексоти, злодійські, різні),

в) скільки і яких справ в розробці (продовжується збирання матеріялів),

г) скільки людей є під наглядом,

д) які подано інструкції та вказівки людям по розробці справ та нагляду людей.

IX. Звіт політичної роботи

1. Політичний огляд терену.

а) настрої мас і відношення до нас та нашої роботи,

б) відношення до більшовиків і їхньої пропаганди,

в) більшовицька адміністрація і її відношення до нас (хто шкодить, хто сприяє),

г) учителі, духовенство, лікарі, їх відношення до нас і нашої роботи.

2. Моральний стан населення. Скільки пішло на мобілізацію, зловлено на роботу, арештовано, втікло додому (загально).

а) відношення населення до УПА.

3. Політична робота з населенням.

а) скільки проведено гутірок, мітінгів,

б) яке було зацікавлення населення,

в) які питання і відповіді,

г) ворожі часописи, брошури, летючки,

д) форми ворожої пропаганди. (Подати дослівно ворожі кличі).

X. Звіт пропагандивної роботи

1. Форми нашої пропаганди.

а) наші часописи, брошури, летючки,

б) скільки і яких розписано кличів,

в) скільки і яких розклеєно кличів і летючок.

2. Наслідки нашої роботи.

а) подати факти успіхів, що ми добились через пропагандивну роботу,

б) з кількома громадянами говорив сам (селяни, робітники, трудова інтелігенція),

г) завваги, побажання, плани,

д) звернути увагу на способи ведення нашої пропаганди в війську і терені (чи не зауважено шкідництва або саботажу).

3. Що говорять люди (подати дослівно).

XI. Загальна частина

1. Ворожі сили в терені.

а) коли і в яких місцях були війська НКВС та їх сили,

б) що вони робили, які мали завдання і намір.

2. Тактика ворога і методи його боротьби проти нас.

а) ведення розвідки, сексоти, старі червоні партизани, тайні агенти, дезертири і інваліди, шептуни, спекулянти, духовенство.

б) рейдування в терені,

в) концентрації сил (зокрема ударних частин).

3. Моральний стан ворога.

а) скільки бійців, оперуючих проти нас, добровільно перейшли на нашу сторону,

б) скільки здалося нам в боях,

в) чи ворожі частини воюють під примусом чи з охотою,

г) скільки дезертирів ЧА перейшло через терен в звітовому часі (з яких областей, р-нів).

4. Дії своїх військ (загальна характеристика).

а) бої, місце, час, як довго, з яким ворогом, його сили, свої сили,

б) втрати наші і ворога,

в) засідка на війська НКВС і їх вислужників.

5. Диверсійна робота.

а) скільки зірвано опірних пунктів військ НКВС в р-нах, селах і інших місцях,

б) скільки знищено зв'язку (телефон, радіо і т. д.), яким послуговується ворог,

в) мости, залізниця, шоси і т. п.

6. Опис бою, засідки, сутички.

а) обстановка до бою,

б) під час бою,

в) після бою,

г) схема бою (докладно і виразно),

д) активність к-рів і стрільців,

е) розробка бою, пояснення обстановки, оперативне доповнення до описів боїв.

XII. Характеристика роботи "У"

1. а) Подати заввагу з практики минулої роботи,

б) скільки прочитав фахової літератури,

в) скільки провів фахових розмов з відповідними до того людьми,

г) чи вишколювався фахово на одержуваних інформаціях, звідомленнях та розробці справ,

д) плани, свої рішення.

XIII. Листа впавших працівників за час звіту

1. а) Де, коли, подати точно обставини, бій, засідка.

XIV. Листа відзначених та поданих до відзначення за геройство та заслуги

1. а) Подати де і як відзначився, заслужився.

XV. Різне*

XVI. Замітки

Звіт писати ясно, речення стилізувати, поправляти цілість. Речі важніші шифрувати та кодувати. Подавати факти (дослівно, правдиво), які потрібні для кращого розбору даного пункту.

В звіті відповідається лише на ці пункти, на які є матеріял, факти чи власні обдумані спостереження, завваги.

Коли деяких запитів не буде чим виповнити, не збувати чим-будь, краще взагалі не писати.

Де потрібно там додавати:

* *Так у тексті.*

а) оцінку людей та роботи (продумати, обговорити, а тоді писати),

б) співжиття людей між собою,

в) докладні характеристики (бойовість, активність, політ. вироблення, організаційне вироблення, знання фахове і військове).

Форму звіту обов'язково докладно вивчити.

Робота "У" являється почесним обов'язком не тільки для людей з "У", але для кожного члена Організації чи свідомого українця.

Добре розбудована "У" – це дійсна внутрішна і зовнішна охорона підготовки [до] революції та революції (організація, орг[анізаційний] актив, військо, праця, терен).

Наша "У", в боротьбі з ворожою агентурою НКВС, викриває і нищить безпощадно тайних агентів, розвідчиків та їх поплечників, сексотів, шкідників, саботажників.

Ворог в боротьбі з нами не перебирає в середниках, він допускається найбільш безличних провокацій. Тому наша чуйність та обережність мусить бути скріплена ззовні та внутрі.

Бережись агента НКВС!

Постій, дня 12.12.44 р.

Командир /–/ М. Чагар[1]

Взято в мене при задержанні. Воробець*

ДА СБ України (Тернопіль), спр. 31997, т. 1, арк. 189 (конверт), арк. 11-15. Копія.

1 "М. Чагар", "Мітька", "Чагар", "Чубич". У 1944–1945 рр. – кер. контррозвідувального відділу ЗГ "33", поліційно-виконавчого відділу СБ ПСК, працівник СБ ПЗУЗ.

** Надпис в титулі.*

№ 224-226
СЛУЖБА БЕЗПЕКИ

17 жовтня 1944 р. – червень 1945 р.

№ 224
НАКАЗ КЕРІВНИКАМ СБ В ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНФОРМАТИВНИХ СПРАВАХ ТА ФОРМА ЗВІТУ СЛІДЧО-ОПЕРАТИВНОГО ВІДДІЛУ

17 жовтня 1944 р.

НАКАЗ
Провідникам СБ ВО, ВН і ВР

Для налагодження систематичности праці і вишколу кадрів органів СБ по лінії слідчо-оперативної роботи належить увести слідуюче:

1. Всім керівникам слідчо-оперативн[их] відділів починаючи від районів і вгору, складати місячний план праці.

2. План праці представити своїм безпосереднім зверхникам, а ті на підставі отриманих планів складають план праці цілости терену і окремо свій план висилають вгору.

3. Школити нові кадри як фахово так і політично. Не сміє бути члена СБ політично не грамотного.

4. Через щоденний вишкіл боєвиків впровадити військову і робочу дисципліну, підтягти боївки СБ до рівня військових відділів.

5. К-ри боївок СБ складають план вишколу і звітують щомісячно вгору про військовий і політичний вишкіл боївки.

6. Дотримуватися суворо засад конспірації, за кожного необачно впавшого боєвика несе відповідальність к-р боївки. Розрізняти однак стислу конспірацію і бездіяльність, бо від одної до другої лиш один крок. Притримуючись засад конспірації мусимо посилити свою роботу по боротьбі з ворожою агентурою.

7. Впровадити декадні звітування з проведеної роботи. В звіті мусить бути подана вся праця виконана за 10 днів. Не сміє бути ні одного дня страченого на бездіяльність.

8. Розвідчо-інформативний відділ виробляє листу підозрілих осіб в терені і передає її провіднику СБ. Провідник СБ, переглянувши листу, передає її до слідчо-оперативного відділу для використання. Листа мусить бути цілий час доповнювана матеріалами по даним розвідки. (Взір листи долучено.)

Окрім того, РІВ подає до СОВ відомости:

а. Про всіх заарештованих більшовиками людей, зазначивши обставини, при яких переведено арешт і причини арешту.

б. Звільнених з арешту людей, їх характеристика, поведінка в часі слідств в НКВД, а також поведінка в терені по звільненню.

в. Всі прояви ворожої агентурної роботи, коли навіть людей не виявлено, а видно тільки прояви чи наслідки цієї роботи.

9. СОВ висилає раз у місяць звіт з проведеної роботи, а також матеріали важніших справ. Справи, в яких є матеріали, що можна в інших теренах використати, або які торкаються справ цілости організації, висилати негайно вгору (форму звітів долучається).

Звіти з проведеної СО роботи, план роботи, матеріали подані через РІВ складати в 3-ох примірниках. Один з них лишається в архівах, другий передається провіднику СБ і відсилається до безпосереднього зверхника, третій не пізніше 30 кожного місяця безпосередньо висилати на адресу: Вороніж Лука. Всі документи, папери і ордени слати на адресу: Вороніж Лобода.

Звіт про стан господарки СБ, зазначивши в ньому все наявне майно в станиці, а також дорогоцінности і гроші, слати на Вороніж Гнат.

Слава Україні!

М.П. 17.10.1944 р. /–/ Орлич Пилип*

Додаток

Форма

ЗВІТ

З роботи слідчо-оперативного відділу ....р-ну
за місяць .... 1944 р.

1. Заарештовано ....осіб
2. Проведено...слідств
3. Не закінчено в звітньому місяці..............................справ
4. Виконано присудів Рев. Суд................................
(Зазначити присуди) а саме: кара смерти ....,
конфіскат майна..і інші.

* *Надпис у титулі.*

5. Звільнено ....осіб
6. Характеристика роботи слідчо-оперативного відділу.

Підпис ....

П. С. Схарактеризувати роботу в цілости СОВ за звітний місяць, подати всі недомагання, добрі сторони і побажання щодо роботи СОВ.

До пункту 6 звіт складається провідником СБ і керівником СОВ. При звіті подати спис покараних осіб, зазначивши ім'я і прізвище покараного, місце походження і за що, виміна кари (спис обов'язково зашифрувати).

ЛИСТА
Людей підозрілих у ворожій роботі по ....р-ну.

ч. п/п	Назва села.	Прізвище, ім'я та по батькові	Рік нар.	Обтяжуючі матеріали
1.	Борки	Приходько Іван Станіславович	1923	Був в УПА. Арештований більшовиками 12.2.44 р. зі зброєю, по слідстві звільнений. Тиждень по звільненні НКВД заарештувало 10 членів з Борків. До нього часто заходить НКВД. Сестра ходить до Дубна до НКВД. Після побуту в його хаті НКВД відкрило 5 криївок, забрано 17 осіб. Це було 17.6.44 р.
2.	Суйми	Гуц Павло Гаврилович	1918	В 1940 р. вивезений більшовиками в Казахстан. Працював у МТС. 13.7.44 р. вернув додому. Дуже цікавиться нашим рухом і людьми. Декого слідкує. Часто потаємно сходиться у сільраді з ком. стрибків Морозом. П'яним говорив, що бандерівці є бандити і їх треба знищити, він про те постарається. Від НКВД не ховається.

і т. д.

Пилип*

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 24, арк. 37, 57. Копія.

---

* *Надпис у титулі.*

№ 225
НАКАЗ КОМЕНДАНТАМ СБ ВО У СПРАВАХ ЗБИРАННЯ ПОТРІБНИХ МАТЕРІАЛІВ ТА ЛІТЕРАТУРИ

24 жовтня 1944 р.

НАКАЗ
Ком[андантам] СБ по ВО

1. Зтягнути з терену всі книжки, вишкільні матеріали характеру слідчого, розвідчого і військового, незалежно на якій мові друковані або писані:

а. Креміналістика і інші слідчо-вишкільні матеріали.

б. Розвідка, контррозвідка і шпіонаж.

в. Кремінальні повісті і оповідання.

г. Спомини окремих розвідчиків і шпіонів.

д. Хроніка шпіонажу.

е. Різні повісті і оповідання, які пов'язані з розвідкою.

є. Матеріали контррозвідки і т. д.

ж. Підручники психології.

з. Устав піхоти, кавалерії, артилерії і інші роди війська чи зброї.

і. Мапи (карти), військові і адміністративні.

2. Провірити всі бібліотеки організаційні і цивільні і всі вищезгадані книжки і вишкільні матеріали зтягнути та вислати свому зверхникові.

3. Поміж населенням повести широку пропаганду і пояснити, що ці книжки принесуть більшу корість, коли вони будуть в руках організації, а не гнити в землі. Тому всі книжки, як фахові так і інші, відкопати і передати організації.

4. Всі здобуті совітські архіви і документи не нищити, а негайно передавати свому зверхникові.

5. Всі здобуті ордена і документи на право ношення їх, а також інші документи і посвідчення, висилати свому зверхникові.

6. Зтягнути від населення машини до писання, канц[елярську] бумагу, кальку, матриці і цикльостилі.

Є випадки, що члени організації марнують матриці і кальку, а не зголошують своїм зверхникам.

Всі вищезгадані здобуті, або зтягнені річі негайно висилати

вгору. За невиконання цього наказу відповідатимуть команданти СБ ВР.

Слава Україні!

Постій 24.10.44 р.

/–/ М. Граневич[1]

ДАРО, Р-30, оп. 2, спр. 24, арк. 58. Копія.

1 Микола Войтович – "Вершина", "Зенон", "Іван", "М. Граневич", "Покіс" (1914–1945). У 1944-1945 рр. – реф. СБ Корецького, Рівненського надр., Сарненської окр., пров. Житомирської окр. (1945). Ст. булавний від 31.VIII.1944 р. Поручник СБ від 22.I.1948 р.

№ 226
МАТЕРІАЛ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЧЛЕНІВ ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ – "АГЕНТУРА ТА ЯК ЇЇ ПОБОРЮВАТИ"

Червень 1945 р.

Матеріял до орг[анізаційного] вишколу –
"Агентура та як її поборювати"[1]

1. Ментальність і жорстокість москалів.

а) вдача,

б) жорстокість: знищення Новгорода, зруйнування Київа, колесування, виривання ноздрі, вириваня ушей і т. д.

2. Спроби вербування московськими посольствами приятелів (агентів).

а) вживання підкупу,

б) підмова до зради,

в) провокації і переманювання,

г) уділювання азилю зрадникам і т. д.

3. Татарська неволя.

а) роля, яку відіграли московські князі, одержуючи ярлик, бояри та купці, боярин холоп царський, мужик холоп боярський;

б) натуральне споріднення з татарами (одруження);

в) асиміляція більшої частини татарської правлячої верхівки (татарських мурз) після упадку Золотої Орди (цар Борис Годунов виводив свій рід від Золотої Орди, Ленін – нащадок старого роду мурз);

г) перейняття від татар азіятських звичаїв: підступу, впертості, безоглядної жорстокості, карання на горло не тільки винувато-

го, чи того, хто попав у неласку – але цілу родину та споріднених (причина – родова пімста), підкупу, доносів, майстерних азійських провокації, хабарництва і т. д.

4. Цар Іван Лютий – Оприччина.

а) найбільше користав з усіх татарських здобутків;

б) проявив найбільшу жорстокість при приборканні московських бояр, черні та підбитих народів (забив власноручно свого сина);

в) до здійснення своїх замірів вживав вихованих ним молодих опричників.

5. Цариця Софія – стрельци.

а) жорстоко розправилася зі своїми ворогами при допомозі своїх стрільців, які виконували ролю подібну НКВД.

6. "Преображенский приказ" заснований Петром Великим.

а) керування слідчо-оперативною роботою, примінення тортур, розслідування всіх доносів;

б) керування агентурою;

в) здобування москалями в Україні підступом, провокацією собі прихильників (агентів) серед старшини козацької, козацтва, купецтва та черні, сіючи ворожнечу між поодинокими станами, одночасово роблячися захисником кожного стану зокрема, а також сіяння ворожнечі поміж окремими визначнішими особами.

7. "Третєє отдєлєніє собствєнной його Імпєраторского Вєлічєства Канцелярії"

а) охранка – спеціяльна агентура, замаскована агентура – Союз Русского Народа; агентура серед духовенства і в монастирях, церковні братства і "казённые чайные".

б) корпус жандармів, політична полі[ці]я.

в) закордонна агентура під керівництвом графа Бобринського, москвофільство в Галичині – читальні ім. Качковського, москвофільство на Закарпатській Україні, Духнович, читальні ім. Духновича.

8. Стан напередодні революції 1917 р.

а) поділ суспільства на стани: дворяни (шляхта), "потомственные почётные граждане", "почётные граждане", міщани, козаки, селяни.

б) стан окремих соціяльних груп: поміщики, промисловці, купці, ремісники, робітники, селяни, трудова [інтеліген]ція.

в) форма володіння землею: в Україні дворова, в Московщині общинна.

г) політичні партії: СР, СД меншевики, СД большевики, кадети, РУП – УНП.

9. Революція 1917-20 рр.

а) політичні партії в Україні з початком революції: СР – праві, СР – ліві, СД, хлібороби-державники, хлібороби-демократи, УНП (СС), УСР.

б) організування української Центральної Ради, Генерального Секретаріяту та Малої Ради.

в) організація українського війська: українізація російських частин, формування нових українських полків, Вільне Козацтво, українські військові з'їзди.

г) догідний грунт для агентури серед московської меншості та змосковщених елементів завдяки їх ненависті до всього українського: російські політичні партії, жидівські політичні партії, Союз Русского Народа, духовенство, монастирі, змосковщене робітництво та міщанство.

д) селяни: свідомість, як відносилось до утворення українського війська, вплив большевицької пропаганди, від прихильності до повстань проти більшовиків.

е) агентура в політичних партіях – боротьбісти, УКП-істи, група Шинкаря, група Винниченка.

є) агентура в війську – Волох, Данченко, вплив боротьбістів і УКП-істів.

10. Період після 1921 р.

а) амнестія 1921 р. і зроджена нею агентура в армії, в рядах повстанців.

б) розслоєння українського суспільства – комнезам, розкуркулення частинне куркулів та підкуркульників.

в) створення ілюзії української радянської держави для приспання національної чуйності – українізація урядів, українізація шкільництва, притягнення до праці українських наукових сил.

г) розбудова агентурної сітки і підготовлення матеріялів до ліквідації в українцях духу спротиву.

д) знищення куркулів, як класу – під рангу куркулів підтягнуто ввесь актив з села, серед яких було багато малоземельних і безземельних, яких названо підкуркульниками.

е) профілактика – знищення елементу, який в відповідному моменті міг виступити проти більшовиків, СВУ, провокаційні процеси як нпр.: Рамзіна і інші, ліквідація без суду, голод 1933 р.

є) остаточна ліквідація свідомих українців, українських комуністів, Любченка та інших.

11. Агентура на Західних українських землях.

а) комуністична партія – КПЗУ.

б) партії, які входили в т. зв. "Народній фронт", "Сільроб" і т. п.

в) платні агенти – шпігуни.

г) специяльно вислані і завербовані на місцях.

12. Агентура на Західних українських землях 1939-41 рр.

а) добровільні агенти – члени КПЗУ та інших комунізуючих партій, симпатики, прислані зі сходу та завербовані ними.

б) завербовані при помочі шантажу.

13. Агентура на Західних українських землях 1941-45 рр.

а) залишена при відступу Червоної Армії зі спец. завданням, начальники і командири НКВД, агенти східняки, західняки.

б) парашутисти та прислані через фронт.

в) евакуіровані східняки, які перед тим мали спец. завдання у німців, а перед відступом одержали від НКВД завдання евакуіруватись на Західні українські землі і працювати на шкоду українських організацій.

г) завербовані при помочі шантажу – зловлені та випущені, втікачі з Донбасу, дезертири; кон'юнктуральна агентура (часто завербовані за посередництвом своїх родичів).

14. Що роблять з масовою агентурою по використанню?

а) нищення розконспірованих агентів,

б) після остаточного закінчення справи, для якої були завербовані агенти – ліквідуються, особливо тоді, коли агент завербований з-посеред членів ворожої (до НКВД) організації.

15. Кожний мусить боротись з агентурою.

а) легенда,

б) завдання,

в) клічка (псевдо),

г) пароль (кличка),

д) зв'язок, або місце зголошення.

16. Що треба робити, щоб зменшити зріст агентури.

а) при кожній нагоді пояснити населенню, що ми не провадимо боротьби з завербованими агентами проти їх волі і що [...] не працюють на користь НКВД.

б) в терені поставити роботу так, щоб населення вірило нам і в випадках завербовання проти його волі зголошувало.

в) всі такі зголошення тримати в таємниці перед загалом.

г) при виконуванні своїх обов'язків ні в яким разі не зра[ж]ати проти себе населення, бути тактовним і скромним з особистими вимаганнями.

д) кожний член організації поза працею безпосередньо приділеною йому мусить цікавитися, що діється навколо нього

і про всі свої спостереження подавати відомості відповідним органам.

е) у виняткових випадках члени організації мають право переводити слідство за дозволом та згідно з вказівками відповідних чинників.

Постій, дня ... червня 1945 р.

/–/ Голосіївський

Взято в мене при задержанні – Воробець*

ДА СБ України(Тернопіль), спр. 31997, арк. 189 (конверт), арк. 18-20. Копія.

1 Про обставини викладу цього матеріалу див. док. № 51 цього збірника.

---

* *Надпис у титулі.*

Партія веде... Дереворит "Артема"

№ 227-236
ЗВІТНО-ІНФОРМАТИВНІ ДОКУМЕНТИ УПА ТА ЗАПІЛЛЯ

15 січня 1946 р. – 20 жовтня 1946 р.

№ 227
РІЧНИЙ ВІЙСЬКОВИЙ ЗВІТ ГРУПИ "ТЮТЮННИК" ТА З'ЄДНАННЯ ГРУП "44" ("ЗГ")

15 січня 1945 р.

УПА-Північ
Група "Тютюнника"
УПА "ЗГ" – [а]-"44"-[а]

ВІЙСЬКОВИЙ РІЧНИЙ ЗВІТ
за 1944 рік

I. Організаційні справи

В місяці липні переіменовано групу "Тютюнника" на назву "ЗГ".

Група "Тютюнника"

Штаб групи:

1) К-р Очеретенко – ШВШ
2) Петро Степаненко – політвиховник

В склад групи "Тютюнника" входять слідуючі з'єднання:

1) З'єднання "Хмельницький"
2) " "Базар"
3) " "Крути"
4) " "Петлюра"

Наказом к-ра УПА-Північ з групи "Заграва" до групи "Тютюнника" приділено слідуючі загони і відділи:

1) В м[-ці] березні приділено загін к-ра Яреми з двома відділами:

а) [б]-відділ-[б] к-ра Ворона в силі 80 чоловік
б) відділ к-ра Моряка в силі 45 чоловік

2) В кінці м[-ця] квітня приділено відділ к-ра Пащенка[1] з загону к-ра Острого в силі 126 чоловік.

3) В другій половині м[-ця] березня приділено відділ к-ра Однорога з загону к-ра Кори в силі 136 чол.

4) В половині м[-ця] березня приділено відділ к-ра Вітра з загону к-ра Острого в силі 32 чол.

5) На початку м[-ця] травня приділено відділ к-ра Бурі[2] зі загону к-ра* в силі 63 чол.

6) На початку м[-ця] червня приділено к-ра Бористена з його почотом в силі 65 чол.

7) На початку м[-ця] березня приділено к-ра Сірого (з групи "Тури").

К-р Сірий долучив сам без війська.

8) В м[-ці] квітні приділено к-ра Пащенка, як зав'язок загону в силі 150 чол. К-ра Сірого назначено к-ром загону.

9) В м[-ці] липні приділено загін к-ра Кори.

10) В м[-ці] серпні приділено загін к-ра Гамалії.

11) При кінці м[-ця] квітня приділено загін к-ра Недолі в силі 280 чол.

З'єднання "Хмельницький"

Штаб з'єднання:

1) К-р Кватиренко–Юрко – к-р з'єднання
2) " Остюк – заст. к-ра з'єднання
3) " Хмурий – політвиховник з'єднання

Дня 4 січня 1944 р. з'єднання переорганізовано і потворено малі відділи для перебуття фронту, з призначенням відійти весною до праці на східні терени України.

Зорганізовано слідуючі відділи:

1)	Відділ к-ра Коса,	стан	50 чол.
2)	" " Грома	"	44 "
3)	" " Зоряного	"	35 "
4)	" " Остюка	"	40 "
5)	" " Лиса	"	45 "
6)	" " Петрука	"	12 "
7)	" " Ворона	"	58 "
8)	" " Лисогора	"	44 "
9)	" " Хитрого	"	33 "
10)	" " Морозенка[3]	"	12 "
			в-разом 373-в

Почот к-ра групи 15 чол.
" " Очеретенка 15 чол.

* *Пропущено у тексті. Певно має бути:* к-ра Кори

Відділи к-ра Грома і Зоряного в часі переходу фронту розійшлись. Інші відділи перебули фронт і зберегли свої основні сили. В часі переходу фронту відділи здобули зброю і амуніцію. Добута зброя – неповні дані: 12 кул[еметів], 1 гранатомет, 95 крісів, 11 автоматів, 55000 амуніції, 500 шт. мін до гранатомета, 300 кг вибухових матеріялів. По переході фронту переведено в терені мобілізацію, поповнено відділи, які перебули фронт. Зорганізовано нові відділи.

Зорганізовано слідуючі відділи:

1) Відділ к-ра Левадного, стан		70 чол.
2) " хор. П'яного[4]	"	94 "
3) Відділ к-ра Чорноти	"	103 ч[ол.]
4) Загін к-ра Лиса	"	263 чол.

Відділ к-ра Чорноти був відправлений в південно-західні терени Житомирської області зі завданням закріпитись і діяти в тих теренах. Під час рейду на сході відділ був розбитий більшовиками.

Причини: [1)] До відділу, як помічник к-ра відділу і як теренoвий в призначеному терені, був приділений к-р Вітер. Як пізніше виказалось, лейт. Вітер був агент НКВД. Вітер підвів відділ під більшовицький удар. 2) Військо було замало вишколене і непідготовлене до праці на сході. По повороті зі сходу розбитки зібрано у відділ, який діяв в терені Кореччини.

Дня 5 квітня к-р Остюк був відправлений з відділом до праці на сході в терені районів Бу[да] Мархлевська, Барашів і Ємільчино. В призначеному терені відділ був розбитий більшовиками, к-р Остюк був важко ранений в руку. Частина відділу к-ра Остюка залишилась діяти на сході, частина добилась на захід.

Відділ к-ра П'яного, діючи в більшості на півночі, дизертирував, решту відділу перебрав сотник Вовк.

Відділ к-ра Левадного залишився діяти в терені Кореччини. Відділ звів кілька вдалих боїв з бандами НКВД. Під час весняних акцій розформувався і знову збирався. Дня 21 вересня більшу частину відділу к-ра Левадного передано к-рові Онищенкові з призначенням до праці на східні терени України. Решту відділу розділено до праці в терені.

Відділ к-ра Коса розформовано: 20 чол. забрав к-р Очеретенко до почоту, частину відправлено до праці на сході, частину вибрано на старшинську школу, решта залишилась при к-рові Косові.

Відділ к-ра Вітра розформовано, частину приділено до з'єднання "Хмельницького", решту відправлено до праці на сході.

При кінці м[-ця] липня к-ра Лиса призначено к-ром загону, який організувався в Гощанському р-ні. К-рові Лисові передано загін в силі 170 чол. На 20 вересня загін збільшився на 263 чол. Зі загону к-ра Лиса передано 36 чол. к-рові Онищенку до праці на сході. Частину приділено до праці при тереновому проводі, решта зісталась діяти в терені. Загін не проявляв більшої діяльності з причини недогідного терену для партизанських дій. З часом загін як такий перестав існувати.

Дня 1 травня до з'єднання "Хмельницький" приділено загін Недолі, який діяв в околиці р-ну Тучин. К-р Недоля дістав завдання домобілізувати загін і відправити в інші терени. В міжчасі загін попав під велику акцію в цьому терені, в результаті якої загін був розпорошений і відновити його не вдалось. К-р загону Недоля перейшов до більшовиків.

Від 24 серпня по 21 вересня в терені р-ну Тучин зорганізовано відділ 26 чол. під командою к-ра Смілого. Відділ цей передано для СБ як ВОП.

Дня 23 червня до з'єднання "Хмельницький" приділено боївку к-ра Юренка в силі 20 чол., яка робила постійні рейди на терени південної Житомирщини.

Дня 3 вересня боївку к-ра Юренка в складі 31 чол. передано к-рові Омелькові (СБ).

На початку м[-ця] березня від з'єднання "Хмельницький" до з'єднання "Базар" приділено слідуючі відділи:

1) Відділ к-ра Лисогора
2) " " Ворона
3) Відділ к-ра Ярого
4) " " Морозенка.

До з'єднання "Крути" відійшов відділ к-ра Лиса в силі 92 чол.

З'єднання "Базар"

В перших днях м[-ця] березня сформовано зав'язок з'єднання "Базар" під провідництвом і командою к-ра Онищенка (Павло).

Штаб з'єднання:

1) К-р Онищенко – к-р з'єднання
2) " Зварич – політ. робота
3) " Лисогір – заст. по війську

В склад з'єднання входили слідуючі відділи:

1) Відділ к-ра Лисогора стан 45 чол.
2) " " Ворона " 58 "

3) " " Ярого " 33 "
4) " " Морозенка " 12 "

ᴦ-разом 148-ᴦ

З'єднання "Базар" було призначене до політичної і військової роботи в північно-східних теренах Житомирської і північно-західних теренах (по Дніпро) Київської областей. Відділи з'єднання "Базар" відправлено кожний зокрема в призначені терени в першій половині м[-ця] березня.

В призначених теренах відділи потерпіли повну поразку. Частина впала в боях, частина попала в тюрму і лише мала частина добилась на захід.

Причини поразки.

1) Недодержування к-ром Онищенком даних йому згори інструкцій, відділи мали діяти кожний окремо в призначеному терені, а в потребу розбитись на ще менші боївки. К-р Онищенко зібрав військо разом і зводив бої, що довели до ліквідації з'єднання.

2) Останній великий сніг кінцем м[-ця] квітня.

3) Близькість фронту на півночі.

З'єднання "Базар" перестало існувати з кінцем м[-ця] квітня.

З'єднання "Крути"

В другій половині м[-ця] квітня зорганізовано зав'язок з'єднання "Крути" з відділу к-ра Лиса в силі 92 чол.

Штаб з'єднання:

1) К-р Чорненко, Жук – к-р з'єднання
2) " Кобзар – по політ. роботі
3) " Панько, Коломиєць – по СБ і розвідка
4) " Лис – заст. по військовій роботі

З'єднання було призначене до праці на лівий берег Дніпра. В перших днях м[-ця] травня з'єднання відійшло в призначений терен. По дорозі відділ мав кілька вдалих боїв, однак через р. Дніпро не перебрався через ставлені зі сторони ворога перешкоди.

Провівши 900-кілометровий рейд по теренах Київської, Житомирської і Мозирської областей на протязі 70 днів, відділ повернувся на Захід. На Захід повернулась організовано лише мала частина відділу. Більша частина по дорозі дизертирувала, а частина впала в боях. Між впавшими два члени штабу – к-р

Панько і к-р Кобзар. З'єднання "Крути", як таке, перестало існувати.

З'єднання "Петлюра"

Штаб з'єднання:

1) К-р Стальний, Ярема – к-р з'єднання
2) " Хмара – політвиховник (заст. к-ра з'єднання)
3) " Тятива – розвідка

В склад з'єднання входили слідуючі відділи:

1) Відділ к-ра Ворона в силі		80	чол.
2) " " Однорога, Сівача в силі		136	чол.
3) " " Чайченка в силі		126	чол.
4) " " Моряка	"	45	"
		д-разом 387-д	

З'єднання сформовано при кінці м[-ця] квітня.

З'єднання "Петлюра" було призначене діяти в теренах північної Житомирщини, головно в районах Словечно і Овруч. Як база з'єднання був приділений терен районів: Рокитне, Клесів, Сарни, Березне. Перший відмашерував на схід відділ к-ра Ворона, дня 24 березня. З відділом Ворона відійшов к-р Очеретенко.

Відділ Ворона був слабо вишколений, частинно здеморалізований переходом фронту, рекрутувався з малосвідомого елементу і мізерно господарчо забезпечений – небоєздатний, ані зовнішнім виглядом не відповідав потребам Сходу. Не маючи забезпечення харчами, відділ скоро розконспірувався в марші на схід. Ворог пішов по слідах відділу. На одному з постоїв відділ був заскочений більшовиками, після чого був змушений повернути на захід. Перешкодою в марші були води і ріки, які в той час розлились.

На Заході к-ра Ворона знято з його становища за недбале командування відділом. Відділ розділено, більшу частину приділено до к-ра Моряка, а решту к-р Стальний перебрав до себе. К-р Ворон згинув заскочений ворогом.

Дня 4 травня відправлено к-ра з'єднання з його штабом і почотом, і двома відділами к-ра Однорога і к-ра Чайченка в силі 213 чол. на схід в призначений терен з'єднання.

Разом зі з'єднанням відійшли к-р Очеретенко і к-р Петро Степаненко зі своїми почотами, які входили до загального стану з'єднання. Маючи досвід з першого маршу на схід, ще на місці вимаршу з'єднання зорганізовано чоти-двадцятки, які мали діяти окремо в призначених теренах пов'язані зі собою.

Не маючи докладних відомостей про фронт, який стояв тоді понад р. Прип'ять, діючі чоти опинились між фронтом і запіллям більшовиків. Вдержатись в цьому терені було тяжко (північні терени районів Словечно, Овруч), що довело до розбиття більшості чот. Лише чотири чоти в цілості повернули на захід. Найдовше вдержались на сході дві чоті, чота к-ра Сівача в р-ні Словечно – 4 міс[яці] і чота к-ра Ваньки[5] в Іванківськім районі – 6 місяців.

К-р відділу Чайченко був на сході важко ранений, утратив зір на обидві очі. В бою на Сході згинув член штабу з'єднання к-р Тятива.

Наказом к-ра групи ч. 8 в м[-ці] липні до з'єднання "Петлюра" приділено загін к-ра Сірого. В склад загону входили відділи – відділ к-ра Пащенка і відділ к-ра Бурі (відділ к-ра Бурі ще перед тим розійшовся).

Наказом к-ра групи ч. 8 загін к-ра Кузьми приділено до з'єднання "Петлюра". К-ра Кузьму назначено заступником к-ра з'єднання.

Наказом [к-ра] групи ч. 8 к-р Бористен був призначений першим заступником к-ра групи по військовій роботі. Дня 15.7 к-р Бористен був важко ранений в голову в бою з більшовиками і помер при кінці цього місяця.

В половині м[-ця] червня повернув зі сходу к-р з'єднання Стальний в терен-база.

В терені-база перебули весняні акції, зберегли свої основні сили відділи к-р[а] Пащенка і к-ра Моряка.

К-р Стальний взявся до організації відділів. Поповнено відділи к-ра Пащенка і к-ра Моряка. З решток охорони к-ра Бористена і з новомобілізованих створено новий відділ під командою к-ра Велеса. Відділи поповнено з розбитків, що повернули зі сходу і дезертирів ЧА, змобілізованих в терені.

В першій половині м[-ця] серпня загальний стан відділів виносив 226 чол. Почот к-ра Стального 30 чол. Разом 256 чол.

З вищеподаних відділів зорганізовано загін "Дорош".

УПА "ЗГ"

Склад штабу "ЗГ":

1) К-р В. Вечера (Очеретенко) – шеф штабу
2) Полк. Дибов – розвідка, заст. "
3) Ст. лейтенант Сірий – оперативний
4) Чотар Орест (Корбан) – вишкільний
5) Ст. бул. Опанас – перс. старшина
6) Бул. Нечипор – ВСБ

7) Ст. бул. Карпо[6] – господарч[ий]
8) Ст. бул. Сокіл – лікар
9) К-р Святославич – відповідальний за політ. роботу

Під кінець 1944 р. загальний стан почотів к-рів "ЗГ" виносив 111 ч[ол].

В склад "ЗГ" входили слідуючі загони:
1) Загін "Дорош"
2) " " Прилуцький"
3) " " Стародубський"

Загін "Дорош"

Штаб загону:
1) К-р Стальний – к-р загону
2) " Хмара – політвиховник і заст. к-ра загону
3) К-р Східній – перс. старшина
4) К-р Несподіваний – ВСБ
5) " Метеор – секретар
6) " Рогатин – розвідка

В склад загону входили слідуючі відділи:
1) Відділ к-ра Пащенка (Тятиви ім.)
2) " " Моряка (Коробки ім.)
3) " " Велеса (ім. Буйного)

Терени дій загону "Дорош" – надрайон Сарни з впливом на східні терени України.

В другій половині м[-ця] серпня загін розійшовся відділами по терені в слідуючому порядку:

Відділ к-ра Пащенка відійшов у північні терени надрайону Сарни зі завданням закріпитись і діяти у північному р-ні Клесова, Сарн, Висоцька, Дубровиці по р. Случ.

Відділ к-ра Моряка відійшов у район Давид-Городок, де мав закріпитися.

Відділ Велеса відійшов у терени р-нів Березне, Костопіль домобілізуватись. Дня 20 вересня відділ к-ра Велеса перебрав к-р Сівач і відійшов у північний терен р-ну Рокитне закріпитись і діяти в цьому терені. К-р Велес відійшов до праці на схід.

В м[-ці] вересні зорганізовано транспортовий відділ к-ра Рубайла в силі 45 чол. В м[-ці] листопаді відділ к-ра Моряка приділено до загону "Стародубського".

Загальний стан загону "Дорош" під кінець 1944 [р.] виносив 266 чол.

Загін "Прилуцький"

Штаб загону:

1) К-р Дяченко, Гамалія – к-р загону
2) " Вовченко – заст. к-ра загону
3) " Ярославенко – політвиховник
4) " Орленко – ВСБ
5) К-р Гриць – розвідка
6) " Данило – перс. старшина
7) " Смушко – господарчий

В склад загону входили слідуючі відділи:

1) Відділ к-ра Кантового, 3) Відділ к-ра Мухи,
2) " " Стріли, 4) " " Ольхи.

Терен дій загону – південний терен Сарненського надрайону з впливом дій на східні терени України.

На початку м[-ця] вересня прибув в терени "ЗГ" відділ к-ра Кантового. Дня 19 вересня відправлено в пропагандивний рейд на східні терени України. Рейд тривав місяць часу.

У другій половині м[-ця] вересня в терен "ЗГ" прибув відділ к-ра Стріли. Дня 23.9 відділ відправлено в пропагандивний рейд [до] Східної України. Рейд тривав два тижні.

Відділ к-ра Ольхи прибув у терен "ЗГ" у м[-ці] листопаді. Відділ-чоти к-ра Мухи прибув у терени "ЗГ" у м[-ці] грудні.

З відділу к-ра Ольхи відправлено до к-ра Онищенка 32 чол. для потреб Сходу.

Під кінець 1944 р. загін нараховував 278 чол. загального стану.

Загін "Стародубський"

Штаб загону:

1) К-р Кузьма – к-р загону
2) " Петро – заст. к-ра загону
3) " Мирний – реф. ВСБ
4) К-р Грім – перс. старшина
5) " Веселик – секретар

В склад загону входили слідуючі відділи:

1) Відділ к-ра Сіромахи
2) " " Сома
3) " " Моряка

Терени дій загону – північний терен Сарненського надрайону (створено р-н Березів) по ріку Горинь, як база і терени Білорусії перед і за р. Прип'ять по західній і східній стороні (округа Білорусії).

В перших днях м[-ця] жовтня в терени "ЗГ" прибув к-р Кузьма з відділом в силі 82 чол. Дня 9.10 к-р Кузьма відійшов з відділом в

призначений терен Білорусії. В тому терені Кузьма був ранений і в першій половині м[-ця] листопада лише з малою частиною відділу повернувся в терен-база. Решта відділу залишилась діяти в призначених теренах. До кінця звітового року організовано малі групки по 10 і 5 чол., які відходили на схід, а виконавши завдання, поверталися в терен-база на захід.

Під кінець 1944 р. загін нараховував 175 чол. загального стану.

По 31 грудня 1944 р. нараховувалось у "ЗГ" разом 830 чол. загального стану.

УПА-Північ. Група "Тютюнник"
УПА "ЗГ"

II. Оперативні дії

З'єднання "Хмельницький"

Від 7 січня по 24 вересня відділи з'єднання провели 24 більших і менших боїв, зроблено на ворога 5 засідок і шість акцій. В результаті знищено 320 чол. і ранено 398 чол. енкаведистів. Власні втрати: вбитими 37 чол., з того 3 командири відділів і 3 чотові, ранених 78 чол.

(Звіти з боїв проведених відділами з'єднань лише на зах[ідних] теренах України, з боїв на Сході бракує точних даних).

Рейди

Відділами з'єднань зроблено по два рейди на східні терени України (відділ к-ра Чорноти і відділ к-ра Остюка).

З'єднання "Базар"

В теренах дій з'єднання "Базар" (східні терени України) відділи провели 4 більші бої з переважаючими силами ворога (в боях брала участь польська більшовицька армія), 3 (три) бої успішні, 1 (один) невдалий.

З'єднання "Крути"

В терені дій з'єднання (східні терени України) відділ провів 5 успішних боїв.

З'єднання "Петлюра"

В терені-база (західні терени України) відділи з'єднання провели 4 (чотири) успішні більші бої, 15 (п'ятнадцять) засідок і 5 (п'ять) акцій. Засідок вдалих 14 (чотирнадцять) , акцій (чотири) 4.

На теренах Сходу відділи перевели один більший вдалий бій, 12 (дванадцять) менших боїв і 5 (п'ять) вдалих акцій на пункти ВНОС-у.

З дій "ЗГ"

Загін "Дорош"

Від початку свого існування по кінець 1944 р. відділи загону провели 10 боїв, успішних 4, в тому 2 більші бої з військами НКВД.

Зроблено 5 вдалих засідок та проведено 6 акцій, з яких дві на потяг. Три акції вдалі. Причини невдалих акцій – ворожа робота агентури НКВД з нутра. В усіх боях, засідках та акціях вбито більш 237 енкаведистів і 12 взято в полон, в тому багато офіцерів. За цей самий час загін втратив 30 чол. вбитими і 50 чол. раненими. Здобуто велику кількість зброї, амуніції та військового виряду.

Рейди

У звітовому часі окремі відділи загону зробили три розвідочно-пропагандивні рейди до р. Прип'яті (р-н Давид-Городок), один пропагандивний рейд на східні терени України.

Загін "Прилуцький"

У звітовому часі відділи на теренах "ЗГ" не провадили важніших боєвих дій. В новому терені загін провадив господарчу підготовку до зими. Перевезено один харчевий транспорт з Корецького надрайону в терен дій загону. Загін звів один успішний бій з НКВД-истами і провів одну акцію на поїздок Рокитне-Мачулянка. Здобуто зброю і майно.

Рейди

Відділ к-ра Кантового зробив около 600 км пропагандивний рейд по північній Житомирщині на протязі одного місяця. Рейд вповні не використано з причини ворожої роботи агентури НКВД в нутрі відділу. Відділ к-ра Стріли зробив около 400 км пропагандивний рейд по північній Житомирщині на протязі 15 днів.

Загін "Стародубський"

У звітовому часі відділи загону в терені-база крім малих сутичок з ворогом не зводили боїв. Проведено підготовчу господарчу роботу до зими.

Рейди

По теренах Білорусії перед і за р. Прип'ять (по східній і захід‑

ній Білорусії) проведено розвідчо-пропагандивні рейди малими відділами по 20 і 10 чол. Крім малих сутичок з ворогом рейдуючі групи не зводили боїв.

Загін "Стародубський"

(Доповнення з дій загону в терені групи "Заграва" за 1944 р.)

Орг[анізаційні] справи

У половині м[-ця] січня проведено мобілізацію в терені і зорганізовано новий відділ 73 чол. Відділ узброєно здобутою у німців зброєю.

Оперативні дії

Дня 11.І без бою роззброєно німецьку жандармерію в с. Осова, р-н Дубровиця. Здобуто 7 л[егких] кулемети, 1 кул. "Максима", 1 гранатомет 82 мм, 50 крісів, 60 пістолів, 40000 амуніції, 100 ручних гранат, 500 мін до гранатомета 45 мм, 5000 штук амуніції до МП і 7 штук МП.

З більшовицькими окупантами – бандами НКВД за час від 25 січ[ня] по 2 вересня 1944 р. відділи загону звели разом 16 боїв, 6 більших боїв, з яких один невдалий і 10 менших боїв, з яких три невдалі. Зроблено 5 вдалих засідок, проведено три успішні акції, з чого одна на райцентр м. Володимирець. Власні втрати за цілий час 49 чол. вбитими, в тому 4 командири. Ворог втратив в тому часі около 257 чол. убитими, в тому 14 офіцерів і 10 чоловік взято в полон, в тому три офіцери. Здобуто зброю – 5 л[егких] кул., один кул. "Максима", 33 кріси, 3 пістолі і 15 фінок. Здобуто багато зривних матеріялів і воєнного виряду.

Вишкільні справи

В кінці м[-ця] березня зорганізовано вишкіл новобранців около 300 (триста) чол.

В м[-ці] травні зорганіозовано вишкіл санітарів, який тривав 10 днів.

В м[-ці] травні зорганізовано школу підстаршин в числі 70 чол. Школа тривала півтора м[-ці] часу.

В м[-ці] травні зорганізовано перевишкіл старшин і підстаршин, який тривав 20 днів.

Завваги до оперативних дій "ЗГ"

З боїв проведених на східних теренах України не подається статистичних даних з браку потрібних матеріялів. Не подано

статистичних даних з проведених боїв і акцій, до яких бракувало потрібних матеріалів.

III. Вишкільні справи

У м[-ці] травні організувалась старшинська школа. Школа не відбулась з причин великих весняних акцій зі сторони ворога. В м[-ці] вересні при "ЗГ" організовано підстаршинський вишкіл при участі 45 чол. Вишкіл тривав 21 день. У м[-ці] жовтні зорганізовано другий підстаршинський вишкіл при участі 42 чол. Вишкіл тривав 18 днів. Учасникам вишколу присвоєно звання.

IV. Політвиховна робота

Політвиховна робота у війську проводилась незадовільно з причини браку відповідних політвиховників. У м[-ці] грудні організовано вишкіл політвиховників зі всіх відділів "ЗГ". Вишкіл закінчився в м[-ці] січні 1945 р.

V. Господарка

Господарчий апарат в терені групи "Тютюнник", пізніше "ЗГ", у звітовому році працював незадовільно. Ворожі збройні акції і ворожа робота агентури НКВД майже зовсім спаралізували господарчу роботу в терені. Відділи забезпечувалися харчами кожночасною збіркою харчів від населення в діючих теренах на Півночі. Лише два невеликі харчеві транспорти привезено з Півдня.

В умундурування, білля і взуття відділи забезпечувались в більшій мірі самостійно, здобуваючи у ворога, або організуючи в терені. Лише малу частину потрібних річей дала господарка терену.

VI. Санітарні справи

При "ЗГ" працював один лікар, кілька фельдшерів і кілька медсестер. (Сили малофахові.)

Ліки організували загони і відділи в більшості самостійно через спекулянтів, або через людей в терені (часом попадали ліки затроєні – ворожа робота агентури НКВД). [...] лише малу частину для війська ліків дав УЧХ. Загально відчувся брак потрібних ліків.

Протягом існування загону "Дорош" до кінця 1944 р. в загоні було 57 чол. ранених, померло з ран: 1 чоловік. Виздоровіло:

50 чоловік. 6 чоловік забрали більшовики зі сан[ітарних] пунктів живцем.

Слава Україні!
Героям Слава!

Постій, дня 15 січня 1945 р.

К-р /–/ В. Вечера

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 87а, арк. 19-27. Копія.

1 Іван Гричан – "Пащенко", "Хмельниченко" (1921 р. н.)*. У 1944–1945 рр. – к-р сотні загону ім. Хмельницького, відділу з'єднання "Петлюра", відділу ім. Тятиви загону "Дорош", член почоту ШВШ ЗГ "44". Сотник УПА від 24.IV.1945 р.
2 Олександр Регеза – "Буря" (1923 р. н.)*. У 1944 р. – к-р відділу з'єднання "Петлюра".
3 Василь Познахівський – "Морозенко". У 1944–1945 рр. – к-р відділу з'єднання "Хмельницький", "Базар", співробітник контрозвідувального відділу ЗГ "44".
4 Прокіп Поліщук – "П'яний" (1908-1945). У 1944 р. – к-р сотні (з'єднання ім. Хмельницького гр. "Тютюнник").
5 Мирон Садовський – "Ванька" (1914-1946). У 1944–1945 рр. – к-р чоти (з'єднання "Петлюра", загін "Дорош"), провідник іванківського р-ну (Житомирська окр.). 13 жовтня 1945 р. – затриманий радянськими спецорганами. Засуджений до вищої міри покарання.
6 Батаревич – "Карпо" (-1945)*. У 1944-1945 р. – інтендант ЗГ "44". Ст. булавний УПА.

№ 228
ЗВІТ ПРО РЕЙДОВО-ПРОПАГАНДИВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДРОЗДІЛІВ УПА В ОКРУЗІ "4444"

17 серпня 1945 р.

ЗВІТ
від жовтня 1944 р. по місяць серпень 1945 р. в окр[узі] "4444"
(Житомирська обл. і північні райони Київської області)

а) Терен цей вповні неопанований орг. сіткою. Вся праця заключалася тільки в пропагандивних рейдах після переходу фронту. Ставлення орг. сітки початково від висилання поодиноких людей та груп в означені терени. Підбір людей в цей час був досить загальниковий. Провідниками груп були в більшій частині люди зі сх[ідних] областей України. Вислано за ввесь час 17 груп в числі 17 і 77.

* *Роки життя не устійнено.*

Кожня група перед відходом в терен була докладно поінформована про своє завдання в призначеному їй терені, через довгі, всеобіймаючі відправи. Головним і основним завданням було: організація, заангажовання нових кадрів до праці і їх виховання на політ. плятформі УПА й ОУН. Кожня група зокрема дістала додаткові інструкції, як просуватися в новому терені й, як приступати на місці до роботи. Група, прямуючи в означене місце, повинна зберегти повну тайну свого напрямку, просуватися конспіративно під маркою дезертирів з ЧА, оминати населені пункти, по дорозі не робити жодних пропагандивних виступів ні сутичок з державними органами.

Для більшої конспірації й більшої свободи рухів кожна група була забезпечена харчами (сало, сухарі), одягом, взуттям, до пропаганди на місці літературою з видань УПА й кличі ОУН. Озброєння одної групи: автомати фінки, кріси, кулемети, пістолі та гранати. В призначений терен просовуватися по три разом, а прийшовши на місце, дана група оставалася, при тому означено мертві пункти зв'язку між собою, дальше друга, третя. Всі вони між собою встановляли зв'язки, а одна з них держить зв'язок також на мертвих пунктах. Кожна із груп одержала карту означеного терену. Провідники груп за всяку ціну мали вдержатися в терені, вживаючи всіх можливих методів. Доперва по заактіматизуванню приступати до орг. роботи в терені.

Раньше не виступати, не розконспіровувати себе, а тим самим підготувати грунт для орг. роботи. До кожної групи долучено декілька боєвиків для охорони й технічних робіт.

Вислано слідуючі групи в р[-ни] Єльська, Овруча, Чорнобиля – Вітер, Дунай, Кошовий. Командиром під час перемаршів – Вітер.

Група свойого завдання не виконала. По короткому часі повернула, оправдуючись різними неможливими обставинами, як: заблькоковані села стрибками, брак харчів, великі нагінки НКВД, втрати власних людей і т. п. Дійсна причина – агент НКВД Вітер нарочно провокував сутички зі стрибками, де впало 2-ох боєвиків, а одного ранено. Ранком дає наказ, щоб іти роззброїти стрибків в сільраді, заохочуючи тим, що їх тільки 5-х, дійсно було 20, які були приготовані на зустріч боївки. Сам остався далеко в лісі. Стрибки відкрили вогонь, боївка мусіла відступити, лишаючи двох вбитих, одного раненого підібрали. Це було причиною й оправданням його до повороту, мовляв, не було вже з ким йти далі. Висланий другий раз розповідає головокружні пляни про те, як він хотів сісти на автомашину і заїхати на призначене місце,

й як з автомашини його обстріляли і всі розбіглися, а він мусів вернутися, віддаючи по дорозі все сало, що одержав на дорогу. В першому і в другому випадку звернути увагу, щоби чогось подібного не практикувати.

Група "Вітер" в числі 1 і 6. Озброєння: 1 кулемет, 2 автомати, 3 пістолі, 4 кріси. Група дістала завдання закріпитися в околицях Єльська й безпосередньо своєю пропагандою впливати на містечко, причому пролізти своєю пропагандою в річну фльотилю на Прип'яті й опанувати станцію. Завдання зовсім не виконано з наведених вище причин. До призначеного місця не дійшов.

Група "Кошовий" 1 і 4. Озброєння: 2 автомати, 3 кріси, 1 пістоль, теренові карти. Завдання: звернути головну увагу на пристань р. Прип'ять – Чорнобіль, опанувати її. Закріпитися в околиці. До призначеного місця не прийшов. Вернувся з половини дороги, покликуючись на Вітра і їхню невдачу маршу. Дійсні причини – агент НКВД, плянове зірвання роботи.

Друга [група] – Дунай 1 і 4, до призначеного місця дійшов (Овруч), однак, завчасне виявлення себе звернуло увагу НКВД і почалася нагінка, внаслідок якої добився аж в ЗУЗ і тут ранений в часі акції, зістався. Одержаного завдання закріпитись і опанувати околицю та містечко Овруч, як культурний центр тих околиць, не виконав. Причина: заскоре виявлення себе в терені, неопанування ще поодиноких людей в терені, ні відповідних конспіративок. Почали першим стрічним людям роздавати літературу, при пересуванні з місця на місце брали теренових, розпитували пряму дорогу. Все це давало можливість зорієнтуватися ворогові про їхні рухи і зробити нагінку.

Петрук – 1 і 4. Озброєння: 1 автомат, 4 кріси, 2 пістолі. Призначене завдання опанувати околицю і містечко Звягель (Новгород-Волинський), як культурний і залізничий вузол. Завдання не виконав. Причини: особиста халатність і розперезаність. Замість наполегливої і впертої праці занявся розбиванням кооператив і шуканням вигідного життя (горілка, мед і т. п.).

Шуляк – 1 і 4. Озброєння: 1 автомат, 4 кріси, 1 пістоль. Одержане завдання опанувати околицю і місто Бердичів, як центр дрібних промислових одиниць (кож. заводи, цукроварню, зал. станцію). Завдання не виконав, покликуючись на хворобу. На домагання йти в терени до праці, через короткий час прислав звіт, видуманий, вказуючи на пророблену ним вже роботу. Як виявилось пізніше – це агент НКВД, з заміром впровадити в мильне розуміння ставлення до справи.

Всі вищезгадані групи відходили в терен до праці в м[ісяці] жовтні 1944 р.

Борис[1] відійшов в м[ісяці] листопаді. Озброєння: 2 автомати, 3 кріси, 2 пістолі. Разом 1 і 4. Завдання: закріпитись в околиці [м.] Біла Церква, опанувати місто, як культурний центр і зал[ізничний] вузол. Відомостей про нього нема жодних.

Олексій – відійшов в листопаді. Озброєння: 2 автомати, 3 кріси, 2 пістолі. Завдання: оперувати і опанувати середню течію Дніпра (на півдні від Києва). Завдання не виконано. По відході з місця відправи завернув своїх боєвиків, кажучи їм, що "ви хлопці не знаєте, що тут робити, вертайте назад", а сам долучив до Бориса. Про нього нема жодних відомостей.

Смілий – 1 і 4. Узброєння: 1 автомат, 4 кріси, 1 пістоль. Висланий в м[ісяці] грудні [19]44 р. Призначений терен – Звягель з околицями. Завдання не виконав. Хиткий тип. Пройшов 20 км в глибину свойого терену і вернувся, вказуючи на неможливість з огляду на переслідування НКВД.

Палій – 1 і 5. Узброєння: 1 автомат, 1 кулемет, 4 кріси, 1 пістоль. Висланий в м[ісяці] жовтні [19]44 р. Призначений терен – Козятин, як важливий зал[ізничний] вузол. В околичному терені вдержався (р-н Попельня), але проявляє дуже малу активність, на вказаний пункт (Козятин), щоб дійти, не робив жодних спроб. Пункту опору там не має. Квартирується в більшості по своїх рідних і знакомих, які час-до-часу підвозять хліб і інші роди харчів.

Радченко – Лисозуб[2] – 1 і 4. Озброєння: 1 фінка, 4 кріси, 1 пістоль. Призначений терен – Андрушівка – місто і околиця. До призначеного місця дійшов. В короткому часі закріпився. Після двох місяців побуту в свойому терені вернувся по зв'язок, за літературою і новими вказівками, а яких не одержавши, чекав, доки не дістане. Зимою, в м[ісяці] січні, знова від'їхав в свій терен, де спільно з Палієм почали розробку терену. Не маючи дальших інструкцій до місяця липня, прибули разом зі своїми боївками на зв'язок. В часі перебування на зв'язку впав один боєвик (Чумайда) в сутичці з НКВД, двох інших відправлено, як нездатних до праці, до відділу.

Нестор – [...] Озброєння: 1 автомат, 4 кріси, 1 пістоль. Висланий в м[ісяці] жовтні [19]44 р. Завдання має дістати на місці від Палія в терені Козятина. В перших днях при сутичці з НКВД ціла група розбіглася. Сам Нестор прибув сюди назад і ніхто його туди більше не висилав.

Ванька – груп[а] 1 і 5. Узброєння: 2 автомати, 4 кріси, 2 пістолі. Відійшов в м[ісяці] жовтні [19]44 р. Призначений

терен – Іванків і околиця, як культурний осередок цього ж терену. Придержуючись всіх даних йому вказівок, дійшов до свойого місця призначення, закріпився, знайшов ряд конспіративок, де провів частинно організаційно-пропагандивну роботу. Докладних даних нема.

Семушка – 1 і 4. Озброєння: 2 автомати, 3 кріси, 1 пістоль. Назначений терен – місто Житомир, як культурний центр області і важний залізничий вузол. В указанім центрі не вдержався, тільки в околиці. Опанував ряд конспіративок і ряд людей, також розгорнув пропаганду нашої ідеї при помочі говірок, літератури. Докладного звіту про його працю в мене немає.

Печериця – стан 1 і 4. Зброя: 1 автомат, 3 кріси. Відійшов в м[ісяці] жовтні [19]44 року. Призначений терен – м. Коростень, як один з важливих пунктів комунікаційних на півночі Правобережної України і околиця. Придержуючись всіх вказівок і засад конспірації, вдержався в околиці, здобуваючи собі за короткий час декілька конспіративок (с. Санітарка, Богушівка, Рудня Білецька). Перші дні по приході група перебувала в лісі й при тому часто приходила в село для збірки харчів. При зустрічі з населенням розказували про нашу боротьбу і в розмові старалися ближче познайомити людей з нею. Людей, що скаржились нам у своїх розповідях про переслідування їх пануючим режимом, старалися зустрічати і частіше туди заходити, переконуючись тим самим про щирість їхнього говорення. До тих знакомих давали пізніше прати білизну, пекти хліб, при чому й помагали їм матеріяльно, харчами чи грішми, здобуваючи ще більшу приязнь (с. Санітарка). Коли після цього ніде ті люди не розказували нічого, оставалися днювати чи ночувати. По кількох таких пробах шукали в другому місці так само, попередні залишаючи на чорну годину.

Сам Печериця впав в м[ісяці] січні [19]45 р., перебуваючи на свята вдома. На його місце пішов ще в м[ісяці] грудні [19]-44 р. Деркач – 1 і 5. Озброєння: 1 кулемет, 1 автомат, 4 кріси, 3 пістолі. Маючи вже дещо опановане Печерицею, Деркач дальше рейдував по цьому терені, добуваючи людей і кватири (с. Велівка, Красногорка, Ставище, Сутин, Ракошин). За час свойого побуту в цьому терені зорганізував декілька людей, як: Ставник, Санітарка, які не дуже ще активно, але включались в боротьбу. При всяких пропагандивно-боєвих діях група використовує свої конспіративки, забезпечуючись там харчами, а в разі потреби й житлом. Коли ходить про відношення до місцевих органів влади, як: голова с/р, колгоспу, уповноваженого НКВД, й інші, кермується відношенням місцевого населення. Котрі відносяться до

місцевого населення погано, ліквідується прилюдно, залежно від обставин (с. Злобичі, р-н Коростень: уповноважений НКВД вбитий через вікно увечір), інших карано шомполом (це мало місце в Санітарці).

Дон – 1 і 4. Зброя: 1 автомат, 4 кріси, 1 пістоля. Завдання: опанувати терен біля Хобного (Каганович). Відійшов у м[ісяці] листопаді [19]44 [р.] разом з Вітром. Завдання не виконав. Покликувався на Вітра і неможливість просуватися.

Роман[3] – висланий в м[ісяці] січні [19]45 р. Узброєння: 2 автомати, 4 кріси, 1 пістоль. Разом людей 6. Назначений терен – Чеповичі, Потієвка, Малин, Черняхів, як культурні осередки тих околиць і самі околиці. В призначений терен прийшов і тут заакліматизувався, найшов ряд людей, що співпрацюють (с. Січівка, Рубанка, Шершні, Буда Ободзінська і др.). Прибувши в терен, закватирувався в хатах незнайомих, дальше від центру села. Під час перебування, хто приходив до хати, того не відпускав до часу відходу. На слідуючий день відходив в друге місце. Це тривало доти, доки знайшов хати з відповідними людьми, в яких перебував критичний час.

За час від січня до липня біжучого року зліквідував двох штатних робітників НКВД (один з них начальник участка в Чеповицькому р-ні в с. Ставін, другий такий же в с. Рубанка, р-н П[отієв]ка), за що населення дуже вдячне. В с. Ясногорки р-н Чеповичі голову сільради, по нац. жидівку, яку вишоломпував, вона не давала людям спокою з викачкою хліба, забирала останній кусок. На другий день вона зріклася головування. За ввесь час було дві сутички з НКВД, одна в ліску за с. Берковкою р-н Малин, друга засідка в селі Дерманка р-н Чеповичі, де згинув один боєвик Міхалко Кулік. На засідку попали, йдучи центральною дорогою села. НКВД-исти почали бити з автоматичної зброї. Коли наші почали відстрілюватися, вони втихли. Втрати НКВД: один тяжко ранений, помер заки його завезли до лікарні. Другий ранений легше.

НКВД, коли вже більше видко в терені рухи інших груп, старається робити прочоски тих кусків лісу, де, на їхню думку, може бути сховище, або де їхня розвідка докаже про постій нашої групи. Прочоску таку робило один раз НКВД при помочі місцевого активу, т. зн. голови сільради, колгоспу, робітників МТС. Акція ця скінчилася тим, що нікого з повстанців не зловили. Проходили лісовими лініями, стріляючи зі всієї зброї перед себе. По дорозі заходили до села, де грабили все, що попало під руки (масло, сало тощо).

Зі всіх згаданих груп зісталися і діють на сьогодні слідуючі: Семушка, Ванька, Палій, Роман, Деркач, Радченко. Всі інші не вдержались з вищезгаданих причин. До висилки груп в цей терен до орг. роботи треба пам'ятати, що туди мусять іти люди найкращі, певні, ідейні; всім спекулянтам, карієристам там місця немає, бо народ привик нас бачити, як одних з найкращих. Всі хиткі типи лише будуть компромітувати себе й організацію. В райони степові треба людей відважніших, а в райони лісові можна менш відважних, тут захищає ліс. В степу ніколи не можна рятуватися втечею. Тут обов'язково потрібна відвага. При сутичці з ворогом треба обов'язково відбиватися. Практика виказала, що найкраще оперувати групою 5 людей: 2 автомати, 2 кріси і 1 півавтомат. До самої праці треба людей більш підготовити під оглядом політичним, організаційним. Кожний боєвик мусить бути одночасно пропагандистом, організатором, а не сліпою машиною. На всі питання людей має дати відповідь. В разі коли б боєвик лишився без зв'язку, мусить вести свою роботу без літератури, інструкцій і т. п., бо не може бути для нього виправданням брак згаданого. Особливо треба знати добре всі постанови в земельних питаннях, як буде виглядати Україна, відношення до учасників ЧА, інтелігенції, школи, церкви, плюс доказати на большевицьку пропаганду по відношенню до нац. меншостей (поляків, руських). На всі ці питання мусить дати докладну, роз'яснювальну відповідь. Потрібно більше літератури, а зокрема такої, яка б демаскувала сов. режім. Надальше зактивізувати: висилку і осаджування груп у всіх теренах; нищення всіх засобів визиску населення: молотілок, тракторів, молочарні.

б) Суспільно-політичний огляд.

Цілий терен під [географічним] оглядом – лісостеп. Північна частина понад р. Прип'ять вкрита лісами, південна – лісостеп, є просмики лісу, а більшість степ. Найважніші культурні й комунікаційні осередки – Житомир, Коростень, Козятин, Бердичів, Хвастів. Промисловість розвинена тут слабо. В південній частині є лише цукроварні (Андрушівка) і фабрики посуди (Коростень). Населення переважно працює на землі. Більшість – українці. Нац. меншості – поляки, білоруси, москалі. Поляки вже затратили свою національну окремішність. Вони в більшості вважають себе українцями, своєї мови не знають. Устрій тут соціялістичний, тільки де-не-де є одноосібник, який має не більше 0,5 га землі, 1 коня, корову і більше нічого. За це платить великі податки, а в колгосп вступити його вже не змушують. Решта населення

є в колгоспі. Праця в колгоспі обов'язкова, за віддалення від колгоспної праці карають, відрізують присадибну землю, відбірають корову, або судять, як недисциплінованих.

Цілий терен під оглядом адміністративним поділений на області (Житомир), область на райони, для кращої контролі райони на кущі (але кущі неофіційно), дальше на сільради, села, бригади. Вся влада в руках партійних комуністів. На чолі області т. зв. обласний комітет ком. партії з радою депутатів трудящих, дальше – виконавчий комітет (виконком). Парткомітет ухвалює з радою, а виконавчий комітет переводить у життя. Фактично партком зобов'язує партком, ті ж зобов'язують такі ж самі районні інструкції, ці дальше т. зв. сільради, голів колгоспів, та сільський актив. На ділі всі постанови ідуть згори, без згоди всяких рад, а сільські голови безпосередньо переводять в життя ці постанови.

Адміністрація складається переважно з бувших партизан, або їх спільників. Є також інваліди, що вернулися з війни. Низька адміністрація не вибирається, а присилається згори, людей всеціло їм відданих, в багатьох випадках росіян (включно до голів сільрад і колгоспів – с. Савище; голова сільради – с. Задири, р-н Паліївка). З розповіді людей в інших підрозділах адміністрації, головно по містах, немає ні одної інституції, в котрій би не було росіян. З політорганізації тільки партія і комсомол є дозволені. Членами компартії є часто голови сільрад, колгоспів.

Комсомол – це організація молоді. Молодь горнеться не радо. Населення дивиться на це як на щось шабльонове. Де-не-де по селах є кооперації. Членом кооперації мусить бути кожний громадянин. Кооперації майже не забезпечують товарами. Вона існує тільки для того, щоб збирати ягоди, яйця тощо. За це час від часу привозять сіль, горілку, яку видають тільки за яйця та кури. Ввесь здоровий вік на війні, остання молодь на Донбасі. Молодші працюють в колгоспі. Хлопці при кожній нагоді впиваються, ведуть себе неморально. Почуття про те, щоб не пити, дуже мале, не уявляють собі гуляння без горілки.

По колгоспах визначають норми виробітку по 40 га на жінку. Населення при зустрічі з нами досить отверто нарікає на існуючий лад, виливає своє горе, вказуючи на безпосередніх винувачів (голови), при чому просять їх покарати. Найбільше цікавиться пропагандивно-сензаційними відомостями (про різного роду саботажі, роздавання колгоспів, кооператив, атентати на уповноважених НКВД і т. п.). Одною з найбільших болячок

населення є колгоспи. Доки існує колгосп, люди вважають війну незакінчену. Закінчення[м] війни люди вважають кінець більшевицького панування (з розмов з населенням). НКВД, в свою чергу, у відповідь на всі наші рухи поширює різноманітні вісті, що наче б нас розбили, з німцями вже скінчили, це ж саме буде і з нами. Зі старої пропаганди, що наші б'ють, ріжуть людей, тут вже ніщо не приймається. Коли вб'ють якого їхнього агента, вони стараються пояснити людям, що це вбили красноармійця, чи якогось невинного громадянина, одначе люди самі поміж собою говорять так, як це воно дійсно сталося. Страху перед нами не мають, лише бояться наслідків після нашої роботи (одна жінка в с. Боднарівка сказала: "Я вас не боюся, а боюся лише свойого сусіда, котрий може донести НКВД. Вибийте мені вікно, я вам дам їсти, хліба і буду мати виправдання, чого я вас впустила до хати").

По селах є часом розташовані частини запасних полків. Ці військовозобов'язані, але не строєві. Вони при зустрічах з нами радо розказують про те, як їх годують, яке мають завдання. Вони переважно працюють в лісі на заготовці дров для Донбасу, або тешуть шпали. Зустрічі з нами не бояться. Взагалі всі військові частини знають, що військових ми не чіпаємо, лише можемо забрати зброю і шинелі. Найкращим засобом пропаганди є література. Її передають з рук до рук і більше вірять, ніж іншим засобам пропаганди. Говірка з поодинокими людьми має також велике пропагандивне значіння. В гурті пропагувати важче, тому що може дехто і спитав би дещо, але боїться свойого сусіда. Зараз протирелігійної пропаганди, як такої, немає. Церкви люди відбудовують на власний кошт (с. Кривоти, Римовка). Школи по селах 4-річні – початкові. Навчання в початкових школах обов'язкове, в інших – ні.

НКВД всі прояви нашої пропаганди старається зліквідувати (кличі замазують, листівки здирають). Людей, яких вони підозрівають, що наче б мають з нами зв'язки, переслідують. Біля їхніх хат роблять засідки. Грозять, що їх вивезуть і т. п. З цих погроз НКВД не має жодної користі, бо населення внаслідок їх зробило висновок, що про жоден наш рух не доносити і нікому не розказувати. НКВД при всіх нагінках використовує всі можливі сили, які має на місці. Самих НКВД-истів мало, на р-н 5-10, решта міліція в кількості 30 осіб. Зорганізовано по селах групи, що складаються зі стрибків. НКВД рідко використовує їх у своїй роботі (в с. Симовка р-н Коростень стрибки не проявляють жодної активності). Де є більший рух наших груп, НКВД має спецгрупи для боротьби

з ними (р-н Чеховичі – 40 кавалеристів, які весь час їздять по терені і роблять засідки).

Слава Україні!

17.8.1945 р.

/–/ Павло

ДА СБ України, ф. 13, спр. 398, т. 1, арк. 93–97. Фотокопія.[4]

1 Данило Шумук – "Боремський", "Борис" (1914-2004). У 1944 р. – к-р підпільної групи Білоцерківщини (Житомирська округа).
2 Микола Криворучко – "Лисозуб", "Радченко". У 1944-1945 рр. – к-р підпільної групи Андрушівщини (Житомирська округа).
3 Володимир Кудра – "Роман" (1922-1955). 1944-1946 р. – к-р загону (з'єднання "Базар"; 1944), підпільної групи, пров. Коростенського надр. округи ("Схід"; 1945).
4 Тотожний текст.: ЦА МВСА, спр. Х/16, арк. 329-333.

№ 229
ОПИСИ БОЇВ З'ЄДНАННЯ ГРУП "444"

[Серпень] 1945 р.

КОРОТКІ ОПИСИ БОЇВ
відділів з'єднання груп "444" УПА-Північ

Дня 15.VII.44 р. відбувся бій біля с. Казимирка, р-н Степань з військами НКВД. Наші сили – відділ к-ра Пащенка, почот к-ра Бористена і почот к-ра Стального. Сили ворога: більші сили, що тоді переводили акцію. Наші втрати незначні. Втрати ворога – вбитих около 70 чоловік і невідоме число ранених. В цьому бою був ранений к-р Бористен (ШВШ групи "Заграва"), який від згаданих ран помер 29.VII.*44 р.

Дня 15.VIII.44 р. відбувся бій біля с. Тинне, р-н Сарни. Наші сили: відділи загону "Дорош" (Пащенка, Морака, Велеса), почот к-ра Стального і боївка к-ра Гамалії (політ[ичного] реф. р-ну Рокітно). Сили ворога: около 500 чол. (полк 203 військ НКВД, 16 стр[ілецької] бригади). Наші втрати 10 чоловік вбитих. Втрати ворога: вбито около 70 чол., в тому числі майор, капітан, лейтенант і фельдшер.

* *У тексті помилково:* VIII

Дня 20.VI.44 р. відбувся бій в Князь-Селі, р-н Березне – зліквідовано пункт ВНОС-у. Наших втрат не було. Ворог втратив 3-ох вбитих. Здобуто: одна фінка, 2 кріси, 1 радіоапарат (надавчо-відбірчий).

Дня 29.VII.44 р. в с. Вирі, р-н Клесів зліквідовано пункт ВНОС-у. Наші втрати: два вбиті. Ворог втратив 11 вбитих. Здобуто: 3 фінки, 9 крісів, 1 радіоапарат (над[авчо-]від[бірчий]).

Загін "Дороша"

Рейди

Від 4.IX до 17.IX.44 р. відділ к-ра Пащенка відбув розвідчо-пропагандивний рейд на північ залізниці Сарни–Рокитно в районах Столин, Давид-Городок.

Від 4.IX по 12.IX.44 р. відділ к-ра Морака відбув розвідчо-пропагандивний рейд в р-ни Рокітенський, Давид-Городок.

У місяці* [19]44 р. відділ к-ра Морака робив рейд у р-н Давид-Городок.

Бої і засідки

Дня 8.IX.44 р. зроблено засідку на шляху Тинне–Зносичі, р-н Сарни. Наших втрат не було. Втрати ворога: 2 вбито, 1 ранений (ст. лейтенант). Засідку зробив відділ к-ра Пащенка.

3.IX.44 р. відбувся бій під с. Залав'є, р-н Рокітно. Ворожі втрати: 2 вбито, 2 ранені.

8.IX.44 р. відбувся бій біля с. Вітьковичі, р-н Березне де на відділ к-ра Велеса напало три сотні большевиків. У висліді накинутого бою наші втрати 12 чол. вбитими і 3 ранених.

11.IX.44 р. зроблено засідку біля с. Віля, р-н Рокітно. Втрати ворога: 1 вбитий, 3 ранених. Здобуто зброю без власних втрат. (Відділ к-ра Морака.)

15.IX.44 р. відбувся бій біля с. Жадень, р-н Висоцьк. Наших втрат не було. Ворожі втрати невідомі. (Відділ к-ра Пащенка.)

23.IX.44 р. зроблено засідку на шляху Тинне–Зносичі, р-н Сарни. Втрати ворога – 17 вбитих, 4 ранених; без власних втрат (відділ к-ра Пащенка).

23.IX.44 р. зроблено засідку на шляху Біла–Шахи, р-н Висоцьк. Ворог втратив 4 вбитими; без власних втрат.

Дня 5.X.44 р. відділ к-ра Пащенка перевів акцію на с. Карасінь, р-н Сарни. Сила ворога – 30 місцевих стрибків і 80 косарів. Акція не мала жодного успіху. Наші втрати: ранений в ногу хор. Василь. Втрати ворога – 8 чол. вбито і 6 взято в полон. Здобуто зброю.

** Далі пропуск назви місяця у тексті.*

11.X.44 р. к-р Сівач зробив засідку на хут. Обсіч, р-н Рокітно. Наших втрат не було. Втрати ворога – 2 фіри вбитих.

16.X.44 р. зроблено акцію на с. Біла, р-н Висоцьк. Акцію провела чота з відділу к-ра Пащенка (чотовий Гонта). Вбито 4 НКВДисти.

22.X.44 р. в с. Дуків, р-н Рокітно к-р Сівач з відділом робив наступ на більшовиків, які від перших стрілів повтікали.

Загін "Прилуцький"

Рейди

(К-р загону Дяченко–Гамалія) В місяці жовтні відділ к-ра Стріли відбув пропагандивний рейд по терені північної Житомирщини на протязі 15 днів. Під час рейду відділ перевів одну вдалу акцію на пункт ВНОС-у.

В місяці жовтні [19]44 р. відділ к-ра Хасана відбув рейд по терені північної Житомирщини. Рейд тривав місяць часу. Рейд вповні не використано через підривну роботу НКВД в нутрі відділу.

Бої і засідки

В м[ісяці] жовтні [19]44 р. зірвано поїздок по лінії Рокітно–Мачулянка. Здобуто зброю і майно.

11.X.44 р. відбувся бій біля с. ..., р-н Клесів. Наші сили: відділ к-ра Стріли. Сили ворога коло 50 чол. НКВД. Наших втрат не було. По короткому бої більшовики панічно розбіглись, лишаючи на полі бою 12 чол. вбитими і награбоване майно. Здобуто: 3 верхові коні, 1 л[егкого] кулемета, 1 кріс, 1 фінку; взято в полон 2 стрибкі.

Загін "Стародубський"

(К-р загону Кузьма–Кора) 2.IX.44 р. зроблено засідку на шляху Рудня–Бережниця, р-н Дубровиця. Засідка вдалася, але згодом наспіла червоним поміч і зав'язався бій, в якому ми втратили 5 вбитих і 6 ранених. Втрати ворога невідомі (відділ к-ра Кузьми).

28.IX.44 р. знищено гуральню в с. Городець, р-н Володимирець (відділ к-ра Кузьми).

Загін "Дорош"

Бойові дії

7.XI.44 р. зірвано потяг по лінії Олевськ–Рокітно.

11.XI.44 р. два відділи к-ра Сівача та к-ра Морака і сотня Кантового зі загону "Прилуцький" під командою к-ра Стального зробили засідку на ур. Кобила біля с. Залав'є, р-н Рокітно. Сили ворога – 130 чол. банд НКВД, які переслідували загін, що

повертався з невдалої акції на потяг. Наші втрати – 4 вбитих і 12 ранених. Втрати ворога – 117 чол. вбитими. Здобуто зброю і військовий виряд.

Рейди

Відділ к-ра Морака ходив в рейд на північ до р. Прип'ять.

Загін "Прилуцький"

В місяці листопаді [19]44 р. відділ к-ра Стріли відбув рейд в Корецький надрайон. Відділ мав завдання забезпечитись на зиму в взуття і одяг. У с. Річки відділ був заскочений большевиками. Втрати відділу – 10 чол. вбитих. Ворожі втрати невідомі.

11.XI.44 р. відділ к-ра Кантового брав участь у засідці на ур. Кобила коло с. Залав'є.

Загін "Стародубський"

В м[ісяці] листопаді загін роздрібнився на малі групки, які відійшли в рейди на терени Білорусії, по лівий і правий беріг р. Прип'ять.

Бої і засідки

11.XII.44 р. з'єднані відділи заг. "Дорош" і заг. "Прилуцького" під к[оман]дою к-ра Стального перевели акцію на паперову фабрику в Моквині, р-н Березне. Акція не вдалася через ворожу роботу агентури з нутра. Акцію організував к-р Сірий, оперативний при штабі "ЗГ". Як пізніше оказалось, Сірий був агентом і про акцію заздалегідь повідомив НКВД. Наші втрати: 6 чол. вбито, 22 ранених, з того 8 важко. Втрати ворога – 7 вбито і 3 ранені.

14.XII.44 р. відбувся бій біля с. Глинне, р-н Рокітно відділу к-ра Морака з НКВД-истами. Наші втрати: 3-ох вбито, 2 пропало безвісти.

Втрати ворога невідомі.

Рейди

В м[ісяці] листопаді [19]44 р. дві групки по 10 чол. відбули рейди по Білорусії.

8.XII.44 р. групка 11 чол. на чолі к-ра Петра відійшла в розвідочно-пропагандивний рейд на лівий берег р. Прип'ять.

Загін "Дорош"

Рейди

В м[ісяці] грудні відділ к-ра Сівача відбув рейд на схід (р-н Словечно) по здобуту там весною зброю. Під час рейду від-

діл провів одну вдалу акцію на пункт ВНОС-у в с. Бігунь, р-н Словечно. В часі рейду відділ провадив пропагандивну роботу. Рейд тривав 10 днів.

Бої і засідки

12.XII.44 р. відділ к-ра Сівача провів акцію на роб[ітничий] батальйон в с. Будкі Собичинські, р-н Олевськ де здобуто одяг.

Загін "Прилуцький"

При кінці м[ісяця] січня [19]45 р. відділ к-ра Стріли зробив засідку на НКВД на хуторах с. Карпилівка, р-н Рокітно. Ворожі сили невідомі. Наші втрати – 1 вбитий та один ранений. Втрати ворога – 6 вбито, 2 взято в полон, при чому здобуто зброю.

Загін "Стародубський"

Рейди

10.I.45 р. к-р Петро з роєм повернувся з рейду з лівого берега р. Прип'ять. Рейд тривав 33 дні.

За час від 9.I до 26.I.45 р. відділ "Чорні Гайдамаки" звів 5 боїв з ворогом, в тому числі перевів вдалу акцію на районний центр Городницю. Наші втрати за цілий час – 6 вбито. Втрати ворога около 145 чол. вбитими. В Городниці знищено всі воєнні будинки в числі 13 шт.

Відділ "Дорош"

Бої

3.II.45 р. відділ "Чорні Гайдамаки" мав бій з залізничним НКВД на хут. Мурашинець, с. Чудель, р-н Клесів. Сили ворога – 16 чол. Наших втрат не було. Втрати ворога: 13 чол. вбито, в тому 1 майор, 1 капітан, 2 ст. лейт., 1 мол. лейтенант, 3-х здалося в полон, в тому 1 ст. лейт. Здобуто зброю.

6.II.45 р. відбувся бій в с. Бронне, р-н Березне. Наші сили – відділ "Чорні Гайдамаки" і відділ к-ра Пащенка. Сили ворога – коло 150 чол. Наші втрати: 1 вбитий, 1 ранений. Втрати ворога: 10 вбито, 8 ранених. Цього ж дня цими самими силами розбито ворожу машину на шляху Зносичі–Тинне. Втрати ворога – 2 вбиті. Здобуто одяг.

20.II.45 р. відбувся бій біля с. Залав'є, р-н Рокітно. Наші сили: відділ к-ра Сівача, СБ к-ра Омелька і почот к-ра Стального. Сили ворога – 140 чол. Власні втрати: 46 чол. вбитими, 9 раненими. Бій програно тому, що агенти стріляли по командирах і кращих стрільцях.

20.II.45 р. відбувся бій на хут. Гоменці, с. Чабель, р-н Клесів. Наші сили – відділ к-ра Пащенка і відділ к-ра Вихра. Сили воро-

га – 150 чол. Наші втрати: 2 вбиті, 4 ранені. Втрати ворога – 30 чол. вбито і невідоме число ранених.

20.II.45 р. відбувся бій на хут. Біле, р-н Рокітно. Наші сили: "Чорні Гайдамаки". Сили ворога – 150 чол. Наші втрати – 1 вбитий і 1 ранений. Втрати ворога невідомі.

24.II.45 р. відбувся бій коло хут. Мотіч, р-н Рокітно. Наші сили – одна чота з відділу "Чорні Гайдамаки". Сили ворога – 150 чол. (ворожа засідка). Наші втрати: 10 чол. вбитих, 8 ранених, 3 пропало безвісти.

27.II.45 р. відбувся бій біля с. Журжевичі, р-н Олевськ. Власні сили – 35 чол. відділу к-ра Сівача. Сили ворога – 150 чол. Наші втрати – 4 вбитих. Втрати ворога – 7 вбитих.

5.III.45 р. на хут. Каменне, р-н Клесів був підступний наскок диверсійної групи НКВД Короткого на чоту к-ра Дениса з відділу к-ра Пащенка. Наші втрати – 30 чол. вбитими (к-р Денис і ще кілька стрільців були відсутні під час бою). Втрачено зброю. Ворожі втрати невідомі. Як опісля вияснилось, чот. Денис був агентом НКВД і віддав чоту.

25.III.45 р. наскочило НКВД в лісі біля с. Вири, р-н Клесів на відділ "Чорні Гайдамаки" і почот к-ра Василя. При відділі "ЧГ" був к-р Хмара з почотом, як відпоручник штабу "ЗГ" і к-р Стецько, як політвиховник при відділі "ЧГ". Наші втрати – вбито 23 чол. (в тому к-р Хмара і к-р Стецько) і 5 ранених.

К-р Хмара і к-р Стецько згинули з рук агентів НКВД з відділу "ЧГ". Втрати ворога невідомі. В слідстві при розробці агентури вияснилось, що наскок підготовила агентура, яка діяла у відділі "ЧГ". Акція була спрямована на к-ра Василя і його почот та членів проводу, які були при ньому. Акція не вдалась. Під удар попав помилково відділ "ЧГ". К-р Василь кватирував в стороні і мав змогу вицофатись.

К-р відділу Пащенко в м[ісяці] квітні [19]45р. диверсійними групками свого відділу зірвав три потяги по лінії Сарни–Рокітно і Столин–Рівне.

Загін "Прилуцький"

Бої і засідки

6.II.45 р. відбувся на хут. с. Дерті, р-н Рокітно бій з ворогом. Наші сили – відділ к-ра Стріли і відділ к-ра Кантового. Сили ворога – 75 чол. Наші втрати: 1 вбитий, 4 ранені. Втрати ворога: около 50 чол. вбитими, 2 взято в полон. Здобуто 1 "Максим", 4 л[егких] кул., 7 фінок, 10 крісів і 1 пістоль.

6.II.45 р. відбувся вдруге бій в лісі коло с. Дерті, р-н Рокітно.

Ворожі втрати – 3 вбитими. Наших втрат не було. Сили ворога 30 чол. Здобуто: 3 фінки, 1 "бобик", 1 пістоль.

17.II.45 р. відбувся бій в лісі під с. Дерть, р-н Рокітно. Наші сили – відділ к-ра Стріли і к-ра Кантового. Сили ворога невідомі. Наші втрати: 4 вбито, 4 ранені. Легко ранений к-р відділу Стріла. Втрати ворога невідомі.

18.II.45 р. відбувся бій на хут. с. Кисоричі, р-н Рокітно. Наші сили – відділ к-ра Стріли і к-ра Кантового. Сили ворога невідомі. Наші втрати – 1 вбитий. Втрати ворога – 12 чол. вбитими.

11.III.45. відбувся бій в с. Борівка, р-н Деражно. Наші сили – відділ к-ра Стріли і к-ра Кантового з участю ВОП-у. Ворожі сили – 30 чол. Наші втрати: 2 вбиті, 2 ранені. Ранений к-р відділу Кантовий. Втрати ворога: 12 вбитих, 1 здався в полон.

16.II.45 р. відбувся в лісі бій біля с. Трубиць, р-н Костопіль. Наші сили, відділ к-ра Стріли в заступстві к-ра Ольхи і відділ к-ра Кантового в заступстві к-ра Явора. Ворожі сили около 120 чол. Наші втрати – 30 чол. вбитих і 5 ранених. Втрати ворога вбитих і ранених разом 70 чол.

В м[ісяці] квітні [19]45 р. відділи провели чотири акції на стрибків в с. Постійно, р-н Деражне, Золотолин (2 рази), р-н Степань, Тростянець, р-н Степань. Вбито 5 стрибків, 2 взято в полон.

Загін "Стародубський"

Бої і засідки

20.II.45 р. відбувся бій на хут. с. Вербче, р-н Степань. Наші сили – к-р Кора з почотом 15 чол. і теренове СБ 7 чол. Більшовиків було 120 чол. Наші втрати – 3 вбито. Втрати ворога: 2 вбиті, 1 ранений.

25.II.45 р. відбувся бій б. с. Городця, р-н Володимирець. Наші сили – відділи к-рів Морака і Молота. Ворожі сили около 300 чол. Наші втрати – 9 вбито і 5 ранених ворог взяв в полон живцем. Втрати ворога поважні, але точних даних немає. Підвів сексот.

25.II.45. відбувся бій на хут. Дроздинь, р-н Рокітно. Наші сили – ВОП к-ра Острого 20 чол. Сили ворога невідомі. Вислід бою точно невідомий. ВОП мав ще кілька боїв з ворогом, у висліді майже всі згинули.

Відділ Вихра

11.II.45 р. відбувся бій в с. Топча, р-н Межиріч. Наші сили – відділ к-ра Вихра. Ворожі – сили 30 стрибків. Наші втрати: 1 вбитий, 2 ранені. Втрати ворога: 10 вбито, 19 взято в полон, в тому одного ст. лейт. НКВД. Здобуто – 7 л[егких] кулеметів, 1 гранатомет, 1 фінка, 1 пістоль і 2 підводи з кіньми.

20.II.45 р. відбувся бій на хут. Гуменця, коло с. Чабель, р-н Клесів. Наші сили – відділ к-ра Вихра та к-ра Пащенка. Сили ворога коло 150 чол. Наші втрати: 2 вбиті, 4 ранені. Втрати ворога – около 30 чол. вбито, невідомо скільки ранених.

26.II.45 р. відбувся бій на хут. Березина, р-н Людвиполь. Наші сили – відділ к-ра Вихра. Сили ворога – 15 стрибків. Наших втрат не було. Втрати ворога – 7 вбито і 7 взято в полон. Здобуто: 1 кулемет, 6 крісів, 900 шт. набоїв.

29.II.45 р. відбувся бій в с. В[елика] Совпа, р-н Людвиполь. Наші сили – відділ к-ра Вихра. Ворожі сили невідомі. Наші втрати: 2 вбито, 2 ранені. Втрати ворога: 45 чол. вбито, невідома кількість ранених.

Загін "Дорош"

Бої і засідки

30.V.45 р. відділ к-ра Велеса ліквідував станицю стрибків в с. Нетреба, р-н Рокітно. Сили ворога – 20 чол. Наших втрат не було. Втрати ворога – 17 чол. вбитих. Здобуто зброю, одяг, харчі.

26.V.45 р. відділ к-ра Велеса зробив вдалу засідку на НКВД-истів б. с. Сторожів, р-н Корець. Сила ворога – 25 чол. Наші втрати: 1 вбитий, 3 ранені. Втрати ворога: 10 вбитих, одна жінка здалась в полон, решту загнано в р. Корчик, де майже всі потонули. Здобуто зброю і підводи з кіньми. Награбоване майно повернено населенню.

Рейди

К-р Пащенко відбув успішний двотижневий пропагандивний рейд по північних теренах Житомирщини. Під час рейду відділ провів успішну акцію на воєнні магазини в ...* Здобуто військовий виряд. Рейд відбуто в м[ісяці] травні [19]45 р.

В м[ісяці] травні [19]45 р. відділ к-ра Велеса відбув 16-денний пропагандивний рейд по північній Житомирщині.

В м[ісяці] червні [19]45 р. відділ к-ра Пащенка провів акцію на стрибків в с. Залужжі, р-н Дубровиця. Стрибків розігнано при власній втраті одного ройового.

13.VI.45 р. відділ к-ра Пащенка зробив наскок на більшовиків, які спочивали під час маршу б. с. Озері, р-н Висоцьк. Наших втрат не було. Ворог втратив 20 чол. вбитих і 7 ранених.

В м[ісяці] червні [19]45 р. підривні групи з відділу к-ра Пащенка перевели 4 акції на залізницю Рокітне–Сарни–Рівне, з чого дві акції вдалі.

---

* *Так у тексті.*

Загін к-ра Сівача

Бої і засідки

3.VI.45 р. відділ к-ра Стріли провів акцію на стрибків в с. М. Селища, р-н Костопіль. Наші сили – 20 чол.; сили ворога – 12 чол. Ворог втратив 5 вбитими.

28.VI.45 р. відбувся бій біля с. Медведівка, р-н Людвиполь. Наші сили – 89 чол. Сили ворога – 250 чол. Наші втрати – 1 вбитий і санітарка відділу Катя остала ранена, після чого застрілилась з пістоля. Втрати ворога – 20 вбитих і 7 ранених.

3.VI.45 р. об'єднані відділи (чота к-ра Морозенка і почоти к-рів "ЗГ") під командою к-ра Сівача звели бій з бандами НКВД в лісі б. с. Борове, р-н Рокітно. Наші сили – 80 чол. Сили ворога – 70 чол. Наші втрати: 1 вбитий, 6 ранених. Втрати ворога – 12 вбитих, в тому числі к-р гарнізону с. Карпилівки, р-н Рокітно. Здобуто поле бою.

Загін "Дорош"

Бої і засідки

1.VII.45 р. відділ к-ра Пащенка і ВОП р-ну Сарни провів акцію на стрибків і НКВД у с. Карпилівка, р-н Сарни. Ворожі сили – 25 чол. Наших втрат не було. Вбито два стрибкі, решта порозбігалась, кидаючи зброю.

11.VII.45 р. відбувся бій біля с. Ленчин, р-н Березно. Наші сили – відділ к-ра Велеса і відділ к-ра Сіромахи. Сили ворога невідомі. Наших втрат не було. Ворог втратив 3-ох вбитих і 3-ох ранених.

27.VII.45 р. відділ к-ра Велеса зліквідував станицю стрибків на хут. Мошні, р-н Рокітно. Вбито 2 стрибкі, 3 здалось в полон, решта розбіглась.

Рейди

Почот к-ра Василя і боївка к-ра Ваньки, разом 45 чол., в м[ісяці] липні [19]45 р. відбули 23-ох дневний пропагандивний рейд по північній Житомирщині.

К-р Стальний з відділом кінноти 27 чол. в м[ісяці] липні [19]45 р. відбув 15-денний пропагандивний рейд по терені північної Житомирщини.

Загін к-ра Сівача

Бої і засідки

4.VII.45 р. відбувся бій з НКВД в лісі б. с. Медведівка, р-н Людвиполь. Наші сили – 86 чол. Сили ворога – 125 чол. Наші втрати: 3 вбиті, 4 ранені. Втрати ворога: 16 вбитих , 12 ранених.

Вбито 1 ст. лейт., 1 мол. лейт., а 1 ст. лейт. тяжко ранено.

26.VII.45 р. відділи к-ра Стріли і к-ра Ольхи перевели акцію на стрибків у с. Золотолин, р-н Степань. Наші сили – 40 чол. Сили ворога – 35 чол. Наших втрат не було. Ворог втратив: 5 вбитих, 7 ранених.

18.VII.45 р. відбувся бій біля с. Совпа, р-н Людвиполь. Наші втрати – 5 чол. вбитих, в тому пор. Довженко і к-р Східній, двох розвідчиків ворог забрав живцем.

18.VII.45 р. відбувся бій в городницькому лісі, біля с. Сторожів, р-н Корець. Наші сили – почот полк. Дибова – 40 чол. Сили ворога – 70 чол. Наші втрати: почот розбігся, згинув полк. Дибов. Втрати ворога невідомі.

Загін "Дорош"

Бої і засідки

13.VIII.45 р. відділ к-ра Велеса ліквідував станицю стрибків у с. Березові, р-н Рокітно. Взято в полон 8 стр[ибків]. Вбито двох, решта розбіглась.

16.VIII.45 р. чот. Вавило з відділу к-ра Велеса провів вдалу засідку на залізниці. Вбито 3-ох і поранено 2-ох НКВД-истів.

26.VIII.45 р. відділи к-ра Велеса і к-ра Сіромахи зліквідували станицю стрибків у с. Глинне, р-н Рокітно. Вбито 11, взято в полон 24, трох важко ранено. Вратувалось втечею лише трох ранених. Здобуто 28 кусків зброї, в тому 2 л[егких] кулемети, амуніцію і коні зі сідлами. Без власних втрат.

В м[ісяці] серпні [19]45 р. відділ к-ра Пащенка провів три акції на стрибків у селах Чудель, р-н Клесів, Зносичі, р-н Сарни, Тишиця, р-н Березне. Акції всі вдалі. Ціль акцій була здеморалізувати і розігнати стрибків. Стрибків роззброювано і відпускано з умовою ховатись від більшовиків.

В м[ісяці] серпні [19]45 р. підривна група Пащенка зірвала один особовий потяг на лінії Сарни–Рівне.

В м[ісяці] серпні [19]45 р. на шляху Сарни–Березно к-р Пащенко замінував дорогу і зробив засідку. В наслідках зірвано одну легку машину. Вбито капітана військ НКВД. Здобуто багато награбованого німецького добра.

Загін к-ра Сівача

Бої і засідки

9.VIII.45 р. відділи к-ра Стріли, к-ра Ольхи провели акцію на НКВД р-н Костопіль. Наші сили – 40 чол., сили ворога – 35 чол. Наші втрати – 2 вбиті, 3 ранених, втрати ворога – 10 вбитих, в

тому один лейт. та один сержант, один ранений, один пропав безвісти.

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 87а, арк. 55-60. Копія.

№ 230
СПИСОК ЗВІТІВ ТА ОПИСІВ АКЦІЙ ГРУПИ "ТЮТЮННИК" ТА "ЗГ"

[Вересень] 1945 р.

Список звітів, описів боїв та рейдів військового осередку "ЗГ"

1. Річний звіт за 1944 р.
2. Місячні звіти від м[ісяця] серпня 1944 р. по м[ісяць] вересень 1945 р.

Звіти з рейдів за 1945 р.

1. Звіт з рейду по теренах Білорусії за р. Прип'ять від 12.12.44 по 10.1.1945 р. К-р Петро
2. Звіт з рейду по терені Житомирщини від 5.5.45 по 20.5.45 р. К-р Павленко
3. Звіт з рейду по терені Житомирщини від 18.5.45 по 29.5.45 р. К-р Пащенко
4. Звіт з рейду по терені Житомирщини від 21.7.45 по 12.8.45 р. К-р Василь

Описи боїв і акцій за 1945 р.

1. Опис бою дня 3.2.45 р. на хут. Мурашинець с. Чудель, р-н Клесів. К-р Тиміш
2. Опис бою дня 6.2.45 р. в с. Бронне, р-н Березне. К-р Тиміш
3. Опис бою дня 11.2.45 р. в с. Топча, р-н Межиричі. К-р Вихор (Шрам)
4. Опис бою дня 20.2.45 р. під с. Залав'є, р-н Рокитне. К-р Тиміш
5. Опис бою з дня 25.2.45 р. біля с. Городець, р-н Володимирець. К-р Кузьма
6. Акція на станицю стрибків дня 30.5.45 р. в с. Нетреба, р-н Рокитне. К-р Павленко

7. Опис бою дня 3.6.45 р. біля с. Борове, р-н Рокитне. К-р Сівач

8. Опис бою дня 28.6.45 р. біля села Вел[ика] Совпа, р-н Людвиполь. К-р Сівач

9. Акція на станицю стрибків дня 30.6.45 р. в с. Мал[і] Селищі, р-н Костопіль. К-р Сівач

10. Опис бою дня 4.7.45 р. в лісі б[іля] с. Медведівка, р-н Людвиполь. К-р Сівач

11. Акція на стрибків дня 26.7.45 р. в с. Золотолин, р-н Степань. К-р Сівач

12. Акція на енкаведистів дня 9.8.45 р. в с. Жильжа, р-н Костопіль. К-р Сівач

13. Акція на енкаведистів дня 14.8.45 р. в с. Вулька, р-н Деражно. К-р Сівач

Взято в мене при задержанні – Воробець*

ДА СБ України (Тернопіль), спр. 31997, т. 1, арк. 188 (конверт), арк. 28. Оригінал. Рукопис.

№ 231
ЛИСТ "ДОРОША" ДО КОМАНДИРА "ОЛЕКСИ" ПРО ОРГАНІЗАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

5 жовтня 1945 р.

Др. ком[андир] Олекса!

Доброго здоров'я!

Приїхавші на свої терени, дня 27 на 28 мав зустріч з др. Юрком, при чім обговорив нашу працю. 28 і 29/IX мав відправу з др. Завирухою і Трубою. На відправі порушив всі питання яки я отримав з гори, причім за один день вже праці в терені були наслідки, а саме здано деяки річі як пістолі, полеві сумки, компаси і т. д. На магазинера поставлено Мішу, при чім дано йому наказ зробити власними силами магазина щодо сіх річей.

30/IX від'їхав до др. Деркача[1] обговорити в справі звітів та описів боїв, щоб були приготовлені на число [7].X.45 р. Не відшукавші др. Деркача, зіставив почту на него, був змушений від'їхать до др. Гриця, бо дні праці були поділені. 1/X–2/X.45 р.

* *Надпис у титулі.*

мав відправу з др. Грицем. Обговоривші докладно всі справи, приступив до деякої роботи на терені Гриця, а саме: пішли оглянули друкарню, при чім дав щоб надрукували як найшибше* слідуючі річі “На шляху революції”, “Чи буде голод”, “Де Ваші діти”, “Війна чи мир”, “Життя чи смерть”, “Пропагандивні лозунги” і “Революційні лозунги”, а щоб скорше було зроблено то мусив їм, а саме Грицеві, помагати набирать.

Як виконує працю друкарня – надсилаю 3 примірники з тої друкарні. Ці примірники роблено не фахівцем а своїми силами, без жодних вправ. Надіюсь що будемо краще робити в будучому. Щодо радіа, маю сіми днями перебрати від др. Труби, при чім нема ще акомулятора. Заходи щоб купити акомулятор вже зроблені.

Машина до писання є у др. Гриця в добрім стані, але не валізкова. Забираю від др. Труби валізкову машинку, щоб переробити, але ще не віднайдено фахівця щоб переробив. На число 4-5/Х обіраємо деяких людей Грицевіх на відправу щодо [...]ння їм становища та вказівки праці. Др. командир, є дуже важна справа з др. Грицем, а саме: Гриць відказав, що яку я працю отримав від мене і маю виконати – не припеню, а буду далі робити, але щодо передачі, як пістолі, гратати і всі військові річі, а так само подати стан зброї і список працівників, не дам, бо не маю наказу від свого зверхника др. Уліяна – Йовти.

Др. командир, прошу це залагодити бо мене термозує вищезгадане в праці.

Щодо земляної роботи, то відшукано місця, але у Гриця є наразі таки місця що тільки він оди[н] знає і мені є можливість перебувати та продовжувати працю. Повідомляю др. ком[андир], що віднайдені місця на земляну роботу наразі є сильно зашаховані совітами, а саме: пішла “розробка” так, що вдень і ночами ходять, засідки роблять, щоб виловить людей котрі ховаються вдома, а до того наробили сексотів з малих хлопчиків і ті показують де є ще люди.

В одному місці приступив до роботи так, що взавтра буде кінчена, тобто 6-7/Х-45 р. За Горинем у районі Труби зіставив др. Юрка та Мішу, вони також правдоподібно почали роботу. За днів 5-6 поїду на р-н Труби, щоби там почати роботу. Щоб забезпечитись папером підостатком, є дуже тяжко дістати більшу кількість, тобто до друкарні. В Рівному нема паперу – їдуть до Моквина, або до Львова за папером кожде підприємство. Будемо робити

---

* *Так у тексті.*

заходи щоб дістати папір з Моквина. Спекуляція з Рівнем є наразі припинено, бо сильно проводять контроль НКВД і все забирають, що везуть до міста. 1/Х-45 р. я не посилав зв'язок бо не мав потреби, бо щойно перед першим долучи[в] до свого відділу.

Тереновий огляд

1) Дня 4/Х з Рівного дійшли відомости, що Молотов втік з Льондону, ко[трий] був на конференції.

2) З центру і районів виїжають масово фахові партійні працівники.

3) Енкеведістів стричається менше, десь виїжають.

4) Люде половлені НКВД-ми, примістили їх працювати по районах, зачинають тікати з причини що нема порядку на роботах, десь діваються їхні начальники і масово виїжають роди[ни] партійців.

5) Без перерви ідуть всіма шляхами транспорти: табори, кіннота, а навіть піхота, гонять великими табунами худобу. Все це іде з заходу на схід.

4) Поставку зтягають бішеним темпом, навіть є багато випадків, що збірають день і ніч без перерви.

7) В Бабині мали поправляти цукроварню, але нагло запинили поправляти, мовляв як звезуть буряки, тоді зачнемо поправляти.

Буду кінчати, бо зв'язкові чекають.

З поваженням...

Слава Укр[аїні]!
Героям Слава!

Постій 5/Х-45 р.

/Дорош/

Взято в мене при задержанні. Воробець*

ДА СБ України (Тернопіль), спр. 31997, т. 1, арк. 188 (конверт), арк. 30-34. Оригінал. Рукопис.

1 Володимир Кирик-Петрук – "Деркач" (1918–1946). У 1944–1946 рр. – к-р кавалерійського підрозділу, ВОП Гощанського р-ну, охорони (почоту) командування ЗГ "44". Лейтенант ЧА, хорунжий УПА.

---

* *Надпис у титулі.*

№ 232
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ТЕРИТОРІЇ ЖИТОМИРСЬКОЇ, КИЇВСЬКОЇ ТА КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

Жовтень 1945 р.

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ТЕРЕНУ

Обл. Житомир – р-ни: Коростень, Поповичі, Потієвка, Радомишль, Коростишев, Брусилів, Попельня, Вчорайше, Андрушівка, Емільчино, Корнин, Лугіни, Бариші.

Обл. Київ – р-ни: Іванків, Макарів, Біла Церква.

Обл. Кам'янець-Подільський – р-н Славута.

Більшовики зійшли з комуністичних позицій та досить виразно стали на імперіялістичні позиції. Замість пропагованого інтернаціонального і безкласового суспільства плекається російський націоналізм (шовинізм), і практично виділився клас сталінських вельмож. Соціялістичний і комуністичний принципи: "Ат каждого по-спроможності, а каждому по єво труду", "Ат каждого по спроможностях, каждому по потребностям", лишилися пустими фразами, бо суспільство СССР живе по досить практичному принципі: "Роби, не роби, як не вкрадеш, то умреш".

В роки війни знищилась промисловість СССР, підупало до решти сільське господарство, зникає патріотизм т. зв. партійних і радянських низів. Національна свідомість, яка незміряно зростає, погане соціяльне положення в противагу положенні сталінських вельмож і їх поплічників поглиблює ненависть народних мас до сталінської кліки і її режиму.

Поліцийний [ап]арат (НКВД, НКГБ, міліція і істребки) терором старалися заставити маси по-стахановські працювати на благо "квітучої батьківщини", піснями і усміхненим лицем доводити своє завдоволення з (нужденного) матеріяльного життя (положення). Народні маси досить демонстративно ведуть себе на мітингах, саботують колгоспну і державну роботу, беруть участь у диверсіях перепроваджуваних групами УПА.

I

Рух населення

В 1933 роках багато населення переїхало з Правобережної України на Лівобережжя. Чимало виїхало на Курщину, Вороніжчину,

в Середню Азію і т. п. Сьогодні майже всі вони вертають назад, бажаючи тут забезпечитися перед неминучим (по сподіванню народу) голодом. На Правобережжі вже приїзджають голодуючі з Росії. В жнива на станцію Тетерів приїхало з міста Орел 2 хлопчики 10-12-літні – їм батько написав з фронту: "Дорогі діти! Запитайте дяді в якому напрямку Україна і старайтеся дістати туди. Там знайдеться доволі хліба і картоплі". Районна управа забрала цих дітей в комбуд.

З Німеччини вертаються додому молоді хлопці й дівчата, яких німці силою вивезли на каторжні роботи. Влада їх досить уважно перевіряє й (уважаючи їх винними перед "родіною") примушує оправдати себе відданою роботою на промислі в колгоспах. Головним чином їх використовують в ліквідації т. зв. проривів (у відстаючих з роботою колгоспах і радгоспах). Червоноармійців, які були в німецькому полоні, затримують в лагерах – тут їх використовують при лісорозробках, уважно перевіряють та "перевиховують". Адміністрація лагерів (як от в Коростені) досить погано з бувшими червоноармійцями поводиться, а відживлення не краще як було в німецькому полоні. Дуже часто є випадки голодової смерті полоненими з Німеччини, які є в більшовицьких лагерах (біля с. Кримок р-ну Радомишль) – з ними адміністрація краще поводиться як з червоноармійцями. Відживлення в них без порівняння краще – вони дістають 800 г хліба на добу. Населення і червоноармійці навіть їм завидують.

Фольксдойчі, які виїхали були з німцями, вертаються в свої хати. Цікаво, що влада відносно них не приймає жодних мір, тоді як родини був[ших] голів за німецьких часів, шуцманів і т. п. повиселювали з хат і поконфіскували майно. Переходячи селами, можна багато зустрінути таких "бурлакуючих" родин.

Колгоспники ніколи і нікуди добровільно на роботу не виїзджають (і не йдуть). Більшовики практикують ті самі методи у вербованні робочої сили що й німці – ловлять. Ось наприклад: голова сільради с. Шершні Чоповицького р-ну зобов'язав одну колгоспницю (з якою був посварений) їхати на роботу в Донбас. Вона не поїхала. Під загрозою смерті завів він її в район, але правда, вона звідти втікла. Другий факт: в с. Харліївка Попелянського р-ну НКВД вночі виловило майже всіх дівчат і відправило в Донбас. За втечу з роботи більшовики досить гостро осудять. З с. Василівка Вчорайшанського р-ну засуджено 8 дівчат по 10 років тюрми кожну, за те, що втікли з Донбасу. Ось яке щастя і яка свобода селянам і робітникам у т. зв. робітничо-селянській державі.

Національно-політична свідомість

Практичні потягнення більшовиків у роки війни зміцнюють національну і політичну свідомість населення. Зокрема, тост Сталіна, з нагоди перемоги над Німеччиною, піднятий за здоров'я російського народу викликав глибоке незадоволення в Україні серед народніх мас, навіть серед т. зв. партійних радянських низів. Один колгоспник на базарі в Житомирі, прочитавши з газети "Совєтська Україна" похвальну промову Сталіна в честь російського народу, зі злостю говорив присутнім: "За що міліони українців пішло в сиру землю? За що наробили міліони калік? За що ми стільки крови пролили?" – По цих словах арештував його енкаведист і запровадив на НКВД. Цього року, 8 липня, повстанці, підходячи до хати в с. Таборище Макарівського р-ну, чули спів "Ще не вмерла". Коли вони зайшли до хати, дядько з жінкою злякалися (бо то вони співали). Розговорившись, дядько пізнав що це повстанці і спільно з ними заспівали "Україно, Україно наша рідня мати". Народ розважує себе споминами про величне минуле України. Одне тільки, що населення мало вірить в перемогу нашої справи без зовнішньої помочі – Америки або Англії.

Релігія

Населення придержується національних звичаїв та строго сповняє релігійні обряди (під час коляд та Великдень і т. д.). Матері вчать дітей молитися. В хатах багато образів (ікон). Майже немає неохрещених дітей.

Урядові чинники після переходу фронту старалися вплинути на населення (без різниці віку), аби частіше й численніше ходило до церкви. Відбувалися мітинги, на яких "представители власти" говорили: "Тепер вже можете ходити і до церкви і молитися. Ніхто вас за це не буде карати, а навпаки, ті що будуть сміятися з тих що ходять до церкви, будуть покарані совєтським законом". В практиці ось що вийшло: в с. Лісовщина Коростенського р-ну в неділю під час посівної кампанії (цього року) голова вигнав парохіян з церкви на роботу в колгосп. Або от в с. Сумки на Баранівщині зібралися люди на Першу Пречисту посвятити фігури, а голова колгоспу забрав їх на роботу. Посвячення фігур відложив. Ну, чи не вернулись часи польської шляхеччини, коли залежало від жида орендаря відсвяткування релігійних свят? В с. Устимівка Чоповицького р-ну на Першу Пречисту зібралися вірні відсвяткувати празник. Уповноважений районного НКВД зажадав від священника перервати богослуження і розігнати

людей. Старий священник відповів: "Я їх не збирав і розганяти не буду, а богослуження моїм обов'язком є закінчити". Енкаведист не насмілився розігнати вірних і так завдяки священникові парохіяни відсвяткували свій празник.

За німецької дійсності відродилась в Україні Українська Автокефальна Церква. Богослуження відправлялось виключно в українській мові, а тепер її "старший брат" – московські можновладці – наказують (липень ц. р.) відправляти богослуження по церквах в Україні виключно в слов'янській мові. Вони хочуть зліквідувати останки автокефалізму. Вірні і священники багатьох сіл подали петиції до Верховної Ради, аби дозволено богослуження і надалі відправляти українською мовою. Петиції подали: село Кухарі Розважівського р-ну і село Татарковичі Чоповицького р-ну. Ось так в "найбільш демократичній" державі на рідній мові молитись не дають.

Вірні за власні гроші відбудовують церкви, як от в с. Кривотин Лугинського р-ну, Ришовка Коростенського р-ну і інші. Але в переважній більшості сіл богослуження відправляється в приватних хатах колгоспників. Населення помагає продуктами, грошима і т. п. священникам, бо "власть" виплачує їм всього по 300 крб. в місяць. Між священниками є й порядні люди (які дійсно служать Богові), але й є досить "замечательные типы". Наприклад, в с. Бровках Вчорайшанського р-ну був священником бувший прокурор нар[одного] суду одного з районів міста Києва. По певному часі обікрав церкву і втік (не знати куди). Деякі священники багато моляться за "рідного батька" Сталіна, то до них населення на богослуження не ходить, а йде в інші села – де менше священник споминає про Сталіна та менше проповідує про колгоспне "щастя".

Діти і молодь

Дуже мало початкових шкіл розпочали навчання, то зруйновані приміщення, то брак вчителів, то діти мусять ходити в колгосп на роботу, а багато дітей не має в чому йти до школи. В школі вчать про "героїзм" червоних партизан, Червоної Армії, про "мудрість" Сталіна, а матері переучують вдома дітей по-своєму. Ось в с. Мусійовці Вчорайшанського р-ну (повстанці підслухали) дитина вивчала вірша вголос приблизно такого змісту: "Рідний батько Сталін нас веде" і т. п., а мати крізь сльози навчає: "Цей волохатий Сталін з'їв твого батька" (а батько хлопця згинув на фронті). Багато дітей від 7 років життя курить. Цікаво, що діти ані за страх, ані за ласощі (пряники, цукорки і т. п.) не скажуть

енкаведистові кого де бачили. Натомість, повстанців інформують про ворожі сили в терені.

Молодь дуже рідко займається культурно-освітньою роботою, а громадську роботу по селах переводять, звичайно, голови сільрад. Молодь, здебільша, любить хуліганити: пити і гуляти. Хлопці 16-17-річні (а то й молодші) ходять на вечорки до старших жінок (30-40 років). До комсомолу ніхто тепер не вступає. Навіть ті, що належали перед війною, не відновляють свого членства. На роботу в колгосп неохочо ходять і мріють щоб колгоспи раз на завжди пропали.

Колгоспна молодь дуже рідко вчиться у вищих навчальних заведеннях (бо з 1940 р. за навчання треба платити). Тільки сталінським лакеям (голови колгоспів, радгоспів, директори фабрик і т. п.) матеріяльні умовини дозволяють дітей вчити. Колгоспникам є всяка можливість вчити дітей тільки в сільськогосподарських агрономічних технікумах, лісотехнікумах (більшовикам потрібно кваліфіковані кадри для експлуатації України). Потім є доступ в педшколи, в педінститути – навчають “малоросів” як викривлювати молоді душі дітей. В медінститути майже цілком доступу не було. В час війни був вільніший доступ в медінститути.

З 1940 р. з сільськогосподарчого агрономічного технікуму з Верхівні Вчорайшанського р-ну засуджено трьох студентів на кару смерті, трьох по десять років, чотирьох по п’ять років в’язниці за те, що вони на зборах і взагалі між студенством негативно висловлювалися про указ Президії Верховної Ради, в якому було сказано, зважаючи на високий матеріяльний рівень життя робітників, колгоспників і трудової інтелігенції наука у вищих наукових заведеннях мусить бути платною. Наша боротьба активізує студентську молодь. Поодиноко, а часто і гуртками вивчають нашу літературу. Були випадки, що на стінах навчальних заведень студенти писали протидержавні кличі. В лютому місяці ц. року НКВД арештувало в Малині студента лісотехнікуму за те, що він писав протисталінські і протиколгоспні вірші.

Червона Армія

Помітно, що між населенням і бійцями існує дружба. Трудна обстановка вчить єдності. Червоноармійці як стоять по селах, то крадькома від своїх командирів, помагають: привезуть дров, виоруть город, помагають молотити і т. п.

Бійці росіяни ведуть себе досить неморально. В с. Подлуби Емільчинського р-ну росіянин знасилував 67-літню бабу, говорячи “Молодые боятся ребенка, а старые нет”.

Дизертирство з Червоної Армії щоденно збільшується. Ось числа дизертирів двох районів зорганізованих у гуртки діють спільно з групами УПА:

Макарівський р-н ....10 осіб

Радомишльський р-н .... 27 осіб

Дуже багато є дизертирів, які сидять вдома і ніде не показуються. Хіба тільки тоді як треба у колгоспі збіжжя для себе вкрасти. Недавно НКВД мало бій в с. Лисовці Попелянського р-ну з дизертирами, які їхали машиною і затримались в селі пообідати.

Настрій населення

Все населення, за винятком сталінських вислужників, армія, окрім комсостава і політработніків ненавидять сталінського режиму, колгоспів, партійців і т. п. Натомість з великою симпатією ставляться до нашої визвольної боротьби, по приятельські відносяться до повстанців. Часто-густо збідоване населення (головне старші віком) просять Бога, щоб скоріше бандерівці (або як вони називають "Степанові хлопці") прийшли і роздали колгосп та кооперативу. Чи то дядько чи тітка, коли зустрінеться з повстанцями і впевниться що то повстанці, радо уділить інформації про більшовицькі сили в терені, про "месный актив", сексотів. Щиро помагають повстанцям матеріяльно, останній кусок хліба ділять на двоє і самі пропонують (люди) дібране через недоїдання масло і інше. Один повстанець зустрів у Брусилівському р-ні колгоспника, розговорившися, дядько вилаяв Сталіна і Росію – вилив свої жалі, а відходячи скинув із себе черевики і сказав: "Оце даю на УПА, я потраплю тепер ходити босий, а на осінь і зиму зроблю собі лапті".

Набідоване роками населення мало вже і скаржиться на біду. Багато на все дивляться обоятно. Між населенням кружляють різні гумористичні (але які відображають внутрішнє положення СССР, життя колгоспника, робітника і т.п.) анекдоти, як от:

– Звідки й куди направляєшся, приятелько?

– З СССР в Америку. В нас, друже, мало і дуже погано їсти дають, а вимагають норму виконувати у 200%, ну, а ти ж куди?

– Я в СССР.

– Ну та й чого, – здивовано спитала корова.

– Знаєш, в нас в Америці їсти можеш скільки хоч і добре, але брехати ніяк не дають.

Другий досить популярний анекдот:

Один колгоспник подав заяву, щоб його прийняли в партію. Районовий парторг питає його:

– Що спонукало вас вступити в партію?

– Товаришу парторг, та ж усім відомо що партійцям ліпше живеться, власть не чіпляється, а навпаки помагає.

– А до жодної банди не належали?

– Ні. Оце до вашої першої вступаю.

II
Промисловість і робітництво

Як тільки перекотився фронт, більшовики почали експлуатувати такі промислові підприємства:

Цукроварні (Андрушки – Попелянський р-н, Червоне, Андрушівка – Андрушівський р-н, Корнин – Корнинський р-н, Бердичів – Бердичівський р-н).

Спирт[ові] заводи (Червоне, Андрушівка, Гардишівка – Андрушівський р-н, Житомир).

Шкіряний завод (Бердичів), фабрика паперу (Малин, Славута), шкляні заводи (Біла Криниця – Радомишльського р-ну, Мірча – Бородянського р-ну), фабрики посуди (Коростень, Городниця), маслозаводи (Коростень, Чоповичі, Малин, Вчорайше і т. п.), пивні заводи (Житомир і Радомишль), млини парові водяні і вітряки (майже в кожному селі – 3 млини), дереворозробки і торфорозробка (Радомишльський р-н). Продукти вироблені в цих заводах вивозять більшовики в центральні області СССР та в більші міста УССР, а купити їх там може тільки великий радянський достойник, або великий спекулянт.

Робітникам приходиться робити по 10-12 годин на добу. Плата невелика. Заплативши податки, залишається найбільше сто крб. за які можна купити на ринку всього 5 кг жита. По закону, кожному робітникові належить ось який пайок на місяць: мука – 9 кг, крупи – 1,5 кг, цукор – 0,4 кг, цукорки – 0,15 кг, солі – 1 кг, картоплі – 10 кг, яєць – 10 штук. Але робітник тішиться як це все дістане раз на два – три місяці, бо кооператори (в більшості жиди) розкрадають продукти і продають по спекулятивних цінах. Щоб прожити, робітники мусять красти. Влада за крадіж гостро карає: одну робітницю з цукроварні в Андрушках засуджено на 4 роки тюрми за крадіж 4 кг цукру.

Положення робітників на Донбасі досить виразно характеризує лист однієї дівчини з Макарівки, яка там працює, до родичів. Вона пише: "Я вже продала одіяло і сачка, бо хочу їсти. Не гнівайтеся за це на мене – в 1933 р. ще не таке продавали. Я зараз хвора, але на роботу мушу ходить. Їжа наша – це вода, в якій крупа крупу доганяє".

Одна жінка, яка вернула з Донбасу від дочки, розповідала: "На моїх очах одна дівчина повісилась, а друга втопилась".

Про темпи і масштаби відбудови промислу може свідчити такий факт. За дозволом республіканського наркомату лісної промисловості, організація "Донбас" розпочала експлуатацію лісу (для відбудови) в Радомишльському р-н. Згідно плану по заготівлі матеріялу мали працювати 15-20 тисяч робітників. Обіцяно робітникам, що зарплата буде виплачуватися різними товарами, як: сіль, мука, крупи, соняшникова олія, цукорки, прянички, горілка, сокирі, пильники, тарльове шкло і т. п. Окрім цього робітники мали діставати прохарчовання на місці роботи. На 1 квітня ц. р. в лісозаготівлі працювало 280 робітників, а тепер працює [23] робітники, бо, як оказалось, товарами за трудодні не виплачують і прохарчовання кожний робітник мусів брати з дому (їм видавали колгоспи авансом, а потім відрахують з зарплати за трудодні в колгоспі). Щоб вив'язатись з заготівлею, "власть" назначила на кожний колгосп 400-800 м заготовки лісоматеріялу.

Колгоспи й колгоспники

Колгоспна система господарювання до краю зненавиджена колгоспниками. Працюють в колгоспах з неохотою, а до того в кожному колгоспі бракує робочої сили. До війни працювало в кожній бригаді 80-150 вповні трудоспосібних людей, а тепер працює 25-40 (враховуючи дітей від 13 років життя і стариків до 60 років). Тяглової сили також майже немає і до того погано нею господарюють, наприклад в Радомишльському р-ні останньої зими пропало 15% коней, а за весну і літо ц. р. вовки з'їли 18 коней і 24 лошат. В колгоспах обробляють землю вручну. По 100-200 га землі облугує. В с. Роївка, р-н Радомишль облугує поля 2 км^2. Земля опущена , колгоспи бідні.

Цьогорічні жнива неврожайні – на необробленому грунті не вродило. Є колгоспи, в яких по 10-20 га викошеного збіжжя лежить не покошене. Влада на конто обов'язкової поставки забирає майже все вимолочене збіжжя, а решту як правило, забирають МТС (за орання, сіяння і т. п.). В багатьох колгоспах ц. р. колгоспники мусіли додати по 20 кг власного збіжжя (з присадибних ділянок) аби колгосп дав норму хлібопоставки (це в районі Поповичі). Викопали вже ярину по колгоспних городах, вирізали капусту і вивезли на заготівельні пункти (наприклад Кураж і інші села Славуцького р-ну).

Колгоспники живуть майже жебрацьким життям. Від місяця березня не мають хліба і цього року, в більшості колгоспах не

дістали натурплати за трудодні. Те що збере колгоспник з присадибної ділянки (а має її 0,6 га) не вистарчить на прохарчування, а ще й податки треба виплатити.

а) воєнний податок – 250 крб. від кожної дорослої особи, окрім воєннослужащих,

б) культзбір – 300-500 крб. від колгоспного двора (а то й 1000 крб., якщо колгоспник має кілька вуликів або кілька овочевих дерев,

в) яєць – 150 штук на рік (чи є кури чи нема),

г) м'ясопоставка – 40 кг (колгоспники купують м'ясо на ринку по 60 крб. кг і здають державі),

д) молоко – 105 л в рік, хоч одна корова припадає на дві-три, а то й шість родин (с. Межирічка, Радомишльського р-ну),

е) податок дівчат і жінок які не мають дітей,

ну і є) страховки,

з) державні позики та інші драчки.

Колгоспники воліють працювати виключно на присадибних ділянках, бо ж і так за трудодні вироблені в колгоспі нічого не дістають (дійсна панщина).

Колгоспна адміністрація, нарсуди, НКВД вживають всіх засобів аби заставити народ працювати в колгоспі. В с. Озеряни Брусилівського р-ну голова колгоспу відрізав одній тітці 0,5 га за те, що вона не пішла в жнива в колгосп на роботу. Деяким колгоспникам забирають за це корови, переорюють плугом врожай на присадибних ділянках. В подібний спосіб карають колгоспників за те, що не дають своїх корів на роботи в колгосп.

Тяжке матеріяльне положення заставляє колгоспників розкрадати колгоспне майно. В с. Хомівка Радомишльського р-ну жінки і діти організовано (з вартою і для безпеки навіть з собакою) обмолочували по ночах колгоспне збіжжя. Коли збіжжя стояло не вижате, населення масово (ясна річ крадькома) ходило обстригати колоски. Рівно ж розкрадають мід, овочі і городину. В с. Макарівка (Вчорайшанський р-н) об'їзчик зловив жінку, яка несла в'язку колгоспної соломи додому і за то розбив їй голову.

Недавно в Корнинському р-ні капітан Червоної Армії (був[-ший] колгоспник) приїхав на відпустку. В хаті не застав нікого – пішов у сільраду. Присутній голова сільради і голова колгоспу повели капітана до льоху показати жінку, бо її зловили на кражі соломи і "приарештували". В льосі вони побачили досить трагічну картину: гола жінка висіла на мотузку з власної одежі. Капітан вийняв пістоля і застрілив обох "месних начальників".

Від'їзджаючи, сусідам сказав: "Я йду карати паразитів, як прийде новий голова в колгосп, скажіть що й його при нагоді одвідаю".

Інтелігенція

Службовці, лікарі, вчителі і т. п. живуть також в недобрих обставинах. Продукти прохарчування мусять купувати тільки у спекулянтів, ясна річ по високих спекуляційних цінах. Лікар-окуліст за операцію очей взяв у колгоспника тільки два мішки картоплі і коло 10 кг крупи. Директор Київського пединституту, щоб купити кілька мішків картоплі, приїзджав до родичів в с. Макарівка (на Вчорайшанщині).

Вчителі одного села Малинського р-ну мусять ходити по 4 і пів кілометра за дровами в ліс. Населення помагає вчителям, хоч і саме бідне, продуктами прохарчування (Потієвський р-н).

Партійці та взагалі "благонадежный элемент" повлазили на керівні становища: колгоспи, радгоспи, районні управи і т. п. Їх роботу мало коли хто контролює – вони крадуть і взаїмно краденим собі помагають. Секретар райпарткому з Потіївки при контролі млина в с. Рубанка забрав собі три мішки мірчука (питльованої муки) і рівно ж забрав більше центнара масла при контролі маслозаводу в Потіївці. Голова колгоспу з Макарівки завіз дві фіри колгоспного збіжжя і кабана в райвоєнкомат, щоб його не змобілізували на фронт.

Після переходу фронту до цукроварні в Андрушках приїхав на директора жид – був[ший] партизан, голий і босий, а тепер він має хороше помешкання, радіо, пошив собі 5 нових убрань, має служанку таке і інше. Не гірше його живуть і інші жиди, яких він понасаджував на місце звільнених українців. Совєтські чиновники не менші хабарники, як колишні царські: одна колгоспниця з Вчорайшанського р-ну с. Макарівка повиносила в район всі кури, порося, цілий місяць носила масло, щоб її дочку звільнили від обов'язку праці на Донбасі. Багато службовців більшовицької адміністрації рекрутується з бувших червоних партизан. Не до всіх бувших партизан влада відноситься добре – є випадки, що їх звільняють з роботи та судять за:

1) халатно относится к работе,

2) имеет связь с врагами Советского Союза,

3) растаскивает социалистическое имущество.

Бувших червоних партизан Кононенка Миколу "с отряда" Хитриченка і Хоцінського Володимира з Макарівського "отряда" засуджено в штрафну роту, де вони й погинули.

Кооперативно-державна торгівля

Ніяк не задовольняє вимог населення. По кооперативних склепах майже нічого немає, тільки хіба: сіль, горілка, сірники, шкляна посуда – ну й то все і то в дуже обмеженій кількості. Солі, наприклад, на одну родину місячно припадає 0,5 кг – не за гроші, а за виміну продуктів, головно тих сільсько-господарський продуктів, які не входять в обов'язкову натурпоставку державі: гриби, соняшникове та гарбузове насіння, лічниче коріння і т. п. Кілограм солі коштує 15 яєць, три кілограми солі – 1 кг сушених ягід, два кілограми солі – 1 кг сухих грибів і т. п. В кооперативних склепах приймають від колгоспників на конто обов'язкової натурпоставки молоко, яйця і городовину.

По містах, головно по більших, в спекулянтів можна купити багато дечого. Наприклад, в жінок партійців, воєннослужащих, енкаведистів можна купити все те, що вони дістають в замкнутих (закритих) "ларках", навіть мануфактуру й шкіру. В інвалідів і взагалі воєнних можна дістати різного рода товари, награбовані в Европі (головно в в Німеччині). З тієї причини вдови і сироти по впавших бійцях на совітсько-німецькому фронті ворожо відносяться до воєнних і їх жінок, бо вони втратили чоловіків – батьків і тяжко бідують, а ці з війни наживаються.

На ринках можна бачити багато спекулянтів з Росії, Уралу і Середньої Азії, які приїзджають в Україну за хлібом.

Постій, жовтень 1945 р.

Слава Україні!
Героям Слава!

ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 158, арк. 137-144. Копія.[1]

1 Тотожні тексти: ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 158, арк. 129-139; ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 32, арк. 178-185.

На арк. 129 (ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 158) напис у титулі: „1-й экз. следовало бы для опер[...] [...] послать УНКВД Житомир, Киев, Каменець-Подольский."

№ 233
МІСЯЧНІ ВІЙСЬКОВІ ЗВІТИ “ЗГ”

[Жовтень] 1945 р.

МІСЯЧНІ ВІЙСЬКОВІ ЗВІТИ
від серпня 1944 р. до серпня 1945 р. [a]+ вересень 1945 р.[a]

УПА “ЗГ” – “44”

МІСЯЧНИЙ ЗВІТ ЗА СЕРПЕНЬ 1944 р.

І. Організаційні справи

Дня 15.7 в бою з бандитами НКВД важко ранений сл. п. к-р Бористен, помер дня 29.7.1944 р.

З’єднання “Петлюра” переіменовано на загін “Дорош”. В склад загону входять слідуючі відділи:

1) Відділ ім. Тятиви під к[оман]дою к-ра Пащенка.
2) " " Коробки " " " Моряка.
3) " " Буйного " " " Велеса.

Зав’язок з’єднання “Крути” під к[оман]дою к-ра Жука перестає існувати. Внаслідок браку відповідних теренів з’єднання “Хмельницький” веде роботу в малім масштабі і чисельно обмежилось. Для посилення роботи планується це з’єднання перекинути в більш лісисті терени.

Дня 19.6 повернула зі Сходу “20”-ка к-ра Стального.

Дня 31.8 повернула зі Сходу “20”-ка к-ра Сівача.

Зі загону “Дорош” лишилась ще на Сході “20”-ка к-ра Ваньки.

Рейд відділу к-ра Пащенка на Схід відкликаний.

ІІ. Оперативні дії

1. Дня 15.7 бій біля с. Казимирка, р-н Степань з військами НКВД. Наші сили – відділ к-ра Пащенка, почот к-ра Бористена і почот к-ра Стального. Сили ворога – більші сили, що тоді переводили акцію. Наші втрати незначні. Втрати ворога вбитими около 70 чол. і невідоме число ранених. В цьому бою був ранений к-р Бористен (ШВШ групи “Заграва”), який від згаданих ран помер 29.8.

2. Дня 15.8 бій біля села Тинне, р-н Сарни. Наші сили – 3 відділи загону “Дорош” (Пащенко, Моряк, Велес), почот к-ра Стального і боївка к-ра Гамалії (політ[ичний] реф. р-ну Рокитне). Сили ворога – около 500 чол. (полк 203 військ НКВД 16 стр[і-

лецької] бригади). Наші втрати – 10 чол. вбитих. Втрати ворога – вбито около 70 чол., в тому числі майор, капітан, лейтенант і фельдшер.

3. Дня 20.6 у Князь-Селі, р-н Березне зліквідовано пункт ВНОС-у. Наших втрат не було. Ворог втратив 3-ох вбитими. Здобуто: одна фінка, два кріси, один радіоапарат (надавчо-відбірчий).

4. Дня 29.7 в с. Вирі, р-н Клесів зліквідовано пункт ВНОС-у. Наші втрати: два вбиті. Ворог втратив 11 вбитих, здобуто три фінки, 9 крісів і радіоапарат (над[авчо]-від[бірчий]).

Слава Україні!
Героям Слава!

Постій, дня 9.9.1944 р.

НШ к-р /–/ Василь Вечера

УПА "ЗГ"

МІСЯЧНИЙ ЗВІТ ЗА ВЕРЕСЕНЬ 1944 р.

I. Організаційні справи

1.9 прибув зі Сходу к-р Ванька зі своєю "двадцяткою".

19.9 к-р Ярославенко з відділом к-ра Стріли відійшов у рейд у терен північної Житомирщини.

23.9 к-р Хасан з відділом відійшов у рейд в терен північної Житомирщини.

Група к-ра Онищенка перейшла північні терени дій "ЗГ" з призначенням відійти на східні терени до організаційно-бойової роботи.

29.9 розпочався вишкіл підстаршин "Тигр" під к[оман]дою к-ра Орла при участі 45 чол. Вишкіл заплановано на три тижні. В цьому місяці зорганізовано три транспортові групки під командою к-ра Лиса.

На місце к-ра відділу "Буйний" Велеса тимчасово призначено к-ра Сівача. К-ра Велеса звільнено зі становища к-ра відділу і деградовано зі степеня підхорунжий на ст. вістун (за легковаження конспірації, що довела до заскочення відділу ворогом і поважних втрат в людях).

Під кінець звітового місяця в бою з більшовиками згинув к-р відділу сл. п. к-р Свист і господарчий надрайону Корець сл. п. Керч.

З терену групи "Заграва" в терен "ЗГ" на початку місяця прибув відділ к-ра Кантового і в другій половині звітового місяця прибув відділ к-ра Стріли (загін "Прилуцький").

II. Оперативні дії

Загін "Дорош"

Рейди

Від 4.9 до 17.9 відділ к-ра Пащенка відбув розвідчо-пропагандивний рейд на північ залізниці Сарни–Рокитне в районах Столин і Давид-Городок.

Від 4.9 по 12.9 відділ к-ра Моряка відбув розвідчо-пропагандивний рейд в райони: Рокитенський, Давид-Городок.

Бої і засідки.

8.9 засідка на шляху Тинне–Зносичі р-н, Сарни. Наших втрат не було. Втрати ворога – 2 вбиті і ст. лейтенант ранений. (Відділ к-ра Пащенка.)

3.9 бій під с. Залав'є, р-н Рокитне. Ворожі втрати: 2 вбиті, 2 ранені.

8.9 бій біля с. Вітковичі, р-н Березне. На відділ к-ра Велеса напали три сотні більшовиків. У висліді накинутого бою наші втрати 12 чол. вбитих і три ранених.

11.9 засідка біля с. Віля, р-н Рокитне. Ворожі втрати – 1 вбитим, 3 ранених. Здобуто зброю, без власних втрат. (Відділ к-ра Моряка.)

15.9 бій біля с. Жадень, р-н Висоцьк. Наших втрат не було, ворожі втрати невідомі. (Відділ к-ра Пащенка.)

23.9. засідка на шляху Тинне–Зносичі, р-н Сарни. Ворожі втрати – 17 вбитими і 4 ранених, без власних втрат. (Відділ к-ра Пащенка.)

23.9 засідка на шляху Біла–Шахи, р-н Висоцьк. Ворог втратив 4 вбитими, без власних втрат.

Слава Україні!
Героям Слава!

Постій, дня 10.10.1944 р.

НШ к-р /–/ Василь Вечера

УПА "ЗГ"

МІСЯЧНИЙ ЗВІТ ЗА ЖОВТЕНЬ 1944 р.

I. Організаційні справи

З терену групи "Заграва" в терен "ЗГ" прибув к-р Кора, Кузьма з відділом 82 чол.

II. Оперативні дії

Загін "Дорош"

1. Дня 5.10 відділ к-ра Пащенка провів акцію на с. Карасін,

р-н Сарни. Сили ворога – 30 місцевих стрибків і 80 косарів. Акція не мала повного успіху. Наші втрати – ранений в ногу хор. Василь. Втрати ворога – 8 чол. вбито і 6 взято в полон. Здобуто зброю.

2. Дня 11.10 к-р Сівач зробив засідку на хут. Обсіч, р-н Рокитне. Наших втрат не було. Втрати ворога – дві фіри вбитих.

3. Дня 16.10 акція на с. Біла, р-н Висоцьк. Акцію провела чота з відділу к-ра Пащенка (чотовий Гонта). Вбито 4 енкаведисти.

4. Дня 22.10 в с. Дуків, р-н Рокитне к-р Сівач з відділом робив наступ на більшовиків, які від перших стрілів повтікали.

Рейди

У м[ісяці] жовтні відділ к-ра Моряка робив рейд у р-н Давид-Городок.

Загін "Прилуцький" (к-р заг. Дяченко–Гамалія)

1. Відділ к-ра Стріли відбув пропагандивний рейд по терені Північної Житомирщини на протязі 15 днів. Під час рейду відділ перевів одну вдалу акцію на пункт ВНОС-у.

2) Відділ к-ра Хасана відбув рейд по терені Північної Житомирщини. Рейд тривав місяць. Рейд вповні не використано через підривну роботу агентури НКВД внутрі відділу.

3) Зірвано поїздок по лінії Рокитно–Мачулянка. Здобуто зброю і майно.

4) Дня 11.10 бій біля с. ..., р-н Клесів. Наші сили – відділ к-ра Стріли. Сили ворога около – 50 чол. грабіжників НКВД. Наших втрат не було. По короткому бою більшовики панічно розбіглись, лишаючи на полі бою 12 чол. вбитими і награбоване майно. Здобуто: 3 верхові коні, 1 л[егкий] кулемет, 1 кріс, 1 фінку і взято в полон 2 стрибки.

Загін "Стародубський" (к-р загону Кузьма, Кора)

1. Дня 2.9 засідка на шляху Рудня–Бережниця, р-н Дубровиця. Засідка вдалася, але згодом наспіла червоним поміч і зав'язався бій, в якому ми втратили 5 вбитих і 6 ранених. Втрати ворога невідомі (відділ к-ра Кузьми).

2) 28.9 знищено гуральню в с. Городець, р-н Володимирець (відділ к-ра Кузьми).

III. Вишкільні справи.

Закінчився підстаршинській вишкіл "Тигри". Вишкіл тривав 21 день. Учасникам вишколу присвоєно звання. По закінченні

першого вишколу організовано другий підстаршинський вишкіл з участю 42 чол. Вишкіл заплановано на два тижні.

Слава Україні!
Героям Слава!

Постій, дня 15 листопада 1944 р.

НШ к-р /–/ Василь Вечера

УПА "ЗГ"

МІСЯЧНИЙ ЗВІТ ЗА ЛИСТОПАД 1944 р.

I. Організаційні справи

Загін "Прилуцький"

В терен "ЗГ" прибув відділ к-ра Ольхи в силі двох чот.

Відправлено з відділу 33 чол. для к-ра Онищенка для потреб Сходу.

Загін "Стародубський"

Зорганізовано три групки по 10 чол. і відправлено на Схід до праці.

II. Оперативні дії

Загін "Дорош"

1) Дня 7.11 зірвано потяг по лінії Олевськ–Рокитне.

2) Дня 11.11 загін "Дорош" (два відділи к-ра Сівача, к-ра Моряка) і сотня Кантового зі загону "Прилуцький" під к[оман]дою к-ра Стального зробили засідку на ур. Кобила біля с. Залав'є, р-н Рокитне. Сили ворога – 130 чол. банд НКВД, які переслідували загін, що повертався з невдалої акції на потяг. Наші втрати – 4 вбиті і 12 ранених. Втрати ворога – 117 чол. вбитими. Здобуто зброю і військовий виряд.

Рейди

Відділ к-ра Моряка ходив у рейд на північ до р. Прип'ять.

Загін "Прилуцький"

1) Відділ к-ра Стріли відбув рейд в Корецький надрайон. Відділ мав завдання забезпечитись на зиму у взуття і одяг. У с. Річки відділ був заскочений більшовиками. Втрати відділу – 10 чол вбитих. Ворожі втрати невідомі.

2) Відділ к-ра Кантового дня 11.11 брав участь у засідці [в] ур. Кобила біля с. Залав'є.

Загін "Стародубський"

1) Загін у м[ісяці] листопаді роздрібнився на малі групки, які

відійшли в рейди на терені Білорусії, по лівий і правий беріг р. Прип'ять.

(І.) До організаційних справ

При військовому осередку створено політичний центр в складі трьох працівників на чолі з к-ром Святославичем.

Дня 24.11 к-р Василь вислав групу на Схід у складі 12 повстанців, в тому к-р[и] Андрій і Дон.

27.11 к-р Велес відійшов на східні терени разом з к-ром Роганом, разом 12 чол.

20.11 к-р Василь разом з командирами штабу вирушив у терен дій загону "Дорош" і в терен дій загону "Стародубського" у інспекційну подорож по відділах загонів. З командним складом загонів зроблено політичні і військові відправи.

Зі загону "Дорош" до загону "Стародубського" приділено відділ к-ра Моряка.

Загін "Дорош"

Зі загону "Дорош" відійшов відділ к-ра Моряка до загону "Стародубського". У звітовому місяці загін втратив 4 чол. вбитими.

Загін "Прилуцький"

Загін втратив 10 чол. вбитими.

Загін "Стародубський"

До загону приділено відділ к-ра Моряка зі загону "Дорош".

III. Вишкільні справи

Закінчився підстаршинський вишкіл, який тривав 18 днів. Учасникам вишколу присвоєні військові звання.

IV. Справи санітарні

Відбулось два санітарні вишколи по 10 днів (загін "Дорош"). Медична опіка представляється слабо. Брак медичного персоналу та медикаментів. Для ранених брак догляду, особливо харчів. Ранених в "ЗГ" начисляється около 40 чол., в тому числі 4 чол. тяжко ранені.

V. Господарка

Замовлено у господарки терену святочні подарки для війська з нагоди різдв'яних свят.

Слава Україні!
Героям Слава!

Постій, дня 15 грудня1944 р.

НШ к-р /–/ Василь Вечера

УПА "ЗГ"

МІСЯЧНИЙ ЗВІТ ЗА ГРУДЕНЬ 1944 р.

I. Організаційні справи

Загальний стан війська "ЗГ" під кінець звітового місяця:

Загін	"Дорош"	266 чоловік
"	"Прилуцький"	278 "
"	"Стародубський"	175 "

Почоти і боївки персональних старшин і ВСБ, члени штабу "ЗГ" – 111 чоловік.

830

Загін "Дорош"

Втрачено вбитими 6 чол., 22 ранені з чого 8 чол. важко.

Загін "Прилуцький"

До загону долучив к-р відділу Муха з чотою 35 чол. З відділу к-ра Ольхи до к-ра Онищенка відправлено 33 чол. для потреб Сходу.

Загін "Стародубський"

Зорганізовано три групки по 10 чол. і відправлено в терени Білорусії для розвідки по терені і для відновлення зв'язків з населенням. Зорганізовано дві господарчі групки по 10 чол. для заготовки харчів в терені-база. До відділу к-ра Моряка домобілізовано 8 чол. Відділ втратив вбитими 3 чол. і двох пропало безвісті.

II. Оперативні дії

1) Дня 11 грудня з'єднані відділи загону "Дорош" і загону "Прилуцького" під командою к-ра Стального перевели акцію на паперову фабрику в Моквині, р-н Березне. Акція не вдалась через ворожу роботу агентури з нутра. Акцію організував к-р Сірий, оперативний при штабі "ЗГ". Як пізніше оказалось, Сірий був агентом і про акцію заздалегідь повідомив НКВД. Наші втрати – 6 чол. вбитих і 22 ранених, з того 8 важко. Втрати ворога – 7 вбитих і 3 ранені.

Загін "Дорош"

2) Відділ к-ра Сівача відбув рейд на схід (в район Словечно) по здобуту там весною зброю. Під час рейду відділ провів одну вдалу акцію на пункт ВНОС-у с. Бігунь, р-н Словечно. В часі рейду відділ провадив пропагандивну роботу. Рейд тривав 10 днів.

3) В днях 12 і 13 грудня відділ к-ра Сівача провів акцію на роб[ітничий] батальйон в с. Будки Собичинські Олевського р-ну, здобуто одяг.

Загін "Прилуцький"

4) Відділ к-ра Кантового припровадив один транспорт святочних подарків з Кореччини в Сарненщину.

Загін "Стародубський"

5) Дня 14.12 бій біля с. Глинне р-н Рокитне відділу к-ра Моряка з енкаведистами. Наші втрати: 3-ох вбитих, два пропало безвісті. Втрати ворога невідомі.

6) Дві групки по 10 чол. відбули рейди по Білорусії.

7) Дня 8.12 групка 11 чол. з командиром Петром на чолі відійшла в розвідочно-пропагандивний рейд на лівий берег р. Прип'ять.

III. Політвиховна робота

У звітовому місяці зорганізовано вишкіл політ[ичних] виховників загонів і відділів. Вишкіл закінчився у місяці січні 1945 р.

IV. Санітарні справи

Ранених було на протязі місяця около 35 чол., з того 12 важко.

V. Господарка

З Корецького надрайону перевезено 1 харчевий транспорт на Північ.

Невеликий транспорт одягу і взуття попав у руки ворога.

У взуття і одяг на зиму відділи забезпечувалися самостійно, здобуваючи у ворога, або організуючи в терені. Лише малу частину потрібних річей дала господарка терену.

Слава Україні!

Героям Слава!

Постій, дня 10 січня 1945 р.

К-р /–/ В. Вечера

УПА "ЗГ"

МІСЯЧНИЙ ЗВІТ ЗА М[ІСЯЦЬ] СІЧЕНЬ 1945 РІК

I. Організаційні справи

До терену дій "ЗГ" приділено райони: Деражне, Степань, Дубровиця, Висоцьк і Столин.

Командира Святославича звільнено від політ[ичної] роботи при "ЗГ" і приділено до к-ра Кузьми, як політ[ичного] референта округи в терені Білорусії.

Командира Хмару звільнено з обов'язків політ[ичного] виховника при загоні "Дорош" і приділено до штабу "ЗГ" відповідальним за політ[ичну] роботу у війську.

У звітовому місяці відібрано присягу (Присяга Українського Повстанця) по відділах "ЗГ".

В терен "ЗГ" прибув з Галичини відділ "Чорні Гайдамаки" в силі 87 чол. Відділ складався з людей переважно зі східних теренів України. Як пізніше виказалось, у відділі було поважне число агентів НКВД.

Загін "Дорош"

До загону приділено відділ "Чорні Гайдамаки".

Впали в бою 5 чол. диверсійної боївки при відділі к-ра Сівача.

Зі сан[ітарних] пунктів більшовики забрали живцем 6 ранених, 1 ранений помер з ран.

Загін "Прилуцький"

Загін втратив вбитим одного повстанця.

Загін "Стародубський"

До терену-база дій загону приділено райони – Дубровицький, Висоцький і Столинський.

Командирові Святославичу поручено виховну роботу у війську.

К-ра Мирного звільнено з обов'язків чотового у відділі к-ра Моряка і назначено референтом ВСБ при загоні.

Зорганізовано і відправлено дві групки по 10 чол. для заготовки харчевих транспортів. По цьому завданні і відійшов відділ к-ра Моряка.

Дня 10.1 к-р Петро повернувся з рейду по Білорусії.

Відправлено к-рів Петра, Хвилю і Мартина до орг. праці в терені-база.

II. Оперативні дії

Загін "Дорош"

1) Відділ к-ра Сівача перевів вдалу акцію на роб[ітничий] батальйон, здобуто одяг.

2) Відділ к-ра Рубайла перевіз один транспорт святочних подарків на північ залізниці Сарни–Рокитне.

Загін "Прилуцький"

3) При кінці місяця відділ к-ра Стріли робив засідку на енкаведистів на хуторах с. Карпилівка, р-н Рокитне. Ворожі сили невідомі. Наші втрати, – один вбитий і один ранений. Втрати ворога: 6 вбито, 2 взято в полон, здобуто зброю.

Загін "Стародубський"

4) Дня 10.1 к-р Петро з роєм повернувся з рейду з лівого берега р. Прип'ять. Рейд тривав 33 дні.

5) Відділ к-ра Моряка перевіз один харчевий транспорт.

III. Вишкільні справи

У звітовому місяці закінчився вишкіл політ[ичних] виховників загонів і відділів при участі 17 чол., викладачів 5. Вишкіл тривав 28 днів.

З командирами загонів і відділів роблено вишколи у формі відправ.

IV. Санітарні справи

Переведено один санітарний вишкіл при відділі к-ра Пащенка.

V. Господарка

Перевезено два малі транспорти святочних подарків для війська.

Слава Україні!
Героям Слава!

Постій, дня 10 лютого1945 року

К-р /–/ В. Вечера

(II.) – Додаток до оперативних дій

За час від 9.1 до 26.1 відділ "Чорні Гайдамаки" звів 5 боїв з ворогом, в тому числі перевів вдалу акцію на районний центр Городницю. Наші втрати за цілий час – 6 вбитих.

Втрати ворога – около 145 чол. вбитими. В Городниці знищено всі воєнні будинки в числі 13 штук.

/–/ В. Вечера

УПА "ЗГ"

МІСЯЧНИЙ ЗВІТ ЗА М[ІСЯЦЬ] ЛЮТИЙ 1945 РІК

I. Організаційні справи

Дня 12 лютого з півдня (Крем'янеччина) в терени "ЗГ" прибув відділ к-ра Вихра в силі 45 чол.

Дня 20 лютого впав у бою з більшовиками к-р Карпо, член штабу "ЗГ" по господарці.

Дня 20 лютого в бою з більшовиками згинув член штабу "ЗГ" лікар Сокіл.

Загін "Дорош"

Загін втратив вбитими 44 чол., в тому числі референт ВСБ при загоні ст. бул. Несподіваний, 8 чол. пропало безвісті.

Загін "Прилуцький"

Вбитими втратив 6 чоловік.

Загін "Стародубський"

В терені-база зорганізовано ВОП в силі 20 чол.

Загін втратив вбитими 38 чол. і 8 чол. ранених забрав ворог живцем.

Відділ Вихра – відділ к-ра Вихра втратив вбитими 4 чоловік.

II. Оперативні дії

Загін "Дорош"

1) Дня 3.2 відділ "Чорні Гайдамаки" мав бій з залізничним НКВД на хут. Мурашинець с. Гудель, р-н Клесів. Сили ворога – 16 чол. Наших втрат не було. Втрати ворога: 13 чол. вбитими, в тому 1 майор, 1 капітан, 2 ст. лейтенанти, 1 мол. лейтенант, 3-х здалося в полон, в тому 1 ст. лейтенант. Здобуто зброю.

2) Дня 6.2 бій у с. Пронне, р-н Березне. Наші сили – відділ "Чорні Гайдамаки" і відділ к-ра Пащенка. Сили ворога коло – 150 чол. Наші втрати – 1 вбитий, 1 ранений. Втрати ворога – 10 вбитих і 8 ранених. Того дня розбито машину на шляху Зносичі–Тинне тими ж силами. Втрати ворога – 2 вбиті. Здобуто одяг.

3) Дня 20.2 бій біля с. Залав'є, р-н Рокитне. Наші сили – відділ к-ра Сівача, СБ к-ра Омелька і почот к-ра Стального. Сили ворога – 140 чол. Власні втрати: 46 чол. вбитими, 9 раненими. Бій програно тому, що агенти стріляли по командирах і кращих стрільцях.

4) Дня 20.2 бій на хут. Гоменці с. Чабель, р-н Клесів. Наші сили – відділ к-ра Пащенка і відділ к-ра Вихра. Сили ворога – 150

чол. Наші втрати – 2 вбиті і 4 ранені. Втрати ворога – 30 чол. вбитими і невідоме число ранених.

5) Дня 22.2 бій на хут. Біле, р-н Рокитне. Наші сили – відділ "Чорні Гайдамаки". Сили ворога – 150 чол. Наші втрати – 1 вбитий і 1 ранений. Втрати ворога невідомі.

6) Дня 24.2 бій біля хут. Мотіч, р-н Рокитне. Наші сили – одна чота з відділу "Чорні Гайдамаки". Сили ворога – 150 чол. (ворожа засідка). Наші втрати: 10 чол. вбитих, 8 ранених, 3 пропали безвісті.

7) Дня 27.2 бій біля с. Журжевичі, р-н Олевськ. Власні сили – 35 чол. відділу к-ра Сівача. Сили ворога – 150 чол. Наші втрати – 4 вбитими. Втрати ворога – 7 чол. вбитими.

Загін "Прилуцький"

8) Дня 6.2 бій на хут. села Дерті, р-н Рокитне. Наші сили – відділ к-ра Стріли і відділ к-ра Кантового. Сили ворога – 75 чол. Наші втрати – 1 вбитий і 4 ранені. Втрати ворога: около 50 чол. вбитими, 2 взято в полон. Здобуто – 1 "Максим", 4 л[егких] кул., 7 фінок, 10 крісів і 1 пістоль. Того ж дня тими самими силами зведено бій в лісі б. с. Дерті. Ворожі сили – 30 чол. Наших втрат не було. Ворог втратив 3-х вбитих. Здобуто – 3 фінки, 1 "бобик" і 1 пістоль.

9) Дня 17.2 бій в лісі біля с. Дерті, р-н Рокитне. Наші сили – відділ к-ра Стріли і к-ра Кантового. Сили ворога невідомі. Наші втрати: 4 вбитих, 4 ранені. Легко ранений к-р відділу Стріла. Втрати ворога невідомі.

10) Дня 18.2 бій на хут. села Кисоричі, р-н Рокитне. Наші сили – відділ к-ра Стріли і к-ра Кантового. Ворожі сили невідомі. Наші втрати – 1 вбитий. Втрати ворога – вбитих 12 чол.

Загін "Стародубський"

11) Дня 5.2 відділ к-ра Моряка перевіз транспорт сім фір харчів.

12) Дня 17.2 відділ к-ра Сіромахи перевіз транспорт 10 фір харчів.

13) Дня 14.2 енкаведисти окружили вночі господарчу групку Октави 11 чол. Наші втрати: 9 чол. вбитими, 2 ранених взято живцем. Ворога підвів сексот.

14) Дня 20.2 бій на хут. села Вербче, р-н Степань. Наші сили – к-р Кора з почотом 15 [чол.] і теренове СБ 7 чол. Більшовиків було 120 чоловік. Наші втрати – 3-х вбитих. Втрати ворога: 2 вбитих, один ранений.

15) Дня 25 лютого бій біля с. Городця, р-н Володимирець. Наші сили – відділи к-рів Моряка і Молота. Ворожі сили около – 300 чол. Наші втрати – 9 вбитих і 5 ранених забрав ворог живцем. Втрати ворога поважні, але точних даних немає. Підвів сексот.

16) Дня 25.2 бій на хут. села Дроздинь, р-н Рокитне. Наші сили – ВОП к-ра Острого 20 чол. Сили ворога невідомі. Вислід бою точно не відомий. ВОП мав ще кілька боїв з ворогом, у висліді майже всі згинули.

17) Дня 27.2 біля с. Дубівки, р-н Володимирець к-р Кузьма з кіннотою вскочив у засідку. Наші втрати 2 ранені, з того одного більшовики взяли живцем.

Відділ Вихра

18) Дня 11.2 бій в с. Топча, р-н Мижиричі. Наші сили – відділ к-ра Вихра. Ворожі сили – 30 стрибків. Наші втрати: 1 вбитий, два ранені. Втрати ворога: 10 вбито, 19 взято в полон, в тому 1 ст. лейтенант НКВД. Здобуто – 7 л[егких] кул., 1 гранатомет, 1 фінка, 1 пістоль і 2 підводи з кіньми.

19) Дня 20.2 бій на хут. Гуменця с. Чабель, р-н Клесів. Наші сили – відділ к-ра Вихра і к-ра Пащенка. Сили ворога – коло 150 чол. Наші втрати: 2 вбиті, 4 ранених. Втрати ворога: около 30 чол. вбитими, невідоме число ранених.

20) Дня 26.2 бій на хут. Березина, р-н Людвиполь. Наші сили – відділ к-ра Вихра. Сили ворога – 15 стрибків. Наших втрат не було. Втрати ворога – 7 вбитих і 7 взято в полон. Здобуто – 1 кул., 6 крісів і 900 шт. амуніції.

21) Дня 29.2 бій в селі Вел[ика] Совпа, р-н Людвиполь. Сили наші – відділ к-ра Вихра. Ворожі сили невідомі. Наші втрати – 2 вбиті і 2 ранені. Втрати ворога: 45 чол. вбито, невідома кількість ранених.

III. Господарка

Відділи к-ра Кузьми перевезли два харчевих транспорти 17 фір.

Слава Україні!
Героям Слава!

Постій, дня 10 березня 1945 р.

К-р /–/ В. Вечера

УПА "ЗГ"

МІСЯЧНИЙ ЗВІТ ЗА М[ІСЯЦЬ] БЕРЕЗЕНЬ 1945 РІК

I. Організаційні справи

Дня 25 березня згинув у бою з більшовиками к-р Хмара, член штабу "ЗГ", і три боєвики з його почоту.

Того ж дня і в тому бою згинув колишній політвиховник з'єднання "Хмельницький" Хитрий, Стецько.

Загін "Дорош"

Відділ "Чорні Гайдамаки" розформовано.

У боях з більшовиками загін втратив вбитими 48 чол., чотири пропало безвісті.

Загін "Прилуцький"

Загін втратив вбитими 32 чол.

Відділ Вихра

Відділ Вихра втратив 3 чол. вбитими.

II. Оперативні дії

Загін "Дорош"

1) Дня 5.3 на хут. с. Каменне, р-н Клесів підступний наскок диверсійної групи НКВД Короткого на чоту к-ра Дениса з відділу к-ра Пащенка. Наші втрати – 30 чол. вбитими (к-р Денис і ще кілька стрільців були відсутні під час бою). Втрачено зброю. Ворожі втрати невідомі. Як опісля виказалось, чот. Денис був агентом НКВД і віддав чоту під удар.

2) Дня 25.3 наскок банди НКВД в лісі біля с. Вири, р-н Клесів на відділ "Чорні Гайдамаки" і почот к-ра Василя. При відділі "ЧГ" був к-р Хмара з почотом, як відпоручник штабу "ЗГ" і к-р Стецько, як політ[ичний] виховник при відділі "ЧГ". Наші втрати вбитими – 23 чол. (в тому к-р Хмара і к-р Стецько) і 5 ранених. К-р Хмара і к-р Стецько згинули з рук агентів НКВД з відділу "ЧГ". Ворожі втрати невідомі.

В слідстві при розробці агентури виказалось, що наскок підготовила агентура, яка діяла у відділі "ЧГ". Акція була спрямована на к-ра Василя і його почот та член[ів] проводу, які були при ньому. Акція не вдалась. Під удар помилково попав відділ "ЧГ". К-р Василь квартирував у стороні і мав змогу вицофатись.

Загін "Прилуцький"

3) Дня 11.3 бій у с. Борівка, р-н Деражне. Наші сили – відділ к-ра Стріли і к-ра Кантового, з участю ВОП-у. Ворожі сили – 30

чол. Наші втрати: 2 вбиті, 2 ранені. Ранений к-р відділу Кантовий. Втрати ворога: 12 вбитих, 1 здався в полон.

4) 16.3 бій в лісі б. с. Трубиць, р-н Костопіль. Наші сили: відділ к-ра Стріли, в заступстві к-ра Ольхи і відділ к-ра Кантового, в заступстві к-ра Явора. Ворожі сили – около 120 чоловік. Наші втрати – 30 чол. вбитими і 5 ранених. Втрати ворога вбитими і раненими разом 70 чол.

Завваги: бракує звітів із загону "Стародубського".

Слава Україні!

Героям Слава!

Постій, дня 10 квітня1945 р.

К-р /–/ В. Вечера

УПА "ЗГ"

МІСЯЧНИЙ ЗВІТ ЗА М[ІСЯЦЬ] КВІТЕНЬ 1945 РІК

І. Організаційні справи

В перших днях квітня в боротьбі з більшовиками згинув командир загону "Стародубського" командир Кора (Кузьма).

Дня 4 квітня в терені "ЗГ" з півдня (Крем'янеччина) прибув відділ к-ра Морозенка в силі 62 чол.

Загін "Дорош"

Дня 6 квітня к-ра Чорногуза звільнено з обов'язків заст. ком[андира] відділу та призначено політ[ичним] виховником при загоні.

Дня 10 квітня звільнено к-ра Стального з обов'язків командира загону з причини хвороби аж до відкликання.

Командиром загону "Дорош" назначено командира відділу Пащенка.

ІІ. Оперативні дії

Загін "Дорош"

К-р загону Пащенко диверсійними групками свого відділу зірвав три потяги на лінії Сарни–Рокитне і Столин–Рівне.

Загін "Прилуцький"

Відділи провели чотири акції на стрибків в с. Постійно, р-н Деражне, Золотолин (2 рази), р-н Степань, Тростянець, р-н Степань. Убито 5 стрибків, 2 взято в полон. Акції мали більш деморалізуючий характер.

Завваги: бракує звітів зі загону "Стародубського".

Слава Україні!

Героям Слава!

Постій, дня 10 травня1945 р.

К-р /–/ В. Вечера

УПА "ЗГ"

МІСЯЧНИЙ ЗВІТ ЗА М[ІСЯЦЬ] ТРАВЕНЬ 1945 РІК

I. Організаційні справи

Загін "Дорош"

Дня 3.5 командира Сівача звільнено з обов'язків командира відділу. На місце к-ра Сівача назначено командиром відділу к-ра Велеса.

По прочистці агентури у відділі к-ра Рубайла, решту відділу приділено до к-ра Велеса.

Втрати загону: 2 пропало безвісті, 3 дизертирувало.

Відділ Вихра

Відділ втратив вбитим одного повстанця.

II. Оперативні дії

Загін "Дорош"

1) К-р Пащенко відбув успішний двохтижневий пропагандивний рейд по північних теренах Житомирщини. Під час рейду відділ провів успішну акцію на воєнний магазин в .... Здобуто військовий виряд.

2) К-р Велес з відділом відбув 16-тиденний пропагандивний рейд по північній Житомирщині.

3) Дня 30.5 відділ к-ра Велеса ліквідував станицю стрибків в с. Нетреба, р-н Рокитне. Сили ворога – 20 чол. Наших втрат не було. Втрати ворога – 17 чол. вбитими. Здобуто зброю, одяг і харчі.

Відділ Велеса

Дня 26.5 відділ провів вдалу засідку на енкаведистів біля с. Сторожів, р-н Корець. Сили ворога – 25 чол. Наші втрати: 1 вбитий, 3 ранені. Втрати ворога: 10 вбитих, одна жінка здалась в полон, решту загнано в річку Корчик, де майже всі потопились. Здобуто зброю і підводи з кіньми. Награбоване майно повернено населенню.

Завваги: бракує звіту від загону "Стародубського".

Слава Україні!
Героям Слава!

Постій, дня 10 червня1945 р.

К-р /–/ В. Вечера

УПА "ЗГ"

МІСЯЧНИЙ ЗВІТ ЗА М[ІСЯЦЬ] ЧЕРВЕНЬ 1945 РІК

І. Організаційні справи

Розформовано загін "Прилуцький".

Розформовано загін "Стародубський".

К-ра Петра з кіннотою (почот сл. п. к-ра Кузьми) тимчасово підпорядковано к-рові Стальному. К-ра Сіромаху з чотою приділено до к-ра Святославича.

Відділ к-ра Моряка приділено до загону "Дорош".

Дня 3 червня у бою з більшовиками згинув вістун Чайка, з почоту к-ра Василя.

Дня 16 червня зорганізовано загін під командою к-ра Сівача.

В склад загону входили слідуючі відділи:

Рештки відділу к-ра Вихра,
" " Морозенка,
Відділ к-ра Стріли зі загону "Прилуцького",
" " Ольхи " "

Загальний стан загону виносив 104 чол., з того 15 хворих.

Частину відділу к-ра Вихра перебрав к-р Остюк.

З відділу к-ра Морозенка около 1/2 дизертирувала на Південь.

Загін к-ра Сівача втратив вбитими 3 чол.

Загін "Дорош" втратив вбитими 1 ройового.

ІІ. Оперативні дії

1) Дня 3 червня об'єднані відділи (чота к-ра Морозенка і почоти к-рів "ЗГ") під командою к-ра Сівача, звели бій з бандами НКВД в лісі біля с. Борове, р-н Рокитне. Наші сили – 80 чол. Сили ворога – 70 чол. Наші втрати: 1 вбитий, 6 ранених. Втрати ворога: 12 вбитих, в тому числі к-р гарнізону с. Карпилівки, р-н Рокитне. Здобуто поле бою.

Загін "Дорош"

2) Відділ к-ра Пащенка провів акцію на стрибків в с. Залужі, р-н Дубровиця. Стрибків розігнано при власній втраті одного ройового.

3) Дня 13.6 відділ к-ра Пащенка зробив наскок на більшовиків, які спочивали під час маршу б. с. Озері, р-н Висоцьк. Наших втрат не було. Ворог втратив 20 чол. вбитих і 7 ранених.

4) Підривні групи з відділу к-ра Пащенка перевели 4 акції на залізницю Рокитне–Сарни, Столин–Рівне, з чого дві акції вдалі.

Загін к-ра Сівача

5) Дня 3 червня відділ к-ра Стріли провів акцію на стрибків в с. Мал[і] Селища, р-н Костопіль. Наші сили – 20 чол. Сили ворога – 12 чол. Ворог втратив 5 чол. вбитими.

6) Дня 28 червня бій в лісі біля с. Медведівка, р-н Людвиполь. Наші сили – 89 чол. Сили ворога – 250 чол. Наші втрати – 1 повстанець вбитий і санітарка відділу Катя, важко ранена, застрілилась з пістоля. Втрати ворога – 20 вбитих і 7 ранених.

Слава Україні!
Героям Слава!

Постій, дня 10 липня 1945 р.

К-р /–/ В. Вечера

УПА "ЗГ"

МІСЯЧНИЙ ЗВІТ ЗА М[ІСЯЦЬ] ЛИПЕНЬ 1945 РІК

І. Організаційний звіт

Дня 18 липня в бою з більшовиками згинув сл. п. полк. Дибов (заст. командира штабу "ЗГ").

Дня 18 липня в бою з більшовиками згинув сл. п. поручник Довженко (член вишкільного осередку при штабі "ЗГ").

Загін "Дорош"

Дизертирувало з відділу к-ра Велеса 3 чол.

Загін к-ра Сівача

За несолідне виконування обов'язку ком. відділу, к-ра Вихра знято з його становища. К-ром відділу назначено к-ра Ольху. Відділ к-ра Вихра розділено по відділах к-ра Стріли і к-ра Ольхи.

Загін втратив вбитими 7 чол., в тому к-р Східній, персональний старшина при загоні, 8 чол. ранених, 14 чол. дизертирувало.

Домобілізовано 9 чоловік.

[ІІ.] Оперативні дії

1) Почот к-ра Василя і боївка к-ра Ваньки, разом 45 чол., відбу-

ли 23-дневний пропагандивний рейд по північній Житомирщині.

2) К-р Стальний з відділом кінноти 27 чол. відбув 15-денний пропагандивний рейд по терені північної Житомирщини.

Загін "Дорош"

3) Дня 1.7 відділ к-ра Пащенка і ВОП району Сарни провів акцію на стрибків і енкаведистів у с. Карпилівка, р-н Сарни. Ворожі сили – 25 чол. Наших втрат не було. Вбито два стрибки, решта порозбігалась, кидаючи зброю.

4) Дня 11.7 бій біля с. Ленчин, р-н Березне. Наші сили – відділ к-ра Велеса і відділ к-ра Сіромахи. Сили ворога невідомі. Наших втрат не було. Ворог втратив 3-х вбитих і 3 ранених.

5) Дня 27.7 відділ к-ра Велеса зліквідував станицю стрибків на хут. Мошні, р-н Рокитне. Вбито два стрибки, 3 здалось в полон, решта розбіглась.

Загін к-ра Сівача

6) Дня 4.7 бій з бандою НКВД в лісі біля села Медведівка, р-н Людвиполь. Наші сили – 86 чол. Сили ворога – 125 чол. Наші втрати – три вбиті і 4 ранені. Втрати ворога: 16 вбитих, 12 ранених. Вбито: 1 ст. лейтенант, 1 мол. лейтенант і 1 ст. лейтенанта тяжко ранено.

7) Дня 26.7 відділи к-ра Стріли і к-ра Ольхи перевели акцію на стрибків у с. Золотолин, р-н Степань. Наші сили – 40 чол. Сили ворога 35 чол. Наших втрат не було. Ворог втратив 5 вбитих, 7 розбіглось.

8) Дня 18.7 бій біля с. Вел[ика] Совпа, р-н Людвиполь. Наші сили: почот к-ра Василя, к-р Стріла з роєм. Сили ворога – 70 чол. Наші втрати 5 чол. вбитими, в тому поручник Довженко і к-р Східній, двох розвідчиків ворог забрав живцем.

9) Дня 18.7 бій у городницькому лісі, біля с. Сторожів, р-н Корець. Наші сили – почот полк. Дибова 40 чол. Сили ворога – 70 чол. Наші втрати: згинув полк. Дибов, почот розбігся. Втрати ворога невідомі.

Слава Україні!
Героям Слава!

Постій, дня 10 серпня1945 р.

К-р /–/ В. Вечера

УПА "ЗГ"

МІСЯЧНИЙ ЗВІТ ЗА М[ІСЯЦЬ] СЕРПЕНЬ 1945 РІК

I. Організаційні справи

Втрати з почоту к-ра Василя – ... вбитих, 1 пропав безвісті.

Загін "Дорош"

Двох повстанців засуджено ВТ і розстріляно за нарушення дисципліни, 4 вбито і 3 ворог взяв живцем.

Загін к-ра Сівача

Дня 14 серпня у бою з бандами НКВД згинув сл. п. командир відділу Стріла. Відділ к-ра Стріли підпорядковано к-рові Ольсі.

II. Оперативні дії

Загін "Дорош"

1) В днях .... відділ к-ра Велеса робив 4 безуспішні засідки.

2) Дня 13.8 відділ к-ра Велеса ліквідував станицю стрибків у с. Березові, р-н Рокитне. Взято в полон 8 чол. Вбито двох, решта розбіглась.

3) Дня 16.8 чотовий Вавило з відділу к-ра Велеса провів вдалу засідку на залізниці. Вбито трьох і поранено двох енкаведистів.

4) Дня 26.8 відділи к-ра Велеса і к-ра Сіромахи ліквідували станицю стрибків у с. Глинне, р-н Рокитне. Вбито 11, взято в полон 24, трьох важко ранено. Вратувалось втечею лише трьох ранених. Здобуто 28 кусків зброї, в тому 2 л[егких] кулемети, амуніцію і коні зі сідлами. Без власних втрат.

5) Відділ к-ра Пащенка провів три акції на стрибків у селах Чудель, р-н Клесів, Зносичі, р-н Сарни, с. Тишиця, р-н Березне. Акції всі вдалі. Ціль акцій була здеморалізувати і розігнати стрибків. Стрибків роззброювано і відпускано з умовою ховатись від більшовиків.

6) Підривна група з відділу к-ра Пащенка зірвала один особовий потяг на лінії Сарни–Рівне.

7) На шляху Сарни–Березне к-р Пащенко замінував дорогу і зробив засідку. Внаслідок чого зірвано одну легку машину. Вбито капітана військ НКВД. Здобуто багато награбованого німецького добра.

8) На шляху Зносичі–Тинне підірвано одну тягарову машину з енкаведистами, які їхали грабити хлібопоставку. Багато згинуло від зриву, а решта покалічені (без рук, без ..., без ...) поман-

дрували до гарнізону. К-р Пащенко навмисне не хотів добивати "нещасних калік".

9) Около 26.8 на кватирований відділ к-ра Пащенка в лісі біля с. Тинне, р-н Сарни наскочила банда НКВД. Відділ був перевтомлений нічними акціями і майже всі спали. Стійку ворог зняв без вистрілу. Наші втрати: 3 вбитих, 3 ворог зловив живцем, число ранених поки що невідоме. Ранений к-р Пащенко в ногу. Майже ввесь відділ розбігся. Втрачено зброю і майно. Втрати ворога невідомі.

Загін к-ра Сівача

10) Дня 9.8 відділ к-ра Стріли, к-ра Ольхи провели акцію на НКВД р-н Костопіль. Наші сили – 40 чол. Сили ворога – 35 чол. Наші втрати – 2 вбиті і 3 ранених. Втрати ворога – 10 вбитих, в тому один лейт. і 1 сержант, 1 ранений, один пропав безвісті.

11) Дня 14.8 відділи к-рів Стріли і Ольхи провели акцію на енкаведистів с. .... р-н Деражне. Наші сили – 40 чол. Сили ворога – 35 чол. Наші втрати: 2 вбито (згинув к-р відділу Стріла) і 5 ранених. Втрати ворога – 12 вбитих і 7 ранених.

Слава Україні!
Героям Слава!

Постій, дня 10 вересня1945 р.

К-р /–/ В. Вечера

УПА "ЗГ"

ОПЕРАТИВНЕ ЗВЕДЕННЯ З БОЇВ, ЗАСІДОК ТА АКЦІЙ
пророблених відділами УПА "ЗГ" в звітовому часі за 1945 р.
від 1.I по 31.VIII.1945 р. (неповні дані)

За період звітового часу в 1945 р. відділи УПА "ЗГ" звели 30 (тридцять) більших і менших боїв, з яких 8 невдалих, пробробили 16 (шістьнадцять) акцій, з яких 3 невдалі. Зробили 7 (сім) засідок, з яких 4 невдалі. Крім того, підривні групи відділу к-ра Пащенка зірвали 8 разів залізничну дорогу на лініях Лунинець–Сарни–Рівне та Сарни–Рокітно.

У всіх боях, акціях та засідках відділи втратили разом около 218 чоловік вбитими, з чого 6 командирів (командири відділів і вище), 74 чоловік було ранено, з чого 4 к-ри і 5 стрільців забрано ворогом.

За той самий період ворог втратив більш 540 чоловік вбитими, з чого більш 20 офіцерів, 72 чоловік було забрато в полон, з

чого 2 офіцери і більш [4]4 чоловік ворога було ранено, між ними також офіцери.

За звітовий час 1945 р. відділами УПА "ЗГ" здобуто більш 60 крісів, 1 кулемет "Максима", 14 кулеметів, 1 гранатомет, 20 фінок, 11 пістолів, 900 штук амуніції та іншу зброю та воєнний виряд, як також підводи, верхові коні зі сідлами, харчі і всякого роду одежу.

Слава Україні!
Героям слава!

Постій, дня 10 вересня 1945 р.

НШ /–/ Вечера Василь

УПА "ЗГ"

МІСЯЧНИЙ ЗВІТ ЗА МІСЯЦЬ ВЕРЕСЕНЬ 1945 р.

І. Організаційні справи

К-р Стальний з кіннотою 27 чол. – рейдуюча група по терені "ЗГ" заходу і сходу.

К-р Сіромаха з чотою 25 чол. призначений до політично-пропагандивної роботи на терени сходу.

Загін "Дорош" розформовано.

К-р Пащенко – приділено до к-ра Василя.

Відділ к-ра Велеса, около 50 чол., підпорядковано надрайоновому провідникові Сарни.

Відділ к-ра Моряка, около 25 чол., підпорядковано надрайоновому провідникові надр. Костопіль.

Загін к-ра Сівача розформовано. К-р Сівач з роєм відійшов в терен до орг. роботи.

Відділ к-ра Ольхи – 73 чол., в тому 10 хорих ще без призначення.

Слава Україні!
Героям слава!

Постій, дня 10 жовтня 1945 р.

К-р /–/ Вечера Василь

59а, б.*
б) перебито у 6 пр[імірниках] "Описи боїв"*

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 87а, арк. 28-45. Копія.

---

* *Надпис у титулі.*

№ 234
ЗВІТИ ПРО БОЇ ПІДРОЗДІЛІВ УПА ПСК "ОДЕСА"

[Жовтень 1945 р.]

ЗВІТ
з боїв терену "Одеса"

1) В другій половині місяця лютого 1944 р. відділ к-ра Лиса в числі 120 чолівік був закватирований на хуторах Сухий Ріг Межирицького р-ну Рівенської області. В год. 12-ій повідомляє мене зв'язковий від 1-ої чоти Щуки, що від сторони села Щикічина посувається в нашу сторону більший ворожий відділ. Большевики, запримітивши наш відділ, відкрили огонь з тяжкого кулемета. Даю наказ одній чоті наступати прямо по шляху в чоло ворога, а свого заступника з чотою війська посилаю обійти поза лісом і вдарити в самий центр ворога. Після трьохгодинного бою ми мали успіхи і вже здобули деякі трофеї. Опісля, коли большевики зорієнтувались, що нас в порівнянню з їхніми силами є значно менше, бій ставав щораз трудніший. Стягаю третю чоту і кидаю на підмогу першій і бій тягнеться дальше, але в нас є вже вбиті і ранені. В 7-ій год. вечора, приходить мені поміч к-ра Левадного з двома чотами, одну з них кидаю в бій, де большевики вклинилися, і ліквідуємо це вклинення. Бій скінчився в 10-ій год. вечора.

Вислід бою: здобуто одну тачанку з амуніцією, оден кулемет, 19 крісів, 6 фінок і 7 пістолів. Втрати ворога – 30 вбитих, між ними 4-ох лейтенант[ів], 5 сержантів та оден старш. лейт. НКГБ. Наші втрати: 5 вбитими і 4-ох ранених. В бою відзначились: стр. Довбня, чот. Щука, рой. Петелька, рой. Василько та кулеметчик Запорожець. Моральний стан після бою нашого відділу був добрий і стрільці раділи перемогою над переважаючим ворогом.

Постій, дня 20.Х.1945 р.

К-р /–/ Лис

2) Опис бою в с. Топча, р-н Межирич.

Неділя дня 11.2.45 р. Морозний ранок, сходяче сонце сипало золоті свої проміння на снігом покриту землю. Повівав легкий вітер східний. Ми їхали в напрамку північний схід. Наша колона

розтягнулася на 2 км. Ген далеко перед нами маячіла наша кінна розвідка. З угла хатів та вікон визирали на нас перелякані селяне, бо вони приймали нас за большевиків.

О год. 9-ій ми затримались на хуторі Топча, Межирицького р-ну, щоб закватирувати. Відділам вже були призначені кватири і вони розходилися по них, але розвідка наша, яка поїхала в село, повідомила, що в селі є якесь військо, котре, помітивши нас на хуторі, ростріньою йде проти нас. Наші піші відділи Вихра і Сірка зайняли оборону. За пару хвилин перед нами було видно ростріньну, яка зближалась до нас на 150-200 м. Наші к-ри і козаки почали кричати голосно "ходи сюда, нє бойсь, ето сваі". З лівого крила вийшов оден з противників, насадив шапку на кріс і почав нею махати. Оден наш козак зробив це саме, після чого встали і почали до нас зближатися трох противників, яких роззброєно. В наших руках був лейт. НКГБ і двох стрибків. Тепер ми довідались, що то совіти і була їх одна чота. Вони приїхали в с. Топчу для переведення арештів населення та його грабити. Їм на поміч мали приїхати ще дві групи і [за] одну з таких груп прийняли вони нас, але, вдаючи відважних, залягли проти нас. За цей час, як козаки вели голосну розмову з совітами, наша кіннота заїхала в село за спину ворога. Коло хатей бігали перелякані селяне та діти. Вони пакували на фіри домашнє майно, щоб воно не згоріло, якщо б совіти виграли бій та почали палити хутір.

На короткий сигнал, поданий к-ром Вихром, наша лінія відкрила огонь по ворогові. Червоні заметушилися, а згодом почали стріляти по нас з міномета. Стрілянина тривала з півгодини. На наказ к-ра Вихра вперід рушили стрільці крізь гущу стрільців з словами "Слава!", "Вперід!". Червоні почали відступати. Оден стрибок кинув кріса і піднявши руки почав бігти до нас. Зблизившись до к-ра Вихра, вихопив з кішені гранату Ф-1, шарпнув за кільце, якого не вирвав бо зі страху забув вирвати дроти і кинув під ноги к-рові Вихрові. Вихор зараз підхопив гранату і зобачивши, що вона не запалена, сховав до кішені, а стрибка почастував прикладом в потилицю і нагнав назад [до] відділу, звідки направили до нашого табору.

Червоні відступали дальше, все ближче до села. Врешті з села відкрила огонь по відступаючих наша кіннота, яка спішилась в селі і поза будинками заняла становища. Стрибкі, побачивши своє безвихідне положення, почали групами з піднесеними руками проклинати Сталіна і здаватися нам в полон. Лише 6 найвірніших п'ятолизів почало втікати виминаючи село. Кількох

кіннотчиків пустилося в погоню, причому двох зловлено, одного вбито, а трох, позначивши кров'ю сліди, втікли до р-ну.

В полон попало 18 стрибків, а 10 впало їх трупом на полі. Нами здобуто: міномет, [...] кулеметів, 1 фінка, 13 крісів, 2 пістолі, 500 шт. амуніції, 4 коні і 2 саней. Власні втрати – 1 вбитий і 2-ох ранених. За кілька хвилин всі стрибкі були виставлені в двійки з пов'язаними назад руками. Майже всі вони були місцеві. На запити к-рів, скільки котрий з них видав криївок чи людей большевикам, кождий складав вину на другого. Докладні дані про роботу кождого стрибка мав лейт[енант], якого проваджено окремо.

Замічено одну жінку, яка товпилась поміж козаками і когось шукала. Вона питала за к-ром, а коли його знайшла, почала оповідати, що стрибкі її сьогодні ограбили. Забрали светра, чоботи та інше майно. Стрибкі, побачивши цю жінку, задрожали. Вона почала приглядатись до кождого з них, а врешті сказала: "Всі вони добрі собакі, але добре, що вони попались". В очах цеї жінки горіла ненависть і жадоба помсти над виродками і зрадниками свого народу. Довкруги нас зібралось багато селян, жінок та дівчат, які з радістю дивились нам в очі, радіючи нашою перемогою. Тепер вони не турбувались долею своїх хат, чи вони стоятимуть чи згорять, але раділи, що перемога була за нами.

Грабіжницьку банду знищено. Ми від'їжджаємо в ліс, переїжджаючи через одне село, в якому селяне познали сидячих і пов'язаних на санях стрибків з їх села, або тих, що їх грабили. Тепер вже селянам вони були не страшні, сміло глузували з них та обсипали лайкою. Винних покарала сувора, але справедлива рука революціонера.

[1]1.2.45 р.

К-р /–/ Шрам

3) Дня 29.5.45 р. відділ Буйного кватирував в віддалі 9 км від с. Нетреба, де знаходиться 20 стрибків. Дня 30.5.45 р. о год. 2-й над ранком відділ вирушив з постою в напрамі села Нетреба. Порозсилав застави від с. Борове, с. Довгань, від Майдану, а решту розположив в лісі з протилежного боку, в разі стрибкі вискочать з хат, щоб там їм перетяти дорогу. Сам к-р Павленко із [3]-ма роями пішов на хату, де кватирувались стрибкі. Коло хати, де вони кватирували, стояв оден вартовий, якого вбито і хату окружено з двох сторін. З хати почали стрибкі стріляти, почався

бій. Від наших стрілів запалено хату. Хата згоріла, в ній згоріло 5 стрибків, кулемет, кріси і амуніція.

Решта стрибків маскувалася по хатах. Їх віднайдено і через те, що не здавались, їх побито. Вбито 10 стрибків, одного сержанта, польського плютонового, лейтенанта тяжко поранено, але він десь скрився і його не віднайдено. Здобуто: 5 крісів, 1 фінку, 600 шт. амуніц[ії], 5 коней, убрання. Решта зброї згоріла. Власних втрат не було жодних. В цім бою відзначились кулем. Різдвян і кулем. Галу[з]а, рой. Чижик і виконавець СБ Втікач.

15.6.45 р.

К-р відділу /–/ Павленко

4) Дня 25.2 45 р. в с. Городець Володимирецького р-ну на постій відділу к-ра Негуса і к-ра Молота наскочила банда в силі 300 чоловік НКВД. Підвів сексот перед сходом сонця. Підступом знято вартового без стрілу і заатаковано наш відділ з двох сторін. К-р Негус, командуючий цілістю, прийняв бій. Перші атаки більшовиків відбито і почали плановий відступ. Більшовики почали погоню. Ще відбито 7 атак. Більшовикам надійшла підмога з Городця, Кречильська, Степаня і Малих Німович. Відділ почав пробиватись. Приперли наш відділ до села, яке тяглося до 1 км. Гало було заставлене ворожим військом.

Якраз в той момент над'їхав к-р Кузьма на тил ворога з кіннотою і на невелику віддаль – на 200 м, чим відвернув увагу більшовиків від пішого нашого відділу і потягнув за собою погоню. Таким чином наш відділ, розбитий, в безладді зумів пробитись в більший ліс, а за мною гонились до 15-ої год. Втрати нашого відділу в бою – 10 вбито та 5 ранено, в тому числі булавний Чуприна вбитий.

Постій 25.2.45 р.

К-р /–/ Кузьма

5) Дня 3.2.45 р. загін ім. Дороша кватирував в с. Чудель, р-н Клесів. Відділи були розташовані на скраю села. По головних шляхах стояли застави з кулеметами, крім того стояли стійки і ходили стежі.

О год. 11-ій прибув інспекційний по цілости к-р Денис з повідомленням, що невідома кількість ворога появилась на хуторі Мурашинці і мабуть будуть йти в село. Видав наказ відділові ім. Тятиви зайняти оборону на городах на скраю села та розпочати

бій. Відділові "Чорні Гайдамаки" даю наказ долучити на праве крило до відділу ім. Тятиви і, коли розпочнеться бій, вдарити ворогові з боку і виперти на чисте гало. Відділ ім. Ворона лишаю в резерві в селі. Кінноту висилаю на ліве крило відділу "Тятиви" з завданням, коли "Чорні Гайдамаки" випруть ворога на гало, заатакувати зліва [і] винищувати.

Протягом 15 хвилин всі відділи були на становищі, одначе ворог не показувався. Я вислав розвідку на Мурашинці, яка устaлила, що сили ворога 16 чоловік і то майже самі офіцери. Тоді даю наказ відділові "Чорні Гайдамаки" розділитися на дві групи і заатакувати ворога. Групу к-ра Карпенка висилаю лісом, щоб заатакувати з північної сторони хутір. Група к-ра [...]овтого має заатакувати зі сходу, а кавалерія мала ловити большевиків на [г]алі.

Обидві групи підсунулись під Мурашинці і ствердили, що ворога на хуторі нема. Люди розказували, що большевики пішли в ліс і відділ розстрільною вирушив по слідах ворога. Наткнувшись на ворога, розпочався кількахвилинний бій, в якому вбито 13 осіб і трох взято в полон. Як оказалось, була це група "Железнодорожного НКВД". Згинули: 1 майор, 1 капітан, 3-ох лейтенан[тів], 1 сержант, решта бійці. Власних втрат не було жодних. Здобуто – 4 фінки, 7 пістолів, 12 крісів, одяг та амуніцію.

Постій 13.3.45 р.

К-р загону /–/ Тиміш

6) Загін ім. Дороша кватирував в лісі 7 км від с. Залав'є та 4 км на південь від хутора Гать. Дня 20.2.45 р. о год. 15 доносять, що на хут. Гать є большевики. Я зарадив остре поготівля і вже за 10 хвилин із північної сторони вже застава почала стріляти по ворогові. Я дав наказ зайняти оборону, але це мені не вдалося, тому що агенти, які були в відділі, почали по командирах стріляти та по кращих стрільцях. По кількох хвилинах бою почався відступ, а ворог почав сильно переслідувати ззаду. Відділ розбився на кілька груп і почав в різних напрямках відступати. Ворог переслідував до 4-ох км. Як виявилось після бою, наших втрат в людях 26 вбитими і 8 раненими. Зі зброї втрачено: 1 кулемет, 7 фінок, решта кріси. Втрати ворога не відомі.

Постій 15.3.45 р.

К-р загону /–/ Тиміш

7) Загін ім. Дороша під командою Тимоша прийняв накинутий більшовиками бій в с. Бронне, р-н Березне дня 6.2.45 р. о год. 7. Ворога було понад 100 осіб, 2 танкеткі та 2 літаки. Наші втрати – 1 вбитий, 1 ранений, зі зброї втрачено 1 кулемет. Розбито одну ворожу автомашину, втрати в людях ворога не відомі. Маневром загін відірвався від ворога.

8) 8.6.45 р. загін к-ра Сівача приняв накинутий більшовиками бій біля с. Борове, р-н Рокітно. Ворог втратив по даних теренової розвідки 12 вбитими, між ним к-р гарнізону. Наші втрати: 2 вбиті, 5 ранених. Здобуто незначні трофеї.

9) 28.6.45 р. загін к-ра Сівача приняв накинутий більшовиками бій в совпенськім лісі, р-н Людвиполь. Ворог втратив 10 убитими, з нашої сторони 2 вбиті. Маневром відділ відірвався від ворога.

10) 30.6.45 р. загін к-ра Сівача зліквідував телефонічний ворожий зв'язок в с. Малі Селища, р-н Костополь. Втрати ворога 5 вбитими. Наших втрат не було. Здобуто трофеї.

11) 26.7.45 р. відділ к-ра Ольхи з загону Сівача розбив ворожий стратегічний пункт стрибків в с. Золотин, р-н Степань. Цей пункт мав стратегічне значення, бо знаходився між районами: Деражне, Степань, Костопіль. Стрибкі виловлювали людей зі сітки та грабили і тероризували населення. Пункт зліквідовано. Власних втрат не було. Здобуто – 2 кулемети, кріси та амуніцію і др.

12) 4.7.45 р. загін Сівача звів бій в лісі біля с. Медведівка. Ворог втратив 16 вбитими. Наші втрати 2 вбиті. Маневром відділ відірвався від ворога.

13) 9.8.45 р. загін к-ра Сівача зробив невдалий наступ на НКВД-истів с. Жильжа, р-н Костопіль. Ворог втратив 10 вбитих. Наші втрати – 2 вбиті і 3 ранені.

14) 14.8.45 р. загін к-ра Сівача зробив наскок на большевиків в селі [В]улька, р-н Деражне. Ворога розігнано. Вбито: 12 большевиків, 7 ранено. Наші втрати – 3 вбито, в тому числі к-р, що був к-ром відділу. Здобуто трофеї.

ОПЕРАТИВНО-БОЙОВІ ЗВІТИ

Командира Деркача

4.5.45 р. кіннота Деркача була закватирована в с. Угольцях. О год. 21 зробили наскок на с. Бугрин, де стояли стрибкі. Коли окружували будинок, стрибкі відкрили по нас огонь. Ми почали стріляти з двох кулеметів та крісів. Вбито [8] стрибків і двох повішено. Наших втрат не було. Здобуто: 2 фінки і 8 крісів.

6.5.45 р. кіннота Деркача була закватирована на хут. Сіянці Остріжського р-ну. З села почали їхати на нас 4 верховні та 8 фірманок більшовиків. Ми вивели коні в долину, а самі приготовились до бою. Втрати ворога – 4 вбитими. [Нам]и здобуто одного коня з сідлом, а самі без втрат відступили.

15.5.45 р. кіннота Деркача була закватирована на Завізовських хуторах, де попали під час акції в окруження 2-ох сотень більшовиків. В бою вбито [1]1 більшовиків. Власні втрати 3-ох ранених.

29.5.45 р. кіннота Деркача була закватирована на Жаврівських хуторах. О год. 14-ій поїхали до с. Завізова кувати коні. Селяне с. Завізова донесли, що на Башині є три фіри стрибків. Ми рішили їх окружити, але вони нас зауважили і почали втікати. Двох вбито, одного зловлено живого, якого прив'язали до коней і возили по селі Завізові, а населення кидало камінням і плювало. Здобуто три кріси і 200 штук амуніції. Наших втрат не було.

1.6.45 р. кіннота Деркача їздила на Схід з відділом к-ра Левадного робити акцію на стрибків. В селі Дідова Гора окружили село і зловили 9 стрибків зі зброєю. Зброю забрали, а стрибків відпустили, а самі повернули на місце постою.

15.7.45 р. кіннота Деркача наскочила на три фіри НКВД-истів в с. Михакловці Остріжського р-ну, які мобілізували фірманкі. Сатрапи почали панічно втікати, кидаючи на дорозі зброю і палатки. Прибігли до річки Горинь і всі кинулись перепливати. Трох переплило, а 15 втопилось, в тому числі прокуратор і лейтенант. Здобуто оден кулемет "Дьохтяр", одну фінку, решта кріси, 5 палаток і одну пелєрину•.

26.7.45 р. кіннота Деркача і Левадного робила відпочинок в лісі біля с. Матієвка Межирицького р-ну. Наскочило на нас 20 фірманок большевиків піхоти і біля 30 кіннотчиків. Ми дали відсіч і відступили. Вбито 3-ох большевиків. З нашої сторони впав Залізняк і пропав безвісти ройовий Відважний.

27.8.45 р. кіннота Деркача окружила большевиків в с. Бухареві Остріжського р-ну, які стягали поставку. В бою вбито 4 більшовиків. З нашої сторони двох легко ранених.

1.9.45 р. кіннота Деркача кватирувала на Завізовських хут. Остріжського р-ну, де зловила живцем трох большевиків. 7 большевиків вскочило в яму і почали відстрілюватись. Їх окружено і гранатами побито. По бою кіннота від'їхала в с. Угольці Гощанського р-ну і закватирувала.

8 машин большевиків приїхало на Башину і хотіли переправитись до нас на Угольці, взявши зі собою дві фірманки. Ми зробили над Горинем засідку і в часі переправи більшовиків відкрили

по них огонь. Вбито і затоплено в Горині 16 большевиків з кіньми і фірами, в тому числі начальника НКВД Гощанського р-ну. Ще бій не скінчився як з с. Бугрина над'їхало 3 машини більшовиків. Ми відкрили по машинах огонь, вбиваючи трох більшовиків і відступили. З нашої сторони був ранений к-р Деркач і трох стрільців.

Командира Левадного

Дня 2.10.45 р. кватирував відділ Левадного в числі 30 кінотчиків в с. Велика Клецька Корецького р-ну. О год. 16 розвідка донесла, що в напрамі на Людвиполь ідуть більшовики. В бою з більшовиками знищено 8 більшовиків і здобуто табор – 10 фір з військовим майном. Одного старшого лейтенанта забираємо живим. Наші втрати – один вбитий.

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 87а, арк. 61-65. Копія.[1]

1 Подібний текст під назвою "Звіт з боїв терену ПЗУЗ (Схід)": ДА СБ України, ф. 13, спр. 398, т. 1, арк. 107–111. Фотокопія.

№ 235
ПЕРЕЛІК ЗАГИБЛИХ ПРАЦІВНИКІВ ПІДПІЛЛЯ ТА КОМАНДИРІВ УПА ПІВНІЧНО-СХІДНОГО КРАЮ

1945 р.

ЛИСТА ВПАВШИХ
працівників орг[анізації] і к-рів УПА Північно-східного краю

1. Вершок – надр. провідник на Овруччині. Згинув в листопаді 1943 р.

2. Зенон[1] – заступник обл. пров. ОУН Житомирської області. Згинув в листопаді 1943 р., окружений нім. бандитами.

3. Незнаний (Шиндак Олекса) – надр. провідник ОУН Фастівщини, к-р відділу УПА, який діяв в тих теренах. Згинув в бою з бандою червоних партизан.

4. Орлюк[2] – краєвий реф. юнацтва ОУН на ПЗУЗ, шеф політичного штабу ВО "Тютюнник" (пропав безвісті в час переходу фронту на Бердичівщині).

5. Дорош[3] – член обл. проводу ОУН на ПнЗУЗ*, член проводу ВО "Тютюнник" (пропав безвісті в час переходу фронту на Бердичівщині).

6. Марко[4] – провідник ОУН міста Житомир, член обл. проводу Жит[омирської] обл. (пропав безвісті в час переходу [фронту] на Бердичівщині).

7. Сковорода – член ОУН, перс. старшина при штабі групи "Тютюнник". Впав в бою з бандами "спец. отрядов" НКВД 1944 [р.] в міс[яці] [квітні].

8. Зварич – родом з Попел[ьнянського] р-ну Жит[омирської] [обл.], член орг[анізації], надр. провідник Фастівщини, к-р відділу УПА. Згинув в бою з бандами черв[оних] сатрапів в Вишевичах Радом[ишльського] р-ну Жит[омирської] обл. в міс[яці] квітні.

9. Байда–Лисогір[5] – к-р загону, група "Тютюнник" УПА-Північ. Згинув в бою з бандами НКВД 1944 р. в міс[яці] квітні, в Жит[омирській] обл.

10. Ярий – к-р сотні групи "Тютюнник" УПА-Північ. Згинув в бою з бандами НКВД в Чоп[овицькому] р-ні Жит[омирської] обл.

11. Тятива – перс. старшина загону УПА групи "Тютюнник". Згинув в бою на Овруччині в міс[яці] травні [19]44 р.

12. Омелько–Стародуб – заст. реф. СБ при краєвому проводі ПнСУЗ*. Загинув в бою з бандами НКВД 1945 р. в міс[яці] лютому.

13. Несподіваний – к-т ВСБ при загоні УПА-Північ.

14. Хмара – політвиховник при штабі "ЗГ" "Схід" УПА-Північ, впав в бою з бандами НКВД в міс[яці] березні 1945 р.

15. Кора–Кузьма – член ОУН, к-р загону УПА-Північ, к-р рейдуючого загону по теренах Білорусії, обл[асний] пров. ОУН. Впав в бою з больш[евиками] дня 5.IV.45 на Володимиреччині Рів[енської] обл.

16. Юрко (Рибак) – командант запілля ВО "Заграва", один з найстарших провідників орг[анізації] на Волині. Згинув в бою з бандами НКВД 1944 р. м[ісяць] травень.

17. Ігор (Логі[нський] Богдан[6]) – окружний провідник ОУН на ПнСУЗ*.

18. Ярина (Демидович Надя[7]) – член окр. проводу ОУН, в лютому [19]45 р.

19. Матрос[8] – орг. реф. краєвого проводу ОУН ПнСУЗ*. Згинув 21 січня [19]45 р.

20. Карпо (Палій) – надр[айоновий] провідник Кореччини.

21. Терешко – реф. СБ надр[айонового] пров[оду] ОУН на Кореччині.

22. Ворон – перс. реф. і орг[анізаційний] реф[ерент] [краєвого] проводу.

---

* *Так у тексті.*

23. Карпо – член окр[ужного] [проводу] [ОУН] на Поліссі, 29.ІІ.45 р. в бою з б[андами] НКВД.

24. Степан – надр[айоновий] СБ Кор[ецького] надр.

25. Чубарик – реф. СБ Кор[ецького] надр.

26. Керч – госп[одарчий] реф.

27. Крилатий (Ворон) – надр[айоновий] пров. Сарн[енського] надр.

28. Антон – рай[оновий] реф. СБ Гощанського р-ну.

29. Пашко – рай[оновий] реф. СБ Кост[опільського] р-ну.

30. Варка – член ОУН.

31. Микола (Со[ки]ра) – надр[айоновий] пров. Костопільщини.

32. Криничний – політ[ичний] реф. округи.

33. Постолик – політ[ичний] реф. надрайону.

34. Марко – політ[ичний] реф. надрайону.

35. Омелько – орг. Руж*

[...] літом [19]4[5] р. } півд. сх.* Житомирщина

36. Іскра – згинув літом [19]4[3] р. } півд. сх.* Житомирщина

37. Микола Кр[авець] – } півд. сх.* Житомирщина

38. [...] Зварич [...]

Взято в мене при задержанні. Воробець

ДА СБ України (Тернопіль), спр. 31997, т. 1, арк. 188 (конверт), арк. 35-36. Оригінал. Рукопис.

1 Іван Савчук – "Зенон" (–1943)**. У 1943 р. – військовий реф., заступник пров. Житомирської обл.

2 Василь Куліш – "Орлик", "Орлюк" (1918–1944). У 1944 р. – краєвий реф. юнацтва ПЗУЗ, кер. політичного відділу ВО "Тютюнник".

3 Петро Кухарчук – "Дорош" (1898–1944). У 1944 р. – член проводу ОУН Житомирської обл. та керівництва ВО "Тютюнник".

4 Вячеслав [Загельський] – "Марко". У 1943 р. – провідник ОУН м. Житомир, реф. СБ проводу Житомирської обл., член проводу ВО "Тютюнник".

5 Василь Петренко – "Байда", "Лисогір". У 1944 р. – к-р відділу з'єднання "Хмельницький", заступ. по війську к-ра з'єднання "Базар".

6 Богдан Логінський – "Ігор" (–1944)**. У 1944 р. – пров. Сарненської округи.

7 Надія Демидович – "Ярина" (–1945)**. У 1944–1945 рр. – кер. жіночої референтури, реф. ЧХ, пров. Сарненської округи (1945).

8 Олександр Денищук – "Матвій", "Матрос", "Сава", "Свирид" (1918–1945). У 1944–1945 рр. – к-т Рівненського надр., запілля ВО "Богун", організаційний реф. північно-східної ГО НВРО, ПСК.

---

* *Так у тексті.*

** *Рік народження не устійнено.*

№ 236
ЗВІТ ПРО ОРГАНІЗАЦІЙНУ РОБОТУ КЕРІВНИЦТВА ПСК

20 жовтня 1946 р.

ЗВІТ
з організаційної роботи від 20.VIII по 20.X.46 р.

За звітний час проведено: 1) 11 інформативних відправ з кадрами і повстанцями; 2) 3 звітові відправи з активом; 3) 4 орг. політичні з осередком.

До 1) Обговорено слідуюче: наша боротьба у час найновішого періоду; ворожі методи у боротьбі з революційно-визвольним рухом українського народу, а зокрема з організацією і УПА; агентура і боротьба з нею; "опозиція", як провокація НКВД під маркою ОУН; наші завдання на сьогодні (загально); міжнародно-політична ситуація (загально).

До 2) Подавали звіт з праці від грудня 1945 р. до вересня 1946 р.: де і як перебували час анархії; з ким мали зв'язки; виховна робота над собою і окруженням; характеристика окруження – друзів; пропагандивно-масова робота; бойово-диверсійна робота; господарка.

До 3) Подано: а) Наші завдання на найближчий час (докладно); б) яким повинен бути член організації, провідник; в) ставлення роботи у нашому терені: орг. робота, виховна робота над собою і кадрами, пропагандивно-масова робота, боротьба з внутрішньою і цивільною агентурою та сексотством, господарка з літературою, фонд орг. і мат[еріяльної] господарки, приготування до зими, окремі завдання.

Дати відправ і присутність активу на них:

До 1) 20-21.VIII – 2; 22-23.VIII – 2; 25.VIII – 1; 6.IX – 1; 7-8.IX – 1; 11.IX – 1; 13.IX – 18; 15.IX – 1; 16.IX – 2; 23.IX – 17; 13.X – 30.

До 2) 10.IX – 1; 12.IX – 1; 12-13.X – 4 (з кожним зокрема).

До 3) 20-21.IX – І орг. осер. 2; 24.IX – ІІ орг. осер. з І орг. осер. 2 і 3; 7.X – ІІІ орг. осер. 3; 14.X – з активом Півночі 6.

Пропагандивно-масова робота

Переведено 2 гутірки з молоддю: 15.IX і 21.IX, присутніх 10. Перероблено листівки "Українська молодь", "Українці" та прочитано кілька поезій з "Днів боротьби".

Проведено 2 розмови з українцями зі СУЗ – учителька і 2 брати-демобілізовані. Тема: дійсний стан СРСР і його слабість; боротьба окупованих і поневолених народів; неминучість війни; праця учителя на сьогодні. Використовано кожну принагідну стрічу з переселенцями і народом для пропагандивно-виховних розмов.

Відсвятковано прилюдно "День зброї" у двох селах – Угольці і Завізів, р-н Гоща, при участі великого числа народу, священників і війська. Програма – реферат, слово, деклямації, пісні.

Переведено лозунгову акцію на "День зброї".

У справі роздору проведено вияснюючу пропагандивну роботу.

Дня 9.Х.1946 р. в с. Антонівці на Костопільщині а-був окружений на квартирі більшовиками-а к-р Сівач зі своїми 4-ма друзями з охорони – Сірко, Сусід, Чапай, Очерет. Вив'язався бій, в якому згинули: к-р Сівач і чотири друзів з його охорони.

На Кореччині у засідці ранено 2 друзів від к-ра Кнопки – Явір і Малий, яких забрали живими.

Слава Україні!

20.Х.1946 року

/–/ Ганка [...]*

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 75, арк. 98. Копія.

* *Ймовірний підпис закреслено.*

В поліський нетрях. Дереворит Н. Хасевича

№ 237-267
ЗВІТИ ПРО РЕЙДИ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ОКРЕМИХ ПОВСТАНСЬКИХ ПІДРОЗДІЛІВ

[Квітень] 1944 р. – 1945 р.

№ 237
ОПИС БОЙОВИХ ДІЙ ПІД СЕЛОМ БОРОВИМ

[Квітень] 1944 р.

ОПИС
бою під Боровим, р-н Рокитно

В день від 1-12.IV.44 ворог був розташований в терені Рокітно, Масевичи, Кісоричи, Дерть, Вири, Тинне, Князь-Село, Чабель, Камінне, Березно, Зносичи, Білашівка, Карпилівка, Борове, які мали за завдання блокаду лісу, унеможливити постачання відділів УПА харчами, та боротьба з ними.

Ворог провадив розвідку агентурну відділами від 30-60 осіб, та одночасово відділи рейдували по лісах в силі 50-200 чоловік, маючи за завдання нищити повстанчі відділи на місцях постою.

Переважно такі відділи відходили зі своїх місць розташовання вночі, відповідно маневруючи, щоб заховати в таємниці напрямок маршу. В лісі зупинялися в різних місцях, наслухуючи, і в цей спосіб виявляли місця постою відділів УПА. Користали також цим, що завдяки снігові [не] можна було порушувати, щоб не залишити по собі слідів.

В днях 12-13 і 14 стверджено, що ворог відтягнув свої сили в район сіл Борове та Карпилівка з Рокітного, Масевич, Кисорич, Дерті, Вирів, Тинного, Князь-Села, Чабля, Кам'яного, Березного, Зносич і Б[і]лашівки. Дня 13.IV стверджено, що ворог обсадив вузькоторову залізницю від Урочища, [Заголля] до річки Хвойниці на північ від Карпилівки.

Ворожі відділи складались з пограничних військ НКВС, внутрішніх військ. Відділи свіжо прибули з глибокого тила, тому і моральний стан у них був дуже добрий.

Вузькоторова залізниця була обсаджена кількістю 500-600 чоловік (приблизно). Наступали 900-1000. Ворог мав завдання

вибити групу з місця розташовання, нагнати на вузькоторову залізницю на застави та знищити.

В днях від 1-12.IV.44 курінь, в складі якого були сотні Чорноти, П'яного, Лиса, разом 320 людей, розташований був у Рочищах-Кут. 7 км на схід від місця розташовання куріня була розташована сотня Однорога (140 чоловік).

Дня 9.IV.44 у віддалі 4 км від куріня в напрямку села Ленчина стояв постоєм відділ Хмари–Пащенка (100 чол.) Ранком дня 14.IV.44 виявлено ворожі стежі в напрямі села Ленчина в 2 км від місця розташовання куріня. Курінь заняв становище в приготованих перед тим окопах. Одночасно повідомлено Однорога і Хмару–Пащенка. Зв'язок з сотнею Однорога був постійний перед тим тому, що в напрямку, де був розташований відділ Хмари–Пащенка, виявлено ворожу розвідку. Вислано чоту сотні П'яного (35 чол.) при трьох кулеметах, яка мала завдання розвідати про силу ворога, зв'язатися з Хмарою–Пащенком і повідомити про ворога. Через півгодини по відході чоти почулася стрілянина зо сторони, де був розташований відділ Хмари–Пащенка, яка продовжувалася рівно 20 хв.

Коли чота прибула на місце, було вже після бою. На місці постою знайшли сліди бою, 2 стрільці забитих з відділу Пащенка, 1 диску з набоями та стверджено, що ворог був у кількості 100 чол. при одному "Максимові" та гранатометах. Зв'язок з відділом Хмари–Пащенка нав'язано ввечері.

Ввечері поставлено змінити місце розташування куріня та сотні Однорога, знайти відповідне місце до оборони, тому, що рухливість куреня зв'язували табор хворих на тиф (33 чоловіка). До куріня приєднався відділ Хмари–Пащенка і боївка Ігора (40 чол.) і ранком 12.IV.44 перейшли в Урочище до Машиці, де розташувалися на горбах у віддалі 4 км на північ від Рудні Бобровської та 6 км на захід від с. Борового. В наступному порядку: сотня Однорога була розташована 500-600 м на північ від головних сил в напрямку Урочища Радзевичі. Курінь розташований вздовж горба, що тягнувся з заходу на схід так, що сотня Лиса мала можливість оборони зі сходу.

На південь від розташовання куріня розташовано відділ Хмари–Пащенка, у віддалі 500-600 м. Разом налічувало 650 чол., при 60 кулеметах і одному сотенному мінометі в днях 12,13 і 14.IV. Виявлено, що ворог відтягнув свої сили в район сіл: Боронне, Карпилівка, Чабель, Ленчин та обсаджує вузькоторову залізницю від Урочища Завалля до р. Хвойниця на північ від с. Карпилівка. Щоб уникнути накинутого ворогом бою, ранком 15.IV.44 поста-

новлено зліквідувати табор, передати його разом з хворими на тиф місцевому УЧХ, що мало наступити вечером цього дня.

15.IV.44 год. 11 ворог в силі куріня заатакував несподівано сотню Однорога зі заходу і півночі. Під час нападу к-р сотні Одноріг був відсутній, приймав участь в нараді к-рів. Ворог блискавичним ударом у кількості 1 сотні зняв заставу, ударивши в ліве крило і одноразово 2-ма сотнями повів наступ з півночі. Під кулеметним, крісовим і мінометним вогнем мусіла сотня вискакувати з балаганів і займати становища в окопах. Сотня під вогнем ворога зайняла становища і відбила наступ. В цьому часі виділені до 1 чоти сотні Чорноти і Пащенка під командою к-ра Вітра заатакували ворогові праве крило. Одночасно сотня Однорога своїм правим крилом, підсиленим боївкою Ігора, заатакувала ворогові його ліве крило, загрожуючи тим ворога. Ворог почав вицофуватися і одночасно обходити ліве крило Вітра своїми силами. Щоб уникнути окруження, Вітер відступив на вихідне становище, а сотня Однорога з боївкою Ігора відійшла на північ до місця розташовання головних сил, де залишені як резерва.

О 13 год. вечора повів [ворог] наступ на відтинок сотні Чорноти і Хмари–Пащенка з ходу комбінованим ударом-наступом з фронту і обхватом лівого крила підсиленими свіжими силами. Наступ ворога відбито вогнем і глубоким обхватом з тилу, з лівого крила (правого крила ворога), одночасним обходом лівого крила ворога сотнею Однорога. Цим осягнуто частинне розположення ворожих сил.

О год. 15 ворог знова повів наступ на відтинку сотень Хмари–Пащенка і П'яного з фронту і одночасово обходили ліве крило та кинули в тил кінноту (60 чол.) при двох "Максімах". Атакуючого ворога заатаковано сотнею Лиса з півдня, взад ворожої кінноти і праве крило наступаючого ворога. Цим ударом ворога відбито. Ворог почав хаотично відступати. Сотні Пащенка і П'яного перейшли в наступ і разом з сотнею Лиса погнали та розпорошили ворога. Бій зак[інчився] о год. 17.30.[44.]

Здобутого поля бою не можна було обсліджувати, бо наступала ніч. У год. 8-11 поховано забитих, відправлено хворих та ранених, зліквідовано табор, після чого група була виведена через села Ленчин, Рудня Ленчинська до михайлинського лісу. Наші втрати – 14 вбитих, в тому числі один к-р чоти Щука, а 28 ранених.

Втрати ворога понад 100 забитих, в цьому числі один полковник, 1 майор, 2 капітани, понад 10 лейтенантів та понад 200 чол. ранених. Решта війська зосталась розпорошена та повертала до своїх місць постою групами 3, 5, 7, 12 частинно без зброї.

Під час бою стверджено хибу, що ранених виводили з бою стрільці, які назад не повертали. Навіть були випадки, що ранених у руки, які могли йти самі, провадило 2-ох стрільців.

Активність та відвагу в бою виказали к-ри Одноріг, Вітер, Пащенко, Щука і Сагайдачний, стрілець Штахета, стр. Манджура.

На нараді к-рів 15.IV.44 обговорено положення групи в зв'язку з концентрацією ворожих сил та постановлено: [1)] зліквідувати табор і передати хворих місцевому УЧХ, 2) команду над цілістю перебрав к-р Кватиренко, як к-р найбільшого з'єднання, 3) на випадок бою керівництво цілістю приймає на себе к-р Кватиренко, а к-ри Лига і Польовий мають йому допомагати.

Боєм керував к-р Кватиренко при допомозі к-ра Лиги. К-р Польовий старав[...] не брати участі.

Моральний стан стрілецтва не був дуже добрий тому, що більшість стрільців з південних теренів не призвичаєна до лісу та болота, до того ще постачання було утруднене тим, що в селах стояли ворожі війська, які мали за завдання не допустити харчів до лісу. 2) Приходилося довозити харчі зі сіл, віддалених часом 20 і більше км. Найбільше дошкульним відчувався брак хліба, але і інших продуктів довозилося обмаль. Сотня Однорога їла вже купину. Останні дні, коли ворог обсадив вузькоторову залізницю, постачання ще більше було утруднене. Заносилося на те, що на Великдень ми не матимемо не тільки свяченого, а навіть і хліба.

Після бою ціла група була виведена до михайлівського лісу, куди прибуло в день 16.4.44 (перший день Великодня) харчування. І тут було зле, бо цілий день їли юшку без хліба, і тільки вночі довезено хліб і м'ясо зі села Віткович.

Не дивлячись на те, що люди були перемучені цілоденним боєм і нічним маршем при недостатньому харчуванні та настрій стрілецтва був надзвичайно піднесений. Стрілецтво збіралося в групи та з запалом оповідали про окремі епізоди, не звертаючи уваги на те, що були голодні. До піднесення настрою послужили також оповідання в с. Ленчині, через яке переходили вночі, про те як утікали червоні без зброї, без шинель, ховаючись навіть від селян.

Наслідки бою зробили повну зміну настрою серед населення: всі говорили тільки про те, як більшовики втікали, вивозили та ховали забитих і як возили ранених потягами вузькоторовою залізницею до м. Рокітно. Чим далі, ці оповідання приймали форму легенди.

Наслідки бою відбилися на настрою червоних бійців уємно. Моральний стан був підірваний. Червоні бійці почали боятися кожного куща, а до лісу виходили на акцію 2-3 сотень. Червоні бійці казали: "Говорили, що їх мало, а оказалося, що бандитів повний ліс і з-за кожного корча стріляють". Про моральний стан ворога після бою може бути показником [випадок], який стався на другий день (16.IV.44) на полі бою, коли прибули червоні на поле бою в кількості 700-800 чол., зловили 3-ох боєвиків Ленчинської боївки СБ, які підбирали зброю. В цей час десь затарахкотів дятель в дерево. Бійці приняли це за стріл з фінки. Розпочали хаотичну стрілянину та почали розбігатись в різні сторони, з цього скористали бойовики і втікли.

Після бою розпорошені червоні бійці групами тягнулися до місця розташовань перед концентрацією, а багато було таких, що скористали з цього випадку та здезертирували. Головна частина ворога відійшла до с. Карпилівки.

Удар по ворогові був настільки сильний, що ворог після цього почав виходити на акції до ліса більшими частинами, а на місцях розташовань трималися більших скупчень. В часі бою ворог стосував комбінативний наступ. Одночасно наступаючи з фронту, обхвачуючи крила та стосуючи удар в тил, або клин з переду, обхват з крила та обход у тил.

Дня 16.IV.44 пророблено критичну обробку бою зі всіма к-рами групи. Зі стрільцями не пророблялося.

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 66, арк. 22 а-24. Копія.

№ 238
ЗВІТ ПРО ДІЇ ЗАГОНУ "Н. 37"

29 червня 1944 р.

ЗВІТ
з дій загону "Н. 37"

Загін "Н. 37" вийшов дня 2.3.44 з с. Дерть в напрямку с. Каменка, р-н Олевськ. Загін складався а людей "ВН"*, підвод "П" і верхових коней "О".

С[ело] Каменка лежить від б[увшої] польсько-совітської гра-

** Тут і далі закодовані цифри.*

ниці 8 км. В цьому селі взяли теренового і подались далі в напрямку с. Лопатичи, щоб переправитись через річку в с. Л. В селі потрібно було заждати, тому що було до сотні червоних. Через річку переходили льодом, що де-не-де не розмерз. З с. Лопатичи при помочі теренових перейшли на південний схід до с. Кишинь того ж р-ну.

Село приймало нас різно. Одні брали нас за червоноармійців, вертаючих з фронту, або за червоних партизан, котрі втікають додому, а деякі вгадують хто ми такі і тоді щойно вив'язувалась щира розмова та нарікання на порядки, які принесла совєтська власть. Від цих селян ми довідались про розміщення червоних партизан і про сітку НКВД. За с. Кішинь був перший постій на СУЗ. Постій в лісі без ніяких особливих випадків. З цього місця вийшов загін дальше в дорогу майже в напрямку півдня через с. .... і Жубровичі. Цілу ніч здержував похід сніг з дощем, який не переставав аж до обіда. В с. Жубровичі зайшов цікавий випадок. Коли зайшли в хату взяти теренового провожатого, то баба плачучи каже, що в неї нема чоловіка і що в цьому селі взагалі нема мужчин. Коли один з повстанців заглянув в бочку, що стояла в кутку накрита рядном, там сидів мужчина. На запитання, чого він заховався, то він сказав, що боїться НКВД, котре день перед тим било людей в цьому селі.

Другий постій за кордоном Жубровичі. Постій поганий. До обіда не переставав падати дощ з снігом. Після обіда вдалось нам пересуватись. В год. 3 розвідка в числі 8 чоловік з залоги червоних натрапила на місце постою. Огню не відкривали, а розійшлись кожен в свою дорогу. Не довіряючи червоним, загін скоро подався до с. Миколаєвичі на південь, потім круто звернули на північ, минаючи с. Миколаєвичі, і подалися далі на північ в ліс. В лісі цьому перебували 2 дні. Потім відділ просувався на захід від с. Колуки, через Кожину Горку, Охотовку, р-н Лучини до шляху на Коростень–Зв'ягель на висоті с. Бондарівка. Тут козаків "З" висланих в розвідку не вертаються. Якогось заперечення тут не було, лише страх перед майбутнім і зневіра в власні сили були причиною дезерції.

Цеї самої ночі вже дальше в дорогу не йдемо, а завертаємо під село Охотівку. Тут днюємо і на слідуючу ніч, щасливо минаючи села проходимо шлях і залізницю, і через с. Ушиця, хутір Рафалівка продираємось дальше на схід. Річку уже перейшли по півспаленому мосту у хуторі Рафалівка. Фірманку залишили при переході залізниці, а все, що було на фірманці, нав'ючили на коні. 2 дні перебували у .... лісі. Відси перейшли на північ від

с. Лісова ...., с. Іванівка (р-н Коростень). Через шосе і залізницю Коростень–Житомир і через поля навпростець дійшли до с. Ковалі. В с. Іванівка стрінулись з червоноармійцями. Одначе вони не розібрали хто ми є і спокійно розійшлися. Між селами Ковалі і Староби переправились кіньми через ріку Іршу і так опинились в шершнівських лісах.

Цілу дорогу, аж дотепер, харчі мали зі собою. Головне пшоно та м'ясо, хліб хіба діставали принагідно, хто їздив в розвідку. Зараз харчі треба було діставати на місцях. Головним продуктом був хліб, молоко, картопля. Кожного разу, коли не доставало харчів, 2-3 повстанців з роя йшло в село і діставали в поодиноких людей належні харчі. Цей спосіб був невигідний. Населення дістало строгий наказ не відкривати і нічого не дати. В додатку сільський актив і "стрибки" старались кожен раз перешкодити, а то й робили засідки. В с. Шершні трапився при організованні харчів такий випадок: двох стрільців (Голуб, Галуза), йдучи в розвідку, попались на засідку. В результаті Голуб втік, а Галуза ранений в праве плече, успів відбігти і заховатись в кущах, так що в руки не попався ніхто.

Дня 18.3 починає падати сніг з дощем, що затруднює всякі дії. Після снігу починаються невеликі морози. Це погано впливає на наші рухи. Найменше пересунення оставляє за собою сліди і наслідки. На наслідки не прийшлось довго ждати.

21.3 в год. 2-ій пополудні на наші становища в лісі під с. Мелені, р-н Чоповичі намагалися наскочити НКВД-исти з місцевим активом. Ми прийняли бій. Бій тривав 40 хвилин, в результаті: червоних розігнали зівсім, вбитих по стороні червоних було 12 і багато ранених, про що свідчила велика кількість червоних плям на снігу. Наші втрати – вбитих "0" (стрілець Голуб ранений в живіт, сам дострілився, походив з Сумської обл. і чотовий Чуприна з Полтавської обл.).

Від полоненого, який попався в наші руки, довідались, що їх було 120 чол., в тому числі 60 НКВД-истів, решта мобілізовані дядьки та актив. Дядькам пояснювали, що ми є німецький десант. Видали по 20 набоїв і погнали на ліс, говорючи, що нас є 65 чоловік (нас було чоловік "ЛН") і що без стрілу нас візьмуть в полон. Між вбитими були селяни, робітники, вчителі. В них понаходили шнурки, як ланцюги для в'язання рук. Підбираємо здобичу (11 крісів, одна фінка), хоронимо вбитих і подаємось дальше, а відтак, оминаючи села Устинівка, Рубанка, Буда Ободінська, Горінь, Зібен, В. Ворсова, Моделівка, Вишевичі, човнами переправляємось через ріку Тетерів в київські ліса.

В с. Рудня Ворсовська, р-н Малин трапилось таке: коли наші стрільці підходили до лікаря, б[увшого] партизана, щоб забрати деякі медикаменти, нараз по них з сусідньої хати відкрили крісовий огонь. Виявилось, що це була хата голови колгоспу, де зібрався актив села. Коли наші відкрили огонь, важко ранили самого голову, а решта втекла. У нас жертв не було.

Переправившись через річку Тетерів першого дня ми зустрілись з ком[уністичним] активом і НКВД. Не знаючи їх сил і сильно стомлені дорогою рішили відступити. При відступі вони відкрили огонь, причому ми стратили крісів "ОН", літературу, циклостиль, фірманку і 2 пари коней. Причиною тих втрат була полохливість коней, які при перших стрілах почали втікати і котрих неможливо було вдержати. В людях втрат не було. Походивши до вечора, червоні нас залишили в спокою. Хоч їсти не було що, вечором вирушаємо дальше, з думкою дістати харчів і відійти дальше на північ на залізну дорогу. Харчі дістали в с. Б. Криниця.

Теренового не хочемо брати, щоб не зрадити свого маршруту, бо думаємо зашитись десь в лісі і ждати аж потемніє. Одначе почав падати сніг і знову залишився новий слід. Ранком подаємось дальше, прямуючи на північ. Збившись з дороги, виходимо біля с. Кодра, минаємо його і попадаємо в те саме місце, звідки вечором вийшли. Рішили тут задержатись. Місце – це глибокий яр в лісі. Кругом його прокопані окопи, в середині землянки, так що добре місце оборони. Не вспівши зварити сніданку, наша застава відкрила огонь.

Хлопці кинулись до зброї, розсипались і всею силою на червоних, котрі вспіли підійти до наших становищ. Червоних розігнано, 1 вбито і 4 взято в полон.

З зізнань полонених дізнались, що це голова с/ради с. Б. Криниця змобілізував селян, "стрибків" і, потішаючи що нас мало, як тільки ми їх побачимо, то будемо втікати. Полонених дядьків відпускаємо, роз'яснивши їм ціль нашої боротьби. Селяни раді, оправдуються, якщо вони не приймуть участі в акціях то їх самих будуть нищити.

Вечором направляємось далі і встрічаємось з людьми Лисогора і Ярого. Виходить, що вони стоять там, звідки ми вийшли. Дістаємо харчі і вертаємо на те саме місце. Тут зустрічаємось з к-рами Лисогором та Ярим і обговорюємо план дальших дій. Рішаємо не розлучатись, доки не розтане сніг. Вечором ділимось на 3 групи і в різних напрямках ідемо за харчами. К-р Лисогір іде в с. Кримок, Ярий в Білку, а Ворон в Б. Криницю. Харчів дістає тільки Ярий, а решту обстрілюють застави і вони змушені

вертати назад. Ранком оглядаємо окопи і на всякий случай розділюємо становища. Ройові і чотові оглядають свої місця.

На червоних не довелось довго ждати. В год. 11 наша застава відкрила огонь. Показалось, що червоні в силі 20 чол. посувались розстрільною під наші становища. Коли наші відкрили огонь, більшовики стали втікати, хотячи нас рушити з окопів. Одначе хлопці не кидали окопів. Зав'язався довгий, затяжний бій. Більшовики кинули біля 500 кращих НКВД-истів і більшість з них озброєних в "снайпери". Бій тривав від 11 год. ранку до 8 год. вечора. Червоні чотири рази йшли в атаку і чотири рази відступали, лишаючи на полі бою вбитих і ранених. Був сніг і мороз, хлопці по черзі ходили до огню грітись і дещо перекусить. Червоні відступили, залишивши на полі бою 20 вбитих і ранених 30 чол. Наші втрати: вбитих "0", ранених "П". Це було дня 29 березня 1944.

Далі, щоб виминути погоню, переходили в Бородянський р-н. Тут організуємо харчі і подаємось під залізницю. Залізниці цеї ночі не вспіваємо перейти. Вдень починає падати сніг. Вечором висилаємо на робочий посьолок за картоплею, люди наскакують на засідку. Один вертається ранений в ногу, решта приходить аж ранком. Це задержує наш похід. Їсти нема що. Трапляється випадок збожевоління від холоду і голоду. Помимо всього пересуваємось в друге місце. Залізницю знов не вспіваємо перейти. Сніг все-таки далі падає. День проходить без особливих випадків. 2-ох стрільців збожеволіло і вмирають зі зимна.

Червоні весь час слідять наші рухи. Ми ставимо собі завдання за всяку ціну пробратись в іванківський ліс. Одначе не вдається. Коли підійшли до залізниці, червоні відкрили огонь з бронепоїзда, котрий заздалегідь уже підійшов. Ми розсипались по лісі. Через деякий час збираємось. Жертв не було, тільки сотенний Ворон згубився. Це було під станцією Спартак, р-н Іванків. Снігу впало по пояс. Харчів нема. Скрізь по селах застави. Рішаємось перебратись на лівий берег Тетерева, перейти залізничну лінію, а там знову пробратись в іванківські ліси.

Весь час за нами ходить НКВД. Декілька раз відбиваємо і це частинно задержує погоню. По дорозі гине ще стрільців "Л" від перевтоми та голоду. На ранок добиваємось до с. Мигалки, р-н Радомишль з надією дістати харчі і переправитись через річку. Це не вдається, тому що в селі стоїть застава НКВД і пости на річці. Без нічого вертаємось в ліс. Розділяємось на 3 групи і в різних напрямках робимо сліди. НКВД вспіли нас нагнати і відкрили огонь. Бою не приймаємо, лише скоро йдемо в ліс. Це хвилево задержує червоних і розгублює. До обіда падає сніг, а після обіда

випогоджується. Ми знову сходимось. Рішаємо відпочити і погрітись, а коли наскочать червоні, прийняти бій.

Довго не довелось відпочивати. Скоро червоні, йдучи по наших слідах, найшли на наш постій. Почався бій. Ми зайняли оборону в формі трикутника. Праве крило – бунчужний Залізняк, ліве – Ярий, зад охороняв Лисогір. Червоні натискають на к-ра Ярого. Ярий скоро зістає ранений і декілька стрільців вбитими, але не відступають. Червоні весь час атакують. Наші атаки разв-раз відбивають. Кулемети переходять з рук в руки, бо кулеметчики гинуть, або ранені. Лисогір має наказ іти на допомогу Ярому. Лисогір бере рій стрільців і йде на допомогу Ярому. Але дістає рану в груди, розриває себе гранатою.

Бій тривав, хоч жертви були великі. Пізно вечором, в год. 7-ій, наказ відступати. Червоні також розгубились і, розсипавшись, залишають поле бою. Полонені визнають, що їх є дуже багато і щораз підсовують нові сили. Справді, по лініях стоять патрулі. Збираємо всіх людей і направляємось в с. Б. Криниця, де є переправи човнами. Втрати червоних невідомі. Наші втрати: вбитих “ОН”, ранених “ОН”. Точно оцінити не можна тому, що багато східняків Житомирської обл. не прийшли, а подались додому.

На ранок добились до села, як знову застава червоних відкрила огонь з мінометів, кулеметів. Нам знова переправа не вдалась. Розсипаємось знова на 5 груп і робимо багато слідів в різні напрямки. В деякий час чути стріли по лісі, але знова все стихає. Місце збірки назначено проти села Межирічка. Надвечір сходиться тут чоловік до “ЛН”. Річка частинно замерзла. Це використовуємо. Накладаємо ще на верх дерева і переходимо річку. Заходимо в село Межирічка, щоб дістати харчів, але тут застава знова нас обстрілює. Ми ледви взявши бохонець хліба завертаємо. Від Межирічки подаємось прямо на захід.

З повстанці з ройовим Богуном остаються ждати решту людей, котрі задержалися на другому березі річки. На ранок добиваємось під с. Королівка р-н, Малин. Тут робимо постій. Вечором в селі дістаємо харчі і подаємось далі.

Через пос. Шевченка, пос. ...., Горинь, Буду, Берківку і Устимівку. Під Устимівкою більшовики розстрільною перетинають ліс і начинають нас прислідувати. Від перших стрілів ще зістають ранених “Т” повстанців, кидаємось скоро відступати, але сніг не дає. Червоні готовим слідом наступають нам на п’яти.

Розділюємось на дві групи. К-р Ярий з собою бере повстанців “ПО”. Зі мною зістається повстанців “З”. Розходимось в різних напрямках. Деякий час червоних не бачимо, але згодом

притискають нас до річки Тростяниця. Річка набрала багато води, бо сніг почав топитися. Пробуємо вплав перейти річку, але не вдається. Сильно обмочуємось і звертаємо назад до ліса. Тут далі починають прислідувати нас червоні, віддаль всього 20-30 м. Скоро повстанцям диктую на захід дорогу, а сам, виснажений з рани і холоду відбігаю 10 м в сторону.

Хлопці мене лишають і біжать вперід. Що далі сталось не відомо, тільки через деякий час чути було кулеметні та поодинокі крісові стріли. Опісля розказували люди, що червоні хвалились що вбили "ПЛ" і взяли в полон "І". В цій погоні згинув к-р Ярий, де опісля, проходячи лісом, Ворон знайшов його тіло. Поцілений розривною кулею в голову (напевно при помочі "снайпера", бо більшовики проти нас вживали все "снайпери"). Що далі діялось мені не відомо.

Слід згадати про долю Сергія. Розказував к-р Ярий, коли переходили річку Тетерів, за ними кинулись НКВД-исти і актив с. Рачи, Вишевіч і м. Радомишль. До сутички дійшло на правому березі річки. Після першого удару більшовики кинулись панічно втікати. К-р Сергій біг м[етрів] 50 впереді від відділу і стріляв по більшовиках. В цей час дістав рану в живіт і відразу помер.

Загальні дані про стан під сов. властю і адміністрації.

Адміністрація – це переважно партизани, головно по селах, або ці, що евакуювались в 1941 р. з більшовиками. Всі на службі в НКВД. Устрій такий, як був колись. Насильне організування колгоспів та насильний збір коштів на будову танків, насильна продаж "лишків" хліба для держави, м'ясопоставка, молокопоставка, шкільництво занедбано. По селах організували "істребітельні отряди" із активу та молоді 1926-28 рр., котрі носять зброю і мають завдання боротись з дезертирами та бандитизмом і вірно виконувати накази сов. власті. Церква на папері, про неї ніхто не дбає.

Населення до всього відноситься пасивно (колгоспи, поставки). Всі мужчини мобілізовані на фронт. Хто остався – це НКВД, або дуже старі. Всіх тих, що мали зв'язь з німцями, строго переслідують і засуджують на висилку. В колгоспах тяглової сили нема. Землю обробляють лопатами та коровами. Хліба є ще багато, тільки заховано.

В кожному селі є багато вбитих на фронтах, вертаються тільки тяжко ранені. Стрічаються випадки дезерції, але НКВД скоро виловлює. Дезертирів відсилають в штрафні роти, або на засланя.

Відношення до нас.

В тих околицях, де наші відділи бували за німців, приймають радо, в інших околицях приймають, як німецьких диверсантів. Вірять НКВД. Одначе скоро переконуються і не вірять пропаганді НКВД. Ставляться прихильніше. Назагал відносяться прихильно. Вже надокучила війна і хотять спокою, який він не був би. Сильна сітка НКВД паралізує найменшу прихильність до нас. Віри в побіду сов. власті немає, але що буде, самі не знають. Прийде "хтось" визволить. Є настрої пронімецькі, головно в степових теренах.

Слава Україні!

Подано 29.6.44

/–/ Онищенко

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 39, арк. 15-19. Копія.

№ 239
ЗВІТ З'ЄДНАННЯ "ДОРОШ" ПРО ЗАХОПЛЕННЯ ДВОХ РАДІОСТАНЦІЙ

29 червня 1944 р.

УПА
Група "Хвильовий"
З'єднання "Дорош"

Командирові групи

Звіт про здобуття двох радіонадавчо-відборчих апаратів.

1. В Князь Село, р-н Березне знаходився пункт ВНОС, який охороняло 9 більшовиків і 2 жінки. Дня 20.6.44 ст. десятник Гонта дістав наказ від к-ра загону Пащенка зліквідувати цей пункт і здобути радіо. Ст. десятник Гонта бере зі собою один рій людей, іде туди, де в год. 21.00 починає наступ.

На варті коло приміщення пункту ВНОС стояла одна жінка. Завваживши наших, хотіла спинити їх, але коли наші йшли далі до хати, віддала один вистріл з кріса і втікла в хату. Ст. десятник підскочив під хату і запропонував більшовикам здатися. Одначе вони почали відстрілюватися. Тоді Гонта визвав цивільних, щоб виходили з хати, цивільні вийшли. Наш кулемет почав обстрілювати хату і зразу вбито старшого сержанта. Ст. десятник Гонта підсунувся під вікно і кинув дві гранати в хату, які вигнали дві більшовички з хати, тоді кинув ще одну гранату між них, яка їх побила.

В хаті більш ніхто не відстрілювався, бо, як виявилося, більше більшовиків не було, бо виїхали до Березного.

Здобуто радіоапарат зі всіми приборами, а також захоплено деякі документи. Зі зброї здобуто 1 фінку і 2 кріси. Власних втрат не було.

2. В с. Віри, [р-н] Клесів знаходився також пункт ВНОС, охороняло його 20 чоловік, з того 8 жінок.

Дня 29.7.44 к-р Пащенко дістав від мене завдання знищити пункт ВНОС і здобути радіоапарат. В год. 22.00 почався наступ. Коло приміщення більшовики окопалися так, що до них тяжко було підлізти. Тоді два стрільці Зимовик і Писаренко підсунулись під окопи і засипали їх гранатами, причому вбили старшого лейтенанта. Більшовики кинулись в паніку і почали втікати.

Здобуто радіоапарат, без побічних приборів, тому, що не було часу їх забрати, бо у віддалі 3-ох км стояв один батальйон більшовиків, які рушили на поміч пунктові ВНОС.

Загально втрати ворогів: 11 осіб вбитими, решта втікло. Власні втрати: три вбитих – Мороз, Букет, Ялівець. Здобуто: 3 фінки, 9 крісів.

Слава Україні! – Героям Слава!

Постій, дня 29.6.44

К-р з'єднання /–/ Стальний

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 62, арк. 32. Копія.

№ 240
ВІЙСЬКОВИЙ ЗВІТ ПРО РЕЙД З'ЄДНАННЯ "ПЕТЛЮРА"

1 липня 1944 р.

УПА "Північ" Постій, 1 липня 1944
Група "Тютюнник"

Військовий звіт з рейду з'єднання "Петлюра"
від дня 4.5 по 12.5.1944 р.

Дня 4.5.44 вирушив відділ в призначений терен з с. Дерті Рокітнянського р-ну в силі чоловік "ОПО"*. Того ж дня перейшов

* *Тут і далі закодовані цифри.*

відділ залізницю Рокітно–Олевськ. Плановано було пройти законспіровано аж в призначений терен та з браку потрібної кількості харчів це не вдалося. При організації теренового в с. Михайлівка Олевського р-ну, відділ розконспірувався, перемашеровуючи через село ніччю.

День 6.5 простояв відділ в лісі поміж селами Собичинська Рудня а Юрово. День пройшов спокійно. Того ж дня ніччю переправились через річку Уборть в с. Юрово. Дня 7.5 машерували трохи днем і в селах Юстинбурзі і Замисловській Рудні перший раз організували харчі.

В Юстинбурзі наскочила на нас ворожа розвідка – 15 чоловік. Ворожу розвідку прогнали без страт для неї, в нас один легко ранений. Також в Замисловській Рудні виполохали хлопці делегата з району, що переводив сход в тому селі. Делегатові вдалося втекти в ліс. Він був озброєний в кріс. Слідуючий день, 8.5 пройшов спокійно, в цей день з 8 на 9 перемашеровував відділ в т. зв. усовські ліси. По дорозі до Усова довідались в теренового дядька, що в Усові поміщається пункт ВНОС-у з обслугою 4-ох жінок. Вислали туди рій стрільців, котрі незабаром повернулись. Зліквідували пункт ВНОС-у (без стрілу), забрали 4 кріси, телефонний апарат, арештували одну жінку (решта не були присутні) і двох підозрілих мужчин.

Досвітком, дня 9.5 заквартирувався відділ на постій в лісі поміж селами Усово, Кулики і Листвин. Аж перший більший ліс, що по дорозі стрінули, в призначеному терені (Словечанщина, Овруччина). Тут думали знайти захист і дати вояцтву відпочинок по кількоденнім марші. Відділ був перевтомлений. К-р з'єднання Стальний був легко хворий і обов'язок к-ра здав на свого заступника, к-ра Чуйкевича. В ранніх годинах відділ в більшості спав. Кухарі варили снідання. Біля год. 9-ої ранку, зовсім близько розташованого відділу, впали стріли – без попередження стійкових. Заки відділ приготовився зайняти становища, ворог був вже зовсім близько. Частина відділу хвилево завагалась, але гостра команда і бойова постава к-ра Стального привела всіх до рівноваги.

Перший прийняв ворожий удар на себе к-р Чайченко. З малою горсткою людей здержав загальний і зухвалий ворожий наступ, зваливши з ніг першу ворожу лаву. За цей час була змога решті відділу розгорнутись і піти в наступ. Ворог не видержав нашого напору і вкоротці почав в безладді, панічно втікати, залишаючи на побоєвищі вбитих, ранених і зброю. Кидали зброю з рук і втікали. В дальшім переслідуванні ворога наші відділи розпорошили ворога зовсім. В наші руки попалась багата здобича.

Зброя (12 фінок, кріси, пістолі, гранати), одяг, медикаменти. Також солідний пайок американської ковбаси і сала. Зате втратили під час бою власної худоби 4 штуки і 5 коней.

Бій тривав 45 хв. В результаті бою власних втрат було вбитих "[3]" і ранених "3", в тім тяжко ранених "Л", між ними к-р сотні Чайченко, ранений в обоє очей. Ворожі втрати начислено около 25 штук вбитими і раненими. Між раненими були також українці – один українець з Полтавщини говорив, що бійцям казали на нас, що це німецький десант. За більшовицькими даними, більшовики втратили в тому бою 24 вбитих, в тім 9 к-рів і 15 бійців. Між к-рами 1 капітан, заступник к-ра полка, 1 ст. лейтенант, лейтенант, нищі підстаршини. Командувачем більшовицьким в бою був к-р 157 полка військ НКВД охорони Білоруського фронту підполковник Хрустальов. Йому забили хлопці кобилу, а він сам рятувався втечею. Ворог нападав силою 70 чол.

Під час бою в нашому таборі була присутня арештована в Усові з ВНОС-у саратовськая девушка. Цікавий тип – багато нарікала на совєтську владу, на Сталіна і казала: "Бийте НКВД-истів, нехай не лізуть". З її постави було видно, що коли б були заставили її стріляти, то вона також стріляла б. Того дня ми її відпустили, дали літератури до руских – пізніше довідались, що НКВД-исти арештували цю дівчину і розстріляли.

Бій 9.5 був нашою повною перемогою над ворогом і приніс нам моральне вдоволення. На признання в цьому бою заслуговують беззастережно к-ри, к-р з'єднання Стальний, к-р політвиховний групи Степанченко і к-р сотні Чайченко. Бій цей був би приніс для нас ще кращі успіхи, коли б була працювала краще наша розвідка, також обезпечення не дописало – нашу заставу ворог обійшов.

В дальшому марші дуже обтяжували відділ ранені – майже всіх треба було нести на носилках. Щоб розв'язати справу, рішили залишити ранених з малою охороною (відділ Петрика, чоловік "01") в тому ж таки лісі, де відбувся бій. (Всі ранені виховались, а опісля перевезено всіх на Захід – по дорозі двох ранених поперло).

День 10.5 перейшов спокійно. Вечером того дня розбили пункт ВНОС-у в с. Дубова Рудня. Здобули пару крісів, забили одну дівчину і голову колгоспу, що пробували відбиватись. Одну жінку з ВНОС-у арештували. Ніччю подалися дальше на схід. День одинадцятого простояли спокійно. Над вечером дізнались від зловленого дядька про те, що більшовики організували проти нас велику акцію. За словами дядька, в с. Дубова Рудня

пішло 600 більшовиків з тяжкою піхотною зброєю. Також наїхало багато більшовиків в села Бозничі і Лученки. Ми опинились в середині. Щоб уникнути акції, рішили зробити маневр на захід. Під закриттям ночі перемашерували в напрямку с. Селозівка до річки Болотниця. Рейд організовано в той спосіб, що, рейдуючи в напрямку схід на північ від Словеча–Овруч, мали залишати за собою в наперід намічених теренах невеликі відділи (чол. "ОН") до праці, організувати зв'язок поміж окремими відділами. Та з огляду на більшовицьку акцію, виказалось непрактичним продовжувати марш цілим відділом.

Дня 12.5 рішились розділити на окремі групи, і кожна з груп мала самостійно пробиратись в свій терен. Ще перше залишився в свому терені к-р Петрик з раненими. Тут в призначеному терені залишився к-р Сівач. К-ри Стальний і Тятива разом подались за річку Славечну. К-ри Степанченко і Чуйкевич пішли північним шляхом через Білорусь, за залізницю Овруч–Мозир. Чайченка відділ був розформований, бо в бою 9.5 поніс втрати вбитими і раненими. К-ри Ванька і Сорока пішли південним шляхом в терен Північної Київщини, в райони Іванків –Димер.

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 66, арк. 166. Копія.

№ 241
ЗВІТ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ З'ЄДНАННЯ "ПЕТЛЮРА"

13 серпня 1944 р.

УПА
Група "Тютюнника"
З'єднання "Петлюра"

ЗВІТ

12.5.44 розійшлася група в свої призначені терени біля с. Дубової Рудні. Були в плані пройти цілим з'єднанням призначені терени і по дорозі залишати "двадцятки" в призначених їм теренах. Цього не виконано з огляду на те, що нам, як цілости, дальша дорога була загороджена більшовиками. Тому я був змушений відразу відпустити к-рів зі своїми "двадцятками" в терени їм призначені.

Я ж зі своєю охороною та "двадцяткою" к-ра Пилипенка подався на с. Селизівку. Звідти я пішов на північ і північною

стороною на схід. По дорозі в с. Запісочному 15.5.44 знищено НКВД-иста, ранено уповноваженого районового для розбудови колгоспів та спіймано голову сільради, який підписав зобов'язання співпрацювати з УПА, здобуто одну фінку без власних втрат.

В дальшій дорозі на схід в с. Середня Рудня відбувся бій, в котрому з нашої сторони 1 легко ранений, а з їх сторони втрати невідомі. Звідти я пішов на південь і біля с. Теклівка 17.5.44 сціткався з червоними, була перестрілка, втрат жодних. Того самого дня Пилипенка вислав на північ на мертвий зв'язок. Опісля я довідався, що Пилипенко наскочив на засідку, де він був вбитий, а група пішла на Захід.

Я вертався на зв'язок і хотів побачитись з к-ром Мозером. Прибувши туди довідався, що к-р Мозер відійшов з раненими на Захід. Коли довідався про те, то рішив піти в терен Чуйкевича. По дорозі біля хут. Островів наткнувся на засідку, в котрій убито 2-ох більшовиків без власних втрат. Це було 20.5.44.

По дорозі в с. Козли звів бій з більшовиками, де загинув один мій козак. В дальшій дорозі біля с. Казимирівка була перестрілка з більшовиками, де обійшлось без жодних втрат.

27.5.44 перейшов залізничну лінію Овруч–Мозир. 28.5.44 була сутичка біля с. Стежки, де вбито 3 більшовики без власних втрат.

29.5.44 ввечері наткнувся [...] три рази на більшовицьку засідку коло с. [Ж]ров, але вийшов без втрат. 30.5 була сутичка біля с. Подчаше, де вийшов без власних втрат.

31.5.44 в лісі с. Бук наткнувся на більшовиків, звідки після перестрілки я втік.

1.6.44 в околиці нашого мертвого пункту зв'язку на білоруських теренах спіткався три рази з більшовиками. В сутичках мали більшовики втрати, які не відомо. Все ж таки прибув на пункт зв'язку. Пункта зв'язку не було зроблено де ми раніше умовилися. З огляду на те я допускав, що їх в тому терені немає.

Я обробив пункт зв'язку і рішив іти на другий пункт зв'язку. По дорозі біля с. Нижні Мальці наткнувся на червоних. Зав'язався бій і ми відступили без власних втрат. По дорозі до залізниці біля с. Виступовичі наткнувся на червоних, обстріляно їх і вони втікли.

3.6 перейшов залізничну лінію. 4.6. біля с. Липинки наткнувся на червоних, обстріляв їх і відійшов. Дальше прямував на пункт зв'язку, на котрому мав зустрітися з Орлом, або Чуйкевичем, але від них почти, ані їх зв'язку не було.

Дальше прямував на зв'язок Пилипенка. По дорозі біля с. Ясинець наткнувся на більшовицьку засідку, де згинув чотовий

Вовк і один козак, а ройовий Пиріг відбився і не долучив, сам походив зі сходу. З більшовицької сторони було 5 вбитих. На пункті зв'язку Пилипенка не було, ані почти, ані його.

9.6.44 наткнувся на більшовиків біля с. Теклівки, де після недовгої перестрілки ми відійшли дальше. Я йшов на зв'язок Сівача, на котрому була почта до мене, що він відійшов на північні терени і мав повернутись після 10.6. Я був 13.6, його не було. Не знаючи про долю ані одної групи і бачучи скупчення ворожих сил, я рівно ж рішив піти на Захід повідомити, щоб не направляли дальше відділів. По зв'язках передав, що я відходжу на Захід. Їм не міг дати зарядження, бо про їх долю нічого не знав.

Дорога була щаслива аж до с. Дерті. До с. Дерті прибув 19.6. 20.6 був окружений 3-ма сотнями більшовиків, де був змушений прориватись. Під час окруження і прориву згинув бунчужний Гармашенко і один козак, двох було легко ранених. В с. Дерті довідався від місцевої сітки, що майже всі мої групи є розбиті, окрім Сівача, і їх рештки знаходяться на Заході. Аж до сьогоднішнього дня я знаходжусь в тому терені. Ні один к-р групи, йдучи через зв'язки, не лишає грипса, що відходить на Захід. З огляду на конспірацію не зазначую, де находяться пункти зв'язку.

Постій, дня 13.8.44 р.

К-р з'єднання /–/ Стальний

ДА СБ України ф.13, спр.376, т.62, арк 44. Копія.

№ 242
ЗВІТ ПРО БІЙ З'ЄДНАННЯ "ДОРОШ"

28 серпня 1944 р.

УПА
Група "Хвильовий"
З'єднання "Дорош"

ЗВІТ
з бою 15.7.1944 р.

Прибувши зі Сходу 25.6.44, я зі своєю охороною долучив до к-ра Бористена. Ми знаходились в Прислучинських теренах. а-До 14.7 проводять "заградотряди" акції на згаданих теренах.-а Їх розположення було слідуюче: в с. Немовичі знаходилось до 300 чол., а в с. Зносичі – 150 чол., в с. Тинне понад 200 чоловік, в с. Чудель – 50 чол., в с. Чабель – 50 чол., в с. Ленчин – 100 чол., і в Березному понад 300 чол. Вони щоденно провіряли ліси.

13.7.44 була вислана розвідка за залізницю Сарни–Рівне, щоб довідатися про ситуацію і розположення там ворожих сил. 14.7 розвідка повернула і донесла звіт про розположення ворожих сил, що в с. Пеньках знаходиться 150 більшовиків, в с. Казимирка 100 чол. і в с. Комарівка понад 50 чол. Коли розвідка повернувши здала звіт про розположення ворожих сил, к-р Бористен пропонував перейти за залізницю, на котру пропозицію я згодився. Ми мали намір зробити там малий рейд і змилити тим ворога, якого більша частина знаходилась в той час по цій стороні залізниці. Разом з тим вислано к-ра Гонту, щоб попалив стіжки сіна зібраного більшовиками на Малуші і він це виконав. Рівночасно вислано к-ра загону Моряка, щоб у с. Тишиця розбив пункт ВНОС-у. Він цього не виконав, бо більшови[ків] там не було.

План нашого перемаршу через залізницю

Ми вирушили з місця постою на с. Бронне, 2 км на південь від Малинська, і прямували до урочища Подлоске. Перед відмаршом донесла розвідка, що в с. Бронне приїхали 30 більшовиків. Ми рішили їх розбити і маневрувати дальше в свойому напрямку. Коли ми дійшли в с. Бронне, більшовиків в селі вже не було, тоді к-р Бористен дав наказ своїй боєвій чоті зі своєї охорони зробити збірку в чотири лави. Виславши в с. Бронне розвідку та сильне

переднє і заднє забезпечення, та посередині, зі співами вмашерували в село. Прибувши в с. Бронне, де було спокійно, військо було розпущене по хатах, щоб повечеряти. Після 45-ти хвилин під раньше умовленим гаслом була проведена збірка. Відділ машерував дальше в назначеному напрямку за залізницю.

В склад відділу входило: охорона к-ра Бористена ок. 80 чол., загін Сірого – 70 чоловік і зі з'єднання мого – 65 чоловік. Оперативним заступником Бористена був призначений к-р Сірий, керував розвідкою.

15.7.44 о год. 3-ій перейшли ми залізничну лінію, 2 км від ст. Малинськ на південь. По дорозі на віддалі 2-ох км від залізниці наткнулись на групу більшовиків, котра їхала із с. Ярлове на ст. Малинськ (їх було 35 чол.). Зав'язала з нами бій, ми пішли в наступ і розігнали ту групу більшовиків. Гнали їх до колонії Крешово.

К-р Бористен дав наказ вицофувати відділ на п[івніч] за Казимирку в більші ліси. Відділ вирушив. В слід за відділом гнались більшовики, які прийшли з невідомого напрямку. Коли подали до командування, що нас переслідують більшовики, я дав наказ к-рові Пащенкові зав'язати бій і з боєм відступати за нами. К-р Пащенко не виконав. Ми знаходились на відкритому полі на кол. Лядо. Коли решта відділів, окрім Пащенкового, дійшла до лісу і мала творити оборонну лінію, я находився біля к-ра Бористена і радився з ним, чи будемо битись тут чи перейдемо за шлях, який веде з с. Казимирка на ст. Мокрин і який їм загрожував, бо в с. Казимирка знаходилось 100 більшовиків.

К-р Бористен, розмовляючи зі мною, стояв 20-30 м від краю ліса і був повернений на схід лицем. Ворог наступав з півдня, де кипів бій з к-ром Пащенком, котрий прикривав наш доступ до лісу. Під час наради заблукана куля попала к-ра Бористена в чоло, котрий, не промовивши ані слова, упав на землю. Я кинувся до нього, перевернув його, не бачивши, що він неживий. Наказав жандармерії (посилаючи перед ними чоту, переднє обезпечення) відступати на північ, за вищезгаданий шлях. В той час ворог заатакував нас справа, зліва і ззаду.

По пораненні к-ра Бористена я перебрав команду над відділами. Ми з боєм відступали за шлях на гори, котрі знаходяться за шляхом, де ми дали сильний опір і дальше більшовики за нами не пішли. Тоді, забираючи раненого к-ра Бористена, я відмашерував з відділами в північному напрямку на урочище Гро[т]ище, де я назначив місце постою, бо військо було так виснажене, що не могло дальше машерувати.

За той короткий час більшовики стягнули більші сили і обставили деякі шляхи і ріку Горинь. Так само обставили колію Сарни–Рівне від ст. Немовичі аж по ст. Моквин і колію, котра веде зі с. Немовичі до Степаня. Ми знаходились на м[ісці] постою до 18 год. Більшовики ходили кругом нашого місця постою, але нас не викрили, аж о год. 18-ій донесла стежа, що більшовики в неозначеній кількості прямують на наше місце постою зі сходу.

Я дав наказ вицофатись на захід. Не довго посуваючись в тому напрямку, з північного заходу нас атакували червоні. Зав'язався бій. Ту групу, котра нас заатакувала, ми майже зліквідували. Незадовго ворог отримав підсилення і став нас окружати. Я дав наказ відходити на захід. Не відійшли і одного км, як наткнулися знов на ворога, котрий відкрив на нас сильний вогонь з мінометів і легкої зброї. Не вступаючи в бій, ми відійшли на північ, кудою вийшли з окруження ворога.

Я тоді рішив перейти залізницю Сарни–Рівне і податись за Случанські терени. Запала ніч. Порадившись з к-ром Сірим і ще з деякими к-рами охорони к-ра Бористена і на пропозицію лікаря лишити к-ра Бористена десь у законспірованому місці на хуторі, я на це погодився. Я хотів вислати охорону раненого к-ра Бористена, щоб його відтранспортували і законспірували.

Відповідальним за відтранспортування і забезпечення к-ра Бористена я зробив к-ра Волю, бо к-р його почоту, а саме к-р жандармерії Макар, к-р Юрба і інші висловлювались за тим, що к-р [Т]елес до самостійної праці є заслабий і порадили мені зробити відповідальним к-ра Волю, що я і зробив.

К-р Воля отримав від мене наказ:

1. Відтранспортувати к-ра Бористена на хут. с. Казимирівка, де мали його законспірувати. Для цього призначені були 4 бойові рої та рій жандармерії. Якщо сильно загрожений терен і не можна бути близько до к-ра, то повинні відійти в недалекий терен, щоб мати стислий зв'язок з раненим к-ром. Коли терени є свобідніші і є можливо к-ра Бористена відвезти на Південь, то повинні були його відтранспортувати.

2. На випадок смерти к-ра Бористена, мав наказ дорученим йому військом долучити до мене.

Я, зібравши решту відділів, хотів перебратися через залізницю і відправитися за Случ. Мені цей плян не вдався, бо 17.7 о год. 2-ій я наткнувся на заставу, котра була біля залізниці і біля с. Карачук. Тоді ми не переправилися через залізницю і я помашерував на Північ. О год. 4-ій я перейшов через залізницю, котра йде з станції Немовичі на Степань, і став на віддаль біля Корабольського

болота. Звідси вирушив повз Углами і до заходу сонця я дійшов край ліса біля с. Немович, де вночі перейшов залізницю у віддалі 4 км на південь від Сарн. Тієї самої ночі зробив рейд і сфорсував р. Случ поміж Камінним і Чудлем 18.7 о год. 4-ій.

25.7 я вислав зв'язок на пункт, де мав бути к-р Бористен. Зв'язок повернув 3.8 і приніс грипса від подруги Галі та лікаря Бокса*, з котрого я довідався, що к-р Бористен 29.7 скінчив життя.

Про групу к-ра Волі я зор'єнтувався з грипса подр. Галі, що та група, котра мала забезпечити к-ра Бористена, цілковито не тримала з ними зв'язку і десь відійшла на Південь. Поховали к-ра Бористена в лісі біля с. Казимирки.

Слава Україні! – Героям Слава!

Постій, дня 28.8.44

Командир /–/ Стальний

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 62, арк. 32-34. Копія.

№ 243
ЗВІТ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ З'ЄДНАННЯ "ДОРОШ"

4 вересня 1944 р.

УПА
Група "Хмельницький"
З'єднання "Дорош"

ЗВІТ

Друже к-р зголошую про роботу проведену на Сході від 9.5–20.8.44 р.

[1.] По мойому прибутті в призначений мені терен населення цікавилось побачити наших повстанців, чи справді ми такі, що вбиваєм невинних людей та, говорячи з нами при перших стрічах, цікавилися нашою пропагандою, але слухали і цікавилися, читали її, не вірючі, що ми борці за волю. Думки мали, що ми тільки початково стаємо прихильниками, щоб пізніше могли їх понищити. Про вороже наставлення до Сталіна та його кліки боялися висловлюватись тому, щоб уникнути терору, що вдалося мені відразу вияснити.

---

* *Так у тексті. Певно має бути:* Боска

Заходи до пропаганди вживав я в той спосіб: проводив під час організування харчів, та найбільше в той час, коли населення виїжджало, або виходило до ліса заготовляти лика, та під час косовиці, де приходилось говорити багато більше, тому що вже населення стало давати ряд питань, наприклад: чи це дійсне, що ми помагаємо німцям, хто нам допомагає, чи то дійсно ми били німців. Просили часто, щоб дати літератури, а найбільше цікавилися постановами ОУН III Надзвичайного Збору.

Щоправда, для переконання приходилось пояснення давати різні. Наприклад: що ми помагаєм німцям – пояснив в той спосіб, коли б ми помагали німцям, не потребували б проводити організації харчів. Нам достарчали б літаками, а також одяг мали б однаковий, а не різноманітний. Та це питання було не трудне, тому, що про нашу діяльність говорили червоні партизани.

Хто нам помагає, роз'яснив, що ми боремося "плече в плече" зо всіми поневоленими народами Европи і Азії, доказуючи про те, що в нашій армії боряться всі, хто тільки поневолений імперіялістичними державами, і хто хоче бути господарем своєї землі. Доказ про те, що били німців, посвідчував німецькою зброєю та переводив ряд фактів, що гітлерівська і сталінська політика не має жодної різниці, чим вповні переконував.

Постанови цікаво читали та просили читати чим побільше нашу літературу, кажучи, коли б то так сталося, як пише наша література. Коли б скорше кінець сталінському пануванню і голодним колгоспам. Часто питали, чому нема в нас більших сил збройних. Пояснення давав, що наші сили сконцентровані ближче фронту, тому, щоб провадити підготовку до всесвітньої революції в армії, та тих, котрі вже розуміють, що проливають кров за ненаситий імперіялізм, притягати в ряди УПА.

Провадив підготовку до жнив в той спосіб, що наказував головам колгоспів, щоб кожен громадянин зібрав те збіжжя, що посіяв, та населення попереджав про те, щоб ховали хліб, бо нас ніхто не переможе, коли не буде голоду. Під час жнив населення відносилось ще більше прихильно, як перед тим. Доносили точно розвідку з терену, виявляють сексотів, поширюють шептану пропаганду, напр.: коли бачать рій повстанців, то кажуть, що бачили сотню, а то й більше, та стали вповні вірити в неминучість революції та відбудови Самостійної Укр[аїнської] Держави.

Під кінець моєї праці приходилось мені відповідати на таке питання: чи це правда що ми били жидів. Пояснював в той спосіб, що бити били, але не так, як поляків, а як вислужників німецьких та грабіжницької червоної партизанки, з чим населення погодилось.

2. В перших днях мойого прибуття ми мали бій цілим з'єднанням з погран[ичниками] НКВД. Бій був виграний нами. Після того бою НКВД не хотіло допустити нас до діяльности та обставили всі більші села. Щоб цьому зарадити, я попробував користати тереновими, але НКВД стало їх ловити та завдавати терор, що страшно подіяло на населення. Деяких теренових, котрих ми брали, постріляли, декотрих звільнили, але вони покінчили життя через якийсь час, інших випустили цілком нездібних до праці. Пробували шукати мене по лісі, але я був обережний так, що міняв кілька разів на день місце постою.

9.5.44 був з к-ром Мозером, вліз на більшовицьку засідку, але вийшов щасливо без втрат.

10.5.44 роззброїв вартового біля колгоспного магазину в Тжорені, де стояло тоді 12 НКВД-истів.

29.5.44 роззброїв партизана в с. Ґорище, котрий приїхав в той час на відпустку. Там стояло в той час 50 НКВД-истів.

8.6.44 окружили мене 40 НКВД-истів на хут. Красносілка, де організував харчі. Звідтам вийшов щасливо.

22.7.44 вбили голову колгоспу в с. Дуби, котрий кинувся на повстанця.

2[3].7.44 проводив збори в с. Силідовка. Хотів зловити голову колгоспу, він утік, натомість провів збори на тему приготовитись до революції та голоду, котрий міг повстати.

24.7.44 майже з усіх сіл виїхало пограничне НКВД на фронт.

27.7.44 провадив збори в с. Далета.

10.8.44 приїжджало 50 НКВД-истів до с. Силідовки з гарматкою, ніби бити нас, але в ліс не пішли.

27.8.44 моя розвідка мала стрічі з НКВД-кавалерією, котра шукала нас, але не потрапила, бо я законспірувався. Ворожо були наставлені до нас майже всі голови сільрад та колгоспів і організатори, тільки одне, що вони не знали нашої сили та тактики.

На день 27.8.44 розпочали велику акцію, але не було в районі достаточно сил, так що стягли з сусіднього р-ну. Опріч того, змобілізували всіх голів та бригадирів в загрожених їм селах, але їм не вдалося, бо я вийшов.

Приймають різні тортури до селян, загрожують висилками на Донбас, а часто б'ють. Неселення відчуває ненависть до НКВД, а хоче бачити наші сили. Кажучи, коли б ви розігнали колгоспи, щоб хліб не забрали, то ми всі пішли б з вами бити їх. Ворог чується перед нами заляканий і, якщо роблять, то дуже обережно, а часто висловлюють: "Ви всі бандерівці". Всякі сутички з ворогом я уни-

кав тому, щоб не розпізнали моєї групи. Ворог, однак докладно мене знав, тільки не міг знати мойого завдання і сили.

3. Під оглядом господарчим справа гірше тому, що всі села попалені, пограбовані від худоби, напр. в с. Бігунь 400 господарств, а є ок. 100 шт. корів. Багато селян було на висилці, дуже бідно живуть. Сіяти, заставляють копати поле тому, що коні майже всі поздихали. Напр. в с. Силізівка є тільки дві парі коней і ті ходити не можуть. Волів цілком немає. По других с[елах], напр. Сирниця, було 3 пари волів і 6 пар коней.

Населення чекає голоду, діти збирають колосся по полі, котре місцева влада не дає збирати, а б'є дітей, як н[а]пр. в с. Бігунь. Свиней немає, хіба у голови села, або колгоспу. Населення виминає на полях жито та краде, хоч за це грозять каторжною роботою. Однак, люди помагають чим тільки мають змогу УПА – робоча сила, старі, малі, жінки.

4. Потребується таких заходів до дальшої праці: збройної сили, сильної пропаганди, також дуже легко зорганізувати жіночу сітку, тільки потрібно жінок. Населення каже, коли б у нас була сила, пішли б всі помагати, гонити кровожадне НКВД.

Слава Україні! – Героям Слава!

Постій, дня 4.9.44 р.

К-р /–/ Сівач[1]

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 62, арк. 30-31. Копія.

1 Володимир Кобринович – "Сівач", "Одноріг" (1918–1946). У 1944 р. – к-р сотні (курінь ім. Коновальця, гр. "Заграва"), відділу (з'єднання "Петлюра", гр. "Тютюнник"), відділу (загін "Дорош", ЗГ "44"). 1945–1946 рр. – к-р загону, к-т боївки СБ, реф. СБ тимчасового проводу ПСК ("Степ"). Поручник УПА від 24.IV.1945 р.

№ 244
ЗВІТ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ З'ЄДНАННЯ "БАЗАР"

8 вересня 1944 р.

ЗВІТ
з'єднання "Базар"

В склад з'єднання входило 4 (чотири) загони. Перший загін під ком. сотенного Буревія[1] ім. Івахова – Сома. В склад загону входило 60 людей, в тому числі к-р загону, його заступник, 6-ох к-рів роїв. Другий загін під командою Лисогора. Склад – 55 людей, командир загону, його заступник, шість к-рів роїв. Третій заг[ін] під командою к-ра Миронюка, в склад котрого входило 45 людей. Четвертий загін під командою к-ра Романа, в склад котрого входило 58 людей включно з к-рами.

Ціле з'єднання начислювало 4 загони – 218 люда включно з к-рами. З'єднання сформовано і зорганізовано коротко перед приходом червоних в часі 15-18 грудня із сотень: вишкільної сотні Чорноти, сот. Романа, Лисогора і Буревія. Повстанці – різноманітна мозаїка мобілізованих і добровольців з Західної України, а більшість – це добровольці з Східної України і принагідні елементи, котрі через різні обставини попали в наші ряди.

При наближенню більшовиків з'єднання поодинокими групами переходить р. Горинь, де готовиться до пережидання переходу фронту і там загони* Буревія, Лисогора і Миронюка приміщуються в степанських лісах за с. Мицьком. При відступі німців поодинокі групи загонів роззброюють їх, що дає можливість краще зодягнутись і дістати зброю для повстанців. Приклад: с. Великий та Малий Мицьк, де роззброєно 30 німців – здобуто кріси, амуніцію, пістолі, одяг.

Фронт переживали в землянках, вкопаних на пів у землю, стіни і підлога вкладені кругляками з сосон, верх вкритий вересом та гіллям з сосон і накривали землею, оставляючи отвір на дим. В середині землянки горіло вогнище, по боках було місце до спання чи других робіт.

Кожний рій протягом дня строїв таку землянку. Ніччю крім варти зовнішньої, біля кожної землянки стояв алярмовий. Фронт перейшли без всяких особливих перешкод. Лише з наближенням червоних здезертирувало 8 (вісім) повстанців із загону Буревія,

---

* *У тексті:* загін

котрі були забрані в полон при сутичці з червоними партизанами і залишилися в наших рядах.

З загону Романа відлучився цілий рій людей разом з ройовим, котрі рівно ж розійшлись по домах (всі з околиць с. Межирич). Загін під командою Романа подався на Ковельщину, де розійшовся і як такий перестав існувати.

Загін к-ра Буревія перейшов під команду його заступника к-ра Ворона (сам Буревій звільнений по хворобі). Цей загін перейшов фронт, пішов до дальших дій проти НКВД, як нового експлуататора України. Ці, котрі перейшли із цього загону до червоних (цих 8 червоних партизан), більшовики їх повісили в м. Деражне.

Загін під ком. Миронюка, перейшовши фронт, подався дальше в напрямку на схід. Загони під командою Миронюка та Романа перестали існувати. Остався загін під командою Ворона та Лисогора.

Загін під командою Ворона відповідно підготовився під оглядом господарчим, діставши наказ від командування групи, вирушає на східні області України. 2.3.44 р. переходить старий польсько-совітський кордон в напрямку с. Кам'янка, р-ну Олевськ. Лопатичі, Кишинь, С. Лопатичі обходить північною стороною, відтак, повернувши, на південь, обходить с. Кишинь і на ранок закватировується в лісі між с. Кишинь і Стовпинка. Надвечір починає падати сильний сніг із дощем. Не зважаючи на те, посувається дальше в напрямку с. Жубровичі, закватировується за залізницею Городниця–Білокоровичі. При пересовуванні в терені цілий час послуговується при помочі місцевих селян. Селяни, довідавшись, хто ми, радо розказували де розположені ворожі гарнізони війська і НКВД, при чому нарікають на порядки та на великі хлібоздачі, позику державі і т. зв. "продажу лишку державі". В с. Жубровичі на лісничівці, при забиранню теренового, тітка божиться і плаче, що в її чоловіка нема, що чоловік на війні, осталася одна з дітьми.

Коли один з повстанців ненароком відкрив бочку, котра стояла в куті, а в ній сидів її чоловік. На запит: чому він ховається – розказує, що ніччю їздять НКВС, б'є, перевертає в хаті, а як причину до цього, подає, що шукає чи селяне не гонять водки, а тим самим псують хліб, тому все населення так боїться. Довідавшись, що це не НКВС, вспокоюється і проводить нас в указаному напрямку.

Того ж дня на постої трапляється цікавий випадок, наша стежа натрапляється на стежу червоноармійців, котрі стояли в с. Жубровичах в кількості 65 чол. При стрічі не стріляють, лише

йдуть за нашою стежою, а що цілий день падає сніг і наша стежа оставляє за собою слід. Наша стежа повідомляє про зустріч з червоними. Загін приготовляється до відмаршу і відходить. В цей самий час розвідка червоних підходить до нашого місця і, бачучи нас, вогню не відкрива, лише слідить за нашими рухами. Коли наш скорострільчик намірюється відкрити по них вогонь, вони роблять це саме, коли наш скорострільчик бере скоростріл і відходить, вони роблять це саме. Одначе не довіряти їм. Загін проходить в напрямку на південь, відтак круто переходить на північний схід, переходячи села Мняколовичі, Рудня Мняколовицька і становиться на постій на північ від Рудні Мняколовицької під с. Дувлін. Тут відпочиваємо два дні і дальше подаємось на південний схід. Проходимо с. Кольдська Слобода, Запашин і Охотовку в напрямку с. Бодарівка р-ну Коростень, в с. Винаровку висилаємо 8 (вісім) кубанських козаків, котрі не вертають, опісля з оповідань довідались, що вони перейшли до червоних і працюють в НКВД р-ну Малин-Чорповинці.

Після цього випадку завертаєм під с. Радгощу Коростенського р-ну, там днюємо. Наступної ночі обходимо північною стороною с. Бондарівку, переходячи шосейну дорогу Коростень-Звягель, також і залізницю цього самого напрямку через с. Шицю і хут. Рафалівка, проходимо р. Уж та закватировуємося в шомирському лісі поблизу с. Сантарка Коростенського р-ну. Після цілоденного відпочинку набираємо на лісничівці харчів під маркою червоноармійського капітана і відходимо в прямому напрямку на схід. Переходимо шосейну і залізничну дорогу Коростень-Житомир біля с. Лісовщина із північної сторони. По дорозі кинули фірманку, котра ввесь час при різних переправах нам перешкоджала. Весь тягар вложили на коні і так пересуваємось. В с. Іванівка стрічаємось з відпочиваючою сотнею червоноармійців, виступаємо під маркою червоноармійців. Проходячи дальше в південно-східнім напрямку через с. Ковалі і між с. Ковалі і Старики, переправляємось через р. Іршу. Весь час перебуваємо в лісі. Погода різна, на переміну дощ-сніг. Дня 18.III починає падати великий сніг, ми пересуваємось під с. Шершні, де два дні падає сніг, що від'ємно впливає і паралізує рух.

Тут виділяється боївка Максима, котра зіставляється для діяння в Малинському та Потіївському районах. Загін в числі 55 чол. разом з командирами пересувається біля Мершинської Рудні понад р. Ірша під с. Малені р-ну Чорповичі. Дня 21.III.44 р. на наші застави наскакує відділ НКВС в силі 125 чол. Ми приймаємо бій і після півгодинного бою червоні втікають, оставляючи

17 вбитими, і в безпорядку (панічно) втікають через р. Іршу в напрямку с. Малені.

З оповідань полоненого довідуємося, що участь в бою брали 70 НКВД-истів, мобілізований ком. актив (комуністи, комсомольці і т. п.). Наші втрати – один вбитий, один тяжко ранений, один легко ранений. Убитий чотовий Чуприна, ранений стрілець Голуб, котрий сам дострілився. Скоро хоронимо своїх вбитих і відходимо понад с. Устинівку під с. Борківка, р-н Малин.

Один випадок, котрий трапивсь перед цим боєм, мав місце у нас, а саме: рій стрільців під командою Макогона (ройового) вибрався на організовку харчів в с. Мершині, коли там наскочив на заставу. Був ранений стрілець Галуза, що наткнувся на НКВД-истів, не мав змоги стріляти, бо була близька віддаль. Прикладом вдарив НКВД-иста по голові, відтак ранений відбігає в кущі. Його підобрав стрілець Голуб і на плечах приніс на наше місце постою.

Дальше переходимо села Рубанка, Буда Ободзінська, Барсівська Рудня, Медалівка, Вишевичі. В с. Вишевичі переправляємося чайкою через р. Тетерів. Того ж самого дня НКВС разом з "истребительными отрядами" старається нас переслідувати. Ми організованим порядком відступаєм в с. Комаровка р-ну Радомишельського. По дорозі відбігають нам коні, злякавшись стрілу, з літературою і циклостилем.

Вечером залишають вони нас і ми стаборюємось на захід від с. Кодра в глибокому яру. День проходить спокійно, вечером вирушаємо в північному напрямку, намагаючись дістатися за залізну дорогу Сарни–Київ, а отаборившись там, переждати весняні сніговії. Одначе організовка харчів задержує нас до ранку, ми дальше, збившись з дороги, завертаємо на попереднє місце постою. По дорозі натрапляєм одного червоноармійця-сержанта, забираємо його з собою. Через дві години наскакує на нас відділ ком. активістів під командою голови сільради с. Біла Криниця р-ну Радомишель, бувшого червоного партизана. По 10-хвилиннім бою розганяємо їх, захоплюємо 6 (шість) крісів, одну фінку, 5 (п'ять) полонених.

Загін під командою к-ра Лисогора вирушив з с. Горохів біля с. Борового через села Мар'янполь на с. Голиші і дальше на схід на села Янча Рудня, Осовка, Яривотин, Бондарівка, Ушиця, Рафалівка, Сантарка, Богушівка, Ставище, Лісовщина, Ковалі, Шершні, Шевченково, Устинівка. В с. Устинівка Чорповицького р-ну наскакуємо на "истребительн[ый] отряд". В результаті зав'язується короткий бій, в котрому падає 3 (трьох) убитими черво-

них. З нашої сторони зістається легкоранений в ногу стрілець Шпак з групи Ярого–Гачка. Дальше без особливих пригод ідемо на с. Вишевичі, де після короткої перестрілки з "истр[ебительным] отрядом" завертаємо через с. Межирічки на Велику Рачу і по новозбудованому мості в с. Рача переправляємось через р. Тетерів. За нами йдуть до 200 [чол.]. "Истр[ебительный] отряд" на швидку руку зорганізований з пожарників, частин НКВС і ком. активу.

О год 10-ій, помимо великої втоми, по довгому перемарші приймаємо бій. Швидким наступом розбиваємо червоних, котрі в паніці кидають зброю і в одежі кидаються в р. Тетерів, спасаючи своє життя. З нашої сторони падає двох вбитих – ком. Зварич Сергій і ст. Мороз. [Ком. Зварич,] котрий, в наступі вирвавшись наперед з автоматом, переслідуючи ворога, був вбитий більшовицьким снайпером. Ст. Мороз при перестрілці з більшовицькою розвідкою був тяжко ранений і при перестрілці дав можність розгорнутись нам в бойову лаву. Червоні втратили 20 вбитими, 8 попало в полон. Наші трофеї – один протитанковий кулемет, один кулемет "Дехтяров", 30 крісів, одяг, амуніція. Це було 26.III.44 р.

Погода щораз починає нас переслідувати – дощ, сніг, мороз більше даються відчути, як всякі "истр[ебительные] отряды" та НКВС.

Дня 27.III.44 р. в с. В'язанка Бородянського р-ну припадково при заготівці харчів нав'язуємось з другим загоном, котрий був під ком. командира Ворона. Об'єднуємось і рішаємо декілька днів переждати разом поки пропаде сніг. Рівночасно НКВС стягає всі можливі сили і обсаджує кругом ліс, розміщуючи свої частини і по селах. Тим самим утруднює заготівлю харчів для наших відділів. Приклад: дня 27.III.I44 р. вирушає одна частина під командою Ворона в с. Біла Криниця, частина під командою ком. Лисогора в с. Кримок, частина під ком. командира Ярого в с. Білку. Вертаються без нічого, тому, що в кожному селі обстріляли їх більшовицькі застави.

Слідуючого дня НКВС разом з частинами Червоної Армії біля год. 11-ої дня при помочі місцевих лісників підсунулись під наше місце постою, раньше розміщених наших застав і кулеметних гнізд, як також розпреділення одиноких відтинків для роїв. Цей наскок не є для нас несподіванкою.

НКВС, щоб нас спровокувати, знаючи нашу тактику, що часто-густо ми зриваємося в наступ незважаючи на ворожі кулі, висилає чол. 20-30 розстрільною [на] наші застави, хотячи нас виманити із своїх становищ. По довгому розслідуванні, що це не

є так зв. “стрибки”, ані актив, рішено зі своїх становищ не висуватись, лише дальше займати оборону, що опісля показалось зовсім правильним. Зав'язався тяжкий довгий бій, котрий тривав від год. 11-ої до год. 19. Декілька разів більшовики старалися йти в наступ, але огонь наших кулеметів змушував їх завернутись, оставляючи на полі вбитих та ранених. Зухвалість стрільців доходила до цього, що підпускали червоних на віддаль 20 м, і так відкривали сильний вогонь, вбиваючи червоних. В бою брало участь всього 60 людей. В кінці червоні відступили, лишаючи на полі бою до 40 вбитими і ранених. Серед вбитих було 8 (вісім) сов. офіцерів.

Вечером червоні відступають. Ми також під охороною ночі подаємось прямо на північ з наміром перебратись на залізницю Коростень–Київ в іванівські ліси. Це нам не вдається тому, що підібравшись під залізницю, НКВС заздалегідь пустило бронепоїзд, як контрольку цього відтинку залізниці. В додатку сніг, який впав до 1 м, зовсім спаралізував наші рухи. Люди виснажені в зв'язку з браку харчів та довгої дороги, погано одягнені на холоді і морозі доходять до збожеволення. Декілька таких випадків. Мусимо самі їх ліквідувати тому, що іншого виходу не було.

День стоїмо під залізницею, відтак думаємо ніччю пробратись за залізницю. Нас обстрілюють сильним кулеметним огнем із танкових кулеметів з бронепоїзда. Завертаємо з обраної дороги, хочемо обійти дорогу і переправитись через р. Тетерів, біля с. Мигалки, і на лівому березі перейти залізницю, і так знову через р. Тетерів в іванівські ліси. НКВС слідом за нами йде цілу ніч. Час від часу робимо засідки, відбиваємося, вони не зважають на свої жертви, добавляють нові сили і дальше нас переслідують. На ранок приходимо до с. Мигалки. Моста на річці немає. НКВС переслідує дальше. Це їм вдається досить легко, бо ми протоптуємо їм дорогу. Проходячи біля села, кількох стрільців скочило в близькі хати, щоб дістати які-небудь харчі.

В селі повно війська. Зав'язується коротка перестрілка. Наші відступають в напрямі більшого лісу. Деякі стрільці, котрі підбігли до дальших хат, не встигли долучити до нас, попадають в руки НКВС. Дальше розділюємось на три групи: одна з ком. Вороном, друга з ком. Яром, третя з ком. Лисогором. НКВС на короткий час залишає нас, висилає лише слідом за нами розвідку, а самі дальше стягають більші сили. Після обіда (ввесь час падає сніг) злучуємось разом. Дальше ходити немає сил. Стрільці виснажені і голодні. Рішаємо задержатись, зварити обід, а там дальше рушати в дорогу. В тому часі наскакують знову війська НКВС. Ми

приймаємо бій, бо відступати немає сил. Великий сніг загрожує нашому цілковитому знищенню. Бій триває від третьої години дня до пізнього вечора.

Війська НКВС ввесь час атакували нас. З перших стрілів стає ранений ком. Ярий, а дальше важкоранений ком. Лисогір добиває себе гранатою. Червоні підкидають все нові і нові сили, не зважаючи на свої жертви стараються нас взяти. Їм це не вдається. Після нерівного бою під охороною ночі відступаємо. Наші жертви в цей день великі: 9 стрільців не вертають з села, попадають до НКВС, 20 гине в бою, а 10 стрільців зіставляється раненими. Бій цей був недалеко села Кодра Радомського р-ну.

Надвечір попадає в полон 2-ох червоних, котрі розказують, що жертви НКВС великі, [про] що ми опісля довідались з оповідань людей, де було зверх 120 вбитими рядових та офіцерів, ранених числа довідатись не можна. З оповідань знаємо, що було багато. Пізніше по проведенні розвідки довідались ми, що проти нас було кинуто одну дивізію війська з спецбатальйоном НКВС. Швидко після бою, ніччю, при помочі полонених, де розміщені відділи НКВС, подаємось до р. Тетерів з наміром переправитись через р. Тетерів, але втома, сніг і ранені раз-по-раз задержують похід, що на ранок ледве-ледве дістаємось до с. Біла Криниця, де нас стрічають червоні кулеметним та мінометним вогнем. Розділяємось на малі групки і робимо багато слідів по лісі, як місце збірки визначуємо проти села Межирічка.

НКВС в той день не переслідує нас дальше. На місце збірки не прибули всі. Оставляємо зв'язок. Переправляємось через р. Тетерів, кладемо жердки в поперек ріки, котра замерзла (сніг з водою). Подаємось в напрямі на захід. В с. Межирічка ніччю знов обстрілюють нас червоні. Дальше – під село Королівка Малинського р-ну. Дальше з групою людей перебираємось через села Янівська Буда під село Устинівку. Тут знову пересікає ліс НКВС. Ділимось на дві групи: одна з ком. Ярим подається на захід, друга зі мною (Онищенко; ком. Ворон відбився під селом Мигалки, подався сам на захід) повертає на північ, бродячи в снігу і воді, старається перебратись через р. Тростяниця в миринівський ліс. Це не вдається бо річка набрала багато води. Декілька раз стараємось перебрести, але омочені по шию, вертаємо назад. Біля год. 13-ої знову на нашу групу наскакує НКВС. Я зіставав ранений разом з санітаркою Катею, а стрільці розбіглись хто куда міг. Опісля з

оповідань ком. Ворона дізнались, що ком. Ярий зіставав убитий, 4 (чотирьох) попало в полон, а решта або погинула, або порозходились по домах.

Боївка, залишена в Потіївському р-ні, щасливо перебула аж до м[ісяця] травня. НКВС знало про її існування і про її дії, але не відважилось її переслідувати тому, що вони залізли в мінні поля під с. Горинем, час-від-часу вискакуючи в різні села, роздаючи літературу жінкам красноармійців, а ці завозили її в Житомир, Коростень та кидали на станціях. Змусив їх вернути назад нещасний випадок, а семе: наскочили на міну, де 2-ох вбито, одного важко ранило, а 4-ох легше. Не маючи ніяких засобів лікування, переслідуючи дальше НКВС, вернули дальше на Захід, де 20.V прибули в с. Сторожів. В часі їхнього перебування люди радо їх передержували, де часто до 2-ох суток сиділи на горищах, а селяни їх годували, проклинаючи Сталіна та його порядок.

Із зауважень перебування на східних теренах

Совітська влада під ніяким оглядом не змінила своєї внутрішньої політики, як і раньше, тільки те, що почепили пагони. Господарча система та сама – колгоспи, присадибні наділи, найбільше 0,6 га, бо те, що роздано за німців, забрано в колгосп. Майно всіх службовців, котрі співпрацювали з німцями, конфіскували, забирали до колгоспу, а їх висилали на Схід.

Адміністрація

В адміністрації працюють переважно б[увші] партизани, а також ті, котрі виїхали раньше з більшовиками перед німцями. Поставки не великі, але т. зв. "добровольна продаж лишків державі" рівнозгідна з червоною мітлою 1933 року. Кооперації зорганізовано по селах. Привозять дещо – сіль, мило, продають за гроші. По селах зорганізовані т. зв. "истребительные отряды", "стрибки", їхнім завданням є боротися з дезерцією і проявою всякого протирежимського руху. Крім цього, існують спец. батальйони НКВС при більших з. д. вузлах та обл. центрах по боротьбі з дезертирством і т. зв. "бандитизмом". Населення розсіяне: одні жаліють за німцями, другі проклинають їх, інші зовсім пасивні, не знаючи, що в дійсности приносить більшовизм. Одне прагнення народу – закінчити війну, а дальше хитають головами і говорять: "якось то буде".

Наші можливості

З огляду на близькість фронту, вдержатись в цей час більшими відділами було не можливо, як також розбудування сильної сітки НКВС. Є можливість лише малими групками (рухливими), чоловік 5-7, ширити пропаганду і нищити сітку НКВС, одначе настрої населення були в цей час у відпливі. В[переді] ховається багато поліцаїв-дезертирів, але це пасивна маса, котру взагалі важко запрягти до будь-якої роботи. Чоловіки і молодь в середньому віці всі змобілізовані і погнані на фронт. Недостача робочої та тяглової сили заставляє гнати жінок копати колгоспні поля. Осталася лише молодь від 10-16 років, котру все-ж-таки можна зреволюціонізувати і приняти до нашої праці. Факти на це: коли вони попадали до нас як "стрибки" (в полон), ми їх відпускали, роз'яснюючи нашу ціль боротьби і змагання, то другим разом, коли їх ангажували на акцію проти нас – вони втікали, ще й других намовляли, щоб вони не бились з нами, бо прийдеться ще разом працювати.

Слава Україні!

8.9.44 р.

/–/ Онищенко

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 62, арк. 24-28. Копія.

1 Митрофан Радюк – "Буревій". У 1944 р. – к-р загону ім. Івахова – Сома з'єднання "Базар".

№ 245
ЗВІТ ПРО РЕЙД З'ЄДНАННЯ "КРУТИ"

22 вересня 1944 р.

Командирові групи "Тютюнник"
Звітує командир з'єднання "Крути" – Чорненко

ЗВІТ

В рейд вирушив 22 квітня 1944 р. Загальний стан відділу – 80. Рейд тривав 70 днів і був закінчений 30 червня. На східніх землях відділ знаходився 66 днів. За цей час відділ зробив 900 км і пройшов через терен 17 східніх р-нів, як то: Олевський, Ємільчинський, Білокоровицький, Барашівський, Коростенський, Чаповинський,

Малинський, Радомишельський, Бородянський, Іванківський, Димерський, Чорнобильський, Хабненський, Шепелицький, Єльський, Овручський, Славечанський.

За час перебування на Сході до відділу ще взято 2 осіб: 1 з Димерського р-ну Київської обл., 2-ий з Тарнопольської обл.

За час рейду згинуло 6 осіб, серед них один ройовий, решта стрільців. Відбилось 17 осіб, серед них політвиховник з'єднання к-р Замченко. Виділено в боївку 9 осіб, серед них к-ри Панько і Кобзар. Вислали на зв'язок 8 осіб. Без відома пропав один стрілець. Здизертирувало 32 особи, в тому 2-ох чотових, 4 ройових, 2 чот[ових] політ. виховники. Повернулось з рейду 9 осіб, серед них к-р Лис і Н., решта стрільці.

За час рейду відділ мав 11 збройних сутичок, з-поміж них три більші бої. Наші втрати: 6 вбитих, 4 легко ранених, втрат зброї жодних. Ворог втратив вбитими 28, ранених не відомо. Здобуто кулемет, 10 фінок, 28 крісів, 8 пістолів. Замагазиновано 8000 шт. патронів німецької амуніції.

Напротязі всього рейду відділ переслідував батальйон НКВД по охороні тилу фронту. Перша зустріч з цим батальйоном відбулася 2 травня на залізниці Коростень–Житомир, де силами цього батальйону і стягнутими на допомогу [...] військами були пороблені засідки на протязі 25 км. Одну з таких засідок відділ повністю розгромив під с. [Й]оганівкою. Взято одного полоненого, здобуто кулемет, 2 фінки та іншу зброю. Ворог мав 3-ох забитих, серед них к-р засідки ст. сержант. На другий день ворог в терені бою робив акцію, на якій було до 2000 НКВД-истів. Надалі цей батальйон тягнувся ввесь час за відділом, а засідки по напрямку руху відділу робили лише окремі групи НКВД, стягнутих на боротьбу з нами.

З переходом відділів за Тетерів, на боротьбу з нами виїхала ще ціла група НКВД-истів з Києва, серед них підполковник Пухальський, ст. лейт. Случін, підполковник міліції і ряд різних оперативних уполномочених НКВД. Для боротьби з нами була також стягнута школа НКВД в Бородянці. В терені нашвидку творилася оперуполмномоч[еними] уполномоченими сітка сексотів і відділи стрибків, які мали бути використані проти нас.

17 травня в с. Рихта Димерського р-ну знищили 2-ох лейтенантів НКВД і взяли в полон м[олодшого] лейтенанта Хасахова, який останньо працював оперуполмномоч[еним] уполномоченим НКВД при обл[асному] управлінню НКВД Київської обл. На допиті тримався стійко, подав ряд відомостей, які є подані в протоколі допиту.

Прибувши 16 травня в терен Димерського р-ну, опинився в такому положенні: ззаду за відділом рухався батальйон НКВД, зі сходу понад Дніпром всі села обставлені військами, промижутки між селами заміновані ще німцями, стоять не відміновані, з півночі всі села понад Тетеревом обсаджені військом. Лишається напіввідкритою дорога на Київ і степ з південного боку.

Невеликі засоби переправи, які є на Дніпрі, дуже охороняється, мостів жодних. Терен Дніпра охороняють окопані вздовж берегів моряки Дніпровської фльотиллі. Цим самим показалися тяжкі умови підходу до Дніпра і переходу через нього. Щоб пробратися за Дніпро, відділ потрібно було розділити не менш як на 3 групи, але цього не міг зробити через брак мап (мав одну 3-ох кілометрову). Через розвідку отримав також відомості, що на Лівобережжі населення голодує, бо врожаю не зібрали через перехід фронту. Села вздовж Дніпра повалені.

Пройшовши через терен Житомирської і Київської обл., не зустрів жодного з наших відділів, не натрапив і на жодні наші сліди. Мав лише відомості про бої наших відділів в часі останнього весняного снігу (27.III–10.IV) на теренах Малинського, Радомишельського р-нів.

Зупинившись за 8 км від Дніпра, зор'єнтувавшись в ситуації, скликав 18 травня нараду к-рів. Присутні: Кобзар, Панько, Замченко, Лис і Я. Прийняли вирішення за Дніпро пока не переправлятися, діяти на терені Димерського, Іванківського, Бородянського, Чорнобильського і Хабненського р-нів, бо ці терени як до нашого приходу, так і в часі нашого перебування, жодним з наших відділів не були охоплені. Для праці поділитися на боївки, вислати зв'язок до гори і з'ясувати ситуацію в терені.

18 травня виділяю боївку з 9 людей, яка відійшла в терен Бородянського і Іванківського р-нів.

З відділом відходжу за Тетерів в Чорнобильський район, а потім у Хабненський. 29 травня висилаю зв'язок до гори з терену Хабненського р-ну.

З відділом направляюсь в напрямку Дніпра з метою прориву на Лівобережжя хоч половини відділу. Умови покращали тим, що, маневруючи вздовж Дніпра і не показуючи намагання прорватися на Лівобережжя, ми тим приспали до певної міри готовість ворога. Деякі села ворог опустив.

31 травня дизертирувала група к-рів. Відділ лишився повністю без командного складу і втратив боєздатність. Відмовляюсь від висилки людей на Лівобережжя і – прямо в Димерський

р-н. Нав'язатись з боївкою не міг, як багато пізніше виявилось, через упадок к-рів боївки Кобзара і Панька, які знали пункт зв'язку.

Ввесь час від 17 травня по 7 червня ворог робив сильні акції в усіх тих теренах, де ми проходили. Вціліли ми лише завдяки безперервному рухові.

24 травня ворог виявив нас в Чорнобильському р-ні під с. Детятками. В першу групу.* В результаті бою розбито першу групу ворога, яка нас атакувала. Через полонених довідались про підходячі ззаду сили ворога. Повернувши розбитки першої групи ворога (40 ос.) на своє місце, сам з відділом зайняв місце ворога. Підійшовше ворогові ззаду підкріплення було спровоковане нашим заднім обезпеченням і доведене до бою з першою розстріпаною нами** групою. Використовання непорозуміння ворога, з відділом відійшов. Ворог мав 17 вбитих, серед них 4 лейтенанти. Були вбиті начальник НКВД і начальник міліції Іванківського р-ну.

Ми втратили 6 вбитих. Здобули 4 фінки і іншу зброю. Ворог поспішно залишив ліс. Вбитих друзів вночі ми поховали. На полі бою лежали вбиті і поранені НКВД-исти.

6 червня в часі великої акції в Димерському р-ні, ворог виявив нас, зняв одного вартового (дуже загадкова справа) і почав окружувати нас на постої. Зникнення вартового вчасно помітили і встигли вийти без бою з окруження. Вночі по лісі було зроблено багато засідок по дорогах і просіках. За ніч виявили три таких засідки, з одною мали бій. Втрат жодних. Відбився політвиховник з'єднання Замченко з 3-ма розвідчиками.

Непов'язавшись з боївкою, вирушено в Чорнобильський р-н з наміром перейти в п[ів]н[ічні] масиви лісів, де міг би дати людям декількаденний відпочинок, підлікувати ноги і впорядкуватися.

8.VI дизертирували з відділу бувші поліцаї зі східніх теренів. Стан відділу 14 осіб.

Приймаю вирішення йти особисто на зв'язок з людьми, яких ще маю при собі, в терен к-ра Стального, де сподіваюсь зустріти своїх зверхників. Рухаючись північними масивами лісів, попадаю в безпосередню близькість до фронту. З 11 до 28 червня не зустрів на свойому шляху (від Шепелицького до Білокоровицького р-ну) жодного села, де б не стояли війська НКВД. В часі дороги [загинуло] 5 стрільців в збройних сутичках.

---

* *Так у тексті.*

** *У тексті:* нашою

28 червня відділ станом 9 осіб перейшов бувшу польсько-совітську границю біля Борового. За час дороги на Захід не зустрів жодних наших відділів.

Для боротьби з нами і для нашого виявлення на східніх теренах ворог використовував з 5 по 25 травня літак У-2. Цей спосіб виявився мало ефектовним. Виявив нас літак лише один раз. Для виявлення НКВД-исти використовували також лісові вежі.

За час перебування на Сході змушений був замагазинувати 5 кулеметів і міномет.

До нашого приходу НКВД приготувало населення, пустивши в хід свою брехливу пропаганду. Звідсіль про нас знають, як про бандитів, які б'ють, ріжуть, грабують, гвалтують. Особистий склад – це бувші старости і поліцаї. Перші зустрічі з населенням через це тяжкі, але вже при дальших зустрічах населення ставиться дуже прихильно.

На Правобережжі і північній частині Київської обл. і Житомирської скрізь знов створені колгоспи, до яких населення ставиться дуже ворожо і якщо нас радо приймають на селі, то у великій мірі через те, що ми проти колгоспу. Був випадок розбору худоби з колгоспу в с. Терехах Чорнобильського р-ну. Жінка проколола вилами НКВД-иста, який заганяв людей в колгосп, а люди говорять, прийшли бандерівці, тепер колгоспів не буде.

Бувші червоні партизани з більшовицької дійсності невдоволені. Один з фактів: червоний партизан переховував у себе вдома 2 неділі стрільців з нашого відділу.

Творення колгоспів, не дивлячись на старання НКВД, йде мляво. Земля оброблена на 60-70%. Села від переходу фронту мало потерпіли. Голоду на селах не відчувається.

В містах карткова система. В Києві на картку 1 категорії видають на м-ць товщів 600 г, м'яса або риби 2200 г, цукру 800 г, круп 1200 г, хліба 500 г денно. На картку другої категорії хліба 300 г денно і інших продуктів також менше. Речі щоденного вжитку продаються на картку. Картки першої категорії мають службовці, кваліфіковані робітники і НКВД-исти.

Чоловіки змобілізовані від 1888 р. народження до 1928 р. Частинно змобілізовані жінки.

В терені ведеться відбудова знищених в часі війни підприємств. На Лівобережжі знищення від фронту більші, населення голодує. В м-ці червні зустрічався з населенням Лівобережжя, яке приїжджало на Правобережжя просити картоплю на насіння і харчі. Землю копають заступами. Худоби немає.

До нашої справи населення ставиться прихильно, за винятком активістів і НКВД-истів.

Південна частина Поліської області знищена повністю. Села попалені ще за діяльності червоної партизанки. Господарчий стан порівняно задовільний. Населення, вивезене в більшости в Миколаївську обл. за нім. дійсности, повністю повернулось на свої місця. Поліське населення менш політично свідоме, мало відчутливе до національних розрізнень.

Кличі на східніх теренах більш актуальні за соціальні (матеріальні) питання. Інтерес до ідеологічних кличів багато менший.

Організувати організаційну сітку тяжко через брак людей в терені придатних до цієї роботи. В окремих випадках навіть цілком не можливо. Саме населення звертає увагу на те, що якщо хочемо щось зробити, то мусимо в першу чергу говорити до війська і не битися з тими силою змобілізованими червоноармійцями.

Жіноцтво і юнацтво виховані в комуністичному дусі і під тиском терору НКВД у великій кількості ставляться байдуже (залякані) щодо політичної боротьби, хоч з існуючого порядку у великій мірі невдоволені. Особливу увагу звернули більшовики на юнацтво, якому твердо вбито в голову неможливість і непотрібність існування в СССР новополітичних партій, крім комуністичної.

Робітництво проявляє інтерес до нашої боротьби, цікавиться зокрема нашою літературою, частина навіть погоджується на співпрацю з нами.

Найбільш доцільним методом дії УПА на східніх теренах – діяння невеликими закріпленими в терені боївками. Великими відділами – лише рейди, але діяти в терені неможливо через близькість фронту, сильні акції ворога і трудність розв'язання господарчих питань.

За час перебування на східніх теренах трьох...*

В часі рейду проведено 24-ох годинний політично-розвідчий вишкіл з 20 к-рами і стрільцями. Проведено 27 лекцій політичного, морального і освітнього характеру. Випущено три бойові листки "На Схід".

22.IX.44

/–/ Чорненко

ДА СБ України ф. 13, спр. 376, т. 62, арк. 48-51. Копія.

---

* *Так у тексті.*

№ 246
ЗВІТ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ З'ЄДНАННЯ ім. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

25 вересня 1944 р.

ЗВІТ

Курінь для перебуття фронту був розділений 4 січня 1944 р. на відділ[и]:

1 відділ сот. Коса, стан 56 осіб,

2 відділ сот. Грома, стан 44 осіб,

3 відділ сот. Зоряного, стан 35 осіб,

4 відділ сот. Остюка, стан 40 осіб,

5 відділ сот. Лиса, стан 45 осіб,

6 відділ сот. Петрука, стан 42 осіб.

Відділ[и] сот. Грома і Зоряного в часі переходу фронту попали в тяжкі обставини і змушені були розійтись невеликими групами (роями). Ці рої пізніше під натиском більшовиків змушені були розійтись. К-р Грім пропав без відома.

Добре перебули фронт відділи командирів: Остюка, Лиса, Коса, Петрука, які зберегли свої основні сили і з відсуненням фронту провели мобілізацію людей до своїх відділів. Відділи, які збереглись в часі переходу фронту, здобули велику кількість зброї і амуніції. Здобуто: 12 кулеметів, 1 міномет, 95 крісів, 11 автоматів, 55000 амуніції, 500 шт. мін до мінометів і 300 кг вибухових матеріалів.

По переході фронту створено було сотні к-рів:

1. Левадного, стан 75 осіб,
2. П'яного, стан 94 особи,
3. Лиса, стан 97 осіб,
4. Чорноти, стан 103 особи,
5. Коса, стан 70 осіб.

Крім того, в терені діяли відділи: сот. Остюка, стан 30 осіб (7 здезертирувало, 3-ох захворіло на тиф і померло), Петрука, стан 13 осіб.

7 березня сотня сот. Коса була розділена: 3 особи відійшло до вишколу, 20 відійшло до к-ра Очеретенка, 9 людей – до сот. Лисогора, 5 людей захворіло на тиф і відставлено до УЧХ.

1 квітня перебрав сот[ню] Лиса к-р Жук до з'єднання "Крути". Сотня Чорноти 18 квітня відійшла на схід в терен Житомирської області. Сотня була розпорошена більшовиками і змушена була

вертати маленькими групами на Захід, де їх формiровано знова у відділ.

Сотня П'яного лишилась у північних теренах під командою к-ра Вовка. В протязі одного місяця часу з сотні П'яного лишилось 30 осіб, частина здезертирувала, частина захворіла на тиф, частина блукала по лісі, яких приділено до других відділів.

Сотня Левадного вдержалась вповні в Корецькому надрайоні. 8 квітня в часі акції сотня змушена була розійтися, але за кілька днів знову була відновлена і продовжувала свою діяльність. 19 травня під час великої акції зі сторони НКВД сотня була розформірована і дальше діяла окремими відділами. 21 вересня сотню Левадного передано к-рові Онищенкові. З того: 31 чоловік к-рові Тарасенкові, 10 чоловік к-рові Зенонові, 6 ос. к-рові Омелькові, решта сотні діяла окремими відділами в [терені] Межиріцького р-ну.

По поверненню зі східних теренів, сотня Чорноти діяла окремими відділами, якими командували к-ри: Бедрик, Буревій, Голуб. Стан сотні 30 осіб.

27 липня командира Лиса призначено командиром загону в Гощанському р-ні. Йому передано загін зі станом 170 осіб. На 20 вересня стан загону збільшився до 268 особи. 27 вересня з загону Лиса передано к-рові Онищенкові 36 осіб, к-рові Тарасові 10 осіб, к-рові Тарасенкові 18 осіб, а решта загону лишилася в терені і діє малими відділами.

5 квітня на східних теренах [...]улинський, Мархлєвський, Горошківський, Барашевський і Ємільчинський р-ни відійшов відділ к-ра Остюка, в складі 21 особа. 21 квітня під час великої акції відділ мав бій. В результаті к-р Остюк був ранений, а відділ розбитий. Після цього частина відділу лишилась на східних теренах для праці, а решта в складі 4 особи вернулась на Захід.

1 травня до з'єднання "Хмельницького" приєднано курінь к-ра Недолі, стан 280 осіб. К-р Недоля одержав наказ продовжити мобілізацію і приготовити курінь до відходу в інший терен. Під час виконання цього наказу курінь був захоплений великою акцією в Тучинському р-ні. В результаті курінь був розсіяний і відновити його не вдалось. К-р Недоля з деякими своїми помічниками перейшов на сторону більшовиків.

Від 27 червня до 24 вересня в терені Тучинського р-ну, під керівництвом к-ра Смілого, зорганізовано відділ в стані 34 людей, який тепер діє в тому терені. 28 червня до з'єднання "Хмельницький" приділено боївку к-ра Юренка, в складі 20 осіб, яка робила постійні рейди на східні терени: в Березівський та

Ярунський р-ни. З вересня цю боївку в складі 31 особи передано к-рові Омелькові.

Від 7 січня по 24 вересня з'єднання "Хмельницький" мало 24 більших боїв і зроблено на ворога 5 більших засідок, і 6 акцій. В результаті знищено 324 ос. НКВД, ранено 398 осіб. Власні втрати: вбитими 37 осіб, серед них трьох сотенних: Свіст, Балтієць, Кос; чотових вісьмох: Щука, Боруля, Юренко, Черкес, Клим, Соловей, Оскілко, Півень; решта ройові і стрільці. Ранених 71 особа. З переведених боїв виграно 14, програно 7. Проведено успішних засідок 3, а решта неуспішні. В часі проведення з нашої сторони були обстріляні: Межиріч, Топча, Стовпи, Сторожів, Кобильне і Річки.

Опис боїв

Бій сотні Левадного в с. Максимильяновці Людвіпольського р-ну. Там здобуто нами "Максім" (тяжкий кулемет). 2-ий бій в с. Мала Совпа Межиріцького р-ну, де здобуто один легший кулемет. 3-ій бій в с. Матіївка Тучинського р-ну. Бій був програний, але втрат з нашої сторони не було.

Бої сотні Чорноти: в с. Гамівка Корецького р-ну, де здобуто один легший кулемет. 2-ий бій в с. Копитові Корецького р-ну. Здобуто один легший кулемет. 3-ій бій в с. Кобильна Корецького р-ну. Втрат з нашої сторони не було ніяких і нічого не здобуто. 5-ий* бій в с. Морозівка Корецького р-ну. Здобуто один легкий кулемет і 2 автомати. 6-ий бій за р. Корчиком. Втрат з нашої сторони не було ніяких і нічого не здобуто. 7-ий бій в с. Сторожові Корецького р-ну. Здобуто 5 автоматів.

Бої сотні Лиса: 1-ий бій в с. Залізниця Межиріцького р-ну, де здобуто 2 легких кулемети і 4 автомати. 2-ий бій в с. Мала Совпа Межиріцького р-ну, здобуто [2] легких кулемети і 2 автомати.

Бої сотні Коса: 1-ий бій в с. Велика Совпа Людвіпольського р-ну, здобуто 1 легкий кулемет.

Бої сотні Остюка: бій в с. Матіївка Тучинського р-ну, здобуто один легкий міномет.

Бої боївки командира Юренка: бій в Ярунському р-ні, де здобуто один легкий кулемет. 2-ий бій в с. Крилові Корецького р-ну, втрат з нашої сторони не було ніяких і нічого не здобуто.

1-ий бій Чорноти в Зеленому Гаї Барановського р-ну. Втрачено 5 легких кулеметів. Другий бій з'єднання "Хмельницький" під

** Помилкова нумерація у тексті.*

селом Жеровим Рокітенського р-ну. Втрат з нашої сторони не було.

Постій, дня 25.9.44 р.

К-р з'єднання "Хмельницький"
/–/ Кватиренко

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 62, арк. 28-30. Копія.

№ 247
ЗВІТ ПРО РЕЙД ПІДРОЗДІЛУ ім. КОРОБКИ

26 вересня 1944 р.

УПА "ЗГ"
Загін ім. Дороша

Командирові УПА "ЗГ"
Звіт з рейду в терені, проробленого відділом ім. Коробки

Відділ, рейдуючи в терені, був розбитий на дві групи:
група І-ша під командою к-ра Негуса,
ІІ-га група під командою к-ра Рубайла

Група 1-ша

І. Політичний звіт з терену

а) Відношення більшовиків до населення погане. Більшовики примінюють строгі репресії і терор. Починаються вивози тих родин, яких сини є в УПА, а також палення хат (с. Біловеж – 5 родин вивезено, а три [хати] спалено). Накладають велику поставку хліба, м'яса і молока. Поставку стягають силою, хто не хоче здавати, забирають навіть немолочене.

Населення страшно ненавидить їх і боїться, називають їх "кацапами", не знає як цьому зарадити і чекає щось нового, якоїсь переміни ладу. Страшно боїться колгоспів.

Більшовики ведуть сильну пропаганду серед населення проти УПА. Говорять, що ми це "сокирники", які вбивають мирне населення, грабують і т. п.

Населення не вірить в пропаганду більшовиків. Між собою говорить, що УПА вбиває тільки тих, які заслужили на це.

Рівночасно більшовики в своїй пропаганді очорнюють нас, як вислужників Німеччини, говорять, що ми перешкоджаєм їм у скорім закінченні війни.

б) Відношення населення до нас спочатку було дуже пасивне, тому, що населення не мало змоги нас бачити. Коли група заходила в село, всі втікали, думаючи, що ми більшовики. Коли ж довідалося, що це УПА, починало поволі сходитися. Поговоривши з нами, починало більш цікавитись нами, відчуває, що ми є оборонці населення. Люди починають скаржитись на більшовиків, вислужників НКВС та сексотів і починають їх видавати.

Наша пропаганда робить великий вплив на населення. Люди захоплюються нашими кличами. Уважають, що такий лад, який ми пропагуємо, буде добрий. Населення є дуже вразливе, тому з ним треба поводитись дуже чемно та строго придержуватись того, що ми пропагуємо, бо в противнім разі може вразитися. Коли ми десь щось доброго зробили, то в однім дні всі довколичні села знають про це.

В с. Біллі р-ну Рокитне населення видало нам одного сексота і домагалося знищити його. Сексот цей зробив багато шкоди в селі, вислав 30 родин на Сибір ([19]40-41 р.). Сексота цього розстріляно прилюдно. Населення було дуже вдячне нам за це.

в) Церков в терені немає. Є тільки одна церква в Біловежі. Священників також немає. Релігійний рівень серед населення є дуже великий.

г) Шкільництво є дуже занедбане. По селах нема шкіл, ані вчителів, тільки в с. Витковичах є одна вчителька, яка нічого не робить. Анальфабетів серед населення є дуже багато, до 90%.

д) Цивільної адміністрації по селах немає, де-не-де стрічається десятника, які також ставляться прихильно до нас і згоджуються з нами співпрацювати.

є) При перемарші за с. Войткевичі наша група натрапила на одного підозрілого типа, який пас корови. Одягнений був досить добре: військові чоботи, штани, пілотка і цивільна рубашка. Його зараз задержали. При слідстві виявилось, що це бувший совітський партизан, а тепер НКВС в с. Войткевичі, нагороджений медалею “За отвагу” “по борьбє с націоналістамі”. При собі мав німецький словар і вчився німецької мови. Говорив, що має бути перекинутий в запілля Німеччини.

II. Оперативний звіт

Під час рейду зроблено одну засідку на більшовиків, які забрали поставку. Засідка відбулась між с. Білля і Храпунь.

Засідку робили 2 рої 11.9.44 р. Опис бою: група була розположена недалеко дороги. Застава повідомила, що їде одна підвода більшовиків. Негайно 2 рої розположились коло дороги і обстріляли її. Вислід бою: 1 більшовик вбитий, 3-ох ранених. Здобуто 2 автомати, кріси, десятки й 1-го "Мавзера". Власних втрат не було. Раненим зроблено перев'язку і відпущено тому, що це були червоноармійці. Шкіц засідки в залучнику.

Траса рейду: Біловіж, хут. Войткевичі, Будки Войткевицькі, Дубно, Храпунь, Колки, Білля, Лібіхово, Котець, Мушне, Познань, Дзержинськ, Собочин і Собочинські Будки, Подлітичово, Мотань, Біловіж. Час рейду від 4-12.IX.44

III. Вишкільні справи

Під час рейду не було жодних вишколів, ані відправ.

IV. Господарчі справи

Під оглядом господарчим терен стоїть добре. Є досить м'яса і хліба. Можна прохарчувати більшу кількість війська. Взагалі менше пшениці і товщів. Прохарчувати можна 2 загони протягом одного року. З організацією харчів є дуже погано тому, що дядьки неохоче дають. Вони цілий час призвичаєні, що їх грабили совітські партизани, отже організувати харчі треба політично і обережно.

Група II

I. Політичний звіт з терену

Щодо відношення більшовиків до населення, то воно так само як в групі 1-ій. Треба додати тільки репресії більшовиків. В Залав'ї вивезено одну родину за співпрацю з УПА.

Населення відноситься до нас також добре, видає нам вислужників НКВД. В с. Глинному видали одного сексота, якого прилюдно розстріляли. Люди були дуже задоволені і вдячні.

Церкви в терені є в слідуючих селах: Залав'є, Біложово, Глинне, Березів, Дроздинь, Вижиці. Натомість священиків немає ані одного. В церквах не відправляється. Релігійний рівень стоїть досить високо.

Шкільництво стоїть дуже погано. Шкіл немає, понищені. Вчителів також немає. Цивільної адміністрації по селах немає, тільки в с. Дроздені був голова і секретар, які ховаються перед більшовиками.

II. Оперативний звіт

Траса рейду: Залав'є, Бліжово, Глинне, Березів, Підмостичне, Дроздинь, Старе Село, попри Вижиці (у Вижицях більшовики молотять хліб, їх є ок. 80), Грабунь, Підточище, Дрібчуків, Хмель, Рахновські хут. Час рейду від 4-12.9.44 р.

Акцій ані боїв група під час рейду не мала.

III. Господарчий звіт

Під господарчим оглядом терен стоїть добре, можна дістати багато хліба і м'яса. Прохарчувати можна 2 загони протягом одного року. З організацією харчів є також тяжко. Все треба організувати з підходом і політично.

Загальне: розшуки за військовим майном і зброєю не дали жодних висновків.

Слава Україні! – Героям Слава!

Постій, дня 26.9.44 р.

Ком. заг. /–/ Стальний

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 62, арк. 34-36. Копія.

№ 248
ЗВІТ ПРО ПОЛІТИЧНУ РОБОТУ В РАЙОНАХ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛУ УПА

26 вересня 1944 р.

Політробота в даних теренах призначення командирами Укр[аїнської] Повст[анчої] Армії

Коли ми прибули в ці терени, про рух повстанчий по деяких селах було мало чути. Розвідку ми вели під маркою більшовиків. Уніформ більшовицький, звіздка на чолі: питали тітку чи дядька, що чувати в селі, чи були воєнні чи ні. Отже тітка чи дядько каже: "Були 10 чоловік і поїхали в напрямі р-ну". Отже ми вертаєм, беремо повстанців, заходимо в село і розгортаємо свою роботу, признаємось людям хто ми є і за що ми боремось, співаємо революційні пісні, даємо і розвішуємо літературу. Деякі тіточки і дядьки витають нас дуже радо і просять Бога, щоб нам Бог

допоміг знищити сталінський і гітлєрівський режим. Деякі дядьки висловлювались: “Боріться сини і ми вам поможемо, бо ви є нащадки Петлюри, бо ви боретесь так само як і він”. Деякі тіточки проклинають свою долю, починають плакати, що їх сини пішли до Червоної Армії, а ми говоримо: “Не плачте, тіточко, бо багато червоноармійців переходить до нас. Ми з ЧА не б'ємось, бо там є наші брати, батьки, котрі під загрозою зброї НКВД мусять іти класти свої голови. Отже, ми б’єм тільки НКВД та всяких тих злочинців, котрі доносять на НКВД і сексотів. Ми боремося проти сталінського режиму, проти колгоспів, проти радгоспів. Ми боремося за вільне життя від сталінського і гітлєрівського режиму. Бо вони говорили, що бандерівці ріжуть, палять, убивають, грабують. Кого ж ми маємо убивати? Своїх братів, матерей, сестер? Де ви працювали на жидів, на НКВД, де ви гнули свої спини в колгоспах, де вас висилали на Сибір, на голодну смерть, на каторгу, де ви витворили в 1932/33 рр. голод, де згинули міліони наших братів, сестер, матерей, де в 1927 р. вивезли міліони кращих братів і батьків на Сибір на тортури? Отже, вони навмисне кинули таку пропаганду, щоб кожний дядько чи тітка не пускали в хату, а доносили на НКВД, бо вони знають добре, що бандерівці є погибеллю сталінського режиму та НКВД. Такщо люди, не бійтесь, бо ми є сини України. Ми боремося за визволення української нації і всіх поневолених народів”.

На другий чи третій день у другому селі, коли ми проходили, нарід був уже приготований і чекав на нас. Кожна тітка приготовила хліба, яєць, пшона, бо вона надіялась, що ми прийдемо і щось нового розкажемо. Ми розказували їм про наші терени, про те, що бандерівці не грабують, не палять, не вбивають невинних людей, розказували як воно має бути, порівнювали з тим що є. Люди почали скаржитись на сов. владу, на червоних партизан. Розказували нам, як вони їх грабували, розстрілювали людей в лісі. Кого зловили, говорили їм, що бандерівці є бандити. Тут люди вказували, що це неправда, “бандерівці, це добрі люди”.

Стало краще, люди менше почали боятись, стали ходити в ліс. Зайдеш в село, то й дещо більше новинок довідаєшся про інші села чи міста. До нас уже люди почали звертатись як до уряду. Трапилось раз в с. Блігу, що ми застали ок. 400 чоловік і жінок в клубі на музиці, отже люди залякались. Ми почали говорити, щоб не боялись, бо ми є такі самі люди як і вони. Всі притихли, а к-р Ванька проголосив промову, який говорив про значення сталінського терору і гітлєрівського режиму, про вивоження молоді на голодову смерть до Німеччини та на калі-

цтво, про вивіз молоді на Донбас, Далекий Схід, Московщину, де гинуть сотні денно голодовою смертю синів і дочок. Всі слухали уважно і підтверджували, що це правдиве. Були факти, які підтверджували сказане командиром (із сусіднього села пішло 2-ох на роботи в Донбас, але недавно втікли і розказували про голодівку на Донбасі і дальших теренах Московщини). Люди розуміли, але зітхали тяжко і казали, що ми пропадаєм, бо що ми зробимо з голими руками. Ми пояснювали, яку ми провадим боротьбу, проти кого і хто з нами йде. Показували на фактах, що в склад повст[анчої] армії входять різні національності, які борються проти сталінського режиму, що з нами всі поневолені народи Европи і Азії, бо кожний нарід вже прагне волі і цього пол[у]м['я] не згасить вже ніхто. Пояснили їм, чому англо-американці помагають для СССР і доки будуть помагати, та які наслідки з цього задовження. На прикладах доказали їм, що сила ворожа на війні знищується, натомість наша зростає і узброюється.

По закінченню розмови була роздана література. Молодь була дуже захоплена. Побили портрети Сталіна та Леніна та інші. Розгромили кооперативу та сільраду, з кооперативи роздали нафту, сірники та інші речі для населення. Всякі списки з сільради знищили. Через пару днів чути було по р-нах рух "бандерівців". Люди присилали і переказували через добрих людей, щоб ми прийшли до їхнього села і знищили канцелярію сільради та настрашили голів сільрад і колгоспів, бо вони гонили людей в колгосп, а люди хотіли робити самі для себе, так як за німців. Сильно почали нарікати на совітську владу, а хвалили початки німецької окупації, бо тоді принаймні наїлись хліба, а тепер "знов прийдеться здихати з голоду". Голови боялись нас і не ночували дома.

Одного дня о год. 10 вечером ввійшли ми в село. Тітка, яку ми зустріли по дорозі, сказала, щоб ми йшли до колгоспної канцелярії, бо там було сільське і колгоспне управління. Ми поспішили туди, окружили цей будинок, а вони, замітивши нас, почали всі пертись до дверей. К-р Сорока пустив вгору чергу з автомата і крикнув: "Не бійтеся, ми не є ті бандити, що вам говорили". К-р Ванька почав розмову. Якраз цього вечора був заарештований дядько, що вкрав копу жита. Його мали того вечера відставити до р-ну на НКВД. К-р Ванька, довідавшись про це, заявив управлінню, як сільському так і колгоспному, що від того дня воно не сміє віддавати людей у ДОПР. Далося їм вказівки, як мають поступати з населенням. Населення мусить заховати собі якнайбільше збіжжя. Сталінська кліка постановила забрати ввесь хліб

і продукти та вивезти з України в Московщину, а в нас створити голод, як був в 1933 р.

Ці люди були дуже залякані. Спочатку думали, що будемо їх стріляти. Ванька пояснив їм, що ми людей хочемо повчити, а коли вони дальше будуть шкодити українському народові, пощади їм не буде. Тим часом вони мусять потроху служити для Москви, але тому, що вони є українцями, тим більше мусять служити свойому народові. Ми побажали їм добрих успіхів в роботі, попрощали їх словами "Слава Україні!" Всі відповіли кілька разів "Слава!".

Там же у колгоспі ми взяли собі харчів і подались на збірний пункт. На третій день вже скрізь по селах люди стиха, але радісно, переповідали про нашу роботу, проведену в с. Блічі з сільуправлінням. Почали менше боятись і прихильно ставитись до нас.

Ми говорили, що колгоспи зруйнуємо і вже побудувати їх зараз більшовики не зможуть. Людей це піднесло на дусі і вони просили, щоб спалити колгоспи, і тоді не будуть мати де молотити, і хліб роздадуть на господарства збирати.

Одного вечора вирушили ми в село, щоб зруйнувати колгосп. Підійшовши під село, ми довідались, що воєнних нема, є лише представник з Києва, що приїхав по зборі хліба і приручений на це село через обласне Київське НКВД один лейтенант, котрий школив сільських стрибків. При тому було 200 робітників, котрі працювали на лісних роботах. Озброєних з них було 25 осіб. Ми знали, що вони з нами битись не будуть і не звертали на це уваги. К-р розставив стрільців до кожного будинку на заставу і почали палити колгосп. Згоріло 8 будинків, 2 машини і 4 копи ячменю, які якраз були привезені до молотьби. Коли розгорілися будинки, к-р дав наказ стягнути заставу. Ми стали під лісом і дивились, що буде дальше. В той час під'їхала пожарна сторожа і хотіла гасити. Ми випустили кілька серій вгору. Сторожа попадала і воєнні робітники, які прийшли на поміч, попадали і рачкували назад. Тоді ми ввійшли в село, щоб перевести мобілізацію. Люди налякалися, бо пожар був великий, але ми успокоїли їх, бо сільські будинки були далеко і не могли зайнятися. Тітки на вулицю виносили нам хліб, молоко. Були задоволені тим, але все таки говорили: "Що то завтра нам буде НКВД говорити?" Ми успокоювали їх, говорячи, що НКВД і так буде знати, що повстанці спалили, а не люди.

Мобілізація харчів пройшла дуже гарно. Ми зайшли ще в колгоспну кошару, взяли вола, і відходили до лісу, коли наздогонив нас один "стрибок" і повідомив, що приїхало 10 верхівців НКВД. Звідтам до р-ну було 10 км, але в сусідньому селі (2 км) був теле-

фон, получений з р-ном, і голова сільради повідомив. По тій всій роботі, ми почали вести розвідку, що буде робитись дальше в тому селі. На другий день розвідка з цього самого села донесла, що приїхала більша кількість НКВД з собаками, обласний прокурор і слідчий та переводили слідство. Ходили з собаками, скликали людей, але собаки нічого тут не знайшли. Щойно як прийшли на пожарище з собаками, слід показав, що "бандити" пішли за річку. Слідство велось три дні, але нічого не виявилось. Лише слідчий вкінці висловився: "Да оні всє одінакови".

Дальше почали приготовлятися до молотьби на полі. Ми сказали людям, що поки мають машин[у] нехай собі обмолочують по ночах і нехай закопують, бо зістануться без зерна. Люди так і взялись за роботу. Скрізь вночі можна було їх зустріти. Навіть по лісах молотили. Поки поладили другу машину і почали молотити, то копа видавала по 3-4 пуди. Вони пояснювали це, що рік невмолотний. І так в багатьох селах був такий поганий неврожай. Селяни і сільрада тримали це в таємниці.

Одного разу вирушили ми по харчі в с. Ханево. Коли ми підсунулись під село, люди сказали нам, що були воєнні і від'їхали. Ми ввійшли і почали заготовляти харчі. Повстанець Дубина, підходячи під браму до одної хати, побачив, що з неї вискочила одна узброєна людина. Дубина відразу крикнув: "Стій, хто йде!". Той відповів: "Павленко" і підтягнув кріса до грудей. Повстанець, не чекаючи, пустив до нього чергу. Той, падаючи, дає стріл і тяжко ранить в руку Дубину. На це все наскакує ройовий Влодко. Він ще 2-ма стрілами добиває бандита, який тяжко стогне на землі, а Дубину веде до річки. Тут повстанець мліє. Влодко рятує його, робить перев'язку і, не чекавши на других, відходить до лісу. Інші повстанці наткнулись на вбитого і по документах, забраних у нього виявилось, що це був уповноважений Київського НКВД, призначений на ці р-ни по пожарних справах колгоспів і радгоспів. Сам був українець, партійний. Після того на третій день приїжджало слідство. Арештували голову колгоспу і при слідстві знайшли в нього 2 довгі кріси і пів автомата (це бувш[ий] червоний партизан). Йому пришили справу вбивства і зв'язь з бандерівцями. Люди з цього були дуже задоволені. На його місце жоден дядько не хотів стати головою, бо боявся служити.

Одного разу підійшли ми під с. Унін. В розвідку післали 3-ох стрільців. Вони перебрели р. Тетерів і підійшли під село, і довідались від тітки, що під вечір було 12 НКВД-истів, але це були неточні відомості, і к-р висилає ройового Влодка і повстанця Дубину розвідати точніше. Тільки що друзі ввійшли в село, їх

перестріло 3-ох із викликом: "Стій, хто йде!" "Воєнні" – відповідають наші. "А хто спиняє? – Воєнні" – відповіли НКВД-исти і відразу відкрили вогонь. Розвідка не спанікувала. Друзі залягли під плотом і обстріляли НКВД-истів. Вернувши, оповіли це к-рові і ми відійшли знов до ліса.

На другий день ми довідались, що НКВД на тих кватирах, які воно обрало, не ночувало, а в городах. Рано прийшли всі оброшені і коли люди питали, де вони були, казали, що ходили в засідку на бандерівців. Через пару днів стягнули акцію, з районових, всіх собак та стрибків, взяли за розвідчика теренового об'їздчика і лісника, котрі добре знали ліс. Їм заявили, оскільки вони заведуть туди, де є бандерівці, то знищать їх із родинами. Теренові відмовлялися, що вони не знають, де є, а де немає. "Туди веди, де є великий ліс і далеко видно" – відповіли НКВД-исти. Теренові так й зробили. Зустрівшися через кілька день з людьми, вони оповідали про пригоди, які були під час цієї облави. Дядьки сміялися і казали: "Хлопці, НКВД боїться вас, як чорт Хреста".

Одного разу, підходячи під с. Мірчу, ми завважили 2 особі, що пішли попід лісом. Затримавши їх, ми питали про стан в селі, але, не довідавшись нічого, пішли в хату одного господаря. Тут довідались, що після обіду було 25 чол. Приїхали підводами, а чи виїхали – дядько не знав. В селі люди не хотіли відчинити – видно, що було НКВД. По роботі, коли вже всі зійшлись на збірний пункт, бракувало ще 3-ох повстанців. НКВД, почувши, що в селі менший рух, зробили розстрільну і йдучи, захопили наших 3-ох та відкрили бій. К-р пустивши червону ракету, подав: "Розстрільна" – і ми відкрили вогонь по ворогові. Ворог притих, а повстанці щасливо вернули на збірний пункт і ми вернули до лісу.

Будучи вже разом з боївкою Панька, ми пішли в засідку на шлях між Тетерів і Розважів. Тут вдалося нам переловити контррозвідчика, що був призначений на Рівенську область. Він мав занотованих політробітників на Західній Україні, що мали бути до його диспозиції, хлопців, дівчат і різні документи. Вдалося також переловити одного військового і жінку-старшину, яка була заступником старшини батальйону і мала багато документів. Мала також вказівки про боротьбу з повстанчою армією, як вести пропаганду, розроблення планів проти пропаганди УПА і інше. Дальше затримали ще капітана НКВД, який зумів втікти від 3-ох повстанців і ми були змушені відступити з того місця. Жінку-старшину полевий суд УПА засудив на кару смерті через розстріл, а з військовим, поговоривши, дали літератури і відпустили додому.

В лісі ми зустрінулися з робітниками з-під Києва, що працювали на лісообробці. Говорили з ними довший час на різні теми, розказували про положення німців та більшовиків, хто ми є, за що боремося, які можливості виграної більшовиків. Робітники були дуже зацікавлені, давали багато запитів для к-ра, а він рішуче відповідав. Люди були задоволені і нашу боротьбу уважали правдивою. Нарікали на сов. владу, оповідали про своє теперішне життя, про минуле, як колись жили. К-р дав їм літератури і, вертаючи до своєї групи, сказав занести м'яса для робітників. Вони приняли це, подякували і радісно сказали: "Боріться, і ми вам поможемо, станемо всі до спільної боротьби".

Ті ж робітники сказали нам, що вони знаходяться в с. Поташні (понад 200 осіб). Там був магазин з харчами. За згодою робітників, ми постановили взяти цей магазин і коли робітники вийшли зі столівки, ми заарештували п'яного сторожа зробили заставу від станції (3 км) і взяли магазин. К-р тоді ж знову говорив з робітниками, казав їм домагатися знову харчів, штрайкувати, не йти на роботу, а поки доставлять харчів, щоб прохарчувались в селі. Робітники проти цього нічого не мали. На закінчення, ми знову дали їм літератури та від'їхали на місце постою.

О год. 4-ій, поснідавши, ми розділили речі, а важніші замагазинували в криївку, та змінили місце постою, нічого не знавши про те, що проти нас готується акція. Вона того самого дня була перепроваджена. З кількох р-нів зібралися навіть зі собаками. Їх начислювалося ок. 80 осіб, мали 8 кулеметів та німецькі кріси і гранати (кидаються з крісів), та автомати. Нам нічого не зробили, але собаки відшукали наш магазин. Вина була усіх через те, що ми стояли кілька днів на одному місці. К-р казав змінити місце, але всі були проти того, бо тут була близько вода. Казали, що є записано хто носить їсти і з ким мають зв'язки. Це говорили по всіх селах. Люди залякались, але ми пояснили їм, що ми не списуємо ніколи, а знаємо так кого нам треба знати.

В цьому терені, де ми оперували, серед лісу був побудований транспорт в І[ва]нівському р-ні. До найближчого села звідти було 9 км. Найбільше жили там робітники, але вони прибували там зі всіх сторін і ми черпали тут деякі відомості. Одного разу йшов к-р Ванька із Сорокою і зустріли одного незнайомого чоловіка. Під совітською маркою затримують його. Чоловік не злякався, але коли друзі сказали хто вони – він відразу почав труситись. Вони успокоїли його, розказали йому, що вони є борці за кращу долю всіх поневолених народів, а не бандити, як називає їх НКВД. Дядько став менше боятись. Розказав, що він є сам з-під

Уманя, що їх багато приїхало сюди на роботу. "Про таких людей, я чув, але говорили, що коли вони когось зловлять, то вбивають, через те я злякався, а тепер буду знати, що то неправда. Хлопці гарні, чисті, добра зброя, що б то було, щоб вони собі таке робили – думав я", – вже сміло висловлювався дядько.

Друзі розпитали його, чи немає червоних, чи в них немає зброї. Зброї їм дійсно не давали. Ми з дядьком зайшли до бараків. Робітники саме вечеряли. Ми, привітавшися, почали з ними розмову. Робітники багато питають нас і цікавляться всім. К-р Ванька роз'яснював. Потім заспівали кілька революційних пісень. Старі почали плакати, а молоді гляділи один на другого, потім просили переписати їм ці пісні. Ми обіцяли принести їм на другий вечір. Робітники скаржились, що мало харчів, отже ми назначили їм стрічу і завезли трохи харчів. Дали також літератури, як "Постанови", "Вільна Україна" і інш. (вони дістали тоді половину вола). З радістю і вдячністю зустріли нас і просили ще прийти до них, а вони будуть вести розвідку, щоб ніхто не застав нас, бо вони є такі само українці, як і ми. Не було більше змоги до них зайти, бо терени були загрожені, ми відійшли за залізницю в р-н[и] Макарівський та Володимирський. В цих р-нах населення краще ставилося до нас, бо тут в минулому році оперували вже деякі наші групи. Вони вже знали про нашу боротьбу і з цікавістю стрінули нас.

Раз машерували ми до с. Язвинки Макарівського р-ну серед білого дня. Багато жінок гребло сіно, а біля них стояв один узброєний чоловік. К-р затримав стрільців у корчах, а сам із заступником і чотовим пішов до тих людей. Боєць почав утікати. К-р крикнув: "Стій, не втікай! Ми такі самі, як і ти". З того ляку почав воєнний ховати кріс в копицю сіна, але к-р покликав його до себе і він ішов, волочучи кріс за пасок по землі. Привитавшись з ним, друзі запитали його, яку він мав функцію. Він пояснив, що має призначених кілька сіл Макарівського р-ну по збірці сіна і має під собою 40 чоловік воєнних різних національностей. Тепер бійці зробили самі замін: пішли косити до колгоспу, а жінки на їх місцях гребли сіно.

Коли друзі запитали його, чи він знає, хто вони є, він відповів, що знає, бо бачив, як вони йшли в різних одностроях і догадався, що то бандерівці. Вони пояснили йому, що вони є повстанці, які боряться проти сталінського та німецького режиму. Тітки кругом обступили їх і почалася близька, щира розмова. Цей військовий запрошував їх до себе на їх кватиру, ми не відмовились. Запевняв нас, що загрози немає, він гарантує за це. НКВД не приїжджає туди. Увечері, довідавшись, що в них нікого немає, пішли туди.

Цей же сам к-р воєнноробочих казав куховарці подати вечеру. При спільній вечері в нас зав'язалася розмова. Бійці давали різні питання: як ми можемо виграти цю війну (вони думали, що ми боремося тільки самі за свою державу), просили нас щось дати їм прочитати. Ми дали їм літератури, поспівали пісень. Вони були дуже задоволені з цього, просили ще заходити до них, запевняли нас, щоб ми не боялись, бо вони не наші вороги. Ми поради[ли] їм, коли будуть збирати їх на фронт, щоб втікали до нас і, пропрощавшись з ними, пішли в інший терен.

На другий вечір ми опинилися під селом Комарівкою Радомишльського р-ну. В цьому селі було до 50 чоловік із загротряда. Вони стояли в кінці села у школі. Село було довге на 3 км і ми рішили обережно все-таки перевести збірку харчів, зробивши скрізь застави. Але який[сь] сексот доніс, що в селі є повстанці. Село освітили ракети і почалася стрілянина з кулеметів, але ми продовжували дальше свою роботу. На місці збірки бракувало нам одного повстанця. Ми шукали його кілька годин і, не знайшовши, відступили у ліс. Потім довідались ми, що він був ані вбитий ані взятий живим, бо коли б це сталося, то говорила б ціла область.

Переходимо до другого с. Язвінки і Соболівки. Люди сказали нам, що голова колгоспу має автомата, погано відноситься до населення, просили налякати його. Ми пішли, але в хаті не було його. Він був з дружиною на забаві. Ми перевели ревізію, де знайшли 2 автомати совітських, 2 кріси совітських і, запасну амуніцію до автоматів. Виходячи з помешкання, ми почули розмову. Чотовий дав наказ залягти. Придивившись, побачили жінку і чоловіка. Підпустивши їх на метрів 5, один гукнув: "Стій! Руки вверх!" Він став, кинув автомата і підняв руки, а жінка втікла. "Брати, не стріляйте, я такий самий як ви. Я нікому нічого не зробив, попитайте людей за мене", – просив він. "Та ми нікого не стріляєм", – відповіли ми, забираючи автомата. Дальше подали собі руки і почали говорити. Він здивований запросив нас, 4-ох друзів і чотового, на вечеру. За столом ми нав'язали розмову про те, як він має ставитись до населення, що має робити.

В тій хвилині вбігає 2 дядьки і, побачивши, що голова не зв'язаний сидить з повстанцями, здивовані стали. На запитання, чого вони хотять, вони заговорили: "Ой хлопці дорогі, не арештуйте нам голови, він нічого нікому не зробив". Ми пояснили дядькам, що з головою нічого не станеться, що ми стріляємо тільки зрадників українського народу, а таким службовцям даємо вказівки, як мають працювати і коли вони будуть проти того,

тоді ми їх судитимемо. При ці[й] нагоді дядьки висловили свої жалі про колгоспний устрій, що їм випадає по 45 дкг* на трудодень. Ми вияснили їм, що причиною цього є сталінський режим. Дядьки почали розхвалюватись, що за німців був хліб і до хліба, але знову ми почали роз'яснювати їм, що Гітлер і Сталін це все одно. Це один чорт і ніхто нам волі не дасть, як ми собі самі її не здобудемо. Дядьки притакували. Прощаючись, вони бажали нам щасливої подорожі і просили нас заходити ще.

Ми відійшли. Голова поінформував нас, де можна взяти м'яса, бо до їх колгоспу зігнали молодняк. Остеріг нас, щоб були осторожні, бо там був сторож з крісом. Ми застали сторожа сонного на возі. Роззброїли його, казали вивести ялівку з обори. По дорозі зустріли бувшого червоного партизана, який, злякавшись дуже, признався, що його автомат дома. Ми пішли відвідати його дім і забрати автомата. Він обіцяв нам доносити всякі новини. Його мати просила, щоб ми щось їли, але ми подякували і відійшли дальше з села. По дорозі розвісили ще кілька кличів, про які чути було за 30-40 км. "Та дивіться, скрізь повстанці є", – говорили села.

Червоні зараз спрямували акцію проти нас, кинули поляків 500 чоловік озброєних. Зброя в них: 4 гармати легких, 3 кулемети тяжких, 2 легких міномети, 33 легких скорострілів, 10 автоматів, а решта кріси. Це донесли нам стрибки місцеві. Поробили скрізь засідки по лініях, а мала кількість гонила кварталами. Ми були змушені відійти в інші терени, але й там були загрожені. Перейшли р. Тетерів та прямували в Іванівський та Розважівський р-ни. В лісі зустріли ми діда і бабу, які збирали гриби. Розказували, що в них нового нічого немає, крім біди. Дідусь пильно подивився на нас та й питає: "Що ж ви шукаєте по лісі, к-ри?" "Дідусю, ми є повстанці", – відповів к-р. "Ага", – здивувався дідусь –, "бандерівці. От щоб ви прийшли до нашого села і полякали голову, бо то[й] робить такі знущання, що вже не можна видержать. Мою дочку, що не хотіла дати півкопи жита в колгосп, засудили на 6 років". К-р потішив дідуся, що це все скоро скінчиться, обіцяв зайти, коли будемо йти по дорозі та й пішли дальше.

На шляху Розважів–Іванів був невеликий рух. Ми затрималися 800 м від шляху, а 5-х стрільців з ройовим пішли на шлях в засідку. Пройшла одна автомашина. Тут сидів один шофер і якийсь дядько. В другій машині їхали військові. Ройовий сказав приготовитись. Одного повстанця висилає на шлях, який мав

** Так у тексті. Певно має бути:* 450 г

би дати знак, щоб машина стала. Повстанець вибіг, підняв кріса вгору, але машина не стала і ми думали, що то НКВД, почали обстрілювати її. Через хвилину машина стала. Повстанці обскочили машину і всі, що були там, підняли руки вверх. Лейтенант загротряда почав втікати. Його тяжко ранили і за кілька хвилин він був мертвий. Жінка капітана не втікала. В розмові з нею ми пояснили, що це не є наша вина, бо їм не треба було втікати, бо ми військових не б'ємо, лише НКВД. Ми пропускали їх дальше. Тоді шофер відкликав к-ра і сказав: "Ви звідсіля відійдіть, бо з цього місця до району всього 5 км". Ми відійшли назад до нашої частини.

Доходячи до р. Тетерів, зустріли фіру, на якій їхали озброєні бійці. Робимо розстрільну і даємо знак, щоб стали, але вони почали втікати. Пролунало кілька черг з автомата вгору. 2-ох погналося в корчі, а одного біля річки зловили живим. Роззброївши його – пустили. Це були воєнноробочі, що косили сіно і брали участь в акції проти нас. Цей боєць казав, що вони не можуть не йти, бо їх примушують, а коли хтось обізветься про нас добре, то висилають на передову. Через ліс знов пройшла машина, на якій було видно НКВД-истів і кілька військових. Вона зупинилась в с. Блічі, де якраз були збори сільради та колгоспного управління. З машини вискочив лейтенант НКВД, прибіг в канцелярію, гукаючи: "Тікайте, бо на село наступають бандерівці!". Сам скочив на машину і поїхав дальше. Збори розбіглися. Думали, що справді "бандерівці" наступають на село. Ми обійшли це село лісом і затрималися в с. Коленицях Іванівського р-ну (7 км від р-ну, але зв'язане телефоном).

Ми зайшли, зліквідували телефонічний апарат та деякі документи, взяли кооперативу, а голова колгоспу видав нам вола, та й пішли собі дальше. По дорозі зайшли до Ліонівки, зліквідували сільраду, розбили кооперативу і відійшли до лісу. Не пройшло години часу, як по наших слідах розстрільною йшли червоні. Вартовий завважив це і ми відійшли в іншому напрямі щасливо. На другий день розвідали ми, що до с. Блічі прибуло до 500 ч[ервоноармій]ців із спецотряда. Вони переводили акції через цілих 2 неділі, при цьому зловили багато дезертирів з ЧА.

При відході зі Сходу на Захід ми знищили малого поїзда. По дорозі, в р-ні Чаповицькому, на шосі, яка йде з Чапович до Базарського р-ну, зробили заставу, яка натрафила на фіру НКВД. Передні пропустили їх, тоді вискочив ройовий Влодко з автоматом на шосе, дав 2 черги з автомата по них і повалив трупом начальника НКВД та уповноваженого НКВД. Фірман також був

убитий, а один військовий легко ранений в руку. Ми зробили йому перев'язку і відпустили.

В с. Степанівці Лучинського р-ну розбили кооперативу, забрали мануфактуру і інші річі, а решту сказали розібрати людям. По дорозі в с. Соловій стояло військо. Звідти мали получений телефон з Лугинами та Коростенем. Ми перерізали цю лінію, зайняли половину села, перевели мобілізацію харчів і щасливо прибули на Захід.

Політичний звіт

Яку пропаганду вели більшовики проти нас: що бандерівці ріжуть, грабують і палять кого тільки нападуть. Це є ті бандити, котрі за німців служили в поліції при сільських управліннях. Це ті люди, які не мали іншого виходу. Вони знали, що радянська влада зближається і судитиме їх усіх. Отже, вони пішли в ліс і створили собі такі банди під німецьким керівництвом. Німці їм помагають літаками, харчами, амуніцією, зброєю. Отож, ці люди знають, що їм виходу немає, бо вони підпорядковані для німецького Гестапо.

Населенню, яке живе на Східній Україні, дано наказ, що де б побачили озброєну чи незнану людину, жінку чи мужчину, якнайскорше повідомити відділам стрибків, якщо є частини поблизу. Отже цим самим будуть допомагати їх знищенню. Так уговорили людей, що вони часто вірили в те.

Більшовики говорили, що ми насилуєм жінок. Був такий випадок, що жінка стрінулась з нашими друзями та й похвалилась в селі, кого вона бачила, що це за люди. Донесла до сільради і на НКВД. Вони покликали її до себе і давали вказівки, як має говорити: що вісім бандитів напали на неї в лісі і знасилували її. Потім приказували, щоб коли вона кому сказала, то знищать її з родиною. Записали її ім'я, прізвище і село. Давши вказівки, ще раз зазначили, що коли не буде так говорити, згине в ДОПР-і. Тітка рішуче відказала: "Що хочете мені робіть, замикайте мене в ДОПР-і, а я скажу, що цього не було. Я не можу говорити, бо вони можуть мене знищити, як я буду неправду казати".

Дальше пропагували більшовики, що бандерівців нараховувалось до 6000, але кинули 3 дивізії війська на Західню Україну і було 4000 забрано в полон. Розбились вони на малі групи. Продвигаються в деяких теренах по 3, 6, 8, 10 чол. озброєних.

На зборах районових управ виступав секретар парткому і капітан воєнкомату. Говорили про рух бандерівців і бульбовців.

Казали, що він припинився, а головнокомандуючого тої банди к-ра Лисова убили, одного заступника убили, що видав їм таємні секрети та архіви, а ще залишились недобитки. Казали, що до зими в 100% їх знищать. Голови сільських управ і секретарі проводили це на сільських зборах.

В кожному селі були т. зв. зорганізовані стрибки з 1927 р., була розведена секція з жінок, старих і калік, яким давали по кілограмові солі і вони йшли в ліс слідкувати за рухом бандерівців. Лісні управління були змушені дати свій підпис, слідити по своїх відтинках за нами і подавати на НКВД. Їм давали на м-ць по 3 кг солі за їхню роботу. Допущено було лісникам і об'їздникам наробити якогось бешкету і втікати зі зброєю до нас. Тут мусів розвідати, яка зброя в нас, скільки її, де беремо амуніцію, чи відходимо на якісь наради і куди, чи відкрито, чи тайно, який план роботи, як відносяться к-ри до вояків і навпаки, яке відживлення, чи села допомагають харчами, як розположена варта і склад варти, місце постою, чи далеко від води чи близько, як часто міняють місце постою. Такі вказівки давали для таємних агентів і платили їм по 10000 зол.* рублів.

Розположення війська. Були кинуті батальйони мішаних військ – жінок і мужчин, які були розміщені в трьох селах. Жінок висилали в ліс в розвідку (по ягоди), до того входили спецотряди по 20-30-50 людей. Прийшли сюди для цілковитого припинення нашого руху. Помістили в школі до 600 чол. з Києва, які брали участь в акції проти нас і виловлюванні дезертирів. В одному селі ховалося ще 120 чоловік. З них 30 зловили і післали на фронт.

Жінками переказували, щоб ми кидали зброю і переходили до них, що на фронт нас не пішлють, а дадуть роботу в тилу, щоб не боятися їх, вони судити не будуть; обіцювали, що як скінчать війну, то ми дістанемо самостійну Україну, бо нашої України їм не треба.

Переводження акцій по лісах. Там, де ліси обведені лініями, на трьох лініях робили засідки, а з четвертої заходили і тихо йшли розстрільною через цілий ліс. Переводили облави біля вод, в найбільших багнах, на річках, бродах, містах. Робили засідки по селах, приїжджали вночі і досвідком, від'їжджали, щоб люди не знали. Це було від 20 мая до 5 серпня. Потім стягнули свої відділи і терени стали вільні. Коли після того хотіли перевести облаву, стягали в ліса учасників, директорів, уповноважених НКВД, тайне

---

* *Так у тексті.*

НКВД, районову управу, воєнкомат, стрибків, деяких воєнних робітників, що робили на сінокосах. Воєнних на лісообробці не брали, бо їх командири не дозволили. НКВД перебиралося в цивільне вбрання, гуртувалося з 2-3-ох районів і йшли на ліси облавою. Про це все ми знали, бо розвідка з сіл доносила нам і вони ніколи не могли нас зустріти.

Церква на Сході. Коли ввійшли червоні, відкрили відразу церкви і дали всім людям вільно ходити до них. Люди були задоволені і незадоволені, бо казали, що сьогодні можуть відкрити, а завтра знов закрити.

Одного разу, саме в жнива на свято Спаса, зі всіх сіл люди йшли до церкви в с. Уніно святити овочі. Там голова сільради був бувший майор. Він разом з представником р-ну зібрали цілий актив сільради, прийшли до церкви і оголосили народові, що не пора святкувати, а треба збирати хліб. Розігнали всіх і замкнули церкву. Незадоволений люд вертав назад і говорив один до другого: "А що, я не казав, що це може бути". Люди ненавиділи їх.

В с. Кухарах (це було одне з найкращих сіл) була гарна церковця, нею володів староста, секретар бувшого петлюрівського штабу, Клименко. Він домагався від київського управління, щоб дозволили зробити відправу на українській мові. Про це довідалося НКВД і по 2-3 рази приїжджало на тиждень робити допити. "Пощо ви домагаєтесь, щоб була відправа на українській мові", – питали його. "Тому, що ми є українці, і хочу, щоб в нашій церкві відправлялось по українськи", – відповів хитрий крепкий дядько. "Щось неясно", – заявило НКВД. – "Мусимо вас забрати до переведення слідства в р-н". Та й зачинили в ДОПР, де потримали цілий тиждень і щойно тоді випускають додому. Ми, почувши про це, цікавилися, що НКВД йому казало і які дало вказівки. Зібравшись із к-ром Ванькою і Паньком, пішли до того дяді. На одному мості наскочили ми на засідку. Тут згинув к-р Панько. Ми відкрили вогонь і ворожі стріли притихли. Забравши тіло Панька, ми відступили до лісу. Через кілька днів приїхало НКВД до цього села, забрали цього дядя Клименка і засудили по статті 53-ій та відвезли до Києва. Пришили йому, що він націоналіст, коли домагався відправи в українській мові в церкві.

Про школи. В деяких селах діти вчаться. Книжки є, але олівців і зошитів немає. Отже, в більшій частині вчать читати. Вчителі

є незадоволені з малої зарплати, але на всі сторони маскуються, щоб не йти на фронт. Вчителі і вчительки є переважно з партизанів. До нашої справи ставляться непогано тоді, коли пізнають – хто ми є і за що ми боремося. Про це вони довідалися з нашої літератури, що ми розвішували по селах і по шляхах. Зразу боялись нас, бо їм казали, що ми ненавидимо їх, але потім – ні. Учителі(ки) не беруть участи поза школою ніякої. З них також тягнуть різні постави, так як з кожного службовця.

Про медичні пункти. По селах і містах при районових управах знаходяться малі лікарні. Є лікар, медсестра, аптека і помічник. Ліки можна дістати тільки через лікарський огляд по рецепті. Знаходяться також санітарні пункти і медпункти по селах і при лісних установах.

Господарчий звіт

Які знаходяться продукти та харчеві засоби. Майже при кожному колгоспі є невелика кількість рогатої худоби, свиней, коней, колгоспні магазини зі збіжжям. В кожнім селі є зливпункт молока, кооператива; проводиться збір яєць по кооперативах. Маслозаводи бувають тільки в районах. При районах є варстати шевські, кравецькі, кооперативні бази; є збіжжеві магазини. В кожному р-ні 3-4 млини; від селян побирають мірку головно мукою. У селян харчевих запасів немає. У кожного дядька є корова. Свиней та яєць майже немає. Це окремі села, але є й так, що на 7 чи 10 господарів одна корова. Курей та гусей невелика кількість.

Тартаки і фабрики шкла є частинно спалені. В селі Кодра Макарівського р-ну спалено 2 шкляні фабрики. У віддалі 3 км від Кодрі лишився один тартак, який тепер у русі. В с. Хомівці Радомишльського р-ну спалений тартак разом з млином. В Іванівському р-ні тартаки попалені. В Розважському немає. В Бородянському р-ні, с. Мірчі, відремонтовують фабрику шкла. Це все палили червоні партизани. Поза тим багатств та підприємств нема.

Про перебування наших відділів у цих теренах

Коли приходилося десь влаштовувати хорих або ранених, терен не сприяв тому, що ліси були залюднені. Майже мало було таких кутків, де не бували люди. Ліси є переважно шпилькові, листяні – в малій кількости. Є багато вирубів та полян, які засівають люди. Ліси переважно рідкі та посічені лініями.

Влаштовування хворих по селах є трудне через те, що люди дуже бояться. До того по селах шукають по найменших закутках за дезертирами.

Постій, дня 26.IX.1944 р.

/–/ Бистрий

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 61, арк. 33-41. Копія.

№ 249
ЗВІТ ПРО ОПЕРАТИВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДРОЗДІЛУ УПА

[Вересень] 1944 р.

ОПЕРАТИВНИЙ ЗВІТ

Дня 25.6.44 напали на магазин провянтовий в с. Поташні, р-н Бородянський. Розбили і забрали такі річі: кол[о] 50 кг цукру, 50 кг олію, 20 кг масла, 70 шт. яєшниці в американських порошках, 25 пар рукавиць, 25 пар скарпеток, 17 матрасів, 20 пошевок•, 100 кг соли, 100 осе[ле]дців, 100 кг гречаних круп, 18 шт. консервів, 1 баньку халви, 1 куфайку, 10 бохонців хліба і одна бритва.

Дня 5.7.44 по шляху Тетерів–Розважів зробили засідку. Переловили контррозвідчика, котрий був призначений на Рівенську обл. і старшу жінку політруч[ку], котра заступала майора по політ. роботі батальйону, одного воєнного стрільця. Затримали капітана НКВД, котрий відразу почав втікати. Кулеметчик пустив чергу з кулемета, цей став легко ранений і втік. Вина була повстанця Жовтого і повстанця Підкови. Воєнного відпустили, а політроботі• і контррозвідчика розстріляли.

Дня 19.7.44 в с. Мірчі Бородянського р-ну під час організовки мали бій з НКВД. Бій ми виграли, бо НКВД втікло. Втрат жодних не було.

Дня 30.7.44 в с. Ханові вбили вповномоченого київського НКВД, при чому виказався повстанець Дубина.

Дня 2.8.44 спалили колгосп в с. Блічі Іванівського р-ну – 8 будинків. Воєнні, робочі і селяни бігли гасити, ми дали кілька чергів вгору і не допустили гасити. Розбили кооперативу, знищили канцелярію колгоспу і сільради. В кооперативі деякі річі забрали, а сіль і карасіну роздали людям.

Дня 4.8.44 в с. Коленці, р-ну Іванівського побили телефонічний апарат, документи сільради знищили, розбили кооперативу, деякі річі забрали, а сірники і сіль роздали поміж населення.

Дня 9.8.44 в с. [Л]онівка розбили кооперативу, забрали багато деяких речей, розбили сільраду, спалили документи і побили портрети.

Дня 15.8.44 забрали державну муку в с. Блічі, р-ну Іванівського, 3 свині з колгоспу.

Дня 29.8.44 по шляху Розважів–Іванків зробили засідку, при чому йшла машина. Машину обстріляно і вона стала. Ми до машини, "руки вверх" – підняли. Відр[азу] лейт. заградотряду почав втікати, почали по ньому стріляти, зістав тяжко ранений, посунувся в корчі, а капітан в другу сторону. Ройовий отверто стрілив по ньому. Жінка капітана, ст. лейт. лікар і шофер – з нами поговорили, уніформи зняли, дали своє убрання і відпустили.

Цього самого дня по дорозі їхало 3-ох воєнних озброєних на віддалі 100 м від нас, зробили розстрільну, кинулись на них і вони почали втікати в ліс. Цих 2-ох втікло, а одного зловили живим.

Дня 26.8.44, ідучи лісом, почули гуркіт машини, кинулись до шляху, машина попередила нас. К-р Сорока забіг наперед, почав стріляти по машині, автомат затявся і НКВД попадало в кузово, і машина пішла на ввесь ход.

Дня 9.9.44 спалили малого поїздка в р-ні Бородянському. Під час подорожі на захід Чаповицького р-ну зробили засідку над шосою. Їде фура НКВД, де передн[іх] 5-ох пропустили. Ройовий Влодко вискочив на сош, дав 2 черги з автомата і положив начальника НКВД, повномоченого НКВД, воєнного і фурмана легко ранили, причому зробили воєнному перев'язку і пустили.

Дня 14.9.44 в с. Облові, р-ну Лугинського* стояли воєнні, причому мали получити телефон з Коростинем а Лугином. Перерізали телефон, зробили мобілізов[ку] [і] відійшли без жодних стрілів.

Дня 15.9.44 в с. Степанівці, р-ну Лугинського* зробили мобілізовку харчів і розбили кооперативу, взяли мануфактуру, інші деякі річі, сіль винесли на дв[ір], самі пішли.

К-р /–/ Бистрик**

ДА СБ України ф. 13, спр. 376, т. 62, арк. 47-48. Копія.

---

* *У тексті:* Лігинського

** *Так у тексті. Певно має бути:* Бистрий

№ 250
ЗВІТ ДІЯЛЬНОСТІ ДИВЕРСІЙНОЇ ГРУПИ “СХІД”

30 вересня 1944 р.

Праця диверсійної групи “Схід”

Наша боївка була призначена в Попеленський р-н. В свій терен ми прийшли 29 жовтня 1943 р. в с. Килівку. Зараз, як лише прийшли в село, розкидали літературу. Люди з великим захопленням читали. На третій день сексот підвів німців. Німці старались нас всіх перебити. Ми їм дали відпір і вони відступили. В бою згинули наші 4 хлопці, між ними заступник обласного Зенон, і згоріло 2 хати та була вбита одна жінка. Ми вбили 2-ох німців і декілька було ранених.

По бою наші хлопці розбіглися невідомо куди. Нас лишилося 5 з к-ром Штухом*. Ми повернули до с. Зарубинець та зв'язалися з штабом і 7 листопада ми назад повернули до с. Килів[ки], куда* мали повикопувати землянки і замагазинувати харчів. Цього ми не зробили через те, бо нас застав фронт. Ми самі були змушені переходити фронт. Ми зараз повернули до с. Зарубинець, закватирувались в дядька на горищі, а рано приїхали німці і вкопали 4 гармати за хатою і стріляли 3 доби, а ми мусіли сидіти на горищі.

Німці [в]ідперли більшовиків, ми були дальше в с. Зарубинцях. Ми дальше розкидали літературу, вели пропаганду про Самостійну Україну, душили сексотів, магазинували збіжжя та амуніцію. Як другий раз німці втікали, хтось доніс, що в селі є бандерівці. Німці зробили по селі облаву і зловили нашого к-ра Шутка*. Нас також були б зловили, але дядьки, по котрих ми були порозкидані, сказали, що ми сини і німці нас не чіпали. Того вечора ми віднайшли к-ра штабу Дороша і він нас прилучив до боївки Барбоса, котра була у Вчорайшанському р-ні. Барбос мав землянки, в котрих ми перебували зиму. За німців ми продовжували свою роботу.

З приходом більшовиків не можна було виходити, бо по селах було повно війська, так що дуже нас переслідували. З весною нам вдалося зв'язатись з Вербою[1], бо зимою не можна було через те, що штабну землянку, в якій сидів Вербовий і якому вдалося з неї втікти, віднайшли більшовики. Збіжжя, амуніція, мед, сіль і цукор, що було в землянці, попало більшовикам. До боївки приняв Барбос двох хлопців.

** Так у тексті.*

В яроповецькому лісі 20 травня нас окружили НКВД-исти, але ми з окруження вирвалися. Вбили 2-ох НКВД-істів, трьох ранили. З нашої сторони к-р Барбос зістав вбитим. К-ром боївки став Палій.

Постій, дня 30.9.44

/–/ Палій

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 66, арк. 24-25. Копія.

1 Антон Комзол – "Верба" (1900–1944). У 1943–1944 рр. – пров. Андрушівського району Житомирської обл.

№ 251
ОПИСИ ЗАСІДОК ТА БОЇВ ПІДРОЗДІЛІВ УПА

[Вересень] 1944 р.

ОПИС ЗАСІДКИ
на шляху Тинне–Зносичі – дня 3.9.44

1. Обстановка до бою

Розвідка донесла, що має їхати три машини ВВ НКВС зі Сарного на Тинне. Чота з відділу к-ра Пащенка під командою к-ра Синього зробила на них засідку на шляху Тинне–Зносичі, 3 км на північ від с. Тинне, в тім місці, де річка перетинає шлях. Річка сама висохла. Місток знищений. Перед містком положено міну потягову. Ця міна мала зірвати дві машини. 2 рої розположилося в розі річки, очима до Сарн, і мали атакувати 2 і 3 машину. Рій третій був розположений в тім же розі очима до Тинного і мав завдання бити пропущену машину, а ні то забігати на праве крило.

2. Обстановка під час бою

Над'їхала тільки одна машина в год. 6-ій і 50 м перед містком зупинилася. Бійці позлазили з машин. К-р засідки думав, що бійці завважили наші становища і зразу відкрив вогонь по машині. 2-ох впало, один ранений, ст. лейтенант технік авіації, попав в полон. Підібрано трофеї і чота відходила, коли на поміч першій машині приїхало ще 2 машині. Зупинились перед місцем бою до 800 м, зробили розстрільну і почали наступ.

Після того, як чота завважила поміч для більшовиків, забрала трофеї, раненого і відійшла. Раненому зроблено перев'язку, перепрошено і пущено.

ОПИС БОЮ
під с. Залав'я, р-н Рокітне, дня 3.9.44

1. Обстановка перед боєм

Відділ к-ра Негуса і боївки к-рів Гамалії і Рогана були закватировані 3 км на п[ів]н. від с. Залав'я в лісі біля хут. Гать. Відділ був розположений в той спосіб: 1 чота – від Залав'я, 2 чота – від Блажова. Боївки були розположені направо від першої чоти. Розположення творило лук, звернений в сторону Залав'я. Цивільна і військова розвідка донесла, що у Залав'ї є 40 більшовиків, які збирають поставку. Перед самим боєм к-ри пішли на відправу в справі рейду, який мали поробити спільними силами.

[2.] Почулися стріли на Залав'я. К-ри рушили до своїх людей. К-р Негус дав наказ залягати. Все залягло, тільки боївка спанікувала, почала втікати. К-р Чуприна пішов зі своєю чотою в контратаку. Ворог підсувався досить близько під наші становища. Коли ворог побачив, що боївка втікла, почав заходити збоку наше ліве крило, яке держав к-р Негус (чота Чупринки). К-р Негус дав наказ відступати і зайняти нові становища. Всі відступили 1 км назад, заняли нові вигідніші становища. При атаці дав ворог сильний вогонь.

3. Відділ заняв нові становища, але ворог дійшов тільки до місця бою і скоро завернувся назад до села, забравши своїх вбитих і ранених.

ОПИС БОЮ
між с. Витковичі, Ленчин, Князь-Село, р-н Березне 8.9.44

1. Обстановка до бою

Відділ к-ра Мисливця був розположений на півд. захід від с. Ленчина – на 3 км, на півн. захід від Михалина – на 9 км, на півн. схід від с. Витковичі – 9 км, на півд. схід від с. Князь-Село – 11 км. Місце розположення було під стратегічним взглядом добре. Розположення відділу було добре: 1 чота на північ, 2 чота на схід від Виткович, 3 чота на зах. від с. Ленчина, 4 чота без зброї була розположена між 2 і 3 чотою. Обезпечення відділу складалося з трьох стійок, секрета і 4 стеж, які діяли у віддалі 2 км.

Дня 7.9.44 вечором вислав к-р Велес [розвідку] в такі села: Михалин, Витковичі, Князь-Село, Ленчин. Розвідка з Михалина і Ленчина вернулася вночі і донесла, що в тих населених пунктах немає ворога. Розвідка з Князь-Села долучила в часі бою, а з Виткович взагалі не повернула. Кілька днів перед боєм не помічалося жодних ворожих рухів в терені чи концентрації сил.

2. Обстановка під час бою

8.9.44 о год. 8 ранку – відділ коло сніданку. Ранком к-р Велес завважує більшовиків, які підійшли цілком близько до нашого розположення. В тій же хвилині прибігає 2-ох вартових і докладає, що більшовики ідуть з півночі і заходу. К-р Велес дав наказ: "Напрям – Михалин". В той час почався огонь. Зв'язок між чотами почався через те, що чота без зброї відразу зпанікувала. Кожна чота почала діяти на свою руку. Перша чота пробилась на північ крізь ворожу лінію і поза залізницею подалась на захід, опісля – на південь і захід, під с. Ленчин, 2-га чота з к-ром зразу повернула вліво і подалась без бою в напрямку с. Ленчина. 3 і 4 прорвались на півн. схід через заставу ворога.

3. Обстановка після бою

Всі чоти зійшлись після бою під Ленчином. Бракувало багато людей з 4-ї чоти, які повтікали під час бою додому. Більшовики опанували поле бою. Проходили ще деякі відтинок лісу. Власні втрати: 12 вбитих, 3 ранених. Зі зброї: один скоростріл МҐ, 1 фінка, 5 крісів. Втрати ворога невідомі.

ОПИС БОЮ

під с. Жадинь, р-н Висоцьк, дня 15.9.44

Ситуація перед боєм

15.9.44 відділ вертався з рейду в терени. О год. 11 задержався 3 км на півд. схід від с. Жадинь, р-н Висоцьк, щоб зварити обід. Місце постою було в лісі, від дороги 1 км Жадинь–Шахи і пів км від шляху Жадинь–Переброди. Коло відділу була боївка к-ра Чмелика. Відділ обезпечало 6 стійок і 2 стежі в напрямах Переброди–Жадинь. Розвідка донесла, що ворога в терені немає, тільки в Столині, Висоцьку і ст. Біла.

Ситуація під час бою

О год. 15 ворог підсунувся тихо до стійок і почав обстрілювати з півд. сходу. Все почало втікати. К-р Пащенко дає наказ залягти, лише ніхто наказу не послухав. По кількаразовім заклику, щоб залягти, відділ заляг на окраїні горба, де бився 3 хв., одначе почав далі відступати, що боївка втікла.

Ситуація після бою

Поле бою опанував ворог, відділ, зібравши всіх людей, подався далі по осі свойого напрямку.

ОПИС БОЮ

під с. Лядо, хут. Перестанець – дня 20.9.44

1. 20.9.44 доносить розвідка, що 19 більшовиків приїхало із Рокитна на Гало, 2 км на захід від кол. Перестанець, брати сіно. Населення дуже зачало просити, щоб тих більшовиків розбити, тому, що вони дуже погані і багато наробили шкоди цивільному населенню та перешкоджали в праці. К-р Пащенко взяв 2 чоті і пішов робити засідку. Терен той був догідний (де більшовики брали) бо посередині розтинала смуга корчів, яка виходила із ліса. К-р Пащенко вислав одну чоту тою самою смугою корчів, а сам зайшов до ліса. Оказалося, що більшовики були розділені також на 2 групи, які були розділені тою смугою ліса.

2. На даний знак ракетою, коли вже були зайняті становища, почали наші атакувати з обох сторін. Більшовики залягли і почали відбиватися, їм предложено здатися, але нічого не помогло. Наші пішли в наступ і після півгодинного бою оказалося 8 більш[овиків] вбитими, 4 здалося, а решта втікло. Один більшовик бився так довго, доки йому не відірвала граната руки.

3. Після бою забрано з поля бою 27 пар волів, 3 парі коней, підібрано зброю. Відділ в якнайбільшому порядку, піднесений на дусі, відійшов на друге місце постою.

ОПИС ЗАСІДКИ

на шляху Тинне–Зносичі – дня 23.9.44

1. Обстановка до бою

Цивільна розвідка донесла, що опер[ативний] отр[яд] НКВС поїхав в с. Тинне, р-н Сарни, вивозити сім'ї тих, що були в УПА і погинули. К-р Пащенко рішив зробити на них засідку. Бере з собою один рій з к-ром Гонтою і до помочі 9 чол. з боївки Зібеля. Засідку зроблено на шляху Тинне–Зносичі у відділі 3 км на північ від с. Тинне. К-р Пащенко розположив людей на скраю кущів за містком у віддалі 50 м від дороги. Люди к-ра Пащенка були розположені на правому крилі створеної лінії і мали вдарити по машині з боку. Люди к-ра Зібеля були розположені справа і мали за завдання вдарити ворога з заду.

2. В год. 14 над'їхала машина (американська), на якій сиділо 25 ос. К-р Пащенко дав команду "вогонь". Почався сильний вогонь на машину. Машина стала. Більшовики почали зіскакувати з машини. 3-ох більшовиків почали утікати в сторону розположення людей к-ра Зібеля, які спанікували, побачивши тих 3-ох

і почали відступати до к-ра Пащенка, що з Тинного їде поміч для більшовиків. К-р Пащенко, почувши про це, дав наказ відступати.

2. Обстановка після бою

Наші відступили за Случ, де закватирувалися. Поле бою лишилося неопанованим, на нім лишилося 17 НКВД-истів вбитих і 4 ранених (забрали їх на другий день рано).

4. У бою відзначився ст. вістун Денис і ст. відстун Кашпер – добрим веденням вогню на ворога і відвагою.

ОПИС ЗАСІДКИ

23.9.44 на шляху Шахи–Біла, р-н Висоцький, год. 18

Цивільна розвідка донесла, що із м. Висоцька приїхало 24 чол. ВВ НКВС на хут. с. Озері – Сізьки по худобу. К-р Кузьма із підвідділу Чорногуза, відділу Пащенка, дістав наказ зробити на них засідку на дорозі Шахи–Біла.

К-р Кузьма бере з собою одну чоту людей (45 чол.) і розкладає їх по дорозі у віддалі 4 км від с. Шахи. Рої були розположені в той спосіб: 1, 2, 3 рої залягли в лісі у віддалі 50 м від дороги, творячи одну лінію. Ці рої мали завдати удари з боку ворогові. 1 рій був розположений з другої сторони шляху, який мав завдання вдарити ворога в чоло і з флангу. Від цілого розположення у віддалі 200 м від с. Біла, була виставлена на шляху наша застава.

Обстановка під час бою.

В год. 18.30 ішли більшовики шляхом. Переднє обезпечення йшло до 700 м перед чоловою силою ворога так, що ще головна сила не вспіла увійти в засідку, як переднє обезпечення налізло на нашу заставу. Почалася перестрілка між нашою заставою і переднім забезпеченням ворога. Коли основна сила ворога почула стріли, розгорнулася в розстрільну і зайшла нашій лінії збоку і ззаду.*

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 62, арк. 41-43. Копія.

* *Текст без закінчення.*

№ 252
ЗВІТ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАГОНУ ім. ДОРОША У ВЕРЕСНІ 1944 р.

1 жовтня 1944 р.

УПА "ЗГ"
Загін ім. Дороша

Командирові УПА "ЗГ"
Місячний звіт за м-ць вересень 1944 р.

I. Організаційний звіт

Загально деякі відділи в м[-ці] вересні проходили реорганізацію і доповнили свої кадри. Докладний звіт про доповнення відділів подам окремо, як додаток до організаційного звіту за м-ць вересень, тому, що ще не вплинули точні дані до мене.

Пересунення і зміни в командному складі:

Згідно наказу к-ра ВО відійшли такі к-ри: Велес, Ярий, Оскілко, Козаченко. На місце к-ра Велеса прийшов к-р Сівач.

Згідно наказу к-ра УПА "ЗГ" відіслано на школу 28 чол. (Негус – 8 чол., Сівач – 10 чол., Пащенко – 10 чол.).

В м-ці вересні відділи к-рів Негуса і Пащенка зробили рейд в терени, неопанованими дотепер нашими відділами. Під час рейду вдалося зорганізувати в деяких пройдених селах зв'язок. Про це я вже подав у звіті з рейду.

II. Оперативний звіт

1. Розвідка з терену.

Дня 1.9.44 прибуло до с. Залав'я, р-н Рокітне 80 чол. ВВ НКВС і міліції збирати поставку хбіла. Довідавшись від сексота, що коло села стоїть відділ к-ра Негуса, зробили на него наскок. Відступавши, обстріляли ліс з гранатометів і кулеметів і від'їхали в Рокітне.

Дня 6.9.44 група ВВ НКВС в силі 30 чол. (яка складалася переважно з поляків з Купелі) прибули до Купелі, р-н Рокітне стягати поставку. При нагоді вони пішли на хут. Лібіково з метою арештувати станичного. Не заставши його вдома, ограбили все в хаті і пішли на хут. Під'ясіння з наміром половити тих людей, які ховаються. Не зловивши нікого, втікли до Олевська, почувши, що близько стояв наш відділ.

Дня 7.9.44 на хут. Тухово, р-н Клесів приїхало 120 чоловік НКВС і ходили по лісі, арештували кількох цивільних людей і поїхали в Клесів.

Дня 7.9.44 приїхали в с Глинне, р-н Рокітне 70 чол. ВВ НКВС стягати поставку. Довідавшись, що в лісі була група УПА, 4.9.44 втікли скоро до Залав'я, де збирали поставку до 14.9.44. Від'їхали в Рокитно.

Для 9.9.44 до Сихів (Томашгород) р-ну Клесів приїхало до сотні різної збиранини, сексотів, відділ НКВС і партизан та стягали поставку. Ці самі приїжджали до Сихів дня 15 і 18.9.44 р. і також збирали поставку.

Дня 10.9.44 група військ НКВС в силі 120 чол. прибула з Клесова до Тухов[а] [і] сиділи 3 дні в засідці. Приводив їх сексот із с. Польного.

Дня 10.9.44 20 більшовиків зі станції Біла, р-ну Висоцьк над ранком непомітно пробрались на хутір с. Озері, р-ну Висоцьк. Просиділи там цілий день в лісі, а надвечір схопили товар 2-ох господарів і втікли до ст. Біла.

Дня 12.9.44 приїхало до с. Мар'янівка, р-ну Висоцьк ВВ НКВС збирати поставку. Спалили одну хату, того, що ховається перед мобілізацією.

Дня 14.9.44 до с. Озері, р-ну Висоцьк приїхало 60 чол. ВВ НКВС зі ст. Біла. Зібрали мітінг, на якому було всього 8 баб. Хотіли, щоб люди підписали подяку Сталіну за те, що визволив Західну Україну. Ніхто з людей не підписав. Під час того, коли одні робили сход, другі ходили по хатах, виламлювали замки і грабували що бачили.

Дня 15.9.44 до с. Заслужжя, р-ну Столин приїхало 20 чол. НКВС, після того, як наші схопили сексота і стрибка для розслідження справи.

Дня 19.9.44 приїхало 50 більшовиків на хут. Перестанець, р-ну Клесів брати сіно, де їх к-р Пащенко розбив (опис бою подаю).

Дня 20.9.44 приїхало 20 машин відділу НКВС до с. Крута Слобода, р-ну Клесів. 4 (чотири) машини лишилось як застава, а решта приїхало в с. Сихи і робила акцію по лісі. Дня 21.9.44 робили ці самі акцію коло с. Єльного. Не стрінувши нікого в лісі, від'їхали до Клесова.

Дня 20.9.44 до с. Залав'я, р-ну Рокитне приїхало 100 чол. ВВ НКВС з 2-ма гарматами і гранатометами. З Залав'я поїхали до Біловежі, де окружили село з ціллю виловити людей, які ховаються. Забили секретаря сільуправи, який співпрацював з нами. Спалили одну хату, одну розвернули, постріляли з гарматок. Вивезли 5 родин тих, яких члени є в УПА.

Дня 20.9.44 60 чол. ВВ НКВС робили засідку на схід від с. Сихи, урочище Залужжя.

Дня 27.9.44 приїжджало 30 чол. ВВ НКВС на хут. Перестанець брати сіно. Набрали сіна, поїхали в Рокітно.

Дня 27.9.44 30 чол. ВВ НКВС окружили с. Клесів. Нікого не зловили, забрали 4 воли і поїхали назад в місто.

2. Тактика ворога і його методи боротьби проти нас.

а) Ведення розвідки:

НКВД веде розвідку проти нас при помочі сексотів і цивільного населення та під маркою дезертирів. Збирає всі дані про наші відділи, а тоді, коли вже має точні дані, старається нас заскочити.

б) Рейдування в терені:

В терені ворог посувається дуже обережно. При маршах мають добре обезпечення. При маршах в лісі частина відділу спереду йде розстрільною. Коли мають робити акцію, йдуть ніччю і непомітно, до сіл не заходять. Кого стрінуть по дорозі, беруть з собою, щоб не розконспіровуватися. Коли знають де стоїть відділ, підлізають дуже обережно і тихо.

в) Концентрація сил:

Перед робленням акції ворог приняв нові методи щодо концентрації військ, які того місяця мають робити акцію. Сили концентрують у віддалі 200 км від того місця, де мають робити акцію. Коли має бути акція, підвозять сили поїздом там де їм потрібно.

3. Моральний стан ворога.

Про моральний стан ВВ НКВС можна дуже мало сказати. Це звичайно вірні сини "батька" Сталіна і переважно руські. Між ними проявляються такі, що говорять з населенням, що Сталін програє, щоб люди ховалися і т. п., але це може бути їх тонкий підступ до населення. Так є, що коли роблять акцію і не стрінуть нікого, то дуже раді. На акцію йти бояться.

[4.] Дії своїх військ:

Відділи к-рів Негуса і Пащенка провели рейд в терені. Звіт з рейду я вже вислав (Негуса). Відділ к-ра Негуса був у стані реорганізації, тому знаходився спочатку м-ця в р-ні Березне. При кінці м-ця відійш[ов] в призначені йому терени Рокітне (р-ну).

Відділ к-ра Пащенка також після скінченого одного рейду пішов у другий у свої призначені терени р-ну Висоцьк, Столин, Клесів.

Відділ к-ра Негуса по скінченню рейду знаходився і оперував в р-ні Рокітне. Зміна місць постою відбувалась дуже часто. Відділи не задержувались на одному місці довше як 2 дні.

5. Реагування на дії військ НКВС.

За цілий місяць зроблено кілька засідок, яких опис подаю нище. Уникалося накинутих боїв.

6. Бої

1. Дня 3.9.44 о год. 13-ій бій біля Залав'я, р-ну Рокітне. Бій триває 15 хв. Сили ворога 40 чол. ВВ НКВС і кілька поляків між ними. Свої сили: відділ к-ра Негуса і боївка к-ра Гамалії – 120 чол. Втрати наші: 1 вбитий, ройовий Лев, 1 ранений, 1 кулемет і фінка. Втрати ворога: 2-ох вбитих, 2 ранених.

2. Дня 3.9.44 о год. 6-ій засідка на шляху Зносичі–Тинне, р-ну Сарни. Бій тривав 5 хв. Сили ворога: 6 більшовиків на одній машині. Сили власні – одна чота Синього відділу Пащенка. Втрати ворога: 2 вбиті, один ранений, один попав в полон – ст. лейтенант авіації, 2 втікло. Власних втрат не було. Здобуто одну фінку, один пістоль, 2 кріси, 2 шинелі.

3. Дня 8.9.44 в год. 8-ій бій між с. Вітковичі, Ленчин, Князь-Село, р-ну Березно. Бій тривав 20 хв. Сили ворога: 300 ВВ НКВС. Наші сили: відділ Мисливця (ок[оло] 90 ос. узброєних). Втрати ворога невідомі. Власні втрати: 12 вбитих, 3 ранених, 1 кулемет МГ, 1 фінка, 5 крісів.

4. Дня 15.9.44 бій під с. Жадинь р-ну Висоцьк в год. 15-ій. Бій тривав 5 хв. Сили ворога невідомі. Власні сили: одна чота к-ра Пащенка, боївка Чмелика – 70 чол. Втрати ворога невідомі. Власних втрат не було.

5. Дня 20.9.44 засідка під с. Лядо, хут. Перестанець о год. 15-ій. Бій тривав 30 хв. Сили ворога: 19 чол. ВВ НКВС. Сили власні: 2 чоти к-ра Пащенка. Втрати ворога: 9 вбитих, 2 ранених. Втрати власні: не було. Здобуто: 9 крісів, одна десятка, автомат.

6. Дня 2[3].9.44 засідка на шляху Зносичі–Тинне, р-ну Сарни в год. 14-ій. Бій тривав 15 хв. Сили ворога: 25 чол. опер[ативного] отр[яда] НКВС. Наші сили: 1 рій з відділу Пащенка, 9 чол. з боївки Зібеля. Втрати ворога: 17 вбитих, 4 ранених. Втрат власних не було.

7. Дня 2[3].9.44 засідка на шляху Шахи – ст. Біла в год. 18.30. Бій тривав 5 хв. Сили ворога: 20 чол. ВВ НКВС. Сили власні: одна чота з відділу к-ра Пащенка – 45 чол. Втрати ворога: 4 вбитих. Власних втрат не було.

Опис боїв подаю в залучнику, кожний зокрема.

III. Вишкільний звіт

Продовж м[ісяця] вересня пророблено 4 відправи з к-рами відділів і підвідділів

Дня 13.9.44 відбулася відправа з командиром Велесом та його командним складом. Присутні на відправі: к-р Велес, к-р Мисливець, бунчужний Незавидний, політ. виховник Дружко.

Програма відправи:

К-р Стальний окреслив загальні справи та окремі доручення для підвладних командирів.

К-р Опанас – діловодство при відділі і підвідділі.

К-р Несподіваний – значення ВСБ і його завдання. Найголовніше зверталося увагу на самоініціятиви к-рів і давалося поучення. Відправу почато першою, а закінчено 10-ю точкою Декалогу.

2. Дня 26.9.44 відбулася відправа з к-ром Негусом і його командним складом. Присутні на відправі: к-р Негус, політ. виховник Поліщук, бунчужний Петрик, чотові: Мирний, Чуприна, заступник к-ра відділу к-р Рубайло.

Програма відправи:

к-р Стальний – загальне окреслення справи та окремі дор[у-]чення для підлеглих к-рів.

К-р Опанас – діловодство у відділі, підвідділі, міжнародне положення, внутрі[шня] обстановка в СССР, українська справа та рев. політ. організація НВРО.

К-р Несподіваний – значення ВСБ у відділах у теперішній час. Найголовнішу увагу на відправі зверталось на самоініціятиви к-рів.

Відправу закінчив к-р Стальний 10-ю точною Декалогу.

3. Дня 27.9.44 відбулася відправа з к-ром Сівачем та його командним складом. Присутні на відправі: к-р Сівач, політ. виховник Дружко, бунчужний Незавид[ний], чотові: Бояренко, Вавилон, Кармелюк, к-т ВСБ Стрибунець.

Програма відправи: к-р Стальний – загальне окреслення справи та окремі доручення для підлеглих командирів.

К-р Опанас – діловодство у відділі і підвідділі, міжнародне положення, вну[т]рішня обстановка в СССР, українська справа та рев. політ. організація НВРО.

К-р Несподіваний – значення ВСБ при відділі в теперішній час. Загально у відділах проробл\u044eвалося: впоряд, полеву і внутрішню службу.

IV. Господарчий звіт

Господарчо звіт стоїть не в поганому становищі. Дещо із зимового постара[ли]ся відділи в засідках і на дезертирах. Одначе відчувається досить великий б[рак] на взуття. Запасів з одягу відділи в терені не мають жодних. Проситься присилати ре[мін]ь на чоботи, або черевики, куфайки, в[а]тяні штани, штани, білля. Справа [з] біллям у нашому терені є досить трудна.

Справа харчів: харчево відділи сяк-так забезпечені добре. Подекуди відчув[а]ється брак хліба, м'яса. Картоплі можна дістати в терені досить. Запасів харчі[в] в терені немає.

V. Санітарний звіт

1. Обслуга: загін має всього 2 фельчери, 5 санітарів. Відчувається брак лік[арів] і санітарів.

2. Справа медикаментів. Проситься, якщо є десь якась аптечка, прислати її на[м].

3. Стан ранених – 5, з того всі легко.

Слава Україні! – Героям Слава!

Постій, дня 1.X.44

Командир загону /–/ О. Стальний

Персональний старшина /–/ Опанас Редька

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 62, арк. 36-39. Копія.

№ 253
ЗВІТ ПРО БОЇ ПІДРОЗДІЛУ УПА

7 жовтня 1944 р.

ЗВІТ

з бою, який відбувся дня 2.9.44

1. На шляху Рудня–Бережниця засіла наша чота війська. Через недовгий час під'їхала автомашина, в котрій їхало 2-ох більшовиків. Машину затримано. Бійці, які їхали нею, сказали, що зараз має їхати три машини, з яких одна наладована військом, а дві з мукою. Незабаром під'їхали ці машини.

Розпочався бій. Після недовгого бою з машин вискочили заледви три люд[а], решта, тобто 36 люда, було вбитими і раненими. Наше військо зайнялось біля трупів, тоді наспіла поміч в силі до 100 люда. Почали окружати. Наше військо було не в силі оборонитись, тому що ворожа сила була переважаюча, почало відступати. При відступі впало п'ять вбитими і шість раненими. Ранених і трупів підібрано. Зброї втрачено: 2 скр.* Після цього

* *Так у тексті. Певно має бути:* скорострілі

бою червоні ли[шили] м. Бережницю і до цього часу в терені не рейдували, жодних акцій не перепроваджували.

Після цього спалено мости [в] с. Рудні, в Осові, які мали значення для воєнного транспорту. Тоді знищено телефон та 4 [...]л.

[2.] На початку 9 м[ісяця] розвідка донесла, що червоні наловили людей і мають вести до Володимирця. Тому, що запізно була подана розвідка, засісти не вспіли, але обстріляли збоку. Вбито одного НКВД-иста і одного коня. Наловлене населення повтікало. Власних втрат не було.

3. Дня 28.9.44 знищено горілчаний завод в с. Городець. Пороблено застави на дорогах, звідки могли прибути червоні і почали приготовляти стрільна, підкладаючи під машини і мури. На наказ підпалено проводи і рознісся звук мін 45 м[м]. Червоні, які були у віддалі 2-3 км, не відзивалися, але тоді засіяла на небі зелена ракета до відходу, спалахнули стіни будинків, які були при заводі, облиті бензиною зсередини. З Антонівки червоні почали легку стрілянину. Горіючий завод, який мав бути урухомлений, перемінився в купу грузів.

Постій, 7.X.44

/–/ Кузьма[1]

ДА СБ України ф. 13, спр. 376, т. 62, арк. 47-48. Копія.

1 Макар Мельник – "Кузьма", "Кора" (-1945)*. 1944-1945 рр. – к-р "Стародубського" загону (гр. "Заграва", ЗГ "44"), провідник Білоруської округи ПСК (1945). Сотник УПА від 24.IV.1944 р.

* *Рік народження не устійнено.*

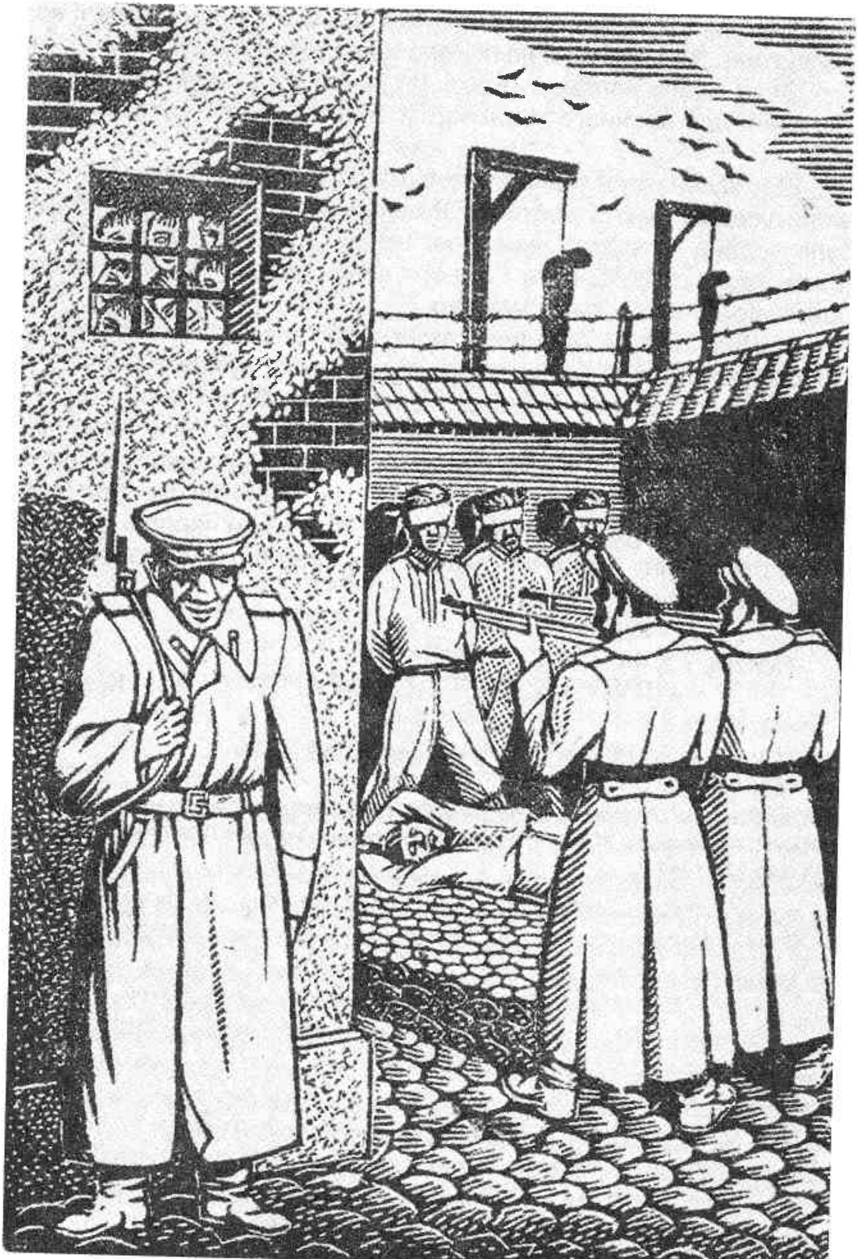

Новий большевицький світ. Дереворит "Свирида" і Н. Хасевича

№ 254
ЗВІТ ПРО РЕЙД ПІДРОЗДІЛУ ім. ТЯТИВИ

11 жовтня 1944 р.

УПА “ЗГ”
Загін ім. Дороша

Командирові УПА “ЗГ”

Звіт із рейду в терені, пробробленого відділом ім. Тятиви

Відділ, рейдуючи по терені, був розділений на дві групи: І-ша група під командою к-ра Пащенка, ІІ-га група під командою к-ра Чорноуса.

Рейд тривав від 4.9.44 р. до 17.9.44

І. Політичний звіт з терену

а) Відношення більшовиків до населення є дуже погане. Більшовики примінюють великий терор, стріляють цивільне населення, роблять по лісі засідки, ловлять тих, що ховаються від мобілізації. Більшовики стягають високу поставку хліба і м’яса. Населення страшно їх ненавидить і боїться, не знає як знайти вихід з тої ситуації. Терени ці були опановані цілковито більшовицькою партизанкою, яка доложила всіх старань, щоб використати* наш елемент. Багато людей порозстрілювали за співпрацю з нами.

Більшовики вели цілий час і зараз агітацію проти нас, говорили населенню про нас, що ми є бандити, убиваємо цивільне населення, відрубуємо голови і т. п. Населення спочатку вірило, бо нас не бачило. Свою пропаганду більшовики поширювали в дуже широкому масштабі. На села були призначені спеціяльні агітатори, які зуміли заагітувати населення проти мас.

б) Відношення населення до нас пасивне, а в деяких місцях з великим недовір’ям. Все це наслідки червоної партизанки і теперішньої влади, населення нас боїться. Є випадки (правда рідкі), що коли відділ входить в село, населення втікає в ліс, одначе запізнавшись з нами, люди пізнають чого ми хочемо і приєднуються до нас та радо говорять з нами.

Наша пропаганда робить великий вплив на населення, одначе населення є залякане більшовицьким терором і боїться приступати до співпраці з нами. Є села, що ставляться до нас дуже погано. Напр. с. [Ж]адинь, р-н Висоцьк, де була партизанська

* *Так у тексті. Певно має бути:* викорінити

республіка. Село крайне здеморалізоване. В грабіжницьких партизанських акціях брали участь хлопці і дівчата цього села, це їм дуже подобалося і вони охотно продовжували б це діло дальше. Це село п'яниць-грабіжників. Є маса бувших партизан, одинока їхня ідея це грабіж і барахольство. В акціях проти нас населення бере охоче участь (навіть дівчата, які були в більш[овицькій] партизанці). Грунт для більшовицького сексота прекрасний.

в) Церкви є по таких селах: Озері, Ол[ь]шана, Ольшанська Кошара, Карасин, Стриль[сь]к і Любиковичі. Священник є тільки в с. Ольшанська Кошара. В цім селі населення прихильно ставиться до нас, як рівно ж і священик. Моральний стан села є досить високий, поза тим по інших селах моральний стан є дуже низький.

г) Шкільництво. Школи є по таких селах: Озері, Рудня Карпилівська, Карасин, Стрильськ, Любиковичі. Школи поки що нечинні і не працюють. Серед населення багато анальфабетів, до 70%.

д) Цивільна адміністрація. По всіх селах є голови і секретарі. З деякими головами нам доводилось говорити. В розмові з нами вони обіцяли з нами співпрацювати, але, залякані більш[овицьким] терором, старались від нас утікати. По деяких селах є стрибки, це подано в оперативному звіті.

II. Оперативний звіт

а) Розвідка з терену. В с. Озерах є 30 чол. стрибків, які бродять [по] лісах, роблять засідки і вбивають цивільне населення під нашою маркою. Село Шахи – в селі є до 10 стрибків, які цілий час перебувають в м. Висоцьку. Стрибки ці приїжджають [з] НКВД. В с. Карасині є до 40 чол. стрибків. Стрибки ці ходять по довколичних селах, грабують і вбивають тих, що ховаються від мобілізації. В с. Любиковичі є до 30 чол. стрибків, які помагають в різних акціях НКВД. В с. Залужжі є також до 20 чол. стрибків.

Більшовики стоять в таких населених пунктах: ст. Біла є ок. 70 [чоловік] ВВ НКВС, с. Карасин є ок. 90 чол. косарів, м. Висоцьк – ок. 200 чоловік ВВ НКВС і різної збиранини.

б) Моральний стан ворога. Стрибки по всіх згаданих селах – це виховання червоної партизанки, всі вони вороже наставлені проти нас і беруть радо участь проти нас і населення.

в) Наші дії. У всіх пройдених селах ми зробили мітінги, на яких говорили населенню: хто ми і чого ми хочемо, за що боремося. Поширювали наші лозунги, наші кличі і виписували їх де тільки можна. Після мітінгу стрільці співали наші пісні.

г) Бої. Під час рейду група к-ра Пащенка 15.9.44 мала один бій з військами НКВС, опис бою подав я при місячному звіті.

д) Траса рейду. І-ша група переходила через такі села р-ну Висоцьк: Озері, Шахи, Буди[мл]е, Переброди, Ольшана, Ольшанська Кошара, Струги, Вел. і Малі [В]икаревичі, Жадин. ІІ-а група переходила через такі села р-ну Сарни: Рудня Карп[и]лівська, Карп[и]лівка, біля Карасина, Стрельськ, Люб[ик]овичі, Мар'янівка і с. Залужжя р-ну Добровиця.

III. Вишкільний звіт

Під час рейду не пророблялося жодного вишколу, ані не було ніяких відправ.

IV. Господарчий звіт

Під оглядом господарчим терен стоїть слабо на хліб, в деяких місцях добре на худобу. Села переважно спалені німцями. В с. Люб[ик]овичі є паровий млин. Можливости прохарчування більшої кількости війська є дуже слабі.

Слава Україні! – Героям Слава!

Постій, дня 11.10.44

/–/ С. Стальний

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 62, арк. 39-41. Копія.

№ 255
ЗВІТ ПРО РЕЙД ТЕРИТОРІЄЮ БІЛОРУСІ "СТАРОДУБСЬКОГО" ЗАГОНУ

12 січня 1945 р.

УПА "ЗГ"
Загін "Стародубський"

ЗВІТ
з рейду по терені Білорусії за р. Прип'ять
від 12.XII.44 р. по 10.1.45 р.

Отримавши завдання провірити терен за Прип'яттю, я пішов на хутір Ме[р]лін. Під час переведення моєї бесіди з деякими людьми, я помітив, що тут населення мало свідоме щодо нашого руху, а більше прихильне до більшовиків. Причина тому та, що за

німецької дійсности тут панувала червона партизанка і всі мужчини нею змобілізовані, а друге, що більшовики зараз не вибувають і проводять пропаганду щодо нас.

7 км далі – с. Теребличи. Тут відразу видно різницю та ненависть до більшовиків. В цьому селі я застав зібрання селян, де секретар управи робив перепис населення до мобілізації. Тут я мав добру нагоду провести паругодинну бесіду, якою населення було дуже захоплене. Чути було шепоти: "Щоб так Бог дав, то було б дуже добре". Після закінчення бесіди знищив всі списки, які були в управі. Коли один козак пішов до хати за пров'янтом, то дядько, не знавши, що ми повстанці, каже по тихо: "Чого ви такі бідні? Коли ми вас нагодуєм? Возили, носили, самі берете і все вам мало". Коли козак Альоша роз'яснив дядькові, що ми не більшовикі а повстаньці, дядько з захопленням наказав господині, щоб дала все, чого просять.

Наступним селом мого маршу було с. Семигостиче Давидгородського р-ну. Там населення ще більше зацікавились нашим рухом і говорять: "Що за біда Мерлінцям, їх бандерівці скоро визволять". Вони чули, що десь на Мерлінських хуторах було дуже багато нашого війська, а основне, що рано молились Богу і кажуть, що це військо йде з Богом, а потому воно мусить перемогти. Тут також говорив з населенням, якому роздав частину літератури.

20.XII.44 р. перейшов р. Прип'ять і зайшов на хутір Града, де діяв під сов. маркою. Зайшов до одної тітки, щоб зготовила вечеру. Ця тітка була певна, що ми більшовики. По кількахвилинній розмові тітка почала розповідати про своє життя та кривду про сов. владу. Я їй приговорював, а вона, не довго думаючи: "Нехай така влада згорить. Ви прийшли сюди людей губити, а не визволяти нас з ярма". Скільки я її не переконував, що після перемоги сов. влади буде добре жити, тітка не заспокоювалась, заклинала право і Сталіна. На мене дуже вплинуло, що почув таку антисимпатію проти більшовиків. Я розповів хто ми такі та прочитав літературу і заспівали кілька пісень. Тітка підготовила добру вечерю, я побачив в неї прихильність до нас.

Черговим селом було с. Ситце Мікашевського р-ну. Тут також провів з кількома людьми бесіду, де люди розповідали про свої жалі та грабежі червоних.

Дальше пішов я за залізницю Лунинець–Гомель і опинився на хуторі Хабор Синьковецького р-ну. Це маленький хутір. Тут запитав дороги, як дезертир. Поляк років 50 показав дорогу і сказав: "Жеби вшисткє билі такє, разем опустілі фронт і пошлі додому, бо

такєй войнє коньца не бендзє". Ворожих військ більших частин не було в районах. По чоловік 30 до 50.

Далі пішов в с. Сова Ленинського р-ну під маркою дезертирів. Тут також населення говорило, щоб скорше ми кидали фронт, бо докі війна закінчиться то виб'ють всіх мужчин, а жінки залишаться хворі та з голоду помруть. В цьому р-ні зорганізовано істребительний отряд для переловлювання дезертирів. [Л]ісьні люди повідомили, де вони закватировують і кудою вони проходять. За нами було чути стріли, я змінив напрям – пішов на хут. Язвинку. Тут зустрів жінку, дочку якої завербували на роботи до Мінська. З цього хутора забрали 5 дівчать, 4 втікло, а її дочка захворіла і не могла втікти. Ця жінка хаяла сов. владу і розказала, що в селі Чудзінь якась партизанка зарізала голову с/с і забрала кооперацію. Розповідала, що на залізничній станції робиться велике злодійство та нелад.

Далі, пройшовши в с. Березняки, Грабов, Мороч, я пішов за кордон в с. Бова[рищ]і Сторобинського р-ну. Там відразу видно різницю, як під оглядом харчевим так і одежею. Провівши там бесіду і знищивши колгоспну канцелярію, пішов в с. Облосилі (?)•. Це перше неспалене село. Там я затримався. О год. 6-ій зібрав людей, довго говорив з ними. Населення з захопленням слухало. "Ми вже чули, що ви роздаєте колгоспи і з населенням добре обходитесь", – чулось навколо. По бесіді мав намір роздати колгосп, але там нічого не було. Він тількищо організувався. Я знищив всі спискі та розбив колгоспну базу.

Пройшов через с. Біли Озера в с. Ляковичі, де знова провів бесіду. Далі пішов в с. Нарковичі Житковського р-ну, де застав цілий колгоспний актив, що готовив спискі для організації колгоспу. По паругодинній бесіді довідався, що в кооперативі є сіль, мило та запалкі. Ми роздали населенню, частину взяв собі. Дякуючи, жінки кидались цілувати руки, кажучи: "Звідкіля вас Бог прислав таких добрих вояків?" По закінченні пішов на "Новий Лєнін" – цегольню. В лісі зустрів багато робітників – дівчат, жінок і мужчин. Провівши з ними довшого порядку бесіду, прогнав додому, за що вони були дуже вдячні.

Коли вернувся під Мікашевичі, дізнався, що 25 партизан виїхало на акцію. Вертаюсь назад за Прип'ять в с. Семигостиниць, де зайшов до одного господаря вечерати. Після колядок – бесіда з господарем, у якого попросив на свято м'яса. Господар, довго не думаючи, дав нам з двох кабанчиків, що мав, одного, кажучи: "Кому ж дати, як не вам? Я бачу, що ви боритесь за правду". Вертаючись на Мерлінські хутора, зустрів дорожного майстра з крісом. Роззброївши, пустив його додому. По дорозі до Старого

Села спіткав жінку, яка приїхала із Столина до с. Колкі. Вона несла пошту від НКВД-иста в с. Колкі, який, приїхавши зі Львова у відпустку, посилав її, щоб приїхали родичі до нього, у Столин. Коли я почав говорити з нею під сов. маркою, довідався, що це сексот НКВД, яка видала вже 5 людей, за що я її зліквідував.

Ворожі сили в терені: в кожному р-ні 30 до 50 осіб. В с. Хворостів – 50 стрибків з партизанами. В деяких більших селах є по два міліціонери.

Постій 12.I.1945 р.

/–/ Петро

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 87а, арк. 9-10. Копія.

№ 256
ЗВІТ ПРО РЕЙД ПОВСТАНСЬКОГО ПІДРОЗДІЛУ ПО ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ

6 червня 1945 р.

УПА "ЗГ"
Загін ім. Дороша

ЗВІТ
з рейду проробленого відділом ім. Тятиви
по терені Житомирщини з 18.V.45 р. по 29.V.1945 р.

Дня 18.V.1945 р. вирушив я з відділом на східні терени, згідно наказу к-ра Василя. Цього же дня підійшов з-під Тинного під Борове. Тут хотів я перейти границю. Повівши розвідку, довідуюсь, що коло Борового границя обсаджена ворожими силами так, що перейти досить трудно. Отже, я рішаю проминути Борове південною стороною.

Дня 19.V.45 р. дістаюсь до хутора Загальє, де задержуюсь, щоб на польських кольоніях забезпечитись харчами на певний проміжуток рейду. Зорганізувавши харчі, вирушаю в рейд дня 20.V.45 р., де о 20 год. переходжу б[увшу] границю біля с. Воняче, р-н Городниця. Там на хуторі беру теренового і, оминаючи Воняче, прямую на Маріямполь, щоб дістатися в с. Голиші. Підійшовши під Маріямполь, заночовуємо.

Рано дня 28.V.45 р. переходимо через Маріямполь, яке спалене і досить мале бо всього кілька хат. Через село йдемо

під більшовицькою маркою. Переходячи Маріямпольські хуторі, довідуємось, що 25.V.45 р. в с. Голиші була якась група повстанців і розбила колгосп. З огляду на те змінюю напрям маршу на с. Забара (Давидовка). По дорозі заходжу на хутір Корчі, де, зібравши людей, роблю короткий мітінг.

Після того рушаю далі в дорогу і заходжу боєвим порадком в с. Забара, провіраючи, чи нема ворога. При перевірці зловлено одного узбека – партійця старого як дуб, озброєного крісом з 4-ма набоями. Обеззброївши його, відпускаю, розказавши, хто ми і за що боремось. Після того розбито колгосп і роздано людям жито і сіль. Комори не спалено з огляду на те, що ця хата одної селянкі. Роздавши колгосп, рушаю до с. Володимирка, р-н Городниця. Там задержуюсь від 13 до 20 години, обезпечившись, розбиваю колгосп. Люди бояться брати пашню, говорять: "Коли б ви були в нас, ми взяли б, а то все відійдете, а завтра прийде НКВД і буде нам горе". Стрільці скоро рознесли з колгоспу пашню людям. Пізніше зібрано мітінг, на якому говорив к-р Менор. Після мітінгу зорганізовано харчі при допомозі к-ра і відмашеровано. Я думав змилити ворога, тому йду назад звідкіля прийшов, а [в] лісі хотів зробити маневр, ніби далі на схід, за Володимировкою закватирувати, щоб відпочити, бо стрільці були перемучені.

Покладаючись на теренового йду в ліс, який заводить мене під с. Забару, звідкіля втікав вранці 22.V.45 р. Я висилаю за ним погоню, яка ловить його в селі. Помимо того, ще висилаю стежу по наших слідах. Незадовго прибігає стежа, доносить, що на наших слідах їде два ворожих кіннотчики, які шукають наших слідів. Я зараджую відхід і за сто метрів від постою на розкиданій вузькоколейці зауважую особисто 15 спішених ворожих кіннотчиків. Коні стояли ззаду, а вони йшли в напрямі нашого постою. Я звертаю в бік так, що до сутичкі не дійшло і прамую на північ та заходжу в болото. В болоті звертаю на схід, де незадовго виходжу на розібрану вузькоколейку, якою йду в напрямі с. Ямча Рудня, р-н Ємільчино.

Надвечір того дня підходжу під село і проваджу розвідку. Виявилось, що ворога немає, отже висилаю першу групу – зловити голову сільради і колгоспу. Сам посуваюсь з рештою відділу ззаду. К-рові Буйтурові вдається виконати завдання: ловить голову с/р та бригадира, яких передав мені. Далі я даю наказ розбити колгосп, молочарню, сільраду та роздати людям хліб. Завданя виконано. Здемольовано с/р, знищено і спалено документи, розбито машину до перепуску молока, баньки на сметану. Крім того, роздано людям пашню, хоч не все (було 125 кг

гречкі), то люди пізніше розібрали самі і були нам вдячні. За той час виховник Летючий збирав гуртками людей і вів пропаган[ду]. Мітінгу зробити було не можливо, тому що село досить велике, та що збирання людей було досить утруднене. Голову села відпущено, бо люди ручилися за нього, що добрий чоловік і дбає за населення. Населення усього села ставилось до нас дуже прихильно. У розмові скаржилося на тяжке життя в сталінській неволі.

Після організації харчів при допомозі бригадира рушаю далі в напрямку с. Осовка і закватировуюсь в лісі, 5 км від с. Ямча Рудня. На постій прийшли ми вже рано, я добре обезпечуюсь. О 19-ій год. прибігає секретар з-над шляху і повідомляє, що по наших слідах шляхом йдуть більшовикі. Зараджую алярм і відходжу на південний схід. Переходжу залізницю (яку тепер справляє "железнодорожний батальйон", який тоді стояв над шляхом Ямча Рудня і Осовка) Білокоровичі–Городниця під с. Софіївка. Тут закватировую і висилаю групу в силі двох роїв під командою Буйтура в с. Підлуби для змилення ворога.

К-р Буйтур розбиває і нищить там с/р, розбиває колгосп і роздає людям пашню, розбиває кооперативу і роздає людям сіль. Крім того, зібрано кілька гуртків людей і проведено з ними мітінг. В селі зловлено капітана козачої частини (донських козаків), який приїхав додому в відпустку і його денщика. Сам капітан українець з 1921 р., родом з Підлубів, денщик – кацап з-над Дону. З ними переведено пропагандивну розмову, забрано одяг і відпущено. Рівночасно зловлено голову с/р, від якого відібрано кріса "Мавзер" та 5 набоїв і забрано як теренового. Група вертається 28.5.45 р. на вихідне становище.

Населення с. Підлуби (р-н Ємільчино) ставилось до нас дуже добре і дуже прихильно. У кожній хаті можна розвідати що в селі діється. Люди були дуже нами задоволені і раді що нас побачили, тому що ми там перші. Після прибуття висланої групи рушаєм на село Чміль, р-н Ємільчино. Прийшовши в Чміль, розбиваєм с/р, нищимо телефон в сільраді, урядження молочарні (машину для перепуску молока і баньки на сметану). Сир і сметану роздано людям. Розбито колгоспну комору. Після переведеної роботи відходжу назад в ліс, звідки прийшов, і поза селом між Чмелем і Уваровкою переходжу ліс на схід від Чмеля і Уваровки. Проходячи попри Уваровку, бачили більшовиків зі ж/д батальйону, які там кватирують. Вони, одначе, нас не чіпали.

Зайшовши в ліс, закватировуюсь до відпочинку, бо стрільці були дуже потомлені і не могли далі йти. В с. Чміль довідуюсь, що з Ємільчиного виїхало на Осовку 23.V.45 р. до 20 НКВД-истів. Я

догадуюсь, що це на зустріч нам. Тому 28.V вирушаю рано далі, змінюючи напрам маршу на північ на с. Рудня Мяколовицька. Проходячи мимо села Косяк, довідуюсь, що вночі приїхало туди до 20 НКВД-истів, які думали, що я там буду. Минувши Косяк, підходжу по обіді під с. Рудня Мяколовицька. Доступ до неї досить тяжкий, бо відкритий терен. Тому висилаю боєвим порадком один перед, решта відділу у віддалі 200 м посувався ззаду. В с. зловлено трох бійців і одного сержанта з ж/д батальйону. Сержант мав кріса і 4 набої. Кріса сказав я повернути йому. Провівши з ними агітаційну розмову, їх відпущено. Всі вони українці, були нам дуже вдячні і задоволені з нашого поступовання. В с. розбито с/р, спалено документи, розбито кооперативу і роздано сіль, розбито колгосп і рівночасно воєнний магазин робочого батальйону, який там кватирував. В магазині забрано до 20 робочих зелених мундурів, так, що відділ підтягнувся добре. З магазину роздано людям сіль, макарон, одежу. Для себе забрано тільки кілька пудів макарону і мішок коржиків. Діти кинулись до магазину і почали витаскувати, що тільки бачили. Населення було нами вдоволене і дуже вдячне за те, що знищили колгосп.

Після проробленої роботи вирушаю в ліс в напрямку с. Дівлин. В лісі почув навколо себе далеко стріли в віддалі двох кілом[етрів] від с. Дівлин. Маю намір цієї ночі зірвати потяг та перейти за залізницю. Потяг хотів зірвати на північ с. Дівлин. Стріли в лісі дали мені до зрозуміння, що ліс окружений. Я виходжу на шлях і йду на Дівлин. На шляху Рудня Мяколовицька–Дівлин зауважую свіжі сліди кінноти, яка певно пігналась за нами. Я вирішив змінити напрам. Єдиний вихід – Білокоровичі. Вирішив на захід [від] Білокоровичів перейти залізницю. В Білокоровичах беру теренового і рушаю далі. Тереновий заводить мене під станцію під приміщення військ робочого батальйону. Я зауваживши будки їх електричне світло, вирішив вислати розвідку, щоб перевірити. Розвідка йде з тереновим і незадовго чуємо пронизливе: “Стой, кто йдьот”, – а за ним кілька стрілів, один за одним від кількох стійкових. Зараз долучає розвідка і тереновий і ми скоро відходимо в ліс в бік, а вірніше в корчі. Тепер, не покладаючись на теренового, беремо напрам на компасі на північ і машеруємо далі. Це ділолось о 3-ій год. ночі, тобто за півтора год. до ранку. З великим трудом по болоті добиваємось перетомлені до залізниці і знову коло станції в 100 м коло семафора. Станція Дерев’яний Пост. Незадовго прибігає вартовий і доносить, що двох в шинелях підійшли до вартового і втікли. Ми закватеровуємось в корчах, бо ліса немає, в двох кілометрах [від] станції

Дерев'яний Пост. Після цього припадку змінюєм місце постою під с. Озеряни. Звідтіля висилаю підривну команду зі завданням зірвати потяг.

Підривна команда під керівництвом ройового Вателяса 26.V.45 р. вирушила виконувати завдання. Група вертається 27.V.45 р. назад і зголошує, що потяг не зірвано тому, що три рази порвався шнур. Зараз вирушаємо в с. Озеряни (р-н Олевськ). Тут розбито колгосп і кооперативу, все що було – роздано людям. В цім селі нас люде дуже боялися, не хотіли брати те, що їм розносили, бо бачили нас перший раз. В селі застали ми в школі вчительок. З ними провів к-р Метеор і я пропагандивну розмову. Десь далеко за селом почали стріляти по селі голова с/р і колгоспу з кріса і автомата. Одначе на це ніхто не звернув уваги.

По закінченню роботи вирушаємо на село Замисловичі. В с. Замисловичі колгосп і молочарню розбито та роздано людям. Знищено машину для перепуску молока, баньки на сметану. Сир і сметану роздано людям, які нами були задоволені і дуже вдячні нам за нашу роботу. Люди почали просити, щоб знищити голову с/р і показали куди він пішов. Я висилаю кількох людей під командою к-ра Вателяса зловити голову. Голова, зауваживши що на нього йдуть, зачав стріляти. Я виставив МҐ на становище і наказав стріляти по втікаючому голові.

Після закінчення роботи машеруємо далі на село Сущани. Пройшовши 7 км, в лісі на дорозі зауважує передове забезпечення чоловіка з крісом, який побачивши нас, зійшов в бік. На запит передового, що це таке, він відказав, що це лісорозробка, яку він хотів обминути. Обминати було запізно, тому даю наказ: "Зброя на остро" – і командую по рускі – "Поттянісь" – маневруючі далі. Коло бараку стояли бійці робочого батальйону і тільки дивились на нас, не знаючи, що це таке. Вдалось щасливо пройти під с. Сущани, де довідуюсь, що в Сущанах стоїть робочий батальйон. Рішаю оминути та йду на Рудню-Сущанську. Переходжу бродом Уборть. В Рудні довідуюсь, що більшовики заблокували мені спереду села. Обсадили Сущани–Орово. Я переходжу бродом Уборть і прамую в с. Собчин. Дня 28.V.45 р. заходжу в с. Собчин, тут збираю сход, на якому говорив к-р Летючий.

Після того стрільці заспівали кілька пісень. З Собчина відходимо під вечір до с. Михайлівка, де заночовуємо. В с. Михайлівка к-р Метеор провів довшу розмову з місцевим вчителем. Перед населенням виступав к-р Летючий.

29.V.45 р. перейшов б[увший] кордон. Рейд утруднювало це, що я не мав доброї карти. Мав карту 1:500 000, по якій не міг добре зорієнтуватися в терені. Карту, яку мені дали 1:100 000 охоплювала малий терен та була дуже знищена.

Слава Україні!
Героям Слава!

Постій, дня 6.VI.1945 р.

/–/ Хмельниченко

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 87а, арк. 50-52. Копія.[1]

1 Подібний текст: ДА СБ України, ф. 13, спр. 398, т. 4, арк. 97–98. Фотокопія.

№ 257
ЗВІТ ПРО РЕЙД ПОВСТАНСЬКОГО ПІДРОЗДІЛУ ПО ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ

16 червня 1945 р.

УПА "ЗГ"
Загін "Дороша"
Відділ "Буйного"

ЗВІТ
з рейду по Житомирщині
від 5.V.1945 р. по 20.V.1945 р.

1. Моїм завданням було пройти Північну Олевщину, Південну Словеченщину і Овручанщину і назад вертати Південною Олевщиною.

2. Виконано: ідучи по дорозі на схід, зайдемо в с. Юстинбург, р-н Олевськ. Розбито колгоспну комору, зерно роздано для людей, розігнано ферму. Людям роздано літературу: "За що бореться УПА".

8.V.1945 р. перейдено в р-н Словечанський, зайдено в с. Нова Рудня, де роздано пашню людям і спалено колгосп. Тому, що карт Овручанського р-ну не було, перейдено в р-н Лушинський, бо так вимагали обставини. В Лушинськогу р-ні зайдено в с. Молоховку, де розбито колгоспну комору, спалено конюшню та роздано худобу. В селах, а також зустрічаючим роздавали літературу

та проводили бесіди. Вертаючись назад в Словечанський р-н, зайдено на хутір Мароха.

Дня 12.V.45 р. зайдено в с. Листвин Словечанського р-ну, де розбито с/с, забрано і знищено всі папери, телефон, кооперативу та колгоспну комору. Зерно роздано людям. Спалено колгоспну конюшню і два трактори. Зайдено в с. Червенка, де роздано з колгоспної комори пашню для людей, розігнано худобу і спалено колгосп, 1[5].V.45 р. Після цього переходимо на Південну Олевщину через ст. Поєздки. По дорозі заходимо в с. Середнюки Олевського р-ну, де забрано кооперацію та роздано пашню селянам, дня 18.V.45 р. Зайдено в с. Голиші, де розбито колгоспну комору та зерно роздано селянам, це було 1[9].V.45 р.

Зауваги.

1. Де і як відносились до нас люди?

В с. Юстинбурзі люди відносились до нас боязко, але все ж брали зерно. На другий день після наших операцій була за нами погоня з Олевська. В с. Рудня Нова люди ставились до нас дуже добре і охоче брали зерно. В с. Молохівка Лушинського р-ну люде говорили, що не бояться нас, бо знають за що ми боремось. В цьому селі було вже наше військо і про все говорило.

В с. Литвин відносяться до нас посередньо, тому що часто там буває НКВД і веде брехливу пропаганду, терором лякає народ.

В с. Рудня, Червонка до нас відносились дуже прихильно.

В с. Сердюки відносились посередньо, тому, що нашого війська ще не бачили.

В с. Галиші нарід відносився до нас добре, бо тут і часто гостють наші повстанці.

2. Де знаходяться частини НКВД?

Перча, Олевський р-н – до 20 чоловік. Рудня Озерянська, Олевський р-н – до 15 чол. Барбарівка, Олевський р-н – до 30 чол. кінноти, колишні “колпаківці”. Листвин, Словечанський р-н – 4 чол. озброєної адміністрації. Р. Сирниця, Олевський р-н – 80 чол.

По кожній нашій операції робили більшовики акції кругом даного села в віддалі 10 км.

Слава Україні!
Героям Слава!

Постій, дня 16.VI.1945 р.

К-р відділу /–/ Павленко

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 87а, арк. 49. Копія.

№ 258
ЗВІТ ПРО РЕЙД ПОВСТАНСЬКОГО ПІДРОЗДІЛУ ПО ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ

10 вересня 1945 р.

УПА "ЗГ"

ЗВІТ
з рейду по терені Житомирщини
відбутого в днях від 21.VII.45р. по 12.VIII.45 р.

На день 20.VII.45 р. більшовики стягнули більші сили в терен, де ми знаходились. І так 19.VII.45 р. вечірна розвідка донесла, що в с. Клецька, Совпа та інші прибуло більше частин добре озброєних більшовиків (навіть з танками) і допускалось, що в терені будуть провадити акції. Терен був поважно загрожений. Було вирішено к-ром В. відійти [з] цього терену на північ за р. Случ і звідтіль, приглядаючись до обставин, рішати про дальші дії.

Дня 23.VII.45 р. к-р В. зібрав к-рів, що знаходились в той час коло нього, і виложив їм план рейду на Схід. Опісля к-р Ванька поінформував цілість як поводитись з населенням, адміністрацією, раненими з фронту та червоноармійцями на Сході. В обідній порі ми вирушили з місця постою в напрам – Схід. Пройдено слідуючими р-нами: Городницький, Емільчинський, Лучинський і Словечанський.

Села Городницького р-ну всі спалені німцями і майже зовсім не відбудовуються з браку робочих і фахових сил, а ще через те, що уряд СССР не оказує найменшої допомогі погорілим, які потерпіли через червону партизанку. В цьому р-ні ми навідували такі села: Дубники, Ковалевичі, Липино та Велику Глумчу. Села терплять матеріяльною недостачею, недостача харчевих продуктів, одежі та взуття. Населення виховане та нацьковане проти нас, сьогодні вже не вірять більшовицькій брехливій пропаганді, та виявляють велику прихильність до нашого руху. З нашою боротьбою населення тут досить добре ознайомлене і зацікавлене. Прикладом може послужити такий факт: коли в селі Д. запитав один повстанець малої дівчинкі, чи вона знає українських повстанців і за що вони б'ються, то вона відповіла: "Знаю. Вони б'ються за те, щоб людям добре жилося". Трохи краще матеріяльно стоять села Емільчинського р-ну, тому що не спалені, але поворот колгоспів дає змогу більшовикам пограбувати в населення останній кусок хліба.

Населення до нас ставиться прихильно, тільки з обережністю, бо залякане терором НКВД. У багатьох селах є школи та церкви, відкриті тільки в час війни. Тут населення радо бачить та чекає українських повстанців. В цьому р-ні відвідано нами слідуючі села: Мала Глумча, Ямча-Рудня, Осівка, Рудня-Мяколовицька, Колцки, Кривотин та Амелуша. Скрізь, де населення пересвідчувалось, що це дійсно українські повстанці, висловлювало свої зацікавлення та віру в нашу перемогу, коли їм були пояснені такі питання: відношення до ЧА; наші зовнішні союзники; якими засобами ми стремимо до здобуття УССД.

У Лучинському р-ні були ми в таких селах: Колацько, В. Дивин, Червона Волька і М. Дивин. Сільська адміністрація, яка жорстоко відноситься до населення і почуває за собою гріхи, старається уникнути зустрічі з нами. Все ж таки були й такі голови с/р, на яких населення не жалілося і які вже були в руках повстанців. Така людина вже виконує свої здирські обов'язки тільки поверхово, сама ж скрито сприяє нам. Нарід вважає повстанців за своїх Охоронців і Месників. Часто бувають випадкі, що населення лякає сільську адміністрацію повстанцями, що має чималий успіх. Лучинський р-н не спалений і матеріяльно стоїть на такому ж рівні, як Емільчинський.

Дальший р-н в якому ми були – Словечанський. Він за винятком деяких сіл, спалений. Населення тут менш освічене, бідніше, як звичайно скрізь на Поліссі. Тільки деякі села у відкритому терені, які не спалені, стоять матеріяльно краще. Як скрізь, так і тут населення не задоволене колгоспами, бо через них населення ограблене, через що існує сильна неграмотність і національна несвідомість. Скрізь населення бажає самостійно господарювати, але цього, боячись репресій зі сторони уряду, не висловлює відкрито.

Українські повстанці є одинокі, з якими населення ділиться своїми думками. Поза тим бояться навіть своїх кревних. Дальшим засобом експлуатації населення є кооперативи, в яких за сіль, горілку і всякі дурничкі вимагають від населення плачення продуктами, вартість яких незрівнянно більша. Всі східні р-ни, за винятком першого, слабо обсаджені військом. В р-ні находиться кілька десятків НКВД-истів та іншої озброєної наволочі.

Любов населення Сходу до УПА росла дуже невидко. Коли пригадуємо 1943 р., УПА мало не багато своїх прихильників на Сході, а це з тих причин, що молодь і чоловіки були змушені обставинами, або силою загнані в більшовицьку партизанку, проти яких силою обставин ми мусіли боротися. Вони мали там

підтримку населення. Нас уважали українсько-німецькими націоналістами, бо там мала успіх більшовицька пропаганда. Терен через перехід фронту був нам не доступний і тому населення нас добре не знало. Але вже наприкінці 1944 р. (ц. р.) наші рейдуючі відділи частіше навідують східні терени і населення швидко освідомило собі, що є УПА, знайомиться з нашою програмою і вже на початку 1945 р. УПА широко відомо на Східній Україні, здобуло великі симпатії населення. Можна сказати, що в сучасний момент населення Східної України більше сприяє нам, як в деяких місцевостях Західної України.

На Схід вирушили ми групою 45 чоловік через р-н Городницький. Група не була забезпечена ані харчами, ані літературою, як це звичайно робиться. Але тому, що це був відділ зібраний, охорона к-ра В. та рій Ванькі, знайшлося літератури і розписаних кличів, які були цілком використані. Відділ дав про себе чути вже на другий день, коли в селі Ковалевичі забрав пару колгоспних телят та порозвішував наші кличі, які розвішувались скрізь де відділ проходив. Рівночасно була ширена усна пропаганда. Спеціяльних зібрань не робилося.

24.VII.45 р. розбито кооперативу та роздано населенню сіль, господарче начиння, та інші речі, які там знаходились. Слідуючого дня роздано кооперативу в селі М. Глумчі, знищено телефон та розбито с/р, взято деякі ліки з санпункту та пару телят з колгоспу. На бажання населення худоби не роздавано і колгоспів не палено. Рівночасно проведено розвідку в Ямчі-Рудні, де мав стояти робочий батальйон, його вже там не було.

27.VII.45 р. одна частина відділу йде в Амелушу, де організовано харчі, бере теля з колгоспу і роздає кооперативу селянам. Решта відходить в с. Колцки, де забирає молочарню та розбиває сільраду і нищить там всі папері.

28.VII під вечір зловлено в марші двох червоноармійців, з якими поговорено, обмінено одежу та відпущено їх.

29.VII.45 р. вислано рій людей в с. Червона Волока, де розбито с/р та роздано кооперативу людям, порозвішувано кличі. Інша група, 6 чол., в с. Рокітно Словечанського р-ну зловила 6 червоноарм[ійців]. Між ними одного лейт. і сержанта. Лейт. обеззброєно (пістоль "Зірка"), всім обмінено одежу, поговорено з ними і відпущено. Звідси подались ми на північ Словечанського р-ну. Йшли через с. Антоновичі, де збирали харчі, через районне містечко Словечно, яке спалене, через с. Тхорень і стали недалеко в лісі.

2.VIII.45 р. один рій ходив в с. Можері – 6 км від р-ну. В селі в той час знаходилось 4 НКВД-исти, які приїхали фірманкою

до сільради. Побачивши повстанців, вони кинули фірманку, не встигши зателефонувати в р-н (в сільраді був телефон), втекли городами. В селі розбито с/р, знищено телефон і папери, взято з кооперативи яйця, троха солі, а решту роздано селянам. Друга група збирала харчі в с. Вакнівщина, де рівночасно провела пропагандивну роботу.

4.VIII.45 р. повертали знову на південь. По дорозі вислано два рої в с. Тхорень, де розбито с/р, знищено телефон та папери, кооперативу роздано селянам. Рівночасно розвішено наші кличі.

7.VIII.45 р. один рій пішов в с. В. Дивин, де розбито с/р, кооперативу роздано людям, забрано потрібні ліки з санпункту та обмінено в сільської адміністрації одежу. Другий рій вів пропагандивну роботу в Рудні Мяколовецькій.

8.VIII.45 р. вислано в с. Осівка, де зловлено старшину, обеззброєно (пістоль) та поговорено з ним й відпущено.

Дня 11.VIII.45 р. вислано 15 чол. в с. Зубковичі з завданням провести пропагандивну роботу, знищити с/р та зібрати харчі. Решта, машеруючи затрималась в с. Ямча-Рудня, де знищено с/р та телефон. На другий день вечором ми розминулись з бандою НКВД в силі 80 чол., яка була вислана в погоню за нами. Це була перша і остання погоня під час нашого рейду по Сході.

12.VIII.45 р. ми повернули в р-н Людвиполь.

Постій дня 10.IX.1945 р.

/–/ Василь Вечера

ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 87а, арк. 47-48. Копія.

№ 259
ЗВІТ З ДІЯЛЬНОСТІ ПОВСТАНСЬКОЇ ГРУПИ У СЕРПНІ 1945 р.

12 вересня 1945 р.

ЗВІТ[1]
за місяць серпень 1945 р.

І. Група

а) району,
б) номер перший, Марко (за[місник] Деркач)
в) стан групи – сім осіб.

Група забезпечена в зброю, брак амуніції до автоматів. Харчі здобувається на щоденні потреби. Забезпечення в одяг є погане. Потрібно 3 пари чобіт та зимовий одяг для цілої групи (кожухи або фуфайки, светри, шапки й рукавиці). Забезпечення в літературу є найгірше, тому, що в цих теренах література є основною нашою зброєю, бо живим словом нема можливості охопити ширших мас населення, а літературою можна дійти туди, куди не дійде живе слово.

Призначений терен №1 (псевдо не подане моїм зверхником). Завданням є масово-політично-пропагандивна робота. Вкорінення в терені є в селах, між селянськими масами.

[2.] Вкорінення групи в терені

а) Утримання групи в терені є разом як боївка.

б) Приготовано конспіративок в чотирьох районах: Коростенський, Чоповицький, Володарськ-Волинський і Барашівський, [в] 19 громадах – 68 конспіративок.

в) Запасу харчів нема.

г) В теренах, яких ми діємо з-поміж населення, яке знає мету нашої боротьби чи то з нашої літератури чи з нашої усної пропаганди, чи з переказу інших людей, прихильно до нас ставляться в 90%. Ці люди походять з простих селянських мас, у віці середньому і старшому.

д) Необхідні для нас є машинка до писання, приладдя до неї й фотоапарат.

3. а) Групу характеризує те, що тримається добре на дусі й старається солідно виконувати всі обов'язки українського повстанця-революціонера, за винятком козака Морозенка, котрий з перших днів на СУЗ мріяв про те і вів розмови, щоб дістати призначення в терені ближче ЗУЗ. Думки його і розмови підтримував козак Лесько.

б) Зміни в персональному житті такі: дня 4.8.45 р. при заскоченні групи в селі НКВД-[ист]ами впав в бою с. п. козак Ревай. Крім того захворів козак Морозенко, котрого відставили на ЗУЗ, дня 30.8.45 р. З ним відійш[ли] Чорнохвостий і Лесько, які мали запровадити козака Морозенко у відповідне місце для лікування, а самі негайно долучити до групи.

4. в) Контакту з сусідніми групами нема, лише була визначена стріча від 2[0].8 по 25.8.45 р. провідником групи. В цих числах я мав зустрітися з провідником округи й сусідньою групою Ігора. Стріча з провідником не відбулася, так само і з сусідньою групою. На місці стрічі я був.

г) Пошти не висилалося жодної й більше зустрічі не було.

5. д) Замітки відносно нашої роботи в терені і її поставлення є такі: щоб поставити відповідньо роботу і вростися в терен. Постійно рейдувати в більших просторах і більше часу, а на перешкоді цьому є зв'язок, що обмежує час. Було б добре, щоб зв'язок функціонував через більше днів. Потрібно якнайбільше різної літератури і, якщо можливо, також лозунгів.

II. Політично-пропагандивна робота

1. Політично-пропагандивну роботу ведеться серед селянських мас, рідко коли і випадково є інтелігенцією і робітниками, що зустрічаємо в селах.

а) В теренах, яких ми перебуваємо, населення переважно української національності й є меншістю поляків, рідко трапляються росіяни.

б) Соціального походження – між селянами і колгоспниками і рідко між робітниками й інтелігенцією.

в) Контакт маємо тільки з дрібними службовцями.

2. Форми політично-пропагандивної роботи серед вищеподаних груп населення:

а) Гутірками й бесідами.

б) Загальна кількість населення, охоплена нашою пропагандою через живе слово, становить 5%.

в) Теми бесід були: "Яким шляхом ми маємо осягнути нашу ціль?", "Де є сила, що має повалити сталінський режим?", "Наші союзники", "Імперіалістична війна і сталінські плани", "Експлуатація країни сталінською системою господарювання", "Соціальне забезпечення інвалідів і родин червоноармійців живих і впавших за батька Сталіна" і т. п.

г) Вислови населення є такі: "Що нам допомагають інші держави". Питають: "Чого ви ходите і що ви зробите, коли вас так мало?"

д) Літературу не помножується, бо нема чим, а поширюється та що є, що Ви нам доставили.

е) Лозунгових акцій не перепроваджували, бо нема на чому виготовити й нема чим.

3. а) Роботи серед червоноармійців не перепроваджували тому, що частини ЧА перебувають у містах, а зв'язку з містом не маємо.

б) Листування з бійцями до цих пір ще не практикували.

в) Розклеювання кличів не переводили.

г) Серед бійців жодних листівок не розповсюджували, бо їх не мали.

4. Перепроваджено декілька саботажно-пропагандивних акцій. Розбито 4 кооперації, необхідні продукти взято для себе, а решту роздано для населення. Знищено один телефонічний апарат, а другий забрано й змагазиновано. Знищено три сепаратори й одну молотарку. Боєво-диверсійних акцій не перепроваджували. Після таких акцій населення є задоволене.

5. Ворожі організації в селах майже не існують, за винятком декілька сіл, в яких є декілька комсомольців, котрі жодної роботи не перепроваджують. Контакту з цими організаціями не маємо.

6. Після кожної пропагандивної акції НКВД ід[е] на те місце, де переведена ця акція і провадить слідство між населенням. Погрожують населенню вивозом і арештами, говорячи, що ви маєте зв'язок з "бандьоровцами". Крім того, переслідують кілька день після того сусідні села й навіть роблять засідки.

а) Пропаганду ворог веде проти нас усно, говорячи на нас, що ми є банда, про що свідчить саме слово "бандьоровцы", що це слово походить від слова "банда". Потішали себе й населення, що на село прийде на відпочинок

І-ий Український фронт і виловить всіх бандерівців. На сесії сільського активу дня 3.8.45 р. в с. Ришовка Коростенського р-ну уповноважений РВК говорив, щоб активісти приложили більше праці над сільськими масами. Він зазначив, що коли ви не будете працювати, то ворог не спить, а працює, тоді бандерівці появляться серед вас і у вашому селі. Одна агітаторка висловилася: "Вони вже є між нами". Далій уповноважений зазначив, що бандерівців нема що боятися, бо вони ще нікого не вбили й нічого поганого нікому не зробили: "Наши ребята работают подпольно за кордоном и наражаются на смерть и не боятся, а вы боитесь дома". Відповідь йому дали таку: "Ребята за кордоном работают подпольно, а ви хочете, щоб ми робили відкрито".

7. Там, де проведено нами пропаганду, наслідки помічається. Населення прихильно ставиться до нас, не боїться нас, інформує в чому нам потрібно, а ненавидить НКВД і стрибків. Їх рахують як ворогів, а нас своїми. Після кожної появи нас між населенням, через свідоме або несвідоме донесення на НКВД, НКВД виїжджає на село і непокоїть населення своїм переслідуванням і загрозою. А тому, що населення залякане терором НКВД з попередніх часів, і знаючи добре цей терор різних методів, не активізується в протибільшовицькій боротьбі, а обмежується своїм особистим розумінням.

III. Суспільно-політичний огляд терену

а) Терен району є лісостеп.

б) Промисловість є місцева, в центрі району: виріб горшків, цегли, шевська й кравецька артілі, лісопильня.

в) Сільське господарство – це є колгоспна система.

г) Населення складається з українців, росіян, поляків, жидів і інших, яких є дуже мала кількість. Соціально населення складається з селян, робітників, інтелігенції.

Положення національних меншостей є подібне до положення українців, за винятком жидів і може всіх росіян, що користуються привілеями і займають керівні становища в державному апараті.

а) Соціальне положення колгоспників є дуже погане. Тяжка примусова й безплатна колгоспна праця. Великі оподаткування присадибних ділянок, воєнних та інших приналогів.

б) Соціальне положення інтелігенції, яка переживає на селах, є також незавидне. Місячна зарплата є дуже мала, з котрої вираховують майже половину на різні податки, отже те, що зістається, не вистачає на утримання самого себе й родини. Службовців нижчої статі, цебто сільських адміністрацій, соціальне положення краще тому, що вони мають можливість красти і користати з продуктів праці колгоспника.

г) Соціальні мрії населення – це є матеріальні сторінки їх щоденного життя, про шматок насущного хліба, якого ніколи вони під достатком не мають, і про знищення системи господарювання, яка існує сьогодні на СУЗ.

Соціальне положення сталінських вельмож є подібне до сільської адміністрації тому, що вони співпрацюють з сільською адміністрацією, користають з продуктів селян – колгоспників. Про домашнє їхнє положення соціальне не маємо даних. Тільки подаємо про те, що зустрічаємо на селах під час їхнього перебування.

Духовне життя населення

а) Національна свідомість є дуже низька. В домашньому житті говорять українською мовою (діалектом), а при зустрічі з адміністраторами чи з воєнними – переважно російською мовою. Національної гордості не мають зовсім. Історію знають тільки старі, свідоміші особи, яких дуже рідко можна зустріти.

б) Політичну свідомість мають люди старші, свідоміші, котрі офензуються в політичному положенні, яких також мало зустрічається. Політичну активність дуже мало проявляють. Частина старшого, свідомішого населення, яке виховане не в Совітському Союзі, частинно розуміє тактичний прийом більшовиків, але не зовсім.

в) В загальному населення є релігійне, за винятком сталінських виродків. Церкви в селах є, але дуже мало. Там де вони є, селяни майже всі ходять слухати богослуження. Так само матері вчать дітей молитися.

г) Звичаї національні й релігійні між населенням не зникли зовсім. В хатах можна бачити по-українськи прибрано, скрізь у хатах ікони, вишиті рушники, знають і святкують усі свята, коли не перешкоджують сталінські виродки.

Населення в більшовицьких організаціях участі не бере, бо вони на селах не існують, за винятком комсомольських, що дуже рідко зустрічається.

Торгівля

а) Існує державно-кооперативна торгівля в селах і містах.

б) Приватна торгівля не існує.

в) Наайбільш поширена торгівля це є спекуляція, переважно в містах і містечках.

Рух населення

а) Виселювання і населювання населення не відбувалося.

б) Еміграційний рух є вертання до краю тих, що були вивезені на роботи [до] Німеччини.

в) Примусовий вивіз населення на роботи в Донбас. Добровільного виїзду не було.

г) На сезонові роботи в колгоспи присилали робітників із других колгоспів, в яких вони вважали, що там робочої сили є найбільш. Робітників брали тих, що вернулись з Німеччини, як "неблагонадьожних".

Релігійні справи.

Відношення урядових чинників до церкви подібне до тих часів, про які розказує в своїх творах Т. Шевченко, коли церква була запродана жидові й населення мусило просити ласки у жида, щоб відімкнув церкву й дозволив помолитися Богу. Так само й сьогодні. Голова сільради дозволяє й забороняє відімкнути церкву, а головою, значить, може бути й українець і рускій, жид, циган і т. п. Про це свідчать факти, що були в селі Лісовщині Коростенського р-ну. Весною, під час посівної, голова сільради заборонив відправляти в церкві й виганяв селян на роботу в поле. Другий факт в с. Сумки Барашівського р-ну. В м-ці серпні на свято Пречисти, громада мала посвячувати фігуру. Це заборонив голова сільради і визначив день, у якому йому подобалось.

б) Про особисте відношення сталінських виродків до церкви свідчили б факти наведені в попередньому пункті, бо на селах цих виродків мало зустрічається, а переважно в містах, так що відомостей про них не маємо.

в) Про походження священиків не маємо жодних відомостей.

г) Про відношення священиків конкретно сказати нічого не можемо, бо не доводилось на ці теми з селянами й самими священиками говорити.

а) Освіта серед селянської молоді стоїть на дуже низькому рівні. Загально селянська молодь має по 3-4-5 класів освіти. Рідко можна зустріти з неповно-середньою освітою, а ще рідше з середньою.

б) Про виховання молоді нема що говорити, бо вона зовсім не є вихована в ніякому напрямку.

в) Політично-громадської діяльності молодь не проявляє.

г) На вищих навчаннях селянської молоді нема, бо навіть не всі мають змогу приходити до початкових шкіл через матеріальні обставини й через примусову колгоспну працю, не мають змоги закінчити початкової школи. В деяких селах зовсім замкнули школу і сказали для дітей, щоб ішли робити в колгосп, а вчитися будуть зимою. Це було в с. Ушиці Коростенського р-ну.

д) Моральний стан молоді є дуже низький, впиваються, на вулицях хуліганять, вигукують грубі слова, співають різні грубіянські пісні.

е) Вплив нашої рев. боротьби на цю молодь що є не дуже впливає, тому що молодь переважно жіночого роду, не вихована, несвідома й політикою не цікавиться, цікавиться потребами щоденного життя й гульньою.

Настрої населення

а) Люди говорять найбільш про війну, про те, що війні ще не кінець, що Сов[ітський] Союз буде ще воювати з Англією, Америкою, Туреччиною. Говорили таке, що Америка дала пропозицію для Сталіна, щоб він розпустив колгоспи, побудував церкви, а сам наложив царську корону. Друге, щоб Сталін виділив Україну.

б) Мріє населення в основному про те, щоб скорше закінчилася війна й покращало життя, особливо щоб була знищена ця система господарювання. Щоденно можна чути лайки й прокльони колгоспників, що йдуть на колгоспну роботу, проклинаючи колгосп і Сталіна.

в) Відношення населення до нас є непогане. Населення, яке перший раз зустрічається з нами, боїться нас, тому що є загітоване більшовицькою брехнею про те, що ми грабуємо, вбиваємо, б'ємо, ріжемо й т. п. Але коли нас побачить і пізнає, тоді спокійно відкриває перед нами свою душу, висловлює всі свої думки й кривди заподіяні йому більшовиками, з нічим не криється перед нами, ділиться з нами добрим і поганим.

Адміністрація

а) До сільської й колгоспної адміністрації рекрутуються службовці з місцевих селян – колгоспників. Буває таке, що службовців колгоспної й сільської адміністрації перекидають у другі села. Про районну і радгоспну адміністрацію відомостей не маємо.

б) Розпорядження всіх адміністрацій є планові, серйозні й неможливі до виконання.

в) Обов'язки громадські й державні населення виконує несолідно, без охоти, не планово, не на час.

г) Одним із сьогоднішних методів, яким адміністрація заставляє населення виконувати обов'язки, це є зібрання всього врожаю із садиби, крім того забирають корову та грозять висилкою і арештами.

Червона Армія

Те, що нам удалося чути про ЧА, можна сказати таке: червоноармійці, що стоять у містах і на станціях, виходять на сусідні села міняти одяг військовий і цивільний на горілку й впиваються. Це є прояви щоденного їхнього життя.

Положення червоноармійців, що були в полоні в німців – [їх] не розстрілюють, а тримають в концентраційних таборах. Поводиться з ними, як з ворогами.

Більшовики швидким темпом обмолочують хліб і вивозять в районні центри, а далі й невідомо куди. Про заплату колгоспникам за трудодні нема мови. Часто можна почути про вбивства НКВД і червоноармійцями тих, що вертаються з Німеччини, в рахунок того, щоб забрати добро, яке дана особа везе з собою. Був випадок, коли громадянин з с. Кропивні Володарськ-Волинського р-ну вертав із ЧА додому, везучи зі собою деякі речі. В м. Коростені він сів на автомашину, що їхала в напрямку до його доми. Додому не приїхав, а знайшли його труп під с. Могильне Коростенського р-ну. Був задушений і прив'язаний до дерева. При ньому не було жодних річей.

С[лава]У[країні!] – Г[ероям]С[лава]!

12.9.45 р.

/–/ Марко

ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 158, арк. 65-69. Копія.

1 Тексту передує супровідна довідка (ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 158, арк. 64):

"СПРАВКА

Это отчет "Марко" о работе боевки "Деркача" в районах Житомирской области.

В отчете указано в каких районах организованы конспиративные квартиры и какая работа проводится "Деркачем".

Отчет необходимо перевести р., отпечатать и направить нач. УНКВД Житомирской области для оперативного использования, т. к. боевка "Деркача" в настоящее время действует в Коростенском и Чаповичском районах.

Майор Д[...]

19/XII.45 г."

№ 260
ЗВІТ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ПОВСТАНСЬКОЇ ГРУПИ У ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ

20 вересня 1945 р.

ЗВІТ

I. Організаційна частина

Група складається з чотирьох боєвиків. Забезпечення групи в зброю є мале, відчувається брак амуніції до автоматів. Запасу харчів нема, здобувається їх на щоденне прохарчування. Справу одягу і взуття стараюся полагодити в діючому терені. Літератури немає жодної з самих початків моєї праці на СУЗ. Терен дій не був для мене конкретно поданий і тому ані номера, ані псевда терену не було. Діяв на терені Коростенщини – Чопович – Потієвки – Малина. Моїм завданням було вести пропагандивну роботу серед селянських мас і діяти як диверсійна група. Інших завдань я не мав, тому що під час мого відходу на СУЗ якраз заходили деякі зміни в політиці, а також після того довший час не було зв'язку з ЗУЗ.

Вкорінення групи в терені

Група діє в терені одночасно як і боївка. Конспіративки є приготовані в Чоповицькому, Потієвському і Малинському р-ні, в числі 34. Приготованих запасів харчів нема. Прихильники становлять 90%, більшість жінки, рідше мужчини, середнього і старшого віку.

Для поліпшення праці в терені треба мати друкарську машинку, до неї всі прибори й фотоапарат.

Характеристика групи

2 боєвики відносяться до праці солідно. (Напр. друг Василь каже до всіх друзів: "Ми прийшли сюди, щоб підготовити маси до революційного зриву, і мусимо тут вдержатись аж до завершення нашої справи".)

18.6.45 р. була боєва зустріч з НКВД в с. Д. Житомирської обл., причому був тяжко ранений козак Василь і вбитий козак Мішка. Зі сторони ворога 1 вбитий і 1 легко ранений.

Зв'язку з іншими групами не мав, а щойно налагодив зв'язок 30.8.45 р. Стріч не мав жодних.

II. Політично-пропагандивна робота

Політично-пропагандивна робота проведена переважно серед колгоспного селянського населення, яке є майже в цілому української національності. Напр. в с. К. Б. Житомирської області, використовуючи зібраних людей, які мали йти на очистку залізниці, була проведена бесіда, на якій обговорювалося слідуюче: що це є УПА і ціль її боротьби; чому вона шукає ту силу, яка має повалити сталінський режим; плани Сталіна і його політика. Було присутніх 23 особи.

Зустріч зі службовцями є рідка тому, що вони живуть в більшості по містах, але була нагода балакати з директорами шкіл, які також цікавляться нашим рухом. Один директор с. Я. Житомирської області через довірених йому осіб, які б не донесли до НКВД, каже: "Нехай би ці хлопці з УПА взяли мене на кілька день зі собою, щоб з ними про все поговорити".

Живим словом охоплено 5% населення. Вислови й запити слухачів бувають різні, напр.: "що ви зробите, вас так мало", "звідки ви берете зброю і виряд", "чи вам допомагає Англія?", "вас розіб'ють тому, що війна вже скінчилася, Москва сконцентрує всі сили, щоб знищити вас".

Лозунгових акцій не проводили тому, що не було до цього спеціяльних взірців.

Робота в Червоній Армії

Робота в ЧА майже не ведеться. Дуже рідко трапляється зустріч з червоноармійцями, або офіцерами, які приходять у відпустку додому. Напр. в с. с. Житомирської області підслухано розмову одного капітана піхоти, в якій він нарікав на війну і бажав тихого сільського самостійного життя. Після того з ним говорили особисто на різні теми. Між іншим пояснили йому, на чому обгрунтовуємо свою боротьбу за визволення УССД. Обговорювали міжнародне положення СССР і революційні рухи поневолених народів.

Розклеювання кличів не переводив. Листівок серед бійців не розкидав, бо їх не мав.

Боєво-диверсійно-саботажно-пропагандивні акції

Боєвих акцій не проводили, з огляду на брак амуніції. Протягом часу від 18.1 по 30.8.45 р. було знищено 7 телефонічних апаратів, з яких чотири змагазиновано. Це було зроблено в селі Гута Потієвського р-ну, Житомирської обл. Один апарат знищено дня 15.2.45 р., а другий – дня 19.2.45 р. в с. Янівка того ж району. Тут же знищено документи сільської управи. Дня 21.2.45 р. в с. Янівка знищено документи і телефонічний апарат та відкрито кооперативу і колгоспну комору, роздаючи людям сіль, муку, жито і інше збіжжя. Нищення телефонічних апаратів ми повторювали по кілька разів в одному місці, тому що після знищення одного апарату ставлять другого.

Від 30.3 по 6.5.45 р. перебував у рейдах на Білоцерківщині і Таращанщині. Після повороту дня 15.5.45 р. в с. Старики Чоповицького р-ну Житомирської області знищено одного енкаведиста, від якого взято одного кріса, одного пістоля, полеву торбу разом з документами. Було знищено 3 сепаратори і молотарки (кількості не подаю, тому що це подав командир Марко).

На які ворожі організації маємо вплив

В терені тільки в деяких селах є організація комсомолу, на яку я не маю жодного впливу, але бачу висліди їхньої роботи. Напр. в с. Пугачівка в останній газеті в сільраді написано про одного хлопця, який виключився з комсомолу з причини страху перед бандерівцями. Там змалювали його карикатуру в переляканому вигляді і написали: “Я боюсь бандьоровцов”. В напрямку використовування цих організацій для пропаганди революційних ідей я нічого не зробив, тому що не мав до цього матеріялів.

Крім “істрєбітєльного” батальйона НКВД і НКГБ ніхто проти нас акцій не веде.

Ворожа відповідь на наші пропагандивні акції

Після проведеної нами якоїсь роботи НКВД проводить тільки слідства. Часто практикують засідки, якщо знають напрямок маршу групи. Більших акцій поки що не переводять. Якщо через когось вдається довідатись їм, до кого ми заходили, вони пришивають цій особі співпрацю з нами і викликають у район, де грозять даній особі тюрмою. Такий випадок був в с. Ш. Житомирської області (НКВД закинуло жінці, що вона передержує в себе бандерівський штаб. На це жінка їм відповіла, що якщо ви знали що в мене штаб, треба було прийти і забрати їх, вони кордоном від вас не загородились). НКВД більше нічого не питало, чуючи таку відповідь. Усну пропаганду ведуть таку: “Война закончена, мы их уничтожим”. Залякували тим, що прийде Перший Український фронт на відпочинок і виловить повстанців. Говорили, що повстанці здаються вже групами. Писаної пропаганди не застосовують.

Наслідки нашої пропаганди і ворожого наступу на населення

Населення сприймає нашу пропаганду дуже радо і прихильно. Коли на постою задержимо кількох, а часом і кільканадцять людей, після проведення з ними бесіди відпускаємо їх додому, вони кажуть, що ми ще хочемо посидіти з вами, щоб ще щось почути від вас.

Це було під с. Р. Житомирської області Потієвського р-ну. Наслідки активізації населення проявляються в с. Кропивниця Новоград-Волинського р-ну Житомирської обл., [де] селяни застрілили голову колгоспу, який був совітським шкурником. Населення ставиться до нас прихильно і не боїться нас. Воно переконалось, що ми нікого не вбиваємо і без страху вночі відчиняють нам двері, щиро діляться навіть останнім шматком хліба. Коли пізнають що це повстанці, радо інформують про все, що питаємось. Напр. в с. Будки Житомирської обл. після розмови з селянином він сам каже: “Хлопці, візьміть мене з собою, як вас проведу куди вам треба”. Подібно було в с. Ш. Чоповицького р-ну, коли після збірки податку, який стягався більше примусово ніж добровільно, і багатьом людям добре дошкулено всякими ревізіями в будинках, селяни, які знали нас добре, говорили: “Ви завтра закватируйте в селі (у мене) і як прийдуть сатрапи за грішми то знищте їх, тоді другі боятимуться їхати в село за податками”.

Мій терен діяння майже весь змішаний. З причини неприкріплення мене в одному терені я оперував в районах Коростень, Чоповичі, Потієвка і Малин. Тяжкої промисловості в цьому терені нема, є тільки легка: фабрика паперу в м. Малині, тартак в с. Шершні Чоповицького р-ну, маслозаводи в Коростені, Житомирі, Потієвці, Чоповичах і Малині. Сільське господарство 97% колгоспне, а самостійне господарство мають тільки іноді старики, або працівники району. Населення цього терену майже все української національності, воно становить 98%, решта це інші національності, як: москалі, жиди, поляки і інші. Напр. в с. Шершні Чоповицького р-у Житомирської обл. крім українців живе одна сім'я кацапів і дві сім'ї жидів. Все населення, крім сільського активу, як голів сільрад, колгоспів, бригадирів, комірників і рахівників живе бідно, напівжебрацьким життям.

Положення національних меншин

Національні меншини є краще забезпечені, тому що вони в більшості знаходяться при керівних апаратах району чи якогось підприємства. Напр. в с. Шершні Чоповицького р-ну начальники тартака і смолярні є жиди. Соціяльне положення селян є напівжебрацьке, тому, що воно не користає з продуктів своєї праці в колгоспі. Напр. в с. Янівка Потієвського р-ну колгоспники, працюючи день і ніч, не дістали за це ні одного кілограма хліба, а крім того мусіли ще дати по 20 кг контигенту. Такий стан є в цілому терені. Хліб, що збирали в колгоспах, до зернини вивозять на станцію. Куди везуть цей хліб, поки що невідомо. Не краще забезпечена матеріяльно інтелігенція. В селі Малин Житомирської області вчителі ходять за 4 км за дровами до лісу. Пайок, який вони одержують, ніяк не вистарчає на прожиття. Їм допомагають селяни, або родичі, які мають трохи більше продуктів. Це є в с. Я. Потієвського р-ну. Все населення мріє про приватне користування землею і повне користування з продуктів своєї праці.

Соціяльне положення сталінських вельмож

Це відомо, що життя партійного чи іншого вельможі не можна порівняти з життям колгоспника. Тому, що вони все і скрізь контролюють і тому мають змогу скрізь дещо пограбити. Голова райпарткому з Потієвки при контролі млина в с. Рубанка забрав "мірчука" і три мішки муки завіз додому. Коли мельник звернув на

це увагу, його залякали і негайно вислали на фронт. Подібний же випадок був з тим партійцем в Потієвському маслозаводі.

Духове життя населення

Національної свідомості майже немає. Поміж собою населення говорить українською мовою, а при зустрічі зі службовцями чи військовими – російською. Національної гордості майже не мають. Історії України не знають, за винятком старших селян, які конспіруються ще від визвольних змагань [19]17-20 рр. Загально в політичному відношенні населення не свідоме і в політичному положенні не ор'єнтується. Більша частина населення є релігійна, вони відвідують церкви і святкують православні свята. Церков є мало. Матері вчать малих дітей молитися.

Участь населення в більшовицьких організаціях

Населення не бере участі в жодних організаціях, крім деяких випадків, де в селах можна зустрінути організацію комсомолу. Інших організацій немає.

Торгівля

Район поділений на т. зв. сільські споживчі товариства. До них щомісяця привозять деякі продукти, як: сіль, мило, цукорки, горілку, часом мануфактуру, але в дуже малій кількості, яка припадає голові кооперації, або сільради. Колгоспникам дозволяється вільно продати продукти, які він виростить на своїй садибі. Такий базар відбувається раз на тиждень, в неділю. Є дуже розповсюджена спекуляція різними товарами.

Рух населення

Населення поки що не виселюють, тільки повертаються фольксдойчі, які втікли з німцями. В с. Рубанка Потієвського р-ну прибули вже три сім'ї фольксдойчів. Прибувають також ті, які були примусово виселені до роботи в Німеччину. Цих, які прибувають з німецької каторжної роботи, більшовики рахують ворогами народу і висилають на деякі роботи на другі села, на т. зв. "прориви". Це було в с. Сушки Коростенського р-ну Житомирської області. Вільних виїздів на роботу нема, а є тільки примусові вивози. Напр. в с. Шершні Чоповицького р-ну голова колгоспу вдосвіта прийшов до однієї жінки (звичайно до тієї, яка не хотіла активно робити в колгоспі) і хотів її забрати на Донбас. Жінка ця, заговоривши його в хаті, непомітно висмикнулася на двір, ніби по своїх потребах, і почала втікати в село. Голова, завваживши це, почав

її доганяти, а догнавши, завіз її в місто Чоповичі. Вона, скориставши з цього що голова пішов снідати, втекла в другий район, висмикнувшись від вартового.

Релігійні справи

Урядові чинники до церкви відносяться ворожо. Коли голові сільради захочеться замкнути церкву, або перенести якийсь церковний празник на друге число, він може це зробити. Таке було в селі Устимовка Чоповицького р-ну. Коли в тому селі на Першу Пречисту зібралося багато народу, щоб відсвяткувати празник, то уповноважений від НКВД хотів це все розігнати і церкву закрити. Але старенький священик того села сказав: " Я цих людей не збирав і казати їм, щоб вони розійшлися, не буду, а хоч народ розійдеться, я службу Божу докінчу".

Партійні, комсомольці і інші активно проти церкви не борються. Всі священики, яких я знав, є старшого віку. Балакати з ними не доводилось. Духовенство до населення відноситься добре, на проповідях підносить віру народу в Бога і ганьбить тих, які відреклися від хреста і віри. Це було в с. Турчинка Житомирської області.

Життя молоді

Молодь в більшості недоосвічена. Кінчила 3-4 класи сільської школи. За освіту молоді не дбають, бо треба робити в колгоспі. Школи закрили аж до осені. Напр. в с. Янівка Потієвського р-ну начислюється 5 осіб, які мають середню освіту і вчаться в лісотехнікумі. Молодь є невихована і займається хуліганством. Взагалі сучасна молодь, яка лишилася вдома, не цікавиться нашою революційною боротьбою.

Настрій населення

Населення говорить про те “що буде, що нам не дають зарплати і вивозять наш хліб?” Населення мріє про те, щоб якнайскорше скинути з нього колгоспне ярмо і щоб якнайскорше настало мирне життя. Населення відносилося до нас дуже добре, радо відчиняють хату коли ми застукаємо, очевидно, якщо довідаються що це повстанці. Докладно інформують про те, що питаємо.

Адміністрація районова, сільська і радгоспна

Як представляється районова адміністрація, цього докладно не знаю, бо з районом зв’язку не маю, а сільська – це 98% віддані совітській владі люди. Свідчить про це ряд списків, захопле-

них в сільрадах і [в] уповноваженого Чоповицького р-ну НКВД. Службовці – це в більшості назначені чужі і немісцеві люди. Вони в більшій мірі стараються в районі. Директорами підприємств, головами сільрад звичайно призначують москалів як "благонадежный элемент". Розпорядження району є такі: виплатити на строк всякі податки, як культзбір, воєнний податок, позика на будову літака чи танка. В розпорядженнях сільських управ кладеться особливий натиск на те, щоб ніякий колгоспник не пропускав днів праці в колгоспі, виконував і перевиконував норми праці. Населення всі обов'язки, наложені на нього, виконує неохоче, а саме, коли колгоспник не виробив визначених йому на сезон трудоднів, від нього забирають з присадиби збіжжя, або корову, а це заохотити до праці не може.

Червона Армія

Командний склад в більшості становлять москалі. Відношення командирів до бійців є різне. В деяких місцях є випадки, що бійці стріляють командирів, або українці москалів. Оповідав один демобілізований старик, що навіть коли поженуть до річки митися, після того є завжди один вбитий. Моральний стан армії є дуже низький. Напр. під час перемаршу частин заградотрядів в с. Подлуби Ємільчинського р-ну Житомирської області сержант знасилував 67-літню старуху, говорячи: "Молодые боятся ребенка, а старые нет". Дизерція також є, про що свідчить документ, взятий в сільраді села Шершні, де начальник НКВД написав наказ голові сільради, щоб він стягнув трьох дизертирів з стребітельного батальйону.

Різне

В місяці лютому в Малинському лісотехнікумі НКВД арештувало студента за те, що він писав вірші проти колгоспу та Сталіна.

Слава Україні!

20.9.45 р.

/–/ Роман

ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 158, арк. 80-84. Копія.

№ 261
ЗВІТ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ҐРУП УПА В ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ

21 вересня 1945 р.

ЗВІТ

I.

1. Палій – число боєвиків 5.

Нестор – число боєвиків 5.

Радченко – число боєвиків 4.

Всі ці групи були забезпечені:

а) В зброю, в загальному: фінок – 4 (чотири), десяток – 2, кулемет "Дьохтяров" – 1, крісів – 10.

б) В одежу і шинелі, чоботи і т. п.

в) В літературу: народно-революційно-визвольні лозунги, звернення до селян, робітників, робітників транспорту, до молоді, до червоноармійців тиловиків, до "стрибків" і інша.

Призначений терен це: Палій – Вчорайшанський р-н, Нестор – Андрушівський р-н, Радченко – Попелянський р-н. Було завдання укріпитися в призначених теренах на зиму, щоб весною можна було почати відразу роботу згідно інструкції. (Палій мав завдання опановувати залізничний вузол Козятин).

2. Зимувати залишився тільки Палій зі своєю групою, укріпившись у своєму терені.

В загальному в вищезгаданих районах приготовано 40 хат, в яких можна перебути, з того 17 у Вчорайшанському р-ні, 18 в Попелянському р-ні, 5 в Андрушівському р-ні. Запас харчів, які були приготовані, вийшов, залишився тільки цукор в кількості кільканадцять кг.

Прихильників можна налічити до 80. Це люди, які в більшій чи меншій мірі допомагали нам в роботі провадженням розвідки, розкиданням літератури, доставкою газет, матеріальна допомога. Між ними є жінки-колгоспниці віком від 18 до 40 років переважно і чоловіки-колгоспники віком від 40–60 років, також робітники й службовці місцевого походження, віком від 18 до 40 років. Між ними є інваліди "Отечественной войны".

3. Під час маршу і на місці, робота наша як провідників, тобто Палія, Нестора і Радченка, мала заключатися в тому, що всі наші дії мусіли бути згідні з політичними напрямними, на яких опирається наша боротьба. Робити все, що добре для народу – це було

і є основне завдання роботи на Сході, бо тільки в такий спосіб можна здобути симпатію, заінтересовання, довір'я населення до нас і нашої боротьби. Завжди я мав це на увазі й старався в міру можливості відповідно діяти. Для удосконалення самого себе не було жодної літератури, крім газет. Частинно при частих розмовах з різними людьми дечого багато можна було навчитися. Щоб та чи інша робота мала успішні наслідки, треба мати добрих боєвиків. Я досить часто давав їм поради, навчав, як треба обходитись з населенням. Рівночасно провадив бесіди на різні теми.

Одним з найкращих боєвиків був друг Левко з Палієвої групи, який не знав, що таке втома, не знав, що таке страх або зневіра. Своєю прикладною поведінкою давав іншим боєвикам гарні лекції дисциплінарності і т. п. Дуже добре вмів говорити з людьми. Був досить свідомий так, що на мою думку міг би попровадити роботу самостійно. Зараз не відомо де він знаходиться. Останньо був при ком. Левадному. Також добрий боєвик був з моєї групи сл. п. Чумайда (згинув під Хмелівкою, тяжко поранений). Також гідні уваги боєвики: Кущ, Верба, Залізняк, Орел. Це люди, привикші до великих труднощів, і переносять все без всяких нарікань. Взагалі держаться добре. Вести організаційну або політично-пропагандивну роботу вони самостійно ще не можуть, через брак освіти, але згодом, коли їх відповідно вишколити, могли б це робити – більше всіх Кущ. Всі вони зараз живі. Орел зараз хворий. Друг Молодий з моєї групи, це 18-тилітній юнак, досить відважний, але не обузданий і мав ще деякі погані навички, витворені в нього через погане виховання – нпр. злодійство і т. п., але, пробувши на Сході, зовсім майже змінився і став досить порядний хлопчина. Останньо був при ком. Остюку. Друг Люшня з Нестерової групи також, скільки я міг зорієнтуватися під час маршу, був боєвик досить дисциплінарний, витривалий на всякі труднощі, ніколи не було чути від нього ніяких нарікань, одним словом держався, як личить революціонерові. При наскоку НКВД-[ист]ів на групу Нестора він був ранений шістьма осколками з гранати, втік і після двохтижневого лікування пішов в напрямку рідного села.

Друг Канарей з Палієвої групи – це, правду кажучи, революціонер тільки на словах, а в дійсності це спекулянт. Завжди скаржився, що хворий, нічого не може нести, нічого робити, але біля жінок Канарей відразу виздоровлював і тоді на жодну хворобу не скаржився. Крім того мав дуже довгого язика – неконспіративний. Позитивних якостей годі було в нього спостерегти. Друг Ворон – середня освіта. Звільнений з армії по хворобі (катар

шлунка). Два рази ранений при якійсь сварці зі своїми односельчанами (по словах Ворона з членами організації – ходило про якогось пістоля). Наскільки я міг приглянутися, Ворон – людина дуже дрібничкова, матеріаліст – свої власні інтереси й інтереси родини ставив завжди вище від інтересів народу. Напр.: "У мене вдома є ще чоботи й одяг, але нащо я маю брати з доми, як я десь собі дістану, хіба за три роки я не заслужив чобіт і одежі?", "Я не піду на стрічу до Палія, як я йому треба то він мене знайде, зрештою нехай би був не віддавав моєго пістоля Чернишеві". І ряд інших характерних висловів. В загальному він досить здібний. Крім того, має невеликий педагогічний стаж.

Про інших боєвиків, як Філя, Сергієнко, Липа, Бистрий, Берест, які здезертирували – злякались Сходу, взагалі захотіли додому до мами, або до жінки, нема що говорити.

Боєвик Яр був зловлений більшовиками під час розбиття групи Нестора і вів себе дуже принижено ("пожалійте мене й моє молоде життя"). Розповів все що знав про групи. Про це довідався Палій через якогось знайомого, що служить парикмахером в Андрушівці. Про дальшу долю Яра не відомо.

4. Відходячи на Схід, було умовлено дві зустрічі: одна з провідником Павлом в міжчасі 15-25 грудня 1944 р., друга – з Шуляком, який мав призначення в Бердичівський р-н, 1 січня, або 1 лютого 1945 р. Ні одна з цих стріч не відбулася. Причина від Палія незалежна. З провідником Павлом я нав'язався 10 грудня 1944 р. на Західній, дорučивши йому пошту від Палія, в якій пояснювалася причина моєго повернення на Захід.

2 березня 1945 р. я зустрівся з Деркачем на Коростенщині, щоб через нього віднайти Романа і через нього йти до Палія і таким чином утворити зв'язкову штафету. Романа вже не відшукали, отже, я сам, взявши з собою ще двох боєвиків, рушив до Палія й 13 березня [19]45 р. я нав'язався з Палієм.

У квітні 1945 р. висилаю зв'язок через Деркача до провідника Павла. Не дочекавшись повороту зв'язкових, за ініціативою і керівництвом Палія ми всі, тобто Палій і я плюс іще 6-ох боєвиків, рушили на зв'язок до Деркача. Там в один день, 28 червня [19]45 р., ми зустрілися майже одночасно з Деркачем, Романом і з Павлом, а тоді всі разом рушили на Захід.

5. Слід було б дещо сказати про причину мого незакріплення в Попелянському р-ні. Це терен відкритий, лісів зовсім нема. Так, що квартируватися можна тільки в хатах. Щоб викопати криївку, треба мати знайомство, т. зн. хоч декілька разів зайти до хати й поговорити. На це треба трохи часу, а часу було зовсім

мало, була вже пізня осінь, холод. Але беручи під увагу те, що зі мною був Ворон, який сам [з] Попелянського р-ну і знайомство міг мати в своєму селі, не говорячи про цілий район. Але Ворон досить легковажно поставився до цієї справи, мотивуючи тим, що це, мовляв, усе село розконспіроване і перебувати в ньому не можливо тому, що воно під невидимим оком НКВД. В інших селах укріпитися на вдалось. І тут Ворон показував тільки хати, які є запідозрені й говорити там про криївки було тільки стратою часу. Інших хат Ворон казав що не знає. Після цього мене відіслав Палій на Захід, залишивши з 4-ма боєвиками зимувати, викопавши кілька криївок в своєму селі в близьких і далеких родичів. Коли ходить про Палія, то слід сказати, що він досить нестримно відноситься до своїх боєвиків, взагалі до всіх своїх підвладних, нпр.: вдарив у лице Липу, Канарея, а матюки в нього на кожному кроці.

До нього на квартиру приходили завжди його родичі, знайомі, які знали де він знаходиться і де знаходяться інші боєвики. Таких втаємничених було дуже багато, до дітей включно. Цікаво отже, що ніколи ми не мали там ні заскочення і не попали ні разу в засідку. Батько Палія має широке знайомство в районі, й хоч трохи п'яниця, але має авторитет у селі й в районі. Цікаво також, що одного разу викликало НКВД кілька жінок в район, в тому числі й ту жінку, де Палій перебував зиму. Їх всіх, того ж таки дня, повідпускали додому. З цього виходить, що про Палія НКВД знає досить докладно, навіть місця, куди він заходить. Не буду робити з цього всього висновків, але на загал тут справа зовсім не ясна. До родини Палія НКВД нічого не має. Такщо тепер прийдеться на зиму шукати інших хат, інших людей, а за тими докладніше приглянутись. До цього, отже, треба, крім тих що вже там були, долучити когось свіжого, що міг би краще приглянутись до всього ніж я.

Щоб робота йшла добре, необхідно подумати над квестією зв'язків. Подбати, щоб вони були не такі, як до цього часу. З цим зв'язане: одержування свіжої літератури, пересилання звіту, поділ думками, враженнями, отримування інформацій, директив згори і т. д.

II.

1. Політично-пропагандивну роботу вели ми серед українців переважно, поляків і росіян у меншій мірі. В призначеному нам терені поляків і росіян майже нема, переважно самі українці – колгоспники, є також робітники з заводів (Андрушки, Мосієвка,

Верховня, Макарівка), радгоспів (Паволоч, Хейлів, Верхівня, Макарівка, Андрушки, Мосієвка, Лебединний, Яроповичі, Війтовці). Серед поляків вели політично-пропагандивну роботу під час маршу на Схід і Захід, коли проходили через лісні райони (Олевський, Емільчинський, Городницький, Коростенський), де живе дуже багато поляків, переважно робітники в лісгоспах. З росіянами зустрічалися дуже рідко, тому що їх по селах майже нема, вони знаходяться здебільше по містах.

Під час перебування на Сході доводилося зустрічатися і говорити з людьми різних професій і службовцями: а) з учителями (Янівка Потієвського р-ну, Верхівня, Василівка Вчорайшанського р-ну), б) з лікарами (Янівка Потієвського р-ну, Кіловка Попелянського р-ну, Бондарівка Коростенського р-ну, Сьомаківка Барашівського р-ну), з робітниками залізнодорожного транспорту (Бровки Вчорайшанського р-ну, М. Волиця, Харліївка Попелянського р-ну), з трактористами (Медлівне Радомишлянського р-ну, Харліївка Попелянського р-ну), студентами (агрономічно-господарський технікум – Верхівня, Педагогічний інститут в Києві – Макарівка).

2. Політично-пропагандивну роботу серед вищеподаних груп населення провадилося переважно в бесідах і при допомозі літератури. Такі бесіди ми мали при кожній зустрічі з людьми, рівночасно давали читати наші листівки. Теми бесід – це представлення населенню дійсного обличчя сталінської політики, поневолення, визискування. Пояснювали, що СССР – це ніщо інше, як російська імперія, яка змагає до цілковитого закріпачення інших народів, до експлуатації народного багатства, до нищення традицій і здобутків культури інших неросійських народів і, кінець кінців, до цілковитої русифікації населення, яке входить в склад російської імперії. Вказувалось на те, що УРСР і створення наркомату заксправ при УРСР і т. п. факти, це ніщо інше, як засіб до замилення очей і відвернення народу від змагання українського народу за УССД, де владу мав би нарід, і сам, без нічийого втручання, керував би життям українського народу, який жив би на своїй землі спокійно і заможно, користаючи зі всіх багатств, якими природа обдарувала українську землю. Крім того, пояснювалося, що таке УПА, за що бореться, розкривалося людям кращі перспективи майбутнього. Вистачало згадати про те, що ми боремося, щоб кожний селянин мав свою землю, не мучився в колгоспі, як виривалися зітхання: "Ох, коли б скоріше пропали ці прокляті колгоспи" і т. п., але, разом із тим, частенько можна почути: "що ж ми зробим", "що ж ви зробите, що Вас так мало

є" і т. п. Бували випадки, коли люди питали: "Чи то правда, що ви б'єте червоноармійців, зриваєте путі?" і т. п. На такі запитання слухачі завжди одержували задоволюючу відповідь: ні й чому.

3. Приходилось також зустрічатися з бійцями, інвалідами "Отечественной войны" і командирами, які приїжджали на відпустку (Янівка Потіївського р-ну, Харліївка Попелянського р-ну, Василівка Вчорайшанського р-ну, Кіловка Попелянського р-ну, Нянівка Малинського р-ну, Вірлик Радомишлянського р-ну, Дубник Городницього р-ну і інше). В розмові вказувалося, що вони, будучи на фронті, чули про наш рух. Нпр.: К. І. з с. Харліївки розповідав, що на передовій лінії одного разу були розкидані лозунги революційного характеру: "Долой войну", "Да здравствует свобода и независимость порабощенных государств Европы и Азии", "Смерть Сталину и Гитлеру" і т. п. Це викликало великий шум і слідство з боку НКГБ. Наслідком були шалені випадки дезертирства. Оповідав також цей чоловік про численні вбивства поодиноких командирів, які погано обходилися з бійцями. Приїхав на відпустку ст. лейтенант з Кіловки, оповідав, що на Кавказі є місцеві повстанчі відділи, в "уничтожениях" яких його також змусили брати участь. Це підтвердив також бувший боєць, тепер інвалід, з Янівки Малинського р-ну (по дорозі за Захід), що, лежачи в лікарні в Тбілісі, чув про кількаразовий напад повстанців кавказьких на харчові склади й аптеки в Тбілісі. Оповідав також, що з Криму виселяють татар, населяють росіян і українців.

Всі червоноармійці, з якими доводилося говорити, висловлювали свою нехіть дальше воювати, проливати свою кров чортзна за що, коли його родина вдома голодує, не має куска хліба і мусить терпіть знущання, образу з боку сталінських погоничів – голів колгоспів, сільрад, бригадирів, директорів заводів, завідуючих, що в тилу випасають черево. Всім червоноармійцям ми давали або читати свою літературу, пояснюючи одночасно докладніше про цілі й методи нашої революційної боротьби, вказуючи на те, що Червона Армія мусить і оберне свою зброю проти тих, що гонять їх на м'ясорубку, а жінку з дітьми чи матір змушують виконувати непосильну роботу в колгоспі. На підтвердження того, що червоноармійці знають, що ми їх не б'ємо, а б'ємо лише НКВД-[ист]ів і взагалі паразитів народу, є такий факт: один червоноармієць-мінер, під час виконування свого завдання, був окружений і роззброєний разом з цілим взводом відділом УПА в Галичині. Повстанці дуже добре обійшлися з ними, нагодували добре всіх та відпустили. Це він оповідав удома (ми туди часто заходили), як приїхав на відпустку. В Білій Церкві обучалися

молодші призивні роки в ЧА. Туди ми декілька разів давали літературу одній жінці з Макарівки, яка возила харчі своєму братові, й вона там розкидала цю літературу. Для широкої пропаганди серед бійців треба багато літератури.

4. По дорозі на Схід, в с. Янівці Потієвського р-ну, розбито кооперативу, в якій, за винятком сірників, нічого більше не було. Крім того, роззброєно голову сільради й бригадира, здобуто два кріси. Як оповідали різні люди пізніше, на другий день, приїжджали заалярмовані НКВД-[ист]ти, провівши слідство й трохи побісившись, не натрапивши на наш слід, поїхали в район. Ми тої самої ночі здобули ще одного кріса в Ходорах Радомишлянського р-ну.

Наступної ночі взято в колгоспі телицю. Прибувши на місце, зроблено дня 2[...].6.1944 р. наскок на маслозавод в м. [Р]ужині Житомирської області. Мали докладну розвідку від робітника цього ж заводу. Нас сімох виконало цей наскок, взявши 1,5 ц прасованого масла. Привезли його на колгоспних конях, які ми взяли в найближчому колгоспі. НКВД, не можучи нічого іншого зробити, заарештували стариків – сторожів з маслозаводу й колгоспу. Між населенням поширилась чутка, що проходив дуже якийсь великий відділ бандерівців. Після цього взято в колгоспі в Харлієвці телицю. Після цього сторожеві короварні присудили заплатити 15000 крб., що спричинило великий шум і незадоволення серед населення за такий присуд. В колгоспі [у] Війтовцях взято два бички, після чого НКВД-[ист]и чіплялися до сторожа, пізніше видали сторожеві кріса. Населення з задоволенням сприймало такі випадки, коли щось ми брали в колгоспі. Було чути вислови “хай беруть, то державне”, “щоб вони ці колгоспи зовсім понищили, може трохи легше було б”.

20 лютого в с. Ганнівка Барашівського р-ну, по дорозі на Схід з ком. Павлом, було роздано колгосп. Взято рівночасно 10 ц вівса. В’їхавши в село, розіслали людей по селі загадувати, щоб ішли до колгоспу й забирали, що чиє. Було досить цікаво, коли ми перейняли голову колгоспу, що їхав з району і разом з ним ходили до хат загадувати, щоб розбирали колгосп. Дехто з недовір’ям поглядав на нас і голову колгоспу, але збирався і йшов. За годину колгоспне подвір’я наповнилося людьми, що почали розбирати коні, корови, телята, хліб. Наслідки цього всього невідомо які, тому що я більше тудою не проходив. Отже, не міг чути, яких репресій вжили більшовики супроти населення. Коли ходить про погоню за нами, то погоні як такої не було, але була засідка в с. Керсанці Чоповицького р-ну 27.2.45 р., де згинув ком. Чорнота

і боєвик Аксамітний (цю засідку могла спричинити кіннота, що проїжджала тудою перед нами). Як оповідав нам один дядько з Сичівки, то засідка зроблена з ініціативи голови колгоспу Сичівки. Після цього в с. Бондарівці Коростенського р-ну здобули ми чотири кріси, одного бобіка й пістоля. Крім того, взяли в колгоспі теля. Коли ми проходили тим селом вже в липні, то годі було достукатися до хатей, люди бояться відчиняти, кажучи, що був приказ і то дуже строгий – не відчиняти вночі нікому хат. (Тут розбито тоді молочарню і взято в колгоспі теля).

Коли ходить про "бомбьожку" кооператив, то люди не мають нічого проти цього (Василівка Вчорайшанського р-ну 5.5.45 р. і Війтовці Андрушівського р-ну 6.5.45 р.). Нпр. одна жінка говорила до нашого знайомого дядька в Василівці: "Хай беруть, все одно ми нічого і так не дістаємо, а їм треба", або один дядько з Війтовців показав нам де міститься кооператива і висловився: "Ідіть хлопці, заберіть усе, краще все з'їжте: яйця, цукор, ніж мають з'їсти паразити". Після цього вже кожного дня відставляли у район яйця, або забирали з кооперативи на ніч до якоїсь хати, щоб ніхто не бачив.

При кінці травня зробили ми наскок на радгосп в Жарках Вчорайшанського р-ну, де взяли кабана, а пізніше на радгосп в Паволочі Попелянського р-ну, де взяли кабана, центнер цукру й три центнери муки. Це все ми завезли на радгоспних конях до одної хати в Андрушках, а коні завели в мусіївський лісок. Вартовий з цукроварні в Андрушках бачив, як ми їхали й на другий день казав: "Їхало трьох бандерівців і поїхали на ліс". НКВД, яке визвав завідуючий радгоспу в Попельні, робило облаву в мусіївському лісі. На розслідування цієї справи приїжджало з Житомира 3 НКВД-[ист]и таксівкою в Андрушки на завод (говорив знайомий робітник заводу, з Макарівки). Покрутившись у лісі, НКВД зустріло дядька-сторожа, що вже вів коні, які ми відвели в ліс, до села. Відразу того дядька заарештували, взяли на машину і повезли (оповідала жінка з Андрушок). А після цього пастухи з Макарівки бачили в мусіївському й макарівському ліску якихось людей зі зброєю. Були вони одягнені по-різному, питали дітей чи є в них колгоспи, який голова колгоспу, чи вночі до них заходять узброєні люди і т. п. Таке повторялося кілька разів (оповідала мати одного пастуха). На мою думку, це було НКВД під нашою маркою. Також говорив один сторож біля стирти з соломою, що бачив трьох озброєних людей, які сиділи під стиртою. Розпитували його про Палія, де він зараз і т. п. До цього слід сказати ще те, що зимою в Макарівці квартирувалось під нашою

маркою декілька днів якісь воєнні. На думку Палієвого батька це було НКВД. Роблячи висновок з цього всього, треба зазначити, що НКВД дуже добре зорієнтоване де близько міститься, або може міститися Палій з групою. І якщо до цих пір все обійшлося добре, спокійно, то це прямо диво.

5. Впливу на ворожі організації, як такого, не маємо в даному терені. Хіба, що тільки маємо контакт з поодинокими членами ворожих організацій. Нпр. член профспілки, робітник заводу в Андрушках, розкидав у заводі нашу літературу, після чого НКВД декілька днів крутилося в заводі, переводячи слідство.

Член комсомолу фельдшер Г. С. робить постійно розвідку в Попельні. Член комсомолу диспетчерка ж. д. ст. в Житомирі С. М. подає розвідку з Житомира (який рух поїздів, війська тощо).

Ворог, не маючи спроможності знищити нас фізично, старається всякими сплетнями, нечуваними брехнями, грабунками під нашою маркою вбити клин між нас і населення.

Нпр. такий віршик:

Гей ви молодиці,
Робіть вареници,
Ліпіть вареники,
Дожидайте Америки.

Це напевно НКВД пустило між народ таку пісеньку з ціллю здезорієнтувати його на власні сили, а сподіватись чиєсь помочі. Яке значення більшовики придають нашій пропаганді і яких протидій вживають, свідчить такий факт: конюхові колгоспу с. Харліївка К. М. ми дали прочитати декілька примірників нашої літератури. Одного з тих примірників конюх підкинув у конюшню. Там його знайшов помічник конюха – молодий хлопчина. Він передав його товаришеві. Ця листівка до тих пір ходила між людьми, аж поки її не побачив голова колгоспу Прокопенко. Цей відразу передав цю справу на НКВД, яке стало робити слідство і кінець кінцем виявилося, що його знайшов в конюшні той хлопець. НКВД так і не добилося, хто саме його підкинув, але тим всім, що читали цю листівку, дали застереження, що при подібному випадку їх будуть судити. Було оголошено також, що хто знайде яку листівку чи що, повинен негайно здати в с/раду.

Ось що оповідала одна жінка з Макарівки про "подвиги" НКВД: зайшли до неї одного разу два воєнних. Намагалися вони говорити по-українськи, але було помітно, що то не українці. На питання: "Хто вони такі?" – відповіли – "Мы украинские националисты". Багато не говорячи, відчинили у тітки скриню й почали забирати з неї що краще. Тітка почала плакати, тоді один з них

каже: "Не чванди!". "Я бачу, – каже тітка, – що ви "націоналісти", тільки не українські". Ось яких методів вживають більшовики, щоб спровокувати нас перед населенням. Але люди викривають це дуже скоро. Населення знає про нас, про наш рух, знає за що ми боремося і тому, коли треба зайти до якоїсь хати, а тітка боїться відчинити, вистачає сказати "ми бандерівці", як двері відчиняються і тітка приймає нас чим має. Таких було багато випадків, нпр. в Лебединцях Андрушівського р-ну, у Василівці Вчорайшанського р-ну, в Жидовцях Попелянського р-ну.

В загальному можна сказати таке, що в тих районах, де проходили наші відділи, або менші групки й люди більше ознайомлені з нашою боротьбою, там люди доступніші, не такі залякані, хоч, правда, є ще поодинокі люди, які вірять більшовицькій провокаційній брехні, що, мовляв, "бандерівці граблять, б'ють, ріжуть". Нпр. проходячи через с. Лисовець Попелянського р-ну, ми помітили, що біля одної хати хтось стояв і, коли побачив нас, то відразу побіг до хати. Нас це зацікавило і ми рішили провірити хто то такий був. Стали стукати, ніхто навіть не обзивається. Коли терпець вже нам увірвався і ми стали добиратись до вікна, щоб таки ввійти в хату, нарешті хтось обізвався: "Хто ви такі і чого хочете?". – "Ми бандерівці". – "Ідіть до кого іншого, ми бідні, в нас нема нічого, нас ограбили німці". Ніякі просьби і умовляння, ані пояснювання не помогли. Отже я багнетом відчинив вікно, думаючи через вікно влізти в хату. Кущ мене здержав і присвітив сірником і [...] що побачив: під стіною, біля вікна над вазоном стоїть дядько і держить сокиру напоготові. Побачивши дядько виміреного в себе пістоля, пустив сокиру і зараз відчинив двері. "Що ж ти думав, на кого підіймав сокиру, хіба не знаєш хто ми такі?". – "Щоб лізли через вікно, був би бив. Про вас т. зн. бандерівців чув, що вони не граблять і не вбивають, але тепер ходять всякі люди". Оті "всякі люди" – це ніхто інший тільки посланники НКВД.

Можна навести ще цілий ряд фактів, де більшовики плетуть всякі нісенітниці, думаючи цим підбурити населення проти нас. На похороні одного партійця в Андрушках якийсь (казали люди) також партієць виступив з промовою, таке кажучи: "Люди, не падайте в паніку, України не було й не буде. Тих українсько-німецьких націоналістів треба бити на кожному кроці, то вони в Паволочі вибили 300 чоловік в 1941 р." (це дослівно). З цього всього люди сміялися, знаючи дуже добре, що то німці розстріляли в Паволочі 300 жидів. Взагалі люди дуже ненавидять партійців і НКВД-[ист]ів, називаючи їх паразитами й іншими словами.

Коли ми вбили голову колгоспу з Кіловки, то скрізь можна було почути: “Так їм усім таким треба, сидять вдома й людей мучать, а наші чоловіки й сини голови кладуть на фронті чортзна за що”.

III.

1. Житомирська область – райони: Андрушівський, Попелянський, Вчорайшанський. Це терен назагал відкритий, рівнина, на якій тільки де-не-де маленькі ліски по 60-100-200 га (соколецький, лозовицький, лисовецький, харлієвський) в Попелянському р-ні, (мусієвський, макарівський, верховенський, василівський) у Вчорайшанському р-ні, (зарубинецький, вербівський, андрушівський) в Андрушівському р-ні. З них найбільший Андрушівський.

В терені знаходиться дві цукроварні (Андрушівка, Андрушки), до дирекції яких належать радгоспи в Лебединцях, Війтовцях і в Паволочі, Жарках.

Млинів в цих трьох районах налічується до сорока, з них половина водяних. Вітряків дуже мало. Земля тут дуже врожайна, без жодних добрив родить гарна пшениця, буряки. В кожному селі є колгосп, буває по два-три колгоспи в селі (Яроповичі, Бровки). В Паволочі п’ять колгоспів. По селах живуть тут майже самі українці. Трапляються також кацапи. Нпр. лісник у Васильові – поляк, голова сільради в Харліївці – росіянин, голова с/р [в] [Я]решках – росіянин, директор сах[арного] заводу в Андрушівці, заступник, глав[ний] інженер, голова профспілкому з родинами – жиди, жінка бувшого директора заводу – полька, декілька вчительок середньої школи – росіянки, охоронник – китаєць і т. п. По містах, в даному випадку по районах, населення мішане, але українці переважають. Незважаючи на урожайність грунту, населення терену живе бідно, внаслідок більшовицького господарювання. Розміщення сіл досить густе – 3-4-5 км у віддалі одно від другого. Хуторів зовсім нема. Хати в селах невеличкі, здебільша однокімнатні. Клуней зовсім нема. Часом можна зустріти біля хати маленький хлівець, де стоїть корова, іноді є на двох-трох господинь. Де хліва нема, то корова або порося, якщо воно є, стоїть в сінях. По містах живуть переважно якісь службовці, партійні, НКВД-[ист]и, яким живеться добре. Щоправда, не порівняти життя службовиків, які вижидають того нікчемного пайка, до життя партійців і НКВД-[ист]ів.

2. Коли говорити про положення нацменів, то треба зазначити, що всі вони, які є, живуть краще від українців – колгоспника чи робітника. За приклад може послужити голова сільради в

Харліївці – кацап. Приїхав він до цього села майже голий і босий, як говорять люди. Тут він оженився. Пізніше його поставили головою сільради. На початок свого головування він викинув з хати одну жінку й сам осадився там. Завжди лякав людей автоматом. Коли стали на нього йти скарги від людей в рай[онний] воєнкомат, то голова райвиконкому звільнив його з голови сільради та поставив бригадиром, щоб знову-таки мав можливіть мучити людей. Другий яскравий приклад – це жид з Андрушівського заводу. Директор заводу Петро Борисович Козенюк – жид, бувший партизан, приїхав у завод в подертій шинелі, обшарпаний. Отримав відразу окреме помешкання. Має тепер радіо, ходить щодня в іншому костюмі, має служницю, взагалі всі вигоди. Не гірше від нього живуть і інші жиди, яким він дав посади, позвільнявши попередників – українців. Про НКВД-[ист]ів в районах, що всі майже кацапи, або жиди, нема що навіть говорити – всі вони живуть краще від українців – колгоспників, робітників і службовців. З цього можна зробити висновок, що нацмени на Україні живуть краще, ніж українці й користуються більшими правами.

3. Одноосібників у вищеподанім терені мені зустрічатися не доводилось.

Колгоспники мають присадибної землі по 0,6 га. Власних коней ніхто не має. Корову, як хто має, запрягають у ярмо і змушують обробляти колгоспну землю. Колгоспник має право держати кури, але мусить давати контингент яєць, по 120 яєць з хати, по 105 л молока з корови, контингент городовини, контингент картопель. Хто сіє збіжжя на присадибній землі, то мусить також давати контингент збіжжя. До цього всього долучити всякі налоги, які годі перечислити, то колгоспникові не зістається більше нічого, як проклинати цю колгоспну систему з її керівниками включно. Заробіток, який випаде колгоспникові за трудодні, залежить від того, скільки держава залишить в колгоспі для розплати з колгоспниками. Нпр. минулого року колгоспникам досталося на трудодень по 300-400 г збіжжя й то часто-густо тухлого, зіпрілого.

В радгоспах робітникам трохи краще платять. Робітники одержують пайок невеликий і зарплату. Мають по 0,15 га присадибної землі. Часто отже колгоспники стараються з колгоспом покінчити, а влізти на роботу в радгосп.

Робітники на сах[арні] заводи на час виробництва йдуть робити тільки на те, щоб украсти цукру. Хоч за крадіж дуже строго карали (одну жінку з Макарівки засудили за 4 кг цукру на 4 роки ДОПР-у), одначе люди на це не дивились, ішли на роботу,

бо це була єдина нагода роздобути цукру і на деякий час заспокоїти дітей. Під час виробництва працювати треба по 12 годин, а заробіток такий незначний, що коли вичислять робітникові всякі податки, то залишиться всього рублів 100, за які можна купити 5 кг жита.

Жінка йде на роботу, кидаючи дітей самих вдома, які сидять в нетопленій хаті, бо щоб огріти хату, треба раніше піти вкрасти соломи з стирти, яка й так гниє. Так крадіж часто кінчається тим, що жінку поб'ють, або замкнуть у льох. Нпр. в Макарівці одну жінку об'їздчик зловив при крадіжі соломи. Одже побив їй голову, а солому забрав. Люди оповідали нам також такий випадок: десь в Коростенському р-ні жінка пішла по солому, її зловили й замкнули у льох. Якраз в той день приїхав її чоловік-капітан додому на відпустку. Не заставши жінки вдома, пішов у сільраду. Голова колгоспу і сільради, сміючись, повели його до льоху й відчинили двері й ось що побачили: жінка порвала на собі всю одежу й повісилась. Тоді цей капітан застрілив обох голів, висловившись: "Я йду, але скоро прийду й тоді горе вам паразитам".

Штатні робітники на заводах також дуже незадоволені. Зарплата залежить від кваліфікації робітників, але в загальному таке, що коли б робітник не крав цукру чи малясу, то з того нікчемного пайка й зарплати не вижив би. За спізнення на роботу судять. Мені доводилося читати листа від одної дівчини, яка працює в Донбасі на шахтах, до своєї сестри в Макарівці. Отже, пише вона таке: "Я вже продала одіяло і сачка, бо хочу їсти, не гнівайтесь за це на мене. В 1933 р. ще не таке продавали. Я зараз дуже хвора, але на роботу мушу ходити, бо як хто не ходить на роботу, то їсти не дають: їжа наша – це вода, де крупа крупу доганяє".

На Донбасі бувають часті випадки самогубства. Одна дівчина повісилась, а друга втопилась (оповідала жінка з Макарівки, що їздила до своєї дочки в Донбас).

Як радянська влада дбає про вчителів, лікарів я мав нагоду переконатися, розмовляючи з учителем неповної середньої школи в с. Янівці Потієвського р-ну (по дорозі на Схід). Вчитель цей, інвалід "вітчизняної війни", живе зі своєю досить численною сім'єю в одній невеличкій кімнаті, а хату, в якій повинен би жити вчитель, сільське управління віддало під амбулаторію (звичайно в порозумінні з рай. управою). В цій кімнатці, куди загнали вчителя, нема місця поміститись всім членам сім'ї. Вчитель жалівся на брак хліба, не говорячи вже про якісь інші харчі й продукти, пайок малий, зарплата також, а давати різні налоги треба. "Що ж, – каже, – робити треба, бо вишлють на Донбас". Або нпр. директор

Київського пед[агогічного] інституту, родом з Макарівки, приїжджав цього року весною до Макарівки, щоб купити картопель і інших продуктів. Застряхла йому в болоті автомашина й голова колгоспу не дав волів, щоб витягти її з болота. Фельдшер з Кіловки, інвалід, оповідав сам, живе тільки з того, що люди дадуть за його лікарську допомогу.

В лікарні в Паволочі є доктор – хірург Тузова, знана на всю область як дуже добрий лікар. І такій людині, якій стільки завдячує населення, яка має вже 50 років, не дадуть фірманки, як визивають у район і вона 15 км іде піхотою (оповідав фельдшер). Одному дядькові Попелянського р-ну старенький доктор медицини, окуліст, зробив досить важну операцію. Дядько питає: "Як вас винагородити за це?" – "Привезіть – каже лікар – трохи картопель і круп, тай буде".

Цілком інакше живуть голови колгоспів, партійці, НКВД[ист]и і т. п., тобто ті, що найбільше граблять і експлуатують населення. Тут можна навести цілий ряд фактів, що яскраво змальовують життя цих сталінських погоничів. Вистачить зайти в хату того чи іншого. Дивани, коврі і т. п. прикрашають хату з двох, трьох кімнат. В хліві, крім доброї корови, хрюкає кабан. В коморі також знайдете сало й мішки з мукою – тоді, як колгоспник не має куска хліба. Там солі й цукру в них хватає, солі дістане в кооперативі скільки йому треба, а цукру – нпр. голова колгоспу в Харліївці забрав собі два центнери цукру, який видав завод як премію колгоспові за обробку буряків. Голова колгоспу в Макарівці набрав з магазину дві фіри збіжжя і повіз десь. Люди говорили, що він возив хабара в райвоєнкомат, щоб відпроситися від армії. Пізніше, казали люди, заколов кабана й також завіз у район. З цього навіть можна бачити, що НКВД і партійці, крім того що дає держава, живуть ще й з хабарів, які їм пливуть зі всіх сторін. Одна жінка з Макарівки мені оповідала, що за звільнення своєї дочки від висилки на Донбас вона майже всі кури виносила в район, що місяць не їла молока, а збирала масло на хабарі.

Ближче познайомитись з життям героїв СССР, героїв труда, академіків, поетів і т. п. не було нагоди.

5. В терені, про який іде мова, населення говорить українською мовою дуже близькою до літературної мови, не беручи під увагу тих, які декілька років прослужили в армії, або були десь у Росії, де української мови не почуєш. Такі люди звичайно домішують до своєї мови дуже багато російських слів. Так представляється справа в селах. В містах переважно говорять по-російськи. В урядах, або установах української мови майже не

чути. В загальному населення малограмотне. Коли ходить про знання історії України, то її мало хто знає, за винятком людей, що дуже добре пам'ятають, або брали активну участь у змаганнях [19]17-20 рр. Такі люди держаться дуже добре, розуміючи, що тюрма народів СССР розвалиться, а на її трупах встане Україна, така Україна, за яку боровся Петлюра, за яку бореться УПА, якої хоче український народ. Таким людям очей більшовики не замилять, вони знають, що УРСР – це обман і підступ для поневолення українського народу. Ми зустрічали таких людей в Жидовицях, Кіловці, Волинцях, Харліївці, Василівці, Макарівці, Бровках, Мусіївці, Верховні, Яроповичах, Війтовцях, Городищі і інших. На їхню допомогу можна сподіватись.

Релігія в народі ще не занепала. Старші люди ще додержуються постів і т. п. В кожній хаті є образи, так як і колись було. Цього року на Великдень майже в кожному селі святили паску. Молодь, щоправда, менше цікавиться церквою і релігією, але це не таке дивне, тому що вона так вихована. Радянська влада всякими способами старалася впливати й доказувати, що релігія – це опіюм людства. Хоч зараз пішла на інший манер: відновлення церкви і т. п. Це людям трохи незрозуміле. Є ще такі наївні, котрі думають, що Сталін повірив у Бога.

6. Колгоспники не беруть участі в жодній більшовицькій організації. Шкільну тільки молодь затягують в піонери, комсомол. По селах тільки сільський актив – це комсомольці, або партійні, але їх по селах мало. По містах і промислових центрах партійні, комсомольські, або профспілкові організації більше розвинені тому, що туди належать різні службовці й фахівці, яким залежить на кращих посадах, бо відомо, що партійні чи комсомольці мають великі привілеї. Якої думки загал населення про партію чи комсомол свідчить такий анекдот, який я чув від кількох людей. Один дядько задумав вступити в партію. Визиває його парторг і питає: "Яка причина цього, що ви хочете вступити в партію? – Я чув – каже дядько – що партійним добре живеться, скрізь є доступ, в колгоспі не треба робити. – А чи не були ви в ніяких бандах? – питає парторг. – Ні – каже дядько – оце у вашу першу вступаю".

7. Державно-кооперативна торгівля зорганізована так, щоб з колгоспника витягнуть такі продукти, які не входять в склад обов'язкових поставок державі, а навіть тих, що входять – витягнути максимум (яйця).

Нпр. привозять в кооперативу сіль і оголошують, що купити солі може тільки той, хто принесе відповідну кількість яєць чи гарбузового або соняшникового насіння, чи крушинової кори

(Чоповицький р-н). Така сама справа і з сірниками або з гасом. Дуже часто в кооперативу привозять товари, які лежать місяцями, а то й цілий рік і ніхто їх не розкупить, нпр. одеколон, шлеї, лопати. Бувають випадки, що привозять мануфактуру, але напевно колгоспник ходив би без одежі, щоб став чекати на ту кооперативну мануфактуру. І, зрештою, що краще, забирають сільські заправила.

8. В терені не було помітно особливого руху населення. Одне, що звертало на себе увагу, це висилка на Донбас на роботи, здебільша молодих дівчат. Добровільного виїзду на роботу мені не доводилось чути, тільки примусовий. Були випадки, що НКВД вночі забирало дівчат на Донбас. Нпр. НКВД вночі в Харліївці забрало одну дівчину. Робітники на виробництва цукру набираються з поблизьких сіл – українці-колгоспники, директори заводів – жиди прислані.

9. В терені залишилось лише декілька старих церквів, нпр. в Сокільчій, Андрушках, [Яреш]ках, Верховні, Зарубинцях, а то решта зроблені в звичайних хатах. Всі вони залишилися після німецької окупації й більшовики їх не зачіпали, за винятком кількох випадків, нпр. в Харліївці з кращого приміщення викинули, а дали гірший, маленький. Це зробила сільська влада, а районна на це не звертала уваги. Тепер, як оповідав нам дальше фельдшер з Кіловки, радянська влада дозволяє священикам користуватись наділом землі, мати свої коні і т. ін. Священники також будуть отримувати по 300 крб. місячно від держави. Цікаво також ще й те, що на мітингу в Харліївці було оголошено: "Всім тепер дозволено ходити до церкви, це ніякий ні стид, ні сміх. Всіх, хто буде сміятися з тих, що ходять до церкви молитися, будуть притягати до відповідальності".

В день капітуляції Німеччини зганяли людей до церкви, щоб молилися за те, що ЧА розгромила Німеччину (Харліївка, Сокільча, Андрушки й інші). Не дивлячись на директиви з району щодо прав священиків, або святкування свят, голови колгоспів, сільрад, взагалі сільські верховоди дуже часто роблять те, що їм подобається. На Великдень і інші свята в деяких селах гонили на роботу в колгосп. З священиками ми не мали жодного контакту, отже даних про їх соціальне й національне походження я не маю, тому що священики скрізь майже нові й люди про них ще докладно нічого не мають. Один тільки факт, що по-українськи в церквах не відправляють, а по-російськи.

10. Вечорами в кожному селі можна почути співи. То співає сільська молодь. Переважно дівчата й хлопці по 15-16 років.

Старші хлопці всі в армії. 17-тилітні юнаки ходять в район на "обучение". Хоч в терені інколи є 4 десятирічки – в Попельні, Андрушках, Андрушівці й Вчорайшому, сільськогосподарський агрономічний технікум і початкові школи в кожному селі, але освітній рівень молоді назагал невисокий – переважно 3-4-5 класів. Щоправда, невеликий процент молоді вчиться в середніх, неповно-середніх, вищих школах. Нпр. з Макарівки дві дівчини вчиться в педінституті в Києві, декілька дівчат у технікумі в Верхівні й середній школі в Андрушках. З Кіловки один хлопець вчиться в медінституті. З Харліївки, Бистріївки, з Пичинець, Верхівні багато молоді вчиться в сільгоспагрономічному технікумі у Верхівні.

До політично-громадської роботи молодь не проявляє активності, за винятком кількох комсомольців. Ті, що приїжджають з вузів додому, до політично-громадської роботи не приймаються також. На роботу в колгосп молодь ходить дуже неохоче, з примусу. В поодиноких розмовах з хлопцями або дівчатами можна почути: "Коли вже цього колгоспу не стане?", "Коли ми будемо робити на своїй землі?". Один хлопець з Бровок мені казав: "Прийдіть хлопці, спаліть наш колгосп". Досить часто можна почути наші революційні пісні, нпр. "Розпрощався стрілець", або "Ішли стрільці до бою в Галичину". Від одної дівчини з Андрушок я навчився пісню "Встань Україно".

Базуючись на спостереженнях і розмовах з молоддю, можна ствердити, що молодь нам і нашій революційній боротьбі симпатизує, хоч активної участі в нашій роботі не бере, за винятком випадків, де дівчата чи хлопці вели розвідку тощо. Взагалі над молоддю треба вести ще багато роботи, щоб викорінити отой страх перед НКВД, щоб викорінити сліди більшовицького виховання.

11. Найболючіше питання, яке завжди порушують колгоспники – це питання землі, справа колгоспів, різних налогів, справа війни. Як людям далися в знаки колгоспи, можна судити по тому, як люди поміж собою говорять: "Де ті бандерівці, що не йдуть палити нашого колгоспу?". Один дядько мені казав: "Нехай мені оставлять присадибну землю і до мене ніякого діла не мають, то я їм подякую і проживу краще, ніж в колгоспі". Ще до закінчення війни з Німеччиною кружляли чутки що мовляв, після війни колгоспів не буде. Але війна закінчилася й колгоспів ніхто не роздає, а дальше гонять на роботу. Люди переконалися, що поки совітська влада існує, до тих пір існуватимуть колгоспи. Тепер ви ніде не почуєте, що колгоспи будуть. Всі кажуть: "Така власть існувати не може. Кожний мусить мати землю так, як колись". В терені

напевно нема такої людини, яка ще зовсім не чула про нас, про наш рух. Напевно, всі знають хоч би про те, що бандерівці б'ють, палять колгоспи, б'ють лакеїв Сталіна, енкаведистів, жидів і т. п., і це вистачає.

Люди бачать у нас своїх оборонців, заступників і приймають скрізь гостинно, не говорячи звичайно про тих, які, маючи досить багато гріхів на собі, бояться за свою шкіру. Ті ховаються від нас, на кожному кроці стараються нам шкодити. Таких небагато. Люди мріють про землю, добробут. Свідоміші знають, що тільки з УССД буде добре жити, а що ми боремось за УССД, то такі люди нас приймають дійсно щирим серцем.

12. Керівним органом районів є райпарткоми. До них належить керівництво й контроль над усією роботою в районі. Коли сюди долучити НКВД й НКГБ, то матимемо всіх перед собою – "власть имущих" в районі. Тут працюють тільки партійні й взагалі довірені сов[ітській] владі люди, переважно неукраїнці. Виконавчу владу виконують в районах райвиконкоми. Службовці рекрутуються частинно з місцевих людей, але більшість присланих. Службовці сільських, колгоспних управ – це в більшості місцеві люди, за винятком декількох, нпр. голова сільради в Харліївці – кацап, в Решках – також. Щоправда, дуже часті випадки, що голови колгоспів чи сільрад міняються селами, звичайно за наказом з району. Нпр. голова колгоспу в Бровках василівський, а у Василівці бровицький, голова колгоспу в Кіловці попелянський, а в Попельні кіловецький і багато інших. Бувало так, що як кару переміщали з одного села в друге, нпр. в Сокільчій голова колгоспу, везучи з млина колгоспу муку, 3 ц скинув у своїх родичів. За це його перевели на друге село, в Строків. Це все робиться з ціллю збільшити натиск на населення, яке в останній час стало трохи легковажити накази районних і сільських управ. Було нпр. призначено кожній трудоспособній колгоспниці й колгоспникові скопати заступом означену кількість землі, вивізши самотужки раніше гній. Отже, були такі села, де ніхто не пішов копати, ані вивозити гній. Нпр. Макарівка, Мосіївка. В інших селах дехто ходив, але не всі.

Тепер постанова така: хто виробить менше ста трудоднів, тому відрізують города, залишаючи 0,15 га. Так само роблять тим, що не хотять давати корів у ярмо. Вже в багатьох селах примінено такий засіб, щоб цим заставити населення виконувати накладені на нього обов'язки. Я був свідком того, як підписували державну позику 1945 р. В с. Макарівці, стоячи за вікном, бачив, як змушували тітку підписати 300 крб. Залякали цю жінку

й Донбасом і ДОПР-ами й таки жінка змушена була підписати. Взагалі все робиться під примусом.

13. В терені не стоїть ніяка військова частина, але коли говорити про це взагалі, опираючись основним чином на оповідання інвалідів сов[ітсько]-німецької війни, то можна сказати, що моральний стан ЧА дуже поганий. Частини до цього спричинились самі командири – переважно росіяни, які своїм нелюдським ставленням до бійців викликали ненависть бійців до командирів, а до політруків особливо. Оповідав дядько з Харліївки – інвалід, він був сам свідком вбивства двох лейтенантів, які дуже погано обходились з бійцями. Ось приклад, що характеризує моральний стан армії. В с. Андрушки заїхав додому при нагоді боєць – танкіст М. І., привізши з собою всяких дитячих забавок, одягів, фіранок тощо. Оповідає таке: "Я міг би привезти багато більше, але я не знав, що буду їхати додому, і я на пару хвилин заскочив до першої ліпшої хати й поздирав що міг". Ясний доказ, що червоноармійці граблять разом з командирами, бо я [знаю] дуже багато випадків, що жінки їхні отримали по декілька посилок з костюмами, мануфактурою й всякими іншими дрібницями. Не тільки в Німеччині, або інших окупованих державах, червоноармійці так поводяться, але й в Україні. Нпр. в Макарівці під час переходу фронту вкрали корову, в Кіловці було багато покражей гусей, курей.

Дезертирство з ЧА – це звичайне явище. В с. Лисовицях Попелянського р-ну був випадок, що НКВД мало перестрілку з дезертирами, які їхали автомашиною й задержались в Лисовицях. Прикладів дезертирства можна було б навести дуже багато. Це свідчить про те, що люди не хотять йти на фронт і класти голову за "родину", за Сталіна, за колгосп. Нігде я не зустрічав бійця, що з охотою іде на фронт, але мусить іти. Терор НКВД до цього змушує.

21 вересня 1945 р.

/–/ Радченко

ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 158, арк. 103-114. Копія.

№ 262
ЗВІТ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ПОВСТАНСЬКОГО ПІДРОЗДІЛУ У ЖИТОМИРСЬКІЙ ТА КИЇВСЬКІЙ ОБЛАСТЯХ

[Вересень] 1945 р.

ЗВІТ[1]

Доношу до Вашого відома всі роботи, перепроваджені моєю групою на Сході від 9.12.44 р. до дня 16.8.1945 р. Група моя на Схід прибула 24.10.44 р. в кількості 5 чоловік. Праця групи від дня прибуття на Схід до 9.12.44 р. була звітована і зв'язком вислана до зверхництва. Кількість козаків від того дня зменшується, бо я одного вислав на зв'язок, який до останнього мого побуту (16.8.45 р.) до мене не вернувсь. Чи він ту пошту доніс до місця чи ні, й взагалі про його долю мені до останнього часу не було відомо. Відходячи на Схід, мені був призначений терен діяння слідуючий: північна границя – залізниця Коростень–Київ, південна – асфальтова дорога Житомир–Київ, на захід по м. Житомир, на схід – м. Києва.

До дня 19 грудня 1944 р. моя група перебувала в терені призначеному до діяння др. Ваньки (Розважівський р-н і Іванковський Києвської області, частина Бороденського рай. та інші терени, розположені на північ від залізниці м. Коростень–Київ). Напротязі того часу я мав можливість обзнайомитись зі Сходом і пізнати терен, в якому находився.

Дня 17.12.44 р. ми отримали відомості, що на ті ліса НКВД підготовляє акцію на бандерівців. Відомості ці отримали від одного чоловіка [з] с. Маріянівка Бороденського р-ну Києвської області, прізвище невідоме мені. Оповідав, що його закликало Бороденське НКВД в район і дало йому зобов'язання повести докладну розвідку в лісі, в районі 10 км від свого села. Отримавши відомості, з групою, вмісті з гр. Ваньки і новоприбувшою в той терен групою Андрія, в кількості 12 чоловік, ми рушили відійти в терени, які були призначені для моєї групи (за залізницю на південь).

Дня 9 грудня 1944 р. о 15 год. групи вирушили за залізницю. Через ніч перемаршерували в Бороденський р-н Києвської обл. під село Беди, де повели розвідку з поблизьких сіл, віддалених від тої селечки. Ранком 20 грудня перейшли під село Язвінку того ж р-ну і заквартирувались. Ввечері того ж самого дня провели

організацію харчів (хліба, картопель, цибулі), взяли в колгоспі вола в тому ж селі і за ніч перейшли в білокриницькі ліса, рай. Радомишельський, Житомирська обл., де заквартирувались.

Увечері, дня 21 грудня, всі групи, взявши із собою по 10 кг м'яса, пішли в с. Хомівку Радомишельського р-ну Житомирської обл., де заказали в людей вечеру, віддаючи їм м'ясо. Повівши розвідку й переконавшись, що в тому районі нема загрози, ми заночували в тому селі, а напередодні відійшли в ліс. Постій наш від села був віддалений на 6 км. На тому постої стояли 3 дні й щовечора ходили в те саме село, тільки кожний день вечеру замовлювали в інших хатах і кожна групка окремо. Ціль наша була та, щоб при такій нагоді повести якнайширше пропаганду і пізнати людей. Заходили в ті хати, в яких мешкали (язикаті) люди голови, до уповноваженого НКВД і до всіх тих, на яких люди скаржились, що вони можуть заявити про наш побут у селі в район.

Дня 25 грудня, ранком, ми змінили свій постій у віддалі одного км від старого, а увечері того ж самого дня пішли в с. Білку того ж р-ну на організацію хліба й картопель. Ідучи в село, брали з собою м'ясо і в подібний спосіб, як в попередньому селі, заказували вечеру, вели пропаганду й роздавали людям м'ясо (в кількості від 1,5-3 [кг] на сім'ю).

Ранком 26 грудня вернули на старий постій. Увечері того ж дня пішли всі групи в с. Таборище тої ж самої сільуправи, де перепроваджували ідентичну роботу, як в попередніх двох селах. Повівши вперід на кілька днів розвідку через одного чоловіка [з] с. Межиріча, тітки ім'я мені невідоме, що в них у селі дуже недобрий голова колгоспу, б'є людей, сам ярий комуніст і що має змагазинованої багато зброї, яку він роздає стрибкам тоді, коли заходить потреба виставляти заставу проти бандерівців.

Дня 27 грудня всі групи надсумерк підійшли над р. Тетерів, а як стемніло, переправились через річку й пішли в с. Межирічку. Голову колгоспу застали ще в колгоспній канцелярії, який давав бригадирам наряд (план роботи) на слідуючий день. В канцелярію зайшли під совітською маркою, по певному часі він сам розказував, що він думав, що то приїхало НКВД в село ловити дівчат на Донбас. Заставши голову, зв'язали, зробили в нього ревізію, при якій знайшли пістоля ("Зірка" 1943 р. випуску). Потім перепровадили докладну ревізію в колгоспній канцерярії і в колгоспній коморі. Перевівши ревізію в вимінених місцях, знайшли два добрих автомати, три збраковані, три ПТР-и збраковані, два довгих кріси роздуті, два короткі сов[ітські] кріси роздутих, два німецькі збраковані "Мавзери" й по дев'ять екземплярів топогра-

фічних карт Малинського р-ну, Розважівського р-ну Житомирської області, і три карти Київського р-ну, багато кусочків інших районів Лівобережної України та Північної Білорусі. На тих картах з другої сторони секретар і бухгалтер колгоспу вели "колгоспний учет". Забравши це все, разом із головою пішли на його помешкання, де перепровадили також ревізію (поверховну), при якій знайшли кулемета ("Дьохтярова"). Де кулемет знаходився голова сказав сам. Слідства жодного не вели, тільки, побалакавши з ним в дуже лагідний спосіб, вияснивши йому ціль нашого прибуття в с. Межирічку, насвітлюючи всю його роботу взглядом народу, повечерали в нього і коли мали відходити, сказали, що він може пожертвувати для УПА (не силою, а з доброї волі). Він дав для УПА чоботи в доброму стані, 2 пари білизни, сорочку верхню, шинель і кожушка без рукавів.

При відході з ним побалакав про нашу боротьбу, хто ми є, дав літератури по одному примірнику (до селян України, робітників України, що то є УРСР і до молоді України). Він дуже цікавився нашим рухом, бо для нього це була дуже цікава новина. Сам він не був під німецькою окупацією і про нас нічого не знав, а коли й почув, то зовсім в неясному світлі. Уважав нас і думав про нас як писав Хрущов, а уявляв ще гірше. Розійшлись з ним по-братерськи, з ним я, др. Ванька і Андрій поцілувались і розійшлись. Голова той називався Григор Близьнюк. Того ж самого вечора взяли в колгоспі на м'ясо корову та в коморі 2 ц пшениці, 80 кг житньої муки і 80 кг – до центнера гороху, навантажили на колгоспний віз, взяли колгоспні коні і поїхали в ліс на старий постій.

Переправившись в ліс, що в дорозі під с. Кремком знаходячись, ми помітили ракету (червону) на початку с. Межирічки від сторони с. Велика Рача. На другий день довідались, що то було НКВД з району Радомишель, яке їхало на нас. Ракету випустили тому, бо їх розвідка повідомила, що ми є ще біля колгоспної комори і тому начальник дав наказ до наступу. Розвідка в паніці, побачивши сторожа, почала утікати із села. НКВД до самого дня не відважилося увійти в село. Ранком увійшло в село в кількості 17 чоловік і подались до хати голови колгоспу. Нам донесено, що голова говорив для НКВД, що його ми били і це все, що пожертвував на УПА, бандерівці заграбили та багато додав чого іншого. Я настоював, щоб так зробити, як було зроблено, тільки з тою малою зміною, що я говорив не брати у нього нічого. Др. Ванька, в більшості др. Андрій, побачивши його домашню обстановку, намагались перепровадити ліквідацію його майна. Ціль моя щодо його нетикальності була та: наблизити до себе і зацікавити рухом

УПА український партійний елемент на Сході, збиваючи пересадні, брехливі докази совітських пропагандистів (агітаторів), які в чорному світлі змальовують наш рух і наше поступовання щодо комсомолу, кандидатів, партійних і бувших червоних партизан.

Що говорив по тому народ? У пересадній кількості говорили скрізь про нас. Одні говорили: було 100 чоловік, другі 80, а із сусідніх сіл було чути 300 чол., а віддалених до 20 км було чути 500 чоловік. Всі були задоволені цим. Були одиниці, які говорили так: "Такого чорта треба було убити й кинути в став, а то гад гадом, він не покається". Маючи нагоду перебувати в тому терені й то на протязі довшого часу (до 7 місяців коли було це зроблено), дня 29.VI я спіткав ветеринара по колгоспах мешканця с. Вишевич, від якого довідався про ту роботу. Оповідав він мені, що він дуже добре знає Близьнюка (голову колгоспу) і ділиться з ним різними всякого роду думками. Ведуть свої секрети, один за другого ручає і т. п. По факті, який мав місце в грудні 1944 р., він Близьнюка побачив через місяць, який сповідав цілий перебіг минулого і висказував свої власні думки про нас. Близьнюк говорив, що він дуже злякався і думав, що його вб'ють (судячи про нас і про нашу роботу так, як чув від НКВД), але коли привели його до хати, розв'язали йому руки й почали вести дуже приязну роботу, він почав приходити до себе. Дуже дивно чувся цілий час у нашій присутності в його хаті, а коли переночував, то не вірив сам собі, що він таке пережив. Час зробив своє. Він завжди чув про нас балачки від різних людей, яким дуже прислуховувався і накінець переконався. "І як вас знаю, скажу вам свою думку, ці хлопці в дійсності пішли боротися за правду, ця дорога, але не всім нам, українцям відома. Жертвенність цих людей в такій нерівній боротьбі. І хоч з ними мало говорив, але з часом переконавшись сам почав в деяких місцях змінювати свої досьогоднішні власні погляди щодо поняття комуністичної ідеї в СРСР. Бачучи своїми власними очима сьогоднішній образ життя українського народу, пригадав поступовання рускої національности й деяких інших націй, з одної сторони, й теоретичне поняття нашої ідеї з другої сторони, можу сказати, що з того всього дійде з часом до великого кровопролиття, а з нашого сьогоднішнього соціалізму і мріяного комуністичного строю вийде буза. Соціалізм, комунізм, жиди – це політичне знаряддя в руках руского народу. Але що ж ми самі зробимо. Україна – це життя, це смачний кусок хліба, на який не один наш сусід заздрив".

Говорив той ветеринар ще про те ще Близьнюк всю неправду говорив для НКВД (це було моє оправдання). "Зі мною ці хлопці

повелись так чемно і так по-дружеськи, як близькі друзі. Вони мені тепер нічим не страшні, дарма, що я, партійний, сьогодні вже заступник секрет[ара] райпарткому". Оце та розмова, яку я приблизно змістом і словом старався передати так, як чув від ветеринара. Додам кілька слів про ветеринара. Це людина старша, літ 67. Кінчив за старого режиму фельдшерську школу у Варшаві. Говорив, що він українець. Жінка теж українка. Переконатись докладно я не міг, бо він не мав при собі документів. В балачці вживав багато змосковщених слів. Оповідав, що він багато жив у містах, а по 1943 р. осів у с. Вишевичах, де його призначено до роботи (лікувати колгоспну худобу). Сильно ненавидить совітської власті.

У м-ці червні мешканець Хомівки, бувший мешканець села Межирічки Василенко Прокіп, пішов в с. Межирічку, де спіткав Близьнюка (сьогодні секретар райпарткому Радомишлянського р-ну). При зустрічі привітався і відкликав його на сторону і почав говорити: "Ти, Прокопе, прийшов у наше село як бандерівська розвідка? Я знаю, що ти хочеш мене втопити. Но знай, я маю ще своїх наслєдніків, які тобі не подарують". Говорив з великою злістю. Потім хвилину застановивсь і слухав, що йому говорив Василенко. Василенко від усього вмивав руки, бо в дійсності він у нічому не був винний. Потім Близьнюк злагіднів, положив руку на його плече і додав: "Ех, темнота! Прокопе! Ти не думай зле про мене, я не голова колгоспу ні секрет[ар] райпарткому, а я тільки Близьнюк". Ще щось хтів додати, але надійшов один чоловік і той з ним попрощався. На обличчі змінився і сильно стиснув Василенкові руку. І в дійсності час зробив своє. Колись Близьнюк боявся степом їхати в Межирічку, а сьогодні не боїться їхати лісом. Про це я довідався в останньому часі. Ця особа сьогодні заставила мене собою зацікавитись. Намагався я з ним бачитись, виходив три рази на дорогу Кремок–Біла Криниця, бо по розказі він ніби тою дорогою їздив в с. Кремок і Білу Криницю, як уповноважений з району по зжаттю, обмолотці й вивозці хліба у тих сільрадах.

Дальший тяг. 28 грудня рано змагазинували зброю, сховали воза в лісі, а коні нагнали. Надвечір змінили постій і підійшли під село Білку (віддаль – пів км). Надвечір пішли в село, де заночували. Вночі був алярм, хтось почав стріляти біля тої хати на городі, де ми ночували. Коли всі вийшли, стріли повторилися над річкою Білкою, на нашій дорозі, кудою ми входили в село. Ніхто не знав, хто це може бути й хто то стріляв. Вкінець більшість почала говорити, що це може НКВД окружило село. По короткому часі під

обстрілом рішили відступити в ліс. Випустили в сторону річки, де був перед кількома хвилинами стріл, одну гранату з гранатомета (німецький на крісі) і почали обстрілювати те місце з трьох автоматів і розстрільною зближатись до річки. Коли прийшли до річки й за річку, нікого не знайшли. Одна жінка говорила, що то п'яні лісники пішли через ліс до Білої Криниці. Ми вернулись, скріпили варту, добули до ранку. Хто це саме стріляв вияснилось аж через 6 місяців. Це були дезертири з с. Білки. Вони повпивалися взяли кріси і пішли над річку розбирати загородж на дрова, а щоб ніхто із селян не підслідив їх, для постраху стріляли. Оповідали мені про це ці самі дезертири, яких я пізнав, в травні м[ісяці] 1945 р. Коли ми обстрілювали лозу, вони нищечком повлазили в річку і сиділи до того часу, поки ми не відійшли.

Дня 29 грудня зарізали корову і на вечір того ж дня відійшли з м'ясом в с. Білку. Переночувавши в с. Білці, знову відійшли в ліс, а, переднювавши, увечері знову взяли м'ясо і пішли на вечеру в с. Таборище. В с. Таборищі один дядько повідомив нас, що в кооперативу, яка знаходиться в с. Роївці Радомишлянського рай., привезли нові товари на свята. Ми, довго не гаючись, о 22 год. вирушили до Роївки. По дорозі, на початку села, спіткали обох голів села (Кулаковського й Кривду, г/с), які пішли разом до кооперативи. Вони нам сказали хто продавщиця, де їх хата і що є в кооперативі. Через короткий час була біля кооперативи завідуюча (Маруся, прізвище забув), яка відчинила приміщення. Виявилось на місці: бочка пива, бочка содової води, 30 пачок сірників, 3 ц солі. Пиво пили всі й понабирали з собою. Сіль рознесли по людях і до одного центнера взяли з собою. Коли ми відійшли з кооперативи, почали господарювати поблизькі селяни. В кооперативі залишилось багато дечого, як: посуда, нафта, гудзики, жіночі гребінці, упряж, лямпи, шкло до лямп. На другий день до нас прийшла вістка, що НКВД в приміщенні не застало нічого, крім порожніх бочок і палок.

У голови кооперативи [ми] взяли 875 крб., а дали записку на 1750 крб., бо він просив, що йому стільки не хватає до рахунку. Признався, що за ці гроші пив. Відійшовши від кооперативи, разом з головами пішли на їх квартири, де зробили ревізію. В голови сільради був кулемет "Дьохтярова", два старих автомати і 15 штук набоїв до сов[ітського] кріса. Слідства не перепроваджували, тільки в дуже лагідний спосіб питали за коротку зброю, а коли вони доказували, що у них нема, ми їх залишили й надранок пішли в ліс під с. Кодру Макарівського р-ну. Довше в тому терені бути не можна було, бо НКВД підготовляло на днях перевести

акцію в тих лісах. Перебувши день у лісі, ввечері дня 30 грудня, провівши розвідку, знову пішли в ліс.

Під Кодрою були до ранку 1 січня 1945 р. Вранці змінили місце постою, а увечері вирушили в похід на північ за залізницю. По дорозі до с. Язвінка ми зайшли в с. Соболівку на вечеру. Повечеравши, взяли в колгоспі теля і пішли під посьолок Боби й заквартирувалися в грубому лісі. Надранком трьох козаків пішли в с. Язвінку й взяли ще одне теля в колгоспі. Ми рішили одне зарізати й вечером роздати м'ясо робітникам на тому ж посьолку (10 хат), а одне забрати з собою за залізницю. Нам дуже сприяла погода. Цілу ніч і день трусив сніжок і маскував наші сліди. Вечором дня 2 січня прийшли на Боби, заказали вечеру, роздали м'ясо людям, провели пропаганду, а коли вечера була готова, швидко повечеряли й по коротенькоу відпочинку відійшли за залізницю. Коли прийшли за залізницю й зустріли знайомих, довідались, що акції по тому лісі ніхто не перепроваджував. Через два дні в с. Мар'янівці довідались, що 2 січня вдень Макарівське НКВД робило погоню за нами. Дійшовши до Боби, згубили слід й дальше не йшли. На тому посьолку робили в кожній хаті поверховну ревізію, шукали м'яса, але в нікого нічого не знайшли, крім у одної жінки на горі знайшли засушену з літа телячу шкіру. Шкіру взяли в район, а її брали на допит. За те була вона оштрафована сумою 23 крб., що без відома й дозволу місцевих адміністраційних органів його зарізала.

Перейшовши залізницю, вранці 3.1.45 р. без задержки прийшли в Тальське і в районі до 200 м від вузькоколійки заквартирували.

До дня 7.1.45 р. нікуди не виходили, тільки вели розвідку по терені в якому знаходились. Дня 8.1.45 р. взяли в Тальському (лісорозробка) пару коней в селі й пішли в с. Леонівку Іванківського р-ну Київської області за свиньми в колгосп. Дня 9.1 о 8-й годині вернулись зі здобиччю, привезли двоє свиней, хліба та картопель. В той день НКВД по слідах не йшло, бо не було слідів, бо майже цілу добу падав сніг.

Дня 11 січня [19]45 р. повели розвідку й при помочі трьох дезертирів із с. Блічче Іванківського р-ну рушили розбити лісгоспну кущову кооперативу в с. Коленцях того ж самого р-ну. Дня 12.1.45 р. ввечері пішли на Тальське, взяли три пари коней з саньми й поїхали в Коленці. Перед розпочаттям роботи перерізали телефон, побили апарат. Відбито двері й забрано слідуючі товари: 3–4 ц солі, 130 кг цукру, від [1]0–15 кг цукерків, 10 кг пряників, мішок кришеного тютюну (вага 15–20 кг), 50 кг наме-

леної зернової кави, дві консерви (сві[нная] тушонка – 1 кг), дві бутельочки одеколону, 3 слоїки крему, дві жіночі спідниці, 5 пар літнього жіночого взуття, 7 калісонів, 5 сорочок (білизна) і два мужеські спортові светри. Прибувши рано, були дуже змучені, сніг перестав падати, сліди великі. Без жодної передишки поділили все по групах і почали магазинувати.

О год. 14-ій вартовий повідомив, що ідуть якісь підводи по нашому сліду. Через 5 хвилин нас НКВД вже обстріляло кулеметним і крісовим огнем. Утікаючи, ми багато деяких річей лишили, не встигаючи з собою забрати. НКВД по сліду гналося за нами до 4 км так, що при великому обвантаженні під час втечі деякі козаки залишили деякі речі, що несли вже із собою. Залишили слідуючі речі: 2 ц солі, ввесь тютюн, 0,5 кави, дві пари білизни, всі котьолки, баклажки, один кожух, два кріси, які були в резерві й козак з групи Андрія відбіг [без] автомата. Крім того, знайшли решту змагазинованої солі, Андрієвої групи сало.

Три дні перед тим до нас прибув Дон з одним козаком з Народицького рай. Оповідав, що їх окружило НКВД і йому вдалось з одним козаком Червоним утікти, а за долю трьох козаків, які в той час відбились, нічого не знає (Сват, Смілий і ще один). В той час, коли хлопці були в Коленцях, ми з другом Ванькою і двома козаками лишились. Михалко й Червоний були хворі, а ми, йдучи за кіньми, зловили сексота. Вернулись з дороги, щоб з ним перепровадити слідство. Це був працівник з Тальського, начальник зав. хозяйства Ткач (ім'я не пригадую), літ 61, мешканець с. Ханів Розважівського р-ну Київської області. Нам тиждень тому вже було донесено, що він часто їздить у Розважівське НКВД. Допит перепроваджували ми вдвох з Ванькою і я рівночасно писав протокол переслухання. На слідстві зізнав слідуюче: Розважівське НКВД заангажувало його до роботи (співпраці) в серпні місяці 1944 р. Завданням було його взнати всіх людей на транспорті, які нас знають, і всіх дівчат, які гуляли з нашими козаками, а 2 січня НКВД дало йому наказ, щоб він на Старий новий рік, 14.1.45 р., належно підготувався і запросив до себе в с. Ханів друга Ваньку (мене та Сашка), а Андрія на Багатий вечір. Кошти за те все обіцяли йому звернути. Повчали його, як має це все зробити: "Вот, старик, ты несколько дней перед Новым годом предложи им приглашение к себе. Приглашай их на вечер и целый день Нового года. Когда придет, дай хорошенько выпить, закусить и снова випить, давай им водку в карман, но помни хорошо, обдумай, чтобы оно вышло хорошо. Говори, пусть они с собою рядовых всех не берут, а нам до 10-ти часов вечера доне-

си. Тогда старик, увидиш, всех как куриц половим, а потом для тебя – конечно зарплата”. Суму, за яку хотів продати, не сказав, бо вони йому теж докладно не сказали. Ще до дня його арешту через нас, в Тальському було арештовано 5 дівчат із с. Ханова. По допитах в рай. Іванові їх випущено. Більше нічого він не сказав. Ми думали, що він знає других співробітників, яких нам розконспірує. По переслуханню ми рішили його зліквідувати. О год. 23-ій по попередньому рішенню цей факт доконано. Через день, тоді як нас нагнало НКВД, знайдено також його тіло. Іванівське НКВД повідомило про це київське НКВД.

На другий день, це 14.1.45 р. рано, прибуло на те місце київське НКВД. Перепровадило секретну відправу між собою, забрало трупа й від'їхало. Іванівського НКВД було 38 чоловік і шість підводчиків, а київського було 8 чоловік з двома підводами. В склад іванівського НКВД входили сільські голови й лісники, яких нараховувалося 41 чоловік. Того ж самого дня іванівське НКВД брало на допит Галю (забув прізвище) – Ванькову наречену. Питали її, за що вони вбили Ткача? Вона сказала, що бандерівці дали йому тільки волову шкіру, за що він мав їм постаратися на Святвечір Різдва горілки. Тоді начальник НКВД сказав голосно в присутності двох НКВД-[ист]ів: “Видите, я говорил, что он бандеровский связист, слышиш, Галя, и тебе это будет, это банда”. Від того дня НКВД пустило чутку, що бандерівці вбили Ткача за те, що він їм не виконав доручених йому робіт. Яких саме, не вимінювали. Як видно, тим вони хотіли застрашити, що кого ми знаємо даєм зобов'язання, а коли його хтось не виконає, того вбиваємо.

Дня 13 січня вечором ми підійшли під с. Мар'янівку Бороденського р-ну. Повівши розвідку, ввійшли в село на вечеру й хотіли щось зорганізувати з харчів. В селі зловили двох співробітників бороденського НКВД. Про їх і їхню діяльність розповідав один дезертир із с. Блічча. Тиждень перед нашим прибуттям в Мар'янівку той дезертир був у с. Расці (сусіднє село, цілком спалене німцями, зісталось тільки 5 хат) Бороденського р-ну, де його НКВД хотіло зловити. Вони його застали в хаті, а коли він почав втікати, в сінях задержав його Антон (прізвище його не пригадую), один із працівників НКВД. Антон був фізично слабший і не мав стільки сили, щоб його вдержати. Діставшись на двір, зустрів його другий, якого він теж пізнав – це був Стасько (прізвища не пригадую) і третій Ільорко, стояв з крісом на варті й втікаючого дезертира ранив у ногу. Поранення було легке й дезертир вспів утікти в ліс. Коли зловили цих двох, друг Ванька, Андрій і я взяли

їх на переслухання. Антон зізнав усе. Оповідав, що НКВД їх зловило трьох, бо вони ховалися до того часу, як дезертири й змусили їх підписати декляpацію.

Дня 3 січня закликали їх у район і дали їм завдання, щоб вони нас постріляли коли ми прийдемо у Мар'янівку. Видали їм зброю і гранати (дві фінки і десятизарядку та набоїв 60 до кріса і по дисці до автоматів, по гранаті). Повчали їх, в який спосіб мають це зробити, а саме: "Когда они прийдут, вы конечно приготовте хорошое угощение и крепкой водочки постарайтесь. Старайтесь угощать их в одном доме. Когда они все засядут в помещении и отложат оружие, вас двоих в то же время должны быть целый час в одном скрытом месте на изготовке, находясь возле помещения. Вы должны это время использовать. Кто будет их угощать, выйдет на двор за чем-небудь (оправится), сообщить своим друзьям и все вместе в наступление. Снять караульного (убить) и в то же время бросить гранаты в помещение. Отойти на 10-15 м и окружить это помещение. Кто будет хотеть удрать сквозь двери или окном, стрелять с автоматов и с винтовок". Зброю, яку видало НКВД, у тих, яких зловили, забрали, один з них утік (Ільорко), забрано два автомати і дві гранати. По переслуханню рішили їх зліквідувати й з села відійшли о год. 2-ій вночі, забираючи їх з собою у ліс.

Рано, дня 14 січня, о год. 8-ій (Новий Рік) їх зліквідували й відійшли на попередній постій, з якого нас нагнало іванківське НКВД. Прибувши на місце постою, ми дізналися про все що ділялося і що ще сьогодні в Тальському рано було київське і іванківське НКВД. Під час перебування НКВД на Тальському заангажували до своєї праці Галю (наречену Ваньки), яка підписала зобов'язання. Про те все вона нас повідомила й розказала, щоб ми були обережні, бо НКВД на нас звернуло велику увагу й на Тальське як на наш головний осідок. Ми рішили вийти з тих лісів за залізницю.

Дня 15.1.45 р. ми почали приготовлятися до відходу. Я і двох козаків, Стьопа й Сергій, пішли розмагазиновувати змагазиноване мною сало. Коли приступили до роботи й почали рубати замерзлу землю, вмить я примітив на віддалі 30 м чотирьох мужчин в кожухах. Один з них клякнув на коліна і цілився до нас, другий стояв з опертим крісом у сосну, третій заходив вправо, а четвертий махав рукою до тих, які йшли за ними. Це ділялось в секундах, я впав на автомата, який лежав переді мною й прикрив перший їх огнем. Вони попадали, а ми, використовуючи той час, почали втікати. Я ще при відступі дав три черги, бо вони намагалися нас окружити. Коли ми відбігли на 150 м, почули голо-

сне "ура" й розпочали стрілянину. Наші друзі, які були віддалені від нас на пів км, почувши ті голоси думали, що ми вже впали й почали втікати в сторону залізниці. Сніг був великий, так що ми їх по слідах нагнали на відтинку 3 км. Ми думали, що вони йдуть за нами, й тому з поспіхом старалися якнайдальше відійти. На годину 22-у були на Бобі, а перед досвідком вимаршерували в Радомишлянський р-н: ішли цілий день, а о год. 18-ій були вже в с. Хомівці. Сніг був уже по коліна, ми вичерпались з харчів, рухатися в терені почало ставати щораз трудніше. На організацію харчів по цілих селах вже ми не ходили, лише по тих людях, яких уважали за добрих, які не заявлять на НКВД. В село ходили по трьох, двох, а то тому, щоб не робити великої тропи. Так ми ходили до 28 січня [19]45 р.

Ввечері 28 січня було наших сім чоловік в с. Білці. О год. 20-ій приїхало радомишлянське НКВД і почало кидати червоні ракети для паніки й стріляти з автоматів. Всі друзі вийшли щасливо з села в ліс. Збірний наш пункт був в с. Хомівці. На збірний пункт не прийшов друг Андрій з трьома козаками. Оповідав друг Гриша, що Андрій вицофався на південь від с. Білки в сторону с. Березці. Чекаючи більш як 4 години, ми з другом Ванькою рішили відійти за залізницю й харчуватися тими запасами, які в нас були приготовані на зиму. Ішли ми до дня, цілий день і вночі о 23 год. ми добились на Тальське. Всі вичерпалися до крайності, їсти не було нічого. Дорогою трьох друзів повідморожували пальці на ногах. Через цілий час нашої дороги на північ ішов навальний сніг, а вночі від год. 1-ї 30.1 перейшов сильний ураган. Снігу вже було всюди по пояс. Коли ми обрахували харчі, які ми мали, нам на той час не хватить і на такому снігу нас НКВД може попідбирати як грибів. Кожний з нас побачив, що такою групою вже ходити не можна. Боєвики стали заломуватися, нарікати на провід, що їх кинули на погибель. Всі ми рішили розбитися по двох і розійтися на села, по наших знайомих, щоб можна було як-небудь перебути цей час.

Дня 31.1 розмагазинували ми сало, цукор, зібрали трохи хліба в робітників на Тальському, й 1 лютого рано почали розходились, умовивши збірний пункт у лісі, 1 березня. Двох козаків друга Ваньки відійшли в криївку в с. [Б]лічче. Двох моїх – Степан і Гриша, відійшли за ріку Тетерев. Там вони мали своїх знайомих в с. Ханові, Ужині, на Кухарській Слободі. Третя двійка пішла в с. Яхнівку, де один козак Лев мав наречену, яка згодилась його переховати. Ми з другом Ванькою, як найбільш сильні духово, в першу чергу розпреділили козаків, а самі через сніги хотіли пере-

братись за залізницю, там у нас були знайомі люди. Ми вважали, що в одному районі буде скупчення, а відважитися іти з нами за залізницю із козаків охотніків не було, як у його групі, так і у моїй. Мої два козаки повідморожували пальці на ногах, а третьому порвалася обув. При відході дозволили козакам, в разі скрутного положення, розмагазинувати сушену рибу, консерви й картоплі.

Дня 1.2.45 р. за р. ми зустріли друга Андрія, який з другом Михалком і Василем ішли до Тальського. Ми йому розказали про ситуацію й наше рішення. Він був дуже змучений і виглядав так, що пізнати не було можна. До Тальського вже йому було йти легше, бо ми пробили дорогу. Я йому радив, щоб він закватирував у зимовому курінí, розмагазинував харчі, підкріпивсь і прийшов до нас за залізницю, бо на півночі він мало знав людей, а через те буде тут йому важче той час перебувати.

По півгодинній розмові ми розійшлися. Дійшовши до залізниці, ми цілком фізично вичерпались. Під самою залізницею стояв якийсь старий курінь, в якому ніхто не мешкав. Коли звечоріло, ми пішли до нього й рішили в тому місці перебути з тиждень часу. Варити мали в чому, на полі думали розкрити копець з картоплею, вдень іти в ліс, а вночі – в курінь. Але воно стало інакше. На другий день на розсвіті якісь жінки, що йшли до міста Тетерева, побачивши втурований слід до куреня, прийшли в нашу хату погрітись, застали нас там, одна зайшла, а другі, зорієнтувавшись, повтікали. Тоді ми змушені були йти далі.

Друг Ванька був хворий і дуже впав на дусі, доказуючи, що не дійдемо по такому снігу до призначеного місця. Я його піддержував на дусі, перший торував дорогу. 6 км дороги ми йшли від 8-ої год. ранку аж до вечора. Ввечері пішли до селянки Боби. Я думав, що тут уже зможемо відпочити. Коли ми прибули до знайомих, помітили, що вони є дуже застрашені нашим прибуттям. Говорили нам, що на цій селечці є сексоти, а НКВД майже щоденно перепроваджує перевірку по хатах. Силою впросилися у одних переночувати й переднювати.

Дня 4.2.45 р. рано ми вийшли в далеку дорогу. Під с. Язвінкою довідались, що в тих селах, які нам по дорозі, є великі застави НКВД. В зв'язку з чим вони стояли, нам не було відомо. Не дивлячись на небезпеку, ми рішили за всяку ціну пробиватися вперед. Ішли безперестанку день і ніч, і знову день і ніч, а ранком 6.2.45 р. зайшли до добре знайомого нам дядька в с. Хомівці. В нього була в хліві викопана мала криївка, в яку ми пішли на відпочинок. При тому дядькові ми перебули до 25 лютого [19]45 р. В нього переважно харчувалися, вдень виходили в ліс, а на ніч

верталися. Дядько той кормив нас трьох, бо коли ми прибули до нього, то в нього був один козак Сірожа із Андрієвої групи, який відбився від нас ще 28 січня.

До 25.2.45 р. ми, крім дядька, більш нікому не показувались, а від 25.2 до 7 березня ходили по інших селах і тільки по тих людях, яких ми добре знали. На 1-го березня ми на домовлений збірний пункт не пішли, бо сніг був такий великий, так що дістатися туди було трудно і збіратися цілої групи не був іще час. При відході ми обговорювали про такі можливості. Коли зайде такий випадок, строк ми продовжуєм до 10 березня.

Дня 7 березня нас трьох вирушило в дорогу. Ніч переночували в с. Кодрі, а ранком пішли дальше. Дорога була вже легша, бо сніг замерз так, що можна було йти по верху. Другу ніч заночували на Боби, а на 9.3.45 р. на ніч зайшли в Тальське. В Тальському до нашого приходу було тихо. На місці ми знайшли всіх козаків, які на нас вже ждали. Всі були живі й здорові й добре себе почували. Виявилось, що їм було багато краще ніж нам. При наших друзях був Гонта, який 19.12.44 р. відійшов був з Петрусьом на зв'язок. Коли ми з ним привиталися, він сказав: "Друзі, я з вами багато дечого маю говорити". В зв'язку з тим, що ми були помучені, ми ту балачку відложили на ранок, а самі підготовлялися до відпочинку.

Коли ми почали стелитися, почули під самими дверима приміщення чергу з автомата, а потім розлігся голосний стогін раненого. Хто стріляв, хто ранений – не було відомо. Всі повибігали на двір. Це друг Володя з групи друга Ваньки, помітивши більшовицьку розвідку, пустив автоматну чергу. Один зістав убитим на місці, другий ранений, якого через пару хвилин добили й відступили в ліс. Відступаючи в ліс, нас почали обстрілювати з-за углів кожного будинку. Велике щастя, що нікого не вбито і ранено. Ніч була дуже темна, а цілу ніч падав густий сніг і віяв сильний вітер. Коли відійшли в ліс на 300 м, почули багато змішаних людських голосів кругом того будинка, з якого ми перед кількома хвилинами вискочили. Ми постійно віддалялися з того місця. Було нам довший час видно, як кидали раз-по-раз угору ракети й освітлювали Тальське. Зібравшись у лісі, всі три групки й з нами друг Гонта вирушили в похід за залізницю. Ішли ми без перестанку з малими відпочинками півтори доби.

Дня 11.3.45 р. по обіді ми були вже в кодранських лісах, близько села Білої Криниці. Під час передишок в дорозі друг Гонта розказував ціле своє минуле, всі свої пригоди, які його спіткали після 19 грудня. Оповідав, що по дорозі їх двох з Петрусьом в Лугинському районі обстріляли й там він зістав ранений в руку й

ногу, показував вигоєні рани. Петрусь допоміг йому зайти на один хутірець (не пригадує який) і залишив його у одної доброї жінки. Пошту він віддав Петрусю й свій автомат, а залишився з крісом і "Наганом", а Петрусь вирушив дальше в дорогу. Зробивши перев'язку й перебувши кілька днів у тієї тітки, вирушив дальше в дорогу. В сусідньому селі голова села зловив його, там його роззброїли й відставили в Лугини. Це було приблизно від 25-30 грудня 1944 р. Через день відвезли його автомашиною в асисті двох НКВД-[ист]ів в Житомир. Підлікувавши, його за тиждень відвезли в м. Київ. В Києві його майже щодня брали на слідство. Застрашували його, били, щоб виказав все, що він знає.

В кінці січня був на переслуханні в начальника ОББ (Отдел по борьбе с бандитизмом). Признався нам, що все сказав, що тільки знав і кого знав. Переконував нас, що київське НКВД про все й про всіх знає. Багато річей, про які він не чув, то там довідався. Накінець зобов'язали його підписати декларацію й з місця дали наказ, щоб він пішов до нас і повбивав командирів. Коли мали його відпустити, питали його чи він знає Беркута. Беркут – це командир групи східняків – 15 чоловік, який прийшов з Галичини в Чорнобильський р-н Київської області. НКВД говорило, що головний його осідок – це село Терехи й Андреєвка цього ж самого району. Чи знає Дніпрового, а коли сказав, що ні, вони йому показували на фотознимці якогось убитого й говорили, що то він. Розповідав один з них, який прибув із Західньої України: "Що ми розбили самий головний бандьоровський штаб і мєжду убитими іщєм Верещаку".

Коли прибули під село Хомівку, рішили Гонту зліквідувати, бо він був ненадійна особа. Він те, що йому доручили, міг виконати при першій ліпшій нагоді. Коли відводили його, він висловив такі останні слова: "Друзі, ви понапрасно мене страчуєте, я вам розказав усю правду, я себе пожертвував тільки для України. Бажаю вам успіхів в дальшому веденні боротьби за Українську Державу! Слава Україні!" Не зважаючи на те, наказ виконав друг Андрій дня 12.3.45 р.

До дня 18.3, доки не було відлиги, ми сиділи дуже законспіровано. Організацію харчів перепроваджували в людей тільки нам знайомих. Дня 19 березня в колгоспі села Таборище взяли троє телят (кожна група окремо). На другий день у село приїхали чотири НКВД-[ист]и, списали протокол і того самого дня від'їхали в район. На протязі цілого тижня ми на села не ходили, що не звернуло не себе великої уваги. Частину м'яса ми рознесли по людях, які нам у той час допомагали.

26 березня пішли вночі в село Роївку й розбили кооперативу. В кооперативі крім солі нічого не було. Сіль ми роздали людям, а частину взяли з собою. Виходячи з села хтось почав у селі стріляти. Тоді ми пустили міну з крісового мінометa в те місце і вистрілили 8 разів з кріса та дали одну чергу з автомата. В селі стала гробова тиша. Ми відійшли в село [Та]борище, де в колгоспі взяли одне теля й кабанця, а надранком пішли в ліс і почали підготовлятися до відходу за залізницю. Я зі своєю групою тільки тому разом з ними відходив, що мав деякі речі в тамтих лісах змагазиновані.

Дня 27 березня вирушили на північ. На вечеру заходили в село Кодру. По вечері дальше вирушили в дорогу. Ідучи цілу ніч підійшли під с. Боби, де заквартирувались. Ціль задержання була та, що коли підійде вечір, на посьолку Боби провести добру розвідку через лісових робітників, які зміни зайшли в іванівських лісах та поблизьких селах цього району. На місці довідались, що нічого особливого не зайшло. Повечеравши, вирушили в дальшу дорогу.

Дня 29 березня прибули в Тальське. Снігу вже не було нігде. Роботу можна було знову розпочати. Розмагазинувавши консерви, крупу, муку я договорився з другом Ванькою і Андрієм де можна буде в разі потреби нав'язатися і условили кличку та визначили мертвий пункт. При відході я мав зі всіма друзями півгодинну доповідь, в якій коротенько з'ясував міжнародне положення і насвітлив нашу роботу, яку ми повинні з настанням весни робити. Порушував господарчу справу. Перед розпочаттям роботи в ширшому масштабі ми повинні зробити харчові запаси, головно хліба й картопель, щоб на передновку справа прохарчування не забирала часу в праці, бо вимінених продуктів по певному часі буде трудно дістати. Маючи можливість утриматись на Сході й перебути зиму, ми мусимо напружити всі свої сили й роботу поставити в терені так, що коли нам прийдеться ще довше боротися, а може навіть й роками, ми мали якнайширше запізнати терен, якнайбільше мати симпатиків. Попрощавшись і при відході побажавши якнайкращих успіхів праці, відійшов.

Відійшов я 31 березня ввечері. Вдень 1 квітня квартирував коло Боби. Ввечері, повівши розвідку, повечеряли, взяли в одного дядька для нас добре знайомого (Яценка) два мішки, лопатку й пішли на лісгоспні поля, щоб там із копців набрати картопель, перенести в ліс й змагазинувати. Цієї ночі ми перенесли 25 ц картопель у ліс на віддаль одного кілометра. Рано замаскували й рушили дальше в дорогу. Надвечір підійшли під село Соболівку,

де хотіли взяти в колгоспі теля й зорганізувати харчів. Справа нам не вдалась, бо стояли там воєнні з м. Києва, які заготовляли дрова на спал для київського НКВД.

Дня 3 квітня прибули під с. Кремок, де заквартирувались. Ціль наша була та, щоб провести розвідку й змагазинувати більшу кількість картопель. Дня 4 квітня пішли в с. Хомівку, взяли 4 мішки й лопатку, пішли на кремковське поле під лісом по картоплі. Тієї самої ночі ми ще встигли заготовити 5 ц картопель, піднісши їх у ліс на віддаль 1 км від того місця, де їх брали. Того самого місяця ми взяли в колгоспі, 15.4.45 р., 7 ц збіжжя в криївку, яку зробили в міжчасі 4–15.4.45 р., а 4 ц рознесли по людях, котрі нам зимою допомагали. До одного суходольського селянина занесли 1,5 ц, до жінки (забув прізвище) – 1 ц, а раненому Кононенку – 0,5 ц і 1 ц ще двом, яких прізвище не пригадую.

Дня 21 квітня забрали з паші корову одного чоловіка з с. Комарівки, котрого син в 1944 р. зловив разом із воєнними на мобілізовці харчів нашого друга Сулиму, з групи друга Ваньки. Взяли ми її так, щоб не знали де вона ділась. Той комарівець говорив, що хтось зі своїх вкрав, бо бандерівці не схочуть м'яса, бо в колгоспі молодняку хватає. Корова була велика, ялова. Ми її зарізали, а м'ясо без костей засолили, в кількості 1 ц. Зробивши маленький запас, ми почали спеціально найбільше часу посвячувати для політично-пропагандивних цілей і для опанування терену. Решта проробленої нами роботи буде написана в другій частині звіту, який є писаний по даному мені зразку.

(Примітка: звіт без початку)

Не хочуть навіть говорити, коли дізнаються з якого села. Вислів одної жінки з с. Білки, яка пішла за допомогою в район, чоловік її загинув на війні, в неї четверо дітей. "Ты пришла с бандьоровского штаба до нас за допомогою? Вон!" – і вигнали з приміщення. Ця жінка з плачем вернулась додому. Подібних цьому випадків є багато. Кого тільки з таких сіл зустрічають, поголовно від старшого до найменшого, називають бандерівцями.

Дня 21 липня в с. Товсте на зборах був прокурор Криворучка. На зборах говорив, щоб нам люди не відчиняли й не давали їсти. Тоді одна жінка почала жалітися: "Що я, бідна жінка, зроблю озброєному чоловікові, він може мене убити, а навіть з хатою спалити". Тоді прокурор: "Це люди західняки, вони того не зроблять, а коли зайде такий випадок, що він схоче увійти силою, треба відчинити, дати поїсти, але з ним нічого не можна говорити".

7. Наслідки нашої пропаганди й ворожого наступу на населення.

Наша пропаганда усвідомляє і активізує народ. НКВД не має успіхів в протидіях нашої пропаганди, до всього приміняють терор. Дня 4 липня НКВД у одної жінки с. Білка шукало чоловіка її, бо донесення було, що він ховається. По ревізії згинув костюм, ножички, машинка до стриження, два кусочки сала, яке вона купила на базарі. Як може вплинути на населення їхня пропаганда, що бандерівці грабплять. Сьогодні населення про НКВД має вже свою думку. Бувають випадки, що НКВД має трохи де в чому рацію, але населення дає йому одну оцінку. З кожним днем населення сіл стає щораз більш секретне. Порівнюючи 1944 р. а сьогодні – є велика зміна. Зростає сильна ненависть проти колгоспів, а тим самим рівночасно проти влади. Відношення населення до нас стає щораз то прихильніше. Воно сьогодні вважає нас за своїх одиноких захисників, називає: "Це лікарство від сталінської джуми". Називають нас різно: "бандерівці, хлопці з ліса, лісові хлопці, наші хлопці, повстанці", а при зустрічі – "батьки наші, сини наші, серденька". Як називають нас наші вороги: "бандьори, лесная банда, грабежники, немецкие прихвостни, фашисты, это бывшая полиция, это помещицкие и куркульские сынки из Западной Украины, каким там нет места, это реакционные шайки украинских националистов". Ці два останні вислови є говорені про нас в неповних і середніх школах учителями. В місяці січні я мав нагоду говорити з ученицями восьмого класу, від яких про це довідався.

Суспільно-політичний огляд терену

Терен, який зістав призначений для оперування моїй групі, є наполовину лісостеп. Розположений він на границі двох областей – Київської й Житомирської. В склад терену входять чотири райони, а саме Макарівський р-н Київської області й Радомишлянський, Коростишевський і Брусилівський Житомирської області. В районах Макарівському, Коростишевському й Радомишлянському, крім Брусилівського, перепроваджується розробітка ліса. Починаючи від місяця січня 1945 р., масово зрізують ліс і вивозять на т. зв. воєнведи, на Донбас, ремонт залізниць. Цікавим явищем є те, що ліса вивозять дуже багато, а ремонти та відбудова країни, як вони говорять, перепроваджується зле. Дуже багато про відбудову пишуть майже всі совітські газети.

Що це воєнвед? Іначе сказати "военное ведомство", під якого контролею перепроваджується більша частина відбудови країни й робоча сила виключно мобілізується з воєнно-обов'язаних, використовуючи в малій кількості при тих роботах людей цивільних.

Що це є організація Донбас? В місяці лютому 1945 р. на терен Радомишлянського району приїхала комісія з Донбасу, яка оглядала ліси. По комісії дістав Донбас право в порозумінні з республіканськими вищими органами зняти слідуючі ліси: Кремковське лісничество (від села Білої Криниці, Кодри, Хомівки аж по с. Кремок), Березецьке лісничество (від села Таборище, Білки, Кремка на південний схід й на південь до соші Кочерев а Радомишель). На зносці лісів мало бути затруднено 15-20 тисяч робітників, змобілізованіх з поблизьких і більше віддалених районів Житомирської й Київської областей. Для затягнення по охоті робочої сили до зноски лісів, ця організація привезла поїздом багато товарів всякого роду, як харчевих так і господарського характеру товарів, а саме: солі, муки, круп, соняшної олії, цукерків, пряніків, горілки, сокири, пилники, тахльове шкло, кухонна посуда всякого роду, ножі, ножниці, голки, клямки, завіси, цвяхи.

Початок робіт цієї організації розпочався від 1 квітня. На початках багато колгоспників і колгоспниць з різних сіл і районів ішли на заробітки, бо спеціальні агітатори, які їздили по селах, обіцяли, що їх на місці будуть годувати, получати зарплату у виді вимінених вище товарів. На початку зібралося було 250 робітників, яким почали видавати продукти і то в такій кількості, що за ними не було й сили ходити, а не то що думати про якусь роботу, а по місячній праці, коли підрахували зарплату, то робітникам за виданий пайок треба було відробляти в наступному місяці. Побачивши те, робітники почали з роботи втікати. В місяці травні робота стала. По рішенню районових властей наложили на кожний колгосп всіх сіл Радомишлянського, Брусилівського районів певну норму кубометрів заготовити для Донбасу. Голови колгоспів почали силою гнати колгоспників на ту роботу. Кожний колгоспник повинен брати з собою на тиждень харчів і йти на ту роботу. Визначали по колгоспах робітників 20 і щотижня присилали зміну (свіжих). Коли колгоспник вирізав назначену йому вдень норму, бригадир записував йому трудодень. Норма на колгосп – 400-800 м3, в залежності від величини колгоспу. Тим колгоспникам, які не мали на передновці що з собою взяти їсти, колгосп їм позичав, а коли зберуть хліб і по трудоднях будуть давати колгосникам, тоді

позичену кількість задержать. Норма вирізати на одного колгоспника 3,5 м3, не беручи під увагу віку й статі.

Коли назріла косовиця, потім жнива, робота в лісі майже стала. Різка з пня майже не відбувалася, а тільки працював транспорт та тупік (залізниця). День і ніч возили дерево 5 машин, а в місяці липні й до часу мого перебування в тих лісах – до 16 серпня, возили тільки дві автомашини. Ці робітники, які прислані з Донбасу для доставки дерева на шахти для відбудови, на початках були техніками, бракарами, начальниками, завідуючими, а з часом мали бути ще більшими, а сьогодні всі працюють в якості чорнорабочого. Кількість їх 22 чоловік, та 11 місцевих, яких втягнули в свою організацію, як робітників штатних (ограничена сума зарплати). До певного часу вони були технічним персоналом, а тепер грузчиками.

На роботу на Донбас сьогодні нікого силою не затягнеш. Ми наявно показуєм, беручи за приклад для населення темпи відбудови Донбаса, порівнюючи ще іншого роду проізводства, які зістали зруйновані під час війни.

На моєму терені знаходиться:

а) деревообробна промисловість – Забуєні, Макарівка.

б) торфоробна – Буєн,

в) шкляна гута – Білокриниця,

г) півна – Радомишель,

д) харчова (млини) – Кремок, Чудин, Вишневичі, Межирічка, білка, Радомишель, Макарівка, Забуєн. Млини петлюють тільки в містах.

Дня 10 травня всі штатні робітники з кожного лісничества, які працюють у лісі, дістали наказ набити 300 кг коріння з бересклєту (це рослина, з якої роблять гуму). У нас говориться на нього "вовчий зуб". Термін здачі його в район був даний до 30 травня.

Сільське господарство в тих районах дуже слабо розвинене. Причини:

а) Тяглової сили брак. До війни в кожній бригаді було не менше 15 пар коней, а середньо в колгоспі – 90-100 пар. Сьогодні кожна бригада має по три пари коней і то таких, що з порожнім возом не можуть самі ходити.

б) Брак робочої сили. До війни в кожній бригаді нараховувалося 80-150 трудоспосібних людей, в тому числі 40-50 % здорових мужчин, а сьогодні в бригаді є 25-40 осіб, в число яких включені старики, літами вище 60 років та хлопці від 13-16 років.

Облоги з кожним роком збільшуються. Цієї зими в Радомишлянському районі 15% тяглової сили пропало, а за

весняний і літній період 18 коней і 24 лошати вовки роздерли. Порівнюючи 1944 р. із теперішнім, є великі різниці. Там, як у лісовій полосі так і в степовій, урожай сьогорічний є багато гірший від року минулого. На піскових землях ярина майже зовсім не вродила в цьому році (просо, гречка, картопля, ячмінь). Порівнюючи кількість засівної площі в 1944 р. з роком 1945, різниці є великі. Майже в кожному колгоспі на різницю виносить 15-30% площі. Нема сьогодні ані одного колгоспа, щоб поля його не облогували 20-80 га поля. Є колгоспи, де облоги перевишають 100-150 га, це степові полоси. В с. Роївка в колгоспі, облогує більше як два кілометри поля. Кількість облогів га постараюсь передати в другому звіті докладніше. Де тільки оком кинеш, так всюди видно облоги, непокошене сіно.

Соціальне положення колгоспників є дуже незавидне. Цього року 85% населення в кожному селі від місяця березня не мали вже хліба. Деякі купляли, а ті, що не мали за що, харчувались виключно картоплями. А сьогорічного хліба, самі люди говорять, аби хоч до Різдва хватило. Трудоспосібних щоденно гонять на роботу, не минаючи свят і неділь, а коли настала молотьба, працюють також цілими ночами. Заставляють до роботи й старих дідів від 70 років і вище (клепати коси, в'язати збіжжя, ремонтувати граблі, поганяти коні). Не в кожного колгоспника є корова. В тих селах, де був довгий час фронт, корова припадає на дві, три сім'ї (Товсте, Нагребовка, Роївка, а в с. Межирічці корова на шість сімейств). Крім того, на кожну колгоспну сім'ю наложено налоги: а) воєнний налог – 280 крб. від дорослої особи – від 16-ти років; б) культзбір – не менше 300-500 крб., а в кого є пасіка й садок – культзбір дотягає до 1000 і більше карбованців; [в)] на рік треба здати 150 яєць від сім'ї, ті люди, котрі курей не мають, мусять яйця купувати по спекуляційних цінах і віддавати для государства; г) на рік треба здати 40 кг м'яса, яке може купити за 45-50 крб. за кг (60 крб. платити зимою, бо м'ясо здається ратами, 20 кг зимою, 20 кг літом); д) податок від жінок і дівчат віком понад 18 років – за те, що не має дітей; е) штрафівка (означена сума); є) державна позика.

В м-ці лютому й березні десятники й представники з району ходили за підписанням позики до кожного колгоспника. Меншої суми від 100 крб. не записували. Коли збирали підписи, говорили, щоб якнайбільше підписували, бо та сума розложена на 10 місяців. Всі підписували на 300-700 і 1000 крб. Зібравши підписи, за місяць почали вимагати, щоб зносили колгоспники гроші до сільради. Народ почав опиратися. Тоді приїздило в село НКВД,

збирало мітинг і заявляло: "Ви охотно такі суми зобов'язались вплатити, то, пожалуйста, до місяця строк". Хто до строку не вніс, до того приїздив прокурор, описував його з майном (як: порося, останню корову, костюми хто мав, шафу, часи, посуду). Такий суд був у селі Кремку. Прокуратор описав свиню, яку з місця забрали, а гроші відрахували в тій кількості, скільки коштувала свиня по державній ціні.

Застрашені люди почали все збувати й сплачувати позику 4-го займу. Одного мешканця з с. Хомівки за позику судили. По суді послали до його хати, щоб описати майно. Прибувши на місце, оглянули його хату й обстановку і сказали: "Да нет чего писать, ты у кого позыч, а государству отдай". Згаданий мешканець Хомівки не має ні корови, ні поросяти, ні курей, ні на чому спати, ні стола, ходить обдертий. Крім нього, є ще жінка і двоє дітей віком 3 і 1,5 р. Сам він тяжко ранений у живіт. Заробити не має нігде можливості, бо його здоров'я не дозволяє. Я мав з ним нагоду балакати, бо він є нам дуже добре знайомий. Розповідаючи про те, зі злості заплакав. Я, маючи в той час 250 крб., дав йому. Він мені не знав як за це дякувати.

Всі люди здають собі добре справу, що голод є неминучий. Більш зарадні сьогодні не зівають. Почали обмолочувати колгоспне збіжжя на полях. Інші, маючи гроші, купують поки воно дешевше. Жінки багатодітні сьогодні є найбільш у скрутному положенні. Грошей, про які згадують у газетах, на діти не платять, а до роботи ходити заставляють. Сьогодні, балакаючи з такою жінкою, почуєш нарікання і плач і більш нічого. Вислів: "Я знаю, що зближається голод 1933 р. Що я, бідна, з малими дітками буду робити?" – і заливається сльозами. Такі випадки можна зустріти на порядку денному.

Перебуваючи в с. Забілочки, тут я зустрів маленьку дівчину, яку запитав: "Скільки тобі літ? – відказала – 12". Я в дійсності здивувався, бо по рості вона виглядала на літ вісім. Тоді я запитав, чого ти така маленька, вона відповіла: "Дядю, як так жити, то краще більшою не рости" – і заплакала.

Одноосібники: Життя одноосібників, які ще є фізично крепші, подекуди краще від колгоспників. Не йдучи на роботу в колгосп, вони мають можливість ходити на приватні заробітки, де зарплату отримують багато більше, як в колгоспі, а хто недужий, як вони кажуть: "Лізь живком у землю".

Робітники на шахтах, заводах, в адміністраціях живуть за голодним пайком. Спеціалісти, стахановці дістають щоденно по 800 г хліба, чорнороби дістають норму хліба в середньому 600 г,

інтелігенція і штатні робітники 600 г хліба, красноармійці – 600 г хліба, підсобні робітники й ті, що не виповняють денної норми, хліба отримують 400 г. Домогосподині й нетрудоспособні люди по містах отримують 500 г хліба. Кожному робітникові, згідно закону, належиться місячний пайок (муки – 9 кг, 1,5 кг круп, 0,4 кг цукру, 0,15 цукерків, 12 яєць, 1 кг солі, 10 кг картопель), але вони його одержують на три місяці раз. Там де їх побирають, магазинери переважно жиди, які замахлячують пайки й продають їх по спекуляційних цінах (так говорять робітники).

З ким тільки розпочни балачку, в перших словах почуєш нарікання на важке життя. Вислів: "Нема хліба, нема що їсти, в що одягнутися, обутися, що воно дальше буде – Господь його знає. Мабуть, нам уже не прийдеться кращого життя бачити".

По селах і містах зростає спекуляція. Загальне поняття кожної більш зарадної людини: як не вкрутиш, як не обдуриш, як не вкрадеш то загинеш.

В тяжких умовах живе також інтелігенція. Часто йде в село, щоб що небуть з одежі проміняти на харч. Поза службовими годинами йдуть на заробіток. Інші знову займаються перепродажою харч[ових] продуктів, які доставляють спекулянти із села в місто.

Про такий стан, який сьогодні витворився на Україні, більша частина населення всіх суспільних верств є дуже незадоволена й висловлюється, що воно так довго не потягнеться. Зміна у нас неминуча. А коли запитати, хто ту зміну принесе нам, відповідь: "Бог його знає". Більше вироблені політично, передбачають неминучий розвал СРСР. Інший знову твердить, що Росія виграє цю війну й нам мабуть вже до смерті добра бачити не прийдеться.

Соціальне положення сталінських вельмож є без порівняння краще, порівнюючи з соціальним положенням працюючих широких мас. По капітуляції Німеччини совітські старшини (хто мав можливість) цілими автомашинами везли добро з Німеччини, а також присилали посилками. З рядових красноармійців мав право посилати тільки той, хто був на фронті не менше трьох років. Набарахалене добро їх жінки почали продавати на базарах по спекулятивних цінах. Сьогодні в тих районах, де перебувала моя група, нема села, щоб хтось в селі не мав чогось з Німеччини (одежа, головно посуда та інші дрібниці). Сьогодні НКВД толерує справи, заподіяні жуліками та спекулянтами, отримуючи за те певну кількість грошей (хабара). Оповідав мені один чоловік, який був в червні м-ці в Києві й був очевидцем, як НКВД-ист зло-

вив жуліка на місці проступку. Для людського ока відвів його на бік і пустив, а коли НКВД-иста запитали, де злодій – він відповів – удрал с...н!

Духовне життя населення

Національна свідомість народніх мас з кожним днем зростає, особливого росту цієї свідомості надала промова Сталіна, в якій він дуже вихвалював російську націю. Сьогодні вже часто можна зустріти такі вислови: "Ми українці, така доля нашого брата, нема правди в світі для нас. Наш народ тому такий нещасливий, що наша Україна є багата і кожний, хто має можливість, хоче з неї користати". Назовні національну гордість бояться проявляти, а коли вп'ється хто-небуть, тоді можна почути "Ми – українці з крові козацької," співають гімн український.

Дня 8.7.45 р. в с. Таборищах жінка з мужчиною співали пісню "Ревуть-стогнуть" та "Ще не вмерла Україна". Коли ми зайшли в хату, жінка з переляку почала вдавати дурну, а чоловік утік на двір. По короткому часі я дійшов з нею до порозуміння й заспівали разом пісню "Україно, Україно наша рідна мати". Як ми цю пісню заспівали, жінка плакала.

Розповідання очевидця. Дня 2 липня ц. р. один чоловік купив газету "Совітська Україна", в якій, прочитавши промову Сталіна, що розхвалював російську націю, з нетерпеливістю став між людьми на базарі й почав говорити, наставляючи газету: "За що міліони українців пішло в сиру землю, за що наробили міліони калік, за що наш брат пролив задурно стільки крові?" Почувши це, почали його окружувати поблизькі люди. Очевидець, побоюючись, що з того може вийти дуже неприємна річ, відійшов. Того чоловіка через кілька хвилин НКВД арештувало й відправило його в Житомирський ДОПР.

Найчастій можна почути від мужчин старшого віку (під час ведення дискусії, при бесідах) спомини за вільну Україну, за козацьку та княжу добу. В уяві змальовують образ життя на Україні колись, порівнюючи його з теперішнім життям і яка вона була б у майбутньому, будучи вільною, самостійною державою.

Політична свідомість населення є задовільнююча. Найбільшою слабістю є: ніхто не вірить, що власні українські сили зможуть здобути Україну. Часто при дискусіях можна почути: "Дай Боже нашому теляті вовка з'їсти. Коли нам Англія й Америка не поможуть, ми самі нічого не здобудемо". Рівночасно доказується на

фактах незрілість нашої нації, деорганізація українського народу – з одної сторони, протиставляючи зорганізовану сьогодні Росію, силу НКВД, сильну сітку агентів – з другої сторони.

Участь населення в організаціях

Починаючи від 1944 р. активність в політичних організаціях упала. По селах майже цих організацій нема, крім на папері, а як де і є то члени цих організацій цілком до них відносяться негативно. Сьогодні всі, хто здібний тільки до роботи, є затруднений при праці на колгоспних ланах. В кожному майже селі є клуб, в якому під час свят чи неділь молодь влаштовує гулянки. Тепер гулянки подібного характеру відбуваються дуже рідко й то тільки мають не культурно-виховний, а розпусницький характер. Спортових організацій майже нігде немає, крім в газетах.

Торгівля

а) Державно-кооперативна торгівля дуже слабо розвивається. По складах і кооперативах майже нічого немає, крім солі, горілки, сірників, шкляної посуди. Достава в села вищезгаданих товарів має стисло обмежений час і ограничену кількість. Норма на сім'ю є 0,5 кг солі на місяць, і то тільки міняти треба на яйця, ягоди або гриби. 15 яєць – 1 кг солі, 1кг ягід – 3 кг солі, 1 кг грибів – 2 кг солі. По містах вищезгаданих товарів повинно бути в більшій кількості, але й там їх на жаль ніхто не бачить.

б) Приватної торгівлі в Сов[ітському] Союзі на практиці нігде нема.

в) Найбільш популярною і всюди існуючою є спекуляція. Продаж, як говорять, "з-під поли, з-за угла". В більших містах по спекуляційних цінах можна купити все, що тільки треба до життя людини (ціни подам в другому звіті).

Рух населення

Виселювань, а також населювань сьогодні в тих двох областях не відбувається, є дуже рідкі випадки. В травні м-ці вийшло розпорядження від адміністраційних районних органів, що всі сім'ї бувших старостів, поліцаїв виселити з їх власних домів та не дати їм присадибної площі.

В зв'язку з тим, ці сім'ї почали писати заяви у Верховний Совєт і цей наказ у деякій мірі став злагіднений. У багатьох селах

вищевимінені сімейства не виселювано й землі не забрано. Ходити по терені частіше, можна зустріти бурлакуючу сім'ю, яка зістала виселена й живе у своїх знайомих чи свояків.

Доходять до нас вістки, що населення з Холмщини пересилають в Дніпропетровську, Харківську, Полтавську області. Переселювання населення з кожним днем зростає. Багато людей прибуває з Лівобережної України (Сумської, Ростовської областей, з Росії й Білорусі). Легальною, а ще більша кількість нелегальною дорогою, прибувають цілими сім'ями. Всі новоприбувші нарікають на тяжкі умовини життя.

Дня 18 липня на станції Тетерев приїхали два хлопці з Орловської області, в літах 10-12 років і пішки прийшли в село Межирічку. Спіткавши їх, люди почали про все розпитувати. Хлопці говорили, що вдома у них осталася стара баба, мати вмерла, а батько на війні. Щоб не згинути голодовою смертю, вони рішили самі себе спасати. Місяць перед тим як вони вирушили, отримали від батька листа, в якому він писав: "Дорогі мої сини! Ви запитайте дяді, в якому напрямку Україна й старайтеся туди дістатися. Там дістанете доволі хліба й картопель". Повідомивши район про це, ці хлопці були відвезені в Радомишлянський район, а потім відіслано їх в "Дєткомуну" у Вишевичі. Багато українських сімей, які виїжджали в 1933 р. на Лівобережжя шукати куска хліба, сьогодні вертаються на свої старі місця.

Висилка на роботу була й відбувається також і сьогодні. Найбільш молодих дівчат беруть на Донбас, в камінні кар'єри, на торфорозробки, на сплави та інші сезонні роботи. Населення охоче на жодні роботи не іде, тільки силою.

Релігійні справи

а) Відношення урядових чинників, дивлячись назовні, не є вороже, але по роботі (це срочне виконування державних планів), яку ведуть ці чинники, зовсім заперечують існуючим законам. Коли розпочалася косовиця, а потім "уборочна кампанія", священикам заборонено відправляти службу Божу в неділю чи будь у яке свято. За кожним відправленням треба звертатися до місцевих, а потім до районних властей. Під час празничних свят, де буває велике скупчення народу, на ту парафію накладають доходний налог. На святого Антона в с. Кремок було наложено 10000 крб. доходного. За дозволом цього свята в район їздила делегація, що дістала дозвіл тільки з умовою, що це свято з буденного дня перенесуть на неділю.

б) Партійний і безбожницький елемент того не терпить, але в насмішці говорять: "Пусть дураки молятся, его со временем не будет в нашем обществе".

в) Духовенство переважно рекрутується зі старих оставших священиків, дияконів та дяків. Церковних зверхників присилає сама влада. В місяці липні прийшов наказ на цілу Житомирську область такого змісту: у всіх церквах на терені цілої області, в яких відправляється служба Божа на українській мові, має бути запроваджена слов'янська мова. Отримавши такий директив, населення цих парафій старається не допустити до цього, пишуть заяви до Верховної Ради. Приклад: село Кухари Розважівського р-ну, село Татарновичи Чоповицького р-ну.

Відношення духовенства до держави є в більшості вороже, тільки назовні є дуже конспіративне. Відношення до населення є дружелюбне. Коли церкву обложать налогом чи сам священик живе в тяжких умовинах, населення в таких випадках платить за церкву саме і також допомагає священикові матеріально. Народ почав знову приклонюватися до церкви. Вже ходить у церкву молодь. Люди старші віком дуже моляться і заставляють своїх дітей і внуків їх наслідувати.

Життя молоді

Число шкіл і учасників в школах з кожним роком зменшується. Причини слідуючі:

а) Багато зруйнованих шкіл.

б) Нема відповідної кількості вчителів. Ученики з матеріальних недостатків є змушені йти на заробітки (одяг, взуття, книжки, гроші на харчі, помешкання). Багато української молоді хоче вчитися, але сьогодні не має можливості до науки.

в) Виховання молоді є дуже розпустне й розгнуздане. Починаючи від семи літ, всі хлопці курять, а від 10 – п'ють горілку, ругаються, гуляють із старшими віком жінками. Бувають випадки, що дівчата маючи 15 літ виходять заміж, а хлопці з 1927 р. вже три роки як оженились. В селі Кремку один хлопець з 1928 року має вже двоє дітей.

г) Політично-громадської діяльності серед молоді не помічається.

д) У вищих наукових закладах живе молодь у дуже тяжких умовинах. Сьогодні студентів з робітничих і колгоспних родин є дуже мало, вони голодають та мешкають у невідповідніх для навчання квартирах.

е) Моральний стан є дуже низький. Бувають випадки, що скотина культурніше себе поводить, як тут молодь.

є) Наша ідея має особливий вплив на молодь. По довшій дискусії отримується дуже добрі наслідки. Молодь нас розуміє, але активної участі в більшості не бере тому що є застрашена й сумнівається в нашій побіді, підсумовуючи наші сьогоднішні фізичні сили.

Настрої населення

а) Настрій населення є дуже сумний. З якою тільки особою прийдеться говорити, чуєш стару пісню: нарікання на життя, на війну, на долю, на нестатки, на колгоспні порядки. Безперервною мрією є зміна, якої дожидають вони з невідомої для них сторони. Одні ждуть від Бога, інші від Америки й Англії, а ще інші цілком зневірені в будь-яку зміну. Багато є таких, що просять [в] Бога смерті (старшого віку).

б) До нас населення ставиться прихильно. Коли переконається, що то дійсно бандерівці то тоді допомагають чим тільки можуть: харчами, розвідкою.

Дня 9 серпня один боєвик на спеціальне завдання взув постоли. Ідучи, зустрів дядька з Брусилівського району. Почав розказувати хто він є, за що бореться. Дізнавшись про це, дядько був дуже задоволений і говорив, що він не раз хотів таких хлопців побачити, а коли відходив, додав: "Дружок, я вам дам свої черевики, вони ще добрі. Хто, хто, але наша армія повинна бути одягнена й взута, ми їй повинні допомагати". І хоч боєвик не хотів брати, доказуючи, що він має, дядько не вірив, скинув черевики й положив на землю. Тоді боєвик щиро йому подякував і вони розійшлись.

Адміністрація

а) Районова адміністрація в більшості рекрутується з наїздних росіян та жидів і в мінімальній кількості – українців (з бувших червоних партизан). Районова безпека починає виключно опиратися в районі на російському елементі, а в терені – на партійному українському елементі. Багато бувших червоних партизан, які були в НКВД (українці), зістали звільнені з праці чи вислані на фронт. Причини звільнення є такі: "1) халатно относятся к работе, 2) имеют связь с вредителями советской власти, 3) ростаскивание социалистической собственности". Деяких віддано

під суд. Іншим дано іншу, менш відповідальну, працю в господарському відділі. Нпр. Коцюба Микола – слідчий Макарівського партизанського відділу, сьогодні ходить і мобілізує дівчат на торфрозробку. Кононенко Микола (з отряду Хитриченка) був засуджений в штрафну роту, де й згинув. Хоцінський Володимир (Мак[арівський] отряд) був висланий на передову і тяжко ранений в ногу й руку. Восенко (Кремок) сьогодні сидить удома й займається спекуляцією.

б) Сільська адміністрація і колгоспна переважно є оперта на місцевому (благонадежному) елементі. Більшу частину сьогодні становлять інваліди. Від місяця червня почали міняти голів сільрад і колгоспів дорогою призначення їм тієї самої праці, тільки в іншому селі. Ціль перенесення є та: голови зживаються з народом і не хочуть силою гонити його на роботу, чи теж подавати когось у район до покарання.

в) Народ всі накази, зв'язані з виконуванням державних планів, виконує дуже неохоче (працюю не собі, працюй день і ніч, а тобі за те нічого). Багато людей не хочуть іти до роботи. В зв'язку з цим приїжджають з району представники в асисті міліції збирати мітінги, де застрашують народ судом, ДОПР-ом, сконфіскованням присадибної площі, як це мало місце в травні місяці в с. Веренах Брусилівського р-ну. За те, що жінка три дні не вийшла на роботу, відрізали їй 0,5 присадибної площі, залишаючи тільки 0,1. Майже кожного тижня в село на контролю приїжджає НКВД. Ходить по хатах, кого застане вдома в робочий день – бере на слідство, часом у район. Крім того, в село часто приїжджають прокурори і з місця ставлять під народний суд, хто не хоче працювати. До кожного села є прикріплений з народу представник, який на місці веде контролю праці та підганяє до роботи. Переживаючи те все, народ залякується ще більше і йде не працю. На працю гонять також і стариків віком 70 років, щоб тільки зміг ходити.

Червона Армія

а) Командний склад ЧА переважно складається з російської національності. По закінченню війни з Німеччиною кожна частина переходила т. зв. реорганізацію (переформировку), під час якої мінялося деяких красноармійців, частину, або наставлення для частини нового командира. Дисципліну назовні в армії скріплено, але відношення командирів противно погіршало. Розбалакавшись з красноармійцем, можна почути майже від кожного нарікання на

ком. состав, на погані харчі в ЧА. Голод в армії сильно вплинув на ЧА. Її червоноармійці, які знаходяться в селах, починають солідаризуватися з населенням. Помагають московкам, чим тільки можуть: косять сіно, носять з лісу чи возять дрова, використовуючи до того армійські коні чи автомашини, возять збіжжя. За те населення допомагає їм харчами.

б) По об'явленню війни Японії почало ширитися в армії дезертирство. Найбільше втікають з тих частин, які направляються на Далекий Схід. Сьогодні, коли мають якусь військову частину погружувати на поїзд і відправити на Схід, говорять, що та частина іде на відпочинок. З настанням місяця липня дуже почала зростати ненависть українського населення до російського й навпаки. Часто можна почути вислови зі сторони українців: "проклята кацапня, азіяти, сибірська голота, московські паразити, ненасичена зараза", а слідуючі вислови з боку росіян: "изменники, бандьоровцы, нац. меншости, вредители, саботажники, враги советской родины" і т. п.

Зростає також ненависть до жидів. Один оповідав, що в травні місяці в Радомишлі хлопець літ дванадцять прозивав на жидівку "юде". На базарах бувають часті випадки, коли інваліди жидів б'ють костилями. В липні місяці один інвалід в м. Радомишлі відганяв жидівку від свого стола, де продавав украдком, звертаючись: "Відійди, у мене масла нема", – а коли не слухала, вдарив її палкою. Вона відбігла і на ввесь рот стала його проклинати: "Бодай тобі обидві ноги на війні відірвало, а то тільки одну". Велике вона має щастя, що він її не міг дігнати на одній нозі.

Опис дороги на ЗУЗ

Дня 1[6].8.45 р. група в кількості 7 чоловік вирушила з кремковського лісу Березинського лісничества. Марш розпочався о 24-ій год ночі. Вночі падав дуже великий дощ. Ми майже без відпочинку йшли до ранку й заквартирувались під с. Соболівкою Макарівського р-ну. Відпочивши до год 11-ої, перейшли на друге місце під с. Язвінку, бо на першому місці не відповідало місце для постою. Просушивши наскрізь промокшу одежу, пообідали й вирушили в дальшу дорогу. Коли смеркало, ми були над р. Песківкою, біля с. Песківки. Над річкою зварили картопель, помились і пішли дальше. Перетнувши залізницю Коростень, ми ще пройшли до 3 км і лягли відпочивати до дня.

Вранці, дня 18 серпня рушили далій, аж над річку Таль. Над річкою помились, поснідали й пішли в Тальське. В Тальське при-

були ми о 12 год. Повівши розвідку на лісному транспорті, довідались, що загрози в тому терені нема жодної, за р. Тетеревом воєнних по селах нема. На Тальському працюють тільки 15 воєнних, які квартирують в селі Яхнівці. Надвечір підійшли ми в с. Яхнівку, щоб повести розвідку де можна перейти річку й при нагоді зайти на вечеру. Коли смеркло, ми увійшли в село. В селі спіткали озброєних воєнних і розпочали з ними розмову. Переважно всі були українці й білоруси, тільки командир і заступник були росіяни. Командир носив три ордени.

Коли я підійшов з двома другами Стьопкою і Орлом до них, один з них підійшов до мене й запитав: "Кто вы будете?" Я відповів: "Военные". Тоді він: "Пошли со мной до командира на переверку". Тоді я серйозно: "Я на квартиру не піду, а ти немєдлєнно позви до меня командира". Він швидко увійшов у кімнату і через хвилину вискочив командир. Підходить до мене й говорить: "Где ваши документы?" Побачивши такий образ, друг Орел з подвір'я десь подівся, а мій боєвик стиха відтягнув автомат. Тоді я до нього: "Відійди пацан, я тебе за документ не питаю і ти мене не питай". – "Цікаво тоді знати, хто ти є?" – "Ми бандерівці! Почувши про те, що ви є в селі, ми прийшли вас повідомити, що ми вас чіпати не будемо, ані розоружувати, нам ваше барахло не потрібне. Ми тільки повечеряєм, погуляєм та й підемо собі." Вислухавши те, командир злякався, деякі пішли в хату, а з хати повиходили свіжі. Тоді я попередив, якщо в селі буде хоч один стріл, то тоді, щоб вони не нарікали. Вони запевнювали, що все буде гаразд.

Тоді всі хлопці пішли по хатах, а я почав розмову з ними. Розпитував дещо в них, а потім почав розповідати про себе, як про нас говорить НКВД, як парторги в армії, чого ми пішли в ліси, що нас заставило, за що ми б'ємося. Насвітлював політику Сталіна, сміявся з них, що вони так дають себе піддурювати. Розповідаючи, я і не помітив, що мою розмову слухали всі, скільки їх там було. Побалакавши, я відійшов, щоб і собі повечеряти. Вертаючись назад, біля тої хати я зустрів п'ять червоноармійців і почав з ними говорити. То були всі українці, які дуже дивувалися, що ми так добре одягнені, взуті, озброєні. Дуже радо слухали моїх оповідань про нашу армію, а коли відходив, то сльози стали в їх очах. Коли я відійшов, мій козак сказав: "Друже, цей що був з правої сторони мало, мало що не заплакав".

Виходячи з села, знову я зустрів командира, який сидів з дівчиною. Я ще з ним побалакав, попрощався і відійшов. По дорозі, яка йшла в ліс, ходив інвалід, який хотів щось поговорити з нами сам. Розпитував мене, як стоїть наша справа, оповідав, як

у селі в них тепер тяжко жити. "Я сьогодні без ноги, а допомоги як кіт наплакав. Ці хлопці, які є в нас у селі, є дуже добрі, вони, прийде час, підуть до вас, тільки кацапи – це народ противний. Ви хоч їм нічого на робіть, бо тоді нашому селі біда". На прощання стиснув руку й сказав: "Хлопці, не зівайте, не дайте пропасти нашому народу". Ми дуже спішили того вечора, бо хотіли перейти річку й зайти в ліс.

О год. 23-ій ми перейшли річку, а за півтори години були в лісі, де остановилися до дня. О год. 10-ій ранку ми лягли відпочивати, о год. 12-ій ми рушили в дальшу дорогу. Підійшовши до с. Ошви, задержались і чекали до вечора, бо вдень дальше рухатись не було можливо. Коли настав вечір, ми пішли в с. Нові Вороби перевести організацію харчів. Слід відмітити, що народ в тому селі до нас дуже прихильний. Оповідали деякі, що в них у селі ніколи ще бандерівці не бували. В кожній хаті нас привітно вітали й бажали успіхів у боротьбі, виходячи за нами аж на дорогу. Рідко трапляються такі села як с. Вороби Малинського району.

До дня група відпочивала за селом, а як почало розвидняти, подалися в дальшу дорогу, тримаючись напрямку на село Туску Базарського району. Від с. Туски перейшли в Чоповицький район під с. Дуброву, де мусили чекати вечора. Увечері зайшли до кількох хат по молоко й без передишки зайшли під село Татарновичі, де задержались переднювати.

Дня 21 серпня ми дізналися в с. Татарновичах, що за р. Ужом, на лінії Коростень–Ігнатполь, стоять всюди війська з 1-го Українського фронту. З великою обережністю вночі ми перейшли р. Уж і над її берегом заквартирувались, щоб напротязі дня, головно надвечір, можна було зорієтуватися, кудою найкраще було б перейти цю полосу, не наткнувшись на військо. Через цілий день і вечір ми не мали де повести належної розвідки, а коли добре стемніло, ми рушили вперед. Перед нами була залізниця Коростень–Ігнатполь і чотири шосейних шляхи, які йшли від Коростеня на північ. Ідучи лісом, підійшли під сам постій військових частин. На щастя, горіли вогні біля курінів, які зорієнтували нас, що там стоїть військо. Тоді ми крунули на південь, в напрямку с. Васьовичі, вийшли на степ і степом зайшли до с. Шуляків, де заквартирувались.

В дальшу дорогу вирушили о год. 15-ій. Підійшовши під с. Сторожевську Рудню, ми затрималися до вечора. Ціль нашого затримання була та, щоб провести розвідку, чи не стоїть часом військо в Лугинах і в поблизьких селах району та перевести організацію харчів.

Дня 22 серпня ми ввійшли в село для організації харчів, де спіткали двох озброєних червоноармійців, які привозили військовими кіньми сіно одній жінці. Ми підійшли до них і, роз'яснивши їм хто ми є, я розпочав з ними розмову. Це були українці, з господарчої частини 1-го Українського фронту. Постій їхньої частини був у лісі, під Ігнатпольом. У зв'язку з цим, що їх дуже зле кормлять, вони крадьком помагають людям, щоб що-небуть заробити собі з харчів. Оповідали, що в поблизьких селах, при залізниці Коростень–Ігнатполь, діється щось страшного. Голодне військо повиривало все, що росло на присадибних площах (картопля, капуста, огірки, квасоля, садовина). Жінки плачуть, говорячи: "Що я бідна буду діяти, як прийде зима". Там, де стоять табори або кавалерія, на полях нема проса, ані гречки, все кіньми спасене. Висловлювали своє назадоволення щодо війни та такого стану життя (як вони сьогодні живуть), до влади. Помічається яскраво зарисовану ненависть до російського елементу.

Ми так з ними розбалакались, що вони забули, що мають їхати на 24-у годину в часть, а ми забули за вечеру, хоч вже давно не їли. Коли ми з ними балакали, був також при тому присутній мешканець того села, який працює в Коростенському ДЕПО на ремонтній базі. Коли вони від'їхали, я почав висвітлювати напрямні нашої політики й взагалі про політику. Змальовував життя робітників СРСР сьогодні, наводячи факти московської політики, як: колонізація українських земель і експлуатація робочої сили на Україні. Він дуже був задоволений з того, що нас побачив і переконався хто ми й за що боремось. Оповідав, що йому ще не доводилося зустрічатися з нашими хлопцями. По розмові запросив на вечеру й дав харчів на дорогу. При відході сказав: "Тримайтесь хлопці добре, бо як по тому всьому видно, зміна в нас мусить бути".

В зв'язку з дорогою деякі друзі помуляли собі ноги. Вдень ми мали дуже короткий марш. Підійшовши до с. Липники Лугинського району, ми заобозували. На цьому місці ми переночували, а в 10-ій годині підійшли до одної хати, яка стояла в лісі далеко від села (4 км). В тій хаті застали старого діда 78 років і бабу 70 років. Увійшовши в довшу розмову, я довідався, що дід той є одноосібник і скільки його намагалися виселити з тієї хати, йому вдалося ще й до сьогодні вдержатися. Оповідав, що перед війною, коли вигнали його з хати, він жив у шаласі, якого сам зробив у лісі. І тепер тоже його виганяли, але вкінці взяли під увагу його старі літа. Те, що він поставив і посадив біля хати, голова колгоспу описав, обмірав і заборонив користатися ним.

Під час оповідання дід і баба плакали. Коли ми мали відходити, він мене відкликав і сказав: "Я тепер переконався, що ви бандерівці і хочу вам щось сказати". Коли я відійшов, в той час вийшов чоловік з ліса й почав до нас зближатися. Коли підійшов ближче, дід почав його кликати до себе. Коли підійшов, дід сказав: "Коля! Це твої хлопці". Тоді той чоловік кинувся до мене вітатися, а потім з іншими друзями. Під час привітання появилися в нього з радості на очах сльози. Цей чоловік сам з Рудні Ґамарні Лугинського району, який не пішов у ЧА й переховувася у діда. Назовні виглядає страшно. Одяг на ньому обдертий, в постолях і дуже довга борода та нестрижене на голові волосся. Виглядає він на літ 60, неначе рідний брат того діда. Дезертир оповідав мені цілий перебіг його бурлакування. Сім'я його в числі 4-ох осіб живе на передмісті міста Лугин, якій НКВД не дає жити. Не раз уже "Нагана" приставляли до вуха їй та дітям, щоб зізнавали де батько. Навесні, в березні місяці, вона йому сказала: "Коля, ти йди в бандерівці, там може знайдеш яку-небуть защиту для себе й сім'ї. Я собі буду якось заряджувати, як не вивезуть, а ти гляди себе".

Від того часу він почав нас шукати. Нераз чув, як проходили поблизькими селами групи, але нав'язатися ніяк не міг. Розповідав, як наші хлопці під с. Степанівкою розігнали косарів, від яких забрали шинелі. Коли ми мали йти, він підійшов до мене й став просити, щоб його забрати з собою, або нав'язати його з близькою якою-буть нашою групою. Говорив, що він ще має знайомих таких самих як і він в с. Сторожівська Рудня. Їм НКВД вивезло вже родини в Житомир, де сидять в ДОПР-і більше як два місяці. Вони теж нас шукають. Коли я з ним розговорився, скинув свого плаща й дав йому, щоб він прикрив своє старе дрантя. Він не хотів брати, але коли я настояв, він узяв і мало не заплакав. Я йому обіцяв, що ми підемо йому назустріч. Умовив з ним зв'язок, при помочі якого можна було б з ним зв'язатися. Ми розійшлися.

Того самого дня ми прийшли в с. Степанівку, щоб повести розвідку й при нагоді зловити одного співробітника НКВД (Лєню Ничипора), який в 1944 р. в жовтні місяці ранив боєвика групи друга Ваньки у своєму селі з автомата. В селі було все благополучно. Не гаючи часу, група окружила його хату, де його зловлено й зліквідовано. Перед ліквідацією переведено докладну ревізію, де знайдено новий автомат з набоями, новий німецький кріс "Маузер" і п'ять набоїв, охотнича рушниця і два набої, 7 набоїв до "Нагана", 3 до МП, гранату репанку.

По ліквідації я дав наказ зліквідувати його майно (одяг, взуття), що було забрано: зимове пальто (совітське приношене, дві пари білизни, чоботи, двоє штанів, сорочку верхню і маринарку). По переведенню цієї роботи, група зайшла до близьких хат повечеряти й спішним темпом відійшла, зміняючи свій основний напрям під кутом 90 ступенів на південь. Зміну напряму зробили тому, щоб НКВД не робило за нами погоні, знаючи наш попередній напрям.

Дня 24 серпня надранком перейшли залізницю біля станції Красне й закватирували під с. Великий Дивлин, де й днювали. Надвечір провели розвідку через одного лісника, який нам оповідав, що в с. Білокоровичах, Меколовичах і в других їм прилеглих селах стоїть військо, а також і на полі під палатками, а по лугах пасуть коні. Ми рішили ці села оминути, зіставляючи їх на північ. Щоб не робити організації харчів у прикордонній полосі, ми ввійшли в с. Меколовицька Рудня, де почали збирати харчі на запас. С[ело] Меколовицька Рудня є дуже бідне, хліба трудно дістати. Ми на організацію харчів стратили майже цілу ніч. Надранок вийшли в кустарники – 2 км від села – і там закватирувались. Вдень не можна було рухатися до великого ліса, бо був відкритий терен – 3 км.

Перед заходом сонця, помітивши дим з нашого вогню, прийшли до нас дві жінки й хлопці, які цілий день ходили по тих лозах недалеко від нас і бадали болото. Ці кустарники ростуть на дуже великому масиві терену й тому прислано сюди інженера – жінку з Києва для докладної "документировки" того терену, а дівчина з хлопцем були допоміжною силою при праці.

На початку ніхто з них не догадався хто ми, а тільки думали, що то червоноармійці, яких є тут повно. Коли я став говорити хто ми, жінка з Києва не давала віри, вважаючи, що ми її обдурюємо. Я для переконання показав нашу літературу (рекламації, летючки й "Ідея і Чин" з 1945 р., яку мені дав друг Орел). Переконавшись на факті, вона з великим здивованням почала докладно нам придивлятися, а хлопець і дівчина, що стояли збоку, тільки посміхувалися. Тоді я почав розпитувати, як про нас говорять у Києві. Вона на це нічого не відповіла, тоді я почав продовжувати: "Ми знаєм, як про нас говорять у Києві, але людям, яким уже нас приходилось бачити, можуть нас правдиво оцінити й мають про нас певну свою думку, якої вже їм ніхто не змінить, ані не зуміє її викривити." Тоді вона дуже зацікавилась нами й почала розпитувати мене: "Чи народ вас знає? Що говорить про вас? Які у вас сили? Де берете ви друковану літературу?". Коли я їй всі ці речі

вияснив, вона ще більше зацікавилась. Дискусія зайшла така, що ми не зогляділися, як стало вечоріти. З браку часу ми мусіли розійтися.

При відході вона сказала: "Я завтра їду в Київ, де розкажу всім своїм найближчим і тим, що я вважаю, що можна розказати про вас. Я ніколи не мала поняття, що в житті можу зустріти таких людей – яка я щаслива". Коли відійшла п'ять метрів від нас, звернулася до дівчини й сказала: "Ти бачиш, що то за хлопці? А я собі не уявляла". Коли я говорив з нею, друг Орел говорив з хлопцем. Хлопець розповідав про цю жінку дуже добре. Ця жінка є українка й при праці дуже часто їх питає, як їм живеться на селі, а коли ми говорили, що добре, вона в непомітний спосіб усміхалась, немов хотіла щось сказати. Завжди, де їм тільки приходилось чути, вона розмовляє по-українськи. Коли я був з нею, вона дуже чистою, літературною мовою зверталась до мене. Крім того, хлопець оповідав, що він з нашими хлопцями зустрічався вже три рази.

Розійшовшись з обостороннім задоволенням з сьогоднішньої зустрічі, ми рушили в свою дорогу. На Осівських хуторах ми провели розвідку, де саме поправляють воєнні залізницю і де перепроваджують розробку ліса. Зробивши на місці план дороги, ми перейшли у великий ліс (Емельчинський район). Щоб не наткнутися на "розработку", ми йшли вдень з великими обережностями, прислуховувались до стукоту дерева й болотнистою полосою переходили цей ліс. Надвечір підійшли до хати одного лісника, яка стояла в лісі між с. Янчою Рудньою і Зубковичами, де довідалися, що в с. Янчі Рудні є також озброєні воєнні. Оповідав нам, що він має знайомих наших хлопців, яких уже по голосі пізнав.

Тоді як проїжджала кавалерія, в серпні місяці НКВД Емільчинського р-ну розстріляло одного лісника. Опис події: коли кавалерія проїжджала лісом, в міжчасі квартирувалась у одому місці, де зіставила сліди свого постою. Лісник того участка лісу й не знав, що на його терені могло щось таке подібне статися. Через кілька днів НКВД ходило по лісі й знайшло те місце. Довідалось, хто лісник на тому участку, від'їхало негайно, взиваючи його в район. В районі почали йому закидати, що він є "связист" бандерівський, а коли він відмовлявся, начальник заявив: "Я тобі сам докажу на факті, що у твоєму лісі стояли бандерівці". Тоді лісник: "Якщо можете, то пожалуста докажіть". Коли це висловив, його з місця зв'язали, посадили на підводу й начальник з чотирома НКВД-[ист]ами поїхав у ліс. Приїхав на те місце, начальник вийняв нагана й застрілив.

Недалеко від цієї хати група переночувала, а 27 серпня рано рушила в дальшу дорогу. Оминаючи Янчу Рудню північною стороною, взяли напрям на с. Володимирку. Не доходячи до с. Володимирки 6 км, ми заночували, а на другий день взяли напрям на с. Ковалевичі. Йдучи цілий день, ми зайшли до с. Липників. В с. Липниках провели розвідку що робиться за кордоном, відійшли в ліс і заквартирувались при самому бувшому кордоні.

Дня 30 серпня рано зайшли на Корецьку Гуту, де вели розвідку, щоб можна було зорієнтуватися, яка є ситуація на даному терені й чи кружляють чутки про наших друзів. Від тих людей ми довідались тільки те, що на тих теренах, переважно на північ, перепроваджується акція. Тоді ми почали днювати на Корецькій Гуті.

Дня 31 серпня ми подалися на с. Солений Млинок. Перейшовши Корчик, ми знову заквартирувались. Дня 1 вересня надвечір прийшли в с. Більчаки, де довідались, що там більшовиків нема, тільки є в Усті й в Клецькій. Ми рішили вечором зайти в село й докладніше провести розвідку та переправитись за Случ, а на другий день податися дальше на південь. Коли ми прийшли в село й зайшли вечеряти, в одній хаті довідались, що в лісі біля с. Більчаків є наші хлопці, від яких буде прислана сьогодні розвідка в село. Довідавшись про те, ми просили, щоб ці подруги повідомили, що в селі є група зі Сходу, яка шукає зв'язку. Через годину ми були сконтактовані з розвідкою, а вранці 2 вересня ми вже були на місці призначення.

Д[е]с ...*

(підпис нечіткий)*

На терені, де діє моя група, знаходяться дезертири:

Макарівський район:

с. Буда – 1 особа, с. Кодра – 3 ос., с. Ніжиловичі – 2 особи, с. Комарівка – 4 ос.

Радомишлянський р-н:

с. Білка – 1 особа (6 липня [19]45 р. один зголосився в НКВД), с. Хомівка – 2 особи, с. Спорне – 2 ос., с. Таборище – було двох, НКВД зловило 3.[7].45 р., с. Кремок – 5 осіб, с. В. Рача – 3 особи, с. Межирічка – 1 особа, с. Вишевичі – 4 особи, с. Раковичі – 1 ос. (один пішов сам на НКВД 10.7.45 р.), с. Раївка – 1 особа (один пішов на НКВД 15.7.45 р.), с. Забілче – 1 особа.

Контакт маємо:

З кодранськими 2-ма (озброєння – кріс і карабінки), Ніжиловичі – 1 (кріс довгий), Комарівка – 1 (кріс довгий), Білка – 1

** Так у тексті.*

(кріс-карабін), Хомівка – 2 (карабін та автомат), Спорне – 1 (кріс довгий), Кремок – 4 (всі автомати), В. Рача (один кріс довгий), Межирічка – 1 (кріс довгий), Вишевичі – 4 (кріси довгі – 4 шт.), Раївка – 1 (кріс).

Постійний контакт маю й можу мати, це з хомівськими, Білкою, Спорним, Кремком. Був також з Межирічкою, Вишевичами й Рачою, в лозах на р. Тетерів. Вони на зиму розійдуться по знайомих, так говорять.

Кількість знайомих мені лісників і інших штатних робітників на призначеному терені (з якими вже говорив):

лісників	об'їздчиків	заст. лісничого	штатних роб.
1. Макарівський район, Комарівське лісничество:			
6 осіб	2 особи	1 особа	11 осіб
2. а) Радомишльський район. Білокриницьке лісничество:			
4 особи	1 особа	–	4 особи
б) " р-н. Кремковське лісничество:			
9 осіб	3 особи	1 особа	12 осіб
в) " р-н. Березьке лісничество:			
4 особи	1 особа	–	8 осіб

Всі лісники, об'їздчики, заступники лісничих зобов'язані доносити на НКВД про нас і дезертирів. Деяких НКВД визиває в район на місяць два рази, а декого рідше. При кожній зустрічі лісників з НКВД, вони питають, що нового чути на їхніх участках. Про те все, що говорить з ними НКВД, нам розповідають.

Я особливу увагу звернув на працівників ліса, ставлячи перед собою завдання: я мушу всіх особисто знати, хто вони є і що можуть для нас дати доброго, а що злого. Серед поданих працівників лісничеств є вже такі, що подають нам розвідку, допомагають харчами. Я переконався, що коли доложимо праці й старань, то можна із сексота або зобов'язаних зробити добру людину і навпаки. Коли НКВД докладає старань зі своєї сторони, може зробити з найкращого симпатика сексота. Безпека районова в теренах, дальше віддалених від ЗУЗ, не має відповідної кількості фахових сил, щоб могти належно поставити роботу. Хоч сітка сексотів є густа, але не є дуже загрозлива. Причини слідуючі: а) мала оплата за ту роботу і слаба контроль, і безідейність.

Ці всі недотяги дають нам змогу обезвладнювати її до певної міри. Бідним помагаємо зі сторони матеріальної, за що вони стають нашими приклонниками. З багатими стараємося якнайбільше говорити на тверезий розум, а в зв'язку зі слабою контролею

над ними ми використовуємо на часі. Найбільшим ліком для таких осіб є частий контакт з ними, посвята певного часу для них і навколо них, де ясно треба змальовувати їх матеріальне забезпечення і соціальну нерівність.

3-й екз.*

ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 158, арк. 185-206. Копія.

1 Тексту звіту передує довідка (ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 158, арк. 162) наступного змісту:

"СПРАВКА

По этому отчету неизвестного автора описывается деятельность ОУН-овских боевых групп на территории районов Житомирской и Киевской областей.

Из отчета видно, что с ОУН-овскими бандами связаны и работают на ОУН:

1. Председатель колхоза села Межиричка Радомышльского района Житомирской области (а в последствии якобы секретарь района).

2. Ветеринар по колхозам житель с. Вишевичи Радомышльского района Житомирской области (67 лет старик), фамилия и имя неизвестны.

3. Василенко Прокоп – бывший житель с. Межиричка Радомышльского района, а теперь житель Хомовки Радомышльского района Житомирской области.

4. По имени "Галя" нареченная руководителя боевки "Ивана" – была завербована Иванковским р/о НКВД, а затем все рассказала ОУН-овцам и была перевербована ими и работает на ОУН.

Необходимо отчет перевести, отпечатать и направить начальникам УНКВД Житомирской и Киевской областей для ареста ОУН-овской агентуры и оперативного использования материалов.

19/XII.45

Нач. [...] УББ НКВД УССР

майор Д[...]"

---

* *Надпис у титулі.*

№ 263
ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО БОЇ КАВАЛЕРІЙСЬКОГО ПІДРОЗДІЛУ УПА

[Вересень 1945 р.]

К. Д.

Кавалерія УПА

Одного вересневого дня 1945 року на Завізовських хуторах в околиці древнього Острога було гамірно і радісно. Десятки осідланих коней чекали в поготівлі. Тут і там їздці підкидали своїм верхівцям – бойовим товаришам – трави чи сіна. Хуторі з цікавістю приглядалися завзятим юнакам. Не раз вони вже тут були, але все-таки цікаве було на них глядіти. Кожний з вояків не розставався зі своєю зброєю. Кожний опоясаний, а на поясах ковбури з пістолями, гранати, торби з муніцією чи магазинками. Це кінний відділ УПА під командою к-ра Деркача.

Буденні хвилини партизанського життя перервало донесення зорців, що в сторону хуторів прямує 10 большевиків. Командир Деркач видає наказ ворогів захопити у полон.

Сталінські посіпаки навіть незчулися, як вже були оточені партизанськими завзятцями. Трьох ворогів негайно здалися живими – мабуть уже добре знали, хто це такі українські повстанці. Сімох інших – заїлих сталінців не відважилось здатись у партизанський полон. Вони вскочили у поблизьку яму, зайняли там вигідні становища та почали відстрілюватися. Надіялись, що на відголос їх стрілів стягнуться з усіх-усюда енкаведисти та врятують їх. Та партизани довго не бавились з енкаведівськими опришками – яму оточено та закидано її гранатами. Там і покінчили своє підле життя чекісти. Вже більш ніколи вони не знущатимуться над народом.

Хуторі здрігалися від вибухів гранат. Вибухи ці заалярмували цілу околицю. Постій партизанського кінного відділу став уже розконспірований.

Ще хвилина і повстанці на конях почвалали доріжкою, ховаючись у широких волинських балках чи скриваючись у тіні гайків. Спинилися вони аж у селі Угольці Гощанського району. Знову розставлено зорців, бойові застави, попущено попруги коням. Знову починалось буденне партизанське життя. Повстанці розходились по хатах, жартували зі знайомими дівчатами, приготовляли для відділу харчі.

Вересневий день був таки багатий в інциденти. По короткому часі зорець зголосив командирові, що на Башину приїхало 8 вантажних автомашин з енкаведівськими солдатами. Командир наказав дальше зорити за ворогом, а всім своїм козакам приготовитися до зустрічі з ворогом – повстанці були ще відгороджені від ворога рікою Горинню.

Зорці пильно стежили за енкаведистами. Большевики шукали на Башині підвод – автомашинами не могли переправитись через ріку. Нагода протріпати зайдів була дуже добра. К-р Деркач негайно зарядив зробити засідку на броді.

Повстанський відділ непомітно підсунувся під ріку. Горинь вилася вужем серед долин і горбків, заросла лозами, мала тут і там над берегами вигідні становища.

Козаки-повстанці нетерпеливо ждали на катівських посіпак. Мовчки споглядали, як большевики поволі переправлялися через річку. Пальці так свербіли потягнути за спусковий язичок кулемета – але треба було чекати аж ворог заїде на середину ріки...

Врешті перша підвода з галасом скотилася з високого берега і в'їхала до води. На фірманці купою сиділи большевики. Трохи безжурно їдуть. Правда, зброя у них напоготові. Відтак ще одна підвода захлюпотіла у сіроватій воді Горині. Колеса щораз більше поринали у воду. Коні – ох, ви, коні, що ви тут винуваті, – а зараз і по вас може потягнути смертоносна повстанська кулеметна серія.

Врешті вже підводи в'їхали на середину річного плеса. Тепер: вогонь! Над тихою водою зчинилася буря. Коні скакали, падали, топилися. Підводи поперевертались. Одні большевики відразу безвладно падали у воду і плили з течією – це вбиті. Інші, ранені, не могли теж опертись бистрій течії і глибині води. Кулеметний повстанський вогонь сіяв смерть над водою. Так на Горині згинуло 16 чекістів. Між ними найбільший катюга околиці – начальник НКВД Гощанського району.

Ще торохкотіли повстанські кулемети, коли зі сторони Бугрина почувся шум моторів. Це їхали три большевицькі автомашини. Большевики розраховували на повстанську засідку, але, мимо своїх автомашин, діяли запізно.

Повстанці не злякались критичної ситуації. Відразу відкрили по автомашинах вогонь. Кулемети посіяли ще густіше, ще цільніше. Большевики спинилися – в першім вогню вбито їм трьох солдатів. Це власне використали повстанці і відступили.

Відтак – на коні. І зникли серед волинських хуторів. В бою були раненими командир Деркач і ще 3 повстанці. Затискали з болю

зуби, але весело і радісно споминали вони бій. Багатий був день: 26 чекістів не буде вже більше катувати українського народу.

Цокотять по волинських доріжках кінські копита. Підскакують у вечірній осінній сірині високі постаті. Це повстанці їдуть. Це Україна прямує до волі.

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 66, арк. 378-379. Копія.

№ 264
ЗВІТ ПРО ПОЛІТИЧНО-ПРОПАГАНДИВНУ РОБОТУ

15 жовтня 1945 р.

ЗВІТ
з політично-пропагандивної роботи

I. Політично-пропагандивну роботу Організація веде серед колгоспників, робітників, інтелігенції та червоноармійців:

1) Колгоспників: а) хлопців до 17 років (бо від 17-40 років всі чоловіки в армії, за винятком інвалідів та дизертирів), б) чоловіків від 40 років і вище, в) дівчата і жінки до 40 років, г) інвалідів та дизертирів.

В роботі серед колгоспників зустрічається польську національну меншість (с. Кремок, Хомівка, Білка Радомишльського р-ну), які живуть цілими селами і мріють про "Вільну Польщу аж до Дніпра".

2) Робітників: а) фабричних та залізнодорожних, які живуть та працюють по містах, б) радгоспів, лісозаготівель і торфорозрібок. Серед фабричних і залізнодорожних робітників є багато росіян, які визиваючо ведуть себе відносно українців і інших національностей.

3) Інтелігенція: а) адміністрація колгоспів, радгоспів, МТС-ів, б) службовців адміністрації районів і областей, далі як кооперативних, учбових, культурно-освітніх, воєнних та медичних заведень, серед службовців є багато також росіян і жидів, в) студентів вузів і технікумів.

4) Червоноармійців, які знаходяться на: а) фронтах, б) стоять або пересуваються через терени або в) працюють в "воєнвєдомствах" (будування залізниць, лісозаготівля, торфорозробка), так само й серед "призовників", які вишколюються по районних та обласних містах.

II. Роботу серед вищевимінених груп суспільностей проводиться за поміччю мітингів, бесід, випадкових розмов, літератури та лозунгів.

1) Мітинги звичайно перепроваджуються з колгоспниками при роботі на колгоспних полях, з робітниками радгоспів – на радгоспних полях і з робітниками торфорозробки та лісозаготівель – в лісі.

2) Бесіди перепроваджуються з колгоспниками [у вихідні] дні та в буденні дні вечорами. З робітниками міських фабрик та зі студентами бесіди відбуваються в умовлений час та на умовленому місці.

3) Розмови з колгоспниками при організації харчів і на квартирах. З робітниками, які приходять на виміну харчів в село та зі службовцями, яких зустрічається при виконуванні ними урядових обов'язків, рівно ж провадяться розмови.

4) Писану літературу розповсюджується головно по містах, по фабриках, залізнодорожних станціях, в установах та серед червоноармійських частин.

5) Кличі по селах виписується по стінах державних або колгоспних будинків. Виписані кличі на папері розповсюджується рівно ж по містах, фабриках та казармах.

6) Переписка листівок – безпосередньо через родини та знайомих, практикується з червоноармійцями, які на фронтах, студентами, які живуть по містах та з робітниками Донбасу.

III. На мітингах та бесідах населенням обговорюється слідуючі теми:

а) "Що це є УПА і ціль її боротьби".

б) "Плани Сталіна і його політика".

в) "Яким шляхом ми осягнемо свою ціль?"

г) "Постанови III НВЗ ОУН".

В с. Б. К. району Радомишльського на мітингу поставили колгоспники ось які питання: "Звідки ви берете зброю?", "Чи вам помагає Англія?". Один колгоспник висловив зневіру в нашу перемогу ось якими словами: "Москва сконцентрує всі свої сили як скінчиться війна і вас розіб'є". Подібні питання і вислови зустрічається майже на всіх мітингах і бесідах.

В розмовах з колгоспниками обговорено їх матеріяльне положення, про те що колгосп то нова панщина і т. п. З робітниками також порушувалось справи їх соціяльного положення, про надмірну норму праці, малий пайок прохарчування і т. п. З інтелігенцією говорено на теми, які порушувались на мітингах з селянами та робітниками. Рівно ж про намагання російських імпері-

ялістичних елементів вплинути на розвиток української науки, мистецтва, літератури і політики. В розмовах зі студентами, яким клалось головну увагу на національне почування, обговорювалось головне минуле нашого народу, правдиво насвітлювалось княжу добу, добу Хмельниччини та Мазепи, період визвольних змагань 1917-21 рр. та революційні дії ОУН і УПА. З адміністрацією колгоспів приходилося говорити виключно про відношення їх до населення. Після розмов "по душам" адміністрація колгоспів змінювала своє відношення до населення на краще. Так само до нас почали краще ставитись і навіть дають матеріяльну поміч, як напр. голова колгоспу в с. М. Розважівського р-ну дав на УПА чоботи, шинель та кілька пар білизни.

Червоноармійці в розмовах беруть досить активну участь і багато розповідають новин. Червоноармієць К. із 1-го Українського фронту оповідає, що на його відтинку в свій час були розкидані листівки революційного змісту із закликами: "Долой войну", "Да здравствует свобода и независимость порабощенных народов Европы и Азии", "Смерть Сталину и Гитлеру". В наслідок були арешти бійців і командирів. Другий червоноармієць також оповідає, що, будучи в лікарні в Тбілісі, чув часті наскоки місцевих повстанців на харчеві склади та аптеки в самому Тбілісі. Велике враження на червоноармійців робить те, що відділи УПА, захопивши в полон червоноармійців, забирають зброю, нагодують і відпускають. Ось один червоноармієць-мінер оповідає, що він враз з цілим взводом був окружений в Галичині через відділ УПА, який від них забрав зброю а командир дружно поговоривши відпустив.

В розмовах з поляками доводили їм, що ідея створення "великої Польщі" є ідея реакційна. Якщо вони мріють бути на Дніпрі, то ми напевне будемо на Віслі (так як було то вже в нашій історії).

Між робітниками і службовцями росіянами говориться, що вони є коником, якого використовує міжнародна шайка авантюристів на чолі з грузином Сталіном. Сталінська кліка, насаджуючи російські впливи на підбиті народи, ворожо наставляє цілий світ проти росіян. Жуков, Конєв і їм подібні все одно підуть слідами Тухачевського. Як прийде критичний момент для Росії, Сталін з сотрудніками втіче, а російський народ буде змушений спокутувати їх гріхи так, як тепер німецький народ покутує за гріхи гітлерівської кліки.

IV. Диверсійно-саботажна робота перепроваджена слідуюча:

1) Роздано для населення 15 кооперативів.

2) Чотири колгоспи.

3) 5 молочарень.

4) Знищено 9 телефонічних станцій, та при кожній нагоді нищено телефонічні получення.

5) На домагання населення ліквідовано голів колгоспів, які співпрацювали з органами НКВД і немилосердно знущалися над народом та уполномочених НКВД і взагалі енкаведистів.

В с. Ганівка Берездівського р-ну 20.2.45 р. роздано колгосп. Люди, боючись терору НКВД, не дуже спішилися розбирати колгоспне майно, але нам допоміг голова колгоспу, він закликував людей розбирати майно, бо й так його вивезуть. Відносно кооператив, то населення само показує де містяться кооперативні склепи "ідіть хлопці заберіть все, краще ви з'їжте яйця і цукор ніж мають з'їсти паразити. Нам всеодно нічого не дістається" (в с. В. Попелянського р-ну). Домагаються щоб зліквідувати поганого голову колгоспу чи агентів НКВД, говорять: "Їх треба всіх знищити, а то сидять вдома і тільки людей мучать, а наші чоловіки і сини голови кладуть на фронті чорт зна за що" (с. Киліївка).

V. Завдяки політично-пропагандивній роботі можна сміло сказати, що сьогодні правду про нас знають 90% населення. Нас називають: "лікарством проти більшовицької чуми", "бандерівці", "наші бандерівці", "наші хлопці з ліса", "лісові хлопці", "наші хлопці", "повстанці", "батьки наші", "сини наші". Також говорять: – "Хороші люди ці бандерівці, вони з Богом і Бог їм допоможе". Населення не виконує державних обов'язків, не платить налогів. Напр. в с. Довжки Славутського р-ну до однієї тітки прийшов фінагент за податком. Жінка показала на двоє голодних обідраних дітей і сказала: "Бери цих двоє, а двоє лиши на другий рік заплатити податок". Серед населення помітна якась байдужість, на нього вже не впливає загрожування примусовими роботами, тюрмою чи висилкою.

VI. Ворог різними способами зводить боротьбу з нами і з нашими впливами на населення. НКВД, довідавшись про перемарш наших груп, робить засідки, влаштовує погоні. Дня 26.8.45 р. під с. Шершні Чоповицького р-ну кілька наших груп попало на засідку, в якій впали командир групи Іван (Зенон), Сірко – командир одної групи та боєвик Йордан.

Рівно ж НКВД, довідавшись, через які села проходили групи, викликає актив сіл та господарів, в яких квартирували групи, докладно розпитує про особовий склад груп, озброєння та в якому напрямку відійшли. На слідуюче зобов'язує після появи групи в терені негайно повідомляти НКВД, або власними силами не допустити "бандьоровців" в село.

НКВД старається стероризувати населення аби воно так прихильно не ставилось і не співпрацювало з нами. Диверсійні групи НКВД оперують по терені під нашою маркою і граблять населення. В с. Білка Радомишльського району одного вечора зайшли до однієї жінки і попросили вечеряти. Жінка, думаючи що то наші хлопці, дала їм добре попоїсти. На другий день цю жінку викликано до НКВД, там побили її добре за “связь” з бандерівцями і пустили. Інша жінка з цього села пішла в район за “соц[іальною] допомогою”, бо її чоловік згинув на фронті, а вона має четверо малих дітей. В районі їй сказали: “Ви украінци всє бандьоровци. Ти прішла з бандьоровского штабу, вон”.

Наш рух більшовики стараються звести до бандитизму. Про нас вони говорять “бандьори” – то значить “лєсная банда”. Під нашою маркою, щоб проти нас наставити населення, граблять. До одної жінки в с. Макарівці прийшли двох озброєних, заявили що вони українські націоналісти, полізли до скрині та забрали краще майно. Як вони відійшли, жінка сказала: “Я бачу що ви націоналісти, тільки не українські”. Жінка по розмові і їх захованні зараз пізнала що це були кацапи – енкаведисти.

Більшовики, бачучи що населення активізується в протидержавній роботі, старається його спасивізувати, мовляв, не потрібно змагатись, українське питання само по собі вийде на денний порядок в світі, або що його розв’яжуть зовнішні чинники. В тому напрямі пускають більшовики різні диверсії – ось пісня яку співає населення:

“Гей ви хлопці, робіть вареници
Ліпіть вареники, дожидайте Америки”.

Напевно скомпонована органами НКВД.

Як у праці так на різних мітингах і зборах “представители власти” поборюють ідеологію націоналізму, осміюють політичні та економічні устрої в Німеччині, Італії та Японії. Нас вони рівно ж причіплюють до тієї політичної системи і що ми ніби є “німецькі прихвостні”, “фашисти”, що ми “ето помєщіцкіє і куркульскіє сини із Западной Украіни, которим там нєт мєста”, “ето реакционниє шайкі украінскіє з националістов”. Ці дві останні вигадки про нас вони ширять, зокрема, поміж вчительством. В с. Товсте 21.7 ц. р. на селянських зборах прокуратор Криворучка закликав колгоспників не відтверати “бандьоровцам” і не давати їсти. Одна жінка запитала його: “Що я можу, одна жінка, зробити озброєному чоловікові, або й з хатою спалити”. Прокурор відповів: “Це люди західняки, вони цього не зроблять, а коли зайде такий випадок, що він захоче ввійти до

хати силою, то треба відчинити і дати їсти, але нічого з ним не можна говорити".

Росіяни, запримітивши, що українці і інші національності щораз то з більшою ненавистю ставляться до них, неофіціяльно між народом пускають, що ніби не вони винні тяжкому положенні населення СССР, а що причиною лиха є жиди. Нераз партійці росіяни а навіть енкаведисти висловлюються, що ось по скінченні війни "ми візьмемось за жидів".

Але населення (частинно завдяки і нашій пропагандивній роботі) добре знає, що жиди це знаряддя в руках сталінської кліки, як колись вони були знаряддям шляхецької Польщі. Населення України ненавидить москалів.

Слава Україні!

15.10.1945 р.

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 10, арк. 356-358. Копія.

№ 265
ОПИС РЕЙДУ КАВАЛЕРІЙСЬКОГО ПІДРОЗДІЛУ ПО ТЕРИТОРІЇ ПІВНІЧНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ ТА ПІВДЕННИХ ОБЛАСТЕЙ БІЛОРУСІ

1945 р.

ОПИС РЕЙДУ
кав[алерійського] відділу УПА по Жит[омирській], Київ[ській] областях України й по Мозирській та Поліській областях Білорусії

1. Вступ – ціль рейду.

2. Організаційна частина й господарче забезпечення відділу.

3. Оперативна частина – тактика маневрування – маршрут рейду (марш, постої, передишки) – протидії зі сторони ворога – акції, бої, сутички.

4. Пророблена політ[ично]-пропагандивна робота серед населення.

5. Відношення населення до нас.

6. Практичний досвід.

7. Закінчення – враження з рейду – висновок.

1. Вступ – ціль рейду

Час зими поставив перед нами вимогу діяти в ширшому терені й вийти з теренів бази, щоб уникнути наступу ворога. Саме в той час ворог стягав свої сили, щоб перевести акцію в тому терені, з якого вирушила частина в рейд. Це було наприкінці місяця січня. Потреба маневрування поставила перед нами завдання вирушити в рейд на СУЗ.

Ціллю рейду було: політ[ично]-пропагандивна робота, боєве і розвідче завдання. Розвідати й встановити на місці, які можливості ставлення роботи на СУЗ взагалі, під кожним оглядом, як організаційно-політичним, так і військовим, що в загальному вдалось пізнати.

2. Організаційна частина й господарче забезпечення відділу

1. Стан відділу: 1. чота під к[омандо]ю к-ра Юрка
2. рій охорони к-ра Романа
3. " " Олекси
4. рій к-ра Деркача
Загальний стан 56

2. Наші втрати – 7 вбитих – 2 ранених і 5 пропало без відома.

3. Втрати ворога:

1. Зловлено в Гор[одницькому] р-ні 2 кав[алеристи] НКВД.
2. " в Коростенському р-ні 1 оперуполномоченого НК[ВД].
3. " в Бородянському р-ні 1 "
4. Вбито в Кагановицькому р-ні 1 "
5. Вбито в Овруцькому р-ні біля 20 чоловік і стіль[ки] ранено.

Загально 25 чоловік вбитих.

Господарче забезпечення частини

Найменьшою проблемою у рейді була господарча справа – вона не справляла великих труднощей, як це є на Заході. Харчі для особого складу відділу черпалось в основному з колгоспів, як м'ясо, горох, фасоля, крупа, мука, – сіль, цукор з кооперативів. З фуражем для коней дуже легка справа – в кожному колгоспі в залежності від того чи бідний чи багатший був овес, призначений на посіяння.

Такщо в тих теренах, через які відділ переїзджав, зірвано посівний план весни, якщо не приставляє овса з інших колгоспів. Стало при частині було 2 саней, які возили запас овса, який по вичерпанні поповнювалось в стрічних коморах колгоспів.

Під оглядом харчевого забезпечення відділ стояв добре. Щодо одягу, поповнювалось [рівно ж] добутим на ворогові.

3. Оперативна частина

а) Тактика маневрування

Якщо говоримо про тактику маневрування й оперування кавалерією – то це не є річ нова – після визвольних змагань к-ри повстанчих загонів переводили це в життя – доказом чого є те, як хто довго вдержався й оперував. Одні швидше впали – другі вдержувались навіть довший час. Вміння вивчити тактику маневрування й вміти пристосувати в практиці – це нелегка справа.

Пристосовуючи тактику маневрування в цьому рейді, вважав, що одиноко що нас вдержить і дозволить виконати наші завдання це:

1. строга конспірація напрямку маршу;
2. часте змінювання напрямків маршу – маневр;
3. зміна постоїв – короткі передишки;

чого строго придержувавсь.

Наведу один випадок, який характеризує вповні 3 точку нашої тактики, де злегковаживши ворога ми були б потерпіли й зазнали дуже великих втрат. Таких випадків подібних було більше: "Приїзджаємо на постій в Рудню Димерську, Димерського р-ну Київської області й закватеровуємось у скрайніх хатах з того напрямку, звідкіль ми приїхали – сподіваючись погоні й переслідування зі сторони ворога. Ми повечеряли, покормили коні й переїхали на другу сторону села. Досвіта вислано розвідчу стежу по слідах назад – сказали, що ворог окружив ті квартири, де ми були звечора й прямував по наших слідах. Стежа обстріляла ворога. При тому з нашої сторони впав один повстанець."

Щодо тактики маневрування, а саме змінювання напрямків маршу, можна навести ряд випадків, які характеризують спосіб маневрування відділу. Наводжу один випадок, а саме після бою під селом Магдин Овруцького р-ну, який рівно ж характеризує нашу тактику змінювання напрямків маршу.

Перед боєм було плановано їхати на захід, а відтак на південний захід, на Словечанщину. Напрямок маршу змінено, відділ поїхав на північний захід і на північ в Єльський р-н Мозирської області. Чому? Бо після бою й в тракті дальшого маршу ми зорентувались, що ворог підготовив на наш відділ акцію й нам треба за всяку ціну з того терену якнайшвидше вибратись, щоб оминути тут загрозу. А сподівались, що дальше на північ нема поки частин, які ворог мав би го[тові] під рукою й міг би кинути проти нас.

Заки ворог приготовляв і організував проти нас групу, ми змогли досить далеко від'їхати. Після бою ми не задержувались на постоях, за виїмком дуже коротких передишок. Від'їхали 75 км, чого ворог не сподівався. Він думав, що відділ в рейді вже довший час і коні виснажені, і він зможе нас шахувати. Однак, коні були в нас добрі, а фуражу не бракувало, так що ми змогли вийти з тих теренів, де ворог проти нас підготовив поважні сили. Не було такого села на північ від Овруча, в якому не стояли б ворожі частини. Ми їхали "на прямую".

б) Маршрут рейду (марш – постої – перемарші)

Початок

Рівенська область: Межиріцький р-н, село Топча (по[стій]); Корецький р-н, с. Юзефівка, с. Сторожів, переїзджаємо дньом річку Корчик (бувший польсько-совітський кордон), напрямок Схід.

Житомирська область: Городницький р-н, села Михеївка (передишка), Курчиці, Рудня Курчицька, Курчицька Гута (постій і нічліг). Марш через ці всі вищенаведені села тривав цілий день. Досвіта частина рушила в дорогу: Адамово, Липник, Майдан Березницький, Лука (передишка), Велика Глумча; Емільчинський р-н, село Кочичин (постій–нічліг); Олевський р-н, село Зубковичі; Емільчинський р-н, Янча-Рудня – лісничівка (постій–нічліг – днювання до год. 15), Полоничів (постій–нічліг), Осівка, Колу[...] Кривотин; Лугінський р-н, хутір Балярка (передишка дньом), Камінна Гірка, Радгоща (постій–нічліг в лісничівці); Коростенський р-н, села: Піски, Горщик, [Мощна] Рудня (ранком передишка), Сантарка, Новобогушівка (передишка днем пополудні), Гута, Мошківка, Лісобуда (постій–нічліг), Ковалі (передишка), Староборова Рудня (передишка); Чоповицький р-н, лісничівка біля села Шершнів (постій–нічліг), Січівка, Дерманка (передишка днем), хутір Шевченкове (постій–нічліг), Устинівка; Малинський р-н, с. Берківка, Елівка, Ворсівка, Федорівка (передишка днем – в другому кінці села постій–нічліг), с. Вирва, Садки, біля станції Ірша, Білий Беріг, Стасева.

Київська область: Бородянський р-н, с. Мар'янівка (передишка дньом), Мірча (передишка пополудні до вечора), Ламбертів, Коблиця (постій–нічліг); Іванківський р-н, с. Леонівка, Грибок; Кагановицький р-н, села Россоха, Копань, Дуброва (передишка дньом), Черемошень, Рудня Ілінська, Луб'янка, Бовищі (постій–нічліг), біля станції Товстий Ліс (на захід) і дальше на північний захід.

Білорусія – Мозирська область: Наровлянський р-н, с. Грязлива (передишка дньом пополудні і вечером), Сергіїв (постій–нічліг), Лісова, Радомля, Храпунь, Нечипорівка (передишка дньом), Москалівка.

Житомирська обл.: Овруцький р-н, Желонь (передишка дньом), Ситовка, Щегля, Магдин, Людвиновка, Рудня Мечна (передишка 2 години ноччю), Пехацький (біля села – напряму).

Мозирська область: Глинський р-н, село Потапи, Беки, Демиди, Сезені, Захорки, Шути, Вишовня, Новий, Глазки, Везин, Шия; Лельчицький р-н, Усов, В'язова, Запісочне.

Житомирська обл.: Словечанський р-н, село Красносілка, хутір Губері (постій вечером і нічліг).

Мозирська область: Лельчицький р-н, Рудинка, Тартак, Борове, Даниловичі; Туровський р-н, Іванова Слобода, Бабач, біля села Тоняж.

Пинська область: Давидгородецький р-н, Колкі, Мерлінські хутора ([...]кій хутір).

Рів[енська] обл.: Рокитнянський р-н, Старе Село, Переходичі; Висоцький р-н, Будимля і дальше ще на південь по правій стороні ріки Случ через Дубров[ицький], Клесівський, Сарненський, Березненський і Людвипольський р-ни Рівенської області.

Кілометраж маршруту нараховується на 985 км.

в) Протидії зі сторони ворога (акції, бої, сутички)

Не відступаючи від того твердження, що ворог має всі можливості щоби протидіяти рейдую[чій] і оперуючій частині, ми були цілий час в [насторожі] – а головне при збиранні матеріялів з розвідки. Ми не помилились, бо ворог, після того як зорентувався про нашу силу й ціль нашого рейду, поставив собі за завдання знищити нашу групу. Робив кілька разів намагання, які не дали йому успіхів, лише завдяки тому, що ми були приготовані навіть ще на більш поважні протидії.

Ми не легковажили ворога. В першій половині не було таких поважних перешкод – лише майже з кожного районного центру висилали по слідах погоні, або розвідчі стежі. З самого початку нашого рейду було видно, що про наш рух були заалярмовані всі райцентри, доказом того є переловлені матеріали, в яких НКВД давало інструкції, зарядження й прик[ази].

Основно ворог поставив собі за завдання робити нам слідуючі перешкоди:

1) Погоня по слідах.

2) Засідки на дорогах, кудою ми могли рухатись.

3) Акції на певен терен, щоб перерізати дальший марш.

Щойно в другій половині нашого рейду поставив поважні перешкоди, а саме зроблено три більші акції. Першу акцію зорганізувало Київське обласне НКВД. Другу акцію зорганізувало Житомирське обласне НКВД. Третю акцію зорганізувало Мозирське обласне НКВД.

Перша акція була в Іванківському районі. Не було такого села, в якому не стояли б банди НКВД. Проти нас було кинено поважні сили – 200 кіннотчиків та 150 лижників, та невідома кількість піхоти, яка їхала на машинах і санях. Ми через цілий день не були ні в одному населеному пункті, а переїзджаючи шляхи та доріжки ми бачили свіжі сліди. Кругом чутно було стріли.

Досвіта посовувались по наших слідах в Рудні Димерській, ми взяли курс на північний захід, відтак на північ, а пізніше на схід від села Мануїльськ і були на віддалі 14 км від р. Дніпра. День пройшов на маневруванні по лісі аж до вечора без жодних пригод. Вечером ми рішили через ніч вибратись з того мішка Іванків–Димер–Тетерев.

Ніччю нам вдалось висмикнути з того мішка, їдучи "на прямую" на північний захід в Кагановицький р-н.

Друга акція більш серйозніша була в Овруцькому р-ні – бій під с. Магдин Овруцького р-ну. Частина посувалась з Наровлянського р-ну в Овруцький, на північ від Овруча. Заднє обезпечення завважило по слідах ворожих кіннотчиків. Ми приспішили марш, щоб вибрати належне місце для відбою ворогу. За кілометр відділ зупинився, 2 рої спішено на скраї ліса, в який ми в'їхали. За нами була галявина. Через п'ять хвилин показалась ворожа кіннота. Спішена частина відкрила вогонь із 3 кулеметів, автоматів та крісів, підпустивши їх на 150 м до себе. Почувся зойк конаючих та ранених бандитів, які п'яні їхали, як з весілля, а хто лишився, кричав: "Дайте помощь".

Інші зіскочили з коней і пішли в наступ – на поміч їм прибула піхота на санях, яка розстрільною пішла в наступ. Три ворожі мінометі обстрілювали наші позиції. Ворог атакував з трьох сторін – не було іншого виходу, а вицофуватись.

Бій тривав більше години, в якому наші стрільці пішли на рукопашний бій. Пішли в рух шаблі, гранати, багнети й приклади.

Під час рукопашного бою група бандитів окружила раненого кулеметчика, який вибив з кулемета всю амуніцію та, відбиваючись прикладом кулемета, кидав на ворога порожні диски та кричав: "Не здамся", – і взивав к-ра Юрка, який з віддалі 10 м

пустив по бандитах кілька серій з автомата, від чого всі бандити повалились разом із кулеметчиком. Під натиском переважаючих сил бандитів ми змушені були відступити. Наші втрати – 6 вбитих та 2 ранених забрали бандити живими. Втрати ворога – біля 20 вбитих та більша кількість ранених.

Третя акція була в Турівському р-ні Мозирської області – в кожному селі були ворожі частини. Ми ніччю й досвіта проїхали той терен і оминули ту загрозу. Це було біля села Тоняж і Іванова Слобода, мимо яких ми проїзджали.*

Взято в мене при задержанні. Воробець.**

ДА СБ України (Тернопіль), спр. 31997, арк. 189 (конверт), арк 1-10. Оригінал. Рукопис.

№ 266
З ЧЕРНЕТКИ ЗАКІНЧЕННЯ ОПИСУ КАВАЛЕРІЙСЬКОГО РЕЙДУ ТЕРИТОРІЄЮ ПІВНІЧНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ ТА ПІВДЕННИХ ОБЛАСТЕЙ БІЛОРУСІ

1945 р.

...ЗАКІНЧЕННЯ

В нас втерлося поняття, що рейд можна робити тільки пізною весною, літом і осінню. Практика виказала, що рейд можна зробити в кожній порі року, тільки треба наладити підготовку, підготовку в цілості, як військової так і морально-духової частини. Треба поставити виразно перед собою ті всі труднощі і перешкоди зі сторони ворога, які ждуть рейд[уючу] частину. Треба себе наставити, що задуманий рейд за всяку ціну таки мусимо зробити. Це мусить зрозуміти кожний учасник рейду. Свідомість своїх завдань, при найбільшій внутрішній гармонії і виконності наказів к-ра, дає можливість частині бути найбільш рухливою, якої тільки треба.

Не все задумане перед рейдом к[омандуван]ня рейду мусить обов'язково перевести [...]. Тримаючись старої приповід-

* *Текст без закінчення.*
** *Надпис у титулі.*

ки (засади), що “домашня думка в дорогу не годиться” – скажемо таке, що “в ході рейду приходить дуже багато думок, дуже багато поліпшень які треба негайно переводити в життя”. Лише завдяки тим поліпшенням, лише завдяки власній ініціятиві к[омандуван]ня, змінюванні місць постоїв та вмілого вибирання маршруту рейду, можна було успішно рейдувати.

1) Траса маршу була строго законспірована, про трасу знало лише к[омандуван]ня рейду.

2) Рейд був нерозконспірований – ворог зорєнтувався щойно в трасі рейду.

3) В першій половині рейду зі сторони ворога не було пова[жніших] протидій, були але це малі місцевого характеру даного району.

Перша протидія – Ем[ільчинський] рай[он], с. Янча Рудня, де відділ мав довшу передишку й розконспірував себе акцією на село Жубровичі Олевського р-ну, на пункт ВНОС-у. Акції цеї не виконано.

Друга протидія – Малинський р[-н] село ....* Розконспіровано себе маршем вдень, 4 км від райцентру Малин, і задержання в тому ж селі.

З Малинського р-ну зачинає ворог заздалегідь приготовану погоню. Ворог сподівався нас на південь від залізниці Коростень–Київ в Радомишльському р-ні, де були заздалегідь приг[ото]вані частини банд НКВД, яких основну силу стягнуто з Київа. Після даних, які ми одержали пізніш від наших орг. працівників на Київщині – 200 лижників, 150 кіннотчиків та невідоме число піхоти – терен був заблокований, майже в кожному селі стояли ворожі частини. Крім тих частин, які прибули з Київа, було стягнуто зі сіл доокол[ичн]их районів банди НКВД.

В той час, як ми перебрались через Тетерев, НКВД посилило розвідку. В наші руки попадає оперуполномочений НКВД Бор[одянського] р-ну в с. Мар’янівка. Із його зізнань ми дещо довідались про розстановку ворожих сил. З браку часу ми змушені його знищити, докладно не розробивши.

Дальший наш марш під знаком ще більшої настороги, ще більшої чуйності і обережності. Крім перешкод зі сторони ворога, ще в додатку в цих теренах атмосферичні перешкоду – снігопад і мороз.

В Ів[анківщині], Бор[одянщині] і Дим[ерщині] стрічає нас приготована на нас акція – це частина з Київа. Ми пробираємось [...]

---

* *Так у тексті.*

з того замкнутого терену (докладно описати) в Кагановицький р-н. Проти нас ворог висилає збиранину з р-ну в силі 30 чол. Вони обстрілюють нашу заставу – ми відповідаємо насту[пом] розстрільною. Від[...] сідають на коні і доганяють. Ворог в паніці тікає. В наші руки попадає один ранений. Ми його допитуємо. Від нього довідуємось, що р-нні центри вже давно повідомлені і мали завдання вести розвідку, а при нашій появі робити погоню і вдаряти.

Найбільшою й останньою сутичкою з ворогом була сутичка в [с.] Ще[гля], біля Магдина, р-н Овруч, область Житомир. Ворог хоче нам перетяти поворотну дорогу на Захід – це з даних розвідки від цивільного населення, яке поверталось з базару з міста Овруча. Дані слідуючі: люди бачили групу – 12 [машин], піхотні частини по селах, рух машин з військом по шосе Овруч–Мозир. Це нас насторожило ще більше. Ми, ор'єнтуючись по карті в якому терені находимось, рішили.

Сам марш. Тревога – алярм.

Бій – відступ. Злука з к-ром Юрком. Дальша погоня.

ДА СБ України (Тернопіль), спр. 31997, арк. 188 (конверт), арк 16-25. Оригінал. Рукопис.

№ 267
З ЧЕРНЕТКИ ОПИСУ КАВАЛЕРІЙСЬКОГО РЕЙДУ ТЕРИТОРІЄЮ ПІВНІЧНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ ТА ПІВДЕННИХ ОБЛАСТЕЙ БІЛОРУСІ

1945 р.

...До опису боїв
1 бій

Початок: Рівенська область, Межиріцький р-н, село Топча (постій). Ранком наскок ворога на одну із кватир, в яких був розташований відділ – варта заалярмувала вистрілом. Стріли заалярмували частину, яка зараз приготовилась. К-р зор'єнтувався по ворожих стрілах, що ворог хоче окружити частину на місці постою й дав наказ до відступу. Рій дістав завдання якнайскорше вскочити в ліс, який був віддалений 1,5 км, щоб забезпечити відступ

частині. Ціла частина розстрільною відстрілюючись відступала. Ворог швидко підсовувався й вів вогонь по відступаючій частині.

Частина без втрат відступила в ліс. Тут зараз падає наказ к-ра "боєвий марш вперід". Рій залишається на задньому обезпеченні – спішується й залягає на скрай ліса, й з двох кулеметів та крісів веде вогонь по ворогові. В той час ворог кидає кілька мін з міномета й ранить одного повстанця та коня. Рій сідає на коні та слідом подається за частиною...

Рейд тривав від 23 січня по 15 лютого [19]45 р....

Практичний досвід

В цьому пункті хочу вичерпати всі практичні матеріяли, які частина дістала під час рейду – не хочу, однак, щоби ці матеріяли вважались як одиноко правильні в даній обстановці. Нам, к-рам УПА, слід пам'ятати, що ми збагачуємо нашу повстанчу тактику діяння й [...]ання. В тій трудній обстановці ми мусимо пам'ятати й глибоко усвідомити собі, що лише завдяки сприту, організаційного хисту, вміння [виу]чувати тактику ворога (його спосіб протидій) [...] наполегливості і настійчивості, вміння відчувати де може появитись ворог, де може поробити застави (а він може бути скрізь, бо має на це можливості, тому не легковажити собі ворога), не тратити почуття дійсності, не за[хльо]буватись своїми початковими успіхами, або не захоплюватись хвилевими вдачними операціями, бо це в дальшому перебігу рейду відіб'ється й то дуже тяжко – зрештою на це ми маємо факти з інших рейдів, які відбувались у наших теренах...

Описи боїв (слідують) і сутичок

1. Топча
2. В. Глумча (ворожа кінна розвідка)
3. Янча Рудня (Жубр[...])
4. Янча Рудня (лісничівка)
5. Осівка (хутора – стр[...] 2 [фірманки])
6. Мощна Рудня (Коростень – [перестрілка]
7. Ставише
8. Федорівка (Мал[инський] р-н)
9. Рудня Димерська
10. [Бранне] (перестрілка)
11. Дуброва, Чер[...]ів (Каг[ановицький] р-н) 2 бої
12. Ситовка (вбили оперуполномоченного)
13. Магдин (бій – найбільший)

14. Перестрілка під Б[...] [між Овручом а] Єм[...]
15. Перестрілка в Турівському р-ні, Ів[анова] Слобода
16. В [Перебродичах] ...

Пророблена політ[ично]-пропагандивна робота
серед населення
(мітінги – гутірки – роздавання літератури
та роздача колгоспного майна селянам)

В кожному селі, в якому частина була, роблено пропагандивні гутірки. Як не було можливостей зробити мітінгу то провадилось гутірку, або роздавано літературу. Зроблено один більший мітінг з робітниками лісорозробки біля села Федорівки Мал[инського] р-ну Жит[омирської] області.

Проваджено в кожному селі гутірки з населенням. Роздавано колгоспне майно – хліб з колгоспних комор, м'ясо, худобу – телята, кури й іншу птицю – де тільки були й де були можливості.

Крім політ[ично]-пропагандивної роботи, боєвої, яку ми проводили, на яку мусів ворог давати відповідь населенню – ми дали багато роботи НКВД з перевіркою всіх тих, з рад[янської] адміністрації злапались у наші руки, бо ж вони підписували зобов'язання співпраці з УПА. При підписуванні зобов'язань більшовики погоджувались за малими виїмками.

Відношення населення до нас

Щоб не перебільшити й не обманювати себе можна зовсім певно сказати, що відношення до нас було дуже добре, що задоволяло весь особовий склад частини. Це відношення додавало учасникам рейду більшої бадьорості. Воно змінилось на краще як це було зараз після переходу фронту – населення переконалось, що большевики нічого нового не принесли. Радо сприймає нашу пропаганду, радо слухає наших порад, радо розбирало хліб з колгоспів, за виїмком одного, в селі Полоничів Емільчинського р-ну Житомирської області – тому що минулого року був випадок такий, що в сусідньому селі Мяколовичі роздано хліб з колгоспної комори, а НКВД у відповідь на це крепко побило населення й відобрало хліб, але це тільки одинокий випадок.

Про це свідчила гостинність бо можна зовсім певно ствердити, що нас приймали як гостей. Ми з своєї сторони докладали максімум зусиль, щоби населення відчуло в нас дійсного друга, помічника й оборонця.

В боротьбі ми зросли, вчимось і вчитись повинні. Трудно мені сказати – зглядно передати той практичний досвід, який добула ця частина в рейді. Сказати можу одне, що ми під кожним оглядом, як військо-боєвим так і політичним, добули дуже багато. Щоби передати, не перебільшуючи так великий матеріял, треба було б дуже подрібної розробки.

Чому ми змогли перевести цей рейд успішно – тому що ворог в цілому не був приготований на подібний трік з нашої сторони. Він з початку думав, що наш рейд на коротку мету (час), тому й злегковажив. Коли пізніше він переконався й побачив, що воно не так в дійсності, як він думав. Зрештою так як нам відомо, ворог готувався тої зими нас основно знищити, як дату визначив собі 4 марта [19]45 р. Він планував посиленими акціями зімкнути кільце і в тому кільці нас знищити. Ми вийшли в простори, де дії наших груп були менші, де ворог не був так солідно підготований і де щойно, після того як він зор'єнтувався менш-більш про напрямок, про нашу роботу під час рейду, він уже вспів довідатися від своїх низових адміністративних органів – з сіл в райони, з районів в області, з областей в центр УРСР до Хрущова. Доказом того, що нашою групою було поважне зацікавлення, є те: ворожі розвідчі стежі з НКВД р-нів; поінформування сільрад про рух кінної групи – [ще в поворотній] дорозі на північ і захід та в Київщині – ми переловили "оперуполномоченого" Бородянського р-ну Київської області (який подав точні дані – [описати]); боєвий розвідчий літак, який шукав нас вже в Чоповицькому і Малинському р-ні (Жит[омирської] області); розвідчі боєві стежі лижників – підготовлялись, [стягали] [лижі] в Бород[янський] і Іванків[ський] р-н[и], Київ.

Невідступним другом у рейді для нас була зима з її зимовою красою, благодатями, пристрастями та несподіванками. Зима – мороз – сніг дались нам добре відчути, показались в своїй повноті. Ми були певні, що ворог не прибуде з іншої сторони, а тільки може вдаряти по наших слідах, бо дороги не [виїзджені], хіба між районними центрами, або важніші дороги, які вели зі станції до ліса на лісорозробки. Одинак[ово] ворог, маючи і засоби, які були в терені, не міг нам так поважно перешкодити. Як [друг], зима показалась тоді коли ворог зробив на нас акцію, по ворожих слідах ми ор'єнтувались [про] напрямок ворога. Ворог хотів перетяти нам дальший марш, він сподівався, що група буде дальше пробиратись на лівий берег Дніпра.

Закінчення. Враження з рейду. Висновок

І сьогодні, коли пишу цей опис зараз після закінчення рейду – учасники того з приємністю й захопленням оповідають про хід рейду. Найбільше що всі згадують – це те, що ми в такій обстановці, що здавалась безвиглядною зробили роботу. Це дало дуже багатьом переконання, що в найтруднішій обстановці є вихід зі ситуації. Другим моментом, про що сьогодні згадують учасники, це про страх ворога перед невідомою йому силою, доказом чого і є те що при зустрічі з нами все панічно втікало.

Дуже гарне враження зробило на всіх добре відношення населення до нас, ту щирість, бо й сьогодні кожний згадує і радо розказує про це іншим.

В кожного, що хоч раз був у рейді, є охота знову піти в рейд. Це сила простору української землі кличе своїх борців, щоб вони були [...] [...]. Це дух степів і лісів Укрїани зве нас до діла. Це пережиття, які були не легкими, вони переходять і перейшли в забуття, бо кожний бачить, що це робота, яка дає задоволення.

Гордість в учасників рейду, що вони вложили частину своєї праці для населення тих областей, через які ми проїзджали.

Хоча як трудна обстановка в тій чортівській московсько-большевицькій системі, ми, укр[аїнські] революціонери, свідомі своїх обов'язків і завдань, повинні змагати до поширення фронту нашої боротьби, якнайбільше [...] наших ідей й вірити, що тільки бажання, охота і воля наша дасть нам силу перейти той твердий шлях боротьби, на якому ми стоїмо.

Віримо й свято переконані, що лише власними руками при максімум зусиль ми здобудемо волю українському народові і на руїнах [чортівської] червоно-московської імперії збудуємо УССД. Вперід до перемоги!

ДА СБ України (Тернопіль), спр. 31997, арк. 188 (конверт), арк 1-15. Оригінал. Рукопис.

№ 268-269
ПРОПАГАНДИВНИЙ ВІДДІЛ

Червень - липень 1944 р.

№ 268
ВІДОЗВА ДО МОЛОДІ УКРАЇНИ

Червень 1944 р.

За Самостійну Соборну Українську Державу!

Воля народам! Воля людині!

МОЛОДЬ УКРАЇНИ![1]

Уже три роки змагається Сталін і Гітлер за те, кому з них двох уярмлювати український народ і грабувати молоком і медом текучу українську землю. Більше ніж двадцять років грабував хліб і промислову сировину України Сталін зі своїми прихвоснями. Коли в Україні в 1933 р. шалів нечуваний голод, Сталін засипав українською пшеницею майже за півдарма, держави Європи, щоб викликати в них господарську кризу й селянські заворушення.

Промисловість України більшовицькі грабіжники побудували так, щоб могти якнайбільше добувати вугілля і сталі й по-злодійському вивозити в Московщину для перерібки на різні товари, що згодом продавались в Україні, але за український хліб. Це господарська експлуатація України. А як знущалися сталінські людоїди з народу! Розпитайте своїх батьків, за що й чому мільйони українців померли з голоду в 1933 році? За що розстріляно або вивезено на Сибір українських письменників, учених, селян і робітників? Скільки знищено українських комуністів за те, що вони перешкоджали імперіялістам Кремля вмішуватися в політичне, господарське і культурне життя України? А скільки потягів з українським хлібом вивезли в 1940 р. за Сян більшовицькі грабіжники, та тим підкрепили голодних німців? Тим же українським хлібом ніхто інший, тільки сталінські визискувачі, уможливили гітлерівській зграї зайняти Україну в 1941 році.

В 1941 р. в Україну прийшов Гітлер зі своєю кровожадною зграєю. Він почав продовжувати роботу Сталіна: обдер Україну з хліба та промислової сировини, десятки тисяч українців наказав розстріляти, а мільйони наших батьків, братів і сестер погнав на каторжні роботи й на голодну смерть у німецькі лагері.

В 1943 р. вернувся в Україну Сталін, одягнений в маршальський мундур з золотими царськими погонами. Українців, що їх дивом не досягла кровава гітлерівська рука, з його наказу змобілізовано на страшну бойню – фронт, де вони щодня тисячами гинуть, або вивезено на роботи в Сибір та на Урал.

Імперіялістична Москва міняє своє обличчя: царів-імперіялістів, що руйнували Україну та інші держави. Івана Грозного, Петра І, Катерину ІІ у Москві возхваляють як "героев родины". Царських офіцерів з погонами під час Жовтневої революції нещадно розстрілювано, а сьогодні командирів Червоної Армії переіменовано на офіцерів ще й причіплено їм царські пагони. Сталін злигався з капіталістами, проти яких підготовляв світову пролетарську революцію, бенкетує з ними, відзначає їх найвищими орденами СРСР. А хто ж сплатить мільярди долярів, які він позичив в цих капіталістів? Чи ж не нашим кровавим потом платитиме Сталін свої борги?

Проти імперіялістичного гнету Кремля і Берліну виступила Українська Повстанча Армія (УПА). Вона поставила собі ціль – скинути імперіялістичне ярмо й збудувати на українських землях Українську Соборну Самостійну Державу. Ця держава не знатиме ні національного ні соціального гнету, в ній не буде ні панів, ні капіталістів, ні партійної імперіялістичної кліки, її повновладним господарем, володарем просторів від Закарпаття по Кавказ буде український народ.

Від ранньої весни 1943 р. УПА завзято громить німецьких наїзників і їх прихвоснів. Таку ж саму боротьбу веде з НКВД і з усіма, хто помагає Сталінові закріпощувати український нарід і його землю.

Боячись, щоб за прикладом УПА не підірвався на визвольну боротьбу весь український нарід, Сталін намагається оплюгавити УПА перед нашим народом і Тебе, цвіте й надіє України, кидає на братовбивчу боротьбу з нею, організовуючи так звані "истребительные батальены". Невже й надалі сповнюватимеш Ти волю кровавого та брехливого Сталіна? Невже й надалі проливатиметься, на радість і втіху йому, Твоя і наша братня кров? Схаменися!

Ми прийшли, загартовані в боях з гітлерівськими людожерами, щоб і Тебе згуртувати під прапором визволення України – ми

ніколи не хотіли й не хочемо проливати Твою кипучу, молодечу кров. Адже ж і Ви – сини українського народу, за визволення якого Ми віддаємо в бою своє життя. Єднайтеся з Нами! Знищуйте гнобителів українського народу, переходьте зі зброєю в руках у ряди УПА! Підривайте на боротьбу зі Сталіном інші народи Кавказу, Уралу та Азії. Спільними силами знищимо ненависного ворога й на своїх етнографічних землях побудуємо – кожен нарід – національні самостійні держави.

Смерть Гітлерові, смерть Сталінові, смерть усім,
хто зазіхатиме на волю України!
Слава борцям за Українську Державу!
Слава героїчній українській молоді!

Червень, 1944 р.

Команда Української Повстанчої Армії "Схід"

ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 106, арк. 32. Рукопис.

1 У червні 1944 р. вийшли друком відозви за підписом командування УПА "Схід": "Робітники України!" (ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 43, арк. 2), "Селяне України!" (ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 40, арк. 16).

№ 269
ВІДОЗВА ДО УКРАЇНСЬКОГО ЮНАЦТВА "ЧИ ЗНАЄШ ТИ?"

Липень 1944 р.

За Самостійну Соборну
Українську Державу!

Воля народам!
Воля людині!

ЧИ ЗНАЄШ ТИ?

Чи знаєш Ти, молодий український юначе, за що бореться Українська Повстанча Армія (УПА), за що в бою віддають своє молодече життя її бійці, такі ж як і Ти українці?

Тобі цього не скаже партійно-сталінський дурисвіт, чи душегуб з НКВД. Навпаки, вони залякують Тебе, забріхують, оплюгавлюють перед Тобою борців з УПА. Вони дріжать з переляку, щоб Ти не прозрів крізь мряку кремлівської брехні та не обернув свого гніву проти брехунів Сталіна.

УПА виступила в обороні українського народу проти імперіялістичних загарбників Москви й Берліну. Вона б'є кровожадних гітлєрівців та сталінських посіпак. Надходить вже неминучий кінець імперіялістам. Вже повстали поневолені Гітлєром народи Европи, повстав Кавказ і Україна. Ми вже переконались, що нема нам порятунку ні від кого, коли ми самі себе не оборонимо. Тільки у власній державі забезпечимо життя свойому народові.

УПА бореться за створення Самостійної Соборної Української Держави, держави без поміщика, капіталіста і партійного паразита. Не хоче загарбувати чужих земель, але своїх не віддасть на поталу чужинцеві. Хоче створити державу виключно на українських землях.

УПА стремить до того, щоб створилася російська, білоруська, польська, грузинська і другі національні держави на території, що її заселюють ці народи. Тому співпрацюємо з цими народами в боротьбі проти імперіялістів.

УПА хоче, щоб український народ сам рішив про форму своєї держави, про суспільний і громадський її лад.

Не слухай, юначе, кровопивців Сталіна! Вони оббрехали Тебе, хочуть пхнути в "истребительные баталионы" та тим способом викликати братовбивчу боротьбу серед українців. Вони яничаром Тебе роблять! Кидай службу, переходь із зброєю в руках у ряди УПА, ставай до боротьби за Українську Державу. Ми ж брати Твої, а не вороги, й винищувати себе взаємно ніяк не хочемо. Биймо ворогів спільними силами, биймо імперіялістів Москви й Берліну!

Геть з кремлівськими і берлінськими поневолювачами!

Слава борцям за Українську Державу!

Липень, 1944 р.

Команда Української Повстанчої Армії "Схід"

Друкарня Української Повстанчої Армії
"Свобода народам" Зам. 88–44. Нак. 40000

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 43, арк. 126.

РЕЗЮМЕ

До шостого розділу збірника увійшло 66 документів групи (військової округи) "Тютюнник" та її наступника, з'єднання груп "44", які діяли на території Північно-східного краю "Одеса". Край охоплював територію Рівненської, Житомирської, Київської областей України та прилеглі південні райони Білорусі. Документи розділу за тематикою розподілені на сім частин-підрозділів (документи № 205-269).

Перший підрозділ документів містить накази та інструкції за період від 18 березня 1944 р. до 10 жовтня 1945 р. командування групи і з'єднання груп за підписом командира "Олекси Глода" ("Шигунич Денис", Ф. Воробець) та його заступників (документи № 205-221). Документами нормувалася організаційна та військова діяльність підрозділів. Більша частина наказів стосується організаційних призначень та присвоєння військових звань (документи № 205-208, 211, 213, 215, 216, 219). Окремими наказами від 7 грудня 1944 р. та 5 червня 1945 р. повідомляється про переможні бої відділів з'єднання груп з формуваннями НКВД (документи № 214, 220).

Другий підрозділ з оперативною інструкцією від 7 вересня 1944 р. за підписом "А. Сірого" представляє діяльність оперативного відділу штабу з'єднання груп (документ № 222).

Третій підрозділ представлений таємною інструкцією від 12 грудня 1944 р. за підписом "А. Чагара", що нормувала звітність про роботу контррозвідки у війську та запіллі (документ № 223).

У четвертому тематичному підрозділі представлені документи Служби безпеки. Накази від 17 і 24 жовтня 1944 р. стосуються справ звітності слідчо-оперативних відділів та збирання потрібних матеріалів і літератури (документи № 224, 225). Особливий інтерес для читачів може мати матеріал від червня 1945 р. для вишколу членів визвольного руху в якому йдеться про діяльність російсько-радянської агентури та боротьбу з нею (документ № 226).

П'ятий підрозділ склали звітно-інформативні документи УПА та запілля за період від 15 січня 1945 р. до 20 жовтня 1946 р. (документи № 227-236). Більшістю це узагальнені описи повстанської діяльності та суспільно-політичного становища в регіонах Рівненщини, Житомирщини і Київщини. Військовий річний звіт за 1944 р., місячні військові звіти за період від серпня 1944 р. до

вересня 1945 р. з'єднання груп, звіти про бої підрозділів Північно-східного краю "Одеса" відображають організаційну, вишкільну та бойову діяльність групи "Тютюнник", з'єднання груп "44" та окремих підрозділів (документи № 227, 233, 234). Звіти за підписом "Павла" (від 17 серпня 1945 р.) і "Ганки" (від 20 жовтня 1946 р.) відображають діяльність окремих структур збройного підпілля (документи № 228, 236).

До шостого підрозділу увійшли звіти про рейди та діяльність окремих повстанських формувань за період квітня 1944 – 1945 рр. (документи № 237-267). Документи змальовують дії окремих груп, відділів, куренів та з'єднань під керівництвом командирів "Онищенка" (М. Мельник) (документи № 238, 244), "Стального" (Н. Семенюк) (документи № 239, 241, 242, 247, 252, 254), "Кватиренка" (Я. Яковлів) (документ № 246), "Василя Вечери" (П. Гудзоватий) (документ № 258), "Чорненка" (документ № 245), "Марка" (документ № 259), "Романа" (документ № 260), "Радченка" (документ № 261) та інш., головно, у східних регіонах Північно-східного краю. Останні три документи представляють незакінчений рукописний звіт і витяги з чернеток за авторством Ф. Воробця ("Шигунич Денис") про 900-кілометровий рейд на початку 1945 р. кавалерійського відділу УПА (документи № 265-267).

Заключний сьомий підрозділ представляє діяльність пропагандивного відділу групи "Тютюнник" який з пропагандивною метою афішувався під назвою "УПА-Схід". У підрозділі вміщено відозви до молоді від червня і липня 1944 р. (документи № 268, 269).

SUMMARY

Chapter Six of the collection contains 66 documents of the "Tiutiunnyk" group (VO) and its successor, the formation of groups called "44," which were active on the territory of the Northeastern krai "Odesa." This krai encompassed the territory of Rivne, Zhytomyr, and Kyiv oblasts of Ukraine and adjacent southern raions of Belarus. The documents in this chapter are arranged thematically in seven sections-subchapters (documents 205-269).

The first subchapter consists of orders and instructions issued during the period 18 March 1944-10 October 1945 by the command of the group and formation of groups, signed by Commander "Oleksa Hlid" ("Shyhunych Denys," F. Vorobets') and his deputies (documents 205-221). These documents standardize the organizational and military activity of military subunits. Most of these orders concern organizational appointments and awarding of military titles (documents 205-208, 211, 213, 215-216, 219). Individual orders dated 7 December 1944 and 5 June 1945 contain information on victorious battles fought by units of a formation of groups against NKVD formations (documents 214, 220).

The second subchapter contains an operational instruction dated 7 September 1944 and signed by "A. Siryi," concerning the activity of the operational section of the headquarters of the formation of groups (document 222).

The third subchapter contains a secret instruction dated 12 December 1944 and signed by "A. Chahar," standardizing reporting on counterintelligence work in the army and the rear line services (document 223).

The fourth subchapter presents documents of the Security Service. Orders issued on 17 and 24 October 1944 concern matters related to reporting by investigative-operational sections and the gathering of necessary materials and literature (documents 224-225). Of particular interest to readers may be material on the training of members of the liberation movement, dated June 1945, which describes the activity of the Soviet Russian agentura and the struggle against it (document 226).

The fifth subchapter consists of informational-report documents of the UPA and its rear line services for the period 15 January 1945-20 October 1946 (documents 227-236). For the most part, these are general descriptions of insurgent activity and the sociopolitical situation in the Rivne, Zhytomyr, and Kyiv regions. An annual military report

for 1944, monthly military reports of a formation of groups for the period from August 1944 to September 1945, and reports on battles fought by military subunits of the "Odesa" Northeastern krai reflect the organizational, training, and combat activity of the "Tiutiunnyk" group, the formation of groups "44," and individual subunits (documents 227, 233-234). Reports signed by "Pavlo" (dated 17 August 1945) and "Hanka" (dated 20 October 1946) reflect the activity of individual structures of the armed underground (documents 228, 236).

The sixth subchapter contains reports on raids and the activity of individual insurgent formations in the period April 1944-1945 (documents 237-267). Some documents describe actions undertaken by individual groups, units, battalions, and formations led by commanders "Onyshchenko" (M. Mel'nyk) (documents 238, 244), "Stal'nyi" (N. Semeniuk) (document 239, 241-242, 247, 252, 254), "Kvatyrenko" (Ia. Iakovliv) (document 246), "Vasyl' Vechera" (P. Gudzovatyi) (document 258), "Chornenko" (document 245), "Marko" (document 259), "Roman" (document 260), "Radchenko" (document 261), et al., mainly in the eastern regions of the Northeastern krai. The last three documents in this subchapter contain an incomplete, handwritten report and fragments of rough copies made by F. Vorobets' ("Shyhunych Denys") about the 900-kilometer raid of an UPA cavalry unit in early 1945 (documents 265-267).

The final, seventh, subchapter presents the activity of the Propaganda Section of the "Tiutiunnyk" group, which for propaganda purposes was known as "UPA-East." Included are appeals to young people from June-July 1944 (documents 268-269).

ДОКУМЕНТИ ДО ДІЯЛЬНОСТІ КРАЮ “ОДЕСА” ПІД КЕРІВНИЦТВОМ “ДАЛЕКОГО”

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТЕРИТОРІАЛЬНЕ ОХОПЛЕННЯ СТРУКТУРАМИ ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ (ПЗУЗ) У 1946 р.

№ 270-273
КЕРІВНИЦТВО КРАЮ "ОДЕСА"

5 грудня 1945 р. – липень 1946 р.

№ 270
НАКАЗ ЧЛЕНАМ ОУН І ВІДДІЛАМ УПА ПРО ПІДПОРЯДКУВАННЯ ПРОВОДУ КРАЮ "ОДЕСА"

5 грудня 1945 р.

НАКАЗ
членам ОУН і відділам УПА

Всім відомо про витворене взаїмне недовір'я між ОУН і УПА, а населенням, поміж членами організації та поміж повстанцями запідозрювалося в цілковитій співпраці з більшовиками. Чи не абсурд? Мовляв, чого їздить до міст! Хто возив передачу арештованому до тюрми, купив солі в місті, втік з тюрми, армії чи роботи, їздив до лікаря і т. п., часто-густо піддавалися "провірці". Масова чистка організації і відділів УПА за поміччю третього степеня слідства – станка, викликали жах. Це робилося з наказів і по інструкціях т. зв. проводу інспекторату.

Подібно поставленою "політично-революційною" роботою доведено майже до цілковитої ліквідації організації і відділів УПА, спасивізовано, а то нерідко і ворожо наставлено до революційної боротьби населення краю "Захід".

Цей спосіб "політично-революційної" роботи викликав справданий неспокій і спротив серед населення, членів організації і повстанців. В зв'язку з цим вияснюю:

1. Провід краю "Одеса" ще з квітня ц. р. не одобрював потягнень т. зв. проводу інспекторату – читай ліквідатори! – які відбивалися в його наказах та інструкціях. Рівно ж, не виконував політично несправданих наказів та уважав себе відповідальним тільки перед центральним Проводом ОУН.

2. Приблизно на початку листопада ц. р. ліквідатори знищили політичного референта краєвого проводу сл. п. друга Архіпа

за те, що критикував роботу т. зв. проводу інспекторату – висловився про неї як крайньо ворожу роботу.

3. В кінці листопада ц. р. члени краєвого проводу, в оцінці практичних потягнень т. зв. проводу інспекторату, поділилися на дві групи: командири Олекса, Василь і Сотник змінили свої переконання і включилися в ліквідаторську роботу, керовану людьми т. зв. проводу інспекторату. Решта членів краєвого проводу стоїть далі на своїх переконаннях та уважає себе підзвітними і відповідальними тільки перед центральним Проводом ОУН.

Для уникнення зайвих жертв і щоб направити на властиві рейки революційно-політичну і визвольну боротьбу нашого народу, наказую:

4. Всім членам і проводам всіх організаційних клітин ОУН та відділам УПА надалі виконувати наложені обов'язки і окреме завдання.

5. Не виконувати наказів т. зв. проводу інспекторату і командирів Олекси, Василя і Сотника (читати § 3). Головне, не виходити на стрічі і не передавати організаційного майна і фінансів.

6. Якщо до проводів районів і вище будуть зголошуватися поодинокі члени організації краю "Захід", а члени проводів особисто їх знають і ручать за їх політичну певність – приймати і негайно зголошувати компетентним організаційним чинникам. Це обов'язує рівно ж, як щоб зголошували бажання підпорядкуватися краєвому проводові "Одеса" цілі екзекутиви підрайонів, районів і т. п. краю "Захід" враз з своїми підвладними і теренами.

7. Бездоганно і своєчасно виконувати накази своїх зверхників. Зважаючи, ясна річ, на § 5 цього наказу. Невиконання наказів буде уважатися ворожою роботою і винні будуть потягнені до суворої відповідальності.

Будьмо тверді!

Слава Україні!
Героям Слава!

Край "Одеса"
Постій, 5 грудня 1945 р.

Члени краєвого проводу:
1. /–/ Далекий
2. /–/ Зимний
3. /–/ Тарас

ДА СБ України (Рівне), спр. 4245, т. 3, арк. 1-2. Копія.[1]

1 Тотожний текст: ЦДАВО, ф. 3838, оп. 1, спр. 87а, арк. 66.

№ 271
НАКАЗ-ПРИВІТАННЯ ЧЛЕНАМ ОУН І ПОВСТАНЦЯМ ІЗ СВЯТОМ НОВОГО РОКУ

1 січня 1946 р.

За Українську Самостійну Соборну Державу!

Воля народам і людині!

З НОВИМ РОКОМ, ДРУЗІ!
До тих, що лишилися – членів ОУН і повстанців

І, минув ще один рік – 1945 рік – тяжкої і нерівної боротьби Українського Народу з російськими большевиками. Багато ворожих трупів гноєм валяється на нашій священній землі. Ворог ідейно розбитий – зник т. зв. радянський патріотизм ворожих полчищ. О, випростав свої дужі плечі велетень народ – море революційних хвиль, кров борців, сльози матерів, вдів і сиріт підмивають п'єдисталь тирана Сталіна – Кремль! Струснулася в своїй основі російська імперія – СРСР.

Минулий рік вирвав з наших рядів сл. п. провідника Охріма, члена проводу ПЗУЗ Мітлу, поета Івана, редактора Довжана[1], провідника східних груп Івана–Зенона, Ігоря, Ярину і багато інших. Вони впали в боротьбі з большевизмом – вічна слава Героям!

З жалем і смутком на порозі нового – 1946 року, в обличчі нових складних завдань і труднощів, приходиться згадати сл. п. друзів-революціонерів: технічного працівника політичного відділу при проводі ПЗУЗ Кічана, командира загону Стального, командира сотні Петра, військового референта надрайону Орла, провідника одної з східних груп Палія, командира ВОП-у Колю, зброяра Кармелюка, кулеметчика Похилу, козаків Комара, Вирка і інших знищених руками темних типів з-під знаку Дзержинського.

НКВД торжествує... Ганьба ліквідаторам! Жах накликає згадка про те, що знані революціонери, які роками невсипущої праці і боротьби доказали свою вірність Українській Нації – керівник технічного відділу при політичній референтурі краю "Одеса" Тарас, члени окружного проводу Кузьма і Орест, Циганка – працівник СБ округи, командири УПА Юрко, Левадний, Сіромаха, Пащенко, Моряк і Велес, провідники східних груп Сємушка, Деркач і Роман, працівник технічного відділу політичної референтури краю "Одеса" Ромцьо, провідники надрайонів Зінько, Донець і Гірняк, члени надрайонних проводів Маруся і Оксана, комендант

СБ надрайону Ничипор, командант ВОП-у Лис, командант СБ району Труба, машиністка Волошка і інші – мали бути зліквідовані т. зв. проводом інспекторату – читай ліквідаторами – під закидом співпраці з ворогом.

В листопаді 1945 р. відійшов від нас – знищений ліквідаторами за те, що згідно думки всіх членів краєвого проводу критикував перед "провідником" т. зв. проводу інспекторату практичні потягнення цього ж т. зв проводу інспекторату – сл. п. Архіп, політичний референт краєвого проводу.

До чого вели ліквідатори з т. зв. проводу інспекторату? Вони свідомо намагалися знищити організаційні та повстанські кадри, щоб лишити народ без революційно-політичного керівництва. Практичним ставленням роботи старалися довести до припинення революційно-політичної, визвольної боротьби проти російського імперіялізму. Це цілковито відповідає інтересам сталінської кліки – та як майже рік тому – після смерти сл. п. провідника Охріма – своїм відношенням до населення вони помагали для НКВД вбивати клин між населенням та організацією і УПА.

Суспільство, організація і повстанці осудили потягнення т. зв. проводу інспекторату, як скрайньо ворожу роботу і зроблено їй край. Росія шаліє... Завдяки рішучим заходам збережено основні кадри організації і УПА, ізолюючи людей, які бояться своєї тіні – ліквідаторів – від керівництва визвольною боротьбою нашого народу. З Новим Роком, друзі, завдамо ворогу ще сильнійшіх ударів. Живи, Україно!

Пам'ять друзів, що впали в боротьбі з російськими большевиками і з рук ліквідаторів, збережемо для віків. Тим, чию честь заплямили ліквідатори – подаємо дружню руку і бажаємо сил і успіху в боротьбі!

З Новим Роком, друзі, у вир революційних змагань!
Наша праця і боротьба – це добро для України,
а обвинувачення ліквідаторам!
Смерть большевицьким наїздникам та внутрішнім ворогам українського народу!

Слава Україні!
Героям Слава!

Край "Одеса"
1 січня 1946 р.

Члени краєвого проводу:
1. /–/ Далекий
2. /–/ Зимний

3. /–/ Тарас

ДА СБ України (Рівне), спр. 4245, т. 3, арк. 3-4. Копія.

1 Андрій Мисечко – "Довжан", "Май" (1919–1945). У 1944–1945 рр. – редактор пропагандивного осередку північно-східної ГО НВРО, ПСК "Схід".

№ 272
ІНСТРУКЦІЯ ДЛЯ КЕРІВНИЦТВА КРАЮ "ОДЕСА"

20 травня 1946 р.

Для руководящего актива ОУН края "Одесса"

ИНСТРУКЦИЯ

На наших глазах в мире происходят события, на которые мы не можем смотреть как пассивные наблюдатели, а по мере возможности должны сыграть определенную роль. Приближается третья империалистическая война. Против себя станут три наибольших силы мира – Англия, США – с одной стороны, и вечный враг украинского народа красная Москва – с другой стороны.

Эта война должна для нас быть одним из способов использования ее в освобождении Украины, поэтому к ней должны быть подготовленные мирные слои украинского населения, а особенно члены ОУН, как его руководители.

С этой целью, придерживаясь ниже приведенных инструкций, напрячь все свои силы и, не теряя даром ни одной минуты, наверстать недоделанное, не отставая, и дальше идти твердо к наивысшей цели.

I. До начала войны

I. Политическая работа

а) На собраниях и в индивидуальных беседах доказывать народу, что война между союзниками неизбежна.

б) Что Англия и США имеют большой перевес над своим противником – СССР.

в) Что ни Англия ни Америка не могут нам принести освобождение, а война, которую они будут вести против СССР, станет одним из способов, который украинский народ использует для своего освобождения.

г) Что ни один украинец не должен итти по мобилизации в Красную Армию, чтобы этим увеличить ее ряды, продолжать войну и быть пушечным мясом в интересах Красной Москвы.

д) Что каждый украинец, каждая украинка, дети и старики должны помогать тем, которые будут скрываться от мобилизации.

е) Чтобы все военнообязанные, которые уже скрылись, и те, которых еще не призвали в Красную Армию, на призыв ОУН немедленно вступали в ряды УПА, которая должна нанести и нанесет врагу решительный удар.

ж) Чтобы все те, которые служат в Красной Армии с оружием в руках, поодиночке или же целыми командами переходили в УПА на территории того района, где останутся. Находясь за границей Украины, вступали в ряды повстанческих армий того народа, организовывали свои отдельные военные части. Кто находится на фронте и не имеет возможности его покинуть, пусть переходит на сторону наших союзников и там вступает в ряды формируемых украинских частей. Украинский солдат не должен дальше отдавать себя использовать в чужих и, больше того, вражеских его народа интересах.

з) Доказать украинским гражданам других национальностей, что мы не есть их враги и что они будут пользоваться в украинском самостоятельном соборном государстве теми же правами, что украинец, однако сейчас должны активно работать с нами для общего дела.

и) Доказывать селянам, что каждый буряк, каждое зерно, каждый килограмм мяса и другое отданное им государству, это продление им существования большевистской власти, это задержка на своей спине наложенного на нас тяжелого ярма, это в итоге угроза для него страшного голода и голодной смерти. Для этого, в первую очередь, каждый крестьянин, колхозник и единоличник должен всеми возможностями, средствами (тайной уборкой колхозного поля, разграбления колхозных кладовых и т. д.) обеспечить хлебом и другими продуктами не меньше как на год себя и помочь это сделать близкому знакомому, соседу и т. д.

ы) Доказывать рабочим, что каждый стук их молота на шахтах, фабриках, заводах, каждый удар их топора на лесоразработках, это новые и новые танки, это новые самолеты, бомбы, это продолжение своих каторжных работ, это издевательства для своего и других угнетенных Москвой народов, изготовление еще тяжелейших кандалов. С этой целью нужно как можно обширнее

вести переписку с рабочими разных промышленных центров и по мере возможности помогать им материально в виде продовольственных продуктов.

к) Переписываться с красноармейцами.

II. Диверсионная работа

а) Бить НКВД всегда и везде.

б) Смещать неисправимых лиц из числа государственной и колхозной администрации.

в) Устанавливать связь с силою с организованными истребительными батальонами (стрибки), уничтожать из их числа активных в выполнении обязанностей, возложенных на них НКВД, делать это при помощи или через самих таких истребителей. Давать им задания, стать для них первым командованием, отталкивая НКВД на второе место.

г) Срывать зернопоставки путем разграбления колхозных кладовых, красных обозов, раздаванием зерна населению.

III. Работа с кадрами

Нужно помнить, что каждый живой организм требует пищу употребления ибо иначе он начнет ослабевать и в конце пропадет – перестанет существовать. Таким организмом есть и наша организация. Чтобы она жила и прогрессировала ей необходимо духовное питание, которое она должна приобрести путем всестороннего развития ее одиноких членов и увеличения ее рядов, поэтому:

а) Активизировать работу со старыми организационными кадрами.

б) Увеличивать организационные ряды до смерти преданными идеям украинского народа борцами.

IV. Работа над собой

Одной из неотложных задач организационной работы есть работа над собой, которая обязывает каждого члена ОУН, а в особенности ее руководящих людей. Каждый член организации должен жить, руководствуясь 44 правилами, отличаться 12 приметами украинского националиста и добиваться для себя как можно больше знания, ибо только тогда он вполне может выполнить перед народом задания, возложенные на него организацией, поэтому:

а) Последовательно изучать всю организационную литературу.

б) Историю Украины, а в особенности раздел об освободительной борьбе.

в) Читать вражескую прессу, чтобы уметь ориентироваться в ходе международных событий и быть в курсе разных планов, постановлений и приказов большевистского государства, чтобы тем легче можно было доказывать массам, что внутренняя политика Москвы есть в целом вредная украинскому народу и направлена на его полное уничтожение.

V*. Во время возникновения войны

а) Всеми возможными способами (пропаганда, уничтожение мобилизационных пунктов и т. д.) срывать мобилизацию.

б) Создать на территории из числа укрывшихся от мобилизации большую сеть диверсионных групп.

в) Парализовать государственно-административный аппарат.

г) Уничтожать средства связи – телефоны, радио и др.

д) Парализовать почту.

е) Уничтожать пути сообщения – мосты, железную дорогу, бить по транспорту, поезда, машины, за исключением тех, на которых едет гражданское население.

ж) В зависимости от действий на фронтах увеличивать ряды УПА, создавая большие войсковые единицы.

Проводить в широком масштабе боевые операции, о чем своевременно будут даны дополнительные необходимые инструкции.

Слава Украине!
Героям Слава!

20/V-1946 г.

Провод края "Одесса"

Справка: Документы изьяты у убитого 8/VI-47 г. в с. Плисецкое Васильковского р-на Киевской области – "Марко" – зам. краевого проводника ОУН ПСУЗ.**

ДА СБ України (Рівне), спр. 4245, т. 3, арк. 5-9. Копія. Переклад з укр.

---

* *Так у тексті. Певно має бути:* II

** *Довідка складена радянськими спецорганами.*

№ 273
ПОВІДОМЛЕННЯ–ПЕРЕСТОРОГА ПРО "КРІВАВУ РОЗПРАВУ В РЯДАХ ОУН, УПА ТА МИРНОГО НАСЕЛЕННЯ"

Липень 1946 р.

ПОВІДОМЛЕННЯ–ПЕРЕСТОРОГА
для членів ОУН, повстанців і населення

Боротьба, що веде її український народ з червоним окупантом вже 27 років, набрала небувалої ширини. Всі верстви українського суспільства беруть у ній активну участь.

Народньою силою керує політична Організація Українських Націоналістів (ОУН), створивши Українську Повстанчу Армію (УПА), завдає нищівного удару грабіжницьким бандам НКВД. Тисячі клятих енкаведистів, шукаючи на Україні наживи – знайшли собі могили.

Ворог доведений до божевілля. Грабежі населення, стріляння по дітях і жінках, масові вивозки на Сибір, заповнювання тюрем, каторжні роботи і шибениці – це методи, які примінює кріваве НКВД в боротьбі для припинення святих змагань українського народу.

НКВД, переконавшись, що боротьба з ОУН означає боротьбу з цілим українським народом, рішило вдатись до найпідліших засобів провокації. Находячи підлих типів в особах Верещаки (Олекси), Юрка, Кнопки, Семена і інших, які випадково знайшлись в рядах організації, рішило знутра завдати нищівного удару ОУН.

Ці навчені собаки НКВД, добравшись на провідні становища, почали кріваву розправу в рядах ОУН, УПА та мирного населення.

Жертвами їхніх рук в деяких районах Волині і Полісся впала чимала кількість цвіту Української Революції.

Під маскою нищення ворожої агентури, недолюдки ліквідували найкращих синів і дочок українського народу.

Пильне око українського революціонера скоро розкрило цю каїнову роботу, рятуючи честь, славу і силу Української Революції. Розкриті зрадники, перед гнівом і карою українського народу, постановили скритись у своїх вчителів – крівавих катів НКВД. Прийнявши в себе Олексу, НКВД не прийняло всіх інших, а бажаючи використати своїх наймитів до кінця, змінивши в дечому свої інструкції, послало їх надальше продовжувати каїнову роботу.

Ці самі запроданці, за новими вказівками, обидвома руками відхрещуються від співпраці з Олексою, називать себе "провідниками ОУН і командирами УПА", ведуть шалену агітацію проти членів організації і груп УПА, а там де їх аж надто добре знають, переводять грабежі населення, та продовжують ліквідаторську роботу.

Вірно виконуючи накази НКВД, агент Юрко дня 27.12.45 р. підступом вбив члена краєвого проводу Славної Пам'яті друга Зимного (Терешка). Дня 5.7.46 р. з рук таких же агентів Семена, Вишні і Стріли впали друзі: Тарас – член краєвого проводу і Чулий – керівник технічного звена при краєвому проводі. Дня 21.7.46 р. від куль енкаведистських собак Чорноуса і Сметани впали Славної Пам'яті друзі: надрайоновий провідник Грицько і член надрайонного проводу Квітко.

В місяці червні 1946 р. в Мицьку району Деражно та інших селах згаданим агентом НКВД Семеном в звірський спосіб замордовано кільканадцять родин мирного населення.

Підлі зрадники-юди, каїни, кочубеї, валюхи, олекси, руді, данил[...], кнопки, юрки, чорноуси, семени і інші на чолі з кровожадним Смоком! Ви, що своєю зрадою українського народу збільшили енкаведистські полчища, в боротьбі зі своїм народом і для наживи намагаєтесь в морі крови втопити його Святі Змагання до Волі. Ви, що пролили море братньої крови, заслужили у Сталіна медалі і до часу теплі місця, а в українського народу – смерть і вічну ганьбу! Вас історія Української Революції запише на рівні з крівавим Сталіном і Дзержинським, Хрущовим, Берією і їм подібним.

Ганьба вам!

Друзі! Архипе, Зимний, Тарасе, Чулий, Кузьма, Корбан, Стальний, Моряк, Сіромаха, Грицько, Кічан, Коля, Орел, Петро, Шершень, Сірий, Буревій, Палій, Микита, Ш[у]ляк, Лам[па]рт, Лоза, В'юн, Наталка, Оля, Тамара, Вусатий, Кармалюк, Кобзар, Чумак, Галат, Голуб, Кучеравий, Морозенко, Ганджа, Залізняк, Лобок, Комар, Остап, Пучок і інш., провідники ОУН, старшини, підстаршини і козаки УПА, які з найбільшою посвятою і відданістю змагались за кращу долю свойого народу і, змагаючись, впали жертвою підступного ворога та підлої зради деяких Ваших т. зв. "зверхників", в тяжких муках кінчили своє життя.

Перед Вашими, друзі, знаними і незнаними могилами, перед Вашими батьками, дружинами і дітьми, братами і сестрами, перед цілим українським народом і перед Богом ми – всі революціонери, члени ОУН і повстанці – клянемось, що муки і смерть

Вашу на клятому ворогові і зрадниках пімстимо, стократно пімстимо!

Даремні плани і сподівання НКВД, бажаних успіхів йому ніколи не осягнути. Хоч їхні полчища зросли ще на кілька підлих людців, сила Української Революції завдає їм надалі нищівних ударів. Недалекий вже той час, коли остаточно розправиться за пролиту кров, а на могилах впавших героїв ростуть нові месники, які здвигнуть довгожданий Храм Волі – Українську Самостійну Соборну Державу.

Смерть сталінським вислужникам братовбивцям каїнам!

Вічна Слава Борцям, впавшим в боротьбі за Волю України!

Хай живе Українська Національна Революція!

Постій, липень 1946 р.

Краєвий провід
Організації Українських Націоналістів
(Край "Одеса")

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 59, арк. 358.

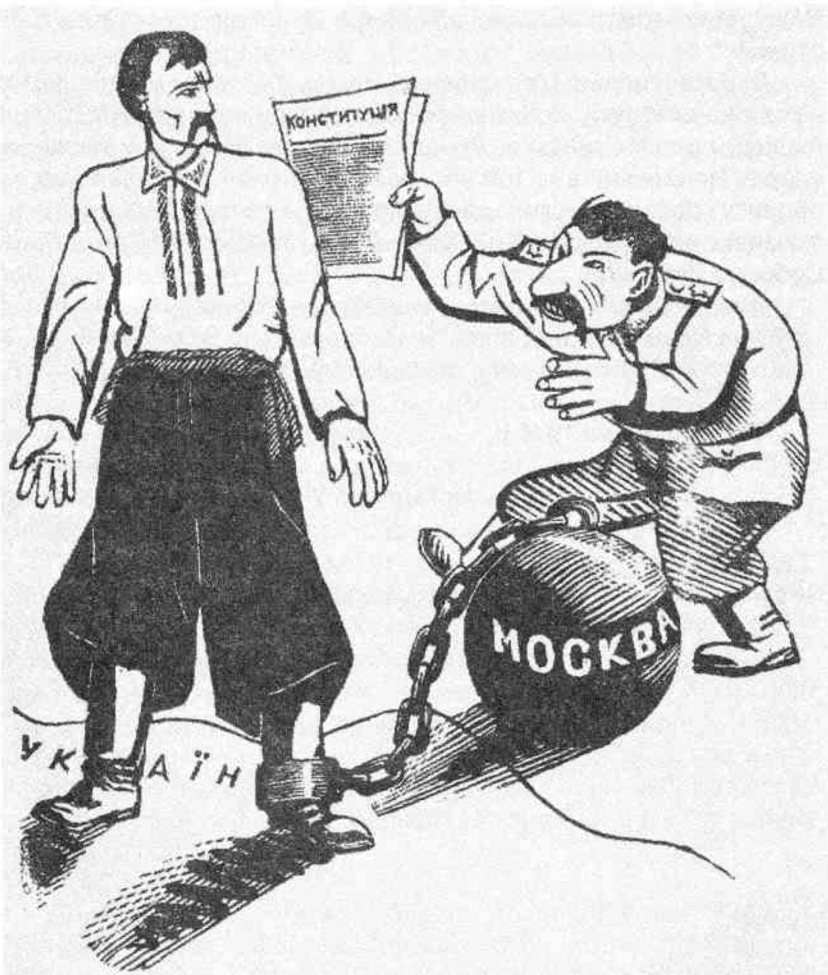

Україна має право вийти з складу СССР. Дереворит "Артема"

№ 274-280
КОРЕСПОНДЕНЦІЯ КЕРІВНИЦТВА ПЗУЗ, ПСК ТА КРАЮ “ОДЕСА”

25 серпня – 20 грудня 1946 р.

№ 274
ЛИСТ “ЧУПРИНКИ” У СПРАВІ ПІДПОРЯДКУВАННЯ “ДАЛЕКОГО” ПРОВОДОВІ ПЗУЗ

25 серпня 1946 р.

Вп. Далекий!

Пересилаю Вам листа і наказ провідника Кочегара, якого Ви особисто знаєте. Він був в Вас зі сл. п. Галиною у суському лісі в серпні 1944 р. В той час я був у Вас також і прибув до нас сл. п. провідник Охрім.

Зв’язкових від Кочегара, з якими б Ви мали зголоситися до Проводу, залишаю біля себе, бо не знаю чи зможу з Вами пов’язатися. Пересилаю почту через д. Кнопку, а біля нього є люди, які зможуть Вас доставити на мій пункт зв’язку.

Можете зі собою взяти одного боєвика. До Вас я вже передав одного листа, хоч знаю, що Ви трактуєте мене гірше чорта, але я вірю, що Ви опам’ятаєтеся і переконаєтесь, що Ви вступили на невластивий шлях.

Ви стали сліпим знаряддям темних духів, які під’юдили Вас стати до одвертої боротьби з організацією. Ви розпалюєте братовбивчу боротьбу, Ваші люди вбивають ні в чім не винних Вам членів організації, як Баса і Галю на Клеванщині і т. д. Подумайте і застановіться хто роз’єднав нас. Я був Вашим колись близьким другом. Я співчуваю Вам і сьогодні, і твердлжу, що Ви з організацією в боротьбі не виграєте. Заперестаньте свою шкідливу для організації і українського народу роботу і подаймо собі дальше руки.

Комунікат, який Ви змусили своїми виступами видати проводом ОУН на ПЗУЗ, з першим відгомоном на Вашу диверсійну

роботу. Організація довго мовчала, бо вірила, що Ви самі застановитесь над своєю роботою.

Помимо всього я не вірю, щоб Ви пішли свідомо на зраду. Ви стали лише знаряддям ворожої гри. Кожна одиниця для організації сьогодні дорога і Ви можете ще справити свою помилку.

Подумайте, коли боїтеся прибути до мене, то відпишіть. В такому випадку особисто раджу Вам сісти десь і не втручуватися до жодної праці. Віддихніть і скріпіть себе морально. Наближаються нові міжнародні події і ми мусимо бути сконсолідовані і приготовані до них.

Що злого зробила Вам організація, що Ви так безоглядно виступили проти неї? Залишіть амбіції, а покеруйтеся добром справи. Ви людина інтелігентна і розумна, і думаю, що зможете для добра справи жертвувати свою амбіцію.

Здоровлю щиро і закликаю Вас до дальшої дружби!

С[лава] У[країні!]

25.VIII.1946 р.

/–/ Чупринка

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 8, арк. 101. Копія.

№ 275
ЛИСТ "ВАРКИ" У СПРАВІ ЗМІСТУ ГРИПСА "ДАЛЕКОМУ"

12 вересня 1946 р.

П. Далекий!

Передаю почту до Вас, а грипса з 4.XII.45 р. від цеї самої особи не можу долучити, бо він захований, а ці, що магазинували його, нема їх тут. Грипса до Вас не розпечатувала, але його відпис був у почті до С. Зміст переповідаю Вам, він слідуючий:

1. Вашу справу по вислуханні звітів сл. п. к-ра Модеста і Сотника передано до ЦП ОУН.
2. Ви мали б виконувати свої обов'язки до рішення.
3. Подати звіти, протоколи за 1944-45 рр.
4. Подати звіт з майна – грошей і золота.
5. Письменно обоснувати домагання ревізії роботи к-ра Модеста.

Пригадую, що це зміст почти до Вас від проводу ще з 4.XII.45 р., котру я одержала у половині квітня [19]46 р. На доказ цього, що Ви одержали почту, прошу цею самою дорогою написати.

Слава Україні!

12.IX.46 р.

/–/ Варка

ДА СБ України , ф. 13, спр. 376, т. 8, арк. 115. Копія.

№ 276
ЛИСТ-ВІДПОВІДЬ "ДАЛЕКОГО" НА ЛИСТ "СМОКА" ВІД 18 ЛИПНЯ 1946 р.

21 вересня 1946 р.

Вп. Пане Смок!

Листа Вашого, датованого 18.VII.46 р. одержав 20.IX.46 р. о годині 13.20. Разом з ним одержав рівно ж записку від пані Шмати, за підписом Варка, копію якої висилаю Вам.

Не в силі я затаїти того і мушу з Вами ним поділитись, яке душевне задоволення приніс мені Ваш лист, і як підніс мене на дусі. Вже перші дві букви "Вп.", що висловлюють Вашу велику пошану до мене, заставляли мене декілька разів їм (тим буквам) приглянутись, чи часом не друкарська помилка, але кінець кінців переконавсь, що вони покладені на папір таки Вашою "вправною" рукою і вийшли, "мов кришталь чистого" серця. Ну, а коли додати ще й те, що Ви маєте мене за українця, та ще й чесного, то вже вповні можете уявити собі моє піднесення. Правда, в іншому місці Вашого листа Ви питаєте мене, де моя совість і честь (думаю, що іде про совість і честь Вашого поняття), отже, щоб не забути пізніше, даю відповідь зразу: ту совість і честь я ношу, вибачте за щире слово, в серці.

Читаючи Вашого листа, стараюсь збагнути ціль його писання, ну і по кількаразовім прочитанні дійшов до висновку, що Ви, як старий знайомий (не зверхник і не приятель, як самі застерегаєтесь) хотіли пригадати мені старе минуле, яке ми разом переживали і яке я рівно ж дуже часто згадую. Та поділитись враженнями

з моїх останніх потягнень, які були фактично наслідком Ваших, в широчезному масштабі, дій (про що Ви, розуміється, не згадуєте). Щиро кажучи, ті Ваші враження мене не задовольнили. Я вірив, що після того всього, після перешнуркування цілости УПА і ОУН на ПЗУЗ і після моїх радикальних потягнень, Ви стукнетесь головою об сосну і зрозумієте врешті, до чого довели, або хоч дасте можливість комусь з ЦП ОУН вглянути в ті справи і вивести Вас на правильний шлях. Та в сподіваннях своїх я завівся. Щоправда, ліквідації в тому масштабі, які були, Ви заперестали, але це з інших, надто зрозумілих причин: 1. І ОУН і УПА майже зліквідовані. 2. Ті одиниці, що случайно збереглись, зірвали з Вами контакт і повели організаційну роботу в стислій від Вас конспірації так, що у Ваших руках залишився тільки ліквідаторський апарат, який сьогодні мусить, хоче чи не хоче, задоволятись нещасними жертвами мирного населення.

Ви пишете мені, що я, як член ОУН (хиба тому, що ще живу, бо фактично Ви знайшли собі якесь право виключити мене з рядів ОУН ще тоді, коли давали наказ зрадникові Олексі "залоскотати мене по шиї Вашим клочаним, до смерті приємним інструментом") маю права зажадати зв'язку з Проводом і висказати свої думки. Так, я знаю про це право і запитую Вас: чому Ви звели його (те право) тільки до звичайної формальності, як у сталінській конституції права громадян чи поодинокої республіки? Чому Ви про те право тільки говорите, а фактично не дасте мені змоги подати до Проводу своєї думки про стан, який завенував. І де, питаю Вас, мої листи, один адресований на "Галина" з датою 22.IX.45 р. за моїм підписом і висланий Вам по зв'язку, і другий на адресу "Ле – Ле" за підписом Олекси і моїм з датою 2.Х.45 р. і переданий Вам тим же Олексою?

Невже Провід вже тоді мене і мої думки зігнорував настільки, що не уважав за відповідне хоч кількома словами мені що-небудь відповісти. Ні! Не вірю в те! Причина мовчанки Проводу для мене і Вас ясна.

Згадуючи мені в свойому листі мельниківців, фракцію непримиримих бульбівців, героїв правди і ОУН Тарана, Ви зазначуєте, що не думаєте тим якраз мене залякати. Так, я подивляю Вашу далекозорість. Без цих кількох слів перестороги мені напевне було б, якщо не серце, то десь дальше щось лопнуло, а так обійшлось"благополучно".

Відповідаючи на Ваші прямі питання: 1. хто дав право мені творити краєвий провід на терені "Одеса"; 2. з чийого доручення я поширюю "наклеп" на провід інспекторату на ПЗУЗ; 3. і чим я

руководжусь,"обдурюючи" членів ОУН і народ, що я маю зв'язок з Проводом ОУН і є йому підзвітним в своїй роботі? – мушу Вам пригадати заяву Вашого "уполномоченого по делам" (по Вашому славного, а по мойому ганебного) ліквідатора №2 (№1, не забуваючи про Вашу гідність – це будете Ви) Модеста. Він при кінці жовтня, прибувши від Вас, заявив мені між іншим: "Дійсність доказала, що у краї "Одеса" крім чотирьох людей (почав вичисляти: Олекса, Ви – тобто я, Архіп, а зорентувавшись, що присутним є сл. памяті д. Сотник, поправивсь) ... пробачте п'ятьох, докінчуючи Василь і д. Сотник, немає чистих і всіх треба ліквідувати, так чи інакше. Це думка провідника Чупринки і моя. Це факт, яким треба числитись". Коли я, взявшись за голову, прямо крикнув: "Це ж провал організації, який рятунок!" – слідувала відповідь – "про рятунок організації нема що говорити, треба рятувати націю". Оце уривок розмови Модеста зі мною, який прибув від Вашого імені розправитись з ОУН на терені краю "Одеса" і "рятувати націю".

Де ж Ваша консеквентність в думках, коли Ви ставите мені питання, чим руководжусь, "обдурюючи" членів ОУН? Про яких же Вам членів ходить? Ви ж знаєте, що Олекса пішов у стрибки, сл. пам'яті Архіпа Ви 28.IX.45 р. задушили, а що сталось з сл. пам'яті д. Сотником і Василем то Ви знаєте також краще мене. У нас є здогади, що вони поділили долю сл. пам'яті Архипів, Кузьмів, Орестів, Стальних і інш. десятків і сотень, яких Ви також знаєте, бо їхня кров п'ятном лежить на Вашій – каїновій душі. Чи Ви думаєте, що я може обдурюю тих кількох ще типів з Вашого ліквідаційного апарату (Кнопка, Варка, Юрко і т. п.). Запевняю Вас, що ні, я з ними не маю і ніколи не хочу мати нічого до діла. Чим я затруднив би їх, коли б навіть перетягнув до себе, що Вони робили б? Ради запевнення Вас, я клянусь Вам, що до окола мене зібрались тільки ті, які при різних збігах обставин "обірвались" з Ваших станків, і ті, які мали опинитись на станках, але мені вдалось їх рятувати. Ви ж тоді говорили, що це все агентура НКВД і що через її знищення Ви рятуєте українську націю. Так де ж Ви знайшли сьогодні тут членів ОУН? Чим же я їх обдурюю? Вони ж знають добре, що в своїй роботі здатні на власні сили, і що своєю роботою мають звернути увагу Проводу ОУН, який, хтозна, чи з вини смоків і модестів, не виробив собі про них поганої опінії. І вони і я того свідомі. Вони і я всю свою роботу стараються вести і ведуть так, щоб не скривити політичної лінії ОУН і віддають максимум того, що в їх силах, а Ви будьте певні, що ані Варка, ні Кнопка, ні Юрко з-під Вашого "стягу" не в силі спинити їх у святій боротьбі за УССД.

Пане Смок! Їй Богу, залишім хиба ті три питання, бо тут без нервів не обійдеться. Ви не уважаєте себе моїм зверхником, а тим самим не можете від мене нічого вимагати, а я не уважаюсь Вашим підвладним і не чуюсь до обов'язку перед Вами справдовуватись, так що лишім це на інший раз і для когось третього. Права боротись за волю свойого народу не відберете мені, навіть як агентові НКВД, ні Ви ні Вам подібні. За творення ОУН і проводу краю "Одеса" я хочу бути відповідальним перед ЦП ОУН і в свій час, як доживу, чи Ви того схочете чи ні, чи Вам то подобається чи ні – позвітую і вірю, що справдаюсь. Вас і Вам подібних Модестів і надальше уважаю як ліквідаторів ОУН і УПА на ПЗУЗ і, як таких, буду демаскувати перед народом доти, доки Ви не припините своєї ганебної, зрадницької роботи.

На ЗУЗ могли до сьогодні задержатись навіть більші відділи УПА, бо це як Ви висловились свого часу – "свідома Галичина, а на ПЗУЗ немає тої можливості, бо це Волинь і темне Полісся". По мойому, цю думку треба так формолювати: на ЗУЗ могли до сьогодні залишитись навіть більші відділи УПА, тому що там не було Смока і Модеста. На ПЗУЗ не залишились і малі відділи УПА тому, що тут зібрались смоки, модести і їм подібні митьки.

На свойому місці листа Ви нарікаєте, що "декому" є можливості вдень їздити верхі і фірманками, а "чесним революціонерам" немає тої можливості, та ще й тут і там поносять жертви. Так, Ви маєте по часі рацію. Мені відомим є, що якийсь там "чесний" Семен цілу весну, як день так ніч, товкся на Стидиньщині і душив невинних людей з-поміж мирного населення (Мицк – кільканадцять родин, Тростянець – кілька родин і т. д.), а НКВД не зробило ні одної акції. Як тільки туди появились сл. пам'яті д. Тарас і Чулий, щоб показати населенню небажану декому правду, так зараз НКВД зробило акцію, а через кілька днів на Тараса і Чулого був виконаний атентат типами від того ж таки "відважного і чесного" Семена. Є ще і інші приклади, але чи варто їх більше наводити? Правда, бувають випадки, що і "нечесні" дозволяють навіть собі машинами прокататься по селах, або і асфальті, не тільки верхи, вскочити в місто, кропнути пару НКВД-[ист]ів, забрати шрифт з друкарні, або і тільки самої паніки наробити. Що ж порадиш? Звичайно, "нечесні", і все. Що ж до жертв, які поносять "чесні" і "нечесні", так я запевняю Вас – повірте, що в мойому терені за 1945 р. з-поміж "чесних" впало трьох чоловік і то у виїмкових умовах, а в "нечесних" згинуло понад 30 ч[ол]. крім тих, яких убили Ваші "чесні".

Буду зводити до кінця, бо і так занадто розвівся. Ви, пишучи свойого листа, зазначили, що не думаєте полемізувати, а так собі прямо написали по старій знайомості. Що ж скажу я, як маєте потрактувати мойого листа? Здаюсь на Ваш осуд. Як хочете, так і прийміть. Уважаєте за чисто приватний, так прочитайте, вибачте і знищите. Будете уважати, що в ньому є щось урядового – використайте. А може схочете куди-небудь післати – шліть, не маю нічого проти.

Дороги, якою прийшов Ваш лист до мене, використовувати не думаю, хиба може для контролі вишлю відпис, бо, як самі бачите, вона дуже довга, веде мабуть через Київ, а може і Москву, а в якомусь районі може і застрягнути, звісно радянські порядки. Для того постараюсь пошукати іншої дороги, якщо вдасться. Попробую і добре було б, якщо б ми по старій знайомості, хоч для приватної почти договорились про якийсь пункт, де можна залишати і забирати листи. Воно було б краще, бо не забирало б місяців. Подумайте і як Ваша воля та охота, то прошу назначити якийсь район, село і хату, або навіть мертвий пункт.

Щодо зв'язку з ЦП ОУН, то я шукаю іншими дорогами, але якщо Ви запевните мене, що моя почта зайде туди і через Вас, тоді дуже прошу, буду вдячним.

За поздоровлення і жінки і нащадка – дякую. Передати їм зараз того не можу, бо того самого дня і від тих самих зв'язкових, що одержав від Вас почту, довідавсь, що десь в перших днях вересня вони арештовані і вивезені в Рівне. Може це тільки добра опіка "моїх хазяїв" над моєю дитиною, щоб часом не знищили її "бандити". (До речі, таке намагання вже було в грудні [19]45 р. Не знаю, чи за Вашим наказом чи на власну руку т. Олекса висилав знищити і жінку і одномісячну дитину. Ганьба!). Може і сьогодні знайдеться якийсь модест, що назве то штучною підробкою, як назвав перше арештування жінки, її тяжке поранення і визволення через наскок на шпиталь. Байдуже мені. Чия яка спроможність, хай так думає. Все-таки дитини мені дуже-дуже жалко.

Здоровлю!

Постій, 21.IX.45 р.

/–/ Далекий

ДА СБ України , ф. 13, спр. 376, т. 8, арк. 116-118. Оригінал.

№ 277
ЛИСТ "МИКОЛІ" ВІД "КАМЕНЯРА"–"СТЕПАНА" У СПРАВІ ВИЯСНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ "ДАЛЕКОГО"

29 жовтня 1946 р.

Друже Микола!

З листів Смока я довідався, що ви знаходитесь близько нього і можете з ним кожночасно бачитися і говорити. Цю нагоду я хочу використати, і:

1) написати декілька слів до старого приятеля;

2) коротко поділитися з Вами вражіннями, а радше думками відносно Смока;

3) просити Вас, щоб Ви в міру можливості вибрали нагоду і сам-на-сам з ним про всі ті справи поговорили.

Думаю, що Вам ще свіжі в пам'яті часи, коли ми пізнались, разом жили, працювали і подружили. Не забули Ви напевне і того, яке було моє, радше взаємне, відношення зі Смоком в роках 1943-44 та цілу половину 1945 р.

Якщо Ви не були певні того, то хоч припускали, що я його цінив і був для нього дійсним приятелем та його уважав таким для себе.

Що ж сталось, що сьогодні він так гаряче бажає бачити мойого трупа, або і сам, власними руками перерізав би мені гортанку, якби, розуміється, міг, а я в свою чергу не в силі до нього поважно навіть листа написати, бо сотні думок не раз перемішуються з обридженням, люттю і гарячим бажанням, щоб він закінчив так, як тисячі нещасних, ні в чому не винних його жертв.

Уважаю, що у Вашій пам'яті ще менш затертими є оті огидні, почавши з половини 1945 р., і що всі дії Смока ще з-перед того часу, які п'ятном відбились в революційних змаганнях цих теренів, лягли в основу моїх радикальних потягнень і дальшого нашого співжиття – для Вас не є чужими і зайвим буде мені про те розводитись.

Я ні на хвилину не сумніваюсь, що Ви спроможні те все об'єктивно оцінити і тому, прошу Вас, запитайте Смока Ви:

1) чи він справді вірить в те, що Далекий є агентом НКВД і виконує його накази? Якщо ні, то

2) чи він може вірити, що Далеким керують якісь темні духи,

3) чи може дійсно Далекого на ту путь загнала жадоба слави, і врешті

4) чи він таки свято вірить, що робота Далекого сьогодні спрямована проти ОУН і являється шкідливою для народу?

За неділий рік своєї "співпраці з НКВД", чи нової анархії, чи щось подібне в уяві Смока – Далекий зі своїми людьми випустив коло 50000 примірників літератури, в більшості летючок, не вчисляючи тут різних кличів і вишкільних матеріалів, загнав на той світ десятки НКВД-истів і інше, що люди знають і бачать, тому не тільки Далекому, але й іншим, дуже важко зрозуміти тої плутанини Смока і його позиції, які він зайняв зі своїми – туполобим Кнопкою, бандитом Юрком і задрипаною Варкою на терені "краю Одеса".

Кінчаючи свій лист, я ще раз прошу об'єктивний погляд, при найближчій нагоді ним зі мною поділитись.

Щодо дій самого Смока, то я свято переконаний, що вони є шкідливими для ОУН і революційно-визвольної боротьби українського народу.

Його пляновість і послідовність у винищуванні організаційних кадрів і рядів УПА дає мені доказ, що та вся робота була керована органами НКВД.

Одинокий тут сумнів: як міг на це піти той, який, по всьому судячи, не повинен був ніколи на те рішитись. Ні, це неможливе!

Хіба тоді він збожеволів, але чому якраз вияв його божевілля проявився в крові тисяч людських жертв, пролитій крові найкращих революціонерів його терену? Чому? Щось і тут не так.

Думайте трохи і Ви!

Щиро здоровлю і бажаю всього найкращого!

Слава Україні!

Все той сам Степан, а зараз Каменяр.

29.Х.46 р.

ДА СБ України , ф. 13, спр. 376, т. 8, арк. 113-114. Копія.

№ 278
ЛИСТ-ВІДПОВІДЬ “ДАЛЕКОГО” НА ЛИСТ “СМОКА” ВІД 25 СЕРПНЯ 1946 р.

29 жовтня 1946 р.

Вш. Пане Смок!

Листа Вашого з 25.8.46 р. мої “сотрудніки” від ваших “чесних” одержали 17.X, а мені доручено 25.X.46 р. Рівночасно з Вашим листом отримав я рівно ж, як Ви пишете, “наказ і листа провідника” за підписом Кочегар і архитвір Вашого ума “Комунікат”. Як самі бачите, такий хід пошти є ненормальний і за те Кнопка, чи хтось інший з “чесних”, повинен бути потягнений до відповідальності.

При сьогоднішній техніці і Ваших можливостях – скоріше і то далеко скоріше можна відбути подорож довкола світу, а нас ділить простір раптом у яких півтораста кілом[етрів]. І увійдіть тепер у моє положення. Два місяці з часу, як ви вислали до мене і по мене почту і людей, вже минуло. Щоб знайти Кнопку, через якого я мав би добитись до Вас – не обійдеться в меньше, як місяць, а скільки ще до Вас, трудно сказати, а тут на носі зима і подорожувати мені з моєю бородою нелегко – мерзне.

Думаю, що не візьмете мені це за викрут, бо бачите, що рада б душа до раю, але ... Мушу це відкласти на весну 1947 р. З Вашого листа я відчув, що Ви, мимо всього, як старий друг, в своїх потягненнях в значній мірі керуєтесь “моїм власним добром”. Я це оцінюю, тільки щоб Ви меньше – [Б]ога хулили. Нащо це за кожним словом згадувати дороге для всіх ім’я Організації, коли Ви самі знаєте, що являєтесь її шкідником?

Ось чому Ви згадали, що я трактую Вас гірше чорта. Хіба ж чорт смокче людську кров? Він ломить тільки морально слабих людей і все. А Ви? Подумайте, скільки то Ви морально слабших зламали і загнали в обійми чорта НКВД, а скільки з тих, що не давались зламати, Ви випили до краплі їхню кров? І хіба Вам дивно, що я і інші трактуємо Вас, як Смока?

Будьте щирі, і хвилинку подумавши, відповіджте, не мені, а самому собі: 1) невже Ви до сьогодні свято переконані, що все те, що Ви поробили і те, що зараз робите, що це все корисне для ОУН і народу? 2) невже Ви свято вірите в те, що мої потягнення були інспіровані НКВД, що я радше повинен був дати собі кулю в лоб, чим ратувати рештки рев[олюційних] кадрів від Вашого шнурка і продовжувати рев[олюційну] роботу аж до повного

вияснення справи? 3) невже Ви думаєте, що сьогоднішня моя політично-диверсійна робота є спрямована проти ОУН і народу, що змусило Вас видавати аж комунікат...? 4) невже, вкінці, Ви маєте надію через умовлювання в мене, що Ви праві, а я у всьому винуват (що є можливим тільки при застосуванні Вашого апарату – станка) добитись наладнання всього, що зайшло?

Я певний, що відповідь на ті всі питання, коли йде про щирість, буде цілком інша, ніж те, що Ви мені пишете і запевняю Вас, що я свято переконаний, що в своїх потягненнях і дальшій роботі я правий і судити мене за це ніхто не буде.

Сотні різних думок пхаються на цей папір та ціллю цього короткого листа не є [...]ровляти чи подразнювати Вас, а встановити між нами кращий контакт, договоритись про певний пункт зв'язку, на якому можна б залишати і відбирати Вам і мені свою почту.

Я про те вже Вам раз згадував в листі – відповіді на Ваш перший до мене лист з липня [19]46 р., але не знаю, чи Ви його одержали до цього часу, хоч я пустив його двома дорогами – Вашою офіційною і своєю темною.

Щоб надальше уникнути тих довгих "хождений нашых листов по муках" чи радше руках, я подаю Вам на окремій картці район, село і хату, де надальше можна залишати і відбирати всю почту. Давши на це свою згоду, прошу мене повідомити, а я тоді постараюсь дати повну відповідь на всю одержану від Вас почту.

Думаю, що це буде добре, хоч може не з руками, які Ви бажали б, щоб я Вам "подав" (я вже раз подав, а пізніше довго-довго відчував то мотуззя) але з ногами то напевно, бо меньше люди будуть з листами носиться. Спішусь, щоб не задержувати довше зв'язкових, а то і сніг перебиває думки. Страшно, хоч і запевнено мене, що акції не буде...

Поздоровляю Вас з октябрьской годовщиной і щиро бажаю, щоб хоч на той час завернуло Вам пам'ять про мене і моє добро, з яким Ви так носитесь!

Все той сам люблячий Вас, як Ви його.

29.X.46 р.

/Далекий/

3/4.1947 р.*

ДА СБ України , ф. 13, спр. 376, т. 8, арк. 105-110. Оригінал. Рукопис.

---

* *Надпис у титулі.*

№ 279
ЛИСТ "СМОКА" "ДАЛЕКОМУ" У СПРАВІ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ

26 листопада 1946 р.

Вп. Далекий!

Вашого листа з 21.IX.1946 р. я дістав 24.XI.1946 р. Не можу оприділити точно години, так як це Ви робите у свойому листі, бо забув подивитися на годинник, але не вважаю нашу приватну переписку аж так важною і алярмовою, щоби зазначувати години і хвилини. По-друге, умовини сьогоднішніх зв'язків є, як самі знаєте, настільки утруднені, що не лише годинникової точності не можна придержуватися, але і тяжко передбачити, якого місяця писану пошту адресат одержить. Та ця Ваша педантність у зайвій, на мою думку, дрібничковій формальності не має суттєвого значіння, тому залишім її.

Незрозумілим мені, чому здивували Вас у мойому листі дві початкові букви "Вп.". Я уважаю, що було б нещирим ані з моєї сторони, ані з Вашої уживати в переписці слова "друже", бо це було б лише слово і не містило б у собі того глибокого змісту, який повинно б те слово мати. Про яку ж дружбу ми можемо сьогодні взглядом себе говорити, коли Ви вважаєте мене не лише своїм особистим найбільшим ворогом, але і ворогом, як самі зазначуєте, №1 організації, УПА і українського народу на ПЗУЗ.

Не забувайте, крім листа писаного до мене, і про свої "славнозвісні" видання, як: "З Новим Роком, друзі" з 1 січня 1946 р., "Наказ членам ОУН і відділам УПА" з 5 грудня 1945 р., "Повідомлення – пересторога для членів ОУН, повстанців і населення" з лютня* 1946 р., а в кінці – "Пересторога для всіх учасників УПА, працівників орг. сітки і населення", виданої з друкарні "Перелом" 1946 р. на білому папері, в якій Ви приписуєте мені знищення основоположника і творця УПА на ПЗУЗ сл. п. Клима Савура. Невже ж по всіх виданнях Ви хотіли б, щоби такий зрадник цілого українського народу писав до Вас як чесного українця "друже". Вважаю що ні. Коли у Вас є дані, що Смок є тим каїном і зрадником №1 не лише організації, УПА і українського народу на ПЗУЗ, але і цілого українського народу, бо спричинився до смерті сл. п. Клима Савура, а смерть сл. п. Клима Савура була

* *Так у тексті. Певно має бути:* липня

дуже болячим ударом для організації, УПА і українського народу на всіх українських землях, а не лише на ПЗУЗ, тоді я, будучи на Вашому місці, не лише не хотів би, щоб такий зрадник до мене писав через "друже", але взагалі не відписав би на листа такому зрадникові.

Можливо, що Ви тут покерувалися теологічним вихованням, в якому Вас навчили прощати ворогові, але тоді, направду, дуже подивляю Вашу холоднокровність, інтелігентність у висловах, чемність і теплоту. За це все я Вам дуже вдячний і шкодую, що я неспроможний Вам тим самим віддячитися, але прошу зрозуміти, що я людина проста і не мав в своєму житті нагоди перейти тих наук і дістати того виховання, що Ви. Пишу по-простому, так, як навчили мене такі самі прості родичі-бойки, про що Ви, зрештою, знаєте.

Керуючись тим всім вищесказаним, я не посмів би сьогодні називати Вас своїм другом.

Відписую Вам не тому, що хочу продовжувати з Вами переписку, але почуваюся в обов'язку перед організацією відповісти Вам на порушені Вами справи організаційного порядку за той час, в якому Ви були членом ОУН. Членом ОУН перестав я Вас вважати по виданому комунікаті проводом ОУН на ПЗУЗ з серпня 1946 р. До того часу я вважав Вас правно членом організації і ніколи того права члена особисто Вам не відбирав, а тим більше не давав дозволу Олексі Вам його відібрати. Як також ніколи не відбирав Вам права зв'язку з Проводом ОУН, чи то при помочі листа чи особистої стрічі. Зазначую, що Ви ніколи в мене того зв'язку не вимагали. Жодного листа ані від Вас, ані від Олекси до Проводу ОУН протягом 1945 року і до сьогоднішнього числа, тобто 25.XI.1946 року, не дістав, а тим самим вислати не міг. Зазначую ще раз, ані листа до сл. п. Галини, ані листа до Ле за підписом Олекси і Вашим я не дістав.

Про стан організації в бувшому терені "Одеса" протягом 1945 р. я постійно інформував Провід ОУН і висилав всі звіти і матеріали з того терену, які коли-небудь були мені передані членами проводу того терену. Скільки звітів і матеріалів виготовили і подали Ви мені в 1945 р. з своєї роботи, про це уважаю, не треба Вам писати.

Вірю, що так само компетентні організаційні чинники на ПЗУЗ інформують Провід організації про розвій подій і стан організації бувшого краю "Одеса" в 1946 р.

Справу відхилення і недотягнення в тактиці роботи проводом бувшого терену "Одеса" в цілому, поодинокими рефератами був-

шого проводу того терену зокрема, як також всі їх потягнення, зроблені без погодження з проводом ОУН на ПЗУЗ, передано проводом ОУН на ПЗУЗ до вирішення Проводу ОУН дня 4.XII.1945 р. Ще раз сьогодні доручую Вам відписи листа в цій справі, який був висланий Вам 4.XII.1945 р., і відпис поставлених проводом ОУН на ПЗУЗ закидів референтові СБ при проводові ОУН терену "Одеса" другові Далекому. Відписів закидів, поставлених іншим членам проводу терену "Одеса", не можу Вам вислати зі зрозумілих, думаю, Вам причин.

Про те, що Ви тої пошти не дістали, я довідався щойно в червні 1946 р., бо дня 5.XII.1945 р. я на доручення Проводу ОУН передав всі організаційні справи на ПЗУЗ сл. п. другові Вересові і виїхав з теренів ПЗУЗ.

Чи сл. п. Верес давав від себе ще які доручення в тій справі Вам, Олексі чи іншим членам проводу ОУН "Одеса", того не знаю, бо сл. п. Верес згинув дня 13.XII.1945 р. в с. Романів, район Теремне, разом зі сл. п. друзями: Модестом, майором Лигою, Віком, Вадимом, Уласом, Сизим і Грішою.

Згадуєте, що я також повинен знати краще, що сталося з другом Сотником і Василем. Так, знаю. Про сл. п. Сотника я написав вище, іменуючи його майором згідно [з] наказом ГВШ з жовтня 1945 р. ч. 5/45 – про номінацію і відзначення.

Про смерть сл. п. сотника Василя (Очеретинка) знаю я і всі члени ОУН на ПЗУЗ, що він згинув в більшовицькій засідці в січні 1946 р. в с. Ботині, р-н Теремне, в яку попав разом з Олексою, ідучи на стрічу до проводу ОУН на ПЗУЗ. В тій засідці був ранений і забраний непритомним також Олекса. Про що також добре знають, в першу чергу всі козаки його охорони та всі члени ОУН на ПЗУЗ.

На питання, порушені Вами в цілости справ організації, як в терені бувшого краю "Одеса" так і інших теренах на ПЗУЗ, не можу Вам нічого відповісти, тому:

а) це Вас сьогодні нічого не обходить;

б) Ви так перекручуєте всі факти, що я не маю найменшої охоти Вас переконувати і опрокидувати Ваші думки;

в) сьогодні я не зобов'язаний Вас про ті справи інформувати.

Запевнюю Вас, що організація існує і напевне буде існувати без Вас і Ваших свідомих чи несвідомих попихачів. Для жуків, микол-павлів і їм подібних в рядах організації місця немає і не буде. Вони можуть виконувати працю лише у Вас.

На закінчення свого листа, хочу просити у Вас одне. Якщо у своїй "виховній" літературі в дальшому будете порушувати спра-

ву зради зрадника Смока, то прошу вживати назви "Смок", а не Чупринко, бо є ще друге в організації псевдо "Тарас Чупринка" – командир Головного військового осередку УПА, і я не хотів би, щоби хтось з членства чи з українського народу утотожнював Тараса Чупринка – командира Головного військового осередку УПА, з Чупринко, якого Ви маєте на думці і про якого пишете. Це прошу зробити не для мене, але для добра організації. Псевдо казкового, як Ви називаєте в листі до Мручка, Смока є, здається, більше знане на ПЗУЗ, як Чупринко, так що тим ущербку для своєї пропаганди не зробите. Прошу повідомити мене тою самою дорогою, чи Ви дістали листа і наказ, висланих Вам мною від пров. Кочегара.

Організаційні чинники на тому терені зобов'язую визначити Вам якусь хату чи мертвий пункт, на який Ви зможете передати мені те повідомлення чи пошту для Кочегара. Якщо б Ви жадали зв'язку до Кочегара, то прошу мене повідомити, а я вишлю Вам його зв'язкових, яких і в дальшому ще для того задержую біля себе.

Про переслання Вашої пошти я ручу Вам, не даю слова чести, бо мою честь, Ви сказали мені виразно в листі, де носите. По тім інциденті, який Ви мали з Олексою, я не дивуюся Вам, але запевнюю Вас, що я про це нічого не знав і довідався аж у травні 1946 р. Якщо будете жити, то ще колись переконаєтесь. Помимо всього, я лише переконався, що Ви є лише великий самолюб і за зроблену кимось Вам особисту кривду потрапите мститися на кожному, хто з Вами під тим оглядом не погодиться. Хоч Ви закидуєте мені, що ті всі жертви, на Вашу думку, чесних людей тяжать на моїй каїновій душі, то мені здається, що на Вашій душі також повинна тяжити невинна смерть Донця, Нечипора, Микити, Васа, Галі і т. д.

Відпис Вашого листа в цілому, як і всі інші матеріали, висилаю до своїх зверхників. Прошу прийняти від мене вирази щирого співчуття, що Вашу дружину і малого нащадка, а мойого хресного сина, стрінуло таке особисте горе. Колись Ви повідомляли мене, що Ви взяли мене на другого хресного батька свого сина, тому я ним почуваюся і сьогодні, без огляду на зірвання Вами нашої дружби.

Я того ніколи не хотів.

Здоровлю Вас і бажаю веселих свят.

26.XI.1946 р.

/Смок/

ДА СБ України , ф. 13, спр. 376, т. 8, арк. 119-120. Оригінал.

№ 280
ЛИСТ "СМОКУ" ВІД "ЯРОСЛАВА" У СПРАВАХ ЗВ'ЯЗКУ І ВЗАЄМОВІДНОСИН В ОУН НА ПЗУЗ

20 грудня 1946 р.

Др. Смок!

По дорученні командира Далекого, я пишу цього грипса до Вас:

1) щоб з Вами умовитись про сталий пункт, з якого можна було б відбирати і покидати пошту, яка своєчасно доходила б до рук;

2) на мою думку, можна було б слати через Вашого співпрацівника Марка. Він знає, через кого цю пошту відібрати;

3) коли на Вашу думку цей пункт є неможливим, то прошу подати докладний адрес, де б можна кидати і забирати всю пошту.

Др. Смок! Пишу пару слів від себе. Не думайте, що я в грипсі хочу оправдатись, або когось оправдати. Тільки я хтів би ясно дізнатись всю правду. Отож, др. Смок, я Вас питаю, де Ви берете це слово "агент"? Чи з повітря, чи з матеріалів його ловите. На мою думку, то скоріше це слово можна у повітрі зловити, як Ви ловили і надальше ловите. Тільки теперішня пулапка• у кричачі слова "агент", я думаю, що жодних корисних наслідків для Вас не дає. Бо попередньо кричучи це слово "агент", можна було сотні невинних душити козаків, в тому числі командирів.

Я думаю, що може Ви помилково нищили цих невинних людей, але коли людина на такому становищі, то не повинна робить таких дурних помилок, хіба з наказу НКВД. Не буду говорить про те минуле, а тільки про те, що тепер є. Отож, для чого Ви застосували пролиття братньої крові, хіба ж Ви не є українець – а тиран, що видаєте такі накази! Бити всіх, хто є по стороні командира Далекого, хіба за те, що ми б'ємо і били більшовиків. Ваш наказ свідчить про ту "правду", що Ви навіть не думаєте шукати "винного", а видаєте накази бити всіх, хіба за те, що ми є революціонерами і стали на своїх думках здобуття УССД, без Вашого співробітництва та командування Вами. Хіба за те видаєте і видавали такі доблесні накази, тільки з тою різницею, що попередньо був застосований шнур, а тепер зброя. Отож я, як Революціонер, просив би щоб Ви мені дали відповідь:

1) чи всі були агенти, що Ви їх подушили?

2) чи є ми агентами, що надалі без Вас хочемо працювати на користь УССД. Думаю, що не погордите дати Революціонерові відповідь.

Щиро здоровлю.

Слава Україні!

Постій, 20.XII.46 р.

/–/ Ярослав

Замітка: пошту від Далекого і Ярослава одержано 3.IV.47 р.

ДА СБ України , ф. 13, спр. 376, т. 8, арк. 130. Копія.

РЕЗЮМЕ

До сьомого розділу збірника увійшло 12 документів до діяльності краю "Одеса" під керівництвом "Далекого" (С. Янишевський) (документи № 270-282). Останній разом зі своїми прибічниками від кінця 1945 р. почав автономно діяти на частині території колишнього Північно-східного краю.

У першому підрозділі представлена організаційна та пропагандивна діяльність керівництва краю "Одеса" у 1945-1946 рр. (документи № 270-273). Серед них наказ від 5 грудня 1945 р. про підпорядкування членів ОУН і відділів УПА самопроголошеному проводу краю "Одеса" та інструкцією від 20 травня 1946 р. для керівництва краю (документи № 270, 272).

Другий підрозділ склала кореспонденція керівництва Північно-західних українських земель, Північно-східного краю та краю "Одеса" за період від 25 серпня до 20 грудня 1946 р. (документи № 274-280). Особливий інтерес для читачів може мати листування у 1946 р. між провідниками "Смоком" (М. Козак) і "Далеким" (С. Янишевський) яке відображає причини посталого у визвольному русі на ПЗУЗ протистояння та віддзеркалює взаємовідносини між його учасниками (документи № 274, 276, 278).

SUMMARY

Chapter Seven of the collection contains 12 documents on the activity of "Odesa" krai, under the command of "Dalekyi" (S. Ianyshevs'kyi) (documents 270-282). In late 1945 "Dalekyi" and his associates began to operate independently on part of the territory of the former Northeastern krai.

The first subchapter presents the organizational and propagandistic activity of the leadership of "Odesa" krai in 1945-1946 (documents 270-273). Included among these documents are an order dated 5 December 1945 about the subordination of OUN members and UPA units to the self-proclaimed leadership of "Odesa" krai and an instruction dated 20 May 1946 for the krai leadership (documents 270, 272).

The second subchapter consists of the correspondence conducted by the leadership of the PZUZ, the Northeastern krai, and "Odesa" krai for the period 25 August-20 December 1946 (documents 274-280). Of particular interest to readers may be the correspondence that was conducted throughout 1946 between the leaders "Smok" (M. Kozak) and "Dalekyi" (S. Ianyshevs'kyi), which reflects not only the causes behind the conflict that emerged in the liberation movement in the PZUZ, but also the relations among its members (documents 274, 276, 278).

Він край свій боронить. Дереворит Н. Хасевича

№ 281-282
ЗВІТНО-ІНФОРМАТИВНІ ДОКУМЕНТИ
1945 р. – 20 лютого 1947 р.

№ 281
КОРОТКІ ОПИСИ БОЇВ ПІДРОЗДІЛІВ УПА

1945 р.

Боєві дії к-ра Ясеня

Дня 22.1.44 відбулася перша зустріч з Червоною Армією в с. Межиріччя, р-н Остріг, обл. Рівне. Відділ ЧА наступав на село. Застава з відділу к-ра Партизана відкрила по нім вогонь. Після півгодинної перестрілки ворог відступив з втратами [3]-х вбитих і 2-х ранених. Власних втрат не було.

Дня 8.2.44 і 12.2.44 відділ к-ра Міші звів бої з червоними в околиці Сураж–Садки. Ворог втратив 22 вбитими і раненими. Власні втрати 2-ох вбитих і 5 ранених. Здобуто три ручні кулемети і [...] кріси.

Дня 22.2.44 баталіон ЧА наступав на дерманський ліс, р-н Мізоч, область Рівне, від сторони сіл Точевики–Буща, в якому знаходилися наші відділи. Наші застави після перестрілки відступили в глуб лісу, де відділи зайняли оборонні становища. Участь в бою брала сотня к-ра Сторчана і дві чоти сотні к-ра Тура. Командував к-р Ясень. Червоноармійці наступали три рази, однак всі їхні наступи були відбиті. Бій тривав цілий день. Вечером наші відділи почали контрнаступ, внаслідок чого ворог панічно відступив. Взято в полон одного сержанта полкової контррозвідки. Здобуто три коні. З нашої сторони втрат не було.

Дня 19.3.44 біля 2000 червоних партизан наступало на дерманський ліс, від сторони с. Точевики–Буща. Наші війська в силі куріня (відділи к-рів Сторчана, Веселого, Тихого й Булки) звели з ворогом півгодинний бій, після якого противник панічно втік, залишаючи в пущах багато трупів. Здобуто два станкових кулемети "Максим", п'ять пар коней зі сідлами. З нашої сторони впав сот. Тихий і один стрілець.

Дня 3.4.44 відділ к-ра Партизана звів бій з військом НКВД. З ворожої сторони були жертви. Власні втрати – згинув сот. Повстанець і 8 стрільців.

Біля 20.4.44 цей сам відділ знищив почот генерала Ватутіна, [а] його самого важко ранено. Здобуто таксівку, кулемет, два автомати і багато документів. Після цього по наказу ген. Ватутіна кинено на цей відтинок (шосе Корець–зал[ізниця] Славута – р. Горинь) три батальйони спецвідділів НКВД з метою за всяку ціну знищити там повстанський рух. Один місяць боролися к-ри відділів – Волинець, Костенко, Партизан і в половині квітня мусіли відступати на правий беріг р. Горинь і перейти в дерманські ліси.

Дня 7.4.44 к-р Сторчан зі сотнями Веселого і Лютого перевів акцію на Новомалин, р-н Остріг, обл. Рівне, де стояло 300 НКВД-истів. Знищити вповні НКВД не вдалося, але ворог зазнав поважних втрат. День приневолив наші відділи до відступу. Недобитки НКВД теж відступили. З нашої сторони впав сот. Веселий.

Дня 3.4.44 к-р Міща взяв участь зі своїм відділом в бою під Мощаницею. Тут большевики втратили понад 150 чол. вбитими.

Дня 14.4.44 відбувся бій в с. Ляшівці, р-н Остріг, обл. Рівне, де большевики окружили к-ра Лютого. На допомогу к-рові Лютому прибув к-р Сторчан зі сотнею Короленка і Булки. Розбито дві сотні НКВД. При кінці бою на поміч большевикам прийшла нова сила і вдарила на наші відділи зі сторони лісу. Відділи відступили, забираючи вбитих і ранених (4 вбитими і 15 ранених). Ворог втратив понад 100 чол. вбитими. Такі самі бої велися в околицях Обгова і майданських лісах, р-н Мізоч, обл. Рівне.

Дня 29.4.44 рано о год. 3 відділи к-ра Ясена заатакували штаб Рівенського НКВД в с. Залізниці, на Людвипільщині. Перший наступ повела чота Кори (зі східних областей України) і нацмени. Сотня Яструба, курінь Докса – окружила село від східньої сторони, а сотня Чумака з південно-західньої. Курінь к-ра Докса зав'язав півторагодинний бій, в якому зліквідовано штаб НКВД. Частину з них вбито, трьох забрано в полон, решта згоріла в хатах. Здобуто документи і карти.

З заходу і півночі на підмогу штабові НКВД наступали три сотні большевиків. З півн.-східньої сторони лісу вдарив по них і викинув з ліса курінний к-р Гірчиця. З південно-східньої сторони курінь к-ра Міші (Великана) держав застави і в разі потреби забезпечував відворот. Бій тривав біля 8 годин. З південно-східньої сторони над'їхали 4 авта повні большевиків. Їх підпущено близько і відкрито вогонь. Тільки одній машині вдалося завер-

нути й втекти. Біля год. 11 вдалося большевиків викинути з ліса і села на поле. Бракувало ще півгодини, щоб бій закінчився нашою перемогою. Та з півдня наїхало 20 автомашин большевиків. Наші відділи відступали в ліс. Тут загородили їм дорогу ворожі танки, які відтяли курінь к-ра Міші, що прикривав відступ. В бою, що зав'язався, втрачено 9 чоловік вбитими, між ними сот. Яструб, сот. Ярошенко, кул. Володя, 6 важко ранених і 20 легко ранених (сот. Зірка, сот. Чумак). Здобуто два кулемети, автомати і кріси. Ворог втратив 40 старшин і біля 200 бійців вбитими, полоненого ст. лейтенанта і невідому скількість ранених.

Дня 13.5.44 в славутськім лісі за с. Нетишів (півн[іч] Кам[‘янець]-Подільської обл.) большевики окружили курінь Докса, який, контратакуючи, прорвався в глибину лісу. Наші втрати – 30 вбитими. Згинув сот. Чумак, який, хоч ранений в руку в бою біля с. Залізниця, не покидав сотні. Втрати ворога невідомі.

Дня 15.5.44 на відтинку Славута–Шепетівка, між р. Горинь і шосе, большевики окружили курінь к-ра Міші. Відділ в контрнаступі перейшов залізницю і шосе та перейшов у ліс. Тоді большевики кинули у бій танки, розбивши відділ на кілька груп. Наші втрати 45 вбитими (між ними сот. Гулич – закарпатчик, реф. кур[інної] СБ – Місяць, пвх. і заступник курінного – Смерека).

Дня 9.8.44 біля с. Хорів, р-н Остріг, к-ра Ясена і курінного Довбенка з почотом заскочили большевики і відтяли дорогу до лісу. К-рові Ясенові вдалося крізь кулі втекти, курінний Довбенко, шість повстанців і санітарка – згинули. Сот. Ярошенко з відділом к-ра Ясена кинулися в контратаку і виперли большевиків з лісу. З нашої сторони впали сот. Ярошенко, його заступник Блакитний, ранені сот. Веремія і ройовий Яструб. Большевики втратили 15 чол. вбитими і раненими.

Як згинув к-р Ясен

Дня 8.12.44 о год. 7-мій зробили большевики в силі [3]00 осіб акцію на постій к-ра Ясена в обгівському лісі, р-н Мізоч, обл. Рівне. Большевиків на постій к-ра скрито підвели сексоти під видом повстанців. Потихо зняли стійкового д-га Прокопа, якого закололи штиками і підійшли під самі шатра та відкрили по них вогонь.

Повстанці з місця відповіли вогнем і почали відступати. Большевики намагалися окружити повстанців. Наступ був несподіваний, раптовий, бій короткий, але дуже нагальний.

У висліді наскоку згинув к-р Ясен, який по-геройськи бився до останніх набоїв, а важко ранений в ноги розірвав себе гранатою.

На полі бою впали ще д-г Новий і Чудак. Ранено підст. Гармаша (два рази), козаків – Нетягу, Ч[и]герина, Вишню. Пропало теж 7 верхових коней зі сідлами.

Із боїв відділів к-ра Вира

Дня [3]0.12.44 відділ к-ра Вира зробив засідку в с. Дермань, р-н Мізоч, обл. Рівне на проїжджаючих туди НКВД-истів грабувати господарки вивезених на Сибір людей. О год. 10 наша стежа донесла, що з напряму Мізоч до нас посувається 15 підвод червоних. Відділ підпустив ворожі підводи під свої становища і на знак відкрив по ворогові сильний вогонь. Панічно втікаючи, ворог залишив на полі бою 15 вбитими, в тому числі один лейтенант, ранено 20. Здобуто 1[3] крісів, 2 автомати, 2 пістолі, ок. 3000 шт. амуніції та різні вбрання. Власні втрати: один легко ранений. Відділ зі співами відмашерував в напрямі постою.

Дня 4.1.45 один відділ зробив акцію на держгосп в Білокриниці коло Крем'янця. В держгоспі була залога ок. 20 осіб, в тому числі 4 НКВД-исти. НКВД-истів, які пробували боронитись, закидано гранатами, решта здалась живими. Забрано коні, корови, кабани, муку і інші речі.

Дня 9.1.45 о год. 8 рано большевики в силі трьох сотень заскочили в с. Стара Мощаниця, р-н Мізоч відділ к-ра Вира. Розпочався завзятий бій, після якого ворог відступив, залишаючи на полі бою своїх вбитих. Червоним на поміч прийшла ще сотня кавалерії і вона почала новий наступ при підтримці горматки і баталіонного мінометa. Повстанці, мужньо б'ючися, відкинули ворога наступаючого, а відділ [...]о[...]ноти одчайдушним ударом правого крила змусив його панічно відступити. Бій тривав до год. 3-ї по полудні. Ворог втратив 20 чол. вбитими. Власні втрати: 4 вбитих, 3 легко ранених. Здобуто [2] автомати, 2 кріси, 2 пістолі і 12 коней зі сідлами.

Дня 17.1.45 згаданий відділ кватирував в с. Олесюки, р-н Березці, Крем'янеччина. Надвечір червоні в силі 50 осіб заатакували відділ від сторони ліса. Наступ ворога відбито. Через недогідність терену відділ відступив, маючи одного легко раненого.

22.1.45 большевики зробили наскок на цей сам відділ, що кватирував в с. Кізя, р-н Броди. Застава, не обстрілявши, пустила їх в село. Розпочався завзятий бій. Відділи, не знаючи сили ворога, відступили, втративши двох вбитих повстанців. Відступили теж червоні, залишаючи на полі бою одного вбитого.

Дня 1.2.45 стійка відділу к-ра Вира зловила живими в с. Біло-

городка, р-н Верба, лейтенанта (к-ра роти зенітчиків), 2 сержанти.

Дня 25.12.44 цей же відділ зробив засідку в с. Кунин, р-н Мізоч на шляху Мізоч–Рівне. Зловлено живими старшого лейтенанта, третього секретаря райкому КП(б)У Мізоч, другого секретаря райкому і поштарку. Здобуто автомат, кріс, 2 пари коней і пошту.

Бої відділів к-ра Ворона

Дня 6.X.44 на Піщатинських хуторах, р-н Дедеркаль, обл. Тернопіль ранком заскочили большевики відділ к-ра Вира. Зав'язався бій, в якому вбито 8 стрільців, а 5 поранено. Серед поранених – сот. к-р Бурлаченко. З ворожої сторони були втрати, але не відомі.

Дня 25.10.44 два рої з відділу к-ра Ворона забрали із сільради [с.] Лепесівка, р-н Ямполь, кулемета, автомата і сім крісів. Із кооперативи роздано населенню сіль і інші речі.

Дня 3.11.44 стрільці зі згаданого відділу зірвали залізничну лінію Дубно–Верба і висадили в повітря 4 вагони. Знищено теж міст на автостраді біля с. Птича, р-н Верба, обл. Рівне.

Дня [1]2.XI.44 цей сам відділ роззброїв в с. Козаков[а] Долина, р-н Сенкевичі, обл. Луцьк 4 мінери. Забрано 3 автомати, кріс та продукти, що їх везли до своїх частин. В цьому ж селі знищено начальника воєнкомату м. Берестечка і стрибка. Здобуто автомат і пістоль.

Дня 18.11.44 стрільці цього ж відділу роззброїли в с. Боголятині, р-н Берестечко 10 стрибків. Здобуто 10 крісів. Тут же переловлено "Совершенно секретную пошту" до Рівенського обласного НКВД і НКҐБ. Знищено 4-ох НКВД-истів. Здобуто три автомати, кріс і пістолів 2.

Бої відділу к-ра Бистрого

Дня 22.10.44 відділ к-ра Бистрого кватирував на хуторах [З]аболота, р-н Гусятин, обл. Тернопіль. О год. [1]5 стійки зауважили большевицькі стежі, які посувалися в напрямі хутора. За ними ішла розстрільна. Відділи приготовились до оборони. Стежі знищено вогнем з близької віддалі, а розстрільна панічно втекла. Всіх большевиків було ок. 50 чол. Двох взято в полон, а 4-ох вбито. Були теж ранені. Між вбитими були також голова райкомунгоспу, працівники райпарткому, завідуючий військовими справами і начальник летунської телефонічної станиці в Гусятині.

З нашої сторони втрат не було. Здобуто два автомати, 4 кріси, 2 пістолі та диску набоїв до кулемета "Д[ехтярьова]".

О год. 17.30 появились знову большевики від сторони Смолуківець. Після короткої перестрілки вони відступили.

Дня 25.10.44 кватирував згаданий відділ в с. Сереха, р-н Копичинці, обл. Тернопіль. Ранком о год. 5 большевики почали окружувати село. Відділи негайно зайняли оборонні становища. На наказ к-ра відділи почали прорив в південну сторону. Розпочався завзятий бій. Наступ відділу паралізував передовсім ворожий станковий кулемет "М[аксим]". Падає убитий чот. Сурмач, дострілюється ранений к-р Вознесенко, зістав ранений сот. к-р Спартак. Большевицькі снайпери, як виявилось, знимали в першу чергу командирів.

Під село під'їхало ще 7 автомашин большевиків. К-р дає наказ приспішити наступ. Кулеметним вогнем та підвезеним "Максимом" знищено обслугу ворожого "Максима". Прорвано ворожий перстень і занято ворожі становища. Паде вбитий д-г Смерть та зістає ранений д-г Костенко. Ворог починає панічно втікати, залишаючи на полі бою біля [3]0 трупів. Занявши горб за селом, к-р Бистрий висилає розвідку в поблизький ліс, підготовлюючи до нього відступ. Зараз появляються ворожі літаки, які починають сильно обстрілювати село. В селі повстає пожежа. Сот. Кравченко зі своїм відділом заняв становища на горбі, відділ Яструба пішов у ліс, з села відступив вд. Голуба. Отже всі відділи опинились поза селом. Літаки, не знаючи розташування відділів, дальше обстрілювали село, в якому були вже НКВД-исти.

Стрілянина почала втихати, лиш було чути поодинокі стріли снайперів. Таке положення було до год. 18, опісля стягнено всі відділи, де занято становища, чекаючи вечора. Лиш літаки не давали спокою, цілий час обстрілюючи та обкидуючи бомбами ліс. У лісі поховано вбитих повстанців, а раненим ще раз перев'язано рани. В ліс большевики не пішли. Вони вкопалися на горбі і чекали до вечора. В селі НКВД-исти палили хати, забирали худобу, мордували людей. Ворог мав понад 50 вбитими та багато ранених. Власні втрати: вбиті Сурмач, Вознесенко, Смерть, Нечай та ще 5 повстанців. Було кільканадцять важко та легко ранених. Здобуто станковий кулемет "Максим" та три снайпери, кільканадцять крісів та автоматів, кілька пістоль та кільканадцять уніформів.

Дня 25.10.44 частина повстанців з вд. к-ра Бистрого кватирувала в с. Крутилів, р-н ... . О год. 16.30 появився літак і почав

строчити по селі. Від стрілів зайнялось кілька господарств. Відділи відступили в ліс, залишаючи в селі табор. З-за Збруча почали наступати на село большевики. К-р Бистрий заняв становища з невеличкою групою повстанців біля села і відкрив вогонь по наступаючім ворогові. Один впав вбитий, а решта втекла. Вечором забрано зі села табори. Більша частина села згоріла. Вночі літаки ще бомбардували догоряюче село. Від бомбардування с. Крутилів та Кологарівки були жертви серед цивільного населення. Відділ не мав жодних втрат.

Бій відділу к-ра Олега

Дня 9.9.44 відділ к-ра Олега кватирував в с. Малів, р-н Демидів. О год. 12 застава зауважила відділ большевиків (40 осіб), що посувався в напрямі села. Підпустивши большевиків на віддаль 50 м, відкрито вогонь. Один кулемет затявся, що спанікувало трохи молодих стрільців, які не були ще в бою. Стрільцям прийшла поміч і большевики після короткої перестрілки відступили. Ворог складався з допризивників з [19]27 р. і НКВД, що гнало їх до бою. Втрати ворога [3]-х вбитих і 2-х полонених. Власні втрати – один ранений. В бою відзначився стр. Веселий – ранений.

Бої відділу к-ра Остріжського

Дня 19.6.*44 о год. 18-тій під час відпочинку вд. к-ра Остріжського в лісі біля с. Сагрань, р-н Грубешів (Холмщина) наскочили на відділ німці в силі одної сотні. Бій тривав три години. Ворог втратив 4 вбитими і 7 раненими. Власні втрати: один ранений.

Дня 17.8.44 о год. 14 чота згаданого вд. попала на засідку НКВД в лісі біля с. Городок, р-н Маневичі, обл. Луцьк. Втрати ворога один вбитий. Власні втрати – один вбитий і 2 ранених.

Дня 4.9.44 о год. 5.20 при участі підвідділу д-га Боза цей сам підвідділ звів бій в с. Грани, біля Кухоцької Волі (Луцьк), де в будинку школи знаходилося 72 НКВД-истів. Зав'язався бій, під час якого від стрілів загорілася школа. Знищено 20 НКВД-истів і 40 ранено. Незабаром над'їхала підмога в силі 18 осіб, яку цілковито розбито, а автомашину спалено. Одного взято в полон, один втік, а 16 вбито. Поміж вбитими – ст. лейтенант, сержант

---

* *У тексті:* 8

і старшина. Разом ворог втратив 3[6] вбитими, 40 раненими і одного, що попав в полон.

Дня 2[3].[9].44 цей же відділ звів бій з двома сотнями НКВД на урочищі Моторняк, біля Кухоцької Волі, р-н Маневичі, обл. Луцьк. В затяжному, завзятому бої, який тривав до год. 16-ї, ворога цілковито знищено. Втрати ворога 30 вбитими і 40 раненими. Власні втрати 7 вбитих, 4 ранених і один пропав безвісті.

Дня 6.10.44 о год. 7.30 під час постою чоти відділу к-ра Остріжського на хуторах Кримно, Камінь-Коширського р-ну, обл. Луцьк наскочили НКВД-исти в силі 50 осіб. Наступ ворога відбито й примушено його відступити. Втрати ворога – 1 вбитий і 2 полонені. Відділ мав одного легко раненого повстанця.

Описи боїв УПА з'єднання "Базар"
Рейд відділів к-ра Ворона і к-ра Лисогора
на східні області України

Дня 2[1].III.44 відділ к-ра Ворона в числі 55 чол. переходив біля с. Малині, р-н Чоповичі (Житомирщина). На них наскочив відділ НКВД в силі 125 чол. Після півгодинного бою червоні розбиті панічно втікали через р. Іржу в напрямі с. Малин. Ворог залишив на полі бою 17 вбитих. Власні втрати – вбитий чот. Чупринка, важко ранений стр. Голуб – сам дострілився і один легко ранений.

Біля 2[...].III.44 наскакує на цей сам відділ біля с. Кодра відділ комуністів-активістів під командуванням голови с/ради с. Біла Криниця, р-н Радомишль – бувшого червоного партизана. Після 10 хвилин бою червоні розбиті втікають панічно. Здобуто 6 крісів, автомат, забрано 5 поранених.

Дня 26.3.44 вд. під командуванням к-ра Лисогори звів бій із "істребітельним отрядом" в с. Юстинівці, р-н Чоповичі. Вбито трьох большевиків. Власні втрати – один легко ранений стрілець Шпак. Вд. переправився через ріку Тетерів і прийняв знову бій (о год. 10 ранку) з переслідуючим його "істребітельним отрядом" в силі до 200 чол. Цей отряд був на швидку руку зорганізований з пожарників, частин НКВД і ком[уністичного] активу. Швидким наступом вд. розбив ворога, який, панічно втікаючи, кидає зброю і вплав переходить р. Тетерів. Червоні втратили 20 вбитими, 8 попало в полон. Власні втрати – вбитий ворожим снайпером к-р Зварич–Сергій, який автоматним вогнем в першій лінії переслідував ворога в першій лінії. Геройською смертю згинув тоді теж стрілець Мороз, який, важко ранений, вів перестрілку з ворожою

розвідкою, чим дав можливість відділові зайняти ворожі становища. Здобуто – один протитанковий кулемет, “Діхтяра”, амуніцію і уніформи.

Дня 28.3.44 большевицькі поліційні відділи, разом з частинами ЧА, наскакують на постій з'єднаних відділів к-рів Ворона й Лисогора в лісі біля с. В'язанко, Бородянського р-ну. Ворог, щоб нас спровокувати, висилає розстрільну з 20-30 чол. на наші застави, хотячи виманити нас із зайнятих становищ. Відділи становищ не покидали. Зав'язався тяжкий бій, що тривав від год. 11-ї до год. 19-ї. Декілька разів большевики намагались наступати, але вогонь повстанських кулеметів змушував їх завернути, лишаючи на полі бою вбитих і ранених. Повстанці підпускали ворога на віддаль 20 м і тоді відкривали гураганний вогонь. В бою брало участь всього 60 повстанців. Червоні відступили, лишаючи на полі бою 40 вбитими (з того 8 офіцерів) і ранених.

Відділи під охороною ночі подаються прямо на північ з наміром переправитись через залізничу лінію Коростень–Київ в іванівські ліси. Однак ворог заздалегідь пустив бронепоїзд, як патрульку цього відтинку залізниці. Рух відділу паралізував теж сніг, який впав до 1 м висоти. Повстанці, перетомлені довгою утяжливою дорогою, частими боями, виснажені з браку харчів, погано одягнені, цілий день стоять біля залізничого тору, думають вночі переправитись за залізницю. Однак сильним вогнем із станкових кулеметів із бронепоїзда [ворог] змушує відділи завернути із обраної дороги.

Відділи пішли в напрямі села Жигалки, щоб там перейти ріку Тетерів і на лівому березі перейти залізничну лінію і знова через р. Тетерів перейти в іванівські ліси. Ворог слідком за відділом іде цілу ніч. Час-від-часу відділи роблять засідки, здержуючи ворога. Однак цей, незважаючи на втрати, поповнює свіжо свої сили й переслідує дальше повстанців. На ранок відділи проходять с. Мигалки. Моста на річці немає. Проходячи біля села, кількох повстанців вскочило в поблизькі хати, щоб дістати харчів. В селі повно війська. Зав'язується коротка перестрілка, після якої повстанці відступають до більшого лісу. Деякі повстанці, які відбігли до дальших хат, не встигли вже долучити до цілости й попали в руки НКВД.

Дальше відділ розділюється на три групи. Одна з к-ром Вороном, друга з к-ром Яром, третя з к-ром Лисогором. Ворог на короткий час припинює погоню, висилаючи лише розвідку. Після полудня відділ знову злучується. Падає ввесь час сніг. Повстанці виснажені й голодні, не мають сил до дальшого маршу.

Рішено задержатись, зварити обід й опісля рушити далі в дорогу. В тому часі ворог зі свіжо стягнутими силами знова наскакує на відділ. Бій прийнято, бо відступати не було сили. Величезний сніг загрожує цілковитому знищенню повстанців. Бій тривав від год. 8-ої до пізного вечора. Ворог раз-по-раз атакує. З перших стрілів зістав ранений к-р Яр, а дальше важко ранений к-р Лисогір розриває себе гранатою. Ворог підкидає все нові сили, не зважаючи на великі жертви, намагаючись цілковито знищити відділ. Це йому не вдається. Після важкого бою з багато раз численнішим ворогом, відділ відступив під охороною ночі. Як виявилось пізніше, ворог для знищення відділу кинув одну дивізію спецвійськ НКВД.

Бій відбувся біля [...]0.[...].44, недалеко села Кодра Радомського р-ну. Ворог втратив в бою понад 120 вбитих бійців і офіцерів, велику скількість ранених і двох, що попали в полон.

Після бою під прикриттям ночі вд. направляються до р. Тетерів. Втома, ранені й сніг раз-по-раз здержують марш, так що на ранок вд. ледве дістаються до с. Біла Криниця, де ворог зустрічає їх кулеметним і мінометним вогнем. Вд. розділюється на три групи й завертає в ліс, лишаючи багато слідів, як місце збірки назначує с. Межирічка. Ворог в той день не переслідує більше відділу. На місце збірки всі не прибули. Лишено зв'язок і, переправившись через р. Тетерів, відділ подається в західньому напрямі. В с. Межирічка вночі знова обстрілюють нас червоні. Відділ прямує під с. Королівка Малинського р-ну, дальше передирається через село Манівська Буда під село Юстинівку. Тут знову перетинає ліс відділ НКВД. Відділ знову розділюється на дві групи. Одна під командуванням Ярого подається на захід, друга під командою Онищенка (к-р Ворон відбився під с. Миголин і сам подався на захід) повертає на північ. Група Онищенка, бродячи по снігу й воді, намагається продістатись на другу сторону ріки Тростяниця в миринівський ліс. Річка набрала багато води. Декілька разів стараються повстанці перебрести річку, але, замочені по шию, вертаються на той сам беріг. Після полудня на них наскакує відділ НКВД і в бою зістає ранений к-р Онищенко і санітарка Катя. Відділ потерпів значні втрати.

Бій сотні Левадного літом 1944 р.

Сотня к-ра Левадного звела бій з большевиками в с. Максиміліянівці, р-н Людвиполь. Здобуто станковий кулемет "Максим". Та сама сотня звела бій з большевиками в с. Мала Совпа,

р-н Межиріччя. Здобуто один ручний кулемет. Власних втрат не було. В с. Матиївка, р-н Тучин відбувся бій між згаданою сотнею і червоними. Власних втрат не було.

Бої сотні к-ра Чорноти літом 1944 р.

Сотня к-ра Чорноти звела бій з большевиками в с. Копитові, р-н Кор[ець]. Здобуто один ручний кулемет.

Другий бій звела ця сама сотня в с. Ганівка, р-н Корець, де здобуто ручний кулемет.

Третій бій відбувся в с. Кобильне, р-н Корець, без жодних власних втрат.

Четвертий бій був в с. Морозівка, р-н Корець, де здобуто один руч[ний] кулемет та два автомати.

П'ятий бій відбувся за с. Корчиком, без жодних власних втрат.

Шостий бій мала сотня в с. Сторожеві, р-н Корець. Здобуто 5 автоматів.

Семий бій звела сотня в с. Зореному Гаї, р-н Баранів. Втрат не було.

Бої сотні к-ра Лиса

В бою в с. Залізниці, р-н Межиріччя з большевиками здобуто 2 ручні кулемети й 4 автомати.

Під час бою в с. Мала Совпа, р-н Межиріччя здобуто два ручних кулемети.

Сотня к-ра Коса звела бій з большевиками в с. Велика Совпа, р-н Людвиполь. Здобуто 4 ручні кулемети.

Сотня к-ра Остюка звела бій в с. Матієвка, р-н Тучин з большевиками. Здобуто легкий міномет.

Боївка к-ра Юренка під час бою в Ярунському р-ні здобула ручний кулемет.

Здобуття двох радіонадавчо-відбірних апаратів

Дня 20.6.44 рій з відділу к-ра Пащенка під командою ст. десятника Гонти дістав наказ здобути радіоприймачі в с. Князь-Село, р-н Березне. Рій обступив хату, яку охороняло 9 большевиків й одна жінка і запропонували большевикам здатися. Ці почали відстрілюватися. Кулеметним вогнем вбито ст. сержанта. Ст. десятник Гонта підсунувся під вікно й до нутра вкинув гра-

нати, вбиваючи дві узброєні большевички. Решта большевиків, як виявилось, виїхала до Березного. Здобуто автомата, 2 кріси, радіоапарати і документи.

Дня 29.7.44 відділ к-ра Пащенка окружив пункт ВНОС в с. Віри, [р-н] Клосів, який охороняло 20 осіб. Большевики окопалися так, що важко було підсунутися під дім. Тоді два стрільці – Зимовик і Писаренко підсунулися під окопи й закидали ворога гранатами, вбиваючи при тому ст. лейтенанта. Решта панічно втекла. Ворог втратив [1]1 вбитих. Власні втрати [3] вбиті (Мороз, Букс, Ялівець). Здобуто [3] автомати, 9 крісів, радіоапарат (без приборів).

Бої к-ра Бористена

Дня 17.7.44 відділ під командуванням к-ра Бористена (склад сотня к-рів Бористена, Стального і відділ к-ра Сірого) звів бій біля с. Малин (Людвипільщина) з групою большевиків 25 осіб, які їхали зі села Яблон[н]е до станції Малин. Відділ наступом розігнав ворога, переслідуючи його до колонії Крашево. У всіх доокоЛичних селах кватирувала більша кількість большевиків.

К-р Бористен дав наказ відступити на північ за с. Казимирку в більші ліси. Слід за відділом гнались большевики, які прийшли з невідомого напрямку. К-р Стальний дав наказ к-рові Пащенкові зав'язати бій з ворогом і з боєм відступати за відділом. Решта відділу дійшла до лісу та утворила оборонну лінію. В тому часі з рук скритого в корчах агента важко поранено в голову к-ра Бористена. Командування перебрав к-р Стальний. Большевики наступали з усіх сторін. В напрямі відступу відділу до лісу провадив завзятий бій к-р Іщенко. По недовгому бою відділи відірвались від ворога й відійшли вглиб лісу, забираючи зі собою раненого к-ра Бористена, якого опісля закватировано на хуторах Казимирівки, де він дня 29.7.44 помер.

Ворог більшими силами обставив усі шляхи і напрями можливого відступу відділів, намагаючись їх окружити й знищити. Звівши ще однин бій з наступаючим ворогом, відділам вдалось прорватися в південному напрямі і вийти з окруження.

Засідка відділів к-ра Негуса і Рубайла

Під час рейду відділи ім. Коро[б]ки під ком[андуванням] к-рів Негуса і Рубайла зробили засідку дня 11.9.44 між с. Вілля–[Храп]унь, р-н Рокітно, на яку попала підвода большевиків.

В бою вбито одного большевика і трьох поранено. Власних втрат не було. Здобуто два автомати, кріса і десятку. Раненим червоноармійцям зроблено перев'язку і відпущено.

Бої відділу к-ра Пащенка

Дня 3.9.44 чота к-ра Синього з відділу к-ра Пащенка зробила засідку на шляху Тинне–Зносичі, р-н Сарни на автомашину большевиків. Ворог втратив двох вбитих, одного раненого і один попав у полон (ст. лейтенант авіяції). Відділ не мав жодних втрат. Здобуто автомата, пістоль і 2 кріси, дві шинелі. Раненому зроблено перев'язку і відпущено.

Дня 15.9.44 на постій відділу в лісі біля с. Жади, р-н Висоцьк наскочили большевики. Після перших стрілів відділ огорнула паніка, але її опановано завдяки к-рові Пащенкові. Занявши становища, відділ звів короткий бій і без втрат відступив. Втрати ворога не відомі.

Дня 20.9.44 к-р Пащенко з двома чотами зробив засідку на большевиків біля с. Лядо на хут. Перестанець, р-н Рокітно. Після запеклого півгодинного бою вбито 9 червоних, 2-ох ранено, а чотирьох здалося в полон. Власних втрат не було. Здобуто 9 крісів, автомата і десятизарядку. Кромі того, забрано 27 волів (пар) і 4 пари коней.

Дня 2[...].9.44 рій під командуванням к-ра Пащенка і 9 стрільців з боївки к-ра Зібеля зробили засідку на большевиків, які приїхали до с. Тинне забирати людей на Сибір. Засідку зроблено на шляху Тинне–Зносичі, р-н Сарни. У висліді бою вбито 17 большевиків, а 4-ох ранено. Власних втрат не було.

Дня 2[...].9.44 чота під ком[андуванням] Кузьми з відділу к-ра Пащенка зробила засідку на шляху Шахи–Біла, р-н Висоцьк на большевицький поліційний відділ. В короткому бою [большевицький] відділ втратив 4 вбитих. Відділ не мав жодних втрат.

Бій відділу к-ра Негуса

Дня 8.9.44 відділ к-ра Негуса і боївка к-ра Гамалії мали постій в лісі біля с. [З]алав'я, р-н Рокітно. На них наскочили большевики. Боївка спанікована почала відступати. Чота к-ра Чуприни вмілим контрнаступом відбила наступ ворога. Ворог, забравши своїх вбитих і ранених, відступив.

Бій відділу к-ра Мисливця

Дня 8.9.44 несподівано наскочили біля с. Витковичі–Ленчин–Князь-Село, р-н Березне війська НКВД. Зав'язався гарячий бій. Кожна чота крізь ворожі лінії прорвалась в іншому напрямі. Власні втрати: 12 вбитих, 3 ранені. Ворог мав втрати, але не відомі.

Бої відділу к-ра Кузьми

Дня 2.IX.44 відділ к-ра Кузьми зробив засідку на шляху Рудки–Березниця, на яку попала автомашина з большевиками. Після короткого бою лиш трьом большевикам вдалося втекти, а решта 5 чол. залишилась на полі бою вбитими й раненими. Большевикам на поміч надійшла ще одна сотня. Повстанці з боєм відступили, втративши 5 вбитими й 6 ранених. Ворог теж мав втрати, але не відомі.

З початком м-ця вересня большевики по селах наловили людей і вели їх до м. Володимирця. Повстанці з відділу к-ра Кузьми не вспіли зробити засідку, обстріляли ворога з боку, вбиваючи одного НКВД-иста. Наловлене населення повтікало. Власних втрат не було.

Дня [3]0.[7].44 повстанці з відділу к-ра Бистрика знищили в с. [З]анові уповноваженого київського НКВД, здобуваючи автомат. При тому відзначився повстанець Дубина.

Дня 29.[8].44 відділ к-ра Бистрика зробив засідку на шляху Розважів–Іванків, на яку попали автомашини з большевиками. Важко ранено ст. лейтенанта і капітана, яким вдалося втекти, а 4-ох попало в полон. Здобуто зброю, уніформи і інше військове майно.

Дня 9.9.44 повстанці згаданого відділу зробили засідку на шосі р-ну Чоповичі, на яку попала фіра НКВД-истів. Вбито начальника НКВД, уповноваженого НКВД і ще одного бійця. Раненому бійцеві-фірманові зроблено перев'язку і відпущено.

Рейд відділу к-ра Чорненка на східні області України

Відділ вирушив в рейд 22.4.44 і пробув 66 днів, зробивши 900 км і пройшов через 17 р-нів. За цей час відділ мав 11 збройних сутичок з большевиками, з них три більші бої. Рейдуючий відділ цілий час переслідував баталіон військ НКВД. З переходом відділу за р. Тетерів на боротьбу з ним виїхала спеціяльна група НКВД з Києва, серед них п-полк. міліції, п-полк. Пухальський і інші. До

боротьби була теж стягнута школа НКВД в Бородянці і дооколичні відділи НКВД.

Дня 17.5.44 в с. Рихта, р-н Димер знищено двох лейтенантів НКВД і взято в полон м[о]л. лейт. Хасанова, який працював опер[ативним] уполномоченим при управлінні НКВД в Київській області. Відділ був цілий час безперервно в русі. Ворог виявив відділ біля с. Дев'ятки Чорнобильського р-ну, де в завзятому бою ворог втратив 17 вбитими, серед них 4 офіцери. Вбито начальника міліції і НКВД Іванівського р-ну. Ворог панічно відступив, лишаючи вбитих і поранених. Крім того, відділ зводив бої з ворожими засідками. За цілий час рейду ворог втратив 28 вбитими і невідому скількість раненими. Втрати відділу: 6 вбитих, 4 легко ранених. Добуто – кулемет, 10 автоматів, 20 крісів, 8 пістоль і 8 тис. штук набоїв.

Бій куреня під ком. к-ра Кватиренка під с. Боровим, р-н Рокітно

Дня 15.4.44 о год. 11-ій большевики в силі куреня заатакували під с. Боровим курінь під ком. к-ра Кватиренка, до якого долучила сотня к-ра Однорога і сотня к-ра Пащенка. Сотня к-ра Однорога, зайнявши становище в окопах, відбила несподіваний наступ ворога, а одночасно чота к-ра Вітра заатакувала праве крило ворога. Сотня Однорога, скріплена боївкою Ігора, вдаривши зліва на ворога змусила його до відступу.

О год. 13 ворог свіжо підтягнутими силами поновив наступ на відтинку Пащенка, Хмари і П'яного. Атакуючого ворога заатакувала з боку сотня к-ра Лиса, змушуючи його хаотично відступати. Тоді сотні Пащенка і П'яного перейшли до наступу, переслідуючи ворога, який, кидаючи зброю, панічно втікав. Ворог втратив понад 100 вбитими, в тому числі полковник, майор, 2 капітани, понад 10 лейтенантів та понад 20 раненими. Власні втрати – 14 вбитих і кільканадцять раненими.

Бої відділів УПА

Дня 24.11.44 відділ УПА зробив засідку на большевиків, які везли награбоване майно в с. Хотень, р-н Людвипіль. Під сильним вогнем банда большевиків розбіглася, переходячи вплив р. Случ.

Дня 14.11.44 малий відділ УПА наскочив на м. Олександрія, знищуючи деякі будинки і одного НКВД-иста.

Дня 1.12.44 відділ УПА зробив засідку на большевиків в числі 100 чол. на шляху Яблонне–Голубне, р-н Березне. У висліді

завзятого бою ворог втратив 24 вбитими й більшу кількість раненими. Власні втрати – 2-ох легко ранених.

В ніч з 14/15.1.45 підвідділ УПА к-ра Лиса й к-ра [Морозенка] розбили станицю перехідків• в числі 40 осіб. Вбито 14 перехідків•, одного ранено, 3-ох зловлено живими. Здобуто кулемета, автомата, 14 крісів, [3]0 гранат та 1500 шт. амуніції. Власних втрат не було. Станиця містилася в с. Золотолині (Костопільщина).

Дня 12.1.45 [пвд.] р-ну Дережно зробив засідку на большевиків біля шляху Ставок–Деражно. На засідку найшли 10 большевиків, які вертали зі сіл з награбованим майном. З них 4-ох вбито, а решта втекла. Здобуто кріси, фіру майна. Власних втрат не було.

В м-ці січні з [Межи]річчя на Воробіївку йшло 50 большевиків. В одній хаті застали двох повстанців. Повстанці вбили одного лейтенанта і втекли до свойого відділу. Під лісом повстанці зробили засідку на большевиків. Врятувалося лише 16 осіб, а решта – вбито. Власних втрат не було.

Дня 1.12.44 большевики заскочили на хуторах біля копитовського ліса кватируючий пвд. УПА. Зав'язався завзятий бій, який тривав дві години. Окружені повстанці, геройсько відбиваючи наступи ворога, прорвали вороже кільце і вийшли з окруження. Ворог втратив 9 вбитими й 7 раненими. Власні втрати – 5 вбитих і 4 легко ранених. Большевики в силі 80 ос. були узброєні – міномет, 2 "Максими", 6 кулеметів, 5 автоматів, решта кріси.

Дня 1.11.44 група повстанців в р-ні Березне зробила засідку на роздоріжжі [М]лодянівка–Замостище та Яблонне–Ґолубне на сотню добре озброєних большевиків, що йшли на грабунок на сусідні села. В завзятому бою вбито 24 большевиків та кільканадцять ранених. Власні втрати – двох легко ранених.

Бої теренових боєвих груп

Теренова боєва група зробила засідку в р-ні Сарненському, в якій вбито голову райвиконкому Сарни. Здобуто автомата і кріс. Власних втрат не було.

Дня 10.11.44 теренова боєва група зробила засідку між с. Залав'ям і м. Рокітно на 120 большевиків, які верталися з награбованим майном з с. Залав'я до Рокітна. Розпочався завзятий бій, який тривав три години. Тільки 1[5] большевикам вдалося втекти, а решта 10[5] вбиті. Здобуто – гранатомет, стан. кулемет "Максим", 25000 шт. амуніції і легку зброю побитих большевиків. Забрано ввесь табор. Власних втрат не було.

Дня 9.10.44 р. в с. Піту[л]кові, р-н Остріг наскочили НКВД-исти на хату, де кватирувало двох повстанців. Повстанці вбили трьох НКВД-истів, а прокурора важко ранили. Одного повстанця легко ранено.

Дня 10.10.44 під час облави в с. [Ж]ави, р-н Сеньковичі большевики, переходячи через с. Козакова Долина, стрінулись з 15 друзями з теренової боївки (6 було хворих). Після запеклого 2-годинного бою большевики втратили 12 вбитими та 6 раненими.

Дня 1[2].Х.44 большевики заскочили в с. Вігуричах, р-н Сеньковичі трох повстанців. В бою, що зав'язався, повстанці вбили нач. НКГБ р-ну Сеньковичі Ма[й]ло[в]а, одного НКВД-иста та трох важко ранили. Повстанці не мали жодних втрат.

В м-цях січні і лютому [19]45 р. в Луцькій обл. пущено під укіс 10 поїздів, де знищено багато НКВД-івського персоналу. Відділ УПА з допомогою теренових боївок зробив наскок на р-н центр Городницю, знищивши деякі установи і кількох большевиків.

Відділ УПА знищив під с. Топчею, Корецький р-н дуже активний відділ НКВД. На полі бою знищено 12 НКВД-истів, а 1[9] зловлено живими. Боєм кермував к-р Левадний. Здобуто зброю і амуніцію.

При кінці листопада [19]44 р. відділ УПА зробив засідку в с. [З]алав'я, р-н Рокітно на баталіон спецвідділу НКВД. В бою знищено 117 НКВД-истів, а решта втекла. Здобуто зброю і інше військове майно. Власні втрати незначні.

В січні [19]45 р. відділ УПА к-ра Стального під час бою в с. Камінному, р-н Клесів знищив [1]5 НКВД-истів, в тому числі майора та 6 офіцерів.

В лютому 1945 р. боєва група р-ну Людвиполь вбила обласного інструктора компартії і 6 стрибків.

В м-ці квітні [19]4[5] р. відділ к-ра Левадного зробив засідку під с. Клецькою, в якій знищено 15 НКВД-истів.

Дня 5.8.44 відділ УПА звів бій з большевиками в с. Перескали (Кухоцька Воля). Ворог втратив одного ст. лейтен[анта] вбитим і кілька раненими. Власних втрат не було. Здобуто автомат, пістолю і амуніцію.

Дня 16.8.44 відділ УПА знищив біля с. Седлищ (Любишівщина) [4]-ох червоних і 5-ох попало живими в полон. Здобуто автомат, кілька крісів та пошту. Власні втрати – 1 стр. вбитий.

Дня [...].10.44 відділ УПА під ком. к-ра Соловія звів зустрічний бій з військом НКВД б. с. Ольб[хе] Руське, р-н Камінь-Коширськ. Червоні відступили, лишаючи на полі бою 7 вбитими. Власні втрати [...]-х ранених.

Дня 8.10.44 відділ УПА під командою к-ра Чардаша зробив наскок на відділ НКВД біля с. Щедрогоща на хут. Голин, р-н Ратно. В бою червоні втратили 4 вбитих, між ними нач. р-нового НКВД Ратно і шкільний інспектор, трох ранених і один попав в полон. Власних втрат не було. Здобуто один кулемет, автомата, 2 кріси, 1 "Наган".

Дня 8.10.44 відділ к-ра Яра звів наступальний бій з большевиками в с. Блоти Великі, р-н Кобринь. Ворог втратив 2-ох вбитих і одно[го] [ра]неним, 8 взято в полон. Втрат власних не було. Здобуто 10 крісів і одного автомата.

Дня 12.10.44 відділ УПА к-ра Верховинця зробив наскок на станицю міліції в с. Самари, р-н Ратно. В бою знищено ворожу станицю. Поміч, яка наспіла з м. Ратного, включилась в бій з резервою відділу. Ворог втратив 16 вбитими, між ними лейтенант. Власні втрати – трох вбитих і один ранений. Здобуто станковий кулемет "Максим" і кріс.

Дня 14.10.44 відділ УПА к-ра Бо[з]а звів бій з червоними в с. Черняки (Луцька обл.), в якому вбито 2 червоних, а 5 полонено (в тому числі лейтенант). Здобуто два автомати, 6 крісів і 2 пістолі.

Дня 24.10.44 відділ УПА к-ра Чардаша звів зустрічний бій з червоними на схід від Білого Бору (Луччина). Ворог панічно втік, лишаючи на полі бою 4-ох вбитими, одного раненим і 4-ох попало в полон. Власні втрати – один вбитий і один ранений. Здобуто один міномет, автомати, 9 крісів та диски до кулемета.

Дня 26.10.44 відділ УПА звів бій з большевиками в с. Новосілки, р-н [Ди]вень. Ворог відступив, втративши 7 вбитими, один ранений, одного полонено.

Дня [25].[11].44 відділ УПА звів [бій] з большевиками в с. [Новосілки] під командуванням к-ра Граба (на півн. схід від Дрогичина). В бою взято в полон 5 НКВД-истів, в тому числі кап. річної флотилі Дніпро-Бузького каналу. Здобуто два автомати і 2 кріси та МП.

Дня 1.11.44 відділ УПА к-ра Боза в зустрічнім бою з большевиками в с. Антоново, р-н Малорита, знищив двох НКВД-истів, ст. лейтенант попав в полон. Власних втрат не було. Здобуто автомат і три пістолі.

Дня 2.XI.44 відділ УПА к-ра Боєвого знищив в с. Осса, р-н Дивень 5 НКВД-истів.

Дня 10.8.44 відділ УПА роззброїв в с. Ясно, р-н Камінь-Коширський лейтенанта й двох червоноармійців. Здобуто автомат і два кріси.

Дня 24.8.44 відділ УПА зробив наскок на аеродром. Здобуто кулемет, 15 крісів, автомата, 3 далековиди, 15 компасів, 50 тис. шт. амуніції крісової, 20 тис. шт. амуніції більшого калібру, один ракетник, 15 ракет, 200 л оливи й уніформи.

Дня 25.8.44 підвідділ УПА к-ра Пурхала зробив наскок на станицю військ НКВД в с. Кричевичі над Стоходом. Станицю розбито. Здобуто уніформи й взуття.

Дня 1.9.44 пвд. УПА зробив наскок на с. Несухоїжи, де містилося НКВД. Містечко здобуто. Ворог втратив одного вбитого й трох ранених. Здобуто автомата, одяг та взуття.

Дня 8.9.44 частина пвд. УПА зробила наскок на м. Городище, р-н Ковель, де містилася станиця НКВД. Здобуто 4 автомати і кріс, і 1000 шт. амуніції до автомата, 1000 шт. американської амуніції, 10 гранат, 5 пар взуття.

Дня 19.9.44 повстанці з пвд. УПА роззброїли на хуторі с. [Скулен], р-н Ковель трох червоноармійців. Здобуто три кріси.

Дня 25.9.44 два підвідділи УПА під командою сот. Хмари зробили наскок на большевиків (40 осіб) в с. Зелимче, р-н Ратно. В бою, що зав'язався, ворог втратив 15 вбитими (між ними два секретарі партії, рай. прокурор, голова р-ну, кілька лейт. НКВД), 1 полонено (лейтенант НКҐБ). Власні втрати – один вбитий і один ранений. Здобуто: 2 кулемети, 20 крісів, 5 автоматів.

Дня 10.10.44 повстанці з відділу УПА роззброїли в с. Доротище, р-н Ковель двох лейтенантів ЧА.

Дня [...].10.44 большевики в силі 60 осіб наскочили біля Іванової Долини над р. Горинем [на] 20 повстанців. Повстанці в протинаступі знищили 12 большевиків (в тому числі лейтенанта). Власні втрати – один легко ранений.

В днях 1.9 до 14.9.44 під час акції в р-нах Стидень, Деражно, Цумань большевики наскочили на місцеву групу УПА. В бою з ворогом геройською смертю загинув козак Артем, який, відбиваючись до останнього набоя, сам застрілився. Козак Шарлота, бачучи безвихідне положення, сам розірвав себе гранатою. В бою загинуло ще двох козаків. Ворог втратив трох вбитими.

Дня 18.9–28.9.44 большевики на цуманський ліс наскочили на відділ УПА. В бою, що зав'язався, ворог втратив 18 вбитими. Власні втрати – трох вбитих з відділу Галайди. Здобуто один кулемет.

Дня [9].10.44 БСБ р-ну Степань зробив засідку біля с. Вербче (Колки). Вбито трох НКВД-истів, 2-ох важко ранено. Власних втрат не було.

Дня 14.10.44 большевики, переїжджаючи з р-ну Дережна до

с. Стидень, попали на засідку вд. УПА, лишаючи на полі бою 7 трупів.

Дня 16–[2]0.10.44 вд. УПА р-ну Дережне зробив засідку на большевиків б. с. Майдан, в якій вбито заступника голови р-ну, голову райспоживспілки та одного НКВД-иста. Втрат власних не було. Здобуто два автомати й дві пістолі.

Група УПА зробила [в] м-ці жовтні засідку, на якій вбито 7 НКВД-истів, 16 поранено, добуто зброю.

Дня 24/25.10.44 червоні в силі 100 осіб наскочили в с. Бутейки, р-н Степань на групу УПА. В завзятому бою ворог втратив 6 вбитими та кілька ранених. Власні втрати – згинув рай. провідник Богдан та один козак ранений.

Дня 10.11.44 большевики в силі 200 осіб провели акцію на ліс Майдан–Гутвин, р-н Дережне, де були закватировані дві чоти вд. к-ра Галайди та група к-ра Ударного. Окружені повстанці боролися від полудня аж до ночі. Вночі прорвали ворожий перстень, проходячи з окруження. Ворог втратив 26 вбитими та багато ранених. Власні втрати – 12 вбитих.

В днях від 16–2[3].11.44 група УПА р-ну Цумань роззброїла в с. Берестяни 15 стрибків, а двох НКВД-истів зловлено. Здобуто зброю та уніформи. Згадана група знищила ще три станиці стрибків. Вбито трох НКВД-истів, а стрибків роззброєно. Здобуто 4 кріси. Ця сама група зробила засідку б. Стира на проїзджаючих большевиків. В бою ворог втратив 20 осіб, з того 13 втопилося. Власних втрат не було. Здобуто зброю і інше військове майно.

В другій половині листопада вд. УПА зробив засідку на большевиків б. с. Іваничі (б. м. Рафалівка). В бою ворог втратив 5 вбитими. На поміч прийшли ще большевики з м. Рафалівки. Большевики втратили в бою ще 6 важко ранених. Власні втрати: 2-ох вбито, 4 легко ранених.

В днях 20–29.11.44 чота УПА к-ра Ярка і ще одна група зробили наскок на большевиків на хуторі [З]лазько. В бою ворог втратив кілька вбитими, понад 10 раненими, 6 зловлено. Решта в паніці розбіглася. Власні втрати – згинув сл. п. к-р Чапаєв та ще один козак, 2 ранено.

При кінці вересня [19]44 боєвий відділ УПА р-ну Рафалів роззброїв 2[0] стрибків в с. В. Жилуцьку та 7 телефоністів. Здобуто 27 крісів та один кулемет.

Дня 18.9.44 відділ УПА к-ра Сіромахи зробив засідку біля с. Улиця, р-н Володимирець, в якій знищено 19 большевиків. Большевикам наспіла ще поміч, змусивши відділ відступити. В бою згинуло 6 повстанців, а трох ранено.

Дня 2[3].9.44 відділ УПА р-ну Володимирець зробив засідку біля с. Кідор. Червоні відступили, залишаючи на полі бою [3] вбитими та кількох ранених. Власних втрат не було. Здобуто зброю.

Дня 17.9.44 вд. УПА р-ну Дубровиця роззброїв у с. Заліщани телефоністів і зловив 4-ох НКВД-истів.

Дня 7.9.44 вд. УПА р-ну Висоцьк зловив в с. Заморочеві 10 большевицьких розвідчиків. Здобуто 9 крісів і дві пістолі.

Дня 24.10.44 група УПА роззброїла в с. Озерок, р-н Висоцьк 10 стрибків. Здобуто 10 крісів.

В кінці м-ця жовтня [19]44 р. вд. УПА р-ну Володимирець в кількох сутичках з червоними знищив 5 большевиків, а 5 ранив. Власні втрати – один вбитий і один ранений.

Дня 8.11.44 вд. УПА зробив засідку на большевиків біля г. Пузя, р-н Висоцьк, в якій ворог втратив 5 вбитими. Власних втрат не було.

Дня 12.11.44 большевики в силі 100 осіб наскочили на боївку в с. Собіщицях, р-н Ра[фа]лів. Після короткої перестрілки боївка відступила, маючи одного вбитого. Ворог мав [3]-ох вбитих і 4 ранених.

Дня 22.11.44 відділ УПА знищив в с. Пановичі станицю стрибків. Вбито 7 стрибків, 5 ранено, решта розбіглася. Власних втрат не було. Здобуто зброю.

В вересні 1944 відділ УПА звів бій біля с. Моно цього ж р-ну, після якого ворог панічно відступив, лишаючи на полі бою кількох вбитих.

Дня 5.10.44 вд. УПА роззброїв в с. Любомірці (Рівенщина) 10 большевиків. Здобуто 10 крісів і інше військове майно.

Дня 8.10.44 вд. УПА, не встигши зробити засідки, звів перестрілку з большевиками, які їхали з награбованим добром до р-ну Степань. Під час перестрілки большевики втекли, втративши 5 вбитих.

Дня 15.10.44 чота УПА зробила наскок на стрибків в с. Богданка, р-н Корець. Знищити їх не вдалося. Ранено одного стрибка. Решта втекла до Корця.

Дня 22.10.44 большевики в силі 5 сотень робили акцію на пу[т]ор[к]ський ліс (Рівенщина), де окружили боївку в числі 12 чол. В нерівному бої ворог втратив 4 вбитих і 7 ранених. Власні втрати – 5 вбитих.

Дня 23.10.44 чота УПА зробила наскок на станицю стрибків в Анові (Рівенщина). У висліді бою 8 стрибків здалося живими в полон. Здобуто кулемета, автомата і 6 крісів.

Дня 27.10.44 відділ УПА р-ну Костопіль зробив наскок на

большевиків в с. Головина, які були закватировані в будинку школи. Бій тривав три години. У висліді бою вбито 12 партійних, 25 рядових бійців (між вбитими нач. НКҐБ Костопіль та його заступник, секретар райпарткому), понад 25 ранених. В будинку школи, що зайнявся під час бою, згоріло 2 гранатомети, два "Максими" і інша зброя та амуніція. Власні втрати – один вбитий і 4 ранених. Здобуто кулемет, автомат, кріса, пістоля, два ящики амуніції.

Дня 29.10.44 відділ УПА зробив засідку на автостраді Київ–Рівне. Знищено автомашину й вбито капітана. Здобуто пістолю й військовий виряд.

Дня 30.12.44 відділ УПА зробив засідку о год. 4 рано під с. Дермань, в якій знищено 17 НКВД-истів. Здобуто зброю.

Бій відділу УПА під командою чотового Карпа[1] (на Холмщині)

Дня 20.12.44 відділ УПА під ком. чотового Карпа звів бій з большевицьким поліційним відділом. В ході боротьби большевикам на поміч прибули ще польські штурмівки з Грубешова й два панцерні авта із Замостя. Бій відбувся біля с. Модриня в р-ні Грубешова (Холмщина). В запеклому бою ворог втратив біля [3]0 осіб вбитими, в тому числі 8 поляків. Власні втрати – геройською смертю згинув к-р відділу Карпо, один з перших партизан Холмщини, ім'я якого наносило страх на польські терористичні відділи й міліцію.

Бої відділів УПА в Крем'янеччині

Дня 1.9.44 відділ УПА зробив засідку біля с. Жолобки, р-н Шумськ, обл. Тернопіль. На засідку попали працівники сов[-єтської] адміністрації. У висліді короткої перестрілки вбито двох большевиків. Власних втрат не було.

Дня 15.9.44 частина відділу УПА була закватирована в с. Коханівці, р-н Вишнівець, в приміщенні сільради. До села приїхала автомашина з большевиками, спиняючись біля будинку сільради. Повстанці хотіли роззброїти червоних, однак ті почали втікати. Влучними стрілами повстанці вбили 2-ох НКВД-истів, захопили 6 в полон, а решта панічно втекла. Поміж вбитими большевиками були: заступник начальника і нач. другого отдєла НКҐБ по Тернопільській області парт[ієць] Потьомкін, зав. Вишнівецьким райуповнаркомзагом – партієць, НКВД-ист Олійник, прокурор р-ну Вишнівець та військовий суддя – мол. лейт. Пильн. Здобуто

ручний кулемет, автомати-кріси й пістолі, кріси та цінні документи р-ну Вишнівець.

Дня 15.9.44 до с. Воложівка, р-н Шумськ приїхало кільканадцять осіб червоних, між якими були прокурор, кілька старшин, НКВД-исти та стрибки-поляки. За селом зробили на них засідку повстанці. В бою знищено всіх червоних крім одного, якому вдалося втекти до Шумська. Зі сторони повстанців один ранений. Здобуто зброю.

Дня 17.9.44 кількох повстанців зробило засідку на шляху Вишнівець–Збараж. Без жодного стрілу большевик[ів] взяли дві автомашини, на яких було 10 большевиків. Між полоненими були парт[ієць] капітан НКВД Пасюк, 2 ст. лейтенанти. Полонених і всю зброю забрано до відділу.

Дня 19.9.44 до с. Телявка, р-н Шумськ вночі прибули большевики, де зловили кількох людей. В цей час до села їхали повстанці під видом большевиків. Під селом натрапили на ворожу заставу. Повстанці роззброїли большевиків, забрали документи, арештованих людей відпустили. Автомашиною повстанці від'їхали дальше.

Дня [6].10.44 теренова боєва група знищила в м. Дубні кількох визначних большевиків.

Дня 19.10.44 повстанчий відділ кватирував в с. Коханівці, р-н Вишнівець. За доносом місцевого сексота большевики окружили село. Повстанці в завзятому бою з ворогом прорвали ворожий перстень і відступили в сторону Гнидави й Чайданець, втративши 12 повстанців. Ворог мав вбитих і ранених.

Дня 20.10.44 повстанці з відділу к-ра Ваньки перейняли три автомашини. Під обстрілом большевики втекли, залишаючи автомашини, які з трофеями забрали повстанці.

Дня 24.X.44 вд. к-ра Бистрого звів бій з військом НКВД р-ну Лановець в с. Мизуринцях, р-н Дидеркаль. Ворог втратив двох вбитих і невідому кількість поранених. Власні втрати – 4 ранених.

Дня 20.1[1].44 в с. Биківцях, р-н Дидеркаль, відділ к-ра Бистрого звів бій з військом НКВД із Шумська, Крем'янця і Дидеркаль. В запеклому бою ворог втратив велику кількість ранених й вбитих. Власні втрати – кількох вбитих і ранених 7.

Дня 5.10.44 відділи к-рів Соми й Гармаша окружили большевики в силі 800 осіб в с. Королівка, р-н Почаїв. Одному відділові без більших втрат вдалося прорвати з окруження в напрямі с. Кунинця. Другий вд. звів важкий бій, втративши 9 повстанців вбитими і 5 раненими. Втрати ворога – [3]0 вбитих.

Дня 6.10.44 в с. Чеснівському Раківці, р-н Вишнівець кватирували відділи к-рів Сокола й Наливайка. Із с. Гніздичне над'їхала машина большевиків, по якій повстанці відкрили вогонь. Кількох большевиків вбито, а решта, зіскочивши з автомашини, зайняла оборонні становища. За автомашиною йшло в село 150 большевиків, які, почувши стріли, спішили на поміч. Не видячи доцільності затягувати бою, повстанці відступили в сторону лісу, маючи двох вбитих і трох легко ранених. З ворожої сторони впав один майор, два капітани й 8 бійців.

Дня 7.11.44 відділ УПА, в якому більшість було новобранців, кватирував на хут. Котячин, р-н Шумськ. О год. 8 рано большевики в силі сотні окружили хутора. Одна група повстанців, геройсько відбиваючи наступи, пробилася крізь ворожу лінію, втративши при тому одного вбитого та двох ранених повстанців. Втрати ворога кільканадцять вбитих (точно не устійнено). Друга група бій прийняла більш неприготовано. В нерівному, дуже завзятому бою впало 10 повстанців, 10 ранено (між ними к-р вд.). Втрати ворога 40 вбитими й невідома кількість раненими.

Дня 9.11.44 відділ к-ра Сокола, який кватирував в с. Снігурці, р-н Вишнівець окружили большевики. Видячи важке положення, к-р вд. дав наказ відступати на с. Передміри (Лановеччина), а звідсіль греблею переправитись у с. Загоринь та перейти до віклинського лісу. Переправа не вдалась, бо ворог почав сильно обстрілювати греблю з гарматок, мінометів та кулеметів. Лиш одна чота (32 стр.) перейшла у Загоринь, маючи намір прорватись у ліс та ворог, який ішов розстрільною на село із півночі й сходу, обстрілюючи повстанців, змусив їх до бою і з боєм відступати до р. Горинь. Відступаючих знову обстрілюють большевики. По довгих зусиллях повстанцям вдається відв'язатися від ворога.

Друга частина (150 стр.), не маючи змоги переправитись через греблю, починає відступ до с. Борсуки, однак і там є большевики. Біля с. Синовець повстанці звели коротку перестрілку з ворогом і завернули на один з поблизьких хуторів, відв'язуючись від ворога. На полі бою геройською смертю згинуло 12 повстанців. Ворог мав втрати, але невідомі.

Дня 15.11.44 вд. к-ра Панька кватирував в с. Грицьках, р-н Лановець. Большевики, довідавшись про постій вд., стягнули з р-нів більшу силу в кількості 400 осіб та окружили відділ. Бій був недалеко залізничого тору. Участь в бою брав теж броневик, який обстрілював відділ з гармат. У запеклому бою згинув геройською смертю к-р Панько, який тричі ранений сам дострілюється. Відділ

вмілим маневром ввів в непорозуміння ворога, який сам по собі стріляв. Ворог втратив 100 вбитих і невідому кількість ранених. Власні втрати – 12 вбитих і 7 ранених.

Дня 26.11.44 відділ к-ра Дуная зробив наскок на НКВД-истів в с. Загір'я, р-н Залозець, які приїхали забирати родини на Сибір. Повстанці знищили ворожу заставу, здобуваючи одного міномета, два кулемети і кілька крісів. Решта НКВД-истів втікла до Залозець. Відділ не мав жодних втрат.

Дня [2]7.11.44 злучені сили війська НКВД з р-нів Залозець, Підкамінь, Почаїв, Крем'янець, Вишнівець в силі понад 300 осіб з двома танкетками окружили відділи к-ра Меча і Сокола в с. Панасівці. Повстанці швидким наступом вщент розбили відділ ворожої кавалерії, який наступав зі сторони с. Загір'я. В цей час ворог, що прибув з Вишнівця і Крем'янця на 10 автомашинах із двома танкетками, окружив вд. к-ра Меча. Повстанці, геройсько б'ючись, відперли всі наступи ворога, що наступав 8 раз більшою силою при підтримці 6 танків і іншої важкої зброї. На полі бою ворог втратив 160 вбитими й 200 раненими. Власні втрати – 20 вбитих (в тому числі к-р[и] Меч і Голуб).

Дня [3]0.11.44 чота вд. к-ра Черняця зробила засідку на шляху Почаїв–Радивилів біля Старого Почаєва на проїжджаючих большевиків. Після короткого бою большевикам приїхала поміч з Крем'янця, Радивилова і Бродів з трома танками. Під натиском танків і переважаючих сил ворога повстанці були змушені відступити. У висліді бою ворог втратив біля 150 большевиків вбитими й раненими (між ними майор).

Дня 4.12.44 повстанці з відділу к-ра Черняця зробили засідку на хуторі біля с. Крилів, р-н Почаїв на большевиків, які приїхали грабувати. В бою вбито двох большевиків і одного ранено. Власних втрат не було. Здобуто – станковий кулемет "Максим", два автомати й кріса.

Дня 9.12.44 приїхал[и] до с. Янківці, р-н Ланівець большевики грабувати населення. В селі кватирувала чота з відділу УПА. В бою, що зав'язався, вбито 9 большевиків. Власних втрат не було.

Дня 18.12.44 на терені сіл Сошищі, Залісці, Забара, р-н Шумськ були розташовані відділи УПА. Большевики силою 500 чоловік робили окружувальний наступ на ці терени. В нерівному бою, що зав'язався між повстанцями а большевиками, геройською смертю згинуло 15 повстанців, а кількох ранено. Ворог втратив понад [3]0 осіб вбитими і невідому кількість ранених.

Дня 19.12.44 теренова боєва група зупинила в с. Почаєві

машину. Забрано 4 бочки бензини і інші речі. Автомашину знищено. Шоферові-фронтовикові дано білизну і харчі та відпущено.

Дня 26.12.44 теренова боєва група під командою Морозенка звела бій з Лановецьким НКВД в с. Білозерка. Після цього, як ворогові наспіла поміч на двох автомашинах, група відступила. У висліді бою ворог втратив понад 15 чол. вбитими і двох ранених.

Дня 4.1.45 теренова боєва група зробила наскок на станицю стрибків в с. Лози, р-н Вишнівець, з метою звільнити арештованого. Під час перестрілки арештований втік. Зловлено одного стрибка.

Дня 15.3.45 большевики натрапили на слід повстанського відділу к-ра М. біля с. Стіжок р-ну Шумськ. В лісі повстанці зуміли замаскувати напрям свойого маршу і зробили засідку на горі, кудою повинні були проходити червоні. Повстанці зловили 3-ох ворожих розвідчиків-кіннотчиків, а опісля підпустили ворога на 30 м і вдарили сильним вогнем. Спанікований ворог кидає зброю та панічно втікає. Скріпленими й реорганізованими силами, при підтримці вогню з мінометa, ворог поновлює свій наступ. Не знаючи ворожих сил, щоб не попасти в окруження, повстанці відступили з боєм. У висліді бою ворог втратив [3]0 вбитими, у тому числі 6 офіцерів і невідому кількість ранених. Власні втрати – один вбитий.

Дня 10.[3].45 кількох повстанців зробило засідку в с. Вишнівка, р-н Вишнівець, де приїхало 9 стрибків і один НКВД-ист. В бою вбито НКВД-иста і 6 стрибків, 2-ох здалося живими, а один втік ранений. Власних втрат не було. Здобуто автомата, 7 крісів та амуніцію.

Дня 1[3].[3].45 до с. Котюжани, р-н Вишнівець приїхав НКВД-ист і [5] стрибків переводити слідство з підозрілими родинами. Кількох повстанців зробило засідку, в якій вбито НКВД-иста, а стрибки здалися живими. Здобуто кулемета, автомата й 4 кріси.

Дня 19.[3].45 відділ к-ра Г. роззброїв в с. Бережці, р-н Крем'янець [1]5 стрибків. Здобуто зброю.

Дня 22.[3].45 теренова боєва група к-ра С. зробила наскок на станицю большевиків (10 НКВД-истів і 15 стрибків) в с. Лосятки, р-н Почаїв. Ворога, що був в будинку с/ради, закидано гранатами, внаслідок чого вбито 10 НКВД-истів і одного стрибка, а одного важко ранено. Забрано всю зброю. Власних втрат не було.

Дня 23.3.45 відділ к-ра Г. звів бій з большевиками в Крутенських Галасях, р-н Почаїв. В бою ворог втратив понад 40 чоловік вбитими, а 60 раненими. Від них забрано всю зброю. Власні втрати – 4 вбиті повстанці.

Дня 2[6].[3].45 застава того ж відділу на автостраді Крем'янець–[Шу]мськ біля с. Цицанівки, р-н Дидеркаль зловила нач. паспортного стола р-ну Дидеркаль та к-ра істребітельного баталіону.

Дня 28.[3].45 повстанці з вд. к-ра Сокола зробили засідку в с. Передмірці, р-н Ланівець, в якій вбито 5 НКВД-истів, в тому заст. нач. НКВД р-ну Ланівець. Від них забрано всю зброю.

Дня [3]0.[3].45 в с. Борщівці, р-н Почаїв, большевики при будові моста зауважили боєву теренову групу, яка недалеко них кватирувала. Під час перестрілки вбито двох большевиків. Власних втрат не було.

Дня 27.[3].45 в с. Коростів, р-н Ланівець, большевики зауважили двох повстанців, що скривалися в каміноломах. Почалась перестрілка, під час якої одному з повстанців вдалося втекти. Другий дальше відстрілювався, вбиваючи кількох большевиків. Бачучи безвихідне положення й не маючи змоги дальше боротися, пострілом відбирає собі життя.

Дня 4.4.45 невелика група повстанців зробила наскок на райцентр Лановець. Повстанці знищили кілька сексотів, спалили їхні будинки, розбили кооперативну базу і без бою відступили.

Дня 6.4.45 о год. 6 рано большевики в силі 3-ох сотень заскочили на Р[..]шковецьки[м] ху[то]рі на відділ к-ра Гордієнка. Зав'язався завзятий бій, в якому повстанці відбили ворожий наступ. Новий наступ свіжоприбулої помочі большевикам змусив повстанців відступити. В бою ворог втратив 8 вбитих та кількох ранених. Власні втрати – двох вбитих та 4-ох ранених.

Дня 7.4.45 теренова боєва група зробила наскок на станицю большевиків-стрибків в с. Гмидові, р-н Вишнівець. Після короткого бою вбито 10 стрибків і лейтенанта НКВД. Здобуто автомата і 10 крісів. Власних втрат не було.

Дня 7.4.45 теренова боєва група к-ра Степового зробила наскок на райцентр Дидеркаль. Спалено кілька будинків, забрано шкіру з райбази та інші речі. Большевики, заховані в бункрах, не дали ні одного стрілу.

Дня 11.4.45 большевики окружили біля с. Підгайці, р-н Дидеркаль теренову боєву групу. Зав'язався запеклий бій з багато раз сильнішим ворогом (повстанців – 18, а большевиків – 250). В часі бою ранений д-г Гриць, геройсько відбиваючись, співав пісню "Летіла куля через гору..." та бачучи безвихідне положення, коли ворог наближався, щоб не здатись живим в руки ворога, зі словами "Слава Україні!" власним пострілом кінчить життя. Смертю героя згинув теж провідник д-г Сумний (підрайоновий),

який, вмираючи, заохочував повстанців до дальшої боротьби. Згинув зі словами: "Гину за Україну! Слава Україні!" Ворог поніс в бою великі втрати вбитими й раненими. Власні втрати – 7 вбитих і один ранений.

Дня 21.4.45 в с. Гаї, р-н Крем'янець, на донос сексота большевики окружили відділ к-ра Боруна. Повстанці, геройсько б'ючись, прорвалися з ворожого перстеня, маючи 15 вбитих і ранених. З ворожої сторони було понад 80 вбитих і ранених (неточні дані).

ДА СБ України , ф. 13, спр. 398, т. 1, арк. 115-128. Фотокопія.[2]

1 Павло Пилипчук – "Карпо" (1914–1944). У 1944 р. – к-р сотні "Вовки", чоти. Поручник УПА від 21.XII.1944 р.
2 Тотожний текст: ЦА МВСА, спр. Х/14, арк. 218 (конверт №4), арк. 1-16. Копія.

№ 282
НАРИС ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ, ЩО ВИТВОРИЛАСЯ В ОУН НА ПЗУЗ У 1944–1946 рр.

20 лютого 1947 р.

М. Дубовий

КОРОТКИЙ НАРИС ПОЛІТИЧНОЇ КРІЗИ В ОУН НА ПЗУЗ, ЯКА ВИТВОРИЛАСЬ З ПРИХОДОМ БОЛЬШЕВИКІВ В 1944-[19]46 рр.

Підготовка до приходу большевиків в 1943 р.

В другій половині 1943 р. ОУН на ПЗУЗ почала інтенсивно підготовлятись до нової дійсності – до приходу большевиків.

Підготовка йшла в площинах:
а) політично-моральній,
б) організаційно-військовій,
в) господарчо-технічній та інших.

Актив, який відповідав за введення в життя наказів та інструкцій, які видав провід ОУН на ПЗУЗ, не однаково це сприйняв. Одні підходили в оцінюванні сов[єтської] дійсності реально, здавали собі справу, що з приходом большевиків почнеться для нас декон'юнктура і тому тактику нашої боротьби необхідним буде

переключити з повстанчої до підпільної. Ті здавали собі справу, що зробити такий поворот в революційній боротьбі – це нелегка справа. В повстанчий рух включилися всі народні маси з різною політ[ично]-моральною підготовкою в час політ[ичної] кон'юнктури та загального захоплення народніх мас нашою боротьбою. В повстанчому русі всі привикли жити свобідно, відкрито, про підпільні форми й методи тоді ніхто й не думав. Так, як повінь ріки, яка розіллє навесні, її води не можна моментально включити у властиве корито ріки, так повстанчий рух є важко і неможливо нагло переключити до підпільних форм боротьби. Тому перехід такий необхідно було робити систематично, орієнтуючись на політ[ичну] обстановку – зовнішню та внутрішню. Багато легше є переключитись з підпільної боротьби до масової, ніж з масової до підпільної. Тому, ті великі труднощі, які зародились в організаційному та тактичному переключенню нашої боротьби, нелегко прийшлось в недалекому будучому організації переборювати.

1943 рік – це був час великого підйому духа всіх укр[аїнських] народніх мас, це був здвиг та маніфестація великої політ[ичної] роботи всіх народніх верств. Ввесь народ горів великим ентузіязмом повстанчої боротьби, всі шалено захоплювались нашою боротьбою та перемогами. В ряди повстанчих лав вливався ввесь народний елемент, різнородного виховання, віри, переконання, настроїв і т. д. Тому не диво, що важко було всім учасникам повстанчого руху погодитись на звуження роботи, на підпілля.

Другі задивлялись на нову дійсність дуже песимістично та панічно боялись приходу большевиків. Це переважно старші люди – бувші учасники визвольних змагань 1918-[19]20 рр., б[увші] полк. УНР як Поліщук[1], Гончаренко[2], Євшан[3] та інші. Вони нам (молодшим) говорили: "Ви ще не знаєте большевиків", – і блідли зі страху та поденервовання. Ці хвилини їм приходилось важко переживати. Вони орієнтувались на втечу, відступ на Захід. На них не тяжила відповідальність за терен та роботу, тому думали про відступ. До руху вони включились в часі кон'юнктури, тому в несприятливому часі думали про вицофання з него.

Інші, знов з легковажного ставлення та недооцінювання ворога, говорили: якось-то воно буде. Ті боялись уводити себе в світ великих труднощів та перешкод. Не чуючи в собі сили, навіть не думали про підготовку себе морально та волево до твердої та жорстокої большевицької дійсності.

В людей, які приплентались до нас в час загального захоплення народу, виринали думки виходу з тяжкої ситуації. Ряд сов[єтських] людей, які знаходились в наших рядах, шукали

виходу у ворожій агентурі, яка тоді починала інтенсивніше діяти. Думали про "покаяние" та окуплення своїх націоналістичних гріхів зрадою, т. зн. переходом до большевицької партизанки, НКВД і т. д.

На тему большевицької дійсності точились в той час гарячі дискусії серед різних кружків та середовищ. Кожний підготовляв себе по-свойому до нової дійсності, т. зн. всі думки та пляни були питомі натурі та вихованню кожного осібняка та середовища.

Народні маси большевицької дійсності панічно боялись. Ніхто ніяк не хотів погодитись з думкою приходу большевиків. Що робити, що казати, як заховуватись, сипались постійно запити селян, коли розмова сходила на тему большевиків. В процесі посування большевиків на Захід відчувалось відплив настроїв народніх мас. Селянські маси були в тому часі у великій духовій депресії та дезорієнтації. Кожний боявся больш[евицького] терору, боявся несправедливих жорстоких нищівних большевицьких законів. Ніхто не хотів погодитись з большевицькою політичною та господарчою системою. Всі боялись відповідальності за участь в революційно-визвольному русі.

Деякі скомунізовані елементи почали підносити свої голови. Почала скрито, нишком, тонкою струєю просочуватись большевицька шептана пропаганда: що большевицький лад змінений, що колгоспів не буде, що у війську введено пагони, жидів не допускають до власті, що є українська армія, що повідкривали церкви, одним словом, що кровожадний "красний папа Сталін" став великодушним, покірним рабом божим та оборонцем народніх мас.

Серед тої суматохи різних настроїв, думок, міркувань, дезорієнтації слабодухів та душевних хвилювань народніх мас дзвеніли могутнім голосом накази, інструкції, вказівки сильних революційних одиниць, які твердою ходою зі смілим обличчям та рівновагою духа йшли назустріч недалекому твердому будучому, в якому хотіли шукати нових рисків, нових перемог, нових гордих тернистих шляхів слави. Маючи в собі велику любов до Батьківщини, чули в собі велику силу духа та енергії, якою запалювали інших, слабших, які хитались в обличчю великої загрози. Помимо різних перешкод, які стрічались в праці, робота йшла шаленим темпом вперед.

На тему нової політичної ситуації, яка зближалась, проведено серед кадрів орг[анізації] ряд відправ, бесід, гутірок, які в основному давали наставлення як вести орг[анізаційну] політ[ичну] роботу в большевицькій дійсності. На різних мітингах,

особистих розмовах на тему большевицької дійсності проведено серед народу політично-масову роботу. Основну увагу звернено на підготовку організації та народу до затяжної та довготривалої боротьби з московсько-большевицькими імперіялістами.

Звернено увагу на:

а) консолідацію народу (взаємна поміч у різних ситуаціях) в боротьбі з большевиками в обличчю терору і т. д.;

б) саботування мобілізації в ЧА. Ніхто не сміє йти в армію, всі йдуть в ліс;

в) закопування збіжжя, харчів, майна і т. п.;

г) боротьбу з сексотством і провокацією;

д) виховання народніх мас в українському націоналістичному дусі;

е) на стійке тверде вистояння при своїх ідеях і т. д.

В організаційній роботі звернено увагу на виховання та сегрегацію членських кадрів. Всі важніші пости обсаджено політично-певним елементом, непевних типів усунено з роботи. Проведено чистку внутрі організації. В терені масово усунено найбільш загрозливий комуністичний елемент, який міг би шкодити організації в сов[єтській] дійсності. В часі повстанчого руху в ряди повстанчих лав включився ввесь народній елемент. Одні пішли в повстанчі лави з ідейного покликання, другі – захопившись успіхами нашого руху, треті з моди, були і такі, що пішли по наказі НКВД.

Під час творення УПА на ПЗУЗ не було як слід розбудованого апарату СБ, не було кому зайнятися персональною перевіркою новомобілізованого елементу. НКВД, використавши наші слабі сторони, насилає в наше нутро ряд старих агентів, які почали снувати агентуру в орг[анізаційній] сітці та УПА.

В групі "Заграва" хоч був апарат СБ, але дуже мізерно вишколений.

В групі "Тютюнник" референтури СБ взагалі не було.

В групі "Турів" робота СБ представлялась краще, як у вищевимінених округах.

На хуторі с. Королст Степанського р-ну 12.12.43 р. під час відправи активу з надр. Костопіль викрито в активі Городнецького р-ну агента Генералова[4] та розвідчицю Галку (обоє – східняки). Шеф її Чубенко був безпосередньо зв'язаний з Москвою радіонадайником. Видаючи Генералова та сексотську сітку, яку зорганізували чесні революціонери як наших людей в Город[ницькому] рай[оні], коштом їх життя розвідчиця Галка мала влізти в довір'я окр. проводу в характері секретарки-машиністки. Всі матеріяли,

які здобула б, мала подавати через рад[іо-надайний] апар[ат] до розвідчого партизанського відділу ім. Хмельницького, який мав перенестись з-за Случа в цуманський ліс.

Подібних спроб – насадити в наше нутро агентуру – НКВД стосувало багато, але в більшості провалювалось з ними.

Загально в цілому терені відчувалось в цей час брак кадрів СБ, які могли б розкривати ворожу роботу в нашому нутрі. В групі "Заграва" очолював в цей час роботу СБ д-г Далекий (Юрій), людина слабохарактерна, яка не відповідала на свій пост. Він склонний був іти по лінії легкого опору, боявся агресії в революційній роботі, при слідствах не міг переварити заломання агента тортурами і т. д. Д-г Далекий в той час був скромним, богобоязним чоловіком.

Загальна робота СБ була звернена в той час на масову ліквідацію всякого рода активної та неактивної комуністичної швалі серед населення. Натомість агентура внутрі могла тихо преспокойно підготовлятись до активного виступу в періоді фронтовому та після переходу фронту. На перевірку внутрішню мало звернено уваги, хоч час-від-часу викривано агентуру як в орг[анізаційній] сітці так і в УПА.

В групі "Заграва" усунено комуністичний елемент зі східних областей. Деяким добре законспірованим агентам вдалось закріпитись на своїх постах до приходу большевиків.

Робота чистки агентури серед наших кадрів як в організації так і в УПА не переходила в східній групі "Тютюнник". При тій ВО взагалі не було референтури СБ. Чомусь на СБ в к-ра Верещаки найменш звернено уваги. Були розбудовані всі референтури, крім апарату СБ. Не диво, що агентурна робота на Сході, як виявилось пізніше, мала найбільший успіх. В тій групі було найбільш елементу політично непевного. Там потрібно було мати найкраще розбудований апарат СБ, щоб мати успіх в організаційно-політичній роботі на Сході. Референтура політична, яку очолював в той час Орел (Петро Степанченко), спеціяльно витворила фермент проти СБ. На тему роботи СБ створено кілька дотепних побрехеньок (анекдотів), які публічно позволяли собі говорити командири, деякі свідомо, інші для гумору перед стрільцями. Одним словом, загально робота СБ була осміяна та в пониженню в групі "Тютюнник". До такого пониження допустив сам Верещака, тому що толєрував різні вибрики та гризні, до яких доводили Орел, Жук, капітан НКВД (був при штабі Верещаки, псевда його не пригадую), Сулима, Апостол, Нечай (всі східняки) – всі старі рафіновані агенти з великим агентурним стажем.

Вони мали в групі "Тютюнник" великі впливи. Такі типи, як Орел та йому подібні, допускалися до підривання авторитету ідейних командирів УПА та активу організації. Серед низів витворювався нахил до анархії та руйнування військової дисципліни.

Подібні ферменти відбувались в групі "Заграва", тільки вели їх інші типи, керуючись різними побудками.

В 1943 р. в другій половині м-ця червня на ком[енданта] запілля ВО "Заграва" зістав покликаний д-г Юрко – Гриць Рибак, нар. в 1909 р. в селі Звіздже, р-н Деражне, освіта – 4 кл. нар. школи, учасник рев[олюційного] руху від 1932 р. За Польщі сидів в тюрмі. Під час большевицької дійсності зістає арештований і по деякому часі в підозрілий спосіб з тюрми втікає. За німців під час загальних арештів 1942 р. зістає арештований. З тюрми виходить в м[ісяці] червні 1943 р. По виході з тюрми д-г Юрко представляв собою духову руїну. Пост, який одержав, був понад його сили.

В той час на Поліссі покликано до рев[олюційної] роботи багато молодих, ідейних, агресивних, інтелігентних людей, які, перейшовши тверду школу революційного виховання, своїми здібностями, енергією та іншими вартостями виперли до підрядної роботи всіх ровесників та б[увших] колег Юрка як: Тараса, Ромця, Підгайного, Білого, Темного та ряд інших його односельчан та свояків. Будучи в незадоволенні з існуючого стану дійсності, починають підкопувати авторитет існуючого проводу в групі "Заграва". Говорили, що на Полісся приїхало багато галичан, пообсаджували всі найважніші пости, а поліщуків не допускають до керми в рев[олюційній] роботі. Дубовий – галичанин оточився галичанами та мордує невинних людей на Поліссі і т. д. і т. д.

Коли такі версії дійшли до к-ра Охріма, то на одній з відправ він сильно зібрав за це Юрка, Тараса та інших йому подібних, що вели підривну пропаганду. Після цего Юрко, під впливом виміненої кліки, починає пробивати собі дорогу до керми різними інтригами та фальшивими наклепами, усуваючи з постів ідейних революціонерів. До себе йому вдається приєднати Зимного, Тараса, Ромця, Підгайного, Темного, Білого та інших безхребетних та підлих типів. Можливо, що такі типи як Ромцьо, Тарас, Зимний, Підгайний перші почали намовляти Юрка до тої єхидної та підлої роботи.

Як виказалось в 1945 р. при розробках агентури, що тою роботою безпосередньо керувала агентура. Як знаряддя в свої руки брали безвартісних амбіціонерів, яких, як, мовляв, покривджених, використали до боротьби з ідейно-сильним рев[олюцій-

ним] елементом, який усуваючи, створювали сприятливі умови до агентурної роботи.

Хотів би коротенько схарактеризувати, на скільки орієнтуюсь, людей з кліки Юрка:

1. Зимний – родом з с. Басів Кут б. Рівного – за Польщі був в радикальній партії. З натури цинік, єхидний, фальшивий тип. Мав ряд брудних сцен з жінками, за що мав бути усунений з рядів ОУН. Юрко його обстояв, тому цей з'єднав його собі. Спеціяліст по демагогії та різних інтригах.

2. Тарас (Трофімчук Павло) з с. Бичаль, р-н Деражне, (біля Звізджа 2 км) з 1916 р., освіта – 5 кл. нар. школи. В 1943 р. за злодійство та розбазарювання організаційного майна мав бути розстріляний д-гом Безрідним. Помилував його Охрім.

3. Ромцьо (Шидловський) з с. Звізджа, р-н Деражне, нар. 1917 р., освіта – 4 кл. нар. школи. Під час переходу сов[єтсько]-нім[ецького] кордону в 1940 р. (правдоподібно був в групі Пшеничного) зістає зловлений ПВ НКВД. В тюрмі заломлюється, всипав все, що знав про роботу та терен. Після завербовання до агентурної роботи зістає випущений на волю. Від 1941 р. перебуває в наших рядах як діючий агент. Ромцьо зістав всипаний своїм рідним братом (Панасом Шидловським) Фонькою, Крилатий, розроблений д-гом Модестом 7.9.45 р. у відділі "Азіяти". В 1942 р. Ромцьо займав пост військового реф. при окр. Костопіль. Тепер знаходиться при Далекому, як кер[івник] тех[нічного] звена. Далекий використовує його до окр. порученої роботи. В Далекого він користується авторитетом як старий член ОУН на Поліссі.

4. Підгайний – родом з Вільки Яполотської, р-н Деражне. Людина фізично та морально зруйнована. Вічно хворий на жовтачку, гіпохондрик і неврастеник. Тип склонний до інтриг. Тепер знаходиться при Далекому, як називає він в обл. проводі як господарчий, довірений Далекого.

5. Білий – родом з с. Бичаль з 1920 р. нар., освіта – 4 кл. нар. школи, свояк Тараса. В 1943 р. був засуджений на кару смерті за злодійство та розбазарювання орг[анізаційного] майна (справа Тараса). З-під розстрілу втікає. За дорученням Юрка і Тараса звільнений від кари. Як регабілітант відходить до роботи в Рокітнянський р-н в характері організаційного референта.

6. Темний – рідний брат Ромця, колишній рай. провідник. Перебуваючи в терені цілий час саботував організаційну роботу, ніколи не виконував наказів. Тепер є при Далекому як довірений тип.

Вищевимінена кліка створилась та об'єдналась завдяки дій агентури, фальшивих амбіцій та єхидних заздростей, які гнали їх до юдиної роботи в нашому нутрі.

На той час всі пости на терені групи "Заграва" були обсаджені ідейними, агресивними, боєвими людьми. Кліка на чолі з Юрком змагала шляхом інтриг всіх сильних одиниць усунути. Тоді вони змагали усунути Бористена – ШВШ групи "Заграва", к-ра загону Кору, к-ра загону Лайдаку, к-ра загону Острого, Ігоря – пр[ов]. ндр. Сарни, Шепеля – пр[ов]. ндр. Столин та ряд інших людей, які були покликані до роботи через мене. Чомусь ті люди їм мішали та не були їм до вподоби.

Без нічийого відома Юрко почав організувати, як в терені так і в УПА, свою контррозвідку, завданням якої було висліджувати всіх чесних революціонерів та пускати шептану пропаганду серед к-рів та в терені. Пускали поголоски серед поліщуків, що на Поліссі самі галичани при кермі та не допускають поліщуків до роботи і т. д., що я мордую людей та толєрую це у своїх підвладних, як у к-рів Бористена, Кори, Потапа, Острого, Яреми і т. п. На мене, Бористена, Кору та Острого вплинуло до к-ра Охріма та Галини ряд фальшивих донесень. Жертвою тих інтриг зістає звільнений з окр[ужної] реф[ерентури] господарки д-г Потап, а на його місце впхнули Тараса (м[ісяць] грудень 1943 р.). Без мойого відома звільняють ШПШ Остапа[5], а на його місце дали Зимного. Зимний після цего висловлювався: "Я їх всіх тут переросту".

Галина з намови Юрка, Зимного і Тараса домагався на відправі 10.1.1944 р., щоб к-р Охрім усунув мене з посту КВО, на що к-р Охрім не погодився. В розмові зі мною дозволив мені, на мою пропозицію, перевести персональну реорганізацію після переходу фронту. Дозволив усунути Юрка, Тараса та інших здегенерованих типів, які лежали гнилою колодою в рев. роботі. Про ці всі пляни реорганізації, які я мав перевести весною 1944 р., чомусь знали Юрко, Зимний, Тарас та кліка. Почали заздалегідь плянувати з весною усунення мене з КВО, а на моє місце підготовляти д-га Далекого, через м'ягкість якого їм легко було ним керувати.

Перехід фронту та післяфронтовий період

Всі відділи групи "Заграва" та тереновий актив перейшли фронт щасливо. З визначніших керівних людей ніхто не згинув. На протязі м[ісяців] січня, лютого 1944 р. зв'язок з відділами та

тереновим активом не був перерваний. Одним словом, я сам дивувався, що з переходом фронту нам пішло так дуже легко. Щоправда, деякі відділи внаслідок великих рейдів, які мусіли під час переходу фронту зробити, були фізично перемучені. Але деякі загони, пр[иміром] к-ра Острого за час фронту зріс від 2-ох до 5-ти сотень повстанців, відділи к-ра Кори також, зросли.

Ввесь тереновий актив і відділи групи "Заграва" перейшли фронт в часі від 5.1 – 20.2.44 р.

25–28.2.44 р. у вітковицькому лісі, р-н Березне, відбув я відправу зі своїм активом. Присутні були: 1) реф. СБ окр. – Далекий, 2) Зимний – ШПШ, 3) Мотря[6] – реф. ЧХ окр., д-г Безрідний. Неприсутні були: к-р Бористен (з причини тяжкого поранення 16.2.44) і д-г Юрко – к-т запілля окр.

На відправі порушено всі справи політичної роботи, яку намічено виконати в найближчому часі. Рішено спільно перевести персональну реорганізацію групи "Заграва". На місце Юрка – к-та запілля – призначено провідника ндр. Сарни д-га Ігоря, намічено звільнити д-га Тараса. Зі мною були згідні д-г Далекий та Зимний.

Після відправи (28.2.44 р.), яку я перевів, до д-га Галини від'їхали д-зі Далекий, Зимний та Безрідний.

На постої в лісі пробув я до 9.3.44 р., звідки після бою вирушив в дорогу до Галини. По дорозі 11.3.44 контактуюсь зі своїми зв'язковими, які вернули з почтою від д-га Галини. Перечитавши почту, довідався про своє звільнення з посту КВО.

Текст наказу подаю нижче:

"До к-ра Дубового
НАКАЗ

1. Завішую Вас у чинностях к-ра воєнної округи аж до відкликання. Керівництво ВО прошу передати на час Вашого завішення д-ві Юрієві. Мотиви: Всупереч інструкціям і наказам Ви толеруєте садизм деяких несвідомих людей, що вам підлягають. І так в м. Березному відтято голову сексотові і настромлено на паль. В Колківщині і інших місцях були випадки биття в обличчя. Ваші підвладні за Вашим прикладом позволяють собі на анархічні вибрики. К-р Бористен заявляє, що випрошує собі щоб я приділяв людей до відділу для ведення політ[ичної] роботи, які не підлягали б командирові. Ці випадки вдаряють в основи нашої політ[ичної] і військової сили, йдуть по лінії ворожої акції серед нас та об'єктивно являються ворожою діяльністю в УПА. Наскільки це

свідомо шкідницька робота, буде провірено (про деякі випадки не пишу з причин обережності).

2. В якнайкоротшому часі поручаю порозумітись з д-гом Юрієм для передачі функцій. До часу передання функцій передати дві сотні Верещаки для висилки на Схід.

Покарати к-ра Бористена за: 1. незнання останніх інструкцій щодо виховників, 2. анархічні вискази супроти зверхника.

Дня 7.III.1944 Галина

Передаю відпис повновласті

"ПОВНОВЛАСТЬ

Д-г Галина являється першим моїм заступником і в неприсутності моїй виконує за мене всі обов'язки, що належали до мене. Всі мої підвладні д-ві Галині підпорядковуються.

5.1.1944 Підпис Охрім".

Мене усунено з функції КВО на підставі фальшивих наклепів Зимного, Юрка, Тараса, які перебували постійно біля Галини та накручували його проти мене та моїх підвладних так, як хотіли. Вищеподані мотиви є мрачні та неправдиві. Жадних вказівок, які вказували б йти проти політ[ичної] лінії, я ніколи не давав своїм підвладним.

Щодо командира Бористена, який ніби виступав проти виховників, котрі без порозуміння з командирами хотіли вводити комісарським способом порядки у відділах, то Бористен не був зорієнтований відносно нових інструкцій в справі політ[ичної] роботи у війську, які введено з весною 1944 р. К-р Бористен 16.2.44 р. під час бою з більшовиками зістав тяжко ранений – з тих оглядів не був присутній на відправі. Напротязі січня та лютого [19]44 р. мав я з ним зв'язок два рази, де в почті інформував його про хід нової роботи, яку намічено реалізувати.

Те, що кліка хотіла зробити 10.1.1944 р. – усунути мене через Галину з КВО – їй не вдалось, бо тоді був присутній к-р Охрім, який кожну справу розглядав об'єктивно. Отже, вони це доконують в березні 1944 р. в неприсутності к-ра Охріма. Мене звільнено без проаналізовання справи. Ніхто в моїй справі не провів найменшого слідства, навіть щодо тих закидів, на підставі яких мене усунено. Не провірено справи, як закидав мені д-г Галина, ворожої роботи в нашому нутрі.

Ті мотиви, які поставив мені д-г Галина, були фіктивні, не оперті на правдивих фактах, для того тільки, що я не відповідав

кліці, яка тоді мала вплив на Галину. Кліка не любила мене тому, що я бив по лобі різне зло, яке підкопувало силу організації, тому й мене усунено. Після свойого відходу, пропонував я на КВО "Заграва" к-ра Бористена, але його кандидатуру відкинено, мовляв, тому, що він такий же деспот, як і я. Функцію КВО "Заграва" перебрав дня 21.3.44 д-г Юрій (Далекий). Кліці вдалося довершити свого діла. Далекий через свою слабохарактерність, м'ягкість, невиробленість давав собою керувати так, як цього хотіла кліка.

Після мого звільнення к-р Бористен подався до демісії, просьби його не узгляднено. Д-г Галина йому сказав отверто: "Дуже радо це зробив би, тільки не маю зараз кого поставити на Ваше місце".

В терені через такі потягнення серед здорового активу зчинився шум великого невдоволення. Як покерував роботою Далекий, показало недалеке будуче. Кліка почала показувати свої роги, робота пішла по лінії реорганізації персональній, усувано, як вони казали, ставлеників Дубового.

23.4.44 в Броненському лісі, р-н Березне, під час постою група, яку очолював Далекий (25 чол.), зістала заатакована большевиками. Внаслідок легковажного ставлення та неуваги зі сторони Далекого (група була закватирована на скраю поляни-згарища, що площиною мала 5 км^2, без жадної варти) гинуть сл. п. д-зі Безрідний – реф. СБ при КП ПЗУЗ, Острий – к-р загону (Ждан Славко з Любачівського р-ну – Галичина), тоді ж гинуть разом 17 козаків. Далекий зістає ранений в обі руки, але вдається йому втекти.

В другій половині травня 1944 р. к-р Бористен зістає звільнений з ШВШ групи "Заграва" і переходить зі своїм почотом (60 повст[анців]) до групи "Тютюнник". На місце ШВШ Бористена зістав покликаний Далеким к-р Святославич (Рудаков Володимир, 1920 р. нар., з с. Решуцька, р-н Рівне) людина виховання не нашого, ще до того слабохарактерний. У війську не користувався авторитетом. У роботі не вив'язувався з огляду на свою невиробленість та слабохарактерність.

Так що головним начальником по всіх справах став Зимний у гр."Заграва". Під час акцій, які почали проводити большевики весною 1944 р., що тривали до часу посунення фронту на Захід, всі з керівного апарату позашивалися, що нікому було дати якихось вказівок, інструкцій у відділи та терен. Далекий, ранений, не рухався в терен, Святославич не вмів собі в такій ситуації порадити, Зимний здезертирував з теренів групи "Заграва" на

Рівенщину і там просидів кілька місяців, де він був – точно не устійнено, тої справи ніхто не провіряв.

Від травня до м-ця липня 1944 р. всі відділи, боївки, тереновий актив були лишені керми.

* * *

Велику поразку понесла група "Тютюнник" весною 1944 р. По переході фронту не всі відділи УПА г[р]. "Тютюнник" були в належному стані. Деякі відділи внаслідок фронту зістали цілком розпорошені або виведені зі строю: Зоряний, Грім. Штаб групи "Тютюнник" фронт переходив разом зі мною. Присутні були: ШВШ к-р Очеретенко, ШПШ Орел (Петро Степанченко), майор Лига та інші к-ри та козаки, що ввійшли в склад почоту – разом 25 чол. К-р Верещака долучив до мене з рештою свойого активу та д-гом Безрідним і Далеким 18.2.44 на Вітковицьких хуторах. Гарнізоном в вітковицькому лісі простояли ми разом до 9.3.44 до наскоку на наш гарнізон большевиків. Після переможного бою в нашу користь ми розлучились.

В зв'язку з утратою деяких відділів групи "Тютюнник", заходила потреба поповнити її військовими частинами з групи "Заграва", які перейшли фронт в повному порядку. Для скріплення роботи на сході, по нараді з к-ром Верещакою приділюю з г[р]. "Заграва" 25.2.1944 р. на Схід найкращих три сотні війська:

1) к-р Одноріг з заг. Кори – відділ в силі 156 повстанців,
2) к-р Чайченко з заг. Острого " " 126 "
3) к-р Пащенко з заг. Яреми " " 150 "

Всього війська з г[р]. "Заграва" до г[р]. "Тютюнник" за мене і після мойого відходу з г[р]. "Заграва" приділено на схід 12 боєвих сотень.

У підході до Сходу не вироблено в той час правильної тактики в організаційній роботі та військово-боєвій. Напротязі 1941–[194]2–[194]3 рр. ми у східних областях як-слід не закріпились під оглядом організаційним. Ту орг[анізаційну] роботу, яку ми проробили в підпільний спосіб в 1941–[19]42 рр. на Сході, порвала нам большевицька партизанка, яка створилась з весною 1942 р. Ті впливи, які ми накинули в терен півн[ічно]-східних обл[астей], большевицьке підпілля та партизанка виперли своїми боєвими діями в 1942 р.

Повстанчий рух, який створено на Сході в 1943 р., був в більшості рейдуючий і перехідний. Основна база були західні терени: Кореччина, Межиріччина, Гощанщина, Костопільщина та інші

р-ни, що прилягають до б[увшої] польсько-сов[єтської] границі з 1939 р.

На західних теренах перебував весь актив г[р]. "Тютюнник". Терени східних областей були теренами рейдуючих дій. Хоч, щоправда, на Сході перебували постійно люди з провідного активу г[р]. "Т[ютюнник]" в 1943 р., як: д-г Дорош, Орлюк, Бульба та інші керівники рев[олюційної] роботи. Ті невеличкі групи, що перебували на Сході, не могли своїми спроможностями заповнити потреб, що виринали в тих теренах та протиставитись наступу большевиків, які скрізь лізли мов саранча.

На Сході треба було організувати партизанку з весною 1942 р., як протидії большевикам, які нас випирали з опанованих нами теренів. Бо, де діє меч, там слова мало, там треба боєвого чину, який би міг ворожу силу знищити.

Тактика у підході до Сходу в основному була мильною в тому, що на Сході стосовано метод в організаційній роботі: "Військо творить організацію і рух", а не навідворіт. Тому до певної міри ми не осягнули більших успіхів у боротьбі на Сході. Ті сили, якими розпоряджав к-р Верещака, не були економно використані в орг[анізаційній] роботі. На ставлення організації на Сході не звернено уваги, а основну увагу звернено на військо та творення руху. Тут якраз навідворіт, потрібним було мати сильних організаторів, які б могли ставити організацію. Рух – це є вислід організаційної праці по довшому часі. Рух буде мати тоді успіх, коли його будуть вести добрі революційні керівники. Організація на Сході могла рости при допомозі військових частин УПА.

Ті сили, якими розпоряджав к-р Верещака, могли бути кинені в 50% на Схід з початком 1943/1944 р. в підпільний спосіб і вони напевно були б закліматизувалися там. До цього потрібним було ті кадри підготовити. Схід напротязі 1943-[194]4-[194]5 рр. був цілий час атакований в партизанський спосіб хвилевими рейдами, наскоками. Всі основні сили перебували на Заході. Ті люди, які залишились на Сході аж до 1946 р. – Сємушка, Роман та інші – перекреслили твердження тих, які говорили, що на Сході постійне перебування є неможливе, шкода людей і т. д. Це говорили Петро та інші малодушні революціонери та шкідники.

Зима 1944 р. була досить лагідною, більший сніг, що нападав в м-ці лютому, з початком березня стаяв. Перші відділи, що були призначені на Схід, почали відходити з 10.3.44 р.

Загін в силі 148 чол., який був очолений Онищенком і відійшов на Схід з початком березня 1944 р., зістав цілком знищений большевиками. Відділи потерпіли крах тому:

а) заскоро були вислані на Схід, не враховано можливості опадів снігу (сніг випав 23 березня і лежав до половини квітня);

б) не була прийнята правильна тактика в боєвих діях: Онищенко діяв цілим загоном, тому большевикам вдалось загін знищити;

в) близькість фронту;

г) дії внутрішньої агентури (сам Онищенко був агентом).

Тоді ж вийшли зі строю відділи, які були відкомандировані на Схід: Чорнота, Остюк, П'яний – разом в силі 237 чол.

Вийшов зі строю загін Чорненка (Жук) – 92 чол. Цей спеціяльно запропастив відділ – був сам агентом.

Всім іншим військовим частинам УПА, що були відсилані на Схід в 1944–[19]45 рр., було тяжко закріпитись. Всі відділи, довше чи менше перебувши на Сході, приходили на західні терени. На Сході закріпились лише боївки, очолені сильними революціонерами, які прийняли підпільний спосіб життя та праці. Їм по певному часі вдалось добре закліматизуватись в терені та створити передумови до революційної роботи на Сході. Чомусь такої тактики, яка давала успіх в праці на Сході, в більшості не примінено.

Отже, практика нам каже, що рух буде мати тоді успіх, коли він буде розвиватися на грунті організаційної роботи, який мусіли підготовити сотні революціонерів-підпільників в періоді довшого часу.

* * *

Негативно відбився прихід большевиків на терені групи "Турів" в 1944 р. Як попередньовиміненим групам "З[аграва]" і "Т[ютюнник]", через фронт вдалося легко перебратись з огляду на рух військ, які посувались на Захід через їх терени, почавши від м-ця січня до березня 1944 р., так на терені г[р]. "Турів" в тому ж періоді фронт устабілізовувався на зимовий передих, який був потрібний як німцям, так і большевикам. Першим – для скріплення оборони, а другим – в підготовці до офензиви весняної та літньої.

З початком м[ісяця] січня 1944 р. з Білорусі та Сходу (з-за рік Стоходу, Стира, Случа) почали напливати на терени г[р]. "Турів" червоні партизани, які посувались впереді ЧА. В м-ці січні вони зайняли лінію по річці Турія. Кілька з'єднань червоних партизан відійшли до ріки Буг (шацький лісний масив) та в терени Володимирщини (завидівський ліс).

В другій половині м-ця січня загін "Січ", що діяв на терені свинаринських лісів, зістав розбитий червоними партизанами.

На сторону ворога перейшли відділи нацменів, що були сформовані з грузинів, узбеків та інших. Уцілівші частини перебрав сотник Голубенко, створивши з них новий загін, який зістав відряджений на Холмщину.

Фронт устабілізувався на терені г[р]. "Турів" в м-цях березень–квітень 1944 р. Фронтова лінія тягнулась, почавши з Берестечківського р-ну від галицької границі в с. Пілчани, йдучи по прямій лінії на північ, перетинаючи Горохівщину, попри коритницький ліс на с. Скирти, на Торчинський р-н через с. Білостік–Вуяні, через Оздютицький р-н на с. Оздютичі, через свинаринський ліс попри с. Оса на м. Турійськ, Кошари, на ст. Вижву, м. Ратно до р. Прип'ять, по Прип'яті на схід до Морочанського р-ну до сіл Няньковичі, Острів, перетинаючи ріку Стир – на Висоцький р-н на с. Озерськ, Рудня та, перетинаючи ріки Горинь і Случ, аж до Овруча.

Такий застій фронту тривав аж до 13–17 липня 1944 р. Напротязі півроку Волинь та Полісся мусіли знести всі спроби большевицьких та німецьких ліквідацій УПА та ОУН. В застої фронту большевики використали всі загрядотряди, ПВ НКВД, ВВ НКВД та інші військові частини, що були на другій та третій лінії фронту до боротьби з нами. Акції проти УПА большевики переводили не раз цілими дивізіями: прим. в м-ці квітні 1944 р. на осницько-телецький ліс була проведена облава в силі трьох дивізій війська.

Всі відділи УПА з приходом фронту, згідно наказу к-ра УПА "Північ", мали переходити в большевицьке запілля та діяти згідно наказів та інструкцій, які одержали від командування.

Відділи г[р]. "Турів" почали переходити фронт в другій половині м-ця лютого 1944 р.

Дня 17.2 з с. Борки Хотишівські, р-н Ратно, відійшла сотня Колосенка в силі 70 повстанців. Під час рейду сотня звела кілька боїв. Прибувши на терени Колківщини, в м-ці квітні на одному з постоїв зістала оточена та розбита большевиками.

9.3 з с. Котуш, р-н Ратно, відійшла сотня Мазепи і відділ "Верниволя" в силі 185 повстанців. В Любешівському р-ні, через скупчення військ ЧА, група розформувалась та діяла чотами. 29.3 біля с. М. Голоби Камінь-Каширського р-ну згинув к-р сотні Мазепа.

Сотня Кубіка з початком березня перейшла на терен Маневичського р-ну, де, розчленувавшись, діяла чотами.

Відділ ВСБ Дяченка перейшов фронтову лінію в м-ці березні, діяв на терені Камінь-Каширського р-ну. На початку м-ця квітня,

окружений большевиками в скулинському лісі, зістав розбитий. В бою згинув к-р Дяченко.

24.3 з с. Садки, р-н Ратно, відійшла сотня к-ра Верховинця. Сфорсувавши ріку Стир, діяла на терені Степань, Деражне. Відділ цей удержався майже в цілості.

По стороні німецькій лишились загони к-ра Голубенка, який діяв на Холмщині, та к-ра Лисого, який діяв на теренах Шацького та Головнянського р-нів.

К-р Голубенко сфорсував ріку Буг десь 16 липня. В серпні прийшов в Красний Бір (Морочанщина) з цілим загоном в силі 365 повстанців.

Загальний стан г[р]. "Турів" на 1.1.44 р. – 3048 повстанців, не враховуючи боївок, ВОП та інших теренових узброєних частин.

Стан групи на 15.8.44 – 1270 повстанців без теренових боївок.

За час переходу і застою фронту від 1.1–15.8.1944 р. група втратила:

а) вбитими	– 378 повстанців
б) пропали безвісті	– 248 "
в) дезертири	– 260 "
г) перейшли до больш[евиків]	– 272 "
д) звільнено додому	– 620 "

Отже в г[р]. "Турів" під час переходу фронту та в запіллі ворога ми втратили більше як 50% людей.

Неправильно була примінена тактика всіх к-рів загонів та окремих груп, які перейшли фронт. По переході фронту було вказане, що всі частини УПА г[р]. "Турів" мали б в'язатись з відділами г[р]. "Заграва" та іншими відділами УПА і діяти якнайдальше від фронту, щоб зберегти в належному стані боєві частини.

Вони застосували іншу тактику: перейшовши фронт, не пішли дальше в запілля ворога, а держались своїх теренів, де, розпорошившись, не раз були нищені большевиками або ловлені живцем поодинокі повстанці. Багато важче було діяти у прифронтовій полосі І-ї та ІІ-ї ліній, ніж дальше від лінії фронту. Прим. к-р Верховинець, перейшовши фронт, злучився з відділами г[р]. "Заграва" і тим вмілим маневруванням зберіг відділ майже в цілості.

Застій фронту наніс великі шкоди для орг[анізаційної] сітки ВО "Т[урів]". Тут боротьбу з нами вела контррозвідка "Смерш", яка багато спричинилась до заснування агентурної сітки та ліквідації ідейно-революційного елементу. Большевики, прийшовши в терен, змісця переводили поголовно мобілізацію всіх мужчин

від 17-ти до 55-ти років життя, де скупчували на т. зв. "пересильних пунктах" десятки тисяч людей, яких персонально провіряли. Елемент, який був розшифрований як антисовітський, зіставав: а) ліквідований, б) засуджений, в) вербований до агентури.

Всіх невинних, або менш винних перешколювали тиждень-два і кидали на передову або на роботи до фабрик чи колгоспів. Всіх західняків називали "бандьорами" та казали всім регабілітуватись за участь в УПА. З теренів г[р]. "Турів" найбільше зістав випомпований мужський елемент в ЧА. В інших теренах, завдяки дій УПА, багато людей зберіглось від загибелі в ЧА.

ЧА, перебуваючи на теренах ПЗУЗ, нанесла для народу ряд хворіб венеричних та інших шкірних недуг, як віспа, короста, тиф і т. д., які являлися гангреною, що переїдала здоровий народний організм. Деякі, як віспа та зсипний і черевний тиф, здесяткували населення на Поліссі в 1944–[19]45 рр. Большевики проти цих епідемій не робили майже жадних заходів. Населення Полісся, з огляду на низький гігієнічний та життєвий рівень, не змогло протиставитись хворобі, яка не раз нищила його цілими селами.

* * *

В часі тих великих акцій, які тривають 4 місяці 1944 р., відділи УПА починає роз'їдати ворожа агентура. Наші відділи огортає дефетизм. Починають кружляти різні поголоски, які пускає агентура, слабші елементи це піддержують, прим.: відділи УПА не видержать тиску большевиків, виходом з тяжкої ситуації є відступ за фронт на сторону німців. Інші говорили розпускати військо по роях та хай кожний ховається на власну руку і т. д. Такі чутки пускали та піддержували з к-рів Рубащенко, Рогатий (агент), навіть таких думок був сам Святославич (це знаю з особистої розмови). В такій атмосфері настроїв закріпляла свої позиції ворожа агентура, снуючи сітку та здобуваючи серед козацтва багато симпатиків.

Літератури нашої в тому часі майже не було видно. Агентура завдає нам важкий удар, ліквідуючи проп[агандивний] осередок за осередком. І так, в м-ці травні 1944 р. гине через агентурний донос шеф тех. відділу проп[агандивного] осередку к[раю] д-г Сайгор (Юрко Кох[7] родом з м. Луцька), разом з ним гине д-г Наливайко, розриваючись гранатою.

Десь в м-ці липні гине зі своїм тех. персоналом (5 осіб) д-г Терешко – шеф тех. проп[агандивного] осередку при к[раю], разом з ним падає друкарня. В тому часі падає в руки большевиків вся проп[агандивна] техніка к[райового] п[ропагандивного]

ос[ередку], падає багато паперу, кілька друкарських машин, радіоапарати, машини до писання та інші тех. речі.

Про розміщення проп[агандивної] техніки та людей, які працювали в к[райовому] проп[агандивному] осередку найкраще знали люди з кліки, як: Зимний, Ромцьо, Тарас, Темний, Кічан. Вони давали домівки, постачали харчі, удержували зв'язки для п[ропагандивного] о[середку]. В руках кліки було скупчене все орг[анізаційне] майно, як: друкарні, папір, архіви, золото. Все це вони запропастили.

Після смерті Чорного (розірвав себе принагідно снарядом при глушенні риби), заховане ним орг[анізаційне] золото (3 кг) розбазарюють свояки Білого, Тараса з с. Бичаль. Далекий дістав наказ від к-ра Охріма провірити цю справу. Через легковажне ставлення Далекого, вислідів перевірки цієї справи не було видно.

Зимний, очоливши тех. відділ після д-га Терешка (це вже діється в присутності к-ра Охріма на ПЗУЗ), дістав наказ передати мені одну друкарську машину. Через його зволікання друкарня попадає в руки большевиків. Цієї справи рівно ж Далекий не провірив.

Під піклунством тарасів, ромців, білих, темних, зимних і їм подібних пропадало все орг[анізаційне] майно та керівні люди з організації, немов в морській безодні. Цих справ Далекий, як к-р і СБ-іст, навіть і не думав провіряти.

Під кермою розтріпаного, добросердечного, м'ягкого та толерантного к-ра Далекого агентура могла свобідно наносити організації удар за ударом, які ми всі боляче відчували. Далекий брав це все на карб сліпого припадку. Вини в тих людях, які так сердечно до нього відносились на кожному кроці, піклувались ним, робили до нього чортівсько-симпатичну усмішку, він навіть і не думав шукати. Коли знаємо з обчислення нанесених нам ударів через НКВД, що 95% нанесли вони їх нам завдяки добре діючій розвідці внутрішній або зовнішній. Всі найбільші акції, які нер аз переводили большевики на ліси і села, при добрій маневрености наших відділів, боївок не давали для них майже жадних успіхів. Для нас була, є і буде найгрізнішою акцією – спец[іяльна] акція, в якій большевики найбільше користали. Удари насліпо все будуть вдаряти в порожнечу.

Далекий з богобоязного та скромного теолога вростав в пиху та думку великого командира, почав пропоюватись фальшивою командирською амбіцією. В його роботі, замість виразно накреслених плянів та твердих рішучих постанов реалізації

їх, проникла фарисейська толєрація всього зла та канальства, яке тоді опутало організацію. Авторитет здобував собі дешевим коштом, толєруючи всі недотягнення в підвладних, мовляв, менше кар стосувати – менше ворогів будеш мати. Замість виховувати людей в твердій школі рев[олюційної] дисципліни та організаційного порядку, він все зло, яке робилося під його кермою, толєрував, допускаючи до його розросту. Так під кермою Далекого добре було паразитнічати всій гнилі та лукавству. Під плащиком добросердечності та толєранції Далекого могла свобідно розростатися агентура, переїдаючи своєю гангреною здоровий організм ОУН. Такий стан тривав в г[р]. "Заграва" до м-ця серпня 1944 р.

Уздоровлення відносин в ОУН на ПЗУЗ в другій половині 1944 р.

Після перевірки ситуації в м-ці липні 1944 р., яка витворилась в ОУН на ПЗУЗ після переходу фронту, перший взявся до уздоровлення відносин п-к Леміш. Заслухавши звіт к-ра Верещаки, Василя, Галини та мене, ствердив, що відносини на ПЗУЗ є нездорові, тому необхідним є цілий апарат на ПЗУЗ в основному перебудувати під оглядом адміністративним та персональним. В тій справі п-к Леміш й Галина прибули 1.8.44 в корчинсько-суський ліс, щоб можна було всі справи після аналізи вирішувати на місці. Проаналізувавши всі справи, п-к Леміш почав реорганізацію в персональному складі тодішнього активу на ПЗУЗ та реорганізувати терен під оглядом адміністративним. Вся реорганізація пішла під кутом уздоровлення відносин та покращання рев[олюційної] роботи на ПЗУЗ. П-к Леміш в цій роботі керувався тільки ідейними мотивами та добром справи.

В той час терен ПЗУЗ був поділений на 5 воєнних округ:

1) Воєнна округа "Турів" під керівництвом к-ра Рудого, яка в той час була вже звільнена від тиску фронтової лінії.

2) ВО "Заграва" під керівництвом д-га Далекого.

3) ВО "Тютюнник" під керівництвом к-ра Верещаки.

4) ВО "Мазепа" під моїм керівництвом.

5) ВО "Енея" під керівництвом к-ра Енея.

З вищевимінених від 1–4 ВО створено 24.7.1944 р. генеральну округу ч. "33", якої керівництво поручено мені. На к-ра військ з'єднання групп УПА "Північ" покликано к-ра Верещаку. Роботу СБ очолено Далеким. На інші пости поручено мені спільно з активом ГО покликати відповідних людей.

Такий стан не триває довго. З приходом к-ра Охріма на ПЗУЗ наступає нова реорганізація. К-р Охрім прибув з-за фронту та сконтактувався з активом ПЗУЗ 8 серпня 1944 р. в суському лісі, присутні були: п-к Леміш, Галина, Смок, Верещака, Василь, Далекий, Шворний, Стародуб, Бескид і інші. В великому оживленні та ентузіязмі несподівано привітали к-ра Охріма, який застав всіх ще сплячих на постої.

З к-ром Охрімом прибули люди з активу г[р]."Турів": 1. д-г Гарасим–Володимир – реф. СБ (Козяр Анатоль з с. Піддубці), 2. д-г Матвій – реф. сусп[ільно]-політ[ичний], було ще інших 8 друзів, які ввійшли в склад почоту к-ра Охріма. По кількаденній нараді рішено перевести реорганізацію. Реорганізацію переведено з огляду на приплив нових сил з Заходу і прибуття к-ра Охріма. З ГО ч. "33" створено 11.8.44 2 краї:

1-й КПЗ, з якого керівництво поручено мені,

2-й КПС, з якого керівництво поручено к-рові Верещаці.

Фронт в той час пішов далеко на Захід, большевики свої сили потягнули за ріку Буг. В терені відчувалось велике відпруження після большевицьких акцій, які вони безперервно робили від 10.1–30.7.44 під час фронтового застою. Після посунення фронту на Захід владу в свої руки перебирає цивільна большевицька адміністрація.

На терені ПЗУЗ від м-ця серпня 1944 р. до другої половини м-ця січня більших акцій не відчувалось. Ті акції, які вони в міжчасі переводили після фронтових, не представляли для нас більшої загрози. Великі акції переводять большевики на терені ПЗУЗ від другої половини січня до м-ця травня 1945 р.

При зміні стратегічно-фронтової обстановки покращується політ[ична] ситуація на ПЗУЗ. Хоч на будуче вона нам великих перспектив не давала. Відтягнення большевицьких сил дає нам змогу у великому масштабі шаленим темпом ставити революційну роботу та сильно закріплювати свої позиції в терені.

Зі зміною фронтової обстановки, переведенням персональної реорганізації та адміністративного поділу на ПЗУЗ, кліка та агентура в обличчю успіху нашої боротьби діяльність свою назверх припинила. Большевики, побачивши, що боєві акції, які вони переводили проти нас на протязі 7-ми місяців, не дали їм бажаних успіхів, тактику свою супроти нас змінюють. Починають з нами боротьбу на ідеологічно-політичному відтинку та агентурному. В усій центр[альній] пресі появляються на тему укр[аїнсько]-німецьких націоналістів (як вони називають нас) ряд статей, які мають нас компромітувати перед народом, мовляв, за співпрацю з німцями.

В час післяфронтового відпруження большевики починають натискати скрито, але сильно, на агентуру внутрішню та зовнішню. В обличчю большевицької виграної меркли успіхи у виграну УПА. Вони на це в пропаганді своїй сильно били. При тому, використовуючи сприяючу політ[ичну] ситуацію, наказують своїм агентурним ватажкам (які були в нашому нутрі) проводити масову вербовку в агентурі, говорячи, що всім, які підуть на зраду, цеб-то в агентуру, буде все прощено. Мовляв, в тяжкій ситуації шукай виходу в НКВД, то воно тебе помилує.

По кількох розробках крупніших агентів, які переведено на Півдні, виявлено велику агентуру не тільки в низах, але й в штабі г[р]. "Енея". Виявлено агентів на високих організаційних постах (Тирса, Сидорчук, Мілетій, Юда, Спичак та інші) та великі колони агентурних симпатиків в рядах УПА і організаційній сітці. Найбільші успіхи в масовій вербовці агентури вони мають після капітуляції Німеччини, т. зн. від 9 травня до м-ця серпня 1945 р. Агентурною роботою керували ідейні комуністи і старі агенти, яким вдалось проникнути в наше нутро.

В зв'язку з загрозою агентури, яка витворилась на ПЗУЗ в другій половині 1944 р., всю організацію, цебто актив політ[ично] певний, переключено до роботи СБ. Очистку організації від агентурної швалі почато в м-ці грудні 1944 р. На тему роботи СБ з активом, який був уповноважений її вести, відбуто ряд відправ і дискусій.

Не однаковим темпом починає робота СБ пульсувати на ПЗУЗ. В ПЗК чистку від агентури проведено сконсолідовано. Серед активу, який був уповноважений її робити, не відчувалось якихось протилежностей в поглядах, або якоїсь опозиції. Всі зрозуміли загрозу, яка витворилась внутрі організації і хотіли чим швидше її усунути. Натомість в ПСК "Одеса" в зв'язку з новою політ[ичною] лінією виросли серед активу серйозні суперечності, які пізніше пхнули Далекого з клікою до диверсійної роботи проти ОУН.

З підпорядкованням Далекого Верещаці, яке зробив к-р Охрім, Далекий був невдоволений з такого потягнення (про це він мені особисто говорив). Вся плеяда, з хвилиною поділу терену та персональної реорганізації на ПЗУЗ, перейшла до к-ра Верещаки. Момент невдоволення Далекого зі зверхництва Верещаки вони використовують та починають між одним та другим робити прірву. Кліка підбурює Далекого, з огляду на його м'ягкохарактерність, проти чистки, яку тоді почато в наших рядах безоглядно проводити. Проти цієї різкої постави, яку зайняв

пр[овід] ОУН на ПЗУЗ по боротьбі з агентурою внутрішньою, яка загрожувала існуванню ОУН на ПЗУЗ, виступили на чолі з Далеким такі люди, як Архип, Тарас, Зимний, Підгайний, Ромцьо та вся плеяда.

По розробленню деяких агентів та викриттю агентурної сітки симпатиків агентурних, в організації захиталось довір'я до багатьох людей. На підставі таких чи інших моментів з точки СБ підозрівалось багатьох людей в співпраці з ворогом. Найгірше те, що деякі люди в розробці агентури попадали в скрайність та перечулення до агентури, підозрівалось багато людей на підставі шабльонових СБ-іських правил: коли такі і такі факти згоджуються, значить агент. Мало враховувалось в розробці лівої сипки. Агентуру почато розробляти гарячково, не враховано моменту, що при тортурах людина навіть невинна або менш винна може сипати. Багато агентів мали спеціяльний наказ сипати чесних революціонерів, щоб підірвати довір'я в проводі. Деякі невинні люди на слідствах признавались до вини, або менш винен перебирав на себе вину ту, яку при слідстві спихав на нього слідчий, який, підходячи непсихологічно до свого об'єкта, шукав в ньому більшого виновника навіть яким би він міг бути. Дальше не враховано моменту того, що завданням агентури не тільки було перевербувати всіх людей слабших в УПА, а ідейних поліквідувати, але її завданням було нас морально вбити, заломити, ввести нас в світ хаосу, паніки перед НКВД, порвати в нас довір'я один до другого, вщепити в нас погляд зневіри у власні народні сили та рев[олюційно]-гер[оїчні] спроможності кадрів ОУН. Деякі вже думали, що українець нездібний на посвяту, героїзм, видержку в обличчю НКВД-івських тортур і т. д. Одним словом, з огляду на свою невиробленість деяких людей в слідчій роботі, поповнено ряд нетактів. Ясно, що ті нетакти мусимо оправдати в оцінці тої загрозливої ситуації, в якій опинилась ОУН в той час на ПЗУЗ.

Треба знати, що на Заході в боротьбі з агентурою проявлено більш безоглядності, як на Сході, тому організацію збережено й вона сьогодні є в багато кращому стані як на Сході. Таких типів як Зимний, Ромцьо, Тарас треба було давно усунути, бо вони не раз заслуговували в організації на кару смерті. В такому напруженні боротьби з агентурою організація перебуває цілий 1945 р.

Велике послаблення відчула організація після втрати в 1944–[194]5–[194]6 рр. керівних одиниць. Найбільше ударів большевики наносять нам через свої акції в зимі та напровесні 1945–[19]46 рр. Тоді гинуть слідуючі люди:

Провід ОУН на ПЗУЗ від 1941–[19]45 рр.

1. 12.2.45 р. полк. Охрім – Кл[им] Савур – організатор і к-р УПА на ПЗУЗ
2. 1945 р. Верба[8] – реф. жіноцтва при пр[оводі] інспект[орату]
3. 1945 р. Мітла – реф. СБ при інспект[ораті]
4. 13.12.45 р. Модест – реф. СБ при ”
5. “ Вадим – проп[агандивний] реф. при інспект[ораті]
6. “ Верес – орг[анізаційний] реф. при ”

Актив краю “Схід”

7. Андрій (Матвій) – проп[агандист] осередка кр.
8. Сава (Свирид) – орг[анізаційний] реф. кр. – згинув 25.1.1945 р.
9. Довжан (Семен Мисечко) – редактор при осер. кр. – 7.3.45 р.
10. Печериця – реф. СБ окр. – згинув в січні 1945 р.
11. Мотря – жінка при окр. – попала живцем в руки больш в листопаді [19]44 р.
12. Ігор – пров. окр. – згинув в грудні 1944 р.
13. Ярина – пр[ов], жіноцтва окр. – зг[инула] в лютому 1945 р.
14. Терешко – реф. СБ при ндр.
15. Карпо – пров. ндр. – зг[инув] в лютому 1945 р.
16. Андрій – проп[агандист] в ндр. “ в березні 1945 р.
17. Микола – пров. ндр.
18. Борис – проп[агандист] ндр.
19. Верещака – кр[айовий] пров. – попадає ранений в руки больш[евиків] 14.1.46 р.
20. Василь – нач. штабу ЗГ “Тютюнник” – зг[инув] в січні 1946 р. в криївці
21. май. Лига – реф. СБ краю – 13.12.45 р.
22. ген. Терейко – Дибов – 1945 р.
23. сотн. Бористен – шеф штабу г[р]. “Тютюнник” – 27.7.1944 р.

Актив краю “Захід”

24. сотн. Голубенко – Остріжський – нач. штабу ЗГ “Завихост” – 27.12.44 р.
25. пор. Рудий – к-р ЗГ “Завихост” – попадає в руки большевиків під час хвороби на тиф – 25.1.45 р.
26. Крилач – орг[анізаційний] реф. краю “З[ахід]” – згинув 15.2.1945 р.
27. Чутка – вишк[ільник] ЗГ ”Завихост”
28. Борис – слідчий з ос[ередку] СБ з інспект[орату] – 15.2.45 р.
29. Гарасим – орг[анізаційний] реф. краю – 8.7.45 р.
30. Біла – пр[ов]. жіноцтва краю – 25.7.45 р.

31. Назар – к-р загону – 12.9.44 р.
32. Буря – к-р загону – 23.11.44 р.
33. Лисий – к-р загону – зг[инув] в серпні 1944 р.
34. Ярок – к-р загону – в лютому 1945 р.
35. Шворний – реф. ВСБ при ЗГ "Завихост" – 12.7.45 р.
36. Хвиля – пр[ов]. окр. Бересть-Л[итовський] – 8.2.45 р.
37. Крига – реф. СБ окр. Бересть-Л[итовський] – 8.2.45 р.
38. Олена – пр[ов]. жіноцтва окр. Ковель – 1946 р.
39. Федось – реф. СБ окр. Ковель – падає в руки больш[евиків] ран[еним] 18.2.46 р.
40. Сірко – пров. ндр. Горохів – 1945 р.
41. Зимний[9] – пров. ндр. Володимир-Вол[инський] – 1944 р.
42. Дубчак – пров. ндр. Луцьк – 1944 р.
43. Юрко – пров. ндр. Луцьк – 1945 р.
44. Еней – орг[анізаційний] реф. краю (б[увший] кр[айовий] пр[ов]. "Схід") – 18.2.46 р.
45. Уляна – пр[ов]. жіноцтва окр. Луцьк – 1945 р.
46. Орлик – реф. СБ ндр. – 1944 р.
47. Жен[10] – окр. пр[ов]. Луцьк – 23.12.45 р.
48. Мирон – реф. СБ окр. Луцьк – квітень 1946 р.
49. Черник – ндр. пр[ов]. Дубенщини – 10.3.46 р.
50. Ігор – пр[ов]. ндр. Любомль – 1946 р.

Всі вищевимінені люди погинули внаслідок дій внутрішньої або зовнішньої агентури. Тих втрат, які зазнала ОУН на ПЗУЗ, не було ким наповнити, тому орг[анізаційна] робота в терені послабла.

В процесі великої розробки та ліквідації агентури, внутрішньої та зовнішньої, наступає моральне заломання деяких людей в УПА і орг[анізаційній] сітці. Ввесь актив внаслідок тих всіх ударів попадає в духовну депресію та розтерку. Невідомо кому вірити. Внаслідок дій агентури, різних розробок, зізнань агентів – правдивих і неправдивих – рвалось довір'я між командирами а козацтвом та навідворіт. В терені низи з рядів УПА та орг[анізаційної] сітки, агентура, заломанці моральні та несвідомі починають робити великий шум спротиву проти чистки, яку тоді проводжено. Деякі елементи з тих, що проводили чистку, досить грубо поступали, ліквідацію проводили масово й явно, так, що підносився бунт не тільки зі сторони рядів наших, але проти цего сильно обурювалось населення.

В Колківському р-ні обурилось населення проти Захаря – ндр. пр[ов]., в Володимирецькому р-ні – проти Гордія. В червні 1945 р. в с. Кидрах зроблено мітинг, яким проводили агенти, говорили, що Г[ордій] та Захар агенти, хотіли його вбити і т. д. Цю

всю роботу проводила агентура. До неї прилучились слабохарактерні, заломанці моральні, чуючи на собі вину з кримінального боку, деморалізатори, розпусники і т. д. В тому часі організація опинилась в дуже критичній ситуації, цей стан тяжко навіть описати. Це був час, де могли тільки сильні люди витримати на своїх постах. В тому часі від організації мусіли відпасти всі безхребетні попутчики, ті, які прийшли до нас в час загального захоплення народних мас.

Остаточний перехід з повстанчого руху до підпілля закінчується на терені ПЗК з кінцем 1945 р. В півд. частині терену цей перехід відбувся раніше.

Політ[ична] ситуація, зовнішня та внутрішня, дії НКВД проти нас, невластиві потягнення деяких людей з керівного осередку та ряд інших несприятливих моментів, які тиснули на нас в тому часі, зроджують внутрі організації політичну крізу, якої організація дотепер ще не поборола.

Першим моментом, який гасив надії серед народу і учасників УПА у виграну нашого повстанчого руху – це перемога большевиків на фронтах і остаточна капітуляція Німеччини. 9 травня 1945 р. з закінченням війни багатьох учасників УПА, а головно елемент, який опинився в наших рядах припадково, до того морально і фізично був вичерпаний – нездібний був собою жертвувати в боротьбі, а шукав, мовляв, з тяжкої ситуації виходу. Цей мильний вихід вказувало НКВД, на що полакомилися деякі учасники руху. В тому ж то періоді деякі, що на власну руку ховалися від большевиків, т. зв. Ш. П. йдуть з повинною на 20 липня 1945 р., з учасників руху не було переходу якихось груп за виїмком Лебедя[11], що в окруженні на Дубенщині здався з 6-ма козаками, про якого видали навіть листівку і поширили в терені.

В тому критичному часі зроджуються на терені ПЗК дикі групи, а в краю "Одеса" диверсія проти ОУН, очолена Далеким.

Дикі групи

На терені окр. Ковель внаслідок чистки, яку тоді перепроваджувано, на початку другої половини 1945 р. створилось 13 диких груп чисельністю 92 чол., діяли по 4-10 чол.

Дикі групи створились внаслідок твердої большевицької дійсності та політ[ичної] кризи в нашому нутрі. Причини, які зродили дикі групи, були ще такі:

а) декон'юнктура та моральне вичерпання деяких людей,

б) брак нац[іональної] і політ[ичної] свідомості,

в) низький морально-ідейний стан,

г) інтенсивне діяння НКВД,

д) анархічне успосіблення деяких людей,

е) нетактовність деяких керівних людей супроти підвладних,

є) неконспіративне перепровадження роботи СБ,

ж) брак зрозуміння до чистки та ряд інших моментів.

Вищевимінені групи допускались до різних злочинів під маркою ОУН та УПА. Деякі з цих груп не вдержували зв'язку ані з ОУН, ані з НКВД, принайменше не стверджено такого зв'язку, діяли та переховувались самостійно. Переважно переховувались у теренах, звідки походили. Хоч вищевимінені групи находились в такому терені, де їхню діяльність НКВД могло об'єднати, очоливши їх якимсь ватажком, такого тут не зроблено.

Про кожну з цих груп вміщую нижче коротенькі дані:

І. Дика група, яку очолює Гриць, начислює 4 особи – всі узброєні. Всі вони дезертири УПА. Належали свого часу до районової боївки Седлищанського р-ну з-під командування сотенного Яструба (з бригади Кубіка та з його почоту).

Сам Гриць родом зі с. Несухоїжи Ковельського р-ну. Його група оперує в селах: Несухоїжи Ковельського р-ну, Солов'є та Комарів Седлищанського р-ну. Ціллю цієї групи є в першу чергу зберегти власне життя та власна нажива. В тій цілі граблять у вищезгаданих селах корови, свині, вівці, одіж, посилки, присилані червоноармійцями з фронту, одіж у здемобілізованих з ЧА і т. п. Награбовані речі частинно магазинують, а решту через своїх посередників продають в м. Ковлі, або роблять товарообмін.

Сам Гриць, як своїм підвладним так і стороннім особам, каже називати себе "паном Грицем". Сам ходить та особисто загрожує людям, що як хтось пробуватиме демаскувати його роботу – буде знищений. Люди бояться і мовчать.

ІІ. Другу групу очолює Мручко. Ця група начислює 8 осіб, всі узброєні. Це дезертири районової боївки Камінь-Коширського р-ну, яку очолював Влас (східняк).

Мручко належав до почоту Кубіка, звідки у вересні 1945 р. дезертирує. Групу, яку він тепер очолює, зорганізував і очолював до часу дезерції Мручка Роман. Мручко цю групу перебрав, звичайно, тому, що є спритніший від Романа.

Група Мручка оперує в с. Довга Нива, Раків Ліс Камінь-Коширського р-ну. Ціль і прояви роботи тієї групи такі ж самі, як і попередньої.

ІІІ. Цю групу очолює Ліско, начислює вона 6 осіб – всі узброєні. Всі вони дезертири з боївок Чумака, Докторенка та Дядьки.

Група ходить окремо трьома двійками, утримує зв'язок тільки між собою. Оперують в слідуючих селах: Липини, Сошично Камінь-Коширського р-ну та Солов'є Седлищанського р-ну.

IV. Група в с. Качин. Хто її очолює – невідомо. Начислює до 8 осіб. Група ця зорганізувалась ще осінню 1944 р. В першій половині 1945 р. її большевики були розбили. З початком червня 1945 р. вона зорганізувалась вдруге, поповнюючи свій склад боївкою, що здезертирувала від Шаха[12]. До цієї групи приєднався також Лісовик – дезертир від Гая[13].

Майже всі учасники качинської дикої групи – це односельчани с. Качин – наскрізь анархістичний елемент.

V. Група, яку очолює Воїн (бувший кущевий куща Черемошно, Маневицького р-ну). Начислювала вона 6 осіб, останньо поповнилася до 9 осіб. Останньо в склад її входять: Воїн, Ткаченко – дезертир від Трохима, Ударний, Ворон, Едик, Отчаянний, Сумний – з бригади Кубіка, Каліф – з сотні Залізного й Стрибок – зі зв'язку Опіка.

Група ця займається грабіжжю населення в таких селах Кричевичі, Ломачанка, Черемошно Маневицького р-ну й деяких сіл Голобського р-ну. В другій половині листопада 1945 р. учасник цієї групи Воїн забив учительку в с. Ломачанка, це дуже перелякало вчительок довколичних сіл. Група ця, з огляду на свою боєвість, була дуже небезпечна, а ще більше небезпечна тим, що в ній знаходиться старий агент НКВД (ще з 1941 р.) Каліф.

VI. Група, очолює її Хмара – бувший кущевий. Складається з 8 осіб – тільки одна жінка без зброї. В склад групи входять: Хмара, Камінний, Дуб, Тесленко, Незнаний, Явір, Повільний – з почоту Трохима – та його сестра Павлина. Група до певної міри знаходиться під впливом бувших агентів з сотні Дніпровича, займається грабіжжю та своєю поведінкою й вчинками компромітує українських повстанців.

VII. Її очолює Головенко, складається з 4-х осіб – всі узброєні. Малий і ще один незнаний долучили до Головенка в м-ці серпні від сотенного Нерозлучного, вважаючи, що тут в дикій групі найкраще можна буде зберегтися. Оперують лише у с. Залісся та його хуторах – граблять населення так як і всі попередні групи.

VIII. Це група, яку очолює Вишня, складається з 10 осіб – всі узброєні. Група ця зорганізувалася в травні 1945 р. – це дезертири ЧА, а відтак дезертири з УПА. Рухається вона в слідуючих селах: Канівка, Підріжжя, Угли, Сітовичі, Рудка Сітовецька та інші (всі села Голобського р-ну). Робота й ціль групи такі ж самі, як і попередніх.

IX. Комарівський кущ – начислює 16 осіб – всі узброєні. В склад куща входять: Щербачук Адам – Данило, Щербачук Степан, Ярошик Адам – Сокіл, Колошва Дмитро – Табаченко, Город Микола – Соловей, Мосюк Микола – Чубатий, Трофімчук Федір – Явір, Гадюк Василь – Журавель, Данило – Верес, Дмитро – Микита, Лебідь, Сірко, Тихий, Гонта, Гордій.

X. Група, яку очолює Шугай, начислює 10 осіб – всі узброєні. Це дезертири із решток сотень Дніпровича та Залізняка. Група ця зорганізувалася біля 20.10.45 р. Цілість її – це дезертири УПА. Оперують: Колківський р-н від залізниці Ковель–Сарни по Стир і частинно в Голобському р-ні, деколи заходять також в Рожищанський р-н.

Шугай з групою грабить населення, насилує жінок, намагається на кожному кроці своєю поведінкою компромітувати український повстанський рух.

XI. Цю групу очолює Явір. Начислює вона 5 осіб, всі узброєні. Ціла група родом з Рафалівського р-ну. Постала вона під кінець вересня 1945 р. Сам Явір – гершт* групи, втік від Федося. Терен операції тієї групи – Собільщиця і Більська Воля Рафалівського р-ну. Діяльність її така ж, як і попередніх.

XII. Групу цю очолює Доля, начислює вона 4 особи – всі узброєні. Це дезертири, які, будучи ще в рядах УПА, накоїли досить лиха та втекли перед карою за злочини, яких допустилися. Оперують головно в Рафалівському р-ні. Поки що зберігають власне життя та потрохи граблять населення.

Під тиском різних обставин, що створились в 1946 р., та наступ ОУН з пропагандивної та боєвої сторони на дикі групи змінили їх характер та зменшили їх число. Деякі групи зістали знищені нашими боївками в засідках, а інші пов'язались з організаційною сіткою та дальше виконують накази ОУН. Деякі з диких груп нав'язались з НКВД та виконували їх роботу в терені.

З початком 1946 р. створились нові дикі групи, про які я в попередньому вступі не згадував. Про стан диких груп в 1946 р. подаю нижче.

Для кращого перегляду та орієнтації про стан диких груп в 1946 р. ділю їх на:

а) д[икі] гр. неіснуючі,

б) д[икі] гр. існуючі,

в) д[икі] гр., що створились в 1946 р.

** Напевно: Gerste – ячмінь на оці (нім.)*

До а) 1. Група Воїна. Після того, як Воїн передав Гордієві грипса, в якому була висловлена думка його і всіх йому підпорядкованих козаків про самостійне діяння і непідпорядкування ніяким командирам, ні провідникам, зроблено кілька засідок, в яких знищено Каліфа, Сумного, Стрибка та Отчаянного. Сам Воїн загинув з рук НКВД на початку січня 1946 р. З групи лишилися: Ворон, Ударний, Едик та Ткаченко, які, рухаючись по терені с. Черемошно, Ломачанка, Кричевичі та Горно Маневицького р-ну, займались грабіжжю та деморалізацією населення. В такому стані група перебувала до 18.2.46 р. 18.2.46 р. її розігнали червоні, внаслідок чого Ткаченко подався на Ковельщину, де досягнула його рука СБ, а інші, законспірувавшись поокремо, тихесенько перебували до весни.

При кінці квітня вони нав'язались з Богуном, якому й до сьогодні підпорядковані.

2. Група Хмари – зостала зліквідована большевиками зимою 1945/[19]46.

3. Група Ґоловенка нав'язалась з д-гом Одудом у вересні 1946 р. і до сьогодні є йому підпорядкована.

4. Група Вишні, здезертирувавши з Красного Бору (була покликана на перевірку), займалась грабіжжю та своєю поведінкою деморалізувала населення. Вишня і чотирьох з ним козаків згинули з рук НКВС навесні 1946 р. Лишився Сумний, який підпорядкував собі 4-ох козаків і в м-ці жовтні 1946 р. нав'язався з Жучком – рай. пров. Колківського р-ну. Тепер є підпорядкований Яркові.

5. Комарівський кущ, очолюваний Соколом (група Сокола), найбільш зі всіх проявив себе в боєвій роботі, завдаючи большевикам як зимою так і весною поважних втрат. Прим., на початку м-ця травня вбили (за один раз) 6 червоних, а 6 взяли живцем, яких пізніше зліквідували. В боях з червоними група втратила 9 осіб і лише 7 осіб в м-ці травні нав'язалися з Жучком, якому і до сьогодні підпорядковані.

6. Група Шугая – зостала зліквідована 30.11.1945 р.

7. Група Явора при кінці зими 1945/[19]46 р. попалась в руки большевиків, але за деякий час зістала відпущена. Весною, рухаючись по с. Озірці, Серхів, Більська Воля, Собіщиці та Сопачів Рафалівського р-ну, говорили людям, що вони попали в руки большевиків, були засуджені на 20 років в'язниці, але повтікали і їх знову організація прийняла в свої ряди. Група ця займалась грабіжжю населення і взагалі вела себе неморально. На початку серпня 1946 р. зліквідовано Явора і одного козака з його групи, решта розбіглася і зникла безслідно.

8. Група Долі – зостала зліквідована в кінці листопада 1945 р.

9. Група Кубая – частинно зліквідовано в м-ці вересні 1945 р., а решту, які лишились Явор і Петька, зліквідовано в травні 1946 р.

До б) 1. Група "пана Гриця" – в складі 3-ох чоловік оперує в с. Заріччя, Тойкут, Воля та Лапні Ковельського р-ну, Комарів, Солов'я Старовижівського р-ну та с. Запруддя Камінь-Каширського р-ну. Рухаючись по терені, граблять населення – це роблять під маркою українських повстанців. Награбоване в селян майно роздають своїм жінкам та знайомим. При кінці 1945 р. Гриць здався большевикам, які незабаром його випустили. Перед населенням говорив, що від большевиків втік. Гриць вміло конспірується і тому його трудно досягнути.

2. Група Мручка в боях з большевиками втратила 5 осіб вбитими, лишився Мручко і 2-ох боївкарів. Рухаючись по селах Раків Ліс та Довга Нива Камінь-Каширського р-ну, граблять населення та п'ють самогон.

3. Група Ліска – зменшилась до 3-ох чоловік, інші зостали вбитими або половлені большевиками живцем. Група, як і перше, рухається в с. Сошично, Запруддя та Личини Камінь-Каширського р-ну. Весною 1946 р. д-г Дмитро встановив з Ліском зв'язок, але останній його порвав і сильно законспірувався, побоюючись відповідальності за своє минуле.

4. Група Лісового – начислює 5 осіб, 3-ох згинуло в засідці. Група рухається в с. Качин, Качинська Вілька, Сошично та Запруддя Камінь-Каширського р-ну, ведучи себе неморально. Весною 1946 р. д-г Дмитро старався встановити з Лісовим, як і з Ліском, зв'язок, але цей не схотів його втримувати. Тепер, поробивши криївки, Лісовий сильно законспірувався.

В останній час групи Гриця, Ліска і Лісового пов'язалися з собою і, діючи кожна зокрема, утримують поміж собою зв'язок.

До в) Нових груп в терені є 4, а саме Калини, Крука, Яреми та Бунтаря.

1. Група Калини – рухається в північно-західній частині Колківського р-ну та в західній частині Голобського р-ну, а найбільше в с. Угли, Підріжжя та Кашівка Голобського р-ну. Група ця спочатку начислювала 21 осіб, тепер лише 5 осіб. 9-ох з групи згинуло, а 5-ох, не схотівши бути з Калиною, зимою 1946 р. пішли на південь у свій терен, де, нав'язавшись з орг[анізаційною] сіткою, виконували точно всі накази. З тої групки залишився лише один козак, решта по-геройськи погинула в боях 1946 р. Сам

Калина – б[увший] чотовий з сотні Дніпровича – походить з с. Суховоля Луцького р-ну. Осінню 1945 р., в час перевірки повстанців бригади Ткача, Калину арештовано і проведено слідство, яке виказало, що Калина зістав завербований Дніпровичем до агентурної роботи.

Тому, що дехто про Калину був непоганої думки і уважав, що цей агентурної роботи не буде робити, а буде чесно вив'язуватись з наложених на нього обов'язків, його поставлено відповідальним, як чотового, за 20 чол. та вислано до оперативних дій в терен, де раніше діяв Дніпрович, та підпорядковано його пров. Ярому. Калина вдержував нормально зв'язки до 21.12.1945 р., пізніше його порвав, бо йому здалось, що кожного дня його можуть взяти і зліквідувати. Відтоді нав'язується з дикою групою Вишні (тепер вже не існує) та діє у вищезгаданому терені. Будучи в русі, запивався горілкою, грабив населення та знасилював жінок. Лише кілька разів проявив себе боєво, розбиваючи стрибків в с. Сітовичі та Угли Голобського р-ну. Тепер Калина висилає своїх зв'язкових до нав'язання з Жучком, але особисто на стрічу не прибуває, мотивуючи це хворобою.

2. Група Крука – складається з 4-ох осіб – Крука, Горобчика, Гордого й Кравченка (останніх двох з почоту к-ра Петра). Тереном дій згаданої групи є с. Шкроби, Соколище, Синово та Божа Воля Старовижівського р-ну.

Причини зорганізовання групи: визвані к-ром Кубіком люди зі Старовижівського р-ну в Красний Бір у вересні 1945 р. не прибули. Справдовувались тим, що по дорозі їх кількакратно розігнали большевики. В дійсності не прибули через Гордого, який застрашив всіх словами: "Не йдіть туди, бо там всім буде могила". До того ще з Красного Бору кількох втікло зі станка та розголосили вістку, що "ліквідують невинних". Ці вістки залякали повстанців Старовижівського р-ну і вони рішили з ніким не вдержувати зв'язків.

Зимою 20 повстанців згинуло, а ті, що лишилися, виказалися весною слідуючо: Кос[14] (рай. пров. Старовижівського р-ну) та з ним 6-ох повстанців нав'язалися з Ярим[15] на початку м-ця травня 1946 р. і по сьогодні чесно вив'язуються з наложених на них обов'язків; решта, розбившись на дві дикі групи, Крука і Яреми, діють кожна з них окремо і від себе незалежно.

Група ця займається грабіжжю населення та своєю неморальною поведінкою компромітує українських повстанців. Перед населенням говорять, що все роблять з наказу УПА.

3. Група Яреми – начислює 4 осіб, діє в околицях с. Датинь,

Синово і Підсинівка Старовижівського р-ну. Ярема – це б[увший] ройовий з див[ерсійної] групи Кубуся (що діяв в Замшанщині). Причина зорганізування групи та сама, що й попередньої. В липні 1946 р. ця група нав'язалася з Денисом (Косом) і надальше вдержує зв'язки. Уємною стороною є те, що з подальших наказів група виконує лише те, що припадає їй до вподоби. Є надія, що з бігом часу по певному перевихованні вона буде робити роботу.

4. Група Бунтаря – начислює 2 чоловіки, Бунтар і Тихий. Бунтар (колись пров. Ковельського р-ну) 10.7.46 р. написав до Ярого грипса, в якому висловив думку, що боїться Гордія, бо цей може вважати його, як інваліда, нездібним до виконування революційної роботи і зліквідувати (з якої причини в нього могла зародитись така думка, невідомо). Після цього Бунтар законспіровано перебуває приблизно в с. Облапи і Дубова Ковельського р-ну.

Примітка: Лісовий (рай. пров. Цуманського р-ну) вирвавшись з рук Федося, який мав його зліквідувати за невиконування наказів та ширення деморалізації в терені, пішов в Степанський р-н (з якого сам походить) і тут на початку грудня 1945 р. зорганізував дику групу з 10 чоловік та нав'язався з Далеким. В часі своєї діяльності зліквідував колишнього шефа зв'язку Степанського р-ну за те, що останній хотів нав'язатися з повстанцями.

При кінці м-ця липня 1946 р. Лісового і двох боївкарів з його групи зліквідовано, решта після цього нав'язалася зі Стецьком, якому й до сьогодні є підпорядкована. Лісовий діяв з наказу Далекого.

Всі вищеподані групи своїм існуванням не представляють для ОУН більшої загрози. Найбільше шкодять для населення – граблять, деморалізують і т. п. Їхня робота перед населенням є нами демаскована. Вони перед населенням стараються репрезентуватись як повстанці, що мають зв'язок з проводом, але місцеві чинники ОУН усно та письмово довели до відома населення, що вищеподані осібняки не мають зв'язку з організацією, тому за їхні дії ОУН не відповідає. Селяни нерадо приймають всіх тих, що ховаються на власну руку, подекуди ставляться до них ворожо. Утримуються вони завдяки знанню терену. Тероризують деяких, інших підкуплюють – дають награбовані речі, перебувають у своїх свояків і т. д.

Де-не-де існування диких груп НКВД толерує, переважно тих, що мають з ним зв'язок, а чесний елемент нищить. Такий зв'язок диких груп з НКВД позначився в 1946 р. Його устійнили або агенти, або заломані морально, шукаючи в НКВД помилуван-

ня. Такі групи при рості роботи ОУН змісця зникнуть. Вони існують завдяки послабленню нашої роботи в терені. Останнім часом дикі групи в терені законспірувались так, що важко їх відшукати.

При інтенсивній орг[анізаційній] роботі в терені все болото, яке відпало від нашого руху в несприятливім для нас часі, мусить бути безоглядно усунене. Висліди гарні в тій роботі ми вже осягнули в 1946 р., де, можна сказати, вперше почато примінювати в лісистому терені підпільно-конспіративні методи в рев[олюційній] боротьбі. З навиками повстанчо-військовими, як і в підпільній роботі шкодять, здоровий актив організації повів строгу боротьбу.

Важко приходилось всім тим, що не були як слід виховані на засадах катехізму укр[аїнського] націоналізму, переключитись зі свобідного життя до строгого підпільного ригору. Все це, з часом, що є нездорове та шкідливе, усувається з ОУН.

Місце старого пережилого елементу, який не відповідає сьогоднішній дійсності, займає новий – молодий, здоровий елемент, який йде за голосом Великої Ідеї, виконуючи найвищий наказ поневоленої нації.

***

Про випадки провокативної роботи, про які я не згадував в попередньому вступі, яку большевики стосували в боротьбі з нами на теренах ПЗК, вміщую нижче.

Одним з методів, яким нас били большевики на терені ПЗУЗ – це виступ в супроводі НКВД всіх учасників УПА, як з ком[андного] складу, так і рядового козацтва, на мітингах з промовами проти ОУН та УПА. Вони на мітингах перед народом читали завчені промови, написані через НКВД.

Всіх, що попалися живцем в руки большевиків, НКВД змушувало на слідствах видавати всіх людей, які співпрацюють з нами, криївки, магазини з орг[анізаційним] майном, архіви, зброю та інше.

Одним з таких провокаторів на терені ПЗК в 1945 р. виказався Рудий – б[увший] к-р ЗГ "Завихост". Родом Рудий (Стельмащук Юрій) з с. Коршів, р-н Луцьк, з 1921 р. народження, освіта середня. Будучи на пості к-ра ЗГ "Завихост", Рудий в м-ці січні 1945 р. захворів на зсипний тиф.

Група, яку очолював сл. п. д-г Крилач, в силі одної сотні повстанців – при якій був Рудий – 25 січня 1945 р. ніччю наткнулася на большевицьку засідку на шляху с. Яйно–Гута Боровенська Камінь-Коширського р-ну. В зустрічнім бою в наших рядах витво-

рилась паніка, під час якої фіра, на якій лежав непритомний в гарячці Рудий, рванула вперед та попалась в руки большевиків. При поновнім наступі, який зробив сотенний Воля, відбити Рудого не вдалось. Під час бою Рудий зістав ранений. На слідстві його заломлюють так, що він стає провокатором. Перша його поява з большевиками була на Оржівських хуторах Клеванського р-ну 12 лютого 1945 р., тоді як згинув сл. п. полковник Клим Савур – Охрім. Він привів до тої тітки, де к-р Охрім в м-ці грудні 1945 р. мав з ним відправу. Кажуть люди, що пізнавав труп Охріма.

Рудий в супроводі большевиків виступав на мітингах, читаючи промови, які написало НКВД. Зараз же після смерті сл. п. Охріма НКВД видало від імені Рудого заклик до к-рів та козацтва УПА ЗГ "Завихост", в якому закликало всіх учасників УПА припинити свою діяльність та прийти до НКВД з повинною, за що ніби все буде прощено.

Відозва ця була поширена в зимі 1945 р. на цілому оперативному терені ЗГ "Завихост". На відозві було вміщене фото з убитого к-ра Охріма. Відозва слідуючого змісту:

"ДО ВСІХ КОМАНДИРІВ, ПОЛІТВИХОВНИКІВ ТА СТРІЛЬЦІВ З'ЄДНАННЯ ГРУП УПА "ЗАВИХОСТ"

Звертається до вас колишній командуючий з'єднанням груп УПА "Завихост" – "Рудий", він же "Кайдаш" по прізвищу Стельмащук Юрій Олександрович.

За останні місяці я багато думав над тими подіями, які відбувалися на наших очах і в яких я сам брав участь. На багатьох прикладах я усвідомив, що шлях, яким я йшов, яким йшли інші мої друзі – хибний, який веде до загибелі. Я переконався, що ми чинимо проти народу ганебну справу.

Радянська влада правильно називає нас агентами німців, ворогами українського народу. Про те, що ми діяли на користь німцям, бачить і знає кожний чесний робітник, селянин та інтелігент.

Я знаю багато прикладів зв'язків керівників ОУН і УПА з німцями, тому можу заявити, що учасники ОУН і УПА виконують волю німецьких імперіялістів, щоб полегшити їм боротьбу проти нашого народу. Щоб обдурити людей, керівники ОУН розповсюджують різні брехні проти радянської влади, говорять про боротьбу за "незалежну українську державу". Всі ці розмови – хитрі маскування бандитських дій, спрямовані на користь Гітлера, на користь ворогам українського народу.

Це тільки спосіб боротьби разом з німцями, щоб віддати Україну німецьким розбійникам.

Я багато думав, чи є у нас підстави боротись проти радянської влади. І дійшов до такої думки, що радянська влада і народ це одне і те ж, бо радянська влада – це справді народна влада, яка дбає про інтереси робітників, селян і інтелігенції.

Радянська влада дала можливість трудящим України створити свою Українську Радянську державу, яка розвивається в союзі з іншими радянськими республіками. І мені здається, що без такого союзу нашому українському народові було б не під силу вигнати німців, і німці на довгі десятиріччя залишились би панувати на нашій землі.

Серед учасників УПА є ще селяни, які обдурені, або насильно мобілізовані в загони. Я запитував себе: чому, завіщо борються ці бідняки й середняки? І прийшов до висновку, що ці окремі селяни тільки тому ховаються по лісах і схронах, або перебувають в загонах УПА, що вони обдурені хитрими провідниками ОУН. Багато селян вже переконалися в тому, що кращої долі ніж ту, яку їм дала радянська влада, їм ніхто не зможе дати. Радянська влада відібрала від поміщиків і куркулів землю, передала її біднякам і середнякам. Радянська влада дає можливість дітям робітників і селян вчитись, розвивати свою культуру.

Народ підтримує радянську владу, а нас – учасників націоналістичних банд – проклинає і ненавидить як своїх найлютіших ворогів, які заважають йому будувати своє щасливе життя. Ми, учасники ОУН і УПА, опинились поза народом і тому приречені на загибель.

Червона Армія, яка складається з робітників, селян і інтелігенції, розгромила сильну армію фашистської Німеччини. Ми бачимо і переконуємось що немає такої сили, яка змогла б зломити ціль радянської влади і Червоної Армії.

Зимою 1944-45 років проти загонів, які були мені підпорядковані і діяли за моїми наказами, радянськими військовими частинами з урядовими органами були вжиті такі заходи, що дальша боротьба в складі УПА доводила тільки до знищення командирів, підстаршин та стрільців УПА без будь-якої надії на перемогу ні тепер, ні в майбутньому.

Вам всім добре відомо, що вже багато командирів, що належали до керівного складу моєї групи УПА "Завихост", забито:

1. "Острізький" – "Голобенко" – начальник штабу з'єднання груп УПА "Завихост". Забитий 27 грудня 1944 р.

2. "Крига" – "Назар" – командир бригади "Помста Крут". Забитий 12 листопада 1944 р.

3. "Лисий" – командир бригади "Пилявці". Забитий в серпні 1944 р.

4. "Чутка" – "Мамон" – вишкільний з'єднання груп УПА "Завихост". Забитий в листопаді 1944 р.

5. "Буря" – командир "Холмської бригади". Забитий в листопаді 1944 р.

6. "Верховець" – командир бригади "Помста Крут". Забитий в січні 1945 р.

7. "Ярок" – командир бригади "Пам'ять Базару". Забитий в лютому 1945 р.

8. "Орел" – командир сотні. Забитий 8 лютого 1945 р.

9. "Крига" – окружний референт СБ.

10. "Гаркун" – курінний. Забитий 22 січня 1945 р.

На півдні Ровенської області 7 грудня 1944 р. забито заступника командуючого з'єднанням південних груп УПА – "Ясен" (заступник "Енея").

Багатьох рядових учасників УПА і інших командирів, які бродили по лісах зі зброєю в руках, вже немає в живих.

Тепер, коли я маю можливість дивитись на дійсність відкритими очима, коли мені врятовано життя і я бачу навколо себе багато колишніх учасників ОУН і УПА, я переконався в тому, що наше керівництво і командуючий УПА – "Клим Савур" провокаційно, за наказами німців, направляли нас на знищення українського народу, на боротьбу проти радянської влади.

Я переконався в тому, що "Клим Савур" всією своєю істотою прагне та діє за їх вказівками.

В той час, коли ми по лісах вмирали з голоду, живучи по кілька днів без їжі, живлячись тільки грибами та ягодами, не знали відпочинку ні вдень – ні вночі, тікаючи і ховаючись від облав і переслідування, "Клим Савур" і його "компанія" вели безтурботно життя у німців, роз'їзджали з гестапівськими документами, вели переговори і заключали договори з німецькими заправилами (Дяченко – один із видатних німецьких розвідників).

Виходячи з вищесказаного, я прийняв рішення, для користі українського народу в сучасному і майбутньому – знищити "Клима Савура" і з цією метою я особисто показав місце його перебування на хуторах Оржев Клеванського р-ну, Ровенської області.

12 лютого 1945 р., за моїми даними, радянськими військами "Клим Савур" – командуючий УПА, був забитий.

Немає більше головного бандита і в цьому я упевнився, оглядаючи його труп. А вам рекомендую подивитись на поміщене тут фото і упевнитись також в тому. "Клим Савур", командуючий УПА, забитий в той момент, коли його господарі – німецькі фашисти на чолі з людожером Гітлєром – втікають з Берліна, а Червона Армія веде бої на території Німеччини.

Настав час вийти з лісів та схронів, вийти з темноти підземелля до справжнього життя, до світла.

Що вас чекає в майбутньому?

Німеччина напередодні остаточного розгрому. Що буде, коли після розгрому Німеччини на ліси, де ви і далі думаєте ховатись, звалиться маса військ?

Ви самі бачите, які жертви несемо ми тепер, коли в акціях приймає участь невелика частина військових підрозділів. А що ж буде тоді, коли закінчиться війна? Вас заспокоюють тим, що, мовляв, виникне конфлікт між Радянським Союзом і англо-американцями. Неправда.

Справа післявоєнного упорядкування Європи і забезпечення миру після війни вже повністю полагоджена між СРСР, Англією і Америкою в дусі повного взаємного порозуміння, про що яскраво свідчить конференція трьох керівників великих держав – Сталіна, Рузвельта і Черчіля, яка недавно закінчила свою роботу в Криму.

Що вас чекає?

99 процентів загине, а тих небагатьох, які залишаються живими, чекає довголітнє підпілля, що приведе ні до чого іншого, як тільки до повного знищення. Я особисто впевнився в тому, що радянська влада всім командирам і стрільцям, що добровільно з'являються, гарантує життя і роботу в своєму господарстві, дає можливість захищати свою Батьківщину в лавах Червоної Армії. Сім'ям надаються всі права громадян Радянського Союзу згідно Конституції, припиняється всяке виселення за межі України.

Хто добровільно прийде до місцевих органів радянської влади, той переконається в цьому і буде жити.

Хто буде продовжувати боротьбу і не прийде – того чекає смерть.

Друже "Максиме" ("Дубовий")!

До тебе особливо, як до найближчого свого друга і керівника, я посилаю своє слово.

Згадай нашу останню зустріч в лісі біля с. Лука Володимирського району, в різдвяні свята цього року, згадай нашу розмову, де ти мені вперше відкрив свої дійсні думки щодо сучасного становища і ми з тобою погодились в тому, що дуже багато безцільно

ллється народної крові в результаті цієї братовбивчої війни, корисної тільки невеличкій купці людей з керівництва ОУН, яку затіяли вони в особистих своїх інтересах, затіяли в угоду німцям.

Хіба ж це не злодіяння проти українського народу робити те, що ми з тобою та з Острізьким робили?

Навіть кості тих учасників УПА, що вже загинули, перевертались в той час, коли ми через свою радіостанцію передавали німцям відомості про розміщення радянських аеродромів, про пересування транспортів та ешелонів. Яка подяка була нам за це?

Німці нас залишили в дурнях так, як це мало місце в Красному Бору, коли Іванов, наш радист, договорився з німцями про те, щоб вони скинули з літаків нам зброю і одяг (пам'ятаєш, це було за твоїми вказівками). Ми тоді зібрали кілька сотень війська і три дні чекали цих "подарунків". Таку зрадницьку роботу ми вели ввесь час – ти мусиш сам це признати.

Закликаю тебе, поки ще не пізно, порвати з ворогом українського народу. Будь певний, що в такому випадку радянська влада збереже тобі життя, забезпечить тебе суспільно-корисною працею. Я в цьому впевнився.

З таким же закликом я звертаюсь до "Енея", керівника Східного краю, його заступника "Верещаки", "Олекси", а також до "Шелеста" і до інших керівників ОУН і УПА, які ще знаходяться в підпіллі і очолюють УПА в Західній Україні.

Я думаю, що багато командирів та стрільців УПА цілком погодяться зі мною, а тому пропоную:

1. Командирам і стрільцям, які діють на території Північно-західного краю в загонах з'єднання груп УПА "Завихост", негайно припинити дальшу боротьбу проти українського народу.

2. Командирам бригад, загонів, відділів, чот та роїв негайно вжити заходи, щоб весь особовий склад кожного підрозділу зі зброєю з'явився в ближчі районні центри, де вони будуть прийняті представниками місцевої влади.

Командирів, які не погоджуються з цим – знищуйте, а самі зі зброєю в руках приходьте в ближчі районні центри з повинною.

3. Я буду просити органи радянської влади надати мені можливість особисто зі зброєю в руках вжити заходи до знищення тих, які не з'являться по добрій волі до органів радянської влади.

Колишній командуючий з'єднань груп УПА "Завихост"
Стельмащук Юрій Олександрович
псевдо "Рудий", "Кайдаш".

15 лютого 1945 р."

Весною 1945 р. Рудого большевики возили як паяца по районах та селах, де він виступав з промовами. З промовою виступав в м. Луцьку, Колках, Ковлі, Камінь-Каширську та по деяких більших селах, де його знало населення. В Луцькому районі виступав на мітингах в с. Коршів (його рідне село), Боголюби. Всі промови, що він їх виголосив, своїм змістом подібні до відозви, що видало НКВД до ЗГ "Завихост".

В літі під час акцій, які большевики перепроваджували проти нас, Рудий в боротьбі проти нас брав чинну участь. На терені К[амінь]-Каширського р-ну оперував 1 баталіон ВВ НКВД, при якому постійно був присутній Рудий, який водив большевиків в Красному Борі на засідки, на мертві точки зв'язку, де переловлено наших зв'язківців.

Свою кар'єру Рудий закінчив десь в другій половині 1945 р. Більш його після тих виступів ніхто не бачив. Деякі большевики пустили поголоску в Луцькому районі, що ніби Рудий втік. Дехто з активу на підставі зізнань агентів виробив думку про Рудого, що він мав би бути старим агентом. Це неправда, бо напротязі його роботи жодних ухилів в роботі, які б він міг зробити, не було видно. Його сипнули наліво. Тут я його за ганебний вчинок, що його поповнив Рудий, не хочу вібілювати, але коли б ми так про нього думали, то будем впроваджувати себе в блуд. Рудий був провокатором, який багато пошкодив опінії УПА, що, як б[увший] к-р ЗГ, виступав публично перед народом, очернюючи ОУН та УПА і поодиноких к-рів, що її репрезентували на ПЗУЗ.

Другим таким прикладом провокативної роботи, яку большевики стосували проти нас – це справа з Лебедем, який за порозумінням большевиків здається їм в руки живим з кількома козаками (Дубенщина).

Після цього випадку НКВД видає листівку, де закликає деяких п-ів та к-рів ОУН та УПА, щоб ті пішли з повинною. Листівка була поширена на терені Рівенської області та інших теренах, де населення знало Лебедя. Листівка слідуючого змісту:

"ДО МОЇХ СПІВУЧАСНИКІВ У БАНДАХ УПА

Я, колишній командир кавалерійської групи УПА під псевдом "Лебідь" – Стародуб Дмитро Михайлович, зі своєю групою діяв на території Ровенської, Волинської та Тернопільської областей.

Я і мої співучасники заподіяли великої шкоди радянській владі та мирному українському населенню. Ось кілька фактів нашої злочинної роботи.

У травні 1945 р. в с. Владиславка Млинівського р-ну, ми забили жінку голови сільради, а її четверо дітей затоптали кіньми.

Зимою 1944 р. в с. Бокуйма Демидівського району ми захопили голову сільради та 7 червоноармійців, яких потім розстріляли.

У травні 1945 р. в с. Владиславка Млинівського району, моя група разом з районним комендантом СБ "Тихим" розстріляла п'ятьох і повісила одного місцевого мешканця.

Тільки за останніх кілька місяців на мій наказ кавалерійська група по-звірячому знищила 70 місцевих мешканців з українського населення.

Я часто задумувався над питанням – чому ми все це робимо? Вся ця звіряча та кривава робота мені настогидла. Але зголоситися добровільно з каяттям до органів радянської влади я боявся. Я й мої учасники боялися, що нам не простять наших злочинів і вагалися. 1 червня цього року я з частиною своєї банди був оточений. Маючи змогу врятуватися і продовжувати свою злочинну роботу, ми не чинили ніякого опору військам Червоної Армії, добровільно здалися і здали свою зброю.

Тепер всі ми живі та здорові. Незважаючи на те, що я був ватажком банди, а мої співучасники були активними помічниками у злочинній діяльності, радянська влада простила нам давні злочини. Тепер нам жаль тих, кого керівники банд, а в тому числі і я, заганяли в банди під силою зброї, розлучаючи їх з родинами, відриваючи від мирної праці.

Тому ми звертаємося до Вас: скоріше скористайте з того, що Вам надається зверненням уряду прощення, і повертайтеся до мирної праці.

Ватажки банд! Я звертаюсь також до Вас: йдіть за моїм прикладом, перестаньте дурманити людей і вести їх на загибель, передавайте себе органам влади. Цим Ви врятуєте своє життя і вибавите від нещастя задурманених людей.

Надрайоновий комендант СБ "Мамай"! На хуторі Писуля коло с. Івани Дубенського району, в хаті, яка стоїть над Варковицьким шляхом, ти висловив сумнів щодо цілей та успіхів нашої боротьби. Чому ж і до цього часу ти проливаєш невинну кров жінок, старих і дітей?

Командире з'єднання УПА "Миша"! Ти давно розкаявся у своєму бандитському житті, але боявся зголоситись з каяттям. У крем'янецькому лісі ти говорив мені, що не віриш у справу бандитів і жалкуєш, що даремно пішов цим шляхом. Зголошуйся з каяттям і ти. Влада тобі все простить і чесною працею ти завоюєш право на життя.

Керівники ОУН і ватажки банд, мої колишні друзі "Юліан", "Коржан", "Тихий", "Вир", "Кропива", "Матрос", "Галайда", "Черник", "Панько", "Шум" і "Байда". Я раджу і Вам стати на цей шлях. Киньте тероризувати населення. Нарід стомився і хоче чесно працювати на добро Батьківщини.

Колишній командир кінної групи УПА "Лебідь" –
Стародуб Дмитро Михайлович
Рядові: "Моряк" – Рябенко Олексій Дементійович
"Матрос" – Артеменко Григорій Іванович

БН 01871 Облдрук Ровно. Зам. 218."

Чи Лебідь після того, як здався, виступав на мітингах, точно не скажу, бо ніде не чув про це від селян. В кожнім разі Лебідь на протязі своєї роботи був негативним типом та більше приносив шкоди для УПА як користі. Його кількакратно за деморалізацію та невиконування наказів мали зліквідувати.

В руки большевиків попали живими ще такі люди з активу на терені ПЗК:

1. Реф. СБ окр. Ковель Федось, взяли непритомного під час поранення 18.3.1946 р.

2. Шеф зв'язку УПА в окр. Луцьк Комар, накрили на зв'язковому пункті в хаті 1945 р. Тепер знаходиться в обл[асному] МВД в Луцьку. Часто виїзджає в терен з НКВД-истами.

3. Пішов до большевиків з повинною б[увший] пр[ов]. р-ну Маневичі – "Ліщина" в м-ці липні 1945 р. Пішов на провокацію, видав все, що знав. Правдоподібно, це був агент і боявся, щоб не взяли на розробку, тому втік.

4. В м-ці жовтні 1945 р. під час бою взяли раненого к-ра загону Ткача.

5. Провідника К[амінь]-Каширського р-ну Миколу забрали раненого в 1945 р.

В 1945-[19]46 р. поздавалися ще також козаки, про яких навіть не варто згадувати. Всіх таких НКВД старалось показати перед населенням та використовувати їх як звичайних провокаторів, що своїм виступом ламали морально населення та вищіплювали недовір'я до нас.

Така робота сильно уємно відбилась серед народу. Прим., весною 1946 р. здався большевикам боєвик Кіт. На підставі його сипки зі с. Облапи, р-ну Ковель, арештовано 50 людей, з яких більшість зістала засуджена на 10 років тюрми.

Після різної провокації, яку стосує НКВД, народ є так обуре-

ний, що не хочуть відчиняти навіть чесним повстанцям, боячись зради. Найбільше різних провокацій пережили терени Полісся. З тих теренів найбільше здавалось, головно з козацтва.

Після вимінених фактів, що заіснували на терені ПЗК, треба держатись старої революційної методи: "всіх тих, що хитаються в революції, не підтримуй та не жалуй, а пхни, хай летять в пропасть, щоб сліду не залишилось після них".

Диверсійна робота НКВД на терені окр. Бересть над Бугом

Подібний стан, який витворився на теренах Ковельщини, большевики хотіли витворити на теренах Берестейщини, але їм це не вдалось.

Хоч очистка організації в 1945 р. на теренах Берестейщини переходила, але не лишила по собі жодних негативних наслідків, як це було на Ковельщині, де переводилось очистку в ширшому масштабі. Щоправда, на Берестейщині не було стільки людей до перевірки та усунення як на Ковельщині.

Тут большевики, не маючи людей з УПА, з яких могли б створити диверсійні групи, мусіли обмежитись до двох типів, а саме: Хмари – бувшого сотенного з бригади "Помста Базару", якого їм вдалося зловити живим під час його поранення та, перевербувавши, очолити ним диверсійну групу НКВД, яка діяла на терені Дивінського району.

Другий підлий тип, що пішов на услуги НКВД, та яким очолено диверсійну роботу в рай[оні] Морочно – це бувший рай[онний] пров. того ж р-ну родом з с. Вілька Речицька.

Хмара, очоливши спец[іальну] групу 7-10 чоловік, постійно діяв на терені Дивінського р-ну. В своїй роботі проявив себе як активний большевицький вислужник. Очолена ним група робила в терені ряд засідок та проводила провокативну роботу під маркою ОУН і УПА. Робота ця насторожила населення, внаслідок чого воно стало до нас ставитись обережно, а, подекуди, не знаючи нас, ворожо.

Більших успіхів група Хмари в боротьбі з нами не осягнула. Десь у першій половині 1946 р. НКВД Хмару зліквідувало.

Спецгрупа на терені Морочанського р-ну, яку очолює б[увший] рай[онний] пров. Коваленко, начислює 15 чоловік. В диверсійній роботі Коваленко проявив себе як активний вислужник НКВД. Поза веденням наскоків, засідок та провокативної роботи, Коваленко виступав по селах з промовами. В промовах закликав населення брати зброю та вести боротьбу з повстанцями.

Населення відповідало йому ось як: "Ти їх, чорте рябий, наробив, то йди і виловлюй, а ми зброї не будем брати". Крім того, старався посіяти недовір'я до ком. боївки – Комара, говорячи людям: "Комар ще має виконати певне завдання, а пізніше здасться як і я".

Поза тими двома спецгрупами, які є створені із запродажницького елементу, на терені Б[ерестейської] о[круги] діє під нашою маркою НКВД в районах Іванів, Дорогичин, Пинськ. Дії свої почали вони тому, що певні шкідливі типи, які проводили на згаданих теренах орг[анізаційну] роботу, невластивим своїм захованням в багатьох місцях себе розконспірували і тим спонукали НКВД до провокативної роботи.

Найбільше розконспірував нашу роботу, терен та людей перед НКВД провідник Пинського надрайону Вірний. Через його неконспіративні кроки в терені деяких людей, що співпрацювали з нами, засуджувано, інших збито, деяких перевербувало НКВД. При помочі усної пропаганди чинники ОУН остерегли населення перед провокацією, яку примінювало НКВД в тих теренах.

Діяльність Далекого

Подібна ситуація до ПЗК, а то ще й складніша та грізніша, витворилась в 1945 р. на Сході, в к[р]. "Одеса". Бо тоді, коли фермент, який шкодив організації на терені ПЗК, робили низи, то на терені к[р]. "Одеса" фермент цей робили люди з провідного активу на чолі з Далеким. Це було видно ще за життя сл. п. к-ра Охріма осінню 1944 р., коли на ПЗУЗ почато очищувати організацію від агентури, то до боротьби з внутрішньою агентурою Далекий, як реф. СБ, ставився негативно. Далекого попирали та пхали до опозиції такі типи як Зимний, Тарас, Ромцьо, Чулий та їм подібні. Дуже виразно видно ухил Далекого у закидах, які поставив тимчасовий провід інспекторату ОУН на ПЗУЗ 4.12.1945 р.:

1. Не виконав наказу сл.п. к-ра Охріма про ліквідацію агентів-східняків як Орла, Жука та інших.

2. Не був присутнім при розробках тих справ, що вів осередок СБ від січня до квітня 1945 р. Не прибув до осередку, хоч його алярмували про важність справи. У цей час Далекий їздив по своїй республіці Хвоянка–Крук, Поруб, Медведівка і нічого не робив. У квітні, прибувши до осередку, закинув всім неправильну постановку роботи і ліквідацію 80% невинних людей, закинув

осередкові "рубку" агентури. Рубка цивільного населення була проведена Сірком з наказу Івана, та Корчилом – рай[онним] реф. СБ на Клесівщині з наказу Галузи – агента, надр. реф. СБ.

3. Припинив роботу СБ від квітня до жовтня 1945 р. в час, коли ще були можливі умови для очищення організації і підготовки до переходу [до] затяжної боротьби.

4. Не виконав наказу про відсепарування та розроблення явної агентури, тих, що були арештовані і звільнені:

а) загального наказу;

б) конкретних наказів: Модеста з липня 1945 р., пр[ов]. Ч[упринки] з серпня, письмове упімнення, вересень – відправа.

5. Не дав для переведення слідства над кількаразово сипнутими агентами Дунай, Капустін, які до останнього дня роблять роботу. Дуная післав на Схід.

6. Багатьох людей, що були багато раз сипані, післав на Схід, або призначив на Схід: Нечай з Людвипільщини – реф. СБ, Непереможний, його слідчий та інші. Кобзар, брат Вусатого Бурлай, слідчі з Деражненщини призначені на Схід.

7. Не прислав жодних звітів та протоколів.

8. Не провів сам ні одного слідства та не показав як його треба вести, тільки безперестанно критикував методи слідства.

9. Замість заострити чуйність проводу та активу взагалі на дії агентури згідно з інструкціями, свідомо критикував ту чуйність. Працівників СБ переконував, що агентури нема, а як і є, то дуже слабенька. Признав лише тих, кого переконав. Так і говорив: "Донця я переконав, бандитизм, а не агентура".

10. Свідоме несправедливе інформування чл[енів] проводу про "Захід": "Організації нема, СБ зліквідувало всіх і вся".

11. Свідоме наставлювання членів проводу "Одеса" проти проводу ПЗУЗ: "Нема чого туди їхати, нічого там не почуєш". А коли йшов на стрічу к-р Василь, то спеціяльно його наставив: інтриги, справа Митьки і т. д.

12. Пастка на Сотника та Модеста, провокація щодо Зінька та Нечипора.

З вищенаведеного видно, яку загрозу ніс Далекий для ОУН напротязі того часу, як очолював роботу СБ в к[р]. "Одеса". Таку його поставу чомусь злегковажено і з посту, який він займав, усунено щойно осінню 1945 р., на його місце призначено май. Лигу.

Явний виступ Далекого проти ОУН починається від м-ця листопада 1945 р. під час побуту на сході д-га Модеста, який тоді розробляв агентуру. В міжчасі пише д-ві Модестові наказ, щоб

цей опустив терен к[р]. "Одеса", в іншому випадку буде трактувати його як диверсійну групу НКВД та ужиє проти нього зброї. Всіх своїх приклонників остерігає перед д-гом Модестом, Сотником, Кнопкою, називаючи їх ліквідаційною комісією, яка, ніби, приїхала ліквідувати чесних революціонерів.

Про це свідчить грипс Далекого, якого він пише до Тараса:

"Друже Степан! У Вашому напрямку поїхала ліквідаційна комісія в складі Модеста, Сотника і Кнопки, не дайтесь заманить. Вони можуть ужити підступу. Я заявив йому негайно опустити терен, якщо б він цього не зробив – уважаю його групу як диверсійну НКВД.

26.11.1945 р. С[лава] У[країні]!

Далекий"

В тому часі Далекий організує всю кліку, як Зимного, Тараса, Ромця і ряд інших агентів та зруйнованих духовно і морально людей проти інспекторату проводу ОУН на ПЗУЗ, називаючи всіх "ліквідаторами". В тому числі зачислює до "ліквідаторів" таких людей, що не входили в склад проводу інспекторату, видно тому, що не пішли по його лінії.

Свій виступ оформлюють наказом для чл[енів] ОУН і УПА з дня 5 грудня 1945 р., самозванно називаючи себе крайовим проводом к[р]. "Одеса", в склад якого ввійшли:

1. Далекий
2. Тарас
3. Зимний

Копію наказу подаю нижче:

"НАКАЗ
членам ОУН і відділам УПА

Всім відомо про витворене взаїмне недовір'я між ОУН і УПА та населенням, поміж членами організації та поміж повстанцями, населення запідозрівалося в цілковитій співпраці з большевиками. Чи не абсурд? Мовляв, чого їздить до міст! Хто возив передачу арештованому до тюрми, купив солі в місті, втік з тюрми, армії чи роботи, їздив до лікаря і т. п., часто-густо піддавалися "провірці". Масова чистка організації і відділів УПА за поміччю третього степеня слідства – станка, викликали жах. Це робилося з наказів і по інструкціях т. зв. проводу інспекторату.

Подібно поставленою "політично-революційною" роботою

доведено майже до цілковитої ліквідації організації і відділів УПА, спасивізовано, а то нерідко вороже наставлено до революційної боротьби населення краю "Захід".

Цей спосіб "політично-революційної" роботи викликав оправданий неспокій і спротив серед населення, членів організації і повстанців. В зв'язку з цим, вияснюю:

1. Провід краю "Одеса" ще з квітня ц. р. не одобрював потягнень т. зв. проводу інспекторату – читай ліквідатори! – які відбивалися в його наказах та інструкціях. Рівно ж, не виконував політично неоправданих наказів та уважав себе відповідальним тільки перед центральним Проводом ОУН.

2. Приблизно на початку листопада ц. р. ліквідатори знищили політичного референта краєвого проводу сл. п. друга Архипа за те, що критикував роботу т. зв. проводу інспекторату – висловився про неї як скрайньо ворожу роботу.

3. В кінці листопада ц. р. члени краєвого проводу, в оцінці практичних потягнень т. зв. проводу інспекторату, поділилися на дві групи: командири Олекса, Василь і Сотник змінили свої переконання і включилися в ліквідаторську роботу, керовану людьми т. зв. проводу інспекторату. Решта членів краєвого проводу стоїть далі на своїх переконаннях та уважає себе підзвітними і відповідальними тільки перед центральним Проводом ОУН.

Для уникнення зайвих жертв і, щоб направити на властиві рейки революційно-політичну і визвольну боротьбу нашого народу, наказую:

4. Всім членам і проводам всіх організаційних клітин ОУН та відділам УПА надалі виконувати наложені обов'язки і окреме завдання.

5. Не виконувати наказів т. зв. проводу інспекторату і командирів Олекси, Василя і Сотника (читай § 3). Головне, не виходити на стрічі і не передавати організаційного майна і фінансів.

6. Якщо до проводів районів і вище будуть зголошуватися поодинокі члени організації краю "Захід", а члени проводів особисто їх знають і ручають за їх політичну певність – приймати і негайно зголошувати компетентним організаційним чинникам.

Це обов'язує рівно ж, якщо зголошували бажання підпорядкуватися Краєвому Проводові "Одеса" цілі екзекутиви підрайонів, районів і т. п. краю "Захід" враз з своїми підвладними і теренами.

7. Бездоганно і своєчасно виконувати накази своїх зверхників. Зважаючи, ясна річ, на § 5 цього наказу. Невиконання наказів

буде уважатися ворожою роботою і винні будуть потягнені до суворої відповідальності. Будьмо тверді!

Слава Україні!
Героям Слава!

Край "Одеса"
Постій, 5 грудня 1945 р.

Члени краєвого проводу:
1. (Далекий)
2. (Зимний)
3. (Тарас)"

Другу пашквільну новорічну листівку видають в січні 1946 р., якої зміст подаю нижче:

"За Українську Самостійну Соборну Державу!

Воля народам і людині!

З НОВИМ РОКОМ, ДРУЗІ!
До тих, що лишилися – членів ОУН і повстанців

І, минув ще однин рік – 1945 рік – тяжкої і нерівної боротьби Українського Народу з російськими большевиками. Багато ворожих трупів гноєм валяється на нашій священній землі. Ворог ідейно розбитий – зник т. зв. радянський патріотизм ворожих полчищ. О, випростав свої дужі плечі велетень народ – море революційних хвиль, кров борців, сльози матерів, вдів і сиріт підмивають п'єдисталь тирана Сталіна – Кремль! Струснулась в своїй основі російська імперія – СРСР.

Минулий рік вирвав з наших рядів сл. п. провідника Охріма, члена проводу ПЗУЗ Мітлу, поета Івана, редактора Довжана, Ярину і багато інших. Вони впали в боротьбі з большевизмом – вічна слава Героям!

З жалем і смутком на порозі нового – 1946 – року, в обличчі нових складних завдань і труднощів, приходиться згадати сл. п. друзів-революціонерів: технічного працівника політичного відділу при проводі ПЗУЗ Кічана, командира загону Стального, командира сотні Петра, військового референта надрайону Орла, провідника одної з східних груп Палія, командира ВОП-у Колю, зброяра Кармелюка, кулеметчика Похилу, козаків Комаря, Вирка і інших, знищених руками темних типів з-під знаку Дзержинського. НКВД торжествує... Ганьба ліквідаторам! Жах накликає згадка про те, що знані революціонери, які роками невсипущої праці і боротьби

доказали свою вірність Українській Нації – керівник технічного відділу при політичній референтурі краю "Одеса" Тарас, члени окружного проводу Кузьма і Орест, Циганка – працівник СБ округи, командири УПА – Левадний, Сіромаха, Пащенко, Моряк і Велес, провідники східних груп – Сємушка, Деркач і Роман, працівник технічного відділу політичної референтури краю "Одеса" Ромцьо, працівники надрайонів – Зінько, Донець і Гірняк, члени надрайонових проводів Маруся і Оксана, комендант СБ надрайону Ничипор, комендант ВОП-у Лис, комендант СБ району Труба, машиністка Волошка і інші мали бути зліквідовані т. зв. проводом інспекторату – читай ліквідаторами – під закидом співпраці з ворогом.

В листопаді 1945 р. відійшов від нас – знищений ліквідаторами за те, що згідно думки всіх членів краєвого проводу критикував перед "провідником" т. зв. проводу інспекторату практичні потягнення цього ж т/зв проводу інспекторату – сл. п. Архип, політичний референт краєвого проводу.

До чого вели ліквідатори з т. зв. проводу інспекторату? Вони свідомо намагалися знищити організаційні та повстанські кадри, щоб лишити народ без революційно-політичного керівництва. Практичним ставленням роботи старалися довести до припинення революційно-політичної і визвольної боротьби проти російського імперіялізму. Це цілковито відповідає інтересам сталінської кліки – та як майже рік тому – після смерти сл. п. провідника Охріма – своїм відношенням до населення вони помагали для НКВД вбивати клин між населенням а організацією і УПА.

Суспільство, організація і повстанці осудили потягнення т. зв. проводу інспекторату, як скрайньо ворожу роботу і зроблено їй край. Росія шаліє... Завдяки рішучим заходам збережено основні кадри організації і УПА, ізолюючи людей, які бояться своєї тіні – ліквідаторів від керівництва визвольною боротьбою нашого Народу. З Новим роком, друзі, завдамо ворогу ще сильніших ударів. Живи, Україно!

Пам'ять друзів, що впали в боротьбі з російськими большевиками і з рук ліквідаторів, збережемо для віків. Тим, чию честь заплямили ліквідатори – подаємо дружню руку і бажаємо сил і успіху в боротьбі!

З Новим роком, друзі, у вир революційних змагань!
Наша праця і боротьба – це добро для України
а обвинувачення ліквідаторам!

Смерть большевицьким наїздникам і внутрішнім ворогам українського народу!
Слава Україні! – Героям Слава!

Край "Одеса"
1 січня 1946 року

Члени краєвого проводу:
1. (Далекий)
2. (Зимний)
3. (Тарас)"

Літератури їхньої в тому періоді більше не видано. Роботу спрямовано на оформлення орг[анізації] своєї кліки та пропагандивно підготовлюються до боротьби з ОУН. Тоді ж Далекий зі своїм активом переводить ряд відправ, на яких головну увагу звернено на відірвання якнайбільше людей від організації та включення їх в свою диверсійну групу. Свою роботу диверсії проти ОУН маскує, ніби, особою оборонця, перед існуючою загрозою ліквідації чесних революціонерів проводом інспекторату ОУН на ПЗУЗ. В склад ліквідаторів вчислює к-ра Олексу, Василя, Лигу, Модеста, Данила, Митьку, мене, на чолі, як він каже, "з кровожадним Смоком". Серед козацтва пустив версію, що Дубовий і Олекса підкупили Чупринку, дали чотири тисячі (невідомо чого), а той ходить і душить. Дубовий видушив в Колківському районі всю сітку і тих, що поприходили з фронту.

Використовуючи трагічну ситуацію, яка сталася в с. Романові внаслідок смерті майора Лиги, сотника Василя та упадком в руки большевиків к-ра Олекси, багато людей, будучи під психозом страху ліквідації зі сторони СБ, яку витворив сам Далекий на чолі з клікою, Далекому вдається багато здезорієнтованих перетягнути на свою сторону. На терені к[р]. "Одеса" з нашої сторони не залишилось ні одної особи з проводу компетентної, яка б могла ідейні елементи зорганізувати до протидії. Ті люди ідейні, які лишились, були без зв'язку з проводом до м-ця червня 1945 р. і якихось рішучих та безоглядних протидій проти диверсійної роботи Далекого не застосовано. Виступи[ли] к-р Еней та Гордій, які заздалегідь підготовили тереновий актив до боротьби з диверсією Д[алекого] (на терені ПЗК).

Перший удар наніс диверсії д-г Юрко (Кватиренко) з наказу к-ра Олекси, виконуючи атентат в м-ці грудні 1945 р. на найстаршого демагога Зимного. Смерть Зимного налякала їх, почали боятись атентатів.

Після смерті Зимного, Далекий до Тараса пише грипса, в

якому коротко вказав, на що він мав би звернути увагу. Грипс слідуючого змісту:

"Друже Тарас!

Сталася сумна подія. Олекса через атентатника Юрка вбив д-га Зимного. Хай же нас це не ломить, а буде тільки научкою на дальше. Бережіться! Про це голосно говоріть в організації, а навіть населенню. Нема чого крити. Чупринка, Модест, Максим, Олекса пішли на услуги НКВД, так і треба говорити, щоб про це знали всі. Дати наказ всім, що коли б кого-небудь з тих людей бачив і мав можливість застрілити, то так і зробити. Поговоріть з Ольхою і щоб за ними навіть і пошукав, якщо вони там десь обертаються і кропнув без жадних викидів совісті. Бажаю Вам крепкого здоровля і успіхів в праці. Хай смерть д-га Зимного жене нас до пімсти, а правда, в ім'я якої боремось, додає нам сили.

С[лава] У[країні]!

Далекий

5.1.46 р. год. 20.30"

В грипсі до Тараса з 7.1.46 р. Далекий пише: "Смерть Зимного не сміє нас зневірювати, а противно заставляє нас до помсти. Так треба балакати з людьми, які його знали і не знали. НКВД-івську роботу ліквідаційної комісії в складі Модеста, Максима, Олекси, Василя, Данила і Мітька під головуванням Чупринки–Смока, який не може жити без людської крові, треба розкривати перед цілою організацією а навіть суспільством в повній його наготі. Скривати того вже не вдасться, кожний бачить це сам, але не кожний однаково розуміє".

В грипсі з 20.6.1946 р. Далекий пише до Тараса: "Ліквідатори починають з нами отверту боротьбу, тому нашим завданням відтягнути від них решту людей, в чому з нашої сторони треба проявити якнайбільшої активності. Відносно самих верховодів (ліквідаторів), не вагатись уживати навіть найрадикальніших заходів".

Для кращої характеристики політ[ичної] лінії, яку вів Далекий, подаю короткі конспекти з відправ, що їх переводив Далекий зі своїм активом. Конспектував відправу Тарас. Подаю відпис:

"Коротка хронологія ліквідаторства

Початки ліквідації

1. Чому не було масової ліквідації за сл. п. к-ра Охріма? Бо він провадив послідовну оргроботу, щоб не привести визвольну боротьбу до руїни, як цього хотіли Чупринка та інші його соратники.

2. Бо він не раз і майже на кожній відправі і індивідуально перестерігав, щоб слідчі органи вели свою роботу уважно, іноді можуть бути неправильні дані, і будь-кому забороняв вести слідство, щоб слідством не прийти до самоліквідації. Провідник передбачував подібний стан, його смерть є загадковою до сьогодні.

3. Шворний часто скаржився, що часто-густо падають жертвою слідчих органів невинні люди.

4. Гарасим–Володимир (за німців – на зах[оді] обл[асний] реф. СБ, за большевиків – краєвий орг[анізаційний]), який вів боротьбу проти масового нищення людей ...

5. Архип знову ж не погоджувався з масовою чисткою ...

6. У квітні місяці 1945 р. почалися примінювати масові чистки в терені і відділах і дійшли аж до пізньої осені ...

7. Боротьба йшла в горі, а в низах нічого не знали. В горі не погоджувалися з такою загальною ліквідацією, як А. Т. Г. Д. і інші, за що хотіли їх зліквідувати. Згадані люди, що виступили проти такого нищення, відразу не зміг ні один виступити, бо нічого з цього не вийшло б і щойно пізніше очолювані Далеким рішуче виступили проти ліквідаторів.

8. Це ж не якась вільна спілка, а це революційна організація, яка за непослух карає смертю і тому не змогли так відразу виступити.

9. Коли взяти такого Смока і Данила на станок, то напевно скажуть що вони є агентами НКВД.

10. І в мене цілі сотні протоколів, які так гарно оформлені, що всі революціонери є сексотами чи агентами – це в горі можуть показати як зрадники.

11. Ніхто не боронить агентуру.

12. Український народ, особливо організація і наша УПА, опинились між молотом а ковадлом. З одної сторони терор НКВД, з другої – НКВД під виглядом чистки вбралось в наші ряди і проводить при помочі наших людей орг[анізаційних] мерзенну роботу, спрямовану на ліквідацію визвольної боротьби.

Якби не ми цього не передбачили, я хочу зупинитись на фактах, розкрити цілу правду, приховану противниками-ворогами.

13. Про Смока вислідити, зловити і доставити живцем, коли ж ні то вбити, Данила теж. Коли вони опиняться на станку, то будуть говорити все і що є агентами НКВД.

14. Вислати Надю, щоб взнала про Дубового чи живе чи ні і що з ним сталося і т. д.

15. Звернути увагу на перетягування від "ліквідаторів" людей

через родини і листи і т. д. Переписуватись з організаційними людьми, стрільцями і т. д.

16. Говорити чи переконувати когось, то треба подавати факти про ліквідацію знаних і незнаних людей, рівно ж відділи і боївки і т. д.

17. Треба відчути, де називати ліквідаторів НКВД-исти а де ні. Про Дубового, якщо правда що він вбитий, то нишком представити як героя, а якщо ні, то бити по тому, нащо знищив стільки людей, відділів і т. д.

18. З низами, козацтвом говорити, що "вони винні, хіба простий не хоче жити у вільній Україні, чому розпустили відділи".

Практична робота "Глистів"* на терені ПЗК в 1946 р.

Згідно вищенаведених вказівок не терені ПЗК, цебто по лівій стороні Гориня, "Глисти" починають діяти. Роботу свою почали від підлої пропаганди серед населення р-ну Деражне. Виступаючи на мітингах, репрезентувались від краєвого проводу "Одеса". ОУН остерігали перед знаними в тих теренах провідниками та командирами (Микола, Семен), говорячи, що вони є агентами НКВД, в підпіллі перебувають по наказі НКВД, ліквідуючи кращих повстанців та членів ОУН, коли справляться з повстанцями, тоді візьмуться ліквідувати всіх тих, що співпрацювали з ними, селян, які допомагали харчами, розвідкою і т. д. Говорили, щоб населення не допомагало всім тим, які не є підпорядковані Далекому. Через населення закликали деяких рай[онних] провідників та повстанців щоб ті зірвали зв'язок зі своїми зверхниками та нав'язувалися з ними, або ховались індивідуально.

Для переконання та застрашення наводили ряд людей знаних в тому терені, яких зліквідовано за агентурну діяльність (Ярема, Захар, Сіромаха, Кічан і ін.). Інколи на мітингах чи так, в розмовах з населенням, виступали "очевидці страшних картин", або ті, яким пощастило втекти, розмальовували чорними барвами смерть агентів. Переходячи через терен або на мітингах, поширювали листівки, видані Далеким, як: "Пересторога", "Повідомлення". Були випадки, що висилали листи совітською почтою, ззовні адресуючи на якогось селянина, а в середині писали "Повстанцям за Горинь". Такі листи формою грипсів передавали через родичів або знайомих окремим повстанцям. В листах писали, що "наш краєвий провід не визнає інспекто-

---

** "Глистами" популярно зістали охрещені "Далеківці". Цієї назви уживають всі члени ОУН в ПЗК в окресленні їхньої роботи. (Примітка у тексті.)*

рату, який є агентурою НКВД, вислано зв'язок до центрального Проводу ОУН, вкоротці буде відповідь... Обдумайтесь, кидайте ліквідаторів, нав'язуйтесь з нами і т. д. і т. д.".

Найбільше говорили про Олексу, що пішов до большевиків в стрибки, Чорноморця, Сметану, Юрка, Миколу та Семена – як ліквідаторів. Про Дубового говорили, що є агентом, пізніше поширили слухи, що Смок його зліквідував.

До пров. Степанського р-ну Веселика писали грипса, в якому наводили приклад про Захара: "Дивись, Захар, нічого не знаючи, допомагав Гордієві ліквідувати повстанців. Чого ж тоді й його зліквідували, а Гордія ні, адже ж Гордій його зверхник. І Захар зрозумів, коли вже було пізно".

В другій половині м-ця травня 1946 р. Тарас і Ярослав створили кінну групу в числі кільканадцятьох осіб, з якою роз'їзджали по терені та ширили розкладову пропаганду, спрямовану на підрив авторитету ОУН та поодиноких авторитетних командирів і провідників, які були знані на тому терені. Характеристичною прикметою тієї групи було п'янство, гульня, до чого то служив прикладом сам Тарас, як "член КП". При кожній нагоді сам пив та заохочував до цього своїх підвладних, мовляв, будуть мати більше енергії до праці.

При зустрічі з відділом Ольхи 27.6.46 р. Тарас, Чулий, Підгайний та Ярославенко агітували повстанців, щоб ті перейшли на їхню сторону. Обговорюючи політ[ичну] ситуацію сьогоднішньої дійсності, давали як один з виходів з тяжкого положення – легалізація всіх повстанців. Чулий говорив, що будуть виробляти документи та легалізуватись по містах та селах тоді, коли б большевики лишились ще довго на наших землях. Говорили про себе, як про реакціонерів, які виступили проти масової ліквідації наших кадрів провідниками та командирами. Що цього навіть не добачив центральний Провід, що вони добачили та зробили, що центральний Провід одобрить це та прилучиться до них. Одним словом, не раз своєю балаканиною доходили до абсурду та тупіку, якою не переконували навіть пересічного поліщука.

18.8.1946 р. дійшло до бою між "Глистами" а нашою групою з відділу в числі 10-ох козаків, "Глистів" було 50 чоловік узброєних. Бій скінчився перемогою "Глистів": одного нашого козака тяжко ранили, двох роєвих, що вистріляли амуніцію, взяли в полон, решта пробились через лінію та втікли.

На терені Стидинщини після атентату, який виконано на Тараса та Чулого в м-ці серпні, "Глисти" робили засідки на наших людей. Під час своїх операцій не мали жадних успіхів.

В с. Злазне, р-н Деражне, місцеві "Глисти" переводили грабежі населення. Вони в тому селі зліквідували одного чоловіка з ціллю забрати в нього золото.

В с. Ставку, р-н Деражне, "Глисти" ограбили родину сл. п. к-ра Ольхи: забрали коня, свиню та часто шукали за мануфактурою.

На Буді (Стидинщина) пограбили також людей, пограблені речі перепродують в Рівному.

На Степанських хуторах грабили людей, говорячи "стягаєм військові речі", при тому забирали найкращі речі цивільні, брали кабани та інше.

20.10.46 р. голова кооперативи с. Волоші Степанського р-ну, забирав в райбазі товари до кооперативи. Між товарами були папруги до сідел. Коли голова сказав, що це є лишній товар, то нач. бази, усміхаючись, відповів: "Нічого, це заберуть такі, що їм це буде потрібне". Не встиг голова товарів привезти в село, як до нього прийшли "Глисти" та забрали згадані папруги.

На початку вересня 1946 р. Ярославенко з 14-ма людьми на конях зробили т. зв. пропагандивний рейд у р-ни Володимирець, Дубровиця, Рафалівка. Розшукували за дикими групами або агентами, яким вдалось втекти зі слідства, хотіли з ними устійнити зв'язок. Скрізь говорили про ліквідаторів. Розклеювали та роздавали людям летючки "Пересторога". Були в с. Кидри Володимирецького р-ну, звідки родом Сіромаха, в с. Осова, Зульня, Рудня Дубровицького р-ну.

При зустрічі з населенням оповідали про смерть Сіромахи та інших повстанців, які згинули з рук "ліквідаторів". Один з них, чотовий з тих теренів, якого люди знали, розповідав, як йому вдалось втекти зі "станка", при цьому показував сліди, які залишились від шнурка. Звідси поїхали на м[істеч]ко Бережницю, де були постійно стрибки Роко[ю]. Тут поагітувавши та повечерявши, поїхали за Горинь.

По деякому часі та сама група появилась в Рафалівському р-ні, приїхали з тими самими цілями, що й попередньо. Питались людей за повстанцями. Люди, нікого з них не знаючи, приймали їх за большевиків. Пропонували устійнити кличку, через яку могли б порозумітись, передавали всім повстанцям цього району привіт "від галичан".

В терені, де діють "Глисти", большевики не стосують майже жодних засобів по боротьбі з нами. Лише час-від-часу в деяких місцевостях роблять засідки та приходять за поставкою. "Глисти"

пояснюють це так: "Нащо ж большевикам робити облави, коли командири продалися для НКВД і самі нищать повстанців".

Цілою роботою "Глистів" в 1946 р. на терені р-нів Деражне, Степань керував Тарас, до помочі мав він Підгайного (з обл[асного] пр[оводу]) та Ярослава (реф. СБ при обл[асті]), які походять з Деражненщини. Впливи свої на терені р-ну Деражне йому вдалося накинути завдяки великій знайомості людей, та ще тому, що весною ц. р. ввесь керівний актив р-ну Деражне згинув внаслідок большевицьких акцій. Вдалось їм перетягнути на свою сторону ввесь найслабший елемент, що був втягнений клікою до довіреної роботи – це Підгайний з Вільки Яполотської зі своїми людьми, цей перетягнув своїх свояків та товаришів.

Атмосфера, яку витворювали "Глисти", була пригожою для включення всякого рода гнилі, канальства в їх ряди. З твердого революційного способу життя вони скотились до життя звичайних розпусників, гільтяїв, посіпак на взір колишніх бульбівців, які пили, насилували, грабили, деморалізували населення на кожнім кроці.

На р-н Степань був присланий Лісовий – старий агент ще з 1940 р. – сам родом з с. Кричильськ, р-н Степань. За перших большевиків був арештований, на слідстві заломався, висипав своїх колег з орг[анізаційної] сітки. Тип деморалізаторо-морально заломаний, втік зі слідства в 1945 р. осінню.

Склад людей, якими розпоряджається Далекий на терені ПЗК, точніше сказати в р-ні Деражне, подаю нижче:

1. с. Золотолин – 4: Запорожець, Крутеляка, Юра, Лис.
2. с. Жалин – 2: Зозуля, Наталка (б[увші] рай[онні] ЧХ).
3. с. Вілька Жалинська – 8: Підгайний (в області), Міша, Обережний (рай[онний] пр[ов].), Явор, Граб, Іван, Степан.
4. с. Майдан, р-н Стидинь – 7: Крук ("ціпок з ключкою", господ[арчий] в надр.) Гуменний, Гарбуз, Німчур, Щука, В'ючко, Вояр.
5. с. Злазне – 11: Бурлій (б[увший] реф. СБ р-ну Деражне), Балка, Без, Листок, Ялина, Хома, Липа, Смілий і 3 ушаповці без зброї.
6. с. Ставок – 2: Корінь, Босота.
7. с. Постійне – 8: Гірчак, Граб, Чумак, Ярослав (реф. СБ в обл[асті]), Ворон, Шпачок, Барвінок, Бродяга.
8. с. Скригетівка – 1 – Хмара.
9. с. Руда Клеванська – 3: П'явка, Господар, Ярмарок.
10. с. Дюксин – 1.
11. с. Корчин – 1 – Білий.

Характеристики тим людям з браку даних не можу дати. В інших районах "Глисти" не мають жодних зв'язків з людьми.

Настрій населення

Найбільш негативно відбилась робота "Глистів" на населення. Використовуючи ширше знайомство серед мас, як Далекий, Тарас та йому подібні уводили населення в блуд своєю розкладовою пропагандою, яку вони ширили серед мас. Своєю пропагандою вони хотіли відхилити населення від організації. Вказуючи на різну роботу СБ, яку організація у великій загрозі перед агентурою мусіла виконати, вони її представляли в чорних красках, переконуючи людей, що це ми робили не тому, що вимагало від нас добро справи, а з наказу НКВД. Маси, завдяки своїй наївності, не орієнтуючись в агентурній роботі та тактиці НКВД, вірили в п'ятдесят відсотках їхній брехні. Найбільш їм вдавалось задурманювати маси там, де не було роз'яснень з нашої сторони.

Далекому вдалось в більшості опанувати маси в р-нах Костопіль, Людвипіль, частинно в Деражненщині, головне там, де перебував Тарас, Ярослав, Підгайний і де є розташовані постійно їх люди.

Вони здобули ввесь елемент той, якому зістали знищені члени родини за ворожу роботу. Рівно ж впливають фамілійно всі приклонники Далекого на свої родини, знайомих, які, в свою чергу, до певної міри гуртують біля себе якусь частину несвідомих людей.

Деякі люди говорять, що розбились на партії як у світовій війні (сільські філософи), інші кажуть, що тепер не розбереш і краще поки що нікуди не мішатись, ждуть точного вияснення цієї справи Проводом ОУН. Зі свідоміших селян питали їх чому п'ють, гуляють, не заховуються як пристало для націоналістів, чому їх не гонять большевики тоді, коли вони вдень свобідно скрізь роз'їзджають і т. д.

Населення здає собі справу, що це нас ослаблює, тому роботи Далекого не одобрюють.

В народі нуртують такі думки про нас внаслідок подій, що заіснувались на терені к[р]. "Одеса":

"Ви переведете Україну і нас, бо вже продаєте народ (різні провокації, що там заіснували).

Даром ллється кров, з цього нічого не буде, якщо між провідниками нема згоди.

Ті, що вчили про Україну, остерігали нас перед агентурою ворога – самі зрадили Україну та стали сексотами, а ті, що почули вперше про Україну, не здались ворогові, а стрілялись, або витримували катування НКВД та що варті ті ваші провідники.

Як добре, то Ви всі добрі, але як припече, то починаєте юдину роботу робити, а нам приходиться терпіти через те, що колись кусок хліба дали.

Ви зі мною сьогодні говорите, а завтра приїзджаєте з НКВД.

Що то з цього вийде, що ці самі повстанці, що разом бились у відділах проти большевиків, разом працювали, а сьогодні один другого вбиває".

Різні провокації, які пережив народ морально та фізично, не заломили все-таки його, по певному часі моральний стан кращає і люди стають дуже а дуже обережні і підходять до всього дуже скептично.

Не скрізь однаково була проведена з нашої сторони роз'ясннююча робота серед населення в справі диверсії Далекого, хоч справу диверсії Далекого не скрізь однаково знають. Найдальше вона є поширена, т. зн. знана на терені ПЗК між рікою Горинем а Стиром. За Стиром не є зорієнтовані навіть наші низові кадри про Далекого. Так що вся розкладова робота Далекого є поширена в р-ні Деражне, Степань, Володимирець та частинно Дубровиця. В північних районах, цебто Володимирець, Дубровиця, Рафалівка, населення сприймає це як провокацію НКВД. Кожна поява різних груп Далекого на тих теренах не має успіхів.

До боротьби з диверсією Далекого актив був приготований ще в зимі 1946 р., тому, коли вони почали атакувати терен, то стрінули з нашої сторони гідний відпір.

Ліквідацію Терешка, Тараса та Чулого населення приймає двояко: одні кажуть, що це зробили большевики, інші знов, що це наші. Про цю справу говорять лише там, де вони були знані серед народу.

Опис матеріялів, виданих Далеким в 1946 р.

1. Наказ членам ОУН і відділам УПА – вид. 5.12.1945 р.
2. З Новим Роком, друзі! (бита на машинці) – вид. 1.1.1946 р.
3. Хід міжнародних подій (") – напис. Марта. – 31.5.46.
4. Універсал УГВР (друк.)
5. Селяни! (лет.) – бита на друкарні
6. Українські громадяни (бито в друкарні) – червень 1946 р.

7. Інструкція для провідного активу ОУН к[р]. "Одеса" – 20.6.46 (машинка)

8. Пересторога для всіх учасників УПА, прац[івників] орг[анізаційної] сітки і населення (друк)

9. Повідомлення-пересторога для чл. ОУН, повст. і населення – липень [19]46 р.

10. Доки кінець-кінців терпітимем (друк)

11. Чи буде голод (друк) – перебита наша листівка

12. Комунікат Грицька Квітки – 21.7.46 – (друк)

13. Комунікат про смерть Тараса, Чулого – (друк)

14. Різні кличі (дереворит)

Завваги

Основною причиною, що породила діяльність Далекого – це очистка організації від внутрішньої агентури, яку ми мусили в обличчю великої загрози радикально перевести. Це був момент, який формально зіпхнув Далекого та кліку на ворожу сторону проти організаії. Але, розглядаючи ту справу глибше, побачим, що тут мотором до цієї діяльности не тільки були особисті амбіції Далекого чи ненависть до певних осіб, які хотіли зліквідувати його (Олекса). Тут діяло напротязі довшого часу НКВД, яке хотіло через агентурну роботу в нашому нутрі довести до роздору, спихаючи у великій політичній дезорієнтації слабший елемент на ворожу сторону супроти організації, держачись староримської засади "дівіде ет імпера" (діли і пануй); хотіли тим методом нас бити тому, що всі інші, які вони супроти нас стосували, не давали їм бажаних успіхів. Всі провокативні способи, які вони примінювали супроти ОУН в боротьбі, не давали їм на довшу мету бажаних наслідків, тому що емітована революційна робота, яку вони примінювали в терені, була по певному часі організацією та народом дискредитована (прим. Озон). Спроби ці крахували ще тому, що всі провокативні дії були очолені чисто агентурним елементом, який в обличчю народу не мав жадного авторитету (Озон) та був здемаскований, як ворожий нам елемент.

Отже, НКВД використало заколот, який витворився в нутрі організації під час її уздоровлення, здобуваючи собі плацдарм в нашому нутрі через позиції Далекого, щоб нас бити. Далекий являється авторитетним паяцом, який на тиск кнопки НКВД (агентурне оточення Д[алекого]) виконує певні рухи, які нам шкодять. Всіх своїх агентів НКВД криє плащиком авторитету деяких

чесних революціонерів, які, наївно переконані в слушність постави Далекого, виконують його накази.

НКВД через Далекого послаблює наш рух на терені б[увшого] к[р]. "Одеса" та наносить великі шкоди для організації і народу.

Група Далекого:

а) підриває авторитет ОУН та людям, які її репрезентують на ПЗУЗ;

б) деморалізує пропагандою та поведінкою народ;

в) веде збройну боротьбу проти ОУН на ПЗУЗ;

г) агентура, яку Далекий толерує, виявляє для НКВД людей антирадянських переконань.

До створення ситуації, яка витворилась в б[увшому] к[р]. "Одеса", спричинився безпосередньо сам Олекса та інші зверхники, що толерували ворожу нам опозицію на протязі майже року. Олекса, помимо своєї твердоти та ідейності, замало виявив себе рішучим в останнім часі в уздоровленні організації, коли треба було усунути Далекого та таких типів як Тарас і Зимний.

Фермент, який витворився на Сході в зв'язку з очисткою, не мав би ніколи таких успіхів, коли б не був очолений такими людьми як Далекий, Зимний, Тарас. Фермент цей мав би характер льокальний, такий як на Заході. Вина Олекси була ще в тому, що маючи в руках Далекого після випадку з Модестом, робив з ним якийсь експеримент, ніби, ліквідації його чи тощо. Під час їзди до гори взяли Далекому зав'язали очі, привели над яму, де Олекса заявив йому, що він є засуджений рев[олюційним] трибуналом на розстріл. Цей, перелякавшись, почав просити о помилування і говорив, що багато ще скаже справ, про котрі не знав ніхто опріч него. На слідстві Далекий признається до своєї вини, насвітлюючи її як агентурну діяльність. Це говорення скорше виглядало на гарячкове маячіння, ніж на правду. Цим себе Д[алекий] хотів рятувати. Після цього експерименту Далекому розв'язано руки і Олекса йому заявив, що він поїде з ним до проводу. В дорозі Далекий конем втікає. Після цієї втечі починає свою діяльність на терені б[увшого] к[р]. "Одеса".

Робота Далекого являється одним з відтинків диверсії, яким нас б'є НКВД, тому нам необхідним є цю диверсію в якнайкоротшому часі ліквідувати.

Ідейний елемент, що залишився на терені б[увшого] к[р]. "Одеса", з браку людини, яка б могла покерувати роботою проти Далекого, не проявив більшої ініціятиви по уздоровленню відносин, що там витворились. Всі наші люди знаходились

в дезорієнтації та ходили, можна сказати, поодиночно з огляду на перервання зв'язку з проводом. По наладнанню зв'язку, робота Далекого під впливом ударів, що ми їм нанесли, послабла. Перший устійнив зв'язок з горою к-р Юрко (Кватиренко). Позитивним було те потягнення, що з-поміж чесного активу, який став проти діяльності Далекого, зорганізовано осередок, відповідальний за орг[анізаційну] працю в тому терені.

Назагал можна сказати, що з нашої сторони були заслабо примінювані акції проти диверсії Далекого, заслабо велась роз'яснююча робота серед населення і серед людей, якими розпоряджає Далекий. Ми не вели проти него як слід пропаганди офензивної та навіть дефензивної в зв'язку з його пашквільними листівками, що їх видав Д[алекий] в 1946 р. як "Пересторога", "Повідомлення", різні комунікати і т. д. Заслабла офензивна робота велась зі сторони СБ.

Для ослаблення дій Далекого необхідним є в ц. р. зорганізувати такий осередок, який міг би систематично давати відповідь на всі питання, що будуть виринати в зв'язку з діями Д[алекого] і актуальні проблеми розв'язувати самостійно на терені б[увшого] к[р]. "Одеса".

В загальному, підсумовуючи всю роботу диких груп, яких дії були розпорошені (Ковельщина), або зцентралізовані (Дубенщина – Озон), Костопільщина (Далекий), являються вони наслідком політ[ичної] кризи, яка витворилась на ПЗУЗ з початком 1944 р. з приходом большевиків.

Всі ті болячки, які хотіли організм ОУН довести до життєвого краху, вдалось нам в сімдесят відсотках усунути на ПЗУЗ до кінця 1946 р. Дії диких груп на Ковельщині не представляли собою великої загрози, тому, що робота їх не була зцентралізована проти ОУН, вони були пасивні, уявляли собою групу "аби довше пережить" – це була в їхньому житті основна ціль. МВД якщо діяло через них, то дуже слабо. Їх дії вдалось унешкідливити у вісімдесят п'ять відсотках. Ті, що залишились, притихли та так законспірувались, що важко їх знайти. Тому, що дії їх не представляють для нас більшої загрози, отже, спецвишукування не оправдує себе з огляду на час, що тратиться в тій роботі і брак людей до того.

Група Озона, що діяла на Дубенщині, зістала унешкідливлена в сто процентів. "Озонівці" представляли для нас в основному ту загрозу, що, діючи проти нас в підпільний спосіб, могли нам нанести втрат в людях. В короткому часі їх дії перед народом удалось організації дискредитувати. Наміри їх представити свою диверсійну роботу під маркою ОУН скрізь крахували. Елемент, який

творив групу Озона, здекляровано ворожо ставився до ОУН – це бувші учасники повстанчого руху, яких МВД вдалось в сто відсотках перевербувати та перевиховати. Роботу свою проти народу та ОУН вони стосували як регабілітацію за націоналістичні гріхи, що їх доконали проти СССР, будучи в УПА. МГБ, бачучи неуспіх в діях проти нас "своїх ОУН-івців", остаточно включили ті залишки, що організації не вдалося зліквідувати, в регулярні рай[онні] частини ВВ МВД як спецгрупи.

Залишилась ще найгрізніша на Сході диверсійна група Далекого, якої ми дії, хоч невеликими ударами, що їх нанесли для Д[алекого] в 1946 р., але послабили до певної міри. Зорганізована постава активу на терені дій Д[алекого], пропаганда усна і письмова, усунення Зимного, Тараса, Чулого, Квітку та інших головачів "Глистів" створило нам пригожий грунт до дальшої атаки їх та вигляди в успіх у боротьбі з ними. Головною силою, що спонукає Далекого до боротьби з ОУН, це:

а) ненависть до осіб, що зіпхнули його на таке становище – Олекса та інші, що лишились по стороні пр[оводу] ОУН на ПЗУЗ,

б) особиста амбіція показати перед народом свою невинність та інших покривджених, мовляв, через закиди аген[турної] роботи,

в) шукання слави,

г) пімста за особисте скривдження.

Далекий, зійшовши з правильної дороги рев[олюційної] боротьби та нечуючи під собою правного твердого грунту під ногами, пішов на повну толєранцію агентурних елементів. Як буде більше людей, то, мовляв, більший успіх буде мати в боротьбі з ОУН. Знаючи, що його робота – це вода на колесо больш[евицького] млина, що своїм оборотом нищить ОУН, використовує толєранцію МВД, що не дуже то вганяється за "Глистами". МВД нищить з "Глистів" лише тих, що є агресивні та наносять своєю діяльністю шкоду для них (прим. Токар). Всі тараси, підгайні, далекі, що нездібні своєї духовності піднести на рішучий крок збройного чину проти большевиків, а геройство та відвагу проявляють по ліквідації чесних революціонерів, вони навіть і не думають їх усувати. МВД на тому і їде, що має добрий шильд* Далекого з групою, під якого плащиком може проводити свою роботу проти нас.

Маючи в нутрі Далекого більшість елементів агентних та здегенерованих типів, що свою ненависть спрямували проти

** Schild - вивіска (нім.)*

ОУН, для МВД не потрібно такого стану ліквідувати – вони будуть старатись якнайдовше його вдержати. Це ж є найкращий спосіб бити ОУН. Вони знають, що Далекий з групою – це гангрена для ОУН, якої ліквідація означала б уздоровлення ОУН на терені б[увшого] к[р]. "Одеса". Тому МВД Далекого не поборює, а навідворот, старається підсичувати його ненависть, яку він виливає у збройній боротьбі та листівках проти ОУН.

Нашим основним завданням є обезголовити "Глистів". Не біймося, що вони на пост Далекого чи інших головачів, що ми їх усунемо, дадуть людей гірших для нас як Д[алекий], тим самим нам буде легше їх поборювати, коли вони очолять цю групу чисто агентурним елементом. Таких тарасів, зимних та інших, що ми їх усунули, вони не заступлять своїми людьми, а хоч і так, то ті не будуть мати такого впливу серед народу як попередні.

Другий важливий момент – це пропагандивна робота офензивного та дефензивного характеру проти Д[алекого] та його діяльности. Своєю пропагандою ми мусимо переконати народ та засліплений елемент, що є при Д[алекому], що робота його є шкідливою для народу та організації, що її дії на будуче не мають жадних перспектив, а ведуть в тупік.

Слідуючою важливою роботою – це є наступ на чесний елемент, який за всяку ціну треба перетягнути на нашу сторону. Це є офензивна робота зі сторони СБ.

В цих трьох напрямках необхідним було б виробити лінію практичної роботи, та перебуваючи на терені дій Д[алекого], натискати на таку чи іншу ділянку запроектованої роботи в залежності від умов зовнішніх та потре внутрішніх.

Свою роботу проти "Глистів" ми мусим вести тонко, але безоглядно, так, щоб всіх з групи Далекого не наставити ворожо проти себе. Уникати різних групових боїв, щоб ними не спихати на скрайньо ворожу площину проти себе всіх "Глистів". Вдаряти лише там, де бачимо, що даний удар послаблює керму "Глистів".

Обезголовивши "Глистів", вони для нас не будуть представляти великої загрози, тоді коли опиняться повністю в кермі НКВД. Чесний елемент автоматично перейде на нашу сторону, коли такий ще там буде, а ворожий лишиться до дальшої боротьби з нами.

В тому то й суть, що Далекому вдалось задурманити маси через різні бої, що з його сторони люди звели з нами* та в них

* *У тексті:* большевиками

дехто згинув. Людей переконують не тільки слова, а чин, а це й є найбільш переконуючим аргументом.

Нашим завданням є відірвати групу Далекого від народу, тоді вони для нас будуть не страшні.

***

В процесі уздоровлення організації не була як слід поставлена критика роботи, яку проводилось в організації. Взагалі в нас критика праці не стоїть на належному рівні, ніхто не орієнтується чи може критикувати і як, які компетенції є поодиноких керівників в справі критики. Це до певної міри спинило керівних людей в проявленню ініціятиви. Таке постановлення в роботі виховує тільки механічних виконавців різних наказів без проявлення ініціятиви в люках вільного часу або нежиттєвости даних проблем, що їх реалізується. Стан духової депресії витворився в чл[енів] ОУН під час очистки. В організації витворився такий стан, що підвладний боявся бути щирим супроти зверхника, т. зн. свого критичного погляду не висловлював там, де він був би не раз одобрений, а висловлював його скрито поза плечима.

Критичний погляд став з точки СБ гріхом навіть тоді, коли даний чоловік чесно працював для добра справи. Він і тоді боявсь критикувати шкідливих наслідків в праці. Одним словом, в тому часі запанував в організації дух терору, а не взаємного довір'я та щирого висловлювання своїх думок, які б вони не були. Це витворилось тому, що всі наслідки в роботі, які витворювала по собі та чи інша постановка, не були колегіяльно обговорені серед компетентного кружка керівних одиниць в організації.

Приміром, загрозлива ситуація в к[р]. "Одеса" не була як слід обговорена з активом к[р]. "Захід", який пізніше ті шкідливі комплікації, що витворились на Сході, мусів самостійно поборювати. Я, приміром, пропонував Тараса та Зимного давно зліквідувати, як типів шкідливих для організації, – цього не зроблено, а взято на слідство Архипа, який не пошкодив би для нас так, як попередні.

В тому ж часі не була як слід наладнана сторінка судівництва, яка так дуже непокоїла всіх чл[енів] ОУН, які витворили собі поняття, що коли навіть в нічому не винен, то може бути зліквідований.

Приміром, чому Олекса робив такий експеримент з Далеким, що хотів його зліквідувати. Не орієнтуюсь, чи Далекий був засуджений революційним трибуналом чи ні як б[увший] член к[р]. проводу. Якщо так, то чому його лишив.

Ці всі недотягнення, які ми поповнили, мусим докладно простудіювати, щоб не робити їх на будуче. Керівних одиниць в організації треба наставити сміло до висловів своїх критичних поглядів до роботи, яку на нього нагружує зверхник. Ясно, що критика мусить бути поставлена на належному рівні і бути такою, яка буде удосконалювати нашу тактику та усувати всі недоліки в нашій роботі.

Над цим питанням нам треба було б попрацювати та його як слід розробити, тому що не тільки рядові члени, але й з керівного апарату люди не орієнтуються, яку мають зайняти поставу до критики різних ухилів, недотягнень чи шкідливих наслідків в праці, які кожний революціонер стрічає.

***

Всі питки та трюки, що стосувало НКВД в боротьбі з ОУН на ПЗУЗ напротязі трьох літ зістали ОУН викриті та здемасковані перед народом. Зусилля, які видали московсько-большевицькі звірі щоб знищити ОУН на ПЗУЗ, розбились внівець об грізну поставу її членів, які в критичному моменті замість здаватись живцем в руки ворога, по-геройськи кінчали зі собою, криючи своєю смертю всі тайни революційно-підпільної роботи. Нехай нас не ламають ті поразки, які ми не раз зазнавали в боротьбі з ворогом, а хай будуть наукою на будуче та товчком до великої пімсти за наші кривди, що нам заподіяли напротязі століть московські звірі. Той не перемагає, хто не знав поразок. Перемогою нашою над московсько-большевицьким звіром являється сам факт існування ОУН в жорстокій дійсності большевицького режиму.

Ті великі жертви, що їх поніс український народ в боротьбі в останніх роках з московськими загарбниками, є доказом нашої політ[ичної] зрілості та переконуючим аргументом на будуче в успіх нашої революції.

Боротьба українського народу, яку очолює ОУН та УПА, є світлим доказом перед цілим світом, що "на Україні не перевелись сини лицарського роду, що все готові віддати своє життя за її волю".

Наші революційні характери та серця не сміють зм'якнути, розтріпатись та зневіритись через різні жахливості, що ми їх пережили, не сміють нас злякати і ті перешкоди, які стрінуть нас в будучому. Ми мусимо смілим твердим революційним кроком йти до нашого світлого будучого, до Української Самостійної Соборної Держави.

Жертви, які впали на цьому геройському шляху боротьби, будуть мобілізувати молоді покоління та вказувати ціль, до якої невтомно прямуватиме ввесь український народ, очолений у визвольній боротьбі Організацією Українських Націоналістів.

Постій, 20 лютого 1947 р.

ДА СБ України , ф. 13, спр. 376, т. 8, арк. 132-175.

1 Микола Омелюсік – "Поліщук", "Темра" (1889–1970). У 1943 р. – кер. оперативного відділу ГВШ УПА. 1944 р. – к-р рейдуючої сотні УПА-Захід. Генерал-хорунжий Армії УНР.
2 Леонід Ступницький – "Гончаренко" (1892–1944). У 1943 р. – ШВШ УПА. 1944 р. – к-р підрозділів самооборони на ПЗУЗ, ШВШ УПА-Південь. Генерал-хорунжий УПА від 30.VIII.1944 р.
3 Іван Литвиненко-Морозенко – "Данило Солончак", "Євшан" (1891–1947). У 1943 р. – кер. розвідувального відділу ГВШ УПА. Полковник Армії УНР.
4 Про агентурно-розвідувальну діяльність НКГБ у 1943 р. за участю "Волкова"–"Генералова" див.: Сергійчук В. УПА та радянські партизани. – К.: Дніпро, 2001. – С. 25-27, 37.
5 Василь Худенко – "Остап", "Хмара" (1921–1947). У 1943 р. – ШПШ ВО "Заграва". 1944 р. – пвх. куреня "Непитайла", співробітник політвиховного відділу ВО "Богун".
6 Поліна Стельмащук (Ганна Яворчук) – "Мотря" (1918–2000). У 1944 р. – кер. жіночої референтури, реф. ЧХ ВО "Заграва", реф. ЧХ Сарненської округи.
7 Юрій Кох – "Сайгор" (1919–1944). У 1943–1944 рр. – кер. технічного відділу суспільно-політичної референтури запілля УПА-Північ.
8 Олена Мостович – "Верба" (1915–1945). У 1944–1945 рр. – кер. жіночої референтури проводу ПЗУЗ, реф. ЧХ на ПЗУЗ.
9 Дем'ян Чех – "Зимний", "Микола" (–1944)*. У 1944 р. – пров. Володимир-Волинського надр., ймовірно пров. Волинської обл.
10 Федір Заборовець – "Жен" (–1945)*. У 1944–1945 рр. – пров. Холмської округи. 1945 р. – пров. Луцької окр.
11 Дмитро Стародуб – "Лебедь" (1917–1945). У 1944 р. – к-р сотні, куреня (група "Богун", УПА-Південь). 1945 р. – к-р кінного диверсійного відділу (ЗГ "33").
12 Арсен Клиновий – "Шах". У 1945–1946 рр. – надрайоновий пров., член проводу Берестейської окр. ("ІІІ").
13 Микола П'ятигорик – "Віктор", "Гай", "Православний" (–1946)*. У 1944–1945 рр. – кер. інтендантського відділу ЗГ "33" ("Завихост"). У 1945–1946 рр. реф. СБ, пров. Берестейської окр. ("ІІІ"). Поручник СБ від 22.І.1948 р.
14 Андрій Михалевич – "Кос" (–1951)*. У 1945–1946 рр. – районний пров. Старовижівського р-ну.
15 Василь Сементух – "Панас", "Ярий" (–1954)*. У 1944-1946 рр. – кер. відділу військової розвідки гр. "Турів", пров. Камінь-Каширського надр., Ковельської окр. (1946). Поручник-політвиховник УПА від 10.Х.1951 р.

** Роки життя не устійнено*

РЕЗЮМЕ

До восьмого розділу збірника увійшли два окремі звітно-інформативні документи від 1945 р. і 20 лютого 1947 р. відповідно. Перший вміщує короткі описи боїв відділів з груп - "Богун", "Турів", "Тютюнник", з'єднань груп - "33", "44" (УПА-Північ) та УПА-Південь (документ № 281). Особливий інтерес для читачів можуть мати описи боїв відділів під керівництвом командирів "Ясена" (М. Свистун), "Вира" (С. Котик), "Бистрого" (Я. Білинський), "Кузьми" (М. Мельник), "Кватиренка" (Я. Яковлів), "Ворона", "Негуса", "Мисливця", "Чорненка" та інш.

Інший документ – це підготовлений провідником Північно-західного краю "М. Дубовим" (І. Литвинчук) нарис про діяльність у 1943-1946 рр. членів і організацій визвольного руху на Північно-західних українських землях та причини і перебіг кризових явищ внутрішньоорганізаційної діяльності (документ № 282). Винятковий інтерес становлять подані автором інформації про методи дій радянських спецорганів проти повстанців.

RESUME

Chapter Eight of the collection consists of two informational-report documents dated 1945 and 20 February 1947, respectively. The first contains brief descriptions of battles fought by units from the "Bohun," "Turiv," and "Tiutiunnyk" groups; formations of groups "33" and "44" (UPA-North); and UPA-South (document 281). Readers may be particularly interested in the descriptions of battles fought by units led by commanders "Iasen" (M. Svystun), "Vyr" (S. Kotyk), "Bystryi" (Ia. Bilyns'kyi), "Kuz'ma" (M. Mel'nyk), "Kvatyrenko" (Ia. Iakovliv), "Voron," "Nehus," "Myslyvets'"), "Chornenko," and others.

The other document, which was written by the leader of the Northwestern krai "M. Dubovyi" (I. Lytvynchuk), is a survey of the activity during 1943-1945 of the members and organizations of the liberation movement in the PZUZ, and a review of certain critical phenomena in the internal organizational activity and their causes (document 282). His information on the methods that the Soviet special organs utilized in their anti-insurgent operations is particularly fascinating.

№ 283-285
ДОКУМЕНТИ ПРОВОДУ ОУН ДО ДІЯЛЬНОСТІ ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ НА ПЗУЗ

[1945 р.] – 10 жовтня 1946 р.

№ 283
ІНСТРУКЦІЯ ДЛЯ ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ НА ЧАС П.

[1945 р.]

ІНСТРУКЦІЇ НА ЧАС П.*

1. Усвідомити кадри і маси, що розпочату боротьбу мусимо продовжувати без огляду на ситуацію – "перемога – або смерть".

2. Тактична підготовка до довготривалої і затяжної боротьби – сприяючі моменти у нашій боротьбі:

а) повна консолідація і солідарність мас в революційній боротьбі,

б) невідокремленість в боротьбі з другими народами,

в) щораз сильніший розкол на два ворожі класи (верхушка, вельможі – експлуатовані маси),

г) щораз сильніші тенденції унезалежнення в окремі держави – зокрема на Заході,

д) революційне наставлення вояцьких мас по війні, зіпхнуте в рабство праці і нужди,

е) неминучість чергової війни.

Найближче завдання Організації

Політ[ично]-проп[агандивний] діл.

1) Дальше систематичне ідейно-політичне вироблення в площині:

---

* *Так у тексті. Певно має бути:* перемир'я

а) докладного вияснення власних ідейно-політичних заложень,

б) пізнання ворожих ідейно-політичних основ – державних і господарчих систем – в першу чергу большевизму, історія ВКП(б), громадянська війна – питання Ленінізму (обов'язково вивчити),

в) радянська державна система (побудова сільрад – райони – області), конституція (вивчити),

г) радянська господарча система – колгоспи – радгоспи,

д) вивчення методів політ[ичної] пропагандивної боротьби в цілому і поодиноких ділянках (маси не сміють читати совітської преси – не розповсюджувати, а курити газети),

2) Піднесення до максімум ідейно-морального стану кадрів:

а) в дусі безмежної відданості ідеї національного визволення,

б) кожночасної готовості жертвувати життям в потребі,

в) повсякденної революційної працьовитості, витримки, самопожертви і героїзму,

г) скромності і мовчазливості,

Поборювати такі нездорові прояви – фаміліярність, брашка – протекція, бюрократизм, розхлябаність в роботі – недисциплінованість, зарозумілість, обивательські і дрібноміщанські навики.

3) Усі дії політ[ично]-пропагандивної роботи найтісніше пов'язувати з життєвими справами мас (податки – поставки, позики, визиск, вивожування населення зі сіл, руйнування господарств, мобілізаційні переписи, безправ'я і бандитизм совітської адміністрації):

а) на тлі конкретних випадків показувати слушність і правовість нашої боротьби. В народі доказувати, що ми є правдива влада – народ і наша боротьба дали нам ці права – квестйонувати правне відношення большевиків до України,

б) історичну конечність повалення СССР (нерозв'язання національних питань),

в) перспективи нашої побіди – створення Української Самостійної Держави і щасливого вільного життя в ній – кожний член обов'язаний проводити постійно політично-пропагандивну роботу серед мас, щоб Організація могла жити повним життям, а не замикатися до вузького середовища власних кадрів.

Організаційний діл

1) Перевірити на низах дотеперішні видані інструкції (чи виконано 7).

2) Остаточне закінчення перевірки кадрів під кутом: політичної певності, працьовитості і активності, готовності до боротьби на смерть.

Відмежувати Організації від запільників (тих, що не надаються до Організації і не є в УПА, зірвати зв'язок – не давати жодної допомоги – заборона приймати нових членів).

3) Звузити до мінімум керівні органи – апарати – референтуру. Надвижку кадрів перенести вниз від району – коли немає відповідальної людини, не обсаджувати посту.

4) Кадри організаційні мусять стати професійними революційними підпільниками:

а) пройти основний перевишкіл СБ (під кутом боротьби з НКВД і агентурою),

б) максимальна підготовка до політичної боротьби – мати знання у всіх галузях,

в) великий практичний досвід,

г) незв'язаність з тереном.

5) Видвигати молоді кадри, прикріплюючи їх до досвідчених провідників.

6) Стала перевірка-інструктаж і практична допомога згори вниз – на місцях усувати недомагання, а в потребі стосувати до найвищих ступенів кари за провини:

а) свідоме саботування революційної роботи,

б) свідоме невиконування наказів, інструкцій – чи її шкідливе змінювання,

в) фальшиве звітування і інформування,

г) недостаточна пильність при виявлюванні агентури,

д) незберігання організаційних таємниць,

е) крадіж, розбазарювання організаційного майна.

7) Перебудувати основно систему зв'язків.

8) Дальше розгруження скупчення кадрів (міста опанувати). З виселеними і вивезеними вдержувати контакт – допомагати матеріяльно і грошово.

9) Приготовитися технічно до затяжної боротьби:

а) сховища нові на нову дійсність,

б) зброя і амуніція (запас),

в) пропагандивна техніка (папір, бібліотека і т. п.),

г) господарчі матеріяли (шкіра, сало),

д) техніка документів,

е) фінанси.

Діл СБ

1) Негайне посилення всіх апаратів найпевнішими і найздібнішими кадрами.

2) Постійно виробляти чуйність в кадрів на діяння ворожої агентури – вчити їх способів боротьби з НКВД (не вияснювати відразу всіх слідчих матеріялів).

3) Пильно вивчати методи НКВД (розпізнавати обстановку НКВД).

4) За дорученням і в порозумінню з СБ провадити такі акції на ворожі районові осередки: а) відплатні акції, б) звільнення арештованих, в) захоплення інформативних матеріялів, г) знищення документів, д) знищення керівних осіб і захоплення в них язика, е) здобуття зброї і матеріяльних засобів, є) відплатні акції на виїжджаючі в терен карательні отряди, ж) карати смертю (повішенням) всіх, що відверто виступають проти народу, Організації і УПА – співпрацюють з окупантами – в супроводі мітінгу серед народу. Забороняється збір на відповідальність і інші окремі жорстокі форми покарання, і) всі випадки мордування цілих родин часто в садистичний спосіб – нищення польських родин, учительок шкіл – це провокація для компромітування нас, и) на масове донощицтво відповідати п'ятькуванням, й) в окремих випадках виселювати зі села в місто, к) повідомляти маси дорогою агітації про діяння агентури і вчити берегти таємниці і мовчати, л) бути осторожним в середовищах: совітських урядовців, членів партії і комсомолу, воєннополонених, евакуйованих (совітами чи німцями), дезертирів совітських, втікачів з міліції, від стрибків, з робіт, скитальців, спекулянтів, безробітних, бронірованих, всіх, що шукають за зв'язками німецьких парашутистів і всіх, що були в руках НКВД, безоглядно винищувати міліцію і стрибків.*

Взято в мене при задержанні. Воробець**

ДА СБ України (Тернопіль), спр. 31997, арк. 189 (конверт), арк 16-17. Копія.

** Текст певно без закінчення.*

*** Надпис у титулі.*

№ 284
КОМУНІКАТ У СПРАВІ ДІЯЛЬНОСТІ "ПРОВОКАТИВНОЇ ГРУПИ ДАЛЕКОГО"

Вересень 1946 р.

КОМУНІКАТ

Доводимо до відомости українського громадянства, членів ОУН і вояків УПА на ПЗУЗ (Волинь–Полісся) наступне:

1. У Рівенській обл. на Костопільщині, маскуючись під назви ОУН і УПА, діє провокативна група Далекого, яка іменує себе "Краєвим проводом ОУН".

2. Верховодами цієї провокативної групи являються: Далекий, Зимний і Тарас, бувші члени ОУН, яких провід ОУН на ПЗУЗ – за їх діяння проти інструкцій і напрямних Проводу ОУН, чим спричинили багато шкоди народові, Організації і УПА – виключив з членів Організації, а їх справу передав на розгляд революційного суду ОУН.

Далекий, Зимний і Тарас місто того, щоб зложити вияснення і оправдати себе і свої поступовання – ступили на шлях відвертої провокативної шкідницької діяльности і оголосили себе "Краєвим проводом" Полісся–Схід.

3. Діяльність Далекого і його компанії в основному спрямовані на:

а) безпідставне критикоманство правильної політичної лінії Організації.

б) поширювання вигаданих клевет проти проводу ПЗУЗ і окремих керівних осіб Волині і Полісся.

в) застрашування неознайомлених з справжніми фактами, чесних і характерних членів Організації, вояків УПА і громадян неіснуючою небезпекою "ліквідації" з боку СБ.

г) провокативне обманювання непоінформованих з фактичним станом справи революціонерів, повстанців і громадян, про їх неіснуючі зв'язки з центральним Проводом ОУН і мнимою відповідальністю перед ним за свою діяльність.

4. Розглянувши справу Далекого і компанії, стверджуємо, що їх діяльність є шкідницька і руїнницька, приносить користь тільки ворогам українського народу і має на цілі допомогти большевицьким окупантам нищити нарід і його визвольні революційні організації.

Усіх революціонерів і повстанців, які несвідомо, через непоінформованість, знаходяться в групі Далекого і слухаються

Далекого і його поплечників як своїх орг[анізаційних] зверхників, повідомляємо:

а) Далекий, Зимний, Тарас і їх компанія не мають зараз ніякого права виступати від імені ОУН і УПА

б) дорогих кожному українцеві назв ОУН і УПА, назв освячених героїчною боротьбою цілого українського народу, вживають Далекий і компанія у провокативних цілях

і взиваємо:

в) негайно залишити провокативну групу Далекого, зриваючи з нею усі зв'язки

г) повністю заперестати всяку політично-організаційну діяльність

д) налагодити оргзв'язок до відповідальних і справжніх організаційних чинників ОУН і їм повністю підпорядкуватися.

Усіх тих, які цего заклику не послухаються, Провід ОУН уважатиме за провокаторів і будуть вони покарані революційним судом, як вороги українського народу.

6. Усіх українців перестерігаємо перед наслідками легковірного відношення до провокативної групи Далекого і інших того рода провокативних груп, які під видом ОУН і УПА стараються здобути в народі довір'я, щоб могти компрометувати український революційний рух і радимо не виявляти своїх справжніх поглядів і у нічому провокаторам не допомагати.

7. Повідомляємо, що на ПЗУЗ діє провід ОУН – ПЗУЗ, який очолює, керує і відповідає за усю революційну визвольну діяльність ОУН і українського народу і до якого центральний Провід ОУН має повне довір'я.

Одиноко провід ОУН – ПЗУЗ є управнений виступати від імені ОУН на теренах Волині і Полісся. Якому усі революціонери і повстанці повинні безоглядно підпорядкуватися.

Слава Україні!

Постій, вересень 1946 р.

Провід Організації Українських Націоналістів

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 8, арк. 103.

№ 285
ЛИСТ ГЕНЕРАЛЬНОГО СУДДІ ОУН “ВЕРХОВИНЦЯ” “ДАЛЕКОМУ” У СПРАВІ КОНФЛІКТУ З ПРОВОДОМ ПЗУЗ

10 жовтня 1946 р.

Друже Далекий!

Повідомляється Вас, що справа конфлікту між Вами і проводом ПЗУЗ ОУН поступила на судове розслідування і вважається Вас, як одну з двох рівноправних перед революційними законами сторін.

Тому взивається Вас з отриманням цього:

1) заперестати всю роботу, яка буде мати на меті або у висліді дальше поглиблювати, поширювати або піддержувати конфлікт;

2) видати наказ до підпорядкованих Вам членів за Вашим і створеного Вами проводу підписами і ним закликати членство заперестати всю роботу, яка буде мати на меті або у висліді дальше поглиблювання, поширювання або піддержування конфлікту;

3) заперестати називати підпорядкований Вам терен краєм, або провід цього терену – краєвим проводом ОУН.

Зате до часу певного вияснення і вирішення конфлікту доручується Вам назвати підпорядкований Вам терен – “Тимчасова окрема теренова одиниця ОУН”, а її провід – проводом ТОТО ОУН;

4) границі ТОТО ОУН і число членів обмежити станом, який в цій хвилині існує і вести внутрі позитивну роботу для справи УНР;

5) відношення проводу ТОТО ОУН до проводу ПЗУЗ ОУН влаштувати на засаді двох суміжних тимчасово незалежних від себе одиниць ОУН, які за обосторонньою згодою в конечних випадках помагають собі;

6) власними силами або за поміччю проводу ПЗУЗ ОУН наладнати зв’язок з організаційною референтурою проводу ПЗУЗ ОУН і цим шляхом ще в цьому зимовому сезоні переслати виконуючому обов’язки Генерального судді ОУН на поштовий номер 838:

а) письмові вияснення причин і наслідків конфлікту з долученням до нього всіх Ваших підпільних публікацій (накази, листівки, преса);

б) повний звіт з діяльності ОУН на підпорядкованому Вам терені від часу заіснування конфлікту по сьогоднішний день;

7) вичисляючи труднощі подорожування в зимовому сезоні, [вч]асною весною особисто зголоситися у виконуючого обов'язки Генерального судді ОУН для усного вияснення конфлікту;

8) рівночасно провідник ПЗУЗ ОУН дістав наказ, яким зобов'язано його, як одну з двох сторін, подати від себе вияснення відносно заіснування конфлікту, заперестати трактувати терен і членів Вам підпорядкованих як йому підпорядкованих, заперестати продовжувати нагінку проти Вас і Вам підпорядкованих членів та на Ваше домагання помогти наладнати зв'язок з організаційною референтурою Проводу ОУН. Цим самим усунено всю загрозу для Вас і Вам підпорядкованих членів зі сторони проводу ПЗУЗ ОУН і йому підпорядкованих членів;

9) зі змістом цього познайомити всіх членів створеного Вами краєвого проводу ОУН;

10) у випадку частинного або повного невиконання цього наказу будете Ви особисто, як також свідомі цього наказу підпорядковані Вам члени ОУН, притягнені до суворої відповідальності перед революційними законами ОУН, як такі, що відхиляються вияснити справу конфлікту, продовжують шкідливу для УНР роботу та з тих причин беруть на себе повну відповідальність за конфлікт.

Слава Україні!

Постій, 10 жовтня 1946 р.

/–/ Верховинець
в. о. Ген[ерального] судді ОУН

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 8, арк. 104. Копія.

РЕЗЮМЕ

До дев'ятого розділу збірника вміщено три документи Проводу ОУН до діяльності національно-визвольного руху на Північно-західних українських землях від 1945 р. до 10 жовтня 1946 р. (документи № 283-269).

Першою представлена "Інструкція на час п." від 1945 р., що нормує діяльність руху на період "перемир'я" - після закінчення військових дій у Європі (документ № 283). В ній, зокрема, наголошується на продовженні, без огляду на ситуацію, розпочатої боротьби.

В комунікаті від вересня 1946 р. висловлюється офіційне негативне ставлення Проводу ОУН до діяльності "провокативної групи Далекого" (С. Янишевський) (документ № 284).

Останнім документом є лист від 10 жовтня 1946 р. генерального судді Організації українських націоналістів "Верховинця" до керівника самопроголошеного "проводу краю "Одеса" "Далекого" у справі конфлікту з керівництвом визвольного руху Північно-західних українських земель (документ № 285). Як і в попередньому документі в ньому підтверджено невизнання діяльності організації під керівництвом "Далекого".

SUMMARY

Chapter Nine of the collection contains 3 documents of the OUN Leadership concerning the activity of the national-liberation movement in the PZUZ from 1945 to 10 October 1946 (documents 283-285).

The first of these documents is the "Instruction during the T. [ruce]" dated 1945, which standardizes the movement's activity during the period of the "truce," after the end of military actions in Europe (document 283). The instruction lays particular stress on the continuation of the struggle, regardless of the current situation.

A communiqué dated September 1946 expresses the OUN Leadership's official negative attitude to the activity of the "provocative group led by Daleky" (S. Ianyshevs'kyi) (document 284).

The final document is a letter dated 10 October 1946 from the judge-general of the Organization of Ukrainian Nationalists "Verkhovynets'") to "Dalekyi," the leader of the self-proclaimed "leadership of the Odesa krai" in connection with the conflict with the leadership of the liberation movement in the PZUZ (document 285). Like the preceding document, this letter confirms the non-recognition of the activity of the organization led by "Dalekyi."

ДОДАТКИ

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АК – Армія Крайова
арм. – армія
АС – агентурна станиця
б. – біля, близько
ББ – борьба с бандитизмом
біл. – білорус
б. м. – біжучого місяця
больш. – большевицький
бр. – бригада
б. р. – біжучого року
брош. – брошура
бул. – булавний
бунч. – бунчужний
БУПР – Будинок примусових робіт
ВВ – внутрішні війська
ВВ НКВД – внутрєннiє войска Народнґо Комісаріата Внутрєнніх Дєл
ВВР – відділ військової розвідки
ВГО – воєнна генеральна округа
ВЗ ОУН – Великий збір Організації Українських Націоналістів
в. з., в/з – в заступництві
вид. – видання
вих. – виховник
виш. від. – вишкільний відділ
від., вд. – відділ
військ. – військовик
віст. – вістун
ВКП/б – Всесоюзна комуністична партія (більшовиків)
ВН – військовий надрайон
ВНОС – воздушноґо наблюдєнія оповєщєнія служба
в. о. – виконуючий обов'язки
ВО – військова округа
вол. – волость
ВОП – відділ особливого призначення
ВПС – військовий полевий суд
ВР – військовий район
ВСБ – Військова Служба безпеки
ВТ – військовий трибунал
г. – гора
ГВШ – Головний Військовий Штаб

ген. – генерал
Гестапо – (Geheime Staatspolizei) політична поліція нацистської Німеччини
ГО – генеральна округа
ГО НВРО – генеральна організація Народно-Визвольна Революційна Організація
госп. – господарчий
гр. – група
груз. – грузин
г/с – голова сільради
ДВ – диверсійний
д-г – друг
дес. – десятник
дод. – додаток
дор. – дорога
ДП – (Дєхтярьов пєхотний) назва радянського кулемета
др., (д.) – друг, друзі
ж. д. – жєлєзнодорожний
заг. – загін
заст. – заступник
зах. – західний
зв. – званий
ЗГ – з'єднання груп
згл. – зглядно
з. д., з/д – згідно з дорученням
зн. – значить
ЗУЗ – Західні українські землі
ИБ – істрєбітєльний батальйон
ім. – імені
інст. – інструктор
інт. – інтендант
КВО – командир військової округи
КВН – комендат військового надрайону
к-дир – командир
кер. – керівник
КЗВО – комендант запілля військової округи
КЖВО – комендант жандармерії військової округи
коз. – козак
кол. – колонія
ком. – командир
КП(б)У – Комуністична партія (більшовиків) України
КПЗУ – Комуністична партія Західної України

к-р – командир
КРА – контррозвідча агентура
КРС – контррозвідча служба
к-т – комендант
кул. – кулемет
кулем. – кулеметник
кур. – курінний
л. – ліс[и]
лейт. – лейтенант
лік. – лікар
май. – майор
міл. – мільйон
мін. – мінута, мінути
мл. – младший
мол. – молодший
МП – (Maschinen pistole) назва німецького автомата
М. П. – місце постою
МҐ – (Maschinen gewehr) назва німецького кулемета
МТС – машино-тракторна станція
м-ць – місяць
надр. – надрайон
нар. – народився(лася)
Наркомзаксправ – Наркомат закордонних справ
нач. – начальник
нац. – національність
нач. шт. – начальник штабу
НВЗ – надзвичайний великий збір
НВРО – Народно-Визвольна Революційна Організація
НЕП – Нова Економічна Політика
нім. – німецький
НКВД – Народний Комісаріат Внутрєнніх Дєл
НКВС – Народний Комісаріат Внутрішніх Справ
НКГБ – Народний Комісаріат Ґосударствєнной Бєзопасності
НКДБ – Народний Комісаріат Державної Безпеки
н-н – надрайон
н-р – надрайон
н-район – надрайон
НШЗ – начальник штабу з'єднання
ОББ – Отдєл борьби с бандитизмом
ОО – Особий отдєл
ок. – около
ОКР – Отдєл контррозвєдкі

окр. – округа
опер. – оперативний
орг. – організаційний
орг.-моб. – організаційно-мобілізаційний
ос. – оселя
ОСУЗ – Осередньо-східні українські землі
ОУН – Організація Українських Націоналістів
п. – пункт
п-в – політвиховник
пвд. – підвідділ
ПВ НКВД – поґранічниє войска Народнго Комісаріата Внутрєнніх Дєл
пвх. – політвиховник
ПВХО – протівохімічєская оборона
п/д – порядок денний
перс. – персональний
ПЗУЗ – Північно-західні українські землі
ПЗК – Північно-західний край
підст. – підстаршина
підполк. – підполковник
п-к – провідник
пов. – повіт
повст. – повстанець
подр. – подруга
полк. – полковник
політ. – політичний
пор. – поручник
поч. – початок
п. п., п/п – пункт параграф
п-полк. – підполковник
ППС – (пістолєт-пулємйот Стєчкіна) назва радянського автомата
ППШ – (пістолєт-пулємйот Шпагіна) назва радянського автомата
прізв. – прізвище
пров. – провідник
пс. – псевдонім
П. С. – (Post Scriptum) післямова
ПСК – Північно-східний край
ПСУЗ – Південно-східні українські землі
ПТР – (протівотанковоє ружйо) назва радянської протитанкової рушниці
РА – розвідча агентура

рад. – радянський
РВ – розвідувальний відділ
РДГ – розвідчо-диверсійна група
рев. – революційний
реф. – референт
РІВ – розвідчо-інформативний відділ
р-н – район
РО – районноє отдєлєніє
розв. – розвідник
рой. – ройовий
РС – розвідча служба
РУП – Республіканська українська партія
СА – спеціальна агентура
сан. – санітар[ка]
СБ – Служба безпеки
СВТ – (Самозарядная вінтовка Токарьова) назва радянської гвинтівки
СВУ – Спілка визволення України
СД – соціал-демократи
СД – стрілецька дивізія
секр. – секретар
сєрж. – сєржант
сл. п. – славної пам'яті
Смерш – ("Смерть шпіонам") військова контррозвідка ЧА
СО – слідчо-оперативний
СОВ – слідчо-оперативний відділ
сот. – сотник
сотен. – сотенний
соц. – соціальний
спец. – спеціальний
співр. – співробітник
СР – соціал-революціонери
с/р – сільська рада
СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
сс. – села
СС – (SS – Schutzstaffeln) охоронні загони, війська Націонал-соціалістичної німецької робітничої партії
СССР – Союз Совєтскіх Соціалістічєскіх Рєспублік
с/с – сільський совєт
ст. – старший
ст. – станція
стан. – станиця

старш. – старшина
стр. – стрілець, стрільці
СУЗ – Східні українські землі
с/управа – сільська управа
т. – точка
т-во – товариство
т. д. – так далі
тех. – технічний
т. з[в]. – так званий
тис. – тисячі
т. зн. – так знаний
ТОТО ОУН – Тимчасова окрема теренова одиниця ОУН
ТТ – (Тульській-Токарьов) назва радянського пістолета
УВО – Українська Військова Організація
УГВР – Українська Головна Визвольна Рада
узб. – узбек
УКП – Українська комуністична партія
УНР – Українська Народна Республіка
УНР – українська народна революція
УНП – Українська народна партія
УПА – Українська Повстанська Армія
ур. – урочище
УСС – Українські Січові Стрільці
УСР – Українські соціал-революціонери
УССД – Українська Самостійна Соборна Держава
УССР – Українская Совєтская Соціалістічєская Рєспубліка
УЧХ – Український Червоний Хрест
ф. – футор (хутір)
фінка – скорочена узагальнююча назва радянських автоматів ППД і ППШ (походить від подібних за конструкцією та зовнішнім виглядом фінських автоматів моделі "Суомі")
хв. – хвилини
хор. – хорунжий
хут. – хутір, хутори
ЦК – Центральне Керівництво
ц. р. – цього року
ч. – число
ЧА – Червона Армія
"ЧГ" – "Чорні Гайдамаки"
ЧК – Чрєзвичайная Комісія
чер. – червоний
чл. – член, членкиня

чот. – чотовий
ЧП – Червоні Партизани
ЧХ – Червоний Хрест
ШВШ – шеф військового штабу
шл. – шлях
шос. – шосе
ШПШ – шеф політичного штабу
ШРВ – шеф розвідувального відділу
ШСБ – шеф Служба безпеки
ШСБ ВО – шеф Служба безпеки воєнної округи
ШТВ – шеф технічного відділу
шт. – штук
ШШ – шеф штабу

Схеми поділу УПА та Запілля

Військовий поділ та керівництво УПА-Північ
(перша половина 1944 р.)

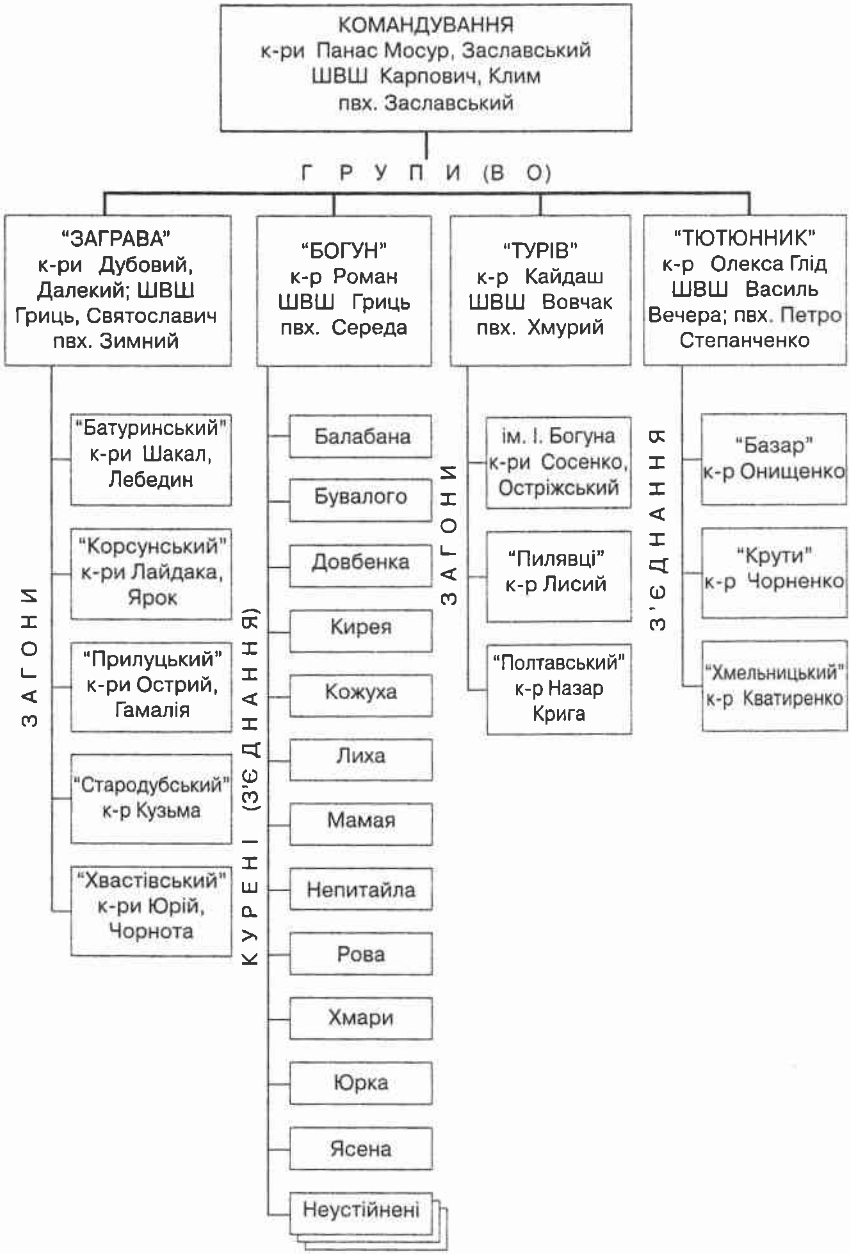

Військовий поділ та керівництво УПА-Південь

(24 квітня 1944 р.)

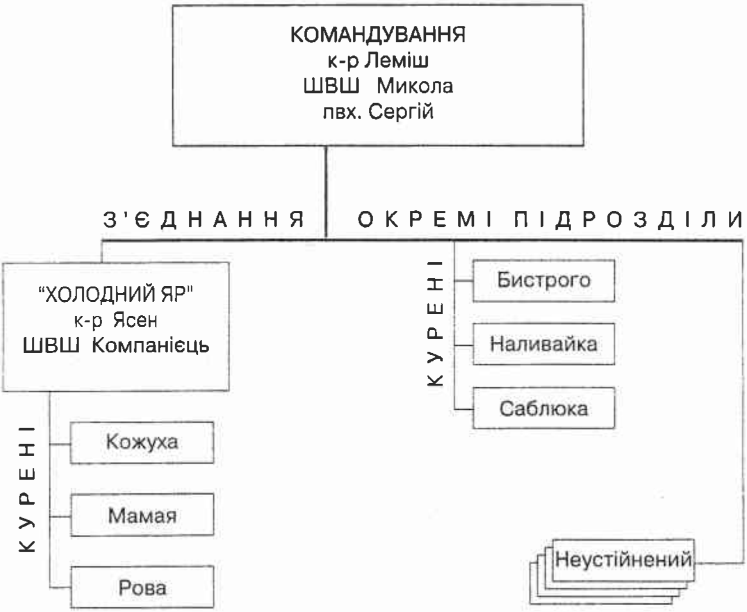

Військовий поділ та керівництво УПА-Північ
(друга половина 1944 р.)

Військовий поділ та керівництво УПА-Південь
(друга половина 1944 р.)

Військовий поділ та керівництво УПА-Північ
(перша половина 1945 р.)

Керівництво УПА груп (ВО) на ПЗУЗ та ПСУЗ (частина 1)
(перша половина 1944 р.)

Посади, підрозділи	УПА-Північ	Група (ВО) "Заграва"	Група (ВО) "Богун"	Група (ВО) "Турів"	Група (ВО) "Тютюнник"	УПА-Південь	ВО Київська	ВО Подільська	ВО Волинська
К-р	Панас Мосур, Заславський	Максим, Далекий	Роман	Кайдаш, Олег	Олекса Глід	Леміш	Ясен	Батько, Лемко	Чавун (Верес)
ШВШ	М.Крем'янецький, Клим	Д.Дмитречко, Святославич	Гриць	Вовчак	Василь Вечера, Бористен	Полтавченко, Микола, Гончаренко	Коломієць	Гармаш (Охрім)	
Оперативний від. (I)	Клим			Яворенко	А.Сірий		Правдивий		
Від. військової розвідки (II)		Немо	Немо, Модест	Ярий, Азіят	Жук, Лига	Ігор	Шахрай		
Інтендантський від. (III)		Тарас			Карпо	Чорний			

Керівництво УПА груп (ВО) на ПЗУЗ та ПСУЗ (частина 2)
(перша половина 1944 р.)

Посади, підрозділи	УПА-Північ	Група (ВО) "Заграва"	Група (ВО) "Богун"	Група (ВО) "Турів"	Група (ВО) "Тютюнник"	УПА-Південь	ВО Київська	ВО Подільська	ВО Волинська
Персональний від. (IV)	Каруспун			Галюда	Сковорода				
Вишкільний від. (V)				Струм, Чутка	Польовий	Микола, Ігор			
Політично-виховний від. (VI)		Золотаренко			Петро Степанченко		Мирон		
Від. військового зв'язку			Гарт (Бритва)	Микита		Діброва, Шум, Максим (Сухий)			
Санітарний від.			Аніченко		Галка	Зіна			
ВПЖ		Касян	Вороний					Лихо (Мирон)	

Керівництво запілля УПА на ПЗУЗ та ПСУЗ
(перша половина 1944 р.)

Підрозділи, посади	ПЗУЗ УПА-Північ	ВО "Заграва"	ВО "Богун"	ВО "Турів"	ВО "Тютюнник"	ПСУЗ УПА-Південь	ВО Київська	ВО Подільська	ВО Волинська
К-т	Горбенко	Юрій, Ігор, Шворний	Пташка, Свирид	Віталій		Сергій (Богдан)	Ясен	Батько, Лемко	Чавун (Верес)
Організа-ційно-момілі-заційна реф.	Олег		Арсен			Верес			
Суспільно-політична референтура	Заславсь-кий	Зимний	Середа	Матвій	Орлюк			Тугар	
Референтура Служби без-пеки	Безрід-ний, Мітла	Далекий, Шворний	Смок	Гарасим		Стародуб, Смок	Юрій		
Господарська референтура		Василь		Чорнень-кий		Василь (Дубовий)			
Референтура зв'язку							Громобій		
Український Червоний Хрест	Верба	Мотря				Зіна		Веселка (Наталка)	
Технічний відділ	Сайгор, Терешко							Олесь (Пилип)	

Керівництво підрозділів УПА-Північ та УПА-Південь
(друга половина 1944 р.)

Посади, підрозділи	УПА-Північ	З'єднання груп "33"	З'єднання груп "44"	УПА-Південь	З'єднання "Донбас"	З'єднання "Холодний Яр"
К-р	Охрім	Дубовий, Кайдаш	Шигунич Денис	Старий (Роман)	Босота (Юда)	Ясен, Докс
ШВШ	Клим	Остріжський	Бористен, Василь Вечера	Гончаренко, Ясен, Тирса		
Оперативний від. (І)		Яворенко	А.Сірий	Тирса		
Від. військової розвідки (ІІ)		Юрій (Бурлака)	Дибов	Смок, Модест		
Інтендантський від. (ІІІ)		Віталій, Православний (Гай)	Карпо			
Персональний від. (IV)		Бурлака (Юрій), Шварц	Опанас (Панас), М.Чагар (Мітька)			
Вишкільний від. (V)		Чутка	Орест (Корбан)	Хмара		
Політично-виховний від. (VI)	Заславський	Погідний	Петро Степанченко, Святославич	Козуб		
Санітарний від.	Медуна	Біла, Долина	Сокіл	Христя		
Військова Служба безпеки		Мирон	Орест, Нечипор	Шершень, Модест, Вороний		
ВПЖ				Вороний		
Від. військового зв'язку		Маяк, Христя		Легінь, Діброва		

Керівництво визвольного руху на ПЗУЗ (ОУН та НВРО)
(друга половина 1944 р.)

Підрозділи, посади	ПЗУЗ	Північно-західна ГО	Північно-східна ГО	Південно-східна ГО
Провідник	Охрім	Дубовий	Шигунич Денис	Верес
Організаційна референтура			Матрос (Сава)	
Референтура пропаганди	Заславський		Андрій	
Референтура Служби безпеки	Мітла		Далекий	
Військова референтура	Охрім	Дубовий, Кайдаш	Шигунич Денис	Роман (Старий)
Референтура зв'язку	Данило			
Референтура Червоного Хреста	Верба			

Керівництво підрозділів УПА-Північ та УПА-Південь
(1945 р.)

Посади, підрозділи	УПА-Північ	З'єднання груп "33" "Завихост"	З'єднання груп "44"	УПА-Південь	З'єднання "Холодний Яр"
К-р	Охрім, Сергій	Кайдаш, Крилач, Дубовий	Шигунич Денис	Старий (Сергій), Вир (Кожух)	Вир (Кожух)
ШВШ	Клим	Л. Яворенко	Василь Вечера	Тирса, Вир (Кожух)	
Оперативний від. (I)					
Від. військової розвідки (II)			Дибов	Модест	
Інтендантський від. (III)					
Персональний від. (IV)			М.Чагар (Мітька), Опанас (Панас)		
Вишкільний від. (V)					
Політично-виховний від. (VI)		Погідний	Хмара, Святославич		
Санітарний від.	Медуна (Верба)				
Від. військового зв'язку		Христя		Легінь	
ВПЖ				Вороний	
ВСБ		Шворний			

Керівництво визвольного руху на ПЗУЗ
(перша половина 1945 р.)

Підрозділи, посади	ПЗУЗ	Північно-західний край "Хмельницький"	Північно-східний край
Провідник	Охрім, Лука	Максим (Дубовий)	Роман, Олекса (Шигунич Денис)
Організаційна референтура	Верес	Віталій, Гарасим	Матрос (Сава), Далекий
Референтура пропаганди	Вадим (Поет)	Вадим	
Референтура Служби безпеки	Мітла, Лука, Модест	Петро	Далекий
Військова референтура	Див (Клим)	Кайдаш, Віталій	Шигунич Денис
Підреферентура зв'язку	Данило		
Підреферентура Червоного Хреста	Медуна (Верба)	Біла	

Керівництво визвольного руху на ПЗУЗ
(друга половина 1945 р.)

Підрозділи, посади	ПЗУЗ	Північно-західний край "Москва"	Північно-східний край "Одеса"
Провідник	Лука	Максим (Дубовий)	Олекса (Шигунич Денис)
Організаційна референтура	Архип (Верес)	Гарасим, Сергій	Далекий
Референтура пропаганди		Корж	Архип, Вік
Референтура Служби безпеки	Модест	Петро (Яшкін)	Далекий, Самара, Вовк (Лига, Сотник)
Військова референтура	Сергій	Сергій	Олекса (Шигунич Денис), Василь
Підреферентура зв'язку	Данило, Улас	Архип (Кубік)	

Керівництво визвольного руху на ПЗУЗ
(1946 р.)

Підрозділи, посади	ПЗУЗ	Північно-західний край "Ліс"	Північно-східний край "Степ"	Рівненська округа "Гори"	Край "Сдоса" (самопроголоше-ний)
Провідник	Кучма	Давид (Дубовий)	Кнопка	Уліян	Далекий
Організаційна референтура		Дем'ян (Верховинець), Ган (Ількс)	Варка		Зінько
Референтура пропаганди		Корж			Тарас
Референтура Служби безпеки	Кучма		Сівач, Нечипор (Орест)	Вороний	Роман (Твердий)
Військова референтура	Сергій (Роман)	Дем'ян (Верховинець)	Сівач		
Підреферентура зв'язку		Архип (Кубік)			

Волинь в боротьбі.
Обкладинка до альманаху, присвяченого боротьбі УПА на Волині і Поліссі.
Дереворит Н. Хасевича

Фото

Командир УПА-Північ
полк. "Панас Мосур" ("Охрім",
Дмитро Клячківський)

Керівник пол. від. КВШ, в.о. к-ра
УПА-Північ підполк.-політвиховник
"Заславський" ("Галина",
Яків Бусел). Фото 1943 р.

Провідник КП ПЗУЗ, в.о. к-ра
УПА-Північ май. СБ "Лука"
("Чупринка", Микола Козак)

Командир УПА-Південь, УПА-Північ
май. "Сергій" ("Роман",
Петро Олійник). Фото 1943 р.

ШВШ УПА-Північ підполк. "Карпович" ("Микола Кременецький", Михайло Медвідь)

ШВШ УПА-Північ пор. "Клим" ("Див", Борис Бедрик)

Кер. розв. від. КВШ УПА-Північ полк. "Євшан" (Іван Литвиненко-Морозенко). Фото 1945 р.

Комендант запілля УПА-Північ "Горбенко" ("Павленко", Ростислав Волошин-Березюк). Фото 1937р.

Командир ВО "Турів", кер. орг.-моб. від. КВШ УПА-Північ, орг. реф. КП ПЗУЗ хор. "Данило" ("Олег", Микола Якимчук). Фото 1939 р.

Провідник КП ПСУЗ, орг. реф. КП ПЗУЗ сот.-політвиховник "Верес" (Ярослав Дудар)

В центрі референтка жіноцтва, керівниця ЧХ ПЗУЗ "Верба" (Олена Мостович)

Керівник від. зовнішніх зв'язків
КВШ УПА-Північ "Омелько"
(Роман Петренко, Євген Татура)

Референт СБ КП ПЗУЗ
підполковник контррозвідки
"Безрідний" (Василь Макар)

Референт СБ КП ПЗУЗ
сот. контрозвідки "Модест"
("Палій", Василь Коренюк).
Фото 1943 р.

Старший слідчий СБ ПЗУЗ "Ворон"
("Соловей", Федір Новак)

Працівниця референтури пропаганди КП ПЗУЗ "Оксана" (Людмила Фоя).
Фото 1944 р.

Керівник технічного від. при КП ПЗУЗ "Сайгор" (Юрій Кох)
Фото 1941 р.

Працівник референтури пропаганди КП ПЗУЗ "Левко" (Ніл Хасевич). Автопортрет 1945 р.

Командир УПА-Південь,
пров. ПСУЗ, кер. НВРО ген.-хорунжий "Леміш"
("Кочегар", Василь Кук)

ШВШ УПА-Південь
ген.-хорунжий "Гончаренко" (Леонід Ступницький). Фото 1937 р.

ШВШ УПА-Південь май. "Микола"
(Василь Процюк). Фото 1943 р.

ШВШ УПА-Південь май. "Ясен" ("Ярбей", Микола Свистун)

ШВШ, командир УПА-Південь сот. "Вир" ("Докс", "Кожух", Семен Котик)

ШПШ УПА-Південь, член ЦК НВРО "Сергій" ("Богдан", Михайло Степаняк)

Керівник вишкільного від. КВШ УПА-Південь "Ігор" (Лука Павлишин). Фото 1941 р.

Командир групи УПА-Південь, пров. Подільської округи "Батько" (Омелян Грабець). Фото 1941 р.

ШВШ групи "Богун", пров. Дубнівського надр. сот. "Гриць" ("Черник", Дмитро Казван). Фото 1943 р.

Провідник Подільської округи "Лемко" (Юрій Федорук). Фото 1942 р.

Провідник Рівненської округи сот. СБ "Уліян" (Анатолій Маєвський). Фото 1936 р.

Командир з'єднання "Донбас"
"Босота" ("Юда", Матвій Токар)

К-р з'єднання "Холодний Яр"
пор. "Міша" ("Великан",
Михайло Кондрас). Фото 1945 р.

ШВШ з'єднання "Холодний Яр"
пор. "Коломієць" ("Чорноморець",
Євген Басюк). Фото 1945 р.

Командир куреня сот. "Юрко"
(Юрій Чуйковський)

Командир куреня "Крук"
(Іван Климишин)

Командир куреня "Макс"
(Максим Скорупський)

Командир з'єднання сот. "Саблюк"
(Остап Качан). Фото 1938 р.

Командир куреня сот. "Сторчан"
(Олександр Степчук). Фото 1941 р.

Командир куреня, військовий реф. Каменець-Подільської обл. "Бистрий" (Ярослав Білинський). Фото 1944 р.

Командир з'єднання "Холодний Яр" пор. "Міша" ("Великан", Михайло Кондрас) і к-р ВПЖ з'єднання, реф. СБ Дубнівського надр. "Гроза" (Юрій Дзецько). Фото 1945 р.

Командир сотні "Гонта"
(Лаврін Федорчук)

Командир сотні "Гірняк"
(Микола Казван)

Командир підрозділу ст. булавний
"Летун" (Федір Олійник).
Фото 1941 р.

Командир сотні "Богун"
(Анатолій Костецький)

Командир сотні "Хмара"
(Леонід Конвалюк)

Командир сотні пор. "Бурлаченко"
(Роман Шушкевич)

Командир куреня "Широкий"
(Михайло Процюк)

Працівниця КВШ УПА-Південь
"Маруся" ("Троянда",
Ольга Горошко)

Зв'язкова проводу
Гощанського р-ну "Оксана"
(Антоніна Ярош). Фото 1946 р.

Реф. СБ Рівненського надр.
"Яструб" (Іван Ярош).
Фото 1941 р.

Реф. СБ Здолбунівського надр.
"Медвідь" (Дмитро Кондратюк).
Фото 1940 р.

Працівник політично-
пропагандивного від. ГО НВРО
"Будяк" ("Д", Олексій Скоропада)

Працівник політвиховного від. КВШ
УПА-Південь "Лиман"
(Дмитро Паламарчук)

Працівник політично-пропагандивного від. ГО НВРО
Онуфрій Лисенко

План бою на відтинку Грабовець-Вільхава-Камінці 24.IV.44 р. Картосхема

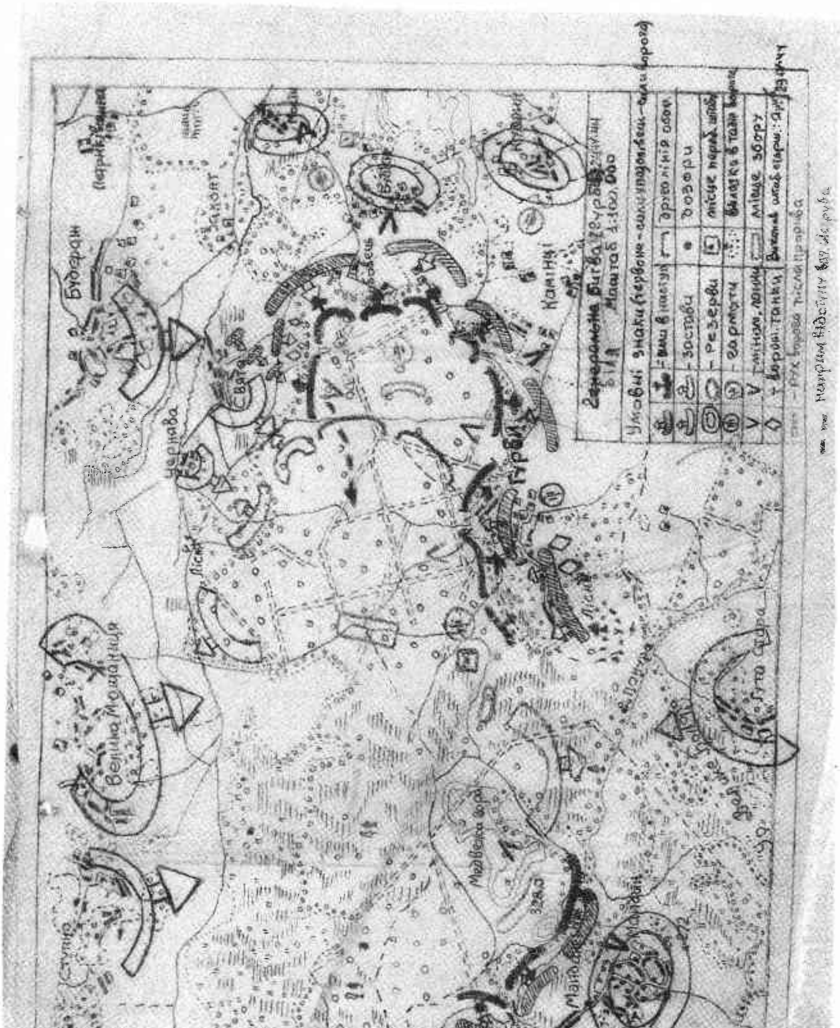

Битва біля Гурбів 24.IV.44. Картосхема

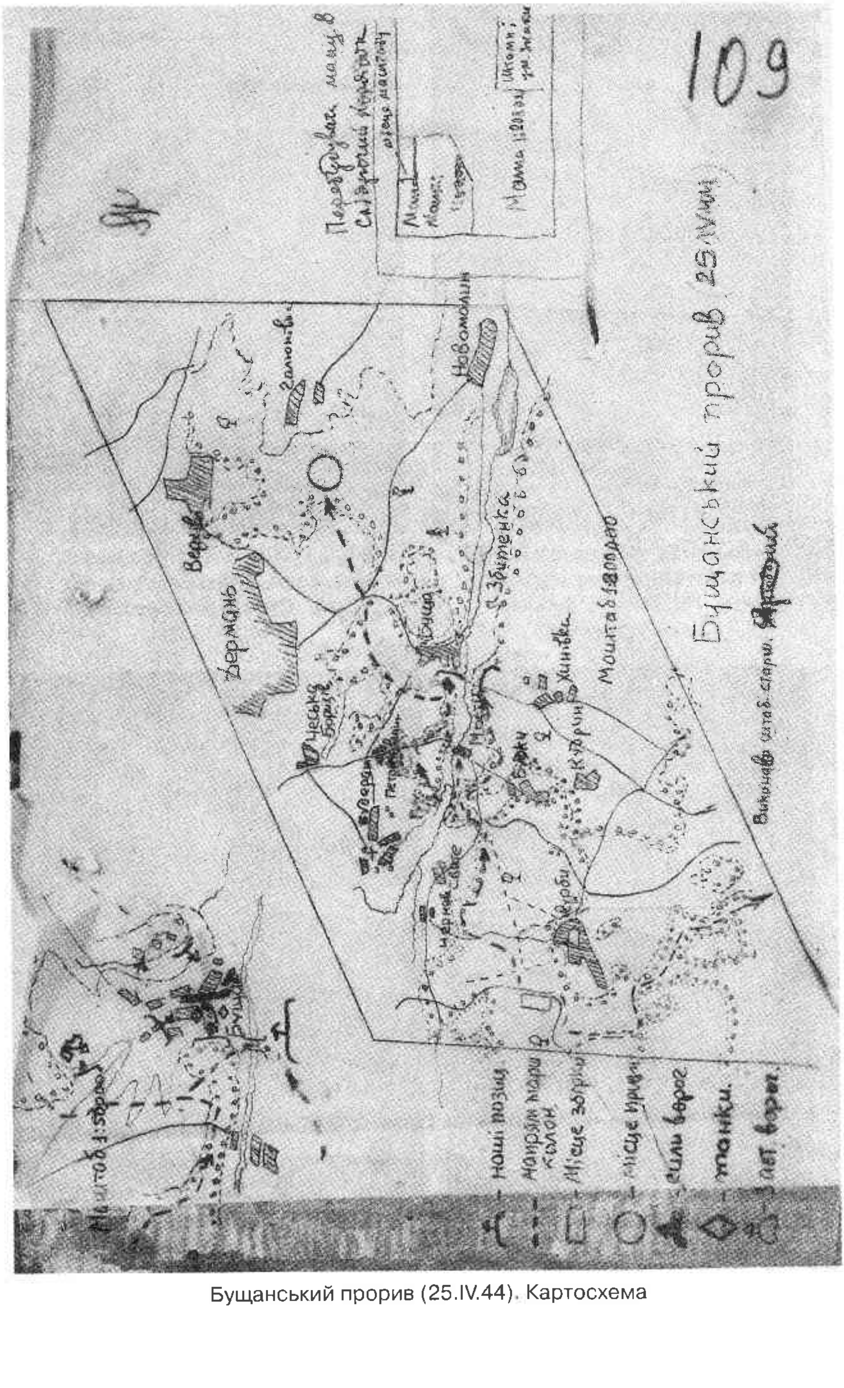

Бущанський прорив (25.IV.44). Картосхема

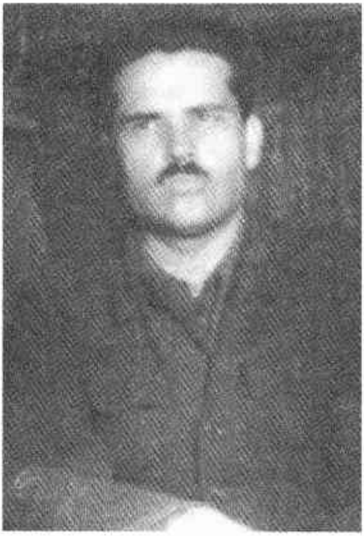

Командир ВО “Заграва”, ЗГ “33”, пров. ПЗК “Хмельницький” полк. “Максим” (”Дубовий”, Іван Литвинчук)

Референт СБ, к-р ВО “Заграва”, пров. краю “Одеса” “Далекий“, (“Юрій”, Степан Янишевський). Фото 1946 р.

ШВШ груп “Заграва”, “Тютюнник” май. “Д.Дмитречко” (“Гриць”, Дмитро Корінець). Фото 1941 р.

Референт ЧХ ВО “Заграва” “Мотря” (Поліна Стельмащук). Фото 1942 р.

Командир "Прилуцького" загону
сот. "Острий" (Ярослав Ждан).
Фото 1941 р.

Командир куреня "Погром"
"Мороз" (Григорій Кузьма)

Командир сотні загону Котловина",
відділу охорони к-ра УПА-Північ
хор. "Узбек" (Василь Павлонюк).
Фото 1938 р.

Командир "Батуринського" загону
"Шакал" ("Шаула", Адам Рудик)

Портрет командира сотні
"Распутіна" (худ. Н. Хасевич)

Провідник Костопільського надр.
"Костомаров" (Леонід Родкевич).
Фото 1940 р.

Чотовий ВОП Колківського району
"Кучеренко" (Іван Павельчик)

Провідник Дубровицького району
"Гонта" (Сергій Камінський).
Фото 1939 р.

Командир ВО "Турів", ЗГ "33" пор. "Кайдаш" ("Рудий", Юрій Стельмащук). Фото 1937 р.

ШВШ групи "Турів" сот. "Вовчак" (Олексій Шум)

Суспільно-політичний реф. ВО "Турів" та ГО "Матвій" ("Андрій", Степан Драницький). Фото 1956р.

Керівниця УЧХ ВО "Турів", ЗГ "33" "Біла" ("Квітка", Люба Гнатюк). Фото 1939 р.

Командир загону ім.І.Богуна "Сосенко"
("Кліщ", Порфирій Антонюк).
Фото 1938 р.

Командир загону ім. І. Богуна пор. "Остріжський" (лежить у центрі;
"Голобенко", Олексій Громадюк) разом з підлеглими командирами.
Фото 1944 р.

Командир ЗГ "33", пров. ПЗК полк. "Максим Дубовий" (Іван Литвинчук) і к-р бригади "Помста Базару", орг. реф. ПЗК сот. "Верховинець" ("Дем'ян", Григорій Троцюк)

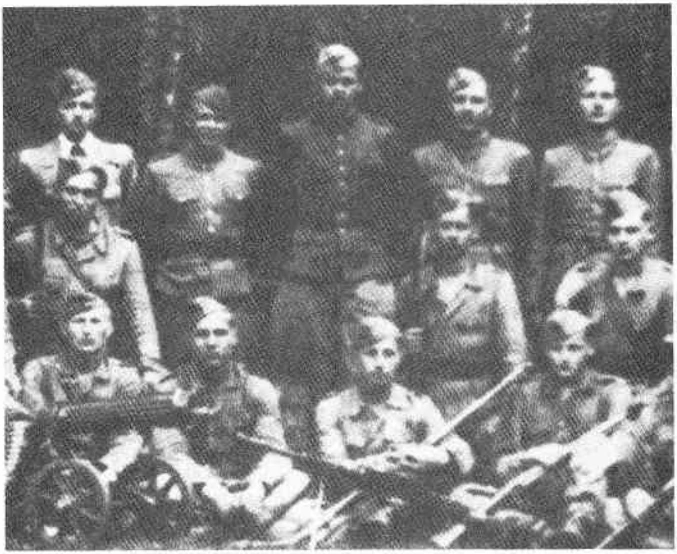

Стоять: керівник вишк. відділу групи "Турів", ЗГ "33" пор. "Чутка" ("Мамон", Петро Максимчук; перший зліва), ШВШ гр. "Турів", ЗГ "33" пор. "Яворенко" (Микола Павлович; другий справа), керівник інтендантського від. ЗГ "33", реф. СБ, пров. Берестейської округи пор. СБ "Гай" ("Православний", Микола П'ятигорик; перший справа) з курсантами підстаршинської школи. Фото 1943 р.

ШВШ ЗГ "33" пор. "Остріжський"
(Олексій Громадюк).
Дереворит Н.Хасевича

Командир "Хвастівського" загону, кер. персонального від. ЗГ "33" хор. "Бурлака" ("Юрій", Степан Коваль). Фото 1952 р.

Керівник персонального від. ЗГ "33", пров. Берестейської округи пор.-виховник "Шварц" ("Александер", Зіновій Самчук)

Командир куреня "Буг", бригади "Пилявці" хор. "Лисий" (Іван Климчак). Фото 1942 р.

Командир "Корсунського" загону, бригади "Пам'ять Крут" "Ярок" ("Степовий", Дмитро Калинюк)

Командир сотні бригади "Пилявці" "Чумак" (Микола Яценюк)

Командир куреня, ВОП "Чорноморець" (Олексій Мельник)

Референт СБ ВО "Турів", організаційний реф. ПЗК "Гарасим" ("Володимир", Анатолій Козяр). Фото 1934 р.

Референт СБ ВО "Турів", ПЗК "Хмельницький" сот. "Петро Залісний" (Панас Ковальчук)

Провідник Ковельської округи "Гордій" ("Пилип", Валерій Бондарчук)

Керівник ВВР групи "Турів", пров. Ковельської округи пор.-політвиховник "Ярий" ("Панас", Василь Сементух)

Провідник Холмської, Луцької округи "Жен" (Федір Заборовець). Фото 1941 р.

Провідник Луцької округи пор.-політвиховник "Стемид" ("Устим", Михайло Бондарчук)

Політвиховник загону ім.І.Богуна, пров. Луцького надр. "Брова" ("Мирослав", Віктор Шибиста)

Провідник Колківського надр. "Моряк" (Володимир Мельник). Фото 1940 р.

Провідник Старовижівського району "Кос" (Андрій Михалевич)

Референт СБ Дубровицького району "Самсон" (Микола Дубік). Фото 1942 р.

Провідник Острожецького району "Старий" (Яків Ковжук)

Командир групи "Тютюнник", ЗГ "44", пров. ПСК май. "Олекса Глід" ("Шигунич Денис", Федір Воробець)

ШВШ групи "Тютюнник", ЗГ "44" сот. "Василь Вечера" (Петро Гудзоватий). Фото 1941 р.

Працівник політ. від. гр. Тютюнник", політ. реф. ПСК "Одеса" "Архип" (Анатолій Татура)

Політвиховник групи "Тютюнник", к-р підст. школи "Тигри" "Петро Степанченко" ("Орел", Єфрем Мовчан). Фото 1940 р.

Редактор пропагандивного від. ПСК "Довжан" ("Май", Семен Мисечко). Фото 1942 р.

Провідник Житомирської округи "Муха" (Микола Мусій)

Командир "Стародубського" загону, пров. Білоруської округи сот. "Кузьма" (Макар Мельник)

Командир з'єднання "Петлюра", загону "Дорош" май. "Стальний" ("Ярема", Никон Семенюк). Фото 1942 р.

Командир куреня
ім. Робітницького "Кирея"
("Недоля", Степан Трохимчук)

Командир сотні, референт СБ
тимчасового проводу ПСК пор.
"Сівач" (Володимир Кобринович).
Фото 1941 р.

Командир кавалерійського від.,
почоту к-ра ЗГ "44" хор. "Деркач"
(Володимир Кирик-Петрук).
Фото 1940 р.

Командир сотні "Вихор"
(Роман Кернтопф-Завірюха)

Справа командир від. "Муха" (Олександр Дубовець). Фото 1946 р.

Референт СБ Сарненської округи, пров. Житомирської окр. пор. "Граневич" ("Зенон", Микола Войтович). Фото 1935 р.

В ценрі комендант ВПЖ групи "Заграва", реф. СБ Житомирської округи бул. "Печериця" ("Касян", Андрій Луцик)

Керівник Білоцерківської підпільної групи "Борис" (Данило Шумук). Фото 1956 р.

Працівник підпілля на Костопільщині "Сагайдачний" (Карпо Васильчук)

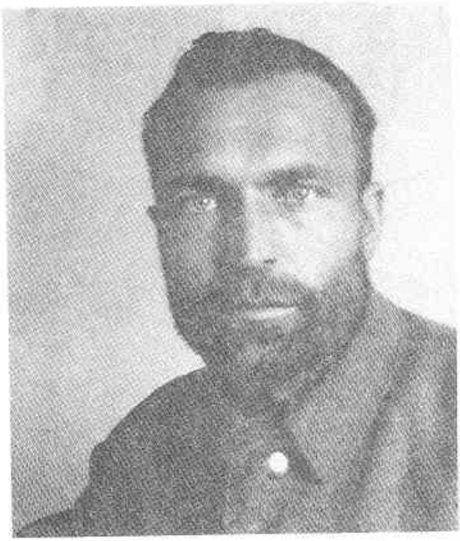

Командир чоти, пров. Іванківського надр. "Ванька" (Мирон Садовський). Фото 1945 р.

Провідник “Далекий”
(зліва; Степан Янишевський)
і орг. реф. краю “Одеса” “Зінько”
(Іван Кроль)

Суспільно-політичний реф.
ВО “Заграва”, реф. пропаганди
краю “Одеса” “Зимний”
(Степан Костецький)

Працівник СБ, член проводу
краю “Одеса” “Роман”
(Святослав Титко)

Комендант СБ, кер. зв’язку
краю “Одеса” “Щур”
(Василь Ворощук)

Командир ВОП,
пров. Сарненського надр.
"Черешня" (Кузьма Бричка)

Працівник Сарненської
окр. "Дніпро" (Іван Рябчук).
Фото 1943 р.

Працівник Житомирської окр.,
пров. Острожського р-ну
"Грач" (Сидір Рябунець)

Працівник пропагандивного
від. краю "Одеса" "Нестор"
(Володимир Ярмолка)

Керівник Васильківської підпільної групи "Марко"

Провідники "Далекий" (Степан Янишевський; другий зліва) і "Зінько" (Іван Кроль; третій) серед повстанців

Повстанці краю "Одеса"

Повстанські командири
"Чорнота" і "Чорний"

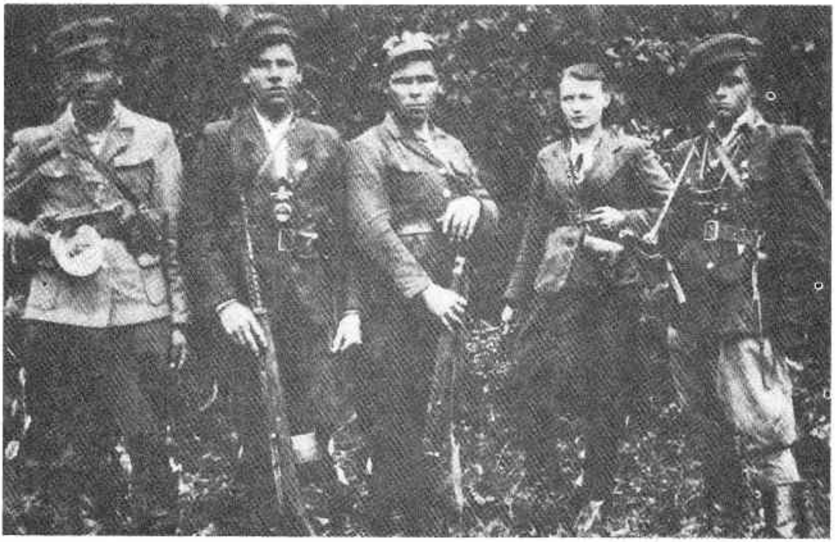

Повстанці зі Степанщини (зліва на право) Петро Коротчук, Микола, Терентій Салівончик, Василина Мотчук, Микита Марчук (“Ігор”)

Псевдоповстанський підрозділ з керівниками Демидівського райвідділу НКВД. Фото 1945 р.

Індекс

Комплексний індекс охоплює основні реалії предметно-тематичного покажчика, а також особові і географічні назви, що трапляються в текстах та вступній статті. Індекс побудовано за єдиним принципом – за абеткою, наскрізно.

Укладачі керувалися такими загальними засадами: повністю збережено правопис оригіналу; різні написання власних назв подано за перехресним принципом: Березно, р-н див. Березненський, “Охрім” див. Клячківський Дмитро тощо; різночитання конкретної власної назви згадано в круглих дужках при основній позиції (в межах однієї літери): напр., Володимир (Володимир-Волинський), м.

Географічні назви в індексі мають географічні терміни (с. – село, м. – місто, р. –річка тощо) та територіальні одиниці (р-н – район, надр. – надрайон).

Посади, чини і інші визначення при особових іменах та псевдонімах зазначено у разі наявності інформації про них.

ПЕРЕЛІК ДОКУМЕНТІВ І МАТЕРІАЛІВ

УПА-ПІВНІЧ, КРАЙОВИЙ ПРОВІД ОУН, НВРО

Керівництво УПА-Північ та крайового проводу ОУН

Народно-Визвольна Революційна Організація (НВРО)

Політично-пропагандивний відділ

Служба безпеки та військово-польовий суд

Розвідувально-контррозвідувальна служба

ГРУПА (ВО)”БОГУН”(“ДОНБАС”), УПА-ПІВДЕНЬ

Документи командування та підрозділів групи “Богун”

Служба безпеки ВО "Богун" та ГО

Командування та підрозділи УПА-Південь

Організаційні та політично-пропагандивні матеріали

Звітно-інформативні документи УПА та запілля

Звіти про рейди і діяльність окремих підрозділів та командирів

ГРУПА (ВО) "ЗАГРАВА"

Командування групи

Листи керівників групи

Вишкільний відділ

Політичний відділ

Служба безпеки ВО

Відділ військової розвідки

Військова польова жандармерія

Звітно-інформативні документи УПА та запілля

ГРУПА (ВО) “ТУРІВ”
Звітні документи УПА та запілля

З’ЄДНАННЯ ГРУП “33“ (“ЗАВИХОСТ”, ім. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО) ПІВНІЧНО-ЗАХІДНИЙ КРАЙ (“ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ“, “МОСКВА”, “ЛІС”)
Командування з’єднання груп “33“

Служба безпеки

Військові та розвідувальні звіти

Військово-політичні звіти та інформації про загиблих

ГРУПА (ВО) “ТЮТЮННИК”, З’ЄДНАННЯ ГРУП “44“ (“ЗГ”, УПА-СХІД) ПІВНІЧНО-СХІДНИЙ КРАЙ (“ОДЕСА”, “СТЕП”)

Командування групи “Тютюнник”, з’єднання груп “44” (“ЗГ”)

Оперативний відділ

Контррозвідувальний відділ

Служба безпеки

Звітно-інформативні документи УПА та запілля

Звіти про рейди та діяльність окремих повстанських підрозділів

Пропагандивний відділ

ДОКУМЕНТИ ДО ДІЯЛЬНОСТІ КРАЮ "ОДЕСА" ПІД КЕРІВНИЦТВОМ "ДАЛЕКОГО"

Керівництво краю "Одеса"

Кореспонденція керівництва ПЗУЗ, ПСК та краю "Одеса"

ЗВІТНО-ІНФОРМАТИВНІ ДОКУМЕНТИ

ДОКУМЕНТИ ПРОВОДУ ОУН ДО ДІЯЛЬНОСТІ ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ НА ПЗУЗ

СПИСОК ФОТОГРАФІЙ ТА ІЛЮСТРАЦІЙ

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ

Літопис УПА – це серійне книжкове видання Його завдання – опублікувати, з дотриманням джерельної точности, документи й матеріяли до історії УПА, а також стимулювати й видавати праці про діяльність УПА та історію України того періоду взагалі. Кожний том або група томів Літопису присвячені окремим темам і мають назву. Частина томів охоплює історію УПА за певний період на більших територіях, як, наприклад, на Волині, в Галичині, на українських землях під Польщею тощо Кожна з цих територій може мати два-три, а то й більше томів. Додаткова серія книжок буде присвячена загальним темам, або збірникам спогадів, праць, або може бути книжкою одного автора на якусь тему. Збірники появляються не періодично, а в залежності від підготовки й опрацювання наступного тому. Нумерація книжок Літопису може йти інакше, ніж за оголошеним територіяльним планом чи хронологією подій. Документи передруковуються з дотриманням джерельної точности, зі збереженням загальної форми оригіналу. Конечні виправлення чи відтворення пошкоджених місць відзначаються квадратними дужками або – де потрібно – пояснені в примітках. Так само відзначаються додані редакцією слова, пояснення чи заголовки в тексті. Інші підпільні матеріяли – мемуари, меморандуми, публіцистика тощо – передруковуються без пропусків, проте мовні й правописні виправлення детально не відзначуються, хіба в особливих випадках. Як правило, передруки беруться з оригіналів, але при відсутності оригіналу до уваги береться найвірогідніша копія чи передрук. В усіх випадках точно подається джерело, а у випадку передрукованих архівних матеріалів – теж місце збереження даного матеріялу. Кожний том має довідник осіб та місцевостей і словник неясних слів, скорочень та маловживаних чи незрозумілих слів.

LITOPYS UPA – CHRONICLE OF THE UKRAINIAN INSURGENT ARMY

Litopys UPA is a series of books, produced with the aim of publishing source documents and materials relating to the history of the UPA, as well as stimulating and publishing works about the activities of the UPA and, in a more general way, the history of Ukraine of that period. Each volume or group of volumes of Litopys UPA is devoted to a specific theme and has a separate title. Some of the volumes deal with the history of the UPA in a given period of time or in a given region – for example, in Volyn', in Halychyna, in the regions of Ukraine held by Poland and so on. Two, three, or even more volumes may be devoted to general themes, to collections of memories, or to single books by individual authors dealing with particular questions. The appearance of Litopys UPA is not periodic, and depends on the pace at which successive volumes are compiled and prepared for print. The volumes may appear in an order other that indicated above, based on a territorial and chronological principle. In reprinting documents, we adhere strictly to their sources and preserve the general form, language and orthography of the originals. Places in the text where corrections have had to be made, or where the original documents have been damaged or had to be reconstituted, are designated with square brackets, or, if necessary, provided with explanatory footnotes. Words, explanations, or titles inside the texts that have been added by the editors are indicated in a similar manner. Other underground materials – memories, memoranda, works of publicists and the like – are also reprinted without ornmissions, but only in exceptional cases are linguistic and orthographic corrections indicated. Reprints are based on original texts. In cases where the original text is not available, the reprint is based on the most reliable copy of reprint. The sources of all materials used are clearly indicated and in the case of reprinted archival material, their present locations are a/so given. Each volume is provided with an index of names of persons and places and a glossary listing names that may not be clear, abbreviations and rarely-used or incomprehensible words.

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ

Серійне книжкове видання документів, матеріялів і наукових праць до історії Української Повстанської Армії

Досі появилися такі томи Літопису УПА основної серії:

Том 1. Волинь і Полісся: німецька окупація; книга перша: Початки УПА; документи і матеріяли. Книга містить політичні й організаційні документи та матеріяли до історії УПА на Волині та Поліссі. Третє, виправлене видання, 1989 р., 256 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи, схеми.

Том 2. Волинь і Полісся: німецька окупація; книга друга. Книга містить підпільні документи і матеріяли про бойові дії УПА на Волині й Поліссі. Друге, виправлене видання, 1985 р., 256 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи.

Том 3-4. Чорний ліс: видання команди Станиславівського тактичного відтинка УПА, 1947 – 1950 роки. Книга перша і друга. Книги містять меморіяли, біографічні нариси й документи про дії відділів УПА Станиславівського ТВ УПА. Частина матеріялів – оповідання, новели й вірші.

Том 3, книга перша: 1947 – 1948. Друге, виправлене видання, 1987 р., 272 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи, схеми.

Том 4, книга друга: 1948 – 1950 (продовження). Друге, виправлене видання, 1989 р., 288 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи, схеми.

Том 5. Волинь і Полісся: німецька окупація; книга третя: спомини учасників. Книга містить спогади, рецензії і додаткові підпільні матеріяли про дії УПА. Між мемуарами – повідомлення про договір про ненапад між ГК УПА й угорською армією. 1983 р., 312 стор., мапи, ілюстрації.

Том 6. УПА в світлі німецьких документів, 1942-1945; книга перша: 1942 – липень 1944. Книга містить аналізи, меморандуми, повідомлення, звіти, а також переклади українських документів для центральних політичних, військових і поліційних установ. 1983 р., 256 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи.

Том 7. УПА в світлі німецьких документів; 1942-1945; книга друга: Серпень 1944-1945 (продовження шостого тому). 1983 р., 272 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи.

Том 8. Українська Головна Визвольна Рада; документи, офіційні публікації, матеріяли; книга перша: 1944-1945. Книга містить основні документи Першого Великого Збору УГВР, передрук органу Президії УГВР *Вісник* (ч. 4 (7), серпень 1945) і статті та матеріяли з 1944-45 рр., які стосуються цілости визвольного руху. 1980р., 320 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи, схеми.

Том 9. Українська Головна Визвольна Рада; книга друга: 1946-1948. Книга містить видання УГВР *Самостійність* і *Бюро інформацій УГВР* та інші матеріяли. 1982 р., 520 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи, схеми.

Том 10. Українська Головна Визвольна Рада; книга третя: 1949-1952. Збірник містить документи, офіційні повідомлення, публікації й матеріяли УГВР в Україні, між ними *Бюро інформацій УГВР,* вип. 4-6 і 9. 1984 р., 424 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 11. Тернопільщина: список впавших героїв української революції в боротьбі з московсько-більшовицьким окупантом за час від 13 березня 1944 до 31 грудня 1948 року. Це підпільне видання містить біографії 725 осіб, які загинули на території Тернопільської округи. Крім того, подає нові дані про смерть близько 100 невідомих повстанців, які загинули на території округи. 1985 р., XXXII – 248 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 12. Третя подільська воєнна округа УПА («Лисоня»): містить видані командою воєнної округи короткі описи боїв відділів УПА – «Лисоня» від листопада 1943 до серпня 1945 року, збірник підпільних пісень *Повстанський стяг* – виданий з приводу п'ятиріччя УПА, в 1947 році, – та інші документи й матеріяли групи УПА «Лисоня». 1989 р., 352 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 13. Перемищина — Перемиський курінь; книга перша: Денник відділу «Бурлаки» (Володимира Щигельського) – містить денник цього відділу («Ударники»-4, 94а) за час від жовтня 1946 до 24 жовтня 1947 року, ведений бунчужним «Буркуном», з епілогом Богдана Гука («Скали»). Книга має також різні документи сотні – списки вояків, господарські документи тощо. 1986 р., 370 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 14. Перемищина – Перемиський курінь; книга друга: Денники й документи – містить денники сотенного «Крилача» (Ярослава Коцьолка) з 1944 і 1947 років, продовжувані по його смерті сотенним «Бурлакою» (Володимиром Щигельським), денник сотні «Крилача» (ведений бунчужним «Орестом») і документи обох сотень. 1987 р., 262 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 15. Костянтин Гіммельрайх: Спогади командира відділу особливого призначення «УПА-Схід»; спогади. Автор – киянин – оповідає про свої переживання від вибуху війни 1941 року до «звільнення» з УПА і рейду на Захід в 1945 році: мобілізація до ЧА, німецький полон, окупований Київ, участь у підпіллі ОУНм, к-р вд. УПА (ОУНм) в Карпатах, старшинська школа УПА, мандри по Поділлі й к-р вд. особливого призначення «УПА-Схід». 1987 р., 266 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 16. Підпільні журнали закерзонської України, 1945-1947. Збірник містить передруки таких підпільних журналів: *Тижневі вісті, Лісовик, Інформативні вісті, Інформатор* і *Перемога.* Всі числа цих журналів супроводяться англомовним резюме. Збірник має статтю про історію підпільної видавничої діяльності на Закерзонні та Акт оскарження О. Лебедович. 1987 р., 608 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 17. Англомовні видання українського підпілля, 1946-1947. Збірник містить передруки підпільних видань: *Нові Лідіце, Виселення єпископа Коциловського, Вибори в СРСР, Нова голодова катастрофа в Україні, Фашистське страшило, До братніх чеського і словацького народів.* 1988 р., 192 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 18. Карпатська група УПА «Говерля»; книга перша: Документи, звіти та офіційні публікації. Містить передрук підпільного видання командування групи *Шлях перемоги,* звіти команд тактичних відтинків УПА й звіти командирів відділів та підвідділів УПА, 24 ТВ УПА «Маківка». 1990 рік, 328 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 19. Карпатська група УПА «Говерля»; книга друга: Спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру. Включає збірку нарисів і споминів, друкованих у підпіллі. Майже всі спомини написані старшинами і вояками УПА ще на Україні або відразу після переходу на еміграцію. 1992, 357 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 20. Покажчик до «Літопису УПА»; книга перша: 1-19 томи. Книга містить покажчики псевдонімів, прізвищ, географічних назв, інституцій, поазбучні списки авторів та надрукованих матеріялів й інші дані про перших 19 томів «Літопису УПА». 1994, 528 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 21. УПА в світлі німецьких документів, 1941-1943; Книга третя: Червень 1941 – травень 1943. Книга містить звіти, меморандуми, а також

переклади українських документів для центральних політичних і поліційних установ. 1991, 271 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 22. УПА в світлі польських документів; книга перша: Військовий Суд Оперативної Групи «Вісла». Містить вироки, звіти та кореспонденцію Військового суду Оперативної групи «Вісла» за період від травня до вересня 1947 р. 1992, 627 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 23. Медична опіка в УПА: документи, матеріяли і спогади. Більша частина книги – це спомини санітарів, медиків, лікарів й інших працівників санітарної служби й Українського Червоного Хреста (УЧХ). В книзі теж поміщені підпільні документи й біографії працівників УЧХ. 1992, 480 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 24. Ідея і чин: орган Проводу ОУН, 1942-1946. У цій книзі передруковано головний політично-інформативний журнал Проводу ОУН на Українських Землях, що видавався в роках 1942-1946. Журнал містив важливі інформації про боротьбу УПА, німецьку та російську окупаційну політику, розвиток української політичної думки. 1995, 592 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 25. Пісні УПА. Збірка пісень, тематично пов'язаних з боротьбою УПА. Збірник включає не тільки властиві пісні вояків УПА, але й укладені пізніше в тюрмах і концтаборах, чи уложені народом. Збірник містить тексти пісень, їх варіанти, мелодію і варіанти, а також дані про саму пісню, її авторів й оспівуваних у піснях героїв чи події. Збірник містить понад 600 пісень чи їх варіянтів. 1997, XXIУ+556 стор., тверда обкладинка, ноти.

Том 26. Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріяли. Книга четверта: Документи і спогади. Збірник містить протокол ВЗ УГВР, доповідь на цьому зборі й інші документи: вибір з листування президента УГВР Кирила Осьмака, переговори з польським підпіллям, Угорщиною й Румунією, слідчу справу Миколи та Петра Дужих й інші документи. У книзі також спогади членів УГВР й інших осіб про утворення та діяльність УГВР 2001, 658 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 27. Роман Петренко: За Україну, за її волю; спогади. Автор – волиняк – оповідає про свою діяльність від вибуху війни у 1939 до відходу на Захід у 1945. Спочатку автор був діячем ОУН Сарненської округи (від січня 1942 в підпіллі), згодом – шефом господарського відділу ШВО УПА «Заграва», від літа 1943 – ГВШ (потім КВШ УПА-Північ, командир Дм. Клячківський) і від літа 1944 – старшиною для особливих доручень при ГСЗС УГВР під керівництвом М. Лебедя. 1997, 279 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи.

Том 28. Марія Савчин: Тисяча доріг; спомини. Автор оповідає про свої переживання від вибуху війни (від 1944 до 1953 – в підпіллі) до свого приходу на еміграцію у 1954. Від 1945 була дружиною В. Галаси, заступника пров. ОУН Закерзонського краю, від 1947 співробітника ГОСП в Карпатах, і від 1948 – пров. ОУН ПЗУЗ. Авторка перебувала разом з ним на Закерзонні, в Карпатах, на Волині а також – у тюрмі КҐБ у Києві. 1995, 600 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 29. Іван Гарасимів («Палій»): З юнацьких мрій — у ряди УПА, це розповідь учасника підстаршинської школи УПА в Карпатах та ройового в сотні У-І (94), про його бойовий шлях в УПА від осені 1943 до осені 1947 в Карпатах та на Лемківщині. Спогади дають цікаву картину із щоденного життя повстанців та їхніх командирів, як теж про важке становище українського населення на цих теренах. 1999, 336 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 30. Степан Хрін (Степан Стебельський): Крізь сміх заліза; спогади. Книга містить два спогади Степана Стебельського («Хріна»), к-ра ТВ

УПА 24 «Маківка» – «Крізь сміх заліза», «Зимою в бункері» та спогади Олекси Конопадського («Островерха») – «Спомини чотового УПА Островерха». Автори оповідають про свої дії в УПА від 1944 до 1949 року на Лемківщині та Дрогобиччині. 2000, 552 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 31. УПА на Львівщині і Ярославщині. Спогади і документи вояків УПА ТВ «Розточчя», 1943 – 1947. Книга містить спогади «Сої», «Спартака», «Зенона Семеніва» та інших членів відділу УПА к-ра «Бриля». Також подаються оперативні звіти к-ра «Бриля» та к-ра «Гамалії» («Переяслави I» та «Переяслави II») з Тактичного Відтинку УПА «Розточчя». 2000, 324 стор., тверда обкладинка, схеми, ілюстрації.

Том 32. Медична опіка в УПА: документи, матеріяли і спогади. Книга друга. Велика частина книги – це спомини санітарів, медсестер, медиків, лікарів і інших працівників санітарної служби й Українського Червоного Хреста (УЧХ). 2001, 581 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 33. Тактичний Відтинок УПА 26-ий «Лемко»: Лемківщина і Перемищина (Документи і матеріяли). Книга містить документи і матеріяли, що відносяться до історії та діяльности відділів УПА ТВ-«Лемко» в рр. 1944-1947, оперативні звіти, накази інструкції та вказівки, рейди УПА, та документи Підстаршинської школи ім. полк. «Коника». 2001, 900 стор., тверда обкладинка, мапи, організаційні схеми, ілюстрації.

Том 34. Лемківщина і Перемищина – «Холодний Яр», «Бескид», «Верховина»: Політичні звіти. Книга містить організаційний розподіл підпільної мережі Лемківщини і Перемищини, кадрову обсаду підпільної сітки та політичні й інформативні звіти з терену за роки 1944-1947, 2001, 974 стор., тверда обкладинка, організаційні схеми, ілюстрації.

Том 35. Покажчик до «Літопису УПА»; книга 2: томи 21-34, томи та 1-3 Нової Серії та томи 1-3 серії «Бібліотека». Книга містить покажчики псевдонімів, прізвищ, географічних назв, інституцій, поазбучні списки авторів та надрукованих матеріялів й інші дані про томи «Літопису УПА» Основної та Нової Серій, як також книги «Повстанські могили» т.1 за ред. Євгена Місила. 2002 р., 870 стор., тв. обкл.

Том 36. «Книга полеглих членів ОУН і вояків УПА Львівщини». Книга містить взяті з радянських архівів короткі біографії членів ОУН і УПА, які загинули на Львівщині. 2002, 1058 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 37. Іван Лико, «На грані мрії і дійсності: спогади підпільника. 1945-1955». Книга містить спогади Івана Лика («Скали», «Богдана») – «На грані мрії і дійсності» та спогади Миколи Терефенка («Медведя») – «На грані двох світів». Автори оповідають про пережите ними в підпіллі на Лемківщині та в польських тюрмах. 2002 р., 644 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 38. Петро Й. Потічний, "Архітектура резистансу: криївки і бункри УПА в світлі радянських документів". Книга містить схеми та описи різних криївок УПА й запілля, та перелік з'єднань Червоної Армії та Внутрішніх Військ НКВД, які були залучені до боротьби проти підпілля, зібраних в Архіві Внутрішніх військ Українського Округу за рр. 1944-1954, який знаходиться в Колекції ім. Петра Й. Потічного при Університеті Торонто. 2002, 430 стор., тверда обкладинка, схеми, ілюстрації.

Том 39. Тактичний відтинок УПА 28-й "Данилів": Холмщина і Підляшшя. Документи і матеріяли. Містить огляди й документи про дії УПА на Холмщині й Підляшші в 1945 – 1948 роках. Між документами – звіти Холмського ТВ УПА, хроніки (денники) сотень УПА, звіти зі зустрічей представників УПА з

представниками польського резистансу з ВіН-у («Вольносьць і Незавіслосьць»), звіт із зустрічі з англійським кореспондентом, та інше. Більшість документів походить з Колекції Петра Й. Потічного при Унівеситеті Торонто. 2003, 1058 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 40. Тактичний Відтинок УПА 27-й "Бастіон": Люба-чівщина, Ярославщина, Томашівщина. Документи і матеріяли. Містить огляди й документи про дії УПА в 1945–1948 роках. Серед документів — звіти Команди Тактичного Відтинку, хроніки відділів куреня УПА "Месники", звіти й огляди керівництва II Округи ОУН "Батурин", господарські звіти тощо. Більшість документів походить з Колекції Петра Й. Потічного при Університеті Торонто. 2004, 600 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 41. Президент УГВР Кирило Осьмак. Книга містить документи та матеріяли про Президента УГВР Кирила Осьмака, його життя, наукову діяльність і смерть. 2004, 880 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 42. Петро Й. Потічний. Літопис УПА – Історія: Документи і Матеріали. Вояки УПА, які в 1947-1949 роках пробилися рейдом у Західню Европу, вважали своїм обов'язком залишити для історії та майбутніх поколінь пам'ять про визвольні змагання в часі Другої світової війни та після її закінчення. Це стало реальністю в 1974 р., коли було створено видавництво "Літопис УПА". Книга містить документи та матеріяли про нелегкі будні становлення та діяльності видавництва "Літопис УПА" за 30-літній період діяльності, короткі біографії членів видавничого комітету, адміністрації видавництва, редакторів, авторів, упорядників і фундаторів томів. 2005, 658 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Готуються до друку томи:

Головний Командир УПА Генерал Роман Шухевич–Тарас Чупринка. Книга містить документи та матеріяли про ген. Романа Шухевича–Тараса Чупринку, його життя, підпільну діяльність і смерть.

Боротьба з агентурою: Протоколи допитів Служби Безпеки ОУН в Тернопільщині 1946-1948.Книга містить протоколи переслухань працівниками Служби Безпеки ОУН Тернопільської області осіб, підозрілих у співпраці з органами державної безпеки СРСР. Матеріяли походять з підпільного архіву, віднайденого в с. Озерна Зборівського р-ну Тернопільської обл. у 2004 р. завдяки с.п. Софрону Кутному.

У новій серії, т. зв. Київській, у співпраці з Інститутом української археографії та джерелознавства Національної Академії Наук України Державним комітетом архівів України та Центральним державним архівом громадських об'єднань України появилися такі томи «Літопису УПА»:

1. Видання Головного Командування УПА. Книга містить такі видання: *До зброї,* № 16, 1943, *Повстанець,* № 1-6, 1944-1945, *Український перець,* № 1-3, 1943-1945 та *Бойовий правильник піхоти.* Київ – Торонто, 1995, 482 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

2. Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943 – 1944. Документи і матеріяли. Книга містить документи Головної Команди УПА-Північ та документи Військових Округ «Заграва», «Богун», «Турів» та «Тютюнник». Київ – Торонто, 1999, 724 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

3. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943-1959. Збірник містить найповніше зібрання документів ЦК КП(б)У – постанови з'їздів, пленумів політбюро, оргбюро, секретаріяту, які супроводжуються інформативними записками, повідомленнями та

довідками. У книзі також представлені листи, стенограми засідань та виступів членів ЦК КП(б)У. Київ-Торонто, 2001, 652 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

4. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ (1943–1959). кн. 1, (1943–1945). У книзі зібрані документи з історії боротьби сталінського режиму проти українського національно–визвольного руху протягом 1943–1945 рр. Усі подані матеріяли мають інформаційно–звітний характер. Київ–Торонто, 2002, 597 стор., тверда обкладинка.

5. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ. (1943–1959). Книга друга: 1946–1947. У книзі зібрані документи з історії боротьби сталінського режиму проти українського національно–визвольного руху протягом 1946–1947 рр. Усі подані матеріали мають інформаційно-звітний характер. Київ–Торонто, 2002, 574 стор., тверда обкладинка.

6. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ. (1943–1959). Книга третя: 1948. У книзі зібрані документи з історії боротьби сталінського режиму проти українського нац.-визвольного руху протягом 1948 р. Усі подані матеріали мають інформаційно-звітний характер. Київ–Торонто, 2003, 523 стор., тверда обкладинка.

7. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ. (1943–1959). Книга четверта: 1949–1959. У книзі зібрані документи з історії боротьби сталінського режиму проти українського національно-визвольного руху протягом 1949–1959 рр. Усі подані матеріали мають інформаційно-звітний характер. Київ–Торонто, 2003, 716 стор., тверда обкладинка.

8. Волинь, Полісся, Поділля: УПА та Запілля 1944-1946. Документи і матеріяли. Збірник містить документи керівництва УПА-Північ і УПА – Південь, Краєвого проводу ОУН ПЗУЗ і НВРО та груп (Воєнних Округ) «Заграва», «Богун», «Тютюнник» і з'єднань груп «33» (ПЗК «Москва»), «44» (ПСК «Одеса»). Київ–Торонто, 2006, 1448 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Готуються до друку томи НС:

Воєнна Округа УПА «Буг» 1944-1948. Документи і матеріяли. Збірник містить документи керівництва і окремих підрозділів ВО та пресові видання УПА, теренові керівні і звітно-інформативні документи ОУН.

Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: Протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА 1944-1953

Серія «Літопис УПА» – Бібліотека

1. Юрій Ступницький. Спогади про пережите. Автор – волиняк – оповідає про свою родину та переживання від юнацьких років (кінець 30-х) до виходу з ув'язнення в середині 50-х років. Автор є сином начальника штабу УПА полк. Леоніда Ступницького, разом з яким у 1943 р. пішов до УПА, де навчався у старшинській школі «Дружинники». Після арешту в 1944 р. поневірявся по тюрмах і таборах Радянського Союзу. Київ, 2000, 128 стор., м'яка обкладинка, мапи, ілюстрації.

2. Володимир В'ятрович. Рейди УПА теренами Чехословаччини. Монографію присвячено одному з маловідомих аспектів історії українського

національно-визвольного руху 1940-1950 років – рейдам УПА чехословацькими теренами. Обрана тема дозволяє авторові показати розмах національно-визвольної боротьби в Україні, її вплив на події у післявоєнній Європі, без чого неможливе правильне і об'єктивне тлумачення суспільних процесів того часу. Львів, 2001, 208 стор., м'яка обкладинка, мапи, ілюстрації.

3. Ярослав Грицай – «Чорнота», Параскевія Грицай. А рани не гоїлися: Спомини «Чорноти». У книзі описані спогади чотового командира УПА «Чорноти» про події, що відбувалися в 1943-1945 роках на Закерзонні, та про його страдницьке життя в більшовицьких тюрмах і концтаборах Сибіру. Мемуари підготовлені до друку дружиною автора Параскою Грицай (з дому Ротко), яка протягом довгих років відтворювала розповіді свого чоловіка, уточнювала, доповнювала та систематизувала їх. Львів, 2001, 332 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

4. Спогади вояків УПА та учасників збройного підпілля Львівщини і Любачівщини. Книга містить спогади Василя Левковича ("Вороного"), його дружини Ярослави, сотен-ного Миколи Тарабана ("Тучі"), вояків УПА Івана Філя ("Шеремети"), Івана Василевського–Путко ("Вуса"), оргмоба Костя Міхалика ("Думи) та зв'язкової Катерини Когут–Лялюк ("Грізної"). В книзі подана коротка згадка про Якова І. Чорнія ("Кулю", "Мушку", "Ударника"), командира Перемиської 6 ВО УПА, авторства Федора Лопадчака. Львів, 2003, 448 стор., тверда палітурка в суперобкладинці, ілюстрації.

5. Мирослав Горбаль. Довідник-пошуківець. Реєстр осіб, пов'язаних з визвольною боротьбою на теренах Львівщини (без Дрогобиччини). 1944-1947 (за архівними документами). Книга є підсумком опрацювання архівних документів з фондів Державного архіву Львівської области за 1944-1947 роки. Ці документи мають інформаційно-звітний характер (також плани заходів, стенограми нарад, протоколи засідань та допитів, підпільні документи, прокурорські аналізи, агентурні справи тощо) й викривають суть боротьби комуністичного режиму проти національно-визвольного руху на вказаних теренах. У довіднику подані ключові ідентифікаційні дані про осіб, які були пов'язані з тим рухом, та джерела інформації цих даних. Львів, 2003, 416 стор., м'яка палітурка.

6. Мирослав Горбаль. Довідник-пошуківець. Реєстр осіб, пов'язаних з визвольною боротьбою на теренах Дрогобиччини. 1939-1950 (за архівними документами). У цій праці зібрана траґічна інформація про особи та події, що, безпосередньо чи опосередковано, у позитивному чи неґативному плані, були пов'язані з визвольною боротьбою на території тодішньої Дрогобицької области в 1939–50 роках. Основна інформація – результат опрацювання документів архівних справ Державного архіву Львівської области (ДАЛО) та інших архівів, а також видань, публікацій і машинописів з цієї тематики; дописів, свідчень, спогадів та листів. Львів, 2005, 1312 стор., ілюстрації, тверда палітурка.

“ЛІТОПИС УПА” В МЕРЕЖІ INTERNET

Заходами Адміністрації видавництва “Літопис УПА” детальну інформацію англійською мовою про видання та споріднені матеріали можна знайти в мережі Internet за адресою:

http://www.infoukes.com/commercial/litopys-upa/index.html

Ця інформація складається з чотирьох груп.

1. Вступ до серій (Introduction to the Series), який дає загальні інформації про “Літопис УПА” та цілі видавництва.

2. Інформації про замовлення (Ordering information), які дають короткі інформації про кожний том серій та як їх замовляти.

3. Книги “Літопис УПА” (Litopys UPA volumes), де про кожний том подається не тільки повна бібліографічна інформація (титульна сторінка, дата і місце публікації, число ISBN, ціна та редактор книги), але також повний текст вступної статті та резюме матеріалів тому. Текст ілюстрований знимками, які знаходяться в книзі.

4. Споріднені матеріяли (Related Materials). У цій групі подані публікації інших видавництв, що відносяться до теми УПА та збройного підпілля в Україні.

Інформацію українською мовою можна знайти на новій
web-сторінці за адресою:
http://www.litopysupa.com

Про подальші інформації можна звертатися на адресу

Адміністрації:

— *Микола Кулик* – **upa@allstream.net**

— Богдан Ковалик – **bkowalyk@optonline.com**

— Юліян Котляр – **jlkotlar@aol.com**

або Редакції:

— Петро Й. Потічний – **potichp@sympatico.ca**

Адміністрація в Україні – **litopys@bs.lviv.ua**

Будемо вдячні за відгуки читачів на наше видання.

Пишіть на подані адреси або також на
www.litopysupa.com

ЛІТОПИС
УКРАЇНСЬКОЇ
ПОВСТАНСЬКОЇ
АРМІЇ

ОБ'ЄДНАННЯ КОЛИШНІХ ВОЯКІВ УПА В США Й КАНАДІ
та
ТОВАРИСТВА КОЛИШНІХ ВОЯКІВ УПА
ім. ГЕН. ХОР. ТАРАСА ЧУПРИНКИ В США Й КАНАДІ
ВИДАВНИЧИЙ КОМІТЕТ "ЛІТОПИСУ УПА"

М. Бохно, О. Дольницький, О. Жигар, М. Зінько, Ірина Камінська, Б. Ковалик, М. Ковальчин, Ю. Котляр, М. Кошик, М. Кулик, Р. Кулик, Н. Май, М. Міґус, П. Мицак, Емілія Нагірна-Зінько, В. Новак, Б. Пасічник, Р. Петренко, Марія Пискір, П. Потічний, І. Росіл, В. Сорочак, Ярослава Філь, Л. Футала, О. Цилюпа, С. Шпак, Є. Штендера.

Адміністрація:
М. Кулик, Р. Кулик, М. Міґус, Емілія Нагірна-Зінько, І. Росіл

Адреса:
LITOPYS U.P.A.
P.O. Box 97, Station "C"
Toronto, Ontario, M6J 3M7, Canada
E-mail: upa@allstream.net

Адміністрація в Україні:
Ігор Гомзяк, Богдан Столяр

Благодійний Громадський Фонд "Літопис УПА"
ім. Володимира Макара
Микола Посівнич

Адреса: *"Літопис УПА"*
пл. Міцкевича, 6/7, Львів, 79000, Україна
тел.(0322) 72-40-64 e-mail: litopys@bs.lviv.ua

Наукове видання

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ

Том 8 Нова Серія

Волинь, Полісся, Поділля: УПА та Запілля 1944 - 1946 Документи і Матеріали

Упорядники:

О. ВОВК, С. КОКІН

Підписано до друку 24.01.2006. Формат 70 x 100 1/16
Папір офсетний. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 23,17. Обл.-видавн. арк. 18,12.
Наклад 5000. Зам. № 1-24/06